Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 204 (12002) | 1982 чылдың сентябрь 1, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

Г. Макаровтуң чураан плакады.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

Бөгүн «Шын» солун **Күш-ажылчы алдарның тугун** Кажин Боданың звенозунуң чедиишкининге тураскаадып кедүрген.

Каа-Хем районда «Енисей» совхозтуң мурнакчы хойжузу, коммунист **Кажин Боданың** удурткан сес кежигүннүг сигенчи звенозу дүүнге чедир 90 тонна сигенни белеткээн.

Мурнакчылардан үлегер алыңар!

ТУКТУГ МАЙГЫННЫҢ ЭЭЛЕРИ

Бо чылын бистиң республиканың барык кайы-даа булуңнарында сиген-ширбииштиң үгени бир дески чаагай. Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң девискээринде сигенниң үгени база багай эвес. Бо хүннерге чедир совхоз 1900 ажыг тонна сигенни ажаап алган, 1060 ажыг тонна силосту салган. Ук ажыл-агыйда мал чеминиң белеткели ам-даа чорупп турар.

Совхозтуң малчыннарының күзээр, кыштаар чери Ак-Хемде чайгаар үнген сигенниң дүжүдү база-ла багай эвес. Чайлаглардан ынаар малчыннар ам көшкелек. Ынчангаш ында Сесегеде болгаш хем унунда Терек деп черде сигенни кезип, бөлүп сарааттааш, кажаалаары-биле хөй күштү мөөңнээн.

Чорук-херээвис айы-биле малчыннар чурту Ак-Хемче далаштыг халдып ор бис. Далдыыш четкелек турда, арт кырынга үне халдып кээривиске, ынаар-ла хүн ажар чүкте — Сесегениң арт кырында билдирер-билдирбес бичии куу доозун үнүп, моторлар даажы тупуксумаар дыңналган соонда, тереңн сигенде эжиндирген машина-техниканың баавапы көстүп келди. Суг-Бажында кызыл туктуг чаңгыс майгын кажарарып көзүлдү. Сесеге биле Суг-Бажының аразы элээн ырак. Ында мал чеми белеткээр механизастаттынган бригаданың ажылдап турары ол. Чоогундан көөрге магалыг: бир кажы кестирер, бир кажы бөлдүрер, чамдыктары сарааттаар. Аяс хүннер болза, амыр-ла, кургаг сигенни кестиреринден эгелээш, сарааттаарынга чедир хары угда доозуптар. Изиг тулук ажылдап турар тракторларже бензин сөөрткен машина маңнап келди. Ол машина база ук бригадада быжыглаттынган болгаш машиналарны бензин-биле хандырар, оларның үзүктел чок хары угда шалыпкын ажылдаарынга аажок таарымчалыг. Бензин кударыбиле доктаай бердилер, бичии када хөлгелериңден дүжүп, оон-моон чыглып келзе-ле, шупту-ла аныяк эрлер болду. «Аяс хүннер турда ажылдаарга эки-ле-дир»—диэип, сергек, омак-хөглүг, оюн-баштаан гө каап турлар.

Шалыпкыны-биле бензин кудуп турда-ла, дүъш чеде берген. Тускай дериң каап чүък машиназы маңнап келген соонда, аңаа шупту олурупкаш, чемненири-биле Суг-Бажында кызыл туктуг майгынче ыры-шоорлуг хаптылар. Ол автомашинаның чолаачызы — коммунист Ш. Даваа, механизастаттынган бригаданың бригадири база ол болду. Бригадирлеп ол үш чыл ажылдап турар. Аяк шайны аартап ора, ооң-биле чугаалажып, ооң бригадазының кежигүннериниң ажыл-херээ-биле таныштым.

— Бистиң ажылывыс кыш, чай чок малчыннар-биле холбашкан. Чайын бо-ла — мал чеми белеткээр, кыжын малчыннарга мал чеми чедирер болгаш өске-даа ажылдар хөй. Бо хүннерге чедир 860 ажыг тонна сигенни кезип, сараттап белеткедивис. Теректе 30 тонна сигенни чаа ажаап белеткээш, Сесегеге келгенивис бо. Мында дөрт-ле хонуп тур бис. Ол сигенни даарта азы соңгузу хүн доозупкаш, улаштыр-ла Сарыг-Булуңда люцернаның ийиги кезиишкининче кирер бис. Кыш, чай чок мынчаар-ла эптиг, демниг ажылдап турар улус бис. Сиген кезиилдезиниң үезинде бригадалар аразының социалистиг чарыжының түңнелин совхоз он хонуктап үндүрүп турар, кижилерни ол улам хей-аът киирер боор-дур. Бистиң бригада ийи удаа бирги черни ап, акша-биле шаңнаткан. Шилчиир кызыл тукту биске тывыскан, хөлбеңейндир киискип турары бо—деп, ынаар айыткаш, каттыра каапкаш, чугаазын мынчаар доостү: Тукту салбазын кызар бис!

Шала куурара берген майгынның ээлери хөглүг оолдар бригадириниң сөзүн деткип: «Кызар бис!» деп улаштылар. Поварлар Р. Ойбаа биле С. Көк-кыстың кылган амданныг чеми дээш кижи бүрүзү-ле четтиргенин илередип турдулар. Аъш-чем-биле совхоз эки хандырып турар, ону кылып белеткеп турар поварларга-даа хомудал чок болдулар.

Механизастаттынган ол бригаданың кежигүннери сараат салыкчылары Ч. Деспижек, Б. Бавуу, грабльде А. Санчай, волокушада К. Кара-оол, К. Сурүң, кестирикчилер С. Санчы, В. Лопсан-Ендан, Ю. Амыртаа болгаш өскелер-даа доктаамал эң кызымаккай ажылдап турарлар. Олар хүн нормазын 110—120 хуу чедир күүседип, шаңнал-мактаалды чедип ап турарлар.

«Ак-Туруг» совхозтуң коммунист Ш. Даваа бригадирлээн механизастаттынган бригаданың кежигүннери малды әлбек чем-суур-биле доктаамал хандырар деп чаңгыс сорулгалыг, эптиг, демниг ажылдап турар улус болду.

К. ЭКЕР-ООЛ,
«Шынның» корр.

БАШТАЙГЫ КОҢГА ЧАЛАП ТУР

Билиглерниң байырлалы — чаа өөредилге чылының эгелээриниң дугайын бөгүн баштайгы коңга калбак-делгем улуг Төрээн чуртувустуң бүгү девискээринге медээлээр. Бистиң чуртувустуң бүгү хамаатылары магадылаттынган өөренир эргелиглер. Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне улус өөредилгезиниң хөгжүлдезиниң перспективаларының дугайында доктаамал сагыш салып келген. Совет школаның мурнунда чугула үе-чада болур — бүгү-нииити ыяап-ла ортумак өөредилгеже шилчилге доозулган дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизинге айыткан.

Партийжи съезд ортумак өөредилгени улам ыңай сайзыраңгайжыдарының, билиглерниң бүгү-ле байланшылы-биле чалыы салгалды ханы чепсеглээриниң, келир үениң хамаатызының бүгү талазы-биле сайзыраңгай кижи болуруң, бо талазы-биле перспективтиг сорулгаларны тодараткан. Чаа өөредилге чылында бүгү-нииити ортумак өөредилгениң чугула сорулгаларым шиитпирлээр апаар. Бо чылын бир-ле дугаар өөренип кирген болгаш өөренип турар бүгү уруглар школага өөредилгезин ара кагбайн, ортумак школаны ыяап-ла доосказ турары онза чугула.

Бистиң республиканың школаларында 65 муң өөреникчини баштайгы коңга чаа өөредилге чылының кичээлдеринче чалаар. Аныяк өскенниң эртем-билиг чедип алырынга байдалдар бүгү талазы-биле таарымчалыг болзун дээш улус өөредилге болгаш партия, совет органнар, бүдүрүлгелер, ажыл-агыйлар улуг ажылдарны кылып чоруткан. Ортумак школаларның саны 103 чедир өскен. Школаларда кабинеттерни, мастерскаяларны дерип четчелээринче, черле ынчаш бүгү-нииити ортумак өөредилгениң баазазын быжыглаарынче сагыш салыышкын чыл келген тудум улгадып турары чугаажок. Чырык чаагай класстар, өөредилге кабинеттери уругларны манап турар. Эрзин суурнуң школачылары тудугжулардан өөрүшкүлүг белекти алганнар. 700 өөреникчи өөренир чаа школа дүүн ажыттынган. Уругларның өөрениринге таарымчалыг байдал тургустунган. Чаа Шагаан-Арыгда 624 кижи өөренир школа база ажыглалда кирген.

Чоокта чаа-ла болуп эрткен башкыларның август чөвүлел хуралдарынга эрткен өөредилге чылының түңнелдерин үндүрүп, башкылар коллективтериниң мурнунга тодаргай сорулгаларны салган. Ол дээрге школаларга күш-культураны болгаш спортту сайзыраңгайжыдары, школачыларның күш-дамыр кижизидилгезинче бүгү талалыг сагыш салыры болур, хөй санныг уругларны спортчу секцияларже хаара тудары чугула.

Чаа өөредилге чылы — онзагай чыл. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл болур юбилейин бүгү совет улус байырлаар. Хөй националдыг аңы-дуңма совет улустарның улуг өг-бүлезинде хол холдарындан туттунчуп алган аңгы-аңгы нацияларның улустарының бузулбас найыралының, кады ажылдажылгазының үлегер-чижээ эң күштүг кижизидикчи чепсек. Ону чогумчалыг ажыглап, уруглар-биле кижизидилге ажылын хөй талалыг болурун чедип алыр. Мезү-шынар, идей-политиктиг, патриотчу, интернационалчы, күш-ажылчы база эргежоойлу кижизидилгезиниң айтырыгларынче сагыш салыышкын кажан-даа кошкавас ужурлуг.

Бүгү-нииити ортумак өөредилгени боттандырып турарында бисте улуг четпестер бар. Республикада ол көргүзүг 48 хуу болуп турар, а РСФСР-де—53 хуу. Бес чыл өөредилгезин алыр болза бисте — 82 хуу, а РСФСР-де—95 хуу. Өөредилгезин ара каап турарлар ам-даа хөй. Эрткен өөредилге чылында барык дөрт чүс ыгам кижи ол-ла клазынга катап олурган. Башкылар коллективтериниң күжениишкиннерин, мурнакчы башкыларның арга-дуржулгазын чүже углап, мобилизастаары билдиңгир-дир.

Бүгү-нииити ортумак өөредилгени боттандырып чорударынга интернаттарның ажылын эжимдери, школачыларны изиг чембиле хандырары, узаткан хүн бөлүктерин организастаары база улуг салдарлыг. Бо ажылдарда кичээнгей салза чогуур чүүлдер эвээш эвес. Башкылаашкынны чогумчалыг чорударынга кабинет системазынче шилчилге ужур-дузалыг. Бо ажыл Таңды, Бии-Хем районнарның база Кызыл хоорайның школаларында эки.

Кижизидилге ажылын комплекстиг ёзу-биле көөрү, мурнакчы башкылар коллективтериниң, бедик мергежилдиг башкыларның арга-дуржулгазын тарадыры—кол сорулга. Хамык ужур школачыларны өөрениринге өөредиринде, оларның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш бот-хууда өзүлдезин чедип алырында. Бо бүгүнү чедип алырынга кызымак чүткүл, чогаадыкчы энергия. бедик харыысалга негеттинер.

Школа назылыг шупту уруглар өөредилгеге хаара туттунган болуру болгаш өөредилге чылын организастыг эгелээри эң кол айтырыг. Ол дээрге чүнүң-даа мурнунда бүгү-нииити өөредилгезиниң учёт-отчёдун чогумчалыг тургузары, башкы кадрлар-биле хандырылга дээш өске-даа чугула айтырыглар бөлүр. Партия, совет, улус өөредилге органнарының, ажыл-агый, бүдүрүлге черлериниң бир демниг кады ажылдажылгазы маңаа негеттинер.

Чаа өөредилге чылы-биле!

ХУУСАА БЕТИНДЕ КҮҮСЕТКЕН

«Кызыл тудуг» эргелелинден А. Воронинниң дашчылар бригадазы 8 айларның тудуг монтаж ажылдарының планын хуусаа бетинде күүсеткен. Эргелелдиң Күш-ажылчы алдар тугун А. Воронинниң бригадазынга тураскаадып кедүрген.

Бистиң эргелелдиң бригадалары ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткууру дээш чарышка идепкейлиг киржип турарлар. Чарышка тиилекчилерниң аразында бригаданың кезээлиг аргазы-биле ажылдап турар А. Воронинниң бригадазы чыл эгезинден-не чорупп турар. Бригадир боду ажылының кончуг эки билир, төлептиг-биле эки үлегер-чижекти көргүзүп келген. Бригада кежигүннери дооза холушкак мергежилдиг. Дуржулгалыг дашчылар Ф. Лихоузов, В. Оюн, Т. Саая болгаш оон-даа өскелер үлүг-нормазын ажыр күүседип турарлар.

А. Воронинниң бригадазы амгы үеде он ийиги кварталда 150 квартиралыг бажыңда ажылдап турар. Удавас ажыглалга кирер чурукчулар мастерскаязы база оларның туткан объектизи, мастерскаяның кол тудуг-монтаж ажылдарын дооскаш, шеверлекчилерге хүлээткен, ам ында шеверлекчи бригадалар ажылдап турар.

Чурукчулар мастерскаазынга смета ёзугаар 190 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр ужурлуг, херек кырында 156 муң рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрген болгаш ам 34 муң рубльдиң ажылдарын кылыры арткан.

Мурнакчы бригаданың хөй кезии № 14 чуртталга бажыңының тудуунда план-графиктен хожудавайн ажылдап турар. Чурукчулар мастерскаязын сентябрь айда ажыглалга киирери дээш бригада бүгү күжүн салып келген.

В. ОВЧАРОВА.

ТЕМПИЗИН БЕДИДЕР

Барыын-Хемчик районнуң совхозтары августуң ийиги чартыында мал чеминиң белеткелиниң темпизин элээн бедиткен. Бо хүннерде районда ниитизи-биле 7537 тонна сиген, 2000 тонна сенаж, 268 тонна витаминниг сиген далганы, 3904 силос белеткеттинген.

Ажыл-агыйлардан «Барлык» совхоз мал чеминиң белеткелин организастыг чорудуп, августуң баштайгы чартыынга деңнээрге, ийиги чартыында 17 хуу өзүлдени чедип алган. Барлыкчылар 1245 тонна сенаж салыр планын 1350 тоннага кылдыр күүсеткен болгаш сиген белеткээр планын алдан хуу чедире берген. Ооң-биле чергелештир 150 тонна витаминниг сиген далганы белеткээр даалгазын бүрүн күүсеткен.

Баштайгы үелерде элээн хожудап чорупп турза-даа, сөөлгү үеде «Хемчик» совхоз база мал чеминиң белеткелиниң темпизин дыка шапкынчыткан. Ажыл-агый 2800 тонна сиген белеткээр тургаш, 1867 тоннаны белеткээн азы планын барык чедеп хуузун күүседип апкан.

Мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар түс-түс коллективтерден «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында коммунист Көк-оол Саая удурткан бригада, «Хемчик» совхозта Чүңпей Кара-Салга удурткан механизастаттынган звено эң-не бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Коммунист К. Чүңпейниң 20 кижи составтыг звенозу 700 тонна хөй чылдыг сигенни белеткээр планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткеш, ам немей 200 тонна сигенни белеткээр деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Ниитизиниң малынга четчир чем-суурну белеткээринге районнуң албан организацияларының база идепкейлиг киржип турар. Суггарылга системазының эргелели, Сельхозтехника каттыжышкыны, Кызыл-Мажалыктың бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогу, ыяш ажыл-агый чери, «Тыва даг-дүгү» комбинат, өөт комбинады дээн ышкаш коллективтер боттарының ажылчыннарындан тускай бригадаларны, звенолорны мал чеминиң белеткелинге доктаамал быжыглап, оларга онаарган планныг даалгаларын чогуур хуусаазында ажыр күүсеткилээн.

Районнуң ажыл-агыйларындан «Дөң-Терезин» совхоз мал чеминиң белеткелин оожум темпилиг чорудуп турар. Бо совхоз сиген белеткээр планының чүгле 32 хуузун күүседип алган. «Шекпээр» совхозтуң дирекциязы, парткому болгаш кодээ Совет база мал чеминиң белеткелин четпес организастап, планының 38 хуузун күүсеткен.

Бо коллективтер арткан үеде ажылдың темпизин дүргедеди, бүгү күштү бо чугула ажылче мөөңнээр дээш тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг.

Совхозтар мал чеминиң шынарын бедидеринче чогуур кичээнгейни салбайн турары канчап-даа таарышпас. Районда ниитизи-биле 7537 тонна сиген белеткеттинген болза, ооң чүгле 4165 тоннаазын хыналдага дужааган, а арткан 3372 тонна сиген ам-даа хынаттынмаан.

«Барлык» совхозта сенажтың шынары куду. Бүгү белеткеттинген 1350 тонна сенаж шуптузу үшкү класстыг болуп турар, а арткан совхозтар сенажын ам-даа лабораторияның хыналдазынга дужаавайн.

Ниитизи-биле районда 268 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген, ооң чүгле 135 тоннаазы хынаттынган болгаш ооң чүгле 43 тоннаазы бирги класстыг болган. Совхозтар август 10-дан эгелеп силос салырынче кирген. Ажыл-агыйлардан «Барлык» совхоз силос салыр планының 34 хуузун күүседип апкан. «Дөң-Терезин», «Хемчик» совхозтарда силос ажаалдазының темпизи чавыс болуп артпышаан, а «Шекпээр» бо ажылче чаа-ла эгелеп кирген.

Д. СААЯ,
СЭКП райкомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи.

УКРАИНАДА ЭГЕЛЭЭН

КИЕВ. (СЭТА). Күзүн чажып тарыыр культураларны Украин ССР-де чаштырып эгелээн. Чер ажылдыглар сорттуг агротехниканың аргаларын улам доллур ажыглаарын кызыдып, селекцияның чаа чүүлдеринге дыка улуг шөлдү берип турар. Кызыл-тасты, арбайны болгаш көк-тарааны эки ажылдаттынган тарылга ээлчеш таарылгалыг черлерде тарып турар.

НАЙЫРАЛ ЭЭЛЧЕГЛЕРИ

Ак-Довурак хоорайның ажыл-ишчи коллективтеринде юбилейлиг чылдың чарыжы улам кыптыкан. Аңы-дуңма автономнуг республикаларга тураскааткан күш-ажылчы найыралдың ээлчеглеринде бүдүрүлге коллективтери, бригадалар, цехтер бедик көдүрлүүшкүннүг киржип турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтери, ээлчеглери аразында чарыштыг. Цех бүрүзүнде шалыпчы ээлчегниң штавын тургускан. Штабтар чарышты неделя санында түңнеп турар. Чарыш түңнелин үндүрерде бүдүрүлге планын күүсеткениин, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш хой-нииити ажылына киржилгени барымдаалап турар.

Бурят АССР-ге тураскааткан шалыпчы неделяның түңнелин чоокта чаа үндүрген. Фабриканың арыглал цегиниң коммунист Д. Дүктеп-оолга удуртканы № 2 ээлчээ бедик көргүзүглерлиг болгаш, акша шаңналын алган.

Чаа өөредилге чылынга

БЕЛЕТКЕЛИ ЭКИ

Чаа өөредилге чылынга чараштыр септеп арыглаан, бурун белеткеттинген школаларда Барыын-Хемчик районнуң школачылары өөренип эгелээн. Школаларны өөредилге чылынга септеп белеткээринге Кызыл-Мажалыктың № 2 ортумак школазы (директору З. Ондар) бирги черни ээлээш, партия райкомунуң, райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун, 250 рубльдиң акша шаңналын алган.

Школаның эжиктерин, хаалаларын шуугай ыяштар-биле кылгаш, чараштыр лактап будаан. Школада өөредилге херекселдерин чаартып солаан. Мастерскааны база бурун септеп белеткээн.

Барлык ортумак школаны, Ак-Довурактың № 1 школазын база эки шынарлыг септеп белеткээн. Ол школаларга тускай дипломнарны, 200 болгаш 150 рубльдиң акша шаңналдарын тывыскан.

Аянгаты, Эрги-Барлык ортумак школаларының септелгезин эки кылганын демдеглээн.

Д. СААЯ.

КИЧЭЭЛДЕР ЭГЕЛЭЭН

624 өөреникчи өөренир 2 каът чаа школаны «Шагонартяжстрой» трестиң тудугжулары өөредилге чылының эгелээринге утуштур ажыглалга киирген.

Хүн келген тудум-на өзүп, калбарып турар хоорайда база бир чаа объектиниң немешкени ол. Чаагайжыда туттунган, чырык, делгем класстарлыг школада Чаа-Шагаан-Арыг хоорайның школачылары бөгүн баштайгы кичээлдерин эгелээн.

Бистиң корр.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА АЙЛАРЫН ЧАРЛААН

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүсекчи комитеди 1982 чылдың бирги чартыында хоорайның чаагайжыдылгазының болгаш ногаанчыдылгазының талазы-биле ажылдарны түңнеп көргеш, бо талазы-биле элээн ажылдар кылдынганын демдеглээн. Ылаңгыя чазың коммунистиг субботник хүнүнде бүдүрүлгелер, организациялар болгаш кызылчылар боттарынга быжыглаан участоктарынга болгаш девискээрлеринге чаагайжыдылга ажылдарын улуг көдүрлүүшкүн-биле чоруткан.

Бо чылдың бирги чартыында 1426 дөс ыяш, 523 муң чечек рассадазы тарыттынган, чаагайжыдылгага ниитизи-биле 27550 кижи-хүн ажылдап кылдынган. Хоорайда 32,7 дөрбелчин метр оруктар болгаш тратуарлар асфальтылаттынган, 4800 дөрбелчин метр газоннар кылдынган.

Боттарының девискээрин болгаш быжыглаан участоктарын чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле № 55 магазин, Кодээ ажыл-агый министерствозу, Курбанк, Иштики херектер министерствозунуң автоажыл-агыйы болгаш өске-даа коллективтер хөй ажылдарны кылып, эки ажылдаан.

Ынчалза-даа чамдык бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери, оларның удуртукчулары быжыглаан участоктарының болгаш девискээрлериниң арыг-шевериинче болгаш чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей салбайн келген. «Крайколхоз төлевилел», Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, Кызылдың тууйбу заводу, «Красноярскстройтранс» трестиниң автобаазазы ышкаш коллективтерниң чаагайжыдылга талазы-биле четпес ажылын каш удаа демдеглеп келген.

Хоорайның чаагайжыдылгазын, ногаанчыдылгазын болгаш санитарлыг байдалын улам ыңай экижидер болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга белеткелди күштелдирер сорулга-биле улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүсекчи комитеди 1982 чылдың сентябрь 1-ден ноябрь 1-ге чедир хоорайны чаагайжыдарының болгаш ногаанчыдарының 2 айын чарлаар дугайында шиитпир хүлээп алган. Хоорайның бүдүрүлгелериниң болгаш албан организацияларының удуртукчуларынга хоорайны чаагайжыдар талазы-биле беш чыл планында бо чылда көрдүнген ажылдарның ниити хемчээлин күүседирин хандырарын ук доктаал дагзып турар.

Чаагайжыдылга айларын организастыг эрттирер сорулга-биле бүдүрүлгелерниң, албан организацияларының болгаш өөредилге черлериниң удуртукчулары чаагайжыдылга айларында боттарының участоктарынга болгаш девискээринге чорудар ажылдарының тодаргай хемчеглерин ажылдап кылыр.

Чаагайжыдылганың ийи айында ажылдарны шалыпкын удурдуруп хандырары-биле тускай комиссияны тургускан.

Бистиң корр.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эге организацияның ажылының практиказындан

АВАНГАРДЧЫ РОЛЬ, ОРГАНИЗАКЧЫ ЧОРУК

Күш-ажылчы коллективте партия эге организациязы ооң ёзулуг дайынчы өөө болуп, мында ажыл-ишчилерниң күжүн планныг даалгалар күүселдезинче доктаамал мобилизаставышаан, оларның ортузунга идеологтуг, идей-кижизидилгелиг ажылды бедик деңнелге тургускан черлерге ажыл-херек чедиишкиннииг шиитпирлеттиннери чугаажок. Ындыг коллективтерниң бирээзинге «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырын хамаарыштырып болур. Мында бригада парторганизациязы (секретары Көк-оол Саая) болгаш коммунистер бүгү ажыл-херектиң дайынчы авангарды, организакчызы болу берген.

Хамыктың мурнунда коммунистерниң, бүгү ажыл-ишчилерниң күжүн кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажылдыг бедидеринче угландырып келген. Ооң түңнелинде бо совхозтуң ол салбыры сеелгү үш чылда кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле планныг даалгаларны доктаамал ажыр күүседип келген. А бо чылдың бирги чартыында күрүнеге эът, дүк садар планын база ажыр күүсеткен болгаш шиитпир-биле салбыр төрүүр чүс хойга онааштыр 86 хураганны камгалап алган.

Бо партия организациязында 25 коммунист, СЭКП кежигүнүнге дөрт кандидат бар. Коммунистерниң барык шуптузу совхоз бүдүрүлгезиниң шиитпирлиг участоктарында быжыглаттынган. Кайы-даа участокка олар күш-ажылга үлегер-чижээн көргүзүп, социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар.

Коммунистерден 11 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, 13 кижи ол бедик ат дээш демисежип турар. Оларның арасында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, аныяк коммунист, тракторист Михаил Мөөктээр, Күш-ажылдың Кызыл Тук база «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнерниң эдилекчизи, суггатчы Чылбакай Монгуш, малчын Эник-оол Күжүгет, механизатор Кызыл-оол Монгуш ышкаш күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар эвээш эвес.

Коммунистерниң ажылга харысалгазын база идепкейин бедидери-биле оларның дыңнадыгларын, отчёттарын партбюрога, партия хуралдарынга алырын доктаамал практикалап келген. Хуралдарга партия эге организацияларының база бүдүрүлге-биле холбашкан эң чугула айтырыгларны чугаалашкаш, оларга хамаарыштыр хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин организастаарынче партбюро кол кичээнгейни салып турар.

Партия эге организациязы кайы бир участокта байдал кошкап турар болза, ону эдери-биле организакчы дуржулгалыг, кижилер-биле ажылдап билир коммунистерни олче чорударын практикалап келген. Чижээ, салбырның хову ажылы каш чыл бурунгаар хожудаңгай адырларның бирээзинге санадып турган. Ооң бригадиринге коммунист Көк-оол Сааяны чоруткан соонда мында ажыл чоорту экижээн болгаш ам мурнакчы ажылдыг коллективтерниң бирээзинге санадып турар апарган.

Амгы үеде салбырдан 190 хире кижи мал чеминиң белеткелинде хаара туттунган. Сигенчилерниң 2 бригадазын, 38 звеноларын тургускан. Аксы-барлыкчылар 2000 тонна сигенни белеткээр турган, август 25-ке чедир 1711 тоннаны белеткээн, планын 80 хуу ажыр күүседип алган. Мал чеминиң белеткелинде аныяк коммунист Анатолий Хомушкунуң удурткан механизастаттынган звенозу чүгле совхозта эвес, а харын районда эки көргүзүглерни чедип ап келген. Ол звено 1300 тонна сиген белеткээр планын амгы үеде 1200 тонна чедирген. Коммунист Чечен-оол Монгуштуң 3 кижи составтыг звенозу хол кадыыры-биле 30 тонна сиген белеткээр турган. 47 тонна чедирип, планын дыка ажыр күүсеткен.

Салбырның партия организациязы сезоннуг ажылдар үезинде суггатчыларның, механизаторларның, сигенчилерниң ортузунга түр партбөлүктерни, малчыннарга доктаамал партбөлүүн тургузарын практикалап келген. Ол партбөлүктер хамаарышкан участогунга ажыл-ишчилер ортузунга организакчы болгаш политкижизидилгелиг ажылдарны чорударынга, социалистиг чарышты организастаарынга кол күш боор турар.

Партия организациязы хөй-ниити организацияларын удуртуп, башкарарынче чогуур кичээнгейни салып келген. Аныяк коммунист Михаил Мөөктээрниң удурткан комсомол организациязы аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер, ылаңгыя спортту сайзырадыр дээш идепкейлиг ажылдап турар. Ортумак школаның хоккей командазы республика маргылдаазынга нийиги черни ээлээн. Суурда баскетболдуң, волейболдуң, футболдуң, хостуг хүрештиң секциялары доктаамал ажылдап турар. Аныяктарның, ылаңгыя элээдилерниң хостуг үезин шын организастаарындан суурда корум-чурум үрээшкиннери эвээжээн. Аксы-Барлык кедээ Совединиң девискээринге чылдың эрткен айларында хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрээшкини болбаан.

Ортумак школаның башкызы, коммунист Сендеңмаа Хомушку херээженнер чөвүлелин багай эвес удуртуп турар. Суурнуң ажыл кылып шыдаар херээжен кижи бүрүзү хой кыргылдазынга, ногаа өстүреринге, мал чеминиң белеткелинге боттарының дыдаар шаа-биле киржип келген. Агитквартира бүрүзү картофель, ногаа өстүрер участоктуг. Олар аъш-чем белеткээр, дааранар, ногаа өстүрер дээш өске-даа ажылдарга «Хозяюшка» клубка өөренип турарлар. Бо суурда чурттакчылар дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле база районда эң дээре көргүзүглерни чедип алган.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленуму партия эге организацияларының мурнунга улуг болгаш харысалгалыг соругларны салган. Эш Л. И. Брежнев ол Пленумга илеткелинге мынча дээн: «...колхозтарның болгаш совхозтарның партия эге организацияларының дугайында онзалап чугаалаксай-дыр мен. Коллективтерге мораль-психологтуг байдал, организактыг чоруктуң болгаш сагылга-чурумнуң деңнели, ынчангаш эчис түңнелдер оларның ажыл-чорудулгазындан шиитпирлиг хамааржыр. Партия эге организациялары боттарының салыышкыннарын кол чүүлдерже мөөңнээри чугула. Эң кол чүүл — кижилер биле ажыл».

Ол эң чугула айтыышкынга дүүштүр алырга бо партия эге организациязының ажылында чедир шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар база бар. Ылаңгыя совхоз бүдүрүлгезин организастаарынга бир чугула кижилер, кедээ ажыл-агый специалистери ында чедишпес, оларның солчур чоруу ам-даа хөй болуп артпышаан. Кадарчыларның арасында төрүүр малдың чаш төлүн ылапга чедир албайн келген болгаш самчыгдал кылыр кижилер база бар. Бо үстүнде айтырыглар партия эге организациязының талазындан кижилер-биле ажылды ам-даа чогуур негелдеге чедир тургузарын негеп турар.

В. КИЛЧЕН,
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң организастыг килдизиниң инструкторы.

Чита областың составында кирип турар Агинск Бурят автономнуг округтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турарлар. Бурят чонну хожудаңгай чоруктан Улуг Октябрь чарып, чаа амыдыралдың оруунче киирген.

Амгы үеде округтуң бүдүрүлгелери ховар металлдарның концентраттарын, тудуг материалдарын бүдүрүп турар, аъш-чем болгаш мяш ажыл-агый бүдүрүлгези ында сайзыраңгай.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга кескү чедиишкиннери дээш Агинск Бурят автономнуг округ Күш-ажылдың Кызыл Тук болгаш Улустарның Найыралы орденнер-биле шаңнаткан. Округтуң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзинге даг-болбаазырадылга комбинады хамааржыр. Ооң коллективи чыл эгезинден бээр пландан ажыр 100 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген.

ЧУРУКТА: даг цегениң начальниги А. Сенотрусов, комбинаттың кол инженери В. Завьялов, маркшейдер Л. Бажепова.

Л. СВЕРДЛОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АКЫ-ДУҢМА ӨГ-БҮЛЕДЕ

Усть-Орда Бурят автономнуг округ Иркутск областың составында кирип турар. Ооң девискээринде 35 нацияларның болгаш биче улустарның 133 муң төлээлекчилери чурттап, ажылдап турар. Мурнунда хожудаңгай турган чер ам Россия Федерациязының экономика талазы-биле хөгжүлделиг булуну апарган. Ында хөмүр-дашты тып турар, мяш болбаазырадыр болгаш аъш-чем үлетпүрү тургустунган.

Мал болгаш чер ажылы округта сайзыраан. Ховударның болгаш фермаларның ишчилери кедээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге улуг салыышкынны киирип турар. Олар чыл санында Иркутск областың индустриалдыг хоорайларынга 25.000 тонна эътти, 100.000 ажыг тонна сүттү болгаш өске-даа продуктуларны берип турар.

Күш-ажыл болгаш социал чедиишкиннери дээш Усть-Орда Бурят автономнуг округ Улустарның Найыралы болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнери-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: «Бильчирский» совхозтуң улуг хоймузу Иван Андреевич Таров болгаш ооң уруу, адазының мал ажылында дузалакчызы Аграфена.

З. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП-ниң аграр политиказы
боттанышкында

«МЕҢЭЭ ДАГЗЫРЫН ДИЛЕДИМ...»

«Хожудап турар ажылдыг ажыл-агыйларның бирээзин удуртурун меңээ дагзырын диледим...» Бо — Томск областың кедээ ажыл-агый эргелелиниң кол мал эмчизи П. Кошельдиң бижээн билдириишкини-дир. Приобьениң суурларынче областың болгаш районнарның бүдүрүлгелериниң тускай эртемниглери, партия ажылдакчылары ажылдаары-биле чоруп турар. Оларның билиг, дуржулгазы Аъш-чем программазын боттандырарынга улуг салыышкын болур.

...«Томский» совхозтуң девискээринге кады чоруп турганывыс Пётр Кошельдиң удуртуп турары ажыл-агый областа эң улугларның бирээзи. Ол черниң малчыннары эът бүдүрерин беш чылдың төнчүзүнге чедир нийи катап улгаттырарын планнаан.

Хожудаңгай ажылдыг ажыл-агыйже шилчиир деп шиитпир аңаа чаңгыс удаа эвес төрүттүнген. Первомайск районнуң кол мал эмчизинге ажылдап тургаш, мал ажылында четпестерни ол илередип, четпес ажылдап турган удуртукчуларны шыңгыы шүгүмчүлээп. Ооң соонда ол колхоз даргалары-биле бидиришкин киирген. П. Кошель аңаа көргүскен идегелди шынзыткан: 30 харлыг колхоз даргазының удурткан «Май 1» колхоз орулгалыг ажыл-агый апарган.

П. Кошельдиң амгы сорулгазы колхозка шиитпирзеп турганындан ыракта берге. Ынчап колхозка каш чүс-ле баш мал турган, а совхозта ооң саны — он-он муң. Санитарлыг байдалды шыңгыы сагыыры, мал чемин эртемге үндезилеп тургузары, чаа дериг-херекселдер аңаа эргежок чугула болгай. Аңаа чедиишкиннер болза бүгү албан черлериниң демниг ажылдаарындан, чурум-сагылгадан, специалистерниң мергежилинден хамааржыр. Ажыл-агыйжы эвес чоруктарны болдурбазы П. Кошельдиң ажылында кол чүүл ол.

— Кижи бүрүзү бодунга даасан ажылын бүрүн харыылаар ужурлуг — деп, ол чугаалады. Ажылга харысалга чок чорук кестүп келген болза, коллектив аңаа киришкен, чогуур хемчегни онааган турар ужурлуг. Кижилерниң амыдырал-чуртталгазынче кол кичээнгейни угландырар ужурлуг бис. Бистиң чамдык ажылчыннарывыс Курбанкыдан чээлини алгаш, боттарынга чурттаарга бажыңнарын тудуп эгелээн болгай: 300 өг-бүле садтар болгаш огородтар кылыры-биле чер участоктарын алган. Боттарының хуу малдарын өстүрүп тудары-биле шиитпирниң хууда фермазын тургузарын олар шиитпирлээн.

Хөгжүлдениң чаартылгалары областың бүгү районнарында болуп турар. Хожудап турар ажыл-агыйларны Пётр Петрович Кошельдиң үлегери-биле СЭКП Зырянск райкомунуң секретары Н. Евланов, ол-ла райкомнуң килдис эргелекчизи Н. Иванов, Чаинск районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы И. Пазниич олар удурту бергеннер. Ат-сурагдыг коммунистерни муң ажыг комсомолчулар — кедээ ажыл-агыйга барып ажылдаарын күзээп школа доозукчулары салгааннар.

Кедээниң кадрларын ажылга таарыштыр тургузарының, четпестерин чайладырының талазы-биле айтырыгларны СЭКП Томск обкомунуң чоокта чаа болуп эрткен пленумунга чугаалашкан. Кедээ суурларны социал талазы-биле эде тургузарының айтырыгларынче кол кичээнгейни Приобьениң коммунистери угландырган. «Химтудуг», «Томскгазтудуг» «Томск үлетпүртудуг» деп улуг, индустриалдыг трестерни бо ажылга киириштирген. 1985 чылга чедир ажыл-агыйларга 100 ажыг уруглар комбинаттарын тударын, чурттаарга тудуунуң хемчээлин үш катап улгаттырарын планнаан. Обь хемниң чоогунга чаа беш совхоз тургустунар. Аңаа туттунар ужурлуг бажыңнарны Асиновскиниң арболит кылыглар заводу, Шегарның бажыңнар тудар кедээ комбинады чорудуп берип эгелээн.

А. РУССКИХ,
СЭТА-ның корр.

ЭЭЛЧЕГЛИГ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

СЭКП обкомунуң марксизм-ленинизм университединиң бирги курузунга дыңнакчыларның ээлчеглиг хүлээп алыышкынын чарлаан.

Университетте кежээки болгаш бот-өөредилгелиг нийи салбыр бар. Кежээки салбырга Кызылда чурттап турар кижилерни хүлээп алыр. Аңаа өөренир дээн кижилер бодунуң кол ажылдап турар чериниң партия организациязынга билдириишкинин киирер. Ооң соонда партия организациязының сүмелээнин ёзугаар СЭКП Кызыл хоорkому өөренир деп күзелин илереткен кижини марксизм-ленинизм университединге өөрениир-биле чорудар шиитпирни хүлээп алыр. Бо өөредилге чылында кежээки салбырга ажыл-агый удуртукчуларының болгаш журналистика салбырларын база ажыдар.

Бот-өөредилге салбырынга кедээниң партия организацияларының пропагандист кадрларын белеткээр. Ынчангаш бот-өөредилге салбырынга районнарда чурттап турар кижилерни хүлээп алыр. Аңаа өөренирин күзээн кижилер ажылдап турар коллективиниң партия организациязынга билдириишкинин киирер. Ооң соонда СЭКП райкомнарының, «Тыва даг-дүгү-тудуг» эргелелиниң азы «Тыва кобальт» комбинаттың партkomнарының сүмелээнин ёзугаар документтерни СЭКП обкомунуң марксизм-ленинизм университединиң дирекциязынче чорудар. Бо чылын бот-өөредилге салбырынга экономика болгаш эртемниг коммунизмниң айтырыгларының салбыры база ажыттынар.

Кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга өөренир хуусаазы — нийи чыл. Кежээки салбырга өөредилгениң эгелээри октябрь 1-де, бот-өөредилгеге — ноябрь 1-де.

СЭКП ОБКОМУНУҢ МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ УНИВЕРСИТЕДИНИҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

Чадаананың хөмүр-даш участогунда ЭШ-10-70 марканың боду чоруур экскаваторда Оюн-оол Калындуевич Ховалыгның болгаш Борис Андреевич Михайловтуң экипажы социалистиг чарышты баштап турарларның бирээзи. Олар кайызы-даа бешки разрядтың машинистери. Разрезтиң экипажтарының арасында чарышка олар «Эң эки экипаж» деп шилчиир вымпелди алганнар.

Мурнакчы экипажтың кежигүннери Шахтёр хүнүн планныг онаалдазын ажыр күүседип, күш-ажылчы белектиг уткаан. Олар бүдүрүлгениң өске-даа мурнакчылары-биле бир демей, ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседиринге бүзүрелдиг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы экипажтың кежигүннери О. К. Ховалыг болгаш Б. А. Михайлов олар күш-ажылчы ээлчег тенүп турда.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ААС-КЕЖИКТИГ САЛЫМ-ЧОЛ

Дүн дүшкен. Ак-Довурак хоорайның сайгылгааннары дээрде сылдыстар-биле чаржалажып хып тургулаан. Ынчалзажок комбинаттың ажылы соксаар эвес. Бир ээлчег төнерге, өскези ону солуп турар. Долчуң оруп кырынга чыдып алгаш, сайгылгааның кывысканш, ном номчуп, шагынче көрүп каап чыткан. Ынчап чыдырда, дүнекиниң он нийи шак чоокшулап орган. Ол тура халааш, уругларының шуглаан эдип, эң хеймер кызын эргеледип, бажынче чыттап кааш, ажылдаар идик-хевин кеттингеш, шай ижип тыртып алгаш, кудумчуже үнүп келген. Кожалары колдуунда удаан. Чүгле нийи-чаңгыс соңгалар чырып турган. Ээлчегден чаа келген азы олче чаа үнер деп турар ажылчыннар боор нийин ол. Караңгызы аажок. Долчуң үр болбаанда, дүнеки ээлчегже ажылчыннар сөөртүр автобус доктаар черге чедип келген. Удаваанда өске өөрү база дөгере чыглып турда, автобус кээп турупкан.

Ол өөрү-биле кады үүрмектеп сорттаар комплекске ша-даа болбаанда чеде берген.

— Чаа, кайы хире тур силер моң — деп, ол өөрүнден айтырган. — Дериг-херекселдер кандыг ажылдап турлар? Багай «чаннай» бээрлери бар-дыр бе?

Ниитизи-биле эки ажылдап турлар — деп, бир эжи аңаа харыылаан. — Элээн тырлышкыннар болгулаан. Ону-даа шоолуг илдик чокка эдип алдывыс.

Өөрү ээлчээп аңаа болгаш ооң эштеринге хүлээдип бергеш, бажыңнарынче чангылай бергилээн. Долчуң бодунуң ажылчын туружун ээлепкеш, механизмнерниң ажылын хайгаарап чоруп турган. Оларның ажылдаары-даа илдик чок. Ол аңаа бүдүү иштинде хөлчок өөрээн. Чамдыкта кандыг-бир үрелиишкин болу бээрге шуттүү конут. Ол-бо кижини чалаар апаар. Комплекстиң хамык механизмнери арасында харылзаалыг болган ужун, бир черге үрелирге-ле, өске талазынга база шаптыктай бээр.

Долчуң маңаа ажылдааш дыка үр болган. Даг-дүгүн хол-биле чыгжып турган, эпне баштай ажыттынган дериг-херекселдер машинистерниң курузунуң бир дугаар доозукчуларының санынга кирген. Ынчан фабрикага ажылдап шыдаар тыва кижилер кончуг ховар турган. Уралдың даг-дүгү болбаазырадыр бүдүрүлгезинден келген ажылчын Алексей Автухов оларны ынчан өөредип турган. Ажыы-биле чугаалаарга, өөренип алыры ындыг кончуг шуут чок. Бүдүрүлгеге ижигип, чаңчыгып алыры кончуг берге болган. Ол бодунуң хууда дуржулгазындан эки билир.

Бодап-даа көрүңер даан, Долчуң Кыдыы-Шыраа-Булакка адазының аалынга каш малын саап ижип, көшкүн амыдыралга өзүп, доругуп келген. Ол чаа-ла миннип, шору кижи болуп өзүп орда, кужур авазы аарыгга таварышкааш чок апарган. Өг-бүле ажылынга иезиниң хүлээлгезин күүседир улуг чымыш кыска онаашкан. Ынчангаш ол чажындан тура шээр мал, инек саап, оон аъш-чем кылып чаңчыккан.

Ындыг-даа бол, дүн-хүн чок, кыш, чай дивейн, ээлчежип ажылдаар бүдүрүлгеге турумчуп алыры амыр бе? Ынчаш ол өглүг-баштыг, ажы-төлдүг апарган болгай. Херээжен кижи өг-бүлениң, ооң оданының ээзи дээрзин кижилер шаг-шаандан тура билип, аңаа пат өөренип калган. Уруг-дарыг, оларның кижизидилгезиниң болгаш өөредилгезиниң дугайында сагыш салыышкын, черле ынчаш бажың ажылы дээш не кижиниң доктаамал дүвүреп чоруур чүүлдери-ле хөй. Ооң кадында бажыңга ырак-узак черлерден төрел-дөргүл-даа четкилеп кээр...

Чажырып канчаар. Кандыг кончуг ажыл боор, дүн-хүн-даа барымдаалавайн кыйгыра бээр, оскээр ажылдап, малчыннай-даа бээр чоор бе деп бодал ооң бажынга чамдыкта киргилеп-даа тургулаан. Ынчаарга кайын боор деп ол бодун боду хоруур. Партия кежигүнүнге кирип, коммунистиң билеедин хойлап алдым, ниитиниң херээ дээш кана-даа мурнуку одуругда демисежирин даңгыраглаан болгай мен. Кандыг-даа берге болза шыдажыр, өскелерге үлегер-чижектен көргүзер апаар.

Бөдүүн болгаш бедик сорттуг рудалар арыглаар цехтерге азы үүрмектеп сорттаар комплекске кирип алгаш, бичии ажылдап чоруй үне бээр, чок болза чай дүжерге «чайлаглай» бээр аныяктар эвээш эвес дээрзин дорту-биле чугаалаар херек. Олар чүге чоруй баргылаан? Чылдагааннар янзы-бүрү. А чамдыктары доктаамал ажылдап, бүдүрүлгениң шыңгыы негелдезин күүседип шыдавайн, оон шала чиик ажыл дилеп тарай бергилээн. А чиик ажыл кайда-даа чок дээрин билдингир. Ынчангаш ындыг хөөн-биле чоруткан кижилер дедир кээп, аксы-сөзүн берип тургаш, катап ажылдай бергилээн таварылгалар база эвээш эвес.

Долчуң шак ындыг бодалдарга алзып, үүрмей үрелиишкиннерни эдип, ажылдап турда, кыска чайгы дүн эртип, даң агарып орган. Ол соңга өттүр Аяңгаты, Шыраа-Булак тайгаларынче кайгаарга, ногаан ээимнер карарып көстүп тургулаан. Тывага чаа амыдырал, чаартылгалар эгелээнин бир-ле дугаарында ол Кыдыы-Шыраа-Булакка бичии турганш-ла билген.

Долчуңнуң өөнүң ээзи Маңзыр Ооржак Барлык ховуларынга чер андарып, тараа тарып, трактористеп-даа турган.

Кижиниң төрээн, өскен бүдүнү сагыштан кайын ырыар. Долчуң шөлээлеп алгаш, өскен черин эртип-кезип, төрелдеринге аалдап чеде бергилээр. Ха-дуңмалары амыр-мендизин айтырып, эптиг-ээлдек хүлээп аар. Аяк шайын кудуп, ажы-чемин делгеп салгаш, сонуургаарлар:

— Чаа, кандыг ажылдап, чурттап чор сен, Долчуң?

— Чүгээр ажылдап, шору чурттап чор-ла мен — деп, Долчуң Кадыг-ооловна харыылай тыртып наап, ха-дуңмазының ажыл-амыдыралының дугайын бодуз хандыр айтырып, сонуургаар...

Ынчан турда хүн үвүп, ооң баштайгы херелдери Кара-Даш дааның бажын шона берген. Ээлчег доостур чоокшулаан. Солуур кижилер удавас чедип келир. Долчуң дериг-херекселдериниң ажылын база дагын тынамчалыг хайгаарап турган.

Долчуң Ооржак шак ындыг дүнелерни, хүннерни та чежени ажылдап эрттирген чүве. Ылаңгыя дүне ажылдааш кээрге, хеймер оглу чассып, эргелениин туруп бээр. Дүъш соонда кылыр хөй-ниити ажылы чок болза, ол оглу-биле кады ыштаан, ону ойнадып хүлээгилээр-даа. А чогум ындыг хостуг хүннер эвээш болур. Чүге дээрге Д. Ооржак дыка үр үениң иштинде фабриканың, ооң соонда комбинаттың партбюро кежигүнүнге үргүлчү соңгудуп келген.

Бир-ле катап ону Ак-Довурактың коммунистери партияның область конференциязының төлээзи кылдыр соңгаан. Ук чылын Тываның эрги хөгжүм-шии театрынга болган. Төлээлерниң арасында ол ышкаш — ажылчын, малчын, тудугжу, саапчы, механизатор кижилер-ле хөй турган. Долчуң оларның-биле таныжып, шаанга киир-ле хөөрешкен. Бир улгады берген тудугжу шаанда ол бажыңны тудуп турганын-даа сактып чугаалаан.

— Мээң ачам база бо хөгжүм-шии театрын тудушкан кижи — деп, Ооржак чоргаарлавып немээн.

— Кайын келдиң, кымның уруу сен, кызым — деп, ашак ылавылаан.

— Барыын-Хемчиктиң Кыдыы-Шыраа-Булак чурттуг Күжүгет Кадыг-оолдуң уруу мен ийин — деп, ол харыылаан.

— Увaa, ол дээрге, мээң маңаа кады ажылдап турган эжим-дир — деп, демгизи хөөрээн. — Ачаңның кадыы кандыг чор, кайда кандыг чурттап, чүнү кылып турарыл?

— Ачам Эрги-Барлыктың Кыдыы-Шыраа-Булакта хой кадарып турар — деп, Долчуң харыылаан. — Кан-кадык, эки чурттап чоруур ийин.

— Ачаңның ниин ёзулуг истен, ооң тутчуп каан бажыңнарында Тываның коммунистериниң дээди чыыжынга киржип чоруур шымбай-даа кижи-дир сен, кызым — деп, демги ирей түңнээн. — Кижиниң уруглары ындыг болурга сеткилге өөрүнчүг-дүр.

А кыстың бодунга бо бүгү база өөрүнчүг болган. Чана бергеш, ачам сугта албан-биле четкеш, бо ужуражылга дугайында аңаа барып чугаалаайн адыр деп, Долчуң бүдүү иштинде шиитпирлээн.

Бир-ле катап Ак-Довурактың Культура ордузунга улуг хурал болган. Аңаа бүдүрүлгениң мурнакчылары, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннары, аныяктар чыглып келген. Күш-ажылга шылгараан кижилерге аңаа байырлыг байдалга, үрер хөгжүм чиртиледип турда, орденнерни болгаш медальдарны тывыскан. Долчуң Кадыг-ооловна Ооржактың херээнге ынчан Күш-ажылдың Кызыл тук ордени чаңнай берген.

Ооң амыдыралынга өөрүшкүлүг, уттундурбас хүннер хөй-ле болгулаан: өг-бүле тутканы-биле холбашкан хүннер, дөрт уруг бүрүзүнүң чырык чер кырынга көстүп келгени, партия кежигүнүнге киргени дээш... Оларга чаактың шаңналын алган хүн база немешкен. Кижи өөрээнде сагыш-сеткил хайнып келир. Ол чартык өскүс артып каарга, кужур адазы ону түрегпейн азырап, бичиизинден тура күш-ажылга хандыкшылдыг, эптиг-ээлдек аажы-чаңныг, улуг, биче кижилерни хүндүлээр кылдыр кижизидип каан.

Ак-Довуракка ажылдап кээрге, күш-ажылчы коллектив ону чылыг-биле хүлээп ап, тускай мергежилге өөредип, бүдүрүлгеге ижигип, чаңчыгып алырынга бүгү тала-биле дузалаан.

— Ылаңгыя Григорий Федорович Манапковка өөрүп четтиришкиннимни сөзүн сөглеп четпес-тир мен — деп, Ооржак чугаалаар. — Магадыг-ла чаагай сеткилдиг, дузааргак кижи. Ол даг-дүгү арыглакчызының хөй янзы тускай мергежилдеринге та чеже аныяктарны өөредип каан чүве. Кымны-даа ажы-төлү дег, ноер кижи-ле болгай. Шак ындыг мээзүг инженерлер турда, оолдар, кыстар нарын мергежилдерни чайги-биле шиңгээдип ап, амгы үениң сайзыраңгай техниказын билдилиг башкарып турбайн канчаар. Ооң ындай кижиниң кады ажылдап турган өөрү база кончуг деткимчени көргүзер боор чүве. Чижээлээрге, Юрий Назынович Шагдыр база меңээ арга-сүмени берип, берге таварылгаларда дузалап келген. Кижи кижилер арасынга кижи кылдыр өзер-ле болгай. Черле ынчаш бистиң ажылывыстың алыс ааяы, негелдези база ындыг: чаңгыс хөйү дээш, а хөйү чаңгыс дээш ажылдаар.

Кара-Даштың даглары айыраң чечектер кастап, ак хар шуглап, оларның бедиктерин хүннүң херелдери шонуп, дүннүң караңгызы дуглап, чай-кыш, дүн-хүн, солчуп эртип, үе бурунгаар шимчеп-ле орар. Ооң-биле кады даг-дүгү арыглаар бүдүрүлгениң ажылы улам экижип, ажылчыннарының мергежили бедип, дуржулгазы байып турар. Мурнакчы, хоочун ажылчыннарның арасында коммунист Долчуң Ооржак бүзүрелдиг базып орар.

Б. МОНГУШ.

МАЛЧЫННААР КҮЗЕЛИН ИЛЕРЕТКЕН

Чөөн-Хемчикте Ийме ортумак школазын дооскан бөлүк оолдар, кыстар төрээн совхозу — Карл Маркс аттыг совхозка малчыннап ажылдаар изиг күзелин илереткен. Аныяк ишчилерниң эгелээшкинин ажыл-агыйның партkomу, комсомол комитеди деткип, оларны мал ажылынга хүлээп алган.

Карл Маркс аттыг совхоз-биле социалистиг чарыштыг «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжулары Ондар Аяк-Хээ биле Куулар Хеймерек чеден чылдарының эгезинде республиканың бүгү аныяктарынга, ортумак школаларының доозукчуларынга мал ажылынга ажылдаарынче кыйгырыгны үндүрген. Ол кыйгырыгны деткип, мал ажылынга ажылдаар күзелдиин илереткен аныяктар хөй болган. Амгы үеде «Чыраа-Бажы» совхозтуң Дагыр-Шемиде, Улуг-Ховуда, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектигле комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадалары багай эвес көргүзүглерни чедип ап турарлар.

Аныяктарны мал ажылынга хөйү-биле хаара тудар ажылды районда ам-даа чорудуп, хойжулаарының эртемин школачыларга өөредип турар. Ол бүгүнүң түңнелинде Ийме школазының бөлүк доозукчулары малчыннаар күзелин илереткеннер.

Бо чылгы хураган кадарган малчынга Шолбан Монгуш дузалакчылап ажылдай берген. Андрей Тумат, Алдын-кыс Ондар, Черома Монгуш, Иймаа Ондар хой тарып боозадырының курузун дооскаш, совхозта нийи пунктуну хүлээп алгаш, ооң септелгезин, дерилгезин кылгаш, ында ажылдай бергеннер. Аңаа 4500 баш хойну тарып боозадыр. Олар бо хүнге чедир муң ажыг хойну тарып боозаткан.

М. ДУГАРЖАП.

КЕЛИР ҮЕ ДЭЭШ

«Нормандия-Неман» авиаполктуң 40 чылынга

«Нормандия-Неман» деп авиаполк 303-кү авиадивизияның составынга кирип алгаш, гитлержи фашистерге удур маадырлыы-биле тулушкан. Ол дивизияның командири турган ужар чүүлдүң халашкан генерал-майору Георгий Нефедович Захаров ПМА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыы бээринге чөпшээрешкен. Интернационалчы ужудукчу Г. Н. Захаров 1937 чылда Испанияның дээринге тулчуп, республиканы камгалажып чораан. Француз ужудукчуларның бомбалакчы «Потез» деп самолёттарын дээрниң бединге ол хөй удаа үдеп, фашистерниң шуургедекчи самолёттарынга удур эрес-маадырлыы-биле демисешкен. А ооң соолуунде Кыдаттың девискээрин япон эжелекчилерден хостаарынга киржип, хөй тулчуушкуннарга эрес-маадырлыг чоруун база катап көргүскен. Улуг дуржулгалыг шериг ужудукчузу, эрес-диди Г. Н. Захаровка «нормандыларның» командылады улуг иделиин көргүскен.

— Француз ужудукчуларның баштайгы бөлүү Совет Эвилелинге келгенден бээр бо чылын 40 чыл болур. «Нормандияның» эки турачылары [illegible] кынныңар дугайында чугаалап көрүңерем, Георгий Нефедович.

— «Французтарны [illegible] ал» деп кажан мензэ чугаалаарга, баштай кандыг-бир делегация-дыр деп бодаан мен. Ынчангаш, мынча деп харыыладым: «Аалчылар хүлээп алыр үе эвес-тир, чайывыс көңгүс чок». 1-ги ужар чүүл армиязының командылакчызы генерал-лейтенант Дудаков «Аалчылар эвес, а шериг ужудукчулары-дыр»—деп, тайылбырлады.

Француз шериг ужудукчулары ынчаарда 14 кижи келген. Кижи көөр хөөн чок дайзын-биле тулчур, төрээн чуртунуң хосталгазы дээш олар чүректиң кыйгырганын ёзугаар Совет Эвилелинге чедип келген. Барыын угланыышкынга тулчуушкуннарга киржип турган 303-кү авиадивизияны ынчаарда командылап турган мен. Ооң составынга дөрт авиаполк бар болган. Оларның бирээзиниң оперативтиг удуртулгазынга француз шериг ужудукчуларын хүлээдип берген мен. Фашистиг эжелекчилерге удур тулчуушкуннарже олар четтикпейн чүткүп турган. Француз ужудукчулар — тергиин эки болгаш эрес-маадырлыг дайынчылар дээрзин удавааңда бүзүреп көрген бис. Олар коргуш чок маадырлар болган. Французтар бистиң чериниске баштайгы базымнарындан эгелээш-ле, боттарынга кандыг-даа артык эргелерни негевээн болгаш шеригниң дайын үезинде бүгү дүрүмнерин шыңгыы сагып, дайынчы даалгаларны чиргези-биле күүседип келгеннер. Олар бистиң бомбалакчы самолёттарывысты агаарга дайзынның хыдыкчы самолёттарының халдаашкыннарындан камгалап, совет девискээрниң кырынга фашистиг самолёттарга удур тулчуушкуннарны чорудуп турган.

Французтар тус-тузунда агаар тулчуушкуннарын чорударынга кедергей мергежилдиг маадырлар болганын магадап турган бис. А дайып эске тактиканы — агаар тулчуушкуннарын коллективтиг, дем-биле чорударының тактиказын негеп турган. Дем-биле агаарга тулчурунга бистер өөренип, чаңчыккан бис. Бистиң ол тактикавыстың ажыктыынга французтар удавааңда боттары-ла бүзүрээн. Агаарга дем-биле тулчуру —ол дээрге мындыг: дөрт дайынчы самолёт—бир звено, ийи самолёт—дайынчы единица болур. Оларның бирээзи башкарыкчы, а өскези — хайгааракчы болгаш бодунуң эштерин агаарга камгалап чораан. «Нормандияның» баштайгы командири Жан Тюлянга совет-даа, француз-даа ужудукчулар дыка ынак болгаш ону бедик-биле үнелээр, хүндүлээр турган. Баштайгы агаар тулчуушкуннарының бирээзинге ооң өлүрткенинге дыка качыгдап, хомудаан бис.

— «Нормандияның» дайынчы төөгүзүнде уттундурбас маадырлыг чоруктарның дугайында чугаалап көрүңерем.

— Кажан Францияга баарымга, «Нормандияның» дайынчылары чораан өңнүктерим 1943 чылда болган мындыг төөгүнү мензэ сагындырып мынчаар чугаалаан: «Силерниң ажыныш, хорадап турганыңарны чүгле чаңгыс катап көрген бис».

Ол төөгү мындыг болган. Жан Тюлян дайынчы даалгадан бодунуң бөлүү-биле кады чедип келгеш, ынчаарда мынча деп илеткээн: «Шупту чүве анаа болду. Даалганы күүседип кагдывыс». «Агаарга чүнү көрдүңер? — деп айтырдым. «Чок, чүнү-даа көрбедивис. Дайзынның самолёду агаарга көзүлбеди-даа».

— Черде чүү бар болду? — деп, айтырдым.

— Черде хамык чүве анаа. Фронт шугумундан ырак эвесте фашистерниң аэродрому бар-дыр. Ында хыдыкчы самолёттарны чажырып каан болду.

— А силер анаа-ла шелээн дедир ээп келгеннер ол бе?— деп, шыжыгып, айтырдым.

— Самолёттарны доп-дораан бензин-биле хандырып алгаш, дайзынның ол самолёттарын чуура бомбалаар дугайында дужаал берген мен.

Удавааңда француз ужудукчулар дедир ээп келгеш, мынча деп илеткээннер:

— Фашистерниң сес самолёттарын өрттендир бомбаладывыс, арткан самолёттары база чыскаалдан үнген. Фашистер бистиң самолёттарывысты боолап безин четтикпедилер.

Француз дайынчы ужудукчуларның өөрүшкүзү оларның арнындан илдең болган. Дайынчы өңнүктеривистиң ол тиилелгезинге совет ужудукчулар база дыка өөрээн. Ындыг маадырлыг чоруктарны француз ужудукчулар хөй удаа кылган. Оларның маадырлыг ужудуушкуннары гитлержилерге база билдингир апарган. Фашистер ынчаарда француз дайынчылардан коргуп-даа, оларга хорадап-даа турганын демдеглээр херек.

Француз шериг делегациязының баштыңы генерал Эрнест Петиниң биске кээп чорааны дыка солун болган. 1944 чылдың кыжыны турган. Хардаа маңган ак. Авиаполктуң командири Пьер Пуйяд мензэ телефоннаан, мынча деп чугаалай-дыр:

— Биске берген дайынчы даалгаларны генерал Петиниң келири-биле холбаштыр соксадып көрүңер.

План ёзугаар олар бөлүк бомбалакчы совет самолёттарны үдеп, агаарга фашистерниң хыдыкчы самолёттарының халдаашкынындан камгалаар даалгалыг турган. Ол даалганы соңгаарлатпайн, соксатпайн күүседирин негээн мен. Удавааңда француз ужудукчуларның агаарже көдүрлүп үнгенин көрген мен.

Чалалга ёзугаар французтарның кежээки шайлалгазынга чедип келдим. Даалга күүседип чоруткан француз ужудукчулар удавааңда дээрде коступ келдилер. 16 дайынчы самолёттар аэродромга хонуп эгеледи. Дайзынның самолёдун баштай дүжүр аткан ужудукчу аэродромга машиназын баштай хондурар чаңчыл турган. Ынчаарда самолёдун баштай хондурган тиилекчи — француз Бегэн болган. Эскадрилья командири Бегэн мынча деп илеткээн:

— Фашистерниң үш самолёттарын черже дүжүр боолададывыс.

Генерал Петиге болгаш шайлалгага олурган бүгү кижилерге дыка өөрүнчүг болган.

— Бо дээрге — эртеки үениң дайынчы төөгүзү-дүр. 1945 чылда Тиилелге соолуунде «Нормандия-Неманның» ужудукчуларын төрээн чуртунче үдээн болгай силер. Ам олар кайдал, чүнү кылып турары?

— Ниити дайзынга — фашизмге удур демиселге быжыккан бистиң дайынчы найыралывыс дайын соолуунде улам каңналган. Дайынчы өңнүктеривис-биле үргүлчү ужуражып, чагааларывысты солчуп турар бис. Фашистерге удур тулчуушкуннарга мөчээн француз ужудукчуларның ег-бүлелериниң кежигүннери-биле база харылзажып турар бис. «Нормандия-Неман» полктуң ассоциациязы Францияга шагда-ла тургустунган. Бисте, дайын хоочуннарының Совет комитединиң чанында тускай бөлүк база бар. Ол бөлүктү «Нормандия-Неман» полктуң командираның инженер албанының талазы-биле оралакчызы турган Сергей Агавельян удуртуп турар. «Нормандия-Неман» полктуң механиктери турган 40 совет эштер ол бөлүктүң составында кирип турар. Француз ужудукчулар совет механиктерни «бистиң амытынывыстың камгалакчылары» деп адап турганнар.

«Нормандия-Неман» полктуң хоочуннарының француз ассоциациязы болгаш оларның өңнүктери — совет бөлүктүң киржикчилери «Нормандия-Неманның» 40 чыл юбилейин бо чылдың сентябрьда байырлап, демдеглээр деп турар. «Нормандия-Неман» — Совет Эвилелиниң болгаш Францияның улустарының найыралының демдээ-дир.

«Нормандия-Неманның» төөгүзүнүң, ооң ужудукчуларының маадырлыг чоруунуң дугайында шыны-биле бижиттинген солун номнарны Францияга парлааны дыка өөрүнчүг. Ол номнарның авторлары — авиаполктуң дайынчылары болуп чораан француз ужудукчулар.

«Нормандия-Неманның», ооң маадырлыг ужудукчуларының дугайында солун номнарны Совет Эвилелинге база парлаан. Чижээ, де Жоффрнуң номун ийи удаа парлап үндүрген. Бо чылын парлаттынган ол ийиги номну магазиннерден совет номчукчулар дораан-на садып алганнар. «Нормандия-Неманның» болгаш ооң ужудукчуларының маадырлыг чоруктарының дугайында мээң ийиги номум удавас база парлаттынар.

— Дайын соолуунде Францияга хөй удаа барып чораан болгай силер. Бо дугайында каш сөстен чугаалап берип көрүңерем, Георгий Нефедович.

— «Нормандия-Неман» авиаполктуң дайынчылары болуп чораан французтарның чалалгазын ёзугаар ол чуртка чеде бээримге, мени эң-не чоок өңнүү кылдыр улуг өөрүшкү-биле уткуп, хүлээп ап турар. Мени дивизияның командири кылдыр дайынчы, байырлал ёзу-биле уткуп турар. Полкту чыскаантар, дайынчы оркестрниң аялгалары дыңналып келир...

Совет болгаш француз ужудукчуларның үшкү салгалы ам тургустунганын демдеглээр херек. Хоочуннарның найыралын аныяк салгакчыларның уламчылап, улам быжыглап турары дыка өөрүнчүг. Совет болгаш француз космонавтыларының космос делгемнеринге кады ужудуушкуну бо дугайында тодаргай херечилеп турар.

Мээң кол күзелим — чаа дайынны кажан-даа болдурбазы, мөңге тайбынны чер кырынга хандырары болур. Дайынның коргунчуг халавын кижилер кажан-даа көрбес болгаш улуг Тиилелгени кедергей хөй өлүм-чидим-биле чаалап алганын кажан-даа утпас ужурлуг. Совет ужудукчулар-биле кады фашизмге удур маадырлыы-биле демисешкен француз ужудукчуларга бистиң чонувус өөрүп четтиргенин илергейлеп турар.

Людмила ПТИЦЫНА.
(ПМА).

АЛЖИРДЕ ДЕЛЕГЕЙ ЯРМАРКАЗЫНДА

АЛЖИР. Алжир найысылалда делегейниң ол тоску ярмарказынга Совет Эвилелиниң хүнү эрткен. Даштыкы садыгның 25 каттыжыышкыннары продукциязын делгээн совет павильонунуң делгилир чүүлдери Советтер чуртунуң социал-экономиктиг, техниктиг болгаш культура чедиишкиннерин алжирлерге калбаа-биле таныштырып турар.

Металл кезер болгаш маш чазаар станоктар, өрүмнээр, тудуг болгаш медицина дериг-херекселдери, радиоаппаратура, электрохемчег приборлары, Волгада автозаводтуң алжир рынокта алдаржаан чиик автомобильдери специалистерниң кичээнгейин хаара тудуп турар. Музыкага, номга хандыкшылдыгларга, филателистерге дыка хөй солун чүүлдерни ында делгээн.

Чаңчыл ёзугаар совет көргүзүгнүң тускай кезээн эвилелдешкен республикаларның бирээзинге тураскааткан. Бо чылын ону Азербайджан ССР төлээлээн. Азербайджанның бүдүрүлгелеринге кылдынган янзы-бүрү 350 аттарлыг кылыглар-биле совет павильонга келген кижилер таныжып турар. Улусчу уран кылыгларның азербайджан мастерлериниң эң эки дээн кылыг чогаадыгаларын база ында делгээн.

Совет делгилир чүүлдериниң чарылбас чугула кезээ—ССРЭ-ниң болгаш Алжир Улус-Демократтыг Республиканың ханыылап орар кады ажылдажылгазының дугайында материалдар болу берген.

Совет Эвилелиниң деткимчези-биле Алжирде туттунган азы тудуп турар үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агый объектилериниң дугайын, аар үлетпүрүнүң, нефтиниң казып тыварының болгаш сайзырады ажылдарының, черни суггарарының болгаш кезарерлериниң, национал кадраар белеткээриниң талазынга ийи чурттуң кады ажылдажылгазының дугайын хөй санныг стендилер тоожуп турар.

Бөлүктерниң бирээзин Азияның, Африканың болгаш Латин Американың хөгжүп орар күрүнелери-биле экономиктиг Дуаллажылга Чөвүлелиниң кады ажылдажылгазынга тураскаап, Алжирниң Бароуагиида машина тудуушкун комплекизин ЭДЧ кежигүннери чурттарның дузазы болгаш деткимчези-биле туткан. Ону ажылдадып киирген нефть үлетпүрүнге ажыглаар дериг-херекселдерни киир садып алырындан Алжирниң экономиказының хамаарылгалыг чоруун бичеледир арганы берген.

В. ЛАГУТИН,
СЭТА-ның корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Сентябрь 1—Ливияның национал байырлалы, Революция хүнү (1969 ч.)

МАРСА БРЕГА—НЕФТИЛИГ ХООРАЙ

Марса Брега—араб делегейде солун хоорай. Ооң чөөн кезээнде ымт-шимээнниг улуг базар, кадырган малгаштан кылган шевергин бажыңнар бар. Хоорайның кудумчуларында кырган ирейлер шелээн хөөрежип, базып чорууурлар...

Ливияның элезинниг ээн ховузунга 50 чылдарда нефтилиг байлак черни ажытканы-биле холбаштыр Марса Брега хоорайның төөгүзүнге чаа үе-чада эгелээн. Чурттуң нефть ажыл-агыйының төвү ындыр ол хоорай дораан-на чаартына берген деп чугаалап болур. Нефть дамчыдар каң хоолайлар хоорайны дамчып эрткен.

Монархиялыг эрги ёзу-чурумну 1969 чылда дүжүрген Ливия революциязының соолуунде чурттуң нефть ажыл-агыйы шапкын хөгжүлдениң оруунче кирген. Даштыкы нефть компанияларының, хамыктың мурнунда америк компанияларының ажылын кызыгаарлаар талазы-биле чугула хемчеглерни республиканчы чазан 70 чылдарда боттандырып эгелээн болгаш нефть тывыжынга контрольду тургускан. Барыын талакы чамдык компанияларның хереңгизи 1974 чылда Ливияның эргезинче шидчээн. Нефть үлетпүрүн хөгжүдер улуг комплексти Марса Брега хоорайның чанынга бирги ээлчегде дерир дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Эрги хоорайның чоогунга кедергей улуг чаа тудуг калбарган. Ооң мурнунда ээн чыткан элезинниң ховуга амгы үениң болбаазыраңгай үлетпүр төвү тургустунган, чаа чурттарга бажыңнары туттунган. Ливияның аныяк ажылчын аңгызы өскен. Газтың кыпкап оду үр чылдарда бойдустуң байлаан халас чарыгдап турган. Бойдус газын болбаазырадыр заводтарны тудар дугайында шиитпирни чазак база хүлээп алган. Газты болбаазырадып кылгаш, ону одаар чүүл кылдыр ажыглаар сорулгага салдынган. Газ сайзырадыр заводтарны Расландуфта болгаш Аджадабияда дерип эгелээн. А Тобрук болгаш Элейтаниыг чоогунда нефть болбаазырадыр эң улуг ийи комбинатты дерири база эгелээн. Ол комбинаттарны ажыглаалга киирген соонда Ливия чылда миллион тонна нефть продуктуларын бүдүрер. Күгүрнү, бутанны, пропанны бүдүрери база көвүдээр.

Нефть болгаш газ үлетпүрүн хөгжүдери аар үлетпүрнүң адырларын дүргей сайзырадырының эргежок чугула негелдези болуп турар деп, Ливияның специалистери санап көрген. Каң ээлдирериниң, а ол ышкаш чиик үлетпүрнүң адырларын дүргей сайзырадырынга нефть болгаш газ продуктулары эргежок чугула. Нефть болгаш газ үлетпүрүн хөгжүдери чурттуң экономиказының тургузуун болгаш үлетпүр географиязын дыка чаартып эккээр арганы бээр.

Марса Брега хоорайның чоогунга нефть химия комплекизиниң тудуу доозулган. Амгы үениң болбаазыраңгай дериг-дерил-биле хандыртынган ийи улуг бүдүрүлге чери ында бар. Олар метанны болгаш аммиак каттыжыышкыннарын бүдүрүп турар. Комплекстиң составынга күчүлүг электростанция, газ шыгжамырының улуг черлери, суг арыглаар установка, далай өртээли кирип турар. Ажылчыннарның, болгаш албан-хаакчыларның чагайжыдыр туттунган хоорайы улам сайзырап турар. Ол ажылчын хоорай чечектер, ногаан үнүштер болгаш виноград садтары-биле шыптынган.

— Аммиак бүдүрер талазы-биле завод—чуртта эң баштайгы ындыг бүдүрүлге-дир. Ону Ливияның национал кадрлары башкарып, удуртуп, ажылдадып турар деп, комплекстиң улуг инженери Абдель Фатах чоргаарал-биле чугаалады. Заводтуң бүрүн күчүзүн ажыглаалга киирген соолуунде, аңаа хүн бүрүде ийи муң тонна продукцияны бүдүрер болгаш минералдыг чемишчидилге бээр кол бааза болур. Минералдыг чемишчидилгелерни чурттуң кедээ ажыл-агыйы дыка херелеп турар.

Комплекстиң ийиги бүдүрүлгези —метан заводу. Ливияның химия үлетпүрүн хөгжүдериниң кол үндезин баазазы ол завод болуп турар. Ооң чигээн-биле янзы-бүрү пластмассаларны болгаш синтетиктиг материалдарны бүдүрүп турар. Заводтуң бүдүрүкчүлүү —хүнде муң тонна чиг-от.

Марса Брега комплекизиниң баштайгы национал продукциязын чурттуң эң улуг далай өртээли хүлээп алган. Продукцияның ортаа кезиин даштыкы чурттарже үндүр садыглаар.

Чаа комплексти ажытканының байырлыг ёзулалынга Ливия революциязының удуртукчузу М. Каддафи чүве чугаалаан болгаш индустриализация талазы-биле чурттуң кол сорулгаларының бирээзи — нефть химиязының болгаш нефть болбаазырадыр кылырының хуузунда үлетпүрүн тургузары, империалистиг нефть компанияларындан чурттуң хамаарылгазын узуткаары болуп турар деп онзалап демдеглээн.

Бодунуң революциязының 13 чылын демдеглеп турар аныяк араб күрүнеге Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар улуг дузаламчыны көргүзүп турар. Совет нефтижилер Ливия өңнүктеринге дузалавышаан, ол чуртта ажылдап, нефть болгаш газ дамчыдар хоолайларны, чаа бүдүрүлге черлерин тударынга, янзы-бүрү шиичилелдерни чорударынга, национал кадрларны белеткээринге идепкейлиг киржип турар.

Ю. ГЕРАСИМОВ,
СЭТА-ның корр.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Ажыл-агыйжы чорук

СОФИЯ. Хасковонуң «Аныяк гвардия» дээр машина кылыр заводу чиг-этти болгаш материалдарны камнап, долдур ажыглаары дээш демиселде идепкейлиг киржип турар. Бир эвес мурнунда чылдарда бир миллион левакша өртек-үнелиг продукцияны кылып үндүреринге 300 тонна кара демир херек турган болза, бо чылын чүгле 195 тонна металлды чарыгдаан.

Ол бүдүрүлге черинин ажылдакчылары кылыгларга металл чарыгдалын эвээжедиринче угланган 50 ажыг үнелиг сапалдарны кылганнар. Чижээ, ногаалар кезер машинаның тургузуун чаарткан чорук чылдың-на 600 тонна чедир кара металлды камнап алыр арганы берген. Ол ышкаш кол бүдүрүлгениң артынчыларын база таарымчалыг кылдыр ажыглап турар. Ындыг артынчылардан люстраларны, тыртыкыларны, стол лампаларын кылып үндүрүп турар. Олар чонга дыка херек боор турар.

Металлдарны, хөмүр-даштыг, суук кывар чүүлдү, целлюлозаны камнап турган, ажыглаар чорук бо чылдың төнчүзүнге чедир Болгарияның индустриязын хөгжүдер программаның кол угланышкынарының бирээзи боор турар. Ындыг чарыгдалдар ортумаа-биле 1,5 — 2 хуу эвээжээр ужурлуг.

«Арго-82»

БУДАПЕШТ. Венгрияның Сольнок хоорайында ажыттынган делгелгени «Арго-82» деп адаан. Ында Венгрияның улуг кооперативтериниң болгаш кураажыл-агыйларының, продукция болбаазырадыр, кылыр бүдүрүлгелерни, а ол ышкаш кедээ ажыл-агый техниказы кылып үндүрүп турар заводтарның продукциязын делгээн. Делгелге-биле холбаштыр бөлүр эртем семинарларынга специалистер дуржулгазын солчур, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун улам бедидериниң аргаларын чугаалажып көөрлер. Специалистер болгаш делгелгени сонуурган келген кижилер-даа ажык шөлдерлен чурт иштиниң болгаш даштыкынның-даа техниказында чаа чүүлдерни көрүп, таныжып ап болур.

Изиг сугларның ажыы

ПРАГА. Чер-иштиниң суун ажыглаарының талазы-биле чехословак специалистерниң ажылдап кылганы перспективтиг программазында изиг сугларны калбаа-биле ажыглаарын айтып турар. Словакияның девискээринден кол дуг тывылган изиг суглар чылдың-на республиканың улус ажыл-агыйынга чижеглеп алган 53 муң тонна оттулар чүүлдү камнап алыр арганы берип турар. Ындыг сугларны курорттарда эмнелгеге ажыглап, оранжереяларны болгаш теплицаларны, квартираларны болгаш эмнелге черлерин чылыдарынга ажыглап турар.

Чурттуң ол талазы-биле кедилиг районнарындан чехословак геологтар изиг суглуг чаа-чаа черлерни дилеп турар.

Тудугжулар ниитилели

ХАНОЙ. Вьетнам Социалистиг Республикада тудугжулар ниитилелин тургускан. Ниитилелдиң аңаа болган тургузукчу съездизинге тудуг талазы-биле ажылдап турар эртем ажылдакчыларының болгаш практиктерниң ажылын углап-баштаарынче, мурнакчы дуржулгазы солуржарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче, профессионал билиглерин бедидеринче ооң ажылы угланган турарын онзалап демдеглээн. Ниитилелдиң ажылы ол ышкаш эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге улам-на калбаа-биле, таарымчалыг ажыглаарынга база идиглиг болур ужурлуг.

Съездиге ниитилелдиң удуртукчу органын соңгаан болгаш ында чурттуң сураглыг эртемденнери, архитекторлары болгаш тудугжулары кирген.

(СЭТА).

КАТТЫЖЫЫШКЫН ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА

СОФИЯ. (СЭТА). Империализмниң, хамыктың мурнунда АКШ-тың агрессчи бөлүктериниң буруузу-биле делегей байдалының чидигленген амгы үезинде тайбың дээш, чаварлыышкын болгаш хамаарышпас чорук база социал демиселге дээш демиселге делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң сырый каттыжыышкыны эргежок чугула деп, Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Тодор Живков болгаш Уругвайның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары Родней Арисменди боттарының ужуражыышкынының үезинде медеглээннер.

Вашингтон бодунуң, гегемонисчи угланыышкынын үргүлчүлевишаан, боо-чепсекти эндере бүдүрүп, өске күрүнелерниң иштики херектеринге каржызы-биле холгаарлап, антикоммунисчи халымдаашкынны өоскүдүп турар.

ОСЛО. (СЭТА). Совет Эвилелиниң болгаш Финляндияның аразында харылзаалар найыралчы характерлиг болуп турар деп, Финляндия республиканың президентизи Мауно Койвисто Норвегияның «Дагбладет» солунунга интервьюзунга медеглээн.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Совет Эвилелинге кээп чорааның дугайында президент чугаалаан болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев болгаш өске-даа совет удуртукчулар Совет Эвилелинге мени дыка эки хүлээп алган деп, ол демдеглээн.

«Бистиң аравыска санал-оналдарның солчуушкуну чаагай найыралчы харылзаалыг болгаш бот-боттарын эки билчир кожаларның чугаалажыышкыны болган» деп, президент айыткан. Ийи чурттарның аразында шиитпирлеттинмээн айтырыглар чок деп, М. Койвисто демдеглээн.

КҮЧҮЛЭЭШКИННИҢ ЧАА ЧАЛГЫЫ

ЛОНДОН. (СЭТА). Күчүлээшкинниң чалгыы Соңгу Ирландияда база катап күштелген. Ында боолаашкыннар, чазылдырыышкыннар хөй каыгдалдыг Ольстерге Лондонуң ханныг тергиидэлиниң херечизи болуп, хөй кижилерни өлүмге, балыгланыышкыннарга таварыштырып турар.

Дерри хоорайның чурттакчызы католик чүдүлгелиг Джеймс Брэдлини англияның шериг таныылының араатан зыг ёзу-биле өлүргени ажылчын чоннарның ханы килеңнээшкинин болдурган. Кудумчуга бажыңынче бар чораан Брэдлини англи полктуң солдаттары анаа-ла боолап каан. Ол өлүрүкчү үулгедигниң соондарый хоорайның кудумчуларынга килеңнээн ажылчы чоннар чыскаалып үнүп келген. Кем-буруулуг солдаттарны тудуп хоругдаарын, истелгени чорударын, оларны кеземчениң харысалгазынга киирерин Соңгу Ирландияның социал-демократтыг лейбористиг партиязы негээн.

Сальвадорнуң чонунга удур ханныг үлгедиглерни кылып турар дериин ёзу-чурумга шериг дузаламчызын моон соңгаар-даа бээрин Американың Каттышкан Штаттарының чагырыкчылары планнаң турар. Саттыныкчы эрге-чагырганың шериглери кырганнарны, херээженнерни, бичии чаштарны кээргел чокка өлүрүп, суурларны өрттедип турар. АКШ-ка өөреткеш, чепсеглээн шериглер ол ханныг үлгедиглерин кылып, чонга удур дайынын үргүлчүлеевишаан.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ПАЛЕСТИН УЛУСТУҢ ШЫННЫГ ХЕРЭЭ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль шериглерниң бүзээлеп алганы Бейруттан палестин дайынчыларны үндүрери неделя мурнунда эгелээш, ам-даа үргүлчүлеп турар. Бейруттуң камгалакчыларының чүък машиналары август 27-де Сирияда чеде берген. Израильдерниң талазындан оор ёзу-биле халдаашкынны болдурбазы-биле агрессорнуң эжелеп алган черлери-биле эрткен оруктуң кезиинде колонна месилдешкен ийи талазы чарар күштерниң итали кезээнге үдедип алгаш эрткен.

Ливан-сирия кызыгаарларының районунга палестиннерни өөрүшкүлүг уткуп-хүлээп алган. Удурланыышкынның палестин шимчээшкининиң дайынчыларының эрес-маадырлыг чоруун магадап, мактаарының демдээ кылдыр чүък машиналарын чечектер болгаш чаңчыл ёзугаар рис-тараа-биле хөме октап турган.

Сирияның камгалал министри М. Тлас ужуражыышкынның байырлыг ёзулалынга чүве чугаалааш, израиль агрессорга удур демисел ам-даа соксаваан турарын демдеглээн. Ол демисел палестин улустуң шынныг херээ тиилээн шаанда, оларның хоойлу-дүрүм ёзугаар эргелери катап тургустунмаанда, үргүлчүлээр апаар. Тель-Авивтиң үүлгедиишкиннери интервентилер Ливан черин эжелээрин үргүлчүлээр дугайын херечилеп турарын министр чугаалаан.

Израиль шаап халдаашкынның өйтүр шаварынга кирипкен палестиннерниң база бир улуг бөлүү август 28-те Тунистиң Бизерту портунда чеде берген. Портка болган хөй кижи киришкен митингиниң киржикчилери мынча деп кыйгырыг салып турганнар: «Палестинаның араб улузу делгерезин!», «Хамаарышпас палестин күрүне делгерезин!», «Империалистиг израиль агрессияга удур демиселчилерге алдар!», «Палестинаның араб улузу тиилээр!».

Тунистиң Коммунистиг партиязы медеглел парлааш, араб чурттарның улустары палестиннерниң демиселин деткиири-биле бүгү делегейде национал-хосталга дээш шимчээшкиннерниң дайзыны — америк империализмге удур шиитпирлиг-биле демисежир ужурлуг деп айыткан.

Израильдиң АКШ-та чеде берген камгалал министри Шарон Тель-Авивтиң Ливанда эжелекчи сорулгаларын база катап бадыткаан. Ол Ливанга кылыр чаа агрессияның планнарын америк администрациязы-биле дугуржур. Интервентилер билдинмес үр үениң иштинде эжелелдиң кылыр деп турарын Вашингтонда демдеглеп турар. Израиль министриниң чугаалааны-биле алырга, эжелекчилер чангыс талалыг «тайбың керээзин» Ливанга албадаар деп турар. Ол израиль агрессорларының үр хуусаалыг планнарынга холбаштыр чүве чугаалааш, дараазында Иордан хемниң барыын талакы эриин болгаш Газа секторун күш-биле ээлеп алырын айыткан. Ол девискээрлерге палестин күрүнени тургузарынга Израиль кажан-даа чөпшээрешпес деп, Шарон турамызында чулчуруп турган.

Бүгү чүүлдерден алгаш көөрге, Рейганның администрациязы Тель-Авивтиң чагырыкчыларының эжелекчи чуткулун бүрүнү-биле билип, деткип турары тодаргай боор турар. Шаронуң АКШ-тың камгалал министри Уайнбергер-биле ужуражыышкынының үезинде Израильге америк боо-чепсектерин ам-даа бээриниң дугайында айтырыгларны чугаалашканын дыңнадып турар. Америк Эй-би-си теле компаниязының херечилээни-биле алырга, АКШ амгы үеде Ливанны ийи чарарының планын кылып турар болганы ону ёзугаар алыр болза, чурттуң мурнуу кезээн Израильге «үр чылдарга» бээр ужурлуг.

Палестинаны хостаарының организациязының төлээлекчизи Х. Хусейни Каттышкан Штаттарның Израильди бүгү талазы-биле деткиш, дузалап турарын шиитпирлиг-биле буруу шапкан. Палестиннерниң ханы-биле борашкан холдуг Шарон-биле Вашингтонда өөрүшкүлүг хол тудуушкунун кылып турарын ол чугаалаан. Ол дээрге Ливанче израильдерниң халдап киргенин, Бейрутту бомбалап турарын, палестин улусту когуп үзе кыра шаварынче чуткулду Рейганның администрациязының чүдүгүзүнүүшкүнүнүң хөй санныг бадыткаашкыннарының база бирээзи-дир. Вашингтон Ливан черже шериг күжү-биле халдап кирипшкинни чүгле чүүлдүгүнген эвес, харын база агрессорну амгы үениң болбаазын боо-чепсээ-биле боостаазынга чедир чепсеглээш салган. Тель-Авивтиң Ливанда өскүткен дайыны дээш америк үндүрүг-төлекчилери 7 миллиард долларны төлээннер.

Израильдер болгаш Каттышкан Штаттар Ливанга боттарының сорулгаларын чедип ап шыдаваанын Израильдиң Компартиязының ТК-зының Чиңгине секретары М. Вильнер француз «Юманите» солунунуң айтырыгларынга харылаашт, демдеглээн. ПХО айтырыышкынга таварышпаан болгаш төлептиг, ёзу-чурумнуг чорукту барымдаалааш, Бейруттан үнүп чоруткан ол чугаалаан. ПХО политиктиг туруш талазы-биле делегей кырында, араб чурттарда бодунуң байдалын улам быжыглаан.

Израиль агрессия Израильдиң бодунга дедир кайтыгып кээп дээтенин М. Вильнер айыткан, ынчангаш ында ёзу-чурум моральдыг болгаш политиктиг кризис тургустунган. Ол кризисти ажык эртери белен эвес, чүге дээрге, израиль улустуң чамдык-кезии боттарының чазааның политиказының шынныынга бүзүревестей берген.

БӨГҮН ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫ ЭГЕЛЭЭР

Төрээн школазы, эргим башкылары кымга-даа уттундурбас, чоок. Чылдың-на, сентябрь бирниң бүдүүзүнде уруглар школазынга база катап чыглып келгеш, башкылары-биле ужуражып, оларга боодал чечектерни тутсуру чаңчыл болган. Ам база катап-ла парта артынга олурар, эртем-билиг чедип алыр дээш өөренип кириптерлер.

ЧУРУКТАРДА: ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг Кызылдың № 7 школазының өөреникчилери башкылары-биле ужуражылга үезинде.

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ ҮЛҮҮ

Чаа 1982-1983 өөредилге чылы эгелеп турар бо хүннерде ада-иелерниң болгаш төрелдерниң кичээнгейин углаар ужурлуг чугула чүүл бар. ССРЭ-ниң Чырыдылышкын министерствозу Аъш-чем программазын күүседиринге школачыларның киржилгезиниң дугайында тускай доктаалды үндүргенин ада-иелерге тайылбырлап, таныштырары чугула. Чүге дээрге школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазы ада-иелер-биле тудуш, сырый харылзаалыг.

Чугула документини «Аъш-чем программазы болгаш школа» деп адаан, ону бо хүннерде башкылар номчуп, өөренип эгелей бергеннер. Тываның экономиказының кол үндезини кодээ ажыл-агый боор турар болганда Аъш-чем продукциязын бүдүрериниң болгаш сайгарып көвүдедири, кодээниң амыдыралын улам чаагайжыдары дээн чергелиг чугула ажылдарга школачылар үлүүн киирип турар. Ол дээрге мал чемининиң белеткели, дужут ажаап алырынга школачыларның калбаа-биле киржип турары-дыр.

Кобальтылыг Хову-Аксының школачылары Аъш-чем программазының күүселдезинге боттарының үлүүн салып турар. № 2 ортумак школаның алдыгы классчылары башкы Д. Күзен-оолдуң удурткалгазы-биле шефке алганы Элегесте Тока аттыг совхозка мал чемин белеткээринге идепкейлиг киришкен. Хову-Аксының школачылары кат, мөөгү, эм болур өът-сигеннерни чыырынга база эрес-кежээзин көргүскен.

1982 чылдың сентябрь-октябрь айларда школаның 1-ден 10 класска чедир өөреникчилери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң материалдарын тускай кичээлдерге класс аайы-биле өөренирлер. 1-3 класстарга, чижээлээрге, «Камналгалыг болуру деп чүл?» деп темага беседаны дыңнаарлар. Ада-иелери биле тер бажынга хлебти болгаш өске-даа чемнин камналгазынга үлегерлиг болур ужурлуг бис. Кодээ черде ада-иелер мал чеминге камныг болурунга уругларны бичиизинден-не чаңчыктырары база чугула.

4-7 класстарга «Аъш-чем программазы — бүгү улустуң хереэ» деп теманы элээн гоңгарай өөренир. Ам партияның салып турар сорулгазы чурттуң улам улгаткан экономиктиг күчүзүн ажыглавышаан, кыска хуусааның иштинде чоннуң аъш-чеминиң бүгү хевирлери-биле турум хандырарын чедип алыры, эң-не үнелиг продуктуларның күсели-биле совет кижилерниң аъш-чеминиң шынарын үндезини-биле экижидери болур. Школачы бүрүзүнүң бирги чергелиг хүлээлгези ада-иезиниң дузалал ажыл-агыйынга киржири.

8-9 класстарга «Аъш-чем программазынга эртемниң ролюн күштелдирери» дээн чижектиг теманы өөренирлер.

10-гу классчылар «СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлери» дээн чижектиг социал хөгжүлдениң болгаш чоннуң чаагай чоруун бедидерниң калбак программазын ханызы-биле өөренирлер.

Аъш-чем программазын боттандырарынга бүгү совет кижилер дег, школачылар идепкейлиг киржип, ону эң чоок хереэ кылдыр хүлээп алыр, бүгү күжүн салыр дээринге идегээр бис. Маңаа ада-иелер база албан дузалажыр.

К. ОЮН.

БИЛИГНИ ХЫНААРДА

База бир чаа өөредилге чылы эгелеп турар. Башкылар бистер база катап-ла чымыштыг ажыл-херектеривисче шымныгып кире бээр бис. Өөреникчилеривис-биле класстарынга база катап ужуражырывыс ол. Уругларга чүнү сонуургадырыл, кичээлди канчаар эки организастаарыл дээн чижектиг айтырыглар бистерни дүвүредип турар.

Кичээлдерге мындыг болгулаары биеке билдингир: «Коля, барып харыыла» деп, башкы өөреникчини кыйгырар. Класста өске өөреникчилер, амыраш кылынган дег, улуг тынар. Оон-на ам кым чүнү кылыксай-дыр, шимээргеп, ном ажып, шенектежип эгелээрлер. Оон чылдагааны чүдел? Башкы чүгле Коляже кичээнгей салгаш, класстан хоорлу берген. Коля биле башкының аразынга узун төнмес диалог эгелээр. Өөреникчи кичээлге эки белеткенмээнинден «эштин» эгелээн. Ол-бо немелде айтырыглар салып тура, башкы аңаа арай боорда «3» демдек салыр ужурга таварышкан.

Он чыл дургузунда өөреникчи ортумаа-биле 10 муң ажыг кичээлдерге олуржур. Он чыл дургузунда бир өөреникчиниң харыызынга чеже минута чарыгдаттынарыл? Өөреникчиниң чедип алган билиниң шынары моон көстүр бээр. Башкылаашкының чедиишкини шак-үени чон ажыглаарындан база хамаарыжыр. Өөреникчиниң билиин хынап айтырарынга эң хөй үе чарыгдаттынар.

Шын тургустунган айтырыг ханы, быжыг билиг алырынга дузалаар, билигниң шынарын бедидер. Ону чедип алырынга кандыг негелделер туруп болурул? Өөренип турар эртемниң дугайында фактыларны билири, фактыларның утказын билири, чедип алган билиглерни амыдыралга ажыглаары. Айтырыгны бо үш негелдеге дүүштүр тургузары эки болурун башкылар билир бис.

Өөреникчилерниң бодалын сайзырадыр, оларны бодандырар айтырыгларны салыры чугула. Чижээ, ийи болуушкунуң аас чүүлдүң дөмейлешкек база ылгалдыг чүүлүн айтыры, сөзүглелдиң кыска планын тургузары, оон чугула болгаш ийиги чергениң чүүлдерин аңгылаары.

Чаа программаның негелдези-биле өөредилге номнарында проблемалыг айтырыгларны берген, ол черле кончуг чугула. Айтырыг бүрүзү чаңгыс талалыг болбас. Чижээ, шээжилеп алгаш харыылаары. Утказын билип албайн шээжилеп алган өөреникчи уттувудуп болур. Темалыг айтырары чедиишкиниг өөредириниң чугула дидактиктиг хевири. Дуржулгазыг башкылар өөреникчи бүрүзүнге өөренген тема аайы-биле тускай кыдырааштыг болур.

Чамдык башкылар өөреникчиниң харыызынга рецензия бээрин уруглардан чедип ап турар. Харыыга рецензия бээриниң схемазын өөреникчилерге берген турар. Аңаа харыының долузу, барымдаалыы, шынныы, дес-дараалашкаа, чугааның культуразы, чедип алган билиин ажыглап билири хамааржыр. Рецензия үезинде харыылап-даа турган өөреникчиге, харыыны немеп, эдип турган-даа өөреникчиге демдекти салыр. Класстың идепкейин көдүрер сорулга-биле харыылап турар өөреникчиге айтырыг салыр. Харыылап шыдавайн баар болза, айтырыг салган өөреникчи боду харыылаар. Айтырыг болгаш немелде харыы өөреникчиниң харыызын немеп долдурарынга хамаарышкан болза, ол кончуг эки. Ынчалза-даа бо арга элээн берге болганындан башкының киржилгези негеттинер. Айтырыг билдингир, тода, чаңгыс утканыг болур. Ийе, чок, ындыг деп сөстер-биле харыылаар айтырыг тургуспас болгаш айтырыгны харыыга дөмейлештир тургузар болза эки.

Т. КУШКАШ,
…ас школазының башкызы.
Тожу району.

СОНУУРГАЛДЫ САЙЗЫРАДЫР

Эге класстарга чээрби ажыг чылдарда ажылдап келдим. Бичии уруглар-биле ажылдаары солун-даа, берге-даа. Өөредилге-кижизидилге чорудулгазының долгандыр турар амыдырал-биле харылзаазы, школачыларны сонуургалдыг чорукка кижизидери аңаа чугула. Эрткен өөредилге чылында башкылап турарым эге класс-биле бо талазы-биле чамдык ажылдарны чоруктулаан мен.

Төрээн черин, өскен-төрээн булуңун, оон төөгүзүн уругларның хире чергези-биле таныжып билип алырынче сагыш салган бис. Калдак-Хамар арты, улуг, биче Сайгын даглары, Тес хемни кежир көвүрүг, Самагалдай, Теве-Хая деп черлерниң дугайын база элээн билип алдывыс. Оон түңнелинде «Самагалдай», «Турисчи оруктап» деп чогаадыгны бижидивис.

Бистиң класывыс эрткен өөредилге чылында эге класстар аразынга чарышка тиилекчи болгаш, Тываның улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи — «Тыва кобальт» комбинадынче экскурсиялап чорааң. Төрээн Тывавыстың каас-чараш бойдус чурумалын магадап, өөренип эрткен чүүлдер-биле ол бүгүнү дүштүрүп чорууга, бичии кижилерниң сагыш-сеткилинге өөрүшкү чайгаарла тывылтыныр келир. Комбинаттың музейин сонуургадывыс. Орук ара тураскаалдыг черлер таварып, Кочетово суурда төөгүлүг черлерни, музейни көрдүвүс. Уруглар Чагытай хөлге эштип, хөглүг оюннар организастап, долгандыр турар девискээрни чурук, демдеглел ап турганнар.

Өөредилгеге идиглиг болуру-биле дараазында беседаларны класс коллективинге кылган: «Хлеб — бүгү делегейниң каастакчызы», «Чуртувуска бир минутаның ужурдуязы», «Ак-көк хемниң аалгалары», «Бүдүрүлгениң мурнакчылары» дээш өске-даа. Тывызыар болурунга чаңчыктырып, тыва, орус дыл, математика кичээлдеринге кроссвордтар тургузарынга оларны өөредип турар мен.

Класстан дашкаар ажылдарга ада-иелер боттуг дузаны чедирип, беседалар, таныштырылгалар эрттирерин ге идепкейлиг киржип келгеннер. «Ажыл-агыйга машиналарның ажык-дузазы», «Хууда гигиена», «Электриниң амыдыралга ужур-дузазы» дээш өске-даа темаларга уруглар-биле чугааны чорудуп турган бис.

Ада-иелер-биле харылзаавыс быжыг. Өг-бүлеге кижизидилге дээш өске-даа темаларга беседаларны ада-иелерге эрттирип турар мен.

Чаа өөредилге чылында бо сорулгаларны шиитпирлээрин улам дээштиг болдурар дээш ажылдаар апаар.

Б. СУВАНДИИ,
Самагалдай ортумак школазының башкызы, улус өөредилгезиниң тергиини. Тес-Хем район.

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕН 5-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Юность» хореография ансамблиниң көргүзүү. 9.20 — Аныяктар адрестери. 10.20 — «Ужурашкыже, ынаам». Уран-чечен фильм. 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 15.45 — Чарлар. 15.45 — Телемедээлер. 16.00 — «Нефтехим. Намдарның эгелээни». Документалдыг телефильм. 16.30 — Волейболга делегей маргылдаазы. Эр кижилер. Болгарияның болгаш ССРЭ-ниң (2-ги) шилиндек командаларының ужуражылгазы. Ленинградтан дамчыдылга. 17.00 — Тоолдуң аалчылары. «Акмаль. Улу болгаш Кадын-хаан». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Иностранная литература» («Даштыкы литература») сеткүүлдүң кол редакторы Н. Федоренконуң француз чогаалчы А. Стил-биле беседазы. 19.25 — «Матильданың негелдези, азы «Өг-ээзин» кым бижээнил?». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. Э. Вильдениң «Өг-ээзи» деп тоожузун ёзугаар тургускан. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — Кежээки аялгалар. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Киев).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35 — Орус улустуң тоолу. 4-кү класс. 13.05 — «Чурагачы». Тележурнал. 13.50 — Телемедээлер. 14.00 — 18.30 — Чарлар. 18.30 — «Соңгу эгин». Документалдыг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.25 — «Челээш». Дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Музыкалыг тоолдар». 20.15 — «Партияның планнары — улустуң планнары». «Дуржулганың адрези — Коряжма». Котластың целлюлоза-саазын комбинадының ажылчыны дуржулгазының дугайында. ССРЭ-ниң Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрүнүң министри М. И. Бусыгин дамчыдылгага киржир. 20.45—РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Эрдели арфага ойнаар аялгаларны күүседир. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — 23.40 — «Өг-бүле байдалының аайы-биле». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялар.

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңза (күш-культуржуларга сүмелер). 9.05 — «БССР-ниң улустуң танцызының ансамбли». Фильм-концерт. 9.30 — «АБВГД-жигеш». 10.00 — «Ада-иелер, силерге». 10.30— Айыыл чок шимчээшкин. 11.00 — «Чурукчулар дугайында чугаалар». Улустуң чурукчузу С. Д. Меркуров. 11.30 — «Кампучияның парламент кежигүннери ССРЭ-де». Документалдыг фильм. 11.50 — «Спортлотонуң» 36-гы тиражы. 12.00 — «Ону силер шыдаар силер». Чогаадыкчылар конкурузу. 12.55 — Уругларга фильм. «Белен турушар, дээрги мыңдаагылар». 14.05 — Амгы үениң чогаалчызы. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи шаңналдың лауреады Чингиз Айтматовтуң чугаазы. 14.15— Бөгүн делегейде. 14.30 — «Ырак болгаш чоок ырылар». 15.05 — «Театр болгаш үе». Аныяктар шиилериниң Тбилисиге болган бирги Бүгү-эвилел фестивалы. 16.20 — «Сиген дузакчыгаш». Мульт-фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.35 — Даарта Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының бүгү-эвилел хүнү. Дамчыдылгага газ үлетпүрүнүң министри В. А. Динков киржир. 16.50— П. И. Чайковский. Оркестр-биле кады ойнаар фортепианога № 1 концерт. 17.25 — «Владимир Ильич аттыг». Телеочерк. 17.55— «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.55 — Политиктиг хайгаарыкчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.25 — Приморск крайның М. Горький аттыг шии театрының «Хүн уруглары» деп фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.55 — «Хүн уруглары» деп фильм-шииниң уламчызы. Ол төнген соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 —«Садты канчап аныяксыдарыл». Телеочерк. «Шуру». Киночурумал; улустуң хөгжүм херекселдериниң «Аюшка» ансамблиниң концерти; «Бир часкы хүн». Киноочерк. 15.20 — «Ыры-82» 16.05 — «Кырган-авам аптаразы», «Каъттар». Документалдыг телефильмнер. 16.40 — «Золушка». Күрүнениң Вахтангов аттыг үлегерлиг театрының фильм-шиизи. Автор — Е. Шварц. 18.20 — «Улуг Октябрьның 65 чылынга». «Бистиң дончу намдарывыс». 42-ги фильм— «1958-ки чыл». 19.15 — Музыка киноскузу. 19.45 — Делегей байдалының дончулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазынныг карандаш». 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-пентереддиг программа. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — «Сээп баштайгы шагы». Уран-чечен фильм.

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — Делегейниң улустарының чогаадылгалары. Вьетнам. 2-ги дамчылга. 9.35 — «Өске бедик». 9.45 — «Оттурукчу». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.15 — «Кадыкшыл». Эртем-пентереддиг программа. 12.00 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.30 — Бөгүн Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының бүгү-эвилел хүнү. Дамчыдылгага ССРЭ-ниң нефть үлетпүрүнүң министри Н. А. Мальцев киржир. 12.45 — «Кедээниң шагы». 13.45 — «Музыка киноскузу». 14.15 — Документалдыг фильмнер программазы: «Семён Дежнёвтуң маадырлыг чоруу», «Харламовтуң сактыышкыннары». 14.55 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Гуляевтиң болгаш Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң улустуң хөгжүм херекселдериниң үлегерлиг оркестриниң концерти. 17.05 — «Силерниң чагаалырыңар ёзугаар». Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларынга музыка программазы. 18.15 — Делегей панорамазы. 19.00 — «Фезонуң сөөлгү хүнү». Цирк көргүзүглери. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Волганың орус улустуң күрүне хорунуң концерти. 22.00 — 23.45 — Аныяктар командаларының аразынга футболга Европа чемпионадының шилилге маргылдаазы. ССРЭ-биле Польшаның шилиндек командалары ужуражыр. Ленинградтан дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.00 — Гандболга ССРЭ чемпионады. Эр кижилер. ЗМИ—СКА. (Минск). 16.00 — «Медея Джапаридзе». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 16.45 — Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи. 17.30 — «Далай кыдыында музей». И. К. Айвазовскийниң чуруктарының чыылдазының дугайында. 17.50 — «Дээрги мындаатыларның адъютантызы». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 19.10 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң дончу намдарывыс». 43-кү фильм — 1959-ку чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ийи өңнүк». 20.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 20.45 — Латвия ССР-ниң алдарлыг артизи М. Виллеруш (виолончель) ойнаар. Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35— 23.00 — «Тюфельдер дээш аңнаашкын». «Полицияның телефону 110» деп бөлүктең. Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. (ГДР).

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага өөжүп турар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 10—15 метр чедер. Агаарның температуразы 2—7 градус чылыыр.

Кызылга өскерлиишкин болбас. Хат кошкак. Агаар 15—17 градус чылыыр.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Томскиниң геология разведка техникуму 1982—83 өөредилге чылында 10 классты дооскаыннардан немелде сургуулдар (аныяк оолдар) хүлээп алырын чарлап турар. Техникумга өөренгеш, чедип алыр мергежилдер:

Ажыктыг казымал байлактыг черлерни шинчилеп тыварының техниказы;

Нефть болгаш газ кудунтарын өрүмнээри.

Кирериниң шылгалдалары: математикага (аас-биле), орус дылга болгаш литератураға (чогаадыг).

Ортумак школаны «4» болгаш «5» демдектиг доосказ кижилерни техникумга шылгалда чок хүлээп алыр.

Хүлээп алыышкын комиссияларының адрестери:

Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 11 бажың, Тыва геология-разведка экспедициязы азы Томск хоорай 27, Смирнов кудумчузунуң № 44 бажың, ТГРТ.

Документилерни Кызылга сентябрь 1-ге чедир, Томскиге — сентябрь 15-ке чедир хүлээп алыр.

ХАЙГААРАКЧЫ БОЛУРУ

Ажыл-албан тускай мергежил аайы-биле административ органнарның ажылдакчылары республиканың кайыдаа девискээринге, кандыг-даа үелерде, янзы-бүрү байдалдарга чон-биле харылзаалыг ажылдап, оон күжүнге, киржилгезинге, дузазынга даянып турар.

Ынчалза-даа чамдык кижилерниң истелге-байысаалгага хамаарышкан хоойлу-дүрүмнү чедир билбес, оон ужурун үнелеп көрбес база боттарының хамааты эрге-хүлээлгелериң күүсетпейн баарының чылдагааны-биле истелге ажылдакчыларын чамдыкта берге байдалдарга таварыштырып турары эвээш эвес. Мындыг таварылгалар ажылдың дүргени, бүгү талалыг, долу чорудулгазынга шаптык болуп, улуг саадалгага чедирип турар. А кем-херек үүлгедип-биле демисел совет кижи бүрүзүнүң хүлээлгелериниң бирээзи болур ужурлуг болгай.

Хүн-бүрүнүң амыдыралынга кижилерге болганчок таваржып турар ылаңгыя «херечи», «хайгаарыкчы», «хелемечи», «ногараан кижи» дээн чижектиг, өске-даа юридиктиг терминнерни база оларның эрге-хүлээлгелериниң дугайында хоойлу-дүрүмнүң чедингир тайылбырлап, бо талазы-биле тускай билигни бериш өөредири — чугула айтырыгларның бирээзи. Ынчангаш баштайгы удаада хайгаарыкчы деп кымыл дээрзин тайылбырлап көрээлиңер.

Херек үүлгедиишкинниң болган черинин, база ында өлген кижиниң мага-бодунуң көрүлдезин кылып чорудары-биле кемниг херек болган черге бир катап чедип келдивис. Баштай-ла 2 хире хайгаарыкчы кижилерниң киржилгези негеттинип келген. Кудумчуга эртип бар чораан аныяк оолду кыйгырып алгаш, ону тайылбырлап чугаалап бээривиске, «Ии-ии дадай! Өлген кижилерден черле коргар кижи мен, шынап-шынап!» дээш, шуут-ла ойталады. База бир кижи ынавайн барды. Келгенивисте-ле херек болган черге кылаштап турган бир угбайның ат-фамилиязын айтырып бар чорувуста-ла, «Мен аңа бо херекке свидетель-даа болбас мен, следователь-даа болбас мен! Оон суд, прокуратура, шагдаа черинге кыйгыртып, байысаадыр дээн эвес кижи» дей каапкаш, бажынынче кылаштап кире берди. Бо аныяк, даштындан көөрге культурлуг, чазык-чаагай көстүр кижиден мону шуут манаваан бис. Ол херек болган бажыңның эжиктээш өрээлинде чурттап турар болду.

Ийи кожа эжиктерде, тепкиш кырында, долгандыр черде хан элбээ-биле борашкан, а бажың иштинде, чер-черде, хапалардан бээр хан чаштанчылары бар. Ындыг төлээде, бо болуушкун аас-дыл, шимээн-дааш чокка эртпээн болгаш демги кижи ону дыңнаан болбайн аап. Шынап-ла истелге-байысаалга үезинде ол бадыткаттынган даа. А үнелиг үе шак эртиишкен...

Ол орта улгады берген кижи кылаштап келгеш: «Чамдык улус шагдаа, шүүгү, прокурор чери дээрге-ле, аңаа-ла хей-ле коргар, ойталаар. Дээр, чамдыктары хаайынга безин какпас, харыысалга чок, а өскелери ужур-утказын чедир билбес болгай. Чонга хоойлу-дүрүмнү таныштырып тайылбырлаар болза эки чүве-дир ийин» дидир. Ону чүулдугаүнмес арга чок.

РСФСР-ниң Кеземче-чорудулга кодекизиниң 135 чүүлүн ёзугаар көрүлде, ужелде, хавырылда, шинчилге, тодарадылга кылып турда, хорутдап, даңзылап турда, почта-телеграф корреспонденциязын көрүп азы хавырып турар үеде болгаш өске-даа хоойлуда көрдүнген истелге-байысаалга кылдыныгларының үезинде 2-ден эвээш эвес хайгаарақчылар киришкен турар ужурлуг. 18 хардан өрү назылыг, ол херекке кандыг-даа хамаарылга, сонуургал чок кижи бүрүзү хайгаарақчы боор болур.

Истелге-байысаалга кылдыныгларын чорудуп эгелээр мурнунда хайгаарақчыларга оларның эрге-хүлээлгелерин тайылбырлап берген турар ужурлуг. Оон аңгыда хайгаарақчы болуп турган байысаакчының чөпшээрели чокка көрген-билген чүүлүн, истелгениң чажыттарын илередип, чонга тарадып болбас. Мындыг чорук кеземче херээнге онаажыр апаар дээрзин билээ чоруур. Хайгаарақчы кижиниң кол-ла хереэ үстүнде айыттынган бүгү истелге-байысаалга кылдыныгларының кайы-бирээзин чорудуп турар үеде, эгезинден эгелээш, төнчүзүнге чедир киржир, ол кылдыныглар ылап чоруттунганы шын деп фактыны ол канчаар, кана, кандыг янзылыг чоруттунуп турганын, кандыг түңнелдиг болганын, ол бүгү болуушкунну кылган чүүлдүң протоколга болган аайы-биле шын бижиттингенин бадыткап, шынзыдар хүлээлгелиг. Чорудуп турар истелге кылдыныгларынга хамаарыштыр бодунуң саналдарын киирип болур эргелиг болгаш ол дугайында байысаакчының протоколунга киир бижиттинген, демдеглеттинген турарын негээр эргелиг. Протоколду бижип тургускан сөөлүнде бижиттингени шын, таныышкан дээр дугайын бадыткап, бодунуң адын салыр. Ол ынчаш байысаакчының кылган чүүлдерин шын эвес деп санап турар болза, бо талазы-биле прокурорга хомудалды киирип болур.

Хайгаарақчы кижи болуп киржип турар үезиниң дургузунда хамаатының ажылдап турар черинге ортумак ажыл төлевири хевээр артар болгаш ажылдавайн турар кижиге, ону чардыктырганы дээш төлевирин төлеп бээр. Оон аңгыда келдиртиишкинге аай-дедир чорук чораан чарыгдалын база төлеттирип алыр эргелиг. Хайгаарақчы херек истелгезинге кажан, кайы хире үеде киришкенин, чеже хире чарыгдалдыг болганын бадыткаан дугайында истекчиниң тывыскан шынзылгазы үндезилээш, шүүделди төлээр. Келдиртиишкинге чарыгдалдар дээрге-ле аай-дедир чораан орук хөлезини, хонук шүүдели, чурттаан чериниң хөлезини-дир. Ону тускай инструкция ёзугаар төлеп бээр. Бо бүгү төлевирин истелге-байысаалга доостуру билек, кыйгыртып турган албан чери төлеп бээр.

Ө. КУУЛАР.
Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң истелге килдизиниң улуг байысаакчызы.

ЧАРЛАЛДАР

Аян-чоруктар болгаш экскурсияларның Кызыл бюрозу дараазында черже агаар-биле аян-чорук кылырынче чалап тур:

— Сочиже — октябрь 7-ден эгелээш, 20 хонук хуусаалыг, путёвка өртээ—378 рубль.

Самолёт-биле ынай-бээр ужудуларының, чемненириниң өртээ, чурттаарының, экскурсия кылырының хөлезилери путёвкада киир санап каан.

БЮРОНУҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, «Мөңгүлек» аалчылар бажыңы, өрээлдер №№ 103, 109, телефон № 2-51-76.

Хамаатыларның коммунал квартира алырының болгаш хууда ажыглалдың автомашиналарын база аар мотоциклдерин садып алырының ээлчээн Кызыл райсоветтиң күүскому 1982 чылдың августуң 2-ден октябрь 1-ге чедир эде бүрүткээрин дыңнадып тур.

Ол үе иштинде катап демдеглетпээн хамаатыларны ээлчегден уштуп каар.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эрес-кашпагай» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мээң чаш назынымның чалгыннары» 9.20, 12.20, 15.20 «Ында, билдинмес оруктарда...» 10.50, 13.50, «Базымдырбаан» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кино чыындызы» 10.00, «Улу чылы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Шууруган» 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжы амыдырал болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-?7 үлетпүр килдизиниң 2-41-75 чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1875.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01240

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 205 (12003) | 1982 чылдың сентябрь 2, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев август 31-де Крымдан Москвада ээп келген.

Внуково аэродромунга эш Л. И. Брежневти СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Н. А. Тихонов, К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге кандидаттар П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов, оң ышкаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харыысалгалыг ажылдакчылары болгаш өске-даа эштер барып уткаан.

(СЭТА).

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ— ТЕМП, ШЫНАР

ШАЛЫПЧЫ ИШ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында айыттынган сорулгаларны амыдыралга боттандырар, чурттуң юбилейинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар. Бо хүннерде олар ниитиниң малынга четчир саныг, эки шынарлыг мал чемнерин белеткеп алырынче күштү мөөңнээн. Бо ажылда механизастаттынган 11 бригада, 11 звено, аът болгаш холбиле кезер 16 бригада хаара туттунган. Ында ниитизи-биле тос чүс хире кижи ажылдап турар. Оларның аразында социалистиг чарыштың негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылган, түңнелин ажыл-агыйлар беш чеди хонуктап, районга оң хоңгаш-ла үндүрерин доктааткан.

Күш-ажылчы маргылдааның түңнелинде районда мал чемнериниң белеткели багай эвес чоруп турар. Август 31-ниң медээзин ёзугаар алырга, районнуң ажыл-ишчилери 17920 тонна сигенни белеткээр тургаш, 9530 тонна чедирип, планы 53,3 хуу күүсеткен. 8500 тонна сенажты салыр онаалдазының 6137 тонназын салып ап, даалганы 79 хуу боттандырган. 900 тонна витаминниг сиген далганын белеткээр тургаш, 702 тонна чедирип, бердинген планын 78 хуу күүсеткен. Ажыл-агыйлар силос салырынче шуптузу кирген, баштайгы хүннерде 7165 тонна силосту салган.

Августуң сөөлгү он хонуунда районнуң сигенчилери 1483 тонна сигенни, 75 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн, 1401 тонна сенажты, 5100 тонна силосту салып, шалыпчы ажылдаан. Ажыл-агыйлардан «Шивилиг» совхоз он хонукта 503 тонна сигенни белеткээш, сенаж, силос салырының темпизин дүргедеткеш, социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп үнгеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. «Саян» совхозтуң Сесерлигде Ч. А. Чимит удурткан бригада 693 тонна сиген белеткээр онаалдазын 827 тонна чедирип, планын 119 хуу күүсеткен. Эртken он хонукта 257 тонна сигенни сараттаан. Ынчангаш бригадалар аразында чарышка тиилээн. «Кызыл тараачын» совхозта Сергей Толбаевке удурткан ээлчег он хонукта 25 тонна витаминниг сиген далганын белеткээш, АВМ-пер аразында чарышка шылгараан. Мурнакчы бригадага, ээлчегге шилчиир вымпелдерни тывыскан.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыышкы» совхозтуң ажылчыннары республиканың көдээ ажыл-ишчилерин ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткууру дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржиринче, мал чемнерин белеткээриниң планнарын доолдур болгаш ажыр күүседиринче бүгү күштү салырынче кыйгырган. Солуннарга үнген ол кыйгырыгны районнуң совхозтарының ажылчыннары, специалистери, таныжып, ону чүүлдүгзүнүп деткээн, мал чемнериниң белеткелин улам дүргедедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер тодаргай хемчеглерни ап чоруткан.

Ооң түңнелинде чамдык ажыл-агыйлар, бригадалар бердинген онааалдаларын күүседипкен. «Өөк», «Шивилиг» совхозтар сенаж салырының, «Кызыл тараачын» совхоз витаминниг сиген далганы белеткээриниң планнын онаалдаларын ажыр боттандырган. «Кызыл тараачын» совхозтуң Хүтте Владимир Кызыл-оолга удурткан бригада 670 тонна сиген белеткээр даалгазын күүсеткеш, боттарының бар аргаларын санап көргеш, ниитизи-биле муң тонна сигенни белеткээр бедиткен хүлээлгени алганнар. Сегээн сөзүн ээлээр дээш ажыл-ишчилер эртен эртедей орай кежээге чедир ажылдап, 815 тонна сигенни сараттаан, арткан чоокку хүннерде күүседир сорулганы салган ажылдап турарлар.

Совхозтарда партком мал чеми белеткекчилериниң ортузунга агитмассалыг ажылды калбартыр, социалистиг чарышты дээштиг организастаар хемчеглерни ап турар. «Өөк», «Кызыл тараачын» совхозтарда бо талазы-биле ажыл багай эвес. Ында лекторлар, агитаторлар лекция, беседаны помчуп, агитхуудустарны үндүрүп, чарыштың тиилекчилерин шаңнап-мактап, оларга тураскааткан Күш-ажылдың алдар тугун көдүрүп турар.

Туран хоорайның үлетпүр бүдүрүлге, албан организацияы черлерин совхозтарга бызыглааш, оларга сиген белеткээр онаалданы берген, ону бедик харысалга-биле күүседип турарлар. Туранның ыяш белеткээр пунктузу, үлетпүр комбинады, ыяш ажыл-агыйчери, район эмнелгези болгаш өске-даа коллективтер ондан чээрби тонна чедир сигенни хүлээткен.

Мал чемнериниң белеткелинде четпестер чок деп болбас, чамдык бригадаларда, звеноларда ажылдың темпизин ам-даа кошкак, ону бедидер хемчеглерни ап, күштү мал чемнериниң белеткелинче мөөңнеп турар бис.

В. ЕВСЕЕВ,
СЭКП Бии-Хем райкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи.

СИЛОС АЖААЛДАЗЫ

«Шекпээр» совхозта силос ажаалдазы кидин туужук. Чүгле дөрт хүнде безин 82 гектар черниң ногаан массазын кескеш, 768 тоннаны силос оңгарынче салган.

Силос оңгарында салдынган мал чемин механизаторлар Б. Часкал, Ч. Ооржак трактор-биле тырый бастырып, бедик бүдүрүкчүлүг ажылын көргүскен. Силос ажаалдазында күш-ажылчы ишчилерниң бүдүрген ажылын түңнеп келген. Эртken дөрт хүнде комбайнер У. Куулар, чолаачы М. Кертик-оол олар тиилекчи диртип, акша шаңналын алган.

НОГААНЫ—ЧОНГА

«Барлык» совхоз ногаа, картофельдиң бедик дүжүдүн чылдың өстүрер. Бо чылын А. А. Тёга удурткан ногаажылар бригадазы баштайгы дүжүдүн август эгезинде-ле бере берген. Ак-Довурактың болгаш Кызыл-Мажалыктың аъш-чем продуктуларының садыгларынга ногааларны киирген.

Дүүн, сентябрының бирде, школаларда баштайгы кичээлдер эгелээн. Чүс-чүс уруглар чаагайжыды септеп белеткээн, дерип кылган класстарда база катап өөренип кирипкеннер. Чаа өөредилге чылының баштайгы кичээлдериниң бүдүүзүнде школаларга байырлыг шугум чыскаалдары эрткен. Чайгы хүннерде мага хандыр дыштаныр, дадыккан уруглар төрээн школазы, башкылары-биле ужурашканнар. Чай дургузунда оларның көрген-билгени хөй, ниитиге ажыктыг ажыл-херектерге база киржип келгеннер.

Школаның эжиин бир-ле дугаар ажыдып турарларга баштайгы хүн уттундурбас, онзагай. Чаа өөредилге чылында республикада 7300 бирги классчы өөренип эгелээн.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 7 школазының башкызы Вера Ефимовна Шестакова өөреникчилери-биле ужуражылга үезинде. Ол аныяк салгалды өөредип, кижизидеринге 25 чыл бараан болуп келген. РСФСР-ниң улус тырыдыышкынының тергиини.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

ПЕНЗА. Мурнакчы аргаларны калбаа-биле ажыглавышаан, чыдыкан тарааны ажаап алырының нарын байдалдарында бо чылгы ажаап алышкын үезинде он муң центнер тарааны бастырар арганы Белинский районнуң «Искра» колхозунуң аныяк комбайнери А. И. Талалаевке берген. Бодунуң дөрт акылары ышкаш, ортумак школаны дооскан ының соонда ол төрээн колхозунга ажылдап арткан. Күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип алыры ол комбайнерге норма апарган.

КУСТАНАЙ. «Михайловский» совхозта У. Аубакиров болгаш ооң дөрт оглу кур черге күш-ажылчы стажының 30 чылын тараа ажаап алышкынынга шалыпчы ажылы-биле демдеглеп турар. Баштайгы кур-черижилерниң звенозу тавычалар белдүреринге нормазын ийи катап ажыр күүседип турар. Кустанай областың тараа кезилдеэзинде чүс ажыг династиялар ажылдап турар.

РОВНО. Здолбуновск районга үш колхозтуң күжүн болгаш техниказын мөөңнээни ол ажыл-агыйларга кукуруза силоозун салырын дыка дүргедеткен. Шевченко аттыг колхозту малдың чулуктуг чемибиле механизаторлар алды-да хүн дургузунда хандырган болгаш ам кожазында колхозта барган. Районда ажыл-агыйлар аразының алды отрядын тургускан.

КАЛИНИНГРАД. Картофельди массалыг ажаап алырының темпилерин болгаш шынарын депутаттар постуларының болгаш улусчу контролёрларының улуг кичээнгейинде тургускан. Олар бүгү дүжүт ажаап алдынган болгаш кадагалаттынган турарын хайгаарап турарлар. Правдинск районнуң «Чаа амыдырал» колхозунда В. Самсоновтуң болгаш В. Кузменьның картофель ажаап алыр комбайннарга тергиин эки ажылдааны баштайгы хүн-не илерэп келген.

КАЗАНЬ. Тарылганың сөөлгү агрегаттары Татарияның тараа ховуларын каггаш чорутткан. Күзүн чажып тарыыр тараа культураларын сес ажыл хүнүнде 800 муң гектарга тарыпкан.

(СЭТА).

УЖУДУУШКУН УЛАМЧЫЛАВЫШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. «Салют-7» дээр эртем станциязының бортунга космонавтылар Анатолий Березовой биле Валентин Лебедев орбитага ужудуушкунну 110 хүн кылып келген.

Экипажтың ажылдарының программазынга дыка улуг черни чурттуң эртемниң болгаш улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга таарыштыр күүседип турар геофизиктиг шинчилелдерге берип турар. Бойдус курлавырларының болгаш метеорологтуг чүүл-бүрү болуушкуннарының дугайында оперативтиг информацияны чыыр болган Черже дамчыдып бээр сорулга-биле экипаж херекселдер-биле көрүп хайгаараашкыннарны чорудуп олза Черниң кырын чурукка тырттырган. Август 31-де космонавтылар Казахстанның, Соңгу Кавказтың, Украинаның, Туркменияның девискээрлеринге доозуннуг шуурганнарның тыптып келирин база шапкын калбарып пентерээрин шинчилеп, Каспий кавызының газ байлактарлыг районнарын хайгаарап көрген.

Хүн чурумун ёзугаар космонавтылар сула шимчээшкин кылып, дыштанган. Станцияның шимчедип хөделдирер машиназының дузазы-биле орбита комплекизиниң ужудуушкунунуң үг-шиин план ёзугаар кежээ айлаштырып көрген.

Телеметриктиг хемчээшкиннерниң сан-медээлерин болгаш экипажтың илеткелдериң ёзугаар алырга, эртемшинчилелдиң «Салют-7»—«Союз Т-7» комплекизиниң ужудуушкуну болур чогууру-биле эртип турар.

Анатолий Березовой биле Валентин Лебедевтиң кадыкшыл байдалы эки.

(СЭТА).

БИР РАЙОНДАН

Күүсеттинер чоокшулаан

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбыры мал чемин белеткежиринге идепкейлиг киржилгелиг. Ында коммунист Көк-оолга удурткан бригада бар. Олар районда болгаш республикада сигенчи бригадалар аразынга өскээн социалистиг чарышка мурнуку одуругну ээлеп келген.

Салбырның сиген белеткээр планы —2000 тонна. Ооң 1711 тонназы кылдынган. Амгы хүннерде планныг онаалда күүсеттинер чоокшулаан. Анатолий Хомушку аныяк коммунист. Ол он бир кижи составтыг сигенчи звенонуң удуртукчузу. Олар 1200 тонна сигенни белеткээн. Ук звено ам-даа 100 тонна ажыг сигенни белеткээрин уламчылавышаан.

Машина-трактор кирбес арыг, хараган аразындан сиген белеткээр бөлүктү база тускайлаан. Ында хол кадыырлыг звено 511 тонна чайгаар үнген сигенни кезип, белеген. Коммунистер Чылбакай Моңгуш биле Чечен-оол Иргиттиң баштаан звенолары чарышка доктаамал тиилекчи боор. Оларга чогуур шаңнал мактаалдарны тывыскан келген.

Шалыпчы

Ниитиниң мал чеминиң белеткелинге «Шекпээр» совхозта Суг-Кажаа фермазының коллективи шалыпчы ажылдап турар. Бо чылын коллектив 150 тонна сиген белеткээр даалгалыг. Ол сигенниң 70 тонназы кылдынган. Кадарчылар Александр Черлигеш 17 тонна, Кызыл-оол Куулар 19 тонна сигенни кезип белеткээн.

Бистиң корр.

АНЫЯКТАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

ВЛКСМ Өвүр райкомунуң келир кышка мал чеминиң белеткелинге комсомолчуларның болгаш аныяктарның киржилгезин организастыг чорудары-биле тускай штабты (удуртукчузу ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары Галина Павуу) тургускан. Ол штаб совхоз бүрүзүнге комсомолчу-аныяктарның бригадаларын, звеноларын, отрядтарын бөлүктээн. Ындыг организас-массалыг ажылдарның түңнелинде районнуң 4 совхозтарында 4 механизастаттынган аныяктар бригадазы, 16 комсомолчу-аныяктар звенозу мал чеминиң белеткелинде идепкейлиг киржип турар.

Ол ындыг бригадаларда социалистиг чарышты комсомол райкому, комсомол комитеттери аныяктар ортузунга организастап, чарыштың түңнелин 10 хонуктап үндүрүп турар. Сөөлгү он хонуктуң түңнели-биле «Ак-Чыраа» совхозта аныяк коммунист Сергей Донгакка удурткан механизастаттынган комсомолчу-аныяктар звенозу хүн нормазын үргүлчү 110-120 хуу күүседип келгеш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруувче үнген. Ол бригадага шилчиир кызыл тукту болгаш акша шаңналын тывыскан.

Мал чемнериниң белеткелиниң шалыпчы айының үезинде комсомол райкому, совхозтарда комсомол организациялары аныяктарның 2 удаа субботниги организастаан. Ооң түңнелинде комсомолчуларның болгаш аныяктарның күжү-биле 78 тонна мал чеми белеткеттинген. Ол-ла үеде «Ак-Чыраа» совхозтуң девискээринде хол кадыыры-биле сиген кезер комсомолчу-аныяктарның 5 отрядын немей тургускан. Ол отрядтарның кылган ажылының түңнели база эки болган.

Район төвүнүң албан организацияларындан тургустунган 12 кижи составтыг «Сигенчи-82» деп отряд (удуртукчузу комсомол райкомунуң секретары Александр Куулар) шалыпчы айда 10 тонна сиген белеткээр планын 14 тонна кылдыр ажыр күүсеткен, а «Коммунизмче оруку» совхозтуң комсомол комитединиң секретары Антонина Ховалыгга удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы 20 тонна сиген белеткээр планын 25 тонна чедирген.

Б. МОНГУШ.

Бии-Хемде «Саян» совхозтуң хову-шөлдеринде ниитиниң малынга чем белеткели хайнышкынныг үргүлчүлеп турар. Саянчылар план ёзугаар белеткээр ужурлуг 5500 тонна сигенни ам 3000-дан оранчок ажыра берген. Совхоз төвүнде сиген далганы белеткээр АВМ-де 2 звено 200 тонна продукцияны бүдүрер тургаш, ам ону доозуп, планныг онаалдазын ажыр күүседир сорулганы салганнар.

ЧУРУКТАРДА: Көдээ ажыл-агый министерствозунуң мурнакчы чолаачызы С. Бычков ында ажылдап турарларның бирээзи; мал чеминиң ажаалдазы.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ҮЛҮҮН АЖЫР КҮҮСЕДИП...

Силос комбайннары чаагай дужуттуң кыдыын дургаар саң дорт кезип чорупт тур. Чүък машиналары ооң чанында дужаап чор. Кеспишаан, хээй шаптырган мал чеми кузовче саарлып тур. Ажаалда ынчаар уламчып турда, Тожуда «Тоора-Хем» совхозтуң директору Валентин Куулар, парторг Владимир Амбаржы оларга ужуражы берген бис.

— Мал чемнериниң планын ажыр күүседир, бо хамык суланы, арбайны мал чеминче хуулдурар бис—деп, директор чугаалап-дыр.

Үлегерлиг кажааларлыг хойжу бригаданың төвүнде кооп-калай казып каап улуг оңгарның адаан болгаш ийи таласын бетоннап каан. Ооң кээрге, ук ажыл-агыйның ишчилериниң шудургузу билдингир.

— Амдыызында беш муң тонналы оңгарда урагш, бастырып турары ол-дур — деп, парторг Владимир Амбаржы дыннатты.

Оңгарже мал чеми дажыглаан машиналар шөлден кээп, шуужуп-ла тур. Сенаж салган оңгарны ийи трактор бастырып чорупт тур. Оларны мурнакчы ажыл-ишчи механизаторлар Михаил Маады биле Олег Орай-оол башкарган. Олар хүнде кылыр үлүүн 150 хуу күүседип турарлар.

Бо хайнышкынныг ажылда Арын-оол Колдуң удурткан бригадазының механизаторлары, чолаачылары киржип, чарыштың мурнуку одуруундан түшпейн турар дээрзин билип алдывыс. «Тоора-Хем» совхозта 1450 ажыг га черде суланы, арбайны тарып өстүргеш, ажаап турары ол. Комбайнерлер ортузунга социалистиг чарышты калбарткан. Ооң мурнакчыларынга Василий Чогулга, Анатолий Бараан хамааржыр.

О. ОХЕМЧИК.

ПЛАНДАН АЖЫР

«Барлык» совхозтуң «Бижиктиг-Хаяда хойжу бригадазы 17 тонна дүк дужаар планын 21 тонна 835 килограммга күүсеткен. Бир хойдан-на 2,5 килограммны алыр тургаш, херек кырында ортумаа-биле хойдан-на 3 килограммны кыргып алган.

Бригаданың чедиишкиннеринде төлептиг үлүг-хуузун киирген хойжулар хөй.

Кадарчы Болат Хомушкунуң коданында 344 хой бар. Ол ниитизи-биле 1 тонна 55 кг дүктү кыргып дужааган. Азы хойдан-на 3 килограмм дүктү кыргаан. Мурнакчы кадарчы 100 хойдан-на 111 хураганны алган.

Хойжу Саая Шэктар коданында 296 хойдан 865 килограммны кыргаан. Азы планындан ажыр ол 93 килограммны дужааган. Хойдан-на 2,8 килограмм дүктү алган. 100 хойга оназаштыр кадарчы 108 хураганны бүрүн ажаап доруктурган. 18 тонна сигенни кезип белеткээн.

Хеймер-оол Хомушку кадарган 528 иртеринден 1 тонна 702 килограммны кыргаан болгаш пландан ажыр 500 килограмм дүк дужааган. Бир иртттен-не кадарчы 3,2 килограммны алган. Ол 12 тонна сигенни бодунуң күжү-биле белетээн.

Бистиң корр.

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫРЫ ЧУГУЛА

Барын-Хемчик районнуң совхозтарында амгы үеде мал ажылында чугула кампания хой тарып боозадылгазы түлүк чорупт турар. Районнуң ажыл-агыйлары, сула эдержилгени санаваска, 20500 баш хойну тарып боозадыр планныг. Ам бо хүннерде 15400 хойнуң тарылгазын дооскан.

Бо талазы-биле ажыл «Барлык» совхозта эң-не организастыг. Совхоз 11 муң төрүүр хоюнуң 8 муңун сентябрь айының төнчүзүнге чедир тарып боозадырын планнаан. Ооң 6200 хойну тараан. Совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында Ч. С. Салчактың удурткан хойжу бригадазы бо ажыл талазы-биле элээн арга-дуржулгалыг.

Бригаданың малчыннары хойнуң кыргылдазын, чуулдазын болгаш тарып боозадылгазын Час-Адырда чайлаанга организастап чорудуп турар. Бригадир, мал эмчизи болгаш осеменатор олар чыл санында өг-бүлелери-биле чайлагга көжүп чеде бергеш, бо чугула ажылды организастыг чорудуп келген.

Ында осеменатор Максим Окаай ол ажылга үр чылдарда ажылдап келгени-биле аргадуржулгазы улуг болгаш пунктунуң септелгезин эки шынарлыг, чогуур өй-шаанда кылдырып, аңаа хереглээр дериг-херекселдер-биле бүрүн хандырган.

Ол-ла совхозтуң Алдыы-Ак-Ойда пунктузун осеменатор Галина Хомушку база багай эвес удуртуп, 2200 хойнуң тарып боозадылгазын дооскан. Ам бо хүннерде Аксы-Барлык салбырының Сай-Хонашта пункт ажылдап эгелээн болгаш чоокку хүннерде Хөндерлең салбырынга база бир пункт немей ажылдап эгелээр.

«Хемчик» совхозтуң дирекциязы, мал ажылының специалистери тарып боозадылганы июль-август айларда чоруткаш, оон декабрь-январь айларда чаш төлдү алыр дээш күженишкиннин ажылдааннар. Совхозтуң Час-Адырда пунктузунда осеменатор Любовь Саая 4050 хойну тараан. Планда көрдүнгенинден 400 хире хойну тарып боозадыры арткан.

Бо ийи ажыл-агыйларда сула эдержилгеге ажыглаар кошкарларны, хуналарны тускай кодаңда чемгерип, ажаап, хайгаарап турары эки.

Өске ажыл-агыйларга бодаарга, «Шекпээр» совхозтуң дирекциязы, мал ажылының тускай эртемниглери бо чугула ажылды багай организастап, тоомчага албайн турар. Совхозтуң ийи пунктузу чайгы үеде ажылдап турган. Аргыжары берге дээш, Бали-Колда пунктуну хагган. Аянгаты салбырының мал эмчизи аныяк специалист Светлана Сат Час-Адырда 3 муң ажыг хойну тараан.

Чоокку үелерде бо салбыр Бичи-Аянгаты аксынга, Доргүнге немелде пунктуларны ажыдар ужурлуг. Ам бо хүннерде ук пунктуларның турар черлеринде чүнү-даа кылбаан, чүгле чашпан, сиген дүй үнген чыдары канчап-даа таарышпас. Тарып боозадылгага хереглээр дериг-херекселдер чүгле чаңгыс пунктуга четчир, а микроскоптар шуут чок. Бо бүгү совхозтуң дирекциязының, салбырының эргелекчизиниң болгаш специалистерниң сагыш-сеткилин дүвүретпейн турары элдеп.

Бичe-Тей салбырында Чер-Чарыкка 1500 хойну, Суг-Бажынга база-ла ол-ла хире хойну тарып боозадыр пунктуларны ажыдарын планнаан. Бо дугайын ук салбырның зоотехниги К. Моңгуш, совхозтуң кол зоотехниги А. Моңгуш чүнү-даа билдиммес.

Райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелели бо чугула кампанияны үнелеп, бо талазы-биле хемчеглерни алыры чугула.

А. БЕГЗИН-ООЛ,
Бистиң корр.

Партийжи амыдырал: коммунистиң бедик ады

БИСКЕ ХҮЛЭЭНДИРИП ТУРАР

Бо чылдың эгезинде Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы коммунист Алдын-кыс Монгуштуң «Коммунистиң арын-нүүрүнүң база ат-алдарының дугайында» көдүрген айтырыынга холбаштыр «Шынның» арынпарынга коммунистерниң, партия ажылдакчыларының чүүлдерин, чагааларын парлап турар-дыр. Оларны мен улуг сонуургал-биле номчуп, коммунист ажылчыннар база малчыннар, тараажылар, албан-хаакчылар болган партия ажылдакчылары, өске-даа номчукчу эш-өөрлер ол чугаага киржип, ону ам-даа уламчылаар дээрзинге бүзүрээр мен.

Шынап-ла Лениниң чүгүрүкканы, коммунистерниң улуг партиязының кежигүнү болуру дээрге улуг алдар-дыр, оон-биле кады ол болза ааңнок улуг харысалганы хүлээндирип турар. Коммунист кала-даа, кажан кезээде —бүдүрүлгеге-даа, хөй-нити амыдыралынга-даа мурнуку одуругга туржур, амыдырал-чурттаалгага төлептиг үлегер-чижээн көргүзээр деп бистиң партиявыс өөредип турар. Өске бүгү черлерде ышкаш, бистиң бүдүрүлгевисте коммунистер база-ла ынчаар ажылдап, чурттап турар.

Барык-ла 19 чыл ажыг үениң дургузунда доктаамал ажылдап келгеним Кызылда дааранылга фабриказында коммунист эш-өөрүмнүң дугайын мацаа чугаалаар бодаан мен. Олар мында 21 кижи. Санывыс хөй эвес-даа болза, бүдүрүлгениң кол участоктарында быжыглаттынган бис. Коммунистерниң организакчы болгаш кижизидикчи ажылының ачызында фабриканың коллективи пайысылалдыг мурнакчы бүдүрүлгелериниң одуруунда быжыы-биле кирген. Бо чылдың эрткен айларында бараанныг продукция бүдүрер план 100 хуу, өлү сайтарары — 101 хуу, орулга алыр план—104,1 хуу күүсеттинген.

Мурнунда чылдардан бээрде коллективте парторганизацияның бир кол чугулалап сагыш салып келген чүүлү ажылдың ажыктыын бедидерниң, продукцияның шынарын экижидерниң айтырыглары боор келген. Оон түңнелинде бирги сорттуң продукциязын бүдүрүп үндүрерниң планы 100,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 110,3 хуу күүсеттинген. Оон-биле кады дааранылга кылыгларының хевирлери көрүштүг, янзы-бүрү апарган.

Учёдунда кирип турарым партия организациязында Татьяна Денисова, Эмма Монгуш, Оржак Хүрец болгаш коллективте хүндүткелдиг, аныяк ажылчын кадрларның өзулуг дагдыныкчылары апарган өске-даа коммунистерни чоргаарал-биле адап болур. Олар бүдүрүлгеге-даа, хөй-нити амыдыралынга-даа онза идепкейлиг болгаш хуу-да амыдырал-чурттаалгазынга төлептиг үлегер-чижектиг кижилер. Хоочун угбаларының, коммунистерниң үлегер-чижээн ап, оларның ажылга идепкейин эдерген комсомолчу кыстар бисте база эвээш эвес болдур ийин.

Ниитизи-биле алырга, бистиң фабрикада ажылчыннарның хөй кезии аныяктар. Оларны ажылчын ангының чаагай чаңчылдарынга кижизидер айтырыгже бисте улуг кичээнгейни салып турар. Кол-ла чүве— оларның ажылдарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузары болгай. Бо чылдың июль 12-де, чурттуң чиик үлетпүр ажылдакчызының хүнүн таварыштыр пайысылалдың тудугжулары фабриканың ийиги ээлчээниң тудуун улуг, делгем залдыг, ажылчыннар чемненир столоваялыг болгаш өске-даа амыдырал хандырылга өрээлдерлиг чаа объектини тудуп, ажыглаалга кирген. Ол хүн организастаан «Чүректиң ханызындан» деп бисте хоочун болгаш аныяк салгалдың ужуражылга кежээзи өзулуг байырлал шинчилиг болуп эрткен. Аңаа Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле комитединиң улуг диктору, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи С. Д. Кондинкин киришкен. Фабриканың хоочун ажылдакчызы экономист Л. А. Уварова аңаа ук бүдүрүлгениң төөгүзүнүң, ооң хөгжүлдезиниң, аңаа сөөлгү чылдарда болган социал-экономиктиг чаартылгаларның дугайын тодаргай чижектерге көргүзүп турган, чугаалап берген. Ындыг кежээлер аныяк ажылчын салгалды кижизидеринге улуг ужур-дузалыг.

Өнгү беш чылга бодаарга, бо беш чылда бистиң фабриканың материал-техниктиг баазазы быжыккан, ооң бүдүрүлге ажылының хемчээли дыка улгаткан. Ажылчыннарның социал болгаш амыдырал хандырылгазын экижидеринче улуг кичээнгей салдынып турар. Бо беш чылда бүдүрүлгениң ажылчыннарынга база инженер-техниктиг ажылдакчыларынга хөй өг-бүлелер чурттаар бир чурттаалга бажыңын база общежитиени тудуп, ажыглаалга киирери көрдүнген. Ол бүгү бистерден, ылаңгыя коммунистерден улам шудургу ажылдаарын негеп турар.

Кандыг-даа бүдүрүлге коллективинге бедик организастыг чорук, быжыг сагылга-чурум эргежок чугула апаар болгай. Мацаа холбаштыр алыр болзаа бистерни дүвүредип турар, шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар ам-даа бар. Ылаңгыя ажылчыннарның уругларын ясли-садикке тургузар айтырыг нарын боон артпышаан. Ылаңгыя кежээки, дүнеки ээлчеглерге ажылдаар ажылчыннар бичии чаштарны дүне ажаап-тежээр ясли-садиктер чогундан, оларны ап алгаш кээп ажылдаарга, дыка шаптыктыг. Оон аңгыда чамдык аныяк иелер чылдыг, чырык чаагайжыды туттунган ниити чурттаалга бажыңнарынга чурттап олурган-аа чылдагаан чок ийи, үш хонук ажылга үнмейн баар, азы кедээде ада-иезинче, дөргүл-төрелдеринче чанаттаар таварылгалар база бар. Оон аңгыда чамдык аныяк кыстар ажылга турумчуп, кадрыкып ажылдавас, чоруй баар чоруктар чок эвес. Ол дугайын сеткил-сагыштыг ханызындан чугаалажы бээрге, «расценка куду-дур, акша-төгерик ажылдап ап шыдавас-тыр бис» диглээр.

Бо чижектер коллективте партия, профэвилел база комсомол организацияларының кижилер-биле кижизидилге ажылын ам-даа чогуур негелдеге чедир тургуспааны бадыткап турар-дыр. Чайгы үелерде аныяктарның экскурсияларынче, культура хандырылгазынче, дыштанылгазынче сагыш салдынышкын база кошкак. Фабриканың ниити планын күүседир дээш суббота хүннеринде чамдык аныяк дааранықчылар дааранып ажылдаарындан шуут-ла хоңгү калган. Ындыг четпестерни эптеп чок өзу-биле көөрү, оларны чогуур өйүнде чайладыр дээш ажыл-херекке идепкейлиг киржири бистерниң, коммунистерниң база бирги чергениң хүлээлгевис болгай.

Хөй ажылчыннардыг коллективке коммунистерниң саны хөй болган тудум-на, оларның аңаа салдары күштүг, организакчы-даа база кижизидикчи-даа ажылдың деңнели бедик болуру чугаажок. Мен бодаарымга, бистиң 300 ажыг ажылчыннарлыг, инженер-техниктиг ажылдакчыларлыг коллектививисте чүгле 21 коммунистиң бары черле эвээш. Партийжи хүрээлеңге хүлээп ап болур хире мурнакчы ажылчыннар, комсомолчулар бисте эвээш эвес болгай. А херектиң ужуру чүл дизе, чүгле оларның тус-тузу-биле ажылдап, аңаа белеткээр апаардыр.

Чагаада көдүрген айтырыгга холбаштыр чугаалаар деп бодаан база бир бодалым бар. Бистиң-даа база өске-даа партия эге организацияларының хуралдарынга хөй нуруузунда ниити айтырыгларны, үстүкү партийжи органнарның доктаал-шиитпирлериниң дугайын чугаалажып турар. Ол база чеп-ле харын, ынчалзажок коммунистиң арын-нүүрүнүң, ат-алдарының дугайында айтырыгларны чугаалажырын, оларның отчёттарын база дыңнадыгларын алырын өй-өйде практикалаар болза эки деп бодаар мен. Сөөлгү үеде партбюроларга, комитеттерге коммунистерниң тус-тузу-биле беседалар кылыр ажылдар чамдык черлерде кошкап турар, кижизидилге ажылының бо бир чугула хевирин база улам күштелдирер болза чогуур.

Р. СУМБА,
СЭКП обкомунуң кежигүнү, Күш-ажылчы Алдар орденниң ийиги, үшкү чергелериниң эдилекчизи, Кызылдың дааранылга фабриказының ажылчыны.

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГАЖЕ

Чадаананың орук тудуг септелге эргелелиниң коллективи бо чылын 804 муң рубль түңнүг септелге-тудуг ажылдарын кылырын социалистиг хүлээлгелеринде айыткан. Оруктарның үүрмек септелге ажылдарын 605 муң рубльге боттандырар.

Алган хүлээлгелерин, планныг онаалдаларны күүседир дээш эргелелдиң бригадалары эрткен айларда багай эвес ажылдааннар. Оруктуң капитал септелгезин 103 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин 104 хуу күүсеткен. Бо чедиишкиннерни чедип алырынга коллективте күш-ажылчы чарышты дээштиг организастааны идиглиг болган. Хууда алган социалистиг хүлээлгелерин бирги чартык чылда 22 кижи ажыр күүсеткен. Оларның санынга чолаачы Владимир Нэжкин, бульдозерист Сергей Монгуш оон-даа өскелер хамааржыр.

Тус-тус бригадалар аайы-биле чарышта хөй кижи хаара туттунган. «Эң эки бригада» деп ат дээш дөрт бригада чаржып турар. Бирги чартык чылдың түңнели-биле О. Күжүгеттиң удурткан бызаанчылар бригадазы ол атка төлептиг болган. «Мергежилдиң тергиини» деп көрүлде-конкурсту эрттирери эргелеледе чаңчылчаан. Бульдозеристер аразынга ындыг конкурсту июль айның төнчүзүнде Чадаана—Ийме оруунуң септелгезинге эрттирген. Аңаа чеди механизатор киришкен. Олар С-100, ДТ-75 маркалыг бульдозерлер-биле орукту чалдап, дескилээр ажылдарга маргышкан.

Хоочун механизаторлар Шур-оол Монгуш, Хопуй-оол Монгуш, Олег Ховалыг олар тиилекчилер боор, «Мергежилдиң тергиини» деп атты чедип албышаан, өртектиг белектер-биле шаңнаткаңнар.

Орук тудуунда болгаш септелгезинде комплекстиг беш бригада ажылдап турар. Олар база бот-боттарының аразында күш-ажылчы маргылдаалыг. Чарыштың түңнелин ай, квартал санында үндүрүп турар.

Орук тудуг-септелге эргелелиниң коммунистери коллективтиң күш-ажылчы өзээ болбушаан, эш-өөрүнге ажылды коммунистиг өзу-биле көөрүнүң үлегерин көргүзүп, бедик харысалга-биле ажылдап турарлар. Ында он үш коммунист бар. Олар тудуг, септелге ажылдарының аңгы-аңгы участоктарында хаара туттунган. Коммунистер чолаачы Кошкар-оол Донгак, Хеймер-оол Сарыглар, Сергей Кара-Сал бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерлиг.

Ажылдың ажыктыын, ооң бүдүрүкчүлүүн бедидеринге бригаданың кереэлиг ажылдаар аргазы ажыктыг. Бо депшилгелиг аргаже Алдын-Херел Кууларның комплекстиг бригадазын шилчиткен. Ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өске бригадаларнындан бедик апарган. Күш-ажылчы сагылга-чурум база экижээн. Чылдагаан чокка ажыл шагы үзерлер чок. Бригаданың кереэлиг аргазынче эргелелдиң арткан бригадаларын шилчидерин планнаан. Кереэлиг ажылче бүрүн шилчилге коллективтиң социалистиг хүлээлгезин, планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседиринге магадылал апаар.

М. ОНДАР.
Чөөн-Хемчик району.

Планнар болгаш чедиишкиннер

ХЕМНЕРНИ КАНЧААР БАШКАРАРЫЛ?

Минскиде Суг курлавырларын комплекстиг ажыглаарының талазы-биле төп эртем-шинчилел институдунга ССРЭ-ниң суг курлавырларын 2000 чылга чедир ажыглаарының кол схемазын ажылдап кылган. ПМА-ның корреспондентизи Григорий Колобов ол дугайында ук институттуң директору профессор Михаил МУРАШКО-биле беседалашкан.

— XXI чүс чылдың эгезинде бисте суг дыка чедишпестээр, харын-даа «суг ажы» болуп деп чугаалажып турар. Ол кайы хире үндезиннигил?

— «Сугдан аш» биске кыжанмайн турар. Харын ол чедишпестей бээр чадавас деп бодал бар, ынчангаш ону баш бурунгаар болдурбас херек азы, өскээр чугаалаарга, сугну ажыглаарын ыяк планнаар, ооң чайгаар хуваалдазын бодамчалыг өскертир апаар.

«Хүн—дүжүттүң адазы, а суг —иези» дээр үлегер домак бар. Бүгү делегейде суггаттыг черлер ниити шөлдүң 16-ла хуузу болуп турар. Ынчалзажок чогум-на харын ол шөл делегейде бүдүрүп турар кедээ ажыл-агыйы продукциязының чартыындан хөй кезиин берип турар. Ындыг-даа болза сугнуң болгаш черниң эвилелин, болу берги дег уржуктарны бодап турган, сарыылдыг ажыглаары чугула. Улам-на хөй дүжүттү алыр дээш, кижи бодунга болгаш бойдуска хораны чедирип турган таварылгалар төөгүде хөй — чер үрелип, малгашталып азы каткаш курггаг хову болу берип турган.

Бистиң чуртувус суг курлавырлары-биле ядыы эвес. Хемнерниң чылда 4.700 кубокилометр суу база чер иштиниң 330 кубокилометр суу бойдуска хора чедирбейн, улус ажыл-агыйының хереглелдерин хандырарынга четчип турар. Ынчалза-даа ол сугларның хуваатынганы таарымча чок: 80 хуузу чурттуң Азия талазында, а үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агыйы дыка сайзыраан Европа талазында чүгле 20 хуу. Мында суг курлавырлары чедишпейн турар.

— Ону канчаар шиитпирлээрил?

— Соңгу болгаш Сибирь хемнериниң агымының чамдык кезиин мурнуу чүкче углаар кайгамчык улуг программаны күүседир ужурлуг деп эртемденнер санап турар. Бистиң чуртувустуң девискээри ийи иилиг деп болур—соңгу болгаш мурнуу. Соңгу талазында—Соңгу Доштуг океанче кирип аккан хемнер канчаар-даа аажок улуг суг курлавырларын ынчаар хөй-ле аппарып турар. А мурнуу ийде —Ортаа Азия, ында курггаг черлерни суггарар ужурлуг. Ында Каспий болгаш Азов далайларны суг-биле долдурар херек.

Ынчангаш соңгу хемнерниң агымының чамдык кезиин мурнуу ийже чаяр талазы-биле төлевилелдерни кылып турар. Боттарының суун Сибирьниң Обь, Енисей, Тобол, Иртыш хемнер Сырдарья, Амударья, Зеравшан, Чу хемнерге, Каракум каналынга, а чурттуң Европа талазында соңгу хемнер (Соңгу Двина, Сухона, Печора, Онега хел)—Волгага немей берип болурлар. А Волга Донга, Уралга, Терекке, Днепрге бээр.

ССРЭ-ниң чаңгыс аай күрүне суг-ажыл-агый системазын тургузарын санаалдап турар. Ол дээрге Обь —Каспий далай трассазын Урал хем-биле, а Обьту Печора-биле тудуштурар дээни ол-дур.

Ынчалза-даа бойдустуң чайгаар тургустунган чурумунче холгаарлаарын кончуг оваарымчалыг, келир үени бодап тура, кылыр херек. Суг чеде бээр девискээрлерге чүү болуру биске билдингир. А сууп ап турар черлер канчап баарыл? Ону ыяк өөрепип көөр апаар. Моон мурнунда ол хире ындыг улуг ажылды делегейге кылбайн турган болдур эвеспе.

— Программа кедергей улуг, солун-дур. Эвээш-биче-даа бол ындыг дуржулга бар бе?

Полесьениң мелиорастаашкыны—тодаргай дуржулганың чижээ. Белоруссияның үштүң бир кезиин ээлеп турар ол девискээрге удавас чылда-ла миллион тонна эътти алыр — ам бүдүн республика ол хирени бүдүрүп турар. Тараа, картофель, сүт бүдүрери ийи катап улгадыр.

Бис ам аңаа кевиришкин кылбастаан бис, чүге дээрге ол дириг амытаннарга болгаш үнүштерге хоралыг. Ам Полесьеде ийи дакпыр ажыглалдыг мелиорация системазын тургузуп турар. Шөлдерден сугну аңаа өскээр агыспайн, кылымал хөлдерде чыып, оон ону суггатка ажыглап турар. Канчаар-даа аажок улуг девискээрлерге чаттыла бээр турган хемнерни контрольга алган. Чижээ, Припять хемниң унун дургаар 1,4 муң километр камгалал чалдарны тургузар. Чазын ооң унунга үш кубокилометр сугну чыыр. Планда көрдүнгенин өзугаар келир үеде бүгү-ле ындыг системалар Белоруссияның чаңгыс аай суг-ажыл-агый системазынга тутчур, а сөөлүнде ону бүгү чурттуунга тудуштурар.

— Эң-не хөй суг ажыглап турар үлетпүрде байдал канчыгыл?

— Ам безин Белоруссияның үлетпүр бүдүрүлгелериниң 80 ажыг хуузу суг хандырылгазының катап ажыглаар азы дедир эглир системалыг технологияны ажыглап турар. Арыглаан сугну бүдүрүлгеге хөй удаа ажыглаары ооң чидирин чүгле кызырар эвес, ону хемнерже төгерин эвээжедир. Суг-ажыл-агый тудуушкунунга чылдың-на 50-55 миллион рубльди үндүрүп турар бис. А даараазында чада болза болдунар черлерге суг чок технологияже шилчири база суг ажыглаарының дедир эглир системазынче долузу-биле шилчири болур.

(ПМА).

Хойжуларның кичээнгейинге

ТАРЫП БООЗАДЫЛГА

1. ХОЙНУ ТАРЫП БООЗАДЫРЫНЫҢ УЖУР-ДУЗАЗЫ

Амгы үеде делегейниң мал ажылдыг чурт бүрүзүнде хойну, инекти болгаш өске-даа чүзүн малдарны тарып боозадып турар. Ындыг арга малдың уксаазын, продуктулуг шынарын доктаамал бедидериниң кол оруу ол. Бир эвес сула эдержилгеде бир кошкар сезонда улуг дизе-ле, 60—80 хой эдерип шыдаар болза, кошкарның үрези-биле каш муң чедир хойну үрезидип болур.

Тыва АССР-де 1981 чылда бүгү төрүүр хойларның чүгле 52 хуузун тарып боозаткан. Ол көргүзүгнү кончуг куду деп санаар. Тарылганы чүгле республиканың уксаажыдылга каттыжыышкынының бүдүрүлгелеринден (тарып боозадылга станцияларындан) келген үре-биле, чорудуп турар; оларның үре чедирип шыдавас ажыл-агыйлары: Мөңгүн-Тайга, Тожу районнарның совхозтары, «Тере-Хөл», «Кара-Хөл» совхозтар.

2. ОРГАНИЗАС-АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ ХЕМЧЕГЛЕР

Мацаа тарылга пунктуларын белеткээри, тарыкчы-техниктерни өөредип алыры, хойжу бригадаларның бүгү ажылын тарып боозадылганы чорударынга таарыштыр эде организастаары, тарыыр хойларны, бүдүрүкчү болгаш шенекчи кошкарларны тарылгага белеткээри, тарылганың графигин тургузары хамааржыр.

Тарылга пунктузун хой тарыыр үеде төрүүр хой коданнарының чоогу олур, чанында суггаттыг болгаш кошкарларны үндүрүп турар чоок, озалааш одарлыг черге тудар. Ол боду ийи өрээл бажың, тарыдар хойлар шилиир дес-кажаа, кошкарлар кажаазы, мал чемниң аңмаары, сиген кажаазы, ажылдаар кижилер чурттаар бажың ийикпе өглер — ындыг чүүлдерлиг болур.

Тарылганы чорудар бажыңның бир өрээли лаборатория, бирээзи — тарылга станогу турар өрээл болур. Бажың туүйбудан салган суугулуг, соңгалары делгем, чырыы эки болур ужурлуг. Станокту тарыкчының олурар чери соңга талазында болур кылдыр тудар. Ол бажынга тарылга херекселдеринден өске чүү-даа, ылаңгыя чыттыг бүдүмелдер шуут туруп болбас. Бажыңның ханазын штукатуралаан болур болгаш ону үргүлчү чугайлап турар.

Тарыыр хойлар шилиир дес-кажаа дөрт үзүктүг турар. Оларның үжүнүң бирээзи-ле 120 дөрбелчин метр, шупту 360 дөрбелчин метр шөлдүг, дөрткү үзүкке шилээн хойлар киирер, биштайгыларындан бичии шөлдүг болур. Пунктунуң бодунга чүгле чоок, үш километрден ырак эвесте 2—3 коданнарның хойларын шилиир, оон ырак өске коданнарга шилилгени оларның боттарынга чорудар болгаш шилилге кажаазын база үш үзүктерлиг кылыр: ийизинге шенекчи кошкарлар турар, бирээзинге шилиттинген хойларны үзер. Тарылга үези болза, хойнуң күскү семиртилгезиниң үези болганда, ыракче бүгү коданны сүрбейн, чүгле шилиттинген хойларны чедирерге, мал семиртилгези эки болур.

Тарыкчы-техниктерни болгаш инструкторларны Күдээ ажыл-агый министерствозунуң чанында массалыг кадрлар белеткээр школада үш ай хуусаалыг курстарга, 6 ай хуусаалыг курстарга белеткээр. Бир эвес зоотехник инструктор болуп ажылдаар болза, кыска хуусаалыг курс эртер. Тарылга пунктузунга ыяап-ла саавыр турар. Москваның «Россельхозиздатка» 1974 чылда үндүрген инструкция күштүг болуп турар.

Хойжу бригадаларның ажылын тарып боозадылганы чорударынга таарыштыр эде тургузары чугула. Мацаа кирер эргежок негелделер:

— хойну оолдадыр хуусаазында мал чемниң турар хире-чергезин, сакманчыларның четчир санын бодап турган, тарылганы чорудуп эгелээр хуусаазын тодарадыр;

— база-ла ол чүүлдерге үндезилээш чеже (кайы) коданнарны кыска хуусаада (16—18 хонук иштинде) тарып доозарын, чежезин (кайызын) узун хуусаада (32—36 хонуктарда) тарыырын планнаар;

— ону барымдаалааш тарылга графигин тургузарда, кыска хуусааның коданнарын хүннүң-не ийи катап (эртен, кежээ) шилилгеге киирер болгаш шилиттинген хойларны тарыырын, а узун хуусааның коданнарын бир хонук ажылдыргаш, шилилгеже хүнде ийи катап киирерин болгаш тарыырын ук графикке көрген турар;

— тарылга үезинде пунктуга ажылдаар санитарка, шилиттинген хойлар тудар, оларны үзер база тарылга пунктузунче киирер-үндүрер үш ажылчын турар. А шилилгени боттарынга эрттирер коданнарга шенекчи кошкарлар азыраар чемнерни база чедирер;

— кошкарларны болгаш хойларны тарылгага белеткээрде, кошкарның үре бүдүреринге идиг бээр чемнерни — дагаа чуургазын, ааржыны, эки шынарлыг сигенни болгаш комбикормуну тарылга эгелээр мурнунда 45—50 хонук бурунгаар берип эгелээр болза, ам боттуг түңнел алыр дээрзин бодаар херек. А хойларны белеткээрде, оларның хураганнарын тарылга эгелээр мурнунда ийи ай бурунгаар үскеп турар. Кошкарларны болгаш хойларны тарылга мурнунуң ийи ай иштинде сериин тайга одарларынга тургузар, изиг хүндүс оларны девээледири чугула. Черле изиг хүн шөлдүрүү эр-даа, кыс-даа малдың үре органнарының ажылын базар, суларадыр, ынчангаш тарылга чоруп турар үеде хой шилилгезин эртен эрте ийикпе азы кежээ чорудары чугула. Хүндүс, ылаңгыя аяс хүн, хойлар-даа, шенекчи кошкарлар-даа шилилгеге идепкей чок болур.

3. ТАРЫЛГАНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЗЫ

Хойну тарып боозадырының чурумун, арыг-шевериин шынгызы сагыыры — ук ажылдың түңнелдиг болурунуң магадылалы ол. Ынчангаш бо ажылды чүгле тускай өөредилгени эрткеш, шылгалданы тутткан, шынзылгалыг техник-осеменаторларга дагзып болур. Техниктер ажыл үезинде саавырны ромчуур, оларның ук ажылды кылып турарын инструкторлар хынап турар. Олар оон аңгыда үре алганын, үре шынарын хынааның демдеглээр журналын база хойну тараанының журналын чазыг чок болгаш шевер долдурар хүлээлгелиг.

Техник-осеменаторлар тарылга пунктузунуң эргелекчизи болур болгаш оларның айтылышкының пункт ажылчыннары хажык чок күүседир ужурлуг. Ылаңгыя пунктуда ажылчыннарның тарыыр үези келген хойларны шын шилип алырын техниктер туда көрүп турар ужурлуг. Тарылга кампаниязы доостуру билек, журналдарны зоотехникке азы бригадирге техник дужаап бээр.

Кызылдың сүт заводунуң ажылчыннары Н. Т. Долженко, Н. В. Барашкова, Л. К. Васютина болгаш оон-даа өскелер сүттүң болгаш сүттен кылган чемнерниң шынарын экижидип, боттарының тус-тус ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Заводтуң коллективи августуң планныг онаалдазын база-ла ажыр күүседип, Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) мурнакчы ажылчыннар Л. К. Васютина, В. С. Будонаева, Н. В. Барашкова олар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

«Шынга» харыылар

КҮҮСЕДИП ЭГЕЛЭЭН

1982 чылдың июнь 9-та үнген солунга «Агитмассалыг ажылды экижитсе» деп корреспонденцияга Улуг-Хемде «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң парткому хову ажылдакчыларының ортузунда агитмассалыг ажылды четпес чорудуп турарын шүгүмчүлээн.

Совхозта партком секретары Ч. Дамба ол шүгүмчүлелдиг материалга хамаарыштыр харыызы редакцияже чорутткан. Корреспонденцияда айыткан четпестер шын болган. Чоокта чаа партком биле профэвилелдиң ажылчын комитединиң каттышкан хуралы болган, аңаа агитмассалыг ажылды экижидип чорудар айтырыгны чугаалашкаш, хемчеглерни ажылдап кылган, ону амыдыралда боттандырып эгелээн. Көргүзүг самбыраларын чаарткан, агитхуудустарны үндүрүп, чарыштың тиилекчилерин илередип, шаңнап, мактап турар. Арысхан суурда Культура бажыңының, библиотеканың ажылдакчылары агитмассалыг ажылда идепкейлиг киржип эгелээнин харыыда айыткан.

Көскү агитация

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР ХЕРЕК

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседир, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн күш-ажылчы белектер-биле уткуур база СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң, Аъш-чем программазының сорулгаларын күүседир дээш Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын багай эвес ажылдап турар. Тээлижилер күрүнеге сүт садарының төс айлар планын август 1-де 82 хуу, дук садарының чыл планын 107,5 хуу күүсеткен. Онаашкан ажылынга ээ-харысалгалыын көргүзүп турар совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары эвээш эвес. Хойжулар Коой-оол Серин, Феня Хүрец, Адыг-оол Кара-оол, Даниил Салчак, Бакчап Салчак олар төрүүр чүс башка онаашгыр 102-ден 107 хураганны камгалап ап доруктурган. Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының саанчылары Роза Билчей, Караш Сагды оларның аттары чүгле районда эвес, республикада билдингир апарган.

Совхозтуң нога өстүрер бригадазын 20 хире чыл удуртуп келген Серен Хертек, хоочун механизатор Саая Чиниров ышкаш мурнакчыларга канчап чоргаарланмас бис. Бо хүннерде совхозтуң ажыл-ишчилери мал чемин белеткелиниң кампаниязында массалы-биле хаара туттунган.

Совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчыларының чедип алган чедиишкиннерин, совхозтуң, бригадаларның, звеноларның, тус-тус кижилерниң алган социалистиг хүлээлгелерин, планнарын күүседип турарын көргүскен диаграммалар, стендилер, көргүзүглер совхоз төвүнде, Найырал болгаш Кызыл-Даг салбырларында база бригадалар тептеринде чок. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң, Аъш-чем программазының сорулгаларын күүседиринче, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткууруңче чонну кыйгырган лозуң, плакаттар кайда-даа чок. Чүгле совхоз төвүнүң конторазының болгаш клуб эжиинде «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга!», «ССРЭ-ниң 60 чыл оюн күш-ажылчы белектер-биле уткуулуңар!» деп бижээн лозуңнар бар. Оон аңгыда бирги чартык чылда социалистиг чарыштың тиилекчилериниң чуруктарын аскан хүндүлел самбыралы бар. Оон чанында күш-ажылчы алдар тугунуң кинскии турар тугу-даа, мурнакчы кижиниң азы коллективтиң ады-даа чок. Күш-ажылчы алдар тугунга кирипттер мурнакчылар «Тээли» совхозта чок эвес-ле болгай.

Совхозтуң экономиказының кол адыры хой ажылы. Ооң адрезин совхоз конторазының чанында машина-трактор мастерскаязының девискээринче кирер улуг, демир хаалганың кырында «Хой ажылдыг «Тээли» совхоз» деп кажан бир шагда чараштыр бижээн турган. Ам ол сөстерниң үжүктерин кижи номчуп шыдавас, балалгап, каракка чаржынчыг көстүр.

Совхозта кедээ ажыл-агыйның янзы-бүрү машина-техниказы, оларны ажылдадып, башкарып турар механизаторлар хөй. Оларның чыглыр, ажылдаар чери гараж, машина-трактор мастерскаязы. Ынаар кире бээрге «Күш-ажылга алдар!», «Беш чылды — хуусаа бетинде» деп бижээн ийи-ле лозуңдан өске каракка илдигер чүү-даа чок.

Совхозтуң Кызыл-Даг суурунда Культура бажыңы, библиотека, ортумак школа, Күдээ Совет болгаш салбыр конторалары, уруглар садтары, эмнелге пунктузу бар. Ол-ла албан черлериниң иштинде-даа, даштында-даа көскү агитация чок. Салбырның сигенчилериниң Алаакта бригада төвүнде чүгле кызыл тук кинскии турар, а чонну хүннүң сорулгазын күүсединче кыйгырган көскү агитация кылдынмаан.

Көскү агитацияның бо хире чавыс деңнелде турарының чылдагаанын Кызыл-Даг салбырда партия организациязының секретары А. Х. Хураган-оол, совхозтуң профэвилелдиң ажылчын комитединиң даргазы, парткомнуң кежигүнү М. С. Хертек материал, кызыл пөс чогунда деп санап турар. Күзел чөптүг күш чок деп үлегер домак бар. Бир эвес совхозтуң дирекциязы, парткому болгаш ажылчын комитеди көскү агитацияже ойзаанда кичээнгей салып, оон дээштиин бедидер дээш чогуур хемчеглерни алган болза ону кылып алырының бүгү аргалары бар.

С. САДИ.
Бай-Тайга району.

АЖЫЛ АДАКТАЛГАН

Ниитиниң малының баш санын өстүрер, ооң уксаажыдылгазын экижидер сорулгалыг тарып боозадылга ажылынче Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң мал ажылының тускай эртемниглери август эгезинде бедик организастыг байдал-биле кирген. Совхозта хойну эрте оолдадырының практиказын чеп ажыглап турар. Ол чорук эрте төрүттүнген хураганнарның чайга чедир улуг шыырак болуп, мандып өзеринге дөгүм болуп турар. Ооң уламында ажыл-агый бо чылын эрте төрээн хураганнарны 5 кодан кылдыр үскеш чайлаглаткан.

Совхоз малдың чаш төлүнүң баш санын онча-менди камгалап алыр талазы-биле багай эвес көргүзүглерни бо чылын чедип ап, 100 баш хойдан-на 86 хураганны онча-менди камгалап алган. Чамдык малчыннар оон-даа бедик көргүзүглерлиг болгулаан. Чижээлээрге, Сүге Сат 100 хойдан-на 105 хураганны, аныяк малчын Олег Кара-Сал хойдан-на хураганны камгалап ап, хой бүрүзүнден 2,7—3 кг дукту тус-тузунда алган. Тарып боозадылганы багай эвес чорутканы ол түңнелдер бадыткап турар.

Бо чылын ажыл-агый 5300 баш хойну эдержилгеге киирер, оон иштинден 4000 башты тарып боозадыры көрдүнген. Совхозта ийи пункт доктаамал ажылдап турар. Аныяк-Хөндергейниң, Терекстиг-Аксы-биле Адар-Төштүң Кегээн-Булакта тургускан ол пункттарның иштин чугайлап арыглаан, санитарлыг байдалдары эки.

А. МОНГУШ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

УЖУРАЖЫЫШКЫН

СОФИЯ. Делегейниң аң гы байдалында ядроуг халаптың тыптып келириниң улам өзүп орар айыылынга удур, тайбың дээш демиселден артык чугула сорулга делегейниң улустарында чок деп, Болгарияның Компартиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живковтуң Мурнуу Африканың Африка национал конгрезиниң (АНК-тың) президентизи О. Тамбо-биле ужуражылыышкынының үезинде онзалап демдеглээн.

Империалистиг күрүнелерниң, хамыктың мурнунда АКШ-тың, эң реаксылыг бөлүктериниң чорудуп турары удурланыштыр туржурунуң болгаш шериг талазы-биле тергиидекгей күштүг турарынче чүткүл салырының политиказының түңнелинде делегей байдалының айыылдыг чидиглениишкини-биле холбаштыр шыңгыы сагыышсыралын олар илергейлээн. Анголага удур Мурнуу Африка Республиказында кеш-соок ылгакчыларының араатанзыг агрессиязын, ол ышкаш палестин улуска хамаарыштыр Израильдиң чорудуп турары узуткап чок кылырының политиказын ужуражылыышкынның киржикчилери шиитпирлиг буруу шапкан.

(СЭТА).

ВИА АГЕНТИЛЕЛДИҢ ДЫҢНАДЫЫ

ХАНОЙ. Август 19-тан 24-ке чедир үениң дургузунда чепсектиг кыдат шериг албаннгларының хөй санныг бөлүктери Лайтау, Куангнинь, Хоангльеншон, Каобанг дээр вьетнам можуларның кызыгаар районнарынче каш удаа шургуп кирген. Вьетнам девискээрин кыдат таладан артиллерия-биле боолап, а кыдат шериг самолёттар Вьетнам Социалистиг Республиканың агаар кызыгаарын үргүлчү үреп келген.

Кыдат эрге-чагыргаларының ол үүлгедиишкиннерин Вьетнам информация агентилели Вьетнамга удур кыдат таланың өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиишкиннериниң кезээ кылдыр көрүп турар.

(СЭТА).

ЧАҢЧЫЛЧААН БАЙЫРЛАЛ

ПРАГА. Тайбыңның болгаш чехословак-совет найыралдың чаңчылчаан байырлалдары Чехословакияга болуп эрткен. Оларның киржикчилери Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның тайбын инициативаларын деткип турарын илергейлеп, АКШ баштаан империалистиг күрүнелерниң боо-чепсектерни айыылдыг ёзу-биле эндере бүдүрүп турарын, Израильдиң Ливанда эжелекчи чорууну шиитпирлиг буруу шапкан.

Мурнуу Моравияда Вышков-Наморав хоорайга болган байырлалга чуве чугаалааш, социалистиг Чехословакияның даштыкы херектер министри В. Хнеупек СЭКП-ның, Совет чазактың, акы-дуңмалыышкы өске-даа партияларның болгаш социалистиг чурттарның даштыкы политиказының аг-алдары чаагай тура-соруктуң бүгү кижилерниң ортузунда үргүлчү өзүп орарын онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

АЖЫЛДАП ЭГЕЛЭЭН

СТОКГОЛЬМ. Европаның нейтралдыг болгаш каяа-даа катышпас 9 чуртунуң даштыкы херектер министрлериниң ужуражылыышкыны ында ажылдап эгелээн. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелерниң төлээлекчилериниң Мадрид ужуражылыышкыны ажылын дагын эгелээри-биле холбаалыг айтырыгларны база ону чедиишкинниг доозарынга идиг берги дег хемчеглерни олар чугаалажып кирипкен.

Стокгольмда ужуражылыышкында Австрияның, Кипрниң, Лихтенштейнниң, Мальтаның, Швейцарияның, Финляндияның, Югославияның болгаш Швецияның даштыкы херектер министрлери, ол ышкаш Сан-Мариноңуң төлээлекчизи киржип турар.

(СЭТА).

Бөгүн—Вьетнамның национал байырлалы

ТӨӨГҮЛҮГ ТИИЛЕЛГЕНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

«Хамаарышпас чорук болгаш хосталга ышкаш үнелиг чүве чок» деп, ВКП-ның үндезилекчизи, вьетнам революцияның баштыңчызы — Хо Ши Минниң чугаалаан сөстери вьетнам кижи бүрүзүнге ыдыктыг сөстер апарган. Вьетнамның национал байырлалы — ону республика кылдыр чарлаан хүнүнүң бүдүүзүнде Ханойга ол сөстерни удаа-дараазы-биле дыңнап болур турган. Сентябрь 2-де 37 катап демдеглеттиңери ол.

1945 чылдың Август революциязы колонизаторларның болгаш феодалдарның тергиидели чылча шапкаш, Вьетнамның төөгүзүнге чаа үени — хосталганың болгаш хамаарышпас чоруктуң, социализмни тургузарының үезин ажыткан. Бо барык дөртен чыгыы чылдарда вьетнам улус ол революцияның айыткан оруу-биле чорупорар. Ол эрткен чылдарның хөй кезии революсчу чаалап алыышкыннарын камгалаар дээш кадыт-дошкун хан төгүүшкүннүг демиселдиг чылдары болган.

1946 чылда-ла француз колонизаторлар Вьетнамга чидирген туружун катап эгидер дээш оралдашканнар. Бүгү вьетнам улус хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш көдүрлүп үнген. 1954 чылдың чайынында вьетнам улустуң ол баштайгы камгаланыкчы дайыны бүзүреддиг тиилелге-биле доозулган.

Ынчалзажок ол тиилелгениң түңнелин долу хемчээлбиле ажыглаар арга болдунмаан, чүге дээрге француз колонизаторларны америк империалистер солаан. Олар эгезинде чуртту ийи кезекке чарып чедип алгаш, мурнуу Вьетнамга чалча ёзу-чурумну тургускан. Ооң дузазы-биле революцияның чаалап алыышкыннарынче шаап халдаашкынны эгелээн, а 1964 чылда, кажан демократтыг Вьетнам баштайгы беш чылын доозуп турда, анаа удур АКШ дорт агрессияны эгелээн.

Америк империалистер 20 ажыг чылдар иштинде Мурнуу Вьетнамга болгаш бүгү Индий-Кыдаттың чартык ортулуунга быжыглапырын, Азияда национал-хосталгалыг шимчээшкинге болгаш социализмге удур демиселге планнарын анаа тургузарын оралдажып келген. Вьетнам улуска удур дайынның изиг түлүк үезинде АКШ бодунуң чадаг шериниң 70 ажыг хуузун, далай шериниң 60 хуузун, стратегтиг ужар чүүлдүң чартык кезиин ажыглап турган. Тускай белеткеттинген америк идегеттер тайбың чонну массалыы-биле өлүрүп, кырып турганнар. Хөй качыгдаан Вьетнам черниң кырынче чүгле бомбаны безин барык сес миллион тоннаны октаан. АКШ анаа чүгле анаа чепсектиң хевирлерин эвес, а харын химиктиг чепсекти база ажыглап турган.

Ынчалза-даа америк империалистер хосталгага ынакшылдыг вьетнам улусту узуткап шыдаваннар. Удурланыышкынның ийиги дайынындан тиилекчи болуп үнгеш, ол адактың сеелүнде, 1975 чылда, чуртту каттыштырар дугайында бодунуң күзелин боттандыргаш, бүгү республикага социализм тургузуушкунун эгелээн.

Ынчалзажок, бо удаада база-ла тайбың чапсар үр болбаан. 1979 чылдың эгезинде пекинчи чагырыкчылар Вьетнамче 600 муң шериин октаан. Агрессорга өлүмнүг согуушкунну бо-даа удаада база таварыштырган. Вьетнам улус революцияның чаалап алыышкыннарын, Төрээн чуртунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаарынга бодунуң шиитпирлиин база катап бүзүреддинбиле көргүскен.

Бо чылын хөй националдыг вьетнам улус бодунуң чаңчыл болган национал байырлалынга бедик политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнбиле ужуражып турар. Бо хүннерде үлетпүр бүдүрүглелеринде болгаш кодээ ажыл-агый кооперативтеринде Август революциязынга база республиканың 37 чыл оюнга алдар болдурган чарышта киришкен күш-ажылчы коллективтерниң рапорттары чурттуң бүгү булуңнарындан чайысылап Ханойда кээп турар.

Национал байырлалга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш бо чылын Вьетнамның Коммунистиг партиязының V съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырар дээш демиселге бүгү улустуң киржилгезиниң лозуңунуң адаа-биле чоруттунуп келген. Бо чылдың мартта болган вьетнам коммунистерниң ол шуулганы чурттуң социал-экономиктиг, культура хөгжүлдезиниң чаа-чаа базымнарын айытпышаан, ушку беш чылда ажыл-херектиң кол сорулгаларын болгаш угланыышкыннарын тодараткан. Вьетнам революцияның амгы чадазында кол стратегтиг сорулгалар болза, социализмни чедиишкинниг тудуп тургузары болгаш социалистиг Ада-чуртту идегелдиг камгалаары болур деп, съезд тодараткан.

Вьетнамның ажылчы чоннары бо чылдың баштайгы чартынында бүдүрүлге фронтузунга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ылангыя кодээ ажыл-агыйда депшилге улуг. Чурттуң кол культуразы — растиң гадан дүжүдү эң бедик депшилге—гадан-на 27,3 центнер четкен. Техниктиг болгаш ногаа культураларының бүдүрүлгези база өскен, малдың баш саны улам көвүдээн. Үлетпүр база чедиишкинниг хөгжээн, күрүнениң аъш-чем продуктузун садып алыры болгаш экспортче бараан үндүрүлгези өскен.

Национал байырлалынга бедик бүдүрүлге көргүзүглерлиг ужуражып тура, социалистиг Вьетнамның ажыл-ишчилери бодунуң шылгараңгай дайынчы авангардчызы — Коммунистиг партияның политиказынга кызыгаар чок бердингенчорууп база катап көргүзүп турар.

Бо 37 чылдарның иштинде партияның чорудуп келген ол угланыышкыны болза, үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин чаартып тургузарынга база хөгжүдеринге, ону улуг социалистиг ажыл-агыйның оруунче шилчидеринге үндезилээш, улустуң материалдыг чаагай чоруун база культура деңнелин доктаамал бедидери-биле, тайбың, аас-кежиктиг чуртталганы тургузары-биле дорт холбаалыг болуп келген. Ооң бир чарылбас кезээ болза, Совет Эвилели-биле, өске-даа социалистиг чурттар-биле акы-дуңма найыралды база кады ажылдажылганы доктаамал быжыглаары болгаш хөгжүдери болуп турар. Ол кады ажылдажылга бо хүннерде республиканың экономиктиг болгаш ниитилел-политиктиг амыдыралының бүгү адырларын хаара тудкан.

Акы-дуңма социалистиг чурттарның өг-бүлезинде төлептиг черни ээлээн Вьетнам Социалистиг Республика дайын айыылын узуткаар, чепсегленииишкинин дужүрер дээш, тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш бүгү делегейниң улустарының демиселинге идепкейлиг салыышкынны киирип турар. Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказының угланыышкынының чайгылыш чокка амыдыралга боттандырбышаан, Вьетнам улус 1945 чылдың Август революциязының айыткан оруу-биле чаа-чаа төөгүлүг тиилелгелерже, чырыткылыг социалистиг келир үеже бүзүреддии-биле чорупорар.

А. НИЗАМУТДИНОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Сентябрь 2—делегейниң ийиги дайынының доозулган хүнү

ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧҮККЕ ТИИЛЕЛГЕ

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, генерал-лейтенант
П. А. ЖИЛИН.

Чылча шаптырган фашистиг Германия 1945 чылдың майда чугаа чокка дүжүп берген. Үр манаттынган тайбынны Европаның улустарынга хандырып берген улуг тиилелгени делегейниң кижилери өөрүшкү-биле уткаан.

Ынчалзажок Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарынга, Ыраккы Чөөн чүкке болгаш Оожум океанның бассейнинге дайын ынчаарда үргүлчүлеп келген. Япон эжелекчилериниң кулданыышкынының адаанга Корей, Индий-Кыдат, Индонезия, Малайя, Кыдаттың, Бирманың, Филиппин ортулуктарының чамдык кезии хевээр турган. АКШ болгаш Англия үш чылдар дургузунда Япония-биле чаалажып, чамдык чедиишкиннерлиг турза-даа, шиитпирлиг тиилелгени ол үеде чедип ап шыдаваннар. Оларның чепсектиг күштери 1945 чылдың чүгле чайынында Японияга чоокшулап четкен болгаш дайын чорудулгаларының белеткелин калбартып эгелээн. Беш миллион кижилиг армиялыг Японияның ортулуктарынга киирерин бүдүн чартык чыл американнарга, англичаннарга негеттинип турган. Ынчаарда Оожум океанга 1,5 миллион солдаттарлыг болгаш офицерлерлиг 19 америк дивизиялар дайын чорудулгаларын калбартып эгелээн.

Японияның шериглери элээн каш аштырыышкыннарга таварышкан-даа болза, дүжүп бээр дугайында АКШ-тың, Англияның, Кыдаттың Потсдам декларациязын Япония хүлээп албаан. Америк болгаш англи шериглерге удур тулчуушкуннарны үргүлчүлээринге япон командылалдың шиитпирлиин ол ойталаашкын бадыткаан. Курлаг чер шериглеринге, ужар чүүлге болгаш шериг-далай күштеринге Японияның чагырыкчылары ынчаарда дыка идегээн: япон чагырыкчыларының эргезинге 11 муң самолёттар, 1,5 миллион шериглерлиг 225 корабльдер ынчаарда бар болган.

Япон чазак немелде хемчеглерни база боттандырган. Хоорайлар болгаш кодээ черлерниң чурттакчыларындан немелде армияларны тургускан. Маньчжурияның болгаш Корейниң шериг-үлетпүр баазазынга улуг кордалды япон чагырыкчылар база салып турган.

АКШ-тың болгаш Великобританияның чазактары шак ындыг шериг-политиктиг байдалды боттуу-биле барымдаалавышаан, Совет Эвилелиниң киржилгези чокка тиилелгени дүрген чедип алыры болдунмас деп санап көргеннер. Японияга удур дайынга ССРЭ-ниң киржиринге Совет чазактың чөпшээрежирин АКШ-тың президентизи болгаш Великобританияның премьер-министри үргүлчү дилеп келгеннер. Ындыг дугуржулга Крымның Ялта конференциязынга чедип алдынган.

Япония-биле дайынга киржиринге ССРЭ-ниң чазааның чөпшээрешкени хамыктың мурнунда эвилелчи хүлээлгелер-биле тодаргайлаттынган. Оон ыңай, Японияның политиказы антисоветтиг, агрессчи угланыышкынныг болганда, Совет Эвилелиниң Ыраккы Чөөн чүк кызыгаарларының айыыл чок чоруун хандырары база эргежок чугула болган. Япон милитаристер 1918—1920 чылдарда Совет Россияга удур империалистиг күрүнелерниң интервенциязынга идепкейлиг киришкен, 1938 чылда Хасан хөлдү таварты совет девискээрлерже шургуп кирерин оралдашкан болгаш 1939 чылда Халхин-Голга тулчуушкуннарны кылганнар.

Делегейниң ийиги дайынының үезинде Совет Эвилели фашистиг Германияга удур кадыг-дошкун тулчуушкуннарны чорудуп турган чылдарда Япония нейтралитет дугайында керээни кайгамчык-биле үрээн, бодунуң курлаг черде эң күштүг шериин — квантун армиязын ССРЭ-ниң кызыгаарларынга чоокшуладып эккелген.

Делегейниң ийиги дайынын дүрген доозар сорулга-биле база эвилелчи хүлээлгелерин чигези-биле күүседипшаан, Совет Чепсектиг Күштер Японияның квантун армиязынга удур шиитпирлиг шавар халдаашкынны 1945 чылдың август 9-та эгелээн. Европага барык дөрт чылдар дургузунда дайын чорудулгаларының байлак дуржулгазын алган хөй миллион армиялыг күрүне дайынга киргенин, ол армияга удур фашистиг Германияның күчүлүг шериг машиназы туржуп шыдаваалын япон чагырыкчылар эки билген. Гитлерчи рейхти Совет Чепсектиг Күштерниң чылча шапканы милитаристиг Японияның аштырыышкынын баш бурунгаар шиитпирлээн.

Японияга удур дайын совет улустан, Коммунистиг партиядан, Совет Армиядан болгаш Флоттан улуг чаа күженииишкиннерни негээн. Барыын чүктен Ыраккы Чөөн чүкче кайгамчык хөй шериг чепсээн, техниказын, шериглерни чедирер талазы-биле дыка улуг хемчеглерни партия Төп Комитеди, Камгалалдың Күрүне Комитеди, Дээди Кол Командылакчының ставказы боттандырган. Ыраккы Чөөн чүкке ынчаарда барган хөй совет шериглерни чурттуң улус ажыл-агыйы эргежок чугула бүгү чүүлдер-биле хандырган. Совет Чепсектиг Күштер ооң ачызында күчүлүг шавар халдаашкынны калбарткан.

Ыраккы Чөөн чүкке совет шериглерниң кампаниязы кыска хуусаалыг болган. Маньчжурияга, Мурнуу Сахалинге операцияларының, Курильск ортулуктарга десант операциязының үезинде ол кампанияның сорулгалары чедип алдынган. Маньчжурияга операция ол кампанияга кол тулчуушкун болган. Ук операцияга үш фронтулар, Оожум океанның флоду, Амурнуң Кызыл Туктуг шериг флотилиязы, кызыгаар шериглери болгаш чурттуң агаар камгалалының шериглери Совет Эвилелиниң Маршалы А. М. Василевскийниң ниити командылалы-биле киришкен.

Маньчжурия операциязының эгезинде-ле дайынның стратегтиг сорулгазының чедип алдынганы ол операцияның онзагай кол чүүлү болган. Күштүг шавар халдаашкынга хөй шериглерни чажыды-биле белеткээни, берге оруктарны эрткени, квантун армияга күштүг согуушкуннарны баштайгы хүннер эгелээш таварыштырганы, шавар халдаашкынны дүне-даа, хүндүс-даа үргүлчүлээни, совет шериг командылалының урам аргазы тиилелгени хандырган. Берт дагларлыг, тайгалыг, эзимниг болгаш элезинниг ээн ховулуг черлерге улуг шавар халдаашкынны чорударының дуржулгазын Совет Чепсектиг Күштер шиңгээдип алган.

Улуг аштырыышкынга таварышкан милитаристиг Япония чугаа чокка дүжүп бээр дугайында актыга 1945 чылдың сентябрь 2-де ат салган.

Японияга удур дайынга Совет Эвилелиниң киришкени делегейниң ийиги дайынын Ыраккы Чөөн чүкке, Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарынга болгаш Оожум океанның бассейнинге дүрген доозарынга шиитпирлиг салдарны чедирген. Эки өөредилгелиг болгаш дижинге чедир чепсегленген квантун армияны чылча шапканы дайынны Японияның уламчылаар аргазын узуткаан болгаш чугаа чокка дүжүп бээр кылдыр ону албадапкан. АКШ болгаш Англия Совет Эвилели чокка ол сорулганы чедиишкинниг шиитпирлеп шыдавас турган.

Ыраккы Чөөн чүкке агрессорну чылча шаварынга Совет Чепсектиг Күштерниң шиитпирлиг ролю Оожум океанга ССРЭ-ниң стратегтиг, политиктиг болгаш экономиктиг туруштарын быжыглаан. Совет Эвилели Курильск ортулуктарга болгаш Мурнуу Сахалинге бодунуң бүрүн эргелерин катап тургускан.

ССРЭ-ниң болгаш Моол Арат Республиканың кызыгаарларын дургаар диргелген турган миллион ажыг кижилиг япон шериглерни чылча шапканы Чөөн болгаш Мурнуу-Чөөн Азияның улустарын, хамыктың мурнунда кыдат улусту эжелекчилерден хостаарынга шиитпирлиг рольду ойнаан. Япон эжелекчилерге удур демиселге совет улус улуг дузаламчыны кыдат улуска көргүскен.

Амгы үеде япон милитаризм бажын база катап ковайтып, чурттуң аныяктарын дайынзырак шовинизмниң үзелинге кижизидип турар. Делегейниң ийиги дайынының мурнунда болгаш ооң чылдарында төөгүнү япон чагырыкчылар амгы үеде өжегерээн хажытпышаан, милитаристиг япон шериглерниң делегейниң ийиги дайынының чылдарында дерзии үүлгедиглериниң дугайында чажырарын оралдажып турар. Төөгүнүң сагындырыын аныяктардан чажырар, төөгүнүң шынын хажыдар дээн оралдажыышкыннар —Японияның бүрүн катап чепсеглээриниң идеологтуг белеткели-дир. Делегейге революстуг чаартылгаларның сынып чогун, антисоветизмге болгаш эжелекчи дайынга үндезилеттинген политиканың чайлаш чок буурап дүжерин делегейниң ийиги дайынының дуржулгазы болгаш сагындырыы, дайын сөөлүнде кижи төрелгетенниң хөгжүлдези тодаргай херечилеп турар. Антисоветизмниң болгаш чаа дайын өнчүк-чөңгээлериниң оруунче кирер дээн амгы кижилерниң бо дугайын сактыры черле артык эвес.

(СЭТА).

Рейганның администрациязының политиказынга удур массалыг демонстрация Парижке болуп эрткен. Чепсегленииишкинниң көвүдедиринче, өске күрүнелерниң херээн холгаарлаарынче болгаш реаксылыг диктатор ёзу-чурумнарны деткииринче угланган Вашингтоннуң айыылдыг курузун демонстрацияның киржикчилери буруу шапкан.

ЧУРУКТА: демонстрацияның киржикчилери.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

АФГАН УЛУСТУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

КАБУЛ. Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязы (АУДП) болгаш Афганистан Демократтыг Республиканың чазаа чуртка база ниитизибиле ол кады девискээрге тайбынны болгаш айыыл чок чорукту деткиир дээш бүгү күжениишкиннерин салып турар. Америк империализмниң болгаш ооң өмээржикчилериниң ол орукка тургузуп турар моондактары турзажок, афган улус тайбынны чедип алыр деп, АУДП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, АДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Султан Али Кештманд медеглээн. Бадахшан можунуң төвү— Файзабад хоорайның чурттакчыларының мурнунга ол чуве чугаалаан.

Апрель революциязының тиилелгезинин, ылангыя ооң чаа үе-чадазының соонда америк империализм болгаш бо кавының реакциязы Афганистанга удур чарлаттынмаан дайынны өөскүдүп үндүрген болгаш чуртка байдалды чидиглендирер сорулга-биле бүгү-ле арга-чепсектерни ажыглап турар деп, ол айыткан.

Апрель революциязының дайзыннарының ёзулуг арнын Афганистанның ажылчы чоннары бөгүн эки билир болгаш оларның дерзии планнарын үзе шавар долу шиитпирлиг деп, С. А. Кештманд чугаалаан. Контрреволюцияга удур демиселге, чуртка чаа ниитилелди тургузарының херээнге боттарының улуг салыышкынын киирбишаан, партияны болгаш чазакты долгандыр сырый каттыжарынче Бадахшан можунуң чурттакчылары ол кыйгырган.

Можунуң чурттакчы чонунуң төлээлекчилери митингиге чуве чугаалааш, АУДП-ның болгаш АДР-ниң политиказын боттарының деткип турарының дугайын, бөгүн революсчу Афганистанның мурнунда турар сорулгаларны боттандырар дээш шиитпирлиг демиселди чорударынга белеткенин дугайын медеглээннер.

(СЭТА).

АЖЫЛЫН УЛАМЧЫЛАВЫШААН

РАБАТ. Араб чурттарның даштыкы херектер министрлериниң конференциязы ажылын Мароккоңуң Мохаммедия хоорайында уламчылавышаан. Араб чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының он ийиги чөвүлел хуралының ийиги үе-чадазынга белеткенир сорулга-биле ужуражылыышкынның киржикчилери хүн чуруму чүүлдүг деп көрген.

Араб делегейде байдал дугайында илеткелди араб чурттар Лигазының чиңгине секретары Ш. Клиби кылган. Ливан болгаш палестин улустарга удур Израильдиң араатанзыг агрессиязын ол буруу шапкаш, ол агрессия бот-эргелиг Ливанны болгаш Удурланыышкынның палестин шимчээшкинин узуткаарынче угланганын ол айыткан. Израильдиң кемниг үүлгедиишкиннери эжелекчи израиль политиканың чаа үе-чадазы болуп турар, ол политика мооң мурнунда Сирияның Голан бедиктерин бодунга күш-биле каттыштырып алырынга база Иордан хемниң барыын талакы эриин болгаш Газа секторун күжениишкинниг колонияжыдарынга чедирген деп, Ш. Клиби чугаалаан.

Каттышкан Штаттарның Израильге чедирип турары шериг, экономиктиг болгаш политиктиг адырларга бүгү талалыг деткимчези турбаан болза, бодунуң эжелекчи планнарын Тель-Авив боттандырып шыдавас турган ийик деп, араб чурттар Лигазының чиңгине секретары онзалап демдеглээн. Израильдиң Ливанга дайын чорудулгаларының мырыңай эгезинден тура-ла АКШ агрессорнуң камгалакчызы болу берген. Ындыг америк политиканы араб чурттар чаңгыс эп-сеткилдиг буруу шапкан деп, Ш. Клиби медеглээн.

(СЭТА).

ДАЛАЙЖЕ ТӨГЕРИНГЕ УДУР

МАДРИД. (СЭТА-ның корр. С. Муравьев). Галисияның эриинден — чурттуң соңгу-барыын талакы облазындан 300 мильде Атлантикага 10 муң тонна радиоактивтиг артыышкыннарны Голландияның, Бельгияның болгаш Швейцарияның чазактарының эң чоокку хүннерниң бирээзинде төп киириптериниң дугайында медээ Испанияда килеңнээшкинниң шуурганын хайныктырып үндүрген. 3 муң тонна ындыг артыышкыннарны чүдүрген голланд транспорт суднозу испан эриктерже ам безин чоокшулап орар. Мырыңай чоокта чаа радиоактивтиг артыышкыннарлыг контейнерлерни айыттынган зонаже англи танкер төпкен.

Испанияның Коммунистиг партиязы парламентиже петелде бижик чоруткаш, бойдуска аажок улуг хоралыг болганда, радиоактивтиг артыышкыннарны далайже төгерин хоруур дугайында саналды делегейниң чогуур органнарынга киирерин чазактан негээн.

ИЗРАИЛЬ ЭЖЕЛЕЛДИ СОКСАДЫР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль эжелелди доп-дораан соксадыр, интервентилерниң шериглерин Ливанның девискээриндан үндүрер дээш кампания ол чуртта улам калбарып турар. Ливанче Израильдиң шериглериниң шургуп киргени ливан күрүнениң хамаарышпас чоруун болгаш бүдүн девискээрин узуткаар, дүжүп берикчи керээни агрессор-биле чарар кылдыр албадаар. Ливанны Израильдиң контролюнуң адаанга киирер сорулгалыг болган деп, национал-патриоттуг күштерниң Баальбекке болган съездизиниң киржикчилери онзалап демдеглээн.

Израиль эжелелден төрээн чуртун хостаар дээш, ооң девискээриниң бүдүн байдалын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаар дээш Ливанның национал-патриоттуг күштери моон соңгаар-даа демисежип апаар деп съездиниң шиитпиринде онзалап айыткан.

Ливанга удур агрессияны Тель-Авив кылбышаан, Палестина революциязын, палестин болгаш ливан улустарны узуткаар сорулгалыын чажырбаан деп, Палестинаны Хостаар Организацияның күскомуунуң даргазы Ясир Арафаттың Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылга организациязының (ААУЭКО) удуртулгазынга чоруткан телеграммазында демдеглээн. Ынчалзажок Бейруттуң камгалакчыларының маадырлыг чоруунуң түңнелинде Израильдиң ол араатанзыг болгаш дерзии планнары буурап дүшкен. Израильдиң деткээн АКШ-тың кара сагыштыг планнарынга удур демиселге чааскаанзыраваан бис деп телеграммада айыткан.

Палестин дайынчылары Барыын Бейруттан көжүрүп үндүрерин доостур чыгаан. Оларның ийи белүүн далай оруу-биле Сирияның Тартус эртээлинге сөөлгү хүннерде чедирген.

Палестинаны хостаарының демократтыг фронтузунуң чиңгине секретары Н. Хаватма Сирияда чеде берген болгаш палестин дайынчылар база Ливанның патриоттары дайзын-биле тулчуушкуннарга мораль талазы-биле чугула тиилелгени чедип алган деп медеглээн. Арабтарга удур Израильдиң «чаңнык» дайынының идеязы мөңгези-биле хөөржүттүнген деп, ол чугаалаан. Израиль агрессорлар күчүлүг шериг машиналыг болгаш америк боо-чепсек-биле хандыртынган-даа болза, израиль агрессорларга аштырыышкыннарны таварыштырып болур деп, Н. Хаватма демдеглээн.

Израильдиң бузээлээшкинниг болгаш араатанзыг бомбалаашкыннарын, хөй санныг шавар халдаашкыннарын шыдажып эрткен Бейруттуң чурттакчыларының маадырлыг чоруун ол онзалап айыткан. Израиль сионистерниң кижизиг эвес дерзии үүлгедиглериниң түңнелинде хөй муң палестиннер, ливаннар өлүрткен. Бейруттуң 600 муң чурттакчылары бажың чок арткан.

Палестин дайынчыларының улуг отряды Йемен Улус-демократтыг Республикада чеде берген. Чурттуң премьер-министри Али Насер Мухаммед палестин дайынчыларның мурнунга чуве чугаалаан болгаш израиль агрессорларга удур палестин улустуң демиселин-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн. Сионистерниң маадырлыг болгаш быжыг туруштуг чоруунар хосталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш демисежип турар бүгү улустарга чаагай үлегер-чижек-тир деп, палестин дайынчыларга ол чугаалаан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Палестин айтырыын шиитпирлээр талазы-биле кандыг-бир хемчеглерни чоокку үеде албас болза, Чоокку Чөөн чүкке «ёзулуг халаптың» болдунганы ол деп, Иорданияның хаазы Хусейн «Нью-Йорк таймс» солунга интервьюзунга медеглээн.

КИЖИЗИДИЛГЕ УЖУР-ДУЗАЛЫГ КЫЛДЫР

Кызыл районнуң башкыларының август хуралынга «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чорууну улам кедүрер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин школаларның башкы коллективтеринге боттандырып чорударының дугайында чугаалашкан. Бо айтырыгның талазы-биле СЭКП райкомунуң секретары Л. А. Беларева илеткел кылган.

Районда школаларның башкылары эрткен өөредилге чылында өөредилге-кижизидилге болгаш күш-культура база спорт ажылдарын канчаар чорудуп келгенинде чамдык четпестерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп, чаа өөредилге чылында сорулгаларын тодаратканнар.

Чаа өөредилге чылынга уткуштур күш-культура болгаш спорт ажылдарын чорударынга таарымчалыг элээн чүүлдер кылдынган. Район школаларында 5 спорт залдары, волейболдуң 12, баскетболдуң 15 шелдери болгаш хоккей ойнаар 3 шөл бар. Баян-Колдуң, Сукпактың, Элегес-Аксының болгаш Көк-Тейниң школалары күш-культура болгаш спортка эки белеткелдиг. Мааа школалар директорлары болгаш башкылар, партия организацияларының секретарьлары, кедээ Советтерниң даргаларының киржилгези улуг рольдуг болган.

Эрткен өөредилге чылында, Кызыл районга волейболга, баскетболга, шыдырааага, хаакка болгаш хостуг хүрешке район хемчээлдиг маргылдааны организастаан болгаш аңаа шупту 501 өөреникчини киириштирген. Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларга Көк-Тей, Баян-Кол, Шамбалыг болгаш Кур-Чер школаларының өөреникчилери идепкейлиг-биле киржип келгеннер. Терлиг-Хая, Элегес-Аксы, Кунгуртуг школаларында бо талазы-биле ажылдары куду деңнелде, ында өөреникчилерниң спорт командалары кошкак.

Район школаларында күш-культура болгаш спортка 3778 өөреникчи доктаамал киржип келген болгаш спорттуң янзы-бүрү секцияларынга 1934 кижи өөренип турган. Школаларда волейболдуң 12, баскетболдуң 9, хостуг хүрештиң 4 спорт секциялары ажылдап турар. Дошка ойнаарын болгаш стол теннизин массалыг болдурарынче кичээнгей салдынмаан. Кур-Чер ортумак школазының өөреникчилериниң 50 хуузу спорт секцияларынга киржип турган болза, а Сукпак школазының өөреникчилериниң чүгле 10 хуузу хаара туттунган турган. Сөөлгү ийи чылда Баян-Кол ортумак школазында спорт-массалыг ажылдар экижээн. Мааа школаның башкылар коллективи болгаш күш-культура башкызы П. О. Бады-Назын дыка хөй ажылдарны организастап, эде тургускан. Ол школага шеригжиткен спортчу «Зарница» болгаш «Чеве-оолдар» деп массалыг оюннарны эки эрттиргилээн. Ол ышкаш Көк-Тей школазында күш-культура башкызы А. М. Архипова, Кур-Чер школазында А. Ч. Донгак олар база улуг ажылдарны кылгылаан болгаш чаа өөредилге чылынга багай эвес белеткелдиглер.

Район иштинге күш-культура болгаш спортту сайзырадыр дээш Кур-Чер ортумак школазында А. Оюн, Н. Донгак, Баян-Кол школазында К. Сандаков, Черби школазында С. Седенбаа, Шамбалыг школазында Д. Минчимр-оол олар совет спорттуң чедиишкиннерин пропагандалап, самбо, хостуг хүреш болгаш национал хүрештерге мергежилгелерни көргүзүп, совхозтарда чоннуң болгаш өөреникчилерниң ортузунга ажылдарны кылып турарлар. Олар шуптузу «Хербис» агитбригаданың киржикчилери.

Школаларда туризм талазы-биле ажылдар куду деңнелде. Бо чылгы өөреникчилерниң турслётунга Сукпак, Элегес-Аксы, Терлиг-Хая, Чербиниң школа-интернады кандыг-даа чылдагаан чокка келбээннер.

Районда өөреникчилерниң 57 хуузу азы 2126 кижи спорт секцияларынга хаара туттунмаан. Өөреникчилер ортузунда чурум үрээр болгаш харын-даа кем-херек үүлгедир чоруктарның эзээжевейн турарының база бир кол чылдагааны мында.

Күш-культура кичээлдериниң методика-организастыг деңнели болгаш техниктиг херекселдерни ажыглап турары, класстан дашкаар ажылдар ам-даа чогуур деңнелинге чедир экиживейн турар. Районга каш чыл улай «Хөм бөмбүк», «Алдын шайба» деп маргылдаалар болбаан.

Район школаларында күш-культура талазы-биле дээди эртемниг 2 башкы турган. Терлиг-Хая, Черби, Кунгуртуг, Элегес-Аксы школаларынга күш-культура кичээлдери тускай эртемниг башкылар чогуу-биле болбайн тургулаан. Ам безин 5 школада спорт залдары чок.

Өөреникчилерни күш-культура болгаш спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге бүрүнү-биле хаара тудуп, кижизидилге ажылдарын чорудары школа коллективтериниң мурнунда соңгаарладып болбас улуг сорулга болур.

Бүгү-ниити ортумак өөредилгени боттандырарынга ниити билиг школаларының ажылының байдалының дугайын база чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди Районо эргелекчизи О. Ч. Чывырал кылган. Эрткен өөредилге чылында район школаларынга 8 класс дооскаанарның 67 хуузун 9 класска хүлээп алган. Оон артканнары профтехучилищелерге болгаш ортумак өөредилге черлеринге өөредилгезин уламчылааннар.

Районнуң школаларынга сес чыл бурунгаар бирги класска киргеннерниң 89 хуузу VIII классты, а он чыл бурунгаар 1 класска киргеннерниң 45,1 хуузу X классты дооскан болуп турар. Өөреникчилерниң өөредилгезин ара каар чоруу Черби школа-интернадында, Кур-Чер, Терлиг-Хая школаларында хөй болуп турар.

Өөредилге чылының дургузунда кол кичээнгейни өөреникчилерниң билиинин шынарын бедидеринче болгаш өөредилге-кижизидилге ажылын экижидеринче болгаш кабинеттер системазынче шилчиириниче салып келген. Район школаларында 196 класстарның 161-и чүс хуу өөредилгени чедип алган, а 257 башкыларның 192-зи долу өөредилгени чедип алган. Сески болгаш онгу класстарга экзаменнерге Көк-Тей школазындан Е. В. Шестакова, Н. И. Филимонова, Сукпак школазындан Г. Ертюва, Элегес-Аксы школазындан А. П. Сельдимешева олар башкылап турар эртемнеринге өөреникчилерниң быжыг билиин чедип алганнар. Өөреникчилер-биле кижизидилге ажылдарын эки организастап чорудуп, ол ышкаш боттарының башкылап турар эртемнеринге билиин, арга-дуржулгазын бедидип турар мурнакчы башкылар хөй. Оларга Сукпак ортумак школазындан М. Ф. Тарасова, М. Ч. Ширап, Көк-Тей школазында А. А. Чупракова, Кара-Хаак школазында Т. П. Павлова, Шамбалыг школазында А. Д. Кечил-оол, Чербиниң школа-интернадында Е. Ф. Извоскова болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Өөреникчилерни күш-ажылга кижизидери, оларны кедээ ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынга профессия шилип алырынга белеткээри — бирги чергениң чугула айтырыгларының бирээзи. Ынчангаш ук сорулганы күүседири-биле районга бо чылын өөреникчилерниң 5 бүдүрүлге бригадазы, күш-ажылдың болгаш дыштанылганың 4 лагери, 3 арга-арыг бөлүү—ниитизи-биле 900 хире өөреникчини хаара туткан. Ооң-биле чергелештир мал чемин белеткээриниң 14 бригадазын организастаан.

Күш-культура болгаш спорттуң массалыг чоруун улам бедидер дээш өөредилге-кижизидилге ажылдар талазы-биле сорулгаларны болгаш эрткен өөредилге чылының четпестерин чайладырының дугайын чөвүлел хуралга санал бергеннер анализтээннер.

А. АРАПЧОР.

ЧАЙЫННАНЧАК ТИИЛЕЛГЕЛЕР

(Спорт допчулалы)

Бо хүннерде совет спортчуларының чедип алган тиилелгелери кайгамчык. ССРЭ-ниң баскетболга шилиндек командазы делегейниң бирги чери дээш маргылдаага үш катап тиилелгени чедип алган. Делегей чемпионаттарынга болгулаар, эң чидиг демиселдерге ол шылгарап келген, ылангыя ырак ы Колумбияга болган маргылдаа дыка чидиг болган. Аңаа АКШ-тың, Югославияның, Испанияның командалары тергиин эки кирипкеннер. Югославияның шилиндек командазы-биле оюн үезинде совет баскетболистер 16 сан четпейн, уттурар часкан. Ынчалза-даа бүгү күштү мөөңнеп, тиилелгеже чүткүлдү көргүзүп турган, удуп ап шыдааннар.

Баскетбол —АКШ-та спорттуң эң сайзыраңгай хевирлериниң бирээзи. Бо чуртка тергиин эки шилиндек командазы кажан-даа тургузуп ап болур. АКШ-тың бо командазы Колумбияга болур чемпионатка уткуштур дыка эки белеткенип келген.

Олар ССРЭ-ниң шилиндек командазын баштай удуп, түңнел оюнга киржир эргени чаалап ап, чемпионнарның алдын медалы дээш оюнче оруктуажыдып алганнар. Ол чедиишкин американнарны соруккиргени чугаажок.

Эрткен дыштаныр хүннерниң бирээзинде ССРЭ биле АКШ-тың шилиндек командалары база катап ужурашканнар. Ол эң нарын, эң чидиг болгаш эң солун оюн болган.

Чапсарга чедир ССРЭ-ниң командазы ийи сан алыскан. Ийиги эзлчегде сан деңнешкен болгаш харын-даа бистиң спортчуларывыс мурнай берген. Кажан сөөлгү сыгыт эттенде таблога 95:94 деп сан көстүп келген. Чаңгыс-ла сан совет спортчуларның тиилелгезин хандырган.

Ындыг берге маргылдаага тиилээн совет спортчуларның аас-кежиктиин чүге деңнээр боор!

Бистиң чадаг-тергежилеривистиң чедиишкиннери база тергиин болган. Англияга болган маргылдаага олар өскелерин мурнаааннар. Тректе Лестер хоорайга Тула чурттуг Сергей Копылов удурланыкчыларын удаа-дараа мурнавышаан ийиги алдын медальды чаалап алган. Түңнел оюнга ооң кол удурланыкчызы ГДР-ден келген, Олимпий чемпиону Лутц Хессилих турган. Түңнел уж...ажылгада спортчулар чүгле карап дээн незүлген. Оларның кайызы-даа мурнап чорун орарын анаа карак-биле көөрү берге. Фотопленкада чуруктан илерээни —Копылов өскелерин мурнаан болган.

4 километр черге чарышка ССРЭ-ниң шилиндек командазы база тиилелгени чедип алган. Куйбышевтен келген С. Никитенко, Минскиден —В. Мовчан, Подмосковье чурттуг К. Храбцов болгаш ленинградчы А. Краснов олар ооң составынга кирген.

Академиктиг эжиндиришкинге бистиң спортчу кыстарывыс беш комплект алдын медальдарны эккелген. Шиш баштыг-даа, чиик-даа хемелерге маргылдаа Швейцарияда Люцерн хоорайга болган. Чаңгыс кижилиг хемеге И. Фетисова тиилекчи болган, эжеш-эжеш олуттарлыынга —А. Махина биле Е. Братишко олар өскелерни мурнааннар.

Делегейниң Москвага болган суг адааның спортунуң чемпионадынга совет эжиндирикчилер бүгү хевирлерге тиилээннер. Бистиң 12 киржикчивис шупту алдын медальдар чаалап алганнар. Эң-не хөй—алды алдын медальды Новосибирскиден келген студент Алексей Жуков чаалап алган. Ук чемпионатка совет спортчулар делегейниң 11 рекордун тургускан.

Чурттуң футбол чемпионады дыка солун түңнелдерлиг болуп доозулган.

Минскиниң динаможуларының Ленинградка демисели чидиг болган. «Зениттиң» футболистери дыка-ла кысканнар, ол хирезинде 0:2 санга уттурганнар. Ынчангаш минскижилер боттарының мурнакчы байдалын улам быжыглап алганнар. Экиге эки улажып, оларның кол-кол удурланыкчылары «Арарат» биле «Металлист», «Кубань» биле «Спартакка» уттуруп алганнар. Тбилисиниң «Динамозу», «Шахтёрга» 1:3 санга уттурган-даа болза, ийиги эзлчегде хайымнаар аргалыг болган.

* * *

Мексикада болуп турар зоналар аразының шыдыраа маргылдаазы. Кордакчыларның ужуражылгазынга ойнаар эргени Л. Портиш (Венгрия) биле Э. Торре (Филиппиннер) олар чаалап алганнар. Зоналар аразының баштайгы маргылдаазынга ол эргени З. Рибли (Венгрия) биле В. Смыслов (ССРЭ) олар чаалап алганын база катап сагындыраал. Зоналар аразының үшкү маргылдаазы ам болур. Ооң киржикчилерин Москва хүлээп алыр.

А. НИКОЛАЕВ. (СЭТА).

КАЙГАМЧЫК КӨРҮШТҮГ

Үш-Белдир — магалыг курорт чер. Үгбай-Тайга, Хаан-Тайга, Ыдык-Тайга олардан Бусин-Хем, Ишкин-Хем, Белдиг-Хем эгезин ап агып чыдар. Черле ынчаш көрүштүг-ле чер.

Курортта улус-ла хөй. Сезон бүрүзүнге план ёзугаар оюн-тоглааны эрттирип келген. Дыштанып келгеннерге баштай-ла ужуражылга кылып, канчаар эмненирин болгаш хүн чурумун эрттирериниң дүрүмүн таныштырары чаңчыл болу берген. Ниити ужуражылга хуралдарга дыштаныкчылар четпестерниң дугайын сайгарып, негелделерин даа тургузуп көөр турду. Сезон бүрүзүн одаг ажыткаш, ыры-шоор, оюн-тоглаа болгаш спортчу оюннар-биле ажыдар. Түннээри чаңчыл болган.

Кадыкшылдың үндезини — спорт. Дыштаныкчылар харвазын барымдаалавайн, дөрт команда болуп алгаш, холбөмбүүнге ойнап турган. Мөге хүрежин база организастап келген. Бай-Тайгадан келген херээжен төлээлер шашкиге, Өвүрден, Эрзиинден, Тожудан келгеннер шыдырааага кымга-даа уттурбааннар. Аныяк оолдар, кыстар теннис ойнап, өгленнержо дээрбектер октап, баг хап турда хелчок аваагыр. Одаг кыпсыры онзагай утка-шынарлыг. Одагны долгандыр массалыг оюннар үргүлчүлээр. «Орденниг Тыва» деп ырны хөй нацияның төлээлери баян үделгези-биле күүседирге, таалаңчыг үннер каттышкаштың, арга-эзим чалыннарынче чаңгыдапып тарай бээр. Каттырынчыг, кыска чечен чугаалар, орус, тыва, хакас, моол дылдарга ырылар, бөлүк оолдар, кыстарның хөглүг танцылары өрүшкү-маңнайны херечилээр. Ол оюн-тоглааның төпчүзү ниитиниң танцызынче шилчиир.

Үргүлчү үнүп турар кинолардан аңгыда, телевизор ажылдап, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң тураскааткан «Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан», «Күш-ажылдың хоочуннары» деп кежээлер солун эрттилээн. Чөөн-Хемчиктен Ооржак Дажы-Намчал, Каа-Хемден Дойбан Даваа, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Е. Кенденбиль болгаш өске-даа солун кижилер-биле ужуражылгалар кежээзи уттунмас. Он бирги беш чылда Кызыл хоорайның болгаш Үш-Белдир курорттуң, моон соңгаарғы сайзыралының дугайында лекцияларны дыштаныкчылар сонуургаап. Бо бүгү масса-политиктиг ажылдарны Чөөн-Хемчиктиң Хайыраканшколазының музыка башкызы Василий Элоекович Арт-Седи билдилиг удурткан.

Чоок-кавының солун черлеринче база экскурсиялап аарган бис. Үгбай-Тайганың бажынче үнгеш, ында мяш чадырны чалым-хая ортузунда тутканын көрдүвүс. Чадырның төөгүзүн билир кырганнар мынчаар чугаалаар: «Чаңгыс черге салым-чолун кадып чурттаар дээн аныяк оол, кыс турган. Оон аныяктарны чара кирип, бай кижи аныяк кысты кадай кылыр дээн чарлык үнген. Оон дескен, хып дээн ийи чалыы кижиниң хоргадап, чурттап турган оран оол»—деп тайылбырлаар чорааан. Ынчангы каржы-дошкун, берге амыдыралдың херек кырында болуп турган үүлгедиглерниң уржууну карак-биле бүзүреп көөрү безин солун чорду.

Курорт эргелелиниң чурумун ёзугаар чүгле сыртыкыш-биле тускай доктааттынган хүнде балыктаарын чөпшээрен каан. «Кым хөй олчалыг болур эвес?» деп маргылдаа организастаан. Ол маргылдааже комиссияның хыналдазын ёзугаар коллективтиг үнүптер бис. Бир-ле катап ындыг маргылдаага сыртыкыш-биле Кара-оол Оюн, Ак-оол Оюн, Маадыр-оол Ооржак оларның командазы балык тударынга шылгарааан. Олар 14 кг кадыргыны столоваяга дужааган.

Эки чүүлдер-биле чергелештир чамдык эскериичиг четпестер бар. Курортта лозуң, плакаттар харын бар. Ынчалзажок олар эргижиреп калган. Оларның чамдыызы картон саазыннарда бижиттинген. Ооң уламындан ойлуп, самдарып калгылаан. Санитарлыг байдал чогуур негелдеге четпес. Аржааннар бажы хирлиг. Лозуң, плакаттарны, аргалыг болза, демирге азы шуугайга көрүштүг, чараш кылдыр парлап бижизе деп саналдыг мен. Ынчангаш курорт чыл бүрүде сайзырап орар чүве болганда, четпестер эттине бээр боор дээрзинге бүзүревишаан, курорттуң бүгү эмчилеринге, ажылдакчыларынга өөрүп четтиргенивисти дыштаныкчыларның мурнундан илередикседим.

А. БӨЛГҮМ-ООЛ.
Каа-Хем район.

Фрунзениң политехниктиг институдунда Совет Эвилелиниң аңгы-аңгы булуңнарындан, даштыкы чурттардан келген хөй-хөй муң студентилер өөренип турар.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КӨЖЕР ДЕЛГЕЛГЕ

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң экспонаттарының көжер делгелгези Каа-Хемниң Бүренде кырганнар болгаш инвалидтер бажыңынга болган.

Ук делгелгеде Тываның төөгүзүн тодаргайы-биле көргүскен. Араттарның революция мурнунда, Тыва Арат Республика, Совет эрге-чагырга үезинде амыдыралын, ажыл-ижин оон эки билип алыр. Ылаңгыя ССРЭ-ниң улустарының өг - бүлезинге эки туре-биле каттышканындан бээр бо хүннерге чедир Тываның экономиказының, культуразының сайзыралы кайгамчык-дыр. Бо бүгүнү көргүзүп турар экспонаттарны магадап көрдүвүс.

М. ТОПУЛ.

КОДУР

Эмчиге эъди-кежим кижиир апарды деп улустар хомудап келир. Ооң чылдагааннары хөй янзы болур. Чамдык таварылгада курт-кымыскаяктарга ызыртыпкан ийикпе азы эмин эрттир ажыг чем ажыглааныдан ынчап баар. Оон аңгыда мага-ботта бүдүмелдер эргилдези шын эвес апарганда база ындыг. Өске таварылгада кодур аарыы халдаанда кеш кижиир апаар.

Кодур (чесотка) аарыының өскүдүкчүзү—саргы. Ол коңгуг бичии ак-куу өңнүг маңгысталчак амыдыралдыг амытан. Ону анаа карак-биле көөрү белин берге. Ол ындыг бичии хирезинде мага-боттуң кадыкшылынга улуг хораны чедирер. Саргы кешке баргаш, ооң даштыкы картын үттеп киргеш, узун хоолай хевирлиг аргыжар черин тургузуп аар. Анаа чедишкен саргы чуургаларын төп, каш неделя эртгенде база чаа саргылар бот-таныр.

Хүндүс саргылар удуп каарлар, а дүне олар хөделип эгелээр. Ынчангаш кодурлаанда дүне кижидер. Аарыг кижиниң үйгузун ол үрептер. Оон аараан кижилер аажок шугулдавчал болу бээр. Эмин эрттир дырбангандан, ириңниг халдавырлар оруу тыптыр. Харын-даа чамдыкта кадагаже шилчиир. Кодур аарыындан аараан кижи-биле харылзашканда халдажыр. Ол саргылар ак чоорганнарга, идик-хепке болгаш ойнаарактарга база артып калган болур. Ындыг аарыг улустарны өскелерден ылап-ла аңгылап, оларның ак чоорганнарын, идик-хевин, аяк-савазын дезинфекциялаар.

Саргылар кижиниң чуга кештиг черлеринге турумчуур. Чижээ, салаалар аразынга, колдук адаанга, хырынга, баш дугунуң аразынга дээш оон-даа өске. Чамдык кижилер аарый бергеш, чогуур үезинде эмчиге барбайн баар. Моон түңнелинде ук аарыг узамдыгар. Бо бүгүнү болдурбазы-биле чогуур өй-шаанда баргаңы дээре. Ынчан аарыг дүргеи эмнеттинер.

Л. КОМЛЕВА,
санитар чырыдылышкын бажыңының инструктору.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Волгада чалым хая бар». Фильм-концерт. 9.20 — «Горнистер, харылаңар!». 10.20— «Сентябрь эгелей берген үеде». Уран-чечен фильм. 11.40— Телемедээлер. 11.45—15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.20 — Документалдыг фильмнер программазы: «Чугаа үени апаар чор», «Хүннүң харам чогу». 15.40 — Чалыыларның чогаадылгазы. 16.10 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. «Чүс чылга деп орук». ССРЭ-ниң ЭА-зының төөгү институдунуң директору төөгү эртемнериниң доктору С. С. Хромовтуң чугаазы. 17.00 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чорууралар клазы. 17.30— Улустуң аялгалары. 17.45 — Эртем амыдыралы.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.30 — «Делегей байдалының допчулалы». 18.40 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Маяковский — чурукчу». 19.45 — «Ужурашкыже, ынаам». Уран-чечен фильм (Вьетнам). 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—«Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер...». 22.55 — Бөгүн делегейде. 23.10—23.40 — Волейболга чурттар аразының маргылдаазы. Эр кижилер. Польша-биле Японияның шилиндек командалары ужуражыр. Ленинградтан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30— «Министр болуксаар мен». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 14.00 — Телемедээлер. 14.10— 18.15 — Чапсар. 18.15 —«Чурук санында-ла—хүн». («Орбита-3»). 18.30 — «Орукту көрүп тур мен». Документалдыг фильм. («Орбита»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Урулларга фильм. 19.00—«Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.15 — «Бистиң Туфавыс». Телефильм. 19.45 — «Ырлаар бажыңчыгаш». Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Фиг школаже чорупкан». Мультфильм. 20.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.40 —«Бөгүн болгаш даарта». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Хаттың кужу секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус чылыыр. Чамдык районнарга дүне 0—5 градус соор.

Хүндүс агаарның температуразы 14—19 градус чылыыр.

Кызылга агаар өскерилге чок. Хүндүс агаарның температуразы 17—19 градус чылыыр.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эрес-кашпагай» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мээң чаш назынымның чалгыннары» 9.20, 12.20, 15.20, «Ында билдинмес оруктарда...» 10.50, 13.50, «Базындырбаан» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Узу чылы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ыпакшыл, кайда сен?» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Чашпан—ажыг сиген» 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

Сонуургактарга

ДЕКАБРИСТИҢ АМЫДЫРАЛЫНДАН

А. С. Пушкинниң чоок өнүү, декабрист-шүлүкчү В. К. Кюхельбекерниң Сибирьге шөлүлгеге турганының дугайында чаа чүүлдерни курган чурт шинчилекчилери тыпкан.

Баштай Забайкальеге шиивээге хөй чылдарда хоругдалга чытканының түннелинде кадыы дыка баксыраан декабрист 1845 чылда Курганга келген. Мааа ол литературлуг чүүлдер бижип, шүлүглелдерни, бөлүк шүлүктерни чогааткан.

Ол үеде Курган каш хүрээлиг, хымызаар черлерлиг, ол чоок-кавыда кара чаңгыс уезд училищелиг кыдыг хоорайжыгаш турган. Ук черниң ниити байдалы Н. В. Гогольдуң «Ревизорунда» бижээни-биле дыка домей. Дүжүметтер хоп дажыыр, көзерлээр, арагалаар. Кюхельбекер бир катап демдеглелдептеринге мынчаар шоодуп бижээн: «Эмгежок-ла хөй аалчылар келгеш барды... А чамдыктары чүгле Евгения Андреевна чунар-бажыңнап чоруткаанындан хоорай чагыргазының бажыңында көзер ойнавайн турар ужун келгеннер болду».

Курганның дужун харап, думчуун боралаар кижилерниң дугайын ол бир шүлүүнге шоодуп, мынча дээн) (ооң чүгле ийи одуруу арткан):

Аттыг-чарлыг чагырыкчы
Каренкин бо Агапычының бажыңынче
калгып бар чор...

Садыгжы Фёдор Агапович Мальцев ынчан хоорайның бүгү-ле арагалаар черлериниң ээзи турган. Кюхельбекерниң дыка хөй бижээн чүүлдери ышкаш, «Курганиаданы» долу сөзүглели база читкени хомуданчыг.

Сенат шөлүнге тура халышкынның киржикчилери — Курганга шөлүлгеге турган он үш декабрист ол черниң кижилеринге шынаар-ла шаа-биле дузалаарын оралдажып турганнар. Олар ук черниң тараачыннарын агрономияның үндезиннеринге өөредип турган. И. Ф. Фохт ядыыларны халас эмнеп, А. Ф. Бриггеи күш-ажыл кижилериниң эрге-ажыктарын судка камгалап турган. Хоорайга баштайгы библиотека ажыттынганы база декабристерниң ачызы.

Шөлүлгеден чорупп тура, А. Е. Розен: элээн үе эртерге, Курган, бүгү Сибирь база, «кеземчениң чери болгаш аргазы эвес, коргудар чер эвес, а сөстүң долу утказы-биле алырга, чаагай чоруктуң чери апаар» деп күзеп турган. Бо чылын бодунуң ийи чүс чылын демдеглеп турар бо хоорайның чаа төөгүзү Улуг Октябрьның соонда эгелээн. Ол ам үлетпүрнүң, культураның болгаш эртемниң улуг төвү апарган.

О. ЧЕРЕПАНОВ,
СЭТА-ның корр.
Курган.

«Тарып алган тооруум» деп В. КАРА-САЛДЫҢ фотоэтюду.

ЧАРЛААЛДАР

Тываның күрфилармониязы дараазында жанрларга аныяктар ортузунга конкурс чарлап турар:

1. Вокал (ыраажы).
2. Сыгыт, хөөмей, каргыраа.
3. Аянныг номчулга.

Конкурска киржири-биле артистерни болгаш филармонияның ойнаарактар (кукла) бөлүүнүң артизиниң мергежилин чедип алыксаар кижилерни чалап турар. Тыва болгаш орус дылды эки билир үндезин националдың аныяктары болза улам эки.

Конкурс филармонияга сентябрь 10-дан 15-ке чедир болур.

ДОСААФ-тың Кызылда техшколазы секретарь-машинакчыларның курузунга немелде чылдаңы чарлап турар. Өөрениринниң хелезинн 85 рубль, хуусаазы—2,5 ай.

ШКОЛАНЫҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Интернациональная кудумчузунуң 49 дугаарлыг бажыңы, телефон № 2-25-28.

Хамаатыларның коммунал квартира алырының болгаш хуулда ажыглалдың автомашиналарын база аар мотоциклдерин садып алырының ээлчээн Кызыл райсоветтиң күүскому 1982 чылдың октябрь 1-ге чедир эде бүрүткээрин дыңнадып тур.

Ол үе иштинде катап демдеглетпээн хамаатыларны ээлчегден уштуп каар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьяттың 2-23-35 партийн амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерининг 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун чедбейн баргаанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1876.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01244

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 206 (12004) | 1982 чылдың сентябрь 3, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

АЖЫЛДЫ ОРГАНИЗАСТААРЫН ЭКИЖИДЕР

Шалыпчы айның дургузунда база августуң үшкү он хонуунда мал чеми белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел база ВЛКСМ обкому үндүрген.

Шалыпчы айны эрттиргениниң түңнелинде дыка хөй районнарның, совхозтарның, бригадаларның, звеноларның ажылының темпизи бедээн болгаш белеткеттинген мал чеминиң хемчээли элээн өскен дээрзин хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Мал чеминиң белеткелинге хоорайларның болгаш районнар төптериниң чурттакчылары идепкейлиг киришкен. Чүгле республика субботниинге (август 14—15-те) безин совхозтарның ховуларынга 35 муң хире кижи ажылдаан, олар 10 муң тонна сигенни белеткээн.

Алдыңган хемчеглерниң түңнелинде сентябрь 1-де байдал ёзугаар 16 совхоз сиген белеткээр планын 70 болгаш оон-даа хөй хуу күүсеткен, сенаж салырының планын 22 совхоз боттандырган болгаш оон белеткелин уламчылап турар, витаминниг сиген далганы белеткээр планын 8 совхоз ажыр күүсеткен.

Ниитизи-биле республикада сентябрь 1-ге чедир 110 муң тонна сиген белеткеттинген, азы планның 49 хуузу, 48600 тонна сенаж салдынган (61 хуу), витаминниг сиген далганы 5160 тонна (74 хуу), 6.90 тонна будук-бүрү белеткеттинген. Белеткеттинген бөдүүн чемнерниң ниити хемчээлин чем единицазы-биле алырга 82 муң тонна азы планның 42 хуузу болуп турар.

Шалыпчы ай дургузунда болгаш августуң сөөлгү он хонуунда Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга болгаш Кызыл районнарның совхозтары мал чеминиң белеткелин организастыг чорутканнар, олар ниити даалгазын 50—65 хуу күүсеткен болгаш августуң үшкү он хонуунда мал чеми белеткээриниң немей өзүлдезин 12—18 хуу чедирген.

Ындыг-даа болза чамдык районнарда бөдүүн болгаш чуруктуг мал чеми белеткээр талазы-биле күженишкин ам-даа чедишпес, техниканы, кижи күжүн чоп ажыглавайн турар дээрзин үк доктаалда айыткан. Каа-Хем, Өвүр, Улуг-Хем, болгаш Таңды районнарда, «Тээли», «Ак-Чыраа», «Улуг Октябрь» болгаш өске-даа ажыл-агыйларда мал чеминиң белеткелиниң темпизи оожум.

Витаминниг сиген далганың белеткээр планын Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары чүгле 8 хуу күүсеткен, «Ак-Туруг», «Коммунизмниң херели», «Хадын», «Тээли», «Хөндергей», «Чодураа», «Чаа орук» совхозтар сенаж салыышкынынче ам-даа кирбээн. Бай-Тайга, Өвүр, Эрзин, Тес-Хем районнар силос салыышкынын оожум чорудуп турар. Технология үрээниинден «Тиилелге», «Өөк», «Чыраа-Бажы» совхозтарның, Дуржулга станциязының салган сенажы багай шынарлыг болган.

Мал чеминиң белеткелинде хаара туттунган ажылчыннарның культура-амыдырал байдалдарын таарымчалыг болдурарынче дыка хөй районнарның п... совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары, профэвилел болгаш комсомол организа... ...ры ко... кичээ... салып, күш-ажылдың моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкинниң кошкак ажыглап турар.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң доктаатканы болза:

августуң үшкү хонуунда мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле районнар аразында социалистиг чарышка

— барыын зонадан — **БАРЫЫН-ХЕМЧИК** район;

— төп зонадан — **КЫЗЫЛ** район;

— мурнуу зонадан — **ТЕС-ХЕМ** район тиилээн деп санаар.

Барыын-Хемчик, Кызыл болгаш Тес-Хем районнарга СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тукталарын болгаш 200-200 рубль түңнүг акша шаңнал тыпсыр.

Мал чемин кулдавырлаар оон белеткелин техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап турган чолудар, күш-ажылдың ...стаарын сайзыраңгайжылар талазы-биле ажылды күштелдирерин, бригадалар, звенолар болгаш мал чемин белеткелинде хаара туттунган бүгү ишчилерниң аразынга социалистиг чарышты улам калбартырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарынга, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомнарынга, ВЛКСМ райкомнарынга, парткомнарга болгаш партия, комсомол эге организацияларынга, көдээ Советтерге, ажылчын комитеттерге, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга база специалистеринге үк доктаалда дагзып турар.

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭ ТИИЛЕЗИН!

Москваның ажылчы чоннар төлээлекчилериниң дайынга удур сентябрь 1-де болган митингизи совет кижилерниң тайбынче чайгылыш чок тура-соруун көргүскен. Ону тайбын дээш профэвилелдер хөделиишкиннериниң хүнүнге тураскааткан. Профэвилелдиң Х Бүгү-делегей конгрезиниң кыйгырыын ёзугаар ону бир дугаарында эрттирип турар.

—43 чыл мурнунда 1939 чылдың сентябрь 1-де—герман фашизм 50 миллион кижиниң амы-тынын аппарган делегейниң ийиги дайынын өскүдүп үндүрген деп, ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев чугаалаан. — Совет улус ол дайынга 20 миллион кижизин оскунган. Төрээн болгаш чоок кижилерин аңаа оскунган иелерниң, кадайларының, ажы-төлдерниң ажыг-шүжүү амдыгаа чедир читпээн. Дайын чылдарының кижи көрүп, дыңнап көрбээн човулаң-хилинчектери сагыш-сеткилинден кажан-даа арлып читпес.

Черде база дагын дүвүрээзиниң. Санап четтинмес өртек-үне-биле чедип алдынган тайбын кадыг-дошкун шылгалдаларда таварыжы берген. АКШ болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилери кижи төрелгетенин атомнуг халапче чыгап турар. Дайынзырак дем... шкинин кынсыкт... шериг күжүнүң тергиидежир турарын чедип алырын оралдашпышаан, америк империализм хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти баштады боо-чепсекти эндере бүдүрерин өскүдүп үндүрген. Ынчангаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин шеглээр, чепсеглениишкинниң дүжүрер, дайынны болдурбас дээш демисел бүгү делегейниң хөй-ниитизиниң ажыл-чорудулгазының кол черинче кедүрүлген.

СЭКП биле Совет күрүне тайбынның чайгылыш чок политиказын чорудуп турарын оратор онзалап демдеглээн. 80 чылдарга партияның XXVI съездизиниң хүлээп алганы болгаш оон дараазындагы үеде эш Л. И. Брежневтиң тайылбырлааны чаа тайбын совет инициативалар-биле неметтинген Тайбынның программазы дайын кыжаныын кошкадырының тодаргай оруктарын айтып турар. Совет профэвилелдери бүгү совет улус-биле бир дөмей ол ленинчи угланыышкынны изиг-биле деткип турар. Тайбыңны камгалаарынга киржилгени олар боттарының патриотчу, интернационалчы хүлээлгези кылдыр көөрлер. Тайбыңның болгаш социал депшилгениң херээ делегейге тиилеп турарын дээш бүгү-ле болдунгу дег чүүлдерни моон соңгаар-даа кылыр бис деп, С. А. Шалаев түңнелинде чугаалаан.

Профэвилелдериниң Москва хоорай чөвүлелиниң даргазы Л. В. Петров, Владимир Ильич аттыг заводтуң ажылчыны, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну Е. В. Мержвинский, ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының корреспондент-кежигүнү Ю. Е. Вельтищев болгаш өскелер-даа митингиге чүве чугаалааш, боо-чепсекти өлүмнүг ёзу-биле эндере бүдүрериниң оруун боттарының эп-сеткил каттыштырылгазының бүгү күчүзү-биле дуглаарынче, реакция болгаш милитаризм күштеринге удур демниг хөделиринче делегейниң ажылчы чоннарын кыйгырган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң чарлааны Тайбыңның программазын, өске-даа совет инициативаларны Кампучи улустуң изиг-биле деткип турарын Кампучияның национал тургузуушкунунуң болгаш камгаланыышкынының Чаңгыс аай фронтузунуң харысалгалыг ажылдакчызы Чиа Сокхом митингиге медеглээн. Францияның Үстүү Свойя департаментизиниң Күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының каттыжыышкынының секретары Жан Лепессо тайбың дээш шимчээшкинге болуунуң чуртунуң профэвилелдериниң киржилгезиниң дугайын чугаалаан.

Тайбыңны болгаш делегейге эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынга идиг бээриш, империалистиг реакцияның агрессчи чимзениишкиннерин сойталап илередирин болгаш делегейниң дүшкүүрүг чоруун чавырылдырарының херээнге телептиг улуг-хуузун боттарының тайбын ажылажы-биле киирерин хүлээнип турар резолюцияны митингиниң киржикчилери хүлээп алган.

Найысылалдың ажылчы чоннарының төлээлекчилери олла хүн Кремль ханазының баарында Билдинмес солдаттың хөөрүнге венок-чечек салган.

* * *

Дайынга удур чыскаалдар болгаш митингилер эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, Ленинградка, Волгоградка, Куйбышевке, Новосибирскиге, Свердловскиге, Хабаровскиге, Челябинскиге болган, а бүдүрүлгелерге тайбынның күш-ажылчы ээлчеглерин эрттирген.

(СЭТА).

ЗВЁЗДНЫЙНЫҢ ЧЕЧЕКТЕРИ

Космостуң ажылчын чаа неделязының маадырлары — Л. Попов, А. Серебров болгаш С. Савицкая Байконур хөлгезин дыштанган сөөлүнде бо чылдың сентябрь 1-де Звёздный хоорайга дедир ээп келгеннер. Барык бир ай бурунгаар оларның оруу оортан эгелээн: Звёздный — Байконур — орбита. Олар база катап Москва чоогунуң черинде. Космостуң ажылчын чаа неделязының маадырлары октаргай делгемнеринге ужуудушкун үезинде А. Березовой болгаш В. Лебедев-биле кады «Салют-7» станциязының куженишкининиң болгаш сорук кириишкининиң, чаагай үре-түңнелдерлиг ажылдаан.

Л. Поповту, А. Серебровту болгаш С. Савицкаяны оларның төрелдери, космос-ракета техниказының тургузукчулары, космонавтылар айыраңнайт кускү чечектер-биле өөрүшкүлүг уткаан.

— Күрүне комиссиязының даргазы! Төрээн чурттуң даалгазы күүсеттинген!— деп, Леонид Попов аңаа илеткээн.

Рапорт илеткелиниң бо сөстери кайгамчык улуг ужур-дузалыг болгаш совет кижилерге эргим үнелиг, өөрүнчүг, чоргааранчыг. Космостуң ажылчын чаа неделязының маадырларын «Днепрлер» деп адаар. «Днепрлер» черге ээп келир бүдүүзүнде Тургай областың тараажылары-биле ужурашкан мен. Дыка изиг хүн турган. Дүжүт ажаап алыышкыны, ховуда ажыл хайныышкынныг болган. Механизаторлар сорук кириишкинниг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турганнар. Космонавтылар Л. Попов, А. Серебров болгаш С. Савицкая даарта черге ээп келир дугайында чугаа эгелей бээрге, механизаторлар ак-көк дээрже көрүнгеннер.

— Кайгамчык чаагай-дыр! деп, комбайнер А. Рабешко чугаалаан. Белоруссия комсомолунуң путёвказын ёзугаар ол чээрби беш чыл бурунгаар кур болгаш куруккан черлерниң шиңгээдин алырынга киржири-биле аңаа чедип келген. Оңгу беш чылдың үезинде ол база онза эрестиг ажылдаан болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болган.

Совет кижилер чүгле черге болгаш делегей океаннарынга эвес, харын-даа космос делгемнеринге чаагай үре-түңнелдиг ажылдап турары магалыдыр. Бистиң күш-ажылывыстың түңнелдерин космонавтылар октаргай делгеминиң бедиинден көрүп, билип турарынга сеткилдиниң ханызындан өөрүүр бис. Ол өөрүшкү Төрээн чуртувус дээш бистерни улам сорук киирип турар деп, хову ажылдарының маадыры А. Рабешко чугаалады.

Экипажтың кежигүннери чаңчыл ёзугаар Юрий Гагариннин тураскаалынга чечектерни аппарып салган. Оон дараазында митинг болган. Ужудуушкунну чедиишкинниг доосканы-биле холбаштыр эртемденнер, Белеткел төвүңүң удуртукчулары космонавтыларга чүректиң ханызындан изиг байыр чедирген. Космоска даалганы чедиишкинниг күүседир, аңаа белеткенир талазы-биле дузалаан бүгү кижилерге өөрүп четтиргенин космонавтылар илергейлээн болгаш космос экспедициязының дугайында чугаалааннар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң адресинге байырлыг чагааны митингиниң киржикчилери сорук кириишкин-биле хүлээп алган.

В. ОВЧАРОВ,
СЭТА-ның корр.
Звездный хоорай.

КҮС ДАЛАШТЫРЫП КЕЛГЕН

Чурттуң көдээ ажыл-ишчилери дүжүттү ажаап ап, мал чемнерин белеткеп, күзүн чажар тарааларны тарып, аңгыстарны аңдарып турар.

ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң сөөлгү дыңнаашкыны болгаш тараа-бобы культураларны (кукурочакуктан) ниитизи (кукуруза чокка) 81.1 миллион гектардан кескен. Ол — тарылга шөлүнүң 69 хуузу-дур. Кестинген шөлдерниң тараазының 88 хуузун бастырып алган.

Ажаап алыышкын ажылдарының темпилери эрткен неделяда бедик болган-даа бол, ажылдар ам-даа хөй. 13 ажыг миллион гектарның кукурузазын ажаап алыр. Кызылгы-кара, чиңге-тараа, рис шөлдеринде ажыл-ла хөй. Техниктиг культураларны: хөвенни, чигир свеклазын ажаап алырының хуусаазы база келген.

Украинаның, Молдавияның свёклажылары, сайзыралдыг ажылдаар бүдүрүлгелерниң коллективтери шалче үнген хүннеринден-не шалыпкын ажылдап, Узбекистанның, Туркменияның хөвенчилери болгаш белеткелчилери бедик темпини холга алган.

Ажыл-агыйлар картофельди ажаап алырынче кирипкен. Ону барык үш миллион гектардан казар.

Күзүн чажар культураларны 11 миллион ажыг гектарда чажып тараан, механизаторлар 13.6 миллион гектар аңгыс черлерни аңдарган.

(СЭТА).

ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ ДООЗАР

Бо хүннер — көдээниң ажыл-ишчилеринде кончуг бачым үе. Мал чемнериниң белеткели-биле чергелештир тараа, картофель, ногаа ажаалдазы эгелээн болгаш келир чылдың тарылгазынга хөрзүн белеткели, үрезин урушкуну болгаш арыглаашкыны чорупт турар. Силос культураларының а...аалдазы бачым байдалче кирген. Сөөлгү хонуктарда болган доңат өстүрген дүжүт бүрүзүн дүрген ажаарынче чер ажылдыгларны далаштыра берген. Августуң сөөлгү он хонуунда агаар-бойдус черле орта турбаан. Ынчалза-даа чамдык ажыл-агый удуртукчуларының ажыл-агыйжы эвес чоруун ынаар чүй каап болбас.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринде кол кичээнгейни көдээ аж...-агый продукциязын көвүдедириниң чер ажылының культуразын бедидери, черниң ажыглаары, бүдүрүлге фондуларын, материалдыг, күш-ажылчы курлавырларны чоп ажыглаары, продукцияның чидириглерин чок кылыры чергелиг чугула чүүлдерже угландырган. Чамдыкта ажылга харысалга чок болгандан, дүжүт ажаалдазының, сөөртүлгезин...н болбаазырадырының дүрүмүн хажытканындан дүжүтке чидириг болу бээри чажыт эвес. Ындыг чидиригни болдурбазы, өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алыры—хову продукциязының немелде дүжүдүн алырын хандырары-дыр.

Элээн хөй ...ыл-агыйларда тараа, картофель болгаш ногаа ажаалдазынга хамаарышкан айтырыглаарже кичээнгей сула дээзин хыналдадан илереэн. Чижээлээрге, «Кара-Хаак» совхозтуң өстүрген огурецтери болгаш помидорлары улуг чидириглиг ажаттынып турар. Бок үнүш капустаның өзериинге шаптыктап турар. Агрономия албанының кошкак хайгааралының ужуртундан ногаа хоралакчыларны чок кылдынмаан. Ажаап үези уламчыкан ... болгаш агу-рептер үрезин... хүлээп алыш продукцияның шынары чавыс доктааттынган негелдеге дүүш... бооп турар.

«Тиилелге» совхоз үрезинге херегдээр күзүн чажар көк-тараа ажаалдазынга улуг чидириг болдурган. Ол-ла совхоз бе... лнап каан ургайга сенажты шын эвес салганындан ону үрелиишкинге таварыштырган. «Көк-Тей» совхозтуң кескен шөлге ур чыттырган медээн үрелген болгаш ону бөлүп алырынга улуг күш үнген. Күзүн чажар көк-тарааны орайтап ажааганындан база чидириг хөй болган. Совхозтуң директору Ю. А. Кривенко, кол агроному Н. Г. Полевич олар тараа культураларын шынарлыг ажаарын, мал чемнерин камныг кадагалаарын хандырары дээш харысалганы билбейн турар бе?

Шанны болгаш тараа арыглаар машиналарны чогуур үезинде белеткеп албаанындан ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта база хөй тараа үрелген. Ол-ла совхозка комбайннардан тараа сөөртүп турда база чидириглер болган. Тараа арыглаар машиналарны бүдүрүкчүлүг эвес ажыглаанындан тараа изип болур, ону болдурбазы чугула.

Улуг-Хемниң «Найырал» совхозтуң дужунда ортулуктарда сигенниң дүжүдү бо чылын эки болган. Ынчалза-даа оон кезер үези эрткен, а совхозтуң дирекциязы ону ажаарынче далашпайн турар. Ындыг болганда ол сигенни ажаарда улуг чидириг болуру болгаш оон шынары чавыс болуру билдингир. Бо дээрге автомашиналарның орукка тараа төгер чорутбиле, шаннарга ийи ээлчег ажылды организаставаанының биле эптежип болбас дээрзин херечилеп турар. Бүгү тускай эртемниглер, активчилер ажаалданың баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, дүжүттүң чидириг чок болурунун, тарааны, картофельди, ногааны болгаш мал чемнерин үре... безидиин арга-курлавырларын тывар ужурлуг.

Бо чылын мал чеминге ажыглаар тараа аймаа чемнер эвээш болганындан картофель сывын, ногаа кудуруун ажыглаары чугула. Ыяңгыя сигенни, сенажты, силосту хөйнү белеткээриниң организастаа..., оларның шынарын бедидери кичээнгейниң төвүнде турар ужурлуг. «Ак-Туруг», «Коммунизмниң херели», «Шамбалыг», «Кара-Хаак», «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның шынары чавыс сиген белеткеп турары черле таарышпас.

Мал чемнерин камнаары дээрге оларны өскээр чарыгдавазы, таварышкан-на малга чидиртпези болгаш те-чаза бастырбазы болур. Бүгү белеткеттинген мал чемин кыштагларга болгаш тускайлаттынган черлерге чедирер, харысалгалыг кижиге хол үжүүн ёзугаар хүлээдир, шөлге арткан сигенни кажаалаар болгаш өрттен камгалаар сорулга-биле сараат долгандыр хөрзүнүн аңдарар херек.

Совхозтарның ажыл-агыйжы эвес болган удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң харысалгазын бедидери, олардан негелдени күштелдирери чугула. Ажыл-агыйжы эвес чорукту болдурбазынче, харысалганы бедидиринче, курлавырларны ажыглаарынче бүгү хөй-ниитини эвилелдээр херек. Өстүрген бүгү дүжүт бүрүн ажааттынган болгаш херегленкчиге чедиртинген турар ужурлуг.

Белеткел организацияларының —Садыг министерствозунуң болгаш Республиканың херегленкчилер ниитилелиниң —ажылы база кичээнгейниң төвүнге турар. Ам безин Садыг министерствозунуң талазындан «Кара-Хаак» совхозтуң өстүрген огурецтерин негелдеге дүүшпес (стандарт эвес) дээш өртээн эвээжедип, хүлээп албастап турар таварылгалар эвээш эвес. Белеткел организацияларының төлээзи чокта совхозтарның продукция чүдүрүп чорудуп турар чаңчылы ам-даа хевээр. Оон ыңай белеткелчилерниң машиналары совхозтарга копчуг орай кээп турар. Чамдыкта ажаап каан ногаа шөлге хонар болгаш үрелир чоруктар бар. Белеткел организация... совхозтарны чир савалар-биле база хандырбайн турар. Бо чорук ногаа ажаалдазын саададып, ногааның быжар үезин эрттирип турар. Ону шуут болдурбас херек.

Ногааны белеткел организациялары совхозтуң бөдүүндан хүлээп алыр, бүгү документилер база аңаа долдуртунган... түү өстүрген дүжүттү чогуур үезинде ажаар болгаш камгалап алыр! Бо кыйгырыг совхозтарга болгаш республиканың бүгү ажыл-ишчилериниң аразынга изиг деткимчечи алыр ужурлуг.

Г. ЛАРИОНОВ,
көдээ ажыл-агый министриниң оралакчызы.

Руставиниң металлургтарын бүгү чурттуң металлургия заводтарының ажылчыннары-биле ажыл-херекчи харылзаалар, найырал холбаштырып турар. Руставиниң металлургия заводунуң домна суугузунуң септелгезинде Латвияның Лиепаи хоорайындан келген слесарь-монтажчы С. Ваганов, Руставиниң монтажчызы В. Музаев, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры херүкчү А. Дземашвили, Липецкиден келген инженер-технолог В. Раков болгаш Руставиниң монтажчыларының бригадири Т. Аббасов (солагай таладан оң талазынче) бир демниг ажылдап турарлар.

В. МОРГУНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникази.

Бүгү чуртта чаа өөредилге чылы эгелээн

Сентябрь 1-де бүгү чурттуң школаларынга хөглүг коңга эдип, чаа өөредилге чылының эгелээнин медээлээн. 40 миллион хире чаштар парталарга олурупкан, оларның 4 миллион хирези школаның эргинин бир дугаарында артаан. Бирги кичээлдерниң канчаар эртенииниң дугайында СЭТА-ның корреспондентилери чугаалап тур.

«Чайка» деп демдектиг

Баштайгы кичээлдер соонда школаның «Чайка» деп заводунуң оңгу классчылары «Детский мир» магазинче далажыпканнар. Олар чүве садып алыр дээш эвес, боттарының холдары-биле дааранган ойнаар-кыстар хептериниң чараш комплектилериниң садып алыкчыларның сонуургал-биле үлежип турарын көөрлери ол.

Найысылалдың 24 школаларының өөреникчилери «Чайка» деп дуржулга-эксперимент заводунга неделяда бир катап кээп, күш-ажыл кичээлин эртирип турарлар. Эрткен чайын «Чайканың» баазазынга күш-ажыл болгаш дыштанылганың хоорай лагери тургустунган. Аңаа база ажыл хайныгып, станоктар болгаш дааранылга машиналары ыңгылыг дагжап турган. Реконструкторларны болгаш транзисторлуг приёмниктерни чаштар чыып, шактар баан кылып турганнар. Бүдүрүнген продукцияны чурттуң 130 хоорайларынче чорутканнар. «Детский мир» универмаг — школаның заводунуң доктаамал харылзаа тудуп турар фирмаларының бирээзи.

Тараа — үнелиг байлак

Чурттуң эң үнелиг байлаа—тарааға Ставропольениң көдээ школаларының баштайгы кичээлдери тураскааттынган. Ону эрттирер хүндүлүг эргени педагогтар чайгы дыштанылга үезинде колхозтарның болгаш совхозтарның ховуларынга дүжүт ажаалдазынга доктаамал кирип келген өөреникчилерге берген. Аныяк механизаторлар эвээш эвес ажылдарны кылганнар: олар 145 муң гектар чериң тараазын бастырганнар, 305 муң тоннаны шаңнарже сөөртеннер.

Көдээ ажыл-агый машиналарын башкарарын Ставропольениң школачылары өөреникчилерниң 360 бүдүрүлге бригадаларынга өөренип турарлар. Ажаалда үезинде олар эң дуржулгалыг комбайнерлер-биле ажылдап, күш-ажылдың эң ажыктыг аргаларын олардан шиңгээдип ап турарлар. Бо чылын үстүкү классатарның бүгү өөреникчилери ажаалда-транспорт комплекстеринге, суралгыг эдикчи-слесарьларның аразынга, көжүп чоруур септелге мастерскаяларынга ажылдааннар.

Тараа дугайында кичээлдер эрттирерин бо чылдан эгелеп чаңчыл болдурар деп шиитпир хүлээп алдынган.

Н. СТЯЖКИН,
СЭТА-ның корр.

Кым болурул?

Индустриялыг Донбасстың 3 хоорайы—Енакиевода, Дружковкада, Дебальцевода школалар аразының өөредилге-бүдүрүлге комбинаттары сентябрь 1-де ажыттынган. Олар чаштарга келир үедеги мергежилин боттары шилип алырынга дузалаар.

Ажылчын салгал дугайында сагыш салып турар цехтерде болгаш мастерскаяларда амгы үениң-биле кылган чаа дериг-херекселдер четчелеттинген. Олар янзы-бүрү мергежилдер дугайында уругларга тодаргай тайылбырларны берип турар. Оон-биле кады Донбасстың аар индустриязы-биле чергелештир хөгжүп турар чиик үлетпүрнүң, амыдырал хандырылганың дугайында база таныштырып турар. Ол бүгү областа ажылдап турар 32 «Школалар заводтарының» өөредилге программаларында кирген.

* * *

Сентябрь 1— бистиң чуртувуска кезээде улуг байырлал болуп келген. А бо чыл онзагай. ССРЭ-ниң 60 чыл оюн бүгү улус улуг кедүрлүүшкүннүг байдалда уткуп турар кайгамчык үеде бо өөредилге чылы эгелээн. Чурттуң 892 дээди өөредилге черлеринде кичээлдер эгезинде лекциялар, беседалар болгулаан, ону ол төөгүлүг бо...кунга тураскааткан.

Совет күрүнениң бүгү национальдарының болгаш биче улустарының төлээлеринден тургустунган миллион ажыг бирги курсчулар бо хүннерде дээди өөредилге черлериниң эжиин ажыдып киргеннер. Ол дээрге, социалистиг тургузуунуң, амыдыралдың совет хевириниң маргылдаа чок артык күжүнүң илерели-дир.

ССРЭ-ниң Дээди өөредилге черлериниң министерствозунуң дыңнатканы ёзугаар алырга, чаа өөредилге чылында Сибирьниң болгаш РСФСР-ниң Кара хөрзүннүг эвес зоназының медицина, көдээ ажыл-агый, педагогика болгаш өске-даа дээди өөредилге черлеринге мергежилдиг кадрларны белеткээрин көвүдедир сорулга салдынган. Ол дээрге хөгжүп турар экономиканың негелдези болур. Аъш-чем программазын боттандырары-биле холбашкан мергежилдерге студентилер хүлээп алыышкыны өскен.

Медицина болгаш экономика адырларынга хамаарышкан институттарның өөредилге планнары болгаш программалары чаартынган, улус ажыл-агыйының негелделеринге дыка дүгжүп турар апарган. 1983 чылдың дургузунда чурттуң бүгү дээди өөредилге черлериниң планнары болгаш программалары чаартынар.

(СЭТА-ның корр.)

КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ЛЕНИНЧИ ЭРТЕМИН ШИҢГЭЭДИП АЛЫР

Партия өөредилгезиниң системазынга чаа өөредилге чылының эгелээринге уткуштур

Бистиң чуртувус СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан угланыышкыны-биле бүзүрелдиг чоруп орар. Совет улус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле оң бирги беш чыл планын, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, Улуг Октябрьның 65 чыл оюнга база ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш кызымак демисежип турар.

Социализмниң күжү — массаларның медерелдиинде. Бистиң чуртувуста болдунган бүгү-ле улуг социал чаартылгалар болза коммунистерниң революсчу теорияны чүткүлдүг шиңгээдип ап, ону практиктиг ажыл-чорудулгазынга чайгылыш чок удуртулга болдуруп, миллион-миллион ажылчы чоннарны чаа ниитилелди тургузарынче мобилизастап тура, коммунистиг идеалдарның шынчызынга бүзүрел-биле оларны чепсеглеп келгенинде деп чүвени төөгүнүң дуржулгазы ылаптыг бадыткап турар.

«Маркс— Энгельс — Лениннин өндүр улуг өөредии, ленинчи бодал, ниитилел хөгжүлдезиниң ленинчи анализиниң ханызы болгаш ыракшылдыг көрүштүү, Лениннин методу ажылының стили оон улуг хереэниң бүгү уламчылакчыларынга амгы байдалды бедириринге, бистиң бо эпохавыс үезинде социализм дээш демиселчилерниң мурнунга социализм болгаш коммунизм тургузукчуларының мурнунга тургустунуп келген айтырыгларны шиитпирлээринге орук айтыр өшпес чырыткы, идегелдиг угпиг айтыкчызы, мерген угаанныг сүмелекчи болуп келген, болуп турар болгаш кезээде болур-даа»— деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн. Коммунистерниң идейлиг дадыгылышкынының дугайында доктаамал сагыш салыышкын —бистиң партиявыстың чугула чаңчылы, ооң ажыл-чорудулгазының хажыдып болбас дүрүмнериниң бирээзи. Революстуг теорияны өөренири, тиилээриниң ленинчи эртемин шиңгээдип алыры— СЭКП кежигүнү бүрүзүнүң устав ёзугаар хүлээлгези.

Эрткен өөредилге чылында партия өөредилгезиниң системазы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделерин, эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын ёзугаар эде тургустунган. СЭКП ТК-ның «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ыңай сайзырацгайжыдар дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар дээш партия организациялары тодаргай ажылдарны чорудкан, ажыл-херекти, өөредилгени экижидеринче угланган. Оларның кичээнгейиниң төвүнге өөредилгениң идей-теоретиктиг болгаш методиктиг деңнелиниң айтырыглары, ооң амыдырал-биле харылзаазын күштелдирериниң, пропагандистер-биле ажылды экижидериниң, дыңнакчыларның социал идепкейин бедидериниң айтырыглары турун турган.

Партия өөредилгезиниң чаа структуразы дыңнакчыларның ниити билиг болгаш культура деңнелин, мергежил болгаш хөй-ниити талазы-биле ажыл-чорудулгазын, оларның сонуургалдарын улам долу тодарадып өөренип көөр арганы берген. Партия өөредилгезиниң системазынга аныяк коммунистерниң, эртемниг коммунизмниң, идеология активиниң школаларын тургусканы чогуур өйүнде болгаш дээштиг хемчеглер болган. Марксисчи-ленинчи өөредилгениң системазынга 17 миллион хире кижи, кол нуруузунда коммунистер, өөренип турган.

Партия комитеттери, пропагандистер, семинарлар удуртукчулары марксисчи-ленинчи теорияның кол кезектерин, партия төөгүзүн, СЭКП-ниң документилерин дыңнакчыларның ханы болгаш бүгү талалыг шиңгээдип өөренген турарын херек кырында хандырар дээш чүткүлдүг ажылдааннар. К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Лениниң идейлиг номналын, а ол ышкаш Л. И. Брежневтиң, партияның өске удуртукчуларының ажылдарын өөрениринге дыка калбарган. Партия өөредилгези СЭКП-ниң теориязының болгаш политиказының чугула айтырыглары-биле байлакшаан. Миллион-миллион коммунистер сайзырацгай социализм, экономиктиг политика, социалистиг демократия, коммунистиг мөзү-шынар, ленинчи национал политика, делегейниң коммунистиг шимчээшкини, партия тургузуушкуну, идей-кижизидилгелиг ажыл, делегей аренازынга идеология демиселиниң айтырыгларының талазы-биле курстарны өөренген.

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелин, СЭКП ТК-ның ооң соонда Пленумнарынга, профэвилелдерниң XVII съездизинге, ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугааларын өөренген теоретиктиг өөредилгени партия организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң практиктиг ажылы-биле холбаштырарын күштелдирерге, партияның салган сорулгаларын күүседир дээш коммунистерниң хууда харысалгазын бедидеринге идиг болган. Эрткен өөредилге чылында марксисчи-ленинчи теорияны боду өөренип турар коммунистерниң саны дыка өскен. Москва, Ленинград, Киев, Новосибирск хоорайларда теоретиктиг болгаш методологтуг семинарларның ажылының дуржулгазындан алгаш көөрге, хууда планнар ёзугаар марксизм-ленинизмниң классиктериниң чогаалдарын, чугула теоретиктиг айтырыгларны боду өөренирин коллективтиг чугаалажып көөрү-биле холбаштырары интеллигенцияның политиктиг культуразын болгаш чогаадыкчы идепкейин көдүрериңге кескү салдарлыг болуп турар.

Өөредилгениң идей-теоретиктиг деңнелин болгаш ооң үре-түңнелдиг болуруун бедидеринге пропагандистерниң шынар составы экижиткени дыка дузалаан. Ам оларның 93 хуузу дээди эртемниг. Хөй-хөй партия, совет, ажыл-агый удуртукчулары пропагандистер болуп турар. Грузияның, Азербайджанның, Хабаровск крайның, Пермь, Свердловск, Ульяновск болгаш өске-даа чамдык областарның партия комитеттериниң дыка хөй секретарьлары болгаш бюро кежигүннери школаларны болгаш семинарларны удуртуп турарлар. Ол чүгле кичээлдерниң деңнелиниң бедиириңге, ооң практиктиг угланыышкынныг болуруңга дузалап турар эвес, харын удуртукчуларның ажылчы чоннар-биле харылзааларын быжыглаарынга идепкейлиг бараан болуп турар. Доктаамал пропагандисчи ажыл — кижилер-биле дорт харылзажып чугаалажырының, хөй-ниитиниң санал-оналын өөренип көөрүнүң, ажыл-херектиң херек кырында байдалын, кижизидилге ажылының деңнелин билип ап, өөренип көөрүнүң чугула аргазы-дыр.

Партия өөредилгезиниң бүгү-ле хевирлеринге политиктиг кичээлдерниң активчи методтарын —практиктиг онаалгаларны, рефераттар чугаалажып көөрүн, дискуссияларны улам нептередип турар.

Ооң-биле кады чамдык партия комитеттери ужур эдертир, теорияны амыдыралдан хоорук өөредир чоруктарны болдурбушаан. Партия өөредилгезин улам сайзырацгайжыдарының, ооң шынарын болгаш үре-түңнелдиг чорууг бедидериниң талазы-биле шыңгыы болгаш чымыштыг ажылды чорудар апаар.

Марксисчи-ленинчи өөредилге системазынга 1982—83 өөредилге чылы мурнуку чылдың тудуш уламчылаашкыны болур. Партия организациялары болгаш пропагандистер коммунистерниң кичээнгейин партияның теориязын, төөгүзүн болгаш политиказын ханы болгаш чогаадыкчы ёзу-биле өөрениринче мөөңнээр ужурлуг. Партия өөредилгези үениң тыныжынга дүгжүп, коммунистиг тургузуушкунуң, СЭКП-ниң политиктиг, идеологтуг болгаш организастыг ажыл-чорудулгазының чаа сорулгаларынга долузу-биле дүүшкен турар ужурлуг. Бистиң чуртувус ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур бар чыдар. Юбилейлиг чылда партия өөредилгези партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин чедиишкиниг боттандырарынга, совет улустарның акы-дуңма найыралының улам быжыгарынга идиг болур.

Партия болгаш комсомол өөредилгезиниң системазынга, ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезинге чаа өөредилге чылы «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели» деп темага кичээлдер-биле эгелээр. Кичээлдерниң сорулгазы —СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезин, ооң амыдыралчы күжүнүң үндезиннерин бүзүредип көргүзери, ССРЭ дээрге дем-биле коммунизм тургузуп турар деңнелиг эргелиг республикаларның өг-бүлези болуп турарын, Коммунистиг партияның долгандыр совет улустуң бузулбас чаңгыс эптиин көргүзери болур.

Дыңнакчыларның интернационалисчи медерелин сайзырацгайжыдарынга болгаш быжыглаарынга, бистиң социалистиг Төрээн чуртувус дээш чоргааралдың сагыш-сеткилин болгаш нациялар аразынга харылзааларының бедик культуразын кижизидеринге, национализмниң кандыг-даа илерээшкиннеринге эптеш чок чорукту кижизидеринге, бистиң чуртувуска национал айтырыгны шиитпирлээниниң теориязын болгаш практиказын буржуазияның хоптап-мегелеп турарын сойгалаарынга идиг бээри чугула. Пропагандист бүрүзүнүң дайынчы сорулгазы — дыңнакчыларның күжениишкиннерин ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуурунче, 1982 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чугаажок күүседиринче мобилизастаары болур.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге, чоннуң чаагай чоруун бедидеринге Аъш-чем программазын күүседири төөгүлүг ужур-дузалыг болур. Ол дээрге ёзулуг-ла бүгү улустуң хереэ. Партия өөредилгезиниң системазынга СЭКП ТК-ның май Пленумунуң документилерин болгаш материалдарын калбаа-биле өөренир. Бир-ле дугаарында эш Л. И. Брежневтиң илеткелиниң кол-кол чүүлдерин тодаргайлап алыры эргежок чугула. Хүлээп алдынган шиитпирлерниң программалыг ужур-дузаазын билип алырынга ол кол чүүл-дүр. Илеткелде 80 чылдарда партияның аграр политиказының ужур-утказы тодаргайлаттынган, ооң эртем талазы-биле үндезинин берген, практиктиг ажыл-чорудулгазының принципиалдыг угланыышкыннары айыткан. СЭКП ТК-ның документилеринде, коммунистиг тургузуушкуннуң теориязын болгаш практиказын дыка байлакшыткан документилерде, сайзырацгай социализм дугайында өөредигни, партияның марксисчи-ленинчи аграр теориязын болгаш практиказын улам ыңай хөгжүткен. Коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазында чурт мурнунда тургустунуп келген тодаргай сорулгаларны шиитпирлээринге экономика хоойлуларын канчаар ажыглаар болурунуң болгаш ажыглаар ужурлуунуң дугайын ук документилерни өөренип турар коммунистер ханы билип алыр.

Коммунистерниң, эң ылангыя агроүлетпүр комплексинде ажылдап турар коммунистерниң, Аъш-чем программазын өөренири кодээге партийжи-политиктиг болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдың деңнелин, организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну бедидеринге, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң айтыышкыннарын чедиишкинниг боттандырарынче бүгү күштерни болгаш аргаларны мобилизастаарынга идиг болган турары чугула. Партия өөредилгезиниң дээштииниң тодаргай херечизи ол болур ужурлуг.

Бүгү идей-кижизидилгелиг ажылга, партия өөредилгезиниң системазының кичээлдеринге делегей байдалының, делегей аренازынга политиктиг болгаш идеологтуг демиселдиң чидиглелгениниң оюн көөр керек. АКШ-тың администрациязы милитаризм болгаш шовинизм сиңникken бодунуң агрессчи угланыышкынын чаап, чажырар сорулга-биле идеологтуг диверсияларны калбаа-биле ажыглап, тайбыңга ынак совет даштыкы политиканы чагыышкын болдурарын оралдажып, империалистиг бөлүктерниң боо-чепсекти эндере бүдүрүп турарын агартырын оралдажып турар. Бо бүгү пропагандистерден империализмниң агрессчи политиказын болгаш улустарга удур бүдүжүн сойгалаарынче кичээнгейин күштелдирерин, ССРЭ-ге удур, социалистиг дем каттыжылга чурттарынга, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге удур демиселдиң, делегейниң дүшүүрүүг чоруун кедереириниң чепсээ болуп турар антисоветизмни болгаш антикоммунизмни сойгалап шугумчулээрин шаан хандыкчы болгаш бадыткаалдыг кылдыр чорударын негеп турар.

Совет улус үжен чеди чыл иштинде тайбың чурттап, ажылдап турар. Ол Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң канчаар-даа аажок улуг күжениишкиннериниң ачызында чедип алдынган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы 80 чылдарда Тайбың программазы, эш Л. И. Брежневтиң идип үндүрген чаа тайбың инициативалары чугула ужур-дузалыг. Олар ядролуг дайынның кыжанын чайладырынче база боо-чепсекти эндере бүдүрерин болдурбазынче, тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче угланган. Даштыкы политика айтырыгларын өөренири совет кижилерниң политиктиг серемчилелин бедидеринге, аңгы медерелин, коммунизмниң идеалдарынга бердинген чорукту, социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаарынга белен чорукту кижизидеринге бараан болур ужурлуг. Совет кижилерниң шынчы, ак сеткилдиг, доду бериичелиг күш-ажылы, партияның тодаргайлааны планнарны чедиишкиннг күүседири дээрге-ле тайбыңны, бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-күжүн болгаш чечектелиишкинин быжыглаарынга эң чугула чүүл болур дээрзинче онзагай кичээнгейни угландырар херек.

СЭКП-ниң экономиктиг теориязын болгаш политиказын партия өөредилгезиниң бүгү хевирлеринге өөрениринче кичээнгейни күштелдирер сорулганы «Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалында айыткан. Политиктиг экономия, СЭКП-ниң экономиктиг политиказы, партияның амгы үе-чадада аграр политиказы, камналганың болгаш камныг чорукттуң, ажыл-агый механизмин сайзырацгайжыдарының айтырыглары ышкаш, ындыг курстарны өөрениринге аргалар чаа өөредилге чылында улам калбарып турар.

Өөредилге планнарын болгаш программаларын чаа өөредилге чылынга уткуштур чаарткан болгаш хөй тиражтыг кылдыр парлаан. СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) болгаш май (1982 ч.) Пленумнарынга, профэвилелдерниң XVII съездизинге, ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге, Ташкентиге болган байырлыг хуралга эш Л. И. Брежневтиң чугааларында, «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан теоретиктиг болгаш политиктиг чүүлдер-биле база түңнелдер-биле ол планнарның болгаш программаларның утка-шынарын байыткан. Марксисчи-ленинчи теорияны партияның политиказы-биле, партия организацияларының тодаргай сорулгалары-биле сырый холбаалыг кылдыр өөренир арганы бо бүгү байдалдар берип турар.

СЭКП-ниң Уставын, партия тургузуунуң үндезиннерин, партияның программалыг документилерин, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын аныяк коммунистерниң школаларынга өөренир. Бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниити амыдыралынга аныяк коммунистерниң идепкейлиин кичээлдер бедидер, оларны идейлиг бүзүрелге болгаш партийжи чорукка кижизидеринге идиглиг болур ужурлуг.

Марксизм-ленинизм үндезиннериниң школаларының дыңнакчылары СЭКП төөгүзүн, марксизм-ленинизмниң кол кезектерин, партияның экономиктиг политиказын, коммунистиг аажы-чаң дугайында ленинчи номналды өөренирин үргүлчүлээр, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының болгаш эртемниг атеизмниң үндезиннериниң талазы-биле курстарны база немей киирген. В. И. Лениннин биографиязын, ССРЭ-ниң Конституциязын, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын, СЭКП-ниң даштыкы болгаш иштики политиказының айтырыгларын политшколаларга коммунистер өөренир.

СЭКП-ниң төөгүлүг дуржулгазының, сайзырацгай социализмниң, партияның экономиктиг политиказының, СЭКП-ниң идеологтуг ажылының эң чугула айтырыгларының, амыдыралдың совет хевирлериниң, социализмниң делегей системазының, делегейниң коммунистиг, ажылчын болгаш национал-хостаалгалыг шимчээшкиннериниң талазы-биле чугула айтырыгларны эртемниг коммунизмниң школаларынга өөренирин уламчылаар. Амгы үе-чадада СЭКП-ниң социал болгаш аграр политиказының талазы-биле курстарны немей киирген.

Удуртукчу кадрларның марксисчи-ленинчи өөредилгезинче онза кичээнгейни угландырары эргежок чугула. Марксизм-ленинизмниң теориязын, массалар ортузунга органызакчы база кижизидикчи ажылдың эртемниг методтарын ханызы-биле болгаш чогаадыкчы ёзу-биле шиңгээдип алырының үлегер-чижээн удуртукчу коммунистер көргүзер ужурлуг. Удуртукчу бүрүзү бодунуң идейлиг билиглерин доктаамал бедидер, ажылдың ленинчи стилин кызымаккай шиңгээдип алыр, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге боду киржир хүлээлгелиг.

Ниитилел хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазының теоретиктиг болгаш политиктиг эң чугула айтырыгларын, ленинчи идейлиг номналды **партия-ажыл-агый активиниң школаларынга** өөренирин үргүлчүлээр. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын, ону боттандырарының аргаларын, агроүлетпүр комплексин эргелеп башкарарының айтырыгларын өөренири чугула черни ээлээр. Кичээлдерни чорударының идепкейлиг методтары, кол айтырыглар талазы-биле семинарлары, эртем-практиктиг конференцияларны партия-ажыл-агый активиниң школаларынга доктаамал эрттирери кадрлар өөредилгезиниң ажыктыын бедидеринге идиглиг болуп турар.

Хуузунда планнарын ёзугаар революстуг теорияны, амгы үениң эң чугула айтырыгларын бот-тускайлаң өөрениринче коммунистерниң чүткүлүн бүгү тала-биле деткиири, **теоретиктиг болгаш методиктиг семинарларның** ажылын сайзырацгайжыдары чугула. Дыңнакчыларның философтуг болгаш экономиктиг белеткелин семинарлар бедидип, чогаадыкчы бодалды тывылдырып, эртем-техниктиг болгаш социал депшилгени дүргедедиринге, эртем болгаш уран-чечен чогаадылганың көдүрээшкининге идигни бээрин чедип алыр херек. Марксисчи-ленинчи теорияның мурнунда өөренип эрткен эң чугула айтырыглары-биле чергелештир, агроүлетпүр комплексиниң хөгжүлдезиниң, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының, ажылчы чоннарның патриоттуг болгаш интернационалдыг кижизидилгезиниң айтырыгларын өөренирин база сүмелеп турар.

Партийжи кадрларның, идеология активиниң теоретиктиг өөредилгезинге, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң системазының пропагандистерин белеткээринге **марксизм-ленинизмниң университеттериниң** ролю бедип турар. Өөредилгениң шынарын бедидеринге, академияның болгаш амыдыралдан хоорулчак чорукту ажып эртериңге бүгү аргалар университеттерде амгы үеде бар. Олар пропагандистерни теория болгаш методика талазы-биле билиглиг, мергежилдиг кижизидикчилер кылдыр белеткээр хүлээлгелиг. Өөредилгезин доосkan сөөлүнде пропагандистер, лекторлар кылдыр ажыглаар сорулга-биле хамыктың мурнунда коммунистерни университеттерге партия комитеттери сүмелеп киирер ужурлуг. Кодээде партия организацияларының чагыы ёзугаар политшколаларның болгаш семинарларның удуртукчуларын бот-өөредилгелиг салбырларга белеткээри калбарып турар.

Партия өөредилгези амгы үеде миллионнарның ёзулуг ленинчи университеди болган. Ооң шынарын бедидери—ол дээрге билиглер быжыг бүзүрел кылдыр, а бүзүрел — коммунистиг тодаргай ажыл-херектер кылдыр шилчээп турарын чайгылыш чокка, шыдамыккайы-биле чедип алыры-дыр. Пропагандистиң чаагай хүлээлгези, бедик харысалгазы — ол дээрге коммунистиг идейлиг чорукка, амыдыралчы идепкейлиг турушка дыңнакчы бүрүзүн кижизидери, партияның идеяларын болгаш политиказын тайылбырлап база камгалап билири-дир. Ыңчангаш школа, семинар, университет бүрүзү бүгү-ле черлерге партийжи бодалдың болгаш сөстүң ёзулуг төптери болган турары чугула. Дыңнакчыларның өөредилгезиниң, ниитилел-политиктиг практиказының идепкейлиг хевирлерин нептередиринче угланыышкынны үргүлчүлээри эргежок чугула. Коммунист бүрүзү партияның идейлиг дайынчызы болур ужурлуг. Ооң чепсээ — чалбыыштыг большевикчи сөс.

Дыңнакчы бүрүзү марксизм-ленинизмниң үндезиннерин, партияның политиказын ханызы-биле билип, идепкейлиг агитатор, политинформатор болган турар дугайында партия комитеттери, пропагандистер хүн бүрүде сагыш салыр хүлээлгелиг. Коммунист кижи политиканы болап билирин, барымдаалыг санал-оналдыг сөзчүр-аргазын чогум-на школага, семинарга бедидип, коммунистиг идеалдарны бүзүредиг болгаш ылаптыг камгалап, бодунуң бодалдарын саазын кырынга эвес, а хостуу-биле илергейлеп шыдаар. Кичээлдерге солуп, амыдыралчы чугаалажып көрүүшкүннерин организастап, янзы-бүрү санал-оналдарны, бодалдарны дүүштүрериңге, болуушкуннарны болгаш боттуг амыдыралдың фактыларын шын-биле үнелеп, шын түңнелдерни кырынга дыңнакчыларны өөредип, ажылчы чоннарның ортузунга политика-кижизидилгелиг ажылды чорударынга идепкейлиг киржир дээн оларның күзелин деткип, ол ажылдың аргаларынга оларны чаңчыктырып турар пропагандистерниң дуржулгазын нептередири эргежок чугула. Төрээн чуртунуң ээзи болурунуң сагыш-сеткилинге, хуузунда харысалгага, бүдүрүлгеге, хөй-ниитиче ажылга, хуузунда амыдырал-чурттаалгазынга сөстүң болгаш ажыл-херектиң чаңгыс эвилелиниң ёзузунга дыңнакчыларны ындыг кичээлдер кижизидип турар. Чамдык дыңнакчылар партийжи амыдыралдың нормаларын-чижектерин болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун чамдыкта үрей, ажыл-херекке ак сеткилдиг эвес болуп, идепкей чок болгаш мөңээргенир чорукторны болдуруп турары хомудаңчыг.

Рефераттарны дыңнакчыларның талазындан белеткээри теорияны дыңнакчыларның чогаадыкчы өөрениринге, политиктиг литератураны боттары ажыглаарынга, өөредилгениң амыдырал-биле харылзаазын быжыглаарынга идиглиг болуп турар. Өөредилгениң бо хевирин калбартыр, деткиир сорулга-биле партия өөредилгезиниң системазының дыңнакчыларының Бүгү-эвилел-конкурузун 1982—83 өөредилге чылында эрттирерин чугула деп санаан.

Марксисчи-ленинчи теорияның үндезиннерин, ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазын, СЭКП-ниң болгаш ленинчи комсомолдуң маадырлыг төөгүлерин, сайзырацгай социализмниң эң чугула айтырыгларын, коммунистиг аажы-чаңның айтырыгларын, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын өөренири чаа өөредилге чылында комсомолдуң политиктиг өөредилгезиниң кол утка-шынары болур. «Марксисчи-ленинчи теорияны өөренири комсомолчуларның практиктиг ажыл-херектери-биле, оларның хуузунда амыдыралы-биле сырый холбаалыг кылдыр комсомол организастаар ужурлуг» деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн. Марксизм-ленинизмниң шынныынга хоочун салгалдың онон чылдарда шылгаттынган быжыг бүзүрелин аныяктарга дамчыдары, аңгының медерелин, коллективизмни, совет патриоттарының болгаш интернационалчыларының мөзү-шынарларын, күш-ажылга ынакшылды, политиктиг болгаш аажы-чаңның бедик культуразын, буржуаз идеологиянга, бистиң ниитилел норма-чижектеривистен ойталаашкыннарга эптеш чок болур чорукту аныяктарга кижизидип угаадыры — пропагандистерниң хүлээлгези-дир.

Марксизм-ленинизмни, СЭКП-ниң политиказының эң чугула айтырыгларын өөреририңге партия кежигүнү эвестерниң сонуургалының бедээнин барымдаалааш, **партийжи пропаганданың массалыг хевирлерин** бүгү талалыг калбартыры, улусчу университеттерниң, лекторийлерниң ажылының, ниитилел-политиктиг номчулгаларының шынарын бедидери негеттинип турар. Кижилерниң политиктиг билиглерин бедидеринге, оларның идейлиг деңнелиниң, профессионалдыг мергежилиниң өзүлдезинге өөредилгениң ол хевирлери идепкейлиг салдарны чедирген турары чугула.

Партийжи өөредилгениң системазынга кол кижи —пропагандист. Коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгезинче партияның кичээнгейин күштелдиргени, партийжи өөредилгени улам ыңай сайзырацгайжыдар сорулгалар пропагандист кадрлар-биле ажылды күштелдирер, бар четпестерни чайладыр талазы-биле немелде хемчеглерни алырын партия организацияларындан, политиктиг чырыдыышкын бажыңнарындан болгаш кабинеттеринден негеп турар. Пропагандисчи ажылга коммунистерниң шилиишкинин экижидери бирги черге сорулгазы болуп турар. Ол ажылче эки белеткеттинген, ханы билиглиг, эш-өөрүнүң аразында алдар-хүндүлүг кижилерни депшидип болур четчир аргалар ам партия организацияларында бар. Партийжи пропагандиске партия эң кол чүүлдү — коммунистерни, комсомолчуларны, бүгү ажылчы чоннарны эртемниг үзел-бодалга, политиктиг культурага кижизидер херекти дагзып турар. Ооң ажылының шынарындан партия организацияларының дайынчы арга-шинээзи болгаш политиктиг салдарының күжү хөйү-биле хамааржыр. Ол ажылды политика талазы-биле бышкан, быжыг туруштуг, коммунизмниң хереэнге бердинген, политиктиг дайынчының, идейлиг дагдыныкчының мөзү-шынарларын бодунда сиңирген кижилер чорудуп болур.

Пропагандистерниң чүгле семинарларын болгаш курстарын доктаамал эрттирери-биле бөгүн кызыгаарлаттынып болбас. Ол ажылдың шынарын, эртемниг болгаш методиктиг деңнелин үндезини-биле бедидери, пропагандисчи уран мергежилди сайзырацгайжыдарынче органзакчы болгаш методиктиг чепсектерни бүрүнү-биле мобилизастаары эргежок чугула. Политиктиг пропаганданы чорударының ленинчи уран аргазының практиктиг чаңчылдарын пропагандистерниң шиңгээдип алган турарынче, дыңнакчыларны бүзүредип, маргылдаалыг чугааларны бедик деңнелге чорудуп, ниитиниң санал-оналын барымдаалап, теорияны өөренирин күш-ажылчы коллективтерниң бүдүрүлге болгаш хөй-ниити ажыл-чорудулгазы-биле ханы холбап билир кылдыр оларны чаңчыктырарынче шиитпирлиг базымны кылыр херек.

Пропагандист кадрларны бир дугаарында сап-медээлер-биле доктаамал хандырарының, бистиң партийжи үзел-бодалывысты бүзүренчиг барымдаалаарга даянып тургаш, буржуаз пропаганданы удур туругзузун, болуушкуннарны шын сайтарын, меге-хоозун чугааларны буруу шаан шыдаар кылдыр оларны быжыг туруштуг тударының ужур-дузазы кажангызындан-даа артык өскен. Оларга тургустуун келир айтырыгларга чогуур үе-шаанда харыыларны бээри болгаш тус черниң партия организацияларының, совет болгаш ажыл-агый органнарының ажылының дугайын чугаалап тайылбырлаары-биле партия комитеттери пропагандистер-биле ужуражылгаларны доктаамал организастаар ужурлуг.

Бо хүннерде пропагандистерниң ниити неделялыг курстары эртип турар. Лекциялар номчууру-биле кызыгаарлаттынмайн, а теоретиктиг болгаш политиктиг айтырыгларны өөрениринге оларның ужур-утказын байыдары, контрпропаганданы чорударының методиказынга пропагандистерни өөредиринче кичээнгейни салбышаан, кичээлдерни эрттирериниң идепкейлиг хевирлерин хөйү-биле ажыглаары, СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының чугула айтырыгларының талазы-биле делгеренгей материалдар-биле оларны хандырары чугула.

Пропагандистиң хүнү партияның идейлиг амыдыралында чаңчыл болуп кирген. Ол идеология активиниң канчаар-даа аажок улуг отрядының байырлалы, өөредилге чылының эгелээринге белен чорукттуң көргүзүү болу берген. Пропагандистиң хүнүнде — **1982 чылдың сентябрь 25-те** —партияның политиктиг дайынчыларының улуг бөлүү СЭКП Төп Комитединиң бадылааны Ленинчи хүндүлел бижиктер болгаш стол медальдары-биле бир-ле дугаар шаңнадыр. Ол дээрге —марксизм-ленинизмни болгаш СЭКП-ниң политиказын пропагандалаар талазы-биле ажылды хөй-хөй чылдарда үре-түңнелдиг чорудуп турар коммунистерниң ачы-хавыязын бедии-биле үнелеп көргениниң херечизи-дир. Партия организациялары пропагандистерже доктаамал кичээнгейни салыр, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарынга эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузар, партияның хүндүлүг даалгазын улам улуг күжениишкин болгаш харысалга-биле күүседиринче оларны хөй-аът киирер ужурлуг.

Теоретиктиг болгаш ниитилел-политиктиг төп журналдар пропагандистерге база дыңнакчыларга дуза кылдыр бөлүк чүүлдерни болгаш консультацияларны парлаарын уламчылаар. Партийжи өөредилгениң дуржулгазын, партия комитеттериниң талазындан ону удуртуп турарын калбаа-биле чырыдарын, өөренир курстар талазы-биле методиктиг сүмелерни парлаарын «Политическое самообразование» болгаш «Партийная жизнь» журналдар доктаамал боттандырар. Пропагандистерниң негелде-дилеглерин барымдаалап тургаш, республика, край, область болгаш район парлалгазы тус черниң партия организацияларының ажыл-чорудулгазындан материалдар-биле оларны хандырган, партийжи өөредилгениң дуржулгазын калбаа-биле чырыткан турары чугула.

Партия организациялары коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгезинге удуртулганы экижидер, политиктиг кичээлдерниң ужур-утказын болгаш түңнелдиин доктаамал анализтээр, партия хуралдарынга марксисчи-ленинчи өөредилгениң айтырыгларын чугаалажып көөр, пропагандистерниң ажылының дугайында, коммунистерниң боттарының идей-теоретиктиг билиин бедидип турарының дугайында отчёттарын дыңнаар ужурлуг.

Ам бо келир өөредилге чылы пропагандистерге, бүгү партия организацияларынга бедик негелделерни салып турар. Оларның сорулгазы — партияның политиказы массаларның чогаадыкчы чоруу-биле тудуш холбашкан. В. И. Лениниң сөстери-биле чугаалаарга, партийжи чырыдыышкын болза «ону коммунизмниң ёзулуг-ла неген турары ышкаш, ынчаар ходелдиринге» өөреткен турарын чүткүлдүү-биле чедип алыры. Партийжи өөредилгениң дээштиг чоруунуң кол илергейлээшкини. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин чедиишкиннг боттандырарының үндезини чогум-на мында.

(«ПРАВДА» солуундан).

Ленинградтың А. И. Герцен аттыг педагогика институдунуң чүс ажыг доозукчулары— Кыдыкы Соңгу чүктүң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң биче улустарының төлээлекчилери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга болгаш Соңгу чүктүң улустарының ужук-бижиин тургусканының 50 чылынга тураскааттынган ийиги эртем-практиктиг конференцияга чыылганнар.

Кыдыкы Соңгу чүктүң улустарының факультединиң тургустунгандан бээр 30 чылдарының иштинде ол дээди өөредилге черлериниң бир муң ажыг доозукчулары башкының дипломун алганнар.

ЧУРУКТА: конференцияның киржикчилери музейде.

Н. САБАДАШТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХАНДЫРЫЛГА ҮЗҮКТЕЛИИШКИННИГ

Чөөн-Хемчик район — республиканың хөй чурттакчылыг районнарының бирээзи. Ооң девискээринде чаа тудуг объектилерин «Тыва кодээ тудуг» трестиң 463 дугаар көжүп чоруур механизастаттынган колоннаазы кылып, оларның чамдыктарын ажыглаалгa киирип келген. Ук коллектив юбилейлиг чылдың бирги чартыында керээлиг ажылдарының онаалдаларын 100,1 хуу, чуртталга бажыңнарын ажыглаалгаже киирериниң планын 153 хуу боттандырган. Бо чылдың бирги чартыында чамдык тудуг объектилерин чагыкчыларга хүлээттинген. Ол тудугларны ажыглаалга кииреринге Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Сүвүр-оол Ховалыг, Кимчол Ооржак, Аямбуу Күүлар, Валерий Салчак оларның удурткан керээ аргазы-биле ажылдап турар бригадалар улуг үлүүн киирип, шалыпчы ажылдааннар.

Көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның бригадалары бо эрткен айларда беш түс хөй кирер кажааны, ийи квартиралыг бир бажыңны, малчының кышкы турлаанда чурттаалга бажыңын болгаш чунар-бажыңны тудуп доосkan.

Тудуг-монтаж ажылдарын керээлиг база ажыл-агыйжы арга-биле чорударын улам калбартырын база тудугну органызастаарының депшилгелиг хевирлерин бүгү тала-биле сайзырадырын көрүп турар. Ыңчангаш ук коллектив тудугжуларының дөрт бригадаларын керээлиг ажылдаарынче шилчиткен. Ынчалза-даа механизастаттынган колоннаның чамдык бригадалары планныг даалгаларын эрткен айларда ажыл-херекке боттандырбаан.

«Тыва кодээ тудуг» трестиң бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин эргелели тудуг материалдары-биле ук коллективти дең-дески эвес хандырып келген. Ылаңгыя кодээ тудугларга эргежок чугула диллиг материалдары болганчок-ла үсту бээр. Кодээ суурларда чурттаалга бажыңнарын шлак-блок-биле тудуп турар. Аар хавалларны көдүртүр кран база чок. Бо чижектиг четпестер ажыл-чорудулгага аппа-туруушкуннарны болдурган. Ооң түңнелинде чамдык тудугжу бригадалар аар-саар ажылдар кылыр ужурга таварышкаш, алган хүлээлгелериң күүсетпейн баар чүүлдер бар.

КМК-ның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары кодээ суурларда тудуг объектилерин тудар бригадаларны тус черлерниң тудугжу кадрларындан тургузуп турар. Ындыг бригадалар «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» болгаш ооң даа өске совхозтарда бар.

М. ОНДАР.

ХАРЫЛЗААЛЫГ АЖЫЛДААР

СЭКП-ниң XXVI съездиниң улус чырыдылгазының ажылдакчыларының мурнунга ооң бүгү звеноларының ажылының деңнелин улам ыңай сайзырадыр ажылдар, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың шынарын көдүрер талазы-биле чаа-чаа сорулгаларны салган.

Бо чаа өөредилге чылы Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганың 60 чылы, Улуг Октябрьның 65 чыл оюу, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Апрель пленуму соондан ажыл-чем программазын бадылаан май Пленумунуң шиитпирлериниң кол-ла чугула онаалдаларын боттандырарының күзел-биле эгелеп турар. Ол бүгү болуушкуннар башкының кижизидилге ажылын интернационалдыг, патриоттуг байлак материалдар-биле долдурарын албан апаар. Ол амыдыралдың фактыларын — бистиң чуртувустуң улуг чедиишкиннерин өөреникчилерге билдингир чижектер-биле чедир тайылбырлап, оларны Төрээн чурттуң толептиг хамаатылары, ажылдың кижилери, давайгы ажылчын кылдыр кижизидер улам-чылаар кижилерни кижизидерниң херээ башкыларның мурнунда туруп турар.

Эрткен 1981-1982 өөредилге чылында Өвүр районнуң школаларында өөредилге-кижизидилгелиг ажылында чамдык чедиишкиннер, эки эгелээшкиннер, чогаадыкчы ажылдар бар болган. Өөреникчилерни школаже хаара тударының улус ажыл-агый планы 99 хуу күүсеттинген, район школаларының өөредилгези 99 хуу болган. 8 класс дооскан өөреникчилерни 9 класска өөредири чылдан чылче экижип турар. Эрткен чылын 8 класс доосканнар долузу-биле 9 класстарда хаара туттунган. 8 чыл бурунгаар 1 класска өөренип киргеннерниң 92,2 хуузу эрткен өөредилге чылында районнуң 8 класстарын доосканнар.

Соңгу-Үр ортумак школазында өөреникчилерни школага хаара тударының бүгү-ниитиниң мааңаа ортумак өөредилгезин боттандырарының херээн хөй чорудуп турар. Ол школаның башкылары коллективи чедиишкинниг өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың кол үндезини — кичээл деп чүвени эки билип, кичээлди эрттиреринге шыңгыы белеткенип, ооң кижизидилгелиг утка-шынарынче кол кичээнгейни уткандырып турарлар. Ол школада башкылар бот-боттарының кичээлдеринге олуржуп, ооң чорудулгазын сайгарып, эртемнер аайы-биле каттыжыышкыннарының ажылдарын улам дарза эрттирип келгеннер. Амгы үениң школазынга чүгле эки белеткелдиг башкы ажылдап, бүгүле шыңгыы эрттирип болур. Ынчангаш бо школада башкының мергежил талазы-биле өзүлдезинге, кижизидилгелиг ажылынга үрежилиг дузаламчы көргүзер талазы-биле школага быжыг

жыг найыралдыг коллективи тургузарынче школаның администрациязы (школа директору З. Б. Допчак, өөредилге эргелекчизи К. Ы. Очур, школада партбюро секретары С. К. Моңгуш) улуг кичээнгейни угландырып келген. 21 класс комплектизинден 19 класс база эртемнер аайы-биле 24 башкы эрткен өөредилге чылында 100 хуу өөредилгени чедип алган. 453 өөреникчиден чүгле 3 өөреникчи багай өөренген. Ол школа коллективи «Иви чылчылар чок ажылдаар» деп нарын айтырыгны шиитпирлээр сорулгалыг ажылдап турар. Ынчангаш билиглерни үндезинин берип турар эге класстарның өөредилгезиниң шынарын экижидеринче онза кичээнгейни салза эки деп школаның башкылар коллективи санап турар.

Ынчалза-даа районда бүгү-ниити өөредилгениң хоойлузун күүседир, ажылдап турар ажылдакчы өөредилгеже хаара тудар ажылда кошку четпестер ам-даа бар. Районда 260 хире ортумак эртем дооскаан аныяктар санаттыныр турар. Оларны ынаар-ла ортумак эртем доостуразы — башкыларның партия, совет органнарның херээ. Районнуң школаларындан өөреникчилерниң чылдагаан чок үнүп чоруур таварылгалары ам-даа бар болуп артып калган. Саглы кодээ Советиниң күүсеком (күүсеком даргазы А. Бадыргы) база Торгалыг кодээ Советиниң күүсеком даргазы турган Т. Сапзаа) бүгү-нити ыңаа-ла ортумак өөредилгени кошкак боттандырып, өөреникчи турар аныяктарның үредип багай чорудуп турганнар. Эрткен чылын Торгалыг школазындан 4, Чаа-Суур школазындан 2 өөреникчи билдинмес чылдагаан-биле үнүп чорупкан. Бо школаларның директорлары бүгү-ниити өөредилгени хоойлузун боттандырарын подип элбээн, өөреникчи бүрүзүнүң школадан үнгенинин чылдагаанын дилеп тыппайн, бо талазы-биле тодарайн хемчег албайн, школаның башкылар хуралдарынче чиди айтырыг тургузбайн турар. Ол школаларның директорлары В. Шагжы-оол, Д. Суядунгаа бо өөредилге чылында класс удуртукчу башкыларынга педагогтуг күштелдирип, ортумак өөредилгениң хоойлузун боттандырарынче кыйгының дузалыг херекти дузаа-биле башкылар, партия, совет профсоюз организациялары-биле хажыдып директорлары-биле быжыг харылзааны тудуп ажылдаары негеттинип турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

МУРНАКЧЫ САНЧЫ

1980 чылда Ирина Оюн «Коммунизмниң херели» совхозтуң төп сүт-бараан фермазынга саанчылай берген. Ооң мергежилдиг башкылары ооң оруунга эмчи эвес бергелер таваржып турган. Аныяк кыс дуржулгалыг хоортуң саанчыларның Ладар-оол Натталар, Дадар Нечимаалар сүглерниң дузазы-биле хүн

бүрүде-ле ажылынга чоорту мергежип эгелээн.

Аныяк кыстың көргүзүглери чыл эрткен тудум чоорту бедип орган. Эң-не эки көргүзүгнү 1981 чылда чедип алган. Ынчап бир инекке онаалтыр 2233 килограмм сүттү саггаш, совхозтуң саанчыларының социалистиг марыжылгазынга бирги черни чаалап

1982 чыл ооң амыдыралынга онзагай бооп арткан. Мурнакчы саанчыны СЭКП кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. База чаңгыс чер чурттуглары район Советиниң депутадынга бир үн-биле соңгаан. Ол дээрге бодунуң дыңнаанын ыдап чорутканы көрүлген улуг идегел-дир.

Бо чылдың бирги чартмында ол база-ла чедиишкиннер ажылдаан.

С. ОЮН.

ӨЛДЕН АРТАР, ӨРТТЕН...

Өртче, кижилерге, ниитилелге чедирип турар когаралы улуг. Өртке удур хемчеглер ап чоруттунуп тураажок, ооң ооң-ондар эвээжевейн турар. Өрттүң үнүп кээр чылдагааны кижилерниң дуң болган таварылга деп санап турар. Чаңгыс-бир-биле кижилер кандыг-бир херекселди кожуундан адырарын уттупканы, чедир өжүрбээн папиросту октапканындан курттар сигениң үнгени. Чижектерни оон-даа хөйнү айтып болур. Мындыг чүве болганы таварылгалар өртке удур дүрүмнерниң аңы бедүүнүң безин сагывайн барып чыдырып херечилеп турар.

Өртке удур дүрүмнү хажытканы дээш харысалганы хүлээдир апаар. Тудуг объектилеринге, хөй-нити черлеринге, нити чурттаглага бажыңнарынга болгаш чурттайга бажыңнар... ладтарга, албан организацияның удуртур бүдүрүлге черлеринге өрт айыылынга удур дүрүмнерни хажыдып, ону сагывайындан өрт болган таварылгада өрт хандаарал органнары штраф онаары — ол административтиг харысалга болур. Ол ышкаш административтиг байдал-биле штраф онаары — өрт өжүреринге автоматтыг херекселдерни... дыл-биле база болур. Ол бүгү харысалга чок чорук дээш удуртукчуга 30 рубль чедир штраф онаар. Бо чылдың бирги чартыгында бистиң республикада административтиг мындыг хемчегге 35 удуртуттур хүн... Мындыг удуртукчуларга азы

чурум үрекчилеринге штраф онаарындан аңгыда оларның херээн чурттап турар черинин ажылынга хөй-нити органнарынга айбылап, азы улус судунче шилчидер азы шыңгыы сагындырыгны өрт хайгаарал органының талазындан бээр.

Арга-арыг өртү улус ажылынга улуг когаралды чедирип, электри дамчыдылга шугумнарын, бүдүрүлге объектилерин үреп турар. Ынчангаш арга-арыгга каны хамаан чок одаг кывыспас, Кургаг оът-сигенниг, ыяштарлыг черге одаг салыры хоруглуг. Арга-арыгга өрт айыылын билдирбээнниң дүрүмнерин хажыткан удуртукчу эштерге 100, хамаатыларга бежен рубльге чедир штраф онаар, а бир аңаа өрт үнүп хоралыг улус ажылынга кандыг-бир когарал таварыштырганда кезээмче харысалгазын онаар.

Бистиң республиканың экижээри арга-арыг-биле байлак. Бойдустуң ол катаптаттынмас эртинезин камнап, кадагалаар эки меге-бе чамдык шимнер ам-даа чаныкпаан. Ооң херечизи: 1981 чылда болган 350 өрттүң түңнелинде ниити шолу 6 гектар арга-арыг өрттенген. Ооң өскүдүкчүлеринден 47 кижи административтиг, 4 кижи кезээмче харысалгага онааттынган.

Онаарымча чогу-биле нийкпе, азы айыылдыг деп билип тура-ла, өрттеннгенинден чүүлдерни ажыглаанындан өрт үнүп турар... азы хөй-ниитиниң эт хөреңгизин үрей, чок кылып... анаа-ла ажыглайла айыылдыг уруглары кылганы дээш буруулугларга РСФСР-ниң КХ-ның 99-ку

чүүлүнде айыткан дугаар үш чылда хосталгазын казып шиидер ииьыье, азы бир чылда эдип-чазаар күш-ажыл кылдыртыр. Бо чүүлге хамаарыштыр чижек кылдыр «Тыва кедээ тудугга трестиниң Шуурмак ыяш пунктузунуң одакчызы хамааты Куулары керэээн. Печкаларга от кыпсыры-биле ол бензин ажыглаан. Чалбыраашкан гараж кыва берген. Корткан одакчы өрт... ...пани чапа берген. Түңнелинде автотранспорт турган гараж өрттенип калган. Тес-Хем район суду буруулугну ийи чылда хосталгазын казып шииткен. Мындыг чижектер кайы хөй.

Эмчик турган бодунуң хууза азы хөй-ниитиниң эт-севин өрттедир таварылгалар база турар. Чижээлээрге, Улуг-Хем районда Н. Күжүгет эмчиин... бензин чашкаш өрттедипкен. Ооң түңнелинде чүгле эт-сеп эвес, а бүдүн бажың өрттенип калган. РСФСР-ниң КХ-ның 149-ку чүүлүн ёзугаар Н. Күжүгет беш чылда хосталгазын казыттырып шииттирген. Кеземче хоойлузунуң айыткан ёзугаар өртке буруудаттырган хамаатыларның азы ооң бичии уругларының кылган үүлгедиг херээ дээш ада-иези, кижизидикчилери харысалгалыг...

Үстүнде көргеннерис ышкаш уругларда чайлаарда өртке удур дүрүмнерни ылап билери болгаш сагыыры удуртукчу эштерден, хамаатылардан негеттинип турар.

Б. СВЕРДЮКОВ.

Тыва АССР-ниң Юстиция министерствозунуң улуг консультантызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

КҮЧҮЛҮГ МООНДАК

ПРАГА. Боо-чепсектиң эңдере бүдүреринге удур, бышкы тайбың дээш... болдурбас дээш демиселге бүгү ажылчы чонңарның хөделиишкиннериниң чаңгыс эвилелиниң... күштериниң оруунга күчүлүг моондак-тыр. Сентябрь 1-ни тайбың болгаш чепсегленишкинниң дүжүрери дээш профэвилелдер... ниң хүнү кылдыр эрттиргеннибиле холбаштыр Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязының чиңгине секретары И. Закария СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харылап тура ол дугайын медеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң КНО-

нуң Кол Ассамблеязының чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле ийиги тускай сессиязынга чагаазы делегейниң хөй-ниитизин... тайбың... чүге дээрге Совет Эвилелиниң... бирде... ынаарында ажыглавас деп хүлээлгези ол чагаада киирген болгай. Ол кайгамчык бүдүнүг базымны ССРЭ чаңгыс талалыг кылган бо факт ооң удуртукчуларының политиктиг ханы боттуг чоруунун болгаш ырактыы көрүштүгүн дугайын херечилеп турар.

Ядролуг чепсектиг күрүнелер Совет Эвилелиниң үлегерин эдерери эргежок чугула. Ол — ядролуг халапты болдурбазының боттуг аргазыдыр.

Барыын талакы чурттарның

политиказы шериг күчүзүн калбартырынче угланган аажок улуг чарыгдалдарже апар чыдар. Ооң дөрт түңнели — ажыл чоктарның саның массалыг өзүлдези, амыдырал деңнелиниң чер болгаш ку... -дыр. Ынчангаш делегейниң ажылчы чонун... совет тайбың саналдарын... ниң-биле деткип турар.

Тайбыңны камгалаар дээш демиселге күштериниң демнсежип үнүүшкүннери сентябрьның бирги хүнү-биле кызыгаарлаттынмас. Чер кырынга тайбыңны камгалап арттырар дээш бүгү делегей... профэвилелдери моон сонгаар-даа бүгү күжениишкиннерни салыр деп, И. Закария демдеглээн.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫ БЫЖЫГЛААР ДЭЭШ

ДАМАСК. Каттышкан Штаттарның даштыкы политиказы делегей байдалын чидиглендирериниче угланган болгаш делегейге ядролуг дайын-биле кыжанып турар деп, Сирияның Компартиязының ТК-нының Политбюро кежигүнү Ибрагим Бакри «Тишрин» солунуң айтырыгларынга харыылап тура медеглээн. АКШ делегейге тергиидел тургузуп алырынче, национал-хосталгалыг шимчээшкиннерни базарынче, улустарның бейдус башлактарын үптеп алырынче чүткүл салып турар деп, ол чугаалаан.

Ливанга удур Израильдиң араатанныг агрессиязы араб нефтиниң холунга тудуп алырын, «дүргени демчег алырының күштерин» сайгара тургузарының шериг баазаларын Чоокку Чөөн чүкке калбартырын кордап салып турар Вашингтонуң ниити стратегиг пааннарының чарылбас кезээ болган.

Сирияга болгаш Удурлалыышкынның палестин шимчээшкининге политиктиг, экономиктиг болгаш шериг дузаламчызын чедирип турар Совет Эвилелиниң принципиалдыг турушун И. Бакри бедии-

биле үнелээн. Чоокку Чөөн чүкке хамаарыштыр ССРЭ-ниң политиказы марксизм-ленинизмниң принциптериң, хамаарылгаас чорук болгаш социал-экономиктиг демиселге дээш улустарның националдыг хосталгалыг шимчээшкиннери болгаш демиселин деткиирин барымдаалап турар деп, ол айыткан.

Социалистиг күрүнелер-биле, бирги ээлчегде Совет Эвилели-биле Сирияның найыралы болгаш кады ажылдажылгазын улам быжыглаары И. Бакри деткип чугаалаан.

(СЭТА).

ХӨДЕЛИИШКИННЕР ХҮНҮ

БОНН. Тайбыңны болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырдырыышкынның камгалаар дээш массалыг чыскаалдар, митингилер Германияның Федеративтиг Республиказының бүгү девискээринге болуп эрткен. «Дайынга удур хүнү» — тайбың болгаш чепсегленишкинниң дүжүрер дээш хөделиишкиннер хүнүн барыын-герман профэвилелдери эрттирип турар. Ажылчы чоннарның «Ракеталар эвес, харын ажыл херек!», дээш негелделерин ГФР-ниң миллион-миллион хамааттылары деткип турар.

Бременде хөй-ниитиниң 30 ажыг организациялары сентябрь 1-де организастаан тайбың чыскаалын деткип, кады кылган кыйгырыының адаанга ат салган. «Баштай согуушкун таварышкан «Першинг-2» ышкаш дээш америк ракеталарын бистиң девискээривисче сайгара тургузары немеп черден база дагын делегей дайынының кыжаны тыптып болур дээш ол-дур» деп, кыйгырыгда онзалап демдеглээн. «...» ...оңаа тиилелгени чедип алырының талазы-биле америк администрациязының пааннары чоокта чаа билдингир апарган. Ол дарлыг чок пааннарны боттандырарының оруунга идегелдиг моондакты тургузары — бистиң сорулгавыс-тыр.

Тайбыңның бүгү-делегей хүнүн ГФР-ниң демнижелгелиг күштери Вашингтоннуң дайын белеткелдеринче удур демиселин тургузарының илеткеди-биле демдектеп ап деп, Герман компартияның Даргазының оралакчызы Г. Готье Уизере пайтэ солунга бижээн чүүлүнге айыткан.

• • •

ДЕЛИ. «Дайынны болдурбас!», «Боо-чепсектиң эңдере бүдүрер чорукту болдурбас!», «Агрессорларны — харысалгаже!» дээш лозуннар-биле Индияның Уттар-Прадеш штадының төвү — Лакнау хоорайга тайбың болгаш чепсегленишкинниң дүжүрер дээш профэвилелдер хөделиишкинериниң хүнүн таварыштыр массалыг чыскаал болган. Профэвилелдериниң бүгү-индий конгрезиниң организастаанын ол чыскаалга ажылчыннар, албан хаакчылар, студентилер киржиккен.

Барыын чүктүң империалистиг күрүнелери делегейниң янзы-бүрү районнарында дүшкүүрлүг чорукту чаа одагларын кывысып, ядролуг боо-чепсектерин эңдере бүдүрерин күштелдирип турар деп, чыскаал организакчыларының... болгаш айыыл чок чорууну идеалдарын эргин үнелеп турар бүгү кижилерни индий ажылчыннар агрессорларны болгаш оларның камгалакчыларын шиитпирлиг буруу шаварынче, кыйгырган.

ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫ

БЕРЛИН. Берлинде Башкының бажыңының деткимчези-биле организастаан мергежил бедиириниң чайгы курстарынга чаа өөредилге чылынга чедир белеткелде ГДР-ниң найысылалының үш ажыг муң педагогтары доостаан.

Профессияларны республикада бүгү-нити хүндүткелдиг чедип алган берлин башкыларының кол педагогика төвү Башкының бажыңы апарган.

Аңаа кижилер кезээде хөй. Педагогтар школа кижизидилгезиниң айтырыгларын чугаалажып, боттарының ажыл дуржулгазын солчуп, аңаа боттары база өөренип турар.

Амгы беш чылда Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездинге республиканың педагогтарының мурнунга харысалгалыг сорулгаларны салган. Ол дээрге хамыктың мурнунда профессионал мергежилди бедиирин, марксизм-ленинизм методологиязы бүгү талалыг өөренири, өзүп орар салганчыларның идей-политиктиг кижизидилгезин экижидери-дир.

ПРАГА. 2,5 миллион чехословак школачылар сентябрь 1-де өөренип кирипкен. Ол чугула болуушкунга янзы-бүрү

профессияларның кижилери — педагогтар, тудугжулар, садыг ажылдакчылары, полиграфистер шупту хамаарылгалыг.

Амгы өөредилге чылында уругларның мурнунга эки дериттинген техниктиг кабинеттерлиг, спорт залдарлыг болгаш лабораторияларлыг 150 чыгам чаа школалар болгаш профтехучилищелер ажыттынган. Чурттуң ном үндүрер черлери кайгамчык чараш каасталгалыг он-он миллион өөредилге номнарын болгаш пособиелерни парлап үндүрген.

Уругларның арга-мергежилдерин болгаш ханлыкшылдарын бедидеринге Чехословакияда чылдың улам улуг кичээнгейни салып турар. Ам чуртта 60 ажыг ортумак школаларны дыл, 50 хирени — математика, а 100 ажыг школаларны спорт угланыышкынныг кылдыр тургускан. Ажылчын аңгының аныяк салгалын белеткээри база улам

сайзыраңгайның кол чыдар. Херек кырында бүгү ажылчын профессиялардың болгаш амыдыралының хандырылгазының мастерлерин белеткээр бир муң ажыг профтехучилищелер ЧССР-де салаттынып турар. Профессионал бедии белеткелден аңгыда, училищелерниң доозукчулары дыка хөй бөндүс болгаш ниитилел эртемнериниң талазы-биле калбак теоретиктиг билиглерни база ап турар.

БОНН. Барыын Германияның кол оруктарын дургаар чарлалдар аазар хөй саныг черлерде: «Өөредилге чылы эгелей берди, Кичээнгейлиг, оваарымчалыг болуңар!» деп чолаачыларны кыйгырган плакаттар немежи берген. Өөредилге талазында хемчеглерни байдалын тодаралдың көргүкен баштайгы дыңнадыглар тус черниң парлалгазынга өөредилге чылы эгелээрнин мурнунда-ла кестүп келген.

Барык үшкү барыын-герман хамааты бүрүзү чурттап ту-

рар Соңгу Рейн-Вестфалияның школалары бо чылын чаңгыс-даа чаа башкыны хүлээп ап шыдавас деп, ол черниң культура министри парлалга конференциязынга медеглээн. ГФР-ниң өске-даа черлеринде байдал оортап дээредевес. Амгы үеде ында 30 муң башкылар ажыл чок. Чурттуң школаларынга башкылар аажок хөй негеттинип турда, бедик мергежилдиг онон муң башкылар ажыл чок артып турар ол байдалды демократтыг парлалга шыңгыы шүгүмчүлеп турар.

«Өөредилге чылы эгелей берди. Кичээнгейлиг, оваарымчалыг болуңар!» деп бижиглелдиг плакаттарны барыын-герман бундестагтың бажыңының баарында база аскан. Ынчалза-даа ол кыйгырыг парламентарийлерже эвес, харын чолаачыларже угаанган.

НЬЮ-ЙОРК. «Силерниң номчуп турарыңар чүүлдерни 25 миллион американнар номчуп

шыдавас. Ооң аңгыдагы 35 миллион американнар бижиттинген чүүлдерниң хөй нуруузун номчуп шыдавас». Эң улуг капиталистиг күрүне — АКШ-та бижик билбес чоруктуң дугайында чүүлүн америк журналист Э. Макгоуэн ындыг... ...Каттышкан Штаттарда бижик билбес чорукту айтырыгның чиди... ...деп турар... ...15 миллиард долларны... ...«Айыттавас... ...боор... ...Дж. Коуэлл АКШ-та бижик билбес чорукту «Американың национал... шыдагыжы» деп адаан.

(СЭТА).

Бо бичии вьетнам уругларны көөрге, ээрегенчиг-даа. Олар Ханойнуң клиникаларының бирээзинде чыдар. Ында америк шериглерниң дайын үезинде химиктиг чепсектерни ажыглааның түңнелинде бертик-межел арткан уруглар бар. Американнарның 1961 чылда эгелээн химиктиг дайыны 1964 чылга чедир Вьетнамның бүгү девискээрин шыва алган, оон соонда Кампучия болгаш Лаоска чедир нептерээн турган. Американнарның химиктиг халдаашкыннары ылаңгыда Вьетнамның мурнуу талазынга шаа хоралыг болган. Ол девискээрге 100 муң тонна хире хоралыг бүдүмелдерни чашканнаан, ооң иштинде диоксинниң 550 килограмм айыылдыг хораны база бар. Ооң түңнелинде 3500 кижи алген болгаш ийи миллион ажыг кижи хораннанган. «Эйджент Орандж» дээр химиктиг бүдүмелдиң салдарындан Вьетнамда артык-дудуу кылдыр төрүттүнер уругларның саны көвүдээн. АКШ-тың администрациязының ыыттавайн турары америк шериглерниң ындыг араатанзыг үүлгедиишкиниң уржуктары ындыг боор турар-дыр.

Б. БУЧЯЛИС-биле А. МИНЕЕВТИҢ фотозу.

БУРУУ ШАПКАН

ВЕНА. (СЭТА). НАТО-нуң чагыргазынга Австрияның киирери оралдашкан АКШ-тың пентагонунуң пааннарын Австрияның Коммунистиг партиязының Даргазы Ф. Мури шыңгыы буруу шапкан.

АКШ-тың камгалал министерствозунуң... чоокта чаа медеглеп кылган болгаш австри армияның ылаңгыя ортумак ырактыылдың ракеталары болгаш хыдыкчы самолёттар-биле чепсеглээрин негээн.

ККП-НИҢ XII СЪЕЗДИЗИ

ПЕКИН. (СЭТА). Кыдаттың Компартиязының XII съездизи бурунгу хүн ында ажыттынган. Съездиниң хүн чурумунда — ККП Төп Комитединиң отчёду, чаа уставты хүлээп алыры, сагылга-чурумну хынаар талазы-биле төп ко-

миссияның ажылының дугайында илеткел, ол ышкаш ККП-ниң төп удуртур органнарын соңгууру.

ТК-ның отчёт илеткелин ККП ТК-ның даргазы Ху Яобан кылган.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). КНО-нуң резолюцияларын болгаш чедип алдынган дугуржулгалар турбуже, израиль интервентилер боттарының шериглерин эжелээн... ливан девискээрге ден үндүрер болгаш Барыын Бейрутту долгандыр бүзээлээшкинниң кошкалдыр хейде чок боол турар. Эжелекчилер ынчаар хамаан чок, ливан найысылал районунда туруштарын улам быжыглап, ылаңгыя Бейруттуң чурттар аразының аэропорттуң... камгалалдыг тудугларны кылып, немелде шериг күштерин ынаар чорудуп турар. Ооң биле чергелештир Израиль Бекаа шынаазында бодунуң шериглерин улам мөөңнеп турар. Соңгу хүннерде ынаар элээн хөй... тип, үтер-боолар батареялары, оларның-биле кады улуг дастыг үтер-боолары чоруткан. Бекаада инженер кезектери чаа оруктарны, быжыглаттынган районнарны, камгалалдарны, дайынчы туруштарны кылып турар. Чамдык

чурттакчылыг черлерде радиолокация хайгааралдарын болгаш станцияларын тургузуп турар.

Ливанга хамаарыштыр Тель-Авивтиң ... «Таймс» солуну «Бегиниң кабинели ол чурттан шериглерин аңаа иштики политиктиг байдал чурттакчылар... чедир үндүрерин ... демдеглээн. Эжелекчилер ол чуртка боттарынга таарымчалыг корум-чурумну тургузаар дээш, быжыглап кызелиниң дугайын солун бижип турар.

...ливан улустуң кол... ...турар. Тель-Авивтиң... ...ажыл... ...чурттакчыларны агрессорлар-биле каңчаар-даа кады ажылдаарындан ойталап.

тус черниң чону-биле харылзаазын тударыңайн... талазы-биле ...-ның... харылзаашкыннарынга харылавайн турар. Аңаа өжээргээш, израиль шериглер, эжелеп алганы ливан черлерде террорну болгаш наро туразында үүлгедиишкиннерни үргүлчүлеп турарлар. ... райларда болгаш чурттакчылыг черлерде чиңдиишкиннерни болгаш тудуп хоругдаашкыннарны кылып турар. Сөөлгү хүннерде ындыг шаажы... ...тайбың чонунуң ортузунга Сайда болгаш Набатия хоорайларга, а ол ышкаш Кфар-Руммач дээр чурттакчылыг черде кылган.

...палестин шериглерниң сөөлгү отрядтары Барыын Бейруттү каггаш, элээн каш араб чурттарже үнүп чоруп турар. Ав-

густуң 31-де Ливанга тайбыңны камгалаар талазы-биле араб чурттар аразының шериг кезектеринден сирия шериглерниң сөөлгү бөлүктери хоорайдан үнүп чорупкан. Олар өске-даа сирия кезектер-биле кады чурттуң чөөн чүгүнде Бекаа шынаазынга барып, туруштарны ээлээр. Сирия шериглер Ливанда ливан эрге-чагыргаларының дилээн ёзугаар база араб чурттар лигазының ... үдеээлээн, туруп турарының болгаш израиль эжелээшкин соксаваан шаанда, оон үнмес деп, САР-ның чааза чаңгыс эвес удаа медеглээн болгай.

...мурнунга бодунуң национал ... черле ойталавас деп, САР-ның президентизи Х. Асад ... Ф. Франжье-биле ужура-

жыышкынынга чугаалаан. Интервенцияга удур ол хамаарылга чок күрүнениң хосталыры болгаш хамаарылгаас чоруу дээш, аңаа национал чепшээрежилгени чедип алыры дээш ливан национал-патриоттуг күштериниң демиселиниң талазынга Сирия моон-даа соңгаар туржур апаарын Х. Асад чугаалаан.

Араб палестин улустуң хоойлу ёзугаар национал эргелерин, хамыктың мурнунда ... бот-башкарылгалыг болгаш боттарының тамаарылга чок күрүнезин тургузар эргелерин тыпсып, бот... демиселин ...үргүлчүлээринге бистиң улус долу шиитпирлиг деп, аңаа болган парлалга конференциязынга палестин ФАТХ ор... ТК-ның кежигүнү Абу Айяд медеглээн. Америк империализмниң чепсектеп, деткээни израиль агрессорларының ... ...ле дээ эвес сегиржип алдынкынга Барыын Бейрут шыдажып үнген.

Польшадан медээлер

ВАРШАВА. (СЭТА). Гданьскиге, Щецинге болгаш Ястшембиге кылдынган билдингир дугуржулгаларның ийиги чылынга холбаштыр чуртта байдалды улам дүвүрүүрдер сорулга-биле социализмге удур күштер сөөлгү хүннерде Польшага өнчүк-чөргээлиг кампанияны нептереткенин мурнунда дыңнаткан турган. Олар боттарының үүлгедиишкиннерин даштыкының хоралакчы төптери-биле холбалыг чорудуп турганнар. Ажыл соксадылгаларын организастаарынче, транспорттуң, хөй-ниитиниң бүдүрүлге черлериниң ажылын сандарадырынче кыйгырган хуудустарны нептередип, агитацияны чорудуп, бюллетеньнерни парлап үндүрүп турган.

Августуң 31-де кежээ хүннен соонда Варшавага, Врославка, Гданьскиге, Краковка болгаш өске-даа чурттакчылыг черлерге хуулган идегеттерниң бөлүктери кудумчуларже үнген, полициялар кылдыр каттыжып эгелээннер. Польша найысылалынга оларның чыглыр төп чери кылдыр шаажа-чүдүлге албан черлериниң турары Замок шөлү шилип алган турган. Чыылган кижилер Маршалковая кудумчузу-биле шимчеп чорупкан болгаш оларның кырынга «Солидарностинниң» транспарантылары, күрүнеге удур кыйгырыглар көстүп келген. Салдайлардан, хааржактардан болгаш өске-даа бөлек материалдардан быжыглаанмыышкыннарны кылырының оралдажыышкыны болгулаан.

Шериг кезектери болгаш милиция корум-чурум үрешкинниң кол-кол черлерин аңгылап, бүзээлээн. Корум-чурум үреп аныяк кижилер удурланыышкынны кылып, шериг хайгыылдарже халдаашкыннарны кылганын барымдаалаан, сүт аттыктырар херекселдерни болгаш карак чажы төгүлдүрер хөйлерни ажыглаан.

Чуртта шериг байдалын тургусканының түңнелинде шыңгыы соруушкунга таварышкан контрреволюцияның күштери амдыызында тужлунга чедир сый шаптынмаан деп чүвени көргүзер дээш социализмге удур чажыт хөделип турар идегеттер ол мөңгүлежиишкинниң болуушкунну өскүдүп үндүргенин Польшага ол хүннүң болуушкуну херечилеп турар. ПАП агентилелдиң болгаш полша радионуң дамчытканы-биле алырга, чурттуң бүдүрүлге болгаш албан черлериниң хөй кезии августуң 31-де күш-ажыл хүнүн өөжургалдыг-тайбың болгаш чогумчалыг ажыл-биле эрттирген. Транспорт болгаш садыг черлери соксаал чокка ажылдаан.

ККП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Хамхын хоорайга Корейниң Күш-ажылчы партиязының 6-ты пленуму болуп, өңнүг металдарны бүдүрерин көвүдедириниң болгаш машина тудуушкунунга депшилгелиг технологияны нептередириниң айтырыгларын аңаа чугаалашкан.

Пленум организастыг айтырыгларны база көрген. ККП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге кандидаттар турган Цой Ен Рим биле Со Юн Сенти ККП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге, а Тен Бен Хо биле Ким Ду Нам ККП ТК-ның Политбюро кежигүннериге кандидаттар кылдыр соңгаан.

ККП ТК-ның Чиңгине секретары Ким Ир Сен пленумга чуве чугаалаан.

Янзы-бүрү медээлер

УТТУНДУРБАС

Сентябрь 1. 1982—1983 өөредилге чылының эгелээшкинге туразкааткан байырлыг шугум чыскаалы Кызылдың № 3 ортумак школазынга болган. Аңаа башкылар, ада-иелер, чалаткан аалчылар, өөреникчилер, школаның эргиини бо чылын бир-ле дугаар артап кирер бирги классчылар чыглып келгеннер.

Байырлыг шугум чыскаалынга ол школаның 3 «в» клазының тергиин өөреникчизи Женя Ропкевич өөредилге чылынга алдаржыдып шуглук номчаан. Школа директору Владимир Иванович Виденкин чаа өөредилге чылының ажыттынганы-биле бүгү өөреникчилерге, башкыларга, ада-иелерге, бирги классчыларга ооң байыр чедирип, оларга чедиишкиннерни күзээн. Бо өөредилге чылында школага иййи муң ажыг өөреникчилер ниити ээлчег-биле өөрениринге ол дыңнаткан. Ол ышкаш улус өөредилгезиниң шугумунга хөй чылдарда ажылдап, «келир үениң аныяк салгалын өөредип кижизидериниге нүүнү, билиин хоорам чок бараалгадып келген хоочун башкыларны адап таныштырган.

Чалаткан хүндүлүг аалчылардан РСФСР-ниң алдарлыг башкызы, амгы үеде пенсияда И. В. Архипова, Ада-чурттуң Улуг дайызының киржикчизи В. В. Китайкин, улус өөредилгезиниң хоочун ажылдакчызы П. Д. Курченко, Тываның геология шинчилел экспедициязының начальниги Л. И. Аврущий олар өөреникчилерге чагыгларын берип, келир үениң өзулуг ээлери кылдыр өзерин күзээннер.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

АНЫЯК ТАЛАНТЫЛАРГА

Латвияның бүгү-ле кодээ районнарын бо чайын педагогтар кезип, аныяк талантыларны дилеп тыпканнар. Олар Риганың тускайжыттынган Эм. Дарзиня аттыг музыка болгаш Я. Розенталь аттыг уран чүүл база хореография училищезинге өөренип эгелээннер.

Чаа өөредилге чылынга уткуштур тудугжулар оларга тергиин интернатты тудуп берген. Ында келир үениң балет артистери, хөгжүмчүлери болгаш чурукчулары чурттай берген. Бирөөлеринге-ле иий-үш чүзүн чурттаар өрээлдер арыг-силиг, делгем. Оларның эргелиинде музыка класстары, чурукчуларның болгаш скульпторларның студиялары, балеттиң ийи залы ам ажылдап эгелей берген.

Кичээлдерден дашкаар үеде чорудар хемчеглерни педагогтар ажылдап кылган, чаштарның бүгү талазы-биле сайзыраарынга чугула чүүлдерни планнаан.

МУЗЕЙНИҢ ЭКСПОНАДЫ АПАРГАН

Совет трактор тудуушкунунуң баштайгызы «СТЗ-507-ниң» капотунга чечектерни салыптарга, бир янзы апарган. Ооң чылдагааны онзагай: Туркменияның Чарджоу областың Дарган-Атин районнуң ховуларынга оп-оп чылдарның дургузунда ажылдап келген «каң аът» музейниң экспонады апарган.

«Прогресс» деп пионер лагеринде музей кодээ ажыл-агыйның техниказының онзагай хевирлерин чыып турар. Аңаа кетмень тырбаны, ыяш андазынны, тараа бастырар чарыкты, хол дээрбезин көрүп болур. Ол бүгү чүүлдерни сонуургактар төрээн булуңун кезип чораапчып эккелгеннер.

Эрги тракторну оолдар болгаш кыстар боттары септеп алганнар. Ооң баштайгы башкарыкчыларының бирээзи — күш-ажылдың хоочуну С. Аманов база илереп келген. Аныяк Туркмен республиказынга кодээ ажыл-агыйның механизастаашкынын канчаар эгелээнин чаштарга ол чугаалап берген.

(СЭТА).

Молдав ССР-ниң сес дээди болгаш 50 ортумак тускай өөредилге черлери улус ажыл-агыйынга чүс муң ажыг специалистерни белеткеп турар. Чылдың-на заводтарга болгаш фабрикаларга, кодээ механизаторларның болгаш тулугжуларның бригадаларынга профтехучилищелерге өөренип, белеткеттинген аныяк ажылчыннарның 30 муң кижилиг бөлүү каттыжып кирип турар.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Кишинёвтуң демир-бетон кылыглар болгаш бажың тудуушкунунуң улуг панель кылыр № 4 заводунуң бригадири Вера Петровна Бутаның Кишинёвтуң № 3 ХПТУ-зунуң сургуулдары-биле кады турары.

М. ПОТЫРНИК биле А. СИМАНОВСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКЧУЛАР ТЫВАДА

Бистиң республиканың хоорай, суурларынга бо хүннерде чораан ниити «Эвилеңдешкен республикаларның чурукчуларынга тыва черге изиг-биле байыр чедирип, чогаадыкчы чедиишкиннерни күзеп тур бис!» деп ло-зуң, плакаттарны бо-ла көрүп болур.

Совет Тываның ырак чөөк, кадыр-берт малчын фермаларында, хойжу бригадаларында, хоорай, суурларында бүгү ажыл-ишчилер СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга хүлээп алган Аъш-чем программазын ажылдыг боттаандырар дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Ол маадырлыг иштиң тургузукчуларының овур-хевирин графикага, уран чурулгага бир мөзүлеш илереткен көргүзер дээш эвилеңдешкен республикаларның чурукчулары бо юбилей мурнуу таварты чоруптулар. Ажылчын хуулгаазы чогаадыкчы ажыл кылып, Тывада чедип келгеннер. Оларның составында бистиң чуртувустуң хөй эвилеңдешкен республикаларындан, Москва, Ленинград, Алма-Ата, Ташкент, Баку, Воронеж ышкаш улуг хоорайлардан келгилээн 25 кижи киргең.

Олар дөрт бөлүкке үстүп алгаш, мөңге ногаан тайгаларының, түң дег ак мөңги харларның чүрүүн Тожу, малдыг оъттуг делгей ховуларлыг Эрзин, кадыр-берт, дээр шаар бедик даг сыннарлыг Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга районнарже углаңдыр тарап аъттангылапкан. Олар аңаа баргаш, чаа Тываның алдар-сураглыг кижилери-биле ужурашкаш, оларның-биле кады чымчак ак бистиң хевис кырынга олургулапкаш, хөөг сүттүг сарыг шайны аартап, сеткил-сагыштан хөөрежип чоруп турарлар.

Оларның чогаалдыг ажылының түңнели бо чылдың сентябрь айда Кызылда республиканың хөгжүм-шии театрынга ажыттынар. ССР Эвилелиниң тургустунганының бээр 60 чыл болур оюнга тураскааткан делгелгеге кестүп эгелээр. Бүгү-эвилелдиң «Чер болгаш кижилер» деп база моон соңгаар организастаар делгелгелерге база киржир. Аңаа диптиг төвүнүң чогаалыкчы аалчылары — чурукчуларның аалчылары бистиң улуг-делгем Төрээн чуртувустуң хөй нация чоннарының бузулбас мөңге найыралының илерели. Чырыткылыг коммунистиг келир үе дээш тургузукчу ажыл-ишке чаа чедиишкиннерже хей-аът киирип турар уран чүүл чогаалдарын тургузарын оларга күзеп турар бис.

А. ДАРЖАА.

ӨГ-БҮЛЕ ДУГАЙЫНДА

Кижилерниң бот-боттарынга хамаарылгазының дугайында «Чаг үндүр элержир» деп үлегер домак бар. Ону өг-бүле улуска бүрүн хамаарыштырып болур. Ындыг-даа болза, чамдык сан-түңнерден алгаш көөрге, «чаг үндүр элержиринге» четпейн чарлы бээр өг-бүлелер база эвээш эвес. Ортумаа-биле ССРЭ-де үш өг-бүлениң бирээзи-ле чарлып турар.

Бо сан-түң дуврenчиг болбайн аап. Өг-бүле амыдыралының барымдаазының дугайында ол база бадыткап турар. Шынап-ла амыдыралга эвээш эвес бергелер, аттырыглар хөй-биле туруп көөр.

— Чарлыышкыннарны аналитен өөредиистин соонда, өг-бүле улустуң материалдыг хандырылга талазы-биле айтырыглары (акша-төгерик, эт-сеп) эвээжеп, угаан-бодал, мөзү, шынар талазы-биле айтырыглар улгаткан-дыр — деп, ССРЭ-ниң Педагогика эртемнериниң Психология институдунуң эртем ажылдакчызы, өг-бүлениң психологтуг дээш чедирер консультация төвүнүң удуртукчузу Елена Новикова чугаалады.— Өг-бүлелерниң чарлы бээриниң чылдагааннарын илереткен социология шинчилелдериниң харыыларының канчаар үстүнгениң сонуурган көрүңер даан:

— ниити туруш болгаш сонуурганнар чогувазы;

— аажы-чаң таарышпазындан;

— өг-бүлениң эрге-хүлээлгезин чаңгыс кылдыр көрбезиниңден болгаш өске-даа.

Бо харылардан чурттаарынга таарымчалыг чер чок азы акша-төгерик чедишпезинден дээш чылдагааннар чок ышкажыл. Ындыг-даа болза, ашаа биле кадайының аразында ниитиниң харылзаазын «байлашпайн» турарындан.

Бистиң күрүневис өг-бүлелерниң оргулазын улам өстүрер, чурттаар чер-биле хандырар, ажылдап турар иелерниң хостуг үезин көвүдедир, чаштарны кижизидеринге күрүнениң дузаламчызын чедирер дээш ышкаш политиканы өг-бүле хамаарылгазын улам быжыглаар сорулга-биле чорудуп турар. Чуртта тургустунган өг-бүле албаны деп чаа албан чаа өгленгеннерге угаан-бодал, өөредилгелиг, юридиктиг болгаш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээринге чедингир дузаны көргүзер сорулгалыг.

— Бот-боттарының аразында харылзааның бустун турар чылдагааннарын орта билбес бээзин кижилер бистиң консультация пунктувуска кээп турар — деп, Елена Новикова уламчылаан.— Оз дээрге боттарын билишпези, өг-бүле иштинге кандыг хамаарылгалыг болурун кайызының-даа эки угаан билбези болур.

Харын өг-бүлеге чүү-даа туруп болгай-ла. Ындыг-даа болза кежигүн бүрүзү тыптып келген маргылдааның уйдезинин контарын билир болза эки турган ииик. Төрелдерниң, таныштарының, кады ажылдап турар өөрүнүң боттарының дурнулгазындан кылган түңнелдери, оларның бодалдары база тургай-даа, чамдыкта хамааты чок өжээргенин муунда тургустунуп келген байдалда маргылдааны специалист аналлизтеп турда база эске болдур эвесте. «Сүмелекчиниң кымның мугал, моогал деп дөрт сүме бээринде база эвес болдур ийин. Өг-бүлеге чөрүлдээниң тыптып келген чылдагааның тодаралып, ону болдурбазының оруктарын ашак-кадай улус кады дилээр ужурлуг деп өөредип турар бис.

Психологтуг кижизидилгеде бот-бодун билишпезиниң ужуу деп чүве бар. Кажан маргылдаалыг үе тургустунуп келгенде ооң чылдагааның бир кижиниң тодаргай бодунче адрестээр чүүлдерден алгыш-кырыш улуг кээп болур. Чижээ, кадайы чем хайындырып, бажыңын арыглап четтикпээн болза, ашаа доразына «Чалгаа сен, чүт сен...» дээш-ле баар болгай. Аңаа хоорадаан кадайының база ындыг хевирлиг харызы чүге чедирип болуруз? Ындыг маргылдаалар чүгле хоралыг эвес, кандыг-даа ужур-утка чок болур.

Кадайының азы ашааның дугайында эччок сос элериниң мурнунда ооң орнунга бодун канчаптар турганыл деп айтырыгны баштай салып, бүгү чүвени деңнээри черле артык эвес. Ындыг арга маргылдааларны болдурбас, боттарын билчиринге чедирер болгаш өг-бүлеге таабың байдааны тургузар.

— Кижи бүрүзүн камгалаар кижилер турган чарлыышкыннарның саны кызырып болур бис — деп, Елена Новикова түңнелинде чугаалаан.— Ону өг-бүле амыдыралының айтырыглараның талазы-биле Ленинградта консультацияның удуртукчузу, профессор А. Свешен база дедпиг турар. Чарлыр дээн үш өг-бүлениң бирээзи-ле специалистиң сүмезин эдергенинден өг-бүлезин камгалап арттырып алган деп ооң сан-түңү бадыткаан.

Алексей ЯНКОВ, социолог.

(ИМА).

СЕНТЯБРЬДА КИНОЛАР

Киев хоорайның 1500 чыл болур юбилейинге украин кинематографистериниң тураскааткан «Мерген угаанныг Ярослав» деп өңнүг, иий сериалыг кинозунуң үзерин көрүкчүлер четтикпейн манап турар. Эрте-бурунгу Орус күрүнениң хөгжүлдезиниң эң бөдүү үезин ында көргүскен. Ынчан мерген угаанныг Ярослав хаап турган. XI век. Ол Новгородка хаап турган. Адазы (Киевтиң хааны) Владимир моңзоп деп медээ соонда беш оолдуң аразынга эргечагырга дээш хан тогуушкуннуг маргылдаа эгелээн. Святополк Борис биле Глебти өлүрүп каан, ол Ярославты база өлүрер бодаан. Ол Новгородтуң улузун демиселче кыйгырган, ол тиилеп үнген. Киевтиң хааны болган. Орустуң өске күрүнелер-биле харылзаазын быжыглаан.

Ярослав бодуун кыс Льбавага ынак болгаш ооң уруг-даа турган болза, Орустуң чечектелип хөгжүүрү дээш швед хааның уруу Ириннаны кадай кылып алган. Льбава сүгже халып олуп калган. Уруу Неждананың салым-хуузу база нарын болган.

Ярослав нарын шылгалдаларны ажып эрткен. Хоралыг дайзын—печенегтерден камгалаптырда, шупту орустар бир баг болуп алыры чугула дээрзин ол угаадып шыдаан. Хан тогуушкунныг тулчуушкун. Дайзын чылча шаптырган.

Кинода төөгүнүң фактыларындан аңгыда, бодап тыпкан овур-хевирлер база бар. Кинода дерилге, хеп-сып кангамчык өңгүр, чараш. Кол рольда чаа ойнап эгелеп турар Юрий Муравицкийни киирген. И. Вельяминов, И. Гринько, Л. Филатов болгаш өскелер-даа ында ойнап турар. Кинону Довженко аттыг киностудия база «Мосфильм» кады үндүрген.

«Сагыш-сеткил» — музыкалыг фильм. Ында кол рольду сураглыг ыраажы София Ротару ойнап турар. Бо кино анаа-ла фильм-концерт эвес, харын сураглыг эстрада ыраажызы Виктория Свободинаның салым-чолун көргүскен рассказ.

Кижи бодаарга Викторияның байдалы тергиин дег, аттыг-алдар, талант, чүс-чүс мөгейикчилер. Бүгү-ле чүве хенертен буураан: ашаа база чоруй барган, ыраажы биле музыкантылар база бот-боттарын билишпестээн, үнү база баксыраан эгелээн. Эстрадазы каттыш, үр хуусаалыг эмнедири чугула апарган. Виктория ырычокка чурттап шыдавас. Ол ам аянныг ыр-шоорлуг рок-бөлүк-биле база таварыр бергэн...

Кинону «Мосфильм» студиязы үндүрген. Ротаруну күүселдези-биле он ырыны дыңнаар.

Чиш режиссёр С. Аларконуң «Мосфильм» киностудиязынга тургускан ушкү кинозунуң ады— «Кондорнуң бууравы». Кондор дээрге сек чиир араатан куш. Фашист диктатор Гамон Онофрени шак ындыг куш-биле деңнеп турар. Мануэль Ромеро деп солдат бодунуң чагырыкчызының адвантадызы бүдүү өлүрүп каан, ооң орнунга кирип алган. Ол ам аштан тиреес. Ынчалза-даа чагырыкчызынга ол дээш «барып болур» ужурлуг. Мануэль ам эш-өөрүн-даа бодавас, ол саттыпкан.

Аңаа дайынчы Беловтуң маадырлыг чоруунуң дугайын «Полковник Шалыгинниң маадыкыны» деп кинода көргүскен. Бистиң хайгыылчылывысты ынаар дээш хамаарышпас дыңнадыг тавар дыштыр эртирер берге даалга үш совет дайынчының мурнунга тургустунган. Гитлержилер хайгыылчыны мыан-ла тудуп алырын бодап турар. Аткылашкынның үезинде Георгий Валериановичтиниң иий эжи өлүртүп каан. Орукка чорда бузундузундан тадарыңыңдан бар немежин кээп турган. Даалганы мыан-ла күүседиринге Белов хүлээнип алган. Төрээн чуртунуң даалгазын күүседип шыдаар дээрзинге ол бүзүрелдиг.

Беловтуң ролунда билдингир артист Б. Галкин ойнаан. Одессаның киностудиязынга кинону үндүрген.

«Беларусьфильм» киностудиязының «Мергежилиниң талазы-биле хыналда ажыл» деп киноду иий салгалдың салым-чолун, амгы үениң аныяктарының мөзү-шынар талазы-биле дадыгыышкынын көргүзүп турар. Чиик амыдыралга бөле чурттап чоруур, төөгү факультединиң студентизи Алька деп аныяк кыстың төөгүзү кинода кол черни золаан. Партизаннап чораан, кижилерге энтиг-зэздек, чымчак сеткилдиг ам аар аараан хереэжен кижи-биле Альканың душ болган ужуражылгазы ону таны бодандырыпкан. Амыдырал дугайында, кижилер дугайында ол ам бир янзы көөр апарган.

«Экии, школа!» деп кинофестиваль Кызылдың «Пионер» кинотеатрда чоруп турар. «Мээң чаш назынымның чалгыннары» деп кинону ортумак болгаш улуг назылыг школачылар сонуургалдыг-биле көөр. Ында хайгаарал чок арткан Степка Царёвтуң салым-чолун көргүскен.

Э. Успенскийниң «Хуулгаазын хемни куду» деп номун өзутаар тургускан өөредилгелиг солун тоолду база уруглар сонуургаар. Ооң ады —«Ында элдептиг орукчугаштарда».

Н. БОЛЬШИНИНА, кинопрокаттың реклама талазы-биле улуг редакторы.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

Солуннарның болгаш журналдарның, а ол ышкаш «Шын» солуннуң чагылдазы удавас доостуруп утпаңар! Ону «Союзпечатьтың» агентилери, хөй-ниити тарадыкчылар хүлээп ап турар.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын бөдүгаар алырга, бөгүн республикага бүргеп аязыр агаар болур, чамдык черлерге бичии чаъстаар. Соңгу-барыының чүкче угаалыышкынының хаттың күжү секундада 3—8 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 12—17 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр, дымыраш чаъстаар. Хүндүс агаарның температуразы 13—15 градус чыдыыр.

Республиканың автоорукталынга кестүрү эки.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Юность» хореография ансамбльының көргүзүү. 9.20 — Аныяктар адрестери. 10.20 — «Ужуражыкже, ыңаам». Уран-чечен фильм. 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 15.45 — Чарлал. 15.45 — Телемедээлер. 16.00 — «Нефтехим. Намдарның эгелээни». Документалдыг телефильм. 16.30 — Волейболга делегей маргылдаазы. Эр кижилер. Болгарияның болгаш ССРЭ-ниң (2-ги) шилилдеге командаларының ужуражылгазы. Ленинградтан дамчыдылга. 17.00 — Тоолдуң аалчылары. «Акмаль. Улу болгаш Кадын-хаан». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Иностранная литература» («Даштыкы литература») сеткүүлдүң кол редакторуу Н. Федоренконуң француз чогаалчы А. Стил-биле беседазы. 19.25 — «Матильданың негелдези, азы «Өг-ээзин» кым бижээнил?». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. Э. Вильдениң «Өг-ээзи» деп тоожузун өзутаар тургускан. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — Кежээки аялгалар. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Киев).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Аңгап дыл. 12.35 — Орус улустуң тоолу. 4-кү класс. 13.05 — «Чурагачы». Тележурнал. 13.50 — Телемедээлер. 14.00 — 18.30 — Чарлал. 18.30 — «Соңгу эгин». Документалдыг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Азия товуу». Информация-публицистиг программа. 19.25 — «Чедээш». Дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Музыкалыг тоолдар». 20.15 — «Партияның планнары — улустуң планнары». «Дуржулганың адрези — Коряжма». Котластың целлюлоза-саазын комбинадының ажылының дуржулгазының дугайында. ССРЭ-ниң Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрүнүң министри М. И. Бусыгин дамчыдылгага киржир. 20.45—РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Эрделн арфага ойнаар аялгаларны күүседир. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — 23.40 — «Өг-бүле байдалының вайы-биле». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Сонуургактарга

АРТЫНЧЫНЫ АРТТЫРБАЙН

«Сайенс ньюс» (АКШ) журналдың бижээни: Балык заводунуң [illegible] (баштарда, [illegible], сөөктерде) хөй санныг протеин бар. Ынчангаш балык ооргазының солуптар мал чемин ол артынчыларндан кылып ап болур. Ону кылымал сугларга өстүрүп турар балыктарны чемгерерже база ажыглаар.

МОРКОВЬТУҢ АЖЫЫ

...орковь кижиниң кадыкшылынга ажыктыг дээрзи [illegible] чуңуң кижиниң кежин ажаарынга ажыглаар, оңу ажыглаарга карак шоонга эки салдарлыг... Англияның «Ланцет» журналында айтканы —ол ногаада база бир онзагай шынар бар. Кижиниң өкпелинге рак аарыын болдурбас шынарлыг. Мейичина шинчилгезинге эртирген 1954 ортумак назылыг кижини ол шынарын херевин тайылтарга.

ЭВМ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

Кижиниң организминде хөй-биле [illegible] шинчилээринге кылган чаа аппаратты Японияга бүдүрүп эгелээн. Организмче үдүрлаашкак бүдүмелдерни киирген соонда, чаа аппарат түңнелдерни санаарга көргүзе бээр. Ол бүгүнү ЭВМ ажылдап кылыр. Мурнунда ындыг шинчилгелерге үш хүн негеттинер турган болза, ам чүгле 30 минута чарыгдаттынар апарган.

ДАШ ВЕКТИҢ КАДЫРГЫЗЫ

Беш муң чыл бурунгаар Сибирьге чурттап чораан кижиниң сагындыр-тыыныгыр аңнааар балыкчылар оваарнап чадавас. Ол балыкка «чемин» кылдыр [illegible] ажылдап чоокан. Ону Иркутск областың Каменка [illegible] чурттакчылары [illegible] тып алган.

Даш балыгны [illegible] [illegible] [illegible].

ТАЙГАНЫҢ ЭЭЗИ КЫМЫЛ?

Уруг [illegible] аңнаар оруктуг кежир, дааның бир шиинден өскезинче парлар өг-бүлези кеже берген. Араатаннар [illegible] кешкен болган! Кыс пав автомашиналар уруктели олар [illegible] турун тогарышпа [illegible], иии оглун орукту, кеже шолуу, ынчежек хемни кежир эдерти берген.

Кижи Уссурий тайгазын [illegible] шинчээдип ап турар. Охотовед Л. Маковкин 19 чыл иштинде парларның аажы-чаңын өөренип келген. Олар [illegible] чоорту [illegible] [illegible]. Кижиниң кылып [illegible] [illegible] [illegible].

Курасеп, СЭТА-ның [illegible].

ЧАРЛААЛДАР

Тываның күрфилармониязы дараазында жанрларга аныяктар аразынга конкурс чарлап турар:

1. Вокал (ыраажы).
2. Сыгыт, хөөмей, каргыраа.
3. Аянныг номчулга.

Конкурска киржири-биле артистерни болгаш филармониянын ойнаарактар (кукла) бөлүүнүң артизиниң мергежилин чедип алыксаар кижилерни чалап турар. Тыва болгаш орус дылды эки билир үндезин националдыг аныктары болза улам эки.

Конкурс филармонияга сентябрь 10-дан 15-ке чедир болур.

ДОСААФ-тың Кызылда техшколазы секретарь-машинисткаларны [illegible] немелде чыылдаңы чарлап турар. Өөрениринин хөлезини 85 рубль, хуусаазы—2,5 ай.

ШКОЛАНЫҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Интернациональная кудумчузунуң 49 дугаарлыг бажыңы, телефон № 2-25-28.

РСФСР-ниң аңнаашкын болгаш аңныыр ажыл-агыйының дугайында дүрүмү база Тыва АССР-ниң девискээринге аңнаашкын чурум-биле дүүштүр республиканың девискээринге 1982 чылдың сентябрь [illegible] эгелеп [illegible] болгаш тулаа куштарын чайгы-күскү үелерде пятница, суббота, воскресенье хүннеринде аңнап болурун чөпшээреп [illegible]. Бир аңчы хүнде 3 [illegible], [illegible] өлүрүп болуруның нормазын [illegible].

Республиканың девискээринге черлик куштарны аңнаарының чурумун, нормазын, хуусаазын сагыыр талазы-биле [illegible] (начальниги А. С. Нурзет), аңчыларның болгаш балыкчыларның республика ниитилели (даргазы К. А. Башанов) шыңгыы контрольду тургузарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели дааскан.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Часкы олимпиада азы хор начальниги» 10.00, «Крамерге удур Крамер» 11.20, 13.40, 15.00, 16.20, 18.40, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Экии, билиинмес оруктарда...» 9.20, 12.20, 15.20, «Мээң чаш назынымның чалгыннары» 10.50, 13.50, «Эрес-кашпагай» 17.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Билир азы утпур» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шугуран» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАНГЫ»: «Узу чылан» 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-11-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедиишкин баргаазы 2-32-75 телефоннар долгаар.

Заказ № [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынның херектериниң талазы-биле эргелелдиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—[illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 207 (12005) | 1982 чылдың сентябрь 4, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

КҮСКҮ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА— БЕДИК ТЕМП БОЛГАШ ШЫНАР

БАЙДАЛ ДЕҢ-ДЕСКИ ЭВЕС

Бөгүн «Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Бегин Дугаржаптың бригадазының чедиишкиннинге тураскаадып көдүрген.

Улуг-Хемниң Жданов аттыг совхозунда коммунист Бегин Дугаржап удурткан мал чеми белеткээр механизастаттынган бригада бо чылын 4300 тонна сенаж салыр планын дүүнге чедир 8414 тонна кылдыр күүсеткен болгаш ажылын ам-даа уламчылап турар.

Мурнакчылардан үлегер алыңар!

Келир кышка белеткел, ааа уткуштур четчир санныг мал чемин курлап алыр ажылдар республиканың совхозтарында үргүлчүлеп турар. Республиканың Статистика эргелелиниң август 30-де медээзин ёзугаар алырга, малга чем белеткелиниң байдалы ындыг-ла бедик темпилиг эвес. Ниити план чүгле 47.1 хуу күүсеттинген болуп турар. Ону тодаргайлаарга мындыг: чайгаар үнген болгаш тарымал сигеннерин бо чылын республика 220400 тоннаны белеткээр планныг. Август 30-ге чедир кылдынганы —103811 тонна. Сенажты 74200 тоннаны салыр турган, ону ам 59,3 хуу кылдыр күүседип алган.

Районнар аайы-биле алырга, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнар өскелериниң мурнунда чоруп турар. Олар ниитиниң малының сиген белеткээр планнарын ол-ла дараалашкаа-биле 63,5, 65,8, 62,1 хуу боттандырып алганнар. Тожу район планын 37,3, Каа-Хем — 33,4, Өвүр—13,1 хуу күүсеткилээш улуг хожудаашкынны болдуруп турарлар. Адактың соонда Танды район чоруп орар. Районнуң ажыл-ишчилери бо хүннерге чедир 5027 тонна сиген белеткээш, планын чүгле 27,7 хуу күүсеткен. Арткан районнарның көргүзүглери база ындыг-ла эки эвес. Олар планының чартык кезииндеп бичиниле хойну белеткеп ап, сиген кезиилдезиниң темпизин кудулаткан. Ниити медээ ёзугаар алырга, республиканың ажыл-агыйлары августуң сөөлгү он хонуунда мал чеми белеткээрин ала-чайгаарлаашкынче кирип, оожум байдалче шилчиткен. Ынчангаш ниити планга немелде ындыг-ла хөй эвес болган.

Районнарның ажыл-агыйларында байдал кандыгыл? Ында темп база-ла деңдески эвес. Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхозунуң сигенчилери планын 115,1 хуу күүсеткен. Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездинең аттыг совхоз планын 71,0, Карл Маркс аттыг совхоз—78,8, Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхоз—84,5, «Барлык»—76,2, Кызыл районда «Х Улуг хурал»—78,1 хуу күүсеткилээш, өске ажыл-агыйларны мурнап турар. Чамдык совхозтарның көргүзүглери мырынай шоолуг эвес. «Шамбалыг» совхоз планын чүгле 20,2, «Тере-Хөл»—35,5, «Улуг Октябрь» — 18,1, «Енисей»—24,4, «Ак-Чыраа» —28,2, «Тээли»— 24,6 хуу боттандырып ап, кончуг органнаас чок ажылдап турарлар.

Бо чылын Тандық районнуң ажыл-агыйлары улуг хожудаашкынныг ажылдап турарлар. Оода чадаарда планының чартымын безин күүседип алган совхоз ол районда чок. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг болгаш «Коммунизмниң херели» совхозтар сиген белеткээр планнарын 45,3 биле 45,2 хуу чедиргилээн. Адактың соонда — «Революцияның чалбыыжы» совхоз. Бо ажыл-агый август 30-ге чедир 200 тонна сиген белеткээш, планын чүгле 4 хуу бичии-ле ажырган.

Сенаж салырының планын Барыын-Хемчик — 100,6, Кызыл район—131,5 хуу белеткээн. Бо чижек өске районнарга үлегер-чижек болбушаан, сенаж ышкаш чугула мал чеминиң белеткелинче кол кичээнгейни угландырарын дааңдырып турар. Сенаж белеткелин Тес-Хем район 34,9, Каа-Хем —42,6, Тандың—44,5, Чөөн-Хемчик—59,6 хуу күүседип ап, өске районнардан куду көргүзүглүг болуп турарлар.

Амгы хүннерде сорулга чаңгыс: ниитиниң малынга четчир санныг чем курлавырларын тургузуп алыры. Ындыг болганда чер-черде партия, совет органнар мал чеминиң белеткелиниң деңнелин бедидер сорулга-биле бүгү бар арга-курлавырларны долузу-биле ажыглаарын үениң байдалы негеп турар.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Александр Кыспай «Май 1» совхозтуң мурнакчы ишчилериниң бирээзи. Ол—тракторист. Кызымак, эрес-кежээ ажылы-биле А. Кыспай макталдыг. Оон ажылы черле ындыг: олут-чыдыы чок, ырак-узак Ак-Хемден Кызыл-Арыгдан мал чемин одаар мал сөөртүр дээш олурар эвес. Район Совединиң депутады, коммунист А. Кыспайның удурткан мал чеми белеткээр бригадазы ажыл-агыйның мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар бригадаларның аразында социалистиг чарышта мурнап турар. Тере-Хөл совхозунуң малынга бызыг чем-суурну тургузар херекке боттуг улуг киириштирер дээш бригада кызымак ажылдап турар.

А. Кыспай — аныяктарның дагдыныкчызы. Аныяк оолдар Б. Калганай, В. Ак, В. Долгар оларның механизатор мергежилдин чедип алырынга дуржулагалыг эжиниң үлегери улуг болган. Олар дагдыныкчызынга чоргаарланырлар.

С. ХОЯДЫР.
Тожу район.

МАКТАЛДЫГ

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң огородунда ногааның дүжүдү бо чылын багай эвес. Ажаап алдынган ногаа аймаан садыг четкизинче чорударын уламчылап турар. Ажыл-агыйның ногаажылары бо хүннерге чедир күрүнеге 55 тонна капустаны, 22,5 ажыг тонна огурецти болгаш өске-даа ногааларны дужааган. Картофель садары эгелээн, ногааны садыг четкизинче чорударын уламчылавышаан.

Бистиң корр.
Тандық район.

УЛУГ ДОҢАТ БЕТИНДЕ

Бо чылын республиканың ажыл-агыйлары 24,5 муң гектар кукуруза ажаар. Августуң 31-ге чедир оон алды муң хире гектары ажааттынган. Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары кукурузаның 59 хуузун ажаагаш, районнардан бирги черде чоруп турар. Оон дараазында черни ажаалдазын 34,5 хуу чедирип берген Чөөн-Хемчик район ээлээн. Эң сөөлгү черде кукуруза ажаалдазын 8 хуу чедирген Тес-Хем район чоруп турар. Бай-Тайга, Өвүр, Улуг-Хем, Эрзин районнардан медээ келбээн. Эрткен чылдың бо үезинде 8460 гектар азы ажаар кукурузаның 35,5 хуузу ажааттынган турган.

Бо күзүн андарар ужурлуг 159108 гектар чериниң 5708 гектары азы чүгле 3,6 хуузу [illegible]. Эрткен чылын мырыңай 5,7 хуузу андартынган турган. Эрзин район бо талазы-биле өске районнарны мурнап, планнаан чериниң 33,2 хуузун андарып алган. Оон өске районнар алды хуу безин чедирбээн. Элээн каш район медээ чорутпаан.

Күзүн чажар тараа тарыыр планныг алды районда чүгле Улуг-Хем район ук ажылды эгелээн. Планын 80 хуу күүсеткен Чөөн-Хемчиктен өске районнар күзүн чажар тараа тарыыр планнарын оранчок ажыр күүсеткилеп алган. Оон уламындан ук тараа 15,7 муң гектар ашкан болгаш республиканың планы ийи катап ажыр күүсеттинген. Бо көргүзүг эрткен чылдың деңнелинден база барык-ла ийи катап ашкан.

Сөөлгү хүннерде тайгалар баштарынга хар кестүп келген болгаш доңат база болгулап турар апарган. Агаар-бойдустуң ындыг байдалынга ылангыя кукуруза ажаалдазын дүргедедири чугула. Келир чылгы бедик дүжүттүң үндезинин тургузар төлээде, күскү чер андарылгазын база дүргедедир херек.

КУКУРУЗА АЖААЛДАЗЫНЫҢ, КҮСКҮ ЧЕР АНДАРЫЛГАЗЫНЫҢ БОЛГАШ КҮЗҮН ЧАЖАР ТАРАА ТАРЫЛГАЗЫНЫҢ МЕДЭЭЗИ

(Август 31-де хуу-биле)

	ажааган кукуруза	андарган чер	чашкан тараа
Шупту республика	24,3	3,6	2,1 катап
Эрткен чылда турганы	35,5	3	132,1
Бай-Тайга	—	—	—
Мөңгүн-Тайга	—	—	—
Барыын-Хемчик	59,1	—	—
Өвүр	—	—	—
Чөөн-Хемчик	34,5	5,2	80
Улуг-Хем	—	—	—
Тандық	29,9	4,6	3,5 катап
Бий-Хем	29,5	2,4	2,1 катап
Тожу	—	—	—
Каа-Хем	29,4	4,1	165,4
Тес-Хем	8	—	—
Эрзин	—	33,2	—
Кызыл	[illegible]	3,2	[illegible]

МАШИНАЛАР ТУРБУШААН

Совхозта бүгү автомашиналарның деңкезин ажылдап турар, өскелери шимчевес. [illegible] машиналар төлээчыларның буруузу-биле үрелген.

Күс дүшкен, кыштаглаашкынга белеткелдиң түлүк үези келген. Турар машиналарны шимчедир талазы-биле хемчегни «Кызыл тук» совхозтуң дирекциязы болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары дарый алыры чугула.

О. ДАЛБЫП.
Өвүр район.

ХОЙДАН ЧЕДИ КИЛОГРАММ

Он бирги беш чылдың бирги чылында «Революцияның чалбыыжы» совхоз хойдан-на үш килограмм ажыг дүк кыргып алган. Ниитизи-биле 28 тонна дүктү ажыл-агый күрүнеге дужааган. Совхозтуң мурнакчы хойжулары П. Сафонов, Н. Виноградов оларның кыргаан дүгү бир хойга оналаштыр чеди килограмм чедип турган.

А. ЗАЙЦЕВ.

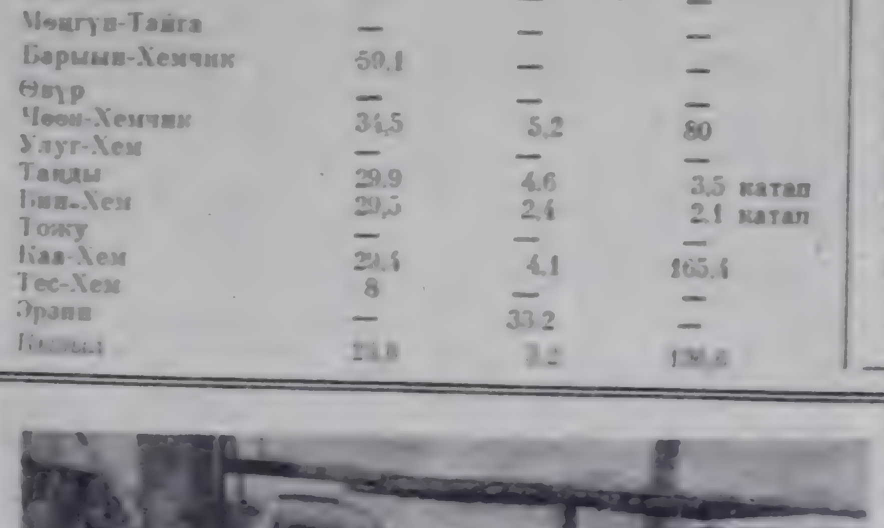

Мал семиртир «Суглук» совхозтуң төвүнче бо хүннерде чүс-чүс машиналар шуужуп, чүдүргөн мал чемнерин —сигенни, будукбүрүнү дүжүрүп турар. Мал семиртири [illegible] шөлдү чанында мал чемнерин [illegible] шөлде Чечек Ондарга удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы ону хүлээп алгаш, удур хээлектеп кирер.

ЧУРУКТА: «Суглук» совхозка дужааган мал чемин хээлектээр пехте шалыпчы бригаданың ажылдаашкыны үези.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХООРАЙНЫҢ ТУГУНДА БЕДИК ШАҢНАЛ

КУЙБЫШЕВ, сентябрь 2. (СЭТА). Куйбышев хоорайга Ленин орденин тывыскапынга тураскааткан байырлыг хурал маңаа болган.

Хуралдың киржикчилери [illegible] президиумга эш Л. И. Брежнев баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозу-ну составын соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов чыве чугаалаан. Чыылганнар ону чылыы-биле уткаан. СЭКП ТК-ның, Совет чазактың өмүнээзиндеп ол куйбышевчилерге Төрээн [illegible] шаңналын алганы дээш байыр чедирип, хоорайның болгаш областың ажыл-ишчилеринге эш Л. И. Брежневтиң чаагай күзээшкиннерин дамчыткан.

Куйбышевтиң төөгүзү барык дөрт чүс чыл иштинде үргүлчүлеп келген деп Д. Ф. Устинов чугаалаан. Хоорай хөй ну көрген болгаш шыдажып [illegible]. Улуг Октябрьның [illegible] хоорайның ишчилериниң ажыл-херектери. Ада-чурттуң садым-чолу-биле холбашкан сорулгаларны күүседиринге садымыкыны оон мурнунда эрткен үш чүс ажыг чылдарнындан хөй-хөй катап ашкан.

Бистиң бүгү чуртувустуң-биле бир демей, хоорайның чыл [illegible] черни Ада-чурттуң Улуг дайыны эзлеп турар. Партияның «Бүгү чүвени фронтуга, тиилелгеге!» деп кыйгырыын ёзугаар хоорайның ажылчыннары [illegible] көөр төөп чок дайын-биле [illegible] дүп үнген. Хөй-хөй куйбышевчилер төрээн чуртунуң тоталгазы болгаш хамаарыштыр чоннуг дээш амы-тынын бергеннер.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде силерниң тылда турар деп сагындырар хоорайнар таварты фронт шугуму — күш-ажылчы фронт тавары эрткен. Дайынның баштайгы хүннериниң-не эгелеп чурттуң чугула үлетпүр төвү болур хоорайга онзагай чы-дысалгалыг болгаш ужур-дузалыг роль онаашкан.

Куйбышевтиң чурттуң барыын талазында хоорайларындан [illegible] хөй заводтарны тургускан. Оон үлетпүрү дайын үезинде байдалынче дүрген шилчип, дайынны техниканы болгаш чепсекти бүдүре берген. Хоорай Ил-2 деп шуургедекчи самолеттарның маңаалыг үлетпүрүнүң баазазы болгаш кол бүдүрүкчүзү апарган.

Улустар тергиин-не ажылдап турган! Бүтүдениң бодалдары болгаш ажыл-херээ чаңгыс сорулгаже — фронтуга болдунар-ла шаа-биле хөй болгаш эки шынарлыг продукцияны бээринге угланган турган.

Революция мурнунда үе-биле дениззерге амгы үеде үндүрүп турар үлетпүр продукциязының хемчээли муң ажыг катап кевудээн.

Куйбышевтиң таңмазын баскан бараанар болгаш ындыг тар 80 ажыг чурттарда барып турар. Хоорайда эртем-техниктиг улуг комплекс тургустунган.

Силерниң хоорайынарже доктаамал кичээнгейни СЭКП ТК болгаш Совет чазак, эш Л. И. Брежнев боду салып турар. Хоорайның партия организациязы хүн бүрүнүң ажылынга оон мерген айтыышкыннарын болгаш сүмелерин үлүртүлгө болдуруп турар.

Куйбышевке доктаамал бесик кергүзүглериниң бүдүрүгелериниң саны өзүп турары өөрүнчүг. Ол эки-дир. Ынчалза-даа ол өзүлде ам-даа дүрген болурун, план күүсетпейн турар бүдүрүлгелер чок болуру амыдырал негеп турар. Партия айтырыгны ынчаар тургузуп турар. Ону ынчаар шиитпирлээр-даа апаар.

Куйбышевтиң бо үеде алдаржып турар бүгү чүүлдери хоорайның чүс муң кежигүннүг партия организациязының [illegible] болгаш политиктиг ажыл-биле доңт холбаалыг.

Оон-биле кады хоорайда планнар болгаш хуулгалеер күүсетпейн турар бүдүрүлгелер ам-даа бар. Ажылчы чоннарын чаагай чоруун бедидер талазы-биле комплекстиг айтырыгларны [illegible] үлгеттыраары чугула.

СЭКП ТК, оон Политбюрозу, эш Л. И. Брежнев боду чурттуң чонун эң-не кыска хуусаалар иштинде аъш-чем продукттары-биле хандырар талазы-биле дээштиг угулаар улуг ажылды чорудуп турар. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлери болгаш ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы харын чогум-на ону угланган. Оон боттанышкынынга бодунуң улуг Куйбышев область база киирер апаар.

Тургузукчу сорулгаларны бистер делегейниң берге байдалында шиитпирлеп чоруттавап турар бис деп, оратор демдеглээн. Империализмниң реакциялыг, бир-ле дугаарында АКШ-тың удуртулгазының хөлезиниишкиниң делегейде байдал чиндиктелип [illegible]. Дайын чоокку, тап тенгүш турар чөрдер бөмбүрзекте эвээш эвес. Социалистиг демнежикчилериниң [illegible] шүүлдүп [illegible] туралары угланышкыны [illegible] база илиг болбайн турар.

Бо чылын Крымга чаңгыс болган ужуражылгазы эш Леонид Ильич Брежнев болгаш социалистиг чурттарның удуртукчулары делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче быжыг болгаш чайгылыш чок угланышкынны база катап бадыткаан.

Оон соонда Д. Ф. Устинов Куйбышев хоорайны Ленин ордени-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчаан болгаш үргүлчүлеңниг алгыш часкаашкыннары боор турда, хоорайның тугунга орденни кадап берген.

Хуралга СЭКП Куйбышев хоорком бирги секретары В. А. Зайкин, ужар хуул бүдүрүлге каттышкынының чыыкчы слесары Г. И. Анчинов, «Красн» совхозтуң саанчызы А. И. Вовголяева, СЭКП Куйбышев обкомунуң бирги секретары Е. Ф. Муравьёв болгаш өскелер-даа чуве чугаалаашкан. Олар бедик шаңнал дээш өөрүп четтиргениң илергейлээннер.

КОСМОС ЭЭЛЧЭЭНИҢ ДУГАЙЫНДА ОТЧЁТ

Орбитаже ажылчын база бир экспедиция доозулган. Херээжен космонавтыңы киржилгези-биле «Салют-7» орбита станциязынга барып чораан ийиги экипажтың ужудуушкуну делегейге улуг сонуургалдыг болгаш магадаашкынны болдурган. Совет космос программазы ужудуушкундан ужудуушкунга чедир октаргайны болгаш черни өөренип көөрүнге, шинчилээринге кайгамчык улуг аргаларны бадыткап, космосту тайбың шиңгээдип алыр талазы-биле бүгү делегейге ужур-дузалыг түңнелдерни болуп турарын делегей эртемниң болгаш техниканың эң-не авторитеттиг эртемденнери демдеглеп турар.

Боттарының командировказының дугайында Л. Поповтуң, А. Серебровтуң болгаш С. Савицкаяның ажылчын отчёду бо дугайты база катап бадыткаан. Сентябрь 2-де ССРЭ-ниң Дашты херектер министерствозунуң парлалга төвүнге экипажтың парлалга конференциязынга совет болгаш дашты топ солуннарның, телеграф агентстволарының корреспондентилери, радионуң, телевидениениң, журналдарның корреспондентилери келген. Космонавтылар белеткээр төптүң болгаш Ужудуушкун башкарар төптүң удуртукчулары, сураглыг совет эртемденнер болгаш специалистер парлалга конференциязынга киришкен.

ССРЭ-ниң ДХМ-ниң парлалга килдизиниң эргелекчизи Ю. Черняков парлалга конференциязын ажыткан. Медицина-биология айтырыгларының институдунуң директору академик О. Газенкога илеткел кылыры-биле ол сөс берген.

Ужудуушкун программазын чедиишкинниг күүсеткени-биле болгаш Төрээн чурттуң бедик шаңналдары-биле холбаштыр космонавтылар Леонид Поповка, Александр Серебровка болгаш Светлана Савицкаяга байыр чедирерин ханыызындан мурнунда чевиштирерин көрүнер деп, эртемден чугаалаан.

Эмчи кижи болганымда, «Таврия» деп биотехнологтуг шенелдениң түңнелдериниң дугайында чугаалаар бодаан мен. Деңзи чок байдалдарга суук чүүлдерниң, металлдарның, пластиктиг массаларның, өске-даа каттышкыннарның шынар байдалын өөренип көөрүнче, угланган шинчилелдерни «Салют» орбита станцияларынга космонавтылар доктаамал чорудуп турар. Биология талазы-биле кедергей арыг болгаш дээштиг бүдүмелдерни: ферментилерни, гармоннарны, антибиотиктерни эмнелге сорулгаларынга черге ажыглаары-биле космостуң байдалдарынга ап болуруннуң аргазы дыка сонуургаңчыг болгаш перспективтиг ышкаш болуп турар. Космоска ужудуушкун үезинде кижиниң чүрээниң болгаш хан дамчыдар органнар системазының ажыл-чорудулгазын шинчилээринче, өөренип көөрүнче онза кичээнгейни угландырып турарын академик О. Газенко демдеглээн.

Экипажтың командири ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Л. Поповка дараазында сөс берген. Бортинженер А. Серебров, космонавт-шинчилекчи С. Савицкая составтыг экипажты удуртур алдар мээзэ онаашкан. А бистиң-биле кады делегейде ийиги херээжен космонавтының ужутканы улуг сонуургалдыг делегейге болдурган.

Ужудуушкунга белеткелдиң экспедицияның үезинде боттандырган чамдык шенелделерниң дугайында экипажтың командири журналистерге тодаргай чугаалап берген. «Салют-6» станцияга моон мурнунда ужудуп, ажылдааның Л. Попов демдеглевишаан, ол станцияның кол [illegible] «Салют-7» станциязы-биле деңнеп-даа болза, амгы станцияга ажылдаары дыка эптиг айыткан.

Совет космос техниказының быжыын, ынанчыгтыын А. Серебров бодунуң чугаазынга онзалап демдеглээн. Светлана Савицкаяның киржилгези-биле боттандырган шенелделерни ол чугаалаан. Шенелделерге бичии-ле чазыг кылыр болза, бүгү шенелделерге багай салдарын чедирип болур. Ынчалзажок Светлана бүгү шенелделерни хензиг-даа частырыг чокка кылган деп, А. Серебров айыткан.

С. Савицкаяның чугаазы журналистер чылыы-биле уткаан болгаш улуг кичээнгей-биле сонуурган дыңнаан. Космоска ужудуушкунунуң үезинде 20 ажыг шенелделерни, шинчилелдерни боттандырганын, оларның чамдыызын элээн хөй катап дагын кылганын ол чугаалаан. Экспедицияның кол экипажы — Анатолий Березовой болгаш Валентин Лебедев ол бүгү шенелделерни кылырынга улуг дузаны чедиргенин С. Савицкая онзалап демдеглээн. Станцияны олар кончуг эки билир болгаш ону тергиин эки башкарып чоруурлар.

Космонавтылар болгаш эртемденнер оон дараазында журналистерниң айтырыгларынга харыы берген.

Совет-индий башкарылгалыг кады ужудуушкунга белеткелдин чоруп турарының дугайында журналистер сонуурган айтырган. Космоска кады ужудуушкунну кылырынга хөй кижилерни Индиядан сумелээн. Оларның иштиндеп [illegible]. Оларның ийиэн Звездный хоорайга сентябрь-октябрьда белеткениин эгелээрин ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы Г. Береговой дыңнаткан.

(СЭТА).

КУРЛАВЫР ӨСКЕН

Ферма бүрүзүнге мал чемнериниң быжыг курлавырын тургузар дээш республиканың бүгү мал чемнериниң белеткелин [illegible] үш [illegible] «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң мал чеми белеткээр механизастаттынган бригадазы (бригадири В. К. Попов) силос салырын шалыпкын чорудуп турар. Бо хүннерде кукурузаның болгаш тарымал [illegible] 10 силос комбайны-биле кестирип киргеп. Баштай кестинген шөлдериниң ортумак дүжүдү 100 центнер ногаан масса болган. Олардан Красноярск фермазында 3000 ажыг тонна силосту оңгарда салган болгаш бо хүннерде оон кыдын кок тараа саваңы-биле [illegible].

Силос массазын фермаларда траншейлерже сөөртүрүнде Кызылдан 20, совхозтуң бодундан 7 автомашиналар ажылдап турар болгаш олар шөлден фермаларже ногаан масса сөөртүрүп бүрүп хадырып, комбайннарның үзүктел чок ажылдаарынга идиг берип турар. Сентябрь 2-ден [illegible], кестинген ногаан массаны [illegible] малдар естүрер деп фермада силос траншейинче сөөртүп эгелээн. Силос массазының ажаакчыларының социалистиг чарыжын комбайнерлер А. Сергеев, Ч. Бумба, П. Сушков, чолаачылардан С. Белоусов, В. Баркарев олар баштап турар.

Силос массазының белеткелдериниң мурнунда ам-даа кылыр ажылдар хөй. Кол шөлде 400 гектар тарымал [illegible] кезиин, огород шөлүнде 30 гектарының, 30 гектар шөлде кукурузаны кыска хуусаада ажаагаш, силос онгарларынга болгаш траншейлеринге салыр апаар. Моон-биле чергелештир орай күс дүжүп, дүне доңаттап турар апарганы-биле силос культуралары соокка алзып болур үези келген. Харын-даа тайга элээ Морачёвкага тараан элээн хөй гектар кукуруза доңатка алыскан. Ол ышкаш совхоз тараа культураларын ажаарынче чоокку хүннерде база кирер деп турар. Силос белеткелинче ажылдап турар комбайнерлерниң болгаш чолаачыларның чамдыызы ол ажылга база киржип болур.

Ынчангаш совхозта чуруттуг чемнериниң курлавырларын хүн бүрү немежип турар бо-даа, силос белеткелчилериниң боттарының мурнунда салыыган сорулгазын бүрүн күүседээн хүнде-ле бөгү дээрге ле 750—800 тонна силосту салыр [illegible] ажылдаар ужурлуг.

С. ЧИГЖИТ.

СЕМИНАР

Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудуг, транспорт, садыг организацияларында, албан организация болгаш өөредилге черлеринде партия организацияларының секретарыларының семинары СЭКП хоорком хуралдаа залынга болуп эрткен.

СЭКП хоорком организастыг килдизиниң эргелекчизи В. А. Подругин партия организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдарны эрттирериге хамаарышкан илеткелди кылгаш, отчёт-соңгулдалыг хуралдарга чоргуур бели айтырыгларны [illegible] тодаргай чугаалап берген.

СЭКП хоорком секретары Г. Ш. Монгуш партия, комсомол чырыдыышкынының, экономиктиг өөредилгениң эрткен өөредилге чылында түңнелдерин болгаш чаа өөредилге чылында партия организацияларының сорулгаларының дугайында илеткелди кылган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделеринге дүүштүр партия өөредилгезин сайзырангайжыдар дээш партия организациялары бичи эвес ажылды чорутканын анаа демдеглээн. № 1 автотранспорт бүдүрүлгезинде, сүт комбинадында, аъш-чем, үлетпүр бараннар садыгларында, респотребсоюзта, «Тыва коммунэнерго» болгаш өске-даа партия организацияларында партия өөредилгези эки органнизастаан. Оон-биле чергелештир партия, комсомол чырыдыышкынында, экономиктиг өөредилгеде чамдык четпестерге илеткелчи доктаап, ону эдип алырының оруктарын айыткан.

Чаа өөредилге чылында партия чырыдыышкынынга, экономиктиг өөредилгеге дыңнакчыларның четчелээшкиниң канчаар чорудар талазы-биле сүмелерни партия организацияларының секретарыларынга берген.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соцуулдалар

АВАНГАРДЧЫ РОЛЬДУ БЕДИДЕР

«Тэээ» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының ажыл-ишчилери амгы үеде ниитизиниң малының мал чемнери белеткээринге массалыы-биле киржип, бо талазы-биле планнарны ооналдаларын күүседир дээш ажылдап турар. Ындыг болбас арга чок, мал чемнериниң белеткелиниден келир кыштап малдың оон-меңдиг азырары, кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрери, мал бажын өстүрери улуу-биле хамааржыр. Ол дээрге Ажы-чем программазын күүседиринге чугула базым болгай.

Суурнуң коммунистериниң чоокта чаа эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралынга бо айтырыг кол чери ээлээн. Август 20-ге чедир 256 тонна мал чемин салбырның бригадалары, звенолары белеткеп алганын илеткелчи, санал берген коммунистер демдеглээн. Бо хүнээнде кедээ ишчилерниң сагыш салыр чүүлү — малга чемнерниң белеткели үргүлчүлевишаан. Ында дөрт тракторну былыглаан. Дөртен чеди кижи кол кадыыры-биле сиген кезип тур. Суурнуң агитбажыңнарынга, кустар-ла сигенчи мал чемнерин белеткээр звенолардан күүселдезин кедээ Советтиң күүсекчи комитединиң кежыгуну коммунистер контрольга ап келгениниден чамдык ажылдакчыларга хемчээлдер ынчаар кылдынган. Уруглар садының, салбыр конторазының, кедээ Советтиң коллективтери, чамдык агитбажыңнар, өрегелер сиген белеткээр кадарда киржип келген. Мачалада сиген кезип, ону саараттап турарының темпизи кудуу болуп артышаан.

Мал чемнерин белеткээринче бригадаларның, хойжуларның, өске-даа ажыл-ишчилерниң ортузунга масса-политиктиг ажылдарны салбырда парторганизация, оон бюрозу чорудуп турар. Сергей Чүлдүм, Николай Күжүгет дээш өске-даа коммунистер кедээ ажылатый бригадаларның бүдүрерин көвүдедиринге шаптыктап турар четпестерниң дугаанын отчёт-соңгулдалыг хуралга чидии-биле шүгүмчүлээн. Ыяңгылар бар машина-техниканың ажыглалы багай, оон бо талада база звеноларга хуваап турарында четпестер бүгүге чедир эттинмээн. Маңаа хамаарыштыр чижектерни хуралга көргүзүп, ону болдурбазының демчеглери база айыткан.

— Совхоз төвүнден салбырже, бригадаларже автомашиналарның [illegible] шын эвес чүүлдер бар. Транспорт-биле хандырылга үзүктелдир, бээринден ажылга саадалгалар тургулаан. Мындыг база болгулаар. Машина айтырып алыры-биле совхоз төвүнче чеде бээрге, «чолаачының беду-биле чугаалажып ал» дээр айтышкыннар тургулаар — деп, салбырда мал эмчизи аныяк коммунист Николай Күжүгет хуралга шүгүмчүлээн.

Бай-Тайга районнуң чамдык ажыл-агыйларында күш-ажылчы курлавырларын чөп [illegible]. Чаңгы «Кай-Гал» совхозта бригадир Куптаа Дажы-Сереп кашчыл уламчылыр хероюженнерден тургустунган бригаданы тургузуп, оларны сиген кезилдезиниң бүгү дургузунда ажылдадып, социалистиг чарышка кашудаа тиилекчи болуп, шаңнадып-мактадып келген. Бо чижектиг бригада Кызыл-Дагда [illegible]. Хөй хероженчон кедээ ажыл-агый ажылдарының кампанияларының үезинде бөгүн ниитиниң ажыл-херооннен хоорук болуп турары-биле салбырның парторганизациязы эптежип келген. Совхоз бүдүрүлгезиниң өске-даа чугула айтырыгларынга санал бергеннер делгереңгей-биле доктааган.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдаа [illegible] коммунистерниң авангардчы ролюнуң дугайында айтырыг тургустунган. Кызыл-Дагның парторганизациязының учётунда 44 СЭКП кежигүнү бар. Оларның кол нуруузу кедээ ажылдакчылар [illegible] күш-ажылчы коллективтерниң кол-кол участоктарында быжыглаттынган. Коммунистер күш-ажылчы үлегерин, колдуктуг [illegible] көргүскүшаан, партийжи [illegible] күүседип турар. Оларга коммунистер Шиңгиреп Саая, Мөңгүн Достай болгаш өскелери хамааржыр.

Маңаа чижек кылдыр коммунист С. С. Моңгушту база көрүп болур. Ол Кызылдың [illegible] бо суурга кээп, уруглар садын эргелекчилеп ажылдаарындан бээр он чыл болган. Чечен Сарыглардың удуртулгазы тос кижи составтыг бичии коллективи суурнуң [illegible] турар. Бо уруглар сады районда уруглар садтарының аразынга социалистиг [illegible] тиилекчизи. Мында өөредилге-кижизидилге ажылы программа ёзугаар чорупт турар. С. С. Моңгуштуң удуртулгазы-биле өөредилге-кижизидилге ажылын чорудаарынга [illegible] алган. Чаштарны өөредиринге херек көргүзүг [illegible] дериг-херекселдер четчелеттинген. Уруглар садының коллективи кышка эки белеткенип [illegible] кылдыр доозкан. Бо ышкаш [illegible] уламчылап турар.

Ооң-биле чергелештир, салбырның партийжи [illegible] бюрозу чамдык коммунистерниң [illegible] амыдыралынга [illegible] чедип албааның отчёт-соңгулдалыг хуралга шүгүмчүлеп демдеглээн. Кызыл-Даг кедээ Советтиң күүсекомунуң, оон салбыр [illegible] специалистерниң, суурда [illegible] бар. [illegible] келген. Партийжи удуртулганы [illegible] организациязының ажылы сулараан. Ыяңгылар комсомол эге организациязынга партийжи деткимче негеттинип турар. Бо организацияның ишкий ажылы сулараан. ВЛКСМ учёт болгаш отчету саңнараан. Комсомол хуралдары үзүктелип турар. Бо чылдың эрткен айларында суурнуң комсомолчуларының хуралы чүгле үш катап эрткен. Хөй аныяктарлыг улуг суурга чүгле 30 комсомолчу учётта бактаап турар.

Партия хуралдарын, белеткеп база эрттирип турарының деңнели чавыс. Ыяңгылар хуралга илеткелдерни база доктаал [illegible] белеткээринге активти хаара тутпайн, ол чүгүла партийжи документилерни партбюрога коллективтиг-биле көрбейн турар. Бо эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралга илеткел база чедип [illegible] айтырыгларны ханызы-биле аңаа анализтеп тургуспаан болган. Бир эвес партбюрога ону баш удур көрүп, чугаалашкан болза, байдал ындыг эвес болур ийик.

Кызыл-Дагның партия организациязының [illegible] ниң составында хоочун коммунистер эвээш эвес. Олар [illegible] маңаа үндезиниң салыкан, байлак амыдыралчы дуржулгазы мөөнпеп алганнар. Хоочуннар санал берип тура, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының тыва черге кызыңар чок ужур-дузазын, бөгүн чаагай амыдыралын [illegible] чедип келгенин онзалап демдеглеп, идеологтуг, оолдар-кижизидилгениң ажылдарын [illegible] үзэлдиртип тур. Чүге дээрге, парторганизация, оон бюрозу амыдыралда чамдык таарымча чок чүүлдерби эттевейн, [illegible] диаге ажылын күштелдирбейн турар.

Кижизидилге ажылында [illegible] культура черлериниң ролю улуг. Кызыл-Дагның Культура бажыңының, библиотеказының чон ортузунга, хойжу бригадаларга хову турлагларынга чорудуп турар ажылын партия организациязы [illegible] алгаан. Чижээ, мал чемнерин белеткелиниң үезинде совхоз бедик уткалыг шимерлыг концерт программалыг агиткультбригаданы тургузуп, сиген шөлдеринче доктаамал үнүүшкүннерни Культура бажыңы организаставаан.

«Тээли» совхозтуң улуг салбыры — Кызыл-Даг. Ажыл-ишчилериниң мал малының чедимелдерин хөй кезии ооң бригадаларында. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы, ында партком бөгүн улуг кичээнгейни салып, ында ажылдап турар коммунистер-биле сүмележир ужурлуг. Ындыг турбуже коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга киржип кылдыр СЭКП райкомунга дүгүржип алган хирезинде совхоз директору Д. Х. Хирбаа аңаа келбейн барган.

Кедээ ишчилерниң күжүн СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче углаап хемчеглерни айыткан доктаалды партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы хүлээп алган.

Д. ОКСУР.

ЧУРУНТА: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Армян ССР-ниң Дээди Совединиң депутады, «Ерпромстрой» тресттиң бригадири Г. С. Маркарян (ортузунда) № 15 ПТУ-нуң сургуулдары-биле беседалажып турар үезинде.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Молдавияның Каменск болгаш Украинада Винница областың Песчанск районнарының ажыл-ишчилери аразында быжыг харылзаалар. Бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш олар бот-боттары чаржып, мурнакчы дуржулгаларын солчуп, дузалашчып турарлар. ЧУРУНТА: Молдав ССР-ниң Дээди Совединиң депутады П. М. Брунки (солагай талазында) Киров аттыг украин колхозтан келген «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи И. Я. Гандзийге тараа шөлүн көргүзүп чорууру.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ССРЭ-НИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 60 ЧЫЛЫНГА

Ыдың-оол Ак-Кысовичтиң кодаңында 345 хой бар. Олардан ол он бирги беш чылдың ийиги чылында 382 хураганны алган. Ол хураганнар чүс хойга оналаштыр 110 болган. Кыргаан дугү база социалистиг чарыштың күлээлгезинден ажып турар.

Хойжу бодунга оналашкан 10 тонна сиген кезер оналдазын ажыр күүседип, кыштаанда сөөртүп чедирип алган.

ЧУРУКТА: «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу Моңгуш ЫДЫҢ-ООЛ. Д. КЫРГЫСТЫҢ фотозу.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

«Хөмүр-даш тывыжының болгаш ажылдап кылыкчының бүгү немей өзүлдезин кордууда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиткениниң күзели-биле чедип алыры — чурттуң хөмүр-даш үлетпүрүнүң ажылдакчыларының мурнунга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган сорулгазы ындыг. Бүдүрүлгениң курлавырларын долу ажыглаар дээш шимченикинде үш муң ажыг тывыш болгаш казыкчы участоктар, бригадалар, даг-транспорт коллективтери, разрезтер хаара туттунган. Олар чаа техниканың эки талаларын ыңай ажыглааныныц, ажыл шагының чидирбин экономиктениниң күзели-биле дөрт миллион хире хөмүр-дашты немей бээрин хүлээнген.

ССРЭ-ниң УАЧД-де «Хөмүр-даш үлетпүрү» деп павильонда социалистиг чарыштың тиилекчилериниң — ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттарының ажылының дуржулгазы-биле таныштырып турар делгелге ажыттынган.

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ҮЛҮҮ

«Укрзападуголь» каттыжышкынының № 3 «Великомостовская» шахтазының ажык партия хуралын аргалал вабоңунуң В. Рыбинскийниң [illegible] даг амыдырал [illegible] күш-ажылдың организастааныынга турасвайткан. Бүдүрүлгеде рекордчу көргүзүглерни чедип алган ол мурнакчы коллективтиң хөй-хөй кежигүннери боттарының дуржулгазын аңаа чугаалаан.

Ол бригадада кижи бүрүзү технологтуг чорудугунуң каңдыг-бир кезээн харылаарыныдан аңгыда, кижан херек апарганда, эжинге дуза кадарындан [illegible] Шаг-[illegible] коллективтиг бодалының түңнели чүл дээрге бүдүрүлгени бүгү чорудулганы дүүштүрүп көрүп каан күш-ажылды тодаргай организастааны болур.

Алды шак уламчылалдыг дөрт эштиг боон ажылдаары [illegible]. Ниити саны 60 кижи боон турар хонуктуң комплекстиг [illegible] тывар үш кол звенодан болган бөлеткел-септелге кылып база бир немелде звенодан тургустунган. Звеноларда кижи бүрүзүнүң кылыр ажылын тодаргай хуваатан. Ынчангаш кижи бүрүзү бодунун мергежилиниң деңнелин ёзугаар таарыжыр ажылында, кижи бүрүзүнге оналда деңге хуваатынган.

МЕРГЕЖИЛДИҢ КИЧЭЭЛДЕРИ

Карагандының «Михайловская» шахтазының Саламатинге удурткан участогу «[illegible]» сыныжы кирген. Дагжы алдарының ол бодиниче оруун шахтёрларга белен эвес болган. Бир чылда миллион тонна хөмүр-дашты казып үндүрер деп чүве шылап-ла амыр эвес херек. Социалистиг [illegible] Маадыры Ж. Игибаевтиң бригадазынга барып ажылчын [illegible] тернин эрткени улуг ажыкдузалыг болган. Дуржулгалыг [illegible] даг [illegible] хөмүр-даш казарының деппилгелиг аргаларын өөредиринин кичээлдерин доктаамал эрттирип турар. Оон өске-даа мурнакчылар эштериниң [illegible] дээш сагыш салып турар.

Социалистиг чарышка [illegible] нери дээш даг инженери А. Саламатинниң ады Казах ССР-ниң Хүндүлелдиң алдын дептеринде кирип бижээн, ол «Шахтёрлуг алдар» ордениниң үш чергези-биле шаңнаткан. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, дуржулгалыг [illegible] бригадаларның болгаш звеноларның күш-ажылчы деминежилгезин улам сайзыраңгайжыдып турар. Кижи бүрүзүнүң техниканы эки билириниң болгаш кандыг-даа таварылгада «камналгажы чүткүлдүң ажылында участокто күш-ажылдың бүдү-

рукчүлүү хонукта 3 муң тонна хөмүр-даш четкен.

СЕКУНДАНЫҢ ҮНЕЗИ

«Харанорский» разрез («[illegible]» каттыжышкыны) ай санында пландан ажыр он муң хире даг массазын чүдүрүп чорудуп турар. Ол дээрге экскаваторнуң улуг машинизи Н. Петровтуң чаңгыс технологтуг операциязынга камнап ап турары алды-ла секунданың ажык-дузазы ол.

Чита областа ол хөмүр-даш разрезинде дуржулгалыг механизатор чээрби ажыг чыл ажылдап келген. Ыйнаа чыл дарның дургузунда ол нарын [illegible] эки шыгааткен болгаш ажылчын бүгү [illegible] кылып билир апарган. Н. Петров забойларны ажылдап кыдырарын, [illegible] киирген, «казары-эгларн-чүдүрери» деп экскаваторнуң ажылының чурумун таарыштыр тургускаш, деңге алды секунданы камнап алганы ол.

Хоочун чүгле боду ынчаар ажылдап турар эвес, а оон уңрүп турары комсомолчу-аныяктар экипажы, ооң дагылышыныңга алганы чоокта чаа-ла ПТУ доозуп келген, шериглеп халашкан мында ажылдай берген он ажыг аныяктар ооң аргазын ажыглап эгелээн. Оон экипажында ажыглап киирген чаа чүүлдерни разрезтиң хөй-хөй [illegible] өөренип көрүп турар. Ол чаа чүүлдерге күш-ажылды эң таарымчалыг кылдыр тодаргай планнаары, механизмнерни чогуур үезинде хынап, баш удур септеп алыры, зээлчег дургузунда аңаа турар чорукту соксатканы хамааржыр. [illegible] аразында бот-боттарын хынажырыгын Н. Петровтуң сүмелеп киирген аргазы база улуг салдарлыг болган. «Дагжы эрес-маадырлыг чоруктуг» ажылчын шаңналының кол лакпыр эдилекчизи Чооп Сибирьде сургалыг экскаваторжудап үлегер алырып аныктар алдар кылдыр санаар.

(СЭТА-ның корр.).

Москва.

ОЛАР БАЗА АЖЫЛДАВЫШААН

Карак четпестерниң Бүгү-россия ниитилелиниң Кызылда салбырының өөредилге-дузалал бүдүрүлгези эрткен 8 айларда 373 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер турган, херек кырында 376 муң рубльдиң продукциязын берген. Продукция сайгарарының планын база 3 муң рубльге ажыр күүсеткен. Бүдүрүлгениң кол инженери Н. Н. Лаптева-биле бистиң корреспондентивис ужурашкаш, бүдүрүлгениң ажылдарын таныштырарын дилээн.

— **Цехтер канчаар ажылдап турарыл, Нина Павловна?**

— Бистиң бүдүрүлгеде 4 цех бар. Белеткел цеги карак четпес ажылчыннар дээрааарынга матрац хаптарын, чорганнарны быжып, хөвеңни салып белеткеп турар. Оон аңгыда бөдүүн хол хаптарын, ийик шнурларын база кылып турар. Бистиң бүдүрүлгеде шупту 150 хире кижи ажылдап турар. Оларның 44 хуузу карак четпестер. Бүдүрүлгениң удуртулгазы, инженер-техниктиг ажылдакчылары коллективиниң планныг ооналдалар күүселдезинче организастаар, сагыш-чурумну быжыглаар дээш хемчеглерни ап келген.

Цехтер планын үргүлчү күүседип, орулгалыг ажылдап турар. Продукциязының шынарын акиндерийче кичээнгейин салып келген. Дараазында кыдыгларны аттестацияга киирип келдивис. Ростов хоорайга эрттирген продукция аттестациязынга бистиң бүдүрүлгениң [illegible] матрастары 36 баллдыг болуп, эки үнелелди алган.

Хол-биле кылыр ажылдарны чиигедип, бүдүрүлгени механизастаарын база чорудуп турар. Дааранып чаа машиналарны тургускан. Хөвең узун [illegible] алганы-биле дыткан хөвеңниң [illegible] ажылдыры эвээжээн.

— **Ажылчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузаар талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарыл?**

— Бистиң бүдүрүлгениң бир кол сорулгазы — карак четпес [illegible] ге ажыктыг күш-ажылга хаара тудары, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузары болгай. Олар кадыкшыл байдалы-биле пенсияны база бүдүрүлгеге ажылдап алган акшазын ап турар. Бистиң бүдүрүлгениң чанында тускай школага карак четпес кижилер өөренип турар. Ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылынче, сагыш-чурумун быжыглаарынче кичээнгей салдынып келген. Лекция, беседалы организастаары чурумчаан. Цехтерде радиодан олар сөөлгү медээлерни, солун дамчыдылгаларны үргүлчү дыңнаарлар. Бодувустуң радиоузелу дамчыштыр солун компарны дыңнаарып база организастап келдивис. Бистиң топ эргелелдиң шугуму-биле медицина учреждениянче [illegible] чорудуп турар. Бийск хоорайда карак четпестерни мергежилге [illegible] 2 кижини чорудуп турар.

[illegible] сагыш салдынып келген. Чаагайжыды туттунган [illegible] киирген, мында бистиң [illegible] инженер-техниктиг ажылдакчыларывыстың 30 өг-бүлелери квартира алган. Өг-бүле чок бот кижилерге мында общежитие бар. Ол-ла чаа бажыңда клуб туттурганы ажылчыннарның дыштанырынга, хостуг шагын чөп ажыглаарынга таарымчалыг болган. Ында уран чүүл бөлгүмүн организастаан, ажылчыннар концерттерге күзелдии-биле киржип турарлар. Библиотекада пом фондуну көвүдээн, ында бүдүн номнарны пленкада бижигилээн. Карак четпес кижилерге магнитофонну ажыглаары эптиг. Барык кижи бүрүзү магнитофоннуг, чамдык кижилерге ону садып алырынга дузаны көргүзүп турар бис.

Район бүрүзүнде бистиң ниитилелдиң эге организациязы бар. Ол эге организация [illegible] бүрүткелин тургузуп, ажылдап болур аныяк кижилерни бистиң бүдүрүлгеже чорудуп турар. Өг-бүлелерге эге организация дузазы көргүзүп, оттулар ыяш, хөмүрну сөөртүп бээр. Оларның уруглары өөредири-биле Абаканда школаже чорудуп турар, өөреникчилер ында [illegible].

11 орулгуг эрги общежитиени септеп доозуп турар. Районнардан чаа кижилерни бистиң бүдүрүлгеге ажылдаары-биле алыр болгаш общежитие-биле хандырар арга бисте бар. Общежитиеде кызыл-булуң ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

Эки кижилер дугайында

БЕЖЕН ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА

Виктор Павлович Губанов чолаачылар курузун доозуп алгаш, 1932 чылдан бээр ажылдап турар. Эрткен 50 чылдың дургузунда ол аңгы-аңгы маркалыг машиналарны башкарып келген. Тывада оон барбаан, четпээн чери чок дизе хөөрем болбас. Ол кадыр-берт, оңгулчиңгил, малгаш-баларлыг хөй оруктарны эрткен.

Чолаачының шыңзыгазын холга алган соонда, ийи чыл болганда В. П. Губанов Кызылдың Совтунтранс черинге чолаачылай берген. Ол Кызыл — Абакан аразынга чорупт, Тываның ырак булуңнарынга чугула херекселдиң бараанналын сөөртүп чедирип турган.

Виктор Павловичиниң өскен, төрээн чери — амгы Кызыл районнуң Баян-Кол суур. Ынчангаш ол тывалап хостуг чугаалаар, [illegible] билир кижи. Оон-биле мындыг таварылга база болган. Ыраккы Мөңгүн-Тайгага чеде бергеш, эштери-биле бир өгге кире берген. Өгнүн ээзи кадай олурган:

— Бо орус оол хустуг шай ижер ирги бе? — дээн.

— Ажырбас, ижер убай. Харын шай ornунга хойтпактан хоюдуп бээр силер бе? — деп, Виктор тывалап харыылаан.

Ону дыңнааш ол кадай баштай кеңнеп, оон соонда чаптап турган дээр чүве. Оон соонда В. П. Губанов хөй чылдарда ажылдаан, 60 харлангаш пенсиялай берген. Ындазза-даа ол чолаачы ажылын кагбаан. Хоочун чолаачы 70 харлыгдаа болза, бо эрткен дыштаныышка чоокку «[illegible]» курортунга ажылдап турган, чоокта чаа чолаачылап ажылдааныныц 50 чылын демдеглеп эрттирген. Хоочун чолаачының [illegible].

О. ЛАМА.

ОЗАЛДАТПАС

Чадаанада районнар аразының мал тарып боозадыр станциязы барымн талакы районнарның ажыл-агыйларында хөй тарып боозадыр [illegible] чокка чогуур хуусааларында ажылдаарын хандырар ужурлуг. Ол сорулга-биле Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Сенек деп черде хөй тарып боозадыр пунктула Чадаанадан ол станциязындан 29 кошкарны эккелген. Оларның үрезин ап, районнуң ажыл-агыйларында хөй тарыкчыр пунктуларже чорудары кончугаан.

Сенекте тускай лабораториязы тургускан, ол ажылдап турар. Лабораторияны станцияның лаборантызы Саяна [illegible] Моңгуш удуртуп турар. Оон дузалакчылары — Вера Салчак, Светлана Чадым-оол олар. Лаборатория-[illegible] бийлеге хандыралтыг эки.

Баштайгы үеде бергедээшкиннер таваржып турган. Ужуру болза, ук кошкарларны станцияның бодунга өөреткен, чорудар турган. Ооң [illegible] хөй тарыыр ажылы эрай ооалдап эгелээн.

Районда ниитизи-биле хөй тарып боозадыр 29 пункт бар. Аңаа совхозтар 38 муң хойну тарып боозадыр. Пунктуларже үрезин чедиргенининиң тускай графигин тургускан. Ук ажыл ол ёзугаар боттанып эгелээн.

«Улуг Хая» совхозтуң Дайыраанн салбырының Сенекте турар бо пунктуга 1576 хойну тарып боозадыр ниитиг. Ам бо хонуктарда 800 хой тарып боозаткан. Ында эменатор комсомолчу Нина Декпер-оол ам мында 2 чыл уламчыр ажылдап турар.

Нина Декпер-оол Омскиниң ветеринария институдунуң 4-кү курузун доозкаш, мында практиказын эрттирип келген. Ол ам 5-ки курска өөренир. Нина эрткен чылын база ол совхозка практиказын эрттирип, хөй тарып ажылдап турган. Эрткен чылын тарып боозатган хоюндан хураган [illegible] хойга оналаштыр 96 хураганы [illegible].

Пунктуга тускай [illegible] 12 кошкар бар. Кошкар [illegible] кижизи ол ажылдың каапкаш чорду бергенинден, оларны кадарып, чемгерер тускай кадарчы [illegible] Саяна олар кадарып хайгаарап турар. Кошкарларга бээр [illegible] тускай фураж капуста мында дуржургунган.

Тарып боозадылгага кирер [illegible] тускай графигин тургускан. Малчыннар ол графикти үспейн, айыттынган хүннеринде болгаш үезинде пунктуга эккеп турар.

Ыйла совхозтуң Ийи-Тал салбырының Барык деп черде база хөй тарып боозадыр пункт ажылдап турар. Ында хөй тарып боозадыр осеменатор Анай Айыраевна [illegible] ажылдап келген болгаш арга-дуржулгазы улуг.

Пунктуну кылып кааны эки. Дериг-херекселдери четчер. Аңаа 1000 ажыг хойнуң тарып боозадыр планныг. Ам бо хүннерде 400 ажыг хойларны тарып боозаткан. Үрезинни Сенектен хүннүң-не сөөртүп эккеп турар.

Барыкта 40 кошкар бар. Оларны чемгерер немелде чемгер сиген, сула дужаргуннаан. Кошкарларны чер өттүрүп турары-биле кужу артаан.

Тарылгага кирер кодалыларның графигин кылып каан даа болза, малчыннар ону сагывайн турарындан чамдыкта пунктуга хойлар-даа бодун кээп турарындан, тарып боозадылгага узамдыгып турар. Пунктуга совхозтуң даа, салбырның-даа мал ажылының тускай эртемниглери кел бейн турар. Ооң уламындан ол [illegible] контроль кошкак.

Ол ышкаш малчыннар база кү сегдеп келинниринден пунктуң [illegible] бээр бергеп.

Пунктуну Барыкта малчыңкижиниң кыштаанда турар. Аңаа тарылгага кирер кодааннар кээп, чамдыкта ол аңаа хонуп-даа турар. Оон уламындан [illegible] чип, чаа базып турарынга малчын хомудап олур.

Ынчангаш айыттынган четпестерни ээр талазы-биле дараа хемчеглерни совхозтуң дирекциязы алыр ужурлуг.

Н. ДАЖЫНМАЙ.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ЧААРТЫП ТУРАР

№ 175 «Шынга» «Элен-теңдии чагылар» деп эгелиг, бижикчи Б. Чамыяның чүүлү парлаттынган. Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң Булуң-Терек салбырында сайгараар даа, [illegible] тренту үеде орта ажылдавастааны мында бижээн. Улус депутаттарының район Советиниң күүсекчи комитединиң даргазының оралакчызы К. Т. Куулар ниң чүүлге хамаарыштыр [illegible].

Булуң-Терек суурже киирген электри болгаш радио чатынгарынын база четкилерниң эргиниродону [illegible]. Амгы үеде ол шугумнарга чаа чагыларны медап, ээ кылып турар.

ХУУСААЗЫНДА, ЫЛАП КЫЛЫР

ССРЭ-ниң чазак шаңналдарын [illegible] киирер. Болгаш [illegible] шаңналдарын тыпсырып аки[illegible] жилдер талазы-биле чогуур ажылдарны Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Советтери болгаш оларның күүседикчи органнары чорудуп турар. Онгу беш чылда планның даалгаларын болгаш социалистиг хулээлгелерин күүседиринге кескү чедиишкиннерни дээш Тыва АССР-ден 22 киши ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан.

«Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле хоочуннарны, хөй уругларлыг иелерни [illegible] шаңнаар болгаш [illegible] ажылдар доктаамал чоруттунуп турар. «Күш-ажылдың хоочуну» медаль дугаайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы 1974 чылдың январь 18-те үнгенден бээр ук медаль-биле 8 муң хире кижини шаңнаан. Хөй уруглуг иелерге [illegible] ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1944 чылдың июль 8-теги Чарлыының соонда бээр шаңнал «Маадыр ие» атты бир муң ажыг иелерге тывыскан, 33 муң ажыг иелер «Иениң алдары» орден болгаш «Иениң медалы» медаль-биле шаңнаткан.

1981 чылда болгаш бо чылдың бирги чартыында [illegible] «Маадыр ие» деп хүндүлүг атты тывыскан. Оларның аразында С. Тока аттыг совхозтуң хойжузу Д. Т. Агбай-оол, Дуржулга станциязының хойжузу [illegible], «Ак-Туруг» совхозтуң хойжузу У. С. Хамаа дээш бүдүрүлгениң өске-даа ажылчыннары бар. «Иениң алдары» орден болгаш «Иениң медалы» медаль-биле шаңнатканнарның аразында Тере-Хөл совхозтуң ажылчыны Д. К. Кок, Ак-Туруг совхозтуң [illegible] М. С. Кара-Хуна, Улуг-Хем районнуң [illegible] С. М. Шойдан болгаш өске-даа оң-оң ажылчы иелер шаңналга киирткен. Хөй уруглуг иелерни шаңналга киирериниң Бии-Хем районнуң чер-чер Советтериниң күүсекомнары хөй организаторлар. Районда хөй уруглуг иелерни [illegible] сагыш салып, оларга чогуур дузаны көргүзүп келген. [illegible] турар.

СЭКП-ниң XXVI съездинге Отчет илеткелинге нб. Л. И. Брежнев [illegible] бо айтышкынны удуртулга болдургаш, хоочуннар дугайында сагыш салыышкынын бүгү черлерде күштелдирип турар. Ынчангаш чер-черниң совет органнары, совхозтар, бүдүрүлгелер, албан организацияларның удуртукчулары хоочуннар дугаайында сагыш салып, [illegible] шаңналдарга киирер хүлээлгелиг. Хөй уруглуг иелер дугаайында ындыг сагыш салыышкынны Советтер илереглен, оларны иениң шаңналдарынга чогуур [illegible].

Ынчалза-даа чазак шаңналдарын тыпсыр, «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле иениң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаарынга кижилерни киирер талазы-биле республиканың чер-чер Советтеринге [illegible] четпестер бар. Кызыл хоорайда болгаш чамдык районнарда «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнатканнарның хуузу ниити республиканыңындан дыка куду. Бо ажыл ылангыя Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Кызыл районнарда багай тургустунган. Бай-Тайга районда эрткен чылын пенсияже үнген, медаль-биле шаңнадыр ужурлуг 68 хоочуннарның 33-ү шаңнатпаан, а Барыын-Хемчик районда 130 хоочуннарның база 53-ү шаңнатпаан. Бо чылдың бирги чартыында Тес-Хем, Өвүр, Эрзин районнар хоочуннарны шаңналга киирбээн.

Хөй уруглуг иелерни шаңналга киирип турарында амдаа хөй четпестер бар. Республикада ниитизи-биле пособие ап турар 1016 хөй уруглуг иелерден бо чылдың бирги чартыында чүгле 325 иениң орденнери-биле болгаш медальдары-биле шаңнаткан болуп турар. Бирги чартык чылда Каа-Хем, Тожу районнардан [illegible] иени шаңналга киирбээн. [illegible] Советтер күүсекомнарында шаңнаттырган хоочуннарның болгаш иелерниң учёдун [illegible]. Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Бай-Тайга районнарының чамдык иелерни «Маадыр ие» ат тыпсырбаан, иениң орденин болгаш медалын-биле шаңнаарынга ийи катап киирип турганы амгы-даа таварышкан.

Хоочуннарга болгаш хөй уруглуг иелерге шаңналдарын чогуур үезинде тывыспас [illegible] «Күш-ажылдың хоочуну» медаль Кызылдың № 4 школазының директорунга [illegible] 1979 чылдың 1981 чылдың сентябрьга чедир чыткан. № 1 АТП-ниң [illegible] медаль [illegible] чыткан. Суг-Хем [illegible] Совет күүсекомунуң [illegible] хөй уруглуг иелер шаңналы 6 медаль 1981 чылга чедир шыгжаттынган.

Чамдык удуртукчулар [illegible] 2 медальды [illegible]. Иелерниң орденнери болгаш медальдарын тыпсырында ындыг байдалдар база бар. Оон ангыда чер-чер Советтерниң чамдык күүсекомнары хөй уруглуг иелерни шаңналга киирериниң материалдарын [illegible] киирип турар. Хоочуннар [illegible] Совет 1978 чылда-ла [illegible] болбаан, [illegible] үр үеде шаңналга киирбейн келген. Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» совхозунуң ажылчыны хөй уруглуг иени медаль-биле шаңнаарынга киирбээнинден, ол Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга дилег [illegible].

Шаңналга киирериниң материалдарын [illegible] эвес долдурар, чамдыкта улуг чыдыг [illegible]. Таңды [illegible] школа-интернадының болгаш чамдык өске-даа черлерниң киирген материалдарынга бар болгулаан. Ат, фамилиязы, адазының ады чаңгыс [illegible] чоруктар дилег киирген документилерде болгаш күүсекомнуң [illegible] бар.

Чамдык совхозтарда, бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнатканнарның учёду кошкак тургустунган. Таңды районнуң С. Тока аттыг, «Коммунизмниң херели» совхозтарының, районнуң болгаш районнуң кадрлар килдистеринге [illegible] шаңнаткан хоочуннарның болгаш пенсионерлерниң учёду чок болган.

Шаңналга киирери органнарынга контрольдуу кошкаандан чамдык черлерде бо ажылче кичээнгейни кошкадып, шаңналдарны тыпсырып хоочуннарның дуржулгазын [illegible] даалгаларны күүседиринче кижилерни организастаарынга четпес ажылдап турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хуралдааны бижии-биле шаңналдарга [illegible] киирер талазы-биле материалдарны чер-чер Советтерниң күүсекомнары киирип турар. [illegible] Бо ужурунда чамдыкта ындыг дилеглер хуусаазында көрдүнмейн баар ийикпе, азы хүлээп алдынмайн баар. Ынчангаш шаңналга киирер дилег материалдарын [illegible] чугула.

Улус депутаттарының хоорай, район, суур Советтерниң күүсекомнары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1974 чылдың январь 18-теги Чарлыы болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1978 чылдың август 7-деги доктаалын хажык чокка күүседирин хандырар талазы-биле соңгаарлаттынмас хемчеглерни алыры, хөй уруглуг иелерниң болгаш хоочуннарны шаңналга киирериниң база шаңнаарының чурумунуң дугайында Дуруму сагыры чугула.

К. ДАНЗЫН-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Доктаамал комиссиялар болгаш шаңналдар талазы-биле ажыл килдизиниң эргелекчизи.

БЫЖЫГ НАЙЫРАЛ

УЛАН-БАТОР. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң МАРН ТК-ның Чиигине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал-биле Крымга найыралчы ужуражылгазы СЭКП-ниң болгаш МАРН-ның, совет болгаш моол улустарның бузулбас найыралының база бүгү талалыг кады ажылдажылгазының, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселге оларның даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын сырый [illegible] база бир чырыткылаңнак херечизи болу берген деп, МАРН ТК-ның Улан-Баторда парлап үндүрген доктаалында демдеглээн.

Ажы-дуумалышкы күрүнелер удуртукчуларының амгы ужуражылгазы ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның ийи партияның сооңгу съездтеринге ажылдап кылдынган социал-экономиктиг сорулгаларын болгаш даштыкы политиктиг угланыышкынын чедиишкинниг боттандырарының херээнге чугула салыышкын болур деп документиде онзалап демдеглээн. Моолдуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары ээп Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбалдың ийи чурттуң партияларының болгаш улустарының аразында бүгү талалыг сырый кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдеринге болгаш хамыладырынга улуг ужур-дузалыг Крым ужуражылгазының түңнелдеринге изиг байыр чедирип, бүрүн [illegible] турар деп документиде чугаалаан.

(СЭТА).

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП агентилелдиң, польша радиозунуң болгаш телевидениениң дыңнадыгларын ёзугаар алырга, күстүң баштайгы үүнүн чурт оожургалыг, ажыл-ниити байдалга эгелээн. Бүгү-ле төптүр бүдүрүлгелери, албан черлери, организациялар үзүктелиишкиннер чок ажылдаан.

Күш-ажылчы коллективтер болгаш чоннуң калбак кезектери моон бичии мурнуу чарымында дерзии илегеттерниң янзы-бүрү районнарга корум-чурум [illegible] үндүрер дээн оралдажылгаларын буруу шаап турар. Дерзии үүлгедикчилер улус массаларның эрге-ажыктарын илергейлевейн турар, харын оларның буруу үзели бүгү ниитилелге улуг каражаны чедирип турар деп ажылчыннар, тараачыннар, интеллигенцияның төлээлекчилери чугааларынга онзалап демдеглеп турар.

Социализмге болгаш конституция ёзугаар чазакка удур [illegible] үүлгедиишкиннерниң барып барымдаалаан, [illegible] алган быжыг туружун ажылчы чоннар [illegible] турар. Оожургалды болурунче, чурттуң таваржы берген бергелерин ажып эртеринге күш-ажылдыг-биле киржиринче польша удуртулганың кыйгырыын чон деткип, үнелеп турар.

Ажы-дуума социалистиг чурттар-биле Польша Улус Республиканың садыг харылзаазы улам калбарып бар чыдар.
ЧУРУКТА: Вьетнамче чедирер прокатты чехословак техника-биле Гданьск порттан чүдүрүп турары.
ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

Сентябрь 12 — чадаг чарыш хүнү

МАССАЛЫЫ ДЭЭШ...

Чадаг чарыш хүнүнде хоорайның бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының коллективтери спортчу старттарга организастыы-биле киржир дээш белеткенип турар. Бирги шаңналды чарышка эң хөй киржикчилерлиг болган организация алыр.

Сентябрьның баштайгы дыштаныр хүннеринде «Хүреш» стадионга эмнелгелерниң коллективтери спортчу маргылдааларын эрттирип, ГТО нормазын дужаарлар. Ол [illegible] сентябрь 12-де Бүгү-эвилелдиң чадаг чарыш хүнүнге кол белеткелди эрттиргеннери ол болур.

Кызылда тудуг организацияларының хөй кижизиг коллективтери чадаг чарышка организастыы-биле киржиринге белеткенип турарлар. Олар боттарының байырлалы — Тудугжунуң хүнүнде чаңчыл болган спортчу спартакиаданы эрттиргени чарыш хүнүнге баш бурунгаар белеткелди эрттиргени ол болган. № 48 тудуг эрээлели, «Востоксантехмонтажтың» КМК-зы, «Крайэнергостройтрестиң» Кызылда автобаазазы, «Тыва тудуг» трест ол хүнге хөй киржикчилери стартче үндүрер.

ЭҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

БЕРЛИН. (СЭТА). Тайбыңның делегей хүнүнге холбаштыр ГДР-ниң Тайбың чөвүлелиниң кежигүннери-биле ужуражылгаларга чүве чугаалаан ГСЧП ТК-ның Чиигине секретары, ГДР-ниң [illegible] Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер [illegible] ры Герман Демократтыг Республиканың эң чугула сорулгазы турган болгаш бооп-даа турар деп чугаалаан. [illegible]

УЛАН-БАТОР. Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас талазы-биле Совет Эвилелиниң хүлээнгени бүгү-ниитиниң тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруун камгалаарынга кончаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болуп Тайбыңның болгаш найыралдың моол организациязының федерациязының [illegible] Н. Лувсанчүлдэм чугаалаан. Ооң мурнундагы бүгү совет саналдар-биле бир демей, чаа санал Советтер чуртунуң бодунуң тайбыңга [illegible] чаа бадыткалы болур.

МАДРИД. Испан социалистиг ажылчын партия (ИСАП) [illegible]

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ПРОФЭВИЛЕЛ ХӨДЕЛИИШКИННЕРИНИҢ ХҮНҮ

Профэвилелдерниң X бүгү-делегей конгрезиниң кыйгырыы-биле эрттирип турар Тайбың дээш профэвилел хөделиишкиннериниң хүнүн бүгү делегейде массалыг чыскаалдар болгаш митингилер-биле демдеглеп турар. Ядролуг дайынның айыылынга удур база Вашингтон администрациязының милитаристиг планнарынга удур, [illegible] дүжүрери дээш, [illegible] быжыглаары дээш демиселдиң илереткейжидериниң лозуңнарының адаа-биле ол чоруп турар. Тайбыңның делегей хүнүн демдеглеп турар тайбыңның таалакчыларын бо чаагай кежик-чолду илереткен кыйгырыглар база-ла хөй-ле чүүл киирип турар.

БУДАПЕШТ. [illegible] ның милитаристиг күштериниң [illegible] турушталарын катап тургузар сорулга-биле тайбыңга кыжанып турар хөделиишкиннерни соксатпайн турда, дайынга удур шимчээшкинниң [illegible] күштерниң каттыштырар ужурлуг бис деп, Тайбың дээш профэвилел шимчээшкиннин хүнүнге холбаштыр мында парлаан демократтыг аныяктарның бүгү-делегей федерациязының медегелелинде чугаалап турар.

Демократтыг аныяктарның бүгү-делегей федерациязы [illegible] бөмбүрзектиң тайбыңга ынак шыдалыг күштерин тайбыңны камгалаарынче, ядролуг дайынны болдурбас дээш демиселинче кыйгырып турар.

ДЮССЕЛЬДОРФ. Тайбың дээш профэвилел хөделиишкиннериниң хүнү-биле холбаштыр аңаа массалыг чыскаал болган, ону немец профэвилелдер [illegible] эгелээн. Улуг шөлге митинг болган, аңаа ораторлар боо-чепсектиң эндере бүдүрерин соксадырын, ГФР-ниң девискээринге америк чаа ядролуг ракеталарны салгара тургузарындан ойталаарын негээннер.

СОФИЯ. «Дайынны болдурбаңар!», «Милитаристерниң [illegible] чок планнары бүтпезин!» — бо кыйгырыглар бүгү чуртта эртип турар ажылчыннарның, тараачыннарның, интеллигенцияның [illegible] митингилеринге болгаш хуралдарга чаңгыланган.

[illegible] социалистиг чурттарның тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын бүрүнү-биле деткип турарын, [illegible] ринге удурлаашкынын [illegible] хөй кижи киржикчилиг митингилер [illegible].

Тайбың дээш улустар аразында [illegible] ры дээш демиселге боттарының салыышкынын киирер дээш болгар ажылчы чоннарының [illegible] боо-чепсектерин эндере бүдүрерин [illegible] шиитпирлиг удурланыышкынын бижээн телеграмманы КНО-нуң чиигине секретарынче митингиниң киржикчилери чоргуткан.

ЛИССАБОН. Тайбың дээш профэвилел хөделиишкиннериниң хүнү-биле холбаштыр Португал ажылчы чоннарының бүгү-ниити конфедерациязының секретариады — [illegible] ган. Империализмниң талазындан [illegible] ре, бүдүрүүшкүнү ядролуг халаптың бүгү делегейге [illegible] айыылын тургузуп турар-дыр деп документиде чугаалап турар. Империализмниң эжелекчи политиказын соңгалап илередип, бистиң планетавыска тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырары эргежок чугула деп медеглелде демдеглээн.

ХАНОЙ. Боо-чепсектерни эндере бүдүрер деп империализмниң чорудуп турары политиказынга удур, ядролуг дайынның айыылынга удур, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демисел — амгы үениң кол сорулгазы деп, ВКП ТК-ның органы «Нян зан» солун бижээн.

Ол [illegible] болгаш өске-даа ажы-дуума социалистиг чурттарның [illegible] чы чоннары чоруп орар деп, ук солун демдеглээн.

НИКОСИЯ. Ядролуг дайынның айыылынга удур делегейниң хөй-[illegible] Тайбың камгалакчылары [illegible].

Делегейниң [illegible] рының халавын [illegible] кижи төрелгетенни кажан-даа уттпас деп, Тайбыңның бүгү-делегей хүнү-биле холбаштыр комитеттиң [illegible].

БЕРЛИН. Тайбыңның бүгү-делегей хүнү-биле холбаштыр өөредилге чылы ГДР-ниң ниити өөредилге школаларынга болгаш профессионал-техниктиг училищелеринге байырлыг шугум чыскаалдары-биле эгелээн.

ПРАГА. Тайбыңның бүгү-делегей хүнү-биле холбаштыр Чехословак [illegible] ажылчы чоннарының массалыг чыскаалы Терезин хоорайга болган, [illegible] дайынның чылдарында өлүмнүг фашист лагери аңаа турган. Чыскаалдың [illegible].

[illegible] айыылынга удур шимчээшкиннин [illegible] Тайбыңның бүгү-делегей хүнү бо чылын демдеглеттингени деп, «Руде право» солун демдеглеп бижээн. Чүс-чүс миллион кижилер ап буянныг ёрулганы — чер [illegible] тайбың [illegible] турар.

ЧИЛИ: ажыг-шүжүглүг шак төнер

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар сентябрь 4-тен 11-ге чедир чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырарының неделязын эрттирер.

«Мээң чаңгыс ада-чурттугларым! Бо дээрге, мээң силерге чүве чугаалаар сөөлгү аргам боор [illegible] «Порталес» болгаш «Корпорасьон» радиостанцияларны бомбалаан. Мээң сөстерим муңгараалды эвес, а бүзүрелди илередип турар, ынчангаш ол сөстер [illegible]» Чилиниң Президентизи Сальвадор Альенде 1973 чылдың сентябрь 11-ниң эртенинде улуска чугаазын ындыг сөстер-биле эгелээн. Президент ордузунуң кыры-биле шуургедеп эртип турган самолёттарның болгаш бомбалар частышкыннарының даап-шимээнинге дүп шаптырып турган ооң [illegible] чок, таваар үнү бүгү чуртка чаңгыланып турган.

Чилиге фашистиг эргилдениң болганы база С. Альенде өлүрткенин ол айыылдыг хүннерден бээр тос чыл эртти. Пиночеттиң [illegible] бөлүү чили черни онон муң патриоттарның ханы-биле бораан. Делегейниң [illegible] сапап турары-биле алырга, үймээн соонда-ла [illegible], 30 муң кижи өлүрткен, дыка хөй муң чилилерниң барган чери тывылбайн барган.

Улусчу чаңгыс эптиң чазааның 1970 чылдың сентябрь 4-те эрге-чагырганы холга алганының соонда дораан-на Чилиге фашистиг үймээнин белеткеп эгелей берген бөгүн шуут билдингир апарган. Ол чазак баштайгы хүннеринден-не [illegible] аныктарын ёзугаар социал-экономиктиг калбак программаларны амыдыралга боттандырып эгелээн турган.

Ол үеге чедир америк монополияларының холдарынга турган чер-суга үлетпүрүн [illegible] кылдыр [illegible]. Аграр реформазы болгаш күш-ажылчы улустуң байдалын экижидеринче угланган өске-даа хөй-хөй хемчеглерни [illegible] чокка боттандырганы улусчу чаңгыс эп чазааның [illegible] болган.

Барыын чүктүң пропагандазы Чилиге болган фашистиг эргилдени С. Альенденниң чазааның Чилиниң мурнунга турган экономиктиг айтырыгларын шиитпирлеп шыдаар арга чок болганының [illegible] ораладжып турар.

Чилиниң кырында пиночетчи ёзу-чурумнуң коргулчуң булуттары астына берген турар, каш дакпыр [illegible] чили улус [illegible] дагалыг салыктарының адаанда тос чыл иштинде базындырып турарлар. Патриоттарның ханы-биле борашкан холдуг диктатор бодунуң ээзинге — Ак бажыңга кыдыгаар чок бердинген, аңаа бараан болуп турар. Вашингтоннуң Латин Америкада бөгүнгү туружу дыка [illegible] турар апарган, чогум-на ынчангаш аңаа ындыг чалча чазак дыка херек. Кем-буруулуг эрге-чагырга ол кавычын девискээринге жандарм болур рольду ооп турар болгаш АКШ аңаа боо-чепсектиң болгаш [illegible] рин [illegible] чокка берип, чили [illegible] ап турар. Америк администрациязы [illegible] рин кандыг-ла-бир арга-биле Чилиде солагу үеде кижиниң [illegible] талазы-биле «чамдык чедиишкиннер» чедип [illegible] байдалы тодаргай-биле экижээн» деп хоозун [illegible] кылып, агартып турар.

Чилиде [illegible] «чамдык чедиишкиннер» деп чүл ол? Фашистиг ёзу-чурумнуң боттандырып чорудуп турары [illegible] тудум-на улам көвүдеп турар. Политика талазы-биле буруудадтырган чаа-чаа кижилерни кара-бажыңнарже болгаш албадал лагерьлеринче киир октап, оларны [illegible] турар. [illegible] хоойлу телевидениени [illegible].

«Экономиканың байдалының экижээниниң» дугаайында ниити бадыткаашкын чүнү чугаалап турар [illegible] эрге-чагырганы [illegible] бүдүрүлге черлерни [illegible] гында, ол чурттуң улуг капиталынга чамдык улут база таварышкан.

Херек кырында алырга, Чилиниң экономиказы амгы үениң капиталистиг чурттарының таваржып турар бүгү-ле хоочузураан аарыгларының шуптузунга дыка [illegible] кылдыр таваржып турар. Заводтарның болгаш фабрикаларның хагдынганының, компанияларның болгаш фирмаларның хоозураанының дугайында медээлер чили солуннарга хүнүн [illegible] кээп турар апарган. Солуннарның [illegible] муң чили өг-бүлелерниң [illegible] айтып турар. Чурттуң ажылчын [illegible] рының 30 ажыг хуузу ажыл чок азы [illegible] ажыл кылып аргасталып, амыдырап турар болгай. 200 муң ажыг чилилер [illegible] ядыы-түреңги байдалда чурттап турар. Солуннарның түңнелдерин ёзугаар алырга, садыг балансызы барык үш миллиард доллар четкен, [illegible] та Чилиниң даштыкы [illegible] 16 миллиард доллар четкен.

[illegible] Вальпараисо, Сантьягода [illegible] С. Альенде чогум-на 1973 чылдың сентябрь 11-ге [illegible] Мен Чилиге болгаш бистиң чурттуң салым-чолунга бүзүрээр мен. [illegible]

Бо хүннерде Пиночеттиң [illegible] улурлаашкын турар апарган. Улусчу чаңгыс [illegible] турар партияларының болгаш бурунгаар хөгжүлгелиг массалыг организацияларының удуртулгазы-биле фашистиг диктатурага удур демиселчи [illegible] турар. [illegible] удур шиитпирлиг демиселдериңге белеткенип турар.

О. КОЛЕСНИКОВ.
(СЭТА).

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

[illegible] Голландия, Бельгияның болгаш Швейцарияның атомнуг бүдүрүлге черлериниң радиоактивтиг материалдарын шыгжаар хааржакты [illegible] Испанияның эрик чоорту районнарынга келген. [illegible] районнарының эрге-чагыргаларының даргаларының, хөй ниити [illegible] болгаш журналистерниң [illegible] хааржактарны киир октаарынга шаптыктаап. Ынчалза-даа олар Испанияга [illegible] соонда хааржактарны [illegible] Испанияның эң кол оппозиция партиязы ИСАП [illegible].

КАИР. [illegible] Кабинеттиң составындан премьер-министрниң оралакчылары, а ол ышкаш [illegible] министерлерниң [illegible] дүрген. Чазакты Ахмед Фуад Мохи Эд-дин база катап баштаар болган. Маршал Абу Газала камгалал болгаш шериг үлетпүрүнүң министриниң албанын [illegible] тарбыышаан, ооң-биле кады [illegible] томуйлаткан. Ол ышкаш Мустафа Камаль Хильми [illegible] министри болуп артар.

ВАШИНГТОН. «Вашингтон [illegible]» АКШ-тың [illegible] бюджет [illegible] алырга, октябрь 1-де [illegible] 1983 чылдың федералдыг бюджединиң дефицити 155 млрд доллар болур. [illegible]

[illegible] тен уштунуп эгелеп турар дээр хөй санныг бадыткаашкыннарын [illegible] ниң үргүлчүлеп турар кудулаашкыны буруу шаап турар. Ол дугайын конгрессиң чүгле [illegible] эвес, харын база кол-кол америк экономистерниң бодалдары херечилеп турар. Чижээлээрге, [illegible] федералдыг бюджеттиң дефицити [illegible] «Соломон бразерс» дээр сураглыг фирмазы [illegible] 163 млрд. доллар рекордуг деңнелге чедир чадавас боор турар.

ТОКИО. Японияның социалистиг партиязы чурттуң иштинде реакцылыг күштерниң [illegible] ЯСП ТК-ның даргазы Итио Асуката Тоттори хоорайга болган парламент конференциязынга [illegible] деп чугаалаан. Япон социа[illegible] ның бирээзи болза, [illegible] Японияның конституциязын [illegible] чепсектиг күштерин тургузарын хораан негелдени уштуп каавтар дээн оралдажыышкыннарынга удурланыры боор турар.

АНТАНАНАРИВУ. Мадагаскарга президентиниң ээлчеглиг соңгулдазын бо чылдың ноябрь 7-де кылыр дээн. Ол дугайында шиитпирни аңаа Дээди революстуг чөвүлелдиң (ДРЧ) болгаш чазактың каттышкан хуралынга хүлээп алган.

Амгы үеге чедир президентиниң албан-хүлээлгезинге [illegible]: Малагасий революсияның [illegible] (АРЕМА) чиигине секретары, чурттуң амгы президентизи Дидье Рацирака болгаш Мадагаскарның хамаарышпас чоруу дээш национал шимчээшкин партиязының (МОНИМА) даргазы, ДРЧ-ниң кежигүнү Монджа Джаона [illegible] фронтузунуң кежигүннери — арткан беш партиялар ол ышкаш бир-бир кандидатты [illegible] шилбер эргелиг. Мадагаскарның [illegible] партия Д. Рациракаының кандидатуразын бодунуң деткип турарының дугайын медеглээн. (СЭТА).

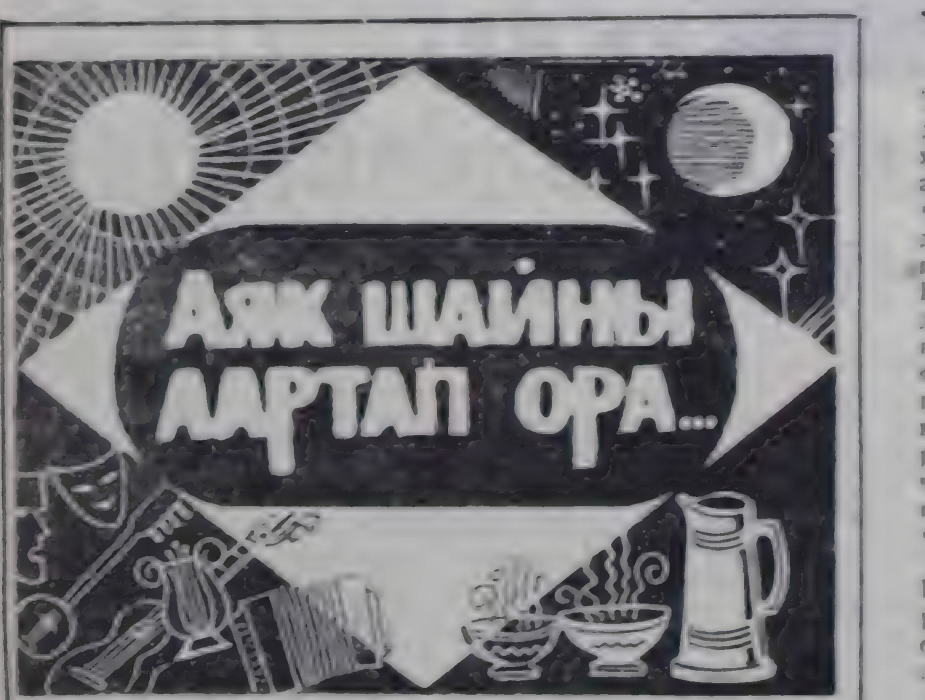

Улуг-Хемниң угулзалары

ХЕНДЕРГЕ

Донгн-Берам узак маңы киткеди,
Довунчукке шыдажып көр, хендүрге.
Сени көргеш, сагынганым күштелди,
Чечектерлиг хевизиң чат, Хендерге.

Хадыыр-Тайга сиртеринде эривес
Харлыг меңги меңгүн ышкаш чайнады.
Хая-дашка беглүш дивес Элегес
Хайымналып Улуг-Хемче маңнады.

Чаңгыс хонук ырап келгеш, уяи төл
Чалгыың дораан санты-тыр мен, Ак-Хөл.
Уруң ышкаш шейлүп келген каалама
Узун оруум уткуп ап көр, Чалама.

Хереп-чүрээм хаара тырткан серунза,
Хөлбең-деси хилиң шыыта угулза—
Кедээ черде сайзанак сен, Ак-Тал,
Хөвен нирген сыгыт ырым сеңээ мантал.

Өзен аксы арыг суглуг хендерге,
Өзүрентер чайын чыглып келир-дир.
Өгбелерим бурун чурту Хендерге,
Өскерлиш чок ынакшылым сенде-дир.

СЫЫН-ЧҮРЭЭ

Наприигин сукеваан кижи
Ииттик хемге серииттенгеш,
Оорулганчак оргулааиче
Оваадайын салып каан дег.
Чалыр ышкаш билек, суйур
Чарап-тыр сен, Сыын-Чүрээ.
Сыынның боду көзүлбейн-
дир.
Сынче чашты берген магат.
Көвей адыр мыйыстары.—
Хөлбең ногаан эзим ол бөор.
Сырыландыр маңнаан ииэ—
Сыдыстар боор
чивенештп...
Ииттин-Хемниң саанчы
кызы:
«Пинг чүрээн берем»— диве,
Харамнанмайн уштуп бээр
деп.
Кара чаңгыс сеетир чүвем—
Чалынындан кортуң халак,
Чалбыраштыг тей дег
чүрек.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

БОЙДУСТУҢ ТУРАСКААЛЫ

Чечен - Ингуш АССР-ның Чечен суурунда эң-не узун назылыг ыяш — М. Магомадовтуң бажыңының чанында огородта моңгүннелчик терек. Бойдус камгалалының бүгүэвилел нииттелелиниң Чечен-Ингуш республиказа чөлүрнеиниң специалистериниң санаалын ёзугаар ол теректи бойдустуң туражаалы чылдыр чараан болгаш туруннуң камгалалынга кирген.

Соңгу Кавказка хамааты дайынның маадыры Николай Гикалонуң кызыл-шеригжлер штабы ол улуг теректиң адаанга турган. Кедергей калбак бүрүлерлиг ногаан бүдуктарлыг болгаш моңгүннелчик моңгуннүг терекниң паспортунда мынчаар бижээн: назыны 160 чыл, бедии — 23 метр, чоону — 6 метр.

Г. НАСОНОВ.
СЭТА-ның корр.

ЧЕДЕН ҮШ ХАРЛЫГ МЕХАНИЗАТОР

Карачаево-Черкессияда механизатор А. Кателевский дужүт ажаалдазынга бо чылын бежеп удаа киржип турар. Ол он ажыг чылдар бурунгаар пенсион е р и н ц шилилгезин байырланчыг, оорунчуг байдалга хүлээп алган. Ооң хары ам 73. Ынчалдажок хоочун механизатор ам-даа ажылдавышаан, хову кораблиин эрестиг башкарып, аныяктардан дудак чок болуп, харын-даа оларга бодунуң байлак дуржулгазын дамчыдып берип турар.

— Күш-ажылдың хоочуну А. Кателевскийниң кадыкшылы каң дег кижи боор. Хаттыг, чаашкынныг бо чылын бистиң тараавыстын сывы онгаар-дескээр чыдынкан. А хоочун болгаш 73 харлыг механизатор дүжүттүң чүгле хүндүс эвес, харын-даа дүне безин чидириг чокка ажаап, аныяктарны баштап турар — деп партияның XXII съездизин аттыг колхозтуң даргазы В. Форостянов чугаалап турар.

Н. СТЯЖКИН.

КЫМ МУРНАЙ ТЫВАРЫЛ?

Шаанда шагда дүвүреңнээбир хой өөрүнден чыдып калган. Өөрүн сураглап, тенип чорааш, өске бир хойга таварыжы бергеш, мынча деп алгырган:
—Аа, богда! Экии, чүс хой!

—Бис чүс эвес бис. Биске немештир бис хирени катташ, ооң кырынга бистиң келиннис хирени немээш, ооң кырынга бистиң санывыстың улдунун каткаш, ам сен хөөкүйнү немептер болзувусса, ам ынчан чүс хой болур бис ийин — деп, чаңгыс хойга харыылаан. Чаңгыс хойнуң ужуражы бергени өөр хойнуң саны тывынарам!

Көп белдири демир.
Хомду сыны ыяш.
Хоюг кудуруу бажында
Холу-буду көзүлбес.

Кара хөлден суг ишти.
Харлыг черге не кылды.

Өлээ ак.
Хою кара.

Алдын кудукка чундум.
Ак ховуга хаим бастым.
Хээзин көөрге.
Кедергей чараш торгу-ла.
Хевирин көөрге.
Кочим ышкаш.

Аар ийде
Аалымны
Бээр ийде
Мен көрүп ор мен.

Дээринге чоруур аъдым.
Дембилдейлеп ырлаар аъдым.
Кек дээрге чоруур аъдым.
Хөөмейлеп ырлаар аъдым.

Көрүп, шыгаан адарымга
Хөлегези артып калды.

(Бо тывызыктарның бажызы эдилелдерде).

О. ДАРЫМА.

• • •

Мун буганың чүрээ демей.
(Бойдуста).

Майтактың баскап изи бар.
Барган изи көзүлбес.
(Дириг бойдуста).

Дөй болганындан
Дуда калбас хоптак-кара.
(Дириг бойдуста).

К. САМБУУ.

Сонуургактарга

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮННҮҢ-БИЛЕ, МАТРЁШКА!

Матрёшка ам-даа «аныяк» — ол чүс-ле чыл бурунгаар төрүттүнген.

Эрткен чүс чылдың төнчүзүнде Москва чоогунга, Абрамцево хандыкыншыдыг болгаш ооң кижилерин деткип чораан С. Мамонтовтуң Абрамцевода коданынга, улустар бо-ла чыглып көөр турган. Бир катап бажың иштинге чылгаан аалчыларынга ховар дээн ойнаарак — япон кукла көргүскен. Ол анаа эвес кукла болган, ооң иштинде бүдүн «ог-бүле» бар.

Орус национал аяк-биле ыыдыг ойнаарактан кызаа чүл деп бодал тыптып келген. Чурукчу С. Малютин бопугур кызыл чаактарлыг, шевергиин хөлчок кылдыр эштип алган угулзаларлыг аржыылдыг кысчыгашты чураан. Ооң иштинге бот-боттарынче кирип турар бүдүн «ог-бүле» турар.

«Чаа төрүттүнген кыстың» Матрена деп адап алганнар, ол дээрге Абрамцевога келген аалчыларга шай кудуп берип турган уругнуң ады-дыр. Ынчалдыр кылган, чассылы «матрёшка» деп адаан кукланың ат-сураа дораан-на алгый берген. 1900 чылда-ла Парижке бүгү-делегей делгелгезинге ол «Гран-при» (аң улуг) шаңналды алган.

Матрешкаларны Россияның бүгү булуңнарынга кылып турар апарган.

Бистиң хүннеривисте, улустуң матрёшкаларга кандаардаа аажок улуг сонуургалдыын барымдаалааш, конструкторлар тускай станоктарны кылган, олар хүнде-ле 600 чедир кукланы кылып шыдаар. Оларның хемчээли 4-теп 23 сантиметр чедир, а бот-боттарынче кирип турар фигураларының саны 18 чедир боор.

О. НЕЗЛОБИН,
СЭТА-ның корр.

Москва.

АЗАС КЫЗЫ

Тожунуң төп ортулуктуг Тожу хөлүн сөөлгү чылдарда бээр, та чүге чүве, Азас хөл дижир апарган. Ооң эриинде «Азас» [illegible] чери бар. Ам Азас хөл аныдүкманың, найыралдың [illegible] ганынга чери болу берген. Бо кайгамчык чаагай Тожу далайын долгандыр чиңгир ногаан девискээр — ай-моң, өзүрен кузук, бадын-байлаң, кат-тооруктуг болгаш ногаан оңнуг ыяш-үнүш куруйнедеп харалааш ыдыктыг камгалал чер апарган. Турбааза-биле кожа чараш ыяш-үнүштүг черде пионер лагери база бар.

Азас хөлдүң аакы ужу — Кужур-Хөлдүң эриинде «Тоора-Хем» совхозтуң Көк-Чар сүт-баараш фермазының чайлаа.

Эзим арга иштинден үне халдып көөрге, дазыр хавак азы шат кырында он ажыг бажыңчыгаш кестү хонуп келир. Ооң баарында Азас хөлдүң бир кезии—Кужур-Хөл чайынналып, чалгып ойнап чыдар. Артыы талазында дыт, хадың, шарлап колдаан эзим, арга иштинде чечек, коңгурээ, илчирбе, хоолулуг бедик оът-сигенни аразында шилги-шилги инектер саамчааны копчут, тавар оъттап чоруур.

Бир-ле бажың чанында ак халаттыг, борбак хүрең чазык чаагай, бо Азас хөлдүң ышкаш, хүлүмзүрен хүннээректээн, оолдарыыт тырың магаботтуг кыс ол инектерниңче ассыды харап турар. Ферманың ортузунда ногаан девис дег, шөлчүгеште кей-ле оолдар, кыстар бөмбүк ойнаан, бир бажың хөлегезинде кезек уруглар гитаралаан.

Ол аразында фермага ак-ногаан бичии автобус маңнап келген. Демги борбак хүрең шырайлыг кыс автобуска уткуй баргаш, келген аалчыларбиле мендилешкеш, адыт адаан:

—Пириңней Мария — деп кааш, база-ла биче сеткилдиг хүлүмзүрээн.

Бо ферманың эргелекчизи болгаш мында партия бөлүүнүң секретары, мурнакчы саанчыныс-тыр —деп, чогаалчыларга чер-чуртун, ажылажып таныштырып чораан эш, Владимир Андреевич Амыржы, «Тоора-Хем» совхозта [illegible] тайылбырлай тырткан: — Ажыл-ижиңерни аалчыларга таныштырып көргүзерем —деп [illegible].

—Хүгбай-ла чүме-дирем хамык саанчылар өлек бөлүп Көк-Чарлаар, куду баткан — деп кааш, ферма эргелекчизи Мария Ялдаевна аалчыларын бажыңынче чалаан. Ооң өөнүң ээзи [illegible] Пириңней (кадарчы болгаш моторист) шай хайындырып, аъш-чем кылып турар аразында ферманың ажыл-херээн дончулап таныштыра каапкан.

—Бистиң коллективти комсомолчу-аныяктарның Азас аттыг сүт-бараан фермазы дээр. Мында ам дөрт ай боол тур бис. Партияның майда хүлээп алганы Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш бистиң ферма амыр эвес ажылдап турар боор ооңар...—дээш. ферма бажыңынче харангаш, уламчылаан:

—Фермада шупту 230 баш инек чайлап турар. Ооң иштинде 100 баш саар инектиг бис. Айда 30 тонна сүт саар планывысты ажырып, чартык чылдың планын 113 хуу күүсеткен бис. Ферманың мурнакчы саанчылары —Бараан Дуңдума, Раиса Бараан сүттер [illegible] саап апкан.

— Силерниң бодуңарнын?— деп, бир аалчы сонуургаан.

—Таң—деп каапкаш. 2050 килограмм чеде-ле берген — деп харыылай тырткан.

Ферманың аныяк кадарчылары —[illegible] Пириңней, [illegible] Самбуу, Ромель Пириңней суглар инектерни сүткүр-ле болзун дээш, ол ээнмерниң чүм оъттуг черлеринге кадарып хүнзээр. Кадарчылар бир көөрге, инек аразында элик, хүлбүс-даа оъттай берген чоруур-ла.

Хөл ол чарыында Кары-Боорда Тоора-Хемниң Азас хөлдең үне аккан чериңде Ак Эзрилге, Седип-оол Самбуу бир өөр инек кадарып турар. Олар база фермага хамаарыр.

Ферманың эргелекчизи Мария Ялдаевна биле Эренчин Пириңнейлер — черле хоочун малчыннар. Үш чыл дургузунда хой кадарганнар. Адыр-Кежиг суурнуң чанынга. Онгачага хаван ажаап турган. 23 кыс, 2 эр хаванны хүлээп алгаш, оларны 400 баш чедир өстүрүп дужааганнар.

Бо өг-бүле ажылынга кызымак, ажы-төлүн ажыл-ишчи, [illegible] кижизидип чорууру. Оларның улуг оглу Павел Кызылдың профтехучилищезин дооскан. Ульяназы Ак-Дазылда сиген бригадазында, ортун оглу Ромель — бо фермада инек кадарчызы, уруу Джамиля—өөреникчи, хеймер оглу Роман—уруглар садында.

Ферма чайлаанда бичежек клубтуг. Клуб эргелекчизи [illegible] Кино, концерт көрүп, лекция, [illegible] бөлүк [illegible] ойнап, хөглей бээрлер. Ол чорук ферманың ажыл-ишчилериниң сорук киирип турар. Бир тээ, ферма комсомолчу-аныяктарның болганда, аңаа сонуургалдыг, хөглел, спорт, хөгжүм, ырышоор хайнып, чаңгыланып турар чүүл. Ынчангаш ферманың бажыңнарында приемниктер, гитаралар, ырышоор шылап-ла чаңгыланып турары магаданчыг.

Бо сураглыг чараш Азас хөлдүң кыдыында сүт-бараан фермазында 40 ажыг улуг биле ажыл-ишчи кижилер чурттап, ажылдап турар. Олар акы-дуңма хөй национал совет улустарының ленинчи найыралының алдарлыг 60 чыл оюнуң байырлалын ажылчы белектер-биле уткуур. Партияның хүлээп алганы Аъш-чем программазын амыдыралга алдарлыг биле боттандырар дээш, ийи билзэн сыын [illegible] ажылдап турар. Бо эрестиг ажыл-ишти фермада чеди коммунист, чеди комсомолчу бар, эргелекчизи аныяк коммунист Мария Ялдаевна Пириңней оңу мергежилдиг-биле удуртуп баштап турар. А чоп, ха-дуңма оңу Азас кызы деп коннуп шыны-биле хүндүлеп адап турар.

Л. ЧАДАМБА.

МАҢАА ПУШКИН ЧУРТТАП ТУРГАН

МОЙКА, 12. Бо адрес Ленинградтың аалчыларын сорунза-биле бир домей, бодунче хаара тудуп турар, ынчалза-даа ол эрте-бурун шагның бажыңының хаалгазында «Музей хаалгызы» деп, бижип каан турар. Ол кижини хомудадып-даа, харын база өөртүп-даа турар: чүге дээрге А. С. Пушкинниң ол музей-квартиразында катап чаартылга ажылдары эгелээн болгаш ооң сорулгазы — ол шүлүкчүнүң чурттап турганы үезинде кандыг турганыл, шак-ла ынчаар катап тургузары боор турар.

Музей квартиразының эргелекчизи Н. Попова стол кырынга тоогулуг чүүлдү салган —кылын дептерде бир чүс ажыг арыннар, ында дыка хөй документилер, [illegible], [illegible] билгелер, чуруктар бар. Аңаа үндезилээш, катап тургузуушкунун [illegible] тургускан ол материалдарны чыырынга он чыл херегле тиннен.

Мойкада бажыңның намдары петровчу үеде-ле эгелээн. Эрткен чүс чылдың 30 чылдарында ол бажың акызы Сенат шөлүнге тура халыышкынга киришкен дээш Нерчинчиң уургайларынче шөлүдүкен княгиня Волконскаяга хамааржып турган. Мария Волконская Сибирьде ашаанче чогум-на ол бажыңдан чоруткан. Бодунуң оглу Николаны-биле ооң чурттап турган өрээли сөөлзүредир Пушкинниң кабинеди апарган.

Ол аныа 1836 чылдың сентябрь 12-де көжүп кирген. Пушкиннерниң өг-бүлези аңаа оңу хөлезилеп алганының дугайында керээде мынчаар айыткан: «ийи чылдан эвээш эвес үе иштинде» чурттаар ужурлуг турган.

«...мен, Пушкин он бир өрээлдеп тургустунган бүгү адакы каъттың бир эжииниден [illegible] чедир: суугалыг болгаш ооң чанында подвал каъдында өрээлдиг, херим иштинде алды баглааштыг, аът кажаалыг, сарайлыг, сиген салыр черлиг, доң-доош ба[illegible]».

Амгы үеде туражаал музейде чүгле чеди өрээл бар, улуг чадааш чок, бүгү бажың болгаш херим ишти-даа өске кыдыр кестүп турар — ийи-чартык чүс чылдың дургузунда ол эрги бажың аңгы-аңгы кижилерже дамчып келгеш, чангыс эвес удаа эде туттунуп турган болгай. Бо чүс чылдың эгезинде аңаа таңпыы салбыры турган болгаш жандармнар ээлеп турган.

...Бистер музейниң ырымзешан өрээлдерни кезип кэрүп чорувуста, Н. Попова маңаа кандыг-кандыг өскерлиишкиннер болурун чугаалаан. Өлүмнүг кылдыр балыттаткан шүлүкчүнүң ооң кабинединге апаар дээш кедерүп үндүрген үш оруктуг чаданы катап кылыр. Пушкинниң надыының, ооң амыдыралының сөөлгү дөртен алды шагының иштинде байдалының дугайында дыннаткан доочу бюллетень [illegible] Жуковскийниң азып турганы вестибюль ынчаардагы хевирге-биле олчаан кылдынар.

Өске-даа өрээлдерни катап чаартып тургузар...

Шүлүкчүнүң кабинединге доктаадывыс. Амгы үеде ооң ном саңнарында үш муң томнар бар, ынчаарга 1837 чылда оларның саны бүдүн-чартык катап хөй турган. Шүлүкчүнүң библиотекази он дөрт дыл кырында номнардан тургустунган турган. Бижиттинер столду, конторканы, вольтер олбуун, шүлүкчүнүң ынак деңгилиштерин, өске-даа улуг үнелиг эт-херекселдерни П. Вяземский болгаш Кара хемге болган хайлыг аткылажыышкынның соонда дораан-на [illegible] тургузуп чураан В. Жуковский олар камгалап алганнар. Ынчан-на ооң үезинде чурттап турганнар орус шүлүглелдиң геннинге [illegible] музей дугайын бодап турганнар.

А. С. Пушкинниң мөчээн хүнүнден бээр 150 чылынга уткуштур катап тургузар ажылдарны доозар деп турар. Ынчангаш аңаа барген кижилер, шак-ла ынчаардагызы дег ышкаш, бажыңның «бир эжиинден өскезинге чедир» өрээлдерни көрүп эртер аргалыг болур.

В. ГАНШИН,
СЭТА-ның корр.

ЛЕНИНГРАД.

ЧУРУКТА: Молдав ССР-де чаагай чаңчыл ёзугаар хүндүлүг аалчыларын хлеб-дус-биле уткуп ап турар.

СЭТА-ның фотохроникази.

⊙ ⊙ ⊙

Ном — кижиниң өниүү. Билиглерниң үндезини номга ынак болурунуң дугайын пролетариаттың улуг чогаалчызы А. М. Горький чугаалап чораан. Ам шынап-ла бистиң чуртувус делегейде эң-не хөй номчуп турар чурт апарган. Ном, солун-сеткүүл чок өг-бүлени тывары берге.

ЧУРУКТА: республиканың уран чүүл школаларының бөлүк башкылары методика литератураын [illegible] ап турары.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

АНТ-1-ДЕН ТУ-144 ЧЕДИР

Почта марказында чураан ийи самолёттуң бурунгаар чылдарның [illegible] ... [illegible] ... кылган. ... [illegible] ... академик А. Н. Туполев аттыг Конструктор бюрозун чогаатикан. Ол ийи самолёттарны чураан почта марказын ССРЭ-ниң Харылзаа яамызы тереткен ... болгаш [illegible] ... [illegible] бюрозунуң 60 чылынга [illegible].

[illegible] АНТ самолёттар ... ТУ-144 [illegible] ... никтиг дидим шиитпирлерниң [illegible] ... АНТ-1 ... А. Лаксаревской — Совет Эвилелиниң ... маадыры ... АНТ-25 ... В. Чкалов болгаш М. Громов олар АКШ-ка чедир ... чокка ужудуушкун кылган. Совет [illegible] ... Ты [illegible] ... [illegible] ... АНТ-25 ... [illegible].

[illegible] ... ТУ-2 ... чураан марказын база бар. ТУ-144 ... 1969 чылда ... [illegible] ... Конструктор ... коллекциязының 900 ажыг марказы бар. Ол ... Андрей Николаевич Туполевтиң ... [illegible].

С. МУТОВКИН,
СЭТА-ның корр.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 6-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. [illegible] гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңза (культуркулуга[illegible]). 9.05 — «ВССР-ниң улустуң танцызының ансамбли». Фильм-концерт. 9.30 — «АБВГД-жигеш». 10.00 — «Ада-иелер, силерге». 10.30 — Айыыл чок шимчээшкин. 11.00 — «Чурукчулар дугайында чугаалар». Улустуң чурукчузу С. Д. Меркуров. 11.30 — «Кампучияның парламент кежигүннери ССРЭ-де». Документалдыг фильм. 11.50 — «Спортлотонуң» 36-гы тиражы. 12.00 — «Ону силер шыдаар силер». Чогаадыкчылар конкурузу. 12.55 — Уругларга фильм. «Белен турунар, дөрги мындаагылар». 14.05 — Амгы үениң чогаалдары. Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры, Ленинчи шаңналдың лауреады Чингиз Айтматовтуң чугаазы. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Ырак болгаш чоок ырылар». 15.05 — «Театр болгаш үе». Аныяктар шиилериниң Тбилисиге болган бирги Бүгү-эвилел фестивалы. 16.20 — «Сиген дузакчыгаш». Мульт-фильмнерни баштайгы көргүзүү. 16.35 — Даарта Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының [illegible] хүнү. Дамчыдылгага газ үлетпүрүнүң министри В. А. Динков киржир. 16.50— П. И. Чайковскийниң [illegible] биле кады ойнаар фортепианога № 1 концерт. 17.25 — «Владимир Ильич аттыг». Телеочерк. 17.55— «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.55 — Политиктиг хайгаарыкчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.25 — Приморск крайының М. Горький аттыг шии театрының «Хүн уруглары» деп фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.55 — «Хүн уруглары» деп фильм-шиизиниң уламчызы. Ол төнген соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 —«Садты кандап аныяксыдары». Телеочерк. «Шуру». Киночурумал; улустуң [illegible] херекселдерниң «Аюшка» ансамблиниң концерти; «Бир часкы хүн». Киноочерк. 15.20 — «Ыры-82» 16.05 — «Кырган-авам аптаразы», «Каъттар». Документалдыг телефильмнер. 16.40 — «[illegible]». Б. Щукин аттыг Вахтангов аттыг үлегерлиг театрының фильм-шиизи. Автор — Е. Шварц. 18.20 — «Улуг Октябрьның 65 чылынга». «Бистиң дончу намдарывыс». 42-ги фильм—«1958-ки чыл». 19.15 — Музыка киноскузу. 19.45 — Делегей байдалының дончулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазынныг карандаш». 20.15 — «Кадыкшыл». [illegible] программа. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — «Сээң баштайгы шагың». Уран-чечен фильм.

АГААР

Бөгүн республикага кожун турар булуттаар. Чамдык черлерге бичии чаъстаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың күжү секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок.

Хүндүс агаарның температуразы 14—19 градус чылыыр.

Эртенги шактарда туманнаар. Орукка чүвениң көстүрү бир километрден ашпас.

Кызылга шокар булуттаар. Чаъс чагбас. Хаттың күжү секундада 5—10 метр чедер. Дүне 5—7 градус чылыг болур. Хүндүс агаарның температуразы 17—19 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Часкы олимпиада азы хор начальниги» 10.00; «Крамерге удур Крамер» 11.30, 14.00, 15.00, 16.50, 18.50, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ында, билдинмес оруктарда...» 9.20, 12.20, 15.20, «Мээн чаш назынымның чалгыннары» 10.50, 13.50, «[illegible]» 17.15, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «[illegible]» 15.00 «Белир азы уттур» [illegible] шактарда.

«[illegible]»: «[illegible] тенниска фантазия» 13.25, 11.30, 15.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 9. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызыныын 2-23-26, 2-23-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийн-ге амыдырал болгаш совет тургузуг килдистеринин 2-27-13, промышленность килдизиниң 2-31-75 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетпүр килдизиниң 2-31-75 чагаа килдизиниң 2-41-21 информация килдизиниң 2-20-60 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун чолбейн барганда 2-22-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1225

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы № 11.

ТЦ—00238

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 208 (12006) | 1982 чылдың сентябрь 5, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он болгаш оон-даа хөй уруглуг божаан болгаш кижизиткен иелерни «Маадыр-ие» орден-биле шаңнавышаан, оларга «Маадыр ие» атты тыпсыры болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Долзанмаа Монгушевна Арапчор — ажылчын, Улуг-Хем район.

Далуу Лопсан-Чүлдүмовна Донгак — ажылчын, Өвүр район.

Тамара Монгушевна Кандан — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны, Улуг-Хем район.

Чолдак Дамбаевна Самдан — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны, Улуг-Хем район.

Дивзенмаа Максимовна Сырат — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны, Тес-Хем район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1982 чылдың, август 30.

Соңгу Осетияның бүдүрүлге мурнакчылары (солагай таладан)—Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Орджоникидзе фабриказында дааранықчы-моторист К. Кесаева болгаш Пригород районнуң «Сермен» колхозунуң звено удуртукчузу Б. Алагов, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, «Победит» заводтуң каннакчызы Б. Ефременко, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Правобережный районнуң № 8 аът заводунуң саанчызы Н. Гогичаева, Орджоникидзениң С. М. Киров аттыг вагон септээр заводунуң демир чондурукчузу Е. Битиева, Орджоникидзениң «Магнит» заводунуң фрезеровщиги Ф. Ногаев олар.

Р. ДИКТИН фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ССРЭ 60

КЫШКА ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИРИ — МАЛЧЫН БҮРҮЗҮНҮҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

ШУУДААН

Аъш-чем программазында айыттынган сорулгаларны амыдыралга боттандырары кедээ ишчилерниң кызымаккай ажыл-ижин негээр. Мал ажылының продукциязын бүдүрерин улам-на көвүдедири — ээлчеглиг кыштаглаашкынны органчыстыг эрттирериниден кончуг хамааржыр. Чогум-на ынчангаш бар арга-курлавырларны долузу-биле ажыглап турган, иниттиниң малын кышкы үеде ажаап, азыраарынга бүгү талалыг белеткел херек.

Келир кышка быжыг магадылалды тургузуп, четчир санныг чем-суурну, одек-кыштагны белеткеп ап турар ажыл-агыйлар республикада эвээш эвес. Аъш-чем программазында тодараткан сорулгаларны чедиишкинниг боттандырар дээш мал кыштаглаашкынынга белеткелди баш удур ыяк кылыры-биле социалистиг чарыш тус-тус ажыл-агыйларда улам калбарган.

Тес-Хемниң «О. Шынаа», Тандының «Революцияның чалбыыжы» совхозтарының кедээ ишчилери иниттиниң малынга четчир санныг чемнерни белеткээр, 1982—1983 ажыл-агый чылдарында мал кыштаглаашкынын органчыстыг эрттирер дээш республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыгны үндүрген. Ук ажыл-агыйларның эгелээшкинин Тываның совхозтарының ажыл-ишчилери ниин-биле чүүлдүгзүнүп деткип турар.

Ээлчеглиг кыштаглаашкынның хүр-чаагай эрттирериниң талазы-биле кыйгырыгны Эрзин районнуң кедээ ишчилери калбаа-биле таныжып эгелээн. Бо чугула айтырыгны чугаалашкан хуралдарга районнуң малчыннары идепкейлиг киржип, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, ону ажыл-херекке боттандырарынга бүзүрелдиглер.

Кыш — мал ажылдыгларга эң-не чымыштыг үе. Бо берге шылгалданы ажып эртер дээш иниттиниң малын кадагалаан кадарчылар уйгу-дыжын харамнанмайн ажылдаарлар. Эрес-кежээ малчыннарга дүнүн-хүнүн карангызы-даа, ажыг соогу чыварзы-даа моондак болбас. Шалыпчыларның шалыпчылары шала часкаар шуглуп үнер. Олар кадарган малының баш санын өстүргеш, оон хөй продуктузун алгаш төрээн совхозтарынга хүлээдип бээрлер. Ындыглар республиканың булуң санында бар.

Эрткен кыш Эрзин районнуң девискээринге база хирелиг болган. Агаарның байдалы соок болуп, хар база улуг дүшкен. Агаар-бойдустуң байдалы шаптараазынныг болза-даа, ук районнуң мал ажылдыгары иниттиниң малының баш санын өстүрер, оон алыр продукцияны көвүдедир, шыларын экижидер дээш күжениишкинни үндүргеннер.

Хой-кижиларның кызымаккай ажылының түңнелинде төрүүр 100 хойга онаштыр 86 хураганы район алган. Ленин аттыг совхозтуң малчыннары 100 башка онаштыр 87 хураганы доруктурган. Кыштаглаашкынны эки эрттирер дээш ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышка «Нарын», «Чаа орук», Ленин аттыг совхозтарның хойжу бригадалары идепкейлиг киришкеш, 100 төрүүр хойдан-на 95—96 хураганны алганнар. Хой ажылдыгларының аразындан 40 ажыг кижи хууда хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Оларга районнуң мурнакчы кадарчылары Намдал Орус, Сади Иван, Севилбаа Анай, Мария Соян, Соян Доржу болгаш өскелер-даа хамааржыр. Семис, шыырак хойларны күрүнеге дужааганындан эът садарының 9 айлар планы күүсеттинген.

Төрүүр хойдан-на хураганны алыры тарып боозадылгадан болгаш суга эдержилгеден улуг хамааржыр. Ынчангаш кедээ ажыл-агыйның тускай эртемденнери бо чугула кампанияны үезинде чорудар дээш органчыстыг ажылдарны чоруткаппар. Ооң түңнелинде малдың тарып боозадылгазы болгаш суга эдержилгези чогумчалыг чоруп, «Нарын», «Чаа орук» совхозтарда хойну эрте ооладыр сорулга чедиишкинниг күүсеттинген.

Күс бодунуң эргезин бүрүн ээленкен. Сериин оъттуг, агым суглуг чайлагларга малды семиртип алган малчыннар күзеглеринде хонгулапкан. Чайгаар үнген чаагай оът-сигенни оъттап чайлаан болгаш малдың деңгелдези багай эвес.

Иниттиниң малын күзеглединге-биле чергелештир мал чеминиң белеткели түлүктевишаан. Ниитизи-биле район 13810 тонна бөдүүн мал чемин, 1000 тонна сенажты белеткээри көрдүнген. Ында 620 кижи доктаамал ажылдап турар. Ооң иштинде хол кадыырлыг 380 кижи база механизастаттынган беш бригада бар. Олар чаңгыс чылдыг сиген ажаалдазынче киирген.

«Морен», «Чаа орук» совхозтарның сүт-бараан фермазының, хойжу бригадалар коллективтери 200—250 тонна сиген белеткээр онаалдаларын ажыр күүсеткеш, ол ажылын ам-даа уламчылавышаан.

Районнуң кедээ ишчилери келир кышты хүр-чаагай ажыларынга быжыг-магадылалды тургузаар дээш шудургу ажылдап турар.

О. МИНИП-ООЛ.

Хүннүң медээлери

ДААЛГА КҮҮСЕТТИНЗЕ-ДАА

Ийи чүс тонна витаминниг сиген далганы бо чылын бистиң совхоз белеткээр. Бо хүннерде оон 75 тонназы белен болган. Бо ажылга Александр Попов, Сергей Симонов, Юрий Тимчин оларның звенозу тергиидеп турар.

«Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырында мал чеминиң белеткели база шалыпкын чоруп турар. Ында сиген белеткээр план ажыр күүсеттинген-даа болза, ажыл ам-даа уламчылап турар.

Аннаар-оол Чимит-Доржунуң удурткан мал чемин белеткээр механизастаттынган бригадазы он ийи кежигүннүг. Оларның дең кезии аныяктар. Николай Чымдаан, Сергей Лоткап, Артур Дапыма, Олег Будучун болгаш өскелер-даа ажылга кызымаан көргүзүп турарлар.

С. УДУМБОРА.

ДЕТКИМЧЕ БОЛУР

Кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенир, ылангыя мал чемин көвүдедир белеткээр талазы-биле социалистиг чарыш Тес-Хем районда «О. Шынаа» совхоз биле Тандыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажыл-ишчилериниң кыйгырыгының соонда улам калбарган.

Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң хойжузу, күш-ажылдың хоочуну коммунист Пеня Салчакович Хуурак мынчаар чугаалап турар:

— Бистер, Бай-Тайганың хойжулары, ук кыйгырыгны база деткип тур бис. Бо чыл өскелерниден онзагай. ССРЭ-ниң 60 чыл оюн уткуур болгай бис. Ынчангаш шудургу ажылдаарывыс чеп.

Өг-бүле кыштаглаашкынга бүгү тала-биле белеткенип турар. Кажаалар шагда-ла септеттинген. Бажыңы база. Боттары [illegible] тонна сигенни белеткээш, кыштаашкынга [illegible] алган. Хоюн семирткен база-дыр. Бо бүгү ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүселдезинге деткимче болуру чугаажок.

В. МААДЫР-ООЛ.

ЧУРТ АЛДАРЖЫДЫП ТУРАР

Чурттуң экономиктиг күчү-шыдалын быжыглаарынга нефтичилер болгаш газчылар улуг үлүүн киирип турарлар.

Улуг ажыл-агыйынга чиг-эттиң ол хевирлерин кайы хире ажыглап турарының дугайында дараазында саннар көргүзүп турар: кадыын болгаш пойнун оңнуп төс кезиин газты ажыглап турган, эзилдирип алыр болгаш электри энергиязының хөй кезиин база ажыглап үндүрүп турар. Продукцияның чүс-чүс хевирлерин нефтиден кылып ап турар. Нефтилиг болгаш газтыг черлер үлетпүрүнүң улуг-улуг төптеринден дыка ыракта боор турарының уржуундан ону сөөртүрү одалга-энергия программазының эң чугула айтырыгларының бирээзи боор турар. Ынчангаш ол чиг-эттиң үнтүп ийи кезиин дамчыдар хоолайларны салып турар. Бо беш чылдың иштинде чүгле Уренгойнуң нефть-биле байлак черинден эгелээш, алды ындыг хоолай шугумун салыр ужурлуг.

Ол программаны канчаар күүседип турарының дугайын адырларның профессионалдыг байырлалы — Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң Бүгү-эвилел хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралдың киржикчилери чугаалап турганнар. Ол хурал Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга сентябрь 3-те болган.

Президиумга—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, партия, совет, профэвилелдер, комсомол, ажыл-агый органнарының удурткукчулары, бүдүрүлге мурнакчылары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, хөй-ниитиниң төлээлекчилери олурганнар.

Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң тудуунуң министри Б. Е. Щербина илеткел кылган.

Чөвүлел хуралга чаартынчыларга, эң эки бүдүрүлге ажылдакчыларынга совет профэвилелдериниң лауреаттары аттарын, адырларының эң шылгарангай ажылдакчыларының аттарының дипломнарын тывыскан.

Хуралдың киржикчилери нефтичилер, газчылар, хоолайлар тудукчуларының ажылын улам-на сайзыралдырынга, бо чылдың болгаш беш чылдың улуг даалгаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш бүгү күжүн, билиин болгаш дуржулгазын харам чокка бээрин бүзүреткеннер.

(ТАСС-тың корр.)

УЖУТПУШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Сентябрь 3-те Анатолий Березовойнуң болгаш Валентин Лебедевтиң «Салют-7» эртем станциязынга 17-ги ажылчын неделязы эгелээн.

Оон мурнунда хүннерде космонавтылар черниң бойдус курлавырларын шинчилээриниң болгаш долгандыр турар чүүлдерни өөренип көөрүнүң калбак программазын ёзугаар ээлчеглиг дуржулгаларны кылып, станцияга профилактиктиг ажылдарны кылган.

Сентябрь үште орбита комплексиниң экипажы моон соңгаар кылыр ужуралыг ажылдарга эртем аппаратуразын белеткеп, «космос оранжереяларында» үнүп турар үнүштерни ажаар бөдүүн ажылдарны кылган.

Космонавтылар ол хүн «маниваар оруктап», амортизаторлардан тургустунган велоэргометрге болгаш комплекстиг херекселге, эспандерлерге күш-культура мергежилгелерин кылган.

Космоста «Салют-7»—«Союз Т-7» комплекс амгы үеде дараазында параметрлерле ужудуушкунну кылып турар:

— черниң кырындан эң ыраары—340 километр;
— черниң кырында эң чоогу—321 километр;
— дээскиннерниң үези—90,9 минута;
— ийленниниин—51,6 градус.

Комплекстиң системалары чогумчалыг ажылдап турар.

Космонавтылар эштер Березовой болгаш Лебедев оларның кадыкшылы эки.

ТҮЛҮКТЕВИШААН

«О-Шынаа» болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның ажыл-ишчилериниң кыйгырыын республиканың булуң бүрүзүнде деткип турар. Аңаа хамаарышкан чагаалардан чоннуң хөй-аъдының көдүрлүүшкүнү илдең.

Кыштаглаашкынга бүгү тала-биле белеткенгеш, иниттиниң малының бажын хоратпас, чаш төлүн чидириг чок ажаап алыр болгаш малдың деңгелин баксыратпас дээш бистиң «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырының ажыл-ишчилери шудургу ажылдап турар. Ылангыя Тес-Хем районда «О-Шынаа» совхозтуң малчыннарының болгаш Тандыы районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажылчыннарының кыйгырыы бистерни улам хөй-аът киирген.

Кышты хүр ажарының кол аргалары—малды чайгы болгаш күскү үелерде деңгел киирип, эки семиртип алыры; мал чемнерин четчир болгаш бедик шынарлыг кылдыр белеткээри; кыштагларның септелгезин чогуур деңнелинге чедирери; далбый, шагжа болгаш өске-даа херектиг чүүлдерни четчелеп алыры болур. Салбыр баштаар чери, тускай эртемниглер болгаш ында хөй-ниити органнары бо бүгү ажылды эгизинге чедирер дээш, элээн боттуг хемчеглерни ап чоруткан.

Малды июнь айдан Час-Адыр болгаш Аянгатылар [illegible] тайгаларынга семирткен. Амгы үеде аалдар [illegible]. Малдың деңгел алганы эки. Ылангыя Монгуш Лопсан, Ооржак [illegible] дуржулгалыг [illegible] хойнуң семирээни эки.

Салбырның шээр малы бо чылын [illegible] үш кыштаагга кыштаар. Үүрмек септелгени малчыннар чылын-на дооскан. Кыралганы хооруп, элээн ажылдарны бүдүрүп алган. Иниттиниң малчыннарының күш [illegible] кылып турар. Чеди кижи кежигүннүг ол звенону дуржулгалыг [illegible] Шээмар удурткан. Олар [illegible].

Септекчи звено элээн ажыл [illegible] Ооржак Хеймер-оолдуң Дөгүүнде кажаазын бускаш, эде тудуп дооскан. Малчын Сарыглар Сергештейниң Ак-Тейде кажаазын база-ла мындыг янзылыг септеп турар. Ынчангаш кыштаглар септелгези удавас доостур.

Кыштаглаашкында белеткелде эң-не берге чүве—мал чеминиң белеткели. Салбыр бо чылын 1330 тонна сиген белеткээр планныг, оон 800 тонназын механизастаттынган ийи звено кылып турар. Коммунист Куулар Эрес-оол биле коммунист Саая Чимит-оол оларның удурткан бо ийи звенозу даалгаларын ажыр күүсеткен болгаш ажылын ам-даа уламчылап турар.

Механизастаттынган звенолардан аңгыда хол-биле сиген кезер алды-алды кежигүннүг үш звено база бар. Оон ыңай малчыннар боттары он-он тонна сиген кезер планныг. Бо улустуң ажылы база багай эвес чоруп турар. Чижээлээрге Ооржак Кушкаш-оол 14 тонна, Монгуш Алдай-оол болгаш онаалдазын күүсеткен малчыннар хөй. Олар ылангыя мал чеми белеткээриниң шалыпчы айынга болгаш бүгү-республика субботниингиге идепкейлиг киришкеннер.

Мал чеминиң белеткелинге социалистиг чарыш мурнуку чылдардагызындан дээре органчыстаттынган. Мурнакчыларга моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкинниң үргүлчү көргүзүп келген. Ылангыя Куулар Эрес-оолдуң звенозу 100 рубльдиң шаңназын үш удаа алган. Монгуш Биче-оол, Монгуш Январь-оол оларның звенолары 50—130 рубль-биле шаңнаткылаан.

Салбырның звенолары ам чамдык тарааны мал чеминге ажыглаары-биле кезип кирипкен. А чамдык звенолар саван белеткеп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кыштаглаашкынга белеткел бо хүннерде түлүктевишаан.

С. СҮРҮҢ.

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырының эргелекчизи.

СОРУКТУГЛАР

«Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери мал чеминиң белеткелинде массалыы-биле хаара туттунган. Ол талазы-биле ажылды совхозтуң парткому, дирекциязы, кедээ Совет күүскому, ажылчын болгаш комсомол комитеттерни эки органчыстаан.

Сиген бригадаларынга, звеноларынга тус-тузунда тускай планныг даалгаларны бергилээн. Ооң күүселдезин айыткан хуусааларында хүн бүрү контрольдап, чарыштың түңнелдерин үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап, чыдып каап турарларны чидиин-биле шүгүмчүлеп турар.

Ук ажыл-агыйда Кергек Сенгеп-оолга баштаткан механизастаттынган сигенчи бригада 250 тонна сигенни кескеш, сараттаан. Ында 10 трактор, 6 сиген кезер, 2 бөлдүрер машина болгаш бир пресс-подборщик быжыглаттынган. Ол бригада сеелгү ол хонуктуң түңнели-биле районда чарлаттынган социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, профэвилел райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле болгаш акша-биле шаңнаткан. Ында хол кадыыры-биле коммунист Очур Хомушкуга удурткан звено Бавылай-Бажы деп чергеден сиген кезер планын ажыр күүсетсе-даа, мал чеминиң белеткелин уламчылавышаан.

Ниитизи-биле совхоз чоокку хүннерге чедир 1080 тонна сигенни, 280 тонна сенажты салып, мурнап турар.

Б. БАРБА.

МЫНЧАГА СЕПТЕТТИНМЭЭН

«Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал салбырының чурттакчы чонунуң бараанга негеде-херегледиин хоруушкак бараалнар магазини хандырып турар. Магазинниң садыглаар шөлү улуг, садыгжыларның ажылдарынга-даа, садып алыкчыларга-даа, таарымчалыг. Кандыг-даа оран-бажыңның ниити байдалы, көрүштүг оон септелгезинден кончуг хамааржыр болгай. А бо магазин ажыглаарга киргенден бээр аңаа черле орта септелге болбаан. Эрткен чайын септеэгге база кылдынмаан. Оон бөгүнгү байдалы соок дүжерге магазин хагдынар ужурга-даа таварыштырып болгу дег. Чогум кылыр болза, септээр чүве-ле хөй. Ылангыя одалга системазы эде көөрү артык эвес. Магазинниң аъш-чем шыгжап турар оразлинге чылыг шоолут барбас. Одалга сезону чоокшулаан болгай. Ындыг-даа болза от салырга ыштары бо хүннерге чедир эде кылдынмаан. Ам база ынчаар кыштаар бе?

Магазинниң девискээринде херим-кажаа көрүп чок, үрелик, бузук. Оон-биле кады хлеб киирер эжиктиң чадазы шуут ириш калган дизе хоорежиг болбас.

Келир кышка белеткел кай-да-даа адакталып турар болгай. А Ийи-Тал суурда магазинде байдал мындыг. Ук магазинниң садыгжылары, Улуг-Хем райпо баштаар чери ол айтырыгны кичээнгейлиг көрүп кадыпканы эдептиг.

И. ДАРТАЙ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

«Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алыр»

ДОРААН АЖААР, ДОҢАТКА АЛЫСПАС

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ногаа аймаа 1980 чылда чурттуң бир кижизинге ортумаа-биле 97 килограмм онаажып турган болза, ону 1990 чылда 125—135 килограмм турар кылдыр бүдүрерин айыткан. Ынчангаш Аъш-чем программазы бодунуң баштайгы үре-түңнелдерин бо чылын-на бээр ужуралыг дээрзин илавылап чугаалаан. Бо сорулганы амыдыралга херек кырында боттандырар дээш чурттуң ажыл-ишчилери шудургу ажылдап турар. Бистиң республиканың ажыл-агыйларында ногаа аймаа база багай эвес үнген. Ам кол сорулга—ол ногааны чогуур үезинде чидириг чок ажаап алыры.

«Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алыр!» деп Бүгү-эвилел походтуң [illegible] Саратов областың улус депутаттарының эгелээшкинин деткээн Балгазын кедээ Советиниң кыйгырыын республиканың бүгү чону чүүлдүгзүнүп турар. Кыйгырыгны ногаа өстүреринге тускайлаттынган «Кара-Хаак» совхозтуң ажыл-ишчилери болгаш ногаа хүлээп алыр Садыг министерствозунуң база Республиканың хереглекчилер ниитилелиниң ногаа ажаарынга киржир коллективтериниң ажылдакчылары база ниити-биле деткип, чардынган кергээни хажык чок күүседирин хүлээнгеннер. Бо хүннерде байдал кандыгыл?

Паром — өстүрген дүжүттү бүрүн болгаш хереглекчилерге дүрген чедирериңге бир хамаарылгалыг чер ол. Паромнуң ажылчыннары салдынган сорулганы күүседир дээш элээн ажылдарны кылган хире. Ынчалза-даа... Паром биле көвүрүг аразында хеме тургузуп каан аар машиналар хемени чалчыктыр базып кээрге, паром азы көвүрүг дыка бедий бээр. Ынчан машинаның дугуйу чаалас хемеже шурап бадар болгаш оон шурап үнер. Ынчан ногааның чуурлуру чайлаш чок.

Бис баарывыска паромнуң ортээ доңгуулден үрели берген болду. Ынчангаш ону судно идип алгаш, ыңай-бээр кежирип турду. Чогум өртегин кылып турар болду, паромнуң агып бада бербезинге идегээр апаар. Паромда милиция төлээзин тургускапы черле чөп, ногаа сөөрткен машиналарны ол мурнады киирип, корум-чурумну тудуп турар.

«Кара-Хаактың» капустазы 47 гектар, оон чүгле дөрт гектары ажааттынган. Дүжүдү эки — гектардан-на 250 центнер! Ындыг болганда ол шөлден ам-даа бир муң ажыг центнерни ап болур. Ынчалза-даа ону хүлээп алыр органнары чүгле бир [illegible] алгаш, «ам соонда болзун» дижип берген. А капустаның ажаар үези эртип, частып турар. Чарык капустаны, (хайыраан күштүң, чарыгдалдың болгаш акша-хөреңгиниң түңнели) канчаар аайын тыппайн, совхоз ону инектерге берип эгелээн. Мен турумда безин ийи машинаны аппарды. А республиканың чамдык черлеринде, сигенчи бригадаларда болгаш малчыннарда ындыг чем ховар, ону ынаар чедирери чугула дээрзин билдингир. Ам бодап көрээлиңерем: 47 гектарның 4-ле гектарын ажаарга, ук чемни сыңырар чер тывылбастай берген. Ам оон он ажыг катап хөй капустаны канчаарыл?

«Кара-Хаак» совхозта өске ногааларның хуу-салымы капустанындан база дээредевес. Помидорнуң-даа, огурецтиң-даа дүжүдү планда көрдүнгениинден ажып турар. Ынчалза-даа ам айтырыг дүжүт дугайында эвес, а өстүрген продукцияны канчап дөгерезин чидириг чок ажаап, кадагалап, чонга чедирери. Айтырыг ол хире чидиглелиг турда, ногаажыларда сава безин чедишпес. Белеткел организацияларының (дээрги-ле Садыг министерствозу биле Республиканың хереглекчилер ниитилели) чаңгыс муң хааржак эккелген. Оларның дең кезии үрелик, сынык, харын-даа [illegible]. Ногаажыларның даш-биле кадаг хап, хендир болгаш саварылар-биле эптей шарып, шорбан турарынга хөй үе-шак чарыгдаттынып турар. Чүгээр хааржактар кестүр болза-ла, оларны септеп кааны ол. А элээн хөй кижи сава чок. Кызылдан машиналарның сава эккээрин манап, чалгаарап ор. Кызылда савалар ногаа дөгере саттынмаанда база дораан эккелдинмес болган.

Чогум чеже хааржак херегил? Бир кижи хүнде 50-даа, 100-даа хааржакты доллуруп болур. Кижи бүрүзүнге ол хире хөй саваны тывары берге оода-ла 20—30 хааржак болза! Улуг машиналарга 180 хааржак кирер, ынчаарга бир муң хааржак беш машина чүъгү болур-дур. Мынчап кээрге пятницада ажылдаан ийи чүс кижиниң безин сава манап, аңаа олурар үези эмгежок болду. Шефтээн улус кээрге канчаарыл?

Кижи база эвээш. Кижи күжү эвээште ажаалда хуусаазының узамдыгары, оон кедерезе ногааның доңатка кагсыры мыя-ла. Ажыл бо хире бачым турда, вайысылал Кызылдан болгаш район төвүнден 46 кижи келген, оларның чамдыызы удаваанда көзүлбейн барган. Ногаажыларга кезээде дуза кадар организация — Кара-Хаак школазының (директору З. Намзал) коллективи чүс ажыг кижи кап хүн улаштыр ажылдаан болду. Оон ыңай эмчи училищениң дөртен сургуулу бар ол-ла. Өскези совхозтуң бодунуң улузу. Моон ап көөрге, вемелде күштү мынаар мөөңнээри кончуг чугула.

Эрткен чылдарга деңнээрге ногаа сөөртүр машиналар, чамдыкта оралдап-даа [illegible] кээп турар. Белеткел организацияларының төлээлери база совхозтуң ногаа хүлээп алыр пунктузунга үргүлчү турар апарган болгаш чогуур документилерни ол-ла черге доллуруп турар апарган. Ынчалзажок бухгалтерия аппаратының ажылдакчылары ук документилерни [illegible] шуугуштурпун көрбээн.

Он бирги беш чылдың ийиги чылында республиканың ногаажылары 9,7 муң тонна ногааны бүдүрер болгаш оон 1,5 муң тонназын күрүнеге садар. Бо белен эвес сорулганы күүседиринге кескү үлүгүн [illegible] киирер. Оон бүгү аргалары мында бар, чүгле өстүрген дүжүттү бүрүн, чогуур үезинде чидириг чок ажаап алыры, үреп дир бейн кадагалаары болгаш чонга чедирери негеттинип турар. Мону амыдыралга боттандырарынга чогуур органнар, ылангыя республиканың ногаа ажаар талазы-биле комиссиязы, боттуг дузаны чедирер ужурлуг.

К. ЧООДУ.
«Шынның» корр.

[illegible] БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Депутат булуңу

«Өстүрген дужутту бүрүн камгалап алыр»

КЫЙГЫРЫГНЫҢ ЭГЕЛЕКЧИЛЕРИНДЕ

Таңды районнуң Балгазын кадаа Советиниң девискээринде улус депутаттары Бүгү-эвилелдиң «Өстүрген дужутту бүрүн камгалап алыр» деп пахадун калбартыр дугаарында Саратов областың улус депутаттарының эгелээшкинин деткиир талазы-биле кыйгырыгны республиканың чер-чер Советтериниң бүгү улус депутаттарынга бо чылдың август 17-де үндүрген болгай.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Балгазын кадаа Советтиң девискээринде кадаа Советтиң болгаш район Советиниң бүгү депутаттарының кыйгырыын чугаалажып көргеш, ону деткиир дугайында доктаалды хүлээп алган. Ук доктаалда кадаа ажыл-агый продуктуларын бүрүн камгалап алыр болгаш СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин база Аъш-чем программазын боттандырарынга республиканың совхозтар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң киржилгезин идепкейжидери-биле балгазынчыларның инициативазын нептередирин организастаарын улус депутаттарының район, хоорай, суур болгаш кадаа Советтериниң күүсекчи комитеттеринге даасиан.

Боттарының депутаттарының эгелээшкинин деткиишкаан, Балгазында «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажылчыннары «Ферма бүрүзүнге—мал чемнериниң быжыг курээлерлары дээш» деп кыйгырыгны республиканың бүгү мал чемнериниң белеткелчилеринге база үндүрген. СЭКП обкомунуң бюрозу «О. Шынаа» болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның ажылчыннарының болгаш специалистериниң инициативазын деткээш, оларны совхозтарның, бригадаларның, фермаларның, звенояарның коллективтеринге чугаалажып көөрүн организастаарын хоорайларның болгаш районнарның партия, совет болгаш кадаа ажыл-агый органнарынга, профэвилелдер болгаш комсомол организацияларынга даасиан.

Республиканың улус депутаттарынга кыйгырыг үндүрген Балгазын кадаа Советинде амгы үеде кандыг ажылдар чорудуп турарын. «Өстүрген бүгү дужутту бүрүн камгалап алыр» деп пахадуу депутаттарның болгаш улусчу контролёрларның канчаар организастап турарының дугайын маңаа таныштырып көрээли.

ДЕПУТАТТАР, ПОСТУЛАР АЖЫЛДА

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринде болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында чурттакчы чонну аъш-чем продуктулары-биле хандырарын улам экижидер, өстүрген дужутту бүрүн камгалап алыр, чем продуктуларын камнаар болгаш кадагалаарын шыңгыырадыр талазы-биле улус депутаттарының чер-чер Советтеринге болгаш улус депутаттарынга улуг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны даандырып турар. Кадаа ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсивиштээри-биле интенсификастаары-биле, оон ажыктыын бедидери-биле чергелештир үстүнде айтырыглар Советтерниң болгаш улус депутаттарының, [illegible] турар дээрзи билдингир болгай.

Салдыынган сорулгаларны [illegible] боттандырарын хандырар дээш Балгазын кадаа Советтиң депутаттары болгаш оон девискээринде район Советиниң депутаттары хоочун болгаш идепкейлиг депутаттарның [illegible]-биле «Өстүрген дужутту бүрүн камгалап алыр» деп пахадту калбартыр дугаарында Саратов областың улус депутаттарының эгелээшкинин элерер деп шиитпирлээш, боттары хуралдааш, республиканың улус депутаттарынга кыйгырыг үндүрер деп дугурушкан. Оон дараазында бистиң «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажылчыннары мал чемнериниң быжыг курээлерларын тургузар [illegible] ындыа эгелекчи санал база үндүрген. Бо эгелээшкиннер кадаа Советке, депутаттарга бедик харыысалганы онаап турар.

[illegible] депутаттарның эгелээшкинин деткиир дугайында шиитпир хүлээп алдынган соонда дарый, кадаа Совет, оон күүсекому болгаш депутаттар организастыг хемчеглерни ажылдап кылгаш, мал чемнериниң белеткелиниң [illegible] белеткелиниң болгаш дужут ажаал [illegible] ажылдарны ацаа тодараткан. Оон-биле чергелештир депутаттар бөлүктериниң болгаш постуларының составын чүткээш, немей болгаш чаа постуларны немей тургускан. Кадаа Советтиң девискээринде амгы үеде 5 депутаттар постулары ажылдап турар. Оларның үжү мурнуунда турган. Ийиниң мал чемнериниң белеткели болгаш дужут ажаалдазы-биле холбашкан, чаа немей тургускан. Сүт-бараан фермазында, ажык база мал өстүрер фермада болгаш семиртилгениң кадагалалының тургузар [illegible] тургускан. Депутаттар постуларының бүрүзүнде 5-тен 7 чедир депутаттар, контролёрлар болгаш активчилер киржип турар. Пост бүрүзүн [illegible] депутаттар удуртуп турар.

ДЕПУТАТТАР бөлүктери кыйгырыг хүлээп алган соонда боттарының ажыл планнарын тургускан, кежигүннериниң хүлээлгелериниң хуваалдаларын кылган. Постулар болгаш депутаттар быжыглаткан участоктарында ажылын идепкейжиткен. Теп шаңда депутаттар бөлүү чаа дужутту хүлээп алырынга шаңның белеткелгенин, тараа кургадыр агрегаттың байдалын, тараа сгладтарының белеткелгенин, Балгазын сельпозунуң ногаа шыгжавырының септелгезин, совхозтуң, № 2 кадаа ПТУ-нуң, школаның болгаш уруглар албан черлериниң ногаа, картофель [illegible] белеткелдерин хынааш, ол черлерде байдал эки дээрзин демдеглээн. Оон ангыда чамдык депутаттар суурнуң чурттакчыларының [illegible] рын база көргүлээн. Депутаттар чүгле хыналдалар кылыры-биле кызыгаарлаттынмайн, илереп четпестерни чайладырынга боттары киржип турар.

[illegible] ау чоокта чаа шөлдең шанче тараа сөөртүр оруктарның байдалын хынааш, ында бар четпестерни илереткеш, оларны чайладыр хемчеглерни айыткан. Амгы үеде ховy турлагларының белениин, комбайннарның септелгезин болгаш оларны тарааa тогуабес быдлыр дерээнин хынап көргеш, оларның белеткели багай эвес дээрзин демдеглээн. Чаа дужут сөөртүрүнге киржир ужурлуг транспорт база хынаттынган. Депутаттар постуларының [illegible] тараа ажаакчыларының чем-биле хандырылгазы, ховy турлагларын кескү агитпункт-биле дерээни база чайлавайн турар. Бо талазы-биле чедир [illegible] чогуур чүүлдерни пост айыткаш, оларның күүселдезин контрольга алган.

МУРНУНДАН бээр доктаамал турул келген постулар — Краснояр фермазында, ашык мал өстүрер фермада болгаш семиртилге шөлүнде, мал чемниниң белеткелинде постулар. оларның составында депутаттар болгаш улусчу контролёрлар мал чемнериниң белеткелинде болгаш фермаларда [illegible] турар мал чемнериниң чидириглери болдурбас дээш, малдарга берип турар чемнер чөп чарыгдаттынган, камгалалгыг турарын дээш доктаамал ажылдап, фермалар болгаш кодуглар [illegible] тагларында мал кажааларының, чурттаалга бажыңнарының септелгезин, малга чем каап бээр саваларның кылдынып, септеттинин турарын контрольдап турар.

Кадаа Советтиң девискээринде улус депутаттары республиканың чер-чер Советтериниң улус депутаттарынга үндүрген кыйгырыында берген сөзүнге ээ болур дээш бар-ла аргаларны ажыглап, кызымак ажылдап турар. Депутаттар постуларынга болгаш доктаамал комиссияларга база боттарының округтарынга [illegible] совхозтуң мал чемнериниң белеткелин [illegible] дужут ажаалдазынга, курлавырларны тургузарынга болгаш камгалалгыг чарыгдаарынга улуг идиглиг ажылдарны чорудуп турар. Депутаттарның ындыг дуза[illegible] совхозтуң 700 гектар шөлде көк-тараазы болгаш оон саваны чидириг чок ажаап алдынган. Ийи удаа доңу каннан-даа болза, гектардан 9,7 центнер дужут алдынган болгаш ол тараа амгы үеде районнуң совхозтарынга үрезин болуп турар.

ӨСТҮРГЕН дужутту бүрүн камгалап алыр, аъш-чем болгаш мал чемнериниң курлавырларын көвүдедир дээш чүгле депутаттар, улусчу контролёрлар кызымак ажылдап турар эвес, харын кадаа Советтиң девискээринде чурттакчы чон база идепкейлиг киржип турар. Коллективтер 330 тонна бүдүк-бүрү белеткээр планың көк сиген кезип тургаш күүсеткен. Ылангыя депутат И. Чучевтиң удурткан нефтебааза коллективи 9 тоннаның орнунга 20,1 тонна сиген белеткээн. Амгы үеде совхозтуң 50 гектарда картофелин, 5 гектарда капустазын ажаарынга белеткенип турар.

Депутаттар постуларында идепкейлиг ажылдап турар депутаттар болгаш улусчу контролёрлар бисте эвеш эвес. Теп сүт-бараан фермазында Т. Ковалова, Н. Оюн, ажаалда-транспорт постузунда В. Сухов, И. Анатенко, улусчу контролёрлар А. Клешнинов, теп шаңда Л. Синцов, Л. Шалёнак дээш өске-даа депутаттарны демдеглээри чугула. Постуларда шиитпир-биле кадаа Советтиң 35 депутады, район Советиниң 10 депутады ажылдап турар. Олар боттарының мурнунда салып алган сорулгаларын [illegible] күүседип шыдаар дээрзи илдеки болур.

А. ЗОРОВ.

кадаа Совет күүскомунуң даргазы.

ЧАРЫГДАЛ БҮРҮЗҮ КОНТРОЛЬДА

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажык баш мал өстүрер фермазында [illegible] мал чемнериниң [illegible] депутаттар постузу [illegible] тургустунган [illegible] болгаш [illegible] кадаа Советтиң депутаттары, район [illegible] улусчу контролёрлар [illegible] кадаа Советтиң [illegible] «Өстүрген дужутту бүрүн камгалап алыр» деп кыйгырыгны республиканың [illegible] постуну айыттынган [illegible]

[illegible] постуңнуң мал ажаалдазы [illegible] мал чемнериниң кадагалалын [illegible] чарыгдалынга [illegible] фермада [illegible] турар. [illegible]

Ажыл-чорудулганың мындыг хевирлиг адырынга ол сорулганы мал чемнерин шын чарыгдаарынче, оларның кадагалалын хайгаараарынче депутаттар постузунуң кичээнгейин угландырарын негээри билдингир болгай. Мал чемнерин [illegible] фермада [illegible] мал чемнериниң шыгжавырларда шын кадагалаттынып турарынга, чемнерилге үезинде рационну [illegible] фермада [illegible] ндирриглерге хыналдалар кылган бис. Силос массазын сөөртүп турар үеде орук [illegible] турганын илереткеш, ону чайладырын чедип алган. Өске

мал чемнерин [illegible] дээш [illegible] чарыгдалынга [illegible] тургузуп турар бис.

[illegible] мал чемнериниң хуваалдазы [illegible] депутаттарның болгаш контролёрларның [illegible] мал чем [illegible] турар. [illegible] Ферма [illegible] база [illegible] турар. [illegible] туруп [illegible] ннарын [illegible] чедириглер [illegible] кайгамчык [illegible]

[illegible] постуларга бо чугула [illegible] улусчу контролёрлар бар. Оларга хамыктаа мурнуңда шеңтүн депутат болгаш улусчу контролёр М. Петровту, депутат З. Сарыгларны, улусчу контролёр П. Шөмберну [illegible] болгу. Олар чүгле хыналдаларга киржип турар эвес, харын илереп четпестерни чайладырын ыңаа-ла чедип ап турар.

[illegible] постуларының ажылы хөй талалыг болгаш. Бистиң постувус мал чемнериниң кадагалалынга болгаш чарыгдалынга контроль кылырыдан ангыда, ферманың, семиртилге шөлүнүң, мал кажааларының, чурттаалга бажыңнарының болгаш малга чем каап бээр саваларның септелгезин болгаш четчелээшкинин база хайгаарап алган. Бо талазы-биле постуңуң кылган хыналдалары бо ажылдың багай эвес чорупту [illegible]. Ынчалза-даа чамдык четпестер база бар болган. Амгы үеде оларны чедир кылырын дүргеп доостурар хемчеглерни ап турар.

П. ГЛАЗЫРИН,

депутаттар постузунуң удуртукчузу.

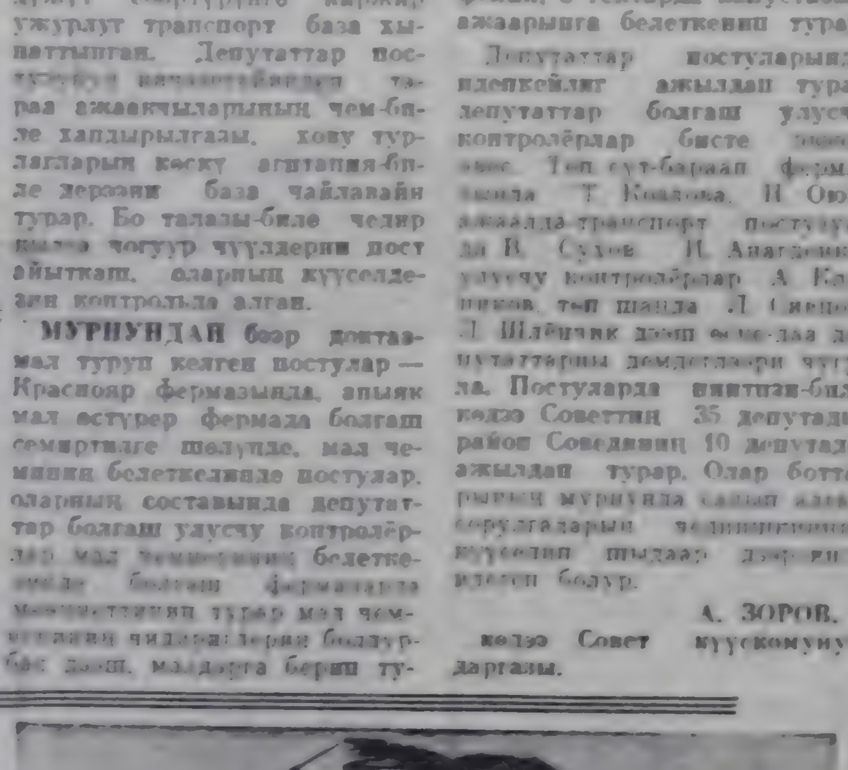

ЧУРУКТАРДА: Балгазын кадаа Советтиң депутадынга беш чыышта улаштыр соңгуулуп келген хоочун депутат, депутаттар постузунуң бирээзиниң удуртукчузу Потап Фокеевич Глазырин (адаанда чурукта); ол-ла кадаа Советтиң ажыын депутады, Краснояр сүт-бараан фермазында депутаттар постузунуң идепкейлиг кежигүнү, тарып бээзадылга техниги Надежда Дажынбаевна Оюн.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруктары.

Бөгүн—Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң

ажылдакчыларының хүнү

ТЮМЕНЬ ОБЛАСТЬ. Сурагдыг Уренгойнуң газ-конденсаттыг тывыш черлериниң күчүзү хүн келген тудум улгадып турар. Кыдыкы Соңгу чүктүң кончуг берге байдалдарында эң кыска хуусаада мында хөлчок хөй нефть болгаш газ бээр черлер ажыглалга кирген, чаа-чаа тывыш черлери тургустунгулаан болгаш туттунуп турар. Диптер нежиидир шөйүлген Барыын Сибирь — Теп, а ол ышкаш Уренгой—Помары — Ужгород деп даштыкыже эң улуг газ дамчыдылгазы моортан эгезин алган.

Якалдың болгаш Азербайджанның нефть болгаш газ тывыкчыларының кайыралчы болгаш күш-ажылчы харылзаалары быжыгып турар. Мурнуу чүкте ол республиканың уренгейнуң газ-конденсат тывыштыг черлеринге чоокта чаа чораан делегациязының составынга сураглыг өрүмкечи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Акиф Аманов база чораан.

ЧУРУКТА: Уренгейнуң өрүмкекчилери Акиф Амановту хлеб-дус-биле уткаан.

И. САПОЖКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

УРЕНГОЙДАН УЖГОРОД ЧЕДИР

ССРЭ-ниң Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң бүдүрүлгелер тудуунуң министерствозунуң кол диспетчер эргелели чугула хөй тудугларны эргелеп башкарарының штабы болуп турар. Адырның ажылдакчыларының чаңчыл болган байырлалының бүдүүзүнде күш-ажылчы коллективтерниң рапорттары, медээлери аңаа кээп турар.

Ук министерствозунуң специалистери СЭТА-ның корреспондентиниң дилээнин ёзугаар дараазында медээлерни берген.

Медээ харылзаазында — Саратов, область. «Укртрубопроводстройнуң» начальнигиниң оралакчызы С. П. Максименко мынча деп дыңнаткан.

— Уренгой болгаш Новопсков аразында 166 километр [illegible] тогуунда шенелде ажылдары эгелээн.

Тайылбыр:

—Уренгой— Новопсков аразының магистралдың хөй участоктарынга дамчыдылга хоолайларының [illegible] рин кылган. «Союзгазспецстрой» тресте Б. А. Куштуң удурткан бригадазы ышкаш, күш-ажылчы коллективтер боттарының даалгаларын чедиишкинниг күүседип турар. Уренгой. Помары, Ужгород аразынга газ болгаш нефть дамчылар [illegible] рын Б. Кушк удурткан бригаданың кежигүннери ам кылып эгелээн.

Боттарының социалистиг хүлээлгелерин күш-ажылчы коллективтер өске участоктарда база эрестиг күүседип, ажылдың темпизин улам дүргеледип, шынарын бедидип турар. «Главтрубопроводстрой» трестиң ажыл-ишчилери боттарының участогун хуусаа [illegible] бо чылын ажыглалга киирерин хүлээнген.

Нефть болгаш газ дамчылар хоолайлар тудуун олар нарын байдалдарда боттандырып турар. Олар шиитпир-биле бир муң бир чүс ажыг километр узун дурттуг хоолайларның тудуун кылыр.

Ажылдың бот-орулга-чарылгалыг аргазынче шилчээн чорук ажылдың темпизин дүргедеткен, шынарын улам экижиткен. Щекиноннуң дуржулгазын ажыглап эгелээн соолунде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Ажылчыннарның санын ковудетпейн, хөй хемчээлдиг ажылдарны күүседип турар. Тудугжуларның [illegible] хоолайлар тудуун [illegible] участоктарынче [illegible]

Уренгой. Помары, Ужгород аразынга хоолайлар тудуун Кама хемин кежилдир чорудуп эгелээн «Союзподводтрубопроводстройнуң» бүдүрүлге кадылгының начальниги В. И. Рогоги дыңнаткан.

—В. С. Кузьмин, Б. Г. Емцев удурткан сүт адаанга техниктиг ажылдар боттандырып турар эргелелдерниң коллективтери бедиткен темпилиг график ёзугаар ажылдап турар.

Сүт адаанга чорудар техниктиг ажылдар Волга, Обь болгаш өске-даа хемнерни кежилдир суг участоктарында база эгелээн.

Тайылбыр:

—Уренгой. Помары, Ужгород аразынга газ, нефть дамчылар хоолайлар тудуунуң суг адаа-биле эрттирер участоктарын тудуун [illegible] ниг чорудуарынга тудугжуларның байдалы [illegible] адалап турар. Уренгой Петровск болгаш Уренгой. Новопсков аразында боттандырган тудуг ажылдарының үезинде ол байдал [illegible] алган. Хөй хемнерни, ында берге участоктарны тудугжулар ам эки билир апарган.

Кемнерни кежилдир дамчылар хоолайларның шөлүн тургузуу чорудуу — техниктиг нарын айтырыгларны шиитпирлээрин негеп турар. Тудугжулар ол айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлеп, хоолайлар тудуун бедик темпилиг чорудуп турар.

Уренгой — Помары — Ужгород [illegible] газ хоолайының тудуглары [illegible] чаагайжыдылгазы доозулгаан тудуг участогунуң удуртукчузу В. Я. Беляев дыңнаткан.

Тайылбыр:

— В. Я. Беляевтиң участогунда бүгү ажылдар [illegible] [illegible] база [illegible] чаагайжыткан. Тудугжуларның, чурттакчыларынга [illegible] [illegible] кылган. Бооп тургаларның, садтары, школалары, делгем столовайлары бар.

Нефть болгаш газ дамчылар хоолайларының тудуг хөй [illegible] тургустунган турар.

АЛГЫТСА КАНДЫГЫЛ?

Чаа Шагаан-Арыгда чадаг кижилер кылаштаар тротуарлар кончуг чок. Машина маңнаар оруктар безин бичии. [illegible] эртери суг бергедей бээр. Улуг, төп оруу база ындыг. Ынчангаш аныя болуп бо дурунуң барымдаазы бар.

Кудумчуларның калбаа — машина оруу, ындыг тарыыр чер, чадаг кижи кылаштаар тротуар каттышкаш 40-50 метр болур турбуже. Чаа Шагаан-Арыгда чүгле чаңгыс машинага ой — 5-6 метр чылдыр кылып турар. Ону чүге ынчаар тудуп турарыл? Кижилерге таарымча чок ындыг чүүлдерни сонгаткаш, кудумчула машина оруктарын, тротуарларны алгыдып, телевизорда көргүнгенин барымдаазы [illegible]

В. ДОСПААНЧЫК.

ДУЗА ХЕРЕК

Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхозта чаа гараж тудуун чеди кижи составтыг [illegible] байдал-биле тудуп эгелээн. Ам чээрби машина кирер гараждың тавааны салып каан. Ханаларын тудуп үндүрүп орар. Звено кежигүннери эвээш-даа болза, оларның кылып турар ажылы берге, нарын. Чүге дээрге, ону эки шынарлыг кылыр дээр болза, ховудуну шын белеткеп алыр апаар.

Тудугжулар-биле чугаалаштым. Олар кереэ чарып алгаш июнь айда-ла келген улус болду. Тудуг материалдары четпейн, олар бүдүн чартык ай иштинде манап келгеннер. Бар [illegible] транспорт-биле, тудуг материалдары-биле саадатпайн хандырып турган болза, бо тудугну октябрь айда ажыглалга кирип турган. Ам оон хуузазын [illegible] бергенин тудугжулар хомудап чугаалап ордулар.

Гараж тудуунда совхозтан бир самосвалды, Чадааннын «Сельхозхимия» черинден 8 тракторну тудуг материалдары сөөртүр кылдыр быжыглаан. Олар сай, цементини узуб чок сөөртүп турар. А панзалар, арматура сөөртүлгези үзүктелиишкинниг. Панзалар-биле совхоз боду хандырар ужурлуг тургаш-ла ону чүге саададып турарыл? Арматураны Чадаана, Чаа Шагаан-Арыг хоорайларның тудугларындан тыптыныр, чедиишип ап турар. Гараж тудуун улам шапкынчылар сорулга-биле тудугжу звенога бүгү талалыг деткимчени көргүзери совхозтуң удуртукчуларының талазындан негеттинип турар.

Д. ООРЖАК.

ДАГЛАР АРТЫНДА ЭВЕС

Кышка белеткел

Кышка белеткел. Бо айтырыг үлетпүр, бүдүрүлге, албан-организация, чурттаалга бажыңнарынга-даа хамаарыштыр амгы үеде хүнүң айтырыы кылдыр тургустунган. Кызыл хоорайның төп чылыдылга системазының [illegible] организация — котельнаялар каттыжыышкынының дирекциязының [illegible]

Котельнаяларның дирекциязы төп чылыдылга системазының чылыг хуваап бээр пункттарында капитал септелгени [illegible]. Пункттарның турар бажыңнарын шуптузун септээн. Оларның дериг-херекселдерин хынап, 25 насостарының эдилгелин септелгезин кылган, [illegible] де салгылаан. Хоорайның Ная-

бырал кудумчузунуң № 45 бажыңында төп чылыдылга пунктуунда бо чылын чаа дериг-херекселдерни тургузуп, тазыраттыр эдип алыр бус берикчилиг элеваторну ажыглап киирген. Пункттарда бүзүң болгаш ваш сугнун төктүр, өскээр чарыгдалын болдурбас талазы-биле эдилге ажылдарын кылып чоруткан.

Ынчалзажок хөй чурттаалга бажыңнарлыг № 24 кварталда төп чылыдылга пунктузу одалга сезонунга мынчага белен эвес. Пунктуунуң улуг [illegible] эде кылып, элээн кезиин албан организация чери кылдыр септээр дээш эгелээн ажылдар мынчага шуудаваан. Чурттаалга-коммуналдыг ажыл-агый министерствозунуң Кызыл хоорайны харылап турар септелге [illegible] (начальниги М. И. Емельянцев) оон иштинге турган улуг котёлдарны үндүрери-биле ийи үш каът бажың дег бедик эжиктерин, соңгаларны адырган. Ынчангаш чылыдылга

пунктузунуң дериг-херекселдери чүгле кырында крышалыг боордан башка, ажык дээр адаанда арткан. Тудугжуларның [illegible] дериг-херекселдерни ниити бо [illegible] деп кылыр ужурлуг. Бо ажыл [illegible] ле ам-даа чылбаан. А одалга сезону, үениң байдалындан кыырга, каш хонуктан эгелээр. Кварталдың чурттакчылары «соок кварталарда доңуп ат болдувус» деп хомудаарга, эш Емельянцев болгаш чурт[illegible] чүү деп харылаар ирги? Херек болза, харылаарында эвес, а чылыдылга [illegible] тударында деп чүвени ол удуртукчулар билир боор.

[illegible] чылыдылганың [illegible] диспетчер чери-биле тудуштурган «Ритм-1» деп телемеханиктиг комплексти эрткен чылын ажыглалга киирген турган. Ол комплексиның-даа пунктунун дериг-херекселдери кандыг ажылдап турарын диспетчер черинден дорт хынаар ындыг харылзааны хандырар ужурлуг. Баштайгы үезинде комплекс харын ажылдап турган. Амгы үеде комплекстиң пункттар-биле харылзаа шугумун хандырып турар хоорайның автоматтыг телефон станциязының ажылдакчыларының бурууzу-биле ол эптиг, камгалалгыг чаа комплекс ажылдаттынмайн турар. А хоорайның харылзаа белдирин ону ажыглааны дээш телевирин ыяш [illegible] жылышпаа[illegible] дирекциязын [illegible]

Бо ийи солушкаа ачы байдалдан ангыда котельнаялар [illegible] чыларының чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниң, организацияларының, бажыңнарының [illegible] кышка белеткелче кичээнгейиниң [illegible] холбоо [illegible] харын [illegible] чылче уламчылап келген чаргы-чарызының дугайын маңаа айтып болур. Чижээ, хоорайның № 4, 5 микрорайоннарында (№ 3 бажың эргелелинге хамаарыжыр) бажыңнарның дыка хөйүнүң [illegible] кыштаар. Ол ышкаш бүдүрүлгелерниң ажыл-агыйы, албан бажыңнарының чылыглаашкыны багай болур.

Күскү, кышкы сооктуң келири, одалга сезонунуң эгелээри ырак эвес. Кышка үдүр белеткелдерни, чылыг энергиязының артык чарыгдалын болдурбазының хемчеглерин чер болганга чорудары чугула.

М. СААЯ.

НОГАА АЖААЛДАЗЫ

«Барлык» совхозта Анатолий Тьё удурткан 42 кижи составтыг ногаажылар бригадазы бо чылын огурецтиң, капустаның, картофельдиң, свёкланың, морковьтуң, согуннуң чаагай дужудун өстүрген. Августа болгаш сентябрьның баштайгы хүннеринде ол совхоз белеткел черлеринге 90 тонна огурецти, 20 тонна капустаны, [illegible] тонна согунну дужаагаан болгаш 250 тонна картофельди садар деп турар.

А. САРЫГЛАР.

«Бөгүнгү ажык, ижин-кара чок чугааныстың түннелдери кандыг болурун контрольга алыр бис. Дыка хөй эштер маңаа эки сөстерни чугааладылар, аазаашкыннарын бердилер. Күүсеттинмес чүве болза, айтыра бээр бис». Партия Кызыл хооркомунуң бирги секретары А. И. Пожидаевтиң бо сөстери-биле ук бүдүрүглелерниң ажылчыннары, хоорайның дыка хөй албан организация, бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары, ажылдакчылары, журналистер киришкен ажык чагаа хүнү хагдынган. Ол канчаар эрткенил, чүнү чугаалашканыл, кандыг түңнелдерлиг болганыл?

ДААРАНЫЛГА ФАБРИКАЗЫ, СҮТ КОМБИНАДЫ:

АЖЫК ЧАГАА ХҮНҮ

Бурунгу хүн дүш соонда Кызылдың даараныылга фабриказынга хөлзеңчиг турган. Ооң чанында хөй машиналар, иштинде — кижи-ле кижи. Аалчылар — фабриканың болгаш комбинаттың ажылчыннарының хөй санныг айтырыгларынга [illegible] тайылбыр бээр дээш келген эштер фабриканың кайгамчык чараш, аныыг, бо үениң-биле дөрээн чаа «клуунуң»—хуралдаар залын сонуургап көрүп турганнар. Чоокка чедир-ле фабрика чаңгыс-ла корпустуг, тар турган болгай. Столовая-даа, [illegible] чер-даа, [illegible] өрээлдер-даа чок. Ам байдал ындыг эвес. «Бо дээрге бүдүрүлгениң байдалын [illegible], ажылчыннарның негелдезин күүседип туткан тургускан черлер ышкажыл. Фабриканың [illegible] улай [illegible] бажың эвээш эвес чарыгдалдарны, күштү, «нервини» негээн. Ынчалзажок херек бүткен»— деп, олар чугаалажып тураллар.

А. И. Пожидаев хуралдың эгезинде чүве чугаалааш, Лениниң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ры дээрге ёзулуг-ла кижилерниң документилери-дир. Партияның, чазактың улустуң хомудалдарынга, билдириишкиннеринге хамаарылгазының дугайын, оларны бедик-биле үнелеп, кандыг-даа шиитпирлерни хүлээп алырының, ажылды башкарарының үндезини болдуруп турарын секретарь демдеглээн.

Үстүнде адааныыс бүдүрүлге черлеринден 140 ажыг чагаалар, билдириишкиннер, айтырыглар партия хооркомунга, хоорküүскомга, албан [illegible] [illegible] кирген. Ында чүгле хомудаллар, негелделер эвес, а харын ажылдың ажыктыг бедилер, таныдырылганы эки жидер талазы-биле хөй санныг саналдар бар болган. Ооң-биле кады чамдык «эпчок» айтырыглар база бар болгулаан. Маңаа демдеглеп каар апаар—ол дээрге авторларның буруузу, оларның «чөнгээзи» эвес, а херек кырында байдалды билбеин тыртып келген бодалдар-дыр. Ындыг айтырыгларга тодаргай, фактылар-биле бадыткаттынган харыылары чүве чугаалаан эштер бергилээн. Чоп-биле ужуражышкыннарның бир чугула талазы моон база-ла иле көзүлдү: кижилер бүгү чүүлдерни билгеп турар ужурлуг, кандыг-даа бергелерни, күзенчиг эвес фактыларны ажыт-чажыт чокка чугаалап, ону шиитпирлээринге ажылчы чоннарны киириштирип, мобилизастаар. Чогум харын-на ынчангаш Анатолий Ивановичтиң [illegible] ажыл-ишчилериниң чедишкиннериндеен (бир чижек: бирги болгаш ийиги кварталдарда Кызыл социалистиг чарыштың тиилекчизи болган, сес айларда үлетпүр, [illegible] [illegible] садыг талазы-биле планнар күүсеттинген) ангыда, чедир кылдынмайн, «аскактап» турар чүүлдер дугайын база чугаалаан. Хоорайның тудугжуларының шүшпең ажылынга хомудаллар, ооң иштинде фабриканың болгаш комбинаттың ажылчыннарының бижээн чагааларында, эвээш эвес. Ылангыя чурттаар бажыңнарының база уруглар албан черлериниң тудуунуң талазы-биле. Ынчалза-даа бо айтырыг «чаңгыс черде таптап турар» дээр болза, база-ла чөптүг эвес болур ийик. Мында эвээш эвес немей өзүлде бар. Ынчалза-даа ам-даа чедишпес. Бажың алырының, уругларга орун алырының оочурунда [illegible] [illegible] [illegible] турбушаан.

Тудуг ажылының багай болуп турарының ужуру чүде чүвел? Маңаа тодаргай харыызын сөөртүгбом даргазы Ш. Д. Куулар берген. Тудуг материалдары чедишпес, ону бүдүрерин [illegible]. Маңаа кылып ап болгу дег чүүлдерни безин Саян артындан сөөртүр ужурга таваржып келген. Байдалды экижидер дээш хемчеглерни шагда-ла ап эгелээн, тудуг баазазының бүдүрүглелери туттунуп турар, олар удавас ажыглалга кирер. Тудугжулар чедишпес —өске чылдагаан ол. Оларны четчелээр талазы-биле, тудугга машина-техниканы, механизмнерни улам хөй-биле ажыглаар, ооң күзели-биле тудугжулар чедишпезин «дуглаар» хемчеглер алдынып-ла турар, ынчалза-даа ол ам-даа четпес болуп турарын байдал херечилеп турар. Улуг объектилер туда бергенде, тудугжуларның өске черлерден, ооң иштинде социал-культура тудугларындан, чардыктырар апаар, ооң чижээнге хөгжүмнүг театрының чаа бажыңын киирип болур. Ооң ангыда хоорайның төп кезиинге чаа тудуглар кылыры-биле хөй чуртталга бажыңнары (эрги) бузаар ужурга таварыжыр, оларның чурттакчыларынга бажыңнар база бээр апаар болгай. Бажың оочурунуң ындыгла дүрген «чылбайны» турарының бир чылдагааны — бедик мергежилдиг, Тывада ховар, ынчалза-даа эргежок чугула специалистерни өскээртен чалап, оларга бирги ээлчегде бажың бээрде бир [illegible] байдал. Ынчалза-даа бир курлавыр бар, ону боттуг, шудургу кижизиликчи, организакчы ажыл-биле ажыглаар херек, ол дээрге тудугга күш-ажылды чогумчалыг организастаары, тудугжуларның аразында прогулдаар чоруктарны, анаа турар таваржылгаларны чок кылыры-дыр.

Тудуг талазы-биле хоорайда ниити байдал ындыг турда, бо ийи бүдүрүлгениң ажылчыннарын ол талазы-биле хандыларынга бергедээшкиннер турары черле билдингир. Ынчалза-даа немей хемчеглер алдынып турар: чижээ, даараныылга фабриказынга бичежек-даа бол, ийи общежитиени берген, 202 орунчуг общежитиени тудуп турар, ону «Тыва кедээ тудуг», трестиң кол инженери В. Потокинниң бурунгу хүн ол чылышка даңгыраглаан [illegible] [illegible] алыр болза, октябрь айда дужаар. Хоорküүсном даргазының оралакчызы Н. Л. Верхотурованың чугаазын улус киржэнгейлиг дыңнаан, а ийи бүдүрүлгениң үш ажылчынынга ол өөрүнчүг медээни дыңнаткан: олар уругларын садиктерге тургузар дугайында дыка үр үениң иштинде дилеп келген турган, ам ол бүткен. Ажык чагаа хүнүнүң бир тодаргай түңнели ол-дур деп бодап ордувус: ажылчы чоннарның чагаа, билдириишкиннерин сайгарып көрүп, чогуур ажылды чорутканының түңнелинде ындыг шиитпирни үндүрер арга бар болган-дыр. Черле ынчаш бо талазы-биле боттуг дузаны фабрика ажылчыннарынга хоорküүском көргүскен, дыка хөй оруннарны тускайлап берген, чоокку үеде ам-даа алырының дугайында бээүредишкин база бар болган. Фабриканың администрациязының болунуң талазындан чедир кылбайн барган чүүл база бар: дугуржулга ёзугаар кайы-бир садикте азы яслиде бүдүрүлге ажылчыннарының уругларынга тускайлаан оруннарны, уруглар улгадып школаже кире бергенсоонда, «алаыптар» таварылгалар бар. Ону болдурбазын даараныкчылар мурнунга директор Т. П. Пургина аазап чугаалады.

Ажылчыннарның чагааларының аразында чаагайжыдылга талазы-биле элээн каш айтырыглар бар болган. Кылдынып турар чүүлдерге чогуур үнелелди берип, наймысылалдың улам чаагайжыр турарын олар демдеглээн. Шынап-ла, сөөлгү чылдарда Кызылдың ниити хевири үнлезинии-биле экижип, чаартынып турар, ону бүгүде билир, харын-даа ооп-моон келген аалчыларның ол дугайында эки сөстерин дыңнап турар бис. Ол хүн айтырыг ук бүдүрүглелерниң туруп турары азы ажылчыннарның чурттап турар черлер дугайында болган. Тускай план ёзугаар чоорту [illegible] [illegible] [illegible] чылыгапнар сеткил ханып кын-биле билип алганнар.

Кадык камгалал министри Н. В. Сизыха адрестээн чагаалар эвээш эвес болган, оларга долу, тодаргай харыыларны ол берген. Республиканың бүгү эмчилериниң алдан ажыг хуузу найысылалда, ниитизи-биле алыр болза, эмчилер четчип турар деп болур. Ынчалза-даа ангы-ангы аарыглар талазы-биле тускай эртемниглер (окулист, невропатолог, рентгенолог дээн ышкаш) чедишпейн турар, ол талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Чүгле чаңгыс берге чүве — келген эмчилерге чурттаар оран-сава болуп турар. Көрбес силер бе, хоорайның [illegible] [illegible] [illegible] дециели эмчилерививге база салдарлыг болуп турары ол-дур. Чүгле оларга-даа эвес. Министр фабрикага медпункт тургузарын чөпсүнүп хүлээп алган, директор тускай өрээлди бээрге, ол ажыттынар. Базаа бир херек кырында бүткен деп болур херек: удавас ол бүдүрүлгеге парикмахер база ажылдай бээр. Аныяк херээжен [illegible] [illegible] специалистиң чугулаазын тайылбырлаан херээ бар бе.

Республиканың садыг министри К. Х. Шавырааның харыылары долчу болган: столовая ийи залчегде ажылдаар (ооң мурнунда чүгле дүште чедир турган), бүдүрүлгеге айда бир катап аъш-чем садарын график ёзугаар кылыр. А фабриканың бодунуң бүдүрүп турар продукциязын анаа садар дугайында айтырыг. Маңаа дорт харыыны А. И. Пожидаев берген: план күүсетпейн, бүгү республикага бээр ужурлуг продукцияны чедир бербейн турган, ындыг айтырыг тургузуп болбас (бо мурнакчы бүдүрүлге сөөлгү үеде хожудаалар сапынче кирген, ынчангаш ындыг байдалды эдер дээш бүгү хемчеглерни бүдүрүлгениң администрациязы, партия организациязы, профком болгаш херээжелер чөвүлели алыр ужурлуг).

Бис маңаа бичии тайылбыр кылыыы. Ийи бүдүрүлгениң ажылчыннары-биле болган чугааны чүге ынчаар делгерең-гей бижээнивис ол? Номчукчу ону билип тур боор, бо бүгү айтырыглар чүгле оларга эвес, а бүгү хоорайжыларга сонуургаачыг. Ажык чагаа хүнү дээрге кижилер-биле ажылдың чаа хевирлериниң бирээзи-дир. Ол улам нептерээр. Ол чүгле кандыг-бир четпестерни эдип ап, кайы-бир кижиге, коллективке дуза көргүзеринден ангыда, удуртур, башкарар органнарның, хайгааралдаар [illegible] [illegible] лыгга шын ут-шиитпи айтып, [illegible] [illegible] [illegible] деринге дузалаар. Ол дугайын чүве чугаалаан эштерниң ооза-лап демдеглээни чөптүг.

Хоорайның чунар-бажыңнарында саваң, аът дүрбүүр дээн ышкаш чүвелерни сатпайн турарының дугайында айтырыгга харыылап тура, чурттакчы коммунал ажылгайының министриниң оралакчызы М. А. Усманов ол бүгү келир неделяда болу бээр дээн, ооң-биле кады анаа немештир ол боду чаа айтырыгны кедүрүп, ону шиитпирлээр хемчеглерни ап турарын дыңнаткан. Коммунал ачы-дузазы дээш телевиз кылырда, хөйле янзы дептерлер ажыглап, артык үе чарыгдаан турарын кижи бүрүзү билир, бо чылдың төнчүзүнде эгелээш чаа, [illegible] [illegible] хемеринде дептерни болур.

Профэвлелчевүлелдиң секретары Ч. С. Монгуш, Хем пароходствозунуң начальниги О. Петров, авиабүдүрүлге начальниги А. Марпеха болгаш [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] харыылап, олардан хамааржыр бүгү хемчеглерни [illegible] [illegible] вер. Ылангыя Пассажир АТБ-зиниң чаа начальниги П. С. Орловский хоорайга автобустар чорууруп экижидер талазы-биле кылып турар ажылдарын [illegible] [illegible] ылганнар сонуургап дыңнаан. Маңаа кол рольду хоорайга автобус шимчээшкининиң чаа системазы ойнаар апаар. Ону чоокку үеде амыдыралга боттанар.

Адак сөөлүнде ук бүдүрүглелерниң ажылчыннарының хостуг үезиниң, дыштанылгазының дугайында. «Кала, канчаар дыштанар чүвел?» деп айтырыг оруунга ону администрация, хөй-ниити организациялар боттары холга алза эки эвес бе?

А. ДЕМБИРЕЛЬ.

ЧУРУКТА: ужуражышкын үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Автономнуг республикаларның хүннери

КАБАРДИН-БАЛКАР АССР

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга белеткел-биле хөлзээштир Тывада автономнуг республикаларга тураскааткан ниитилел-политиктиг болгаш культурлуг ажылчы «Найырал неделязы» чоруп турар. Бир неделяны кайы-бир автономнуг республикага тураскаадыр. Ол хүннерде ооң экономиказы, культуразы-биле ажылчы чоннар таныжыр, найырал вежээлерни болгаш өске-даа хемчеглерни эрттирер. Сентябрь 6-дан 12-ге чедир Кабардин-Балкар АССР-ниң хүннери эртер. Ооң дугайында ныхха тайылбырны бердивис.

РСФСР-ниң [illegible] кирип турар. Шөлү 12,5 муң дөрбелчин [illegible]. Чурттакчы [illegible] 690 муң хире кижи. Найысылалы—Нальчик (чурттакчызы 213 муң). Республикада 8 район, 7 хоорай бар.

1981 чылда үлетпүр продукциязының ниити [illegible] 1940 чылга деңнээрге 4,8 хуу өскен. Республиканың приборларны автоматтаныя дериг-херекселдерни, ооң кезектерин, [illegible] вольтуглуг аппараттарны, тракторлар [illegible], ыяш болбаазырадыр дериг-херекселдерни, автомобильдерге кезектерни, тудуг материалдарын болгаш өске-даа үлетпүр продукциязын бүдүрүп турар. Эрткен чылын 69 миллион рубльдиң даараан кылыглары, 424 муң дөрбелчин метр хевис болгаш хевис [illegible], 1264 муң [illegible] хөм [illegible], 4182 тонна колбаса [illegible], [illegible] тонна мал сарыын болгаш өске-даа чиңнэн херекчел барааннары, аъш-чем [illegible] бүдүргөн.

1980 чылда 512,3 муң тонна тараазы ажаап алган, ооң иштинде кызыл-тас 185 муң тонна, кукуруза 233 муң тонна болган. Кургеше 230 муң тонна тарааны, 160 муң тонна кукуруза тывак сатпаан.

1981 чылдың январь 1-ге [illegible]-биле алырга малдың [illegible] (муң-биле) мындыг турган: мыйыстыг бода мал —341, ооң иштинде инек—150, хаваннар — 122, хой болгаш өшкү — 384, Ортумаа-биле бир инектен 2674 кг сүттү саан, бир бээ хойдан 2,1 кг дүктү кыргап ап турар.

Улус ажыл-агыйынга кол фондулар 1980 чылда 1,1 миллион рубль четкен. Сөөлгү үеде чылда 35 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн бээр кууругу бажың тудар комбинаттың базын, [illegible], сүт-белеткер фабриканы, [illegible] черлерде алды автоматтыг телефон станциязын, 211,4 муң дөрбелчин метр шөлдүг чурттаалга бажыңнарын, 2983 уруглар орунчуг школаларны, 880 оолутуг школа базын, [illegible] уруглар албаң черлерин, дыка хөй мал кажааларын ажыглалга кирген.

Эрткен чередаагы чылында ниити билиг школаларынга 131,2 муң, профтехучилищелерге — 4,8 муң, ортумак [illegible] [illegible]ринге— 11,2 муң, [illegible] [illegible]редилге черлеринге — 8,9 муң кижи өөренген.

Республикада 223 библиотека, [illegible] клуб албан черлери, 225 кино тургузуу, 3 театр, 2 музей бар.

Кадык камгалал албан черлеринде 2,7 муң эмчи, 7 муң ортумак эртемниг эмчи ажылдакчылары хаара туттунган. 9 санаторий, пансионат, 2 дыштаныылга бажыңы ажылдап турар, анаа 400 муң ажыт кижи дыштанган.

Делегей байдалының дончулалы

ЭСТАФЕТАНЫ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

...Дунай хемниң эриинде Руссе хоорайда болгар улуг революкчу Христо Ботевтиң адын [illegible] [illegible] [illegible] улуг эвес бажың бар. Маңаа мугур 70 чыл мурнунда Социал-демократтыг [illegible] аныяктар эвилелиниң тургузуг [illegible] [illegible] [illegible] ук конференция Болгарияга [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] эгезин салган.

Социал-демократтыг ажылчын аныяктар эвилели политика болгаш организас талазы-биле болгар ажылчын аныяктар [illegible] [illegible] [illegible]-биле кады өзүп келген. 1919 чылдың май айда Социал-демократтыг ажылчын аныяктар эвилелиниң үшкү конференциязы болган, ооң [illegible]. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы болгаш Коммунистиг интернационал-биле чаңгыс эп-сеткил каттыштырылгазының дугайын [illegible]. Социал-демократтыг ажылчын аныяктар эвилели Болгарияның аныяктарының коммунистиг эвилели кылдыр эде адаар дугайында шиитпирни анаа хүлээп алган. Ооң салган сорулгалары ленинизмниң ёзузунга база дүүнүкен: «Пролетарияның [illegible] [illegible], кызыл гвардейжилер дег, шиитпирлиг үеде киржиринге белен коммунистиг ниитилелде тургузары дээш диди демисежилгээ [illegible].

Гитлержи Германия-биле кады ажылдап турган монарх-фашистиг чазакка удур болгар улустуң чөпсектиг демиселиниң чылдарында Болгарияның төөгүзүнге комсомол [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] куннарга капиталдан коммунистерни [illegible] [illegible] болгаш [illegible] [illegible] [illegible] партизан отрядтарынга [illegible] [illegible] [illegible] эрес-диди тулчуп, 1944 чылдың сентябрь 9-туң чепсектиг тура халыышкынынга кириш-кеннер. Оларның дыка хөйү [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] геннер.

Болгарияга аныяктарның революсту шимчээшкининиң алдарлыг оюу—ол дээрге бүгү болгар улуска улуг байырлал-дыр. Бөгүн 1,5 миллион аныяк оолдар, кыстарны каттыштырып турар Димитровчу комсомол —Болгарияның Коммунистиг партиязының төлептиг дузалакчызы. БКП-ның XII съездизиниң идип үндүргени ажыктыг чорукту болгаш шынарны бедидер дугайында сорулганы комсомол органнары [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] кип турар. Муң-муң аныяк оолдар кыстар социалистиг чарышта киржип турар. Чаа техниканы [illegible] [illegible] болгаш ону чеп ажыглаарынче, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] кампаарынче, эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин [illegible] [illegible] [illegible] аныктарның күш-ажылчы [illegible] [illegible] инициативазы угланган.

[illegible] [illegible] [illegible] комсомолдан үлегерин ап турар деп, ооң төп комитединиң органы «Народна младеж» солун бижээн. Болгар болгаш совет аныяктар эвилелиниң аразында харылзаалар бөгү талазы-биле калбарып турар. Төрелдешкек областар болгаш хоорайларның комсомол [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ла харылзаалар улам быжыг апарган. София биле Москваның, Пловдив биле Кишиневтиң, Плевен болгаш Донны-Ростовтуң, Варна биле Одессаның аныяктары аразында найыралдажып турар.

[illegible] [illegible] Коммунистиг [illegible] болгаш Ленинчи комсомолдуң аразында найырал бистиң чурттарывыстың болгаш улустарывыстың амыдыралының бүгү талаларынга кады ажылдажылгазын улам ыңай быжыглаарынга база чоокшулажырынга идигни берип турар.

ЧИЛИ: ӨЖЭЭН-КЫЛЫК ХАЙНЫККАН

Виктор Хараның сөөлгү ырларының бирээзи [illegible] «[illegible] чуушкуннуң ходу» деп ырында өжээн кырывас болгаш өлүрүкчүлерниң ана дөмей-ле [illegible] [illegible] дугайын чугаалап турар. Серхиө Ортегиниң «Венсеремос!» деп гимни демиселче кыйгы болуп дыңналып турар. Чили патриоттар Виктор Хараның, Серхио Ортегиниң, Анхель Парраның ырлары бүгү делегейде ам сурагжаан. Бо хүннерде, кажан Тайбыңның Бүгү-делегей Чернашпаның [illegible] [illegible] чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырарының неделязы чоруп турар үеде, ол ырлар хөй-хөй чурттарга хөй-[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ниитилерге болгаш чыскаалдарга Чилиниң патриоттарын [illegible] [illegible] ыдыр [illegible].

Неделя сентябрь 4-тен эгелээн болгаш сентябрь 11-ге чедир уламчылаар. Ол дээрге — чили улустуң төөгүзүнде чыраан [illegible] болгаш карангы-[illegible] үелер-дир. 1970 чылдың сентябрь 4-те Чилиге эрге [illegible] Сальвадор Альенде баштаан чазак бактаалган, [illegible] чоннарның эргезин [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. А үш чыл эрткенде, сентябрь 11-де, ол чуртка Вашингтонуң айыралы болгаш дуза-биле фашистиг эргилде болган. Пиночеттиң бүдүүтү бөлүү чили черни хан-чиң-биле боралкан.

Чили улус Пиночеттиң ёзу-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ну опаап турар. Эргилде соонда фашист кара-бажыңнары, Чилиниң хоорайларының болгаш суурларының кудумчуларынга эвээш дизе-ле 30 муң кижи өлүрткен. Хөй муң-муң кижилер «ис чок» читкен. Кара-бажыңнар болгаш концентрастыг лагерьлер политиктиг ажылы дээш хоругдаттырганнар-биле [illegible]. Эрии-шаажы Чилиде хуннуң чыгым болур анаа-ла бир чүүл апарган. Өлүрүп шаажылаар кылдыр шиидер «кемниг херектер» дацзызын дыка калбартып турар хоойлу төлевилелин Сантьягода, ам далаш ёзу-биле ажылдап кылып турар.

Фашистиг хунта С. Альенде-ниң чазааның национализастаан турган банкыларны, бүдүрүлгелерни, черни мурнундагы ээлеринге дедир эгиткен. Пиночет даштыкы капиталга, ылангыя америк капиталга орукту ажыткан. Ажыл чокталыр чорук өскеп. Долу эвес сан-түң-биле алырга, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] кижиниң бирээзи-ле ажыл чок. 200 муң ажыг кижи түреңги байдалда чурттап турар. Политиктиг истеп сүрүүшкүннериниң болгаш экономиктиг бергелерниң [illegible] мындан будуп чартык миллион кижи төрээн чуртун каггаш, өске чурттарда чурттап турар.

[illegible] кээп турар медээлерден алгаш көөрге, чуртта [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] леп турар. Август 19-та Сантьягода [illegible] [illegible] «Хлеб, [illegible]» деп кыйгырыглыг ажылчы чоннарның болгаш суругуул [illegible] [illegible] чыскаалы эрткен. Ук чыскаалды шаажылакчылар тарады ойлаткан болгаш ооң хөй-хөй киржикчилери кара-бажыңнарже кирип октаттырган. Ынчалзажок чоннуң кудел-соруун кандыг-даа эрии-шаажы сып [illegible]. Фашистиг [illegible]рага удур демиселчилерниң хүрээлели улам быжыгып турар.

Эптиг турда тиилээр болгай,
Эргим өңнүк, холуң эккел!

Анхель Парраның бир ырында ындыг сөстер бар, ону ырлажып турар. Пиночеттиң фашистиг ёзу-чурумунга удур [illegible] патриоттарның [illegible] турары ышкаш, шак ындыг берге демиселге чаңгыс эп [illegible] [illegible].

Чили улустуң демиселин-биле деңнелгелиг бүгү кижи төрелгетенни чаңгыс эп-сеткилин каттыштырып турар.

В. БЕСКРОМНЫЙ,
Т. КУДРЯВЦЕВА.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП агентствозун, Польшаның радиозунуң, телевидениезиниң медээлерин ёзугаар алырга, күстүң баштайгы хүнүн чурт шөлээн болгаш ажыл-ишчи байдалга эгелээн. Бүгү бүдүрүлге черлери организациялар болгаш албан черлери удуктелгишкин [illegible] [illegible]. Корум-чурум чок болгаш кутулээшкинниг түлгедиглерни янзы-бүрү районнарга болдурар дээн өжээтен күштерниң оралдажышкынныг күш-ажылчы коллективтер болгаш чоннуң калбак массалары бурууу шарган.

Чонга удур өжээтен вижилер улус массаларның эргеажыктарын херекке албайн, бүгү ниитилелге улуг когаралдан чедирип турарын ажылчыннар, тараачыннар, интеллигенция [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Социалистиг болгаш конституциялыг эрге-чурумга хамааржыштыр өжээтен күштерниң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] түлгедиишкиннерин соксадыр, моон соңгаар болдурбас [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] турар. Корум-чурумну сагыырынче, камгалаарынче, [illegible] [illegible] [illegible] таварыышкан бергелерни ажып эртеринге күш-ажылы-биле [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чы чоннар чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алган.

КАБУЛ. (СЭТА). Бодунуң кожалары чурттар-биле харылзааларга чаагай кузелдиг Афганистан Демократтыг Республика илергейлеп турар. Ынчалзажок АКШ баштаан империалистиг күштер Афганистанга удур сүлчээлерин организастап [illegible] [illegible] лакчыларының отрядының ке[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] кынга Б. Кармаль чүве чугаалаан.

[illegible] [illegible] [illegible] чаалап алышкыннарын, [illegible] [illegible] [illegible] нуң эрге-ажыктарын камгалаарынга партияның аныяк

Б. КАРМАЛЬДЫҢ ЧУГААЗЫ

болгаш [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] өөредип белеткээш, өлүрүкчү, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ни кылыр сорулга-биле АДР-же ыдалап турар. Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-ның [illegible] Чергиле секретары, АДР-ниң Революстуг Чөвүлелиниң Даргазы Бабрак Кармаль бо дугайында медеглээн. Панджшир мөкүүгэ контрреволюстуг дээрбечилерниң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] болгаш маадырлыг чоруун ол бедик-биле үнелээн.

Эрткен караңгы үеже чурттуң дедир кириерин кажан даа болдуруп болбас ужурлуг бис. Контрреволюстуг дээрбечилерниң когун үзе уштуккарып. Афганистанга аас-кежиктиг болгаш чечектелген чаа ниитилелди [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] рии бистиң партиявыс болгаш революцияывыс неген турар деп, Б. Кармаль медеглээн.

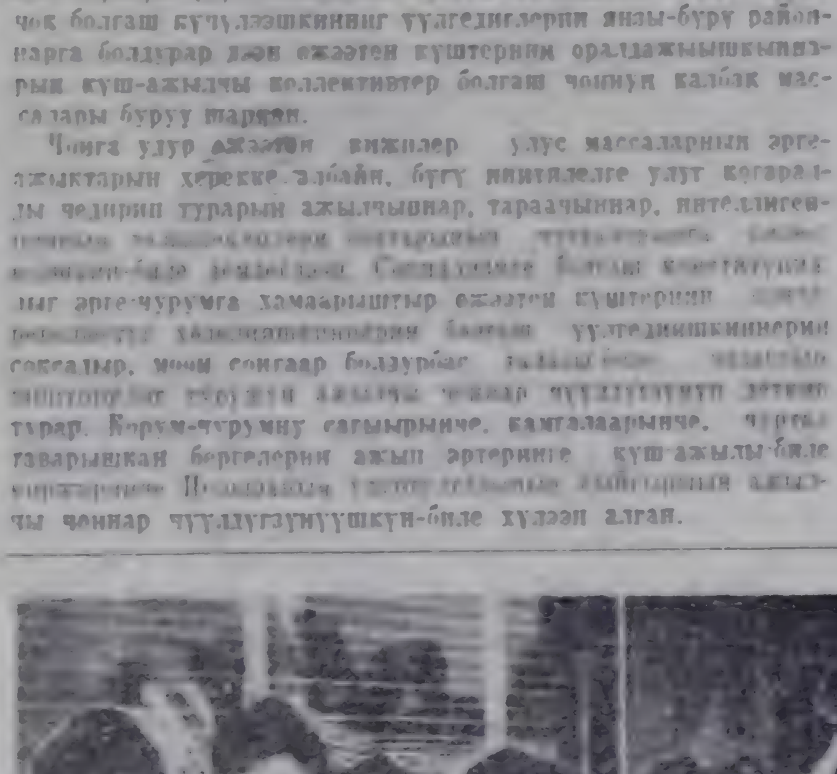

Палестин улустуң боттарының эргелери дээш, кем-буруулуг израиль агрессияга удур эрес-диди демиселин делегейниң депшилгелиг, шынчы күштери бүгү талазы-биле деткип турар.

ЧУРУКТА: бо школачылар ГДР-де республиканың пионер организациязының чалааны ёзугаар дыштаныры-биле чедип келгеннер. Оларның хөй кезии Ливанның черинге сионистерниң өскудуп үндүргени ханныг дайынга ада-иелерин оскунган өскус уруглар бооп турар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ТАЙБЫҢНЫҢ МАРЫЖЫ

ОСЛО. (СЭТА). Ставагерден Саннес чедир тайбыңның марыжынга Норвегияның ийи муң хире чурттакчылары киришкен. Норвегияның девисчерлеринге [illegible] [illegible] чепсектерни тургузарын болдурбазынче, Европаның сөөлгү девискээринге ядролуг чепсек чок зонаны тургузар дээш шимчээшкинни улам-на калбартарынче кыйгырган лозуннарны марыштың киржикчилери тудуп алган чорааннар.

Тайбың марыжының киржикчилери Сула аэродромунуң чаны-биле эрткеннер. НАТО-нуң дайынзырак хартааныларын ол аэродромга хамаарыштыр чалбаан хайныгып турар. Тайбың марыжының турааңнде хөй муң кижи киржикчилиг митинг болган. «Ядролуг чепсек турбазын» деп организацияның тус черде салбырының [illegible] [illegible] митингиге чүве чугаалаан болгаш боо-чепсекти америк империалистерниң болгаш оларның НАТО талазы-биле эштеринин [illegible] [illegible] [illegible] бүдүрүп турары-биле холбаштыр хапы сагып дүвүрээшкинни илергейлеп, ядролуг чепсекке удур, тайбың дээш, чепсеглелиниң дүжүрер дээш демиселди улам-на күштелдирерынче тайбыңга ынак бүгү кижилерни кыйгырган.

АКЫ-ДУҢМА УЛУСТУҢ НАЦИОНАЛ БАЙЫРЛААЛЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Байырлаалды-биле вьетнам кижилерниң холдарында Вьетнам Социалистиг Республиканың күрүнезиниң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] кылган дүрүглүг болгаш боо [illegible] [illegible]. Бодунуң национал байырлалын 37-ги удаа демдеглеп турар социалистиг Вьетнамның хоорайларының болгаш суурларының шимчиин бөгүн шак-ла ындыг. Кудумчуларда болгаш шөлдерде ырлар болгаш [illegible] бүдүрээшкиннер, [illegible] ниитиледе тургузарының оруу-биле баар деп ооң шиитпирлиниң эң дээре херечилери.

Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның Мурнуу-Чөөн Азияда баштайгы күрүнезин [illegible] [illegible] [illegible] Вьетнамның Коммунистиг партиязының V съездизиниң тургуглуг шиитпирлериниң уламындан политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүн [illegible] [illegible] деглеп турар. Бодунуң хамааржышпас догуннаашкынының 38-ки чылынче кирбишаан, вьетнам улус организастаашкынныг болгаш эргелен башкарыкы [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чүүлдери улам ажыглыг [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] шуугаанынга ажылдап кылдынган политиказы социалистиг хөгжүлде херээн дүргедедиринге идиг бээр дээрзинге бүзүредлиг.

Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле акы-дуңмалышкы кады ажылдажылгазы [illegible] рын вьетнам улус социалистиг ниитилелди чедиишкинниг тургузарының болгаш камгалаарының [illegible] [illegible] кыдыр көрүп турар. Бөгүн, акы-дуңма республиканың национал байырлалының хүнүнде, Вьетнамның ажылчы чоннары келир үезинче бүзүрелдиг көрүп, социализмни тургузар болгаш революцияның чаалап алышкыннарын камгалап шыдаар ада-мергежилдиинге быжыг бүзүрелдиг.

ТООЛЧУРГУ ТОЖУ ЧЕРИМ

Орук демдеглелинден

БИСТИҢ бөлүүвүс ыраккы Тожуже августуң кайгамчык ак хүнүнде «Зарябиле» Бии-Хемниң өру эжиндирин чоктапкан. Орук узун болгаш солун болган. Хемниң өрүзээн тудум чаа-чаа черлер, арыктер, кадырлар, сүүрлер, даглар, сыннар. Хем чоорту кызааланып, суг улам шапкынналып, [illegible] күштүг-биле моңнаан тудумна, бистиң ийи талавыстан сектүп бадып чыдар кошкелерниг бедиктер, харын-даа [illegible] шуут бергей дээнзиг коргунчуг сүүрлер мойнун узейтир сунуп алганзыг херец келгилээр, бирде-бирде хаалилнчен кызыл куржаангылардыг чалымнарда таваржыр. Бир чамдыкта бойдустуң чуруумалы — кандыг-бир эрте-буруңгунуң [illegible] сагындырар хаялар, чалымнар, ыяштар, даштар-даа кыйыртап, бакылап, харап келгилээр. Черле ынчаш, Бии-Хемниң өру эжиндирерн дээрге төрээн черинин каас-чаражы-биле, оон уран бойдузу-биле чоок болгаш ханы таныжары, [illegible].

—Маңаа каш-каш чылдар [illegible] хамныы хайыаарып, [illegible] деп чыткан хаяларны ааа тенип каапкан артында [illegible] болгаш оруузаш апаарган [illegible] силер бе? — деп Леонид Борандаевич Чаламба биске тайылбырлап тур.

Кезек кезек болгаш-ла узун-узун салдар сээртнеп, хемниң унун куду баткан баржалар-биле уткужуп, хөй барааан ашылтом, ывар-чаар чүүлдер дажыглаан, хемниң унун өру элецнетпеп, баржаларны эртип каап-даа чоруур бис.

—Аа-та, магалыг шаг бо, көрбес силер бе, машина-техника кайы хире сайзыраан дыр,—деп кожамда ирей хоорай-дыр.—Шаанда мону куду салдап бадар, ана кара хилинчек чүве боор. Бо ужарларга келгенде кижи ана чылап тынып тыппайн, харлыга-та бээр, чер-дээр андарлып-дүңдерлип турган ышкаш апаар, айыыл болуп, саллы чая азы андара шаапгарга, сугну кавчаар боор, туттунар чел, халбактаныр кудуруң бар эвес, кижи болгаш-ла [illegible] эртип чораан чүве дийин.

—Кижиден эрткен чүве бар эвес, кырган, ынчангаш ужарларны ужуп эртер апарганывыс ол ышкажыл—деп чугаа эрелим.

—Ындыызы-ла ол-ла, оон башка—хээш, ирейим ийлендир олуруп алгаш уламчылады. —Амыдырал экижээн тудум-на [illegible] кижи кузеп. амдажып бар чылдар боор чүве дийин. олгукум. Кызылдан Тоора-Хем тедир 282 километр-дир. Орук [illegible] көрүп-таа, корүп-таа таңшыкпаан пат мага хандаан кижиге. Мени бодаарымга маңаа ашы-чемниг, сүскүн-суггаттыг чер турар болза...

ХООЧУН кижи болгаш аңчы Кол ирейниң чугаазы-ла шын: кым бодунуң төрээн черинин каас болгаш байлак болурун күзевес боор. Чангыс сес-биле чугаалаарга, Бии-Хем чайны өттүр кижилерге ажылдап, чурттап, бараан болуп турар ышкажыл. А ону дестүүмес чүректер [illegible] турары билдинген. Шынап-ла, мээң мурнумда олурган Алексей Арапчорнун олурутлары сагышка кирип келир-дир.

Чүрээ изиг кижи дээрге
чоргаар-дыр.
Чүү-даа ону солуп болбас
эртине-дир.
Чылыг холу деттен соонда
элезин, хем
Чылыын, кушун бараалгадып
, сецнеп келир.

Леонид Борандаевич. Тожу кижизи болгаш, бодунуң төрээн черин, оон күш-ажылчы кижилерин, ажык-байлаан, бирден бир чок хээрен, бодунуң чонунга сонуургалдыг чаа шуулгетеринден чамдык одуругларны бистерге база номчуп бериц чорду:

Пан дылы, сугу бышпаа —
Ижер-чиир чем амданныг ол.
Ийей думчуу, таңваайы —
Ижин чазаар кешүг эм ол.

Бистиң бөлүкте Ондар Охемчик олура:

—Ойт, чаа шулук бижип алдым, дыңнаңарам — дээш, дептерин халырадыр ашкаш, чаңывыска халып келди.

Улуг-Хемге эжинбириг
Узун оруг улаштырып,
Сыдым-багны шөйгени ног,
Сымладып бар-ла чоруур.
[illegible]
[illegible]
Харап алгаш, хулумзуглээн
Калыыпарга демейлежир.

«Төрээн черимниң делгем ак-көк оруу — Бии-Хемим! Чайның каазында, шагның экиннде саол агым сугнга эжишпеннм, ону кушу кыдын, чоне хире [illegible] ыштн бодуваан ээр! Ныйысыдан Кызылда, оон чоок кежииге [illegible] Тожудуң кызыл сыраларыбиле кадыг-бастыг хадыннары-биле, чымчак, чилиг пештери-биле капчыг [illegible] соңга-хаалга парын эдилелдер кылбаан чорал. Чеже малга кажааларны чүс-чүс километр черлерге чоже телефон чагылдарын тургуспаан, чеже хире улуг, бисе кеңу-рүглериң кылбаан ээрил! Тожунуң [illegible] гаан кылдыр чаттылып чорүй барган делгем девискээринде кандыг кат-чимис, эм оъттар, балык-байлаан болгаш аң-мең чок дээрил. Ажылы-биле чугаалазза, бойдустуң хайырлаан чечче ажыглап турар бис бе, ынчаш? Ажыл-чем программазын боттандырарынга бир чугула чүүл—ону шын ажыглап, бурун чылдеы ышкажыл. Шынап-ла бо чериң узундуңда «Тожу чуртум—байлак чуртум, тоолум-дур сен, тожум-дур сен» деп ырлажып турары таварылга эвес болбайн!

ТОЖУГА эрттирген хүннеривис — биске чаа-чаа билиишкиннерни берген, бодунуң херээнге бердинген күш-ажылчы кижилер-биле таныштырган. Бойдустуң каас-чараш чуруумалдары сеткил-чүректи хандыкшыткан.

Чон дээрге, чон болбайн. [illegible] удуртуп, шын организастаар болза хая-дашты тура тыртып, кашпал хемнерии чая тудуптар, хову черин дылаг черин хову кылыптар. Ону Тожунуң ажыл-ишчилеринден көрүп болур. Ол дээрге чериниң ыраанга, суунуң узунунга, тандытайганын бедиинге шаа кадарып, аргазин ниитинге тараа тарып, хой, инек, чылгы малдап, хемдиң хайыгынадан, хемниң терециинден балыктап, чериниң бергезиндан —кадыр кашпалдарып, көртүк шыпкан сыннардан аңнап турар хуулгаазын кижилер ышкажыл! Ол дорту [illegible] Маадыры Эрестол Даржааның, Ленин орденнериниң эдилекчилери Ак Мырлааның, Бораан Мырлааның, Бараап Серениниң (херээжен). Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны кижи Ак Доңгурбаннын, чогаалчылар Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчылары Л. Чаданбаның, Ю. Кюнзегештиң эртемден З. Чадамбаның, эмчилер С. Серекпейниң, Ленин орденниг Долгар Ензактын, алдарлыг салы Кол Дугаңның, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны [illegible] Кодуун чурту ышкажыл!

Баштайгы ужуражылгавыс Ийиңч кадыкшылга школазынга болган. Ында Тывага улус өөредилгезиниң хоочуннарындан эгелээш башкылар ажылдыг чаа-ла кириш чорууп. Кызылдың башкы училищезиниң [illegible] Чөөн-Хемчиктен Лена Ховалыг., Улуг-Хемден Люба Навлжап, Таңдыдан Рита Оюн болгаш оон-даа өскелер кириш келген. Школаның девискээриниң арыг-силиг, дериг-херекселиниң эмге-сексерии, каастадга шимелдеи. чаа өөредилге чылынга белени—бистиң [illegible] дораан-на хаара тудкан. Школа директору Емир [illegible] Лордун-оол ол дугайын биске чоргаалал-биле чугаалап туру. Хоочун башкы Алексей Арапчаевич Сагаан биске чогаалдарының чединишкиннерин музевишаан, келир үениң салгакчыларының бызыг билиг-биле чепселдеп, оларны телевизор [illegible] турар башкылар, оларның [illegible] ада-иелер-биле харылзаазының дугайында улуг хемчээлдиг, хөй-хөй мөзүлеш болгаш удурланышкак онур-херекчилерден тургустунган чогаалдарның кестүн келбейн турарын онзалап демдеглээн. Ол ышкаш эң бичиилерге кыска, чуруктарыг шпасталгалыг чечен чогаал болгаш [illegible] тайылбыры [illegible].

ЛЙ суурнуң Культура бажыңының литературага сонуургалдыглар база-ла чыглы хоорун келгеннер. Хоочун-даа, аныяк-даа чогаалчыларның шүлүктери болгаш [illegible] Айтырыглар-даа [illegible] даа бар болган. Ылангыя «Май бирни совхозтуң оралакчы директору Кол Серенович Ховалырының: «Кедээ черде хун бүрү, болуп турар чаарлыгларны, угааны-биле болап, холу-биле кылып, улус ажыл-агыйының бүгү-ле амыдыралында туржуп турар кижилерниң, ылангыя аныяк болгаш хоочун салгалдарының [illegible] болгаш чогаалдардың, эрги болгаш чаа бирлиишкиннерниң ылгалдымыг аныяктарның чаа [illegible] чугаалдарны чогааш болуп, хүнниң болгаш келир үениң чүгүла айтырыгларын сула көргүзүп турарын [illegible] боолдырган.

Улуг-Чайлагга хову турлаанга чеде бээривиске ажыл ишке тулук хейнып, [illegible] тааза кестиргеш, ону барын силостааш кайгамчык болду. Чолаачылар Рафаэль Ховалыр болгаш Роман Барааа-биле, тракторист Соян Тепгуроол-биле чугаалажып, оларның ажылын сонуургалдывыс.

О. СУВАКПИТ.
(Уланчылыг).

Сентябрь 12 — Маңнаарының
бүгү-эвилел хүнү

АЖЫЛ ШАГЫ ЭГЕЛЭЭЛЕКТЕ

Кишиневта ол-ла [illegible] кижилерге чадаг маңнап турар улус хамааржыр. Комсомол холду. Тиилелте паркын, скверлерни долгандыр шагда-ла [illegible] апарган, минута аайы-биле санап каан маршруттар-биле олар чаңгыс-чаңгыстап-даа, бир бөлүк болуп алгап-даа маңнажып турарлар. [illegible] черлери — хоорай девискээринде [illegible] зона. Эртенги ажыл хүнүнүң мурнунда оларга ужуражып даап СЭТА-ның корреспондентиниң транспортка орар ужурга [illegible].

Оглу, урук-биле кады информация-санаага төвүнүң инженер-экономизи Л. Антропова эртенниң-не маңнап турар. Оон уруглары чаа чүгүржүп эгелээн, ынчангаш оларның сеткижи ааааш, а аваын чадаг чарыштың хоочуннарынга санап болур: Одессаны долгандыр чыл санында болуп турар чаңчыл апарган дайынчы алдар [illegible] чадаг чарыжынга ол ийиги черни ээлээн.

Инженер-тудугжу Я. Стукалаваа [illegible] километрни [illegible]. Чер кургаа [illegible] эртер [illegible] [illegible].

Он беш километр — чадаг чарышка шинектерниң хоорай [illegible] директору Ю. Фек[illegible] соннун хүнүн-не эртер оруу.

—Кижи бүрүзүнүң программазы тускай болбайн аан, [illegible], арга-дуржулгазындан хамааржыр апаар. Чадаг чарышка киржикчеп турарларга специалистер [illegible] турган, клуб дуза казар сеткилдыг. Бистиң ажылывыс практиказында — спорт болгаш медицина айтырыгларынга лекция, беседа, өске хоорайларга [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Бистиң [illegible] [illegible] база [illegible].

Бо хүннерде [illegible] Бүгү-эвилелдиг чадаг чарыш хүнүнге [illegible] белеткенип турар. Спорт бөлүктериниң программазын хоорайның күш-культура организациялары хөөреп алган. Баш удур санап турары-биле алгаш, чүге ол хире хоорайжылар сентябрь 12-де чадаг чарышче үнгүлер.

Н. РУШИНА.
(СЭТА-ның корр.).
Кишинёв.

Ф У Т Б О Л

НИКОСИЯ. Футболга РСФСР-ниң шилилдек командазы Кипрге эш хуусунун оюнун эрттирген. «Пафа» командазы 2:0 санга удуп алган.

ПАРИЖ. Европа чемпионадынга совет футболистериниң удурланышкылары, делегейниң бирги чери дээш удуп шапалдыг черин ээлээн —Польшаның спортчулары Францияның шилилдек командазы-биле ол хуу оюнунга 4:0 санга тиилээннер. Купиевич 2 сан, Ялега болгаш Бунеол 1—1-ни киирген.

Европаның бирги чери дээш ужуражылгага Польшаның командазы сентябрь 8-те Финляндияның командазы-биле аңаа барып ойнаар.

ЧҮГЛҮГ АЪДЫМ, МАҢЫҢ СААБА

Сөзү А. АРАПЧОРНУУ Музыказы Б. КААДЫР-ООЛДУҮ

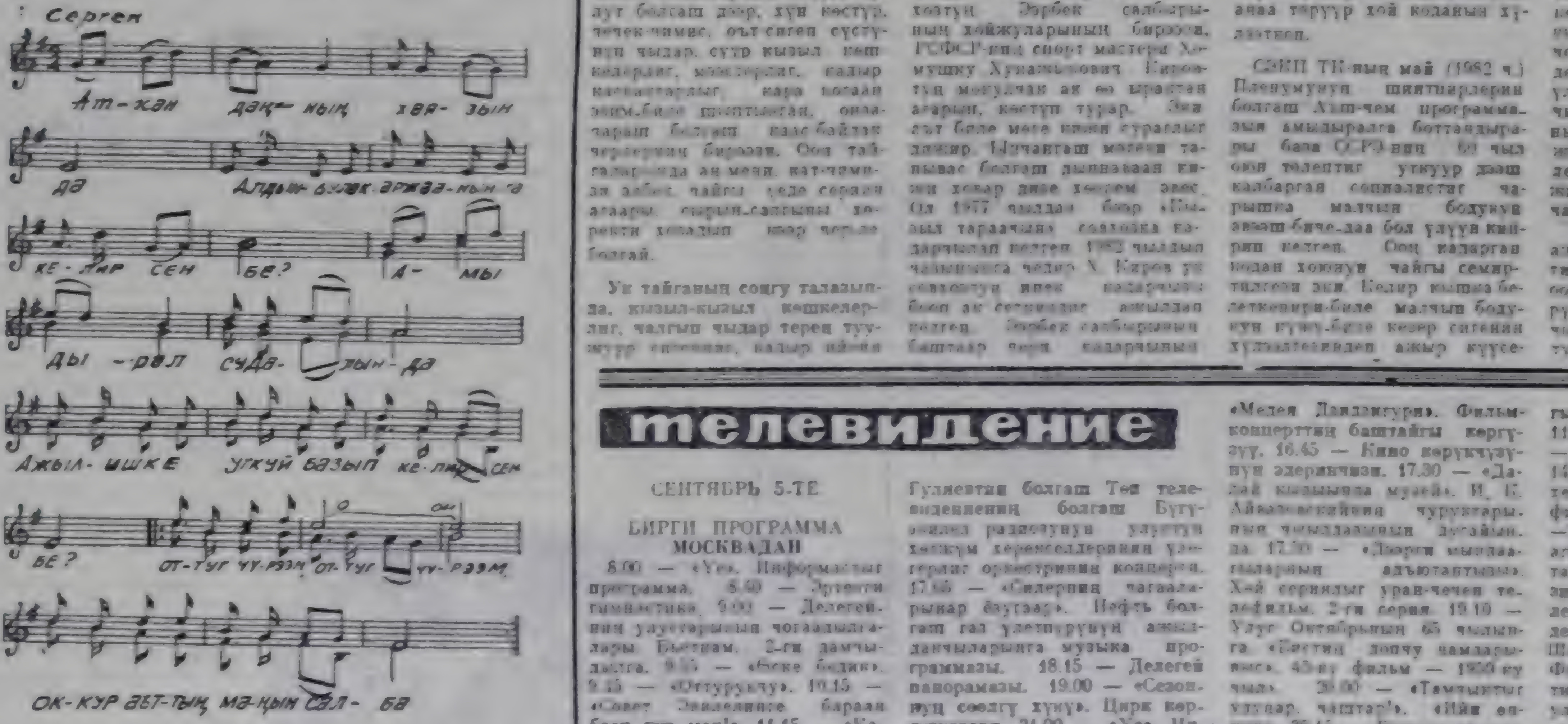

Таңды кыры бедиктерде
Талыгырдан отчугаштар
Чырыыр чүзүл?
Черлен дамчып таваңгайда,
Сеткилим бе, судаддар сеп
Чымырай-дыр.
Чүглүг аъдым,
Чүге ынаар аскымнадың?
Чойган, пөштүг эзим черде
Шораапнар дег тудугларның
Оттары бе?
Күчүзүг чоп аразында
Күзел болган кужур эштиң
Бодалы-дыр.
Оттуг чүрээм,
Ону чүге сурагладың?

Туруг баары тулаа шыкта
Дурунаның кыйгы салып
Эдер чүзул?
Кылын булут кыры-биле
Кылыйткылаан самолеттар
Эрткилей-дир.
Чүглүг аъдым.
Чүге мени хөлзедир сен?
Аткан даңның хаязында
Алдын-Булак аржаанынга
Келир сен бе?
Амыдырал судалында
Ажыл-ишке уткуй базып
Келир сен бе?
Оттуг чүрээм.
Оккур аъттың маңын салба.

КАДАРЧЫ—СПОРТ МАСТЕРИ

Эрбектиң Улуг-Кара-Суг бажы. Кайнаар-даа көөрге бүлүт болгаш дээр, хүн көстүр, чечек-чимис, оът-сиген сүстүнүп чыдар, сүтр кызыл көш келерниг, мөзүлериг, кадыр каскактарныг, кара ногаан эзим-биле шыптылган, оңдалырып болгаш каас-байлак черлериң бирээзи. Оон тайгаларында аң-мең, кат-чимис дэлбэк, чайгы үеде сериин агаары, сырын-сапсывы хоректи хенадып шыр черле болгай.

Ук тайганың соңгу талазында, кызыл-кызыл көшкелерлиг, чалгыы чыдар терең тууйгүр сиговна, кадыр ийни адаанда улуг деспек бар. Ында «Кызыл тараачын» совхозтуң Эрбек салбырының хойжуларының бирээзи, РСФСР-ниң спорт мастери Хомушку Хунаажыевич Кировтуң мөнүнгэн ак өө ырактан агарып, көстүп турар. Эки аът биле мөге кижи сураглыг дижир. Ынчангаш мөгеин танывас болгаш дыңнаваан кижи ховар диве хөөрем эвес. Ол 1977 чылдан бээр «Кызыл тараачын» совхозка кадарчылап келген. 1982 чылдың чазынында чедир Х. Киров үш совхозтуң инек кадарчызы боол ак сеткилдиг ажылдап келген. Эрбек салбырының баштаар черн кадарчылары-биле ажыл-ишчилерге ажылдың өөрениң көргөш, апрель айдан эгелеп аңаа төрүүр хөй коданың хүлээткеп.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Ажыл-чем программазын амыдыралга боттандырары база ССРЭ-ниң 60 чыл оюн телептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка малчын бодунуң ажыл-бичи-даа бол үлүүн киирип келген. Ооң кадарган кодан хоюнуң чайгы семиртилгези эки. Келир кышка белеткенири-биле малчын бодунуң күчү-биле кезер сигенин хүлээлгезиндеп ажыр күүсээп алгаш, мурнакчыларның санында чорун турар. Малчын келир кышка удур кыштаазын үүрмек септелгезин база чорудуп эгелээн. Оон кыштаа делгем, ыжык черде. Ында үлегерлиг чаа кажаа, саммаппыларның болгаш малчының бажыңнары чунар-бажын база бар. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, малчын кижиге ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

Эрбек — совхозтуң хөй ажылдыг салбыры. Мында ниитизи-биле 27000 баш хойну, оон иштинде 12500 баш төрүүр хойну, салбырның малчыннары одарладып, семиртип турарлар.

Кара погаан эзим, хөлбеп көк оът-сиген, чүрек сиилээр кадыр ий... Мында одуругда мөге кадарчы хоочун бажын дөрүп алган оожум кадарып кел чоруур. Оон: «ай-ай!, куй! куй!— дээш чоон үнү кайгын бээр чаңгыланып, дыңналыр. Хөй улуг мээстиң бажындан адаанга чедир ак аарыы дег чаттыла берген чоруур.

Сураглыг мөге, Эрбектиң мурнакчы малчыны, плешейлиг хөй-ниитичи кижи ССРЭ-ниң 60 чыл оюн телептиг уткуурунга болунуң улуг-хуузун киирер дээш ап-сеткилдиг, хөй-аъттыг ажылдап турар. «Ажыл-ишчи бүдүүгер, аъдың маңныр болзун, мөге!» — деп күзээн.

С. САРЫГ-ООЛ.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — Делегейниң улустарының чогаадылгалары. Быстрам. 2-ги дамчыдылга. 9.35 — «Өске бедик». 9.15 — «Өттүрүкчү». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.15 — «Калыппаа». Эртем-нептерелдиг программа. 12.00 — «Эртенги почта» Музыка программазы. 12.30 — Богун Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының бүгү эвилел хүнү. Дамчыдылгага ССРЭ-ниң нефть үлетпүрүнүң министри Н. А. Мальцев киржир. 12.45 — «Кодээниң шагы». 13.45 — «Музыка киоскузу». 14.15 — Документалдыг фильмнер программазы: «Семья Дежнёвтуң маадырлыг чоруу». «Харламовтуң сактыышкыннары». 14.55 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Гуляевтиң болгаш Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң улустуң хөгжүм херекселдериниң үлегерлиг оркестриниң концерти. 17.05 — «Силерниң чагааларынар дузтаар». Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларынга музыка программазы. 18.15 — Делегей панорамазы. 19.00 — «Сезонуң сөөлгү хүнү». Цирк көргүзүглери. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Волганың орус улустуң күрүне хорунун концерти. 22.00 — 23.45 — Аныяктар командаларының аразынга футболга Европа чемпионадының шилилге маргылдаазы. ССРЭ-биле Польшаның шилилдек командалары ужуражыр. Ленинградтан дамчыдыр.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.00 — Гандболга ССРЭ чемпионады. Эр кижилер. ЗМИ—СКА. (Минск). 16.00 — «Медея Дандагура». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 16.45 — Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи. 17.30 — «Далай кыдыында музей». И. К. Айвазовскийниң чуруктарының чыындызының дугайында. 17.50 — «Дзорги мындаагыларның адъютантызы». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 19.10 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң дончу чамдарывыс». 45-ку фильм — 1959 ку чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ийи оңнүү». 20.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 20.45 — Латвия ССР-ниң алдарлыг артизи М. Виллерун (виолончель) ойнаар. Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—23.00 — «Тифельзер дээш аңнааныкыр» «Полициянын телефону 110» деп бөлүктен. Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. (ГДР).

СЕНТЯБРЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40— Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Дириг амытаннар дугайында». 9.35 — «Тоол аалдап келди». «Акмаль, шулбус болгаш данганая». Уран-чечен телефильм. 11.25 — Медээлер. 11.30—11.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Амыдыралдың совет теориязы». Документалдыг фильмнер программазы. 15.10 —Туркмениянын кедээ ажылагыйы институдунуң улустуң танцы ансамблиниң күүселдези. 15.35 — «Звездочет». Тележурнал. 16.20—«Төрээн черде». Телеочерк. 17.00 — «Д. Шостаковичтиниң аялгалары». Фильм-концерт. 17.15 — Бистиң садывыс. 17.45 — Бистиң улустуң хөгжүмчүзүнүң концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Ажык чагаа хүнү». Дамчыдылга.
18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.20 — «Дайын болгаш тайбың». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы — «Андрей Болконский». Бирги кезээ. 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Дайын болгаш тайбың». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. Ийиги кезээ. 22.15— Бөгүн делегейде. 22.30 — 23.00 — Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Эртем дугайында». 12.30 — Бородино тулчуушкунунуң 170 чылынга. «Бүгү Россия ону утпаан.» 13.30 — «Чернишненер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.50 — «Эстетиктиг кижизидилге». Кинриде дамчыдылга. 15.20 — «Челенгиштен бернерем». 15.50— Орус чугаа. 15.20— «Игорьнуң полугунуң дугайында сөс» болгаш орус культура. 15.50 — Медээлер. 16.00 — 19.00 — Чапсар. 19.00—Партияның планнары— чонунуң планнары. «Сибирь чер». Тюмень областың дугайлал ажыл-агыйларының хөгжүлдезиниң дугайында. — «Массис» маркалыг». Документалдыг телефильм. 18.45 — «Чурук бурузунде хүн». 19.00 — Делегейниң П. И. Чайковский аттыг VII конкурузунуң лауреады ойнап тур. В. Муллова (скрипка).

КЫЗЫЛДАН

19.20—«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга». Дамчыдылга. 19.30 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Ийблиг карандаш». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.55 — Р. Эзенлиниң «Экии, бистиң ачаларывыс». Телешии.

ТОСЯНЫ УТПААН МЕН

Ол төөгү 1944 чылдың февральдың хүннеринде болган. Бистиң кезээвис Новгородту хостааш, гитлержилерни сүрүп чорупкан чүве.

Каннангаш-ла көөрүмге, балыгланган танкистиң чанында тур мен. Ол үстүг, ханныг комбинезонунуг, кылымаа носилка кырында човуурлаан чыдыр.

— Оолдар машина тыпкыже, оон-биле кады турун көрүңер. Танкисти тывылче чорудар. Дона бербези-биле ырдап, таныылап, хоглег—деп, взвод командирин [illegible] эргүп эртип чоруй чагыды.

[illegible] олурун алдым:

— Таакпы ораап берейн бе?

— Таакпылавас кижи мен— деп, демгим сымыраанды.

— Соогу аажок-дур бе?..

Дуктуг тонум ужулгаш, [illegible] сураглап кагдым.

— А сержант, Содунар! Дона берзиңерге...

— Ажырбас, шыдажыр мен. Силерни [illegible], [illegible] бис. Чылыг бээр мен! А дуктуг тонну медсанбаттан чорудуптар сен, эш.

Шериг кезээвистин [illegible] тус чагаа хамнаа бижип берген: «Читнези-биле койнаар шыгжаарыл?»— дидим.

— Комсомол билединче.

Билетте мынчаар бижээн: «Анастасия Романовна, 1924 [illegible]».

[illegible]! Фронтуга чеже эвес удаа кыстарга ужуражып келдим, артында-ла танкистерге...

— А бистер чаңгыс хоорайдан-дыр бис, Тося. Кайгамчык таварылга-дыр, көрдүң бе. Ол дуктуг тонуңну чорутпа. Өске тонун тып алыр мен. Сен [illegible] сегип ал!

Үрүг бир чүве чугаалаксаан [illegible] шериг оолдар чүгүрүкүп келдилер. Машина бээ келди.

Кымыл [illegible] чылыдыр шуглап каадым:

— Госпитальга четкен дораан, чагаадан ыяап-ла бижи.

— Ыяап-ла, сержант, ыяап-ла!..

Машина чорупкан, бистер ооргларывыске чедер дээш [illegible].

Үргүдан чагааны хүлээн-ла манаан мен. Чагаа эвес-даа болза, вода каш сос аан. Баштай хүннер санап, оон соонда айлар, дараазында чылдар. Аңга чедир чагаа сураг.

Бодумга дуктуг тонну тып алган мен. Тося-биле чүү болганы билдинмес: госпитальга ынчаш та четкен, та дириг. Сагыжымга аңга чедир ваарып чоруур!

Л. ЗАХАРЬИН.
Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну.

АГААР

Бөгүн республикага неоце турар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүкте угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 17—22, чамдык районнарга 8—13 градус чылыыр.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаар хүнүнде 20—22, дүне 3—5 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Часкы олимпиада азы хор начальнигн» 10.00, «Крамерге удур Крамер» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ында, билдинмес оруктарда...» 9.20, 12.20, 15.20 «Мээн чаш назынымның чалгыннары» 10.50, 13.50, «Эрес кашпагай» 17.50, 20.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Командирниң кызы» 12.00, «Ынакшыл темазынга фантазия» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Часкы олимпиада, азы хор начальнигн» 10.00, «Крамерге удур Крамер» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Эмдик Барыын чүкте» 9.30, «Кижи-хоорайжыгаштан келген рыцарь» 10.50, 12.30, 14.10, «Крамерге удур Крамер» 16.10, 18.10, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Базындырбаан» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Янзы-бүрү медээлер

ЭЭЛЧЕГЛИГ ҮНҮҮШКҮННЕР

Улуг-Хемниң девискээринде кыш-ажылчы чонга районнуң автоклубунуң болгаш «Улуг-Хемниң отчугажы» агиткультбригаданың кирживчилери каттышкан программаны тургускаш, малчыннар болгаш хову ажылында улуска барып 13 удаа үнүүшкүн кылганнар.

«Кыш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа, Торгалыг салбырларынга сигенчи бригадаларынга болгаш хойжуларынга, «Найырал» совхозтуң Шанчыга салбырының хову турлагаларынга болгаш Изиг-Карада малчыннарга, сүт-баразы фермаларынга, «Улуг-Хая» совхозтуң Тоолай, Алдыы-Шынаа болгаш Арыг-Бажы сүт-баразы фермаларынга, Эжим... хойжуларга чедип баргаш солун номерлерни көргүскүлээннер. Партия рабочунуң ажылдакчызы Семис-Кежиктиң «Ажыл-чем программазын амыдыралга боттандырар» деп беседазын чон [illegible] биле дыңнаан.

Ыраажылар Софья Кара-оол, Галина Шойдун оларның ырлары, «Анай-Хаак» деп танцылыг таныылаарлы болгаш уйбапныкылар Римма, Роза Доржу оларның орус, тыва ырларны аянныг чараш үннериниң ырлажып чорууру көрикчилерниң сагыш-сеткилин хайныктырган.

Агиткультбригада болгуун үнүүшкүннерин улаштырып чорааш.

Т. ОЧУР-ООЛ.

⊙ ⊙ ⊙

ДЫШТАНЫЛГА ҮЕЗИНДЕ

Ак-Туруг ортумак школазының өөреникчилери чайгы дыштаныышкынын хилис эрттирбээннер. Төрээн совхозунга дузалажыры оларның эки чаңчылы болу берген.

Школада хоочун башкы Э. Б. Монгуштуң удурткан 20 кижилиг өөреникчилер звенозу июльдуң сөөлгү он хонуунда эгелеп, машина-биле кестинмес черлерден — тал, хараган аразы, буга-сумун уннарындан сигенни хол кадыры-биле аралап кезип тургаш, 60 тонна эки шыпарыг сигенни совхозка хүлээдип берген. Чечек Бүрбүнүң удурткан эге класстыглардан тургустунган 28 кижилиг бригада база эки ажылдаан. Олар ай дургузунда хөй бүлүк-бүрүнү боодалдаан болгаш оларны Чаш-Тал сүт-баразы фермазынга болгаш орук чоогунуң хойжу кодааннарының кыштагларында чедирген.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

⊙ ⊙ ⊙

ШҮЛҮКЧҮНҮҢ ПОРТРЕДИ

Нанай литератураның үндезилекчизи шүлүкчү Аким Самар Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Сталинград дээш тулчуушкуннарга маадырлыы-биле өлген. А ленинградчы Елена Эвенбах 30 чылдарның эгезинде шүлүкчүнү Амур хемниң эриинде Нижние Халбы суурга чураан.

Аким Самарның ол чуруу бежен чыл эрткенде Амурнуң эриинге база катап чедип келген—Нижние Халбы суурга чоокта чаа ажыткан чурук делгелгезинге кол черни ээлээн.

Тайга черде чурук делгелгезин Амурда Комсомольск хоорайның уран чурулга музейиниң ажылдакчылары болгаш чурук мастерлери организастаан. ССРЭ-ниң [illegible] ыш алдарыг 60 чылынга [illegible].

(СЭТА).

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийн амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, хөдөө ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корреспондентерниң 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедип бээрин 2-32-75 телефоннар болгаар.

Чагыг № 1879.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01253

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 209 (12007) | 1982 чылдың сентябрь 7, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН АЖЫРГАН

Улуг-Хем районда Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазының ишчилери бо чылын 60 тонна сиген белеткээр планныг.

Үк коллек[illegible] кежигүннери бир демниг ажылдааш планныг даалгазын херек кырында 68 тонна кылдыр боттандырган. Ол ышкаш бүдүрүкчү белеткээр онаалдазын 112 хуу күүсеткен.

Оң-ла совхозтуң Эъжимде хойжу бригаданың малчыннары боттарының демниг күжүн кадып тургаш, планныг онаалдазын база-ла ажыр күүсеткен.

Д. АРАКЧАА.

ОТЧЁТТАР БОЛГАШ СОҢГУЛДАЛАР

Бүгү чурттазында ышкаш, бистиң республиканың партия организацияларының амыдыралынга харысалгалыг чугула үе—отчёт соңгулдалыг хуралдар чоруп турар. Ол кампания партбөлүктерде ноллуунда доостур чоокшулаан, ам партияның цех болгаш эге организацияларында эгелээн. Парторганизацияларда бо чылгы отчёт-соңгулдалыг кампания СЭКП-ниң XXVI съездизиниң база СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырар, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш тус-тус коллективтерде политиктиг база күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүң байдалында эртип турар.

Үлетпүрнүң, кодээ ажыл-агыйының, тудугнуң, транспорттуң, амыдырал хандырылгазының болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының коллективтеринде болгаш эргелел аппараттарында база албан организацияларда партия эге организацияларының коммунистери отчёттуг үениң дургузунда кылдынган ажыл-херекти бүгү талалаг анализтевишаан, ноя кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, моон соңгаарты сорулгаларже угландырып турар. Ниитизи-биле он бирги беш чылдың болгаш ооң ийиги чылының планныг даалгаларының күүселдезиниң дугайы ол хуралдарга кол черни ээлеп турар.

Отчёттуг үеде бо талазы-биле кылдынган чүүлдер хөй, ол бүгү отчёт илеткелге болгаш коммунистерниң саналдарынга тодаргай илергейлеттинип турар. Ооң-биле кады чамдык коллективтерде чедир ажыглаттынмаан аргалар болгаш курлавырларээзш эвес дээрзин «Совхоз тугуг» каттыжылышкынының Кызыл районда № 2 КМК-ның партия организациязының болгаш Бай-Тайганың, Чөөн-Хемчиктиң чамдык партбөлүктериниң хуралдарынга чиди-биле шүгүмчүлеп демдеглээш, оларны ажыглаалга киирериниң эргежок чугулазынче улуг кичээнгейни угландырган.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр районнарның агроүлетпүр комплекстеринде кирип турар коллективтерниң болгаш организацияларның мурнунда заавок улуг харысалга онаажып турар. Пленум эртнен соонда бүгү черлерге болгулаан коммунистерниң хуралдарынга партияның салган сорулгаларын боттандырар талазы-биле чоокку үеде чорудар хемчеглерни тодаратпан болгай. Ынчангаш оларны канчаар боттандырып эгелээнинин, чүнү кемей кылза экиа дээрзиниң дугайында айтырыглар отчёт-соңгулдалыг хуралдарның кичээнгейиниң төвүнде тургустунуп турар.

«Тивиелге» совхозтуң сүт комплекизинде коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралы чогум-на шак ындыг байдалга боол эртнен. Бир эвес бо сүт-бараан комплекизиниң көргүзүүн ап шөөр болзувусса, элээн бедии, ында план-даалга долдур болгаш ажыр күүсеттинип турар. Ынчалзажок отчёт-соңгулдалыг хуралга коммунистер чедиишкинге өөмүргевейн, ам-даа уваа эки ажылдаарының, мурнанчы дуржулганы нептередиириниң, курлавырларны чеп ажыглаарының, даандырган ажыл-херек дээш коммунист база ажыл-ишчи бүрүзүнүң харысалгазын бедидериниң эргежок чугулазын демдеглээн.

Кодээ ажыл-агыйының амгы үеде чоруттунуп турар эң чугула кампанияларын чедиишкинниг доозарынче, өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алырынче, продуктуларны күрүнеге садар талазы-биле планныг даалганы долдур болгаш ажыр күүседиринче бүгү күштерни мобилизастаары, үениң негелдезинге дүүштүр чаа ёзу-биле ажылдаары, күш-ажылчы коллективтиң дайынчы авангарды болуру кодээ партия организация бүрүзүнүң хүлээлгези болур.

Партийжи-организанчы ажылдың деңнелин улам ыңай бедидеринге, ооң стилин болгаш арга-методун сайзыраңгайжыдарынга ол хуралдар улам дээштиг салдарны чедирер апаар. Коммунистерниң идепкейин бедидериниң база сагылга-чурумну быжыглаарының, партийжи хүрээлеңни немей өстүрериниң болгаш күүселдезиниң контролюн күштелдирериниң, кииллер-биле ажылдың айтырыгларынче отчёт илеткелге болгаш саналдарга онза кичээнгейни салыры эргежок чугула. Ылаңгыя администрациязының ажыл-чорудулгазын партия организациязының талазындан контрольдаар ажылдың дугайын мурнундагы чылдарда чамдыкта отчёт илеткелдерге киирбейн баар, ол талазы-биле комиссияларны соңгувас тавырылгалар Улуг-Хемниң болгаш өске-даа районнарның чамдык партия организацияларынга тургулаан. Администрацияның ажыл-чорудулгазы болгаш аппараттың ажылы дээш контрольду боттандырар талазы-биле партия организацияларының комиссияларының дугайында доктаалды СЭКП ТК чоонта чаа хүлээп алган болгаш оларның дугайында Саавырны бадылаан болгай.

Идеологтуг, кижизидилгелиг ажылдарны бүгү талалыг чорударынга чер-черде партия эге организациялары четчир күштерлиг болгаш аргаларлыг боол турар. Ол чугула айтырыгларның чедер-даа база четпес-даа талаларын, ооң ажыктыын, дээштиин бедидериниң дугайында айтырыгларны отчёт-соңгулдалыг хуралдарга эң ханызы-биле анализтеп көөр херек. Бистиң республиканың чамдык районнарында, хоорайларында болгаш күш-ажылчы коллективтеринде идей-политиктиг база мөзү-шынар кижизидилгезиниң четпес тургустунганындан ийи-чаңгыс кижилерниң талазындан хей-ниитиниң нөрум-чурумун үрээр, арагалаар, ниитиге ажыктыг ажыл кылбас, кем-херек үүлгедир таварылгалар бар. Парторганизацияның ажыл-чорудулгазында бо эң чугула участокче отчёт соңгулдалыг хуралдар улуг кичээнгейни салза чогуур.

Парторганизация бүрүзүнге отчёт-соңгулдалыг хуралды организастыг, бедик деңнелге эртиреры аңаа чогуур өйүнде, бүгү талалыг белетелген улуу-биле хамаарылыр. Хамыктың мурнунда кылдынган чүүлдерни отчёт-илеткелге болурчогууру-биле үнелевишаан, ажыл-херекте четпестерге холбаштыр шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди чидиг, тодаргай калбартыр херек. Ынчангаш коммунистер санал-онал бээрин, илеткелди ажыл-херекчи, шүгүмчүлелчи, бедик негелдениң ёзузунга калбаа-биле чугаалажырын хандырары эргежок чугула. Оон аңгыда олар чүгле партбюронуң эвес, а районнарның база хоорномнуң адресинге шүгүмчүлелдерни кылыр, саналдарны киирер апаар. Олар коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын кичээнгейлиг сайгарып көөр хүлээлгелиглер.

Отчёттарны болгаш соңгулдаларны организастыг бедик деңнелге эртиреры — партия эге организацияларының мурнунга СЭКП XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң салган сорулгаларын чедиишкинниг күүселдезинге, оларның дайынчы арга-шинээзин чаа бедик деңнелге көдүрериниге дээштиг салдарны чедирери чугаажок.

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫНГА—60 ШАЛЫПЧЫ НЕДЕЛЯ

ТЕРЕЗИННИҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырының механизастаттынган звенозу ам бо хүннерде Терезин деп черде мал чемиин белеткелинде ажылдап турар. Терезинниң тарылга шөлүнге бо чылын ниитизи-биле 1143 га черге мал чеми культураларны тараан.

Ооң иштинде 922 га черге чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигенни, 200 гектарга кукурузаны тараан. Механизастаттынган звено 720 тонна сигенни белеткээр планының 680 тонназын белеткеп алган.

Ам бо хүннерде кукурузаның ногаан массазының ажаалдазынче кирген.

Мал чемиин белеткелинде люцерна кезип турар тракторист Маадыр-оол Кавaa, Геннадий Доспаң, волокушада Найдан-оол Балдаң, силоста тракторист Дадар-оол Кендеи, Степан Ламажап олар эки ажылдап, хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Кукуруза ажаалдазынга 5 силос комбайннары быжыглаттынган. Ол комбайннарның үрелиишкинге таваржып турары-биле анаа турары хөй. Тускай наладчик кижилерни база тургуспаан. Ам бо хүннерде чүгле 2 комбайн ажылдап турар. Ол звено 1000 тонна силосту салыр планының 400 тонназын белеткеп алган.

Звено план ёзугаар бир гектар кукуруза шөлүнден 160 центнер ногаан массаны алыр тургаш, 140 центнер дүжүттү ап турар.

Шагаан-Арыгның автобүдүрүлге черинден механик Сергей Чеплаков удурткан 5 автомашиналыг колонна ында дүжүт ажаап алышкынының үезинде доктаамал быжыглаттынган, ам ийи неделя ажылдаан. Ол колоннаның чолаачылары комсомолчулар.

— Бистер кукурузаның ногаан массазын чаа Чаа-Хөлде 16 км черде силос оңгарынга чедирип турар бис. Силос комбайннары үрелири-биле машиналарның анаа турары хөй дүр. Бо хүн дүъштеникин 2 шакка чедир чүгле чаңгыс рейсте кылдывыс. Ынчангаш арай бүдүрүкчү чок ажылдап тур бис. Бо черде бензин база чок. Эрги Чаа-Хөлден, 17 км черден барып бензин кудуп алыр улус-тур бис. Ынаар чорууруга база хөй үе чарыгдаттынар-дыр. Маңаа чок-даа болза, бир турум бензовозтан быжыглаар болза эки — деп олар хомудап чугаалаар болдулар.

Терезин дээрге шаандан бээр улуг тарылга шөлү. Соолгу чылдарда ол шөлгү суггаттыг система кылдыр чаартып кылган. Ында хову турлаанда заправканы кылбаны алдептиг.

Столовая турум ажылдап турар, аъш-чемниң хандырылгазы эки. Ында поварларның аъш-чемин кылып турарын хову ажылдакчылары мактап чугааладылар.

Чамдыкта ында ажылдап турар кижилерниң ажылдаар чери ырак бээрге, аъш-чемин тускай [illegible] машина-биле поварлар черге чедирип берип турар.

Хову турлаанда чаа кыз[illegible] ажыл[illegible] Ында шатмат тан өске кандыг-даа ойнаар херекселдер чок. Звенолар аразынга организастаан социалистиг [illegible] дaa болуп, телевизор-биле шаңнаткан, ол ам-даа чок.

Ол ышкаш ранон-даа, совхоз-даа [illegible] бригадада, кожер кино келбес дугайында хову ажылдакчылары хомудалын илереттилер.

Ынчангаш райкүускомунуң культура кладыни болгаш совхозтуң дирекциязы айыттынган четпестерни эдер талазы-биле дарый хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Н. ДАЖИЙМАП.

ЧУРУКТАРДА: чолаачылар колоннаның удурттукчузу механик Сергей Чеплаков, чолаачы Александр Лопсан; кукуруза ажаалдазының үезинде.

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

ШУПТУ ХААРА ТУТТУНГАН

Он бирги беш чылдың ийиги чылының июнь айдан эгелеп чаъс удаа-дараа чагганындан Улуг-Хемниң ортулуктарында сигенниң үнгени мурнуку чылдардан дээре болган. Ол сигенни чогуур үезинде бүгү малга четчир кылдыр белеткеп [illegible] «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырының ишчилери организастыг кирген. Салбырда Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Михаил Малбык-оол удурткан механизастаттынган бригада—мал чеми белеткекчилериниң аразында эң кол күш. Олар сезон иштинде сиген болгаш саванны 1840 тонналы белеткээр планныг.

Амгы хүннерге чедир ук бригада 800 ажыг тонна экииярлыг сигенни белеткээш, ниитиниң малынга курлавырлап алган. Бригаданың ишчилериниң аразында сиген кестирикчилери Самбала, Анна Орустааннар, сараат салыкчызы Геннадий Кызыл-оол, бөлдүрүкчүлер Андрей Апакай, Кызыл-оол Мижит-Доржу болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап, хүн нормазын доктаамал 105—110 хуудан кудулатпайн турарын бригадир Михаил Малбык-оол сеткилдээнин мактады.

Салбырда чаңгыс механизастаттынган бригада шупту малга четчир санныг чемни белеткеп шыдавазы билдингир болгай. Ынчангаш Хайыракан кодээ Соведи, салбырның удуртукчулары немелле күштү тып, ону хаара тударын чугулалап көрген. Тус-тус коллективтерге, организацияларга даалгаларны бергилээн. Чижээ, Эъжимде хойжу бригада 300 тонна сиген белеткээр планныг тургаш, ук онаалдазын 305 тонна кылдыр күүсеткен. Малчыннар Далай-оол Сереэдар—28, Кызыл-оол Иргит—27 тоннаны белеткеп ап, кадарган малынга четчир санныг чем курлавырларын тургузуп алган.

Хайыраканда тоолай фермазының ишчилери 100 тонна сигенни белеткээр планын 71 тоннага к[illegible]сеткени мактанчыг. Ол ышкаш Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазының ишчилери 68, суурда школа коллективи 20, № 6 автоколоннаның чолаачылары 10 тонна сигенни белеткээн.

Суурнуң чурттакчылары 100 тонна сигенни белеткээрин көрдүнген. Херек кырында олар онаалданы 120 хуу чедирген.

Ам бо хүннерде механизастаттынган бригада, тус-тус коллективтер мал чемиин белеткелин уламчылавышаан.

А. ДАНГАА.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Сентябрьның эгезинге чедир Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелери болгаш албан организациялары шефтеп турар совхозтарынга 2082 тонна сигенни белеткеп берген. Ол болза бердинген онаалданың 82,2 хуузу. Августуң сөөлгү неделязында кызылчылар 344 тонна сигенни совхозтерга хүлээдип берген.

Сөөлгү үеде Сельхозтехниканың [illegible] эки ажылдаан. Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозка 149 тонна сигенни олар белеткеп берген, онаалдадан беш тонналы ажыр кылган. Тываның электри четкилериниң коллективи «Кара-Хаак» совхозка 31 тонна сигенни хүлээткен. Автосептелге заводунуң, «Тыва тудуг» трестиң, чер ажылдарны кылыр тудуг эргелелиниң ажыл-ишчилери боттарының шефтеп турар совхозтарынга сиген белеткеп бээр даалгаларын күүсеткен.

Ынчалза-даа [illegible] коллективтери бердинген [illegible] сетпээр, ам-даа 400 хире тонна сигенни кызылчылар белеткээр. Ооң белеткелин дургезедир хемчеглерни тамаарышкан бүдүрүлгелер организациялар алыр ужурлуг.

Төрээн чуртта

СЕЛЕКЦИОНЕРЛЕРНИҢ ЧААГАЙ ДҮЖҮДҮ

ОДЕССА. Бүгү-эвилелдиң Одессада генетика институдунуң эртемденнериниң хайнакташтырганы тарaa культураларының үрезиннериниң чурттуң тараажылары бо чылын-биле үнелеп турар. Хайнакташтырган болгаш бедик дүжүттүг он хевирниң үрезиннерин олар бо чылын кодээ ажыл-агыйга дамчыдып берген. Ол сорттарның күзүн чашкар үрезиннерин РСФСР-ниң, Украинаның, Казахстанның ажыл-агыйлары алган.

— Бистиң эртемденнеривистиң хайнакташтырган үрезиннери дүжүттү бердилер, үш-[illegible] [illegible] быжыг болдурар болгаш ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга салыышкын болур ужурлуг — деп институттуң директору Л. Сечняк СЭТА-ның корреспондентинге чугаалаан.

[illegible] «Прогресс» деп үрезиннерни өстүрериниче онза [illegible] деннери угландырган. Ол үрезиннер бир гектарден 70—80 центнер дүжүттү бериp шыдаар.

ОН-ОН ТОННА СВЕКЛА

ПЕНЗА. Чаа дүжүттүң чигир свёклазының баштайгы он-он тонназын областың белеткел черлери хүлээп алган. Ажыл-агыйлар бо чылын чигир свёклазын 57 муң гектар шөлге тараан. Тараажылар, транспорт болгаш белеткел черлериниң [illegible] үш талалыг керээлерни бо чылын чарган болгаш чигир свёклазының тарaa культураларының ажаалдазын, сөөлгүлээн, сайгарылгазын он-гу беш чылдың ийиги чылынга холбаштырарын планнаан.

ХӨВЕН АЖААЛДАЗЫ УЛАМ КАЛБАРГАН

АШХАБАД. Туркменияның колхозтарында болгаш совхозтарында хөвенниң дүжүт ажаалдазы улам калбарып турар. Баштайгы хүннерде хөвенниң дүжүт ажаалдазы республиканың мурнуу талазы районнарынга калбарган турган. Кодээ ажыл-агыйның чугула ол культуразының дүжүт ажаалдазы Туркменияның соңгу районнарының колхозтарында болгаш совхозтарында ам калбарган.

Чаа дүжүттүң хөвен чигээнин белеткел пунктулазынга дүжаан эгелээн. Республиканың хөвенчилери бо чылын миллион ажыг тонна хөвенни алыр дээш соруктуг кириишкинниг ажылдап турар.

КУСТАНАЙНЫҢ ТАРААЖЫЛАРЫНДА

КУСТАНАЙ. Областың кодээ ажыл-ишчилери тарaa культураларының дүжүт ажаалдазын улам калбартпышаан. Бастырылгаже улуг кичээнгейни угландырып турар Колхозтарның болгаш совхозтарның шанныры база тарaa хүлээп алыр бүдүрүлгелер хүнүс болгаш дүне-даа соксаал чок ажылдаар графикче шилчээн.

Чаа дүжүттүң тараазын сөөртүрүн башкарар оперативтиг төптерни областың колхозтарында болгаш совхозтарында тургускан чорук автомашиналарны, технологтуг дериг-херекселдерни бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар арганы берип турар.

300 МУҢ ГЕКТАРДАН АЖААП АЛЫР

КРАСНОДАР. Крайның ажыл-агыйлары бо чылын 300 муң гектар шөлге тарымал [illegible] дүжүдүн өстүрген. Үнүш үзүн бээр ол үнелиг культураның гектардан 28—30 центнер дүжүдүн Усть-Лабинск, Каневск болгаш Выселковск районнарының ажыл-агыйлары ажаап ап турар.

Индустриалдыг технология ёзугаар тарымал тооруктуң тарылгазын, чайгы ажаалдазын чоруткан болгаш ооң чиирин боддурбас дээш механизаторлар амгы үеде техниканы ийи залпег-биле ажылдап турар.

ЧАШТЫРЫЛГАНЫ ДООСКАН

ИЖЕВСК. Күзүн чажар тарaa культураларының чаштырылгазын Удмуртияның тараажылары дооскан. Техниканы улуг отрядтарга болгаш комплекстиг механизированнарга үндезилээш, күскү чаштырылганы агротехниктиг эң дээре хүусаалларда чоруткан.

Көк-тарааның күзүн чажар үрезиннерин Удмуртияда 380 муң гектар шөлге чаштырган. Ол шөлге органиктиг болгаш минералдыг чемишчилиглерни четчири-биле база чаштырган.

СЭКП обкомунда

Бо чылдың сентябрь 4-те Кызыл хоорайның Культура болгаш дыштанылга парыгынга бөлүк аныяктарның үүлгеткен кедергей хулиган чоруктуң фактызын СЭКП обкомунуң бюрозу чугаалашкан болгаш шыңгыы принципиалдыы-биле көрген. Аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын, корум-чурум үрээшкиннери-биле демиселди хоорайның чамдык [illegible] училищелеринде, ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринде, күш-ажылчы коллективтеринде четпес чорудуп турарының түңнелинде чамдык аныяк кижилерниң хулиганчы [illegible] болдунган.

Чамдык партия, профсоюз комсомол организациялары, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының, школаларның, училищелерниң болгаш өөредилге черлериниң удуртукчулары аныяктар-биле кижизидилге ажылын багай чорудуп турары-биле партияның хоорному, ооң бюрозу, улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскому эптежип, чамдык аныяк кижилерниң талазындан хөй ниитиниң [illegible] үрээн фактыларны шыңгыы көрбейн турар. ВЛКСМ обкому, Культура министерствозу, Чырыдыышкын министерствозу, Профтехөөредилге эргелели, Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитет, республиканың болгаш хоорайның идеологтуг өске-даа албан черлери өөреникчилерниң болгаш [illegible] культурлуг дыштанылгазын организастаарынче кичээнгей четпес угландырып турар.

Кижизидилге ажылында шыңгыы четпестер дээш база Кызыл хоорайның Культура болгаш дыштанылга парыгынга бөлүк аныяктарның кедергей хулиган үүлгедигни кылганының фактызы дээш СЭКП хоорномунуң бирги секретары эш А. И. Пожидаев, Кызыл хоорүүскомунуң даргазы эш Ш. Д. Куулар, партия хоорномунуң секретары эш Г. Ш. Монгуш, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары эш О. Х. Хопуя, чырыдыышкын министри эш Н. С. Конгар, культура министри эш А. С. Серен, профтехөөредилге эргелелиниң начальниги эш Н. В. Сарбаа оларны партия шүгүму-биле шыңгыы хемчег алган.

Аныяктар ортузунда идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгени канчаар тургусканын болгаш ооң ажыктыын ханызы-биле анализтээрин база боттут дээштиг хемчеглерни ап чорударын СЭКП хоорномундан, хоорүүскомдан, Чырыдыышкын министерствозундан, Культура министерствозундан, Профтехөөредилге эргелелинден СЭКП обкомунуң бюрозу негээн. Аныяктар-биле ажылды куду деңнелде ёзу барымдаалап тургускан школаларның, училищелерниң, өөредилге черлериниң удуртукчуларынга база партия организацияларының секретарьларынга партийжи болгаш административтиг хемчеглерни онаарын СЭКП хоорномунуң бюрозунга, хоорсоветтиң күүскомунга дааскан. Уруглар кижизидилгезиниң талазы-биле ада-иелерниң харысалгазын бедидериниң чугулазын айыткан. Аныяктарның идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгезин күштелдирериниң дугайында айтырыгны чоокку үеде СЭКП хоорномунуң пленумунга чугаалажырын сүмелээн.

Культураның болгаш дыштанылганың парыгынга хулиган үүлгедигилерни кылырынга салдарлыг чылдагааннарны болгаш байдалдарны тодарадыры база аныяктар ортузунга кижизидилге ажылдарын күштелдириериниң талазы-биле практиктиг хемчеглерни ажылдап кылыры-биле СЭКП обкомунуң секретары эш Д. К. Ооржак баштаан комиссияны тургускан.

Паркка кедергей хулиганныг чоруктуң фактызын шалыпкын истеп чорудары болгаш буруулугларга харысалгага онаарын республика прокуратуразынга, Иштики херектер министерствозунга дааскан.

ТАЙБЫҢ ТАЛАЛАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЧЫСКААЛЫ

РИМ. (СЭТА). Италияның бүгү чер болганындан, Барыын Европаның хөй чурттарындан тайбың талалакчылары Сицилия ортулукка чедип келген. Ортулуктуң Комизо деп черинге шериг баазызының тудуушкунунга удурланылышкынның чыскаалынга киржир дээш олар чедип чыылганнар. Чалгының 112 америк ракеталарын анаа экеп тургузарын Пентагон болгаш НАТО планнап турар. Хөй муң кижилерниң чыскаалган колонналары дап бажында Мальокко аэропортка чедип келгеннер. «Ядролуг [illegible]», «[illegible]» деп бижиктерлиг плакаттарны чыскаалганнар тудуп алган чорааннар.

Италияның демократтыг партияларының, тайбың дээш шимчээшкинниң тус чер комитединиң талалакчылары митингиге чүве чугаалаан. Америк ядролуг чаа ракеталарны Комизога экеп тургузары чер ортузунуң далайынга болгаш бүгү делегейге онза айыылдыг болурун олар демдеглээн. Сицилияны тайбыңның зоназы болдурарынче чаагай сеткилдиг бүгү кижилерни митингиге чүве чугаалаан ораторлар кыйгырган болгаш Комизога ракета-баазазы бажылып тудуун соксадырын негеннер.

Г. ШМИДТИҢ ЧУГААЗЫ

БОНН. (СЭТА). Барыын Европа чурттарының ССРЭ-биле экономиктиг болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады [illegible] [illegible] удурланчы [illegible] америк администрациязының политиказын Германияның Федеративтиг Республиказының канцлери Г. Шмидт шүгүмчүлээн.

Гуммерсбахта электротехниктиг фирманың ажылчыннарының мурнунга ГФР-ниң канцлери чүве чугаалаан болгаш «Хостат» [illegible] дээш. Совет [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible library stamp]

Идеология ажылының практиказындан

УЛАМ ДЭЭШТИГ БОЛДУРАР

СЭКП ТК-ның айтыышкыннарынга, СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң доктаалынга дүүштүр СЭКП Каа-Хем райкому сөөлгү чылдарда күш-ажылчы коллективтерге болгаш чонуң чурттап турар черлеринге удуртукчу ажылдакчыларының политиктиг илеткелдериниң доктаамал организастаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

СЭКП райкомунда партия Каа-Хем райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулинге удурткан илеткелчилер бөлүү доктаамал ажылдап турар. Оон составында СЭКП райкомунуң секретарьлары, бюро кежигүннери, кладис эртемжилери, совет, профэвилел, комсомол, чамдык ажыл-агый органнарының удуртукчулары — шупту 32 кижи кирген.

Чаңгыс аай политхүнүң организастаарынга болгаш эртирериниге илеткелчилер, лекторлар, пропагандистер, политинформаторлар идепкейлиг киржип турарлар. Политхүнде өске кандыг-даа хемчеглерни эртирбес болдурганы илеткелдерни, беседаларны доктаамал, система ёзугаар чорударынга дузалаан, районнуң партия организацияларынга чонуң хөй күрүттүг, күш-ажылчы коллективтерин хары угда хаара тудар аргазы берген. Ол ышкаш чуртта болгаш даштыкыда эң чугула болуушкуннарның дугайын чонга дүрген информастап дыңнадырынга, районнуң, коллективтиң, ажыл-агый бүрүзүнүң мурнунда салдынган тодаргай сорулгалар-биле нити политиктиг айтырыгларны холбап дүүштүрериниге дээштиг болган.

СЭКП райкомунуң илеткелчилери Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики, даштыкы болгаш социал-экономиктиг политиказын, патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгениң айтырыгларын, хоойлу-дүрүм [illegible] болгаш [illegible] удур илерээшкиннер-биле демиселди күштелдирерин чугаалап берип турарлар.

Ол ышкаш партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының хөй-нити организацияларының ажылының дугайында ажылчы чонга информастаары база планнаттынган.

Политхүнүң темазынга СЭКП ТК-ның Пленумнарының, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң сессияларының материалдары болгаш өске-даа чугула документилерни киирип турар.

Партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи СЭКП Тыва обкомунуң берип турар темниказы, сүмелери ёзугаар тус черниң байдалынга дүүштүр илеткелдерни баш бурунгаар белеткеп ап турар. Политхүн санындала ооң эртер мурнуу чарынында илеткелчилерниң хуралдарын эртирерин чаңчыл апарган. Оларга дуза кылдыр саннар, фактылар улуг хемчеглер [illegible] белеткеп берип турар.

Чаңчыл болган чурум ёзугаар политхүн эртирериниң бетинде бир хүн эрте илеткелчилер, лекторлар, өске-даа актив күш-ажылчы коллективтерже чыглавашкан, бүдүрүлгеде, ажыл-агыйда планныг онаалдаларының күүсеттинип турарын, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, амыдыралхандырылганың байдалы-биле баш удур таныжып алыр болгаш чамдык фактыларны илеткелдеринге ажыглаар апарган. Элээн хөй партия организацияларының дыңнакчыларының салган айтырыгларын, санал-оналдарын, сүмелерин анализтеп, өөренип көөп, ол талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыры-биле хамааржыр организацияларга азы бүдүрүлге черлеринче киирип турар болгаш күүселдезин хынап турар.

Коллектив-биле аар харылзаалыг, кижилер-биле ажылдап билир, чонуң санал-оналынга кичээнгейлиг, ажылының стили мынчаар чурумчаан удуртукчулар бар. Шак ындыг ажылдакчылар чедип алган, идеология ажылының бо чугула практиказын үнелеп болгаш ажыглап билир удуртукчуларга «Совет Тыва» совхозтуң директору С. Д. Седен-оол, ыяш ажыл-агый черниң директору Ю. А. Кривцов, район [illegible] Г. П. Попов, [illegible] комбинатының директору П. Т. Вилков, Сарыг-Сепниң № 2 ортумак школазының директору С. М. Доспай болгаш өскелер-даа хамааржыр. Олар политхүннерни эртирериинге идепкейлиг киржип, кижилерниң айтырыгларынга, дилеглеринге дыңнангыр болуп, ол-шаанда хөй харыызын бээрин оралдажып турарлар.

Политхүннерни СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Совет Тыва», «Енисей» совхозтарның, [illegible] участогунуң, районнуң № 303 [illegible] моторлуг механизастаттынган колоннаның партия организациялары организастыг эртирип турарлар.

Партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинде чаңгыс аай политхүннерни эртирип турарының дуржулгазын өөрениирибиле тускай папканы ажыткан болгаш тус черден, күш-ажылчы коллективтерден кирген санал-оналдарны анализтеп өөренип көрүп турар. Ажылчы чонуң санал-оналынга дүрген харыыны бээрибиле тускай бланк-даалгаларны кылган, аңаа чонуң саналдарын, айтырыгларын бижиир. Ол бланк-даалганы илеткелчи бүрүзүнге баш удур үлеп берген турар болгаш политхүн эртериниң [illegible] пропаганда болгаш агитация килдизинге эгидип бээр, ону анализтээр, санал-оналдарны характериниң аайы-биле хемчег алыры-биле чогуур харыылаар, күүседир удуртукчуларга дамчыдып берип турар.

Эрткен чыл-биле деңнээрге, политхүннерде эрттирген хемчеглерниң саны элээн өскен. [illegible] саннар бадыткаар: 1981 чылда шупту 531 хемчеглер эрттирген болза, бо чылдың чүгле чеди айларында 541 хемчеглер болган, эрткен чылын 371 илеткел кылган, бо чылдың чеди айларында 528 четкен.

Политхүннерде дыңнакчыларның [illegible] айтырыглары, [illegible] өөренип, оон [illegible] ап турар.

Эрткен политхүннерге Сарыг-Сепке шайбалыг хоккей ойнаар шөлдү тударын, чамдык кулумчуларга кудуктарны кылырын, хлебтиң быжырар [illegible] ажылчы чоннар негээн. Ону күүседир хемчеглерни алган түңнелинде үш кулумчуларга кудуктарны кылган, хоккей шөлүн тудуп [illegible].

Чаңгыс аай политхүннер эртирериинде организастаарында чамдык чедип алдынган эки чүүлдерден аңгыда четпестер ам-даа бар болгаш ону чайлап болурунуң аргалары СЭКП райкомунда бар. «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам шыңгыжидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалының негелделеринге дүүштүр ажылдаар талазы-биле ам-даа хөйнү кылыры негеттинип турар. Чамдык илеткелчилер чүгле белеткеп алган материалдары-биле кызыгаарлаттынып каар, тус черниң амыдыралы-биле ханы холбаштырбас, дыңнакчыларының сагыш-сеткилин кожуруп, доюлдурбас, айтырыгларга чогуур харыыны берип шыдавас, илеткелдерни чагааранчыг кылырының фактылары бар.

«Улуг Октябрь», «Бурен» совхозтарның, № 4 КМК-ның, харылзаа бөлдириниң күш-ажылчы коллективтеринге чаңгыс аай политхүннү доктааткан хүнүнде эртирбейн турган. Ук коллективтерниң удуртукчулары, партия организацияларының секретарьлары [illegible] да эрттирген болуп турар. Хынап көөрге болбааны илереттинген.

Политхүннерге [illegible] кылыр, чүве чугаалар кижилер дээрге партия, совет болгаш ажыл-агыйларының удуртукчулары [illegible] кичээнгей салбас, даалга алыр хоон чок, чай чогунга, хөй-ле чылдагааннар дилээринге ойлажып турарлар. Ындыгларга районнуң харылзаа бөлдириниң начальниги В. И. Зыков, район [illegible] улуг эмчизи А. И. Лещинский, «Бурен», «Буруңгаар» совхозтарның директорлары М. А. Мугинов, А. М. Соломатов хамааржыр.

Чамдыкта райкомна политхүнү эртирер [illegible] хүнүн шимчедир, [illegible] чылдагааннарга холбаштырар чүүлдер бар. Бо чылдың март, апрельде, политхүннер чогуур хуусаазындан өскээр кожурттунген турган. Ону моон соңгаар болдурбас.

Чамдык парткомнар, партбюролар политхүнде эрттирген хемчеглерниң сан-түңнүнүң дугайында херек кырында даазы-биле дүүшпес, үрдүичек саннар, медээлер бээр таварылгалар бар. Аңаа «Бурен», «Улуг Октябрь» совхозтарның парткомнары хамааржыр.

СЭКП райкому, оон киллистери идеология ажылының практиказында чедип алган дуржулгазын улам байыдып, [illegible] четпестерин чайладыр дээш дээштиг ажылдарны чорудар апаар.

Д. ЕНДАП,
СЭКП обкомунуң лектору.

Ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдар

ЭКИ ШЫНАРЛЫГ ДУЖААР

«Планнаашкынны экижидер болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын база ажылдың шынарын экижидеринге ажыл-агый механизминиң салдарын күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни бо беш чылдың эгезинде ажылдап кылган болгаш ону ажылдап киирерииниң талазы-биле ажылдар [illegible] турар. Оон чижээнге тудугда планнаашкынның, экономиктиг илиг бериишкиниң бүгү ажыл-агый чорудулгазының деңнелин улам бедидеринге [illegible] бис.

Тудуг чорудуун организастаарын экижиткени күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн бедидерин, объектилерни ажыглалга киирерин [illegible]. Тудугнуң [illegible] коллективтер, тудугжуларның бедик мергежилин болгаш мөөнниттиг байлак дуржулгазы санныраңгай харылзаа-холбаажылганы негеп турар. Ынчангаш он бирги беш чылда ажыл-агый чорудулгазының тудугда чедип алдынган техниктиг деңнелин барымдаалап турар ындыг чаа чурумну ажыглап киирери көрдүнген. Ол болза тудугда киржип турар бүгү кижилерниң чаңгыс аай түңнел көргүзүүже — продукция бүдүрерин азы ачы-дуза чедирериниге шуут белен объектини дужаарынче углаан турар. «Тыва кедээ тудуг» трестиң бүгү бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында «Хожудап турарлар чок ажылдаар», «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп кыйгырыгларны боттандырып, чедип алырының талазы-биле организас-массалыг ажылдар уламчылап турар.

[illegible] чагыкчылар-биле тудуг черниң [illegible] трест 1980 чылда [illegible] чорутукан. [illegible] тудуг-монтаж организацияларын тудуг банкызының [illegible] чаа чурум көрүп турар. Ол чорук тудуг организацияларының [illegible] ажыглалга киирер талазы-биле сонуургалын бедидип, ажыглалга киирер тудугларже материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырын мөөннеринге шуут албадап турар. Бо беш чылдың эгезинден трестиң тудуг-монтаж организацияларынга [illegible] энергетиктиг дериг-херекселдерге, а ол ышкаш ол организацияларының күчүзүнге дүүштүр кылган. Ол чорук бүдүрүлгениң бүгү талалыг белеткээринге [illegible] аргаларны берип, тудуг баазазын быжыглаарынга, эң нүженниккиниң даалгаларны күүседиринге салдарын чедирер.

Трест бо чылдың 21,26 млн. [illegible] 17,55 млн. рубль [illegible] чагыкчыларга [illegible] дээдир ужурлуг. Чеди айларының түңнели-биле тудуг продукциязының планын трест 119,3 хуу (болуушку күжү-биле 102,2 хуу) күүсеткен. Ажыглалга киирериниң планы база күүсеттинген. Эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, өзүлде 103,3 хуу болган. Чуртталга тудуун ажыглалга киирериниң планы 111,7 хуу күүсеттинген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оон төлептиг уткуур дээш шуудуругу ажылдавышаан, трестиң тус-тус коллективтери чамдык эки көргүзүглерни чедип алган. № 62 КМК (начальниги В. Шкапов) тудуг продукциязын чагыкчыларга бээриниң планын 4,4 катап ажыр күүсеткен, № 463 КМК (И. Носов) чуртталга тудуунуң планын 153,9 хуу күүсеткен, № 585 болгаш № 957 КМК-лар (Ф. Пашкевич, В. Шапко) чуртталга тудуунуң планын 119,7 база 133,8 хуу күүсеткилээн.

№ 585 КМК Бүгү-российниң социалистиг чарыжынга [illegible] тудуг-монтаж ажылдарының планын 122,4 хуу [illegible] трестиң [illegible] Бондаренко (№ 585 КМК), В. Салчактың (№ 463 КМК) бригадалары бригада [illegible] аргазы-биле ажылдааш, эки түңнелдерни чедип алганнар. Трестиң тудуг-монтаж ажылдарының 40 хуузу бригадада керээзиниң аргазы-биле боттанып турар.

[illegible] арга-методтардан [illegible], ажылың үениң негелдезинге дүүштүр [illegible] № [illegible] болгаш № 1260 КМК-ларны (начальниктери В. Сарапулов, Е. Середин) адап болур. (Олар тудуг продукциязының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының планнарын доктаамал күүсетпейн келген.

Ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын чедир [illegible] бар. [illegible] ажыглалга кирер тудугларже кичээнгей салбас, ындаар күштүг [illegible] чоруктар бар. Улам эки ажылдап турар трестиң материалдыг илиг бериишкиниң фондуларын ажыглап шыдавайн турарын ажылчыннарга канчаар тайылбырлаарыл? А материалдыг илиг бериишкиниң фондулары чаа чурум ёзугаар тудуг ажылдарының хемчээлинден эвес, а ажыглалга киирген [illegible] хамааржып турар.

Оон-биле кады чаа чурумну ажыглап киирип турарынга организас-техниктиг [illegible] чок [illegible] база бар. Чагыкчылар [illegible] тудуг банкызынга [illegible]. Ында [illegible] тудугнуң хуусаазы [illegible] планда [illegible] бергениннен [illegible] харылзаа [illegible] таварылыр. Ынчан [illegible] органнары хуусаа [illegible].

Ынчангаш чаа [illegible].

Ф. ПОНОМАРЕВ,
«Тыва кедээ тудуг» трестиң [illegible].

АДАЗЫНЫҢ САЛГАКЧЫЗЫ

Ортумак школаны дооскаш, Таня ада-иезиниң аажыралынга аваа орбаан. «Бо шагда эртем-билиг, мергежил чокта хоржок» деп адазының сөстери ооң угаан-сагыжынга оожургал бербээн. 1971 чылда Татьяна Тумат Кызылдың [illegible] училищезинче өөренип кирген. Чүү-даа чүвеге чүгле [illegible] ара салып каар чаңчыл чок аныяк кыс училищени [illegible] дооскаш дораан төрээн суурунга ажылдап чедип келген.

Садыгжының берге мергежилинге барык ийи чыл ажылдаан. Орта бодунуң карак кызыы күш-ажылы-биле [illegible] ап шыдаан.

— Назы харыыс [illegible] бар чылдар, кызым. Бурунгу тываларның «Чурт [illegible]» [illegible] — деп, бир-ле чеде бээрге, адазы [illegible] бодап чугаа кылган.

1974 чыл үнүп келген. Ол чыл малчыннарга арай шаптараазынныг чыл болган. Туматтар ол чылга чедир хойлап өшкү кадарып келген. Уруу дузалакчы болуп келгеш, чоорту [illegible] берген.

Чогум-на [illegible] уруунга хүлээдип [illegible] ол чылдан эгелээш [illegible] уруу-биле кожа чурттаан. Хөй чылдың байлак дуржулгазын дамчыдып [illegible]. Кызымак ажылчыр кыс [illegible] чүгүя [illegible] деп биле тыртып каан. Ынчангаш [illegible] чаан. Чайын база-ла [illegible] — Хамарга баар.

— [illegible] деп, айтырыгга ол [illegible].

— [illegible] бодар мен.

Бойдустуң «аажы-чаңы» ыяк билирииден мал чемин курлап алган олурган малчыннарның бирээзи Татьяна Тумат. Берге 1978 чылда бөдин төрүүр чүс өшкүге онаштыр 90 анайны, бир баштан-на 800 грамм дүктү кыргып ап шыдажыкан. Мал бажы ооң кодаанында [illegible].

Эрткен чыл база-ла [illegible]. Ынчалза-даа Татьяна Тумат чүс өшкүден чүс анайны, бир баштан 900 грамм [illegible] кыргып алган. Бо чылын ол 15 тонна сиген белеткээн, [illegible] келир [illegible] Ол ышкаш кыштаар [illegible] кылып дооскан.

Т. КАРЫМА.

⊙ ⊙ ⊙

ГДР-ге кылып үндүрген «СРС-2000» дээр роторлуг чаа экскаватор Казахстанның соңгу-чөөн талазында «Богатырь» дээр хөмүр-даш разрезинде ажылдап турар.

Ындыг машиналар «Экибастуз хөмүр-даш» бүдүрүлге каттыжыышкынының дагжыларының мактадын алган.

Н. КУЗНЕЦОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

⊙ ⊙ ⊙

ШАЛЫЫЧЫ

[illegible] Херел Ооржак [illegible] Ол Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозтуң хойжузу.

1972 [illegible] Херел Ооржак Тыва АССР-ның Дээди Советиниң [illegible] база шаңнаткан.

О. ОХЕМЧИК.

ДУЗА ХЕРЕК

[illegible] «Малчын» совхозтуң Сыразы Ойда хойжузу Владимир Комбуй-оолга, Ажык-Туузда Бугай-оол Хертекке бир-бир. Мугур-Аксыда [illegible] бир чуртталга бажыңнарын тудуп, чагыкчыларга хүлээткен. «Моген-Бурен» совхозтуң хойжулары [illegible], Даш Хүр Доңгакка чуртталга бажыңнарын багай эвес шынарлыг кылдыр тудуп бергеннер. [illegible].

Бо чылын районнуң сентелге-тудуг участогу [illegible] тудуп [illegible] «Моген-Бурен» [illegible] материалдарынга [illegible] Ооң [illegible] материалдарын [illegible].

Тудугжулардан бо коллективиниң [illegible]. Тудугжулар ортузунга чарлаттынган социалистиг чарышка тиилекчилер болуп турарлар. Оларның күш-ажылчы бедик көргүзүглери, быжыг сагылга-чурумну өске эштеринге үлегер-чижек болуп келген.

Ам соруңга болза сентелге-тудуг участогунуң девискээринде улуг гаражты ажыглалга киирери болур. [illegible].

[illegible] күш-ажылчы [illegible] «Тыва [illegible]» [illegible] Кыргыс) бо участоктуң коллективинге бо хүннерге чедир кандыг дузаны көргүзүп келгенин [illegible]. Бо айтырыгга [illegible] факты [illegible] бар [illegible] 70—80 [illegible]. Ажылчын [illegible] каттыжыышкынның [illegible] чуларының сагыш [illegible] турарының бир фактызы-дыр. Оон ыңай бир эвес бо [illegible] тудуг материалдары четпейн, Кызылга барып, айтырыг тургузар болза, каттыжыышкынның [illegible] туп алыры чаңчыл болган.

Каттыжыышкынның чүък машиналары арай деп чудургу [illegible] эвес. Ооң хараазы-биле тудуг [illegible] бар. [illegible] машиналар [illegible] Мөңгүн-Тайгада [illegible] Ол база [illegible] бригадир Ю. Дамба хомудап, [illegible].

База бир дугуруушкун, [illegible] — чаа тудугжуларның [illegible] болур. [illegible] Модар болганда, бо сентелге-тудуг участогунга чамдык станоктарны ажыглалга киирери, аңаа совхозтуң тудугжуларын амдыгаашкан өөредири, чаңчыктырары соңгаарлаашкан чылдың бо болбас айтырыгларның бирээзи апарган. Мугур-Аксында сентелге-тудуг участогунга быжыглаан, эргижирээн самосвал турда, каттыжыышкынның удуртукчулары өске КМК-ларже [illegible] бо участоктуң [illegible].

Мен бодаарымга, бо участоктуң бүгү талалыг практиктиг [illegible] «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның [illegible] бо хүннерде байдалы негеп турар.

А. БЕГЗИ.

Коммунист дугайында чугаа

КЕЗЭЭДЕ МУРНУКУ ОДУРУГДА

АГАРТЫР чугайлап каан, [illegible] херимнээн бажың. Ооң чанында ГАЗ-69 маркалыг машина тур. Ол оларның хууда [illegible] болду. Бир [illegible] ду кезулбезе-даа, бир-ле кижи демир соктааныныы даажы дыңналы-дыр. Машинаның кандыг-бир кезээ [illegible] бе деп бодааш, мыткыр мендилешкеш:— Дарганнап турар бе?—деп айтырдым. Коступ кезээ-ле угады [illegible] — Чок, [illegible] бериp-тир, [illegible] — дидир.

— [illegible] бар бе? — деп, [illegible] болгаш [illegible] кижилериниң бирээзи Александр Сандакович Хепээнчиктиң айтырдым ол.

— Бир-бир бажында — деп, ол-ла ог-бүлезин херекеп [illegible] чугаалады. [illegible] кезек кады [illegible].

— Биргинер-биргинер — деп, чалый-дыр, [illegible] улгады берген кижи олур. Мендилежип, таныштым. А. Хепээнчик сигенчизи, чаа-ла келген, шайлап алгаш дыштанып олурда кээп-тир [illegible]. Оон дугайын мурнунда-ла дыңнаан, ол дээрге тус черниң чонунуң хүндүлээри кижилериниң бирээзи, хоочун коммунист, ам пенсияда, ынчалза-даа ведю Советтиң күүскомунуң даргазының [illegible].

— [illegible] Мал чеми белеткээр [illegible] турар [illegible] — деп, Александр Сандакович тайылбырлап-дыр. [illegible] Коммунист А. Хепээнчик [illegible] база эмнелге ажылдакчыларындан бригада тургузуп алгаш, оларны удуртуп, сигеннеп турар. Оглу Аликти база эдертип алган. Суурда ог-бүле бүрүзү бир-бир тонна сиген белеткээр турган, сөс тоннаны дужаапканым, чүгле оон-биле [illegible] белеткээр турарын тайылбырлады. Мал чеми белеткээриниң [illegible] айнага ол хоржаар кирипкен. Аргалыг-за болза, малга чем [illegible] берге деп чүвени ол билир. Чонуң ажылдап турарының сорулгазы аажок дээрин Александр Сандакович өөрүшкүлүг чугаалап олур. Хоочун кижи-биле хөй-ле чүүлдүң дугайын хөөрештивис.

ОЛ ИДЕПКЕЙЛИГ хөй-нитичи, партийжи даалгазының бирээзи агитатор. Сигенчилерге солуннар номчуп, чурттуң иштики болгаш даштыкы байдалын тайылбырлап берип келген. [illegible] байдал дугайын [illegible] чугаалап олур. Каш-даа, кандыг-даа чуртка дайын-халап деп чүве болбазын деп-ле сагыш бодалы база ындыг.

Оон база бир даалгазы улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү. Ам мал чеми белеткээриниң хайгааралын [illegible] ону сиген, кукуруза кескен база белген шөлге, силос салган черге бо-ла көрүп болур. Сиген белерде [illegible].

КАЗАДАА [illegible] Советтиң [illegible] организацияны ажылы-биле [illegible] келген.

— СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң база Аъш-чем программазын боттандырары дээш улуг ажыл бисте чоруп турар. Пленумнуң шиитпирлериниң дугайында партия хуралынга база ведю Советтиң сессиязынга чугаалашкан бис. Мең бодум № 2 [illegible]. Соңгукчуларның бажыңнарынга барып, мал чемин белеткээринге кирип, хууда дузалал ажылдарынга [illegible]. Оңгүу мүн ог-бүлелери шупту оорудуп, малдыг аймак [illegible] хуралынга [illegible] ажыл-агыйны хөгжүдүп турарының дугайында [illegible] — деп, Александр Сандакович тайылбырлап-дыр.

Бо коммунист хөй-нитиниң ажылынга-даа база хууда амыдырал-чурталгазынга-даа үлегерни кезээде көргүзүп келген. Уругларының иези Сереймаа Байкараевна-биле дөрт уругну кижизидип өстүрген. Оларының ийизи чолаачы, улуг уруу Кызылда эмнелгеде ажылдап турар, хеймери Алик ам онгу класска өөренир.

Хепээнчиктер дузалал ажыл-агыйынга мал өстүрүп, ногаа, картофельди шаандан тура-ла тарып келген. Ол талазы-биле Баян-Кол суурда үлегерлиг ог-бүлелерниң бирээзи [illegible].

Александр Сандакович [illegible] Механизатор Ховалыг Хирлиг-оол, тракторист Сергей Хирлей, хойжу Андрей Содунам болгаш өске-даа коммунистерниң дугайын ол чоргаарал-биле чугаалап олур. Огород ажылчыны Гали Ооржакка партия кежигүнүнге кандидаттан кирери-биле рекомендацияны берген, ону ам белеткеп турар.

АЛДАН [illegible] чылдың тургузунда Александр Хепээнчик хойжу көрүп келген. [illegible].

— Сиген белеткээриниң [illegible] турары [illegible] идепкейлиг, ону [illegible] машиналар арай чедишпес — деп, А. С. Хепээнчик чугаалап-дыр. Ол хүн Кызылдан «Тыва суг тудуг» трестиң автобазазындан совхозка дузалап үш машина келгениниң дыңналдырыышкы, ол өөрүп олурган.

Ведю Советтиң депутаты болганда, аңаа [illegible] Набережная [illegible]. Ол [illegible] ведю Советтиң күүскому даргазынга база совхоз директору Х. Монгушка илеткеп, дыңнаткан.

Сиген, тараа белеткеп, ажаар сезон эрте бээрге, ол ажылды кылыр деп дугурушканнар. Хоочун коммунист Баян-Колга коллективтиг ажыл-агыйның үндезилекчилериниң бирээзи. Кожээ Советтиң күүскомун даргалап, мал ажылынга бригадирлеп-даа дыка үр болган. [illegible].

Коммунист Александр Хепээнчиктиң амгы үеде кол-ла сагыш салыышкыны СЭКП Төп Комтединиң май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринге идепкейлиг киржириинче угланган.

Кара-Булуңда сигеннеп турар [illegible]. Оглу Алик ооң-биле [illegible].

С. ХЕРТЕК.

Найыралдың ачызында

БАМ—АМГЫ ҮЕНИҢ УЛУГ ТУДУУ

СЭКП ТК-ның «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнуң дугайында» доктаалында «Совет республикаларының улам шыңгыдыраашкынынга Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Соңгу чүктүң, БАМ зоназының одалга-энергия база чиг эт курлавырларын шиңгээдип алыры, Кара эвес хоорайлар зоназының хөгжүдери дээш ышкаш нити-эвилел ужурлуг улус ажыл-агый улуг сорулгаларын шиитпирлээри дыка улуг черге-биле дузалап турар. Ону боттандырарынга бүгү республикаларның ажылчы чоннарының демнешкен күженишкиннери, оларның материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларын идепкейлиг мобилизастаары эргежок чугула» деп айыткан. Ааа холбаштыр БАМ-ны бүгү чурт тудуп турар деп чугаалаар апаар. БАМ—амгы үениң улуг тудуу. Мында эвилелдиг болгаш автономнуг республикаларының, чурттуң улуг, биче хоорайларының улустарының төлээлериниң бузулбас найыралы, интернационалчы характери сиилиг [illegible].

Амгы үеде бисте, аңгы-аңгы участоктарда 63 нацияның улустарының төлээлери ажылдап турар.

Делегациялар, солунчулар, чогаалчылар, артистер-биле база бистиң болгаш өске-даа өске республикаларның, хоорайларының аалдыг кижилери-биле ужуражылгалар, литература болгаш урап чүүл неделялары интернационалчы кижизидилгениң кол хевирлери апарган.

Бисте, БАМ-ның Бурят участогунда, ол талазы-биле хөй ажылдар кылдынып турар. Мээң бригадамның коллективи 33 кежигүннүг интернационалчы бригада. Сорулгавыс—Бурят участокка рельстер салыры. Бо чылын 146 километр рельс-шпал салыр планныг бис. Бежен хуувус коммунистер. Партийжи бөлүк—коллективтиң ээзи. Коммунистер аразында ийи агитатор, ийи политинформатор, пропагандист, [illegible] хана солуну редактору бар. Коллективтиң хөй-нити, массалыг [illegible], күш-ажылчы чедиишкиннеривисти хана солунга доктаамал чырыдып турар бис.

Лугуй кырында чурттап турар болгаш турум чурттап, культура-массалыг ажылдарга киржип турар чериивистен ырап бар-ла чыдар бис. Ынчалза-даа [illegible] хөглүг сокса дилес. «Аныяк Гвардия» аттыг улусчу театрывысты Анатолий Байков удуртуп, шуптувусту урап чүүлче хаара туткан. Тургустунуп келгеп үезинден бээр он беш шииги белеткеп, чонга бараалгаткан бис.

Бот-бодувуска дузалажырывыс база [illegible] ажыл-амыдыралывыс чарылбас кезээ. Ону ылаңгыя социалистиг чарыштан көрүп болур. Эрткен чылын «Ажылчын эстафета» деп принциптиң эгелекчилери боол, бо чылын ону «Ажылчын эстафета—ажылчын деткимче» кылдыр улам тыдап турар бис. Ынчангаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының хүнүнде баштайгы поездини Муякан станциязынга уткуп алыр сорулгалыг бис.

Кылган оруувустуң километр бүрүзү бисти өчис-сорулгавыска чоокшуладып орар. Кылып эрткен 260 километр оруувус чүгле амыдырал далайынче эвес, а тайга-сын аразында суурларда чурттап турарларның чүректеринче орук-тур. БАМ ол чүгле рельстер эвес, БАМ — ол дээрге чаа хоорайлар, онзагай кижилер-дир, ол Соңгу Бурятияда чаартынган черлер. Тудугжулар Кумора, Уоян, Холодное деп эвеин суурлар-биле сырый харылзаалыг. Ол харылзаа бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү-ле улустарының бузулбас найыралының чырыткыланчак херечизи. Биске даштыкыдан болгаш чурт иштинден аалчылар узулбес. Оларны тудугнуң чүгле калбак сайзыралы эвес, [illegible] ажыл-херектери сонуургадып турар. Ындыг улуг тудугнуң киржикчизи болур аас-кежиктиг болганывыс дээш чоргаарланыр бис. Ол дээш төрээн партиявыска, Ленинчи комсомолга четтирдивис. Бригадам мурнундан бүзүредирим болза, Төрээн чуртувустуң юбилейлиг чылында алган хүлээлгевис күүседип шыдаар бис. Ол патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгевис күүсеткенивис херечиан болур.

А. БОНДАРЬ,
«Нижнеангарсктрансстрой» трестиң ТМП-581-ниң бригадири, СЭКП Бурят обкомунуң кежигүну.

ЧАҢГЫЗЫ ХӨЙҮ ДЭЭШ

— Бистиң кыстарның кайызын көрдүр даарал, шуптузу чаңгыс кижи дег, хөйү чаңгызы дээш чаңгызы хөйү дээш ажылдап, чурттап турарлар. Амыдырал кызыктакчылары, алдын холдуг кыстар болур, туралдажыр-биле чугаалажып болур силер— деп, фабрикада партия организациязының секретары В. Н. Брюханова цехче бистерни чалады.

Кызылдың даараныглга фабриказының даараныглга цеги. Даарап турары янзы-бүрү өңнүг пөстер аразында ажылдап орар кыстарның чаражын. Баштарының дүгү хүрең, сарыг, кара сарыг, мырыңай ак-даа бар. Оларны чүгле тайга чечээнге дөмейлеп болур. Пехте бригадалар-ла хөй. Олар шупту ССРЭ-ниң тургустунганынын 60 чыл оюн төлептиг күш-ажылчы белек-биле уткуур дээш фабрикада калбарган социалистиг чарышта хаара туттунган. Күш-ажылчы хүн үнери билек, ажылчын бүрүзү бодунуң бригадазы дээш, оон күш-ажылчы намдары дээш ажылдап кирипттер.

Бригада бүрүзү интернационалчы. Чижээлээрге, № 2 бригада-дыр. Мында орус, тыва, бурят кыстар херээженнер кедер чиик платье даарап турар. Бригаданың кежигүннери назы-хар талазы-биле чажыттар эвес. Даараныкчының баштайгы базымын чоокта эгелээн комсомолчу кыстар Елизавета Сарыглар, Зинаида Шаптан ышкаш аныяктарда, Зоя Эглит, Людмила Дартан-оол ышкаш ажылының мастери, дадыныкчылар-даа бар.

Интернационалчы бригада социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, август айның планныг онаалдазын чедиишкинниг күүсеткен.

ЧУРУКТА: (оң талазан) бригада кежигүннери Л. Дартан-оол, З. Шаптан, З. Эглит, Е. Сарыглар-олар хүнде даараан хептериниң шынарын хынап турлар.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

БЕРЛИН. (СЭТА). «ГДР-ниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп комитетти Тайбыныңң бүгү-делегей хүнүнүң бүдүрүзүнде Берлинге тургускан.

Ол комитет тайбың дээш ГДР-де калбарган шимчээшкинниң тудуш кезээ болбушаан, тайбыңны камгалаар болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаар дээш демиселге боттарының үлүүн киирер. Комитеттиң ындыг чаагай ажыл-чорудулгазы социалистиг дем каттыжылгазының күрүнениң тайбынга ынак дашкы политиказынга бүрүн дугжуп турар деп ол организацияның медеглелинде айыткан.

Ядролуг дайынның айыылдыг халавын республиканың чонунуң калбак массаларынга тайылбырлаары, тайбың дээш, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң агрессии политиказынга удур демиселге идепкейлиг киржиринче бүгү хамаатыларны кииришпирери комитеттиң эң чугула сорулгазы болуп турар деп документиде демдеглээн.

Комитеттиң даргазынга Самуэль Рапопорт соңгуттан.

Ном байырлалы

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Ном байырлалын Моол Арат Республиканың найысылалынга эрттирген. Улан-Баторнуң хөй муң чурттакчылары ном байырлалынга киришкен. Национал болгаш дашкы авторларның чечен чогаалдарын, эртем-техниктиг литератураның чаа номнарын делгээн.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БЕРЛИН. Автомашиналарны хандырар талазы-биле Берлинниң бир бүдүрүлгезиниң [illegible] кыйында тургустунган хүн коллекторун ажыглаар чорук эвээш эвес экономиктиг ажыкты бериш турар. Аныяк чаартыкчы-эгелекчилериниң кылып тургусканы ол коллекторну бүдүн чыл иштинде ажылдаар болгаш ол бүдүрүлгеге черин изиг суг-биле хандырып, мазутту садып алырынга хереглеттиниер акша-хөреңгини камнап алырынга дузалап турар.

ГДР-ниң бүдүрүлге черлериниң ажылдакчыларының болгаш эртемденнериниң ажылынга хүн энергиязын ажыглаар чорук улам улуг ужур-дузалыг боол кел чыдар. Олар энергияның чаа-чаа үндезиннерин тывар дээш идепкейлиг ажылдап турар. Бо талазы-биле ажыл элээн каш чылдар мурнунда эгелээн. Ынчап Фрейбургка ындыг эң-не баштайгы энергия херекселин ажылдап эгелээн турган. Ол, хүн херелдериниң салдары-биле ажылдавышаан, ажык бассейнниң суун чылыдып турган.

Оон соонда эрткен чылдарда хүн коллекторлары элээн каш улуг болгаш бичии-даа бүдүрүлге черлеринге тыптып келген. Чылыткылыг черлерге ногаалары өстүреринге хүн херелин ажыглаары улам-на калбарып турар. Ам [illegible] суг-биле хандырар коллекторлар ажылдап турар апарган.

СОФИЯ. Софияның «Средец» дээр заводу кезээ болгаш ыяш ажыл-агыйынга [illegible] чаа хевиниң автокраныв кылып үндүрүп эгелээн. Ол машина мурнундагы ындыг машиналардан бодунуң кандыг-даа байдалга шимчээр аргалары-биле [illegible] турар. Оон дугуйлары калбак [illegible] черлер-биле шимчеп чоруур аргалыг. Автокранны [illegible] чүдүрүп, ыяш-бээр сайгарарынга, дазылында чемиштиглерин, бетонну чүдүрерин, дажыглаарынга болгаш өске-даа ындыг ажылдарны кылырынга ажыглап болур. Техника талазы-биле чаа чүүлдерин [illegible] лаачының ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. [illegible]

ПРАГА. Садчыларының чех эвилели бодунуң дөрт чүс чыл юбилейин демдеглеп турар. Ол массалыг организацияның хурээлелинде 300 муң [illegible] лар, пенсионерлер бактаал, 4 муң гектар черлерин ажыглап, бөлбаазыралыш турар. [illegible] ажыл иштин холдарының алызында күрүг чыткан оңгарлар, дөңнер ийлери, чамдыкта хемүр-даш каскан черлер-даа [illegible] садтар, [illegible] ажаап, өстүрген огородтар апарган. Олардан ажаап алдынган байлак дүжүттер чүгле участоктарның ээлериниң болгаш оларның өг-бүлелериниң столунга салдынмайн турар. Чурттуң чонун хат-чимистер, арте быжар ногаан [illegible] садчыларының үлүү чыл келген тудум-на улам улгадып турар.

Ол дугайын ындыг санпар тодаргайы-биле херечилеп турар: эрткен беш чылда чех садчылар [illegible] 25 муң [illegible], 5 муң вагон чечек-хаттыг, 4 муң вагон виноградты, 3 муң вагон ажыг арте [illegible] Чуртта [illegible] 60 дан 70 чедир [illegible]

БЕЛГРАД. [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

КЕДИ ЧОК КЕЛИР ҮЕ

ЛОНДОН. (СЭТА-ның корр.). «Англияның үлетпүр эвилерииниң организациязының — британ үлетпүр конфедерациязының эвилчеглиг илеткелин парлаан «Таймс» солуну «британ экономиканың келир үези хүн келген тудум-на улам бүдүргүң боол кел чыдар» деп ону тайылбырлаан.

Великобританияның үлетпүрү мооң-даа соңгаар чаңгыс черге таптаар апаарын кол-кол англи компанияларының түңнелдерининг көргүскенин илеткелде демдеглээн. Оон [illegible] ның амгы үеде алдан ужурунда [illegible] түңнелдери-биле бедип алырга, 3,3 млн. хире англичаннарны хаара туткан [illegible]

Илеткелдиң авторлары бо чылын иштиин-биле үлетпүр бүдүрүлгезиниң [illegible] өзүлдезиниң 0.5 хуузун ашпазын айыткаңнар. Келир чылын ындыг өзүлде 1,5 хуузун ашпас деп ол документиде айыткан. Өске сос-биле чугаалаарга, «бизнесменнер чоокку келир үеде эки талаже эргилдешкиниң кызырыныш аргазын көрбейн турарлар» деп «Морнинг стар» солуну бижээн.

Чурттуң саң-хөө байдалын [illegible] талазы-биле үлетпүр бөлүктериниң баштыңнары база бүзүрел чок боол турар. Оларның санаазы-биле алырга, [illegible] ның дефицити 500 млн. хире фунт стерлинг-акша болур, [illegible] чылда 7 хуу [illegible] артар.

[illegible] 1983 чылда база [illegible] «Дейли телеграф» солуну бижээн.

В. ЧУНСЕЕВ.

МИССИОНЕРЛЕР—КУЛ САДЫП АЛЫКЧЫЗЫ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның корр.). «[illegible] — миссиязы» деп америк [illegible] организациязының директору Шерри Кларктың [illegible] бичии Индияның [illegible] кижи чок болдурган. Индиядан чоокку үеде үнүп чоруурун ана саналдаан. Калькуттаның полициязының чоруткан истелгезиниң түңнелин дугаар алырга, ол «миссия» Индияга кем-бүрүүлүг бужар үүлгедиглиг кылып, бичии уругларны чажыды-биле садып ап, даштыкы чурттарже үндүрүп, улуг өртектерге садып турган. Чурттуң барык бүгү девискээриниң чыып алган бичии уругларын, ылаңгыя өскүстерин Шерри Кларктың организациязы АКШ-че, Англияже, Швецияже, Германияның Федеративтиг Республиказынче болгаш барыын талазы [illegible] чажыды-биле чорудуп, улуг өртекке чедирип ап келген. [illegible] Шерри Кларктың «миссиязы» бичии [illegible] самолёттар-биле чорудуп турган. [illegible]

Чамгызы-биле Индиядан 650 бичии оолдарны болгаш уругларны чурттан чажыды-биле үндүрген деп, «Стейтсмен» солуну бижээн.

А. БОХОНЬКО.

Израильдиң араатаныг агрессиязы Ливанның тайбың чурттакчыларынга санап четпес качыгдалды, хилинчек-човулаңны таварыштырган болгаш таварыштырып-даа турар. Израиль самолёттарының дерзии бомбалашкыннарының түңнелинде балыгланган ливаннарның болгаш палестиннерниң хөй нуруузу—кырганнар, херээженнер, бичии чаштар.

Американың бүдүрген фосфорлуг снарядтары, кассетта, шариктиг бомбаларны тайбың чурттакчыларны узуткаарынга, балыглаарынга израиль агрессорлар калбаа-биле ажыглаан.

ЧУРУКТА: бо дерзии боо-чепсекти израиль эжелекчилер Барыын Бейрутка ажыглап турган.

Г. НАДЕЖДИНИНИН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МЕРГЕЖИЛДИГ АДААН

Украин ССР-ниң Ровно облазының Деражно суурунуң ады тыва номчукчуларга билдингир. 1944 чылдың январь 30-те бистиң суурувусту дайзынның эжелелинден Совет Армияның хөй националдыг дайынчылары хостаан. Оларның аразынга тыва эки турачылар база эрес-дидим тулчуп, төлептиг үлүүн киирген.

Шаандагы бижилгелер дугаар алырга, Деражнону чеди чүс чыл мурнунда Горыни хемниң эриинге туткан. Оон [illegible] чурттакчылары Украинаның барыын областарының кижилери дег даштыкы эжелекчилерге, чурт иштиниң помещиктеринге дарладып, базындырып чораан. Чүгле 1939 чылдың сентябрьда Совет Армияның маадырлыг дайынчылары капиталистерниң, польша помещиктериниң [illegible] Бистиң чериеис Украинаның Совет Социалистиг курунезинге катап каттышкан. Ынчалза-даа ол өөрүшкү үр болбаан. 1941 чылдың июньнуң төнчүзүнде фашистиг Германия Советтер чуртунче оор езу-биле халдаан. Деражнону [illegible] үрегдеп каапкан.

Маадырлыг Кызыл Армия бистиң суурну хостаан соонда кыска үениң дургузунда ол катап тургустунган. Чыл келген тудум-на Деражнонуң чурттаар бажыңнары, үлетпүр болгаш культура амыдыралдың объектилери туттунуп, чаа кудумчулар немежип [illegible] турар. Оон түңнелинде суурнуң чурттакчыларының амыдыралының деңнели хүн келген тудум-на бедип орар.

Каш чыл эртерге деражно[illegible] дуваас болу бээр. Шак ындыг [illegible] болгаш амыдыралды бүгү совет кижилерниң бир демнии деп [illegible] алган бис.

Бистиң суурда 500 өөреникчилиг ортумак школа, Культура бажыңы, ийи ыяш ажыл-агыйы, 100 орунунг эмнелге, [illegible] болгаш өске-даа коллективтер ажылдап турар. Оон аңгыда «Рассвет» колхоз, мал семиртир совхоз бар. Суурнуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар херекке төлептиг үлүүн киирер дээш мал болгаш чер ажылын сайзырадыр, оон алыр продуктуларны көвүдедир дээш бүгү-ле хемчеглерни ап турарлар.

Улус депутаттарының Деражно [illegible] комуу ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар кылдыр суурнуң үш чаа кудумчузун Юбилейная, Кечил-оол,

Найыралкужувус ол

Тыва эки турачылар деп адаар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Чаа туттунган бажыңнарда ажылчыннарның, колхозчуларның, албан-хаакчыларның 60 ажыг өг-бүлези [illegible] турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга, бистиң чериистиң хостакчылары — маадырлыг тыва эки турачыларга, оон командири Түлүш Кечил-оолга мөңгежидип, турасхадып адаан кудумчуларда ол аттарны [illegible] асаан. Бо болза бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң аңы-дүңма бүгү улустары-биле болгаш украин-биле тыва улустарның аразында бузулбас найыралдың херечизи болур.

Я. ВОЙЦЕШКО,
УССР-ниң Ровно облазының Деражно ортумак школазының башкызы.

АКП-НИҢ ДАРГАЗЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВЕНА. (СЭТА). Австрияның Коммунистиг партиязының чоокку үеде ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыннарынга хамаарыштыр АКП-ниң даргазы Ф. Мурининиң чугаазын «Вег унд циль» журнал парлаан. Чепсеглениишкинни дужурер демисейниң күшкүүрлүг чоруун чавырылдырар болгаш тайбың дээш, тайбың талалакчыларының калбак шимчээшкинин, улам шыңгыы идепкейжидер дээш демисел австри коммунистериниң политиктиг эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар деп, Ф. Мури медеглээн.

Неонацистерниң сөөлгү үеде улам күштелген айыылдыг өнчүк-чоңгаалеринге удур демисел партияның ажыл-чорудулгазында чугула черни ээлеп турарын австри коммунистерниң удуртукчузу айыткан.

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чоокку Чөөн чүкке хамаарыштыр Совет Эвилелиниң политиказын Палестинаны хостаар узусу фронтунуң чиңгиие секретары Жорж Хабаш бедик-биле үнелээн. Палестинаның араб чонунуң демиселинге политиктиг, моральдыг болгаш дипломаттыг улуг деткимчени ССРЭ көргүскен деп, ол медеглээн.

ЛИВИЯНЫҢ ЧОНУНУҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ТРИПОЛИ. (СЭТА-ның корр.). Ливия Джамахириязының хоорайлары болгаш суурлары байырлалдың шинчизин кедип шиметтинипкен турган. Чурттуң чону революцияның 13 чылын байырлалдыг өзү-биле демдеглээн. [illegible] аныяк офицерлер чонунуң калбак бөлүктериниң деткимчези-биле монархчы өзү-чурумну дужургеннен бээр он үш чыл болган. Национал хамаарылгаас чорукдун байдалдарында социал-экономиктиг хөгжүлдениң калбак аргалары чурттуң чонунуң мурнунга ажыттынган. [illegible] даштыкы шериг баазаларын бүрүн узуткааны, экономиканың эң чугула адырларын национализастааны эрге-чагыргага кирген деспотиглиг өзү-чурумунуң баштайгы чугула хемчеглери болган.

Революция соонда эрткен чылдарда ливий улустуң амыдыралынга ханы чаартылгалар боттанган. [illegible] хамааралдарын организастаан. Чери чок болгаш эвээш черлиг тараачыннар [illegible] талары болгаш магадылаттынган ажыл төлевири доктаамал [illegible] турар.

Национал экономиканы хөгжүдер, аъш-чем болгаш үлетпүр бараанныры-биле чурт боду хандыртынарын чедип алыр, даштыкы рынокта хамаарылгалыг чорукту экономиктиг [illegible] хемчеглерни чурттуң [illegible] турар.

Ливияның [illegible] Совет Эвилелиниң аразында хөй талалыг [illegible] харылзаалар калбарып турар. ССРЭ-ден Ливияда барган специалистер улус ажыл-агыйы тудугларын дериириинге дузалажып турар.

Ливия Джамахирия делегей аренызынга антиимпериалистиг [illegible] -биле ээлеп, неоколониализмге болгаш [illegible] демисежип турар.

Ю. ГЕРАСИМОВ

ДАШТЫКЫДАН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

Кара-бажыңнардан хостаан

КАИР. МЕН агентилелдиң [illegible] алырга, Египет Араб Республиканың [illegible] херектер министри Абу Баша оон байдал дугайында хоойлуга үндезилээш, тудуп хоругдаан 272 [illegible] кара-бажыңнардан хостап үндүрер дугайында айтышкынны берген. Ындыг [illegible] Садатты өлүргенниниң соонда тургускан. Агентилелдиң санаазы-биле алырга, [illegible] сөөлгү ийи ай иштинде кара-бажыңнардан ийи муң хире кижини хостаан.

ЮАР-ның национал хартиязын тургускан

САНА. ЮАР-ның президентизи А. А. Салех Бүгү-ниитиниң улусту конгрессиниң хүлээп алганы республиканың Национал хартиязын бадылаан. Республиканың ол про[illegible] [illegible] дожудаан чорукту узуткаарынче, калбак улус массаларны Соңгу Йеменге чаа ниитилелди тургузарынга хаара тударынче углаганын «Ас Саура» солуну бижээн.

Нити-национал ажыл соксадыышкыны

КИТО. [illegible] чоннарының чаңгыс ааи фронтузунун хуралынга 18 [illegible] соксадыышкынны эрттирер дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ол организацияда [illegible] деддери каттыжып турар. Ажыл төлевириниң эң эвээш [illegible] чергениң чүүлдеринге өртектериниң улгадырын контрольдаар, күш-ажыл кержелерин чурумчулар, ол ышкаш өзүлт чер чаартылгазын кылыр дугайында профэвилелдериниң негелделериндеи [illegible]

Шынгыы шүгүмчүлээн

ВАШИНГТОН. Латин Американың херектериниң талазы-биле Вашингтоннуң тову дээр улуг салдарлыг хөй-нити организациязы Рейганның [illegible] шүгүмчүлээн.

Чилиде кижиниң кол-кол эргелерин сагыырының талазы-биле [illegible] дорайтап турарын [illegible] дыңнадыышкында айыткан. Чурттуң эрткен чылдың март айда [illegible] кижилерин хилинчектээрин, хоругдаарын, шөлүүрүн болгаш чажыды-биле тудуп хоругдаарын дүрүмчүткеп. Чүгле бо чылдың дөрт айларының иштинде бээин шак ындыг 40 ажыг ужур-дүрүм чок [illegible] демдеглеттинген.

Экономиктиг дайын

ЛУАНДА. АКШ-тың төп разведка эргелели Африканың чурттарында калбак шпион четкилерин тургускаш, ол диптиң хамаарылгаас чурттарынга удур экономиктиг дайынны кылып турарын «Жорнал ди Ангола» солуну айыткан. АКШ-тың хоралакчы үүлгедиишкиннери [illegible] корпорацияларының эрге-ажыктарынга бараан болуп турар, ынчангаш ол солун-биле [illegible] экономиктиг болгаш политиктиг ыйыдыышкыннарны калбаа-биле ажыглап турар. ТРУ-ниң агентилери Анголага, Мозамбикке, Эфиопияга, Бенинге, Конгога болгаш өске-даа чурттарга экономиктиг дайынны [illegible] ажылдап турар. Ангола ТРУ-ниң хоралакчы үүлгедиишкиннери [illegible] ол дугайын [illegible] деп ол-ла солун демдеглээн.

Айыылдыг базым

ГАВАНА. АКШ-тың Латин Америкада агрессии [illegible] чаа айыылдыг базым чоокта чаа америк сенаттың хүлээп алган резолюциязы болуп турар деп куба «Трабахадорес» солуну бижээн. Ол резолюция Рейганның [illegible] Төп Американың болгаш Кариб далай девискээриниң чурттарының иштики херектеринге боо-чепсектиг холдажыышкынныг [illegible] бериш турар.

Вашингтон [illegible] бээр-ле ол девискээрлериниң [illegible] кылып турарын чүүлде айыткан. АКШ-тың деткимчези-биле Сальвадорда кижилерни [illegible] Вашингтон [illegible] кылып турар.

(СЭТА).

Бөгүн—Бородино тулчуушкунунуң 170 чылы

БҮГҮ РОССИЯ УТПААН

«Бородино тулчуушкуну» деп музей-панораманың ажыттынган хүнүнден бээр юбилейжи—23 миллион көрүкчүнү ол тулчуушкунунуң 170 чылының мурнуу чорыында ооң ажылдакчылары утпааннар.

1912 чылда, Ада-чурттуң дайынынга тиилелгениң чүс чылынга уткуштур, орус чурукчу Франц Рубо орус улустуң эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун алгап-йөрээр, алдаржыдары-биле «Бородино тулчуушкуну» деп панораманы чураан. Ол узуну 115 болгаш бедии 15 метр дендии улуг чурукту Москвага алды чыл иштинде делгеп көргүскен. Ооң соонда ук чурукту, турган бажыңы эргилеп, баксыраан болганда, шыгжамырга аппарып каан, чүге дизерге ол хире улуг чурукту азып, көргүзеринге тускай бажың херек болган.

Ынчангаш амгы үениң архитектуразының ындыг бажыңын Ф. А. Рубонуң «Бородино тулчуушкуну» деп панорамазын делгеп, азары-биле 1962 чылда Кутузов проспектизинге тускай тудкан. Ол бажың төөгүлүг черге—фельдмаршал Кутузовтуң Москваның салым-хуузун шериг чөвүлелинге шиитпирлээни таваачын Фроловтуң казанааның чанынга туттунган. Ол черден ырак эвесте, Сөгүрүүр даг кырынга Наполеон оон бичии-ле соонда хоорайның дуюгуурлерин хей-ле манаан дээр... Амгы Сөгүрүүр дагның солагай талазында, Кутузов проспектизиниң дал ортузунда, 1812 чылдың Ада-чурт дайынынга тиилелгеге алдар кылдыр кайгамчыктыг улуг-чаагай Тиилелге хаалгазы бедий берген турар.

—1812 чылдың июнда Наполеонның шериглери Россияның девискээринче шурууп кирип эгелээн. Оруслар боттарындан ажыг күштерниң мыйыышкынындан аткаарлаар ужурга таварышкан.

Сентябрь 3-те М. И. Кутузовка командылаткан шериг Бородино суурнуң районунче үнүп келген. Полководчу чогум-на ол орта кол тулчуушкунну кылыр деп шиитпирлээн.

Сентябрь 7-ниң эртенинде дайзынның аъттыг күштери атакалап эгелээн, ынчалза-даа оттуг өйтүр шавыышкынга тырлашпайн, амгаажок өлген болгаш балыглаткан кижилерин каапкаш, кайы-хамаан чок дедирлеңнээн. Камгалал туруштарынче баштайгы чаа таварышкынын өйтүр шаптыкнаан.

Дайзын үгер-боолар-биле күштүг адышкыннарның соонда ийиги атаканы эгелээн. Ынчалза-даа ол база-ла чедимче чок болган. Ооң соонда үшкү, дөртку, бешки... сески атакалар боңгулаан. Орус шериглер эрттинмес хана ышкаш, быжыг болган.

Наполеоннуң камгаладды буза шаап эртер дээш кылган чаа-чаа оралдажыышкыннары чедимче чок боол төнүп турган. Ол чүгле Раевскийниң батареязын улуг күш үндүрүп турга, ажелеп алтар аргалыг болган. Хүннүң төнчүзүнге чедир орус шериглер Бородино камгалалынга шак-ла ынчаар, быжыы-биле туттуп турган. Наполеон атакалар кылышкынның үре-түңнел чогунга бүзүрээш, Раевскийниң батареязын, Семеновское бол-Утица суурларын каггаш, бодунуң шериглерин артыкы туружуче соңгаарладыр дужаалды берген.

Алдар-сураглыг Бородино тулчуушкунун ынчаар доозулган.

Ол дээрге, орус шеригниң эң улуг тиилелгези болган. Дайзын 135 муң кижизинин 58,5 муң ажыын чидирген. Кутузовтуң шериглериниң чидирии 44 муң хире кижи болган.

Наполеоннуң армиязын ашкан тиилелге солдаттарның болгаш офицерлерниң чижеглээр чүве чок эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруунуң ачызында чедип алдынган. «Ол хүн российжи дайынчыларның маадырлыг болгаш тергиин эрес-дидим чоруунга мөңге тураскаал болур»—деп, Кутузов бижээн.—Ынчаи бүгү чадаг шериглер, (кавалерия болгаш артиллерия [illegible]) чыктыг-ла тулушканнар. Наполеоннуң бодунга баштаткан француз армия күш талазы-биле ажыг-даа турган болза, бодунуң ада-чурту дээш амытынын харам чокка берген российжи солдаттың быжыг туруштуунга шыдашпаан».

Бородинодан наполеончу стратегияның кризизи эгелээн. Францияның императорунуң орус армияны чылча шапкаш, дайынны тиилелгеби-биле доозар дээн планы ботташпайн барган. «Мээң кылганым бежен тулчуушкуннарның иштинден Москва чоогунга тулчуушкун үезинде эң-не эрес-дидим чорук кылдынза-даа, эң бичии чедиишкинни чедип алдынган...—деп, соолтуредир Наполеон чугаалаан.—Оруслар тиилеттирбес деп ададыр эргени чедип алганнар». Ол тулчуушкун дайын чорудулгазынга эргилдени болдуруп, Россияже наполеончу шаап халдааашкынның буурап дүжерин баш удур сагындырган.

Бородино тулчуушкуну бистиң чурттуң улустарының хостаалгалыг демисел[illegible] төөгүзүнге ооң эң чайынналчак арыннарының бирээзи боол кирген. Кайгамчыктыг эрес-маадырлыг орус дайынчыларның ол алдарлыг чедиишкини [illegible] салгалдарынга Төрээн чурттуң мурнунга хүлээлгени патриоттуг ёзу-биле күүседириниң сорук кирикчи үлегер-чижээ болган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында совет кижилер боттарының буруңгуларының дайынчы алдарын улам улгаттырган. 1941 чылдың күзүнүнде камгалалдың Можайск шугумунуң эртиен турганы Бородино шөлүнге дыка хөй совет кезектер болгаш каттыжыышкыннар немец-фашистиг эжелекчилерге удур маадырлыы-биле тулчуп турган. Амгы үеде Бородино шөлүнде 1812 чылдың Ада-чурт дайынының маадырларынга тураскаалдар-биле кады 1941-1945 чылдарның Ада-чурттуң дайынының маадырларынга тураскаалдар бистиң улустуң алдарлыг төөгүлүг чаңчылдарының салгаашкынының тоолзалдар херечизи кылдыр кести туруп турар.

— «Бородино тулчуушкуну» деп музей-панорамада Бородино тулчуушкунунуң 170 чылынга болгаш панораманы чураанының 70 чылынга холбаштырган чаа делгелге боол ажыттынган —деп, ооң директору, РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, халажылгада генерал-майор Николай Андреевич Колесов чугаалаан.—Делгелгеде ол үениң чаа-чаа документилери, портреттер, оларның-биле кады Ф. Рубонуң ховар дээн портреди база бар.

О. МОСКОВСКИЙ,
СЭТА-ның корр.

Москва.

МОСКВА. «Бородино тулчуушкуну» деп музей-панорамаже кирер эжик чаны. Ооң талазында—улуг орус полководчу М. И. Кутузовка тураскаал.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТООЛЧУРГУ ТОЖУ ЧЕРИМ

(Төнчүзү. Эгези № 206 «Шында»).

...Бистиң мурнувуска «Тоора-Хем» совхозтуң девискээри чаттыла берген. Адыр-Кежиг суурга келириниске совхоз директору Валентин Чамыянович Куулар, партком секретары Владимир Андреевич Амбаржы, кедээ Совет күүсекомунуң даргазы Кушкаш Балганович Кол, Культура бажыңының директору Татьяна Сергеевна Зинчейбен чыды-биле уткуп, бисти совхозтуң ажыл-ижи-биле, чоннуң амыдырал-чурттаалгазы-биле таныштырган болгаш баар черлеривисти айтып берген.

«Базарга көк, пактаарга — аржаан», магалыг-ла оран-дырам бо. Шак мындыг черге, ылаңгыя бо чылын, мал чемин чечче белеткеп албас, кыштың соогунда мал чудадып, аштадыр болза, ол дээрге, буруудиг эвес чүве бе? Кайнаардаа баарга, кайы-даа оруктап хаптарга, суугүгүн чыдар чалдарда кескен сигенниң, турсулган сараттарның чыды кайы ыраксан-на кижини айыдаан келир болду. Ылаңгыя Сайлыг-Хөлдүң делгеминде кызыл-тас, сула кестирген, ону силостаан механизаторларның ажыл-ижиниң [illegible] кайчаар. Леонид Боранлаевич «Тожунуң ховузу кайы хире-дир, көрүңер, адаарга нар!» дээш, шулуктей каапты:

Чаарттынган Тожу чуртта
Сайлыг-Хөлдүң чараш-каазы—
Бойдус, агаар, чырык хүнү
— Моорланар! — дээн чалап чылар...

Сайлыг-Хөлдүң ховузу турлаа. Алды метр хаан, үжен метр узун дурттуг ханы оңгарда силос салган, ону тырай басторуп механизатор-ларның ажыл-ижи-биле таныштывыс.

— Амдызында «Май Бири» совхозка аштырып турар болдур бис ийин—деп, Валентин Чамыянович мал чемин кудуп дөнелде чорудуп турарын [illegible] тулаан-дыр.— Чоорту четкеш, эртер соруглалыг бис.

— Ам мында каш тонна силос салдынганыл?—деп, Алексей Арапчор айтыра-дыр.

— Муң тонна ажын турар, шаде сулавын үнгенин, оон чаагайын бодунар көрдүңер. Ону тэдү кезип, ажаар болза, [illegible]—деп, Куулар харыылады.— Артаа [illegible] фермаже, кедавыруже сөөртүр бис...

[illegible] Азас сүт-бараан фермазының чанызы. Ол Кужурлуг-Хөлдүң кедээнинде, аъргалыг тейлер арасында кылдынган. Долгандыр херимнеп каан, чаңгыс аал ол [illegible]. Аңаа кирер бээрге, арыг-силиин чүге деп-нээр! Бутка илдигер чаңгыс калбак чарты, каракка өйдүгер кандыг-бир бок чок. Ба[illegible] иштин, оон каас-чаражын кижи чугаалаап-даа тодуп чок. Шынап-ла чеже районнар кезип, чаңгыс фермалар көрбедим дээр, шак [illegible] фермаже [illegible] таварышпаан мен. Инек саар, сүт тырттырар чери — онза-да! Мааңа өске районнарның ферма ажылдакчыларын чалап эккеп, дуржулга солуштурар болза дээрзинге кижи четтикпес. Ёзулуг-ла культурлуг амыдырал деп чүве ол ышкажыл. Хостуг шакта ойнаар шөлү, оюн-концерт көөр кызыл-булуңу база бар.

— Ажылдаарынга болгаш чурттаарынга амыдырал таарымчалыг болгаш эки туругустунган болурга, сагыш ажык, хол туттунгур болур чүве-дир —деп, ферма эргелекчизи Мария Яндаевна Пиринней чоргаарал-биле чугаалаар болду.

Ноган-Хөлдүң аржаан суун ижип, кижини чайгаар-ла соруп киире бээр малгажыга чиңнедип, ат-сураглыг Азас холдуң арыг агаарын тынып, алдын хүнүге дөгеленип, чылбай суунга эштип алган соонда, Адыр-Кежиг суурнуң делгем Культура бажыңынга болган ужуражылгага болгаш чугаалажыышкыннар солун болгаш ажыктыг болган.

В. Ч. КУУЛАР: Аныяктарны мал ажылынче [illegible] туттар чорук— бистиң кол-ла сорулгавыс ол болдур ийин.

А. Д. АРАПЧОР: Ынчаш келирге, келгенн алырга, сагыжын [illegible] даянар кужугер — школа ышкажыл?

В. Ч. КУУЛАР: Ынчанмайн канчаар ийик. Совхоз биле школа бо талазы-биле кедизин бодап, чангыс кижи дег, сагыш-сеткилин [illegible] ажылдаар ужурлуг. Эң ылангыя өөреникчилерни [illegible] тура-ла мал, ылангыя ине ажылынче, сонуургалын хандыкшыдар. Оон чажыттарын оларга билиндирерн-биле хоочун ивижилер-биле ужуражылгаларны удаа-лараа чорудар. Чайгы үелерде оларны ивижилерже чорудуп, малга ынакшылын хайныктырар, төрээн чериниң каас-чараш уран бойдузу-биле таныштырар.

О. СУВАКПИТ.

Орук демдеглелинден

ҮШ ХАРЛЫЫНДА-ЛА

Аныяк ада-ие Светлана биле Демир-оол Хертектерниң уруглары үш. Оларның улуу Айлаң ам 5 харлыг. Ол уруг үш хар ажып турган-ла үжүктерни сонуурган, шиңгээдип апкан. Аңаа сестерин, домактарны адап бээрге, сагышынга бижиптер турган.

Ол ам шуут номчуур, бижиир, 2—3 класстың өөреникчилеринден дудак чок. Айланга ада-иези, азы кым-даа үжүктер айтып, дузалашпаан, боду-ла улуг сонуургалдыг, ынаныпак болган.

Айлаң ындыг бичиизинден номчуур, бижиир-дир дээн чугааны дыңнааш, Кур-Чер суурнуң школазының башкылары [illegible] аңаа домактар бижидип, номчудуп бүзүрээннер-даа бар. Чаа беш харлаан Айлаң ада-иезинден өөренир мен дээш эрешкилээр. Ындыг кайгамчык уруг болган-дыр.

С. МОНГУШ-ООЛ.
Кызыл район.

Эрээн шокар калбак эзим
Эриктерин хаажылаан —
Эриг мөңгүн иилчирбезиг
Эмниг аржаан агып кирген—
Артыш, чойган чыды доълган
Алдын хээниг Ноган-Хөлдү.

Эртине байлаан хойлап алгаш,
Элдеп чараш хүлүмзүрээн —
Торгу-шокар балым-байлаң
Дола берген чемнеп турар —
Сыыннар, буурлар турлаа болган
Шынап чараш Ноган-Хөлдү.

«ЧҮС ХАР— КЫРААНЫ ЭВЕС-ТИР»

Фрунзе кудумчузунда бир бажыңга почтачы чедип келген. Ооң соонда кожалары ынаар чыглып туруп берген. «Байырлалың-биле, Мария Иосифовна!»—дишкеннер. «Мону байырлал деппе. Чүс хар—кырааны ол эвес ышкажыл...» деп, чолдаксымаар, арнында сыгыгларлыг, шоваа карактарлыг херээжен баштактанып харыылаан.

Сибирьде суур Боготолдан ырак эвеске, хөй уруглуг өг-бүлеге таптыг-ла чүс чыл мурнунда Маша Тарутина төрүттүнген. Оон соңгаар-да Мария Иосифовнаның амыдыралы ооң чүрээнге эргим төрээн черлери-биле холбашкан. Ол маңаа «Чалбышы» деп баштайгы колхозка кирген, чоок кижилерин моон фронтуже удээн. Дайын сөөлүнүң берге чылдарында чеди уругларын база маңаа өстүрген.

Мария Иосифовна ам-даа хөлү куруг орбас. Ол аажок сергек. Аңаа бажыңынга олурда таваржыры берге: чамдыкта уругларының ажыл-агыйынга дузалажып чоруптар азы огородун аштай берген ийикпе, кады чүве аргыыр дээш кожаларынче чорупкан болур...

Боготол Транссибирь магистралында үлетпүрлүг улуг хоорай апарган. Хоорайның эң улуг назылыг кижизиниң юбилейин демдеглээр дээш дыка хөй кижи чыылган. Ынчангаш [illegible] болгаш [illegible] чамыс-даа [illegible] иштинге салыр апарган. Ол черле билдингир-дир: Мария Иосифовна Тарутинаның чүгле уругларының уруглары безин 24, а оларның уругларының ажы-төлү 38 кижи-дир.

Ю. ЮДИН.
Красноярск край.

СЕНТЯБРЬ 7-ДЕН 9-КА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 7-ДЕ
МОСКВАДАН
БИРГИ ПРОГРАММА

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55—«Дайын болгаш тайбың». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. «Андрей Болконский». 11.15 — Медээлер. 11.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 «Бразилиялап». Документалдыг телефильм. 15.40 — Поэзия. Пабло Неруда. 16.30 — Экономика камналгалыг болур ужурлуг. «Нефтехимиктин» дузалал ажыл-агыйының дугайында. 16.45— Боржоми хоорайның (Грузия ССР) ыры болгаш танцы ансамбльның концерти. 17.05— Аныяктарның адрестери. 18.05 — Дээштиг пропагандының ленинчи планы.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.
МОСКВАДАН
18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Даштыкы чогаалчыларга сөс. Дамчыдылгада И. Стоун, С. Тернел (АКШ), Т. Курода (Япония) олар киржир. 19.25 — «Дайын болгаш тайбың». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы — «Наташа Ростова». 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. Грециядан дамчыдылга. 22.05—22.35 — РСФСР-ниң улустуң артизи Г. Васильева ырлаар. Фильм-концерт. Төнгенде—Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.00— Француз дыл. 12.30— Хоойлу билир сен бе? 13.00— В. И. Ленин.— «Партия организациязы болгаш партийжи литература». 13.30 — Бойдус эртеми. 4-кү класс. Бистиң бөмбүрзээвис — Чер. 13.50 — Башкының хөгжүм кичээли. 1-ги класс. 2-ги дамчыдылга. 14.30 — А. Н. Островскийниң амыдыралы. 1-ги дамчыдылга. 15.40 — «Чогаадылганың бедии». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50— Медээлер. 16.00 —18.30— Чапсар. 18.30—«Дархан». Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН
18.45 — «Сыдыгчыгаш». Дамчыдылга. 19.00 — «Азияның тевү». Информация-тайылбырлыг программа. 19.15— Киножурнал. 19.25 — «Хөйнүнүң амыдыралының экраны». Дамчыдылга. 19.40—Чарлалдар. 19.45—«Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН
20.15 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Избилиг карандаш». 20.30 — «Болумнуң нүзелиңни көрүп тур мен...» Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—«Акызы». Уран-чечен фильм.

СЕНТЯБРЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40— Эртенги сула шимчээшкин. 8.55— «Кино аян-чоруктар клуву». 9.55 — «Дайын болгаш тайбың». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.— «Наташа Ростова» 11.30 — Медээлер. 11.35—14.15 — Чапсар. 14.15— Медээлер 14.35— «38-ки параллель». Документалдыг телефильм. 15.30 — Корей Улус-Демократтыг Республиканың артистериниң концерти. 15.50 — «Горнистер, харылаңар!» 16.35— «Бойдустун чалаганы-биле». Эртем-тайылбырлыг телефильм. 16.50— УССР-ниң бот-тывынгыр «Запорожец» танцы ансамблиниң концерти. 17.20 — «Кижи—чер кырында ээ». Дамчыдылганы «Известия» солуннуң тайылбырлакчызы А. З. Иващенко чорудар.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.
МОСКВАДАН
18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Найыралдыг өг-бүле. 19.40 — «Дайын болгаш тайбың». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы —«1812 чыл». 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.30 — 22.45— Чиик атлетикага Европа чемпионады. Грециядан дамчыдылга. Төнгенде — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.00 — Немец дыл. 12.30 — К. Кулиевтиң поэзиязы. 13.00 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Чүс-чүс чылдарга дөңнежир оруу». 13.50 — А. Н. Островскийниң амыдыралы. 2-ги дамчыдылга. 14.30 — Ч. Дарвинниң амыдыралы болгаш ажыл-херээ. 15.20 — ПТУ сургуулдарынга. Төөгү. ССРЭ-ниң тургустунганы. 15.50 — Медээлер. 16.00— 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Хүннүң чылыы». Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН
18.45 — «Тываның улусчу талантылары». ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан телефестиваль. 19.25 — «Азияның тевү». Информация-тайылбырлыг программа. 19.50 — Киножурнал. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Ийи өннүк». 20.15 — «Өшүктериниң арыннары». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30—23.05—«Доннуң тоожузу». Уран-чечен фильм.

СЕНТЯБРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Горнистер, харылаңар!». 9.40 — «Дайын болгаш тайбың». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы — «1812 чыл». 11.00— Бүдүрүлгеге гимнастика. 11.30 — Медээлер. 11.35—14.15 — Чапсар. 14.15—Медээлер. 14.35 — Фашизмден когараанарны тураскаарының делегей хүнүнге. Документалдыг фильмнер программазы: «Уттундурган музыканың 8 кожээ», «Штуцербургка чечектер». 15.50 — Поэзия. 16.00 — Шахмат школазы. 16.30 — Омскиниң Кутуевиниң орус улустуң хору ырлаар. 17.00 — «Эртем дугайында». 17.20 — «Гуде-ипра» солунуң шаналы дээш хоккейге делегей маргылдааазы. ССРЭ-ниң шилилдек командазы— ЧССР-ниң шилилдек командазы. Чехословакиядан дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 19.30 — Болгарияның национал байырлалы — Хосталга хүнүнге. Болгар Улус Республиканың телевидение программазы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.50 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. Грециядан дамчыдылга. Төнгенде—Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.00 — Испан дыл. 12.30 — «Эң-не чараш аът». Уран-чечен фильм. 13.50 — Гомер. «Одиссея». 14.50 — «Амыдыралдың формулазы». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ж. У. Утуров дугайында. 15.20 — Тоолчаан чугаалар. 5-ки класс. 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН
18.15 — Телемедээлер. 18.30 — «СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга». Дамчыдылга. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азияның тевү». Информация-тайылбырлыг программа. 19.25 — «Уран номчулга». Дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Валл убай чугаалап ор». 20.15 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Минск) — ЦСКА. 2-ги ужуражылга. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35— 22.45 — «Төрүттүнген хүн». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Эргим номчукчулар!

«Шын» солуннуң чагылдазы ам-даа уламчылап турар, ол ноябрь 15-те доостур. Чагылданың чылда өртээ 7 рубль 80 көпеек, чартык чылда— 3 рубль 90 көп.

Солунну чагыдып алырын утпаңар!

АГААР

Бөгүн республикага кежээ турар булуттаар, чамдык черлерге дымырадып чаар. Соңгу чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 16—21 градус чылыыр.

Кызылга хүндүс чагбас, дүне бүргээр. Хаттың күжү кошкак. Агаар хүндүс 17—19 градус чылыыр.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 7-ДЕ
«ПИОНЕР»: «Эмдик Барымн чүкте» 9.30, «Киж-хоорайжыгаштан келген рыцарь» 10.50, 12.30, 14.10, «Крамер Крамерге удур» 16.10, 18.10 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Базымдырбаан» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Улу чылы» 18.30, 20.30 шактарда.

РСФСР-ниң аңнаашкын болгаш аңнаар ажыл-агыйының дугайында дүрүмү база Тыва АССР-ниң девискээринге аңнаашкын чурумун-биле дүгштур республиканың девискээринге 1982 чылдың сентябрь 3-түң кежээзинден эгелеп, суг болгаш тулаа куштарын чайгы-күскү үелерде пятница, суббота, воскресенье хүннеринде аңнап болурун чөпшээрээн.

Бир аңчы хүнде 3 өдүректи, 1 касты, 5 кулик-өдүректи өлүрүп болурунуң нормазын доктаадырып кергеп.

Республиканың девискээринге черлик куштарны аңнаарының чурумун, нормазын, хуусаазын сагыыр талазы-биле Аңчыр-[illegible] ажыл-агый [illegible] (начальниги А. С. Нурзет), аңчыларның болгаш [illegible] республика [illegible] даргазы К. А. Салчак) шыңгыы контрольду тургузарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели [illegible].

Эмчиниң сүмези

БҮДҮРҮЛГЕ ШИМЭЭНИ БОЛГАШ КАДЫКШЫЛ

Бисти долгандыр турар октаргай ыыт-шимээн-биле доо дунган. Бүдүрүлгениң шыыраалары, хаттың сыгыызы, музыканың эдери, реактивтиг самолёттуң даажы. Чамдык даашшимээн биске тааланчыг, өскелери шаптыктаар болгаш бужургандырар. Ындыг бужургалчыг ыытты даап-шимээн [illegible]. [illegible]ры ыытты аңгы-аңгы хүлээн аар. Арыг иштинге кушкаштарның ырыларың бүдүрүлгениң шыыраазынга [illegible], оон кандыг дээр, сактып көрүвер даан. Үйгу келбезинден качыгдаашнарга ол кончуг дузалыг, дыштаныылганы болдурар. А дамырак сугнуң азы далайның шимээн-даажы кандыг ийик? Кижиниң сагыш-сеткилин экижидер болгаш [illegible] чылдаашкынны чидирип тер. Мырыңай шыпшың байдалга кижиниң сеткил-сагыжы дүвүреп болдуруп турганың согуушкуну безин бужургандырыптар. Үр үеде шуут шыпшың байдал угааны уярадыптар.

Ынчангаш шимээн-даашбиле харылзаа ыыттың бодунуң буруузу эвес, а ооң деңнелинден хамаарлыр. Кажан ыытты кызыгаарындан улгаттырарга, [illegible] бужургандырыптар. Шимээн-дааш—ниити биоөттүг хөделдирикчи. Ынчангаш кижиниң бүгү органнарынга болгаш нерви системазынга салдарлыг. Ол канчаар илереээрил? Бүдүрүлгениң күштүг даап-шимээни кижиге багай салдарлыын билип алыр-ниити байдалдың баксыраашын көөр ужурлуг. Баш аарыыр, кулакка шимээн-дааш болгаш ыыт дыңналыр апаар. Оон могап-туруучал, кошкак байдалдыг болур. Доктаамал шимээн-дааш кулакка тодаргай өскерилгелерни болдурар. Ол бүгү ыыттың базыышкынындан, шимээн-дааштың үр болган салдарындан, бот-тускайлан хүлээп алырындан хамаарлыр. Чамдык кижилерниң дыңнаары күштүг шимээн-даашка хөй чылдарда хевээр артар. Өскелериниң кулактары кадыг апарган боор. Ол аарыы, үрелгени ол.

Шимээн-дааш чүректиң хан-дамыр системазының аасдааларынга шыңгыы салдарлыг. Ол артерия базыышкынын өскертиптер. Чамдыктарының ханының базыышкыны улгадыр, а өскелериниң куду болу бээр. Дааш-шимээн кичээнгейни, угааны кошкадып, а харын-даа кемдээшкинни өскүдер. Ылаңгыя улуг кичээнгейни негеттинер байдалдыг ажылга ындыг болур. Организмниң багай факторларга удур шыдаары кошкаар.

[illegible] шимээн-даашбиле демиселди чорудуп өөренип алган. Дыка хөй бүдүрүлгелер янзы-бүрү хевирлиг шимээн [illegible] ажыглап турар. Ол бүгүнү саатырартыг [illegible] боор. Заводтуң чаартынчылары шимээн-дааш-биле демиселди чорудуп, улуг руду дугар. Олар шимээн-дааштың [illegible] кээриниң үндезинин болгаш чылдагаанын база бүдүргени эки билирлер. Күштүг эвес шимээн-даашка боттурынын камгалалды чорудуп болур. Кулактың дыңнаар [illegible] дуп болур. [illegible] кедип [illegible] дээ тускай херекселди дуглай кедип боор. Шак ындыг боттурнайлан камгалалды ажылчыннарга бүдүрүлгениң администрациязы бээри албан. Ол бүгү чүүлдерни антекадан база садып ап болур.

«Шимээн-дааш» [illegible] ажылчыннарның боттарындан хамааржыр. Санитар [illegible] сүмелерин шыңгыы сагыырындан, боттарының кадыкшылдарын оналгай хамааржылгалыг-дыр. Ынчангаш бүдүрүлгениң ажылчыннары бот-тускайлан камгалалды эмчиниң сүмезин сагыыр чорударын [illegible].

А. КОЛГАНОВ,
биология эртемнериниң кандидады.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 2-24-63, редакторнуу оралакчыларынын 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун чедерин барганы 2-32-75 телефоннуг болгаар.

Чагыг № 1880

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01811

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 210 (12008) | 1982 чылдың сентябрь 8, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

ССРЭ 60

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

СОРУЛГАНЫ БОТТАНДЫРАР ДЭЭШ

Алдан-Маадыр кедээ Совединиң ажылчы чону партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче бүгү күштү мооңаан. Кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң хемчээлин көвүдедиринче, шынарын бедидиринче угланган хемчеглерни кедээ Советтиң ээнчеглиг сессиязынга тодараткан. Ол салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырар ажыл калбарган. Анаа ылаңгыя Советтиң депутаттарының активтиг үлегери улуг.

ССРЭ-ниң юбилейинге алдаржыдып алган алдан-маадыржылдарының бедиткен социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези бо хүннерде кандыгыл? Кураңгада сүт садарының тос айларының планын, дуктуң чыл планын «Алдан-Маадыр» совхозтуң ишчилери көрдүнген хуусаазындан эрте күүседипкен. Эрткен кыштаглаашкындан төрүүр 100 баш хойдан 96 хураган камгалап алдынган.

Совхозтуң ишчилериниң мурнунда база бир чугула сорулга — ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузуп ап, келир кыштаглаашкынга белеткелди организастыг чорудуп, ону хүр эрттирери болур. Ол сорулга-биле бүгү күштү бо хүннерде мал чеминиң белеткелинче мооңаан. Мал чеми белеткелиниң темпизи бедик. Көрдүнген планны күүседири — кол сорулга. Бо хүннерде ында байдал кандыгыл? Совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын 3400 тонна сиген белеткээр хүлээлгелиг. Сөөлгү хонуктарның санаашкыны-биле алырга, 2578 тонна сиген белеткеттинген, азы план 75,8 хуу күүсеттинген. Сенаж салыры 78,6, силос белеткээри — 36 хуу четкен. Хөй чылдыг үнүштүң 467 гектарындан 628 тонна чуулуктуг мал чемин белеткээн. Ол-ла девискээрниң сигенниниң ийи дугаар кезилдезин чорударын база көрдүнген. Кукурузаның чаагай дүжүдүн 450 гектар черден алыр, 161 га черни бо хүннерде кезип, оон 1859 тонна ногаан массаны белеткээн.

Мал чемиин белеткели Советтиң девискээринде бүгү-ниитиниң херээ кылдыр тургустунган. Бо чугула кампанияның организастыг эрттирери-биле ажыл-агыйның улуг-биле чурттакчыларын олче бүрүн хаара туткан. Суурнуң агитквартталдары, албан организация бүрүзү мал чеми белеткээр талазы-биле тус-тус онаалдаларлыг. Планныг онаалдаларын школаның башкылар коллективи, өөреникчилер, кедээ Советтиң, Ак-Даш конторазының ажылдакчылары эки күүседип, чугула ажылга боттуг үлүүн киириштирген. Сиген белеткээр ажылда өг-бүлелер аразында социалистиг чарыш калбарган болгаш оон түңнелдерин-че тураскаадып, күш-ажылдың тугун көдүрүп турары чаагай чаңчыл. Хөй-ниитиниң дузазы-биле 400 ажыг тонна сиген белеткеттинген.

Чонуң хууда ажыл-агыйын сайзырадыр, ону калбартыр айтырыг Советтиң девискээринде багай эвес тургустунган. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң хууда ажыл-агыйындан кураңгага 9 тонна дук, 15 тонна эът дужааттынган. Бо ажыл уламчылап турар болгаш оон улам сайзыраары көрдүнген.

Школачыларның чайгы дыштанылгазын шын организастаары-биле үстүкү класстарның өөреникчилеринге күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагерин тургускан турган. Уруглар чайгы дыштанылгазын ажыктыг эрттирип, төрээн совхозунга боттуг дузаны чедирген. 45 гектар кукуруза шолуп, 31 гектар сиген шелүп сугарып, 600 ажыг тонна сигенни, 157 тонна будук-бүрүнү белеткеп дужааганнар.

Мал чемиин белеткели ажыл-агыйда уламчылавышаан. Ажылдың темпизи, мал чеми белеткелиниң бөгүнгү сан-көргүзүглери көрдүнген планның күүсеттинерин бадыткап турар.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң амыдырал-чурттаалгазының чаагай чоруун бедидери-биле эскү ажылдар кылдынып турар. 1982 чылда капитал салымышкынынга 161 муң рубль шиңгээткен. Эрткен сес айлар дургузунда ийи аал ишти чурттаар үш бажыңны, малчын кодааннарда үш, малчыннарның күжү-биле турлагларга үш чурттаалга бажыңын, үш хураган кажаазын тудуп, ажыглаалга киирген. Беш чурттаалга бажыңының септелгезин кылган болгаш 1000 тонна ишкир силос оңгарын тургускан. Оргу-Шөлде малчын кодааннарже электри шугумун киирер сорулга-биле 400 чагыны чаазап белеткээн. Культура, уруглар албан черлериниң, эмнелге пунктузунуң септелгези, кышка белеткели эки.

Совхозта ажыл-иш хайнымышкынныг. Совхозтуң парторганизациязы, кедээ Советтиң күүскому, суурда хөй-ниити организациялар айтырыгны чаңгыс тала-биле көрбейн, чонуң дыштанылгазынче, мөзү-шынар, эстетиктиг кижизидилгезинче улуг кичээнгейни база угландырып турар.

Х. СИРИИН.

Төрээн чуртта

ГАЗ МАГИСТРАЛЫНЫҢ ТУДУУ

САРАПУЛ. Уренгой — Помары — Ужгород аразында газ дамчылар магистральының Удмурт участогунуң тудугжулары Кама хемни [illegible] суг адаа-биле баштайгы хоолай салырын хуусаа бетинде дооскан болгаш ийиги хоолайны салыр дежээн белеткеп эгелээн.

Хем суктуг адаанда улуг чалымнарны болгаш [illegible] тыг күчүлүг машиналар-биле тудугжулар оргулап эгелээн. Хоолай салыры-биле суг адаазының ийиги кезүүрүүн олар удавас белеткептер. Улуг хемчээлдиг болгаш 650 метр узун хоорайга [illegible] база доозулган.

Чугула тудугда Ю. Козловтуң удурткан [illegible] бригадазы [illegible] ийи катап ажыр күүсеткен. Шалыны күш [illegible] үлегерин көргүзүп турар. Күш-ажылдың ол хоочуу нефть болгаш газ дамчылар [illegible] ажыг чылдар дургузунда [illegible].

Ынаар [illegible] бүрүттеттинген Кама хемниң кадыр арнының чоогунда тудугжуларның [illegible] турар. Чурттаалга бажыңнарын тудугжуларның чурттаарынга эптиг кылдыр чаагайжыдар кылган. Оларның хоорайында [illegible] клубту ажыткан.

ЭРТЕМ БОЛГАШ ТЕХНИКАНЫҢ АЧЫЗЫНДА

ЧЕЛЯБИНСК. Болуун кан болгаш анаа демирден кылган машина херекселдерин дадарбас болдурар арга бар бе деп айтырыгга харыыны кедээ ажыл-агый [illegible] зының болгаш электрофикациязының Челябинск институдунуң эртемденнери берген. Чаа ингибиторларны — бүдүмелдерни институтуң эртемденнери чогаадып тургускан болгаш оларны демирниң дадарарынга, үрелиринге удур ажыглаар аргазын тыпкан. Оон ачызында машина кезектерин [illegible] узадыр, оларның септелгезинге чарыгдалдарны кызырар арга бар апарган.

Ингибиторларны — чаа бүдүмелдерни сугга, машина үзүнге, кывар чүүлге холуур. Ол бүдүмелдер демирге болгаш канга деттеп сеткүнде, оларның дадарын үрелирин бүрүн чайладыр. Ылдыг бүдүмелдерни ылаңгыя кедээ ажыл-агыйга [illegible] ажыглап болур. Чижээ, комбайннар, тракторлар чаашкынныг үеде, шыктыг черлерге ажыглаттынып турар. Чаа ингибиторлар кедээ ажыл-агый машиналарының дадарын үрелиишкинден камгалаар.

Дүрүмүнге ыдылар чаа [illegible] ринге ингибиторларны бүдүрери Челябинскиниң [illegible] заводунга даасан.

МИЛЛИОН ТОННА КҮЧҮЛҮГ

ЗАПОРОЖЬЕ. Чылда миллион тонна продукцияны бүдүрер күчүлүг кокс батареязын Запорожьениң кокс-химия заводунда ажыглаалга киирген. Чаа батареяның хуусаазындан ийи ай бурунгаар дээрээп, «Запорожстальдың» металлургтары чаа бүдүрүлге кокс-биле бүрүн хандырып [illegible].

Батарея бодунуң продукциязын берип эгелээн. Чылда миллион тонна чиг-этти бедик шынарлыг бүдүрер дээш социалистиг чарыш батарея коллективинде калбарган.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ ИНИЦИАТИВАЗЫ

ХЕРСОН. Белозерск районнуң улус депутаттарының инициативазы езугаар чурттаалга болгаш социал-культура тудуу Крутой Яр суурда улам калбарган. Тус черде колхозтуң херекселдери-биле чаагайжыдыр туттунган чаа бажыңнарда колхозчуларның үжен өг-бүлелери чурттап эгелээн.

Крутой Яр суур—районнуң эң ырак кедээ суурларының бирээзи. Ында чурттаалга ба[illegible] ра объектилериниң тудуунуң калбарганы мал болгаш чер [illegible] тың мурнунда аныяк специалистерни, ырак суурга быжыглаарынга идиктиг болуп турар.

ТАЙГАДА ТУДУГ

БЛАГОВЕЩЕНСК. Ыраккы Чөөн чүктүң тайгазында суттарны кежилдир электри дамчылар шугумнуң тудуушкунун хайнымышкынныг чорудуп турар. Чагылар тургузарын болгаш электри дамчылар шугумнарны шөйерин дүргеледир сорулга-биле [illegible] хамыктың мурнунда демир [illegible] тольоттар-биле чедирип турар.

Зея хемде туткан гидроэлектростанция бодунуң чырыын бо чылын Биробиджан, Хабаровск, Амурда Комсомольск хоорайларга берип эгелээр. Бурейаның гидроэлектростанциязы бодунуң энергиязын оон дараазында база бээр. Шапкын хемнерни кежилдир болгаш оларның эрин-биле чаңгылар тудуун хуусаа бетинде доозарын тудугжулар [illegible].

ХӨМҮР-ДАШ ОРНУНДА — МЕТАН

ВОРКУТА. Шахта метаны одалга суугуларынга калбаа-биле ажыглаан чорук Заполярьениң дагжыларынга чурттуң төп районнарынга хөмүр-даш чорударын көвүдедир арганы берген. Моон мурнунда ажыглаттынмайн турган газты «Северная» шахтаның болбаазырадылга фабриказының [illegible] гадылга установкаларын [illegible] дериинге ажыглап эгелээн. Метанны ыңчаар ажыглаан түңнелинде ол бүдүрүлге чер чылда 15 муң тонна бедик шынарлыг хөмүр-дашты камнап алыр.

Метанны бүгү шахталарның одалга суугуларынга болгаш куртадылга установкаларынга ажыглаар сорулга-биле амгы үеде оларның шуптузун оле дерип сорулга салдынган. Метанны одалгага ажыглаалы чүгле хөй муң рубль ортдаан берген эвес, харын-даа бүдүрүлгениң турлазы бедип, агаарның арыг болурун хандырып турар.

ТЕХНИКА БҮЗҮРЕЛДИГ ХОЛДА

КУРГАН. Хоочун механизатор А. Пермяков комбайнның ажыглаал хуусаазын бүдүн чартык катап узаткан. Курган областа Свердлов аттыг колхозтуң мурнакчы ол механизатору СК-4 комбайн-биле дүжүт ажаан алымышкынынга бо чылын үжен удаа киржип турар.

А. Пермяков бодунга бы[illegible] комбайн-биле он ийи чыл дургузунда [illegible] тараа ажааган. Олда комбайн-биле үш муң гектар шөлдүң тарааны кестириптер, чүс муң центнер дүжүттү ажааган.

(СЭТА).

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Сентябрь 6-да Москвага найысылалдың ажылчы чоннарының КУДР-нуң тургустунганындан бээр 34 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралы болган.

Корей улусту Совет Армияның япон колониалдыг мөңчүгдеден хостаан чорук Корейниң соңгу кезээнге чаа [illegible] ажыктадын анаа чүве чугааладылар айтып турган. Совет болгаш корей [illegible] апарган найыралы оларның ниити чаагай чоруунуң делегей социализминиң болгаш Азияга база бүгү делегейге тайбың, айыыл чок чорук [illegible] демисалдиниң үреэжелери [illegible] моон-даа соңгаар калбарып быжыглаарынга бүзүрелин илеретпеннер.

(СЭТА).

КҮШТЕЛДИРЕРИ ЧУГУЛА

Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң Чапзаш сүт-бараан фермазы ажыл-агыйда дээре көргүзүглүг коллективтериниң бирээзинге санаттырып турар. Эрткен кыш оларга улуг шылгалданы көргүскен. Инектер арыш баксырап, олуп-даа турган. Мал чеми — хыргымыш, силос, комбикорм үзүлген. Ол чүл дээрге мал чемин баш удур быжыгымчалыг белеткеп албааныңың уржуу-дур. Ол ышкаш суурдан 2 км черде муң ажыг хураган кодаанында байдал фермадан дора. Чаңгыс ай иштинде беш 96 хураган олуп хораан.

Бир эвес Өөк унунуң сигенин эки белеткеп алыр чүве болза, ниитиниң малын кыштан мендн камгалап алырының магадылалы турган. Байдал нарыыдап кээрге, совхоз директорлуу буу-хаа дүвүреп үнген. Совхоз Тураның «Сельхозхимия» салбырындан С-100 деп ийи тракторну алгаш, тулаалыг черлерни үстүрүп, [illegible] турган.

Шээр малдың кодааннарынга байдал база-ла мыдыг турган. Хой кажааларының ишти ол-шык, малгаштыг, соңгалар ойбак, оон хараазындан кажаалар хыралыг кыштаан. Хойлар кодурлааныңдан кыжын чуур ужурга таварышкан. Ол дээрге чайгы чуулданы ат чодуп, буу-хаа далаш эрттиргениниң бадыткалы мышкыжы.

Оон-биле чергелештир чайгы мал семиртилгезин кошкак чорудуп турганы үстүнде чүүлдерден база илерээн. Чамдык малчыннар ыдай-бээр одар солуп кожеринден шүүтсунуп, чаңгыс черге чайлаглап олуруп турган таварылгалар база бар болган. Совхозта мал ажылының талазы-биле тускай эртемниглер мал [illegible] салып, малчыннар-биле ха[illegible] турганы [illegible].

Үстүнде бо айыттынган четпестерни бо чылын катап [illegible] мал чемиинң белеткелин чыңгыр контрольга алыры чугула. Ол ышкаш малчын бүрүзүнүң турлаг хонажын хынамчалыг көрүп, каңгыс чүүлдер четпезин дарый чоруп, ону кылып алырының хемчеглерин чорудары хүнүң соңгаарлаттынмас айтырыгдыр.

Малдың продуктулуун бедидип, сүт, эът, дукту чылдан чылче эки ап, күрүмениң берген планын долдур күүседири ажыл-агыйның дорт хүлээлгези болгай. Ынчангаш малчыннар аразынга социалистиг чарышты күштелдирип, кижи бүрүзүнүң бот-харыысалгазын бедидери чугула.

С. УДУМБОРА.

ЧЫЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕДИПКЕН

Кызыл-Мажалыкта № 741 көжүп чорууур механизастаттынган колоннаның Ш. Кужугетке удурткан 12 кижи составтыг тудугжу бригадазы онгу беш чылдың ийиги чылында 250 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын хуусаа бетинде, эрткен сес айлар дургузунда 251 муң рубль азы 100,2 хуу күүсеткен. Ынчангаш мурнакчы бригада чыл планын чогуур хуусаадан 4 ай эрте күүсеткени ол. Олар боттарының күш-ажылчы чедиишкинин ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга белек болдурган.

КМК-ның тудугжулары ийи-ийи аал ишти чурттаар 6 бажыңнарны «Барлык» «Шекпээр» совхозтарга болгаш районда кедээ ажыл-агый химия чериниң [illegible] берген. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа алзон каш бажыңнарны тударын бригада-кежигүннери хүлээнмишаан, улам сорук кирошкынныг ажылдап турар.

Күш-ажылга бо чедиишкинни чедип ап, чыл планын хуусаа бетинде күүседиринге тудугжулар К. Ооржак, Т. Шыырап, М. Ооржак олар төлептиг үлүүн киирип, шалыпчы ажылдааннар.

А. БЕГЗИИ-ООЛ.

САЛЫЫШКЫНЫН КИИРЕР

Ак-Довурактың автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары Барлык-Хемчик, Улуг-Хем районнарның совхозтарынга мал чемнери белеткелинге болгаш дүжүт ажаан алымышкынынга улуг дузаны чедирип келген.

Бүдүрүлгениң хоочуннары Василий Васильченко биле Михаил Тюдешевке удурткан он ийи кижи составтыг чолаачылар бригадазы «Улуг-Хая» совхозта ажылдап турар. Оларның силос салыр ажылда хаара туткан. Ниитизи-биле 3 муң тонна силосту салыр планныг турган. 2 муң ажыг тоннаны [illegible] сөөртүп чедирген. Кижи бүрүзү ак сеткилдиг, бүдүрүкчүлүг ажылдап турарындан бердинген онаалданы ажыр күүседип турар. Чолаачылар Михаил Кужугет, Сеңги Монгуш, Иван Лавров, Юрий Филиппин хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, чарыштың мурнунда олуруурунда чоруп орарлар.

Өстүрген дүжүттү бүрүн надагалап алыр дугайында бажыңчыларның чолаачылар бригадазы бүрүн деткип, продуктуларны камналгалыг сөөртүрүнче кичээнгейни салган. Машиналарның кузовтарын эки дерип кылган.

Бистиң корр.

Хүннүң медээлери

ЧААГАЙ ДҮЖҮТ

Аъш-чем программазын шиитпирлээринге ногаа аймаа улуг рольду ойнап турар. Ол чугула культуралар совет кижи бүрүзүнге 1980 чылда ортумаа-биле 97 килограмм онаажып турган болза, ону 1990 чылдарга чедир үеде 125—135 килограмм турар кылдыр бүдүрери көрдүнген. Ол сорулганы «Кара-Хаак» совхозтуң ногаажылары багай эвес боттандырып турар.

Албина Ивановна Немцованың удурткан звенозу бо чылын 47 гектар черге капуста олурткан. Звено кежигүннери ногааны чайын суггарып, бок үнүжүн аштап, немелде чемгерилгени берип, капустаның аарыглары-биле болгаш хоралаанчылары-биле демисежип келгениниң түңнелинде дүжүдү багай эвес болган: гектардан-на 250 центнер! А планнап турганы — 150 центнер.

Бо хүннерде капуста ажаалдазы түлүп.

Бистиң корр.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕН

«Ак-Туруг» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузаар дээш мал чемиинң белеткелиниң темпизин бо хүннерде улам шапкымчыткан. Бо ажылга механизастаттынган бригадалап аңгыда, суурда бүдүрүлге албан черлериниң ажылдакчылары база идепкейлиг киржип турар.

Ак-Туруг ортумак школазында Дыдый-оол Монгушка удурткан 6 кижи составтыг звено хол калымы-биле 25 тонна сигенни кезип белеткээш хүлээткен.

С. СОТНАМ.

АЖЫР БҮДҮРГЕННЕР

Таңдының мяш ажыл-агый чериниң коллективи август айда эки ажылдаан. Продукция сайгарарының хемчээлин ажыр күүсеткеннер. Бараанныг продукция бүдүрериниң планын база ажыр боттандырган.

Бухгалтерия ажылдакчылары болгаш мяш ажыл-агыйы чериниң ажылчыннары 510 кг мөөгүнү чыгганнар. Бо көргүзүг пландан ажыг болган.

Ыяш ажыл-агый чери улуг оътту, киш-кулаап, ыт-кадын, чодураалы болгаш өске-даа каттарны хүлээп, эки боттандырып турар. Ол ышкаш бойдустуң үнелиг эм бүдүмелдерин белеткеп эгелээн.

Таңдының мяш ажыл-агый коллективи сиген белеткелинге идепкейлиг киржип келген. Олар 35 тонна сигенни кезип, сараатаан. Ниитиниң малынга ам-даа 95 тонна сигенни белеткеп бээр немелде онаалданы олар алганнар.

Ак-Хемнер [illegible] А. Филимоновка И. Давыдовка удурткан чугай оргтедир, В. Некрасовка удурткан мяш белеткекчилериниң комплекстиг бригадалары, А. Емельянов баштаан мяш пегиниң коллективи август айда эки ажылдааннар.

Ыяш ажыл-агыйының коллективи күш-ажылчы чедиишкиннерин ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаадып турарлар.

В. НИКОЛАЕВ.

АВИАТОРЛАР — АЖААН АЛЫЫШКЫНГА

Тываның авиаторлары бо чылын кедээ ажыл-агый культураларын бок үнүштерден болгаш хоралыг курттардан камгалаар ажылдарны Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның тараа шөлдеринге 58,5 муң гектар черлерге чоруткан.

Борис Бичежикович Ооннуң экипажы 21 ажыл хүнунде 18 муң гектар черлерни ажылдап кылып, ужудуушкунун бүдүрүкчүлүүн 105 хуу күүсеткен. Ан-2 ниң ол экипажы 1900 кг ажыг кывар-чаар материалдарны камнап ап, социалистиг чарышка бирги черни ээлээн. Ийиги черни Сергей Александрович Мелтушанов экипажы ээлээн, 114 муң ажыг га черни ажылдап кылган, ужуудуушкунун бүдүрүкчүлүүн 103 хуу күүсеткен. В. Тюлькиниң экипажы 11 муң га черни ажылдап кылган, ужуудуушкунун бүдүрүкчүлүүн 104 хуу чедирген.

Шөлдерни гербициддер-биле агаардан чаштырарының бүдүрүкчүлүү шакта ортумаа-биле 159 гектар болуп турар. Бо тракторлар-биле шөлдер чорууар болза, 15-20 хаа [illegible].

Тываның авиаторлары бо чылын [illegible] 60,70 муң гектар черлерни агаардан ажылдаар планныг турар.

(Бистиң корр.).

Бай-Хем районда «Кызыл тараачын» совхоз дүжүт ажаалдазынче организастыг кирипти. Дүжүттү ыжыка кээп чедирер, шынарлыг ажаап алыр сорулга-биле ажыл каш звенолдарга тургусган. Ниитизи-биле ында 20 комбайн хаара тудулган. Бантайдан хуузаа 200 ажыг гектардан дүжүт ажаап алдынган.

Виктор Тимышков удурткан звенонуң кежигүннери ажылдың темпизин шапкынчыдып, мурнуку одуругда чоруп турар. Ында чаа СКД-6 деп беш комбайн бар, оларның бирээзи-ле хүнде он тонна дүжүттү ажаап ап турупу шыдаар. Механизаторлар Кызыл-оол Маадыр, Сергей Тупешев болгаш өске-даа өгинер хүн нормазын каша күүседип турар.

Дүжүлү ажаан алымышкынын шефтер [illegible] киржип турар. Ол ышкаш Шаңның мал ашааны-биле [illegible] сөөртүр [illegible].

ЧУРУКТАРДА: [illegible] дүжүт ажаалдазының чоруп турары, механизаторлар А. Кужугет болгаш Е. Булаева.

А. ОНДАРНЫҢ фотозу.

ҮЛЕГЕРЛИГ ҮШ САЛГАЛ

«Совет Тыва» совхозта мурнакчы малчыннар хөй. Оларның бирээзи — ирт кадарчызы Иван Ашак-оолович Даңдар.

Иван бичиизинден-не мал кадарып өскен. Оон эң баштайгы кодан хойну хүлээп алганындан бээр чээрби алды чыл эрткен. Бо үениң дургузунда бода-даа, шээр-даа мал кадарып турган. Сөөлгү чылдарда хөй кадарарынга элээн [illegible]. Ол ам ук совхозта [illegible] бирээзи боор берген.

[illegible]

дан хар четкелек ышкаш. Мен ачам Шонааты бөлүүнге аът [illegible] сиген [illegible] турар [illegible]. Одагга чоокпадак аъттыг чорупу [illegible].

— Хойжу бригаданың малчыннарының он ажыг [illegible] ларын звенолдап алгаш, хойжу бригаданың сигениниң кестип тур мен. Ам алдан тонна ажыра бердивис. Арткан чээрби хире тоннаны бо неделяда дооступтар бис. Мында сигенчи-дир, уруглар школаже чоруужу ажылдаар бис — деп чугаалап ор. Ынчаш оон [illegible].

[illegible]

чайлап турар. Ынаар кожериниң мурнунда Чинге-Даглы кыштааның септелгезин бүрүн доскан. Курган одектеп эгелээш, кажаа-хоорага чедир хамык чүве кышка белен. Мал чеми база белеткеттинген. Амгы үеде оон хою база эки семирип, деңгел кирип турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кыштаглаашкынга бүгү талазы-биле белен.

Шонааты бөлүүнге сиген кезип турган улустуң аразынга Коля Даңдар дээр оолга база ужураштым. Иван Ашак-ооловичиниң оглу ол чүве-дир. Ында [illegible] кады мал чеми белеткеп турар. Кырган-ачазы аът машиназы-биле сигенни кезерге, Коля аът грабли-биле сигенни болуп бээр. Кырган-ачашкылар мен баарымның ийи холук мурнунда ача-биле шаңнаткан болду. Иван Ашак-[illegible] бодап турарынга, совхоз [illegible] дум. Ынчангаш үш салгал өг-бүлениң бо кожээлери шупту эки ажылдап, чонга күш-ажылдыг үлегерин көргүзүп турар.

К. ЧООДУ.

СССР-60

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

УЗБЕК ССР

Узбектерде мендилежириниң бир онзагай хевири бар. Ужу-кыдыы көзүлбес хөвең шөлүнде ийикпе, тудугда ийикпе, станок чанында ийикпе, башкарылга пультузунда ийикпе, бижик столунуң артында ийикпе кижиге бурунгу чанчыл ёзугаар «Хормангі!»—«Туруң могаванар!» деп чугаалаар.

Бистиң чериvисти, чуртталгавысты бодунуң холу-биле каастап турар кижи бүрүзүнге чүректиң ханызындан ындыг сөстерни чугаалап турар бис. Он-он нацияларның төлээлери Совет Узбекистанда чаңгыс эптиг өг-бүле болуп чурттап, ажылдап турар.

Республикага Ленин орденин тыпсырынга тураскааткан байырлыг хуралга Леонид Ильич Брежнев мынча дээн: «ССРЭ-ниң акы-дуңма бүгү улустары-биле кады сырый холбаалыг чаңгыс одуругга [illegible] чоруңнуңдан Совет Узбекистан [illegible] бүгү тала-биле сайзырангай, чечектелип турар. Чөөн чүктүң мурнакчы күрүнелериниң бирээзи кылдыр шапкын хөгжүп шыдаан».

Эрткен алдан чылдарның дургузунда совет улустарның өг-бүлезинге Узбекистан чүс-чүс чылдарга деңнежир оруктуу эрткен. Ооң чедиишкиннерин Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказы чокта, чурттуң бүгү республикаларының доктаамал ачы-дузазы чокта, бодавас безин болур. Чаңгыс эпти—бистиң күжүвүс, могаг чок [illegible]—бистиң аас-кежиивис. Советтер чуртунуң чону, хормангі! Ажылыңарга чедиишкинниг болуңар!

ЗУЛЬФИЯ,
Узбекистанның улустуң шүлүкчүзү.

ЧУРУКТАРДА: Ташкентиде «Москва» гостиницаның бажыңы (үстүнде); Хөвең ажаар комбайннар бүдүрүп турар «Ташсельмаш» завод Узбекистанның индустриязының чорталары болуп турар. Машина тудукчуларының хөй кижилиг коллективинде чурттуң дыка хөй нацияларының төлээлекчилери ажылдап турар. Кол конвейерниң чыныкчы-слесарьлар бригадазы (ооң адаанда); Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Андижан областа Избаскан районнуң XX партсъезд аттыг колхозтуң даргазы, Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Абдусамат Тилябаев: узбек черниң хайыралы (адаанда).

Э. КОТЛЯКОВТУҢ, А. ГОРОКРИКТИҢ фотолары.

МАСТЕРЛЕРНИ АЛДАРЖЫТКАН

Бурунгу арттың эзээнде Уста-Кишлак суурнуң селекционерлери [illegible] үттүндүрүп калган сорттарын катап тарааш, элбек дүжүттү алганнар. Ол чечээшкиннер суурнуң «Урам холдуглар кишлагы» деп адын улам бадыткаан.

[illegible] Кушзайлчин [illegible] [illegible] чурттаныкчы чери ээлээн. Ооң амгы [illegible] [illegible] херекселдери база бар. Ол бүгү чүүлдер урам холдуг мастерлерни алдаржыткан.

Л. ДОЛИНА,
Ю. КРУЖИЛИН.

Джизак.

КЕЗЭЭ-МӨҢГЕДЕ ДОҢНАШТЫРГАН

И. Б. УСМАНХОДЖАЕВ,
Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

БИСТИҢ ЭВИЛЕЛИВИС — акы-дуңма республикаларның Эвилели 60 харлаар. Төөгү талазы-биле алыр болза, ол улуг эвес хуусаа-дыр. Ындыг-даа болза, ол бичии үениң дургузунда [illegible] чүс чылдарга деңнежир оруктуу эрткен. Ону Ортаа Азияның республикаларының чимээ-биле көргүзүп болур, оларга аас-кежиилиг орукту Улуг Октябрь ажыдып берген.

Совет республикаларның эвилели боттарының улузунга [illegible] [illegible] [illegible] чижээнден көргеннер.

В. И. Ленинниң инициативазы ёзугаар 1918 чылда Ортаа Азияга эң баштайгы социалистиг күрүне — Туркестан Совет Социалистиг Автономнуг Республика тургустунуп, аңда чурттап турар кижилерниң совет күрүнезиниң кавайы болганы билдингир. 1924 чылда чаа амыдыралды узбектер, туркменнер, таджиктер, кыргыстар тургузуп эгелээн.

Төөгүнүң фактылары [illegible] [illegible] чылда Узбекистанга М. И. Калинин [illegible] чораан. Ол кыштактарга, кишлактарга барып, ажылчыннар, дехканнар-биле ужуражкан. Бухара чоогунуң суурларының чурттакчылары хөвеңни хөйнү бериксээр-дир бис, ынчалза-даа чер болбаазырадыр херекселдер чок деп чугаалааннар. Аъттарны баскаан бызаан аппарган, тыртпа болгаш кетменьнер-биле хөй чүве кылдынмас.

Дехканнарның диилээ украны [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Узбекистанга [illegible]. Амгы үеде «Коммунизм» колхозтуң музейинде оң белиин сергеп, эргежирей берген фото-чуруктан ол тракторну, ону башкарып өөренип эгелээн кижилерни, узбек черге социалистиг орукту тургузуп турганнарын көрүп болур.

Революция мурнунда Узбекистанга үжүк-бижик билир кижи чок турган, бар-ла чүве — хол-биле ажыл кылыр он-шаа мастерскаялар, ядыы-түреңги чорук. Ол үеде буржуаз социологтар узбек улус кожуданган чоруундан чүс-чүс чылдарда-даа уштунуп шыдавас дииш турган. Ынчалза-даа коммунистерниң партиязы, Советтерниң эрге-чагырганы, ленинчи национал политика ол бодалдың шын эвезин бадыткаан.

БӨГҮНГҮ Узбекистанда 1600 хире улуг-улуг бүдүрүлгелерниң болгаш каттыжыышкыннарының ниити чүс хире салбырлары бар. Республиканың экономиказының үнделези — энергетика, металлургия болгаш машина тудуушкуну, химия база электроника.

Узбек ССР-ниң тургустунганындан бээр үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 216 катап өскен. Электри энергиязын революция мурнунда Россияга бүдүрүп турганындан 20 катап хөйнү бүдүрүп турар. 1924 чылда бүдүн он ниң айының дургузунда кылып келгени продукцияны ам ында ийи-ле хүн дургузунда бүдүрүп турар.

ССРЭ-ниң хөвең бүдүрер кол баазазы— бистиң республикавыс. [illegible] бүгү [illegible] чыгдының турар бүгү хөвенниң үштүң ийи кезиин ол берип турар. Узбек ССР-ниң тургустунганының соонда эрткен үеде хөвенчилер «ак алдынның» бүдүрүлгезин үжен катап улгаттырган. Узбекистанның хөвенчилери боттарының [illegible] [illegible] [illegible] хандаглар. Оон-даа улуг чедиишкиннерни чедип алыр арга бар деп олар санап турарлар.

Хөвеңниң дужүткүрүнүң талазы-биле делегейде бир дугаар черлерге кирип турар бис. Чаңгыс чыл дургузунда алды миллион тоннадан эвээш эвес чиг-эттиг ап турар. «Ак алдынның» чыылдазын оон-даа улгаттырып шыдаар-даа, ындыг ужурлуг-даа бис. Ону боттандырар арга-курлавырлары бар: Каршинскиниң, Джизактың болгаш Сурхан-[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] техниканы оон-даа ажыктыг ажыглаары — кол-кол курлавырлар бо.

Узбекистанның кодээ ажыл-агыйы хөй адырлыг. Тараа болгаш ногаа-бахча культуралары, чимистиң болгаш виноградтың, кокон болгаш маракульдуң, эъттиң, сүттүң, чуурганың база өске-даа продукцияның бүдүрүлгезин болгаш белеткелин чыл санында өзүп, Аъш-чем программазын боттандырарының [illegible] [illegible] [illegible] турар. Тараажылар, малчыннар чаа-чаа курлавырларны дилеп тып, күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн бедидип, гектар чер бүрүзүнүң беримчезин бедидип турарындан ол саалымышкын чыл санында улам улгадыр.

ССР ЭВИЛЕЛИНИҢ алдан чылдары республиканың угаан-бодал амыдыралынга кайгамчыктыг өскерилгелерни киирген. Бистиң улузувустуң хөй талалыг, чаагай культуразы чечектелген. Кыска хуусаа иштинде культура революциязын боттандырар аргаңы Совет эрге-чагырга берген.

Ону уттуваскан, үжүк-бижик өөрениир чоруунуң улуткаарынын демчеглериндей эгелээн бис. Амгы үеде республикада 43 дээди өөредилге черлери болгаш 230 хире училищелер, техникумнар бар, дөрт миллион хире өөреникчилер школаларда өөренип турар. Он муң кижиге 172 студент онаажыр, ол дээрге, сайзырангай капиталистиг күрүнелерден элээн каш катап хөй. Республиканың Эртемнер академиязы, чүс-чүс эртемнииглер институттары үрегүнниедиг ажылдап турарлар.

Бүгү назынында уржулбас, мөзүде-арның шын алган чоруур позун узбек херээжэнниң кезээ-мөңгеде ап октап, чаа инпталледиң деңна эрге-хандылыг болганы социализмниң база бир улуг чаалап алыышкыны болур.

Мурнунда национал ындыг черлерниң хөгжүлдезинге чаа үе-чадаңы Совет Социалистиг [illegible] [illegible] тургускан. «Бистиң бүгү улустарывыстың социалистиг Ада-чурту— ССРЭ дег кыска хуусаа дургузунда шуптуу нацияларының болгаш биче улустарының бүгү талалыг хөгжүлдезинге дыка хөй чүүлдерни кылган күрүне төөгүде турбаан— [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чылдайда» доктаалында чугаалап турар.— Индустриализацияның, кодээ ажыл-агыйның коллективизациязының үезинде, социализмни тургузар дээш демиселге оларның чаңгыс эвп дадыккан болгаш [illegible].

ЧАҢГЫС ААЙ эвилелге сырый каттыжыышкын, акы-дуңмалышкы кады ажылдажылга болгаш ботботтарынга дузалажылга нация бүрүзүнүң арга-курлавырларын улгаттырар социал-экономиктиг [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. «Куштуң күжү чалгынында, чонуң күжү найыралда» деп чөөн чук улустарының үлегер домаа бар, ол черле шын.

Совет Россия тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелеп Узбекистанга акы-дуңмалышкы дузаны көргүзүп эгелээн. Туркестанга ирригация системазын катап тургузарынга акша-хөреңгини тускайлап берген. Чурттуң төп районнарының ажылчыннары болгаш [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], мануфактураны, дериг-херекселдерни он-он эшелоннарга чоруткаңнар. Чонну найыралдың эшелону деп тывыштыр-ла адаан.

Москвадан, Уралдың хоорайларындан, өске-даа үлетпүр төптеринден состаттар кээп, кацны, шойну, станоктарны болгаш дериг-херекселдерни, тудуг материалдарын сөөртүп эккеп турганнар. Ленинградтың болгаш Ивановонуң поставыкчылары узбек хөвенчилерни шефке алганнар. Үжен чылдарда-ла «муң-муң кижилерниң кердээри» деп шимчээшкин калбарып эгелээн. Орус пос-таавыкчылар биле узбек дехканнарының найыралы мичээр тыптып, быжыглап, дагжаан.

Бот-боттарынга акы-дуңма дузалажылганың болгаш кады ажылдажылганың чаа-чаа хевирлери бистиң нияти сонуургалдарыңыска ужур-дузалыг болуп турар. Мындыг фактыны көрээлинер: узбек тудугжулар болгаш мелиораторлар амгы үеде Россия Федерациязының кара хөрзүнүг эвес черлерин шиңгээдип алырынга дузалажып, БАМ-да ажылдап турарлар. Шаанда орус акыларывыс аш-чуу ховуңу шиңгээдип алырынга бисче дузалажып турган болгай. Республикага Ленин орденин тыпсырынга тураскааткан байырлыг хуралга чүве чугаалап турган, эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Бистиң улуг чуртувустуң экономиктиг болгаш культурлуг амыдыралынга, совет улустарның найыралының хөгжүлдезинге бөгүнгү Узбекистанның салымы кыйы дыка улуг. Кара хөрзүнүг эвес черин сайзырадырының программазын боттандырарынга [illegible] [illegible] [illegible] киржилгезин СЭКП ТК бодин-биле үнелеп турар, эштер.

Ол дээрге, интернационализмниң ажыл-херек кырында көргүзериинге эки үлегер-чижек болур-дур, эштер».

Чурттуң өске-даа акы-дуңма республикалары-биле бистиң [illegible] бүгү [illegible] база быжыг. Кандыг-даа улуг үлүг-херекти деңге бүдүрери амыдыралдың совет хевиринин чарылбас кезээ апаргаа. Узбекистанның болгаш Таджикистанның ажылчы чоннары Фергана каналын кады тутканнар. Вахш шыкалзын деңге шиңгээткеннер. Ындыг чижектер дыка хөй.

Совет улустарының интернационалчы акы-дуңмалышкызының күчүзү 1966 чылда Ташкент чер шимчээшкининден когараан турда, улам тодаа [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], тоолда чүве дег, улам каас апарган, архитектуразы-биле, скверлери-биле, парктары-биле онзаланып баступ турар.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилели кайгамчык чараш болгаш күчүлүг. Эрткен орукту эргий көргеш, совет улустарының сагыш-сеткили, улуг күжү, интернационалчы акы-дуңмалышкызы коммунистерниң Ленинчи партиязының [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чедиишкинниң кол үндезини партияда, ооң мерген удурдулгазында.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ бүгү чедиишкиннеринге улус депутаттарының Советтериниң рөлю улуг. Массаларның күженишкиннерин каттыштырбышаан, оларның чангыс аай сорулгаже угландырып тура, улустуң эрге-чагыргазының органнары партия организацияларының удурткулгазы-биле ажыл-агыйны органзакчы болгаш кижилиг дамчыр ажылдарны чорудуп турар. Советтерниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазы —республиканың социал-экономиктиг болгаш культурлуг кол-кол айтырыгларын шиитпирлээринге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Келир үениң перспективаларын бодап, чаа-чаа бедиктерни төлевилеп тура, совет Узбекистанның ажылчы чоннары Ташкентиже болган байырлалга Леонид Ильич Брежневтиң саналдарынче болгаш айтыышкыннарынче база катап эглип кээп турарлар. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң салган сорулгаларын, беш чылдың планнарын болгаш даалгаларын күүседиринге олар күженишкиннерин болдуруп турар.

(СЭТА).

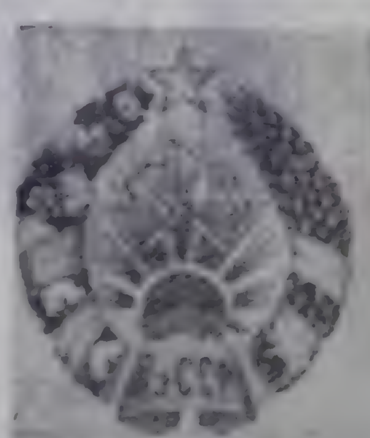

РЕСПУБЛИКАГА ШАКТА, ХҮНДЕ, ЧЫЛДА...

Бир шакта-ла Узбекистанга он өг-бүле чаа бажыңче көжүп турар. Чылда республикага 92,7 муң квартираларны ажыглалга киирер, ол дээрге, 5,8 миллион дөрбелчин метр чуртталга шөлү-дүр.

* * *

Узбекистанның электростанциялары шак дургузунда 4 миллион киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрүп турар. 1925 чылда, ону сеан этелээнде, 0,63 миллион киловатт-шак болган. Бо юбилейлиг чылда республика 37,1 миллиард киловатт-шак электри энергиязын бүдүрер.

* * *

Делегейде хөвең бүдүрүлгезин он кезекке хуваарга, ооң сес хирези Узбекистанга онаажыр. Эрткен турар чылда ооң бүдүрүлгезин 1,8 миллион тонна чедер. 1924 чылда, кижи республика тургустунганда, ооң бүдүрүлгезин [illegible] [illegible] [illegible] тонна хөвең бүдүрген.

* * *

Узбекистанда чыл санында 100 муң гектар суггаттыг черлер немежип турар. Ол черлерни кодээ ажыл-агыйга ажыглаарынга механизастаттынган комплекстер улуг рольду ойнап турар. Оларның составында бедик бүдүрүкчүлүг техника элбек. А 60 чыл мурнунда республикага «Фордзон» деп маркалыг 30 трактор турган.

Республиканың суггаттыг черлеринде чүгле хевең өзүп турар эвес, арбай, кызыл-тас, кукуруза болгаш рис база хөй. Гараның ниити чыылдазы бо чылын үш миллион тонна чедер. 1924 чылда ону чүгле 767 муң тонназы бүдүрген.

* * *

Улуг Октябрьның тиилелгезинге чедир республикага чонуң үш хуузу үжүк-бижик билир турган болза, ам беш чурттакчының бирээзи-ле өөренип турар. Чыл санында 3 миллион ажыг оолдар болгаш кыстар парталарга олуруп, дээди өөредилге черлериниң болгаш техникумнарның аудиторияларынга кээп, профессионал-техниктиг училищелерниң кабинеттеринге кичээлдеп турарлар.

* * *

Амгы үеде Узбекистанда дөрт муң Культура орууларын болгаш Культура бажыңнары бар, ында ийи миллион кижи бот-тывынгыр уран чүүлге хаара туттунган. Олар 2200 боттывынгыр уран чүүл коллективтерин, 56 улустуң театрларны тургускаңнар.

* * *

Совет эрге-чагырганың чылдарында дөртен алды музей, хоорайларда болгаш суурларда оларның он-он филиалдары ажыттынган. Чыл санында оларга ийи миллион совет кижилер болгаш даштыкы туристер аалдап кээп турар.

* * *

Баштайгы «Ужуглелдиң» чүгле Совет эрге-чагырганың чылдарында үндүрүп эгелээн Узбекистанда амгы үеде 281 солун узбек, орус, таджик, татар болгаш бистиң чуртувустуң өске-даа дылдарында үнүп турар. Чылда оларның ниити тиражы 900 миллион экземпляр чеде бээр.

(СЭТА).

ААС-КЕЖИКТИГ САЛЫМ-ЧОЛДАРНЫҢ ХООРАЙЫ

Ташкентке [illegible] чаа [illegible] турар микрорайонун «Найырал» деп адаан. 1966 чылда болган чер шимчээшкининиң [illegible] [illegible] черлерин катап тургузарынга [illegible] [illegible] [illegible] дар эргеңи чаалап алган. Ынчангы берге үеде олар чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан Узбекистанның найысылалынга чедип келгеннер.

Чер шимчээшкинниң соонда бир недели [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Ташкентиге чедип келген. Шеверлекчилер бригадазын апарган. Амгы үеде ооң удуртуп турар коллективи республика найысылалының аңгы-аңгы булуңнарында элээн каш объектилерни шеверлеп ажылдарын кылып турар. Оларның бирээзинден өскезинче бар чоруй П. Савчук болуун кирген [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] керүп эртер.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] таар. Ол дээрге, Пётрнуң эң [illegible] [illegible] [illegible] ол, бригада удуртуру ол анаа өөренген. Беш республикадан келген аңгы-аңгы кижилерни ажылынга удуртуру амыр эвес болган. Ынчалза-даа баштайгы ыыылгалдары ол чедиишкинниг [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Ташкентиниң төп шөлүнүң чоогунда эң-не чараш бажыңнарның бирээзи — В. И. Ленинниң Төп музейиниң филиалы турар. Чүве сиилбир узбек мастерлер-биле кады П. Савчуктуң бригадазы ооң шеверлел ажылын база кылган. Узбекистанда салгалдан салгал дамчып келген ол нарын уран чүүлдү ажык тудуг-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Хууртарның найыралының Б. И. [illegible] [illegible] [illegible] эртемжызы [illegible] тудуунга Петр ол, кыс ийи дуңмазы-биле [illegible] киришкен. Олар бо хоорайны катап тургузары-биле анаа чедип келгеннер. Амгы үеде Савчуктарның өг-бүлези Ташкентиниң сурагжыг тудугжулары апарганнар.

Хоорайның он-он [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Ынчан чүгле болуңуң киришкени тудугларының дугайында чугаалары-биле ол кызыгаарлаттынмас. Хоорай Совединиң депутады, тудуг талазы-биле доктаамал комиссияның кежигүнү Савчук дыка хөй коллективтерниң ажыл-херээниң дугайында тергиин эки билир.

Хоорай Совединиң сеселдү сесселдарының [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 1966 чылдан бээр Ташкентиге 14 миллион дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга киирген. Хоорайның бүгү-ле районнарында найырал кварталдары көвүдээн. Чер шимчээшкинниң соонда үш чыл эрткенде туттунган бажыңнарның [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Чурттуң улустарының найыралы хоорайның үрегдеттинген черлерни [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] найысылалдың тударынга улуг салыышкынны киирген.

Г. КАЗАНЦЕВА,
СЭТА-ның корр.

Ташкент.

АНГРЕННИҢ ХӨМҮР-ДАЖЫ

Узбекистанда «Ангрен» разрез хөмүр-даш чиг-эдиниң тывыжын барык үш катап улгаттырар эргеңи бээр. Ооң чииң өртектиг хөмүр-дажы Ангренниң ийиги гидроэлектростанциязынга удавас херек апаар. Станцияның баштайгы [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] же терелиг чорукту турган. Оларга чүгдү ана Донбасстан эккээр...

Ам ол кышкылгын орнунда [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] дүс-даа сонгавас. Элээн каш минута болгаш-ла одаар чүүл чүдүрген составтар чорупр турар.

Разрезтиң бүдүрүү самдарын ыныг. А дээрге [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

«Узбекшахтострой» трест ажылдыг хары үеде барык чээрби хире объектиде ылыш турар. Дег транспортуруң дериг-херекселдерин септээр тамылы-биле улуг завод, чылда 900 тонна хөмүр-дажы бөлбедирдир күчүлүг гипрофабрика, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Одаар чүүл тывыжының фронтуу база калбарып турар. Бир тонна хөмүр-дашты оларн-биле беш-алды кубометр черни айдара каар болгай. Одаар чүүл тывыжын үш катап улгаттырары-биле чеже хире күженишкин түдүрери ноон-на илдең мышкыжы. Ынчангаш бүдүрүлгени техниктиг эде дерииги база чугула болуп кел чыдыр. Он-он [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чередешир улуг бүдүрүкчүлүг ротор агрегаттары база ажылгаттынар.

Ортаа Азияда оолганенергетиканың эң улуг баазаларының бирээзи Ангренниң ужур-дузалыы ам-даа улгадыр.

А. СКОРОБОГАТОВ,
СЭТА-ның корр.

[illegible]
Ташкент областы.

Экономиктиг өөредилгениң организакчыларынга, пропагандистерге

ЧӨВҮЛЕЛДИҢ КҮЖҮНГЕ ДАЯНЫР

«Ажылчы чонуң экономиктиг өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Профэвилелдерниң бүгү-эвилел чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын [illegible] ры болгаш пропагандистер, ажыл-агый удуртукчулары [illegible] ның кылып чорудар ажылдарын эде көрүп, тускай планны чогаадып турарлар.

[illegible] ниң амгы чадазында экономиктиг өөредилгениң улуг ужур-дузазын доктаалда демдеглээн. Ооң-биле чергелештир [illegible] болгаш түңнелдиишиң экономиканы [illegible] хевирлер оруунче шилчилдериниң дээштиг, ону өзулуг камналгалыг бол[illegible] стратегтиг негелдезинге ам даа чедир дүүшпейн турарын айыткан. Ынчангаш партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринге база чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң не[illegible] миктиг» өөредилгениң уткаларын болгаш организастыг хевирлерин бо доктаалда [illegible].

[illegible] эртемге үндезилеттинген деңнелин бедидерин, ооң практиктиг [illegible] теңдиринерин марксистиг-ленинчи теориязы болгаш СЭКП-ниң [illegible] ын, эш Л. И. Брежневтиң болгаш партияның оон-даа өске удуртукчуларының ажылдарын [illegible] биле өөренирин чедип алырын ук доктаал негеп турар.

[illegible] чаа структуразын доктаалда [illegible]. Экономиктиг өөредилгениң системазынга ам коммунистиг күш-ажылдың болгаш тодаргай экономиканың школалары, экономиктиг семинарлар тургустунган турар.

Амгы үеде бистиң республикада партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилгениң системаларында четчелдээшкин чорупт турар.

Үстүнде көргенивис доктаалга дүүштүр экономиктиг өөредилгениң школаларының болгаш семинарларының четчелдээшкинин канчаар чорутса чогуурул?

Коммунистиг күш-ажыл школалары

Бо школаларга совхозтарның, үлетпүр, тудуг, транспорт, садыг болгаш оон-даа өске бүдүрүлге черлериниң ажылчыннары [illegible]. Оларның дыңнакчылары коммунистиг [illegible] айтырыглары-биле база мурнакчы дуржулганы өөрединден аңгыда келир өөредилге чылында «Хумагалыг чорук — коммунистиг онза хевир» деп өөредилге программазын өөренир. Бир эвес бүдүрүлге черинде чаа ажылдап келген аныктар бар болза олар «Экономиктиг билиглерниң үндезиннери» деп курсту өөренир ужурлуг.

Бо школаларның ажылын [illegible] тер-биле ажыл чорудар. Ки[illegible] деңнелин бедидер дээш чижектиг ажылдарны чер-черде профэвилел комитеттери холга алыры эргежок чугула.

Тодаргай экономика школалары

Бо школаларга бүдүрүлгеде ажылдап турар специалистер, бригадирлер, мастерлер, цех, эзлчег удуртукчулары, ферма эргелекчилери дээш салбырларның оон-даа өске удуртукчулары өөренир. Келир өөредилге чылында олар «Кам[illegible]», «ССР»-ниң Аъш-чем программазы», «Ажыл-агый механизмин сайзырадылганкыдары» деп курс[illegible]. Эрткен өөредилге чылында [illegible] чорук дугайында айтырыгларны өөренип кааптар школалар ам келир өөредилге чылында Аъш-чем программазын өөрензе чогуур.

Чер-черде ажылчын коллективтерге коллдуунда бо школалар тургустунар. Бүдүрүлге черлериниң, совхозтарның удуртукчулары болгаш кол специалистери партия райкомнарының чанында партия, ажыл-агый активиниң школаларының дыңнакчылары болур болгай. А Кызыл хоорайда министерство, ведомство [illegible] ры партия обкомунуң чанынга тургустунар мындыг школаларга хаара туттунар. Олар келир өөредилге чылында ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын партия тургузуушкунунуң болгаш идеологтуг ажылдың айтырыглары-биле чергелештир сайгарар.

Экономиктиг семинарлар

Министерство, ведомство, лаборатория болгаш улуг-улуг бүдүрүлге черлериниң дээди [illegible] тыр боттарының билиин бедидерлер.

[illegible] ажылын шыы организастаары партия, ажыл-агый органнарының чугула херээ. Экономиктиг [illegible] ы-биле бот-өөредилгени организастап, экономиктиг теорияны өөрениринге күзээн дээди [illegible] дээштиг өөредилгениң организакчылары тургузар. Кандыг айтырыгларны олар бот-өөредилге-биле өөренирил, ону тодарганлаар, оларга тускай [illegible] кижини томуйлаар. Бот-өөредилге-биле өөренир 15—20 кижиниң дыңнакчыга бир пропагандист азы консультант турар. Ол дыңнакчыларга өөре[illegible] айтып берген, планны тургусчуп бээр болгаш чугула литератураларның, көргүзүг материалдарының [illegible] катап пропагандиске ужуражып, кылган ажылдарын көргүзер. Бир чугула теманы-шилип [illegible] эттирер (айда бир катап). [illegible] карларның дыңнакчыларының бот-өөредилгезин партия организациязы, ажыл-агый удуртукчулу кичээнгейге алыр ужурлуг. Бот-өөредилге-биле [illegible] Аъш-чем программазы, «В. И. Ленин, СЭКП камналга болгаш хумагалыг чорук дугайында» деп курсту, «[illegible]-ниң экономиктиг политика-[illegible] «Ажыл-агый механизмин сайзырадылганкыдары» деп курсту шилип ап болурлаар.

[illegible] кымнар организастаарыл деп [illegible] ни угландырган. Экономиктиг [illegible] ажылын удуртуп башкарарын [illegible] рыылаар. Олар экономиктиг [illegible] дамчыштыр ажылдаар. А кол ажылды — школаларның болгаш семинарларның четчелдээшкинин, пропагандистерни [illegible] бедидерин, оон түңнелдиин [illegible] дерин чорут турарын хы[illegible] чуларны дорт харыылаар.

Экономиктиг өөредилге дээрге кадрлар-биле ажылдың бир кезээ, хевири деп доктаалда айыткан. Ынчангаш удуртукчу бүгүдези бо өөредилгеже кичээнгейни шыңгыы салып, [illegible] ниң мурнунда партия, проф[illegible]. Анаа школа бүрүзүнүң дыңнакчылары [illegible] гүзүп, [illegible] лаар. Кижээлдээр чурумну [illegible]. [illegible] ажылын үнелеп, аңаа ажылдарынга таарымчалыг бай[illegible] кабинет. Кабинетти тургузуп, ону техниктиг херекселдер, көргүзүг материалдары, литературалар, программалар, [illegible]. Ындыг кабинеттер Кызыл хоорайда, [illegible] лап «Тывакоммунэнергода», № 1 АТБ-де, «Тыва кобальт» комбинатта, «Алдан-Маадыр», «Чаргы Баары», «Ийме», «Мөрен» совхозтарда эки деритдинген. Ийнде, көрдүнген штаттан бир кижини экономиктиг өөредилгени харыылаар методист кылдыр томуйлаар. «Тыва кобальт» комбинатта тускай организакчы-методист томуйлаттынган. Ынчангаш мында экономиктиг өөредилгени дээштиг-даа, орга[illegible]. Үште, бүдүрүлге черлеринде, совхозтарда экономиктиг өөре[illegible] ажылын күштелдирерин чедип алыры чугула. Ындыг чо[illegible] планын бадылааш, ажылды билдилиг чорутса чогуур.

Сентябрь айда чөвүлеледерниң хуралынга үстүнде көргенивис доктаалды өөренип, аңаа холбаштыр тускай хемчеглерни ажылдап кылыр. Бүдүрүлге черлериниң экономистери пропагандистерге дуза кылдыр экономиктиг анализтерин, дөмчүлалдарын ай санында кылып турза эки. Бо ажылды база-ла чөвүлел башкарар ужурлуг.

Кол-ла чүве өөредилгениң [illegible] алыры. Дыңнакчы алган билиин ажылдаанга [illegible] бичир кылдыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, он бирги беш чылдың планныг [illegible] пагандист бүрүзүнүң, организакчы бүгүдениң хулээлгези болур.

Е. АЖИ.
СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдылгазының бажыңының консультантызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫҢ АЙЫЫЛДЫГ ПЛАНЫ

Пентагонуң стратегтиг чаа планының дугайында даразында айтырыгларга тайылбырны бээрин ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Кол штавының эргелел начальниги генерал-полковник Н. Ф. Червовтан ПМА-ның шериг айтырыгларының талазы-биле тайылбырлакчызы В. Морозов диләэн.

—АКШ-тың шериг ведомствозунуң (Пентагонуң) чаа стратегтиг планынга хамаарышкан чажыт шериг директиваның дугайында чүүлдү бо чылдың август 15-те «Лос-Анжелес таймс» деп америк солунга парлаан. Американың Каттышкан Штаттары Совет Эвилелинге удур узак хуусаалыг ядролуг дайынны шыдажыр болгаш тиилээр аргалыг деп ол чажыт документиде бадыткан турар. Ол чажыт информацияны солунга канчап парлаттына бергенил?

— Чажыт информацияны солунга парлааны—америк администрациязының бодунуң инициативазы-дыр деп бадыткаарының барымдаалары бар. Кандыг сорулга-биле ону ынчаар кылганыл? Бирээде, Совет Эвилел-биле ядролуг дайын чайлаш чок дээр бодалга болгаш АКШ ол дайынга шоолут когарал чокка тиилеп болур дээр үзелге Каттышкан Штаттарның хөй-ниитизин чаңчыктырар, белеткээр сорулгалыг болган. Ийнде, АКШ-тың ракета-ядролуг күчүзүн улам-на улгаттырарының [illegible] боттандырарынга бодунуң «шиитпирлиин» НАТО талазы-биле эвилелчилеринге Рейганның администрациязы көргүзер бодаан. Үште, ССРЭ-же ыйыышкын кылырын оралдажыр, ядролуг [illegible] гаарлаар талазы-биле чугаалажылышкынарга Совет Эвилелиниң дужуп бээрин чедип алыр бодаан. Дөртте, АКШ-тың шериг күтүзү-биле, ядролуг чепсекти ажыглаарынга [illegible] улустарын коргудар болгаш ооң-биле республиканчы партияның адын удавас болур соңгуда кампаниязынга көдүрер. АКШ-тың шериг-үлеттир комплекизиниң [illegible] чедип алыр бодаан.

— Пентагонуң стратегтиг чаа планының алыс утказы кандыг болуп турарыл?

—Ады [illegible] үеде үргүлчүлээр хусаалыг «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайынны Европага чорударынче кол кичээнгейни ол планда угландырып турар. Ындыг дайынның түңнелинде ССРЭ-ни дужуп бээр азы АКШ-ка ажыктыг дугуржулганы кылырынче ону албадаар бодап турар. Пентагонуң стратегтиг ол чаа планының алыс утказы—АКШ-тың президентизи турган Картерниң № 59 директивазының [illegible] америк чепсектиг күштериниң, ниитизи-биле чурттуң тодаргай хемчеглерин кылдыр боттандырар, [illegible] АКШ-тың тиилелгезин чедип алыр сорулгалыг болуп турар.

—Ол чүү мындыг хемчеглер боор?

—Ол дээрге — материалдыг базазы, тодаргайлаарга, ядролуг чаа боо-чепсектерин — «МХ», «Трайдент-1», «Трайдент-2» ракеталарын, «В-1» деп бомбалакчы улуг самолеттарны, «Першинг-2» ракеталарны, эң-не ырадыр ужуглар чалгыныг ракеталарны, ядролуг хөй чепсектерни, ооң иштинде нейтронуг бомбаларны бүдүрери-дир. Ол дээрге—ССРЭ-ниң болгаш социалистиг [illegible] деңнээлдерлеринде шериг [illegible] кунарны кылыр сорулга-биле АКШ-тың чепсектиг күштериниң чурттуң шериг-политиктиг дээди удуртулгазының талазындан башкарарының идегелдиг системазын тургузары-дыр.

—«Кызыгаарлаттынган» ядролуг дайын дугайында Пентагонуң директивазының дугайында тайылбырлап көрүңерем.

—Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында хүлээлгени Совет Эвилелиниң алганы хамыктың мурнунда демдеглээр херек. АКШ-тың администрациязы бо чугула совет инициативага чугле харыы бербээн эвес, харын-даа америк ядролуг шериг күчүзүн улам улгаттырып, күштерин барык дең байдалын бодунга ажыктыг кылдыр [illegible] деп турар-дыр. АКШ-тың [illegible] Уайнбергер мынча деп медеглээн: «ядролуг дайынга АКШ үстүнге чор ужурлуг».

Европага ядролуг дайынның [illegible] чүгле ол районну узуткаттынган турар, а Американың Каттышкан Штаттары хамыызынга бүдүн артар деп бадыткаарын Пентагонуң стратегтери оралдажып турар. Ылчалдажок, ол дээрге, хоозун күзел, бодун мегелээн чорук-тур. Мааа холбаштыр эш Л. И. Брежнев шуут тодаргай чугаалаан: «...Шыны чугаалаар болза, «кызыгаарлаттынган» ядролуг кандыг-даа дайын турун болбас. Ядролуг дайын Европага азы өске-даа черге ныптыга бээр болза, ол дайын бүгү делегейже чайлаш чок нептерей бээр. Дайынның бодунуң, амгы үениң боо-чепсектериниң [illegible] характериниң логиказы ындыг болуп турар. Бо дугайын тодаргай билип алыр херек. Ядролуг дайынны [illegible] хамыызынга апаа артып калырын күзээн кижилерниң бодалы хоозун кордаашкын-дыр».

Америк президентиниң чо[illegible] ти «кызыгаарлаттынган» кыл[illegible] аңаа сүмелешпишаан, ядролуг дайынны баш бурунгаар план[illegible] нерэ бүзгаар чорударын саналдап турар. Ынааарга ядролуг дайынны «кызыгаарлаттынган» кылдыр чорудары херек кырында болдунмас дээрин сарымадыг кижи бүрүзүнге билдингир болгай. Ядролуг дайынны чугле шериг объектилер [illegible] кызыгаарлаар, шеглээр дээн бодал — хоозун чүлчүрүүшкүн-дүр. Ол [illegible] дээрге — улустарны мегелээр дээн оралдажышкын-дыр. Бо дугайын Пентагонуң стратегтери билип турар. «Кызыгаарлаттынган» ядролуг кандыг-даа дайын чайлаш чогу-биле бүгү делегейниң ядролуг дайынын [illegible] шилчиир бээр ийик.

— Пентагонуң ядролуг амгы стратегиязының танышка айыылының дугайында чугаалап көрүңерем.

— Пентагонуң ол стратегиязында кол айыыл чүдел дизе, шериг-политиктиг айтырыглар талазы-биле президентиниң кол чөвүлекчилери кезерей дайынчыларнын [illegible] болуп турарында. Ынчангаш ядролуг дайынга тиилеп болур дээр хоозун кордаашкынга америк администрациязы ниити-биле бүзүрей берип магат чок.

Делегейниң хөй-ниитизи, ооң иштинде НАТО-нуң Барыын Европада чурттарының удуртукчуларының хөй нуруузу Пентагонуң ядролуг пламнарының дугайында «Лос-Анджелес таймс» солунунуң дыңнадыын [illegible] ның айыыл чок чорууңга [illegible] АКШ-тың [illegible] турар. Хөй-ниитиниң сагыш дү[illegible] АКШ-тың администрациязы оралдажып турар. Ынаалдажок бодунуң айыылдыг хеделгээзиниң агентыраңга «совет агрессиязының айыылының күштелгени» дээр хоозун нүгүлдээшкинниң мурнуну хевээр ажыглап турар. Тайбыц [illegible] АКШ-тың ядролуг чаа стратегиязының [illegible] бооп турар-дыр.

(ПМА).

Израиль агрессия АКШ-тың шериг, политиктиг, дипломаттыг болгаш өске-даа деткимчези-биле когараллы болгаш үрегдээшкиннерни болдурган. Геноцидтиң политиказын боттандырбышаан, Тель-Авив палестиннерни болгаш ливаннарны өлүрүп-хыдып, ливан найысылалды чер кырынга чок кылырын оралдажып турар.

ЧУРУКТА: Барыын Бейруттуң хуузунчуларының бирээзи. СЭТА-ның фотохрониказы.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Куба экономиканы планнаар чорук шынар талазы-биле чаа үе-чадаже кирип турар. 1983 чылдың төнчүзүнге чедир республиканың улуг ажыл-агыйының 2000 чылга чедир хөгжүлдезиниң эртемге үндезилеттинген планын тургузарының ажылы коллдуунда доос тур деп, Кубаның КП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, Планнаашкынының төп чөвүлелиниң даргазы Умберто Перес төрептиктиг «Куба социализм» сеткүүлге бижээн.

Куба эртемденнер болгаш специалистер мындыг ырак үеге чедир тодаргай экономиктиг стратегияны ажылдап кылырда боттарының Совет Эвилелинде болгаш өске-даа социалистиг чурттарда эш-өөрүнүң дузалынга даянып турарын чүүлде демдеглээн. Бүгү республиканың хемчээлинге планнаашкынны шынар талазы-биле чаа үе-чадаже шилчидеринге эки үндезин [illegible] социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң комплекстиг дуржулга планын совет болгаш куба специалистериниң кады кылганының дуржулгазы бооп турар.

ПОЛИТБЮРО ХУРАЛЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПОБП ТК-ның Политбюрозунуң аңаа чоокта чаа болган хуралынга Польшада ниитилел-политиктиг байдалды чугаалажып көрген. [illegible] чогумчалыг боон кол чыдар байдалын, а ол ышкаш хамаатыларның айыыл чок чоруунга улам ханы идегелин экстремистиг күштер ураарын оралдашканын демдеглээн. Чаа оңчук-чөгээлиг аваантураның сылдаа 1980 чылдың август болуушкуннарының оң, а ооң эчис сорулгазы америк администрациязының ниити пламнарын ёзугаар Польшаны [illegible] чурум чок чорууңтуң олдаанче база катап кирери боор турган.

Политбюро экстремистерниң [illegible] ган айыылдыг үүлгедиишкиннерин бурууп шаап көрген. Ко[illegible] лакчылары болгаш организакчылары харадаашкыны болдурган фактыларның болганы дээш бүгү харыысалганы чүктээр апаар.

ПОБП ТК-ның Политбюрозунуң [illegible] медээде августуң 31-де бүгүле бүдүрүлге, албан черлеринге шуптузунга ажыл чогумчалыг чорупт турганын онзалап [illegible] ажылдар топпар, чурт дээш [illegible] шаан, чогумчалыг болгаш амыр-шелээн чорукче чүткүп боттарының [illegible] леп көрүп бадыткааннар. Дувураашкын чок, быжыг турушт уг чоруктуң чугула фактору партия органнарының болгаш [illegible] тиг идепкейи болган.

ПОБП ТК-ның Политбюрозу [illegible] чок чоруктуң албан черинин, хамааты милицияның эки тура кургаазының ажылдан[illegible] тап тургузар дээш шиитпир[illegible] ретке. Социалистиг кургунениң эрге-ажыктарын камгалаарынга кажан-кезээде белен польша шеригниң офицерлериниң болгаш солдаттарының [illegible].

[illegible] дың ак сеткилдиг бүгү кижилери моон-даа соңгаар боттарының патриотчу туружу болгаш күш-ажылы-биле боттарының социализмге удур сорулгаларын чедип алыр дээш [illegible] урекчилери-биле болгаш анархияның күштери-биле демисежир дээрзинге бүзүрелди илереткен. Политбюро коммунистерни, бүгү поляктарны чурттуң чаагай чоруу дээш тургузуу [illegible] патриотчу күштерни сырый каттыштырарынче кыйгырган.

АНТОНИО МАЙДАНАНЫҢ АМЫ-ТЫНЫН КАМГАЛААР

ПРАГА, (СЭТА-ның корр.). [illegible] Парагвайның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары Антонио Майдананың [illegible] турар деп, [illegible] Хуан Пинос медеглээн.

[illegible] патриотчу [illegible] боттарының [illegible] СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга чугаалаан. Антонио Майдананы [illegible] чектеп турарын Парагвай эштерден билип алдывыс деп, ол чугаалаан. Парагвай Коммунистиг партияның ТК-зының Бирги сегретарын [illegible] ооң кадым бансыраан. Аңаа дең-дораан эмчи дузаламчызын көргүзери негеттинип турар. Ынчангаш бурунгаар демдилелиг кижилерниң хөй миллион үнери А. Майдананы камгалаары-биле улам-на күчүлүг чаңгыланып ужурлуг.

А. Майдананың кандаазы болгаш ооң салым-хуузунуңдаа дугайында чүү-даа аңаа билдинмес деп Парагвай диктатор бадыткан турар. Ол—мего чорук-тур. ПКП ТК-ның Бирги секретары Парагвайның «Эмбоскада» деп кара-бажыңында [illegible] ның дугайында медээ фашистиг дөу-чурумнуң хоругдал черлеринден биске келген. Стресснер хөй-ниитиниң бодалын бүдүүлдүрер болгаш хоп-меге чүүлдерге чаныртыныш алгаш, А. Майдананы шаажылаар дээш оралдажып турарынга чиглиниг-даа турбас.

В. ЯРОШЕВСКИЙ.

«БОТТАНМАС СТРАТЕГИЯ»

Делегей политиказының эң чидиг болгаш чугула айтырыгларынга хамаарыштыр чамаан [illegible] авторларының чүүлдерин Норвегияның хөй солуннары парлап турар апарган. Ындыг чүүлдерниң бирээзи — «Нурдлис» солунунуң редакторы И. Бристофферсенниң чоокта чаа [illegible] чүүлү. Ол тайылбырын эгезин «Рейганның стратегиязы—боттанмас стратегия-дыр» деп адаан. Совет Сибирьниң бойдус газын Барыын Европа чурттарынга садарын моондактаар дээн америк президент Р. Рейганның оралдажылгазының [illegible] хөй чижектерин бүзүрелдиг кылдыр ол чүүлде айыткан.

Ол [illegible] ры мындыг. Совет Эвилелиниң бойдус газын Барыын Европа [illegible] ларын моондактаар дээн АКШ-тың президентизи Рейган кандыг-даа хемчеглерни алырындан хамаарылга чокка, Сибирьниң газы планнаттынганын ёзугаар 1984 чылда ол чурттарга четкен турар деп, автор бижээн. Рейганның кор[illegible] биле хандыр көрүп келген кижилер база ынчаар санап турар.

[illegible] хөй бойдус байлаа, совет экономиканың тургузуу, ССРЭ-ниң экономиктиг, технологтуг болгаш күш-ажыл курлавырлары кандыг-даа төлевилелди доктааткан хуусаазында боттандырар арганы берип турар деп, И. Кристофферсен уламчылап бижээн. Барыын Европага чедир газ дамчыдар [illegible] га шиитпир-биле 10 миллиард долларны чарыгдаары көрдүнген. Совет газы Барыын Европа чурттарынга садыглаары — Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразынга садыг төөгүзүнге эң улуг садыглажылгазы болур ийик деп, автор айыткан. Ынчаарга Барыын Европага чедир газ дамчыдар хоолай тудуузун төлевилелдиг — газ дамчыдар хоолайлар тудуунуң талазы-биле 1985 чылга чедир ССРЭ-ниң пландарының чүгле 12 хуузу-дур. Барыын Европага чедир газ дамчыдар хоолай тудуузун [illegible] делегейниң ол районунуң күрүнелерниң [illegible] улуг чүгле 10 хуу болуп турар.

Рейганның оралдажыышкынында [illegible] бурадыптар өске-даа байдалдар база бар деп, ол чүүлде демдеглээн. Хамыктың мурнунда Совет Эвилели делегейде эң хөй бойдус курлавырларлыг болгаш минералдарлыг.

ССРЭ-ниң хөй [illegible] барги ээлчегде нефтини, газты, ыяш материалдарын, минералдарның арбын дөжилерин садып алырын Барыын Европа чурттары дыка күзеп турар. Газ дамчыдар хоолай тудуунга херегләэр дериг-херекселдерин Барыын Европа чурттары ССРЭ-ге садарын АКШ-тың президентизиниң моондактап, хоруглап шыдавас болгаанда, [illegible] ниң садыглажылгазын ол черже бооп тулуп шыдавас. Польшага болуушкуннар-биле холбаштыр ол чуртка болгаан ооң эвилелчилеринге удур Рейганның чарлаан хемчеглериниң соолунде үш ай дургузунда ССРЭ-ниң болгаш Барыын Европа чурттарының аразынга садыглажылгазының [illegible] тургаанындан 35 хуу улгатканын И. Кристофферсен онзалап демдеглээн.

Москва-биле кожа-хөлбээ [illegible] ооң-биле садыглажылгазынга хамаарыштыр АКШ-тың болгаш оон Барыын Европада эвилелчилериниң аразында улуг чөрүлдээлерниң барып бо чижек херечилеп турар-дыр. Даштыкы политиктиг амыдыралдың бот[illegible] Барыын Европа санап турар. Ынчаарга Американың Каттышкан Штаттары Совет Эвилелинге [illegible] ону хоругдаарын оралдажып турар.

[illegible] миктиг харылзааларның айтырыгларынга хамаарыштыр президент Рейган [illegible] үргүлчү шериглеп турар-дыр деп, Барыын Европа күрүнелерниң удуртукчулары ону буруу шаап. АКШ-тың мындыг политиказы Барыын Европа чурттарының [illegible] рынга чедирип болур деп санап турар.

Кристофферсенниң айыткан бо чижектери болгаш ылер гейлээн бодалдары Норвегияның хөй-ниитизинге бүзүрепчиг болган. Норвегияда сурагжыг «Нурдлис» солунунуң редакторунга ол кирер мурнунда (И. Кристофферсен редактор болганидан бээр үр [illegible]) чурттуң даштыкы [illegible] дипломаттыг улуг албан-дужаалды ээлеп турган. Ооң тайылбыр чүүлүнге кансыгалга кылдыр чурукту солун база парлаан. Бүгү Европаның [illegible] ра мындыг солуннарның бижээн: «Газ хоолайлар-садыглажылгазы».

В. ВАРЕНОВ
ПМА-ның корр.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Сураглыг политиктиг ажылдакчы Ливанның премьер-министри чораан Р. Караме израиль агрессиязын соңгадырын болгаш ол [illegible] раш база катап негээн.

Ливан узуска удур Вашингтон-биле Тель-Авивтиң сулзээн [illegible] руу шаап турар.

Ливан эрге-чагыргаларының болгаш күштер чарарының чурттар аралының шериглериниң негелдезин ёзугаар ооң мурнунда каггаш, чоруткан турушкарың израиль армиязының кезектери сентябрь 6-да база катап ээлеп алган. Чамдык углаңнышкыннарга израиль [illegible] кирген. Чижээ, [illegible] лер ПУДР-ниң элчин черлериниң [illegible] «Ас-Сафир» солун бижээн.

Израильдер [illegible] боттарының күштерин немей турганнар. Олар парламент бажыңын база катап ээлеп алгаш, ынаар хөй каш куиктыг машиналарын чоруткан.

Найысылалдың барыын кезээн шуптузун ээлеп алыр сорулга-биле Тель-Авив чооку хүннерде дайын чорудулгазын база катап эгелээр [illegible] болгаш политиктиг-даа чамдык [illegible] ның турарын ук чериниң солуннары бижээн.

Израиль командылал [illegible] чурттуң соңгу талазынче ок[illegible]тап турар.

Янзы-бүрү медээлер

УЖУРАЖЫЛГА

Шуйнуң кадыкшылга школазы — Бай-Тайга районда ырак черлерниң бирээзи. Ындыг болза-жок, маңаа садыг ай-маанга сөөлгү ийи чылда үзүктелишкин болуп көрбээн. Ол чер чугула херектелдиң бараанна-ры-биле доктаамал хан-дыртынып келген. Бо бүгү бараанларнын дос-таамал кээп турарын райпо баштаар чери (даргазы К. С. Чамбый-оол) үргүлчүнүң кон-трольга алган.

Чоокта чаа райпо даргазы К. С. Чамбый-оолга баштаткан ол черниң ажылдакчылары кадык-шылга школазынга ужуражылга организастаан. Шуй суурнуң чурттакчылары ужуражылгага [illegible] киржип, садыгга кээп турар барааннарның ассортиментизиниң чедер, четпезиниң дугайын ханы чугаалашкан. М. Х. Кудуруктай, Д. Х. Чотпак, Т. И. Мортай-оол олар боттарының ажыктыг саналдарын бергилээн. Ужуражылганың түңнелинде садыгга эътти доктаамал садырын, шил саваларны үргүлчү хүлээп ап турарын дугуруштаан.

Шынап-ла садыгның садып алыкчылар-биле харылзаазы быжыг деп чүүлүн ол ужуражылгага организ билгеп бис. Райпонуң ажылы шимченгир болганындан, бо садыгның ажылы багай эвес. Райпо баштаар чери чонуң негелделерин дыңнаангыр, чагыгларын ол-ла шаанда чорудуп турар. Моон ачызында эрткен чылын суурнуң чурттакчылары үш чиик машинаны, бир мотоциклди эолчег бүгаар садып алган.

Б. БОЛАТ-ООЛ.

ТООЛЧУЛАР ЧЫЫЖЫ

Ада-өгбелеринден оларның мерген угаанын, урап-чечен дылын тоол-домаанга дээп алган кижилер ам-даа бистиң арывыста хөй. Ындыг чечен-мерген тоолчу кижилерден ханы утказыг улуг, биче хемчээлдиг тоолдарны, тоолчургу болгаш тооргү чугааларны, үлегер домактарны, тывызыктарны база өске-даа улустуң аас чогаалының бичие жанрларын чыып бижиир сорулга-биле Тываның эртем-шинчилел институдунуң бөлүк эртем ажылдакчылары удавас оларның чыыжын эртирер деп турар.

Ол бөлүр чечен-мергеннерниң чыышынче кол-дууида район бүрүзүндөн бөлүк тоолчулар чалаттырар. Оларның ылар репертуарында эрги-даа, чаа-даа тоолдар бар. Ол шииштиг, хат халаптарынын дугайында болгаш экер-эрес мөгелер, эки аът дугайында дээш кандыг тоостурургу чугаалар чок дээр.

Кылдыкган бүгү ажылдың түңнелинде, бо беш чылдын төнчүзүнде дөрт томнуг ССРЭ-ниң Эртемнер академиязынга «Сибирь болгаш Ыраккы чөөн чүктүн улустарының аас чогаалының тураскаалдары» деп номну орус тыва дылга үндүрер. Тыва дылга үнер дөрт томудан ангыда үстүнде ажыл шинтизи-биле аллан томнуг болур. Ынчангаш үстүнде ажыл совет болгаш делегей хемчээлдиг эртемге улуг ужур-дузалыг болуру чугаажок.

Б. БУДУП.
Кызыл хоорай.

ЧУРУКТАР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

СОФИЯ. РСФСР-ниң чурукчуларының ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаалаткан чурук делгелгези Болгарияның найысылалының совет эртем болгаш культура бажыңынга [illegible].

Совет ажыл-ишчилериниң — тудугжуларның, металлургтарның, колхозчуларның, эртемденнерниң, артистерниң овур-хевирин. Россия Федерациязының ангы-ангы булуңнарының бир онзагай болгаш байлак бойдузун чураан, чыыткан чүс ажыг урал чурулга, графика [illegible] мында делгээн. Болгар темага хамаарышкан чуруктар делгелгеде база бар.

БАШКЫНЫҢ БУЯННЫГ ИЖИ

Бичии Кызыл-оол Улуг-Хемде Көк-Чыраавың вөңтүг-шыктыг шынааларынга хөй кадарып, моллургалар шалбалап, ону өөредип мунуп, өске өөрү-биле бир дөмей, оннап өскен. Ол ада-иезинге, угбаларынга өг ажылынга дузалажырынга база ынак чораан. Кызыл-оол школачы чылдарында бодунуң ынак башкыларының ажылын сонуургап, оларга дөмейлежикпээр-даа чораан.

Бодунуң ол бир хып, бир өжүп чораан күзелин боттандырары-биле 1954 чылда сес класс дооскаш, найысылал [illegible] хапкан. [illegible] башкы училищезиниң дөрт чылы комсомолчу ажыл-херектер, спортчу маргылдааларга киржип-солчуп эрте берген.

Бо хүннерде Кызыл-оол Санчувеевич Өвүрде Солчур ортумак школазының төөгү башкызы, үш уругнуң адазы. Башкы К. С. Ховалыгның дуржулгазында кол чүүл — кичээл бүрүзүнге ынак кылдыр белеткенип, өөренип эрткен чүүлдерин үргүлчүлээри [illegible] оларга катаптадып, түс-түс өөреникчилер-биле ажылдап, методикада чаа чүүлдерни ажыглап турары болур. Башкы өөреникчилерге [illegible] олардан негелдени-даа, айтырыгны-даа тургузуп билир. Ол кичээлден дашкаар үелерде за раазында өөренир темаларга таарыштыр чаа аргаларны хилеп тып методиктиг журналдар-биле үргүлчү таныжып орар.

«[illegible] школаны сактыр-дыр мен...» Орустуң улуг чогаалчызы А. С. Пушкинниң бо состери шынап-ла кижи бүрүзүнге хамаарыжыр болгаш ханы утказыг. Чүге дээрге кижи бүрүзү школага өөренип чораан болгай. База оон-биле кады школа дээрге бажың, оон хапалары болгаш класстары эвес, школа дээрге чүнүң-даа мурнунда—башкы, ооң ажыл-херээ, үлегер-чижээ болгай. Слесарь-даа, космонавт-даа, [illegible] башкы-даа — кандыг-даа [illegible] болур. Кижи бүрүзү бодунуң эң чоок кижилери —ада-иези-биле кады ынак башкыларын [illegible] овур-хевирин сагыжынга кезээде кадагалап чоруур. Кижи бүрүзүнүң салым-чолунуң эге оруун башкы кижи ажыдып турар. Башкы кижи өөреникчилерин [illegible] кылдыр кижизидер, келир үеде амыдыралга идепкейлиг турушту эолээр болзун дээш бүгү сагыш-сеткилин, күжүн [illegible] чоруур. Кызыл-оол Санчувеевич Ховалыг ындыг башкыларның бирээзи. Чогум-на ынчангаш оон хөй санныг өөреникчилери-даа ада-иелери-даа счеттирдивис, башкы деп бо-ла чугаалап чедип кээп турарлар.

К. С. Ховалыг хөй-нийтичи башкы. Ол школа амыдыралында болгулап турар хемчеглерге [illegible] турар. Ол школага болгаш районга-даа болган спортчу маргылдааларга бо-ла киржип бээр, хураг-суглааларга бодунуң саналдарын даа бере бээр, школаның урап чүүл кергүзүгүнге-даа хөгжүм-биле үдей бээр—кылбас ажылы чок кижи.

[illegible] ажылының дугайында Кызыл-оол Санчувеевич мынчаар чугаалап орар:

— Бодунуң чедип алган бизиин ашыяк салгалга дамчыдып бээриндеп өске аас-кежик кайда боор. Мээн эртемим — төөгү болгаш ниитилел эртемнери. Ол эртемнер бичии кижилерниң характерин хевирлээринге, турушту чорукка кижизидеринге, долгандыр турар болчушкунна шиңгээдип алырынга. [illegible] назылдарга болган коммунистиг мөөң-шыпарга, тура-сорукка кижизидер. Мен өөреникчилерге ол шынарларны кижизидер сорулганы кичээл бүрүзүнге салып, кичээлдиң [illegible] чоруур мен. Бистиң школа коллективинде үр чылдарда ажылдап келген байлак дуржулгалыг-даа, ээлүлг комсомолчу [illegible] турар аныяк башкылар-даа бар. Ооң бадыткалынга эрткен чылда башкылар аттестациязынга аныяк башкылар Розалия Дыртыковна Донгак, Тамара Эшшпкеровна Донгак ол о кирипкеп эки түңнелдерни көргүскенин чугаалап болур. Олар чаа эрткен август чөвүлел хуралында ВЛКСМ Төп Комитединиң Хүндүлел бижиги-биле шаңнатканнар. Оон ангыда школада орус дыл башкылары Зинаида Баймыровна Донгак, Кызыл Түк орденниң эдилекчизи Сенгией Неиловна Монгуш болгаш өске-даа кады ажылдап турар эштериндеп хөйнү билип ап турар мен.

Башкының демдеглел дептерин [illegible] дыр. Ооң хүн бүрү шинчилеп турар темазы—кичээл. Кичээл дээрге, эгелиг, кульминастыг, төнчүлүг. 45 минутага чагыртткан башкының чогаалы. [illegible] лур ужурлуг. Кичээл бүрүзүнге оон сорулгазы, утка-шынары арга-методтары быжыг харылзаалыг кылдыр тудушкан турар ужурлуг. Өөреникчи «долдуруп каар сава эвес, [illegible] дээри база шын. Бистер, башкылар оларга чүгле эртемнериң үндезинин бээр ужурлуг бис. Башкының сорулгазы — өөреникчилерин өөренирин өөредири. Оларның сонуургалын кыпсыры. Сөөлгү чылдарда өөреникчилер дыка хөй чүвени боттары көрүп, билип, дыннап турарлар. Бистиң херээвис ол бүгүнү аай-бай кылдыр болдуктуп, системажыдып, кезәры. Чижээлээрге: чаа көжүп келген бажын шитин өпвэлдерге киирип, эде салыры мыкан.

Кызыл-оол Санчувеевич башкы кижи билиин доктаамал бедиптес болза хоржок деп чүвени эки билир. Ол 1968 чылда Кызылда күрүнениң педагогика институдун доос-кан, оон сөөлүнде чылдарда [illegible] ынга доктаамал өөренип келген. 1973 чылда Красноярск хоорайга школа директорларының 2 ай хуусаалыг курузун база эрткен. Боду башкылаашкын ажылынга хамаа[illegible] туралы доктаамал номчуп турар.

Башкы К. С. Ховалыгны суурнуң чону шупту таныыр, хүндүлээр. Ол боду биче сеткилдиг, бодунун мергежилинге бердинген, опаашкан ажылчер ээнге харысалгалыг, өөреникчилеринге эвилен-ээлдек, хостут үелеринде оларның биле ойнаан, хөрешкен, чагыг-сөзүн берген чоруур кижи. Коммунист башкы К. Ховалыг бодунуң кады ажылдап турар эштери-биле кады Өвүр районнуң мурнакчы школаларының бирээзи Солчур ортумак школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылынга [illegible] ринни херээнге боттарының төлептиг үлүг-хуузун киирип турарлар. А Кызыл-оол Санчувеевич бо чаа өөредилге чылында бодунуң башкылаашкын ажылының чээрби беш дугаар чылынче кирипкен.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Сентябрь 12-Маңнаарының бүгү-эвилел хүнү

40 ШАҢНАЛ

Бүгү-эвилелдиң чадаг маңнаар хүнүнде ол хире шаңналдарны Уралдың машина тудуунуң заводунуң эң дээре күш-культура коллективтеринге болгаш спортчуларынга тывысыр.

— Чадаг чарыш хүнү бо сезонда эрткен спортчу маргылдааларының эң массалыы болур. Чадаг чарышка дөрт дугаар-ла уралмашчы киржир—деп, «Уралмашта» күш-культура болгаш спортту хөгжүдеринге деткиишке кадарының чөвүлелиниң даргазы, бүдүрүлге каттышкыышкынының чиңгине директорунуң оралакчызы Е. Кондратьев чугаалаан.

Эрткен маргылдааларның түңнелин анализтээн папка Евгений Кондратьевтиң столунда база бар. Каттыжыышкынында санап турары болза, бол-ла чүүл—чадаг чарышка, күш-культурага хөй-хөй кижилерни хаара тудары. Чүгле сөөлгү ийи айларда бедик чадаг чарышка ынактарның клуунга 70 кижи кирген. Оларның-биле баштайгы кичээлдер эмчиниң хайгааралы-биле эрткен. Спортка киржип турарлар Свердловск болгаш өске-даа черлерге эртер маргылдааларга киржири-биле белеткелин уламчылавышаан.

Чадаг чарыш хүнүнге белеткелди чорудуп тура, оон инициаторлары «Уралмашка» чыл санында чанчыл аайы-биле эртер чайгы спартакиадазындан ангыда, чиик атлетика кроссстарын цехтерге, бүдүрүлгелерге эрттирген. Чадаг чарыш неделязы чедиишкинниг эрткен, аңаа муң күш-культуржулар киришкен.

Заводтуң төрүттүнген хүнүнге тураскааткан маргылдаалар күш-культура болгаш спорттуң бөдүүлг көрүлдезин болган. Заводтуң ажыл ансындан эгелээр стартта 12 муң хире кижи чадаг чарышче үнген. Оларның аразында хөй кежиг өг-бүлезиниң кежигүннери-биле кады келген. Үш ангы хемчээлдиг маңнаар оруктарны кижи бүрүзү бодунуң шыдаар хире-шаа-биле шилип алган. Аваалары, кырган-аваалары-биле кады бичии уруглар 900 метрниң чадаг чарыжынга киришкен.

Сентябрь 12-де эртер чадаг чарышка база-ла өг-бүлелер кежигүннери-биле кады киржири көрдүнген. Эң хүрээ маңнаар болгаш эң хөй кежигүннери-биле киржир өг-бүлелерге тускай шаңналдарны тывысыр.

Н. ПОТАПОВА,
СЭТА-ның корр.

СПОРТ—ӨҢНҮҮВҮС

Сентябрь 12 спортчу байырлал хүнү болур. Найысылалдың Ленин, Кочетов кудумчулары кызыл туктар-биле шиметтинер. Оңза байырлалчыг шинчи кирген Ленин шөлүнге эртенгиниң 10 шак 30 минутада күш-культуржуларның парады эгелээр. Маргылдааның кол судьязы В. Н. Бакрыков, кол секретары В. С. Хопров.

Күш-культуржуларның мурнуку олуруунда туң тудукчулары чоруур. Туң тудукчулары мурнадыр спортчу колонналар Ленин шөлүндеп Н. Гастелло аттыг дыштанылга паркынче углаптар. Парктың кол арказының чанында шөлдеп бүгү дистанцияларның старты эгелээр. Стартты оон алгаш бүгү маршруттар Ленин кудумчузун куду баткаш (схемада көргүскен маршрут аайы-биле) Кочетов кудумчузунче эглеш, ол кудумчулап парк аксынче Дружба кудумчузунун таладындан финишче [illegible].

Ол хүн шупту 4 бөлүк стартче үнер. Баштайгы 3 бөлүк бүрүзүнде 4 маршрут бар. 4—10 класстарның өөреникчилери, профтехучилище сургуулдары, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң студентилери киржир.

Сөөлгү дөртку бөлүкке бүдүрүлгелерниң, организацияларының коллективтери хамааржыр. Хереэжен күш-культуржулар № 2 маршрут-биле, эр улус № 5 маршрут-биле маңнаажыр.

Бирги бөлүк

4—6 класстарның уруглары № 1 маршрут Интернациональная кудумчузу-биле ээп алыр. 9—10 класстың уруглары №2 маршрут Комсомольская-биле эглеш, дээди өөредилге черлериниң студент кыстары №3 маршрут Октябрьскаялап, профтехөөредилгениң оолдары №4 маршрут Чульдум кудумчузу-биле Кочетов кудумчузунче үнер.

Ийиги бөлүк

7—8 класстарның уруглары (№1), профучилищениң уруглары (№2), 9—10 класстың оолдары (№3), дээди өөредилге черлериниң оолдары (№5 маршрут Гагарин кудумчузундан ээр) хамааржыр.

Үшкү бөлүк

4—6 класстарның оолдары (№1), 7—8 класстарның оолдары (№2) тускай ортумак өөредилге черлериниң уруглары (№ 3), тускай ортумак өөредилге черлериниң оолдары (№4).

Дөртку бөлүк

Коллективтерниң күш-культуржу херээженнери №2 маршрут-биле Комсомольская кудумчузундан Кочетов кудумчузунче ээп финишче [illegible]. Күш-культурачы коллективтерниң чаржыр эр улустары (№5) маршрут Гагарин кудумчузу-биле Кочетовче ээп келгеш, парк аксынга финишче [illegible].

Эртим эштер, шагы болгаш [illegible] болурунга спорт [illegible] углаалынар. Спорт-биле өңнүктежиңер! Сентябрь 12-де Бүгү-эвилелдиң чадаг чарыш хүнүн спортчу байырлал хүнү болдурааалыңар.

УКРАИН ССР. Совет Эвилелдиң болгаш Чехословакияның профэвилелдериниң акша-хөреңгизи-биле Крымның эриинде «Найырал» пансионады туттунуп турар. Кадыкшылданы бо чери ажыглалга 1985 чылда кирер.

ЧУРУКТА: «Найырал» пансионадының тудуг шөлүнүң ниити хевири.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЗОНАЛАР АРАЗЫНЫҢ ҮШКҮ МАРГЫЛДААЗЫ

Сентябрь 7-ден 25-ке чедир Москвага шыдыраа талазы-биле делегейде бирги чер ээлээр зоналар аразының үшкү, сөөлгү маргылдаазы болуп эртер. Делегей чемпиону Анатолий Карпов-биле ойнаар ийи сөөлгү киржикчилер ол маргылдааны шииттиниин үнер ужурлуг.

Маргылдааның бөөл эзери «Совет дөөр залчылар бажыңының» маргылдааның байырлалыг ажыдыышкыны сентябрь 6-да болган. Ол маргылдаага 11 гроссмейстер болгаш 3 делегей мастери киржир. Совет Эвилелдиң А. Беляевский, Е. Геллер, Г. Каспаров, М. Таль төлээлеп турар. Даштыкы киржикчилер аразында — У. Андерсон (Швеция), Д. Велимирович (Югославия), Г. Гарсиа (Куба), Л. Кристиансен (АКШ), Д. Сакс (Венгрия) болгаш өскелер-даа бар.

Маргылдааның кол судьязы —Б. Кажич (Югославия).

Маргылдааны ажылып турда, оон киржикчилеринге организастыг комитеттиң даргазы, Моссовет күүскомунуң даргазының оралакчызы А. Костенко болгаш ССРЭ-ниң шыдыраа федерациязының даргазы, Совет Эвилелдиң ийи дакпыр Маадыры, ужудукчу-космонавт В. Севастьянов байыр чедирген.

В. БАБКИН,
СЭТА-ның корр.

ШЕФЧИЛЕРНИҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

Амгуун хемниң эриинде чаптылган Джамку суурда Волгоград областан бедик мергежилдиг шевергени мастерлер чеде берген. Олар тайгазында ол суурну шефтеп турарлар. Олар станцияның болгаш чурттанганның бажыңнарының даштыкы хаваларын соокка шыдамык, ыяш-бүрү өңнүг плиткалар-биле чыпшырып, шеверлээр ажылдарны күүседир.

[illegible] чилерниң тудуп турары Солони суурнуң чамдык бажыңнарының хаваларын ындыг чараш материалдар-биле шимеп кылган. Демир-орук шугумунуң Чөөн кезээнде эң улуг дээп Ургалда дыка хөй бажыңнарны национал угулзалар-биле каастаан. Ында украин тудугжулар ажылдап турар.

М. КОЛБАСКО,
СЭТА-ның корр.

КЫРЫГЫЖЕ ЧААСКААН АРТАР

Дириг амытаннар аразында чаңгыс-даа чыланны Чаа Зеландиядан тыппас силер. Ол хамаанчок бо чуртче ону киирерин чурттуң хоойлузу шыңгыызы-биле хораан. Чаагын чок куштарның хөй санныг отрядын, ооң аразында Чаа Зеландияның сагыызы болур киви база бар, камгалаар сорулга-биле ук хоойлуну хүлээп алган. «Ева болгаш ол бачыттыг яблоко» деп фильмни тырттырып турар үеде америк сураглыг артист Бо Деренке беш метр узун дурттуг чылан херек болу бергеа, бо талазы-биле тускай шииткиирни чазак хүлээп алыр ужурга таварышкан. «Бир эвес чылан дээш уне-даа бээр болза, кырыгыже чедир чааскаан чурттааш, оон ынаар» —деп, премьер-министр Р. Малдун чугаалаан.

Эмчиниң сүмези

ИЖИН-ШӨЙҮНДҮ ААРЫЫНЫҢ ПРОФИЛАКТИКАЗЫ

Бистиң планетавыста ижин-шөйүндүнүң халдавырлыг аарыглары пентеренсей. Дизентерия, ижин тиви, паратиф болгаш ижин-шөйүндүнүң өске-даа халдавырлыг аарыгларындан аарываап чоннуг чурт чок. Делегейде эмиг эмер бичии чаштарның беш миллиону ижин-шөйүндүнүң берге аарыындан өлүп турар. Бо аарыг чүгле санитарлыг культуразы болгаш үлетпүр сайзыралы куду чурттарда нептерээгей эвес, а харын АКШ, ГФР, Англия болгаш бедик сайзыралдыг [illegible] чурттарны база [illegible].

Ижин-шөйүндүнүң халдавырлыг аарыын болдурбазының хемчеглерин чорудары ындыг-ла белен эвес. Ооң [illegible] янзы-бүрү. Аарыгның шынарларын тодаралдыры кончуг нарын. Ижин-шөйүндү аарыгларның өскүдүкчүлери даштыкы байдалдарга шыдамык чурттаар.

Шагда кыжыкты (дизентерияны) хирлиг холдар аарыы кылдыр санаар чораан. Ынчангаш амгы үеде ону санитарлыг [illegible] ниң аарыы деп дорту-биле адап болур. Бөдүүм арыг-шеверни сагывазындан халдавырлыг аарыг бо-ла тыпты бээр. Эки шынарлыг аъш-чем кыжык аарыын болдурбазының профилактиказы. Дыка хөй аъш-чемге дизентерия бактериялары камгалаттынып чурттавышаан, хөну-биле урежип көвүдээр. Үрелген котлетаны соодукчуга суп каар болзувусса, дизентерия бактериялары 5-8 хүн чурттаар. Хлебке хамаарылгазы кандыгыл? Садып алыкчы чамдыкта ораап албайн-даа фрукт болгаш ногаа суккан сумкаларынче хлебти суп алыр. Чугдунмаан ногаага дизентерия палочкалары бар [illegible] тендирип болур.

Сөөлгү үеде сүт болгаш сүттен кылган аъш-чемнерниң ролю улгаткан. Чайын куяу сүтке бактерияның өзүп, көвүдээринге таарымчалыг байдал тургустунар. Ынчангаш сүттү арганыг-ла болза, хайындырып алыры чугула.

Дизентерия [illegible] хөй болур. Ындыг болганда, ниң сугга эминир чүүр аваар. Дизентерия микробтары сугга база шыдамык. Чижээ хем суунга 6-35 хүн, кудук суунга 27 хүн чурттаар. Арыг-шевер [illegible] чоогунуң хем суун ижип болбас. Хирленген турум суглар-га эжинмес.

[illegible] аарыгның [illegible] кургаг черде—кара-сээк. Олар арыгланыр бажыңга, бок төгер черлерге турумчуур. Кара-сээктерниң [illegible] каракка көөлбес дириг амытаннар хөйү-биле чыпшына берген турун болур. Ынчангаш кара-сээктерни дораан узуткап, хемчээп алыр. Аъш-чемни [illegible].

Бичии чаштарны дизентериядан камгалаар дизе, санитарлыг дүрүмнерниң бөдүүн аргаларын шыңгыы сагыыр ужурлуг. Уругну ажаап турар кижи чемгерериниң бетинде холун эжидир чүүр, ойнаарактарны болгаш өске-даа эт-херекселдерни арыг-силиг тудар. Санитарлыг дүрүмнерниң бөдүүн аргаларын доктаамал [illegible] чанчыктыр ада-иелерниң уруглары [illegible] хаая аарыыр. Ол бүгү ада-иелерниң [illegible] арыг-шевер [illegible] өөреткениндеп опза хамаарылгалыг.

Өг-бүлеге кым бир кижи [illegible] ижин-шөйүндү аарыындан аараанда чүнү кылдаарыл? Бирги демдээ көстүрге-ле хүрээн эмчиге чедирер. Чиик эртип турар аарыг чоорту аар байдалче шилчип болур. Ижин-шөйүндүнүң [illegible] ында боттары черле эмнелмезе эки. Янзы-бүрү күштүг [illegible] аарыг тывылдырар микробтарга дээп чок апаар. Оон [illegible] шөйүндүде микробтар үрежип көвүдээр шынарлыг болу бээр. [illegible] кандыг эм-биле эмнээрин чүгле эмчи [illegible]. Эмнелгеге азы бажыңга эмнеирин эмчи шиитпирлээр. Бажыңга [illegible] саларыында санитарлыг дүрүмнү шыңгыы сагыыр. Орун-дөжек, аяк-савазы, аъш-чемниң өг-бүлениң өске кежигүннеринден аңгылаар. Оруунун [illegible] 0.2 хуу эзилдирип [illegible] арыгла[illegible] аарыглаар.

Аарыг кижиге семис эвес дагаа эъдиндеп азы эъттиг кара мун, ристен каша, сүттен кылган чемнерни бээр. Хүнде 5-6 катап бичиилеп чемгерер. Ижин-шөйүндүнүң халдавырлыг аар аарыын эртеэндэ [illegible] хайгааралында турар. Ылаңгыя хууда гигиенаның дүрүмүн шыңгыы [illegible]. [illegible] бактериялары долу узуткаттынмаан болур. Ынчангаш долгандыр турарларга аарыг халдадыр. Ындыгларны учётка ап, [illegible] дар.

Кадык камгалал чери дизентерияга удур идепкейлиг хемчеглерни чорудуп келген. Ол хемчеглерни алыры чүгле эмчи ажылдакчыларының херээ эвес, чурттакчыларның хөй-ниити база кижи бүрүзүнүң херээ болур. Чүгле ынчан [illegible] каттынып болур.

Л. КОМЛЕВА,
Санитар чырыдыышкын бажыңының эмчизи.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

(Солуннуң дараазында номери сентябрь 10-да үнер).

ЧАРЛАЛ

Тываның күрүне филармониязы бодунуң чанында улусчу цирктиң бөлүүнге 12 хардан өрү назылыг, үндезин национал кижилерни өөредири-биле шилип алырын чарлап тур.

Шилилгени 1982 чылдың сентябрь 30-де, эртенгиниң 10 шактан эгелээш, филармонияның [illegible] чорудар.

Билдириишкинни кадр килдизинде хүлээп ап турар.

Тываның күрүне филармониязынга [illegible]

I—II класстың чолаачылары,
музыка редакторы,
баянисти,
улуг экономисти,
штаттан дашкаар администраторлары,
гардеробщиктерни чалап тур.

ФИЛАРМОНИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 58 бажың.
Телефон №№ 2-46-02, 2-55-69.
ДИРЕКЦИЯ.

АГААР

Республиканың бүгү шеври турар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын угланыышкыныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Чамдык черлерге 0—5 градус соор, хүнүс 20—25, чамдык черлерге 10—15 градус чылыыр.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Агаарның температуразы дүне 4—6, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 8-ТЕ.
«ПИОНЕР»: № 64 киножурналы 9.30, «15 харлыг капитан» 10.50, 12.30, «Байырлыг деп чугаалап шыдавас мен» 15.40, 17.20, 19.00, 20.40 шактарда.
«ВОСТОК»: «Чүс чылдың улуг оорлаашкыны» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Билир азы уттур» 18.30, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийлиг амыдырал болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдызының 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-11-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаиза 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1881

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—[illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 211 (12009) | 1982 чылдың сентябрь 10, пятница | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

ССРЭ-60

КҮСКҮ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА — ТЕМП, ШЫНАР

ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛ ТУРГУСТУНГАН

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар сорулга-биле Улуг-Хем районда «Найырал» совхоз бо чылын ниитизиниң малынга [illegible] тонна чайгаар үнген болгаш тарымал сигенни, 500 тонна силосту, 147 тонна сенажты, 70 тонна витаминниг сиген далганын белеткээр планныг.

Совхозта ам бо хүннерде ажыл-иш хайнышкынныг чорул турар. Ында 2 механизастаттынган звенода 22 трактор, 5 волокушка, 8 грабль бижыглаттынган. Бо хүннерде совхоз сиген планын 49,1 хуу күүседип алган. Хол кадыры-биле 65 кижи ажылдап, 1421 тонна сигенни кезип белеткээн.

Совхоз 800 тонна люцернаны кезип белеткээр планныг турган, оон 523 тоннаны кезип белеткээн. Люцернаның ийиги кезилдезинче ам бо хүннерде кирипкен.

Мал чемииниң белеткелинге совхоз товунуң албан организацияларынга тус-тузунда тускай планнарны бергилээн. Ол ышкаш совхозтуң малчыннарын бүрүнү-биле хаара тудуп организастаан болгаш чугле оларның күжү-биле 603 тонна сигенни кезип белеткээш, сараттаан. Малчыннардан Адас Далыш-оол 25 тонна, Саар-оол Кендең 20 тонна, Кызыл-оол Ховалыг 24 тонна сигенни боттарының күжү-биле белеткеп алганнар.

Совхозтуң Кара-Тал болгаш Үрбүн салбырларында механизастаттынган звенолар удуртукчулары Маадыр-оол Хаваа, Дмитров Кертик-оол олар боттарының звеноларында ажылдап, кижилерни билдилии-биле башкарып, ажылдың темпизин кошкатпайн турар.

Үрбүн салбырында сиген кезип турар трактористер Танов, Олег, Александр Байыр алышкылар хүн нормаларын 110 хуу чедир доктаамал ажыр күүседип, шаңнадып, мактадып келгеннер. Совхозта автопарктың механиги Дутар-оол Дувүмейге удурткан чолаачылар коллективи 60 тонна сиген белеткээр планын 124 тонна күүседип, планын 2 катап ажыр күүсеткен. Звенолар аразында организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болган. Тудугжулар бригадазы (бригадири М. М. Дугар-Сүрүн) 40 тонна планын 62 тонна кылдыр күүседип, эрестиг ажылдааннар. Ол ышкаш Чаа-Холдуң ажылчын кооперациязының коллективи мал чемииниң белеткелинге база эки киришкен.

Кара-Тал салбырының Николай Донгакович Сагаандайның бригадирлээни өштү бригадазының малчыннары мурнунда чыдарга бодаарга бо чылын мал чемииниң белткелинге идепкейлиг киришкен. Чайгы [illegible] үезинде школада башкы Байлак-оол Сагаан-оол, райкүүскомунуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи Биче-оол Комбаа оларның өг-бүлелериниң звенолары ол ажылга идепкейлиг киржип эки ажылдаан. Ол дугайын совхозта партком секретары М. Х. Дапыл мактап чугаалады.

Республикага чарлаттынган мал чемииниң белеткелиниң талазы-биле август айда болуп эрткен субботникке Чаа-Хөлде ажылдап турар КМК-2-ниң коллективиниң ажылдакчылары ол ажылга киришпээн. Оон начальниги И. А. Кладпевке субботникке киржирин совхозтуң удуртукчулары сүмелээрге, ол ажылдап шуут ойталаан болуп турарының дугайында хомудал улуг болду. Ол ышкаш Чаа-Хол кожууннуң Совединиң күүскомунуң талазындан суурда агитквартиралар чурттакчыларын мал чемииниң белеткелинче хаара тудуп, организастаар ажылды четпес тургусканындан анаа киржилгези эвээш болган.

Совхозтуң мал чемииниң белеткелиниң үезинде сигенчи звенолар болгаш малчыннар ортузунга социалистиг чарышты организастап, оон негелделерин ажылдап кылган. Оон түңнелдерин беш хонуктап үндүрүп, акша шаңналдарын тус-тузунда тиилекчилерге чогуур хуусааларында тыпсып турар.

— Чайын мал чемииниң белеткелиниң үезинде ында ажылдап турган кижилерниң хөй кезии студентилер болгаш өөреникчилер. Совхозтуң ажылчын комитединиң талазындан оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Ындыгы ажылдарның хостуг үелеринде оюнаар чүүлдер-биле, музыка херекселдери-биле четчир-биле хандыртынган бис. Бистиң совхозтуң удуртукчуларының талазындан сургуулдарны хүн чурумун сагыыр кылдыр хайгааралга алган бис. Оон түңнелинде ажылдың темпизин, шынары [illegible] — деп, ажылчын комитединиң даргазы Тамара Доваадоровна Чечен-оол чугаалады.

Амгы-даа, чайгы-даа үеде бистиң совхозтуң сигенчи звеноларынга район төвүнден агиткультбригада, кежээ кино кончут ховар кээр боордур — деп, ол сөөлүнде чугаазын доосту.

Ол талазы-биле Тамара Доваадоровнаның хомудалы шын. Районнуң ажыл-агыйларының кайы-даа бригадалар, звеноларынга чорууrга, ол дугайында хомудалдар хөй болуп турар.

Бо талазы-биле ол хомудалдарны дарый эдер хемчеглерни алыры райкүүскомунуң культура килдизи, кино четкизинден негеттинип турар.

Оон-биле чергелештир бо чылдың күскү дүжүдүн ажаап алырынга белеткелдер база хайнышкынныг чорул турар. Чайның баштайгы айларында кандаашкынныг болган-даа болза, сөөлгү үелерде чаъс чаап келгениниң түңнелинде ажаап алыр дүжүт база эвээш эвес.

Ындыг-даа болза, ажаап алыр тараа культуралары амдаа ногаан хевээр, бышпайн турул бергени-биле ол ажыл арай озалдап турар. Ажаап алышкынга херегләэр техника белен.

Чаа-Хөлчүлер он бирги беш чылдың ийиги чылында боттарынга алган социалистиг молчанныгларын күүседир дээш база ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле күжениишкиниг ажылдап турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Хүннүң медээлери

ЧАРЫШПЫШААН

«Водоканал» эргелелиниң участоктары ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур чарышка киришкилшаан, чыл эгезинде алган социалистиг хулээлгелерин ай, квартал санында чедиишкиннииг күүседип келген.

Суг дамчыдылгазының участогу арыг сугну сайгарарының планын 100.2 хуу күүсеткен, азы 1514 муң кубометр сугну сайгарар турган, оңу 1586 муң кубометр чедирген.

Канализация участогу (мастери Г. И. Гордеев) хирлиг сугну сайгарар планын 105 хуу күүсеткен. Онааштан ажылынга харысалгалыг эки ажылдап турарлар ында эвээш эвес. Бригадир В. А. Андреев, слесарьлар Н. Н. Ременников, Л. П. Герасимов, машинистер В. А. Костенко, А. П. Кузнецова олар чарышты баштап, коллективтиң нииты чедиишкиннеринде боттарының улуг-хуузун киирип турарлар.

Н. УЛЬЯНОВА.

НОГААН ҮҮЖЕ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбыры кукурузаның ногаан массазын кестирип эгелээн. Алаакта 420 гектар черде тараан кукурузаның үнгени эки. Бир гектардан-на дүжүт 130 центнер чедип турар.

Механизаторлар Серго Свердлов, Михайлов Ондар олар 190 га черниң кукурузазын эки шынарлыг кестирген болгаш 1096 тонна ногаан массаны шыгжагда киирген. Ногаан массаны чидириг чокка ажаап алыр дээш силос салырының темпизин дүргедедип турар.

Б. ОНДАР.

Төрээн чуртта

Чаңгыс-даа борбак арттырбас

МИНСК (СЭТА). Белоруссияның чер ажылдакчылары картофельдиң массалыг казыышкынын «Өстүрген дүжүттү чидириг чокка чыып алыр!» — деп кыйгырыг-биле эгелээн. Картофель шөлдеринче 12 муң ажыг комбайннар үндүрген, [illegible] черлерде картофель казар техника ажылдап турар. Алды муң ажыг сорттаар черлерни [illegible].

Чаъстаашкынныг хүннерде [illegible] Комбайнерлер картофель дамчыдар кезектерин чидириг болдурбас, оңу үревезин дээш [illegible].

350 муң гектар ажып турар картофель шөлдериниң барык [illegible] өстүрүп, ажаап алырының үлетпүрге үндезилээн аргазын ажыглап турар. Бүгү-ле ажыл-агыйлар гектар санындан-на 200—250 центнер дүжүттү казып ап турар.

Бүгү картофельди кыска хуусаада — 25 ажыл хүнүнде [illegible].

Шөлдүң чартыы ажааттынган

АЛМА-АТА. (СЭТА). Казахстанның механизаторлары [illegible] ыяллыр ажыглаарын чедип ап турарлар. Бо хүннерде олар бүгү дүжүттүң чартык кезиин шөлдерден ажаап алганнар. Хойук санында-ла 700—800 гектар шөлдүң кызыл-тазын болгаш арбайын кестиргеш, бастырып четтигип турар. Ындыг чедиишкинниң үндезини — ажыл шагын улам-на долдур, ажыктыг ажыглаары боор турар. Ажаап алышкының звеноларының хөй кезии чаңгыс аай наряд ёзугаар ажылдаар аргаже шилчээн. Оон [illegible] ның бүдүрүкчүлүүн бүдүн-чартык катап улгаттырар аргалыг боор турар.

Тараа садарын доозупкан

ТАМБОВ. (СЭТА). Тамбовтуң тараажылары сөөлгү хүннерге чедир Төрээн чурттуң [illegible] тонна тарааны урганнар. Моршано, Первомайское болгаш Мучкапское районнар күрүнеге тараа садарының планнарын областа бир дугаарында күүсеткилепкен. Дүжүттү чидириг чокка камгалап алырынче, оңу шаңнарга болгаш сөөртүр үеде чидирбезинче онза кичээнгей салып турар. Областа күрүнеге тараа садары үргүлчүлевишаан.

Рис шөлдеринче шилчээн

УЛУГ ЦАРЫН. (Калмык АССР). (СЭТА). Калмыктың Волга ындыыкы шөлдеринден ажаап алышкын агрегаттары ам рис шөлдеринче шилчээн. Октябрь [illegible] ажыл-агыйлары республикадан бир дугаарында рис ажаап алырынче эгелеп кирген. Ында барык чеди муң гектар рис өстүрген. Механизаторлар [illegible] хуусаазын кызырары дээш чарыш калбарган.

Кузбасс—көдээге

КЕМЕРОВО. (СЭТА). Кемеровонуң «Азот» каттыжышкынында карбамидти бүдүрүп үндүрер талазы-биле Сибирьде эң-не улуг дээн комплексти ажыглалда киирген. Ол бүдүрүлге черниң күчүзү — чылда-ла 450 муң тонна үнелиг азот чемишчидилгезиниң [illegible] болур.

Бүрүнү-биле механизастаттынган ындыг бүдүрүлге черниң тудугжуларындан хүлээп ап тура, химиктер оон телевилээн күчүзүн хуусаазындан эрте чедип алгаш, он-он муң тонна чемишчидилгени пландан ажыр үндүрүп чорударын хүлээнгеннер.

Курстарга өөренип ап турар

ВИЛЬНЮС. (СЭТА). Литваның [illegible] лар эрзамның каттыжышкыннарында [illegible] курстарга болгаш мурнакчы дуржулга школаларынга хоорай чурттуг кижилер барып, көдээ специалистке өөренип ап турарлар. [illegible] «Куршенай» совхозунуң үлегери ёзугаар ажыл-агыйларда [illegible] чаа кижилерге квартираларны [illegible] тудуглардыг бажыңнарны тудуп берип турар. Бо чылын безин ындыг бажыңнарга чеди муң хире өг-бүле чурттай [illegible].

Уран чүүл школазы

ИЗМАИЛ (СЭТА). Дунай эриинде турар ол хоорайда уран чүүл школазы ажыттынган. 760 уруглар музыканы, чурулганы болгаш хореографияны [illegible]. Школада — [illegible] класстар, тус-тузунда өөренир кабинеттер, үн бижиир студия, концерт залы бар. Ында ол ышкаш кинотеатр болгаш ном саны база бар. Амгы үеде ол областа уругларның 150 хире уран чүүл школалары болгаш оларны [illegible] турар.

Агитпоезд чорупкан

ЗАБАРОВСК. (СЭТА). БАМ-ның чөөн талазы шугумунуң тудугжуларынче «Комсомольская правда» деп агитпоезд чорупкан. Ол поезд ийи чеди хонуктуң иштинде Урмига, Солониге, Джамкага, Березовоеге, Чегдомынга, Амурдагы Комсомольскиге баар. Чогаалчылар, эртемденнер болгаш лекторлар тудугжуларга чаа уран-чечен чогаалдарны таныштырар, хөй националдыг совет литератураның чечектелишкининиң дугайын чугаалаар, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга, СЭКП-ниң амгы үе-чадазында [illegible] политиказының чугула айтырыгларынга турасказткан беседаларны болгаш лекцияларны кылыр.

Чүък сөөртүрү эгелээн

САЛЕХАРДА. (Ямал-Ненец автономнуг округ). (СЭТА). Чуртта эң-не ыраккы Соңгу чүкте турар Тамбейниң нефть шинчилеп турар экспедициязынче чүъктер сөөртүрү эгелээн. Анаа эң баштай чеде берген теплоходтар, автомобильдерни, харга болгаш малгаштыг черлерге чорууp машиналарны, чер үттээр дериглерни, [illegible] тудар бажыңнарны аппарганнар.

Ямал чартык ортулуктуң төп кезээнден эгелээш, Доштуг океанның эриктеринге чедир ол экспедиция ажылдап турар.

Амур чоогунуң аалчылары

ХАБАРОВСК. (СЭТА). Ыраккы Чөөн чүкке хамааты дайынның маадырларының эрес-дидим чоруурунуң демдээ апарган аалдарыг Волочаев тейинге Амур чоогунга совет литератураның [illegible]. Оңу ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болгаш Ыраккы Чөөн чүктү интервентилерден болгаш ак-гвардейжилерден хостааанының 60 чылынга холбаштыр эрттирип турар.

Москваның, Ленинградтың, [illegible] республикаларның чогаалчыларының [illegible] лекчилерин ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң күрүне шаңналдарының лауреаты, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң секретары Петр Проскурин баштап турар.

Ол хүннерниң иштинде БАМ-ның чөөн кезээнге, еврей автономнуг областа, культураның көдээ болгаш заводтар бажыңнарынга, кызыгаар застаавыларынга чогаалдыкчы отрядтар, литература кежээлери болур.

ЭКИ ОРГАНИЗАСТААН

Тес-Хем районнуң ажылчыннары ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар херекке боттарының салышкынын киирер дээш кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү участоктарында кызымак ажылдап турарлар. Бо хүннерде олар мал чемнери белеткээр ажылда калбаа-биле хаара туттунган. Малдың баш санын өстүрери, продуктулуг бедидери четчир санныг эки хоолулуг мал чемниинден хамаарышкын тесхемчилер эки билирлер.

Август 8-те медээ-биле алырга, район 19900 тонна сиген белеткээр планын 65 хуу, сенажты — 45 хуу, бүдүн-бүрүнү — 100 хуу, силосту 18 хуу күүсеткен.

Ажыл-агыйлардан «Тес-Хем» совхоз чарыштың мурнуку одуруунда чорук, сиген белеткээриниң даалгазын 71 хуу, сенажты — 100 хуу күүсеткен. Силос салырын шалыпкын чорудуп турар. Совхозтуң парткому, партия эге организациялары сигенчилер ортузунда социалистиг чарышты болгаш политмассалыг ажылды эки организастаан. Чарыштың түңнелин чогуур хуусаазында үндүрүп, тиилекчилерин шаңнап, оларга турасказткан Күш-ажылдың алдар тугун көдүрүп турар. Агитаторлар, политинформаторлар боттарының бижиглээн участоктарынга доктаамал барып, делегейде, чуртта, республикада, районда болуушкуннарны, ажыл-ишчилерниң сорулгаларын чугаалап берип турар. Оон-биле чергелештир агит-хуудустарны үндүрүп, анаа чедиишкиннерни мактап, четпестерин шүгүмчүлеп турар. Бо бүгү бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга дузалап келген.

С. ХЕРТЕК.
СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

ПЛАННАТТЫНГАНЫНДАН АЖЫР

Тываның сүт комбинадының коллективи эрткен сес айларның планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Пландан ажыр 244 муң рубльге бараанныг продукцияны бүдүрген, 166 муң рубльге продукцияны сайгарган.

Сүт комбинадының коллективи планныг онаалдаларын, социалистиг [illegible] экономиктиг бүгү көргүзүглер талазы-биле чедиишкиннииг күүседип келген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планнаттынганындан 6,6 хуу ажыр күүсеттинген. Чалан сүт аймааның продуктуларын пландан ажыр 235 тонна, саржагны 73 тоннаны бүдүрүп кылган.

ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш чарышка комбинаттың заводтары идепкейлиг кирипп келген.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Кызылдың сүт болгаш Шагаан-Арыгның саржаг заводтары чорул турар. Кызылдың сүт [illegible] бараанын продукция бүдүрериниң планын 108,9 хуу, продукцияны сайгарарын 105,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн [illegible] пландан ажыр 52 хуу күүсеткен. Заводтуң бүдүрген продукциязы багай эвес үнелелди ап келген. Бүдүрүлгениң хоочуну, коммунист Г. Д. Фа[illegible] эрткен айларның түңнели-биле цехтер аразында чарышка бирги черни зозээн.

Шагаан-Арыгның сүт заводунуң [illegible] эки көргүзүглерлиг ажылдап турар. Эрткен сес айларда [illegible] бараанныг продукцияны бүдүрерин 102,6 хуу, продукцияны сайгарарын 100,2 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың [illegible] бүдүрүкчүлүү [illegible] планнаттынган деңнелден 2,6 хуу бедээн.

Н. ООРЖАК.

ЧООККУ ХҮННЕРДЕ ДООЗАР

Ниитизиниң малынга четчир санныг мал чемнерин белеткеп алыр дээш Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң ажыл-ишчилери шалыпчы ажылдап турарлар. Оон түңнелинде август 8-тиң медээзин ёзугаар алырга, 3300 тонна сиген белеткээр планын 3004 тоннаазын, 2500 тонна силостуң 1880 тоннаазын күүсеткен, артканын чоокку хүннерде доозар сорулганы салган. Сенаж салырының даалгазын ажыр боттандырган.

Малчыннар сиген белеткээр ажылда эң-не идепкейлиг киржип, кижи бүрүзү бердинген сорулганы ажыр күүседирин аазаан.

С. МААДЫ.

⊙ ⊙ ⊙

Кызыл-оол Нарады — Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң хойжузу. Ол Даг-Баары деп черде курут чыткан дазыр шөлдү кажаалааш, ынаар буга казып үндүргеш, суггарып турган. Ол биче суггаттыг шөлдүң черинден элбек сигенни дөрт чыл улай ажаап ап келген.

Оон ол суггаттыг шөлдү тос гектар чедип турар. Хойжу 10 тонна сигенни кезип белеткеп алыр хүлээлге алгаш, оозун ам 30 тонна чедирип турар.

ЧУРУКТА: Кызыл-оол Нарадының звенозу сиген ажылдаазының үезинде.

⊙ ⊙ ⊙

ЭКИ ТЕМП-БИЛЕ

Эрзин районда «Морен» совхозтуң ажыл-ишчилери мал чемииниң белеткелинде идепкейлиг ажылдап турар. № 3 бригаданың малчыннары Баян-Колда ногаан массаны эки шынарлыг болгаш дүрген темп-биле ажаап алганнар. Ол ажылга Черлик-оол Оюн, Леонид Лаажап, Делгер Сагаачы олар эки киришкеннер. Трактористер 11-12 га черни 2 хүн [illegible] доозупканнар. Мурнакчы трактористер Л. Лаажап, В. Эрендей, Л. Чоомбуу, С. Баапай, чолаачылар М. Чалзырай, Д. Дажы-Серен, М. Чооду, С. Кенпай олар хүн нормазын ажыр сөөртүп турганнар.

Ол ажылга школачылар база эрес-кежээ киржип, улуг [illegible].

Ч. САДИ.

«РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет культура талазы-биле [illegible] «РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Анастасия Александровна Давыдова — Тываның А. С. Пушкин аттыг республика библиотеказының директору.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1982 чылдың сентябрь 8-те.

АҢМААР-САВА БЕЛЕН ЭВЕС

«Ховуда сыпта турар дүжүт эвес, а аңмаар-савага кирген дүжүт ёзулуг байлак ол-дур» деп, чон чугаалажып турар. Бо үлегер чугаа ногаа, картофель аймаанга чугаажок хамааржыр. Ногаанын дүжүдүн ажаап турганы, база оңу орукка сөөртүп чораш, ол ышкаш оңу шыгжаар черлеринге эккеп уруп алгаш, чидирип, чыдыдып, үреп турарывыстың дугайында шүгүмчүлелдиг шыңгыы чугаа СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга болган. А бо хүннерде бүгү чуртта «Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаар болгаш кадагалаар!» деп поход чорул турар.

1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында «Чимис-ногаа продукциязын болгаш картофель шыгжаар черлерни тус-тута таарымчыр тургулар хемчеглерин алыр...» деп айыттынган. Оңу Чөөн-Хемчик районнуң совхозтар удуртукчулары специалистер канчаар күүседип турарын рейд бригадазы хынап көрген. Хыналдадан ындыг чүүлдер илереттинген.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ногаажылары бо чылын ногаанның чаагай дүжүдүн бээр боор деп хоорайның болгаш кожууннуң чурттакчыларын кордап турган. 94 га черге картофельди тарып олурткан. Ногаажыларның харысалгазы чок болганындан, совхозтуң удуртулгазының, агрономунуң [illegible] картофель [illegible].

Совхозтуң директору Сайын-оол Байлакович Ондар ол дугайын мынчаар чугаалады:

— Бир гадан-на 30 центнер картофель алыр боор бис. 30 тонна картофель бүдүрер дээш [illegible]. Картофель шөлүн чаңгыс катап культиваастаан.

Көрбес силер бе? Ишк маңыыы хире улуг өзер ужурлуг картофельдер ам эргек дег бичии болган. Ооңа оңу кана шыгжаары? Совхозтуң картофель шыгжаар черниң септелгези ам-даа доозулбаан, оңу чугайлап, дезинфекциялаваан.

«Сүт-Хөл» совхозтуң картофель шыгжаар черниң [illegible] улуг кара шоочa астынган. Хынап барган улус оон иштин көөр дээш чадашкан. Совхозтуң агроному Дукур-оол Моңгуш ол шоочаны ажыдар дээш кашпаны дүлгүүр эккеп шеппээн. Чадап каан. Адак соонда «Дүлгүүр чок, читкен!» деп эшпалантан.

Рейд бригадазының кежигүннери картофель шыгжаар черниң кырында ыяш хоолайларын бакылаар ужурга таварышкан. Оон дүлүксүг чыт келген.

Картофель шыгжаар черин аштап арыглаваан, оңу септеп, кылбааны оон илдеп болган.

Чалааналын белеткел [illegible] ында бүгү-ле чүве чурум-чыскаалдыг. Кат вареньезин белеткеп шыгжаары-биле 140 доскаарны белеткээн. Ында 90, 125, 130-даа килограмм варенье кире бээр доскаарлар бар. Бо хүннерде 3 тонна 300 кг варенье белеткеттинген. Оон хөй кезии көк-кат вареньези болуп турар. Инек караның үш доскаар вареньезиң белеткеттинген, үш доскаар мөөгү база дузаттынган.

Вареньелерниң [illegible] кылганы эки шынарлыг. Садып алыкчыларга ол амданныг, чаагай болуру чугаажок. Вареньелиг доскаарлар чоорту ковүдеп турар. Амдызында шыгжамыр черинде температура өйүнде. А кыжын канчап баарыл? Ол складтың [illegible] рынче хөлдениш ага берген.

— Кызылдан келген доскаарлар-дыр ийин. Кижи көөрге, дүвү бүдүн, тиг-даа чок-ла чүве-дир. Ол хиреэнде варенье хандызы чүге сыстып токтү бээрил? — деп, Любовь Еремеевна Соколова хөлзеп чугаалады.

Чылдагааны чүдел? Хайындырган варенье савазын аштаан, арыглап, белеткеп турар үлус изиг суг-биле ыяш доскаарларны чуп, шыгдыып шыдавайн турарында.

[illegible] чемиштерниң ногаа хүлээп алыр складының септелгезин чаа кылган. Картофель урар өрээлдерин чугайлап дезинфекциялап каан. Ынчалза-даа складта [illegible] чок. Ынчангаш урдунган картофельдер [illegible].

Склад эргелекчизи Валентина Антоновна Дробченко шөлээлей берген. Бо айтырыгга тодаргай харыы бээр кижи тывылбаан. Складта кузун урган картофельдерниң хуусаазы канчап баары билдинмес.

Кат, ногаа склантары-биле кожа районнуң хеп чуур черин тургузуп каан. Кижи оңу көөрге безин каракка эпчок: аъш-чем аймаа-биле хирлиг хеп чуур чер кожа турар. Оон чекспичиг чыды безин кижи хоннуун булгандырар.

Кыштың чыкылама соогу келир. Ол хеп чуур черниң хирлиг хеп чуггаш кевүктүг суу булуктадып, бусталып үнгеш, чанында турган улуг картофель складын хөме алы бээр. Ынчан ол хирлиг суг-дан, ол-шыктан картофель ылчырап үрелир болгай. Ол четпестерни ам база катаптаар бе? Азы район баштаар чери оңу болдурбас дээш чугула хемчегни алыр бе?

РЕЙД БРИГАДАЗЫ:

С. СААЯ, кедээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле Чөөн-Хемчик районда күрүне инспекциязының кол инспектору.

Т. СИТКИНА, республиканың хереглекчилер ниитилелиниң ажылдакчызы.

С. САНАА, Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору.

Х. ОНДАН-ООЛ, «Ленинчи орук» солуннуң корреспондентизи.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ҮЛҮҮ ОЛ БОЛУР

Коммунистер Аяк-Хээ Ондар биле Хеймерек Куулар оларның намдары элээди чылдарындан эгелээш-ле, мал ажылы-биле холбашкан, каңызының-даа ада-иези малчыннар чораан. 70 чылдарның эгезинде оларның комсомолчу [illegible] республиканың [illegible] материалдары болгаш ортумак [illegible] рынга мал ажылынга ажылдаарынче кыйгырыгны үндүрген.

Аяк-Хээ Ондар биле Хеймерек Куулар баштаан күш [illegible] кадарчыдап эгелээн. Хоочун [illegible] хойжугаарының дуржулгазын шудургу өөренип, оларның арга-сүмезин ап чораан, олар чоорту хой[illegible], ам боттары сураглыг хойжу-лаан. Моон ап өөрге, Аяк-Хээ биле Хеймеректиң комсомолчулар тургаш үндүрген кыйгырыы анаа сөс кырында барбаан, а ажыл-херек-биле [illegible] дең чүве [illegible].

[illegible] чурттап турары «Октябрь 30 чылы» совхозтуң Ак-Шатта хойжу бригадазының Кара-Тал шынаазында мал чеми белеткеп турган сигенчилерниң чораан, Аяк-Хээ Данзынович Ондар-биле ужуражып, оон бодунуң-даа, эш-өөрүнүң-даа ажыл-херээниң дугайын чугаалаштывыс. Ол бригаданы дуржулгалыг коммунист Мижит-Доржу Менниг-оолович Ондар удуртуп турар. Мында малчын өреге бүрүзү келир чылда 15—20 тоннадан эвээш эвес сиген белеткеп алырын будук-бүрүнү, саваңны саваанга, хойжу [illegible] бүрүзү ге-ле ортумаа-биле 20 тонна сигенни белеткеп алыр болза хойжуга кыш коргунчуг эвес болур. Мал чеминден, аңгыда, боттарының чурттаар бажыңын, хой кажааларын, кышкы үеде оларны чемгерерде, суггарарда ажыглаар оңгачалар, шагжалар дээш белеткеп кылыр чүүлдер-ле хөй. А. Д. Ондар ол бүгүнү белеткеп алган.

Аъш-чем программазын боттандырары бүгүдениң, ылаңгыя коммунист бүрүзүнүң эң чугула сорулгазы деп чүвени эш Л. И. Брежнев май Пленумунга онзалап демдеглээн. Оон анаа илеткелинде мындыг одуруглар бар: «Партиявыстың [illegible] үштүн бири — алды миллион коммунист кедээде ажылдап турар. Олардан шуут-ла кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде 2 миллион 800 муң партия кежигүнү болгаш кежигүнүнге кандидаттар, 4 миллион комсомолчу ажылдап турар. Чүгле олар, хамыктың мурнунда [illegible], инициативазы, чүткүлдүг болгаш туруштуг чорукту үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг».

Аъш-чем программазын боттандырары — кижи бүрүзүнүң херээ

лар апарган. Кижиниң күш-ажылы алдаржыдар дээр болгай. Олар хөй ажылдыг [illegible] боттарының каракмызыл, эрес-шудургу күш-ажылы-биле бүгү-ниити хүндүткелди чедип алганнар. Хеймерек Бадыевна Куулар[ны] [illegible] ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуп, анаа [illegible] көргүскен. Аяк-Хээ Данзынович Ондар Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны. Оларның кайгамчыктыг-даа херектерин орден-медальдар [illegible] каастаан.

«Чиңни эдерер» деп чоннуң чугаазы таварылга боор тыптып келбээн болгай. Аяк-Хээ Ондар биле Хеймерек Куулар[ның] кайгамчыктыг, оларның үлегери-биле совхозтуң он ажыг чылдарда республикада дыка хөй аныяктар мал ажылынга ажылдап турар. Оон чижектерин бистиң Чөөн-Хемчик районнуң он-ону-биле көрүп болур. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектигде, Оргу Шээдэ, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Улуг Хөвүдэ, Дагар Шамба комсомолчу аныяктарның хойжу бригадаларында аныяк [illegible] эрес-соруктуг ажыл-херектери чүгле районда эвес, республикада сураглыг апарган.

Оон аңгыда «Большевик», «Чыраа-Бажы» болгаш өске-даа совхозтарның сүт-бараан фермаларының коллективтери база-ла комсомолчу аныяктардан белеткээн турургуусту хүлээнгеш, ону күүседир чоокшулап келген.

Улуг делгем шыкта хол кадыырларын күдер шыяраан эрлер чаагай үнген сигенни кескен турлар. Изиг каац хүнде чүгле кадыырларның шылыраан даажы дыңналыр. [illegible] хүнге кара-хүрең кылдыр додугуп калган. Оларның аразында Амыр-оол Ондар, Бакпан-оол Кара-Сал, Хануй-оол Монгуш [illegible] эрес шалыпкын ажылдаан турлар. Сигенчилер тереңсигенниг кырлаа чалды бир [illegible] берген. Ынчан-да чугаазы [illegible]. Ону дараазында СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, анаа хүлээп алган Аъш-чем программазын күүседиринче холбаштыра берип-дир.

— Ол улуг программаны күүседири дээрге-ле совет кижиниң чаагай чоруунуң дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынының чаа тодаргай илергейлери-дир,— деп А. Д. Ондар улаштырады.— Ону чүгле төлептиг ажыл-ишти-биле херечилээр ужурлуг бис,— дээн-дир.

Өске өөрү ону база деткип туруштар. Малчынга кол-даа чүве кыштагаашкынга ыяш белеткенирин деп чүвени олар бедик харыысалга-биле билип турар. Бир эвес белеткени [illegible] хуузун киирип, өскелерге [illegible] коммунистер Аяк-Хээ Данзынович Ондар биле Хеймерек Бадыевна Куулар көргүзүп турарлар. Бо чылын ол өг-бүлениң көргүзүү шыырак болган. Төрүүр чүс хойдан-на 135 хураганы камгалап өстүрген болгаш хой бүрүзүнден-не 2,2 кг дүктү кырып алган.

— Аъш-чем программазын боттандырары дээрге-ле бистерниң чаагай чорувустуң дугайында сагыш салыышкыны-дыр. Ынчангаш ону боттандырарынга төлептиг улуг [illegible] киирери коммунистиң эң чугула хүлээлгези мындыг билип турар мен,— деп А. Д. Ондар чугаалап турду.

Бир арагаларны база курлавырларны ажыглап турган кезер чылын бо чылдың [illegible] бедик көргүзүглерни чедип алырын коммунист бо өг-бүле хүлээпин турар. Олар боттарының мурнунга салдынган сорулгазын күүседиринче бүгү бүдүрүледиглер.

К. МОНГУШ,
журналист.

Чөөн-Хемчик район.

Ынчалза-даа экономиктиг өөредилгени шынары болгаш үре-түңнелдии экономиканы [illegible] дериниң оруунче шилчидерин дээзар, ону ээзлүг камналгалыг болдурар дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң стратегтиг угаазындан чыдырга ам-даа дүүшпейн турар. [illegible] чорудулгазының төнчү түңнелдеринге оон салдары кошкак, өөредилгеде бо [illegible] эвес.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 чыл) болгаш май (1982 чыл) Пленумнарының идиин үндүрген коммунистиг турушту [illegible] экономиктиг өөредилгени удуртулганы экижидери, совет хамаатызы бүрүзүн чурттуң ээзи болурунга, бедик экономиктиг культурага, [illegible] коммунистиг [illegible] турар.

Экономиктиг өөредилге ажылчы чоннарны бүдүрүлгениң херээн башкарарынга [illegible], сагылга-чурумну быжыглаарынга, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидери дээш ныптың демиселди калбартырынга дузалаар. Эң-не кол чүүл болза ажыл-ишчи бүрүзүнге четкеш, партияның экономиктиг политиказының негелделерин анаа чоок болгаш билдингир болдурары, кижи бүрүзү бодунуң инициативазы, чогаадыкчы дилээшкини-биле оон долу чедимишкиниг күүседиринче дузалаар херек.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалында айыткап

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ЭКОНОМИКТИГ ӨӨРЕДИЛГЕЗИН, КИЖИЗИДИЛГЕЗИН ЭКИЖИДЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының экономиктиг өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам ыңай экижидер дугайында» доктаалды хүлээп алган. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның «Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам ыңай экижидер дугайында» доктаалында партияның XXVI съездизиниң соонда тургустунган экономиктиг өөредилгениң системазы идей-кижизидилгениг болгаш ажыл-агый чорудулгазынга пол черни ээлээрин айытканын ук доктаалда демдеглээн.

түңнелдер болгаш айтыышкыннар республиканың бүгү күрүне органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң [illegible] ажыл-чорудулгазынга ужур-дузалыг болуп турар. Бо доктаалды болгаш РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелдериниң ол дугайында доктаалдарын амыдыралга боттандырары-биле Тыва АССР-ниң министерстволарынга, ведомстволарынга, райкүүскомнарга, Кызыл хооркүүскомга, ажыл-агый органнарынга 1982 чылдың сентябрь 10-га чедир экономиканы бедик бүдүрүкчүлүг хөгжүлдериниң оруунче шилчидериниң, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының, амыдыралдың [illegible] материалдыг болгаш угаан-бодал үнделиннерин быжыглаарының, чаа кижини кижизидериниң айтырыгларын шиитпирлээринге экономиктиг өөредилгениң болгаш кижизидилгениң ролюн бедидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш амыдыралга боттандырарын даасган.

Экономиктиг өөредилгениң бедик эртем деңнелин хандырары, СЭКП-ниң марксчи-ленинчи теориязын болгаш экономиктиг политиказын, эш Л. И. Брежневтиң болгаш СЭКП-ниң өске-даа удуртукчуларының ажылдарын дыңнакчыларның ханы өөренирин доктаал хүлээткен. Бирги ээлчегде 80 чылдарда чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларынче, бүдүрүкчү болгаш эртем-техниктиг күчүнү, материал болгаш күш-ажыл курлавырларын улам ажыктыг ажыглаарынче, планнаашкынны, эргелеп башкарарын, бүдүрүлгени органнзастаарын сайзырадырынче, ажыл-агый чорудулгазының, бригада кероээзи-биле ажылдаарының мурнакчы дуржулгазын нептередиринче кичээнгей салыр.

Агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының экономиктиг билиин болгаш кижизидилгезин экижидерин доктаал чугулалап айыткан.

Экономиктиг өөредилгени кадрлар-биле ажылдаң чарлынмас кезээ кылдыр көөр, ынчангаш ону план езугаар, [illegible], дыңнакчыларның белеткелиниң болгаш сонуургалының, оларның бүдүрүлгеде ажыл-чорудулгазының аайы-биле чорудар.

Школаларның болгаш семинарларның дыңнакчылары эртем-[illegible] социал демиселгеже [illegible], күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, ажылдаң ажыктыын база шынарын бедидериниң, экономиканы болгаш камналгалы экижидериниң оруктарын эки шиңгээдип алыр, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга идепкейлиг киржир, ленинчи ёзу-биле, коммунистиг ёзу-биле чурттап база ажылдап өөренир ужурлуг.

Экономиктиг өөредилге талазы-биле чөвүлелдиң ажылык идепкейжидерин, материалдыг баазазын быжыглаарын, аудиторияларын, кабинеттерин техниктиг дериг херекселдер, өөредилге болгаш көргүзүг материалдары-биле дериирин, мергежил бедидериниң курстарынга ажылчы чоннарның экономиктиг билеткелинче кичээнгей салырын, разряд, класс бедидип, аттестация чорудуп, кадрларны деңнедип тургаш, экономиктиг билииниң деңнелинче кичээнгейни салырын, экономиктиг билиглерни [illegible] удуртукчу кадрларны хаара тударын Тыва АССР-ниң министерстволарынга, ведомстволарынга, ажыл-агый удуртукчуларынга даасқан.

Дээди, тускай ортумак өөредилге черлериниң студентилериниң болгаш [illegible] экономиктиг белеткелин [illegible] министерстви, профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле эргелел кичээнгейин салырын доктаалда айыткан.

Министерстволар, ведомстволар, профэвилел комитеттери, [illegible], бүдүрүлгелерниң экономика албанының черлери, статистика [illegible] экономиктиг көргүзүглерни, фактыларны, мурнакчы коллективтерниң, чарыштың тиилекчилериниң дуржулгазын нептередир сүмелерни бээр ужурлуг.

Казах ССР-де 1642 километр дурттуг нефть дамчыдар хоолайны Павлодар — Чимкент аразында тудуп турар. Барыын Сибирьниң «хара алдынын» республиканың мурнуу чүгүнче бо чылда-ла чорудуп эгелей бээр.

ЧУРУКТА: Павлодар областа нефть дамчыдар хоолай тудуунуң кол участогу.

Н. КУЗНЕЦОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чаагайжыдылга айы чоруп тур

УЛАМ НОГААН-ШИНИК БОЛУР

Кызыл хоорай чыл санында улам чаартынып, ногаан-шиник болуп, [illegible] турар. Оон кудумчуларының [illegible], [illegible], [illegible] тиккиннерлиниң, [illegible] болгаш гүзерлериниң санының өзүп турары көрүнүр. Найысылал чайын улам чараш, көрүштүг болу бээр. Бо бүгү—чаа скверлер, аллеялар, [illegible] ажылының түңнели. Чазын, күзүн [illegible] ёзугаар болуп эртер чаагайжыдылга айында хоорай чаагайжыдылгазынга улуг хемчээлдиг ажылдар кылдынар. Ону дараазында чүүлдер бадыткаар. Хоорайның төп Ленин кудумчузу эде дериттинген. Кочетов кудумчузунуң эде дериишкини адактаган. Ленин [illegible] чараш, көрүштүг. Ол бүгү найысылалды улам аянныг болдурган.

[illegible] хөй-ниитиниң дузазы шыңгап-ла улуг. Чижээ, часкы чаагайжыдылга айында [illegible] хоорайның хөй-ниитизи [illegible] 27550 кижи-хүнүн ажылдаан болгаш 3014 дөс тарымал үнүштү олурткан. Албан организациялар, бүдүрүлгелер май июнь айларда 523000 дөс чечек рассадазын тараан.

Хоорай чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржип [illegible] коллективтер эвээш эвес. [illegible] министерствозунуң [illegible] агыйы, эът комбинады болгаш [illegible] тургускан. Ындыг болзадаа чамдык бүдүрүлгелер, албан организация черлери ол [illegible] турар, чаагайжыдылгаже кичээнгей кошпак. Ындыг черлерге Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйын, Кызылдың туүйбу заводун, НХМ-ниң чамдык албан черлерин, Садыг министерствозунуң садыг баазалары болгаш чамдык өске-даа организациялар хамаарышыр.

Хоорайның арыг-шевери дээш сагыш салбас ийи-чангыс чорукчарның бары хомудаачыг. Абакан аллеязы хууда мал-маган оъттаар черин кылдыр хуулган турганы кандыг [illegible]. [illegible] аллея баштайгы хемчиин чиирген, өзер тудум, [illegible]. Хайгарал чок мал-маганның «чүүлдериниң» ындыг болган. Ол харын ындыг-дыр. Балат, хайгаарал чок изиттер дүне [illegible] чүнү чугаалаар боор. Кочетов кудумчузунга чаа тараан 50 теректи ежегээр үрегеп каан кижилерниң арын-нүүрү кайдал. Аэропорттуң септелге [illegible] Г. Бибиков Бай-Хаак аллеязында өзүп турар үнүштерниң «шылзамын», «быжыын» автомашина-биле «хынап», үрей бастырган, оон 32 ыяш өлген.

Күс дүшкен. Чер-черде күскү чаагайжыдылга эгелээн. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң [illegible] шиитпири-биле сентябрь 1-ден ноябрь 1-те чедир чарлаттынган күскү чаагайжыдылга айлары хоорайда эгелээн. Ол үениң дургузунда [illegible] тынган. Кызыл хоорайның девискээринге 5800 тарымал үнүштерни немей олуртуп, [illegible] көрдүнген.

Чаагайжыдылга айынга идепкейлиг киржири-биле ол хуусаа иштинде ап чорудар хемчеглерниң коллектив бүрүзү [illegible] хемчиглерни тургузар, [illegible] ёзугаар чорудар ужурлуг.

В. ЛУЛОВА,
чаагайжыдылга комбинадының инженери.

БОЛДУРБАЗЫНЫҢ ХЕМЧЕГЛЕРИН АЛЫР

Улуг-Хем районнуң девискээри Чаа-Хөл бажы тайгалар, Кара-Дыт, Кежээ, Өл-Арыг, Чалама, Ак-Хая, Сарыг-Хаяжык, Адар-Тош, Башкы-Адыр, Сенгу-Адыр ол ынаар өрткен [illegible] июнь-июль айларда өрттенип, ында-мында ыштанып турган. Ол черлер дээрге уму-кыдыы кезүдээ [illegible] шыкпан тайгалар болгай. Анаа өрттер июль айда улуг чаъстар соонда өшкен. Бойдустуң чаагай үнген каас-чараш арга-арыы, оон каъ-чимизи, аң-мени өрттерниң халавынга таваржып, курзуге улуг когарал чедирген. Мен болум эрекен чылдың кажыыы баксырааш, Кара-Сут тайгазынга арзашкан чоруум. Ол өрттерни көргеш, ол девискээрде Улуг-Хем районнуң арга-ыяш ажыл-агый черинин башкылаттынган арга [illegible] кайда ыяш, ону [illegible] бай улуг хемчеглерин чүге албаанын [illegible] өрттерни өжүрери дыш түрге хемчег албаазы ден [illegible] чораан. Арга ажылдакчыларын боттарының хамаарышкан участоктарын кезип чорааш [illegible] Бажаа—Чаалааа [illegible] ол кезек участоктуңда [illegible].

[illegible]

Арга-арыг хайгааралының ажылдакчылары боттарының [illegible] өрттерниң [illegible] хемчеглерин доктаамал ап чорууру хүлээлгези.

Д. МОНГУШ.

ЧУРУМЧУТСА

Кызыл хоорай чыл келген тудум чаартынып, чаагайжып чоруп орар. Оон кудумчуларында машина-техника, автобус саны көвүдээн. Ол экидир. Ынчалза-даа чамдык эпчок чүүлдер бо-ла таварышкылаар. Автобус доктаар черлерге соөлгү үеде хөй кижи чыглы бээр апарган. А кажан автобус келгенде олче кирери кончуг берге. Назыдап кыраан, аарыг-аржык, чаш ажы-төлүн туткан кижилерни хүндүлеп көрбес, оларны ол-бо иткилеп-кеш, мурнун булааш чүткүүр улустарның ийи-чаңгыс таваржы бээри кончуг харааданчыг. Ол чорук колдуунда-ла аныяктарның талазындан болгулай боор.

[illegible] кирип келген чамдык аныяктар оруу [illegible] хай-халыда боор. Мындыг [illegible] автотранспорт коллективиниң талазындан контрольдаары [illegible] болуп турар.

База бир чижек. Улуг хоорайларга чоруурга, автобус доктаар черге келген улус оочурлай диле турупкан турар. Келген кижилер: «Соолгу кымыл?» деп ыыап-ла айтырар. [illegible] оочурлу тагып кирер. Ынчап чаш уруглар[лыг] кижилер, кырганнар, ылаңгыя Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтери мурнуку, а өске калык кижилер соңгу [illegible] кирерлер. А бистиң [illegible].

Бистиң хоорайжылар чурттакчыларының дыка хөйү дөртку, бешки микрорайоннарда хөй каъттыг чаа бажыңнарда чурттап турар. Ында 6, 15 дугаарлыг маршруттарның автобустары чоруп турар. Ынчалза-даа ол автобустар [illegible] гүүрү-биле хандырбайн турар деп санап болур. Чүге дизе, автобустарның саны эвээш. Ынчангаш дыка үр болгаш чедир келир. Чамдыкта 30—40 минута манаар ужурга таваржы боор. Ылангыя [illegible].

Бо бүгү таарымча чок чүүлдер чүден болуп турарыл дээрге, [illegible] АТБ-ниң [illegible].

Н. ВЛЗЕЙ-ООЛ,
персоналдыг пенсионер.

ШИИТПИРЛЕЗЕ ЧОГУУР АЙТЫРЫГЛАР

РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Н. Ө. Өлзей-оолдуң чагаазы [illegible], ындыг угаалыг хомудалдар редакцияга соолгу үеде эвээш эвес келген. Кызыл хоорайның чамдык чурттакчылары телефоннап-даа тургулаан. Хоорайда болгаш районнар аразынга пассажирлер аргыштырылгазының баксырай бергенин, автобустарның рейсче эвээш үнүп турарының чылдагааннарын тодарадып, пассажирлерниң четтүг негеделеринге харыы бээр дээш бистиң корреспондентивис Кызылдың пассажирлер АТБ-инге чораан. Оон корреспонденциязын моон адаанда парладывыс.

Бо АТБ-ниң кол-ла сорулгазы — Кызыл хоорайга болгаш районнар аразынга пассажирлер аргыштырылгазын үзүктелиишкин чок хандырары болур. Ук коллектив бо айтырыгны амыдыралга боттандырар талазы-биле багай эвес ажылдап, ону болур-чогуур-биле шиитпирлеп турар. Ындыг-даа болза соөлгү айларда хоорай иштинге-даа аргыжар, районнар үнер-даа автобустарның саны кызырылган. Пассажирлер АТБ-ниң начальниги П. С. Ораловский-даа, ол бүдүрүлгениң автобус [illegible] начальниги В. В. Зубков-даа тургустунуп келген байдалды эки билир улус болду. Ону эдип алыр дээш чамдык хемчеглерни ап турарын мени тайылбырлап бердилер. Кызылда Кочетов, Топографическая кудумчуларын эде кылып, оларны септеп турары-биле холбаштыр чамдык маршруттар [illegible], оолернин хемчээли узай берген. Ылаңгыя № 6, 15 маршруттар [illegible] барык долганы чоруур. Ынчангаш автобус доктаар черлерге хөй кижиниң чыглы бээр чылдагааны ында. Оон ыңай ол маршруттарда чоруп турар автобустарның саны мурнуукузундан эвээжээп. Мында чылдагааннар-ла хөй. Оларның кол-колу мындыг. Чаңгыс үеде хоорай иштинге 32 автобус ажылдап хүлээр ужурлуг. Нормазы ол. А херек кырында ындыг эвес. Оларның саны хүн бүрүде 20-25. Ам безин хоорай иштинге маңнаар ужурлуг. 19 автобус мотор, 5 автобус гидравлика-механиктиг солуушкун системазы чогуундан ажылдавас апаа турар. Ол-ла чылдагааннар-биле районнарже үнер 13 автобус турбушаан. Артык кезектер тыптынып алыры — бо бүдүрүлгеде «аарыг» айтырыг болуп артпышаан. Оон ужурундан элээн хөй автобустарны бүдүрүлгениң херимниң иштинде [illegible] тургузуп каан. Таксилер аргыштырылгазында байдал база ындыг. АТБ-де 58 такси бар. Ортумаа-биле оларның 30 хирези хүн бүрүде доктаамал ажылдап турар.

База бир чылдагаан болза, чолаачы кадрлар чедишпейн турары. Бүдүрүлгениң бодунга дүрсюн аныяктарны белеткеп ап тура-даа, оларның хөй кезиин ажылга ыңыраймас, кандыг-бир чылдагаан каккаш, үнүп чоруй баар. Чүгле бирги колоннада безин 15 чолаачы чедишпес. Чолаачыларның хөй кезии аныяктар болганында арга-дуржулгазы эвээш. Автобус башкарарынга эки чаңчыкпаан болгаш техниканы «реб» мунар, ажыл шагы үзер [illegible] үрээр таварылгалар ам-даа читпээн. Бүдүрүлгениң удуртукчулары ындык кижилерни ажылга хандыштыңыр, оларны эде сургап, кижизидер [illegible] түңнелди көргүспейн турар.

Бо АТБ-де диспетчер албаным тургускан. Оон ажылын Тываның автотранспорт эргелели дорт удуртуп турар. Ынчалза-даа оон [illegible]. Маршрутта чоруп турар автобустарның ажылдап [illegible] чедир контрольдап шеверлеп турар. Чамдык чолаачылар ону ажыглап, автобустарын хоорай иштинге ыңай-бээр аңаа-ла маңнадыр, бажыңнарының чанынга тургузар чүүлдер бар. Дорту-биле чугаалаарга, АТБ-ниң [illegible] ажылдакчылары автобустар шимчээшкининге [illegible] эки тургузуп шыдавайн, автобустарның үзүктелиишкин чок ажылдаарын хандырбайн турарлар. Маңаа хамаарыштыр автобустар септээрин ам-даа механизаставаанын чугаалаарга-ла четчир. Ам харын [illegible] чорудар 4 [illegible] тургускан.

Автобустарны рейсче үндүрерде оларның техниктиг байдалын хынап көрбес чүүлдер механиктиң талазында бар. Чамдыкта ийи-чаңгыс үүрмек үрелиишкиннерин биле турала, бөгүн ажырбас боор, даарта эдип алыр чүве-дир дээр хеви-биле маршрутче үндүрүптер. Ындыг автобустар үр ажылдавайн үрелип каар фактылар тургулаан. Колонналар [illegible] дырза эки.

Кол чылдагаан— автопарктың техниктиг байдалының болгаш автомашиналарга техниктиг ажыглалдың багазы. Бо айтырыгларны амыдыралга боттандырып алыр болза, ынчан үргүлде аваарыым четпестерни эдип аларының аргазы тургустунуп келир. Ынчалза-даа оларны чаңгыс хүн, чаңгыс ай иштинде шиитпирлеп айтырыглар эвес деп билээ бис. Ону болур-чогуур-биле бүдүрүп [illegible] хөй үе херек.

Кывар-чаар материалдар-биле хандырылгазының үзүктели бээри бүдүрүлгениң ниити ажылынга шаптыктыг болуп турар. Партияның Кызыл хоорайкомунуң дузазы-биле бо айтырыг ам шиитпирлеттине берген. Оон-биле чергелештир автобустар септелгезин чорударынга бергедээшкиннер ам-даа таваржып турар. Кызылдың автосептелге заводу чамдык автобустарны септеп шыдавас болганындан оларны бүдүрүлгениң бодунга кылып турар. Автобус моторлары [illegible] септээрин эргелел дугуржуп алган. А таксилерниң автобустардан аңгы септээр дээш беш эстакадалы (оңгарлы) белеткеп алган.

Хоорай иштинге болгаш районнар аразынга пассажирлер аргыштырылгазын экижидер маршруттарга контроль [illegible] доктаамал чорудар талазы-биле өске-даа ажылдарны Кызылдың пассажирлер АТБ-ниң удуртукчулары чорудуп турарлар.

Ш. ДОРЖУ,
«Шынның» корр.

РЕДАКЦИЯДАН: Н. Ө. Өлзей-оол бодунуң чагаазында чүгле автобустар аргыжылгазының баксыраанын эвес, а өске чугула айтырыгларны база көдүрүп турар. Ылаңгыя ол пассажирлерниң автобус доктаар черлерге, автобус иштинге-даа бодун канчаар ап чоруурунуң, оон культуразының болгаш эвилең-ээлдек, хүндүлээчел, биче сеткилдиг болуруунуң дугайын айытканын солуннуң редакциязы чүүлдүг деп көрүп турар. Үстүнде айтырыглар бистиң амыдыралывыска хүн бүрү таваржып турар. Бо айтырыглар талазы-биле силерниң бодалыңар кандызыл? Санал-оналдарыңарны редакцияже бижиириңерни [illegible].

КАМНАЛГА БОЛГАШ ХУМАГАЛАЛ—ПОХОДТУҢ КЫЙГЫРЫЫ

«Бүдүрүкүнүң турар бүгү [illegible] оңу ажыл-агыйыжы чорук-биле ажыглаар» деп кыйгы [illegible] журналистерниң болгаш ажылчын корреспондентилерниң Бүгү-эвилел походу удавас эгелээр.

Ук поход СЭКП ТК-нын май (1982 чыл) Пленуму-нуң баштааны ССРЭ-нин Аъш-чем программазынга дүүштүр үлетпүрге, кедээ ажыл-агыйга, агропромышленниг комплекстиң бүдүрүлгелеринге, транспортка болгаш амыдырал хандырылгазынга [illegible] болгаш күш-ажыл курлавырларын хумагалаар болгаш ажыктыг ажыглаар талазы-биле улус депутаттарының эгелээшкинин калбартырып боттандырар.

Походтуң киржикчилериниң кол сорулгазы болза, тарап болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрер база садар талазы-биле планнарны, со[illegible] туң аъш-чем курлавырла[illegible].

Оңу боттандырары-биле журналистер болгаш ажылчын корреспондентилер дүжүт ажаалдазынын, мал чеми белеткелиниң үезинде, [illegible] база бол[illegible] туралы, кывар[illegible] материалдарның бол[illegible] [illegible]

Камналга болгаш хумагалал-биле холбаштыр ол журналистерниң [illegible] республика, край, область, хоорай база ниити организациялары киржирлер.

Журналистерниң ниити организациялары боттарының талазы журналистерниң, ажылчын корреспондентилериниң [illegible]

[illegible] виденнеге дамчыдарлар. Журналистерниң эге организация бүрүзүнде камналга саныы ажыдар. Эге организацияларының камналга болгаш хумагалыг чорук дээш демиселиниң дугайында медээлерин областың, крайның база республиканың журналистер организацияларының [illegible].

Республиканың, крайның база областың журналистер [illegible] баштаар черлери партия комитеттери-биле [illegible] походтуң үдүртүлгазын шаңнаар [illegible], камналга болгаш хумагалал дээш походтуң дугайында медээлер [illegible] база республиканың парлалгазынга үндүрер, радиога, телевидениеге дамчыдар. ССРЭ-нин Журналистер эвилелиниң баштаар чериниң чанынга Төп штаб тургустунар.

Походтуң түңнелдерин республикаларның, крайларның болгаш областарның журналистер организацияларының баштаар черлери чылда ийи катап — июль 1-де база дараазында чылдың январь 1-де үндүрер. ССРЭ-нин Журналистер эвилелиниң баштаар чери Бүгү-эвилел походтуң түңнелин чылда ийи катап — январь 15-те үндүрер. Оңу түңнеп тура, походка киришкен журналистерниң база ажылчын корреспондентилерниң ниити саны, оларның ажылының демдээ, парлалгага үнген, радиога азы телевидениеге дамчыткан айтырыгларның, чарлыгдаттынган материалдарга хамаарыштыр кайы хире харылар келгенин барымдаалап көөр.

Журналистер организацияларының база походтуң идепкейлиг киржикчилерин шаңнаарын эвилелдешкен база автономнуг республикаларның база крайларның, областарның журналистер организациялары тударлар. А ССРЭ-нин Журналистер эвилелиниң баштаар чери шаңналдарлаан киржикчилерин шаңнаары-биле 500-500 рубль түңнүг акшаны берген. Чамдык киржикчилерни Совет Эвилелиниң база социалистиг чурттарже баар чоргаалыныз командировка-биле шаңнаар.

Камналга болгаш хумагалал дээш походка [illegible] журналистерниң база ажылчын корреспондентилерниң [illegible] Журналистерниң Төп бажыңында Хемчелел [illegible] тургузар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

Корей улус дүүн Национал байырлалын, КУДР-ниң тургустунган хүнүн демдеглээн

ГЕОГРАФИЯ КАРТАЗЫН ӨСКЕРТИП

Бистиң машинавыс горизонт [illegible] барган согун дег дорт орукта кушталдырып оргаан. Ооң ол бо талаларында рис тарылган [illegible] парган оңу караакка илдигер. Бо дээрге бүгү Корейге сураглыг «Июнь 3» деп кедээ ажыл-агыйның кооперативиниң шөлдери-дир. Даглар болгаш бедиктээштер шыпкан КУДР-ниң [illegible] Пхенан-Намдо провинциязында Онхчон [illegible] чык шыпкан сагындырар. Көнчүт улуг күш-биле чаартып кылган бо черлерге 25 чыл бурунгаар далай чалгып чыткан дээр болза, ам бүзүрээр кижи ховар боор.

—«Июнь 3» кооператив Сарыг далайның бисте адап турары-биле Барыын далайның [illegible] черинде тургустунган КУДР-де баштайгы ажыл-агый-дыр — деп, ооң эгелекчизи боор даргазы Кан Сон Рель чугаалады.—1960 чылдың күзүнде далай эриинден бир-үш километр чедир ханыга чалды тудуп кылган. Ол чал далайдан 1200 чүнбо (бир чүнбо 0,99 гектарга дең) черни ангылаан. Малдан сугунуң ханызы улуг эвес, чүгле 1,2 метр чедер турган. Шак ол хире улуг дөңгээриниң кургадып алыры дээрге херектиң чүгле кезии-дир. Рис тарыыр мурнунда бо черлерниң довураан дустан арыглаары-биле ийи [illegible] рүп келген.

1962 чылда хөй эвес-даа болза, баштайгы дүжүттү ажаап ап тура, бо дээрге чүгле эгеи-дир деп чүвени бүдүрген, боттарывыска чорудуп турган бис— деп, Кан Сон Рель сактып чугаалады.— Дүжүт бедиир деп чүвеге бис [illegible] тынган. Эрткен чылын бир чүнбо черден 75 центнер рис алдывыс, бо чылын оон база эвээжевес үжүрлүг. Чамдык черлерден мурнуңай 90 центнер чедер. Хөрээнден дусту чүгдүрүп каапкар эки тупчерлериниң бээр деп чүвени көрүп тур бис. Бо черлерни ажыглап эгелээнден бээр [illegible] боор. [illegible] хөрзүннүң дус чок болдурары-биле ажылын ам-даа уламчылап турар бис. Оңу кылырда марттың ортан үезинде ховаарывысты арыг суг-биле долдурар бис, ооң соонда далайның чавырлывышканының үезинде чалда кылган тускай шлюзтарны ажыдып тар. Суг далайже агып кире бээр.

[illegible] кооперативиниң [illegible] далай эрии-биле шөйлүп чоруткан, ынчангаш оңу «Эрик кыдыы» дээр. Ынчалзажок ол одып ам чидиргилер чаданнап Кан Сон Рель шуут далай [illegible] суурталарже хөлү-биле айыттынды. Ында далайдан оон-даа хуус девискээрлерни «хупалыр» [illegible] талазы-биле ажыл-дар чорып турар. Ол суурталар хөрге бармаларның улуг-улуг ханаларны [illegible] тур. 5 чыл хире болгаш тулгуурлар база бир чаа участокту кургадыр талазы-биле ажылдарны доозар. Ынчан «Июнь 3» кооператив далай эриинден 12 чедир километр ырак апаар.

«Июнь 3» кооператив далайдан чарып алган черлерни шиңгээдир талазы-биле баштайгызы болган. Кооперативтиң 700 кижилиг коллективин [illegible] «Далай чарыг ханар» деп фильмни [illegible] кескү чедиишкиннерин оон ужуртуккузу агрохимик эртемниг Кан Сон Рельдин [illegible] холбашкан. Кужурлуг черлерни ажыглалга кииреринин талазы-биле КУДР-нуң [illegible] пер академиязының бир эртем [illegible] институдунун кылдап тура, аныяк эртемден бодунуң эртем ажылдап кылыышкыннарын 20 чыл бурунгаар амыдыралга херек кырында боттандырып эгелээн.

Онхчонда кедээ ажыл-агый кооперативи КУДР-де ындыг [illegible] ажыл-агый бар. Корейниң соңгу талазында Пхенан-Пукто провинциязында Сонхчон мөрүнүң далайдан чарып алган черлерде турупуп турар база бир кедээ ажыл-агый кооперативи бар. Өске можуларда ындыг черлер база бар.

Ынчалзажок ооң мурнунда кылдынган бүгү чүүлдер КУДР-де бо чылын эгелээн далайже калбак «шаан халдаашкынның» чүгле шенелдези болган. Ол ажылдарны Корейниң Күш-ажыл партиязының эрткен чылдың октябрьда эрткен 4-кү пленумунуң ажылдан кылган шиитпирлеринге дүүштүр чорудуп эгелээн. Пленум 80 чылдарның төнчүзүнге чедир 300 муң чүнбо кужурлуг болгаш дустуг черлерни ажыглалга кирер сорулганы салган, ынчангаш чурттакчы чоннуң аъш-чем-биле хандырарының айтырыын шиитпирлээриниң баңдаалдарын тургузар.

Соңгу чүкте Амнокан хемнең мурнуу чүкте шериг чарылга шугумунга чедир калбарган ол улуг ажылдарны удуртуру-биле КУДР-ниң Административтиг Чөвүлелиниң чанында Кужурлуг черлерни шиңгээдириниң кол эргелелин тургускан. Ол эргелелдин [illegible] Киль Чан Хуннуң СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканы-биле алырга, кужурлуг черлерни шиңгээдип чуртка тарап чылдазы 15 миллион тонна чедирер планны күүседиринге амгы үеде берге чергениң [illegible] апарган. Ооң чугулазы 1948 чылдан бээр—КУДР-ниң тургустунганындан бээр — черниң дүжүткүрүн бедидерин-даа, ристи, кукурузаны болгаш тарап культураларын хөйнү өстүрүп ап турар-даа болза, республиканың кедээ ажыл-агыйының улам-ындыг хөгжүлдезин ажыглап боор черлерниң чедишпезинден божумнап турары-биле тайылбырлаттынар.

Кужурлуг черлерни ажыглалга киирер талазы-биле ажылдарның хемчээлин тайылбырлап тура, Киль Чан Хун ында 30 муң кижи хаара туттунганын дыңнатты. Тудугларга амгы үениң техниказы улуг ажыктыг—хөй чүъл алыр автомашиналар [illegible] тракторлар. Боттары дүжүрүкчүлер баржалар, өске-даа машиналар болгаш механизмнер ажылдаттынып турар.

Бо чылдың улуг тудуглары [illegible] Пхенан-Пукто провинциязының [illegible] 8800 чүнбо черни [illegible] далай эрии кургадып [illegible] хамаарыштырып Киль Чан Хун демдеглээн. Чыл төнчүзүнге чедир мында 14 километр хире хемчээлдиг чалдарны тудары көрдүнген. Ооң соонда оларга ниити [illegible] оон-даа улуг ийи [illegible] кургадыры көрдүнген. Ол ажылдар 1983 болгаш 1985 чылдарда эгелээр.

А. ШАРОНОВ,
СЭТА-ның корр.

Пхеньян.

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

ЛУАНДА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң делегейниң дүшкүүрүг чоруун чавырылдырарынче, тайбының камгалаар болгаш бижиттээрнинче угланган эгелекчи саналдарын Ангола Улус Республиканың бүрүнү-биле деткип турарын Күш-ажыл партиязы— МПЛА ТК-зының кежигүнү, АУР-нуң планнаашкын министри Лу Насименту СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыызынга айыткан.

Дайын деп чүл дээрзин Совет Эвилели эки билир деп, ол чугаалаан. Чогум-на ындыг болгаш, ол тайбың күзээр даштыкы политиканы чайгылыш чокка, [illegible] ле чорудуп, чаа дайынның уңуп кээп болур ындынныкыннын бат удур болдурбас дээш улуг күштү үндүрүп турар.

Амгы үеде Анголаның мурнуу чүгүнде дүшкүүрүг байдал хевээр. Совет-ЯАР ытгаар Мурнуу Африка Республика АКШ-тың деткимчези-биле ангола девискээрин чамдызының ажыглап алган, чүгле АУР-га эвес, харын-даа Африканың мурнуу талазында өске-даа делгемзегиг чурттарга удур агрессия политиказын сорулачылап турар. АКШ-ка баштаткан делегей империализми ол девискээрде байдалды сандараттыр дээш Преториянның аг-шериглериниң [illegible] үүлгедиишкиннерин күткүп, боо-чепсекти эпдере бүдүреринче болгаш тайбының чешилдегешкиннерин [illegible] оралдажыышкыннарын ындып турар.

Совет-ангола харылзааларының калбарып турарын министр бедии-биле үнелээн. Ындыг харылзаалар моон соңгаар-даа ийи чурттуң улустарының [illegible] боорга боор, улам-на калбарып, быжыгап [illegible] бүзүрелин ол илереткен.

БОЛГАРИЯГА СОЦИАЛИСТИГ РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ 38 ЧЫЛ ОЮ

Болгарияга капитализмге болгаш фашизмге удур аар берге демиселге он-он чылдарының ингинде чорупп келген. Ол демиселдиң организакчызы болгаш удуртукчузу каандаа Коммунистиг партия боор турган. Кажан гитлерлиг Германия Совет Эвилелинче халдай берген, болгар коммунистер ол чүгле ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде бир-ле дугаар күрүзүнге удур эвес, харын база бүгү делегейниң ажылчы чоннарынга удур дайын-дыр, ынчангаш ооң түңнелинден улустарның келир үези хамаарыыр деп чаак билгеннер. 1941 чылдың июнь 24-те-ле Болгар Коммунистиг партиязының Төп Комитеди боо-чепсектиг демиселче кирипкен. ССРЭ-же гитлерлерниң халдаашкынының соонда дораан-на тургускан партизан отрядтары болгаш бөлүктери 1942—1943 чылдарда улуг-улуг бригадалар болгаш катчыжыышкыннар кылдыр калбаай, полициязын болгаш шериг кезектеринге [illegible] соруушкуннарны кылып турган. Мун-муң коммунистер болгаш комсомолчулар [illegible] партияның [illegible] тайылбырлаан, улус-ту боо-чепсектиг тура халыышкынга белеткеп турган. Совет шериглериниң чоокшулааш [illegible] [illegible] турган. Ооң ужурундан болгар улустуң 1944 чылдың сентябрь 9-да чалаш алганы тургуг тиилелгези Совет Эвилелиниң [illegible] [illegible] ап алдынган деп долу үнелелдиниң чугаалап, анаа кажан-келзэде өөрүп четтирер апаар бис.

Социалистиг революция чурттуң төөгүзүнге эң чырык арынны ажыткан. Бөгүн Болгарияның амгы үениң бөдүүлээн үлетпүрлүг болгаш сайзыраңгай кедээ ажыл-агыйлыг апарган. Эртем болгаш культура [illegible].

Бистиң чуртувус херек кылында экономиканың бүгү адырларынга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Чиндиң, кедээ ажыл-агыйны күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү барык 8 катап бедээн, продукция бүдүрериниң хемчээли — үштен ээлээш эвес катап улгаткан. Электрокарларны болгаш автокарларны [illegible] тиңген дусту, чес купоросун, таакпыны чоннуң кижи санынга оналаштыр бүдүрүп үндүрер талазы-биле Болгария делегейде бирги черни ээлеп турар.

Болгар улустуң баштыңчызы Георгий Димитровтуң чугыглары амыдыралда боттанган: Болгарияя каш-ла он чылдарның иштинде өске чурттарның өске байдалдар үезинде бүдүн чүс чылды чарыгдаар чүүлдерни чедип ап шыдаан.

Улустуң улам-на улгадып турар херегледдерин хандырарының талазы-биле партияның айыткан программазы [illegible] боттанып турар. Ол ае чыл [illegible] ниң 1984 чылдың чазынында боон эрткен XII съездинге улам сайзырадыр [illegible] тынган.

Социалистиг Болгарияның канчаар-даа аажок улуг чедиишкиннериниң дугайында [illegible] ол бүгү Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның ажыында чедип алдынганын демдеглевейн баргаш болбас. Болгария Улус Республиказы Варшава керээзиниң организациязының кежигүнү боон турар болгаш ол бо айыыл чок чоруун хандырып турар. Болгарияның экономиказы Дуэлдашкыта Чөвүлелиниң кежигүнү болганда, бодунуң продукциязын сайзырадыр [illegible] чурттарлыг болгаш бодунуң экономиканың соңгааш чокка чаартырынга чугула машиналарны болгаш дериг-херекселдерни ап турар.

Болгария Улус Республика биле Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң аразында [illegible] харылзаалары тудуштурупп турар. Болгарияга 17 муң хире совет специалистер ажылдап турган болгаш ажылдап-даа турарлар. Олар болгар эш-өөрлеринге боттарының байлак дуржулгазын дамчыдып берип турарлар. Бистиң чуртта ССРЭ-нин дузалажыышкыны биле улус ажыл-агыйының эң чугула он-он тудуглары кылдынган.

Болгар улус социалистиг тургузуушкунуң 38 чыл иштинде эрткен оруунун түңнелдерин, боттарының төөгүзү чедиг алдынган кукжелдерин кылып тура, оларның-биле демнежип алган социализмниң болгаш коммунизмниң тургузуп, тайбының болгаш бүзүрелдиг деңнелгенин чиңгир улуг херээн камгалап турары ССРЭ-ниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарының улустары-биле эң-не ниити-биле өөрү четтирикчизиниң илередип турар.

Делчо ПИСКОВ,
болгар журналист.
(София-пресс-ПМА).

ЧУРУКТА: Софияда Орус бульварь. Оңу 1883 чылда-ла ынчаар адаан. Болгарияны түрк дарлалдап хостаар дээш демиселге кирипкен баштайгы орус шериглер 1877 чылда ол уламчылап хоорайже кирген.

О. ЛИТВИНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

НҮГҮЛДЭЭШКИННИ БУРУУ ШАПКАН

ХАНОЙ (СЭТА). Кампучияның барыын талазы девискээринде районнарга бодунуң чепсектиг күштерин болгаш боо-чепсээн Вьетнам көвүдедип турар дээн Австралияның радиозунуң нүгүлдээшкинниг дыңнадыын Вьетнам Социалистиг Республиканың ВИА агентствозу буруу шапкан. Тайландтың шериг бөлүктери ындыг медээни берген деп, австрали радио медеглээн.

Нүгүлдээшкинниг болгаш хоозун ындыг чулчуруушкуннар Вьетнамның тайбынга ынак чүткүлүн хажыдар дээн оралдажыышкын дээрин ВИА-ның медеглелинде айыткан. Кампучиядан бодунуң чепсектиг күштерин чамдызын үндүрүп алырын Вьетнамның чаза шиитпирлээн турбуже, ВСР-ниң тайбынга ынак даштыкы политиказын хажыткан нүгүлдээшкиннерни кандыг-даа үнелээни болгаш барымдаазы чок.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

● ПРАГА. Чехословак Прешов хоорайның «Вуков» дээр эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының [illegible] үлетпүрге ажыглаар он хевирлиг роботтарны болгаш автоматтарны чогаадып тургузуп [illegible] лээн. Ындыг боду ажылдаар херекселдер Пльзеньниң «[illegible]», Млада-Болеслав хоорайның автозаводунда, ЧССР-ниң машина кылыр, металлургияның, шил кылыр үлетпүрүнүң дыка хөй бүдүрүлгелеринде ажылдап турар. Совет эртем-шинчилел институттары-биле кады кылып үндүргенивис үш янзы хевирлиг үлетпүр автоматтары техниктиг деңнели-биле оппа ыгаалып турар деп, ол каттыжыышкынның директору Владимир Чоп СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Ол 5, 10 болгаш 100 килограмм чедир аар чүүлдерни көдүрүпкеп, өске турушталарже шимчедир херекселдерни амгы үеде калбаа-биле кылып үндүрүп эгелээн.

● РИМ. Итали парламентиниң [illegible] херектер аптырыгларының талазы-биле комиссиялары чажыды-биле езүрүкчү үүлгедиишкиннер [illegible] тевни бадылаан. Ялы бүгү [illegible]

● АЛЖИР. Алжир Улус Демократтыг [illegible] Шадли [illegible] хуралы болган. Анаа школаларга болгаш дээди өөредилге черлеринге сентябрь ортан үезинде эгелээр чаа өөредилге чылынга белеткелдиң айтырыгларын чугаалажып берген.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДЕН АРТЫК ЧУГУЛА СОРУЛГА ЧОК

Мексиканың электриктериниң национал профэвилелиниң чиңгине секретары Мануэль Фернандес Флорес чеэкта чаа ПМА-ның Мексикода корреспондентизи Хорхе Рамирестиң дараазында айтырыгларынга харыы берген.

— Делегейде амгы байдалды канчаар көрүп турар Силер?

— Кижи төрелгетен бодунуң төөгүзүнде эң не нарын байдалдарның бирээзин чурттап эрттирип турар. Тайбынның херээнге шыңгыы айыыл кыжанып турар. Американың Каттышкан Штаттары боо-чепсектерни эндере бүдүрүп, шериг чарыгдалдарын келергей көвүдедип турар. Боо-чепсектерни [illegible] делегейниң чаа дайынын кыпсырынга империализмниң [illegible] империализмниң эң не агрессивтиг [illegible]. Чажа, АКШ-тың чазааның хөй кежигүннери, сенаторлар, конгресс кежигүннери шериг үлетпүр комплекизи-биле сырый холбаалыг.

Бистиң профэвилеливис — тайбынның талалакчызы. Кижи төрелгетен чүгле тайбың [illegible] нуң аргаларын хөгжүдүп шыдаар дээрзинге бүрүн бүзүрээр бис.

— Капиталистиг экономиканың милитаризастаашкыны биле ажыл чок чоруктуң айтырыының аразында кандыг харылзаа барыл? Кижилерни массалыг-биле узуткаарының боо-чепсектерин бүдүрер талазы-биле үлетпүр кижилерни ажыл-биле хандырып, ажылчыннарга чаагай чорукту берип турар деп, империализмниң чамдык теоретиктери бадыткаарын оралдажып турар. Ол оралдажыышкынны канчаар санаар Силер?

— Ажыл чок чорукту айтыраан [illegible] үлетпүрүнүң [illegible] дээн бадыткаашкын — ол [illegible] чок чулчуруушкун-дур. Чижээлээр АКШ-тың шериг үлетпүрүн ап көрээли. Ол чурттуң шериг үлетпүрүнүң хемчээли кажангызындан-даа артык калбарган. А Каттышкан Штаттарда ажыл чок чорукту деңнели АКШ-тың бүгү [illegible] көрбээни-биле бедээн. Кижилерни хыдырыпның, хоорай-ларны узуткаарының боо-чепсээн эвес, а материалдыг [illegible] турар.

Делегейниң [illegible] эвес кылтынга боор [illegible] тиилелгелерни [illegible] турбас. Ындыг дайынның [illegible] хоргунчуг. Ханаштыг болур. Ынчангаш тайбынны камгалаар дээш демиселден артык чугула [illegible] техниктиң мурнунда амгы үеде чок.

— Тайбың дээш демиселге социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының ролюн канчаар үнелеп көрүп турар Силер?

— Тайбың камгалалының [illegible] социалистиг чурттарының, тамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң төөгүлүг болгаш кайгамчык улуг салымын бедии-биле үнелеп турар бис. Совет Эвилелинде күштүг армия бар. Ындыг байдал — тергиин эки-дир! Чүге дээрге, Совет Армия — тайбының шерии-дир. Совет Эвилели [illegible] империализм [illegible] турбаан болза, империализмниң [illegible] [illegible].

Эвиттиин [illegible] 20 [illegible] материалдыг кайгамчык хөй [illegible] совет улус болгаш ниң маадырлыг шериин кижи төрелгетенни гитлерчи фашизмниң болгаш япон милитаризмниң хаяныг аспаандан хостаан. Гитлерчи фашизмни болгаш япон милитаризмни тиилеп шаар [illegible] делегеге ССРЭ кол фактор болган. Ынчангаш делшилгелиг бүгү кижи төрелгетен совет улуска өөрүп четтиргенин [illegible].

— Совет Эвилели бодунуң тургустунганының 60 чылын бо чылдың декабрьда демдеглээр. Маңаа холбаштыр чүнү чугаалаарын күзээр Силер?

— ССРЭ-нин алдарлыг 60 чылынга холбаштыр ындыг болдурар изиг [illegible] күзээр мен: социалистиг тургузуг — ол дээрге кижи төрелгетенниң [illegible] өндүр тургузуг-дур. Совет чаптыкчыларының [illegible] бүгү улустарынга чаагай үлегер болуп турар. ССРЭ-ге байыг черлерниң [illegible] ургулар [illegible] [illegible] черни мага-ден көрген мен. ССРЭ-де бүгү-ле чүүлдерни кижиге, кижиниң чаагай чорукка кылып турарын ка[illegible] бүзүрел көрген мен.

(ПМА).

МИЛИТАРИЗАЦИЯ

ТОКИО. (СЭТА-ның корр.). Вашингтонуң негелдезин езугаар япон чепсектиг күштер далай оруктарынга бодунуң шимчээшкининиң кемчээлин Оожум океанның соңгу-барыын кезээнче нептередириин планнап турар. Ол дугайын Японияның премьер-министри [illegible] холбаштыр кылган парлалга конференциязынга чүве чугаалап турган, бадыткаан. Ол, чижээ, ол орукталрының «камгалалынче» чепсектиг күштерин чорудуп, күштелдирериниң амгы программазынга [illegible] лээн.

Боо-чепсекти бүдүрүп үндүрериниң бажын ажыр байып турар улуг япон монополиялар Гавайга болган чөвүлел [illegible] алыраашкан, шериг күштерин улаштырары-биле ам-даа күжениишкиннерни немей үндүрерин чаладып келген турар. Гүс черлерниң [illegible] Кансай регионуң улуг-улуг бүдүрүкчүлериниң [illegible] сорулгаларга [illegible] шериг эвилелин [illegible] алырга [illegible] улам кезүдейлирине кыйгырган.

Гавай [illegible] [illegible] тус-тусказында [illegible] бижээш, «Нихон кэйдзай» солун, Рейганның администрациязы [illegible] Японияның ролюн улам растрыктыраары [illegible] турарын айыткан. Токио Каттышкан Штаттарның негелделерин [illegible], «Байтурухо» [illegible] нарган чүъкту салып ап турарын «Майнити» солун айыткан.

Япон чепсектиг күштерниң [illegible] [illegible] ханылыр чорук чурттуң [illegible] рдур негелделеринге рдур боон, боо-чепсекти кылырынга чарыгдалдарны улам көвүдедирин болдурарын «Асахи» солун [illegible] бодазы-биле алырга, ол-чорук «Японияны дайынче хаара туударының аргазынче тургузар болгаш ол ооң айыыл [illegible] бичии-даа айыыл чок боон турар. Чааш чери «Каттышкан Штаттарның стратегиг чүүлдеринин бүгү айыыл» [illegible] «Асахи» [illegible]. Солунуң бодап турары-биле алырга, Гонолулуда чөвүлел [illegible] ийи чурт аразынга шериг [illegible] кады ажылдаашкынның [illegible] ам-даа улам күштелип турарына [illegible] боон турар.

Д. ГОЛОВНИН,
С. ЛОГАЧЕВ.

«БЕШКИ» УЛДУҢДА

Өвүр районнуң школачылары эрткен өөредилге чылында пионерлиг болгаш комсомолчу ажыл-херектерге идепкейлиг киришкеннер. Эрткен чылын болуп эрткен ВЛКСМ-ниң XIX съездиниң болган аңаа белеткел ажылдары, бүгү чурттапгаазында ышкаш, эки өөредилгеже, эки ажыл-херекдерже оларны сорук киирген. Школа бүрүзүнге социалистиг чарыш калбарган. Ооң түңнелинде өөреникчи комсомолчулар 100 хуу өөредилгени чедип алган. А. Солчур ортумак школаның комсомол организациязы (секретары Людмила Сагаан) ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге рапорт бижиир эргени чаалап алган. Ол школаның комсомолчулары тематиг кежээлер, конференциялар, диспуттар, слёттар, ужуражылгалар, спортчу маргылдаалар эрттирериниге эң идепкейлиг киришкеннер.

«Аргыглыг мяч», «Алдын шайба», «Ак тергe» маргылдааларынга Хандагайты, Торгалыг, Солчур школалары организастыг, хөй кижилиг киришкеннер. Районнуң бүгү школалары Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 60 чыл оюн калбаа-биле демдеглеп эрттирген. Ооң түңнелинде пионер шимчээзиниң 10 эң эки киржикчилери Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының шацналынга кирген, районнуң 55 пионерлери Төп штабтың «Активчи ажылы дээш» деп демдектери-биле, 50 өөреникчи ВЛКСМ Төп Комитединиң демдектери-биле шаңнаткан.

Өөреникчилерниң күш-ажылчы каттыжыышкыннарының Бүгү-эвилел слёдунуң киржикчилеринге байыр чедирип, чуве чугаалааш, Леонид Ильич Брежнев мынча дээн болгай: «Силер аныяк, куштуг, калык-тыр силер. Бодуңарның күжүңерни болгаш билииңерни бөгүнден эгелеп Төрээн чуртуңарга ажык-дузазын берип турар кылдыр углаңдырыңар. Ховү-шөлдерге, фермаларга, бригадаларга, цехтерге, малчын кодааннарга, хоорай, сууржар чаагайжыдылгазынга силерниң ажылыңар амыдыралдың, бүдүрүкчү күш-ажылдың әзулуг школазы болзун. Аныяк чылдарыңардан эгелеп, төрээн черинерге, улуг салгалдың кылын каан чуулдеринге ынак болурун боттарыңарга кижизидиңер...»

Леонид Ильичиниң аныяк салгалга хамааржыр чугаалаан ол сөстери оларга школачы ажыл-херектериниң программазы болур ужурлуг.

Өвүр районнуң школаларында бо талазы-биле база-ла, өске школаларда ышкаш, ажылы эвес дуржулга чыгдынган. Бешки күш-ажылчы «улдуңда» олар бүдүрүкчү күш-ажылга шыдаар шаа-биле киржип, улуг улуска, ада-иезинге дузалажып, тудунгур, шимченгир, чүреккир ажылдаптар. Комсомолчуларның болгаш пионерлерниң чайгы дыштанылгазының үезинде мал кадарар, инек саар, хөй кыргыр, школа септелгезинге, суур чаагайжыдылгазынга киржир, чер суггарар, ногаа өстүреринге ажылдаар, сигенни кезер, бөлер, сарааттаар дээш кылбас-ла ажылы чок болган.

Эрткен чылын район школаларының үстүкү класстарындан 56 өөреникчи малчыннаарының, 16 өөреникчи чолаачылаарының, 15 өөреникчи механизаторнуң эргезин алган. Чайгы дыштанылгазының үезинде школачылар мал чемиңиң белеткелинге киришкен, 162 тонна будук-бүрүнү, 150 тонна сигенни белеткээннер. Саглы ортумак школазының Болат-оол Куулар улурткан сигенчи бригадазы 75 тонна мал чеми белеткээн. Хандагайты школазының «Хаяа» бүдүрүүге бригадазы эрестиг ажылдаан. Ол школа 15 тонна будук-бүрүнү, 10 тонна сигенни белеткээн. Солчур ортумак школазының ногаажылдарының ажылын база комиссия эки деп демдеглээн, тергиинниерни шаңнап мактаан.

Ол бүгү эгелээшкиннер болгаш эки ажыл-херектер бичии кижилерге чаңчыл болуп, моон-даа соңгаар улам хөгжээр, алыс барып улуг ажыл-херектерге улажыр, комсомолчулар ону углап башкарар ужурлуг.

Б. МОНГУШ.

БАШКЫЛАРГА ДУЗА КЫЛДЫР

Чаа өөредилге чылында Тываның ном үндүрер чери башкыларга дуза кылдыр методиктиг номнарны үндүрген.

Тыва белеткел болгаш I-III [illegible] программалар чымындызы база ясли-садтарга [illegible] тус-тус класстарга өөредиринге [illegible] методиктиг сүмелерниң номнары бар.

Оларга «Тыва эге школаның белеткел болгаш I-III класстарынга программалар чымындызы» (Кызыл, 1982). Б. М. Монгуш, О. Ө. Суванпит «Уруглар» ясли-садтарынга [illegible] ному» [illegible] (Кызыл, 1982), А. К. Ойдан-оол «Тыва дылды IV-V класстарга өөредириниң методиказы» (Кызыл, 1982), М. Ч. Ооржак, С. Т. Ооржак «Эдертилгелер чыындызы» (Кызыл 1982), А. М. Монгуш «Методиктиг сүмелер». (Кызыл 1982 ч.) хамааржыр.

Алды харлыг уругларны белеткел классынга өөредирде, [illegible] эдилге ажылдарын уруглар [illegible] программазын [illegible].

Оларга өөредилгениң кол хевирин класска чорудар [illegible] болгаш экскурсиялар база чугула черни ээлеп турар. Оюннар болгаш экскурсияларның [illegible] — уругларның чугаазын, угаан-бодалын, хайгааравчалын сайзырадыры, бойдус болгаш [illegible] дугайында билиглер бээри.

Бирги чартык чылда кичээл—35, ийиги чартык чылда—45 минута болур. Өөредилге улдуңнарындан бирги улдуң арай онзагай боор турар аңы бирги улдуңну долузу-биле ужуглел мурнунуң үезинге берген. Бирги улдуңда ажылдың кол хевирлери экскурсиялар, оюннар, беседалар, бижилге (чурулга) [illegible] диафильмнер көөрү, чугаа сайзырадыры дээш оон-даа өске.

Ужуглел мурнунуң үезинде чугаа сайзырадылгазы-биле холбаштыр уругларга «чугаа», «домак», [illegible] деп терминнерни таныштырары онаа чугула. Бир эвес уруглар ол термин сөстерин билбес болза, үннеп өөрени [illegible].

Ужуглел [illegible] үезин үш чадага чарып турар. Бирги чадада а.о.м.ч.л.ы, у.ү.и.р.н.э.е.ш.ө деп үннер болгаш үжүктер өөредир. Бирги чадада кол ажык үннерни өөренип доозар болгаш чамдык белен ажык эвес үннерни база өөренир. Ийиги чадада чүгле ажык эвес үннер болгаш үжүктер өөредир: б.д.г. в.т.к.п.н.х.з.ж.и. Оон ангыда өөренген үжүктери-биле слогтар, сөстер кожуглап номчуур. Сөстерден домактар, домактардан кыска чугаалар тургузар.

Үшкү чадада ъ.ь.е.я.ю.ф.п.щ деп үлегерлеп алган үннер болгаш үжүктер өөредир. Ол [illegible] өөренип турар үеде оларны ышп дыңнаар, адаарынче онза кичээнгей салыр. Уругларны бижикке эки өөредир төлээде, көргүзүг херекселдерни хөйү-биле ажыглаар.

Программада, ылаңгыя бирги улдуңда оюннар хөй черни ээлеп турар. Оюн өөредилгениң база бир хевири болур. [illegible] уругларның чугаазын, угаанын, хайгааравчалын база мага-бот сайзырадырының айтырыгларын шиитпирлээр.

Янзы-бүрү оюннарны ойнаар чурумун «Тыва эге школаның белеткел болгаш I-III [illegible] программалар чымындызы» деп номдан. Ында [illegible] литература [illegible] эштеп ажыглаар. И. У. Самбуунуң «Тыва оюннар» деп номундан база өске-даа методиктиг номнардан көрүп ап болур.

Алды харлыг уругларга математиканы өөредип турда, тода системаны болгаш дес-дараалыг чурумну сагыыры негеттинер.

Кичээлдиң эгезинде бөлүг дугайында уругларның билиин чоорту сайзырап, сан дугайында [illegible] шыгаап турар [illegible] дыг одуруунуң дугайында билиглер, [illegible] дугайында, [illegible] дугайында, пространство, үе болгаш өске-даа чүүлдер дугайында эге билиглер оларга [illegible].

Белеткел [illegible] ганы болгаш кадылганы өөренип турга, уруглар санааш кыннар-биле, ооң-биле черге лештир чаңгыстап немей санаарының база чарып санаарының аргалары-биле таныжарлар.

Математиканы өөредип турга, башкы уругларның эскериичелин, чүвелерни болгаш [illegible] сап-тургузуг, сонуургалдыг болурун сайзырадыр, уругларны болдарып, угаазы-биле өөредир, оларның тереэн дылын сайзырадыр.

В. ОЮН,

республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының библиографы.

Бюраканда астрофизика обсерваториязы Европада эң улуг телескоптарлыг обсерваторияларның бирээзи. Ооң телескоувунуң диаметри 2,6 метр. Ленинградтың В. И. Ленин аттыг оптика-механика каттыжыышкыны ону бүдүрүп кылган.

Р. АКОПЯН биле А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникасы.

АК ТАЛА ЭГЕЛЭЭШ, ТИИЛЕП ТУРАР

Шатараның [illegible] чемпионадының Москвада зоналар [illegible] сентябрь 9-та ийиги салыннга оюну ак тала-биле эгелээн кижилерниң хөй кезии тиилелгени чедип алган. Ол кежээ Таль ак тала-биле ойнааш, Родригести, Велимирович — Кристиансенни, Сакс — Белявскийни тиилээн.

Үш ужуражыышкын, оларның-биле кады Каспаров-биле Геллерниң оюну, хайым боон [illegible].

Ван Дер Виль биле Ан[illegible] Маргылдааның ол кир[illegible]-даа ийи-ийи доостунмаан оюн база бар.

Ийи салыгның соонда ийи санныг Таль болгаш бөлүк-чартык санныг — Каспаров олар амдызында мурнап чорун турарлар.

[illegible] Таль кайгамчыктыг эки ойнап [illegible]. [illegible] раачы-биле ойнааш, ол шелдүн товунче болгаш мерзе талазынче [illegible] кыныш организастаан. Ак тала [illegible] лап турган, туружун көзулдүр-ле экижидип алган. Родригес 41-ги кеште тиилеттирдим деп билиннен.

БАЖЫҢ ИШТИ ШУПТУЗУ—ЗАРЯДКАЖЕ!

Спорттуң «Заамет» эки тура ниитилелиниң Чарджоу облазта [illegible] даргазы Август Акоев болуңуң кожа[illegible] таныштырып, найыралдаштырган, бүзүлбес коллектив кылдыр каттыштырган.

Ол организакчы-педагог хөй квартиралыг бажыңның бүгү чурттакчыларын күш-культураже хаара тудуп шыдаан. Ынчангаш ам эртенин-не бажың чөөгүнда школаның спорт [illegible] телефон-телеграф [illegible] ровщиги Л. Дурдыева, башкы И. Скобцев кадайы-биле, башкы Р. Шарипов уруу Лола-биле кады—шуптузу 30 ажыг кижи чыглып кээр апарганнар.

Туркмен ССР-ниң чиик атлетика талазы-биле алдарлыг тренер башкызы Амаатин удуртулгазы-биле олар эртенин-не гимнастиканы кылып, чарыш-биле эгелээрлер. Дыштаныр хүннерде олар кросстарга кужун шенеп, туристиг походтарны-даа кылып турар.

Туркменистанның демчээл талазы-биле ийиги черинде ол [illegible] ларында «Бажың ишти шуптузу — зарядкаже!» — дээн [illegible] турар.

Ашхабад.

А. ТАГИЕВ,
СЭТА-ның корр.

Сентябрь 12 — Чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүнү

САДТАРГА БОЛГАШ ПАРКТАРГА...

Нева эриинде хоорайның хөй санныг садтарынга болгаш парктарынга Ленсоветтиң күүскомунуң шиитпирин [illegible] тускай оруктарны кылган. Оон муң ленинградчыларның киржип турары чадаг чарыштың неделязы сентябрь 12-де — Чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүнүнде доостур.

Амгы үеде массалыг чарышка калбак белеткел чорупт турар. Күш-культура коллективтеринде, спорттуң эки тура ниитилелдеринде болгаш албан черлеринде [illegible] маршруттарын [illegible] хемчээлдерин айыткан болгаш оларга маңнаар киржикчилерни [illegible] гаар четчелеп турар. Бо удаада аңаа-ла көрүкчүлер чок болуру билдингир. Ленинградчы бүрүзү-ле бодунга туралаан орукту шилип алгаш, ону маңнап азы аңаа кылаштап-даа эртер, ооң түңнелин азы хууда рекордун демдеглээр аңаа.

109-ку адыгжы дивизияның болгаш Киров районнуң улусчу ополченнерниң дивизиязының кадыг-дошкун чылдарда Ленинградты камгалап турганы шугумну дургаар алдар-сураглыг Киров заводунуң ажылчыннарының маңнап эртер оруу тодараттынган.

«Большевик» заводтуң маңнаарынга ынактарының чоокта чаа тургустунган клуву «маңнаар неделязы» бир-ле дугаарында киржип турар. Маңнаарынга ынак [illegible] ниң клубтары (олар Нева эриинде [illegible] ажыг апарган) бо массалыг хемчег-биле холбашкан эвээш эвес ажылдарны кылып турар. Олар хөй санныг сүме чөвүлелдерни тургузуп, [illegible] лыын хандырып турар.

Ленинградка калыкчыл байырлалының эң сөөлгү, түңнел кезээ сентябрь 12-де чадаг чарыштың хүнүнде болур. Таптыг-ла дузын турда. Пушкин [illegible] «Ленинград» сонуунуң шаңналдары дээш 30 километрге чарыштың киржикчилери маңнап үнүптүлер. Ленинградчылар оон бир шак мурнунда чарыштың беш километр черин долгандыр маңнаарының хоорайның төөгүзүнде эң массалыг чарыжын сонуургап көөрлер. Чарыш Орду шөлүнден эгелээш, Неваның эриин дургаар көвүрүглерни таварты, Петропавлов шивээзин доскаар боор эртер. Ол хүн-не [illegible] чарышка он-он муң кижилер киржир деп турар.

Ол хүн спортчу байырлал Ленинград [illegible] но, Петродворец, Зеленогорск хоорайжыгаштарының хөй санныг парктарынга база болур.

Г. ГАВРИКОВ,
СЭТА-ның корр.

БЕЛЕТКЕЛИ ЭКИ

Сентябрьның 12-де бистиң чуртувустуң кайы-даа булуңнарынга чадаг чарыштың спортчу байырлалы болуп эртер. Аңаа школачылардан эгелээш, бүдүрүлге, албан черлериниң коллективтери, назы-хары улгатканнар дээш [illegible] киржир.

ГТО-нуң нормаларынга үндезилеттинген шак бо спортчу байырлалга белеткел Кызылдың школаларында калбарган.

Сентябрьның бир хүнүнде эртен эрте культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркының спорт [illegible] болгаш чараштыр кеттинген [illegible] бердим. Олар — Кызылдың № 2 ортумак школазының бөлүк өөреникчилери. Ында күш-культура башкызы Нина Чулдумовна Ооржактың удуртуга-биле маңнаарының [illegible] турлар. Сентябрь 12-де болур ол массалыг спортчу байырлалга школа канчаар белеткенип турарының дугайында Нина Чулдумовнадан сонуургай бээривге, ол мынчаар харыылады:

—Чадаг чарыш хүнүнде спортчу маргылдаага идепкейлиг-биле киржир дээш [illegible] белеткелди багай эвес чорудуп турар. Ниитизи-биле школаның 4-тен 10 класстарга чедир 300 хире өөреникчи киржир. Оларның арасында [illegible] бөлүктерге маңнаарлар. Уруглар хөй нуруузу 500, а оолдар 1000 метрниң старттарынче үнер кылдыр белеткенип турар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: күш-культура башкызы Н. Ч. Ооржак өөреникчилери-биле: тренировка үези.

СЕНТЯБРЬ 10-ДАН 12-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Уругларга анчыгаштар дугайында». 9.25 — Д. Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар. 9.55—Чаш назыдан торуттунген. Ю. Олеша. 10.40 — РСФСР-ниң улустуң артизи Р. Ибрагимов, совет композиторларның ырыларын күүседир. 11.05 — Телемедээлер. 11.10 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— Танкистер хүнүнге уткуштур. Документалдыг фильмнер программазы: «Эки турачылар», «Танкистерниң шериг албаны», «Дагларга тулчуушкун». 15.30— Орус чугаа. 16.00 [illegible] Адыг-Абхаз [illegible]. 16.20 — В. Моцарт. Ре мажор соната. 16.35—«Хөглүг чарыштар». 17.20 —«Москва болгаш москвачылар». 17.50 — «Байырлыг, чай». Школачыларга [illegible].

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дем каттыштырылгазы». 19.25— «Дайын болгаш таи быжы». Уран-чечек фильм. 4-кү серия. «Пьер Безухов». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — 22.45 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. Ол төнген соонда—Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30— И. С. Никитин. Амыдыралының болгаш чогаал ажылдарының арыннары. 13.20 — Уран чүүлдүң эң эрте-бүдүү турасканалдары. 13.50 —Фи[illegible] болгаш эртем-техниктиг революция. 14.20—А. С. Пушкин. «Капитан уруу», 7-ги класс. 14.50— Аваам школазы. 15.20 — Төөгү, 4-кү класс. Эрте-бүрүнгү Киевте. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.30 — Чапсар. 18.30— «Орук аайынче салгын». Документалдыг [illegible].

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Делегей конкурстарының лауреады, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Надежда Красная ырлаар. Концерт. 19.25 — «Аңчы тевү». Информастыг [illegible]. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуңар, чаштар!». «Чараа чечен-чигеш болгаш яблоко». 20.15— «Сцена мастерлери-биле ужуражылга». Гитаразы А. Иванов-Крамской. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.30 — 22.40 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен фильмнер программазы: «Буда», «Мөөрей», «Ол-ча». «Грузия-фильм» киностудия.

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Кадыг [illegible] турнаруларга сүмелер). 9.15 [illegible] Чалыылар чогаалдылгазы. 9.55 — «Федор Трофимович болгаш... өскелер-даа», 4-кү дамчыдылга. 10.05— «Дайын болгаш тайбың». Уран-чечен фильм. 4-кү серия. «Пьер Безухов» 11.40 — Хөй эки бараанлар дээш. 12.10— «Спортлотонуң» 37-ги тиражы. 12.20 — «Тиилекчилер». Фронт[illegible] [illegible] таң армиязының хоочуннары [illegible] 13.50 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. Грециядан дамчыдылга. 14.50— Бөгүн делегейде. 15.05 — «Руде право» солуннуң шаңналдары дээш хоккейге чурттар аразының маргылдаазы. ЧССР биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. Чехословакиядан дамчыдылга. 17.10—«Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 18.10 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.40 — Мультфильм. 18.50 — «Революцияның өнүктери болгаш дайзыннары». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. Йемен Улус-Демократтыг Республиканың дугайында. 19.40 — «Суугужулар». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.35— «Андроников солуу», 4-кү фильм. Ол төнгеп соонда— телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.55— Борцовчу, [illegible] программазы «Улуг, далай, арга-арыг». Долгандыр турар чүүлдерни камгалалының дугайында телеочерк. РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Золотарева ырлаар. 15.40 — «Ооңа сагыш сыр». «Ол-ла черниң шиирлер» деп бөлүк дамчыдылгадан. 16.35 — «Музыка киноскузу». 17.05 — Сугга таантаар спортка ССРЭ чемпионады. 17.50 — «Өлүрүкчү чорудээн бурунадыттырган». 18.00— Футболга ССРЭ чемпионады «Спартак»— «Торпедо» (Кутаиси). 2-ги кезээ. 18.45 — Делегей болуушкуннарының шиичилели. 19.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «[illegible] ниң доңчу намдарывыс». 45-ки фильм — «1968-ги чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хрюша-биле Филипниң чаа ужуралдары». 1-ги дамчыдылга. 20.15 — «Кадык шылы». Эртем-нептереңгей программа. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.35 — «Ажыл-херекчи кижилер». Уран-чечен фильм.

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — «Зарядка. [illegible]». 9.00 — «Дамырактар». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.15 —«Ка[illegible]». Эртем-нептереңгей программа. 12.00 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.40— «Совет Эвилелин даштының өнүктериин көргени». 12.45—«Кедээниң шагы». 13.45 —«Музыка киноскузу». 14.15— К. Симонов — «Бистиң хоорайдан [illegible]». Москваның Ленинчи комсомол аттыг театрының фильм-шиизи. 15.40 — [illegible] алдыг фильм. 16.30 —Бөгүн — Танкистер хүнү. ССРЭ-ниң камгалал министерствозунуң [illegible] начальниги генерал-полковник Ю. М. Потаповтуң чугаазы. 16.45 — Совет Армияның Төп үлегерлиг театрынга Танкистер хүнүнге турасканалдыг [illegible]. 17.50— «[illegible] яблоко» [illegible] кешинде [illegible] турган», Мультфильмнер. 18.00— «Делегей панорамазы». 18.45— П. Гертель — «Эртир оваарымча». Новосибирскиниң опера болгаш балет театрының [illegible]. 20.05 — «Кино [illegible]». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—23.05—Чиик атлетикага Европа чемпионады. Грециядан дамчыдылга. Ол төнгенде— телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 15.20— Уругларга фильм — «Чыраа чердин аъты». 16.20 — Сугга хаактаар спортка ССРЭ чемпионады. «Бумажник» [illegible] киноденден дамчылар. 17.15 — «Дириг мындаагыларның адьютантызы». Хөй серилыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 18.30 — Бистиң корреспондентивистерниң чугаалары. 19.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң доңчу намдарывыс». 45-ки фильм — «1961-ги чыл». 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хрюша-биле Филипниң чаа ужуралдары». 2-ги дамчыдылга. 20.15 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Минск) — «Торпедо» (Москва). 2-ги кезээ. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.55 — «Чүгле ийилээн». Уран-чечен фильм.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу Алтай[ның] болгаш Красноярскиниң медицина институттарынга белеткел салбырларынга өөренир күзелдиг аныяк оолдар, кыстарны чалап турар. Белеткел салбырларынга доосканортумак эртемниг болгаш совхозтарның, тудугларның мурнакчы ажылчыннарын, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хураазынындан халашкан кижилерни, а ол ышкаш эмнелгеге [illegible] алыр. Белеткел салбырынга кирер аныяк ажылчыннарның [illegible] бир чыл болур ужурлуг (өөредилгеге [illegible] ка кирбес). Санитарларның ажылының стажы ийи чыл. Бөгүн чылдың ажылчыны стажы үзүлбээн болур.

Белеткел салбырынче чорудар кижилер дараалында документилерлиг болур:

1. Ректорнуң адынга билдириишкин (доктаатхан хевирлиг бланкыга).

2. Ортумак эртем дугайында документ (бодун).

3. Үш кижиниң (бүдүрүлге черинин удуртукчузу, местком даргазы, ВЛКСМ комитединиң секретары) ат салган [illegible].

4. Кадыкшыл [illegible] дугайында терапевтиг, хирургтуг, [illegible] фл[юорография] болгаш рентген шинчилгезиниң дугайында тускай бланкыга бижип, ат салган 286-гы шынзылга. Медицина институдунга өөренип болурунуң дугайында кол эмчиниң чөпшээрели база ол шынзылгага турар ужурлуг.

5. 3×4 хемчээлдиг, бөрт чок тырттырган 6 фото-чурук.

6. Өөредип чоруткан бижикти тускай бланкыга долдурар [illegible] удуртукчузу ат салгаш, тогерик таңманы кагар.

7. Күш-ажыл дептериниң хоолгазын чүгле бүдүрүлге [illegible] удуртукчузу [illegible] шынзылгаш, сүзүглел таңманы кагар, паспортту, шериг билетин кижи боду бижээн шынзылга, комсомол болгаш профэвилел билеттерин беседалар [illegible] дужаарда, боду көргүзер.

Документилерни Кадык камгалал министерствозунга 1982 чылдың октябрь 25-ке чедир хүлээп алыр.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу № 10 бажың, кадрлар килдизи.

АГААР

Бөгүн республиканың бүргее, аязыр агаар болур. Чамдык районнарга бичии чаъстаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың күжү секундада 9—14 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 16—21 градус чылыыр.

Кызылга бүргее, аязыр, дымыраш чаъстаар. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 19—21 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 9-ТА

«ПИОНЕР»: «№ 66» кинотчылгазы 9.30, «15 харлыг капитан» 10.40, 12.30, «Байырлыг» деп чугаалап шыдавас мен» 15.40, 17.20, 19.00, 20.40 [illegible].

«ВОСТОК»: «Мээң чаш назынымның [illegible]» 15.00, «Эрес-кашпагай» 17.00, 20.00 [illegible].

«ЕНИСЕЙ»: «Билир азы утур» 18.20, 20.20 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжы амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, хөдөө ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, [illegible] 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун [illegible] 2-22-75 телефоннар долгаар.

Чагыг № 1662.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

УГ-[illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 212 (12001) | 1982 чылдың сентябрь 11, суббота | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ССРЭ-60

ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ДЭЭШ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫ УЛАМ КАЛБАРТЫЫЛ

КВАРТАЛ ТӨНЧҮЗҮНГЕ ЧЕДИР

Кодээ ажыл-агый

Чылдың үшкү кварталының төнчүзүнге чедир саңныг хонуктар арткан. Ынчангаш кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының тос айлар планын күүседиринге үе бачым апарган. Ажыл-агыйлар удуртукчулары, тускай эртемниглер болгаш черле мал ажылдының бүгү ажылдакчылары салдынган сорулгазы бо хүннерде ылап-ла күүседир дээш дээштиг хемчеглерни дарый алыр, социалистиг чарышты улам калбартыр херек.

Сентябрь 1-ниң медээзи ёзугаар алырга, күрүнеге эът садарының планын республика 51,3 хуу күүсеткен болгаш планга чедир ам-даа 96465 центнер эътти дужаары арткан. Эът садарының талазы-биле мурнуку одуругда планын 76 хуу күүсеткен Кызыл, 64 хуу күүсеткен Эрзин районнар чорун турар. А эң сөөлгү черде — күрүнеге 46 центнер эът саткан Мөңгүн-Тайга район. Оон планы 0,7 хуу күүсеттинген. Өвүр 34,9 хуу, Бай-Тайга 40,3 хуу күүседип, бо ажылга хожудап турар. Ниитизи-биле алды районнуң дужааган эъди эрткен чылдың бо үезиндезинден эвээш болган.

Ажыл-агыйлардан күрүнеге эът садар планын «Сукпак», «Май 1» совхозтар болгаш куш фабриказы күүсеткен. Тос айлар планын күүседир чоокшулаан, тодаргайлаарга, сезен хуудан ажыр күүседип алган ажыл-агыйларның саны чүгле дөрт. 37 совхоз планының чартызын безин күүседип албаан. «О. Шыпаа» совхоз планын 32 хуу, «Тоора-Хем» 34 хуу күүсетпеш, социалистиг чарыштың «кудурууңда» чорун турар. А «Малчын» [illegible] баан.

19 совхоз тос айларда күрүнеге сүт садар планын күүседип алган. Элээн хөй ажыл-агыйлар ук планны күүседириниң кырында келген. Планын 43 хуу күүсеткен «Шивилиг» биле ону дөңгүп-ле 7 хуу чедирген «Мөген-Бүрен» санаваска, планының ден центнер хөй. Ынчаарга планын күүсетпээн үш район дүгүн дужаалтар болза, анаа ам-даа 1354 центнер дүк немежир ужурлуг.

Күрүнеге дүк садар планын он тос ажыл-агый күүсетпээн. Ылангыя Таңды районда план күүсеткен чаңгыс-даа ажыл-агый чок, хойну дүрген

Хөй продуктуну — күрүнеге

совхоз ук планын дөңгүп-ле 1,2 хуу чедирген, «Мөген-Бүрен» садар ужурлуг 3220 центнер эъдиниң чаңгыс килограммын-даа дужаавааан.

Күрүнеге сүт садарының планын күүседиринде бичии чедишкин бар: эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, 1943 центнер сүт хөй саттынган болгаш тос айлар планы 92 хуу күүсеттинген. Ынчалзажок ам-даа 16708 центнер сүт садары аа хүнүн-не ортумаа-биле 557 центнер сүттү күрүнеге дужаары негеттинип турар.

Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Кызыл районнар планнарын күүсеткелекч аалгылаан. Элээн каш район сентябрьның бирги чартында планнарын күүседиптер. Эң сөөлгү черде — планын 81,7 хуу күүсеткен Эрзин район. Мөңгүн-Тайга, Улуг-Хем, Бии-Хем, Эрзин районнар эрткен чылдың деңнелинден [illegible] шыдавайн [illegible] кезиин күүсетпээн ажыл-агый чок.

Он бирги беш чылдың ийиги чылында күрүнеге дүк садарының талазы-биле план 100,5 хуу күүсеттинген! Бо улуг үүлеге пландан ажыр 273 центнер дүк саткан Барыын-Хемчик район эң-не кескү үлүгүн киирген. Ол районнуң ажыл-агыйларының удуртукчулары, тускай эртемниглери, хой ажылдының бүгү ажылдакчылары Төрээн чуртка эки шынарлыг хөй дүкү бээр талазы-биле социалистиг чарышка идепкейлиг кирипкен.

Күрүнеге дүк садар планын чүгле Таңды (77,2 хуу), Бии-Хем (93,3 хуу), Каа-Хем (99,1 хуу) районнар күүсетпээн. Ынчалза-даа олар планны күүседир талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Күрүнеге саткан дүк эрткен чылдың деңнелинден 316 [illegible] ыргыырының талазы-биле республика конкурузун организастап эрттирип турар болгаш продуктулуг хойлар өстүрүп турар Дуржуга станциязы безин чүгле 80,5 хуу чедирген. Каа-Хемниң сес совхозунуң ужу, Бии-Хемниң беш совхозунуң чүгле чаңгызы салдынган сорулгазын күүседип шыдаан. Бо болгаш өске-даа хожудап ажыл-агыйларның удуртукчулары күрүне планын күүседир талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхоз күрүнеге дүк садар планын барык-ла бүдүн чартык катап, сүт садарын ийи чартык катап күүсеткен болгаш эът садарын база чедишкинниг чорудуп турар. Мындыг мурнакчы (ук совхоз чоокка чедир-ле хожудангай турган) ажыл-агыйларның үлегерин эдерери чугула. Ынчангаш күрүне планнарын ыяап-ла күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартыр херек.

Сентябрь 1-ниң медээзи хуу-биле

Районнар	эът	сүт	дүк (чылда)
Республика	51,3	92	100,5
Бай-Тайга	40,3	97	115,8
Мөңгүн-Тайга	7	94	108,6
Барыын-Хемчик	52,8	102,8	115,2
Чөөн-Хемчик	45,7	95,5	113,3
Өвүр	34,9	89	103,5
Улуг-Хем	56,1	83,3	100,2
Таңды	48,6	90,5	77,2
Бии-Хем	54,2	89,8	93,3
Тожу	76	96	102
Каа-Хем	61,1	93	99,1
Тес-Хем	59,9	101,7	100,1
Эрзин	64	81,7	108,4
Кызыл	73,2	100,7	100,7

Л. И. Брежневтиң Х. Перес де Куэльярны хүлээп алганы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Совет Эвилелинге албанның аян-чорууун кылып чедип келген Каттышкан Нациялар Организациязының Чиңгине секретары Х. Перес де Куэльярны сентябрь 9-та Кремльге хүлээп алган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко беседага киришкен.

ССРЭ-ниң даштыкы политиктиг кол-кол инициативаларының дугайында Л. И. Брежнев чугаалаан болгаш амгы үениң эң чугула үндезин айтырыгларын шиитпирлээринче — ядролуг дайынны болдурбазынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче болгаш чепсегленишкиннерин дүжүреринче ол инициативалар бүрүн угланганын болгаш КНО-нуң Уставының тайбынга мөөк сорулгаларынга база принциптеринге дүгжээнин демдеглээн.

Ядролуг дайынның белеткээринче, шериг күчүлериниң талазы-биле артык күштүг болуруун чедип алырынче, делегей херектеринге күштүг шуут ажыглаарынче угланган чамдык күрүнелерниң политиказын Совет Эвилелиниң принциптиг [illegible] шаап турарын Л. И. Брежнев онзалап айыткан. Ол политика делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң күштелгенининиң болгаш дайын айыылының улгаттыңының кол чылдагааны болуп турар.

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказын Х. Перес де Куэльяр бодунуң талазындан бедик-биле үнелээн болгаш ол политика тайбынны база улустар аразынга билчир чорукту быжыглаарынче чайгылыш чок угланган дээш онзалап демдеглээн. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң бодунга алган хүлээлгезиниң кайгамчыктыг улуг ужур-дузазын КНО-нуң Чиңгине секретары демдеглээн болгаш ол хүлээлге тайбың херээнге ССРЭ-ниң шынчызының тодаргай херечизи, ядролуг [illegible] кошкадырынга практиктиг хемчег болуп турар-дыр деп айыткан. Бүгү делегейниң хөй-ниитизиниң санал-оналы чепсегленишкиннерин дүжүреринче шиитпирлиг угланган деп, ол чугаалаан.

КНО-нуң ажыл-чорудулгазының кол угланыышкынынга — делегей тайбының болгаш айыыл чок чорукту деткиириинге КНО-нуң кужениишкиннериниң идепкейжидериниң эң-не эргежок чугулазын беседаның үезинде онзалап демдеглээн. Боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадырының, чепсегленишкиннерин дүжүрериниң боттуг хемчеглеринче шилчииринин эргежок чугулазы кижи төрелгетенниң мурнунга амгызы ышкаш, кажан-даа ынчаар [illegible] турган. Бо угланыышкынга практиктиг түңнелдерни чедип алырынга КНО улам идепкейлиг идиг бээр сорулгалыг.

Делегейниң чамдык районнарында, оон иштинде Ыракқы Чөөн чүкте чидиг чөрүлдээлиг байдалдарның бары-биле холбаштыр сагыш човаашкынын илередиптерген. Палестинаның хостаар организациязын [illegible] бүгү талаларның коллективтиг [illegible] биле Чоокку Чөөн чүктүң айтырыын бүгү талалыг болгаш чөптүг-биле шиитпирлээрин чедип алырының эргежок чугулазын Л. И. Брежнев база [illegible] хамаарыштыр [illegible] кем-буруулуг агрессияның кол [illegible] үрегдекчилеринин шериглерин КНО-нуң [illegible] чорук Чөвүлелиниң шиитпирин күүседип, Ливандан [illegible] үндүрерин делегейниң хөй-ниитизи негеп турар деп, ол демдеглээн.

[illegible] неоколониализмниң бүгү аргаттыышкыннарын болгаш империалистерин узуткаар [illegible] рылзааларын чөптүг болгаш деп эргелиг болур чорукка үндезилээш, эде тургузары дээш улустарның демиселинге идиг бээр талазы-биле КНО-нуң ролю база демдеглеттинген.

КНО-нуң Уставының чугула дүрүмнерге дүүштүр делегейниң айыыл чок чоруун хандыраарынче болгаш күрүнелер аразынга кады ажылдажылганы хөгжүдеринче угланган Каттышкан Нациялар Организациязының кужениишкиннеринге Совет Эвилелиниң деткимчезиниң чайгылыш чогун Л. И. Брежнев бадыткаан.

Эвилең болгаш найыралдыг байдалга болуп эрткен беседага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, КНО-нуң чанында ССРЭ-ниң доктаамал төлээлекчизи О. А. Трояновский болгаш КНО-нуң Чиңгине секретарының оралакчылары Б. Уркварт, В. А. Устинов, Д. Кордовес олар база киришкен.

(СЭТА)

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕТКЕН

КУЙБЫШЕВ. Областың тараажыларының [illegible] чарыжының эгелекчилери — Ставрополь районнуң тараажылары күрүнеге тараа садар талазы-биле хүлээлгелерин күүседипкен. Чаа дүжүттүң он-он муң тонна тараазы күрүне шыгжамырынга кирген. Бедик шынарлыг кызыл-тасты күрүнеге садар талазы-биле хүлээлге база хуусаа бетинде күүсеттинген. Төрээн чурттуң шыгжамырынга тарааны киирери үргүлчүлеп турар.

КАРТОФЕЛЬ ДҮЖҮДҮНҮҢ МАССАЛЫГ АЖААЛДАЗЫ

САРАНСК. Мордовияның колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери картофель дүжүдүнүң массалыг ажаап алыышкынынче эгелеп кирген. Ажаалда-транспорттуң 300 ажыг отрядтары шөлдерде ажылдап турар. Мурнакчы ажыл-агыйлар бир гектардан-на 200 центнер челир дүжүттү ажаап алган. Картофельди арыглаар, кургадыр, шыгжаар бүгү черлерни чогуур үезинде белеткээн.

КҮСКҮ ЧАЖЫЛДАНЫ ДООСКАН

ЧЕБОКСАРЫ. Күзүн чажар тараа культураларының үрезин чажылдазын Чувашияның тараажылары чогуур хуусаазында доосkan. Кок-тараа үрезиннерин чашкан шөлдерни ажыл-агыйларның хөй нуруу калбарткан. Кок-тараазы 150 муң гектарга чаштынган. Ол дээрге — автономнуг республиканың бүгү тарылга шөлдериниң үштүң бир кезии-дир.

Кок-тарааның үрезиннерин күрүктүрген аңгыс шөлдеринге болгаш хөй чылдыг сиген тарып турган шөлдерге бо күзүн чаштырган. Ындыг шөлдерге чаштырган кок-тараа үрезини бедик дүжүттүг болурун дуржулга бадыткаан. «Восход-2» болгаш «Чулман» деп үрезиннерни тараажылар колдадыр чаштырган.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДҮНГЕ

САМАРКАНД. Зеравшан шынаазында күзүн чажар тараа культура шөлдери бөрүнү-биле андартынган. Андарган бүгү шөлдерниң хөрзүнүн минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелер-биле хандырган.

Республиканың эң-не тараалыг областарының бирээзи — Самарканд областың механизаторлары болгаш тараажылары келир чылдың бедик дүжүт ажаалдазынга хынамчалыг белеткенип шаан, күскү бүгү ажылдарны шалыпкын темпилиг болгаш бедик шынарлыг кылып турар.

Узбек ССР-ниң өске областарының ажыл-ишчилери келир чылдың дүжүдүнге белеткелди база бедик темпилиг чорудуп турар. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары күзүн чажар культураларының тарылга шөлүн сес чүс муң гектар чедирер.

АЖААЛДАНЫ ДООСКАН

УРАЛЬСК. Казахстанда Приуральениң механизаторлары тараа культураларының [illegible] болгаш дүжүт ажаалдазын доозупкан. Бир миллион 800 муң гектар шөлдүң тарааны ажаап алдынган. Агаар бидустуң байдалдары таарымча чок турган-даа болза, механизаторлар бедик эвес дүжүттү өстүрген. Мурнакчы бригадалар гектарадан ортумаа-биле 18—24 центнер дүжүттү алган.

ХӨВЕҢ ШӨЛДЕРИНДЕ КОМБАЙННАР

КАРШИ. Хөвең дүжүдүн машина-биле ажаап алырынче Карши ховузунуң хөвеңчилери эгелеп кирген. ВЛКСМ-ниң XVIII съездизин аттыг кур чер совхозунуң механизаторлары хөвең дүжүдүн ажаар техниканы хамыкты мурнай шөлдерге ажылдадып эгелээн.

Үш ээлчег-биле ажылдаар ажаалда — транспорттуң алды отрядтарын ында тургускан. Ээлчег аргазын ол ажыл-агыйның механизаторлары калбаа-биле ажыглавышаан, хөвең дүжүдүнүң ажаалдазын дүне-дээ, хүндүс-даа чорудуп турар.

Хөвең дүжүдүн комбайннар-биле ажаап алыры Карши ховузунуң өске-даа ажыл-агыйларында база калбарган.

(СЭТА).

31 ТОННАНЫ БЕЛЕТКЭЭН

Чоннуң кадының камгалаарынга болгаш Сүг-Аксы суурнуң хөй-нииты ажылдарынга Сүт-Хөл эмнелгезиниң коллективи идепкейлиг-биле киржип келгеннер. Малга чем белеткелиниң шалыпчы айында коллектив кежигүннери шалыпчы ажылдааннар. Ниитиниң малынга 25 тонна сиген белеткээр планныг тургаш, 31 тоннаны кылып дужааган.

Эмнелгениң ажыл-агый эргелекчизи Маадыр-оол Сарыгларның удуртканы 8 кижилиг сигенчилери «Сүт-Хөл» совхозтуң Кежээ-Алаагын ээлеп, шудургу ажылдааннар.

Б. ОНДАР.

БӨГҮН СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ ЭКРАНЫНДА:

● Кодээ ажыл-агый болгаш үлетпүр дөпчулалы ● Профэвилелдер болгаш чарыш ● Экономика камналгалыг болур ужурлуг ● Мурнакчылар. Хожудааннар.

ХОЖУДААШКЫН ХЕВЭЭР

Бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары эрткен сес айларда [illegible] даннар. Продукция сайгарарының планын олар 101,2 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 926 муң рубльдиң продукциязы сайгартынган. Республикада 53 бүдүрүлге коллективи сес айлар планын күүсеткен болгаш ажыр күүсеткен болуп турар. Олар пландан ажыр 2,4 миллион рубльдиң үлетпүр продукциязын [illegible].

Продукция сайгарар талазы-биле [illegible] «Каа-Хем» разрези 112,9, эъттиң [illegible] 128, Хову-Аксының хлеб заводу — 113, Тураннын хлеб заводу — 115, тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводу — 116 хуу кылдыр [illegible] ниг ажылдааннар.

[illegible] темпизи [illegible] дөмүр-даш разрезинде, Тываның электри четкилеринде, Тураннын хлеб заводунда, Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинадында бедик.

Амгы үеде нормативтиг-арыг продукцияны (бүдүрүлгениң бодунга бүдүрер продукцияны норма-чижектиг кылдыр тодаргайлаары ёзугаар) бүдүрериниң планнаашкынынче 20 бүдүрүлгени шилчиткен. Нормативтиг-арыг продукция бүдүрериниң үениң дургузунда дээди категорияга санадыр 420 муң рубльдиң продукциязы бүдүртүнген. Ол дээрге, планның 93,3 хуузу-дур.

Амгы үениң байдалы-биле алырга, эрткен айларда 21 бүдүрүлге коллективи бараанның [illegible] хемчээлин кудулаткан. Ол чорук ниити республикага бараанныг продукцияның өзүлдезиниң темпизин кудуладырынга база салдар чедирген.

Үлетпүр дөпчулалы

Эрткен үениң дургузунда пландан ажыр 79 муң тонна хөмүр-даш, 7,2 миллион киловатт-шак [illegible] 2 муң гига-калорий чылыг энергиязы, 23 тонна куткан иоону, 2,4 муң дөрбелчин метр эжик блоктарын, 2 тонна колбаса кылыгларын, 73 тонна мал саржаан, 235 тонна чаа сүт продукциязын, 700 тонна комбикормну бүдүрген. Куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле сес айлар планы күүсеттинген. Куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң

сес айлар планын бүгү бүдүрүлгелер [illegible]. Мындаа кол чылдагаан болза, ону «Тыва даг-дугу» комбинаттың [illegible]. Комбинат 448 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Бо көргүзүглер талазы-биле планнарын «Тыва кодээ тудуг» трестиниң бүдүрүлгелери, «Тыва [illegible] тудуг» трестиниң демир-бетон кылыглар заводу, Кызыл болгаш Кызыл-Мажалыктың туупбу заводтары күүседип шыдавааннар.

Эрткен сес айларда продукция сайгарарының планнарын 12 бүдүрүлге күүсетпээн. Бо коллективтер 1,5 миллион рубльдиң продукциязын чедир бүдүрбейн барганнар. Ол-ла

Чылдың эгезинден эрткен үеде улус ажыл-агыйынга 77 тонна тудуг чугайын, 3,9 миллион туүйбуну, 1 муң кубометр чыып-эптээр демир-бетонну, 1,1 муң тонна сорттуг даг-дугуну, 39,3 муң эжеш кидис, 6,2 муң эжеш хөм идиктерни, 67 муң рубльдиң даараныглар кылыгларын, 193 тонна далганны, 222 тонна хлеб-булочка кылыгларын чедир бүдүрүп бербээн. Моон кол чылдагааны — чамдык организацияларда куш-ажылдың багай организастап турарында, технологтуг дериглелерге планнаашкын чок септелге кыла бээринде, чылдагаан чок черге ажыл шагын өскээр чарыгдап турарында, бедик мергежилдиг ажылчын кадрларның ажылдан үнер, кирер чоруунуң хөйүнде болуп турар.

Оон аңгыда, Тураннын мал ажыл-агый пунктузунда штатта көрдүнгенинден хөй кижи ажылдап турар-даа болза, ол бараанныг продукция бүдүрериниң планын хандырып шыдаваан. Чижээ, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Элегес-Аксында керамиктиг хана заводу, республика типографиязы [illegible] коллективтер ажылчын санын чогуур деңнелинден хөйнү тудуп турарының ачызында бараанныг продукция бүдүрериниң планын ажыр күүседир аргалыг болган. Бо үе дургузунда 14 бүдүрүлге куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын күүсетпейн барганнар. Олар 594 муң рубльдиң продукциязын чедир бүдүрбээннер. Хожудап турар бүдүрүлгелерниң санынга «Тыва даг-дугу» комбинат, даарапылга фабриказы, алгы заводу, Кызыл-Мажалыктың туупбу заводу кирерлер.

Хожудап турар бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, партия база өске-даа хөй-нииты организациялары тургустунуп келген байдалды сайгарып көрүп, [illegible] илередип, ону эдип алыр талазы-биле [illegible] алырын үе негеп турар.

Р. ЕЛИЗАРОВА,
республиканың Статистика эргелелиниң килдис эргелекчизи.

ҮШКҮ ХҮНДЕ

«Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алыр болгаш чидириг чок кадагалаар!». Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң тараажылары [illegible] адаа-биле социалистиг чарышты улам калбартып турарлар.

Совхозтуң тарылга шөлү моон мурнундагы чылдарда дөрт хову-трактор бригадазынга хувааттынган турган. Бригада бүрүзү аңгы онаалдалыг, аңгы техникалыг болгаш аңгы кежигүннерлиг турган. Бир бригада тараазын кезип турда, өскезиниң тараазы бышпаан, оон бижарын манап орар таварылга база тургулаан. Ындыг тарамык бригадаларның комбайннарынга кывар-чаар материалдар чедирерге, техниктиг ажаалда кылырынга машина-техниканың-даа, кижи күжүнүң-даа хөй негеттинери билдингир. Ынчангаш совхозтуң техчөвүлели бо чылын бүгү күштү кадаап, чаңгыс черге [illegible] ажаалда-транспорт отрядын тургускан. Бо чорук ажылды организастаарынга дыка эптиг болган.

Чаңгыс-Хады ховузу, 165 гектар кызыл-тас шөлү. Ында сес комбайн [illegible] чорун тур. Комбайннар [illegible] бир талазынче үнерге [illegible] барык-ла бир чүс метр [illegible] бак черниң тараазы [illegible] гынып турар. [illegible] ийи [illegible] хире метр калбак шөлдүр тараазы шанче чулуртунуп болур. А шөлге чүгле [illegible] арткан-лаар. Чараш-ла көрүш! [illegible]

Ол [illegible]

дүң кыдыында техниктиг ажаалда [illegible] кывар-чаар материалдар чедирер машиналар болгаш автомастерская белен турар. Олардан кандыг-даа дузаны доп-дораан ап болур. Эдикчи-мастерлер, механик, агроном анаа турар. Совхоз директору Хөктүг-оол Шаимакович Ховалыг бир хүн дургузунда маңаа база каш-даа катап келир. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, дүжүт ажаалдазының [illegible] мында.

Совхозтуң тараажылары дүжүт ажаалдазынче сентябрь[illegible]

тар черден чүгле 96 тонна тараа алдывыс...

[illegible] алырга, ийи муң тоннадан эвээш эвес тарааны черле ап болур. Ооң барык-ла деңкезин үрезинге урдунар, артканы мал чеминге болгаш өске-даа херегледге баар. Шупту 6800 гектар тараа культура[illegible].

Совхоз эрткен чылын дүжүт ажаалдазын октябрьның онда доосkan. Бо чылын оон он хонук эрте доозарын планнап турар. Ынчангаш тараа-

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ

[illegible] 7-де кирген. [illegible] 9,6 центнер болган.

— [illegible] — деп, Хөктүг-оол Шаимакович [illegible]. — [illegible] А ооң 170 гек-

[illegible] Совхозтуң 18 комбайн [illegible] 23 комбайн ажылдап [illegible]

турар. Оларның он сези дорт кезип турар, бежи — тывычада. Он беш комбайн анаа турар. Дүжүт ажаалдазының үезинде өске ажылда-даа комбайнерлерин дөгерезин [illegible] Чоодуп, Куулар Додоо, тудугжулар Моңгуш Эрес-оол, Моңгуш Далай болгаш Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнардан-даа кадрлар бар. Олар, черле комбайнерлер шупту, кызымак болгаш хөй-аъттыг ажылдап турар. Чижээлээрге, коммунист Куулар Додоо ажаалданың ийиги хүнүнде он сес бункер тарааны чулдуруп чорупкан. Оон ыңай Кеңденпаа Каадыр-оол, Николай Хомушку дээш, өске-даа мурнакчылар — социалистиг чарыштың идепкейлиг киржикчилери. Оларның ажылын [illegible] Олар комбайн [illegible] калдып турдулар. Кодээ ажыл-агый министерствозу он беш машина чорудар болган, [illegible]

Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алыры болгаш [illegible] чок кадагалаары — [illegible] хүнүнде «Шамбалыг» совхозта байдал мындыг болду. Транспорт-ла четчир болза, ол совхозтуң [illegible] оларның дүжүт ажаалдазын бо айда доозуптарынга идегел бадыр. Бүгү күш ол сорулганы боттандырарынче угланган.

К. ЧООДУ.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин-амыдыралга!

XI БЕШ ЧЫЛ: бүгү талалыг интенсификация

ЧАРЫШ — ЧЕДИИШКИННИҢ БЫРАЗЫ, КИЖИЙЗИДИКЧИ КҮШ

1982 ийиги чыл

Сентябрь

Он бирги беш чылдың ийиги чылында ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан социалистиг чарышты улам калбартыылыңар!

ДЭЭШТИГ АРГАЛАР-БИЛЕ

Бо хүннерде бистиң совхозтуң коммунистериниң, бүгү [illegible] кужениниң СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин хүүштүр ажылдап [illegible] болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиишкинче, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуурунче угланган. Социалистиг хүлээлгелерни ажылдап кылырынга, чарышты организастаарынга болгаш хүлээлгелер күүседиишкин контрольдаарынга профэвилел [illegible] бичии эвес. Бо ажылды совхозтуң дирекциязы, ынча парткомнуң-биле кады чорутпушаан, чарыштың кириникче [illegible] бердип, материалдыг идиг бе-[illegible] рин амыдыралга боттандырарынга профэвилел комитеди киржип турар.

Чарыштың түңнелдерин үндүреринге, коммунистиг күш-[illegible] бедик аттарын тыпсырынга, түс-түс ишчилерниң мергежил аайы-[illegible] рин тодарадып, шаңнал-мактаарынга профэвилел комитеди доктаамал киржип келген. Профэвилел хуралдарынга бүдүрүлгениң чугула айтырыгларын чугаалажып, ол хуралдарга хүлээп алган шиитпирлер күүседилгениниң, алган социалистиг хүлээлгелерниң күүседилгениниң дугайын ажылчыннарга дыңнадып турар. Ол ышкаш күш-ажылдың со-[illegible] айтырыглары кичээнгейниң төвүнде турар. Оон ыңай часкы тарылга, хой кыргылгазы, күскү дүжүт ажаалдазы, мал чемиин белеткели [illegible] үезинде социалистиг чарыштың негелделерин база түс-түстә ажылдап кылып, ону организастаан.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунда социалистиг чарышты организастаанывыс, материалдыг шаңнал-мактал фондузун ажыглап турарының талазы-биле профэвилел комитединиң от-[illegible] партпонуң [illegible] та 60 чаңгыс [illegible] ажыдыышка улуг идиглиг болган. Бисте хойжуларның, кыргынчыларның ортузунга чарыш багай эвес тургустунганын ында демдеглээн. Чарыштың дээштиини, ажыл-ишчилерниң [illegible] чеглерин алганының түңнелинде хой кыргылгазы ыңнааш чугула кампанияны оюшаанда организастыг дооскан бис. Кыргынчылар ортузунга организастаан социалистиг [illegible] ажыл-ишчилерниң материалдыг сонуургалын бедидеринче угландырган. Чугула кампанияга бирги черни холээн И. Д. Ооя сезонда 3 тонна дүктү кыргааш, 150 рубль түңнүг ортектиг белек-биле шаңнатькан. Ийиги черни холээн К. С. Оол сезонда 2,5 тонна дүктү кыргаан, 100 рубль түңнүг ортектиг белек-биле шаңнаткан. Өске-даа мурнакчы кыргынчыларга 70—100 рубль чедир түңнүг шаңналдарны тывыскан.

Социалистиг чарышты калбартып, оон негелделерин күүседирин хандыраринче угланган ажылды бир демниг чорудуп келгенивистиң түңнелинде совхоз бо чылдың бирги [illegible] ларын бүгү көргүзүглер талазы-биле багай эвес күүсеткен. Ылангыя чөп сүт-бараан фермазы мурнунга сүт садарының чартык чыл планын хууса бетинде, оон ажыл-ишчилери сес айларда 2500 центнер сүт саар турган 2800 центнерни саап, планын ажыр күүсеткен. Курүнеге 1980 центнер сүттү дужаар планын 2100 центнер чедирген, бир саар инектен ооваштыр 1300 кг сүттү саган. Ында аныяктарның [illegible] өөрү классты дооскан аныяктаа саанчылар бар. Хоочун саанчы Д. А. Куулар, он класс доосаан аныяктар И. Д. Ооя, Т. С. Ооя олар 385,3—486,3 центнер чедир сүттү бызылдаан инектеринден сес айларда саап, алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткен, эш-өөрүнге үлегер болуп турарлар. Фермада эр саанчы Николай Оюннуң ажылы база мактадыг. Ол эрткен чылдың түңнелдери-биле турисчи халас путевка-биле шаңнадып, Төрээн чуртувустуң найысылалы Москваже четкеш келген. Ферманы механизастааны саанчыларның күш-ажылын дыка чиигеткен, ыштыкы курлавырларын чөп ажыглаарының бүгү хемчеглерин албышаан, оон ажыл-ишчилери бо [illegible] рынга бүзүреддилер.

Совхозтуң үш хойжу бригадазының [illegible] база социалистиг чарышка хаара туттунган. Чарыштың негелделерин чыл эгезинде-ле ажылдап кылып, түс-түс хойжулар бедиткен хүлээлгелерни алгылаан. Оларның иштинде Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Ш. Ш. Ойнуң удуртканы № 1 хойжу бригада эрткен чылын республиканың хойжу бригадаларының аразында социалистиг чарышка бирги черни холеп, шаңналды алган. Амгы үеде оон ишчилери шалыпчы ишти үламчылавышаан, чедир кышка үлегерлиг белеткениш турар. Бригада бо чылын төрүүр чүс хойдан 78 хураганны алган, дүк талазы-биле көргүзүг база багай эвес. Совхозтуң хойжуларының иштинде боттарының [illegible] мурнакчылар бар. Чижээ, Д. Б. Куулар—101, С. Седен—99 хураганны төрүүр чүс хойга оолаштыр менди алган. Олар түс-түсте бир хойдан-на 3 кг дүктү кыргаан.

Боттарының [illegible] совхозтуң хой мурнакчылары хүлээткен участоктарынга харысалгалыг, бедик көргүзүглерни ажылдаан. Олардан 65 кижи бо чайын 3500 ажыг рубль түңнүг ортектиг чүүлдер-биле шаңнаткан. Мурнакчылардан Дус-Хөлдүн профилакторийинге дыштаарының, туристээриниң халас путевкаларын база берген.

Оон аңгыда ажыл-ишчилерниң мергежилиниң аайы-биле чарыжының чугула [illegible] демдеглээр чогуур. Бисте ону организастаавыс механизатор, саанчы, хойжу, чолаачы ышкаш чугула мергежилдерни бедидеринге идиг берип, кижизидикчи салдарлыг болуп турар. Чижээ, совхозта механизаторлар ортузунда социалистиг чарышка суггарылга талазы-биле ажылга коммунист В. Б. Оюннуң звенозу бирги черни холээн, 100 рубль түңнүг ортектиг белек-биле шаңнаткан. Оюннуң бодунуң кызымаккай күш-ажылын үнелеп, «1982 чылдың часкы ховү ажылының эң эки механизатору» деп лентаны тывыскан. Амгы үеде ол дүжүт ажаалдазында база мурнуку одуругда.

Совхозта партия, профэвилел организацияларының социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажылында четпестерниң барын чугаалаар апаар. Дүжүттү өстүрер, хоругунуң үнүш-дүжүткүрүн, малының [illegible] талазы-биле [illegible] болгаш аргаларны ам-даа долу ажыглавайн турар. Хоругун болбаазырадылгазының шыпарынче, аңаа органиктиг болгаш минералдыг чемиштидилгелерин төгеринче чогуур кичээнгей салдынмаан. Ниитиниң малының камгалалы дээш демиселди чогуур деңнелге тургуспаанындан оон [illegible] хөй.

Амгы үеде совхозта мал чеминиң белеткели-биле чергелештир дүжүт ажаал алгызының изиг түлүк. Бо ажылдарда хөй-хөй ажыл-ишчилер хаара туттунган. 3520 тонна [illegible] белеткээриниң планының 55 хуузу күүсеттинген. Күскү сезонда тараажылар [illegible] социалистиг чарышты чеди хонгаш-ла түңнеп турар. Оон-биле кады кукурузаның, погааш массазын ажаап ап, ниитиниң малынга арбын чем курлавырын тургузары-биле сеңаа [illegible] ны чорудуп турар бис.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң бүгү-ле күженишкинин Аъш-чем программазында айыттынган сорулгаларны чедииштириинге [illegible] аргаларын доругу-биле ажылдаарынче угланган.

З. ФИЛИППОВА,
Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

Федор Васильевич Пермин Тес-Хем кыш ажылагыйының Шуурман салбырынга ажылдааш. 5 чыл чедип турар. Бо үениң дургузунда ол онаашкан аммамынга кызымаа, эдилээн машина-техниказынга камныы, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг-биле коллектив кежигүннериниң хүндүткелин чедип алган.

Амгы үеде аныяк чолаачы пилорамага дилдирео ыяшты севортуп хүн, ай нормазын 110-115 хуу чедирип, шудургу ажылдап турар. Тес-Хем ыяш ажылагыйының хүндүлел самбыразында мурнакчыларның аразында чолаачы Ф. В Перминиң херек чуруу база бар.

ЧУРУКТА: мурнакчы чолаачы Федор Пермин рейсче үнер мурнунда.

Сеткүүлдүң фотозу Т. КУНГААНЫЫ.

СҮМЕЛЕШКЕШ, ХУВААШКАШ, ДЕМНЕШКЕШ...

Эрзин районнуң септелге-тудуг участогунуң коллективи ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур юбилейин төлептиг уткуур дээш калбартак социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Ук коллектив бо чылдың эрткен сес айларында 98 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр даалгазын 115 муң рубльге күүсеткеш, чамдык объектилерни ажыглаашка киирген. Чыл дургузунда ийи квартиралыг чуртталга бажыңның ээлеринге хүлээдир даалгалыг турган болза, ону эрткен айларда бүрүн доозуп кылгаш, чагыкчыларга дужаап берген.

Чаа объектилерни ажыглаалга киирери-биле чергелештир септелге ажылдарын база чорутккан. Социал-культура, хандырылга объектилеринге болгаш чуртталга бажыңнарынга септелге чоруттунуп, оларның чамдыктары ээлеринге хүлээттинген.

Эрзин суурнуң үстүү талазында даштың шевергин дериш кластаан бажың бар. Ол — септелге-тудуг участогунуң конторазы-дыр. Ажыл-ишчи коллективтиң тудугжулары кызыр ужурлуг ажылдарны хуваажып сүмелешкеш, түс-түс турушталынче оон үнүптерлер.

База бир күш-ажылчы хүлчээр төнүп чорда, участоктуң начальниги С. К. Хайын-биле ужуражы бердим.

— Ам бо хүннерде район төвүнде чаа автомашина кирер гаражтың тудугларында бригадаларывыс ажылдап турар. Ук объектилерни октябрь айда чагыкчыларга хүлээдир дээш кызымаккай ажылдап турар бис. Чаа аэропорт тудуун база эгелей бердивис. Ону октябрь айда доозары планда көрдүнген. Ынчангаш кызыр ужурлуг ажылдар хөй — деп, ол чугаалады.

Коллективтиң тудугжуларының аразында социалистиг чарышты ай, квартал санында түңнээр. Эрткен айда Чымба Чамзырынның бригадазы чарыштың бирги черин ээлээн. Август айның даалгазын 129,1 хуу күүсеткен тудугжулар аптека бажыңның тудуунда ажылдап турар. Мурнакчы бригаданың бригадири ашоорунуң ажыл-ижиниң дугайында мынчаар чугаалады:

— Бистиң тудугжуларывыс бир чуртталга бажыңны дооскаш, ээлеринге дүлгүүрүн хүлээдип бердивис. Бригадавыста [illegible] ажылчылар база бар. Хоочун бызаанчыларывыс Валерий Саадак, Сергей Дагва, Бады-Моге Тодук ээлчег улуун доктаамал ажыр күүседип келген. Оларның мергежили бедик, арга-дуржулгазы улуг. Ынчангаш боттарының мергежилинге хөй аныяктарны өөреткен. Аныяк тудугжулар Артур Хомушку, Мерген Соян-оол олар дуржулгалыг өөрүнден дуддавайн ажылдап турар.

Кандыг-даа коллективтиң үре-түңнелдиг ажыл-ижи ону башкарып турар кижилерден онза хамаарылгалыг.

Дуржулгалыг бригадир Чымба Иванович участоктуң хоочуннарының бирээзи. Ук бүдүрүлге [illegible] бээр ол ында доктаамал ажылдап келген. Бодунга база эштеринге негелделиг болгаш бригадазын билдилиг удуртуп [illegible].

Септелге ажылдарын район Совединиң депутады, аныяк тудугжу Андрей Чымба удуртуп турар. Олар эрткен айның септелге ажылдарын 106,9 хуу күүсеткеш, [illegible] черинге төлептиг болганнар.

Септелге-тудуг участогунуң ажылында чедиишкиннер бардаа болза, ам-даа шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар бар. Ол чүл дээрге, трестиң талазындан чыл эгезинде хүлээн [illegible] бээр таварылга бар. Чижээ, бо чылдың бирги чартынында 322 муң рубльдиң тудуг-монтаж [illegible] болза, чылдың ийиги чартынында ол сан 390 муң рубль түңге чедир өскен. Ынчангаш ийиги чартык чылда ук коллектив ниити [illegible] рүп турааш ол даалганы күүседилгени хандырар аргалыг. Коллективтиң бар аргаларынга санаттынган даалганы өскертир болза, дең-деңги [illegible] байдал тургустунмас дээрзи чаңгыт эвес.

М. ОНДАР.

МУРНАКЧЫ НОГААЖЫЛАР

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш «Кара-Хаак» совхозтуң ногаажылары социалистиг чарышка идепкейлиг киржип келген. Ам совхозтуң шөлдеринде ногаа ажаалдазы түлүктээн. Помидорнуң, капустаның, огурецтиң үнгени эки, дүжүдү элбек болуп турар.

Ногаажылар ам бо хүннерде 215 тонна капустаны, 60 тонна помидорну, 35 тонна огурецти ажаап ап, садыг четкизинче чоруткан.

Чааган дүжүттүг ногааны өстүреринге төлептиг үлүг-хуузун киирип турар мурнакчылар бар. Чарыштың мурнуку одуруунда Галина Александровна Горобаның звенозу чоруп турар. Звено удуртукчузу Г. А. Горобая, звено кежигүннери Л. Д. Зайцева, Р. А. Кочеткова олар боттарының ажылын эки билир, амыр-дыжын харам чок ажылдап келгеннер. Олар 3,4 гектар черде помидорну эгезинден тура-ла ажаап, өстүргеннер.

Д. КАРА-ООЛ.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

ЧАРЫГДАЛ ЭВЭЭЖЭЭН

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Хлеб... [illegible] камнаар [illegible] ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын [illegible] үлетпүр бүдүрүлгелеринге айбан [illegible] ажыл-ажиге [illegible] бүдүрүп, ону ажыглаарга [illegible] турар. Кызыл хоорайның ниитиниң чеменилге черлериниң № 3 столовайда бо айтырыг канчаар шиитпирлеттинип турарыл?

Ниитиниң бо чеменилгеже хөй кежигүннүг улуг коллектив. Чүгле поварлар составы безин 48 кижиден тургустунган, ээлчег аайы-биле ажылдап турар. А столовайның администрациязындан эгелээш техниктиг персоналга чедир амыр болза чүс ажыг кижи чеменикчилерге амданныг, аъш-чемни белеткээр, оларга бүгү-ле байдалды [illegible] бодун даап эгалыксы ёзу-биле ажылдап турар.

Партияның болгаш чазактың хүлээп алганы үстүнде ковельчиниң доктаалы [illegible] тывтын кежигүн бүрүзүнүң [illegible] база оон күүселдези дээш [illegible] ажылдаарын чедип алы-[illegible] «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп [illegible] [illegible] Камналга, хумагалал талазы-биле тускай комиссияны тургузкан. Ийиг аъш-чемнерин белеткээринге чүгле электри энергиязын ажыглап турар болганда электри энергиязының, суггуң камналгазы дээш ээлчеглериниң у.л., поварлары харысалгалыг алган. График-таблицада киирген дааза ёзугаар харысалгалыг [illegible] шагының соонда артып калгаш, плиталарын, сайгылгааннарын өжүртүгенин, краннарын хагдынганын хынаар, хынаашкынның дугайында алын, ай, хүнүн демдеглээ дептеринге салып турар. Ногаа болгаш [illegible] хлеб камналгазын чедип алыры-биле чамдык ажылдар кылдынган. Чижээлээрге, хлебти [illegible] оон үнезиниң дугайында кыйгырыг плакаттарны, бижилгелерни чуруп, бижип кылгаш, чемненилге залдарының кескү черлеринге азып турган. Ангыдыг плакаттарын уткашынарын чаарткаш, катап көвүдеди азарын планнаан.

Столовай диета, ниити болгаш студентилерге деп үш чемненилге залдыг. Студентилерге хүнде 140 килограмм [illegible] чарыгдап турар. Оозтан октаттынып турар хлеб чок.

— Мурнунда кескен хлебти хамаан чокка эваландыр салып каар, кижи бүрүзү тураалааны-биле ап аар турган. Ынчан стол кырынга артып каар хлеб хөй турган. Ам бир кижиге-ле 2-3 кескиндиден эртирбейн ойлеп бээр апаргаанындан артып каар хлеб чок болган. Диета болгаш ниити залдарда байдал база бисте эки. Хлебтиң шын чарыгдалынга, оон камналгазынга багай эвес түңнелди чедип ап турар бис — деп, бүдүрүлге эргелекчизи А. Д. Вараксина чугаалады.

Күш-ажылдың хоочуннары, аныяктарның дагдынныкчылары чээрби бир чыл поварлап ажылдап келген А. П. Румянцева, З. Н. Лосьева, Н. Н. Куличук, кассир А. М. Субракова ышкаш дуржулгалыг эштер камналга, хумагалал деп чүл дээрзин эки билир. Камналга комиссиязының (харысылап турар эштер, столовайның директору Н. Т. Шульгина, бүдүрүлге эргелекчизи А. Д. Вараксина) электри энергиязының, суггуң, хлебтиң болгаш материалдыг өске-даа курлавырларын камнаар база чөп ажыглаар талазы-биле чорудуп турар ажылдарының ажыктыын, ону моон-даа сонгаар удам сайзырангайжыдарын чүгула деп санап, ол черниң боттарының идепкейлиг киржилгезин чугаалап турар.

Кызылдың хлеб заводунзап ап турар хлебке немей хлеб-булочка болгаш далгандан кылыр, чамдык кондитер кылыгларын столовайның далгаан негиинде кылып турарындан хлебке камналга ынчангаш эки.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин дээш столовайның коллективи күженишкинниг ажылдап турар.

В. САТ.

МУРНААННАР

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Тудуг херекселдери комбинат, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, Кызылда эът-сөөк далганының заводу, сүт комбинады. Хову-Аксының болгаш Туранның хлеб заводтары, «Тыва кодээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, Сарыг-Сепниң райүлетпүр комбинады.

Эът садарынга «Сукпак», «Май 1» совхозтар; сүт садарынга «Совет Тыва», «Малчын» совхозтар; дүк садарынга «Совет Тыва», «Май 1» совхозтар мурнап турар.

ХОЖУДААННАР

«Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттар, Кызылдың, Чадааның, Ак-Довурактың, Бай-Хаактың хлеб заводтары. Кызылдың алгы заводу, Кызыл-Мажалыктың [illegible] заводу.

Эът садарынга «Малчын», Өвүрнүң «Кызыл тук» совхозтар; сүт садарынга «Мөген-Бүрен», «Шивилиг» совхозтар; дүк садарынга Дуржулга станциязы, «Росс...» совхоз мурнап турар.

ЧАРЫШ УЛАМ КӨСКҮ БОЛУР

Кызыл хоорайда чурттаалга болгаш үлетпүр тудугларын «Тыва тудуг» трестиң тудуг эргелелдери — «Кызыл тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг», Нулевые циклы», № 48, 61 тудуг эргелелдери боттандырып чорудуп турар. Трестиң удурукчулары, партийжы, профэвилелдерниң каттышкан комитеди тудугжуларның чогаадыкчы [illegible], ажылчыннарның идейполитиктиг, күш-ажылчы кижизидилгезиниң хоштуг чепсээ болур социалистиг чарышты [illegible] адакыларынга чедир боттут [illegible] кичээнгейни угландырып келген.

Тудуг эргелелдериниң аразында чарышты тресте социалистиг чарыштың комиссиязы квартал аайы-биле түңнеп турар. Бирги квартал «Кызыл тудуг» эргелели тудуг-монтаж ажылдарының планын 100 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планын 116 хуу, бригада [illegible] 129 хуу күүсеткеш, [illegible] алган. Ынчал ийиги черни «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели алган. Ол эргелел тудуг-монтаж ажылдарының планын 111 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң 126 хуу, бригада [illegible] ажылдарын 107 хуу күүсеткен. Ийи эргелелдиң көргүзүглерин деңнеп көөр болза, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелдиң көргүзүглери хөөре болуп турар. А бирги черни комиссия чүге «Кызыл тудуг» эргелелинге тывысканыл? Бо таварылгада комиссия социалистиг чарыштың [illegible] чи салдарын ажыглап, «Кызыл үлетпүр тудугнуң» көргүзүглери [illegible] ында күш-ажылдың сагылгазы [illegible] үнер-кирер чоруу улуг, ажыл шагы үрер чоруктар хөй болганып база «Кызыл тудуг» шөлдеде дужаатынган объектилерни [illegible] бымдаалап турун ундурген ол.

Ийиги кварталда комиссия бирги черни кайы-даа эргелелге тывыспаан. Чүге дээрге кайы-даа эргелел социалистиг [illegible] негелделерин долузу-биле күүсетпээн. Ийиги черни тудуг ажылдарының планын 112 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планын 102 хуу күүсеткен № 48 тудуг эргелелинге тывысканы.

Трестиң эргелелдериниң иштинде-биле 38 тудугжу бригада бар. Оларның аразында ай санында чарышты эргелелдер аайы-биле түңнеп, мактап-шаңнап турар. Ол бригадалардан 10 бригада чурттуң мурнакчы [illegible] киржип идиш үндүрген «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя» деп ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан социалистиг чарышта киржип турар. Ол чарышта киржип турар бригадаларның [illegible] күүселдезин тресте түскай комиссия неделя санында үндүрүп турар. «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя» деп чарыштың ажылдап кылдынган болгаш чарышта киржип турар бригада коллективтеринде чарлаан неделязин ёзугаар аңаа ниити түңнелинде, азы 60 неделя доозулган соонда бирги черни алыр бригадага ээлчег чокка бир квартираны бээри көрдүнген. Ону бригада иштинден кымга бээрин боттары шиитпирлээр ужурлуг. Ийиги черге үнген бригадага ээлчег чокка машина садып алыр талонну тыпсыр. Ону бригаданың кежигүннериниң бирээзинге база боттары хуваар.

«ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя» деп чарышта киржип турар бригадаларның түңнелин неделя санында үндүрүп, тиилекчи болган бригадага шилчиир кызыл туг тывыскан турар. ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан ол чарышка «Кызыл тудуг» эргелелдиң А. Воропиниң удуртканы комплекстиг бригадазы 14 неделяда тиилекчи болган. № 48 тудуг эргелелиниң Е. [illegible] бригадазы оортан улуг хуваазы 10 неделяда тиилекчи бооп келген. Улуг панельдиг бажыңнар тудуп турар А. Пашковтуң бригадазы, М. Сафроновиның шевердекчилер бригадазы 5-5 неделяда тиилекчи болган. Бо чарышта киржип турар бригадалар шалыпчы неделяларның дургузунда [illegible] ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, коллективтериниң са-[illegible] улам бедип тыры келген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскааткан болгаш беш чылдың ийиги [illegible] бижилгелерин күүседир трестиң эргелелдериниң бригадалар [illegible] чарыш тудуг-монтаж ажылдарын шыпарлыг, дүрген чорударынга, ажылчыннарның ажылга бедик харысалгалыг кижилериниге боттут салдарын чедирип келген.

Социалистиг чарышты дээштиг, боттут, көскү кылдыр организастаарынга шаптыктап турар чүүлдер база бар. Аңаа бир-ле дугаарында тудуг материалдары-биле бригадаларны [illegible] объектилерни чедир хандырбайн бээр чорук хамаарыжыр. Тудуг материалдары-биле [illegible] үстүрге бригадалар аңаа туруп бээр, план, хүлээлге күүселдезиниң талазы-биле чугаа тургузар арга чок апаар. Оон аңгыда күштүг объектилерге шын хуваары, транспорт хандырылгазы, күш-ажылды организастаары экижиирер [illegible] социалистиг чарышка салдарын кадып турар. Ол айтырыглар боттут шиитпирлеттинер болза, бистиң тудугжу коллективтеринниң социалистиг чарыжы улам көскү болур ийик.

А. ТИХОНОВА.
«Тыва тудуг» трестиң профэвилелдиң каттышкан комитединиң даргазы.

Сентябрь 12 – Чадаг чарыштың

бүгү-эвилел хүнү

СТАРТЧЕ ҮНЕРЛЕР

Наймыылалдың № 14 ортумак школазында школачыларның күш-дамыр кижизидилгези болгаш спорт ажылы багай эвес деңнелде. Кызыл хоорайның спортчу спартакиадаларынга № 14 школа эки көргүзүглерни болгаш массалыг киржилгези дээш 8 чыл улаштыр бирги черни эжелеп турар. Ам бо хүннерде школаның коллективи чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүнүнге киржири-биле белеткенип турар.

Школаның чырык делгем коридорунда спортчу булуңну чараштыр дериң кылган. Ында школаның коллективиниң спортчу шаңналдарын делгеп каан. Оларның аразында «Спортчу бедик чедиишкиннери дээш» партия хоорком унуң, хоорай Совединиң вымпели, «Идегелдиң старттарынга» 1980 чылда эки көргүзүглерни дээш ВЛКСМ ТК-ның «Эң эки школа» деп вымпели, Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң «ГТО-нуң хөй талалыг хевирлеринге эң эки коллектив» деп вымпели дээш оон-даа өске хөй саның кубоктар, дипломнар мында бар. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, школа директору Леонид Александрович Галактионов спортчу булуңну бистерге сонуургадып тура чугаалаан:

— Сентябрь 12-де чадаг чарышка бистиң школаның коллективи бүрүнү-биле киржир: 4—8 класстың өөреникчилери 374 кижи, 9—10 класстың 84 өөреникчи, башкылар 40 кижи. Эртенгиниң 9 шак 30 минутада «Пионер» кинотеатр чанынга чыглагаш, бистиң школаның колоннаазы пионержи, комсомолчу кызыл тукталарын туткаш, Ленин шелүүнге болур спортчу парадка киржири-биле чеде бээр. Бо маргылдаага шаңнал эң-не хөй киржикчилиг, массалыг дээш болгай, маңаа база алыспаазын кызар бис. Спартакиадаларга безин алдырбайн келдивис— деп, директор баштактаныр-дыр.

Школаның спорт шугумунде школачыларның катчы хоглуг ойнап турарын таарзыныш көрүп, Леонид Александрович бир безек ыыт чок туру. Ынчап турувуста күш-культура башкызы чедип келди. Директор бисти оон-биле таныштырды.

— Школага спорт ажылы дээрге чүгле күш-культура кичээлдери-биле кызыгаарлаттынмас, кичээлден дашкаар хөй ажылды чорудар, спортчу секцияларны организастаары негеттинер. Бистиң школада 16 спортчу секцияда барык 300 хире өөреникчи киржип турар. Оон аңгыда «Пограничник» клубта хоккей, футбол талазы-биле бистиң школаның командалары доктаамал киржип келген.

Чүгле 1981—1982 өөредилге чылында школавыс хоорайның, республиканың болгаш зонаның 34 аңгы маргылдааларынга киришкен. Чиик атлетикага ГТО-нуң хөй талалыг хевирлеринге Новосибирск хоорайга бо чайын болган зона маргылдаазынга бистиң школаның командазы ийиги черни эжелээн. Аңаа бистиң спортчуларывыс Галя Фомина, Игорь Макаров, Андрей Кукарин, Таня Филиппова болгаш оон-даа өске өөреникчилер эки көргүзүглерлиг болганнар — деп, башкы биске кыскажы-биле таныштырды.

Школаның чаңчыл болган конгазы кыңгырткайнып-ла үнду. Башкы бистиң-биле байыр[illegible], [illegible] Ындыг бир ындыг ооңар, уруглар [illegible] нап турлар.

Хүнүн-не кичээл мурнунда [illegible] класс бүрүзүнге доктаамал эрттирерин 1981 чылда-ла хоорайның школаларындан бир дугаарында-ла бо школа эгелээн. Школада спорт ажылы кончуг хөй талалыг деп башкының чугаалааны чөп. Мында спорт ажылын чүгле күш-культура башкыларының херээ эвес, а бүгү коллективтиң кылдыр көрүп турары онза. Школаның удуртулгазы, профэвилел, комсомол организациялары школага спорт ажылын экижидер дээш хөйнү кылып турар. Класс баштыкчы башкылары О. А. Семенова, Л. В. Ушакова, Г. Ф. Лукина, В. П. Андронова болгаш оон-даа өскелер класстары-биле хөй ажылдап, спортче сагыш салып турар. Ольга Анатольевна Семенованың амгы 10 «а» клазы ынчан 5 класска турган, бүгү-эвилелдиң пионер лагери Артекке «Идегелдиң старттарынга» республикадан эң-не баштай бүдүн клазы-биле киржир эргени чедип алган. Ол класс школада эң спортчу класстарның бирээзи. Оолдар, уруглар спортка хандыкшылдыг, спорт ажылы мында эки деңнелде деп санаар [illegible] тура башкызы, хаакка маңнаарынга ССРЭ-ниң спорт мастери Владимир [illegible] Чурутоонуң киирген улуг-хуулу аажок эвес.

Чадаг чарыштың старттарынче бо коллектив чаңгыс кижи дег организастыг үнерине белен.

П. ООРЖАК.

Культура одагларының кышка белеткели

БАШ БУРУНГААР, ШЫНАРЛЫГ КЫЛЫР

Ажылчы чоннарның дыштанылгазының төвү культура албан черлериниң кышка белеткели канчыгыл? Бо талазы-биле байланды хынап көөр дээш «Шын», «Тываның аныяктары» болгаш «Улуг-Хем» солуннарының каттышкан рейдизи Улуг-Хем районнуң чамдык черлеринге организастап чорудукан.

Мурнуку чылдарга деңнээрге, амгы үеде ол районда культура албан черлериниң кышка белеткели шиитпирлиг-биле багай эвес. Культура одагларын эргип-кезип көөрүнүн мурнунда райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи В. Доңгур-оол-биле ужуражып чугаалаштывыс. Ол аңаа ажылдаа-ла чаа-ла бир ай чедип турар. Моон мурнунда-ла ол районга культура [illegible] ажылдап чорааш, уран чүүлге бичиизинден-не сонуургалдыг, аныяк кижи болду. Ол ам хөнүгүп ажылдаалак, ниитп байдал-биле таныжып апкан. Районда бир кызыл ог, 22 культура бажыңы болгаш кедээ клуб ажылдап турар. Библиотекалар суур бүрүзүнде бар. Ол районда, ылаңгыя агиткультбригадаларының, культура бажыңнарының чанында тургустунгулаан. Часкы, чайгы, күскү сезоннуг ажылдар үезинде хону турлагларынче, фермаларже болгаш малчыннарже солун концерттиг үнүүшкүннерни кылып турар. Культура ажылдакчылары чүгле солун концерттиг аалдаашкын-биле [illegible], кышкы малга чем белеткелиниң үезинде будук-бүрү ажаалдазынга болгаш сиген кезилдезинге идепкейлиг киржип, барган черлеринге лекция, беседаны кылып, хапа солуннарны үндүрүп берип турарлар. Бо талазы-биле Хайыракан, Торгалыг, Ак-Туруг, Кызыл-Даг болгаш район төвүнүн культура бажыңнарының ажылы эки.

— Бо чылын харын культура албан черлериниң кышка белеткели [illegible] черле дээре, сентелге шиитпир-биле дооступ турар. Ам [illegible] байдал болбайн тур. А четпес түүл — кадраар айтырыы. Районда 20 хире культура [illegible] специалист бар. Ынчангаш ажылдан үнер-кирер чоруктар эвээш эвес. Торгалыг, эрги Чаа-Хөлде, Арысканда Культура бажыңнарының директорлары мырыңай-ла чаа халашкылаан. Ол чорук ажылга элээн шаптыктыг боор-дур — деп, культура килдизиниң эргелекчизи кыскаазы-биле таныштырды.

«Улуг-Хая» совхозтуң төвү Хайыракан суур. Ында 300 олуттуг Культура бажыңының (директору Ч. Байыр-оол) сентелгезин доозулган. Оларга системазы совхозтуң [illegible] байдал эки дээрезиниң дугайын директор чугаалады. Ам чүгле культура одааның даштын, ниитин арыг-силиг, көрүштүг болдуруп, чурук-хоругу [illegible], көргүзүглге материалдарын чаартып [illegible].

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң төвү — Арыг-Үзүү суурга дүъш үезинде чеде бердивис. Ында Культура бажыңы кин каът, даштындан көөрге улуг чаагай-даа. Даштыкы каасталгазын чаа кылып, асканы ылдең, оон ажыг ажык, оон доозу чыды кээп турар. Ынаар кире бээривиске, бир аныяк уруг биле улуг кижи батареялар, соңга-рама дозулаап, чай чок турлар. Улуу—Культура бажыңының директору С. Шивит, аныяа—библиотека эргелекчизи Н. Амырлан болду. Сентелгениң сөөлгү хүннери чоруп турары ол.

— Бистиң Культура бажыңы 240 хире олуттуг. Сентелге, чылыглаашкын ам барык дооступ турары бо. Эрткен чылын одалга системазын шып эвес кылганындан чарлы доңган, батареялар чара тепкен, ону ам чаартып, эде кылып доозуп турар. Улуг залдың үстүү дээвирни [illegible] тепкен берген, ам ону [illegible], [illegible] чугаалаар,— элээн берге ле чүве бо ийип. Совхозтуң, парткомнуң, [illegible] комитединиң талазындан чамдык беттүг дузаны чедирип турар, а комсомол комитеди (секретары солушкан) Культура бажыңының ажылынга барык дуза чедирбейн турар.

Красноярск крайның хүннерилиг Тывага болуп эрткени биске ачы-дузалыг болган. Аалчыларның ачызында сонга пестерни-даа, кежегелер-даа соттынгап, каасталга, көскү агитация-даа материалдары чаартынган. Совхоз аалчыларының кээр мурнунда ол бүгүнү садып кылдыртып берген өөрүнчүг. Ындыг аалчылар кээп-ле турар болза эки дир көрүнерем — деп, Культура бажыңының директору Сергей Серенович чугаалап шоодуглуг хүлүмзүрүг-биле доозуп каш, ажылын уламчылай берди.

А шынында культура одаанче совхозтуң болгаш кедээ Советтиң удуртур ажылдакчылары доктаамал сагыш салыр ужурлуг. Ол Культура бажыңының [illegible] библиотека ийи делгем залда турар. Мында директор — алыында башкы, а библиотекарь — чаа-ла ортумак школа дооскан. Кадрлар чедишпейн турарының бир чижээ мооң даа, өске черлерден-даа көрүп болур. Черле ынчаш көрүп-даа, оларның чугаазындан-даа [illegible], [illegible] ының болгаш нетелленниң кончаап илередип турар фактылар бар. Сезоннуг ажылдар үезинде агиткультбригада көнгүс ажылдаваан, уран чүүл [illegible] чок, хөгжүм херекселдериниң чүгле чаңгыс эрги баян бар, ол-ла. А библиотеканың ажылында база-ла четпестер бар, номчулга конференциязы барык болбаан. Библиотекада 7 муң ажыг ном фондузу, 300 хире номчукчу барын, эрги номнар-дыр дээш номнуктарының кээр хөнну чогуп, ынчангаш оларның саңының өспейн турарын Н. Амырлан чугаалады. А шынында чаа номнар [illegible] ном пропагандазын чон ортузунга чорудар, номчукчуларның [illegible] болгай. Мында ындыг ажылдар кылдынмаан. Совхозта партком, комсомол комитеди, кедээ Совет болгаш херээженнер чөвүлели-биле Культура бажыңының болгаш библиотека ажылдакчыларының аразында харылзаа кошкак болганындан чон ортузунда культура-массалыг ажылда мындыг четпестер бар боор турары хараадаңчыг. Бир эвес ак[illegible], [illegible] ларының күжүнге даянып, бир [illegible] культура-массалыг ажыл бедик деңнелге турар ужурлуг. Ам [illegible] кичээнгей салыры чугула.

[illegible] культура [illegible] ның ажылы-биле хандыр таныжа бээрге, оларның турар [illegible], чараш чаагай, а иштики ажылы кошкак болгулаар таварылгалар бар. Ол кадрлардан, ону шуут дорт харылзап турар культура одаг[illegible] кол хамааржыр. Ындыг болганда олар хүлээзиген ажылы дээш ээ-харыысалгалыг, орга[illegible], [illegible] лыг, ажыл-агыйжы болур ужурлуг. Оон ынай совхозка, ажылчын комитеттерге хамааржып турар культура одагларын чамдык удуртур ажылдакчылар, сезоннуг ажылдарның төвүнге алыскаш мындыг чүве ийикпе, «уттуптар» таварылгалар бар. А шынында хамык ажылды хары угда, бир ээски деңге көөр, пропаганда болгаш культура-массалыг ажылдарга кыжын, чайын дээр кандыг-даа мындыг сезон турбас ужурлуг!

Ак-Туругнуң Культура бажыңының (директору Ю. Өчүр-оол) чайгы сентелгезин болгаш мында чорудуунуң турар ажылдарын кыскаазы-биле таныштырааал.

Совхозтуң партком секретары Р. Хунай-оолга ужуражып, Культура бажыңының сентелгезин, аңаа эртип турар ажылдар дугайын сонуургаарывыска, ол кыскаазы-биле мынча дээн:

— Чылыг болзун дээш батарейларны чаңдык ораалдерде [illegible] доозупкан. Ам эрги лозун, плакаттарны, өске-даа көскү [illegible] материалдарын чаартыр кылдырткан бис. 200 хире олут бар, олар эргижирээн, ам солуп чаартыр дээш чогуур черлер-биле чугаалажып турар бис.

Ак-Туругнуң Культура бажыңынга кире бээривиске, шынап-ла каналар агартыр [illegible], шала дош дег, кылаңайнып чыдар. Аңаа РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Кара-кыс Ооржак ужураштывыс. Ол мында, Культура бажыңында, уран чүүл удуртукчузу, аңаа он чыл ажылдап келген. Арга-дуржулгазы [illegible] дыштанылгазын ажыктыг кылдыр организастап эрттирер дээш активке, хөй-нийти организацияларының күжүнге даа[illegible], [illegible] харам чокка берип турар. Ында оон удуртканы «Малчын» агиткультбригада кыш, чай чок [illegible]. Оон концерт көргүзүглеринден [illegible], солун ужуражылгаларны, таңды болгаш өске-даа темалыг [illegible] лекчизи К. Сүгежик), суурда херээженнер чөвүлели-биле (даргазы башкы В. Успун) кады тургускаш, парткомга баштадып алгаш, план ёзугаар ажылдап турар. Чорудуп турар культура-массалыг ажылдарга комсомолчу-аныяктарның активин киириштирери чаныы апарган. А ийик-деп болгаш ойнаар чүүлдер, хөгжүм херекселдери-биле совхозтуң ажылчын комитеди (даргазы Р. Кошкар-оол) Культура бажыңын хандырып, [illegible] бот-тывынгыр артистерн концерттиг мынай-бээр үнүүшкүннер кылыр дээрге, автобусту совхоз берип турар. Сезоннуг ажылдар үезинде программаны чаартып алгаш малчыннарга болгаш хову турлагларынга концерттиг бо-ла аалдап чеде бээрлер. Ол чораан хамы солуннар үндүрүп, лозун, плакаттарны кылып [illegible]. Агиткультбригада чүгле совхозтуң комсомолчу аныяктарын эвес, суурнуң уруглар садының ажылдакчыларын, башкыларны, школачыларны база хаара тудуп турар.

Ак-Туругнуң Культура бажыңының ажылчын кабинединге кире бергеш, арыг-шевергин каастап дерип кааң кезы-бүрү булуңнарын база дораан эскерип каар. Чижээ, [illegible] программаларның [illegible] рийлерин арыг-силиг парлап [illegible] тарда асмылаан. Оон-даа өске [illegible] бар. Ынчангаш Ак-Туругнуң Культура ба[illegible] элерги дег, көрүп, билип алгы дег чүүлдер бар-дыр...

Черле ынчаш кайы-даа районга баргаш көрүп чорууурга, кедээ Советтер болгаш [illegible] тар удуртукчуларының боттарынга хамааржыштан культура [illegible], оларның чон ортузунга чорудар культура-массалыг ажылдарынче кичээнгейни кошкак бээр чоруктар бар. Оон ужурундан культура одагларының [illegible] даа, ниити иштики ажыл-даа [illegible]. Мындыг ала-чайгаараан, чүгле дугайын харап олуткай чоруктарның ыттунган, ылаңгыя комсомолчу аныяктарның болгаш хөй-нийти организацияларының күжүнге даянып, бир деминиг ажылдаар, болза эки. Демнигде ажыл херек бүдүрүр!

Рейд бригадазының кежигүннери: **С. Ондар**, «Улуг-Хем» солуннуң корреспондентизи; **Э. Монгуш**, «Тываның аныяктары» солуннуң корреспондентизи; **Э. Кечил-оол**, «Шынның» корреспондентизи.

Бөмбүрзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ШЫНАР ДЭЭШ

БУДАПЕШТ. Венгр резина үлетпүрүнүң баштайгызы, бо чылын бодунуң чүс чыл бо[illegible]. Сегедтиң «Таурус» заводунуң ажылчыннары «Шынар ажыктыг чорукка чедирер, ажыктыг [illegible]» деп лозуң-биле ажылдап турар.

Заводтуң коллективи бүдүрүлгениң ажылын үргүлчү сайзырадып, бүдүрер кылыгларның шынарын бедиткениниң ачызында бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Чижээ, мында кылып турар автобустарга, чүък машиналарынга болгаш кедээ ажыл-агый машиналарынга ажыглаар дугуйлар даштыкы чагыкчыларның бедик үнелээшкинин алган. Чоокта чаа ол заводка [illegible] ажыглаар түскай резина [illegible]. Олар дыка быжыг, элээн каш [illegible] уун салдарынга алыспас шы[illegible].

ВИНОГРАД ЧЫЫЛДАЗЫ

СОФИЯ. Кооператорларның болгаш оларның дузалакчылары — студентилерниң бригадалары Преславтың [illegible] виноград шөлдеринче үнген. Ол чарлыг [illegible] ла алдарның келгени чаагай амданныг кадыының ажаап алымышкыны мында эгелээн. Эрткен чылдар ышкаш бо чылын база-ла баштайгы чаагай каттарны Совет Эвилелинче чедирип чорудкан.

Преславтың он ийи чыл мурнунда тургускан АҮК-ту бодунуң чедиишкиннери-биле чуртта алдаржып, суразаан. Оон виноградчылары эң эки чедиишкиннерлиг болган. Ында 700 кижи 2,5 муң гектар виноград шөлүнде ажылдап турар. Чаа аргадуржулганы болгаш амгы үе[illegible] [illegible] бүдүрүлгези үргүлчү улгадып турар. Амгы үеде чүгле виноград салбактарын келерип болгаш дужут ажаап алымышкының ходбиле кылыы турар болгаш арткан ажылдарны бүрүнү-биле механизастаан.

Ажыл-агыйны эртемге үнделээн чорудары виноградтың дүжүдүн республикада ортумак көргүзүгден дыка бедидер арганы берип турар. Чи[illegible] сапыдан-на 908 центнер болган. Ажыл-агый чыдың-на 18 муң тонна виноградты күрүнеге саткаш, оон бодунуң орулгазының чартыындан хөй кезиин ап турар.

АЖЫЫ УЛУГ ЧАА ЧҮҮЛ

БЕРЛИН. ГДР-ниң специа[illegible] кан[illegible] кылыр автоматтыг херексел кацнаар ажылды боду башкарып турар. Оон сыдааны боол турар универсалдыг санаалга херексели — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидер, электри [illegible] эвээжедир. Ол чаа [illegible] миллиметр чедип турар кылын кац демирлерни тудуп тур кыннаар аргалыг.

Ам шынында ол чаа чүүл шенеллеге турар. Ынчалза-даа республикада элээн каш үлетпүр бүдүрүлге черлери оны чагыдып алган. Ындыг сонуургал черле билдингир: ол үлетпүр [illegible] бодунуң тургузуун бүдүрүлгениң ажыы бүрү адырларынга ажыглаарынга эптиг кылдынган.

ШАЛЫПКЫН ХӨГЖҮЛДЕ

ГАВАНА. Кубаның ак-коргулчун үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлерин чаартып, кылыры шалыпкын темп-биле чорүп турар. Чигир-биле чергелештир ак-коргулчун республиканың акша орулгазының база бир чугула үнезини боол турар.

Чурттуң чөөн кезээнде Моа хоорайда «Педро сотто альба» дээр даг үлетпүрүнүң комбинадын чаартып, кадбартырынга 198 млн. ажыг песо [illegible] үеде ол түңнүн хөй кезиин ажыглап, чарыдаап болгаш ак-коргулчун холумаап революция [illegible] хемчээлинден элээн каш катап хөйнү бүдүрер арганы берген.

Кубаның ак-коргулчун [illegible] дырының ажылы Совет Эвилелинге [illegible] 1977 чылда эгелээн. Оон-биле чергелештир тудугчулар чурттуң чөөн кезээнде Пунта-Горда ак-коргулчун арыглап, кылырының база бир-ги дугаар комбинадын тудуп эгелээн турган.

Ол—Кубаның эң улуг тудуг [illegible] [illegible] Совет Эвилели [illegible].

ПАЛЕСТИН КОМПАРТИЯНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ДАМАСК. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Рейганның саналдааны Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирлээриниң «чаа планы» дээр чүүлү Кэмп-Дэвид сүлчээзиниң уламчызы боол, ол девискээрге америк тергиидээшкиниң албадал-биле тургузарынче угланган. Вашингтон ол сорулгазын «совет кыжанымышкын» дээр хоозун чүлүүрүкүнга сыктааан алгаш, Израильдиң болгаш элээн каш реакциялыг араб ёзу-чурумнарын киржилгези-биле шериг бөлүүрлешкининиң тургузары-биле чедип алырып кордап турарын Палестиның Коммунистиг партиязы мында парлаан медеглелинде айыткан.

Рейганның планы дээрге лаван болгаш палестин улуска удур израиль агрессияның киржикчизи кылдыр болуп сойгалаттынган америк империализминиң ёзулуг арнын чажырарының, Кэмп-Дэвидтиң сүлчээзинче араб чурттарын амдаа немей киирериниң, араб-совет найыралга согугну кылырының, национал хосталга болгаш социал дептишке дээш ол девискээрниң улустарының демиселин деткиирингe Совет Эвилелиниң ролюн кудулалдырының оралдажыышкыннары-дыр.

Рейганның ол саналын Тель-Авивтиң эжелекчи чүткүлдерин дорту-биле деткип турар америк администрациязының политиктиг чаа аргазы кылдыр көөр ужурлуг. Палестинаны хостаар организациязын (ПХО) долгандыр сырый каттышкан бүгү палестин патриоттар ол америк планга шиитпирлиг ойтур шавышкынны кылыр ужурлуг деп, үн документинде айыткан.

Палестин айтырыгны чөптүг-биле шиитпирлээриниң аргазы—ПХО-ну болгаш Совет Эвилелиниң киириштирбишаан, сонуургалдыг бүгү талаларының киржилгези-биле делегей конференциязын чыылдырары болур.

ФИР-НИҢ КОНГРЕЗИНДЕ

БЕРЛИН. (СЭТА). Удурланышкын демисекчилериниң Делегей федерациязының (ФИР-ниң) конгрези ГДР-ниң найысылалында ажыттынган. Тайбың дээш, чавырлышкынның политиказын үргүлчүлээр дээш, боо-чепсекти эңдере бүдүреринге удур, фашизмни Барык чүк чурттарынга катап тургузар дээш бүгү оралдажыышкыннарга удур шиитпирлиг хөделир дээш демиселдиң айтырыглары конгрестиң чырыдыышкынының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар.

Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң хүлээлгезин алганынга ФИР-ниң чиигчини секретары А. Лот байыр чедирген. ССРЭ-ниң ол хүлээлгезин Федерация бедик-биле үнелеп турарын ол демдеглээн. Совет Эвилелиниң үлегерин дооп-дораан эдерериниче бүгү күрүнелерни А. Лот кыйгырган.

1948 чылда бактаап тургустунган Корей Улус-Демократтыг Республика эрткен чылдар иштинде таныттынмас кылдыр чаартынган.

Корей улус Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның талазындан дузаламчыны үргүлчү ап турар. Бистиң чурттуң киржилгези-биле КУДР-да Ким Чак аттыг металлургия заводу, Пукчан ГЭС-ти, химия, электри техниктиг болгаш үлетпүрнүң өске-даа адырларының тудугларын кылган.

ЧУРУКТА: найысылалда улусчу Культураның ордузу.

О. ИВАНОВТУҢ фотозу.

ИНДИЯДА ҮЕРЛЭЭШКИН

ДЕЛИ. (СЭТА). **Индияның Уттар-Прадеш, Орисса болгаш Мадхья-Прадеш штаттарынга күштүг үерлээшкин болган. Ганг болгаш Маханади хемнериниң сугдары эриктен ашкан түңнелинде үерлээшкин болган. Бойдустуң халаптыг ол болуушкунундан 20 миллион кижи когараан. Хөй кижилер чурттаар бажың чок арткан. Кедээ ажыл-агыйга база улуг когарал таварышкан.**

Үерлээшкинден кадыгдаан чонга эм аймаан болгаш азыкчемин самолёттар-биле чедирип берип турар.

(СЭТА).

ПАП АГЕНТСТВОНУҢ ДЫҢНАДЫЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың Берниде элчин черинге удур дерлин үүзеделиг-биле холмушпайтыр В. Ярузельскийниң даалгазын ёзугаар ПУР-нуң даштыкы херектер министри С. Ольшовский түскай бөлүктү тургускан деп, ПАП агентствозу дыңнаткан. Бөлүктүң составынга Польша Улус Республиканың Даштыкы херектер министерствозунуң, Иштики херектер министерствозунуң, Национал камгалал министерствозунуң, Юстиция министерствозунуң төлээлекчилери киирген. Дерлин олуруукчулары туттурган польша хамаатыларының — ПУР-нуң Берниде элчин черинин ажылдакчыларының амы-тынын камгалаар база оларны хостаар талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни делегей эргезиниң принциптеринге дүштүр ол бөлүк ап чорудар сорулгалыг.

Өлүрүкчү үзелдиг дерлин кижилер ПУР-нуң Берниде элчин черин амга чедир эжелеп туруп, польша хамаатыларының амы-тынынга кыжаныг турары-биле холбаштыр Швейцарияның эрге-чагыргаларын-биле демнежип алгаш, элчин черниң ажылдакчыларын хостаар сорулга-биле мнаар Польшаның түскай бөлүүн доп-дораан чорударын ПУР-нуң чазааның саналдап турарын Швейцарияның Варшавада элчининге ПУР-нуң Даштыкы херектер министерствозу дыңнаткан. Түскай бөлүкке Швейцария баар чөпшээрелди бижиктерге бээрин ПУР-нуң чазаа Швейцарияның эрге-чагыргаларындан дилээн.

АРАБТАРГА УДУР СҮЛЧЭЭ

АКШ-тың камгалал министри Уайнбергер Чоокку Чөөн чүкке чорааш барган. Ол ынаар чорууруну каш хонук мурнунда Вашингтонга Израильдиң камгалал министри Шарон-биле ужурашкан. Министрлер боттарының 45 минута иштинде ужуражышкынының хөй кезиин Ливанның дыка улуг картазының чанынга эрттирген, оон соонда боттарының эң чоок дузалакчыларын безин албайн, өске өрээлче кире бергеннер. Бүгү чүүлдерни ап көөрге, чогум-на ол ужуражышкын үезинде эң-не чажыт байдал-биле Уайнбергерниң Чоокку Чөөн чүкче чоруурунуң сөөлгү чүүлдерин дугуруштап боол турар. Ужуражышкын тенген соонда Шарон оон Израильче баар деп турарының программазының дугайын Уайнбергер-биле дугурушканып сеткил ханып чугаалаан.

Тель-Авивке Уайнбергерниң чугаалажыышкыннарының ёзулуг утказын чажырар дээш америк-даа, израиль-даа талалар дыка оралдашкан. Делегейниң хөй-ниитизин алактырар дээш, тодаргай оралдажыышкынны база кылганнар. Ол сорулга-биле Уайнбергерниң аңаа баары Чоокку Чөөн чүкте байдалдың дугайында медээлер чыыр сорулгалыг деп медеглээн турган. Лондоннуң «Таймс» солуну аңаа үзүлбаштырган чүүлдүүс ол байдалдың факт-барымдааларын ниитиге билдингир болган немелде таныжыр херектеттинмейн турар деп дооп-биле бижээн.

Херек кырында Ливанда израиль эжелекчилериниң 100 муң кижилиг армиязының туруп турарын кижи бүрүзү билир болгай. Ынаар 1 300 израиль танкыларын, 1 300 чүъктүг транспортёрларны, 1 000 автомашинаны сыктаан. Ливанда Израильдиң артиллериязының, ужар чүүлүнүң болгаш флодунуң кол согугжу күштери төвүнгеттинген. Ынчангаш хамааржывас, чангыс аай күрүне болур Ливанның турар аяны турбазының талазы-биле боттуг айыыл тургуттуунуң келген-дир. Ливанны ниит чарган эжелекчилерин ливан черге ахой ыпиона дыг күштеринге америк шериглерге үндеаллээш, тургузар дээш бодал улам-на бидиниин кел чыдар.

Вашингтоннуң эмиссарының Чоокку Чөөн чүкче аян-чоруунуң түңнели черле —Кэмп-Дэвид болган. «Нью-Йорк таймстың» бижээни-биле алырга, ол аңаа «Израильче ап чорукту дээмээ-биле» барган. Ынчалзада Чоокку Чөөн чүкте чангыс тып үнүп каап боттур айтыгларын Вашингтоннуң кандыг-бир эммиилиг чорукту ынчалдаа чугаа-даа хымыс ужурлуг. Каттышкан Штаттар мурнундагы ышкаш израиль агрессорлуг таланын ла долуу-биле, бирги турушту, ону боо-чепсек-биле хандырып, оон эжелекчи чүткүлдерин деткип туруп.

Чоокку Чөөн чүктүң эң нарын айтырыгларын палестин улустуң кады чаңгыс дуруу эргезин ёзугаар төлээлекчизи Палестинаны хостаарының организациязы-биле катай-хаара сонуургалдыг бүгү талаларының чүгле коллективтиг күжү-биле шиитпирлээр болуруунун дугайындан бо болуушкуннарның түңнелдери маргылдаа арга чок кылдыр бадыткап турар. Совет Эвилели чогум ол шыңгыы туруштуг. Чоокку Чөөн чүк талазы-биле делегей конференцияның чыылдырарын саналдаар.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

КЫЗЫГААРГА ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Таиландының шериглери улусчу Кампучия-биле кызыгаарда боо-чепсектиг өнчүк-чөңгээни үргүлчүлеп турар.

Кампучияның СКП информация агентизиниң дамчыткаңы болза, августуң сөөлү—сентябрьның баштайгы хүннеринде таиланд үгер боолар Кампучияның кызыгаар чоогунда хөй пайыннарын кувуттуу-биле 60 ажыг катап боолаан. Таиландының агаар шериинин самолёттары болгаш вертолёттары ол-ла үениң дургузунда Кампучияның агаар девискээринче чаңгыс эвес удаа шургуп кирген, ол ышкаш таиланд сугчолар оон девискаар суттарының кызыгаарларын 130 катап үрээн.

БЕЛЕКТЕР

УЛЬЯНОВСКИДЕ ажыттынган делгелгениң экспонат бүрүзү хөй националдыг Совет күрүнениң үндезилекчизи, делегей пролетариадының баштыңчызы В. И. Ленинге ынакшыл болгаш кударанчыг-биле сиңниккен.

Ленинчи мемориал төп, келгеннерни бар бүдү чараш өңнер-биле уткуур. Ильичиниң портредин сиилбээн хевистер болгаш аргыглар делгелгени байырлал шинчи киирип турар. Оларны хөй-хөй эвилелдешкен республикаларның улусчу үс-шеверлер ульяновчуларга кылып чоруткан. Ындыг хевистерниң бирээзин РСФСР-ге Казах ССР-ниң литература болгаш уран чүүл [illegible] чоокта чаа эккеп берген.

Волга чоогунда хоорайга мөңге доштуң черинден экскавтан мамонт азыын ырак Якутиядан чоруткан. Ында В. И. Ленинниң портрет чуруун РСФСР-ниң улустуң чурукчузу Т. Амосов оюп сиилбээн болгаш якут ламыларының конференциязынга оон 1921 чылда чоруткан телеграммазының сөстерин бижээн. Ында Владимир Ильич якут улус массалары тус черниң байларының дарлалындан хосталгаш, орус ажылчыннарның база тараачыннарның дузазы-биле улусчу [illegible] оруунче кирер боор деп идегелин илереткен.

РСФСР-ниң улустуң чурукчузу А. Ковалевтуң каастап кылганы Ильичтиң [illegible] найгамчык чараш [illegible] херээнгейлери хаара тудар. «Ленин дугайында ыры» деп адаан харыкчок бичии хемчээлдиг кылдыр кылган чуруктар баштыңчының чурталгазының аңгы-аңгы үелерин көргүзүп турар. Ильичиниң бис ында Разливте майгын чанында, Кремльде субботникте, Горкиде тараачыннар аразында көөр бис. Ол чуруктарны [illegible] республикаларның бүгү телекчилериниң ССРЭ-ниң улустарының бузулбас найыралын илередип турары демниг часкаалы каттыштырып турар.

Оон чоогунда 1917 чылда Ильичиниң Петроградка даштыкыдан зоп келгени 293 дугаарлыг паровозтуң аңыдан турар модели. Паровозтуң он катап бичелеткен үлегер-моделин Ленинаканда депонуң машинизи Р. Оганесин бодуунуң оолдары-биле кады кылган.

Ульяновчуларга онзагай суй-белектерни даштыкы аалчылар база бараалгаткан. Оларның аразында — Прагадан келген хрусталь ваза база бар. Ону хоорайжылларга Ленинниң төрээн черинге чорупп тура Густав Гусак белеэн берген.

«Интеркосмос» программа [illegible] кады ужудуушкуну кылган совет космонавт Н. Рукавишниковтуң болгаш оон болгар эжи Г. Ивановтуң хевирлерин сиилбээн чараш хевис база кеску черде турар. Ол дээрге Болгарияның [illegible] дир.

Ульяновскиде Венгрияның, [illegible], ГДР-ниң [illegible] чурттарының [illegible] бар.

В. ЗЛОБИН,
СЭТА-ның корр.
Ульяновск.

АЗА БЕРГЕШ...

«Каш аза ажыр ыыгуур салгаан, сураглыг аңчыларның бирээзи, киштиң карамын, диилгениң кызылын сүрүп чораан тывар эр хөй!» — деп, мээң ачамны чоннуң мактап чугаалажып турары хөөредиг эвес.

Шынап-ла, мээң ачамны көөрге, чаваа аът угбас, тар эжикке сыңмас улуг, ча кирижи дег, делгем дурт-сынныг, мөге-шыырак шыңганнарлыг, аптара дег делгем херектиг, бодунга таарышкан эът магаботтуг, тура-сорук кыптыгып чоруур, орлан-эрес болгаш улуг харлыг тайгаларга улуп, сыгырып турар шуурган хатка-даа боглуп көрбээн, тоолда маадыр дег түрлүг эр-ле болгай.

Ачам Хан-Дээр ажып, аалды, киш сүрер дээнде каш хонук бурунгаар уйгу-дыжыын уттуптар, аалдар кезип, өөрүн бедеткендирип, аъттарын дагалаан, артынчак-таалынын, [illegible] даныл, ай-дуваан тудуп, суйбап турган боор.

Боду эскербес кижи ыйнкпе, арта мынчаар сырынналып ырлап турар апаар:

Сынаар кыры харлыг-көстүр
Сырбык кежи агарган боор...
Оргулаашта ачам одаая
Оглу мен ам санты бердим...

Ачам аалдан унуп арга кирген [illegible] келир эвес, [illegible] амытаннарның [illegible] хааны бөлүр [illegible]!

Ачам аңнаанда ханчаар алпап, диишпен чорааны хөөреп орда, пештуң адаанлы бужуунда тооруп казып, чызырадыр чемнеп орган дииң каракка кестүп, кожазында түдуш кара пештерле чемнеп чоруур өөрүнүң хыг-хыг кылдыр будуктар дамчып шураан дааны кулактарга дыңналып боор.

Аңчы кижи [illegible] өйле
Аъттаныр дээш дестүрмейн
боор:
Хан-Дээр сыны мени кый
деп.
Халдып кел!—деп [illegible] дег...

—Шаанда мынчаар ырлап чораан мен ам арта аалгазын тыңнапайн бардым, [illegible] дыңнаалы-дыр, [illegible] — дээш, орган улусту [illegible] көргүзээр.

—Эки-дир, эки-дир! Оош, оош, ам бала бир ырдаан дыңнаалы—[illegible] часкап, дилеп-ле эгелээр бис.

Ачам хүлүмзүре каапкаш, чеңээн хоаткылаарга, олурган улустуң шимээни чидип, тыныжы безин чавызай бээр. Адар боомну холга туткаш,

Арга кирип аңназымза,
Алды, диинниң кежин
сойгаш.
Артып алгаш чаныш кээр
мен—

деп ырлаптарга, база адыш даажы чаңгыланы бээр. Мээң ачамның аптара дег делгем херээн каастап, чазактың дээди хавыязы Ленин орден чырып чоруур. Ол дээрге күрүнеге бедик шыңарлыг хөй өлүк дужаазганының херечизи-дир.

Чечен чугаа

Алдарлыг аңчының оглу болганымга чоргаарланып, ачамның ыыгуур салгаан мергежилин шиңгээдип алырын, бичии чажымдан на четтикпейн күзеп чораан мен. Эржигеш боол өзүп келгеним ол чүве, айтыр салаам ачамның берген аксындан октаар сырбык бооузунуң [illegible] чаза тудуптар апарган мен. Буттарым черге дээр, дегбес деңч, кудургайы-даа дөмейле, тура-сорук мени ынчаар чалгыннапкан. Ол-ла чылын [illegible] алик-хүлбүскे чедир зээр херлигзинге кызылдыптар апаарымга «Аңчы бооруң демдээ ол-дур, оглум»—деп, ачам мени улам хөй-аъх киирип мактап турар апарган.

Кыштаавыстын чоогунга ханы эвес өзеннер, уузк-уузк дуң шеттерлиг шиви, чойган, пөш, хады холуй үнген көп арга бар. Ол-ла дөвисээрде ачамның мээңээ айтып берген кокпа оруктарлыг, кедеп алырынга эптиг, ажыттадыр үнген кээр кестери, дүне, хүндүс-даа амыр-дыш бербес, карактарымга чуруттунуп кээр.

Шактар утбам биле ийлээ каш ай бурунгаар коданда хөй, өшкүвүстүн дээжин [illegible] чекип кадарар чаңчылдыг апарган бис. Бир эртен турүп келгеш, шайлап орувуста, «бүргег, бораанныг, соок хаттыг багай хүн-дүр. Оглум доңуп, түрей бээр» дээш, ачам мээң дээжимни солуп, аалга арттырып каан. Хоюн ажылын оларже үндүре берген. Шынаазын доңмас кара суглары бусталып, төнмес ырыв [illegible] оруун уламчылап чыткан. Куюм чүрек дестүнер боор бе, хат-шуурган ламдай бээр арасында, аксындан октаар сырбыым боозун авам көрбээнде алгаш, кышкы хүн чугурууче кире бергенде, аргаже аңнап чорупптум.

«Аштаан-суксаан сен бе? Хатты-шуурганнытта [illegible] га чүге орбадың? Арганың аңкужун дөзүлдурба!» дээш чаңгыс мени удур сегиртеннип өрү дээрже зөргиштелип үнүп, бедип, улуп, сыгырып турар дүвү-шуурганныг хат үзүк-соксаал чокка нескенирге, куургаг будуктар, озалааш шеттер шыдашпайн сынып, ында-мында октаан даш дег, орууум доза кээп дужуп тургулаан.

Кара-доңдак душкен эвес,
Кижи долар соок кайдал?
Хайыракан шимчээн эвес
Кижи коргар чүве кайдал? —

деп, тыва улустуң ыыгуур дамчаан бо ырының ханы уттазында [illegible] хайыракандан камгалап чор дээн өөредигин ыңчан билген мен.

Доңуп туроонимден ийи буттум бурунгаар бастынмастаан. Аалче доп чанар уг-шиг уттундурган. Чүгле чүрээмниң хөлзээшкиниг согаары, ыракта аъттыг кижи шоңкуп орган ышкаш, бодумга туң-түк кылдыр дыңналып турган.

«Оглум доңуп түрей бээр дээш, ачам аалга арттырып чагбады бе? Ам та кайда мени дилеп, дуурүеп чор ыйнаан, ачам, авамның чагыг-сургаалын дыңнаваан багым биле улуг буруушу кылдым. Аал аразы база ырак, арга иштиадыг, бөрүлүг дижир болгай, үш дуң ортузунда зоч аргага мени кым кээргээрил? Дириг чанар аргазы чүл?» деп бодап келдим.

«Сугга душкенде бызаа сугжуур» деп чоннуң мерген чугаазы бар. «Будуң кедурген—базар орууңну, сыыш [illegible] кирер [illegible] чурттаганың шуурганы бойдустан дошкун!» деп сагындырган ышкаш болган.

Кидис ук бут эдерер, ооң уруг адазын дезэр дижир болгай. Мээң кузелим мынчаар боттанган. Куш-ажылчы [illegible] ханы холбаалыг.

О. АРАКЧАА.

«ДЕРСУ УЗАЛАНЫ» ҮНЕЛГЭЭШИ

А. М. ГОРЬКИЙНИҢ В. К. АРСЕНЬЕВКЕ ЧАГААЗЫ

Хүндүлүг Владимир Клавдиевич!

Силерниң номуңарны недергей-ле таалап номчудум. Ооң эртем талазы-биле ылап-ла дагалзаа чон, ончуг улуг үнелиниң дугайын безин чугаалавайн чыткаш, мен ооң дурзүлеп көргүзер нужунге хандыкшып, магададым. Силер Бремниин болгаш Фенимор Куперниин бодуңарга шиңгээдип ап шыдаан-дыр силер, — ол болза багай эвес мантаалдыр, бүзүреп көруңер. Гельдуну Силерниң бижээниңер тергиин эки-дир, ол мээң «Следопытка» бодаарга, үстүн артык көскүлең кижи-дир. Элээн чечен-даа-дыр. Шын-на сеткилимден Силерге байыр чедирдим.

Шак бр кайгамчыктыг номнуң ийиги үндүргенин автарундан алзымза, ончуг-ла өөрүүр ийик мен, оон ыңай, мээ ам-даа ийи экземплярны чорудуп бээр ыдыр «Нем херээнге» чугаалаарын Силерден дилеедим.

Силерниң шак ол амылыңарны үндүрерин күрүмениң ном үндүрер черинге чөп сүмелевес Силер? Ооң чугулазы, каас-чараны ышкаш, база-ла шак ындыг маргылдаа чок.

Силерде фото-чуруктар база бөр ышкаш-тыр, ооңну чуруктарлыг-даа кылып болгай-ла. Бодунуң чуртун билзе чогуур аныяктарга кайы хире кайгамчым эки номчулга болур-дур, бодап көрүңер даан.

Силерге бодумнуң номумну чоруттум. Менди-чаагай.

А. ПЕШКОВ.

Шүлүк кыдыраажындан

ӨСКЭЭР ЧҮТКҮЙ БЕРГЕН БОЛЧУК

Аалывысты эюп эртпес
Ачамның чоок өңнүү
турган—
Аразындан суг-даа өтпес
Араалажып чораан улус.
Айда шалың чандыр албас.
Аншаны-даа чээп ап чорду.
Ачам өңнүү арай чөөрту

Аалга келбес болу берген.
Чылдагааныым соонда билдим.
Чычаан садып алган болчук.
Өнчү сурүп, хайлыыар
ээш
Өскээр чүткүй берген
болчук.

М. ТИРЧИН.

ЭРГИЙ БОДАП ОЛУР СЕН БЕ?

Хөлдүң кыры бырлаңайнып.
Хеглүг салгын тынгылай-
дыр.
Немзэнниниң думаалайы
Хөмивисти чамырыпты.
Чугаа соксаам. Ырным
душкен.
Сугда балык малчурай-дыр.
Имир өттүр карактарым

Имистелип чайнап дырлар.
Көрзүп келгеш,
бижиирге-мир.
Хевээр сес чок, муңгак
ээр.
Эртен келир чурттаалгавыс
Эргий бодап олур сен бе?

Николай КУУЛАР.

КУПРИННИҢ КИЕВТЕ БАЖЫҢЫ

Украинаның найысылалында Куприннин бажыңы дээр бажынны чаартыр эде кылырын реставраторлар доскан.

Эрги почта шөлүнде бедүүп «якорь» гостиницазынга «Киевлянин» болгаш «Киевское слово» солуннарга репортёрлап турган үезинде чогаалчы чурттап турган. Дыка хөй чогаалдарын ол аңаа бижээн. Гостиницаның бодун, ооң үечергелериниң демдеглээни болза, А. Куприн «Амылыраалдың хемни» рассказа база «Оңгар» деп тоожуда чуруп көргүскен.

Хөй шаг-үе эрткенинден эрги хаалар саңдан үнген. Ынчангаш оларны шуут ап каапкаш, бажыңны катап туткан. Эрги архитектура элементилерин ханы өөренип, бажыңның тележилелин тургузуп, ооң эге хевирин специалистер хевээр кылдыр тургускан. Аңаа чүгле чаңгыс эдишкинин кылган,— ийи каът бажыңн үш каът апарган.

Чаартылга ажылдары дооступган, бажыңы бурунгу шиидизинче кирген. Удавас ону бир албан чери ээлей бээр. А. Куприниин адын киирген мемориалдыг самбыра фасадты ээлей бээр.

Ю. МАКАРОВ,
СЭТА-ның корр.
Киев.

Сыптарында уттунмас
Чыжырганам бо-дур ийин.
Сарыг-сарыг шурулар дег
Чаагай болгаш чаражын көр.

Чыжырганам эм кат чүве
Чыла ышкаш теңнерин көр.
Тенекпейлер сыга бербес,
Теңн-биле кадаптар кат.

А. Даржай.

ДАЛ-ДУЪШТУҢ ШҮЛҮКТЕРИ

Ырма сынчыг,
Ышкамнанчыг.
Өрттендир чиир—изиг
лендии.
Өрге чылгаар хензиг ол
чок.
Кежээ кижи, базырыктар..
Хөг чок хову—дыка хериг.
Кежүп шимчээн чүве-даа
чок.

Ырма сынчыг,
Ышкамнанчыг.
Улуг изиг халыын айы.
Шөлээ болгаш сургуул өйү.
Уруум кузун чедиге баар—
Шөлээн, дыштыг чоруп тур
мен.

* * *

Кодээ болгаш хоорай чону
Хөлзен дүүрээп—
шылгалдалар...
Иелериин, адааарынын.
Ирейлерии байгы сооу:
«Институт канчап кирер?!»
Ииг ышкаш июль айы.
Уруум чаа-ла чеди класс,
Шөлээн, дыштыг базып тур
мен.

* * *

Даамчыргай изиг дүъште
Далаш-даа чок хөлегеде
Таваар саадап, бодал бодап,
Тамчык көрүп олуру мен.
Талыгырда чиргилчинде
Даңгына ыыс холун сунуп,
Эриг чымчак хүлүмзүрүүн
Эргеледиг саара берди.
Карактарым
шимдингилээн—
Ханы бодал дүшче шинчээн.

КЫСКА ШООДУГЛАР

БАШНЫ:—Сен дыка эки чогаадыг бижээн-дир сен, ынчалза-даа сээң ооң чаңгыс партада олурар [illegible] биле коллуунда дөмей-тир. Ону мен чүү деп билип алыр мен.

ӨӨРЕНИКЧИ:—Мээң кожамның чогаадыын база дыка эки деп билип алыңар, ол-да.

* * *

— Мээң кадайымның утааны черле чиктиг ийин, эш.
—Уттуучал бе?
— Чок, ындыг эвес, харын шуптузун сактып чоруур.

* * *

Ыттар ээлери чугаалажып орган:
— Мээң Асторум солун алыр дээш болу чорупп турар болгай!
— Билир мен, мээң Рексим ол дугайын мээңээ дүүн чугаалап турган чүве.

* * *

— Жак, кырган-ачаңны школаже кел деп чалап көрем.
— Чүге кырган-ачамны?
— Сээң ачаң-биле ол чугаалашсын, чүге дээрге сээң бажыңга бижээн чогаадыыңда [illegible] дыр.

* * *

ЧЕМ ДАЖЫНЧЫЗЫ:—Бифштекс силерге таарыжыр-дыр бе?
— Ах... специалист кижи болганымда— бирги сорт-тур.
— Силер повар силер бе?
— Чок, сапык кылыр кижи мен.

* * *

— Магалааче барып көрем! —деп, кадай ашаазын айбылаан.
— Ойт, кужурум, дашкаар ыт безин үндүр сывырбас болгай, чаъстыг ышкажыл...
— Че, ындыг болза ыт чокка чорувут!

* * *

— Бөгүн аваң [illegible] сеңээ база катап хомудап, хорадап тур—деп, оглунга авазы чугаалаан.
— Ындыг болбас ужурлуг, мен бөгүн школага барган эвес мен.

* * *

— Радиоланар ачыладын көрүнерем?
— Танцылаарынар ол бе? Дүне ышкажыл.
— Херек, бис удур деп тур бис.

«Кожаларывыс кызы» деп О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАА ТЫВЫЗЫКТАР

Төрүттүнгеш удавас
Дөрт-ле буттуг кылаштаар.
Оон ыңай мунчулбас
Олчаан ийиге-артып каар.

Каллан сынындан
Хар ыравастаан.
Соок чалымдан
Сооскен турулган.

Бажы биле кудужу —
Бар-ла оон будужу.
Кымны-даа тоттурар,—
Кылыр ишке сундугар.

Ө. ЧИНМИТ.

Октаарга кушталган.
Оду-козу чивенизээн.
Сылдыстарга чедер чазып,
Сылаадыр дээскинген.

Хөй карактыг.
Хөм калагалыг.
Тону кидис,
Долгандыр курлуг.

Дүне, хүндүс оожургавас.
Туккулелир соп-ла турар.
Удуурга-даа соксап болбас.
Улаштыр-ла ажылдаар.

Кылын харга бастырза-даа.
Кыштың соогун тоовас.
Чапкылаткан чинчилер дег,
Чараш кызыл чыткылаар.

О. БОРАШ.

Сонуургактарга

КУДА ДУГАЙЫНДА

Алдын болгаш мөңгүн кудалардан аңгыда ситец, харындаа ыяш куда база бар дижир. Ол шын бе дээрзин улус сонуурган турар. Ооң дугайында Москва хоорай Советиниң ХБАБ килдизиниң эргелекчизи С. Кулаева мынчаар чугаалап турар:

— Куда дүшкен хүнүү демдеглээр чаңчыл шаг дан бээр турум келген. Мөңгүн куданы 25 чыл эрткен соонда, алдынын —чартык чүс чыл соонда байырлаарын улус колдуунда билир. Чаа өгленген, аныяк өг-бүлениң стажы эвээш болуру билдинигир, ынчангаш олар база-ла өөрүшкүлүг хүннү демдеглексээрлер. Ынчангаш чоннуң чаагай ёзулал чаңчылдары ону барымдаалап турган.

Өгленгениниң бир чылында ситец (шокар пөс) куда дужүрер турган. Чамдык черлерде ону марля куда-даа дижир.

Беш чыл болганда ыяш куда болур. Куданың адындан безин алгаш көөрге, ыяш дээрге ситецке бодаарга быжыг ышкажыл. Чеди чыл соонда чес куда болур. Чес база-ла быжыг, үнелиг металл, ынчалза-даа оон үнелиглер база хөй болгай.

Он чыл эрткенде өкпең өңнүг куда, он беш чыл соонда шил куда болур. Чээрби чыл соонда шаажан куда дужер. Үжен чыл кады чурттаанда жемчуг, дөртен чыл болганда —рубин, чартык чүс чыл кады чурттааш — алдын куданы эрттирер. Хамыктың кызыгаары ол деп бодавацар. Алдан чыл чурттаан соонда платина, 75 чыл эрткенде—бриллиант куда эрттирерин шаг шаавдан бээр-де чоннуң чагай чаңчыл, ёзулалдарынга киирген болуп турар.

«Труд» солундан.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Кадык [illegible]». [illegible] 9.35 — Чалыылар чогаадылгазы. 9.55 — «Федор Трофимович болгаш... өскелер-даа». 4-кү дамчыдылга. 10.05— «Дайың болгаш тайбың». Уран-чечен фильм. 4-кү серия. «Пьер Безухов». 11.40 — Хөй эки бараанnar дээш. 12.10— «Спортлотонуң» 37-ги тиражы. 12.20 — «Типлевчилер». Фронтуну [illegible] танк армиязының хоочун [illegible]. 13.50 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. Грециядан дамчыдылга. 14.50— Бөгүн делегейде. 15.05 — «Руде право» солуннуң шаңналдары дээш хоккейге чурттар аразының маргылдаазы. ЧССР биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. Чехословакиядан дамчыдылга. 17.10—«Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 18.10 — Политиктиг хайгааралчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.40 — Мультфильм. 18.50 — «Революцияның өөнүктери болгаш дайзыннары». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. Йемен Улус-Демократтыг Республиканың дугайында. 19.40 — «Суугужулар». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.35 — «Андронниковтуң сөзү». 4-кү фильм. Ол төнген соонда— телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.35— Воронежтиң телестудиязының программазы: «Хоорей, дашай, арга-арыг». Долганып турар чүүлдерниң камгалалының дугайында телеочерк. РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Золотарёва ырлаар. 15.50 — «Опэа сагыш-сыралы». «Ол-ла черинге шиитпирлээр» деп бөлүк дамчыдылгадан. 16.35 — «Музыка киоскузу». 17.05— Сугга хаактаар спортка ССРЭ чемпионады. 17.30 — «Өлүрүкчү чорук дээш буруудаттырган». 18.00— Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак»— «Торпедо» (Кутаиси). 2-ги кезээ. 18.45 — Делегей бөлүүшкүннериниң дончулалы. 19.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң дөнчү намдарывыс». 44-кү фильм — «1960-гы чыл». 20.00 — «Тамчылыгтыг удуңар, чаштар!». «Хрюша-биле Филиниң чаа ужуралдары». 1-ги дамчыдылга. 20.15 — «Кадык-шылы». Эртем нептереңгей программа. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.55 — «Амыл-херекчи кижилер». Уран-чечен фильм.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ

«ПИОНЕР»: «№ 104 киночылынды» 12.30. «Шокар рейс» 10.50, 14.50. «Байырлыг» деп чугаалап шылавас мен» 15.40, 17.30, 19.00, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Крамерге удур Крамер» 15.00. «Эрес-капшагай» 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Халымак кижи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр агаар болур. Бичии чаъстаар. Соңгу чүк угланыышкыныг хаттың кужу секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы 10—15 градус.

Кызылга бүргеп, аязыр, дымыраш чаъс чаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкыныг хаттың кужу секундада 9—14 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 13—15 градус.

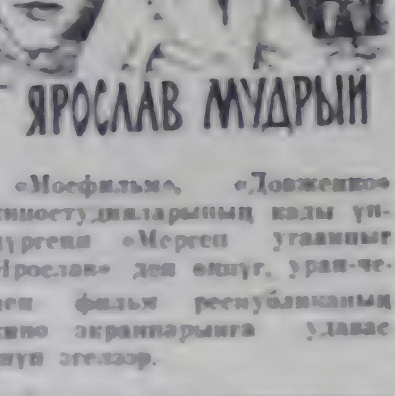

«Мосфильм», «Довженко» киностудияларының кады үндүрген «Мерген угаанныг Ярослав» деп өңнүг, уран-чечен фильм республиканың кино экраннарынга удавас үнүп эгелээр.

«Шын» солун редакциязынга курьер дарый негеттинип турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 9. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарьның 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-21-75, культура килдизиниң 2-23-54 [illegible] ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетпүр килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-00 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун [illegible] саргаада 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1883.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер [illegible], полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). 1С—01820

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 213 (12002) | 1982 чылдың сентябрь 12, воскресене | 1925 чылда үндүрүлүп эгелээн | Өртээ 3 кап.

Бөгүн бүгү чурт Танкистер хүнүн демдеглеп турар

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы сентябрь 10-да болган. 1982 чылдың январь-августа РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал культурлуг хөгжүлдезиниң [illegible] күүселдезиниң түңнелдерин хуралга чугаалажып көрген.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни ап келгенин, а ол ышкаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышты калбарткаңының түңнелинде экономиканың улам шыдалдыг [illegible] база чонунуң амыдырал деңнелиниң бедээшкинин республиканың ажылчы чоннарының чедип алганын демдеглээн.

Оон-биле чергелештир план күүселдезинде четпестерни хуралга база демдеглээн. Январь-августа ажыл-агый [illegible] көрүп, 1982 чылда планны болгаш социалистиг хүлээлгелерни шапкын-да күүседир талазы-биле хемчеглерни боттандырарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели министрлерге болгаш бүгү ведомстволарның [illegible] даалкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро [illegible], РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев хуралга чүве чугаалаан.

(СЭТА).

КҮСКҮ ЧААГАЙЖЫДЫЛГА

Бо чылдың чаагайжыдылга ажылдары, өске бүгү ажыл-херектер ышкаш, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур, Совет Тываның 40 чылынга белеткенир сорулга-биле калбарган социалистиг чарыш-биле эгелээн болгаш чоруп келген. Хоорай, суур болгаш чурттакчылыг чер бүрүзү, ажылчы чон болгаш коллективтер чурттап турар девискээрин улам аянныг, арыг-силиг, каас-шиник болдурар дээш часкы болгаш чайгы үелерде дыка хөй чүүлдерни кылган.

Хоорайларда болгаш суурларда он-он муң ыяш, чадаң үнүш олуртунган, хөй газоннар, скверлер, клумбалар кылдынган, кудумчулар болгаш тротуарлар чазаттынган болгаш асфальтылаттынган. Маңаа чижек кылдыр чаагайжыдылга ажылдарын сөөлгү чылдарда планныг болгаш төлевилелдиг чорудуп турар найысылал Кызылды демдеглеп болур. Чүгле бо чылдың чазындан эгелээш, хоорайга 1420 ажыг дөс ыяшты, 520 муң ажыг чечек рассадаларын олурткан, 4800 хире дөрбелчин метр газоннарны кылган болгаш 32,7 муң дөрбелчин метр оруктар болгаш тротуарлар асфальтылаттынган.

Чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле Туран хоорай, Хову-Аксы, Каа-Хем суур, О-Шынаа, Алдан-Маадыр, Эрги-Барлык, Бүрен-Аксы, Эрзин, Хайыракан кожээ Советтерниң ол черлерде хөй-ниити организацияларының болгаш чурттакчы чонунуң эки ажылын үнелеп демдеглээри чугула. Ылангыя бо чылгы ленинчи коммунистиг субботникте ажылчы чон боттарының чурттап турар черлерин чаагайжыдар дээш бедик көдүрлүүшкүн-биле ажылдааш, хөй чүүлдерни кылган.

Улус депутаттарының районнар, хоорайлар, суурлар болгаш кожээ Советтери, оларның күүскомнары болгаш доктаамал комиссиялары, күш-ажылчы коллективтерниң удуртукчулары база бедик культура, үлегерлиг корум-чурум дээш социалистиг чарыштың комиссиялары чаагайжыдылга талазы-биле кылдынган чүүлдерни түңнеп көөрү, күскү үеде кылыр ажылдарны ылавылааш, коллективтерге, чурттакчыларга тодаргай план-даалгаларны бээри чугула.

Санитарлыг байдалы багай, чаагайжыдылгазы четпес, тарымал үнүштериниң ажаалдазы чок, штакетник-херимнери бузук дээш Чадаана хоорай, Самагалдай, Черби, Дөң-Терезин, Кызыл-Хая, Саглы, Сушь, Кундустуг, Ийи-Тал, Аянгаты болгаш өскедаа суурлар база чурттакчылыг черлер удаа-дараа шүгүмчүледип турза-даа, оларның хамааржып турары Советтерниң күүскомнары боттуг хемчеглер албайн турары канчап-даа таарышпас. Чамдык районнарның чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелдери чаагайжыдылгага көрдүнген акша-хереңгилерни чедир шиңгээдип албайн турар. Үстүнде фактылар болза чурттакчылыг черлерни чаагайжыдарын планныг болгаш чыл-чылда өзүлде-немелделиг болдурарынче чер-чер Советтерниң күүскомнарының болгаш районнар эргелелдериниң четпес кичээнгей салып турарын көргүзүп турар.

ССРЭ-ниң 60 чылының байырлалында республиканың хоорайлары болгаш суурлары, оларның квартал, кудумчу болгаш бажың бүрүзү эки чаагайжыттынган турзун дээш хөй чүүлдерни кылыр апаар. Ынчангаш чаагайжыдылга ажылдарын дарый организастыг эгелээр болгаш бедик үре-түңнелдиг чорудар дээш Советтерниң күүскомнары чогуур хемчеглерни алыр ужурлуг. Бо талазы-биле Кызыл хоорайның [illegible] чарлааны сентябрь 1-ден ноябрь 1-ге чедир хоорай чаагайжыдылгазының шалыпчы ийи айы үлегер-чижек боop турар. Ында кылдынган ажылдарны түңневаашаан, ийи айда кылыр ажылдарны тодараткаш, коллективтерге тодаргай даалгаларны берген. Ынчангаш өске Советтерниң күүскомнары бо эгелээшкинни деткиирч күзенчиг.

Күскү чаагайжыдылгага кол черни ногаанчыдылга ээлээр. Ынчангаш олуртур ыяштарны баш удур белеткээри, сигенмерни газоннарга тарыыры, кара довурак болгаш чемиштидилгелерни тыптыпары амдан эгелээр ужурлуг. Чайгы болгаш күскү бок-күзүрүмден чурттакчылыг черлерни аштап арыглаар ажылдарны доктаамал чорудары, ылангыя «үүже» болу берген эрги боктарны арыдар хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Кудумчуларны, оруктарны чазап кылырын, бажыңнарның даштын аян-шиңчи киирерин, херимштакетниктерни чаартып болгаш септээрин шалыпкын чорудар херек. Бо янзылыг ажылдар-биле чергелештир хоорай, суурларга аяныыг чараш чүүлдерни кылырынче, көскү агитация материалдары-биле шимеп дериирнче, оларны чаартырынче чогуур кичээнгейни Советтерниң күүскомнары өске организациялар-биле кады салган турар ужурлуг.

Чаагайжыдылгага хоорайларның, суурларның болгаш өске-даа чурттакчылыг черлерниң коллектив бүрүзү, улуг, биче чурттакчы чон шупту киришкен турарын чер-чер Советтерниң күүскомнары хандырар хүлээлгелиг.

Күскү чаагайжыдылгага ниитиниң күжү-биле кылдынган турар ажылдар болгаш чаа чүүлдер Совет бүрүзүнүң планының болгаш ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгезиниң чугула кезээ болуп турарын күүском болгаш чурттакчы чон ханызы-биле билири чугула.

ССРЭ 60
Бүгү-ле дүжүттү чидириг чок ажаар, кадагалаар

АЛДЫН АГЫМ
Фоторепортаж

Бо чылын Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң шөлдеринде дүжүттүң үнгени багай эвес. Механизаторлар күскү хову ажылдарынга баш удур хыпамчалыг белеткенгеш, шупту чаңгыс кижи дег кызыл-тас ажаалдазынче демниг кирипкеннер.

Ажыл-агыйның төп салбырындан ырак эвесте ховуда хөй комбайннарның чаңынга чеде бердивис (чурукта). Көк кузовтуг, ак херектиг, мырыңай чаа ГАЗ-53 марказы самосвал келген соонда дораан-на чоогунда комбайнның тараазын алы берди. Чолаачызы совхозтуң мурнакчыларының бирээзи Валим Мартай-оол (чурукта) бункерден келген кызыл-тасты алырынга доскааш: — Тараа-даа чаагай-дыр аа! — дээш, кожазында чолаачы эжи Малчын-оол Моңгушче өөрүшкүлүг көрдү.

Аңаа совхоз директору Хөктүг-оол Шаңмакович Ховалыгга ужуражы бердивис.

— Он бирги беш чылдың ийиги чылында бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери 6800 гектардан тараа культураларын алыр. Оон иштинде кызыл-тасты 5587 гектардан ажаар. Ажаалданың ийиги хүнүнде ажылдап турар 23 комбайның 5-и чыттыр, өскелери дөрт кезиг турар. «СКД-6» деп чаа 3 комбайның алдывыс. Ында дуржулгалыг мурнакчы механизаторларны бышкылгаан. Баштайгы дүжүдүвүс бир гадан 9,6 центнер болган.

Баштайгы хүнден эгелээш, чарыштың мурнуку олуруун-да коммунистер, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Додоо Бегзи, Күдер-оол Куулар, Каадыр-оол Кендикпаа, хоочун тараажы, «Күш-ажылчы шылгаралы» деп медальдың эдилекчизи Николай Паттарович Хомушку (солагай талада чурукта), оон-даа өскелер зөлчег нормазын 100—120 хуу чедир күүсеткилээннер.

В. КАРА-САЛ.
Авторнуң фотолары.

УЖУДУУШКУН ЧОГУМЧАЛЫГ ЧОРУП ТУРАР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Анатолий Березовой болгаш Валентин Лебедев орбитаның «Салют-7» эртем станциязында 120 ажыт хүннерде ажылдап турар.

Медицинаның зөлчеглиг шинчилелдерин эккээн сентябрьның ийиги он хонуунуң эгезинде боттандырган. Дензи чок байдалга чогуур хемчеглерни күш-ажыл кылганының үезинде чүрек болгаш хан-дамыр системазының байдалын шинчилээн. Ол шинчилелдерни чорударынга «Реграф» болгаш «Бета» деп аппараттарны ажыглаан.

Космонавтыларның ажылдаарының болгаш дыштаныының чурумун улам-на чогумчалыг кылдыр планнаан сорулга-биле ажыл база дыштаныылга үезинде судалдың сорууштуунуң болгаш мага-боттуң чылыын шинчилеп көрген.

Космоска ужудуушкунуң байдалдарында үнүштерниң өзүлдезин шенеп көөр ажылдарны үргүлчүлеп турар. Биологтуг объектилер салган установкаларда кызыл-тас болгаш кукуруза үрезиннериниң өзүлдезин, чочак-тарааның өзүлдезинге электриниг шөлдүң салдарын шинчилеп көөрүн үргүлчүлеп турар. Анатолий Березовой болгаш Валентин Лебедев олар кресс-салат, койнут, капуста бүрүзү ышкаш, огород үнүштериниң өзүлдезин база шинчилеп турар.

Дүүн сентябрь 11-де, космонавтылар телевидениениң ийи шугумнут харылзаазын дамчыштыр боттарының өг-бүлелериниң кежигүннери-биле чугаалашкан.

Эштер Березовой, Лебедев оларның кадыкшылы байдалы эки.

Чер чоогунуң орбитазында ажыл чедишкинниг чорупп турар.

Төрээн чуртувуста

Найысылалдың транспортчуларында

МОСКВА. Найысылалдың транспортчулары чаа дүжүттүң тараазын, ногааларын болгаш кат-чимизин сөөртүрүнче эгелеп киргеи. Москваның хөй чолаачылары Россия Федерациязының, Белоруссияның, Латвияның колхозтарында болгаш совхозтарында чеде берген. Олар күш-ажылдың бедик [illegible] болгаш шалыпчы ажылдың үлегерин чер-черниң механизаторларынга көргүзүп, кожээ ажыл-ишчилерге улуг дузаны чедирип турар.

Белеткелди дооскан

ОДЕССА. Украин ССР-де эң улуг Одессаның «Совхозвинтрезнина» коллективи виноград ажаалдазынга болгаш кат-чимисти болбаазырадып кылырынга белеткелди бүрүн дооскан. Дүжүт ажаалдазының үезинде чидириг болдурбазынче онза кичээнгейни угландырган.

Виноградты хавалевайн сөөртүрүн калбаа-биле ажыглап, пехтерниң күчүзүн улгаттырган. Одессаның виноградчылары бо чылын бүгү дүжүттү чидириг чок ажаап алырынга, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга бүрүн шиитпирлиг. Олар юбилейлиг чылда 272 муң тонна виноградты болбаазырадып кылыр сорулгалыг. Ол дээрге — эрткен чылдаазындан мурнта хөй болур.

62 муң тонна продукцияны бүдүрер

КИШИНЕВ. Тарымал тооруктуу продукция кылыр болбаазырадып кылырын Бендерниң саржаг заводунуң коллективи Молдавияда бо чылын хамыкты мурнай эгелээн. Тарымал-тооруктан саржаг болгаш өске-даа продукцияны алырынга белеткелди алыргын өске-даа бүдүрүгге коллективлер база хамаанчалыг дооскан. Олар бо чылын 240 муң чиг-этти алыр болгаш 62 муң тонна продукцияны бүдүрер.

Чигир свёклазының дүжүт ажаалдазы эгелээн

СТАВРОПОЛЬ. Крайның механизаторлары чигир свёклазының дүжүдүн ажаап алырынче эгелеп кирген. Ол культураны мында 45 муң гектар шөлден ажаап алыр. Миллион тонналдан эвээш эвес свёкланы чигир кылыр заводтарже чудурун чорудар сорулга салынган. Чигир свёклазының дүжүдү хөй колхозтарда болгаш совхозтарда эрткен чылдаазындан бедик болуп турар.

Үлетпүрге ажыглап эгелээн

КИЕВ. Чернобыльскийниң атомнуг электростанциязын «Винница» деп аалкы станция-биле тудуштурган 750 киловольт күчүлүг электри дамчыдылгазының шугуму ажыглаалга кирген. 300 километр хемзээге шөйлүп чорткан ол шугум республиканың үлетпүр төптерин, колхозтарны болгаш совхозтарны электри энергиязы-биле хандырарын экижиткен.

Шалыпчы тудугга

ИЖЕВСК. Уренгой — Помары — Ужгород аразынга газ дамчыдылгазының И. Усенкога удурткан тудугжулары ажылдың темпизин улам бедидип, хемнерлиг, чалымнарлыг, ээмнерлиг берге черлерге хоолай тудуун чедишкинниг чорудуп турар.

Кама хемниң терен суунун адаа-биле газ дамчыдар хоолайның тудуунга белеткел ажылдарын мурнакчы коллектив чедишкинниг дооскан.

Пландан ажыр 400 муң тонна

КЕМЕРОВО. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыш «Кемеровоуголь» каттыжыышкынының коллективтеринде улам калбарган. Чыл эгезинден бээр олар пландан ажыр 300 муң тонна ораар чүүлдү үлүг ажыл-агыйынга берген.

Хөмүр-дашты ажык черден казып алыр арганы калбаа-биле ажыглааны, улуг разрезтерни чаартканы, күчүлүг техниканы шиңгээткени — күш-ажылдың [illegible] үезинде болган. Чурттуң тооп алыр юбилейинге алдар кылдыр чыл төнчүзүнге чедир ам-даа чүс муң тонна хөмүр-дашты [illegible]. Ынчан Кемеровоның дагжылары хүлээлгезин улам [illegible] турар.

(СЭТА).

МЫНЧААР ОРГАНИЗАСТААН БИС

Бистиң «Тииилелге» совхозта мал чеми белеткээриниң база дүжүт ажаалдазының үезинде социалистиг чарышты организастап турарывыстан чамдык чиментерни киирип көрейн.

Хову ажылынга, мал ажылынга алы өске-даа адырларда ындыг чарышты организастаарда ол адырларның тускай эртемниглери-биле сүмелешкеш, ажыл кайы хүн, каш шакта, кана эгелээрин база план-даалганың хемчээлин тускай эртемниглер-биле сүмелешкеш совхоз дирекциязынга бадылада алыр. Ол бүгүнү кылып тура, аңаа чарыгдаар ажыл хемчээлин, шапкаар малталлын хемчээлин ыяк кылгаш, чарыштың негелделерин ажылчын чорудуп турар бис.

Бир чижек. Август 20-ден сентябрь 2-ге чедир сигенниң ажаалдазын дооскаар база сиген кезип белеткээрин улам дургедир сорулга-биле 5 хонуктуң чарышкын чарлаан бис. Бир хүнде болгаш беш хонукта кылыр ажылдың хемчээлин, аңаа ажыглаар машина-техниканы, план-даалганы баш удур тодараткаш, оон негелделеринге киирген турган. Ол-ла үеде чарышка кирип турар ажыл-ишчилер ортузунга совхозта партком, бригада парторганизациялары нино, концерт көргүзериниң хемчеглерин алган.

Мынчаар организастаан чарыжывыс үре-түңнелдиг болган. Оон киришкичилери беш хонук дургузунда 1000 га черниң кукурузазын кезип ажаагыш, 2252 тонна ногаан массаны силостаан. Бо дээрге планзалга 100 хуу күүсеттингени ол. Маңаа кол чүүл кукурузаны донатка алысаан болгаш эки шынарлыг ногаан массаны ажаап алганы ол. Оон аңгыда мал одарладыр делгем шөл база хосталган.

Чарыштың түңнелдерин үндүргеш, 20 кижини шаңнаан. Силос комбайнерлери В. Оюн, Х. Хеймер-оол, О. Начын-оол, О. Дой-оол, Х. Кечил, чолаачылар К. Моңгуш, М. Каадыр-оол, Н. Шимит план-даалгаларны ажыр күүседип, эки ажылдааш 20-20 рубльдер-биле шаңнаткаңнар.

Чайгаар үнген сигенни 19 кижи 11 агрегат-биле кестирерин, а кескен сигеннерни 6 агрегат-биле престээрин 5 хүн дургузунда 600 тоннага чедиргеш, планын ажыр күүсеткеннер. Малга чем белеткээр ажылга Ооржак Элир-оолдуң звенозу сезон эгелээн-не мурнап турар.

Совхозтуң малчыннары бо чылын кыштагларынче преслээн, сараатталаан сигеннерни чудурун чедирип алыр звенону база тургускан. Ында 20 малчын хүнүн-не ажылдап турар. Сентябрь эгезинге чедир 300 ажыг тонна сигенни кыштагларда чедирип алган. Ол звенода Д. Быстан-оол, О. Бады-Төре, М. Экв-оол, М. Сумбаа болгаш өскелер-даа эки ажылдап турар. Малчыннар звенозун тускай эртемниг аныяк бригадир зоотехник И. Ховалыг удуртуп турар. Олар холдуунда-ла чазып алган социалистиг хүлээлгезиниң негелделерин күүседир дээш ажылдап турарлар. Маңаа холбашкан чарыштың түңнелин кожээ ажыл-агый ажылдакчызының хүнүнде үндүрер.

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери сентябрьның баштайгы он хонуунга чедир 2567 ажыг тонна сигенни белеткээн, азы чыл планының 80 ажыг хуузун күүседип алган. Мал чеминиң белеткекчилериниң демниг ажылдааны база бедиткен социалистиг хүлээлгезинде айыттынган 3100 тонна сигенни белеткээр дээш сезон сентябрь 25-ке чедир күүседириниче дээш шиитпирлиглер.

Амгы үеде совхоз дүжүт ажаалдазынче түлүктеп киришкен. 1200 гектар черниң тараазын дөрт кестиргеш бастырган, оон 900 тонна тарааны шаңда урган. 550 гаңы чыттыр кестирген. Өстүрген бүгү дүжүттү бүрүн ажаап алыр дээш совхозтуң хоорайларында хайыраазыпмаш ажыл үргүлчүлевишаан.

Мурнунда чарыштың түңнелин үндүрерде чамдык чүгүла факторларже кичээнгей салбайн турганывысты база миннир ужурлуг бис. Ол дээрге хамыктың мурнунда [illegible] чыныпың мергежилиниң бедизин, ажылдың кайы хире ажыктыг кылдынганы база бот шынары, сагылга-чурум дээш өске-даа [illegible]. Ындыг факторларны бодамчалап социалистиг чарыштың негелделери база ажылдаарга кожээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң [illegible] кижилерниң даандырган ажыл херек дээш харысалгазы улам бедиир, коллектив кежигүннеринге оон кижизидикчи салдары илдең-не дээштиг апаар. Ынчангаш чарышты түңнеп турган, мурнакчыларны шаңнап тургаарда бо айтырыгларже база улуг кичээнгейни салыры эргежок чугула.

Аъш-чем программазын боттандырарда ажыл-ишчилерниң [illegible] социалистиг чарыштың ажык улуг ужур-дузазын СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев чугулалап айыткан. Ол айтыышкыннарны чарышты калбаа чорудуп, ооң [illegible] үре-түңнелдиг бедидеп [illegible]-биле бодуувустуң ажылывыска удуртулга болдурар [illegible] бис.

Ю. МОҢГУШ,
«Тииилелге» совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

№ 9 (13) сентябрь 12. 1982 ч.

Бөгүн—Танкистер хүнү

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КАҢ КАМГАЛАЛЫ

Д. А. ГРИНКЕВИЧ, Курагг чер шериглериниң кол штавының начальниги, генерал-полковник

Бүгү улустуң байырлалы—Танкистер хүнүн бо чылын СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң [illegible] болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга белеткелдерге сорук кирген ажылчы чоннарның, Арминың болгаш Флоттуң дайынчыларының күш-ажылчы болгаш политиктиг [illegible] байдалында демдеглеп турар. Чоннуң амыдырал байдалын улам [illegible], чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарының талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съезиниң [illegible] амыдыралда боттанып турар.

Коммунистиг тургузуушкунуң улуг сорулгаларын совет улус дайын айыылының улам күштелип турары бо үеде шиитпирлеп турар. Төрээн чурттуң айыыл чок чоруун хандырары шериг хүлээлгезин Арминың болгаш Флоттуң дайынчыларының тергиин эки күүседирин негеп турар.

Танк шериглериниң хууда составы, ССРЭ-ниң бүгү Чепсектиг Күштери ышкаш, партияның [illegible] бүрүн деткиваншаан, совет улустуң тайбың күш-ажылының [illegible], делегейге тайбының чеченгиижи болур талазы-биле шелгелдени кончуг эки билип турар. Ол— танкистерге хоочу [illegible].

Совет танк шериглери — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының төлү-дүр. Бистиң танк шериглеривисти В. И. Ленин үндезилеп тургускан. Куяктыг кызыл отрядтарны 1918 чылда тургузуп эгелээн. Ада-чурттуң баштайгы танкызын Сормово заводтуң ажылчыннары 1920 чылда тудуп тургускаш, ону «Хосталга дээш демиселчи эш Ленин» деп адааннар.

Танк шериглери боттарының тургустунуп келгенинң баштайгы чылдарындан эгелээш-ле Улуг Октябрьның чаалап алышкыннарын быжыг-биле камгалап келгеннер. Баштайгы куяктыг машиналар тура халышкынга кирипшкен пролетариаттың дайынчы күштериниң составынга кирген болгаш Петроградка болгаш Москвага Советтерниң [illegible] дээш демиселге идепкейлиг кирипшкеннер. Ак гвардейжилерни болгаш даштыкы интервентилерни олар эрес-дидим чылча шаапканнар.

Чепсектиг Күштерни болгап оларның кол кезээ—танк шериглерин быжыглаарынче [illegible] Коммунистиг партия [illegible]. Бистиң чуртувус эң бедик шынарлыг куяктыг танк техниказын массалыг бүдүрерин [illegible] эгелээн. Делегейде эң эки дээн Т-34 болгаш КВ деп танкылар чепсегленинишкинге кирген болгаш оларны шериг кезек [illegible].

[illegible] шынарлы Чөөн-кыдат демир оруунга болган шериг мөгүлдөжүнүшкүнүң чок кылырынга, Испанияның дайын шөлдеринге фашистер-биле демиселге, Хасан хөлдүң болгаш Халхин-Голдуң чоогунга япон милитаристер-биле сегиржип алышкыннарга улам тода көзүлген. Эрес-маадырлыг чоруу дээш хөй-хөй дайынчылар ол чылдарда орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан, Совет Эвилелиниң Маадыры атты алганнар.

Совет танк шериглериниң сүр-күчүзү Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында улам тодазы-биле илерээн. Танк ше[illegible] чаңгыс-даа улуг тулчуушкун болбаан. Танк шериглериниң күчүзү демиселден демиселче [illegible] улам өзүп канналган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде танкистерниң эрес-маадырлыг чоруун Төрээн чурт бедик-биле үнелээн. Чүс-чүс муң танкистер орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан, 200 кижи Алдар орденниң эдилекчилери болган, 1142 кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры атты, а маадырларның маадырлары ой алды кижиге ол атты ийи удаа тывыскан.

Бистиң [illegible] чоокшуладырынга төлептиг үлүүн маадырлыг [illegible] чилери киирген. Конструкторларның [illegible] ажылчыннарның ачызында бистиң чуртувуска кыска үениң дургузунда танкыларны массалыг-биле бүдүрүп үндүрери чедип алдынган. Дайын чылдарында үлетпүр 100 муң чыгым танкыларны болгаш боду чоруур артиллерия тургузугларын фронтуга берген.

Делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруу империализмниң болгаш оон талалакчыларының [illegible] удур сергемчилелдиг болурун негеп турар. Ынчангаш Совет [illegible]. Совет чазак чурттуң [illegible] лаарының айтырыгларын хүн бүрүнүң кичээнгеинде тургузуп турар.

Танк шериглери ырак [illegible] дүрген маршнарны, хүндүс болгаш дүне-даа шаап халдааашкынны кылыр, берге моондактарны эртер, шеригниң өске-даа хевирлери-биле харылзаалыг-даа, боду-даа дайынчы даалгаларны күүседип шыдаар. Совет танк шериглериниң дайынчы сүр-күчүзү чүгле [illegible] эң тергиин чепсек херекселдеринде эвес, а ону башкарып турар дайынчыларында болгай. Күчүлүг шериг машиналар билдилиг болгаш быжыг холдарда дээрзи билдингир.

Танкистерниң амгы салгалы шинти билиг болгаш техниктиг белеткел талазы-биле быжыг белеткелдиг. Олар —бүгү талазы-биле шыгаттынган, политиктиг билиин шыырак. Төрээн чурттуң дидим камгалакчылары, чалбыыштыг патриоттар болгаш интернационалчылар-дыр. Олар социалистиг Төрээн чуртунга Коммунистиг партияга, бодунуң чонунга кызыгаар чок бердингеннер.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Төрээн чуртун маадырлыы-биле камгалаан фронтучуларның дайынчы чаңчылдарын олар салгап ап чоруурлар. «Төрээн чуртунга бараан болуру болгаш ону камгалаары — совет хамаатызы бүрүзүнүң, дайынчы бүрүзүнүң эң бедик хүлээлгези» деп, эш Л. И. Брежневтиң чугаазын олар эки билирлер.

Дайынчыларның бедик мергежилдиг, [illegible] чоруун улам көдүреринге кол чүүл—оларның аразында калбарган социалистиг чарыш болур. Бо чылын ол чарыш «Совет улустуң тайбың күш-ажылынга —идегелдиг камгалал!» деп лозунгнуң адаа-биле калбарган.

Совет Чепсектиг Күштериниң дайынчы чаңчылдарын аныяк дайынчылар камгалап, улам пентередип турарлар. Баштайгы он-биле дайзынны кым чок кылыштар болдур, дайынга ол тиилээр дээрзин олар эки билирлер. Полковник В. Тютюнниковтуң командылааны хууда составы В. Грачевскийниң, Н. Шутовтуң, Е. Ивановтуң, А. Табтияның, А. Папасенковтуң албан эрттирип турар кезектери ынчаар өөренип турар.

Чепсектиг Күштерниң хууда составы ышкаш, совет танк шериглери боттарының патриотчу болгаш [illegible] ционалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип, социалистиг Төрээн чуртун камгалаарынга кезээде беленнер.

(СЭТА).

ТАНКИСТЕРНИҢ БАЙЫРЛАЛЫНГА ТУРАСКААТКАН

Танкистерниң хүнүнге алдар болдурган наймысылаадын ажылчы чоннар төлээлекчилериниң болгаш гарнизон дайынчыларының байырлыг хуралы сентябрь 10-да Москвага болган.

СЭКП Төп Комитединиң кидис эргелекчизи И. Ф. Дмитриев, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчылары, танк бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары, конструкторлар, танк шериглериниң хоочуннары, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери байырлыг хуралдың президиумунга олурган.

Курагг чер шериглериниң кол командылакчызы —ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы армия генералы В. И. Петров илеткел кылган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, эш Л. И. Брежневке байырлыг чагааны байырлыг хуралдың киржикчилери бедик көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

КАДРЛАР БЕЛЕТКЕЛИ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы совет Чепсектиг Күштерниң тургустунушкунунуң бүгү үе-чадаларында шериг кадрларын белеткээринче [illegible] кичээнгей салыр. Партия [illegible] офицер [illegible] Арминың болгаш Флоттуң [illegible]. [illegible]

Ф. Э. Дзержинский аттыг УТКА-ның шериг-техниктиг академиязының [illegible]

Академияның [illegible] Төрээн чуртунуң хосталгазы болгаш [illegible] Ада-чуртунга [illegible] чок бердингенин көргүскен. Оларның аразында 270 кижи Совет Эвилелиниң Маадыры адын төлептиг болган. Он кижи ол бедик атты ийи катап алган.

Танкистер болгаш танк шериглериниң улуг эртем тевүнүң кадрларын белеткээринге академияның ролю дыка өскен. Чүгле сөөлгү он чылда академия 28 докторну, 258 эртемнер кандидаттарын белеткээн.

Танк шериглери дээрге күчүлүг дайынчы техника болур, оон уламындан командир составындан негелде дыка улгаткан. Амгы үеде академияда [illegible] тускай дээди эртемниг офицерлер өөренип турар.

Академияның командылал, политкилдис, профессор-башкы составының [illegible] материалдарны шудургу шиңгээдип ап, партийжи-политиктиг ажылда идепкейлиг киржип турарлар.

Академияның өөредилге болгаш кижизидилге ажылының кол барымдаалап, үнелээр чүүлү болза, оон доозукчуларының шериглерде болгаш штабтарда практиктиг ажыл-чорудулгазы болур деп чүве билдингир.

О. ЛОСИК,

Совет Эвилелиниң Маадыры, академияның начальниги, профессор, Куяктыг танк шериинниң Маршалы.

Х. Н. ЧУРГУЙ-ООЛДУ ШАҢНАЛГА КИИРГЕН БИЖИИНДЕН

1944 чыл март 25

1944 чылдың март 5-те Т-34 деп танкының механик-башкарыкчызы биче лейтенант Хомушку Чүргүй-оол Киев областының Рыжановка Кобыляка суурнуң чоогунга дайзынның камгалалын чаза таварып турган тулчуушкуннарга кайгамчык эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруктун көргүскен. Биче лейтенант Хомушку Чүргүй-оолдуң башкарып чораан танкызы дайзынның камгалал шугумунче эң дүрген-биле чаза таварып киргеш, боолааш-кын-биле база танк дугуюнуң илчирбези-биле дайзынның от точкаларын болгаш дириг күжүн чок кылып узуткаан. Биче лейтенант Х. Н. Чүргүй-оол танкызының илчирбези-биле дайзынның танкызынга удур 2 үгер-бооларын, 3 станоктуг пулемёдун база 15 солдаттарын болгаш офицерлерин чылча бастырган.

Биче лейтенант Х. Н. Чүргүй-оол дайзынның камгалалының [illegible] немецтерниң үгер-бооларын чуура бастырган, ынчалза-даа танк траншей оңгарынга дүже берген. Ийи шак дургузунда Х. Н. Чүргүй-оол танкыже халдап турган гитлержилерниң атакаларын гранаталар-биле, бодунуң экипажы-биле кады өйтүр шаап келген.

Танкының командири балыгланы бээрге, биче лейтенант Чүргүй-оол танкының командылалын эгелээн, оон соонда танкыдан үне халааш, бодунуң боозу-биле болгаш гранаталар-биле танкының чок кылырын оралдажып турган дайзынның 20 солдаттарын чок кылып узуткаан. Биче лейтенант Чүргүй-оол дайзынның пулемёдунуң болгаш автоматтарының одунуң адаанга траншей оңгарын казып тургаш, танкының хевелдерин уйдурген, дайынче катап киирген болгаш танкызының илчирбези-биле дайзынның танкызынга удур 1 үгер боозун, 2 пулемёдун, 2 миномёдун болгаш 15 солдаттарын чок кылган.

1944 чылдың март 13-те Мурнуу Буг хемни кежип турда, биче лейтенант Чүргүй-оол бодунуң танкызын Мурнуу Буг хемниң барыын талазы эриинче кажар арга-биле поп чуп дүрген кежиргеш, дайзынның удур атаказын өйтүр шаап кирипкен. 6 км черге дайзынның чалаг шериин истеп сүрүпшаан, танкызының илчирбези-биле 25 солдаттарны, 2 хол пулемёдун болгаш 1 миномётту чылча бастырып чок кылган.

Биче лейтенант Х. Н. Чүргүй-оолдуң танкызы 1944 чылдың март 5-тен 1944 чылдың март 18-ке чедир үргүлчү дайынга киржип келгеш, чаңгыс-даа катап доктаап, саадаар ужурга таварышпаан.

Дайзынның камгалал шугумун чаза таварыыр болгаш оон аткаарлап дескен күштерин истеп сүрер дээш тулчуушкуннарга эрес-дидим болгаш маадырлыг болганы дээш биче лейтенант Хомушку Намгаевич Чүргүй-оол Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскынга төлептиг деп санадыр.

Кызыл гарнизонунуң танкистери боттарының байырлалы— Танкистер хүнүн политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң бедик чедиишкиннери-биле уткаан. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка хаара туттунган дайынчы танкистер хүнүнге тураскааткан дайынчы өөредилгени эрттирип, адарынга болгаш дайынчы машинаны чазыг чок башкарарынга эчеттүг кичээлдерни эрттирген. Социалистиг чарыштың чоруп турар үезинде политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң бүгү талаларынга шылгараан, [illegible] салбыр. Түс-түс дайынчыларны [illegible] «Танкист» деп хана солунга мактап бижип турар. Чижээлээрге, Танкистер хүнүнге тураскааткан дайынчы өөредилгеге шылгараан, улуг лейтенант С. Н. Глаголев, капитан В. П. Ищенко оларга удурткан салбыр [illegible] өскелерге үлегерин көргүскен.

Түс-түс дайынчылардан [illegible] командири сержант В. Н. Радчуков политиктиг база дайынчы өөредилгеге бедик билиг, үлегерлиг корум-чурумү дээш кыска хуусаалыг шөлээлеп, чаңгаш кээр эргени алган. Улуг механик-башкарыкчы ефрейтор С. Н. Банников «Шериг албаның чыттар» [illegible] деп медаль-биле шаңнаткан. Механик-башкарыкчылар ефрейторлар В. Г. Розенке, Ш. Н. Бобоев, Н. В. Устюжанин олар дайынчы машинаны чазыг чок башкарып чораан, карабоолааларынга сөөлгү эчеттүг [illegible] мактатканнар. Ыяңгыш ефрейтор Н. В. Устюжанин дугайында чыгыг системиниң командириниң оралакчызы майор В. И. Шибанов чугаалаар болду. Музыкага, уран чүүлге сундулуг, тергиин спортчу.

— Бистиң дайынчыларның улуг коллективи интернационалчы. Үстүнде-ады киргеннерден безин алырга, хөй национың төлээлери бар. Украин капитан Ищенко, орус ефрейтор Банников, немец ефрейтор Розенке, узбек ефрейтор Бобоев база оларга немей тыва Василий Доңгакты адаайн. Доңгактың шериг албанының хуусаазы доостур чыгап турар, ол холушкак мергежилдиг специалист. Танкылар соптоп, назаныг турда хала чок. Василий уран чүүлге салымныг. Бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге [illegible] тутканы ырларга, кижиниң дыннап турупкааазы кээр...—деп, майор В. И. Шибанов мактаар болду.

Гарнизонуң дайынчылары СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң чедиишкиниг күүседир, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн дайынчы белеткелдиң тергиин чедиишкиннери-биле уткуур дээш [illegible] кижиниг ажылдап, өөренип база чурттап турар.

Кызыл гарнизонунда

БАЙЫРЛАЛДА МАКТАТКАННАР

ЧУРУКТА: танк экипажының командири сержант В. Н. Радчуков дайынчы өөредилгениң ээлчеглиг кичээлинге белеткенип тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

В. САТ.

Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс

ДАЙЫНЧЫ МАШИНАНЫҢ КОМАНДИРИ

Танк командири сержант Маскыр Шожуу аюнту ажыдаидипкеш, черже кашпагай дүже халаан. Четчип үнген өътсигенниң чаагай чыды холушкап арыг агаарны ол хөрээ [illegible] тыныглаан.

— Арыг агаарның, алдын хүннүң тааланчыг экиин аар! — деп шуугуктей аарак чугаалапмышаан, маппап чоруткаш, оруктан ырак эвесте агып чыткан сугга, бедден өрү чанагаштаныр кааңкаш, чуна берген.

— Суг соок эвес-тир бе, эш сержант! — деп, шыгаакчы туркмен Разумбаев айтырган.

— Чок, чок! Сергедип кээр тергиин-не-дир! — дээш, сержант аржыыл ап алгаш чоттуна берген.

...«Тыва совхоз тулуг» [illegible] турган эш-өөрү Шожууну шыргаже чылыг, чымчак сөзүн сеглеп үдеп каан. Маскырның адазы үктүг тудугжу кижи. Тудугжунуң бүнниыг мергежилинге ынчангаш ол оглун база өөреткен. Маскыр ачаа дашчылап ажылдап турган. Оон соонда профтехучилище доозуп алгаш, «Беларусь» мунуп турган. Армияже келдирти бээрге, танк кезээнге кириксээр күзелин ол илереткен. Оон күзели бүткен. Танкист болган.

Аныяк танкиске бүгү-ле чүве чаа, ачаа бир-ле дугаар таварыыш турар болган. Баш-[illegible] баштай шимчеткени, ону башкарганы ачаа кайын уттуп дурар. Өөредилгеге, күш-[illegible] ик [illegible] ларны эскерип каан. Элээн каш дайынчы өөредилге соонда ону танк командиринге томуйлаан, сержант эргени тыскан.

«Кругляя» деп бедигээш дээш тулчуушкун дайынчының сеткил-сагыжынга уттундурбазы-биле артар. «Удурланыкчы» [illegible] бедигээштиң өске талазынга чыдышкан. Чер чыпыры билек, танкистер танк илчирбелери-биле кара дес кылдыр чара тырттырыглап каан шенду, дыилайты каскылап каан оңгуларны көрүп каапнар. Рота командири бедигээшти «тургузункычылары» [illegible] ле дидим тулчуруп дужааган.

— 202, 202—деп кулактаагтарга дыңналып келген. Атакажо кириштериниң медээзи ол.

Танкылар ковчуг дүрген чорун ора-ла, «дайзынга» удур от ажыдып, казыргы дег, карааңнадып-ла органнар. Мина салыкчыларының арттырып кааны, чап-чаа каскан хоорзуниң мурнунга чорун орган Шожуу эскерип каан.

«Шоя миналыг!»— деп, ол [illegible] каан. Тулчуушкунга секунда бүрүзү үнелиг.

— Миналыг шелдү оярып шепеп көрүнер!— дээн командирниң үнү дыңналган.

Ол-бо оя тыртып, чүткүдүп чораш, «дайзынның» харыксырадып келген. «Удурланыкчы» [illegible] бээр ужурга таварышкан.

Тулчуушкун шелүнге оваарымчалыы, эрес-дидими болгаш экипажты билдилиг командылааны дээш [illegible] алган. Шериг херээн кайчаар эрттирип турар [illegible] казында оңгу мактал ол болган.

Маскыр Шожуунуң экипажында ооң чаңгыс чер чурттуу Чүлдүм-оол Доңгак база бар. Ол Таңды районнуң Бай-Хаактан келген. Эр-хейлер! —

Төрээн чуртунуң камгалалы дээш чүткүлдүг өөренип, дайзынны [illegible] быжыгып турар чаңгыс чер чурттугларынга оларның эш-өөрү, ха-дуңмазы, ада-иези өөрүүр, чоргаарланыр.

Ю. САВОСТИН,

шериг журналист.

Прикарпатьениң Кызыл Туктуг шериг округу. Самара-Ульяновск Бердич Железоның суратлыг мотоадыгжы дивизиязының танкистери бодунуң байырлалын дайынчы болгаш политиктиг белеткелге тергиин эки чедиишкиннерлиг уткаан. Дайынчыларга хүн бүрү кичээлдерге, тренажерларга техника башкарарының мергежилин бедидип бодунуң чаңгыс полкчулары-фронтучуларның алдарлыг дайынчы чаңчылдарын уламчылап турарлар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты кезектиң дайынчылары калбарткан.

ЧУРУКТА: мергежилгелерин «тергиин эки» күүсеткен танкының механик-башкарыкчызы, Ярославль хоорайга такси чолаачылап турган А. Карлышев.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Арминың болгаш Флоттуң дайынчы өөредилгезинден

ИИИ ДАКПЫР КЫЗЫЛ ТУКТУГ БАЛТИЙ ФЛОДУ. Шериг херээниң мастери ушкү рангының капитаны А. Югов командылаан ракетчиктер кежээниң суг адаанга чоруур хемезиниң экипажы ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга алдаржыткан социалистиг чарышка улуг чедиишкинниг болган.

Чоокта чаа ол хеме ыраккы [illegible] үезинде дайынчы белеткелдиң [illegible] рер, ачаа хемеде команда алыр аргалыг болган. И кваррттан «дайзынның» туружунга ракетадан согуг бээри корабльдиң командиру хүлээген. Ракетаны адып үндүрерин белеткеп тура, шериг херээниң мастери мичман А. Борщенкога удурткан даалгажылар кыска хуусаада [illegible] тергиин эки күүсеткен.

Ракета дажыглаар [illegible] дайынчы курска болеп. Штурман шериг херээниң мастери капитан-лейтенант В. Жаворонов корабльди чогуур турушка эккелген.

Тергиин деп мактадып турар суг адааның хемезиниң экипажы берге болгаш нарын даалганы чогуур үезинде кончуг эки күүсеткеш, «тергиин» деп адынга төлептиг болган.

М. ПОПОВ,

үшкү рангының капитаны.

• • •

ОРТААКЫ АЗИЯНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. «Удурланыкчының» камгалалының товуунде бичи [illegible] тыпкаш, узуткап чок кылыр даалга 1-ги класстың шериг [illegible] майор С. Синев [illegible].

Сорулга күүседир [illegible] районунуң [illegible] чаас [illegible] саарып турган чүве-биле демей, чаас дайынчыларга шаптыктап, бүгү-ле чүвени сыл-гии туруп берген. Агаар-бой дустуң мындыг берге үезинде экипажтың билдилиг башкарылгазындан хөй-ле чүве хамаарнар. Дайынчы даалганың тергиин эки күүселдезиниң түңнелинде дайынчы бүдүлген эң бедик билдиг алган.

В. КОЗИН,

майор.

• • •

ПРИБАЛТИКАНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. «Хүндүлүг эш» [illegible] ыраглыг байдалга [illegible] лер улуг лейтенантылар С. Белов, В. Сергиенко, А. Ильин, прапорщик В. [illegible] ефрейтор А. Сунцов болгаш оон даа өске авиаторларга тывыскан.

[illegible] ларны Каунаска, [illegible] Черняховскиге болгаш Ада-чурттуң [illegible] чылдарында немец-фашистиг эжелекчилерниң [illegible] ляп турганы оон даа өске хоорай, суурларга чорааннар. Олар дайын [illegible] бигиже [illegible] келген, өөрүнге көрген бол[illegible] чугаалап, солун бедик селаларны кылып, фото-чуруктарны көргүскеннер.

Т. ЛАМБАЕВ,

прапорщик.

• • •

ПРИКАРПАТЬЕНИҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Гвардияның улуг лейтенантылары В. Перегудов биле В. Гущин олар башкарган самолёттуң [illegible] тан: «Удурланыкчының» дагларда танкы колонназын тып каан, чурукка тырттырар».

Туман бүргээн бедик дагларшериг ужудукчуларга шаптык болбажок, радиотехниктиг херексел [illegible] штурман гвардияның улуг лейтенантызы В. Гущин «удурланыкчының» танкыларын эскерип каан. Гвардияның улуг лейтенантызы В. Перегудов самолётту чогуур бедикке чедир чавызадып бадыра келген. «Удурланыкчының» саарылдыр адып турган огуну аразы-биле кажар ужудуп турган, агаар хайгыылчылар [illegible] тырттырып алган.

Е. СКЛЯРЕНКО,

майор.

(«Красная звезда» солундан).

БҮГҮ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң [illegible] хамаатыларның чагааларын, [illegible] болгаш хомудалдары-биле министерстволарның, [illegible], куркомитеттерниң болгаш райкүүскомнарның, хоорайкүүскомнуң [illegible] дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле 1982 чылдың март 16-да хүлээп алган 1 доктаалын күүседиишкини, республиканың [illegible] куркомитеттери, эргелелдери, ведомстволары болгаш хоорайкүүскомнуң [illegible] чагааларын, саналдарын болгаш [illegible] кижилерниң хууда айтырыгларының талазы-биле хүлээп алышкыннарны экижидер талазы-биле чогуур ажылдарны 1982 чылда чорудканы дугайында хүлээп алган доктаалда айтып турар.

Чагаалар, хомудалдар болгаш саналдар-биле холбашкан айтырыглары 15 министерстволарның, 17 куркомнарның, эргелелдерниң болгаш ведомстволарның, 11 райкүүскомнарның болгаш Кызыл [illegible] күүскомунуң коллегияларынга болгаш аппарат хуралдарынга чугаалажып көрген. Министерстволарның, куркомнарның болгаш ведомстволарның хөй кируузу, а ол ышкаш райхоор[illegible] [illegible]ның дилеглерин сайгарып көр[illegible] болгаш хамаатылар[illegible]ның хууда айтырыгларының талазы-биле [illegible] кыннарны чорудуп турарының дугайында информацияларны [illegible] киирип турар апарган.

Иштики херектер, Юстиция, Са[illegible], Чарыгдалының, Чурттаар-коммунал ажыл-агый болгаш Культура министерстволарында хамаатыларның [illegible] [illegible]

хөй болгаш харын-даа көвүдеп турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге квартал санында министерстволардан, куркомнардан, ведомстволардан болгаш райкүүскомнардан кээп турар отчеттарның хөй нуруузунда хамаатылардан кирип турар билдириишкиннерниң анализи чок, оларның тыптып турар чылдагааннары илеретпээн болуп турар. Бай-Тайга, Тес-Хем, Өвүр райкүүскомнар Министрлер Чөвүлелинче киирер отчеттарын үргүлчү озалдадып турар. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Таңды райкүүскомнар отчеттарын чүгле сан-түң-биле кызыгаарлап турар.

Чамдык совет болгаш ажыл-агый органнары хамаатыларның баштайгы дилеглерин болгаш хомудалдарын саазадып болгаш кичээнгей чок көөрүн үргүлчүлеп турар. Каа-Хем райкүүском Ада-чурттуң Улуг [illegible] ажылдың хоочуну К. И. Холловтуң чурттап орар бажыңының септелгезин шынар чок болганының дугайында хомудалын көрүп тура, [illegible] барымдаалаан бижимел харыы [illegible]. Оон соонда Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели аңаа киржип бээрге, ынчан кээп ол хомудалды чеп шиитпирлээн.

Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң билдириишкиннерге болгаш дилеглерге чангыс дээ [illegible] барымдаалаан харыылары [illegible] сеткилин хомудадып, үстүкү органнарже катап билдириишкин бижиирин болдуруп турар. Чижек кылдыр алырга, Ада-чурттуң Улуг дайынының [illegible] хоочуну В. А. Мозговой чурттаар [illegible] 1982 чылдың [illegible]

[illegible] рар черлеринге хүлээп алырын [illegible] дугайында бүдүрүлгелер болгаш албан организациялар удуртукчуларының отчёттарын дыңнаарын олар копшак практикалап турар.

Үстүнде байдалдарны демдеглээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму хамаатыларның чагааларын, билдириишкиннерин болгаш хомудалдары-биле ажылда, хамаатыларның хуузунда айтырыгларының талазы-биле хүлээп алышкыннарны организастаарында, ажылчы чоннарның чептиг дилеглерин хандырар талазы-биле ап турар демнеглерде, тургустунуп келген айтырыгларны чогуур үезинде боттуу-биле көөрүнге [illegible] рында бар болуп турар шынның четпестерин чайладырын [illegible] дыр болгаш бюрократтыг чоруктарны болдурбазын, харыыларны боттуг болгаш үнзээлелдиг кылырын хандырарын министерстволарның, кур[illegible] ведомстволарның болгаш хоор[illegible] дарындан негээн.

Хамаатыларның хуузунда айтырыгларының талазы-биле хүлээп алышкыннарны министерстволарга, куркомитеттерге, эргелелдерге, ведомстволарга болгаш райкүүскомнарга, Кызыл хооркүүскомга, ол ышкаш бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга бо чылдың сентябрь 15-тен эгелеп, ажыл шагының соонда чорудар. Бүгү министерстволарга, куркомитеттерге, эргелелдерге, [illegible] райкүүскомнарга, Кызыл хооркүүскомга хамаатыларның бижимел дилеглерин [illegible] бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда чагаалар-биле ажылды болгаш хамаатыларны хүлээп ап турарын хынаар талазы-биле комиссияларны бир ай хуусаа иштинде тургузар.

Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму [illegible] РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдың август 12-де хүлээп алганы «Ажылчы чоннарның чагаалары болгаш билдириишкиннери-биле ажылда партийжи негелделерни каржызы-биле хажыдып турар фактылар дугайында» шиитпирин база СЭКП обкомунуң бюрозунуң бо айтырыг талазы-биле 1982 чылдың август 2-де [illegible] биле ажылдап кылган чоннуң чагааларын болгаш билдириишкиннери-биле ажылды база [illegible] дер талазы-биле хемчеглерни [illegible].

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Бөгүн — Социалистиг Эфиопияның национал байырлалы, революция хүнү (1974 ч.)

ДЕМИСЕЛДИҢ, КҮШ-АЖЫЛДЫҢ СЕС ЧЫЛЫ

Үш муң чылдарда бактаап келген Эфиопияның төөгүзү байлак болгаш янзы-бүрү болуушкуннар-биле долдунган. Эфиоп улустуң маадырлыг [illegible] сонуургавайн барбас, олар октуг боозун холга туткаш, төрээн чуртунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш чангыс эвес удаа демиселче көдүрлүгеа. Эфиоп шериглер 1896 чылда Адуа чанынга болган тулчуушкунга Эфиопияны эжелеп алыры-биле халдап келген колониалдыг итали армияга өлүмнүг [illegible] таварыштырган. Итали фашистиг эжелел үезинде партизаннар болгаш өжээн негекчилер отрядтары 1941 чылда безин демиселин чангыс хүн-даа соксатпааннар.

Ол үеде ук кайгамчык эрестиглиг улус монархияның, феодалдарның болгаш хүрээхинчилерниң үш дакпыр дарлалының адаанга чурттап турганнар. Чурттакчы чонунуң бир кижизинге онаалтыр орулгалар талазы-биле, а бичии уругларның өлүр чорууну талазы-биле чурт делегейде эң сөөлгү черлерниң бирээзин ээлеп турган, ындыг болзажок Швейцарияның банкыларынга император өг-бүлениң шыгжаглары канчаар-даа аажок көвей туниуг болуп тургулаан. 70 чылдарның ортаа үезинге [illegible]

Ажылчы [illegible] студентилерниң болгаш бурунгаар депшилгелиг биче офицерлерниң аразынга таарышпаас [illegible] 1974 чылдың февральда [illegible] бүзүрүмнээ удур удурланышкыны массалыг характерлиг болу берген. Армияга эт-[illegible] чагыынга Түр шериг администраттивтиг чөвүлел (ТШАЧ) тургустунган. Ол-ла айлар эрткенде, бүгү эрге-чагырганы ол холунга алган, а ол-ла чылдың сентябрь 12-де «чаан тиилекчинин, бурган айбычызының, хааннарның эфиоп хаанының»— император Хайле Селассие I-ниң дүжеңинин дугайын чарлапкан.

1974 чылдың февраль-сентябрь [illegible] дыг-бир шериг эргилдези кылдыр көрүп болбас. Ядыылар [illegible] вас, а баштыңнар эрге-чагыр-биле баштап шыдавас ындыг [illegible] күштелгени-биле ону тайылбырлап болур. Чуртту социал чаартылгаларның оруунче киирген улусчу-демократтыг [illegible] ол. Императорнуң дүжүрткени-биле эптешкеш, боттарының туруштарын быжыглаан вар боор бис деп ынанган кижилер чазыпканнар. Ол чорук болза [illegible], чаа-ла ада тыптып орган буржуазияга болгаш океан [illegible] АКШ-ка [illegible] нар. Вашингтоннуң стратегтери чуртту боттарының салдазын [illegible] орадажып турганнынга кым-даа элдепсинмес. Улусчу [illegible] орадажып турган реакциялыг бөлүктерге олар ынаныр-даа тургашар.

1974 чылдың декабрьда Түр шериг администраттивтиг чөвүлел социалистиг угланыышкынны чарлаан болгаш бодунун баштайгы программалыг документизин парлаан. Политиктиг [illegible] үлетпүр бүдүрүлгелерин национализастаан. [illegible] чаа хоойлужудулгазы хүлээп алдынган, радикалдыг аграр реформазын чорудкан. Черни [illegible] бүгү чурттакчы чонунуң 90 хуузу болуп турар күш-ажылчы [illegible] революция быжыгы-биле алган.

Иштики болгаш даштыкы реакция революцияга удур ха[illegible] чонну чорудуп эгелээн. Террористиг дээрбечилер, сепаратистиг бөлүктер, адак сөөлүнде Сомалиниң чепсектиг халдаашкыны-биле берге болгаш хан төгүүшкүннүг демиселдиң чаа эрге-чагырга үш чыл дургузунда чорудар ужурга таваржышкан. «Революстуг төрээн чурт азы өлүм!»— шак ындыг [illegible] тун болгаш боттарының чаалап алышкыннарының камгалалынга миллион-миллион тараачыннар болгаш ажылчыннар турупкан. Интернационализмниң принциптерин удуртуга боддурбушаан, эфиоп улуска улуг дузаны Совет Эвилели, Куба, социалистиг дем каттыжылганың өске-даа чурттары көргускеннер.

Империализмниң күштеринге бурун тиилелгени чедип алышпаан, Эфиопия чүгле 1976 чылда тайбың тургузукчу күш-ажылче кирер аргалыг болган. Эрткен чылдарда дайынга хоозураан экономика катап [illegible] программа чедиишкинниг боттанып турар. 1983—1992 чылдарда [illegible] чылдың планынга сөөлгү эдилгелер киирдинген.

1979 чылда бижик билбес чорукту узуткаар талазы-биле [illegible] национал кампанияның үезинде баары 11 миллион кижи номчуур, бижиир кылдыр [illegible]

[illegible]

[illegible] ның аразынга [illegible] ТШАЧ-ның болгаш ЭАПОК-туң даргазы Менгисту Хайле Мариам демдеглээн.

Ол кайгамчык чараш чуртка [illegible]

Совет-эфиоп харылзаалар 1978 чылда [illegible] СЭКП ТК-ның [illegible]

Ю. ПИЧУГИН,
СЭТА-ның корр.
Аддис-Абеба.

«БҮГҮ-НИИТИНИҢ ЧЫРГАЛДЫГ» НИИТИЛЕЛИНДЕ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Форбс мэгэзин» журнал «Америкада кым эң бай[illegible]» деп темалыг шиитпиллиг кылган. АКШ-тың эң-не хөй хөрөнгилиг 400 хамаатыларының даңзызын оон тургусканы — АКШ-та херектерни кара туразында башкарып турар [illegible] аразында өнчү-хөрөңги болгаш социал байдалдаа талазы-биле ханы тамының дугайын тодаргай-биле [illegible] турар.

Даңзының эң-не эгезинде кирген кижи — Нью-Порттуң улуг судно тудар бүдүрүлгезиниң ээзи 85 харлыг Дэниел Кейт Людвиг дээрээ бодунуң 2 миллиард ажыг доллар өнчү-хөрөңгизиниң хөй кезиин [illegible] үезинде шериг керээлерин ёзугаар кончуп алган. Оон соонда Техастың миллиардери Банкер Хант болгаш боттарының кара өжегээр тургусканы [illegible] ажыр байып алган американ «нефть хааннарының» улуг даңзызын дес-тараалаштыр тургускан.

Эң-не бай дээн миллионерлерниң [illegible]

[illegible]

Өлүргүлүг [illegible] бөлүктерниң баштыңнары кандыг-даа чажыт чок эки-зыда киирген. Чижээ, 80 харлыг Мейр Ланскиниң өнчүзү 100 млн. доллар. «Эң бай» 400 кижиниң санынга «Форбс мэгэзин» журналдың ээзи база кире берген, ынчалза-даа ол бодунуң олча-ажылын [illegible].

ДҮВҮРЕНЧИГ ТҮҢНЕЛДЕР

БОНН. (СЭТА). Чурттуң солуннары, радиозу болгаш телевидениези бүдүрүлге черлериниң азы фирмаларының [illegible] ГФР-де ажыл чок муң-муң [illegible] дыр турар. Ынчалза-даа Нюрнбергте [illegible] федералдыг албан чериниң [illegible] сагыш дүвүрээшкинниг болдурган бо чылдың августа ГФР-те ажыл чок кижилерниң саны 1.797 муң чедип, чурттуң ажылдаар шыдаар чонунуң 7,4 хуузу болган. Капиталистиг ол чурттуң үжениң чурттакчы бүрү [illegible] азы бүдүрүлге черинден үнген, ынзарга 185 муң барыын-герман аныяк оолдар болгаш кыстар ажылдаар чер тып албайн турар.

«Нойе Рур-Цайтунг» солуннуң бижээни-биле алырга, [illegible] черинде чангыс кижи ажылдаар хостуг черге 27 кижи манап турар.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БОНН. (СЭТА). Австрияның [illegible] Рудольф Кирхшлегер [illegible] конференциязынга [illegible] «Чөөн болгаш Барыын чурттар аразынга политиктиг-даа, даштыкы экономиктиг-даа харылзааларның айтырыглары ГФР-ниң удуртукчулары-биле бистиң бөсе [illegible] тургуза [illegible] Европа [illegible]

ПАП АГЕНТИЛЕЛДИҢ ДЫҢНАДЫЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың Берн (Швейцария) элчин [illegible] сунуп сөөлгү дыңнадыны бүзүрээр алырга. Швейцарияның полициязы Польша Улус Республиканың Берн хоорайда элчин черинге бажыңын ПУР-нуң ында дипломаттыг [illegible] хостаан.

[illegible] ПАП агентизи [illegible]

⊙ ⊙ ⊙

Күрүне найысылалы болу берген София хоорайның кырынга национал туктуң кииский бергенинден бээр чүс ажыг чыл эрткен. Оон 38 чылдары улус эрге-чагыргазының чылдарынга хамааржыр. Ол сөөлгү чылдарда София эң онзагай сайзыралды алган. Болгарияның найысылалы чүгле өзүп улгаткан эвес, чалыыткаан, чараш чаагайы кайгамчык болу берген.

ЧУРУКТА: Совет Армияга—хостакчыга тураскаатткан монумент.

О. ЛИТВИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

⊙ ⊙ ⊙

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

● ТОКИО. Гумма префектурада дөрт ажылчыннарның Бүгү-япон профэвилелиниң [illegible] ужурлуг. Съездиде ол ышкаш чуртка чангыс дай ажылчын фронтуну тургузарының айтырыглары база чугаалажып көөр.

● ХАРАРЕ. 26 харлыг Линда Пирсон Зимбабведе эң-не баштайгы херээжен ужудукчу болган.

—Ынчаарда Хараре — Габороне аразынга аңаа-ла ужудуушкун боор турган. Пассажирлер ужудукчу хептиг аныяк кыс салонга кирип кээрге, үдекчи кижи деп бодааш, эскербейн олурганнар. Кажан Линда ужудукчунуң санда[illegible] чамдыктары бот-боттарынче кайгажып көрген. «Олар мени бадып каан, удурланып четтикпейн чорда, моторну ковчуг дүрген ажылдадынкаш, самолётту агаарже көдүрүптүм»— деп, ол корреспондентилерге черге хонупканын [illegible].

Линданың ужударынга оон база-ла ужудукчу ачазы өөреди каан. Зимбабвениң хамаарышпас чорукту чедип алганының соонда Пирсоннарның өг-бүлезэ Кенията тургаш, төрээн черинге ээп чанып келген. Линда Харарега тургаш, найысылалдың аэропортунуң курузун дооскаш, шылгалдаларны чедиишкинниг дужааган болгаш ол аныяк республиканың профессионал ужудукчуларының санынга кирген.

● САН-ФРАНЦИСКО. Американнарның хөй кезии Рейганның администрациязы чуртта ажыл чок чорук талазы-биле кризис дээш долузу-биле харыылаар ужурлуг деп санап турар. Ажыл чок артар чорук АКШ-тың барык өнгү хамаатызынга хамааржып турар апарган. Ол дугайын Калифорния штатка кылган хөй [illegible] «Сан-Франциско кроникл» солун парлаан.

Айтырыг харыылачы [illegible] американнарның 60 хире [illegible] ажыл чок боор турары бо[illegible] деп санап турар.

(СЭТА).

КЕЗЕМЧЕ ХАРЫЫСАЛГАЗЫНЧЕ КИИРГЕН

ВАРШАВА. (СЭТА). Бо чылдың август 31-де өнчүк-чөн[illegible] тып хоругдаттырган кижилерниң херээн ПУР-нуң суд органнарының [illegible] ПАП агентство дыңнаткан. [illegible] биле үреп, улусчу эрге-чагыргаларга удур өөнчүк-чөнгээлерни организастаап бодуун кижилерниң кеземчениң харыысалгазынче киирген.

КОС-КОР деп контрреволюстуг организацияның удуртукчуларының кургугге удур хөделиишкиннериниң [illegible] кылганы дээш хоругдаткан ол кижилерин буруудадып тур.

Сентябрь 12—фашизмге хилинчектеттиргеннерниң делегей хүнү

ФАШИЗМ ЭРТПЕС

Сентябрьда төөгүлүг болуушкуннар хөй болган. Онзагай черни XX чүс чылдың эң-не берге үелериниң бирээзи улустарның фашизмге удур демиселиниң дугайында сагындырыг — фашизмге хилинчектеттиргеннерниң делегей хүнү ээлеп турар. ГДР-ниң антифашистерниң инициативазы-биле ону күстүң баштайгы айының ийиги воскресеньезинде демдеглеп турар.

Ол хүн антифашистер, гитлерчи «өлүм лагерьлериниң» хоругдаттырганнары [illegible], хилинчектедип өлүрткен патриоттарның [illegible] делегейниң ийиги дайынының [illegible] ёзулап турар.

Делегей хөй-ниитизи Совет Эвилелинге канчаар-даа аажок ханы өөрүп четтиргениң илергейлеп. Европаның улустарын нацисчи кулданыышкындан хостаан, кижи төрелгетенин «хүрең халап» камгалап алган совет солдаттарының өндүр улуг [illegible] дыш турарлар. Оон-биле кады ол хүн фашизмге удур серемчилелдиг болурунуң эргежок чугулазын кичээндирип турар.

Дайын [illegible] эртпээн соонда, антифашистер болгаш демократтар фашизмниң бажын катап ковайтырын ын[illegible] дагын боддурбас, кижи төрелгетенниң эң-не үнелиг чүүлү — тайбыңны камгалап алыр деп даңгырагланнар.

Совет Армияның чаңныктыг согуушкуннарындан гитлерчи Германияның буурап дүшкени 1945 чылдың май айындан бээр үеде Рейнниң болгаш Дунайның, Сенаның болгаш Темзаның, Одерниң болгаш Влтаваның уннарын дамчып хөй-ле суг аккан. А ол дангырак амгы-даа үеде бодунуң ужур-дузазын чидирбээн. Фашизмниң оруун эң баштай доза турган испан [illegible] «Но пасаран» («Олар эртпес») деп долгуу бо-даа үеде чугула.

ГФР-де неонацистер сула чашпан турар. Эрге-чагыргаларның билбээченнеп турарын ажыглап алгаш, олар хоорай, суурлар кулумчуларынче унуп, антифашистерже болгаш тайбың дээш демиселчилерже халдап, депшилгелиг организацияларның турар бажыңнарын үрегдеп турарлар. «Квик» журналдың медээзи-[illegible] тер ГФР-ге чүгле эрткен чылын бооп 1920 айбыг [illegible], бомбалар [illegible]

[illegible] көрүп турар.

Ак бажыңга Рейганның администрациязы келген соонда американ «куруннер» бажын [illegible] администрация-биле төрелдештирген. Фашистиг [illegible] АКШ-тың неофашистери боттарының чыышкылары болгаш хуралдарын аажок-биле эргидеп турарлар. Нацистиг литература ап турар американнарның санын [illegible] миллион четчен. [illegible] АКШ-тың [illegible] а тайбың талалакчыларын, хамааты эргелер дээш демиселдиң активчилерин хорамчылап, кызамдап турары черле ажаа эвес.

Италияның фашисчи бөлүктелгелериниң [illegible] сапаар чуве болза ама-ама савын херек. «Итали бөлүзүнүң» фашизми араатанныг [illegible] бомба чалыдыргазы бо[illegible].

«Аваа-ла фашизм» Францияда база бар: «Дельта отряды», «Пейперниң бөлүү», «Корум-чурум болгаш чаа чөптүг чорук»— чуртта кедереп турар неонацисчи хөй бөлүктелгелерниң чүгле чижу ол-дур. М. Фредриксон дээрзиниң баштап турары национал болгаш Европага хамаарышкан [illegible] (ФАНЕ) онзагайлап турар. ФАНЕ кижи төрелгетенге удур Гитлерниң кемтерек үүлгедиишкинин алгап-мактап, «ак расаны болгаш барыын цивилизацияны катап тургузар» дээш хөделип, фюрерни сактып ёзулаарының байырлалдарын эрттирип турар. ГФР-ниң болгаш АКШ-тың, Италияның болгаш Турцияның, Мурнуу-Африка Республиканың болгаш Чилиниң хөй чурттуң неонацисчи организацияларын болгаш бөлүктелгелерин [illegible] «Кара интернационалдың» [illegible] ФАНЕ бактаап турар.

Фашизм-биле демиселге олдарның сактып ёзулаарын эң-не чогумчалыг аргазы болза чер кырынга тайбың дээш, чепсекленииниң дужурери болгаш [illegible] дээш, вашингтон администрациязының [illegible]

[illegible] удур шиитпирлиг демиселчиле болур деп, антифашистер болгаш демократтар бурунгаар бүдүргени. Чугум ва ынчангаш фашизмге удур демиселчилер дайынга удур шимчээшкинниң мурнуку одуруунда туруп турарлар.

[illegible]

Антифашистерниң [illegible] Удурланыышкынның демиселчилерниң делегей федерациязы (ФИР) [illegible] катап ковайрынга удур илерээр [illegible] тып, Удурланышкынның өлгеп маадырларының тураскаалын мыкыты-биле сантып, ёзулап, кижи төрелгетенге удур кем-херек үүлгеткен гитлержилерге кеземче көргүзерин чедип алыр дээш туржуп турар. Ливанга удур израиль [illegible] бурууладып шапкан.

ФИР нейтроннуг чепсекти долу хемчээл-биле бүдүрер, Барыын Европага ортумак ыраккшылдыг чаа американ ракеталарын тургузар деп американ чазактың шиитпирин шыңгыы бурууну шапкан. [illegible] шериг талазы-биле [illegible] Европа конференциязының [illegible]

Р. СЕРЕБРЕННИКОВ.
(СЭТА).

«Шынның» конкурузунга

ХООЧУННУҢ СӨЗҮ

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан эң эки очерк, рассказ, фельетон, репортаж болгаш чугула айтырыг көдүрген база публицистиг чүүлдер, эң эки фото болгаш чураан чурук дээш, «Шынның» конкурузу уламчылап турар болгай, эргим номчукчулар. Чыл төнчүзүнге чедир ам каш-ла ай арткан. Ынчангаш анаа идепкейлиг киржикниче авторларны база катап чалап тур.

«...Ча, Лексей, сен ам мээн мойнумда сагыызын эвес-ле болгай сен. Кижилер аразынга өзүп доругуп ал!...»

А. М. ГОРЬКИЙ.

I. ЧАЛЫЫ ЧЫЛДАР

— Ийет!— диген, тегерик ширээ артында дуңзаажып олурган менче йоптуг, саргылзымаар карактары-биле авилең көргеш, сегел садын сарбайтыр хүлүмзүрээш, Кыргыс ирей чугаазын эгеледи эвес-не.

— Бир-тээ силер мени [illegible] нуурган келген болганымдан, че харын, чугаалаайн. Бо уялыг, кижи уктуг. Алды чүс ажыг баш чылгазыг Герасим Василий азы Кара-Сээн Мачыылай деп кулдамык, бой орустуң хөлечии —чылгычы ады, семиргенир. [illegible] кызыл партизан [illegible] аттелдиг, ажылчак — дээгүреш даңгырап, серт-бург ажылыг Кыргыс Сүндүй деп ашак-биле уян, хөй ажы төлү дээш, отка-кеске дүшкү деп чажып белиннеп олурар Түлүш Даржай дээр чолдаачылаар кадайның ортун оглу мен.

Чежемейнин дөңгүн-шериин-даа бол, ачамның тайгамның [illegible] дениш бар чораан маалы уругдааш, хөй төрепчилеп [illegible] рин, чорааш сорттуген аргамчыны уруг шинны-биле карак чивеш аразында иле тыртып алырып, дүннеп хонган, төлүг тоңдуңуру, аъттың сыр-кара малы-биле келгеш, ужун үнгелен чорда, кымчы база-биле далбаарады шаап аарып кейгап, мачадап-даа хаймас чораан мен. Бөдүмге салгал болуп чедип келген ачамның ол уран аргазы-биле тыртымнаан өлүректи кымчы азы урук-биле домнай шаап алыры менээ анаа чүве турган.

Кара-Сээн Мачыылай биле ачам, ыт биле бөрү ышкаш, [illegible] ашаа:

Өөк-ле — Туран черинейден
Өөскүн үнген хувискаалды,
Өөр-ле күзээн араттарның
Өннүү болган орус чоону.

Кара-Ыяштың черинейден
Хайнып үнген хувискаалды,
Камды күзээн араттарның
Хазы болган орус чоону—

деп ырлагылаар-даа чораан. Бичии апканда, ол бодун «онбоо туткаш, ак орустар-биле сүрүшпезимзе-даа, кызыл партизан Адыг-Түлүш Чүлдүмнүң аравысче сут акпас эжи, холбаачызы мен!»— дээр. Кызыл Шеригге, Абаканның демир-орук аксынга чедир, аъттар чедиришкеш келгенин «фронтуга чордум!»— деп хөөрегилээр турган. «Боттарынар азыранчып өөреннер, алыскакчыскек, тыртым база чорбаяр, кижилен алырының орлунга, бээрн дээре!»—деп сургагылаар чораан. Бистер — алышкылар, угбашкылар—ону сагып келген бис. Айтырыг бодумга хамаарыштыр салдынган болганда, ам ачам болгаш өг-бүлем дугайында болзун!

Улуг-даа, биче-даа херектиң эгези, салгал— чаңчылдары турар болгай. Бии-Хемниң Тарлаг эге-чада школазынга үжүк-чурагайны дөңгүп-ле таныш алыр билек, ол үеде неп-тераэн «бир үжүк-бижиктиг кижи үш бижик билбес кижини өөредир»— деп кыйгырыг өзугаар, аадан-сумка азынгаш, арбанга ном-дептер караа айтып, арөэ үүрүнүн даргаазы-даа болу берген чоруп турдум. Боду чүве кылбас кижи өскелерге үлегер, баштың болуп шыдавас. Ынчан чаа-ла өөректелген сыын, чылгы, хой, чер ажылдыг «Өөк» курлеи-номнуң улуг кадарчызы Маады Сүрүнге эштенчи чылгычы, дөртен аъттаа андаазып, иилир кошкан үем-чергем оолдар-биле тараа, сиген кылыр үүле-хүлээлгелиг-даа турган мен. Харын ол бүгүнүң сыдаа-биле шору кежээ эр дирлип, 1924 чылда болган ТАР-ның улустуң сес дугаар Улуг Хуралынга [illegible] ның мурнундан төлээ болуп олурушканымны утпас мен. Ол үеде мени хүлээдип турган кижилерден боттары безин мөлдүк-калдыш ноючуур, бичир, [illegible] ларым — Дөңгүштей, Комбу-Баныр Түлүштерни, кадыы тараа споптай баглаар турган эжим, чоорту машина, тапчолаачызы, эш турачы дайынчы четкен Сат Кызыл-Тасты, ыр-шоорга кирип, эрес-кайгал ат-сураа үнген Маады Бакылдайны эки сактыр мен — дээрге:

— Охаай, Кыргыс, Бакылдай дээрзи канчап ыр-шоорга кирип, эрес-кайгал дирти берген чүве ирги?— деп сонуургадым. Кижим эмчийтир хүлүмзүрээш:

— Ол шаг-биле алырга, шымбай өрү дешшилегени, арай эрттир хувискаалчаап эп-тир ийин—дээш, дараазында чугаалады.— Чүү болганыл дээр болза, ужур Бакылдай ынчан Тарлагның Доора-Тей кырынга кызыл-булуң тургузаар деп [illegible]

— Чүге ылап-ла төй кырынга тудар чүвел?— деп, ашактар айтырарга:

— Ынчанмайн канчаар, кызыл-булуң дээрге кегээрел чери-дир. Ындыг болганда, ол чонга бүгү-ле дөрт чүктен [illegible] бедик черге турар, а оон ыш-даа шашкы безе-ла Кызыл тук, ловунар-биле дерип ужурлуг—деп, ол угаадыр турган. Ашактар оон [illegible].

— Терен-не бодаа-дыр!

— Баш-даа бар-ла-дыр! — [illegible] а аныяктар ортузунга мындыг кожамык нептерээн чүве-дир:

Кырган, чалыы кегээрелдир
Кызыл-туктуг Доора-Тейни,
Кызыл-булуң тургузаар дээн
Кызыл чаактыг

Бакылдайны.

Каткымны шеглеп алгаш:

— Кызыл-булуң-биле чүү болган ынчаш, ирей?—дидим.

— Бүткен-не болгай. Чүгле бедик тей кырынга эвес, оон баарынга, оргу черге туткан чүве. Ам оон оруң-хүнү-даа Маады Бакылдайның боду дээ чок. Ынчалза-даа Өөк, Тарлагдан, черле ынчаш, кожууң кызыындап, эзээш эвес эртем суюлдуг, алдар-сураглыг кижилер өзүп үнген. ам районну арта-ла тараалан-хадылаа, орденниг Бии-Хем дижир-дир. Анаа төрүттүнген мен. Кайгал Бакылдайның оңу хөй барбааны ол-дур ийин!— дээш, Кыргыс чиик-адак тура халааш, аъш-чем, аяк-сава энчеп салгаш, тоожуушкунуп үргүлчүлээри-биле эштештир олуруп «Ийет!»— деп алды.

(Уламчылаар).

С. МОЛДУРГА.

Сентябрь 12—Чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүнү

МАҢНААРЫ— КАДЫКШЫЛДЫ БЫЖЫГЛААРЫ

Чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүнүнде Таллинниң парук спортунуң төвүнүң чанында «Старт» клубтуң кежигүннери «1+2» демдек-биле маңнап үнер. Оон ужуру мындыг. Бүдүрүлгеде кады ажылдап турар эштери, өөнүктери база кожалары-биле сентябрь 12-де чадаг чарышка кижи бүрүзү [illegible] дээн ол.

Чадаг чарыш-биле кадыкшыл быжыглаарының чүс ажыг мактарын «Старт» катыштырып турар. Олар колдуунда-ла школачылар, студентилер, [illegible] лар, эртемденнер. Өг-бүлезиниң кежигүннери-биле оларның бир кезии-биле кады маңнажып турарлар. Маңнаарынга тускай белеткели чок турган кижилер ам бо хүннерде каш-каш километр дистанцияны улуг бергедээшкин чокка эртер болу бергеннер.

[illegible] эриктериниң кадыы дөрт ажыг километр дистанцияга «Старт» клубтуң кежигүннери сентябрь 12-де чадаг чарышка киржир. Херек демдектерин, [illegible] рышканнарга тыпсыр. Маргылдаалар Таллинниң бүгү районнарынга эртер. «Динамо» стадионунга эртгиреря кордунген школачылар чарыжының эстафетазы эң солун болгаш мас-салыг болур. Күш-культура [illegible] болгаш чурттап турар черлерниң ааһы-биле маргылдааларга хөй кижилер киржир. Республиканың найысылалының парктарының аллеяларынга, ногаан зоназынга 7-ден 70 хар чедир назылыгларның аңгы-аңгы дистанцияларга [illegible].

Чадаг чарышка Эстонияда [illegible] коллективтерниң шаңналы дээш Харку, Маарду, Вильянди хоорайлары даштындыр чадаг чарыш маргылдааларын чорудары чаңчылчаан. «Стайер километрлери» чарыш хөй киржикчилерниң апарган. Чадаг чарыш [illegible] теттери белеткел ажылын доосаан. Чадаг чарыш бүгү Эстонияга [illegible].

Тартуска курлуг университетти удавас 350 харлаар. Ол [illegible] «Юбилейниң чарыжы» маргылдааларны чиик атлетика манежинге студентилер эртгирерлер. Нарваның кудумчуларынга «Марафон поезд» хүнү сентябрь он ийиде болур. Хоорайның эң чүгүрүктери Петровск шөлдөн старттап үнер, чадаг чарышка мактар оларга удажыр. Эң сөөлгү этапка бичии уруглар вагону кестир, оон пассажирлери — бүрүзү Нарваның уруглар садтарының чаштары.

БАЙЫРЛАЛДЫҢ СТАРТТАРЫ

Бөгүн кадыкшылдың спортчу байырлалы — чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүнү. Бо спортчу байырлалда республиканың күш-ажылчы коллективтери, ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң студентилери, [illegible] лериниң сургуулдары, [illegible] чилери организастыг-биле киржип турар. Ол дээрге Коммунистиг партияның Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг болуруң улам мыя көдүрер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырары дээш чоруттунган [illegible] кижилерниң кадыы дээш партияның, күрүнениң сагыш салыышкынынга хары болурдур. Спортту массалыг болдурары, оон [illegible] Коммунистиг партия. Совет күрүне совет эрге-чагыргазының баштайгы чылдарындан-на сагыш салып келген.

Совет спорттуң төөгүзүнде солун мындыг факт бар. Күш-ажылдың культуразының Күрүнениң Төп институдун Москвага тургузарын базылаан декретке Владимир Ильич Ленин 1920 чылдың декабрь 1-де ат салган, ол институтту Кадык камгалалының улус комиссариадының составынга киргеп, азы оңу медицина институттары-биле чаңгыс одуругга киирген. Ол дээрге чуртта күш-культураның кол сорулгазы — чонну кадыын камгалаарынга баргаш болуру дээрзин айытканы-дыр.

Бөгүн кадыкшылдың старттарынче бүгү чон, бичии чаштарда эгелээш улуг [illegible] [illegible]

[illegible] «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг [illegible] улетнур болгаш аъш-чем садыгларының, дааранылга фабрикаларының [illegible] Тываның электри четкилериниң коллективтери старттарга организастыг үнер.

АМЫДЫРАЛЫМ-БИЛЕ ТУДУШ

Мен школачы чылдарымда уругларның спорт школазынга база өөренип турган мен. Чиик атлетиканың хевирлеринге, ылангыя чоок дистанциялар маңнаарынга, хол бөмбүүн ойнаарынга кончуг соңуургалдыг мен. Школалар аразында чиик атлетика талазы-биле маргылдааларга школамның адын камгалаар маргылдааларга үргүлчү киржип чордум.

Школаны 3 чыл мурнунда дооскаш, ам Кызылдың педагогика институдунуң филология факультединиң үшкү курузунда өөренип турар мен. Институттуң спортчу командаларында киржип турар мен. Бистиң волейбол командавыс өске өөредилге черлериниң командалары-биле спортту ужуражылгаларга багай эвес [illegible] Чадаг чарыш маргылдаазынга эштерим-биле, бир демей, киржип тур мен. Спортчу байырлалга киржири магалыг-дыр. Мээң амыдыралым өөредилгем спорт-биле тудуш.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ, студент.

АГААР

Республиканың, Кызылга бөгүн эдир булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын угланыышкынның хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 3—5, хүндүс 16—21 градус чылыыр.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — «Бирзиганылары-биле, [illegible]». 9.00 — «Дамырактар». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.15 — «[illegible]». Эртем-нептередилгг программа. 12.00 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.30 — «Совет Эвилелдиң [illegible] тыны өпциттериниң [illegible]». 12.45 — «Кедээниң [illegible]». 13.15 — «Музыка киоскузу». 14.15 — К. Симонов.— «[illegible] районундан келген оол». Москваның Ленинчи комсомол аттыг театрының фильм-шии. 15.40 — «Кудрявцевы». Документалдыг фильм. 16.30 — Бөгүн — Танкистер хүнү. ССРЭ-ниң камгалал министерствозунуң Кол куяктыг танк эргелелиниң начальниги генерал-полковник Ю. М. Потаповтуң чугаазы. 16.45 — Совет Армияның Төп үлегерлиг театрынга Танкистер хүнүнге тураскааткан концерт. 17.30 — «Шоодай яблоко». «[illegible]» кажан канчаар дилеп тургаңыл». Мультфильмнер. 18.00 — «Дөзегей панорамазы». 18.45 — П. Гертель — «[illegible]». Новосибирскиниң опера болгаш балет театрының шиизи. 20.05 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.45 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. Грециядан дамчыдылга. Ол төнгенде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 15.20 — Уругларга фильм — «Чырав [illegible] аъты». 16.20 — Бутга хааштаар спортка ССРЭ чемпионады. «Крылатское» спорт комплекизинден дамчыдыр. 17.15 — «Дээрги [illegible]». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 18.20 — Бистиң [illegible] чугаалары. 19.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң дамчуламаларывыс». 45-ки фильм — «1961-ги чыл». 20.00 — «[illegible]». «Хрушка болгаш Финляндия чаа уругларлары». 2-ги дамчыдылга. 20.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Минск) — «Торпедо» (Москва). 2-ги кезээ. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.55 — «Чугаа [illegible]». Уран-чечен фильм.

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Римнинин адыгжыгаш». 18.35 — «[illegible]». Бүгүэвилелдиң А. М. Горький аттыг литературлуг [illegible]. 19.00 — «Хүрээ чаа медалери». [illegible]. 19.15 — Телемедээлер. 19.30 — «[illegible]». Телефильм. 19.50 — «Улуг [illegible]». Информастыг-публицистиг программа. 20.20 — Чыргалаар. 20.35 — «Литература болгаш амыдырал». 21.00—22.10 — «Шиичи [illegible]». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ

«ПИОНЕР»: «№ 404 кинопанарамы» 12.30, «[illegible]» 10.30, 13.50, «Байырлал» [illegible] чугаадан шолтааш кино» 21.45, 12.30, 15.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кегээнче-биле калы ужуражылгазы» 10.00, «Крамерге удур Крамер» 11.30, «Эрес [illegible]» 12.30, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киночулдыр [illegible]» 15.30, «[illegible]» 18.30, 20.30 шактарда.

КЫРГАН-АВА ЧОРГААРАЛЫ

Бисте «кырганавар кааа-даа хуулгуртур» дижири [illegible] кырган-аваалар база шимаа-ла бүдүн хамаатылар. Оларның хирээ назынын Совет күрүнезиниң пенсия дузаламчызын магалыдаан. Амыдыралының бүгү дургузунда ажылдыг бүдүрген ажыл-ажи хилис барбааны ол ышкажыл. Хөй ажы-төлүү азырап өстүрерге база магалыг. Урут-дарыг аравазынга атка-дүвзы кирүне челерин турар. Силлимаа Долбакаевна Самбуу шаа шинтерларыны берген, бүгүнде кырган-ава. Ол — Маадыр-не.

Өөнү-тергни чер— Улуг-Хемниң Чааты, Жданов аттыг совхозка барып үжен чыл тураам хөй малдар келген. [illegible] чаа [illegible] Чөдураа [illegible] турган бердие.

[illegible] берген [illegible] чорааш. Кезээде урут-дарыг аравазынга чоруур болгаш, оон баштакка чаңчыккан, бирээни-ле чугаалаан болур мындыг кижи. Бо удаада ол база-ла бо [illegible] Саяничыгаш ынчаар кады [illegible] чаңчылы-биле хол куруг черле олурбас, аъш-чемчи белеткээр, [illegible] олурар. Бичии кижи кырган-авазынга дыка-ла ынак, оон чарылбас. Оозу база-ла ону чаптаар, ойнадыр, хөглевир, хайгаараар.

Ол-ла ынчан чугаа кадында кырганың ажы-төлүнүң уругларының [illegible] мен. Оларны чеже дээр силер? Шынап-ла аас-кежиктиг ава, кырган-ава бодду. Он оолду, кысты азырап өстүрген. Бо хүннерде олар шупту ажылдап, чурттап, өөскиири өөренни чоруурлар. Олар шуптузу авазының аас-кежии, өөрүшкүзү болу берген.

Улуг оглу Болат-оол Наңнат «Улуг-Хая» совхозта [illegible]. Ол өг-бүле 12 уруглуг. База бир оглу Силлимаа Доспан-оол ол-ла Чодураа салбырында тракторист. Хову-шөлдерниң ыраажызы хамназрак-биле коргуураалап тракторун [illegible] рээ дээш барзан болган. Бо өг-бүледе дөрт бичии кижи өзүп орар. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырында Силлимаа Долбакаевнаның өске-даа уруглары ажылдап, чурттап чоруурлар. Оларның бирээзи Казак-оол — чолаачы, олар беш уруглуг. Ол-ла суурда сазыгжы Елена Ажы база-ла бо Маадыр-ненниң уруу, боду үш уруглуг. Намажай Тамара Ийи-Талда ясли-садта ажылдап турар. База бир уруу Баларчы Мария—почтада, оон бичии кызы кырган-авазынга бо-ла чеде бээр. Ак-Тал суурда башкы Лидия Осумаа, библиотекарь Ирина Кыргыс оларның уруглары амыдыралдың чечектери болуп, өзүп орарлар.

Аас-кежиктиг кырган-аваның ийи хеймер кыстары — Анюта биле Татьяна. Баштайгызы садыг техникумунда өөренип турар, хеймери бо чылын чаа [illegible]. Оларга авазыбиле кады чурттап, ылангыя чайгы үеде оон огород ажылынга, хаван ажаарынга дузалажырлар. Суурга хөй чылдарда чурттап [illegible] болза, картофель, согуна ышкаш ногааларны өстүрүп, хавааны база азырап турар болду. Хире-чергези-биле дузалал ажыл-агыйлыг болбаска черле таарымча чок дээрзин Долбакаевна шын-на сеткили-биле чугаалап орду.

Он уругларының ажытөлү ам бээин үжен кижи чеде бергенни кырган-ава-биле кады чугаалажып, санап ордувус. Олар ам-даа немежир, өзер болбайн аан. Магалыг чагай үеде чурттап, ажытөлүнүң, оларның уругларының аас-кежиктиг чурттаалгазын көрүп, Маадыр-не Силлимаа Долбакаевна Самбуу аваа чоргаарланып чоруур.

Б. ДИРЧИН.

Петропавловск-Камчатскиниң дыка хөй чурттанчылары дыштаныр хүннерин чараш агаар-бойдустуг черлерге эрттирип турарлар. Арга-арыгже, пляж база далай кыдыынын сеггүүстээшкинимче баарда ырадыр чоруур албан эвес. Дыштанырынга эң эптиг чер—Никольск бедигээнинде чаптыган чурумалдыг парк бо-ла болгай.

И. ВАНШТЕЙННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭЖИНИҢ БАЖЫНДА...

(Шоодуглуг чечен чугаа)

Сөөлгү кичээл төнген соонда үр-даа болбаанда дем чаала өөреникчилер долу турган класстар шөлээн апарган. Аштанчы угбай сүтлүг демирхүүшкарын кодурүп алгаш, ынаар ужунда бир классче далаш чок базып кире берген. Чалатчан ада-иелер ийи чалгыстан кылаштажып кээп, каңа хуралдаалаарын бот-боттарындан айтырыш, коридорда сөөлалар душтарынга чөлениш тургулап алган, аразында аал-таавыш чугаалажып турганнар.

— Ниити ада-ие хуралы чүве ирги бе?—деп, чолаачы Саадык айтырган.

— Класс хуралы турган боор ийин. Оон башка келген улус мооп хөй турар болгай аан—деп, херээжен үн харыылаан.

— Класс-даа хуралы эвес дижир чорду. Чүрүм сайгылгазы багай, өөредилгези кошкак уругларның ада-иелерин чалаан чүве деп дыңнадым—деп, суурда оон үрүп кулактыг херээженниң бажыы Ак-кыс улашкан.—Хуралды өөредилге эргелекчизи башкы-биле совхозта ажылчын комитет даргазы Чулдум-оол эрттирер деп чорбадыыс.

Ак-кыс кайын чадар: класска ада-иелер олурупкан биле хоочун башкы Эрес Чыргалович-биле кады чоокта чаа ажылчын комитет даргазы эрге-дужаал алган Иван Чулдум-оол бо кирип келгеннер.

Башкы столунуң кырынга Иван Дажыевич бодунуң улуг кара портфелин салгаш, оозунуң иштин оожум ужеп, чамдык саазыннарны ужулгаш, чугурты көргүлээш, эимелей наап ап эгелээн. Өөредилге эргелекчизи чалатчан ада-иелер шуптузу келген бе дээш онча ланай көргеш, чугаалаан.

— Чүрүм-сайгылгазы берге болгаш өөредилгези кошкак уругларның ада-иелерин чалап алгаш, олар-биле беседа чорудары Иван Дажыевич кончуг күзээн кижи чүве. Ынчангаш силерни бөгүн бөөр чалаан чылдагааныывыс бо. Ам даргага состен бээрин чөпшээреп көрүнер.

Ажылчын комитединиң даргазы, ингир дилээн чүве ышкаш, ол бо талаларже шимчиранналдыр көрген. Оон портфелин мурнунга бедидир салгаш эгелээн:

— Аныяк салгалды кижизидери дээрге бүгү-ниитениң херээ болгай, эштер. Маңаа ада-иелер, школа, хөй-нити дээш шупту киржир апаар. Ынчангаш бөгүн мээң силерге ноңгаа херим бо дээрзин билип олур боор силер.

Иван Дажыевич комнардан болгаш солуннардан дужуруп бижип алган состерин чазыг чок саададыр номчуй кагтыланаан, уругун баштарынга сиңип доктаазын дээнниг кезек када мыт чок тургулаарын олурганнар эскерип каан. Оон соонда ада-иелерниң аттарын адап, чамдыктарын чемелеп, чамдыктарын шуут кончуп эгелээн.

— Одаң-оол, сен чүге оглуңну багай кижизидип алган сен? Оглуңну сен болуң бир дугаарының кижизидип ужурлуг сен. Бурунгу хүн столовая соңгазын кара эш-биле буза шаап каан-дыр. Ол черле чүү деп чүвел?! Кайгаш-даа хамас кижи-дир мен, эштер.

— Соңганы шыдаңнаан мен, дарга—деп, Одаң-оол оожум чугаалаан.

— Кижи болуру чажыңдан, аът болуру кулунунда деп бурунгу шаглыг [illegible] чок [illegible] чораан болгай оңу бижик билиглиг бис дээш уттуп кааптарлыкыза кайын болур дээр силер. Серемаа угбай!—дээш аң артында ыыт-шимээн чок олурган кара тоннуг, назы харыы дорген ава берген херээженче чиге көрген:

— Силерниң Колицар тааныңар турган аза бир паровоз-биле демей кижи-дир. Аваа кижи чүге оңу биле тура хөй дивес силер? Эрткен пятницада шуут өрт үндүрүп кагтыган-дыр. Башкызын кошуп каап, соруп турган таакпызын чажырар чер тыппайн, портфелиниче суп кааш, дүп-те-даа чок дашкаар маңнап чоруй барган. Удавазында сазын каан портфелиниң иштинден ыш бургуттайнып келген дээр-дир. Харын-даа класска турган уруглар шырып кааш, дораан өжүрүп каан, чаяан болган...

Оңу дыңнааш, улустар өөрүшкү дазайым», «таргыл-даа бызыктыг болган-дыр» дижип, ында-мында шимээргей берген.

—Бодум база силер ышкаш ада киңи мен—деп, Иван Дажыевич уламчылаан.— Мен бодум-даа, кадайым-даа уруглар кижизиглилгезиниң дугайында чаңгыс эвес лекция, беседа дыңнап болур бис. Бөгүн бо чамдык ада-иелерниң уруглары тайылган-чуруумунда болгаш өөредилгезинде кандыг-кандыг аргаларны ажыглап болурун база чугурту чугаалажып [illegible]. Бистиң суурда эки сагылга-чуруумнуг ада-иелер хөй болгай. Мен бодаарымга, ындыг өг-бүлелер силерге дузалаар болза эки боор. Бодум хуумда мындыг санал бар: Одаң-оолдуң оглун эде кижизидеринге, оон өөредилгезин экижидеринге мен бодум киржийн. Мээң оглум Шолбандай үлегерден алзын.

— Ол-даа кончуг ыяк эвес-дыр!—деп, үнер оон немени үнүп турган.

Иван Дажыевичиниң арнында хүлүмзүрүг кулактарынга чедир чаттыла берген. Ол база уйн чугаалаар дээш шимээн чиирер коргуже-биле оп талаңы хөөр ору педүрүп чорда, эннеги, хаңгыры аңыза шимээн ыыткаш, калбаан дээн соонда ажылчын комитет даргазының кадайы Шеннит бо кире халып келген:

— Иван, дүрген чанаалы. Шолбаныывыс кызын халаг ээрик келгеш, улут көрүп [illegible] бээ [illegible] ажылганы чушка бере берди!—дээш, аныя [illegible] арыы бере [illegible].

[illegible]

— Иван Дажыевичиге дүрген дузаа тевирбес боле коржок-тур—дээш, улусту мечек-мечек, күштүг эгиннери-биле пайлазы хүлээпкешчеев, пе-лаштыг чүгкүн үнүп чыткан.

В. МОНГУШ.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу Алтайның болгаш Красноярскиниң медицина институттарының белеткел салбырларынга өөренир күзелдиг аныяк оолдар, кыстарны чалап турар. Белеткел салбырларынга дээскан ортумак эртемниг болгаш совхозтарның, тудугларның мурнакчы ажылчыннарын, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлеңнерден халашкан кижилерни, а ол ышкаш эмнелгелерде санитарларны хүлээп алыр. Белеткел салбырынга кирер аныяк ажылчыннарның практиктиг ажылының стажы бир чыл болур ужурлуг (өөредилге үезинде ажылы стажка кирбес). Санитарларның ажылының стажы ийи чыл. Сөөлгү чылдың ажылының стажы үзүлбээн болур.

Белеткел салбырынче кирер кижилер дараазында документилерни болур:

1. Ректорнуң адынга бааланыышкын (доктаатчан хевирнин бланыга).

2. Ортумак эртем дугайында документ (боду).

3. Үш чылдың [illegible] чериниң удуртукчузу, местком даргазы, ВЛКСМ комитединиң [illegible] ат салган характеристика.

4. Кадыкның байдалының дугайында терапевтиң, хирургтуң, невропатологтуң, дор эмчиниң, флюорография болгаш рентген шинчилгезиниң дугайында тускай бланыга бижип, ат салган 286-гы шынзылга. Медицина институдунга өөренип болуруунуң дугайында кол эмчиниң чөпшээрели база ол шынзылгага турар ужурлуг.

5. 3×4 хемчээлдиг, бөрт чок тырттырган 6 фото-чурук.

6. Өөредип чорутчан бижикти тускай бланыга долдурар болгаш бүдүрүлге чериниң удуртукчузу ат салгаш, тогерик таңманы кагар.

7. Күш-ажыл дептериниң хоолгазын чүгле бүдүрүлге чериниң удуртукчузу шынзыткаш, сүдлелиг таңманы кагар, паспортту, шериг билеткени кирер [illegible] [illegible] болгаш проф-эвилел билеттерин бежелал [illegible] үезинде документилерни [illegible].

Документилерни Кадык камгалал министерствозунга 1982 чылдың октябрь 25-ке чедир хүлээп алыр.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай Ленин кудумчузу № 10 бажың, кадрлар килдизи.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 4. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-22-35, секретариаттың 2-28-33, партийжы амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-21-75, культура килдизиниң 2-23-34, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-23-47, тасцпур килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун бээйин барганда 2-22-75 телефоннче долгаар.

Чагыг № 1882

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС-00623

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 214 (12003) | 1982 чылдың сентябрь 14, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

КАДРЛАРНЫ— КӨДЭЭГЕ

Кандыг-даа ажыл-херектиң чедиишкиннииг болуруң кижилер шиитпирлээр дээрзин партия кезээде демдеглеп келген. Ыңчангаш кедээде кадрлар-биле ажылды СЭКП обкомунуң аграр политиказының чарылбас кезии кылдыр көрүп турар. Ол дугайны СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың майда үндүрген «Колхозтарны болгаш совхозтарны удуртукчу кадрлар-биле база тускай эртемниглер-биле бызыглаар, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге оларның ролюн болгаш харыысалгазын бедидер дугайында» доктаалында тода айыттынган.

СЭКП-ниң XXVI съездизи социал хөгжүлдениң болгаш чоннуң амыдыралын экижидериниң программазын идип үндүрүп тура, чурттакчы чонну аъш-чем-биле хандырарын бирги чергениң айтырыы кылдыр чүгулалаан. Ону амыдыралга боттандырарын ССРЭ-ниң 1990 чылга чедир үеде Аъш-чем программазы айтып турар. Ол сорулганы күүседири— кедээ кадрларның солгаарлаттынмас херээ.

Бистиң республикада бедунуң ажылынга мергежээн, угаан-медерел талазы-биле бызылган, экономиканы болгаш ажылды удуртурун эки билир удуртукчулар болгаш тускай эртемниглер хөй. «Нарын» совхозтуң директору, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Мижит Кыргысович Дүгер, «Тес-Хем» совхозтуң кол инженери, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Маадыр-оол Сайын-Белекович Арапчор, «Кызыл тараачын» совхозтуң кол агроному Василий Игнатьевич Иконников, «Суглак» совхозтуң кол зоотехниги Артур Иванович Грудинин болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа он-он кадрлары ажылга кызымаа-биле, чоңга хүндүтүелдии-биле ылгалып турарлар. Олар эртем-техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганың нептередикчилери болгаш пропагандистери, чаа саналдарның эгеленикчилери, четтестер-биле эптеш чок болуп келгеннер.

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхоз чоокта чедир-ле хожудаңгай ажыл-агыйларның бирээзи турган. Аңаа Сергей Деңгүрович Седен-оол директорлап келген соонда, совхоз сегип эгелээн. Бо хүннерде ол ажыл-агый күрүнеге дук садарының чыл планын бүдүн-чартын катап, сүт садарының тос айлар планын ийи-чартык катап ажыр күүсеткен болгаш эът садарын чедиишкинниг уламчылап турар. Ажыл-ишчилер сүүр чоогунда Чүрек-Дөргүн аржаанында совхозтуң дыштанылга черинге ээлчежип дыштанып чайлаан. Ажылчын-даа, чоннуң амыдыралы-даа —директорнуң кичээнгейинде. Ниитиниң-даа, ажылчыннарның-даа дузалал ажыл-агыйы совхозтан дузаны ап, хөгжүп турар. Кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш, ол ышкаш сагыш човап чоруур удуртукчулар болгаш тускай эртемниглер кедээде эвээш эвес.

Ынчалза-даа болуунуң билиин бедиптес, ажылчыннардан негелдези сула, олутпай болгаш аазатпай, кылган ажылын карак ажыттаар, харын-даа шын эвес медээлер бээр кадрлар база чок эвес. Ындыг улустуң ниитилелге ажыы эвээш. Кадрларны шилип алырында, хуваарында болгаш кижизидеринде четпестер ажыл-ишке база идиг бербес. Удуртукчулардан болгаш тускай эртемниглерден партийжи негелдени шыңгыдадыр ужуру ол.

Сөөлгү беш чылда республикада дээди эртемниг совхозтар директорларының, тускай эртемниглерниң болгаш ортааны звено удуртукчуларының саны 1,6 катап өскен. Оларны бедидээриниң болгаш мергежил бедидериниң талазы-биле тускай чурум тургустунган. Өңгү беш чылда совхозтарның болгаш Кедээ ажыл-агый министерствозунга хамаарылган черлерниң 519 удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери билиг бедидериниң курстарын дооскан. А он бирги беш чылдың чыл бүрүзүнде 190 кижини, ооң иштинде дээди эртемниг 80 кижини мергежил бедидериниң факультеттеринче чорудар.

Кедээ ажыл-агый техникуму ортумаа-биле чылдың-на беш мергежилдиң 150 кадрларын белетнеп турар. Ында ортааны звенонуң удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглерниң билиин бедидер школа он беш чыл ажыр ажылдап келген. Аңаа чылдың-на 170-180 кижи өөренип турар. Олар-биле чергелештир Красноярскиниң болгаш Бурятияның кедээ ажыл-агый институттарынга чылда 80 хире кижи билиин бедидип турар. Бо бүгү хемчеглерниң соонда кедээ ажыл-агыйның кадрлары чоокку үеде четчи бээр хире. Ынчанмыже дыка хөй кадрлар (230 ажыг кижи) кедээ ажыл-агыйның тускай эртеми херегле ттинмес черлерде ажылдап турар. Ооң-биле чергелештир Таңды, Каа-Хем болгаш өске-даа районнарда кадрларның солчур чоруу хөй болуп артпышаан. Ооң уламындан кедээ ажыл-агыйда дээди болгаш ортумак тускай эртемниг кадрлар 69,4 хуу, а диплом чок ажылдакчыларның чүгле 14,3 хуузу бот-өөредилгеже хаара туттунган. Ылаңгыя Өвүрнүң «Кызыл тук», «Тыва», «Нарын» совхозтарның ортумак звено ажылдакчылары шуптузу тускай эртем чок. Агроному, инженери болгаш өске-даа тускай эртемниглери чок азы сула ажылдап турар совхозтар хөй.

Чурттуң район, область болгаш республика организацияларында ажылдап турар дыка хөй тускай эртемниглер колхозтарга болгаш совхозтарга ажылдаар күзелин илереткен. СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ол эгелээшкинни деткээн. Бистиң республикада «Кызыгаар» совхозтуң директору болган Баткар Белек-оол, «Хөндергей» совхозтуң директору апарган Дөңгак Самдаң болгаш оон-даа өске он ажыг тускай эртемниглер ол кыйгырыгны өзугаар кедээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге. Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүүн киирип эгелей берген. Оларның үлегерин эдерери чугула. Кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин болгаш өске-даа ажылдакчыларны совхозтарже чорударын организастаар болгаш контрольдаар талазы-биле республика болгаш район комиссиялары ук ажылды башкарар ужурлуг. Удуртукчу болгаш тускай эртемниг кадрлар четчир болгаш бүгү тала-биле эки шыңнарлыг болган тудум-на, кедээ ажыл-агый шапкын хөгжүүр.

БҮГҮ КҮШТҮ— МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

СЭКП ОБКОМУНДА, РЕСПУБЛИКАНЫҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ПРОФОБЛЧӨВҮЛЕЛДЕ БОЛГАШ ВЛКСМ ОБКОМУНДА

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИН УЛАМЧЫЛААР

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому сентябрьның бирги он хонуунда мал чеми белеткелиниң талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген болгаш чогуур доктаалды хүлээп алган.

Мал чеми белеткелиниң талазы-биле районнарның социалистиг чарыжынга сентябрьның бирги он хонуунда барыын зонадан— Бай-Тайга районну он хонук дургузунда бүгү мал чемнериниң немелде өзүлдезин 25,4 хуу чедирген); төп зонадан — Таңды районну (он хонук дургузунда мал чеми белеткелиниң немелде өзүлдезин 11,3 хуу боттандырган) тиилекчилер деп санаан болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын база 200-200 рубльдиң акша шаңналдарын тывыскаар деп шиитпирлээн.

Сентябрьның бирги он хонуунда социалистиг чарыштың негелделерин күүседиишкини-биле мурнуу зонаның районнарының кайызынга-даа шаңналдыг черни тывыспаан. Мал чемнериниң белеткелин уламчылап турар.

АЖЫЛ ТҮЛҮКТЕВИШААН

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле малга четчир санныг чемни белеткеп алыр дээш ажылын уламчылавышаан. Ам бо хүннерде тараа, сиген шөлдеринде 15 звенода 146 кижи кок-сула ажаалдазында хаара туттунган. Ында МТЗ-50 маркалыг тракторларда 5 сиген кезер машиналы, 3 комбайнны, 2 грабльди, бир пресс-подборщикти, 7 автомашиналы болгаш ийи ДТ-150 маркалыг тракторну бызыглаан.

Чоокку хүннерге чедир сигенни 2007, силосту 1645, сенажты 420 тонналы белеткээн. Ол ышкаш Чаңгыс-Теректиң суггарылга системазының Улуг-Кыйыг деп черде тараа 850 гектарда көк-суланы ажаап кирипкен. Ортумаа-биле бир гектардан 18-20 центнер дүжүттү ажаап ап турар.

Көк-суланы бөлүп сараттаар звеноларда трактористер Чамзы Бавуу, Хүреш-оол Хертек, Балчый-Даваа Дамдын-оол оларның звенолары тиилекчи болуп, шилчиир чоруур вымпел-биле акша шаңналын алган. Совхозтуң ишчилери черлеп продукцияны пландан ажыр ажаап алыр дээш аразында социалистиг чарышты улам калбарткан ажылдап турар.

А. КАНЧЫЫР.

ЧЫЛДЫҢ КИРЖИР

Тожунуң ыяш ажыл-агыйы —район төвүнүң өске бүдүрүлгелеринге бодаарга, машина-техниказы арбын коллектив. Ынчангаш оон ишчилери ниитиниң малынга сиген белеткээр ажылга чылдың-на тоолептиг үлүүн киирип турар.

Эрткен чылдарда районнуң совхозтарынга бо коллективте ийи бригада ажылдап турган болза, бо чайын дөрт бригада ажылдап чайлаан. Олар «Тоора-Хем» совхозтуң Эн Суг, «Май 1» совхозтуң Эрги, Чумурту деп черлерде сигенни белеткээн. Бо удаада эрткен чылдардан үш катап хөй ажылчыннар киришкен. Бо чылын 500 тонна сиген белеткээр планныг, чоокку хүннерге чедир 450 тонналы белеткээн.

А. НУГУУРАН.

КҮСКҮ ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

(сентябрь 9-туң медээзи)

Он бирги беш чылдың ийиги чылының тараазының ажаалдазы республиканың районнарының хөй кезиинде массалыг апарган. Өстүрген дүжүттү шуптузун ажаап алыр, чидириг чок кадагалаар талазы-биле социалистиг чарыш чер бүрүзүнде калбарган.

Сентябрь 9-туң медээзин өзугаар алырга, 1550 гектар шөлдүң азы ажаар ужурлуг черниң 10,2 хуузунуң тараазы кестинген болгаш ол черниң 77 хуузунуң дүжүдү ажаа ттынган. Тарааны кезери эрткен чылдагыдан дүрген, а бастырары арай оожум болуп турар.

Таңды район тараазының 23,6 хуузун кескен болгаш ооң 70 хуузун бастырып алган. Дүжүт ажаалдазында социалистиг чарыштың бирги черинде ол район чоруп турар. Ооң дараазында черде— тараа культураларының 13,5 хуузун кестирген. 78 хуузун бастырып алган Бии-Хем район. Өске районнарның кескен тараазы ниити шөлдүң 5—6 хуузундан ашпайн турар. Дүжүт талазы-биле амдыызында Чөөн Хемчик район бирги черде. Ооң тараазының дүжүдү гектардан-на 8,3 центнер болуп турар. Бии-Хем районнуң бо көргүзүү — 7 центнер.

Ажыл-агыйлардан эң хөй тарааны (33 хуу) ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз кескен. Ук совхоз кескен тараазын дегерезин бастырып алган. «Коммунизмниң херели» совхоз биле Дуржугаа станциязында база бо ажыл шалын чоруп турар. Ынчалзажок дыка хөй ажыл-агыйлар дүжүт ажаалдазынче ам-даа кирбээн.

Тарааның бызары бо чылып орайтап турар. Ооң уламындан тарааның бөгү болгаш кудуруу кончуг хөй. А чогум дүжүт эрткен чылдагыдан 2,5 центнер хөй болгаш гектардан-на ортумаа-биле 5,5 центнер болуп турар. Каа-Хемде «Кызыл тук» совхозтуң бо хүннерге чедир ажаа ган тараазы гектардан-на 14,2 центнер, «Алдан-Маадыр» совхозтуң 14 центнер, «Большевик» совхозтуң 12,4 центнер болган.

Республика бо чылын 2344 гектар картофель ажаар. Ук шөл эрткен чылдагыдан эвээш. Ооң чүгле он беш гектары ажааттынган, а эрткен чылын 38 гектары ажааттынган турган. А алдынган дүжүдү 44,2 тонна азы бир гектарга оңаштыр 29,2 центнер болган. Эрткен чылын бо көргүзүг 69,7 центнер турган. 94 гектар картофелиниң тос гектарын казып алган «Октябрь 30 чылындан» өске совхозтар 2—1 гектарны ажааган. «Революцияның чалбыыжы» совхоз гектардан-на 70 центнерни ажаап алган, өске оон дээре көргүзүглерлиг совхоз чок.

Республикада 657 гектар капуста бар, ооң 94 гектары ажааттынган. Ногаазының дең кезиин ажаап алган район азы ажыл-агый, үш гектар капустазын ажаап алган «Чодураа» совхозту санаваска, чок болуп турар.

Кукурузаның 42 хуузу ажааттынган. «Х Улуг хурал», «Чыраа Бажы», «Тыва», «Хөндергей», Карл Маркс болгаш Тока аттыг совхозтар кукурузазын ажаап алган. «Искра», «Большевик» совхозтар бо хүннерде ажаалдазын доозар. Өске ажыл-агыйларның хөй кезии ук ажылга хожудап турар.

Республика бо чылын 160 муң гектар күскү чер андарар. Ам андарттынганы — тос муң гектар азы планның 5,7 хуузу. «Мөрен» 52 хуузун, «Чыраа-Бажы» 30 хуузун күүседип алган. Дыка хөй ажыл-агыйлар, чамдык шөлдерниң дүжүдү ажааттынган-даа болза, бо чүгула ажылды эгелевээн.

Күзүн чажар тарааны бо чылын элээн көвүдеткен болгаш 18240 гектар чедирген. азы бо талазы-биле планын күүселдези 243 хуу болган. Ылаңгыя «Революцияның чалбыыжы» 3200 гектарны, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 1800 гектарны, «Тиилелге» совхоз 1700 гектарны тараан.

Чаъс-чашкын көвүдеп, соок үе чоокшулап келген. А күскү хову ажылдары ниитизи-биле кончуг оожум болуп турар. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери, механизаторлар — чер ажылчыннары бүгү ажылдакчылары бо ажылдарже кичээнгейин күштелдирери чугула.

Хүннүң медээлери

ЧЕДИИШКИННЕР

Ак-Довурактың оруук септелге-тудуг участогунуң коллективи он бирги беш чылдың ийиги чылында чедиишкиннерлиг ажылдап турар. Ол ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн тэлептиг уткуур дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришкишаан, ажылдың шынарын бедидип, күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн бедиткелиниң түңнелинде эрткен сес айларның септелге болгаш тудуг планын кол көргүзүглер талазы-биле чедиишкинниг күүсеткен.

Чижээ, участок эрткен айларда 341 муң рубльдиң капитал септелгезин кылып чорудар турган, 362,5 муң рубльдиң ажылдарын кылган азы планын 106 хуу күүсеткен. Ооң иштинде республика ужур-дузалыг оруктарны 302 муң рубльге септеп, планын 101 хуу боттандырган. Район иштиниң оруктарының капитал септелгезиниң планын 136 хуу күүсеткен. Оруктарның үүрмек септелгезиниң планын 126 хуу күүседип, 60,4 муң рубльдин ажылдарын кылган.

Орук септелге-тудуг участогунуң коллективи бо чылдың септелге-тудуг ажылдарының планын Улуг Октябрьның 65 чыл оюнга чедир күүседир дээш хүлээлгезин боттандырар дээш шудургу ажылдап турар.

М. ООРЖАК.

СЕС АЙЛАРНЫЫН КҮҮСЕТКЕН

Кызылдың № 2 АТБ-зиниң коллективи сес айларның чүък сөөртүлгезиниң планын 103,8 хуу, чүък саарылгазының планын 102,5 хуу күүсеткен. АТБ-ниң чолаачылары чыл эгезинден 1,5 миллион тонна хире чүъкти сөөртчеп болгаш 24,8 миллион тонна-километрни ажылдап кылган. Ниитизи-биле АТБ коллективи бо үеге чедир 46,8 муң литр кывар-чаар материалдарны камнап алган.

Коллективтиң чедиишкиннеринге Иван Перфирьевич Волошининиң удурткан № 2 колоннаазы, ооң оглу Геннадий Волошининиң болгаш Гарий Моннатның бригадалары улуг үлүүн киирген. М. Титов, А. Исаев болгаш өскелерден күш-ажылчы бедик чедиишкиннерлиг ажылдап, эш-өөрүнге үлегер болуп турар.

Ф. ЧЕРНОУСОВА,
АТБ-ниң план килдизиниң начальниги.

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Сентябрь онда РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы болган. Аңаа РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының 1982 чылдың январь-августа күүсеттингениниң түңнелдерин чугаалажып көрген.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга [illegible] а ол ышкаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың улам калбарганының [illegible] каның улам өзерин болгаш улустуң амыдырал деңнелин бедилерин чедип алганын аңаа медеглээн.

Ооң-биле чергелештир ук хуралга план күүселдезинде четпестерни база демдеглээн. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунуң чагыргазында турар органнарның министрлеринге болгаш удуртукчуларынга январь-август үезиниң ажыл-агый чорудулгаларының түңнелдерин ынг анализтеп көрүп болгаш 1982 чылдың планын база социалистиг хүлээлгелерин ыяап-ла күүседир талазы-биле хемчеглерин боттандырарын чорударын дааскан.

Хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев чугаалаан.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

АКЫ-ДУҢМА ХАРЫЛЗАА БЫЖЫККАН

ССРЭ-ниң УАЧД-зинге сентябрь онда доозулган Узбекистанның хүннери совет улустарның найыралының чайгаар бадыткалы, көргүзүү болган.

Узбек ССР-ниң төлээлекчилериниң москвачылар-биле ужуражыышкыннары чурттуң хапызындан, чылыг-биле боор эрткен. Аалчылар күш-ажылчы коллективтерге барып, чүве дугаалааш, Совет эрге чагырганың чылдарында ол республиканың бүгү чедиишкиннери дээрге, Коммунистиг партияның мерген угааныг ленинчи национал политиказының, социалистиг нацияларның бузулбас акы-дуңмалышкы чорууунуң түңнели боор турарын онзалап демдеглээннер.

Советтер чуртунуң республикаларының сырый харылзаазы хүн бүрүнүң амыдыралындан көстүп турар. Узбекистанның коллективтериниң РСФСР-ниң кара эвес хөрзүннүг черлерин хөгжүдеринге киришкен. 1975 чылдан бээр оон чаа-чаа он-он муң гектар черлерни ажыглаалга киирген. Ол Л. И. Брежнев интернационализмниң херек кырында көргүзүүнүң үлегер-чижээ кылдыр адап, үнелээн.

Республиканың чорутканы муң-муң төлээлекчилери Барыын Сибирьниң болгаш Ыракки Чөөн чүгүн делгемнерин ажыглаалга киирип, БАМ-ны туттуп, «Атоммаш»-ты, «Ростсельмаш»-ты болгаш беш чылдың өске-даа объектилерин кылчып турарлар. Узбекистан — хөвен бээр эң кол чер боор турар. Оон бергеш чыс-один болбаазырадырыбиле аңгы-аңгы черлерде хөй санныг бүдүрүлгелер ажылдап турар.

Совет улустарның акы-дуңмалышкы чорууунуң илереди кичи демдээ Узбекистанның найысылалы Ташкент боор турар. Ол чер шимчээшкининден чуурлуп, үрелген хоорай ССРЭ-ниң бүгү улустарының дузаламчызының ачызында бузуңдулардан база катап тудуунуп, чаартынган. Узбекистанның болгаш өске-даа эвилелдешкен республикаларның культуралыг харылзаалары доктаамал калбарып турар. Ол амгы үеде, кажан чурт ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын демдеглээринге белеткенип турар үеде, онза күш-биле көстүп турар.

Эвилелдешкен республикаларның ССРЭ-ниң УАЧД-зинге хүннериниң эстафетазын Таджикистанга дамчыдып берген.

(СЭТА).

ЧҮС-ЧҮС ЧЫЛДЫҢ НАЙЫРАЛЫ

ЗУГДИДИ. (Грузия ССР), (СЭТА-ның корр.). Ыяш дагылы-биле, ниңки өннүктери-биле күштүг дээп улустуң мерген чечен чугаазы Грузияның аныяктарының найырал байырлалының кыйгырыы болган. Кавказтың кол сүүрүнүң баарында Рухи дээр суурга «Найырал ыяжы» тураскаалдың ажыдыышкыны-биле ол байырлал эгелээн.

Улустарның аңаа ийи чүс чыл мурнунда эгелээн эң найыралдыг, акы-дуңмалышкы чорууунуң демдээ кылдыр олуртургускан. Ынчаарда орустарның, грузиннерниң болгаш абхазтарның каттышкан шериглери дашты ажелекчилерин чылча шаапкан. Бир шүлүкчү чогум-на ынчаарда «Бистиң бүрүнгүлеривис найыралды салгал кылдыр бисте чагаан» деп чугаалаан.

Ол салгалды республиканың аныяктары амгы күш-ажылчы чедиишкиннери-биле бадыткап, ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур социалистиг чарышта чартык миллион ажыг аныяктар киржип турар.

Байырлалдың эң кол чүүлү найыралдың ударнуу академиязын тургускаш болган. Республиканың чедип ажыг найыралы болгаш биче улустарның төлээлери аныяктары оон дыңнакчылары болур.

ХОЖУДААШКЫН ЧОК

Он бирги беш чылдың ийиги чылында эдиртпес суксун бүдүрер планныг оналдаларын Кызылдың пиво заводунуң коллективи күүседир дээш шалыпчы ажылдап келгенниң түңнелинде эрткен айларда багай эвес көргүзүглерлиг болган. Сес айларның планын 130 хуу, августуң даалгазын 129 хуу күүсеткен. Бердинген оналдадан ажыр 14 муң рубльдиң продукциязын херек лекчилерге берген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Татьяна Ананьинаның удурткан бригадазы чоруп орар. Августуң планын коллектив 130 хуу күүсеткен. Ажыл-ишчилерниң ортузунга чарышты ниитиг организастаанының ачызында бригада эки көргүзүглерни чедип ап турар.

Бистиң корр.

ЧУРУКТАРДА: чадаг чарыштың байырлыг парады; хоочун киржикчи М. И. Удуракинге шаңнал тывыскан турары.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ, В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Кӧскү агитация

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮРЕР

Чурттуң экономиказын бо-лган социал-экономиктиг [illegible] [illegible] СЭКП-ның XXVI съездизиниң [illegible] организацияларының чорудуп турар. Олар ажылдыг чонну коммунистиг кижизидилгениң [illegible] хевирлериң, аргаларың кадыглап [illegible] соңгаар-даа улам экижидип [illegible].

Бо хүннерде кӧскү агитацияның кол угланыышкыны болза СЭКП-ның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде [illegible] болгаш социал хогжулдезиниң хайгаамчыктыг улуг планнарын совет кижи бурузунге бүдүредип, тодарлай кергузери, коммунистиг [illegible] чедиишкиниң күүседирипе күш-ажылчы коллективтерни, ажылчы чоннуң [illegible] мобилизастаары болур.

Хоорайның хөй-ниити [illegible] СССР-ниң, республиканың, хоорайның он беш чылда экономиктиг болгаш социал хогжудулгезиниң перспективазын, СЭКП-ның база Совет чазактың чаа-гаажып чок тайбың политиканың чырыдып, амыдыралдың совет хевирин, улустарның ленинчи найыралын, партия биле [illegible] тургустунганының 60 чыл оюнга, ону күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткууруунга тураскааткан кӧскү агитация коллектив бурузунде бар.

Ссолгу үеде хоорайның бүдүрүлгелеринге, организацияларынга плакаттар, лозунгалар, панноолар, стендилер, шөлтер, витриналар [illegible] утка-шынары экижээн. [illegible] бажыңнарын № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң, автосеткелге [illegible] автотранспорт бүдүрүлгези, [illegible] республиканың [illegible]. Тыва коммунистери, 50 ла чыл [illegible] колдарның кӧскү агитаазы-биле [illegible]. Бүдүрүлгениң мурнакчыларын, күш-ажылчы чоннуң [illegible] болгаш кӧскү агитацияны [illegible] ленинче кижээгейни чаара туда бээр.

Сельхозтехкуруомнуң автотранспорт бүдүрүлгези (директору Ф. И. Аникеев, партия организациязының секретары И. Г. Фроленко) кӧскү агитация-биле эки дериттинген. В. И. Лениннин улуг портреди ажаш, ооң адаанда СЭКП-ның XXVI съездизиниң материалдарындан домактарны, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмнерин чараштыр бижээш аскан. Коллективиниң 1982 чылда алган [illegible] оон күүселдезиниң түңнелдерин көргускен. Күш-ажылдың аадар тугун бүдүрүлгеже кирер эжик аксында кӧскү черде тургускан. Кӧскү агитацияның [illegible] чоруктуг тергеги доругаларга дүүштүр [illegible] күүседиринге дузалап турар.

Кӧскү агитация талазы-биле ажылдың эки [illegible] база чамдык коллективтер оон ужур-дузазын чедир үнелевейн турар ам-даа бар. Оон уламындан плакаттар, лозунгалар, Күш-ажылдың аадар туктары эргижирээн, куураарып келген, стендилер, паннолар чаартынмаан болгулаар. Чүгле байырлал хүннери чоокшулап кээрге чаартыр, оон соонда олче кичээнгей салбайн турар. Хоорайның септелге-тудуг эргелелиниң, «Тыва сут тудуг» трестиниң, демир-бетон кылыглар заводунуң, эът комбинадының, туйбу, аяктар заводтарының партия организацияларынга кӧскү агитацияны чаартыр дугайында каш удаа сагындырыптың айтыышкынны берген. Ындыг-даа болза бо организацияларда байдал ээ-ерилбээн. Ооң кылдынмайн турарын чурукчулар, акша-херекли чогуунга сылдап орарлар.

«Тыва тудуг» трезиниң [illegible] кӧскү агитацияны тудуг объектилеринге кылып даалган турган, ындыг чорбуже тудуг эргелелдериниң партия организациялары бо талазы-биле ажылдаа тодаргай чорутпаан. Ону кылып ап болур ийикуң бүгү аргалары оларда бар.

«Тыва тудуг» трестиниң партком [illegible] кӧскү агитация тургузарының комплекстиг планын ажылдап кылгаш, ону чоокку үеде күүседир тодарлай хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Бүдүрүлгелерниң, организацияларның бажыңнарының иштинде болгаш кызыл-булуңнарын каастаар дерип турарының дугайында каш сөс бижиир болдадым. Оларның хөй нуруузун эки дерип, каастаан. Кызыл-булуңнарда чараш столдарны, сандайларны салган, эки бу-даан, кӧскү агитация-биле дерээн болур. Оларга дааранылга фабриказы, Тыва коммунэнерго, «Тыва сут тудуг» трест, хоорайның карылзаа бөлдары, [illegible] «Чечек ажылдар» ыалдары, [illegible] министерствозу, Тыва автоорук эргелели болгаш өске-даа коллективтер хамааржыр.

Ындыг-даа болза база багай дериглер, кызыл-булуңнар бүдүрүлгелерде, организацияларда ам-даа бар. «Тудуг кезектери» комбинатта, сут комбинадында, «Тыва сут тудуг» трестиниң демир-бетон кылыглар заводунда, № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинде, «Тыва тудуг» тресте, хлеб заводунда кызыл-булуңнар багай кылдынган. Аңаа лекция, беседа, политинформация, курал эрттирер аргажок болур турар.

СЭКП хоорkому кӧскү агитацияның ужур-дузазын үнелеп, аңаа хамаарышкан айтыргларны бюроларга, пропаганда болгаш агитация килдизинге чугаалажып, бо талазы-биле мурнакчы [illegible] дуржулганы [illegible], четпестерни эдип алырының тодарлай хемчеглерин ап келген, ону мооң соңгаар-даа уламчылаар.

СССР-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерниң ужуражырыбиле хоорайның партия организациялары кӧскү агитацияны ам-даа дайынны, утка-шынарлыг, бүдүрүлгениң [illegible] талазы-биле эки дерир хемчеглерни ап турар.

В. БОЙКО,
СЭКП Кызыл хоорkомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы

ТЕМП ООЖУМ, ОРГАНИЗАС ЧОК

1982—83 чылдарның кыжындаа эпитиниң малын хуу [illegible] «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыннары 60 чылын 5526 тонна ситерин, 1200 тонна силосту белеткээн ажыр ужуражыр.

Сентябрьның ортузунда чедир совхозта 1220 тонна силос, ам [illegible] план [illegible] белеткеттирген. Силосту [illegible] 2500 тоннага [illegible] белеткээри [illegible].

Мал чемнериниң белеткелинге совхоз бүгү күчүн мобилизастаан. Силос белеткелинде чедиг бригада [illegible] турар. Ооңда 15 чаак [illegible] [illegible] партия организациязы ынчаар чорукта, ол ышкаш чурттан [illegible] ситен белеткели [illegible] шофер турар. [illegible] [illegible]. Малчыннар 12 ишта 15-17 тонна ситени белеткээн [illegible] ажылдап турар.

[illegible] бригадада 250 тонна ситен белеткээр планын ам күүседир чоокшулап [illegible]. Ол [illegible] Адыр-Бедик турулуң [illegible] бригадазы 110 тонна [illegible] сиденни белеткээн [illegible] малчыннарга 17 тонна ситени [illegible] алган.

Силос салырының планын күүседип алыр арга бар. А сиген белеткээриниң [illegible] күүседири берге, ону кезип алыр чер чок. 70 хуу чедирбеже экизи ол.

Совхозту мал чемнериниң белеткелин [illegible] ай ажыг үе эртти. [illegible] экизи эвес хуусаа-дыр. Оон иштинде мал чемнери белеткелиниң ажылын [illegible] эрткен. Тожуга [illegible] [illegible] Ындыг турбуже, «Тоора-Хем» совхоз [illegible] планын ам-даа безин хуу безин чедирбээн. Моон кол-ла чылдагааны — мал чемнериниң белеткелиниң ажылын четпес организастаарында. Ону бадыткаары-биле тодаргай чижектерден ап көрээлиңер.

[illegible] директору-биле Казылганның фермазынга калды келдивис. Каар, аас, сиген белеткээриниң кедергей таарылыр хун. Бир бажыңда саапчылар, [illegible] олурлар.

— Сиген белеткеп тур силер бе?— деп, директор олардан айтырды.

— Чаа-ла эгелеп тур бис, дарга — деп, ферманың эргелекчизи Кол Чажыкмай харыылады.— Чүгле дөрт тоннаны белеткедивис.

Ниң ай иштинде бодун ферма коллективиниң белеткээн сиген [illegible] дөрт тонна! Аңаа [illegible] бүдүрер [illegible] чилерниң бүдүрүлге бригадазынга тракторну, сиген кезер машинаны, өске-даа херекселдерни [illegible]. Эн-Суг-Аксының сиген шолундан мал чемн белеткээр кыдыр тургузуп каан турган. Школачылар сиген шолун орта кестирбеен, чок деликтен каап турда, оларны удуртуп, ажылдадып турган Алас школазының директору Доңгак Балаштай, бригаданың бригадири Ондар Шаңгыр-оол та чүнү көрүп турган чүве?! Ынчаар шарак ажыттап болбас ужурлуг. Ам Эн-Суг-Аксының сиген шолдарын [illegible] бригадазы совхоз катап тургузар ужурга таварышкан.

Оон аңгыда «Тоора-Хем» совхозтуң мал чеминиң белеткелинде өске-даа чамдык бергедээшкиннер бар. Ол дугайын маңаа чугаалавайн барып болбас. Кол-ла бергедээшкин — техниканың чедишпези.

Малга чем белеткели

— А сиген белеткээр планыңар чеже тонна?— деп, Кол Чажыкмайдан сонуургадым.

— 15 тонна ышкаан— деп, орта-ла билбес хевирлиг харыылады. Эдеенингеш, катап [illegible].

— Малдың кижи бүрүзүнге бодунуң күжү-биле 15 тонна сиген [illegible] алыр [illegible] бар. А [illegible] ферма коллективиниң [illegible] сиген белеткээр [illegible].

[illegible] Эн-Суг-Аксы — совхозтуң [illegible] чер [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] бар.

— Бо шолдарның сигенин [illegible] ?— деп, директордан айтырдым. [illegible].

— Бо шолдарның сигенин [illegible]. Хойларның [illegible].

Амы [illegible] Чимзэ, силос кылырында чүгле дөрт комбайн ажылдап турар. Ноган массаны сөөртүрүнде үш машина, дөрт трактор бар. Олар чамдыкта үрели бээр, ынчангаш силос [illegible]. Үстүү-Хемчик [illegible] Баңның районунуң [illegible] совхоза эрткен чугула техника [illegible]. Совхозтуң [illegible] бир [illegible] машинаны, бир бульдозер. Кышкыдың бажындан бээр ай ажыг турбушаан, «Аъш-чем программазын боттандырарынга киржир-биле Тожунуң совхозтарынга баар техниканы бирги ээлчегде хем-биле сөөртүп чедирип турар бис» деп, пароходствонуң Кызылда район эргелелиниң начальниги Олег Витальевич Петров мооң мурнунда меңээ чугаалап олурган чүве. А херек кырында байдал оон солуурга мээн [illegible]. «Тоора-Хем» совхозка эргежок чугула техниканы сөөртүп чедирериң [illegible] организастаары [illegible] турар.

К. АРАКЧАА,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

ХООЧУН ТУДУГЖУ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың септелге-тудуг эргелелинде хоочун тудугжу Магна-оол Оэуновия Хертек удурткан 12 кижи составтыг бызанчы-бетонщиктер бригадазы он бирги беш чылдың ийиги чылында кужениншкинниг ажылдап турар. Бригада чылдың эрткен сес айларының планын чедиишкиннинг күүсеткен.

М. Хертектиң бригадазы эргелелдиң үлетнур базазының ийи складтарының тудуун дооскан, ажыглаада кирген. «Таежный» пионер лагериниң столоваязы болгаш чунар бажыңын олар часкаар чайын септеп берген, хоорайның № 6 столоваязының септелгезин чоокта чаа дооскан, ам столовая ажылдап эгелээр.

Ол ышкаш бригада чурттаага бажыңнарының септелгезинде база киржип, Постоянный суурда Чкалов кудумчузунда № 12, 14, Гагарин кудумчузунда № 6 бажыңнарының капитал септелгезин кылган. «Теремок», «Светлячок» уруглар садтарының септелгезин олар база шынарлыг кылган. Бригада амгы үеде комбинаттың дузалал ажыл-агыйының теплица тудугларының септелгезинче кирген.

Мурнакчы бригаданың Ак-Довурак хоорайда болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудугларында киришпээни тудуглар чок деп хоорен чоокка чугаалап болур. Ол демниг бол-ган эп-найыралдыг коллективтиң кежигүннери шуптузу ажыл-херекке бердинген, ак сеткилдиг ажылчыннар. Оларның арасындан хоочун тудугжулар Иргит Алдын-оол, Сергей Кызыл-оол оларны эп-чөрү хүндүлээр, олар артканнарынга үлегер-чижектиг.

М. ООРЖАК.

Барын-Хемчик район.

Чурукта: «Коммунизмниң херели» совхозтуң мурнакчы механизатору, «1982 чылда совхозта часкы хову ажылдарының эң эки механизатору» деп лентаны чаалап алган коммунист Владимир Оюн. Куруглаа ажылдаазының үези де.

В. Кара-Салдын фотозу.

ОРТУ КИРБЭЭН

Малдың уксаажыдылгазын [illegible] дээрге-ле, ооң беш [illegible] курлавырын, чуртка Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының кол айтырыглары [illegible] болур. Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозта шиитпирлиг бээ 27 муң ажыг хой бар. Ооң иштинде 8 муң ажыг төрүүр хойну тарып боозадыры планда көрдүнген. Ам бо хуусаада [illegible] ажыг хойну тарып боозаткан. Ол дээрге тарып боозадыр хойларның 50 хуузу бооп четпээни ол.

Совхозта хой тарып боозадыр беш пункт ажылдап турар. Хой тарыыр пунктуларны хой тарыыр херекселдер-биле [illegible] четчир. Пунктуларга ажылдаар санитарлар, техниктиг ажылдакчылар четчиптингеш, ажылдап турар.

Кызыл-Туругда хой тарыыр пункт 1834 хойну тарып боозадыр планныг турган, бир муң ажыг хойну. Сыын-Чурээнде пункт 1400 хойдан 1100 ажыг хойну тарып боозаткан, өске пунктулардан дээре көргүзүглерлиг ажылдап турар. Ол пунктуларда хой тарып боозадыр осеменаторлар Раиса Торе, Күскелмаа Мунзук олар хой малдан ажылдавышаан, он ажыг чылдарда осеменаторлап ажылдап келгени-биле арга-мергежили улуг.

Эрткен чылын тарып боозатканы хойлардан бо чылдың түңнели-биле алырга, Иштии-Хем салбырының хойжулары төрүүр 170 хойга оваажыр 94 хураганны камгалап ап, дээре көргүзүглерин чедип алган.

Хой тарып боозадыр пунктуларындан Терезинде пункт 1[illegible] тарып боозадыр хоюндан 440, Дон-Терек пунктузу 1500 хоюндан 575-ти тарып, ол ажылда [illegible] көрүнүп турар. Ооң код чылдагааны Чадааннаның районнар арасының уксаажыдылга каттыжышкынының станциязы урени озалдадып эккеп, чамдык үелерде 3—4 хонуктарда урени шуут эккелбейн турарында. Ол чорук тарып боозадыр ажылынга улуг шаптыкты ужуражтырып турар. Совхозка хүнде чеже үре херек болур дугайында чагыгларны кирип турза-даа, ол күүсеттинмейн турар. Ооң уламындан тарып боозадылгага кирер, коданнарның графиги үстүп, будалып турар.

Урени чамдык хүннерде эккелгеш, совхоз төвүнге кээп, кайы пунктуда үре чедишпейн турарын, каяа чедирерин айтырып, [illegible] совхозка осеменатор-зоотехник Мая Доокпановна Серээжиниң комудап чугаалады.

Мая Доокпановна ол-ла совхозка 15 ажыг чылда селекционер-зоотехниктеп ажылдап келгени-биле [illegible] улуг.

— Хойну кышкы үелерде — декабрь, январь, февраль айларда төрүүр кылдыр тарып боозадыры чугула. Ол үеде төрүттүнген хураганнар шымырак болгаш дорутуучал болур. Бо талазы-биле мен бо ажылдап келген [illegible] ажылымның [illegible] бээр [illegible] — деп, ол чугаалар болду.

Малчын кижи ол үеде хой төрүп турда, ооң чаш төлүн бүрүнү-биле камгалап алырда, [illegible] белеткенип, мал чеминиң курлавырын тургузуп, оларбелчиирин шын хуваап алыр. Кол-ла чүве малчынның күш-ажылга эрес-кежээзинден, кызымаандан хамааржыр,— деп Мая Доокпановна немей чугаалады.

«Улуг-Хая» совхозтуң Сеңек деп черде Чадааннаның уксаажыдылга станциязындан үре алыр [illegible] тургускан, түңней лабораториязы ажылдап [illegible], ооң соңгу үеде ажылы [illegible]. Ооң ажылынга соңгу үеде хыналда-контроль чогуу, үре сөөртүр машина-биле уксаажыдылга станциязы чедирбейн турарын үстүүде фактылар херечилеп турар.

Хой тарыыр пункт бүрүзүнде тарыыр хойларны аңаа [illegible] 20—25 коннарларны [illegible] тургускан. Оларны [illegible] хайгааракчылары-биле [illegible], [illegible] пункт бүрүзүнде дужур [illegible].

Мал тарып боозадыр осеменаторларның ажылдарын [illegible] тарып боозадылгазынга [illegible] малдың чаш төлүн камгалап алганындан көөр. Эрткен чылын тарып боозаткан хойлардан совхозтуң чамдык малчыннары бо түңнелдерлиг болган. Ындыг-даа болза, чер [illegible] малчыннарның [illegible] дамей [illegible] Александра Түлүш төрүүр 100 хойга оваажыр 42, Ооржак Кулар 47, Өдсур Түлүш 59 хураганны камгалап ап, ын-ла [illegible] болган. Бо чорук малчыннарның боттарының [illegible] [illegible] 10 хуузуну [illegible] турар. Ындыг меңгилиг фактыларны районнуң өске-даа ажыл-агыйларындан хөйнү көрүп болур.

Айыттынган четпестерни ээр талазы-биле хемчеглерни алыры, хой тарып боозадылгазының [illegible] [illegible] [illegible] Чадааннаның районнар арасының уксаажыдылга каттыжышкынының станциязындан болгаш совхозтуң [illegible] негеттинип турар.

Н. ДАЖИНМАА.

ТОЖУНУҢ ХОЙЖУЗУ

Беш чылдың кижилери

Эрээн ногаан ээзим эдээ ажык шөлде ак-ак хойлар оъттап чорлар. Тожуның бо девискээринде хойжулар коданнары бар деп билип чораашла, маңаа хойларның [illegible] кылдыр сагындырар. Ээзимниң чүксүт, эзиг, арыг шык чаагай чыдынга холуштур хойзут чыт билдинип кээр.

Дээң кудурук дег саглагар [illegible] [illegible] [illegible] кеступ тур. Оон чанынга чедип [illegible], ээргиг дорут аът, төрле болгаш өске-даа херекселдер, майгындан беш хире базым черде чайгы хой кажаазы ээргээнга мал одарладып [illegible] чоруур кадарчының турзаа ээргени көргүзе берди. Майгын чанында эр, херээжен ийи кижи, бирээзи сиген кадывын [illegible], өскези [illegible] ажылдап турлар.

Малчыннар-биле мендилешкен соонда, олар-биле таныжып, [illegible] байдалын сонуургай бердивис. [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] хойларының көрүп каап олур.

— Бо тайга-ээзимниг черге каш харлыырдан эгелеп мал ажылынга туттума бердиңер, Даш-оол Лэмзевич?— деп сес [illegible].

— Он беш харлыымдан эгелээш-ле он беш чыл иштинде инек кадарып келгеш, аңаа [illegible] чанчыга бергеш, оон улай колхозтуң [illegible] алды чыл болчук мен.

— А боларның кадайы Аалчымай Лопсановна ынчаа бе саап хымыс кылып турда магалыг ижиң турган. Боларның кылган хымыыны чүгле бистиң черниң улузу эвес, а Тожуга аян-чорук кылып келген аалчылар москвачылардан эгелээш, чехтер болгаш немецтер безин сонуургап мактап турган болдур ийин — деп, Тожуга кижилериниң болгаш аңчыларының баштайгы колхозтарын организастажып, ону даргалап чораан, амгы хүннерге чедир [illegible] киржип чоруур, [illegible] ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты чораан Василий Саммаевич Тамдын-оол чугаага киржи берди. Шөлүг чугааны үнмейн турган кижилеривис, Василий Саммаевичини [illegible].

— Чайлагдар майгынга чурттап кээрге берге-ле болдур ыйнам?— деп, бистиң [illegible].

— Өөрениң бээрге ажырбас, мындыг-даа болза арыг-силиг делгем өгге чурттаарын кым кузевес боор. Бо бичии чаңгыс каът майгынга бистер болза уруг-дарывыс-биле майдан эгелээш октябрь төнчүзүнге чедир, чурттаар, ыыш дүшкенде ам кээп кыштаавыста бажыңче кирер болгай бис. Бажыңывыс-даа печкалыг чылыы аажок. Чеже бо майгынга чурттаар боор але, өске районнарда малчыннар мышкаш, брезент-биле шыпкан кидис өглерге чурттап көрген болза, магалыг-ла болчук — деп, Аалчымай Лопсановна кузелин шыңап-ла чугаалай [illegible]. Тожуга хойжуларының эптиг чаа өглерге чурттаар дугайында бодалын өөрениш көөр үе келген боор. Чайгы [illegible] [illegible] ыгаштар тудары ол арай таарымча чок. Чүге дээрге чаңгыс-ла хойжу Даш-оол Кол бо чайын хойларын одарладып семиртир дээш беш көшкен, ам-даа көжер апаар. Мал одары эдерип, ажык шөлдерге көжүп чорда, майгын эптиг-ле болгай.

Кузуи Тожунуң тайгалары алдын ооар хевин кеткен, [illegible] телген даңгыналар дег апаар. Ынчан оът-сигенниң четчип бышкан чыды база бир янзы айдызап кээр. Хойларның дүгү безин аң дүгү дег, кылаңналыр силий бээр, а семиририн канчаар. Дүне када тодуг хойлар кегженгилээр. Ынаар ээм иштинде сыыннар үн алчып алгыржы бээр. Аалдан ырак эвесте бир-ле аңның даванының ааажы дыңналыр. Кончут ыракта бөрүлерниң улужары дыңналыр. [illegible] мунупкаш ээргилей бээр. Чамдыкта карангыда ээм хойзунда адыгның херектенгени дыңналгаш, ыржым баар. Бо бүгү Тожуның кижилеринге коргунчуг эвес, бойдус биле чөрүктиң арасында, чадаган ыылы ышкаш, тулуш аялгазы болур. Тожу кижилериниң үнүнде, чугаазында бир янзы аялгазында тапты дыңнаар [illegible] мээни-биле аяңнашкак чүүл бар.

[illegible] Лэмзевичтиң кыштаа Калбак-Сиген деп черде. Ында дөрт тонна сүт кирер демир доскаар бар. Сүтчү [illegible] чын кыштаазынга кургаг өленчи болдунар-ла шаа-биле белун алыр кижи-дир. Малдың аалзаа кургаг турар болза, оларның куш-шылалының [illegible] [illegible] рымчал эвеси, онза-менди болуру [illegible] база хамааржыр [illegible].

[illegible] хой хураганнар [illegible] [illegible] олуп боор, оларның ажылгыры, удуур уйгу чогу келерей бээр. Дүне каш-даа катап хойларын барып көөр. Хой төрүпкен болза билевес. Боос малдың бүгү демдектерин, ааңы-чаның билип апканнары ол-дур ийин. Оларның аалыс ыыгуру ыви малдап чораан Колдар турган болза, ам келгеш хову чериниң хоюн азырал чоруур хойжу Колдар апарганы ол. Оларга кыжын дузалакчы сакманчылар база келир. Келген аныяктар ыңап-ла хой азыраанның бир аргазын өөренип алырлар. Мал азыраарынга өөренип алырга, кымга-даа артык эвес-ле болгай.

Кыштаг чанында арыг иштинде оймактарда улуг эвес үш-даа сараат сиген хөнү чараш хадыннар чанында баштарын шала ийлендирипкен тургулаар чораан. Оларны Даш-оолдуң кезип сараттап алганы ол болду. Оларны аңнар чип каапчарының бетинде кыштаага сөөртүп чедирип алыр. Ынчанмас болза ону кыжын сыын, бөрү чип каапчарлар.

Кыш. Башкы хар чааптарга, шөлдер болгаш ээмнер ол буурул апаар. Ындаар база бо хуусаа хойларны көөрге, хойгуу кежи чагылар-даа сагышка кирер. Хой оъттаазан черлерде аңнар изинден ол [illegible] таранчыыш, улуг [illegible] Даш-оол-даа, Аалчымай-даа хорбас [illegible]. Аал кезээде [illegible] хойлар чанынга буурлаар, ээнтер, хеваннер-даа [illegible]. Кижи ыяп кижиниң сагыш-сеткилин [illegible].

— Бо черде оор-суук кандыгыл?— деп арай чиктиг айтырыг салдым.

— Бүгү назынымда мал кадарып келгеш ындыг [illegible] таварышпаан болчук мен. Шынап-ла [illegible] туба амыдыралы ак-мең болгаш балык-байлак чораан болгаш аңчыларның одаанга олук-дииң кештерин адаа азып каан тургулаар. Кижи келген болза, аъш-чемин ижип, чип алгаш, өске чүвелерге дегбейн чоруй баар. Эки-ле чаңчылдыг ол тур ийин. Амгы үеде ол чаңчылды үреп чоруур ийи чаңгыс кижилер база бар апарган. Ынчангаш кадарган малын, чурттаан девискээринде элик-кулбүзүңден бээр каракта камгалавас болза хоржок дей малчыннар чугаалады. Ынчаар бодаарга, оларның бүгү талазы-биле харысалгазы-даа, серемчилели-даа шынарак.

Кандыг-даа малдың баш [illegible] [illegible] көвүдээни ону малдап чоруур кижилерден болгаш үстүнде удуртуп турар албан организацияларындан хамааржыр. Кызымаккай малчын [illegible] [illegible] кижи. Ол чылдың бүгү үелеринде маадырлыы-биле ажылдап, чорттап чорур. Ын[illegible] [illegible] сагыш салыры болур [illegible]. Бир малчынның [illegible] [illegible] каразынга идигер чырык чүве барын көрбедим. Черде чалып каан чаштыглар, элик-хептер, аъштын аак-сава, одаг ол-ла. Бо үени амык-даа, улуг-даа [illegible] чуруктар, ном, столг, стол, сандай, радио дээш чүү-даа чүве херектиг апаар. Ол бүгүнү ажыглап эдилексевес кижи кайдал. База бир чараш дээш бойдус чурумалыг Тожуның делгеминге [illegible] [illegible] малчыннар, бо [illegible] болур ийин.

[illegible] Даш-оол Лэмзевич Колдуң мал ажылынга чедиишкинн сөөлгү чылдарда улам өзүп олурар, а тос чыл иштинде төрүүр чүс хойдан 83-тен 102-ге чедир хураганнарны камгалап ап келген. Бир хойдан 2 кг 260 г дүктү доктаамал кыргып алыр. Тайга чериниң байдалынга улуг чедиишкиндир.

Даш-оол Лэмзевич болгаш Аалчымай Лопсановна Колдар [illegible] [illegible] киржип чоруурлар. Аалчымай Кол кедээ болгаш район Совединиң депутадынга каш чыл улай соңгуудуп чораан. Амгы үеде Даш-оол Лэмзевич Кол район Совединиң депутады. Хөй чылдарда Тожуга мал ажылын сайзырадырынга идепкейлиг-биле киржип келгени дээш Даш-оол Лэмзевичиге Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты тывыскан.

А. АРАПЧОР.

ЧУРУКТА: «Тоора-Хем» совхозтуң партком секретары В. А. Амбарин болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Д. Л. Кол олар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Партийжи информация

БЕДИК ИДЕПКЕЙНИҢ БАЙДАЛЫНГА

Партия [illegible] амыдыралында чугула дарымсалгалыг үе—отчёттар болгаш соңгулдалар чер-черде коммунистерниң [illegible] бедик идепкейлиг байдалынга эртип турар. Бай-Тайга районнуң совхозтарында, тудугларда болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа күш-ажылчы коллективтеринде 25 партбөлүктерге отчёт-соңгулдалыг хуралдар организастыг [illegible] эртирдинген. Ол хуралдарга коммунистерниң 97 хуузу киришкен. «Тээли» «[illegible]» «Бай-Тал» совхозтарының Кудукта, Базаракта, [illegible] болгаш өске-даа черлерде коллективтерде партбөлүктерниң отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга коммунистер барык шуптузу олурушкан болгаш оларга 5-тен 7 чедир кижилер тус-тузунда [illegible].

СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин болгаш он бирги беш чылдың айтыг [illegible] планнын [illegible] күүседир дээш канчаар ажылдап турарын, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң [illegible] [illegible] кандыг улуг-хуузун киирип [illegible] айтырыглар ол хуралдарга коммунистер анализтээннер.

Үстүнде адаанывыс Кудукта хойжу бригадада партбөлүк коллективтиң өзулут дайынчы [illegible] [illegible] организакчызы болгаш башкарыкчызы апарган. Бригадада төрүүр чүс хойга онаашпыр 86 хураганы алган. А [illegible] [illegible] [illegible] оон-даа бедик. Ындазажок «Бай-Тал» совхозта [illegible] бригадазында «Тээли» совхозтуң тудуг участогунда партбөлүктериң отчёттуг үеле чоруткан [illegible] хавырган даа ажылы кошкак деп демдеглеттинген.

Партбөлүктерниң отчёт-соңгулдалыг хуралдары моон соңгаар чорудар ажылдарын талазы-биле чаа сорулгаларны [illegible].

КИЧЭЭНГЕЙНИ—КИЖИЛЕР-БИЛЕ АЖЫЛЧЕ

СЭКП Барыын-Хемчик районунуң бюрозунга В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта партком секретары В. Х. Сүге-Маадырның, ында кол инженер Д. М. Саввинвыйның дыңнадыгларын дыңнаан. Комбинаттың директрзиязы, ында партком база профэвилел, комсомол комитеттери ажылчыннарның, инженер-техниктер [illegible] ажылдакчыларының күжүн план [illegible] [illegible] таан. Ынчангаш комбинат бо чылдың сес айларында 1162 тонна даг-дүгүн күрүне планынга чедир бербээн. Ону сайгарарының планы база күүсеттинмээн. Оон кол чылдагааны арыглал фабриказында, оон цехтеринде дериг-херекселдер үрелгеш дыка хөй шак үеле ажыл чок ааза турарында болгаш ажыл-ишчилер ор[illegible] [illegible] тиктиг, кижизидилгелиг ажылдың кошкак тургустунганында дээрзин бюрога демдеглээн.

Парткомнуң, цехтерде партконизацияларының кижилер-биле ажылды чогуур деңнелге тургуспаанындан ажылчыннарның аразында чылдагаан чок ажыл шагы үзер, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ажылдан үнер база кирер чорукт ар эвээжевээн. Ындыт четпестер руднокте, бөдүүн рудадан даг-дүгү чарытлаар цехтерде хөй болуп артыжаан.

Он бирги беш чылдың айтыг чылы доостурунга чедир үе эвээш арткан. Арткан үеле [illegible] шиитпирлиг ажыл эртер, күрүне планын долдуп болгаш ажыр күүседир дээш бүгү күштерни мобилизастап, күш-ажылчы коллективтерге, ажылчыннар ортузунга партийжи политик[illegible] [illegible] улам күштелдирерин комбинаттың директиязындан, партком дан, профэвилел база комсомол комитеттеринден СЭКП райкомунуң бюрозу негээн.

ЧАРЫШТЫҢ ДЭЭШТИИН КҮШТЕЛДИРЕРИ-БИЛЕ

СЭРЭ-ниң 60 чыл оюн [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Чөөн-Хемчик районунда партийжи [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] СЭКП райкомунуң бюрозунга [illegible]. Улуг [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Садыг болгаш [illegible] чемненилгезиниң ажылдакчыларының хөй нуруузу бригадалар ааиы база тус-тузубиле чарышта хаара туттунган. Олардан 26 бригада коммунистиг [illegible] [illegible] бедик атты чедип алган. 23 бригада ол ат дээш демисежип турар. 70 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, 201 кижи ол ат дээш демисежип турар. Бо чылдың сес айларында 62 садыг четкизи, 136 кижи социалистиг [illegible] ажыр күүсеткен. Чарыштың түңнелин кварталдап үндүргеш тиилекчилерге [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Тургуу [illegible] [illegible] [illegible] чарышты [illegible] үре-түңнелдиг организастааны ниити план күүселдезинге экп салдарны чедирген. Райпо бараан саарылгазының планын бо [illegible] бирги чартында 101,4 [illegible] күүсеткен, пландан ажыр 124 муң рубльдиң бараанны саткан. Чарышка Чадаанада район, уруглар хевиниң, культура бараанарының, мебельдер магазиннери, Хайыраканда каттышкан магазин эки түңнелдерни чедип алган. Автолавка эргелекчилери В. Ростовцев, Е. Моңгуш, М. Мижит-Доржу олар социалистиг [illegible] [illegible] дыка мурнап турар. Олар улуг [illegible] [illegible] [illegible] пландың ноябрь 7-де күүседир деп бедиткен хүлээлгени немей [illegible].

СЭРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур районда садыг база [illegible] [illegible] черлеринде чарышты организастап турарында чамдык эки чүүлдер бар-даа болза, четпестер ам-даа хөй дээрзин бюрога демдеглээн. Ажылда мурнаачы дуржулганы кошкак нептередип турар. 21 садыг четкизи планын, а 39 кижи социалистиг [illegible] [illegible] айда күүсетпээн. Социалистиг чарыштың кижизидикчи салдарын бедидериниче кичээнгей [illegible] Чаа-Хөл магазинниң коллективтеринде, столовая [illegible] [illegible] [illegible] ның культуразы чавыс, ылангыя садып алыкчылардан артык акша-көпеек санап алыр фактылар база тургулаан. Айыттынган четпестерин дүргени чайладып, юбилейге алдар болдурган чарыштың үре-түңнелдиин, дээштиин улам бедидер талазы-биле тодаргай [illegible] [illegible] райпо баштаар черинге, ында партия, профэвилел организацияларынга СЭКП райкомунуң бюрозу даалкан.

Чылдың бүгү дургузунда Арктиканың барыын талакы районунга судноларны аргыштырарын Совет Эвилелиниң боттандырып турар. Күчүлүг атомнуг ледоколдарны тургусканының ачызында ону чедип алган. «Ленин», «Арктика», «Сибирь» деп атомоходтар Соңгу Доштуг далайның девиекзэринде доштарны буза үстүрбүшаан, судноларга далай оруун ажыдып берип турар. «Россия» деп атомоход удавас база аңаа чоруп эгелээр.

ЧУРУКТА: «Арктика» деп атомоход. Ол корабль Соңгу чүктүң эң ындыкы доштуг кызыгаарынга бир дугаарында четкен.

С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның кады ажылдажылгазын аңы-дүжүм [illegible] кады ажылдажылгазы деп адап турары таварылга эвес. Езулуг деп эрге, чурт бүрүзү — бүрүн эргезин хүндүлел [illegible]. [illegible] [illegible] эвп ынчаш, кады [illegible] ниң принциптери аңы-дүжүмнүң ол кады ажылдажылгазында илергейлеттиниип турар. ЭДЧ-ниң кежигүннери [illegible] [illegible] экономиктиг хөгжүлде[illegible] [illegible] [illegible] чорукка үндезилээш, чоорту чоокшулажып, деңнежип турар.

Төөгүлүг ол чорудулга — делегейниң социалистиг системазының хөгжүлдезинде боттуг болууушкун-дур. Ол болуушкун социал-экономиктиг [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] дии күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң бединишкини-биле сырый холбаалыг кылдыр хөгжүп турар. Бистиң чурттарывыстың хөгжүлде деңнелдериниң чоокшулажырының болгаш деңнежириниң кандыг кол оруктары бар болуп турарыл? Аңы-дүжүм күрүнелерниң бот[illegible] [illegible] болгаш курлавырларын бүрүн [illegible] [illegible] [illegible], а ол ынчаш делегейниң социалистиг күш-ажыл [illegible] [illegible] ажылгазын ЭДЧ-ниң комплекстиг программазында [illegible].

Экономика талазы-биле сайзыралгай чурттарның талазындан идепкейлиг дузаламчыбиле холбаалыг кылдыр тус-тус чурттар боттарының хуузунда курлавырларын ажыглаары эң-не чаагай үре-түңнелдерлиг болуп турарын кады ажылдажылганың дуржулгазы бадыткап көргүскен. Ындыг дузаламчы кандыг хевирлерлиг болуп турарыл? Социалистиг ажыл-агыйны эргелеп [illegible] дуржулгазы хамыктың мурнунда дамчыдып бээри, экономиктиг хөгжүлдеге эртем болгаш техниктиг [illegible] [illegible] [illegible]

ТӨӨГҮНҮҢ БОТТУГ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

луп турар. Дедир эгиттинмес [illegible] [illegible] бедидери, тварымчалыг байдалдарга чээлилерни тиксиры, чиигелделиг кылдыр даштыкчыдыг өртектерин доктаадыры [illegible] ужур-дузалыг.

Индустриалзашияны шапкынчылары болгаш улус ажыл-агыйының [illegible] дүрген эде чаартыры национал орулгага үлетпүрнүң улуг-хуузун киирип [illegible] берип турар. Чижээ, мындыг көргүзүгнү демдеглеп болур. Машина тудуунуң болгаш металл [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] улуг ЭДЧ-ниң кежигүннериниң — Европа чурттарының хөй нуруузунуң ниити үлетпүр бүдүрүлгезинге 1950 чылда 10—15 хуудан ашпайн турган. Үлетпүрнүң ол адырларының [illegible] [illegible] үеде 27—36 хуу чедир улгаткан. Бо көргүзүг талазы-биле Румыния амгы үеде Герман Демократтыг Республиканы деңнешкен, а Болгария — Совет Эвилелин четкеш, эрткен.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери күрүнелерниң эрткен он чылда хөгжүлдезиниң болгаш кады [illegible] [illegible] [illegible] рин чоокта чаа үндүрген ЭДЧ-ниң [illegible] тарның 1950 чылдан 1980 чылга чедир экономиктиг хөгжүлдезиниң деңнелдер көргүзүүрериниң [illegible] чаар чоокшулашкан: чоннуң кижи бүрүзүнге онаашкыр национал [illegible] [illegible] эгезинде ылгал 3,1:1 турганындан 1,5:1, үлетпүр продукциязының талазы-биле — 4,9:1-ден 1,6:1, көдээ ажылагый продукциязының талазы-биле — 2,0:1-ден 1,5:1, херелгел [illegible] [illegible] [illegible] ле — 3,2:1-ден 1,6:1 чедир [illegible].

Моолдуң, Кубаның болгаш Вьетнамның улус ажыл-агый хөгжүлдезин [illegible] [illegible] болгаш ажылчын бедидеринге ЭДЧ-ниң Европа чурттарының талазындан калбак деткимче [illegible] [illegible] [illegible] ажыл деңнелдериниң чоокшулажырының база деңнежириниң тодаргай чижээ болган.

Моол Арат Республика амгы үеде аграр-үлетпүрлүг социалистиг күрүне, бүгү чону [illegible] чурт болган. Сөөлгү ийи он чылдарда МАР-ның материалдыг бүдүрүлгезинге кирипкен кижи бүрүзүнге онаапкыр алдынган национал орулга ийиден ажыг катап, а үлетпүрде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү барык үш катап, чоннуң кижи бүрүзүнге онаашкыр боттуг орулгалар барык ийи катап өскен.

Совет Эвилелиниң дузазы-биле туттунган болгаш туттунуп турар дөрт ажыг үлетпүр, көдээ ажыл-агыйының бүдүрүлге черлери республиканың чурт чуруунда кирип келген. Ол бүдүрүлгелерни «Найыралдың объекттери» деп Моолда адап турар. Чаа заводтар болгаш фабрикалар, рудниктер болгаш курайлы агыйлар, 60 миллион гектар одарларны хандырган суггаралга системалары, [illegible] [illegible] [illegible] ниити шыдыг чурттанга бажыңнары ол тудугларның санынга кирип турар. Даг байлаан болбаалырадыр «Эрдэнэт» комбинат — чуртта эң улуг бүдүрүлге чери. Ону дериирринге боттарының байлак дуржулгазын совет специалистер моол өөредикчилерни [illegible] [illegible].

Аңы-дүжүм найыралдың өске-даа хөй тудугларын Моол Арат Республикага туткан: хой кежиинден топ дааравыр Дарханда фабриканы, уаут фермалы, кат-чимис болгаш погда өстүрер ажыл-агыйны Болгария Улус Республиканың экономиктиг болгаш техниктиг деткимчези-биле туттунуп [illegible] [illegible]. Венгрия [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] дузазы-биле [illegible] фабриказын, биокомбинатты Дархан хоорайга база туткан. Герман Демократтыг Республиканың дузазы-биле полиграфия комбинадын болгаш хевис фабриказын Улан-Батор хоорайда дерип турар. [illegible] [illegible] [illegible] мебель фабриказын тударынга Румыния, эмнедге комплекизин болгаш чиик үлетпүр бүдүрүлгелерин дериирринге — Чехословакия дузалаан.

Даараазында мындыг факт база дыка солун: ЭДЧ-ниң кежигүннери күрүнелериниң дузаламчызы-биле сөөлгү чүгле беш чылда бээн Моолга эртем шинчилелдериниң чаа 12 организацияларын тургускан. Оларның аразында — генетиканың, радиоэлектрониканың, [illegible] [illegible] [illegible] лабораторияларын. Эртем[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] дугайында хөй талалыг дуг[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ла 60 ажыг айтырыгларны шиитпирлээринге моол специалистер киржип турар. ЭДЧ-ниң геологтуг делегей [illegible] [illegible] [illegible] девискээринде ажылдап турар.

Америк империализмниң колониалдыг тергиилелиниң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] дузалап турган. Ол хоорулманчыяны [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чурттар [illegible] киржип турар. Чижээ, 424 үлетпүр бүдүрүлгелерин болгаш өске-даа объекттерни [illegible] база [illegible] экономиктиг болгаш техниктиг деткимчезин ССРЭ көргүзүп турар.

Чагир тростниктиң дүжүдүн ажаар комбайннарны бүдүрер [illegible] [illegible] [illegible] кат-металлургия, химия бүдүрүлгелерин тудар талазы-биле ЭДЧ-ниң кежигүннери күрүнелер (Совет Эвилели, Болгария, Венгрия, ГДР, Румыния, [illegible]) Кубаже дузалап турар. Куба бодунуң хелчаанде ЭДЧ-ниң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], цитрус кат-чимиштиг, өске-даа бараннарны чоруулуп берип турар.

Продукцияның чамдык хевирлериниң, чижээ минералдыг [illegible] [illegible] талазы-биле Куба амгы үеде ЭДЧ-ниң кежигүннери — Европа чурттардан хоюдавайн турар чорук экономиктиг болгаш техниктиг дузаламчының [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] республиканың ниитилел продуктузу 2,5 катап өскен.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелинге Вьетнам Социалистиг Республика дөрт чыл бурунгаар кирген. ЭДЧ-ниң [illegible] ВСР-ниң киргениң соң экономиктиг хөгжүлдезиниң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ССРЭ-ниң дузазы-биле тудуп база чаартып [illegible] [illegible] бүдүрүлгелериниң [illegible] ажылдап [illegible]. Оларның аразында — [illegible] шахталар, рудниктер, химия бүдүрүлгелери, [illegible] [illegible] комбинаттары бар. Электротехниканың, хара металлургияның, тудуг индустриязының, көдээ ажыл-агыйның, а ол ынчаш эртемниң болгаш техниканың хөгжүлер талазы-биле ЭДЧ-ниң кежигүннериниң чурттар Вьетнамга дузалап турар.

Аңы-дүжүм [illegible] [illegible] интернационалдаштырылганы, кады ажылдажылганы калбартыр, күш-ажылчын социалистиг делегей хуваалдазының ажыктыы бистиң чурттарывыстың бүгү талалыг чоокшулажырынга, социалистиг системаның [illegible] [illegible] [illegible] лаарынга идегелдиг болуп турар.

В. ПЕТРУНЯ,

СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ДЕМИСЕЛ КҮШТЕЛГЕН

ДАКАР. (СЭТА). Барыын чүк чурттарындан хөй акша-херекти дузаламчызын болгаш деткимчезин ап турар Преторияның сөөк-язы ылгаар өзу-чурумунга удур демиселдии шиитпирлиг үе чалазыныче Мурнуу Африка Республиканың патриоттары кирип турар. Сөөк-язы ылгаар чорукка болгаш империализмниң күштеринге удур ол демиселдиң мурнуку одуруунда Мурнуу Африканың Африкан национал конгрези (АНК) чорун турар. АНК-ның ЕНО-нуң чанында доктаамал хайгаарапчызы Джонн Макатини Сенегалдың «Солей» солунунга интервьюзунга ол дугайын чугаалаан.

АНК-ның шериг бөлүүнүң бүгү кужу Мурнуу Африка Республиканың стратегтиг, экономиктиг болгаш шериг объектилерин узуткаарыче угланганын ол онзалап демдеглээн.

Дешпилгелиг чазакты дужурер сорулга-биле Мурнуу Африка Республиканың чагырыкчылары Анголада реакцыылыг бөлүктерни деткип турарын Дж. Макатини сойгалап илереткен.

Дж. Макатини АНК-ның патриоттарының чөптүг демиселинге үргүлчү дузалап, ону деткип турары дээш Совет Эвилелинге [illegible] [illegible] [illegible].

ЯПОНИЯ. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр, шериг күчүзүн бүгү делегейде улгаттырып турарынга удур демиселди Японияның демократтыг күштери улам калбартып турар. Водородтуг болгаш атомнуг бомбаларны бүдүреринге удур Япон чөвүлелдиң кыйгырыгы өзугаар фото-чуруктар делгелгезин организастаан. Атомнуг бомбалааштыкчыннарның халаптыг уржуктарын делгелгеде тайылбырлап көргүскен.

ЧУРУКТА: Гифу хоорайда фото-чуруктар делгелгезинде.

Джапан пресс—СЭТА-ның фотозу.

САЛЬВАДОРДА БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сальвадорда политиктиг түрлег [illegible] кедерел турар. Сан-Сальвадорнуң [illegible] Артуро Гивера и Дамас [illegible] воскресеньеде [illegible] моргунуң [illegible] [illegible] кыйгап [illegible] ол [illegible] [illegible] [illegible] чорука политиктиг чылдактар-биле оон мурнундагы неделяда барык ийи катап хөй — 211 кижи өлүргенин айыткан. Аңаа хамаарышпас информация агентилерниң айытканы-биле алырга, [illegible] [illegible] Сальвадорга неделя санында [illegible] политиктиг чылдактар-биле 125 кижи өлүртүп турар.

ГКП ТК-НЫҢ ТЕЗИСТЕРИ

АФИНЫ. (СЭТА). Грецияның Коммунистиг партиязының ТК-ның органы «Ризоспастис» солун ГКП-ның бо чылдың декабрь айда болур XI съездизинге уткуштур тезистерни парлаан. Ында делегейде болгаш чуртта байдалдың, X съезд соонда партиянын [illegible] [illegible] дугайын анализтээн. [illegible] үеде коммунистерниң сорулгаларын тодараткан.

ГКП-ның X съездизиниң соонда эрткен үеде амгы делегейде, хамыктың мурнунда капитализмниң болгаш социализмниң аразында [illegible] [illegible] улам чиигленгенин ында демдеглээн. Делегейде күштерниң деңнээр байдалы [illegible] [illegible] [illegible] улам шыңгырай турар. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның деңдескин хөгжүлдезинин, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 70 чылдарда салыр арганы берген. Оон-биле чергелештир реакцылыг империалистиг күштер, хамыктың мурнунда АКШ, ылангыя Рейганның администрациязы эрге-чагырга киргениниң соонда удур [illegible] [illegible] дайынның политиказыче чүткүп турар апарган. Барыын Европага ортумак ыракшылдыг америк чаа ракеталарын тургузар дугайында, нейтронн чепсекти болгаш шаап [illegible] [illegible] [illegible] чепсектерин бүдүрүп үндүрер дугайында АКШ-тың, НАТО-нуң шиитпирлери, [illegible] [illegible] ядерлиг дайынның [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] болдурган.

Удур туржуушкунуң политиказындан онгалдаарынче болгаш чугаалажыышкыннарны катап эгелээринче, ядерлиг чепсектерни кызырып, узуткаарынче, чурттар аразында кады ажылдажылганы калбартырынче угланган ССРЭ-ниң саналдарын болгаш эгелээшкиннерин бүгү делегейде калбаа-биле деткип турар. Эш Л. И. Брежневтиң Совет Эвилели ядерлиг чепсекти баштай ажыглавас хүлээлгени бодунга ап турарының дугайында медегледин тайбыңның бүгү талалааныкчылары, ол ытымнаг бедик-биле [illegible] турар.

Сөөлгү чылдарда чаартылга [illegible] Грецияда улуг [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ГКП ТК база айыткан. Барыын үзелдиг күштерниң соңгулдаларга [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ГКП [illegible] бөлүүнүң саадарын калбартыын болгаш парламенттиг [illegible] талазы-биле [illegible] партия апарган.

Чаартылга [illegible] [illegible] [illegible] турар бүгү күштерни [illegible] [illegible] партияның эргежок чугулазын тезистерде айыткан. Чаартылгалар кылыр талазы-биле тодаргай программаны чазак ажылдап [illegible] [illegible].

«АМЫДЫРАЛДЫҢ ШЫНАРЫ» БЕДИП ТУРАР

1982 чылдың июльде бистиң чурттуувустуң чону 270 миллион ашкан. Сагындыраал: ол 1973 чылда 250 миллион турган. А XXI чүс чылдың эгезинде бис 300 миллион чеде бээр хире бис. Чурттакчылар саны чоорту өспестей бээри чугаажок, 2075 чыл үезинде 400 миллион хире четкеш доктаамалчый бээр боор. Ынчалзажок ол дээрге чүгле сан талазы-биле өзүлдениң соксаары ол. А шынар талазы-биле? Ол уламчылаар, мындыг сайзыралдыкының кызыгаары чок — деп, профессор Дмитрий Валентей чугаалап турар. Ындыг [illegible] [illegible] шинчилеп турар Төптү (Москва университединде) ол удуртуп турар.

«Амыдыралдың шынары» деп чүл ол? Ол билиишкинниң улам тода болдурар дээш Экономиктиг кады ажылдажылганың болгаш хөгжүлдениң организациязының (ЭКХО) чурттарының экспертери сес бөлүктүг көргүзүглер системазын ажылдап кылган: 1) кижиниң кадыкшылы, 2) эртем-билиг болгаш сайзыралы, 3) ажылдап азы ажылдавайн турары дээш оон-даа ындай. Совет ниитилелдиң сайзыралы ол бүгү көргүзүглер талазы-биле болуп турарынга бүзүрээри берге эвес. Аңаа дузалап турар бир кол чүүл болза кадык камгалалынга, чыдымныышкынга болгаш өске-даа социал-культура адырларының [illegible] [illegible] — [illegible] деп [illegible] дээш дорт чарыгдалдарының чайгылыш чок өзүй турары. Оон чамдык түңнелдери бо.

[illegible] [illegible] [illegible] ның өзүлдези Совет чуртта өске чурттардан дүрген болуп, ам 70 хар болгаш, ол дээрге бо чүс чылдың эгезинде Россия [illegible] [illegible] [illegible] катап өскени ол. Ол ам-даа кызыгаар эвес дээрзин билдингир. Чижээ, 1810 чылдардан бээр дайыннарга киришпээн Швецияда ол көргүзүг оон бедик, мичалза-даа ол мурнунда-ла бедик турган: бо чүс чылдың эгезинде Россияга ортумак назы 32 хар турда, ук чуртка 50 турган.

Бистиң чурттувуста амга чедир-ле дайыннарның уржуктары аар үүрге болуп артпышаан. Ол Ада-чуртуң Улуг дайынынга чонуңуң 10 хуузун (20 миллион ажыг кижи) бадыр [illegible] ниитилел байдааның барык [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ам-даа [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] элекке олуп турар [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] хөй, [illegible] [illegible] [illegible] турар. Совет кадык камгалалдың кол сорулгазы — аарыг чоруктуң чылдагааннарының аразында бирги черде туруп турар чүрек-дамыр аарыгларын [illegible] болгаш баш бүрүнгаар болдурбас хемчеглерин [illegible] экижидери. Делегейде кайдаа чок албаның - кардиология дузазының чаңгыс ааӣ системазын бистиң чуртувуста тургузуп турар. Ам безин инфаркт эрткен кижилерниң 80 хуузун камгалап ап турар апарган бис. «№ 2 өлүрүкчү» биле демисел улам-на чединш[illegible] [illegible] бар чыдар: [illegible] [illegible] өлүр чорук бисте өспестээн, а оларның чамдык хевирлеринге харын-даа эвээжээн. Онкология дузазының чаңгыс ааӣ системазы ажылдап турар. Совет терапияның болгаш хирургияның, а ол ынчаш профилактиканың, санатор-курорт [illegible] [illegible] [illegible]

270 МИЛЛИОН СОВЕТ УЛУС: өзүлде бүгү талалыг

БҮГҮ СОЦИАЛ-КУЛЬТУРА АДЫРЛАРЫНГА ХӨГЖҮЛДЕ

Бистиң чурттувустуң чону шынар талазы-биле сан талазындан дүрген өскерлип турар. Чижээ, дээди болгаш ортумак (долу эвес-биле кады) билиглиг кижилер ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйынга 1939 чылда 12 хуу турган болза, ам 85 хуу четкен. А удавас шуптузу ындыг болур. Оңгу беш чылда ажылдап киргеннер биле ол-ла чылда пенсияже үнгеннерин деңнеп көрээл. Пен[illegible] [illegible] ниң бүгүде билар. ССРЭ-де профессионал адырлар [illegible] [illegible] бээр-ле эң [illegible] турган; 1976—1980 чылдарда [illegible] 26 хуу эвээжээн. [illegible] [illegible] [illegible] сиялааннарның 47 хуузу эсе билиглиг. Ажылдап киргеннерниң 90 хуузу 10 класс дооскан.

XXI чүс чылдың эгезинде [illegible] [illegible] ортумак назының 80 хар чедирери [illegible] [illegible] болур деп [illegible] [illegible] турар.

70 чылдардан эгелээш ажыктарга ортумак эртем чедип алыры албан чүүл апарган. Ортумак эртемниң ажылчыннар 6—7 класс дооскаңнарны бодаарга, чаа техниканы ийи катап дүрген шиңгээдип алыр болгаш дыка хөй чаартыкчылар [illegible] [illegible] турар. Бышкан бичии аттестады-биле кады мер[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] оон-даа кежу. Ону ортумак [illegible] [illegible] эрге чедип алыр, ам олар[illegible] [illegible] амгы беш [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 1 миллион [illegible] [illegible].

Хоочуннарның оруун солуп кээп турарларының аразында ам эсе билиглиг кижилер чок. Ынчап чоруй дээди эртем бүгү-ниити апаар. Ам безин дыка хөй ажылчыннарга, чижээ, автоматика, хыналдахемчээшкин аппаратуразының эдикчилеринге ол чугула апарган болгай.

Мергежил бедидеринге, профессия талазы-биле болгаш ниити культураның бедииринге хамык бодаа, күрүне-даа сонуургалдыг. ССРЭ-ге күш-ажыл курлавырларының немей өзүлдези 1981—1990 чылдарда чүгле 4-ле хуу болур деп баш бурунгаар санадынкыннардан билдинип турар, а 1971—1980 чылдарда ол көргүзүг 18 хуу турган болгай. Кадрлар немежериниң эвээжээни дугаарда, оларның ниитилел хөгжүлдезинге салымышкын киирер аргаларын калбартыр апаар.

Чурттуң интеллектуал күчүгү өспүшаан. А ажылдакчыларның [illegible] [illegible] [illegible] дни? Бодунар бодаңар: 1940 чылдазынга көөрге 1981 чылда чогаадыкчылар болгаш өске-даа чаартыкчы чүүлдер барык-ла он катап хөй болган. А оларны ажыглаашкындан камгалга 80 катап көвүдээн, азы чылда оон хемчээли чеди миллиард рубль чедип турар. Ындыг чижектер эвээш эвес. Ниитилелдиң улуг чарыгдалдарының негеп турар-даа болза, ССРЭ-де өөредилгениң бүгүдеге халас системазы чүгле ниитилел талазы-биле эвес, а экономиктиг талазы-биле база бистиң хевээр бедик рентабельдиг болуп турар: үндүрген херекгилер өске хевирлер-биле артыр эгидинип турар.

ДААРТАГЫ ХҮНГЕ БҮЗҮРЕЛ

Катаптап демдеглээл: чурттувуста шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар эвээш эвес. Ынчалза-даа совет кижилер келир үезинге бүзүрелдиг.

СЭКП ТК-ның Чиигиме секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев мынчаа деп чугаалаар бүрүн [illegible] даалыг болгаи: «Амгы үеде совет кижи бүрүзү кажан-даа ажыл чок болбас дээрзинге, ол эргежок чүгула эртем-билиги чедип алыр, оон талант [illegible] [illegible] [illegible] хөй [illegible] бас дээрзинге, оңу аараанда [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] болур, уругларының салым-хуузу дээш ол сагыш човавайн барык болур дээрзинге бүзүрелдиг. Ол дээрге [illegible] [illegible] [illegible] Мөчалза-даа ол дээрге [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] дээрге бистиң чедип алыр дээш [illegible] турар чурттувуста чүгле кезии-дир».

Л. БОБРОВ.

ПМА-ның тайылбырлакчызы.

Янзы-бүрү медээлер

КӨЖЕГЕНИ АЖЫДЫП ТУРА

ССР Эвилелиниң күрүнениң академиктиг Улуг театры 207-ги сезонун ажыткан.

Чаа сезонну Глинканың «Иван Сусанин» деп опера-зы-биле ажыдары чаңчыл болган. Кремльдиң Съездилер ордузунуң сценазынга Чайковскийниң «Куулар хөлү» деп баледин көргүскен.

Чайковскийниң «Калбак-кара кадыны» деп операзының катап чаартып үндүргенин Улуг театр көрүкчүлерге бо айда бараалгадыр. Д. Шостаковичиниң «Алдын век», Е. Глебовтуң «Бичии тажы» деп балеттери С. Прокофьевтиң «Дуэнья» деп операзы коллективтиң репертуар планында кирип турар.

Улуг театрның артистери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга белеткенип турар. Юбилей хүннеринде сураглыг сценага совет авторларының шиилери, балеттери, байырлал концерттери болур.

МААДЫРЛАРГА ТУРАСКААТКАН

Краснодоннуң «Аныяк гвардия» деп музейинде «Аныяк гвардейжилерниң чаш болгаш чалыы чылдары» деп делегелге ажыттынган.

Ук делегелгени чажыт комсомол организациязының 40 чылынга тураскааткан. И. Туркеничиниң, О. Кошевойнуң, Л. Шевцованың, С. Тюленининиң, У. Громованың фото-чуруктары экспонаттарның аразында бар. Комсомолчу аныяктарның чажыт организациязын ындан улуртуп турган Ф. Лютиков, Н. Бараков дээш өске-даа коммунистерниң дугайында материалдар, фото-чуруктарны база делгээн.

НОМ БАЙЫРЛАЛЫ

«Забайкалье күзү-82» деп чаңчыл болган ном байырлалы Читага эрткен.

Москва, Пермь, Улан-Удэ, Иркутск, Хабаровск, Якутск хоорайларының прозаиктери, шүлүкчүлери ацаа чыылган. Сураглыг совет чогаалчыларның аттарын сапкан номнарны чечен чогаалдың сонуургактары садып алганнар. Байырлалдың киржикчилери Читаның школаларынга Ленинчи кичээлдерни эрттирип, Забайкальениң ажыл-агыйларынга барып, ужуражылгаларны чоруткааннар.

«Советская культура» солундан.

ДАГЛЫГ ЧЕРНИҢ ЫРААЖЫЗЫ

Авар совет шүлүкчү Расул Гамзатовтуң төрээн чурту — даглыг чурт Дагестан ол. Улуг эвес Цада аалга база-ла билдингир шүлүкчү — Гамзат Цадасаның өг-бүлезинге ол төрүттүнген.

Цада шаандан бээр-ле бодунуң шүлүкчүлери-биле алдаржаан: ол аалдардан делегейже чоңда тараан мерген хөй-хөй сөстер ужугуп үнген. Ынчангаш Расул шүлүкчү болур ужурлуг турган. А делегейге ат-сураглыг шүлүкчү болурунга аваа ооң улуг чурту—Совет Эвилели дузалаан.

Шүлүкчүнүң чогаалдарында кол черин кижилер болгаш даглар ээлеп турар. Ооң чогаалдарының аттары безин ону тодаргай көргүзүп турар: «Дагларым ырызы», «Мээң чурээм дагларда», «Даг чурттуг ные»...

Дагестан АССР-ниң улустуң шүлүкчүзү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Расул Гамзатов-биле ИМА-ның корреспондентизи беседалашкан.

— Расул Гамзатович, силерде улуг эвес-даа болза, утка-шынары шыырак «Үе» деп шүлүк бар. Шүлүкчүнү Цовкра аалдан панат кырлакчыларынга домейлеп көргүскен болгай силер. Ол деңнелгениң утказы чүл, үениң хевиринге чүнү деңнеп турар силер?

— Шүлүктүң кол утказы мындыг чүве болгай: XX чүс чылдың кижизи шейтен демир кырлап, амыдыралының оруу-биле кичээнгейлиг, өскелерниң деткимчези-биле чоруп орар, тамыже андарлып батпазын ол бодап чоруур. Оруувус чоп шаптараазынныг чүвел?— деп айтыра бээр болгай силер. Чүге дээрге, бо үе аажок нарын-дыр. Мындыг одуруглары бар: «Чээрбиги чүс чыл хаваан дүндүйтүпкен, ооң уруглары бистерге ыят болгаш ночу: делегейге мынчага чедир ындыг хөй мөге болгаш хап төгүүшкүнү болбаан. Чээрбиги чүс чыл оожум хүлүмзүрүй-дир. ооң уруглары бистерге алдар болгаш мактал: бистиң чүс чылда ышкаш, мегеге болгаш каржы чорукка удур делегей кажан-даа ынчаар демисешпээн боор... «Каржы болгаш чымчак, муңгагдаадыг болгаш улуг — чээрбиги чүс чыл ындыг. Амгы үениң кижизи ынчангаш бодунуң ажыл-херектери-биле-даа, чединмес чоруу-биле-даа кажангызындан артык улуг.

— Силер поэмаларны-даа, эпиграммаларны, сонеттерни, элегияларны бижип, проза чогаалын тургузуп турар силер. Оларның найымын эң үнелээр силер, кандыг тема силерге эң чоогун?

— Материал кадыг болган тудум, ол быжыг болуру билдингир. Ынак темам? Мерген угаанныг бир кижи өскезинден айтырган: джигиттен чүү бедигил? Ооң бергү. Берттен чүү бедигил? Бажыңның крыштазы. Крыштадан чүү бедигил? Дагаар. Дагларда чүү бедигил? Дээрде кылыйткан эзир... Ол-ла бүгүден чүү бедигил? Берттен чавыс чорууру джигит-ле болгай... Оллур. Кижи — бүгү-ле чүвениң чаданчыы — мээң чогаалдарымның амылыннын темаларының темазы-дыр.

«Бедикте сылдыстар» деп ному дээш Расул Гамзатовка 1963 чылда Ленинчи шаңналды тывыскан. «Бедикте сылдыстар»— кижилер-дир.

— «Мээң Дагестаным» деп ном канчап тывылганыл?

— Назы-хары догуй берген шүлүкчүлер столунга эптиг мындыр олуруппааш, еңчиг кыннар бижип эгелээр чүве болгай. «Мээң Дагестаным»—кандыг-даа сактыышкыннар эвес. Ол таварыкга боор тыптып келген бе? Сеткил-сагыжымның дамдылары чыылза чыылза — Төрээн чуртумнуң гимнизи деп адап болурум чогаал төрүттүнген. Найысылалдың бир солуну Дагестан дугайында очерк бижип бээрин менден дилеп турган үеде, колдуунда-ла бүгү чүве белен апарган турган. Мен олдаа-биле ойталааш... меңээ амыдыралды берген төрээн черимниң дугайында номну бижип эгеледим.

«Мээң Дагестаным» — мин-ниишкин болгаш күзел-дир. Эрткен үе, амгы үе болгаш келир үе ында хемнер дег, амыдыралдың далайынче агып кирип чыдар.

Шүлүкчүвүстүн бүгү-ле үелерде чарылбас мөңгү-шынары — ооң сагыш-сеткилиниң чымчаа, кижилерге дузааргаа. Кандыг-бир чүвени дыңнап апканда, ооң сагыш-сеткили ырлай бээр. Чаңгыс чижек.

— Телевизорну ында-хаан көөр кижи мен—деп, шүлүкчү чугаалады.— Бир катап «Кино аян-чорукчулар клувун» көрүп олурдум.

Мексикада «Херээженнер ортулуувун» дугаайын аңаа чугаалады. Ол ортулуктуң адын мени сонуургадыпкан: Амазонка чурттуг херээженнерниң чүү ындыг ортулуу боор? Чүге чүгле херээженнерил?

Удаваанда-ла Мексикага чораан мен. «Херээженнер ортулуун» меңээ көргүзерин диледим. Аалчының дилээ — хоойлу-ла болгай. Аажок чыдып калган ортулук болду. Ортулуктуң эр чүс кижизи бир катап океанче балыктап чоруткаш, шуурганга тавартыкаш, ээп келбээннер: ваданлары, аваалары, угба-дуңмалары чүгле боттары арткан,— «Херээженнер ортулуу» деп поэмамны ынчаар бижип келдим. Херээжен чонунуң салым-чолун көргүскен ол поэмада амгы үениң кол айтырыгларын: данының болгаш тайбыңның, кижиге дуулуг ынакшылды, каржы дошкун чорукту көөр-хөөн чок чорукту, эки болгаш багай чорукту көргүскен.

Расул Гамзатовтуң сөзүнге бижиттинген ырылар бөгүн сураглыг. Оларның бирээзи— «Дуруяаларны» — бөмбүрзектиң 50 чурттарында ырлажып, дайындан ээп келбээннерниң дугайын улуска, чугаалап берип, чер кырынга тайбыңдан артык үнелиг чүве чок дээрзин ында сагындырып турар.

— Шуут-ла ырыларга таарыштыр шүлүктер бижиңээн болгай силер. Чүге ындыгыл?

— Шүлүкчүнүң сагыш-сеткилиниң болгаш амыдыралының тускай аялгазы турар болгай. Ынчангаш эки шүлүкдаа, эки ыры-даа аразында ылгал чок деп бодаар мен. Оларның кайызы-даа ужуп чорда тудуп алганывыс күш-тур....

Гамзатовтуң шүлүк чогаалы бүгү улустуң үнелелин шагда-ла чаалап алган. Ооң чедиишкиниииниң чылдагааны чүдел? Гамзатовтуң шүлүктери Дагестанның төлчүргү чогаалдары-биле болгаш ырылары-биле тудуш харылзаалыг, ооң төрээн чонунуң чаңчылдары болгаш аажы-чаңы оларда чуруттунган. Ынчангаш Гамзатовтуң шүлүн чогаалы чүгле аварларга эвес, а бөмбүрзектиң бүгү чонунга байлак болган.

— Баштайгы мээң нем—Дагестан—деп, Гамзатов чугаалаар. Маңаа мен төрүттүнгеш, төрээн дылымны баштай дыңнадым, баштайгы ырымны бодум ырладым. Ийиги нем— улуг Россия. Ол мени кижизиткен, чалгыннандырган, улуг оруке мени кииргеш, ужу-кыдыы көзүлбес делгемнерин меңээ көргүзүп берген. Чаа өңнүктеримни— орустарны, украиннерни, грузиннерни, армяннарны... меңээ ол белекке берген.

Чогаалчывыс бөгүн 60-че чоокшулаан-даа, аныяксыг, он-он номнарлыг. Расул Гамзатов—күрүне ажылдакчызы: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының тывыс-биле комитеттиң кежигүнү. Тайбың камгалалының совет комитединиң кежигүнү. Дагестанның Чогаалчылар эвилелиниң даргазы... Ындыг хөй даалгаларлыг хирезинде бодунуң кол ажылын—шүлүн биживейн баар чаңгыс-даа хүн аваа турбас.

Виктор ГУСАРОВ.
(ИМА).

СПОРТЧУ БАЙЫРЛАЛДЫҢ КЫЗЫЛГА ЭРТКЕНИ

Серила салгын сергеди дып турар күскү хүннүң эртени. Найысылалдың Ленин шолунуң чүк-чүгүнден ачыгалар шуужуп кээп-ле турлар. Кожаңнары ыраажылыглаар шупту-ла спортчу, шевергиш кеттинген. Уругларның-даа улугларның-даа арын-шырайында өөрүшкү, катты-хөглүг. Херзугумн үнү динмиттелген № 2, 7, 3, 15 школалар, школа-интернат база ында. № 14 школаның хөй кижилиг колоннаны «Спорт дээрге — кадык шыл!», «Спорт биле чадагы назын — өнүүтер» дээн плакаттарны туткан, чиик, дески базымнар-биле чоокшулап келгеш, шөлде туружун ээлептээн Гагарин кудумчузу биле Лениң кудумчузунуң белдиринде будуруглелерини, албан организацияларның күш-культуржу коллективтери чоокшулап келди. Шөлде кижи бажы кызырт, чыткаалчаанар чалгып турар, колонналар аразында чос-даа чок, шуут-ла чыгай тургзалапкан.

Найысылалдың спортчуларының мыңнаг хөй киржикчилиг чыжы чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүнүнге тураскааткан байырлыг митингиге чыгылып келгени ол. Маргылдааның кол секретары В. С. Хопров байырлыг парадты ажыткан. ВЛКСМ хоорком...н бирги секретары В. Ш. Донгак, республиканың спорт комитединиң даргазы Н. А. Авдеев олар чүве чугаалааш чыкаалтаннарга байыр чедирбишаан. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-культуражы болгаш спорттуң маттаалын улам ыңай көдүрер дугайында доктаалын амыдыралга боттандырары дээш найысылалдың комсомолчулары, аныяктары бүгү күжүн бээриче кыйгырып, оларга спортчу чедиишкиннерни күзээнин.

Н. Гастелло аттыг парктың ансында, Ленин кудумчузунун эгезинде «Чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүнүнүн киржикчилеринге байыр!», «Чадаг чарышка шупту киржиңер!» дээн кыйгырыгларны аскан. Баштайгы старттарже школаларның дөрт классарының оолдары, уруглары үнген. Аныяк спортчулар класс-класс айыбиле стартче белеткенип, катты-хөглүг чоруп-ла турлар. Чүгүрүктерниң баштайгылары Аня Кунчун (№ 2 школа), Игорь Медведев (11 школа), Болат Доспан-оол (№ 2 школа), Мерген Ооржак (школа-интернат), Саша Михайлов (школа-интернат), Вова Димков (№ 3 школа), Белекмаа Монгуш (№ 2 школа), Херел Малчын (№ 3 школа) болгаш оон-даа өскелер финишке мурнай келгилээш болгаш дистанцияларны эвээш үеде маңнааш хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткаңнар.

Будүрүлге коллективтерниң күш-культуржуларын стартче чалай берди. Кызылдың үлетпүр болгаш аъш-чем барааннар садыының, тудуг кезектериниң болгаш конструкцияларының комбинадынын, дааралга комбинадынын, столовайлар болгаш ресторанар трезин, партия обкомунуң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның, Сельхозтехниканың колективи, Сан-Эпидемстанциянының болгаш оон-даа өске албан организацияларның коллективтери стартче үнүп, чадаг чарышка киришкеннер. Каттынышкыннар арбын-на болган.

Тываның электри четкилеринден В. Ильинг кыны-даа мурнай келгеш, бирги черни ээлеп, диплом-биле шаңнаткан. В. Крум, В. Монахов олар ийиги, үшкү черни алганнар. Херээжен күш-культуржуларның аразындан ном садыындан Анна Алтунова тренерни биче, диплом-биле шаңнаткан. Аъш-чем барааннар садыының 5 магазининиң садыгжы Салбак Монгуш ийиги черни, «Детский мир»-ден Римма Хертек үшкү черни алганнар.

Найысылалдың школаларындан бирги черни № 14 школа, ийиги черни № 15 школа, үшкүзүн № 7 школа ээлээн.

Өөредилге черлеринден автоорук техникумунуң коллективи тиилекчи болган. Ийиги черни профтехучилищеге тывыскан.

Бүдүрүлге коллективтеринден бирги шаңналды Кызылдың аъш-чем садыының коллективи тывыскан. Ийиги черде партия обкомунуң коллективи, үшкү черде ДОСААФ обкому болгулаан.

ВЛКСМ хоорокомунуң «Эң эки комсомол организациязы» деп тускай шаңналдарын Кызылдың үлетпүр барааннар садыының, даараныга комбинадының, столовайлар болгаш ресторанар трезинин, Кызылдың аъш-чем садыының комсомол эге организациялары алганнар.

Сентябрь 12-де эрткен чадаг чарыш маргылдаазы ээлдүт массалыг спортчу байырлал болган. Аңаа найысылалдың школачылары, аныяктары, күш-ажылчы коллективтер бедик көдүрлүүшкүнүүт киришкен.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: чарыштың тиилекчизи, № 4 профтехучилищениң сургуулу Галина Чолдак-оол; педагогика институдундан Алексей Осипов бирги черни алзээн; старт үезинде (адаанда).

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

СЕНТЯБРЬ 14-ТЕН 16-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чүгле ийилээ». Уран-чечен фильм. 10.15 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 11.10 — Телемедээлер. 11.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30— Хоорайлар дугайында документалдыг телефильмнер программазы: «Донда Ростов», «Оон өзагай чүүлдери», «Иркутск бистиң биле», «Сентябрьда Гродно». 15.30—Авам школазы. 16.00—«Орус чугаа». 16.30 — Футбол дугайында дончулал. 17.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 17.30 — Классиктиг хүрешке делегей чемпионады. Польшадан дамчыдылга. 18.00 — Партияның пландары — улустуң пландары.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 —Л. Минкустуң «Дон Кихот» деп баледилиен гран паны ССРЭ-ниң улустуң артистери Е. Максимова болгаш В. Васильев күүседир. 19.20 — ССРЭ-ниң турустунганындан бээр 60 чылынга. «Чаңгыс өг-бүледе». Эстон телевидениениң программазы. Эстонияның КП ТК-ның бирги секретары К. Г. Вайнонуң чугаазы. «Совет Эстония» деп документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. «Өннүктерниң хүн перерентиг ...». Фильм-концерттиң баштайгы үндүрүлгези. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.30— Чиик атлетикага Европа чемпионады. Грециядан дамчыдылга. 22.15 — Бөгүн делегейде. 22.30 — Гитаражы Отто де Ла Рочунуң (Никарагуа) концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35— Төөгү. 5-ки класс. Уран чүүлдүң болгаш шажын-чудүлгениң тывылганы. 13.05 —«Шыдыраа школазы». Ак терге. 13.35 — Эрте-бурунгу Русьтуң уран чүүлү. 1-ги дамчыдылга. 14.05 — С. С. Прокофьев. «Золушка» деп баледи. 14.35 — Ботаника. 5-ки класс. Үнүштерниң ужур-дузазы. 14.55 — Гомер. «Одиссея». 2-ги дамчыдылга. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.30 — Чапсар. 18.30 — «Ак-көк гектарлар». Документалдыг телефильм. («Орбита»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Отчуташ». Дамчыдылга. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азия тевү». Информация-публицистиг программа. 19.40 — Чарлалдар. 19.45— «Тоомча чок сеткил». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Үжелээ Простоквашинодан». Мульфильм. 20.15— «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — 23.00 — «Чер планетадан кижи». Уран-чечен фильм.

СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«Чер планетадан кижи». Уран-чечен фильм 10.25—«Билдингир-даа болза бүдүүлүг эвес». 11.25—Телемедээлер. 11.30—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.30 —«Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». «Чүнү тараан сен, ону ажаап алыр сен». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 15.20—Совет чурулга уран чүүлүнде төөгү-революсутг тема. 15.50—«Горнистер, харылыңар!» 16.35— Улустуң аялгалары. 16.45— М. Танкның шүлүглелдери. Төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чылынга. 17.20— Мульфильмнер: «Балыкчы-моортай», «Хенч ...». 17.45—Футболга УЭФА-ның кубогу дээш «Спартак» (Москва)—«Арсенал» (Англия). Чапсар үезинде — Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге. 19.30— «...— шинтпирлер». Дамчыдылганы политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенский чорудар. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.30—«Аныяктар кырестери». 22.25—Бөгүн делегейде. 22.40—Камерлиг «Барокко» деп ансамбльдың концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00—Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35—Натура ... 5-ку класс. Ч. Дарвинниң амыдыралы болгаш номнарлдары. 13.05—«... болгаш ...» 4-кү дамчыдылга. 13.35—«Астрономия». 10-гу класс. Астрономиянын ... 14.05—«ПТУ» ... Төөгү. ... 14.35— ... 15.05—Орус чугаа. 15.35—18.30— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер. 18.45— «...». Документалдыг фильм. 18.55—«Азия тевү». Информация-публицистиг программа. 19.25—«Артист болгаш үе». РСФСР-ниң улустуң артизи М. Мунзуктуң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чылынга. Дамчыдылга. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Простоквашинодан ...». Мульфильм. 20.15—«Ону кылып шыдаар ...». 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.30— «Доозулбаан кичээл». Уран-чечен телефильм. Н. Зелеранскийниң «Бистер улуг апаргаңывыста» деп тоожузун өзугаар тургускан. 1-ги серия.

СЕНТЯБРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«Горнистер, харылыңар!» 9.40—«Доозулбаан кичээл». Уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 10.45—«Калуга-биле ужуражылга». Документалдыг телефильм. 11.05 —Телемедээлер. 11.15—14.15— Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35—«Өннүктер экранда. Социалистиг чурттар телевидениезиниң документалдыг фильмнер программазы: «Иена, хоорай портреди» (ГДР), «Архитектурада шил» (ЧССР), «Балканның ажыр эрттиг ... тергеляг» (БУР). 15.20—... биле Италияның ... маргылдаазы. 15.10—«Мексиканы хүргаар». Кинопрограмма. 16.50—«Эртем ...» ССРЭ-ниң ЭА зының дагестан филиалы. 17.20—«Чурук сапында-ла — хүн». 17.35 — «Экономика камналгалыг болур ужурлуг». Пенза областың автомобилистериниң дүжүт ажаап алыышкынга ... дугайында дамчыдылга. 17.45—Футболга Европа чемпионадының кубогу дээш маргылдаа. «Грассхопперс» (Швейцария)—«Динамо» (Киев). Швейцариядан дамчыдар. Чапсар үезинде — Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге. 19.30— Футболга УЭФА кубогу дээш маргылдаа. «Торпедо» (Москва)—«Бавария» (ГФР). 2-ги кезээ. 11.20—Бөгүн делегейде. 22.35—Делегейниң П. И. Чайковский аттыг 7-ги конкурузунуң киржикчизи пианист Рита Киника (ЮСФР) ойнаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00—Испан дыл. 12.30— Эрте-бурунгу Чөөн чүктүң уран чүүлү. 13.00—Авам школазы. 13.30—«Меңге өреде». Эртем-нептерелдиг фильм. 13.45—Зоология, 7-ги класс. Эзеречигей хевирлиглер. 14.10 —«Күскү чылыг хүн». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 15.30—Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Бистиң Чер планетавыс. 15.30—Телемедээлер. 16.00—19.00—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер. 19.15— «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». 19.40—«Азия тевү». Информация-публицистиг программа. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Илбичи Бахрамның салгалы». Мульфильм. 20.15 «Кадыда — пайтраалдыг өг-бүле». 20.50— «Вешенскаяның хадылары». Документалдыг фильм. 21.00—Информастыг программа. 21.35—«Доозулбаан кичээл». Уран-чечен телефильм. 2-ги серия.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чаъс чагбас. Соңгу-барыын чүк угланыышкыныг хаттың секундада дүргени 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5 градус чылыг, чамдык районнарга 0—5 градус чедир соор.

Хүндүс агаарның температуразы 16—21 градус.

Кызылга агаар өскерилге чок. Хүндүс агаарның температуразы 18—20 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

СЕНТЯБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Байырлыг» деп чугаалап шыдавас мен» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бир кайгамчыктыг чаш назыда» 9.30, 11.00, 12.30, «Сунезин» 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Халымак кижи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Адазы чокта» 17.30, «Эрес-каппагай» 19.30 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Кызылдың № 4 ПТУ-зу дараазында мергежилдерге өөренирин күзээн кижилерни хүлээп алырын чарлап турар:

Сес чыл школазы дооскан өөреникчилерге —

1. Тудуг чазаныкчызы.
2. Тудуг маляры, штукатур.
3. Эптээр кезектерниң даштың монтажниги.

9-ку класс дооскан өөреникчилерге —

1. Тудуг чазаныкчызы.
2. Сууралыг кран машинизи.
3. Эптээр кезектерниң даштычызы.
4. Тудуг маляры, штукатур.
5. Сантехник слесары, газ-биле каңнаачы.

Ортумак билиглиг өөреникчилерге —

1. Эптээр кезектерниң монтажниги.
2. Тудуг чазаныкчызы.
3. Тудуг маляры, штукатур.

Училищеге өөредилгени көргүзүг материалдары, дериг-херекселдер болгаш өөредилгениң техниктиг чүүлдери-биле эки хандыртынган кабинеттерге болгаш мастерскаяларга, өөредилгени дуржулгалыг мастерлери болгаш башкылары чорудар.

Сургуулдарга футболдуң, бокстуң, хостуг хүрештиң, холбөмбүүнүң, стол теннизиниң, чиик атлетиканың, хоккейниң секцияларынга өөренир таарымчалыг байдалдары тургускан.

Училищеге ... профессия-... ларын (... монтажник, чазаныкчы) өөренир болукторга хостуг хүрешке кол ... белеткенипкан, дооскан кыдыг турганар. Ындыг болуктерниң сургуулдарын немелде аъш-чем болгаш спортчу идик-хеп-биле хандырар. ... урап чүүлдүк, техниктиг чогаадылганың бөлгүмнери база ажылдаар.

Сургуулдарны аъш-чем, формала идик-хеп-биле, чаагайжыды туттунган общежитие-биле хандырар болгаш практиктиг ажыл үезинде ажыл төлевиринин 50 хуузун бээр.

Училищеге өөренген үени күш-ажыл стажынга киир санаар.

Сургуулдарны өөредилге үезинде чурт иштинге туристиг аян-чоруктарже чорудуп турар. № 4 ХПТУ-нуң «эки» болгаш «тергиин эки» демдектерлиг ... технукумнарынче болгаш дээди өөредилге черлеринче чорудар.

Хүлээп алырының чуруму: училищеге кирерде оон директорунуң адынга шилип алган профессияны айыткан билдириишкинни даараазында документилерни кошкан билдиришкинни кирер:

билиниң дугайында документ, төрүттүнгениниң дугайында херечилел, 286 хевирлиг ... 3х4 см хемчээлдиг ...

Кызылдың чаагайжылга комбинадынга ...

Хоорайның хүн бүрү ажаалдызын кылыр ...

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыҢ № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35 партийн амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75 культура килдизиниң 2-23-54 кадээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-41-75 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1882

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01823

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 215 (12004) | 1982 чылдың сентябрь 15, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

ЭРЕС-ДИДИМ БОЛГАШ МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ

«Союз Т-7» корабльдиң экипажынга Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын тывыскан

«Союз Т-7» корабльдиң составынга херээжен космонавт ажылдаан экипажының чедиишкиниг ужудуушкуну — Ада-чурт космонавтиказынга база бир чаа кеску болуушкун. Ол совет эртемниң болгаш техниканың космосту шинчилээринге болгаш Черни өөренип билип алырынга кайгамчык улуг аргаларын база катап көргүскен.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев сентябрь 13-те Кремльге Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын космос маадырларынга тывыскан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бис мынча өөрүнчүг болгаш байырланчыг болуушкунунга — космос маадырларын шаңнаарынга холбаштыр чыглып келген-дир бис. Ниитизи-биле алырга бо болуушкун чаңчылчаан болгай. А ужудуушкунга хамаарыштыр кажан-даа мынча деп болбас.

Составында делегейде бир дугаар херээжен космонавт апарган Светлана Савицкая кирип турар экипаж төрээн черинде ээп келген.

Ужудуушкуннарның дуржулгазы чугаажып, космос корабльдери улам сайзыраңгай, харын кижиге эң эптиг апарып турар. Ынчалзажок бедиктерже базым бүрүзү кадагаттынмас. Базым бүрүзү билиглерни, эрес-дидим болуруң, харын-даа мерген, тывынгыр болуруң негээр. Ол шынарлар бистиң Төрээн чуртувустуң чалгыннаалган кызы Савицкаяда, оон космосчу эштери экер эрлер эштер Поповта болгаш Серебровта, «Салют-7»-ниң хуназылээчел ээлери эштер Березовойда болгаш Лебедевте долу чергези-биле бар.

Космос шинчилелдери херек кырында чогум чүнү бээрил деп айтырыгны кижилер салып турган үе турду. Ам ындыг айтырыг чок. Агаар албаны, медицина, биология, кедээ ажыл-агый, металлургия болгаш кижилерниң ургааның база холунуң үүлгедип кылып болгу дег хей-хөй адырлары чүгле космос орбитазындан ап болур ындыг медээлерни херeглеп турар. Космоска чарыгдалдар артыкка ажыр эгиттинип эгелээн.

Бистиң эртемденнеривистиң, инженерлеривистиң, ол ышкаш космонавтыларывыстың күш-ажылын, космоска кыдырыыгаар чок делгемнерни шиңгээдип турарларының шуптузун Төрээн чурт улуу-биле хүндүлеп, хүлээп көрүп турар.

Космос ужудуушкунун чедиишкиниг боттандырганы база эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Леонид Иванович Попов Ленин орден-биле шаңнаткан. Совет Эвилелиниң Маадыры бедик атты, Ленин орден-биле болгаш «Алдын сылдыс» медаль-биле шаңнавышаан, Александр Александровия Серебровка база Светлана Евгеньевна Савицкаяга ийиледирзинге тывыскан.

Эргим эштер, ол шаңналдар-биле силерге изиг байыр чедирдим. Черге болгаш космоска чаа-чаа ажыл-херектерни силерге күзеп тур мен!

Л. И. Попов бодунуң чугаазынга космос ужудуушкунун күүседирин оларга бүзүрээн [illegible], оларның күш-ажылын бедик-биле үнелээни, Төрээн чурттуң шаңналдары дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазакка, Леонид Ильич Брежневке чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин экипажтың мурнундан илереткен.

Бистиң ужудуушкунувус СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дорук кирген совет улус ССРЭ-ниң тургузуушкунунуң 60 чылын төлептиг уткуурунга белеткенип турда боттанган деп, ол чугаалаан. Илеткээрин чепшээреңер: Космос ужудуушкунунуң программазы долузу-биле күүсеттинген: «Салют-7» орбита станциязының бортунда космос ээлээн Анатолий Березовой биле Валентин Лебедев олар кадык-шыырак уламчылап турар. Олар ужудуушкун программазын бедик шынарлыг, тергиин күүседир деп дамчыдарын диleэн чүве.

Совет космонавтылар бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруу дээш космос делгемин чедиишкиниг шиңгээдиринге бүгү күжүн, билиглерин, дуржулгазын бээр дээрзин оларның мурнундан Л. И. Попов бүзүреткен.

Бедик шаңнал дээш өөрүп четтиргенин илереткеш, А. А. Серебровтуң демдеглээни болза: эртем-шинчилел комплекизиниң бортунга бистиң ужудуушкунувус совет космос техниказының кайы хире сайзыраңгайын, шынар талазы-биле ол кайы хире бедиинге кедирүлгенин, совет кижи тайбың, хостуг чогаадылгага кайы хире бедиктерни чедип ап болурун база катап көргүскен.

Бо бедик шаңналдарны бис кымның-даа мурнунда эртемденнерниң, конструкторларның, ажылчыннарның, кедээниң ажыл-ишчилериниң, эмчилерниң — бистиң маадырлыг бүгү совет улузувустуң күш-ажылын үнелеп алыр-дыр бис.

Коммунист, хамаатының эртемден кижиниң мурнундан бүгү күжүмнү, билиглерими, дуржулгамны бистиң башкарылгадыг космос техниказының сайзыраңгайжыырынга, өндүр улуг Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш космос шинчилелдериниң ажыктыын бедидеринге бараалгадырымны Силерниң мурнуңарга, хүндүлүг Леонид Ильич, СЭКП-ниң Төп Комитединге, Совет чазакка бүзүредип тур мен.

Чонумнуң бедик шаңналдарын мен бистиң ужудуушкунувусту белеткээрин болгаш боттандырарын хандырган совет кижилерниң улуг эртем, техниктиг, бүдүрүлге коллективтери-биле бөлүү-биле үлежип тур мен деп, С. Е. Савицкая бодунуң чугаазынга айыткан. Төрээн чурттуң даалгазы, партияның даалгазы күүсеттинген деп илеткээри мээң, коммунистиң, өөрүнчүг-дүр.

Бистиң экипажтың ужудуушкуну космос техниказының хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында херээжен кижи космоска идепкейлиг ажылдап болур, эртем-техниктиг, медицина-биологтуг шинчилелдерни база шенелделерни чедиишкиниг эрттирер, космос техниказының ажыглалын боттандырып болур деп үзелин бүзүрелдиг-биле бадыткаан.

Космос ужудуушкунун чедиишкиниг боттандырары совет космонавтиканың хөгжүлдези дээш ленинчи партияның, Совет чазактың, Силерниң, Леонид Ильич, хууда доктаамал сагыш салыышкыныңар-ның база кичээнгейиңерниң ачызында бүткен.

Совет эртемденнерниң, инженерлериниң, ажылчыннарның шудургу күш-ажылы-биле сайзыраңгай, идегелдиг космос техниказы тургустунган. Оон дузазы-биле херээжен кижи экипажтың составынга кирип тура сес хонукту ужудуушкунун боттандырган.

Космоска ажылдап турган, бистиң чер бөмбүрзээвис кайы хире кайгамчыкын, харын-даа өндүр чаагайын болгаш оон-биле, кады кандыг-даа камгалал чогун эскерип көрүп болур-дур. Ынчангаш бистиң партиявыстың, бистиң чазагывыстың болгаш Силерниң, эргим Леонид Ильич, черле турарынар тайбың дээш сыкзаа чок демиселиңерниң эргежок чугулазын база улуг ужур-дузалыын онза кайгамчык-биле бодап билир апаар-дыр.

Ада-чурт космонавтиказының чаа-чаа тиилелгелериниң херээ дээш Төрээн чурттуң кандыг-даа даалгаларын күүседиринге белен мен.

Чугааларны кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Ол аалдарныг болуушкунга турлаказы Леонид Ильич Брежневке орбитаның эртем-шинчилел комплекизинге беш космонавтының ат салганы Кадыг ужудуушкун дугайында херечилелди туду скан.

Экипажтың кежигүннерин шаңнал тывыскан турда онаа турган СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи И. Ф. Дмитриев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, Космонавтылар белеткелиниң Ю. А. Гагарин аттыг төвүнүң начальниги ужар чугулдун генерал-лейтенантызы Г. Т. Береговой болгаш албаның өске-даа кижилери изиг байыр чедирген.

(СЭТА).

БҮГҮ-ЛЕ ДҮЖҮТТҮ ЧИДИРИГ ЧОК АЖААР, КАДАГАЛААР

Удуртукчуга сөс

БАЙДАЛ БАГАЙ ЭВЕС

Барыын-Хемчик районунуң совхозтары бо ажыл-агый чылында 15000 тонна сигенни, 2340 тонна сенажты, 18780 тонна силосту белеткээр планныг. Сентябрь 6-га чедир районнуң совхозтары 10400 тонна сигенни, 2353 тонна сенажты, 15752 тонна силосту, 188 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн. Эрткен он хонукта район мал чеминиң белеткелин 16,7 хуу чедир өстүргеш, СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчип чоруур Кызыл тугун дөрт удаа улаштыр чаалап алган. Бистиң тускай корреспондентивис А. Бегзин-оол райүүскомунуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному Салчак Очур-оолович НОЯБРЬ-биле ужурашкаш, районда мал чеминиң белеткелиниң бо хүннерде канчаар чорун турарының дугайын чугаалап бээрин диилээн.

Эрткен ажыл-агый чылынга деңнээрге, бо чылын районнуң девискээринде чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигенниң үнгени эки болгаш оон ажаалдазы элээн организастыг чорун турар. Чижээ, эрткен чылын бо үеде бистиң совхозтарывыс 8611 тонна сигенни белеткеп алган турган болза, бо чылын 10400 тоннаны белеткээн. Ажыл-агыйлар сенаж салырының планын бүрүн күүсеткен.

Совхозтардан «Барлыкта» мал чеминиң белеткели бедик темпилиг чорун турар. Барлыкчылар «Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алыр» деп бүгү-эвилел походун калбартыр дугайында Саратов областың улус депутаттарының эгелээшкинин деткээн Балгазын кодээ Совединиң кыйгырыы-биле танышкаш, ажылдың шынарын улам бедидер дээш шиитпирлээннер. Совхоз бо чылын 6500 тонна сиген белеткээр турганш, бо хүннерге чедир 5076 тоннаны белеткээн. Ажыл-агый курлавырын алырга белен үрелбес, ылаңгыя малдың чаш төлүн ажаарарынга таарымчалыг витаминниг сиген далганын белеткээрин технологиязын эки шиңгээдип алган. Совхоз ийи АВМ агрегаттарының күжүгү-биле 150 тонна витаминниг сиген далганы белеткээр планын 160 тонна кылдыр ажыр күүсеткен болгаш бо ажылды ам-даа уламчылап турар.

«Хемчик» совхоз августуң ийиги чартында болгаш сентябрьның эгезинде мал чеминиң белеткелиниң темпизин дыка бедиткен. Бо ажыл-агый чылында хемчикчилер 2800 тонна сиген планын 2510 тонна кылдыр, ол ышкаш 503 тонна сенажты, 2452 тонна силосту белеткээн.

Мал чеминиң ниити хемчээлин көвүдедири-биле чергелештир оон шынарын экижидеринче кичээнгейни салып турар. Ону чедип алыр дээш чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннерниң хоолулуг үезин эрттирбейн ол шаанда кезер, тавынчага үр чыттырбайн хоорээннээр, сарааттаар, частаашкыннар соонда удур курлгадыр дээн ышкаш хөй ажылдар кылдынган. Лабораторияның хыналдазынга кирген 6312 тонна сигенниң 2585 тоннаазы бирги, 2083 тоннаазы ийиги, 1633 тоннаазы үшкү класстыг болган.

Сиген белеткелиниң үезинде ажылчыннарның хей-аъдын көдүрүп, социалистиг чарыштың дээштиг организастаар дээш совхозтарның директорлары, парткомнары болгаш ажылчын комитеттери кызымаккай ажылдап келген. Ниити районга чарыштың түңнелин он хонуктап, совхозтарга 5—7 хонуктап үндүрүп турар. Августуң сөөлгү ийи он хонуунуң түңнели-биле «Барлык» совхоз ийи удаа тиилекчи болгаш, СЭКП райкомунуң, райүүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Механизастаттынган звенолардан «Хемчик» совхозта коммунист Чүүней Кара-Салдың удурткан коллективи доктаамал социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга чорун келген. Бо звено 700 тонна сиген белеткээр турганш, 850 тоннаны белеткээн болгаш ам-даа уламчылап турар. «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында аныяк коммунист Анатолий Хомушкунуң механизастаттынган звенозу 1351 тонна сиген белеткээр даалгазын 1500 тонна чедиргеш немей хүлээлгени алган.

Мал чеминиң белеткелинде хөй-ниити организацияларының база идепкейлиг киржип турар. Кызыл-Мажалык суурнуң албан организация черлери бо чылын 250 тонна сиген белеткээр планын 310 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Ыяш ажыл-агый, райүүском, госстрах, «Суггат» бүдүрүлге каттыштыышкыны дээн ышкаш организациялар мал чеми белеткээр даалгазын каш катап ажырган. Ак-Довурак хоорайның коллективтери 500 тонна сиген белеткээр планын 580 тонна чедирген. «Тыва дагдугу» комбинаттың бүрүн механизастаттынган звенозу «Барлык» совхозка ажылдааш 300 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн. Хоорайның, Кызыл-Мажалыктың албан, бүдүрүлге черлери будук-бүрү белеткелинге база организастыг киришкен.

Мал чеминиң белеткели «Шекпээр», «Дөң-Терезин» совхозтарда ам-даа оожум. Сентябрь 6-ның медээзин өзүгаар алырга, «Шекпээр» совхоз 3500 тонна сиген белеткээр планының чүгле 1820 тоннаазын кылган. А дөң-терезинчилер 1040 тоннаны белеткээн. Бо ажыл-агыйларда ылаңгыя чаңгыс чылдыг сигенниң үнгени эки. Хожудаашкынның кол чылдагааны ук совхозтарның, директорлары, парткомнары, кедээ Советтер, чер ажылының тускай эртемниглери ажылчы күштү таарыштыр хуваап, бо чугула кампанияже чонну долузу-биле эвилелдеп шыдавайн турарында. Мал чеминиң белеткелин удуртуп, баштап турар район штабының сөөлгү хуралынга ук ажыл-агыйларның удуртукчуларының отчёдун дыңнааш, хожудаашкындан дарый уштунарының дээштиг хемчеглерин алырын негээн.

Ниитиниң малын хүр кыш ажырарының, оон чаш төлүн менди камгалап алырының кол магадылалы анаа четчир чем-суурну белеткеп алыры деп чүве билдингир. Ынчангаш бистиң районнуң кедээ ишчилери Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» совхозунуң ажылчыннарының республиканың бүгү сигенчилеринге кыйгырыын чаңгыс үн-биле деткивишаан боттарының онаашкан планныг даалгаларын чогуур хуусаазында эки шынарлыг кылдыр күүседир дээш шудургу ажылдап турар.

Хүнүң медээлери

БОТТАРЫНЫҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Келир кышка белеткел ажылдарын Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыннары хынамчалыг чорудуп турарлар. Ылаңгыя мал чемнерин курлап алырынче улуг кичээнгейни салган. Кижи бүрүзүнге он тоннадан эвээш эвес сигенни белеткеп алыр онаалданы берген. Ону доллур болгаш ажыр күүседир дээш малчыннар ортуузунда күш-ажылчы маргылдаа калбарган.

Хойжу Абрек Бай-Каракович Дүрбүлек болунун күжү-биле 10 тонна сигенни белеткеп алыр турганш, 39 тонна чедирип малчыннар аразында чарыштың бирги черин ээлээн. Кара-оол Долаанович Даргын-оол 30 тонна сигенни сарааттап алгаш, берлинген планны үш катап ажыр күүсеткен.

МУРНАКЧЫЛАР ХӨЙ

«Тыва суг тудугу» тресттиң автобаазазының коллективи эрткен сес айларның планныг онаалдаларын чедиишкининиг күүсеткен. Олар 849 муң тонна чүъкту сөөртүр планын 961 муң тоннага азы 110,8 хуу күүсеткен. База 24250 муң тонна километрни ажылдап кылыр турганш, 26780 муң тонна-километрни кылып бүдүргеннер.

ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткууру дээш социалистиг чарышка С. В. Павловтуң удурткан самосвальщиктер колоннаазы мурнуку одуругда чорун турар. Ол колоннадан чолаачылар Н. Князев, К. Бады-оол, А. Лисицкий, Н. Митрофанов олар үени мурнап, эки ажылдап турарлар.

Г. БЕСПАЛОВА.

СУГ ОРУУН БИЛИР

К. Б. Анай-оол «Тоора-Хем» совхозта эки мотористернин бирээзи. Малга чем белеткелиниң үезинде бо хоочун ажылчын каш чыл улаштыр мотористеп ажылдап чайлаан.

Ооң хүлээлгезн улуг болгаш харысалгалыг. Адыр-Кежиг суурдан Тоора-Хемниң кузу оон Енисейниң өру ажиндирип чораш, хем кыдыында дөртбеш бригадаларның ажылчыннарын, оларның аъш-чемин, дериг-херекселин чедирер. Дедир бадарда база-ла хемези курут болбас—бир-ле кижи олуртуп аар, азы чүъктүг болур.

Кол Борбуй-оолович «суг кырынга төрүттүнген кижи» болгаш (өөру ынча дижир), суг оруун эки билир, хемени кажар, эптиг башкарып чорудар моторист апарган.

А. НУГУУРАК.

«Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алыр болгаш чидириг чок кадагалаар!» Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң тараажылары мидыг кыйгырыг ээгаар ажылдап турар.

Бо хүннерде совхозтуң ажаалда-транспорт отрядытараа культураларының дөрттүң бир кезиин ажаап алган. Тараанын ортумак дүжүдү гектардан-на чеди центнер чедип турар.

Совхозтуң директору Хөктүг-оол ХОВАЛЫГ тараажыларга чүве чугаалап турда, бистиң фотокорр. Виктор КАРА-САЛ чурукка тырттырып алган.

К. ЧООДУ.

КҮСКҮ ОДАРЛАРДА

«Сүт-Хөл» совхозтуң мал ажылының тускай эртемниглери, малчыннар шээр малдың [illegible] кышкы одарларынче көжүп [illegible] чоруткаш, хөйнүң тарын бооладылгазынче организастыг кириишкен. Ук совхозтуң Кара-Чыраа салбырының Чес-Булунда пунктуну баш удур эки [illegible].

Бо пунктуга 2789 хойну тарып бооладыры планда көрдүнген. Ук чугула ажылды [illegible] Валентина Куулар чогуур үезинде чедиишкининиг дооскан. Ам тарыттынган хойлар Хемчиктиң шынааларында улам күш кирип, күскү одарларда бүрүнү-биле хаара туттунган.

О. БОРАШ.

Эш М. М. Мунзукту Улустарының Найыралы орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет театр уран чүүлүнүң хөгжүлдезинге аъш-хавыналары дээш база төрүттүнгенинден бээр чеден хар харлаанын-биле холбаштыр Тываның республика хөгжүм-шии театрының артизи эш Максим Монгужукович Мунзукту Улустарының Найыралы орден-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1982 чылдың сентябрь 15.

ДЕМ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ КҮШТЕЛГЕН

Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демисежип, оларны реакцылыг күштерге удур демиселге камгалап турар улустар шылгаттынган болгаш шынчы өөнүктүг, ол дээрге, чаагай сагыш-сеткилдиг кижилерниң идеалдары херек кырында боттанып турар кургуе болур Совет Эвилелидир. Советтер чуртунуң улустарының ак сеткилдиинге, оларның интернационалчы чаңчылдарга шынчызынга ССРЭ-ге баргаш, карак-биле бүзүреп көрүп болур.

Ол дугайын Латин Американың аңгы-аңгы чурттарының төлээлекчилери — Студентилерниң латин-америк дип организациязының (ОКЛЕА) делегацияларының кежигүннери чугаалап турганнар. Олар сентябрь он үште ССРЭ-ниң аныяктар организацияларының комитединге болган парлалга конференциязынга чүве чугаалааннар. Аалчылар бистиң чуртка чорун турганының дугайында бодалдарын, ленинчи комсомол болгаш ССРЭ-ниң студентилер чөвүлели-биле харылзааларның дугайын чугаалаан.

— Совет аныяктарның, бөмбүрзектиң бурунгаар дешпилгелиг бүгү аныяктарының эп-сеткил каттыштырылгазы Чилиниң аныяк-чалыы патриоттарының күжүн хөй чылдар иштинде улгаттырып келген— деп, ол чурттуң аныяктарының төлээлекчизи Патрисио Тапья чугаалаан.— Шериг хунтазының талазындан карыы-дошкун истеп-сүрүүшкүннериниң аар-берге байдалдарында дешпилгелиг күштерниң демиселиниң чаңгыс-даа минута иштинде соксавайн турар. Чилиниң аныяктарының коммунистиг эвилелиниң 50 чыл болганын чоокта чаа демдеглевишаан, аныяк оолдар болгаш кыстар фашистиг эрге чагыргазының үүлгедиишкиннеринге хөделиишкиннериниң чаа-чаа чалгыглары-биле харылзаанар.

ВЛКСМ-биле ОКЛАДЕ-ниң эп-найыралчы харылзааларының келир үези эки боор турарын латин-америк аалчылар онзалап демдеглээн. Ындыг харылзааларның үндезини — тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш, шынныг чорук болгаш социал дешпилгеге дээш буянныг-чаагай демиселге эңне сорулгаларның чаңгыс аай боор турары болур.

(СЭТА-ның корр.).

КАЯ-ДАА ҮЛЕГЕРЛИГ

Ажып чыдар аяс хүнге чайгаан кукуруза сыптарының узун баштары оожум чайгалып турган. Ногаан массаны кезерин, автомашиналарже урдурган кукуруза комбайны ээр чер кыдыынга доктаай берген. Чай аразында анаа ужуражып, ынча ажыл-ишти сонуурган айтырган киживис —«Коммунизмниң хереля» совхозтуң механизатору Владимир Оюн болду.

— Механизатор Владимир Оюн ажылынга эң-не кызымаккай, чуткулдуг, идепкейлиг коммунистерниң бирээзи —деп, совхозта профэвилел комитединиң даргазы З. З. Филиппова бо ужуражылганың биниле мурнунда ажыл-агыйның мурнакчыларының аттыг биске тайылбырын тура оон [illegible] чүве.

Кедээ [illegible] Кызылга [illegible], тараа совхозунга ол он ажыг чылдан механизаторлап келген. [illegible] [illegible] мергежилдиг башкарып, техникага камныг чоруктуң үлегерин көргүзүп турар.

Ооң удурткан звенозу бо чылын 222 гектар черни ажарган, эки шынарлыг суггарылганы чоруткан, 450 гектар кукурузаны тарып өстүрген. Сөөлгү он хире хонукта кукуруза ажаалдазын чорудуп, [illegible] механизаторлар Л. Оюн, В. Оюн, С. Оюн [illegible]. Олар бир гектардан-на 200 центнерни кукурузаның ногаан массазын 150 центнерни [illegible] дооскаш, звеновус кежигүннери сенаж салыышкынынче кирер. Ферма чоогунга 2000 ажыг тонна сенаж салыр. Ол ышкаш совхозтуң тараа ажаап [illegible] база дузалажыр, саван дажып ажылдаар бис.

Коммунист Владимир Оюн [illegible] мурнуку олуругларында чоруур. Кышкы үеде малчыннарже мал чемнерин дажыыр, часкы тарылгага техниканы септеп, белеткээр, [illegible] хөй.

Улусчу контроль бөлүүнүң даргазы кижи болганда, бо чүгула даалганы база доктаамал чорудуп келген. Мал чеминиң белеткели, дүжүт ажаалдазы ышкаш хайлыышкынныг үелерде рейд, хыналдаларны бо-ла организастай бээр. Совхозта улусчу контрольдун кол бөлүү-биле кады [illegible] ниитизи-биле эки болган. Контролерлар дүжүт ажаалдазының үезинде хайгааралды [illegible], тарааны ажаап шынарын хынаарынга ам белеткенип турар.

Чаңгыс чер чурттуглары [illegible] район Совединиң депутаттыгже соңгаан. Советтиң [illegible] ажылынга [illegible] шынмавып чоруур.

— Район Совединиң кедээ ажыл-агый болгаш бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүнү мен. Ынчангаш даалга өзүгаар чоокта чаа Тамчы [illegible] хыналда ажыылдап [illegible] белеткелди хынаштым. Кышка белеткел ук ажыл-агыйда багай эвес болган, хыналдаының түңнелдерин комиссияже киирген бис — деп, Владимир Бедиевич чугаалады.

[illegible] Владимир Оюн [illegible] ССРЭ-ниң 60 [illegible] даалганы алган. Аныяк механизатор [illegible] чер ажылының культуразын бедидерин, ону улам үнүш-дүжүткүр болдурарын күзеп чоруур. Ол талазы-биле айтырыглары [illegible] район Совединиң [illegible] берип-даа турган. Совхозта арат [illegible] бөгүн эмтежок. Оларны ам [illegible] улуг ажыл чорудар. Хөй чылдыг сигенниң [illegible] суггарылга чорудар [illegible] турар. Бир чаа [illegible].

[illegible]

В. МААДЫР.

Таңды район.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

БОДУНУҢ ТУРУЖУНДА

Отчет илеткел тоңген соонда коммунистерниң санал-оналы хаикызынынныг эгээзи. Оон ындыг болганы тавары эвес. Партбюро секретары саяны Хертек Өшкү-Саарның кылганы отчет илеткелинде [illegible] коммунистерниң, ында партия эге органнызацияның ажыл-амыдыралының бүгү талаларын хаара туткан болгаш ханы анализтиг болган.

Элээн каш чыл бурунгаар «Тиилелге» совхозтуң бо сүт-бараан фермазы план күүседиринге чамдыкта хожудап-даа турган, ооң соонда ийи-үш чылдарда ортумактарның санынга кирген. Коллективти мурнакчыларның одуруунга чедирерипче ында партия органнызациязы, ооң коммунистери доктаамал кичээнгейни салып, ону чедип алырының аргаларын совхоз дирекциязы база партком-биле сүмележип турган, ол айтырыгны сөөлгү чылдарда шиитпирлээн. Ам мурнакчыларның санынга кирген. Ферманы сүт комплекизи кылдыр эде тургускан. Хамыктың мурнунда мында коммунистерниң [illegible] авангардыг ролун бедиткен болгаш кижилер-биле ажылдың күштелдирген, 16 коммунистиң 79 хуузу саанчылар. Бүдүрүлге планын база партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының дугайында оларның отчёттарын, дыңнадыгларын партия хуралдарынга ээй-ээй ап келген.

Хөй-хөй коммунистер күш ажылынга эрес маадырлыг чорук-биле өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар. Ындыгларга айда сүт саар планын доктаамал ажыр күүседип келген Моңгуш Девикти, Куулар Бочунайны, Лакпа Чечекти болгаш [illegible] хамааржыдып болур. Олар ам дөрткү кварталдың планын күүседиринче кирипкен.

Партбюро сүт комплекизинде бүгү ажыл-ишчилерни политиктиг, экономиктиг база комсомол өөредилгезинге хаара тударын чедип алган. Оларның пропагандистери совхозтуң специалистери, кижээлерин ажыл-агыйлың директору болу база арттарып келген. Ылангыя «Экономиктиг билиглерниң үлегерлиниң» өөренир школаның пропагандизи кол экономист С. Д. Ондар идепкейлиг ажылдаан. Ооң дыңнакчылары теориктиг айтырыгларны [illegible] амыдырал-биле сырый холбаштырып өөренген. Комплексте мал ажылдакчыларының өөредилгези коллектив планныг даалгаларны күүседиринге, продукция бүдүрерин көвүдедиринге, ооң шынарын бедидиринге улуг идигни берген.

Ниитизи-биле сүт комплекизи он бирги беш чылдың ийиги чылында 1440 тонна сүттү бүдүрер, ооң 880 тоннаны күрүнеге садар планныг. Август айның түңнели-биле алырга 707 тонна сүттү бүдүрген, оон 629 тоннаны саткан. Эът садар планның чартыын күүседипкен. Сүт садар [illegible] планын август бирде күүсеткеш, коллектив ам дөрткү кварталдың планын күүседип турар.

«О. Шынаа», «Революцияның чалбыышкыны» совхозтарның малчыннарының болгаш [illegible] ССРЭ-ниң 60 чылын тиилелгиг уткууру-биле үндүрген инициативазын бүрүн чугааалыгзының деткипшаан, коллективтиң чоокта чаа болуп эрткен бүдүрүлге хуралынга ажыл-ишчилер база катап бедиткен хүлээлгени алган. Пландан ажыр 150 тонна сүттү алыр болгаш арткан айларда 180 бызааны алырын, ферманың капитал септелгезин сентябрь 15-те бүрүн доозарын болгаш өске-даа [illegible] шиитпирлээннер.

Комплексте партия органнызациязы түр-түр кижилер-биле кижизидилге ажылын күштелдирер, сагылга-чурумну [illegible] үре-түңнелдиг организастаар, ооң тиилекчилеринге моральдыг-материалдыг идиг бээрниң хемчеглерин ап келген. Ол бүгүнүң түңнелинде бо чылын [illegible] дээш, сагылга-чурум үрээн дээш чаңгыс-даа кижи хемчег алдырбаан. Оон аңгыда бирги сорттуң сүдүн күрүнеге дужааганы дээш бирги кварталдың түңнели-биле 23 саанчыга, 11 [illegible] 6 [illegible] Күш-ажылдың [illegible] Оюн, Тидир Ооржак, Моңгуш Чечекова [illegible] дүрүмнээзин ажылдарга дамчыдып берип келгеннер.

Отчет-соңгулдалыг хуралга илеткелчи, санал берген коммунистер [illegible] чүүлдерин болгаш СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин [illegible] чем программазын боттандырарынга коллектив бодунуң [illegible] демдеглээш, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларны [illegible] сорулгаларже улуг кичээнгейни салганнар. Ылангыя продукцияның шынарын [illegible] кошкак. Бо чылын күрүнеге саткан сүттүң 55 хуузу бирги сорттуу болган, а ооң 90—95 хуузун бирги сортка садып болур арга турган. Оон аңгыда комплексте зооветеринарлыг профилактика ажылының деңнели куду. Бо чылдың сес айларында 24 бызаа өлген, ол болза чамдык специалистерниң, бызаа ажаакчыларының харысалгазының кошкаан херечилеп турар. Комплекстиң [illegible] дүүшпес. Ногаанчыттынмаан болгаш кооку агитация кылдынмаан. Чамдык коммунистерниң хуралдарга идепкейи кошкак, ай-айы-биле санал бербес чоруктар база бар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралга саналдар чидиг, ажыл-херекчи утка-шынарлыг болган. Тыва АССР-ның алдарлыг малчыны М. Девик:

— Сөөлгү үеде коллективте [illegible] бар. Ынчалзажок шиитпирлээр айтырыглар, кылыр чүүлдер ам-даа хөй— дээш, ол чогум-на аңаа тодаргай доктаадан. Селекция болгаш уксаажыдылга ажылын биске акиңдер үе келген. Чылда ортумаа-биле бирээзинден-не 2500 литрден хөй сүттү саар инектерни биске чүге азырап, өстүрүп болбас деп. Мааңаа холбаштыр дирекция, селекционер [illegible] тодаргай ажылды чорудары негеттинип турар-дыр.

Сүт комплекизиниң улуг [illegible] саанчы Н. Бочунай:

— Бисте сүттүң бот-үнези ам-даа улуг боор турары ажылды четче механизаставаандан. Инектерни [illegible] үе келген — деп, ол шүгүмүлээн. Мааңаа холбаштыр шиитпирлиг хемчеглер алырын мал ажылын механизастаар талазы-биле механик Н. Кыргыстан, совхозтуң кол инженери Ч. Моңгуштан негеп турар бис дээрин ол чугаалаан.

Коммунист М. Чеченмаа — бызаа ажаакчызы кижи болгалымда мал эмчилериниң ажылынга [illegible] дээш, шүгүмчүлеедерин ылгаан. Аарыг бызааларны график езугаар эмневес, маңаа холбаштыр совхозта малдың улуг эмчизи А. Тараким комплексте мал эмчилериниң харысалгазын бедидип, оларга өттүг дузаны чедирер болза чогуур. Оон аңгыда чаш бызааларга [illegible] биле белеткээн чарбаттыг хөй кезии бүдүн боор турарын ол шүгүмчүлээн.

Санал берген өске-даа эштер кижилер-биле ажылды улам күштелдирерниң, оларны дыштанып, кино көөр кызаа бүдүнү аңаа тударының, мал чемин белеткээр пектиң ажылын эки ажыдерниң болгаш өске-даа айтырыгларның дугайында тодаргай доктаадганнар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралга СЭКП ТК-ның инструктору Н. Т. Ященко, СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко олурушкан. Сүт комплекизинде партия органнызациязы коллективтиң дайынчы авангарды болуп, бодунуң ээлээр ужурлуг турушунда ажылдап турарын коммунистер быжыы-биле билип турар-дыр дээрин хуралга чүве чугаалааш, П. И. Кравченко демдеглээн.

Силерниң коллективиңер ам чылда бир муң тонна сүттү бүдүрүп турар болгай, а ону чоокку үеде ийи муң тоннага чедирер аргалар база курлавырлар силерде бар. Хамыктың мурнунда төрүүр инектерниң баш санын көвүдедири, ооң продуктулуун бедидери, сүттүң шынарын улам экиилдери, малга быжыг чем базазын тургузары болгаш партийжи, организакчы база [illegible] күштелдирери [illegible] ол угаан[illegible]. Ол бүгүнү СЭКП ТК-ның май Пленуму [illegible] шиитпирлери биске [illegible] турар.

Ю. МОНГУШ.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг даг бүдүмелдериниң бөлбаазыраднынга фабриказынга 180 тонна чүъктээр БелАЗ чаа самосвалдарны ажыглалга кирериниң шенелделери чедимишкинниг доозулган.

ЧУРУКТА: күчүлүг чаа автомашина.

В. РЕПИНКТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЕРКАСЫ. Украина, Сибирь, Ыраккы Чөөн чүк болгаш чурттуң өске-даа черлериниң бүдүрүлгелеринче химиктиг удазын бүдүрер продукцияның бүдүрүлгелерин чорудуп турар.

ЧУРУКТА: заводтуң пөс-тарвы цеги.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ, Б. КАВАШКИННИҢ, И. ВОЛЧКОВТУҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«ТАРААН ТАРААМ ДАЗЫР ШӨЛДЕ»

Ак-Туруг биле Кызыл-Даг суурларының аразында, Чаа-Хөл хемниң солагай талазында, көк-көк хая-даштыг кезек чавыс даглар дистинчи берген тургулаар. Оларның эдээн Чаа-Хөл чүй шаап чыдар. Аңаа шаандан тура өглер хонуп, мал-маганын одарладыр азырап чораан. МЧАЭ-даг, колхоз-даа тургулаан үеде ында хавактар баарында, хем унунда, элезиннелчек көк-көк сай даштыг, хол дегбээн дазыр шөлдер чыткылаан.

Ам совхоз тургустунган. «Ак-Туруг» совхозтуң хойжузу Солун-оол Бүрүнмаа Кыйыг-Баары азы Даг-Баарыдаа дээр ол дазыр шөлдерлиг чер чаңынга күзеглеп келгилээр. Канчап ийик, бир-ле катап аалының чанында дазыр шөлдерни ажыглаар [illegible] бодал хойжунуң бажынга кире хонуп келген. Оон эгелээш-ле ооң сеткили оожургавастаан. Буганы Кыйыг-Баарындан үлдүр казып алгаш дазыр шөлдү суггарып, кажаалааш, баштай көк-сула тарыырын шенээр деп шиитпирлеп алган. Хостуг үени ажыглап турган. [illegible] үндүрүпкен. Сүт-даа дазырны кудун кыланайндыр эттеп бады барган. Ол чүтле күзелдиг эге баламы боорга, хойжу аңаа [illegible] баштай улуг эвес шөлдү [illegible] кажаалап [illegible] чедиштир суггарган. Аңаа көк-суланы чажып каан. Ону көрген кижилер «көк сайлыг дазырдан чүү үнерил аан, хөй ынчап шүүдеп турар кижи-дир ийин» дижип турган. Кажаалап, көк-сула тарып алган бичии шөлүн ол чайын суггарып ажаап, доктаамал хайгаарап турган. Көк-суланың баштары чоорту шывырарып үнүп келген. Малчынның өөрээнин кончуг. «Шынаада дазыр шөлде тараан сулам көгерип үнүп чыдыр» деп өг-бүлезиниң херээжен ээзинге өөрүшкү-маңнайлыг халдып чедип турган. А бирээзи: «Күжүн, шенелдең халас барбаан эки-дир ол. Көк-суланы чаш хураганнар көгдүредир дайнаарда амыраан-дырлар»—деп ооң өөрүшкүзүн үлешкен.

Хойжу С. Бүрүнмааның шенелде кылдыр дазыр шөлге тараан суласы сырый терең сагланайндыр үнүп келген. Тудум сиген безин кажан-даа үнүп көрбээн, кижилер черле хол дегбээн куу дазыр ногаан үнүш-биле шыптына бээр дээрзинге бүзүревээн эштер-даа, совхозтуң удуртур ажылдакчылары-даа ам көөр хойжунуң кажаа сынмас чалгып чыдар дүжүдүн көргеш, кайгап, магадап турганнар. Солун-оол Бүрбүевич суггарып турган өстүрген чаагай дүжүдүн ажаап эгаш камнаа, чөптүг-биле ажыглаан. Хойжунуң баштайгы шенелдези, бичии сугаттыг черден дүжүт алыр деп изиг күзели ынчаар чедиишкинниг боттанган! Ынчангаш аңаа өөрбейн чүге өөрүүр боор. Ол дээрге чедишкинниң болгаш күш-ажылдың чөптүг өөрүшкүзү-дүр!

Хойжу ам ол-ла дазырны шуптузун кажаалааш, суггарган. Бо чылын ооң чартыын суггаттыг сиген шөлү кылгаш, а өске кезиинге арбай тарып алган. Сиген-даа чаагай үнген, арбай-даа курлак ажыр өзүп келген. Төккен дер халас барбаан, база-ла өөрүшкү! Солун-оол Бүрбүевич Бүрүнмаа дазыр шөлде тараан дүжүдүнүн кажаа баждарын [illegible] көрүп турда (*чурукта*) бистиң фотокорреспондентивис В. Кара-Сал чурукка тырттырган.

— Арбайым аразында люцерна дээр сиген база тарып алган мен, ол база шенелдемдир, көрүп көрүңер даан бо — [illegible] хойжу айтты.

Кайгамчык чаагай үнген арбай аразынче топтап көре бээривиске, шынап-ла, люцерна! Шору үнүп келген болгаш, сагла берген чыдыр.

— Кандыг-бир ботаник, эртемден эвес, аңаа-ла бөдүүн хойжу кижи-дир. Ол хирезинде совхозунга ажыктыг, чаа чүвени болап тып алган. Ийи-үш чыл иштинде көк-сула, арбай; ам люцерна база тарып алганы, кажан шагда тас куу чыткан дазыр ам шал-ногаан кылдыр хуула берген. Кижи кужу ындыг-дыр! Эки суггарыптарга сиген база үнген, ону ам малчын кезип, сараатпан алганы бо-дур, черле арес-кежээ [illegible] парторг секретары Р. С. Хунай-оол биске таныштырып тайылбырлай каапты.

Арбай бышкан бээрге, совхоз кестирип бастырган, малчынның бодунга комбикорм кылдыр ажыглаары-биле бээр деп дугурушкан болду. Малчын бодунга 20 тонна сиген кезип белеткеп алыр хүлээлгелиг турган, оозун ам кажаалааш, суггарган шөлүнден-не 30 тонна сигенни кезип, сараатпан алган. Ийи улуг сарат мында, хөлегелиг көк тейлер апарган кестүн турду. Бис суггаттыг черлерин ажыглап, оон эки [illegible] малчыннар база бар. Ында дазыр шөлдү улай кажаалап алгаш, суггаргаш, сигенниң чаагай «дүжүдүн» ап турар. Ол аныяк хойжунуң дугайын анаа [illegible].

Солун-оол Бүрбүевич Бүрүнмаа 1957 чылдан бээр малчыннааш, 100 төрүүр хойлан-на ортумаа-биле 90 ажыг хураганы мейиди ап келген. Ам оон коданында 300 ажыг төрүүр хой бар, 100 хойдан 101 хураганы камгалап алган.

Ол ам оглу Б. Билес-оол-биле кады хой кадарып чоруур. Аалының [illegible] Онгар-Өдекте [illegible]. А мал чеминиң белеткелин чылдынна ажыр кылып алыр, арта бергенин харын бергедээн коданнарга үлеп турар, оларның чаагай чаңчылын партком секретары чугаалады.

— Кажаалап алган шөлүмге ам келир чылын люцерна тарырын оралдажыр мен. Эки үнерге ийи-даа катап ажаап алыр — ол ажыктыг чем, малга ол чаагай. Хоолулуг-даа болгай — деп, бодунуң шенелдезин уламчылаар бодалын ол чугаалады.

Кайы-бир ырак-чоок черлерге хөй кадарып чорда, кызып турар [illegible]

Тараан тараам дазыр шөлде Сагланайндыр [illegible]

К. ЭКЕР-ООЛ.

ПРОДУКЦИЯНЫҢ БЕДИК ШЫНАРЫ ДЭЭШ

Он бирги беш чылда ниитилел бүдүрүлгезин хөгжүдериниң кол угланыышкыннарының аразында чонунуң хереглел барааннарының шынарын экижидери, оларны бүдүрериң көвүдедири, ассортиментизин калбартыр мышкаш айтырыглар база бир кол черни ээлеп турар. Бо ажыл доктаамал болгаш план бүдүрер чоруктунар апаар.

Республиканың дыка хөй бүдүрүлгелери чонунуң хереглел барааннарын бүдүрүп үндүрүп [illegible] планнарны ажылдап кылганнар. Чүгле бо чылын 150 ажыг ындыг хемчеглерни [illegible] чоруур турар.

Хереглел барааннары бүдүрүп турар бүдүрүлгелерниң хөй кезиинге [illegible] продукцияның техниктиг деңнелинге [illegible] шынарын башкарарының комплекстиг системазын [illegible] «Тувамебыйыт» [illegible] Ынчангаш хөй-хөй бүдүрүлгелериниң шынары багай продукция үндүрүп турарының чылдагааны ында.

Тываның курхайгаарал лабораториязының ажылдакчылары бо чылын хереглел барааннарының шынарынга ха-

Шынар — ажылдың көрүнчүү

[illegible]. Продукцияның дыка хөй шынар талазы-биле бирги категориялыг [illegible]. Олар күрүне стандарттарынга дүгжүп турар. [illegible] хемчээлиниң 15,8 хуузун [illegible]. А бо чылын 15 кылыгларга Шынар [illegible].

Ынчалза-даа Кызылдың даараныг фабриказы болгаш улусчуң ус-шевер кылыглар бүдүрүлгези Шынар демдектиг продукцияны бүдүрериниң талазы-биле планныг оналдааларны күүседирин боттандырын шыдавааннар. Олар май айда элээн каш кылыгларны [illegible] аттестаттаарын чедип албаан, оларны бо чылдың төнчүзүнге чедир 120 муң рубльге бүдүрерин күүседип албастар-даа. Ол ышкаш Кызылдың туйбу заводу чугайны, районнарның үлетпүр комбинаттары мебельди аттестаттаарының планын үскен.

[illegible] системазын шиңгээдип алыр талазы-биле ажылды бүдүрүлгелер кончуг оожум чорудуп турарлар. Кызылдың даараныг фабриказында, «Тувамебыйыт» каттыжыышкынында маарыштыр 18 хыналданы чорутан. Хыналдага кирген барааннарның 70 хире хуузу күрүне стандарттынга дүүшпес болган. Ниитизи-биле 31 аңгы хевириниң продукциязындан 18-ин, азы ниитиң бүгү продукцияның 60 хуузу брак болган. Ол дээрге, үс, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары, уруглар болгаш херээжен улустар платьелери, ак чоорганнар, сыртык хаптары, чоорганнар шывыглары, кидис идиктер [illegible].

Аъш-чем үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелеринде хлеб болгаш хлеб-булочка кылыг[illegible] ам-даа куду болуп артышкаан. Бо чылын дөрт хыналда чорутткан. Оларның шуптузунга Ак-Довурактың, Кызылдың, Бай-Хаактың болгаш Туранның хлеб [illegible] бүдүрүп турар хлеб, хлеб-булочкаларының шынары багай болгулааш. Бо заводтарга брактаан продукция ниитизи-биле 12,7 тонна болган.

Ол ышкаш Амыдырал-хандырылга [illegible] септелге-тудуг эргелелиниң бүдүрген 40 тыва аптаразын база брактаан. Оларны кылырын соксатиан. Чүге дээрге, ажыглал шынарлары куду, өртээ шынарынга дүүшпес болган. «Рембыттехника» металл кылыгларын бүдүүрда, савалаарда, аңаа маркировка кылырда частыгылааны кылып турар. «Тувабыйыт» каттыжыышкынынга септээндиктер база-ла хөй четпестерлиг болуп турар. Чиик үлетпүрүң бүдүрген продукциязын [illegible] дүүшпес, дугаарлары шын эвес болгаш дээш брактаан.

Кызылдың аңгы заводтуң продукциязының шынары курлу бээп артышкан. [illegible] чүс хуузу брак болган. Бо бүдүрүлгеге ындыг таварылгалар чаңгыс эвес удаа болган. Бо айтырыгны Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединге чугаалашкан, ону сайгарып дээш хоорай прокуратуразынче [illegible]. Арбитраж дамчыштыр бүдүрүлге 9,5 муң рубльди штравын төлээн.

Тываның курхайгаарал лабораториязы үстүнде бүдүрүлгелерге хамаарыштыр бодунуң негелдезин база тургузуп, хемчеглер алырын айыткан. Чижээ, тыва аптараларны, бажынга кедер туфельдерни, «Ленинград» дээр будкаларны, [illegible] бүдүрерин, радиолаларны септээрин, оларны ниити хереглелге садарын соксатиан. Ол ышкаш продукцияның 11 хевирлерин сайгарарын хораан. Ынчангаш сайгарылга планындан 5 муң рубльди казаан, арбитраж дамчыштыр 13,6, а Күрүнениң өртек комитедин дамчыштыр 9 муң рубльди тырткан.

Техниктиг хынаалда кладистерниң [illegible] чүүлдер ам-даа бар. Кызылдың хлеб заводунда, даараныг фабриказында, агы заводунда ындыг кладистерде, лабораторияларда кадрлар чедишпес. Ол ышкаш түс чер үлетпүр эргелелинге, Ыяш ажыл-агыйы, Аъш-чем үлетпүр [illegible] министерстволарынга стандарттар [illegible] кызыдыг.

Социалистиг чарышка шынар көргүзүглериниң рольун улам күштелдирер сорулга-биле бүдүрүлгеде бүгү албанныың ажылын экижидери брак чок ажыл дээш материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинин долуу-биле ажыглаары негеттинип турар.

Г. ТУТЫНИНА,
Тываның курхайгаарал лабораториязының стандарттызын [illegible].

ҮЕ МАНАВАС

Малды ой-шаанда тарып бооздыры чугула ажылдарның бирээзи. Малдың чаш төлүн планда негелдеген үезинде [illegible] алыр дээш, тарып бооздадырга ажылын шапкынчыдар, хүнүң соңгаарлаттынмас айтырыг ол. «Ак-Туруг» совхоз — Улуг-Хем районда хөй ажылдыг [illegible] турар ажыл-агыйларының бирээзи. Ам совхозтуң ийи салбырынга 1100 хире хойну тарып боозатпан.

Ынчалза-даа совхоз бо ажылды арай орайтады эгелээн. Ооң кол чылдагааннары — мурнунда ажылдап турган улуг зоотехник Б. Шаравиниң болгаш мал ажылының өске-даа тускай эртемнигдерниң онаашкан ажыл-херээнге харысалга чок болганы. Совхозтуң мал тарып боозадырынга [illegible] база ажылдавайн барган. Ынчангаш ук ажыл-агый осеменатор дилеп тывар чорукка таварышкаан. Ак-Туруг салбыр осеменатор чок болганындан, хөй бригадири Галина [illegible].

Үе манаар эвес, хүнүн чугула сорулгазы — тарып бооздыганы шапкын болгаш шынарлыг чорудары чугула.

К. КОМБУ.

ОЪТТУГ, КУЖУРЛУГ ЧЕРДЕ

Оъттуг болгаш кужурлуг Чедерге хойнуң семирири аажок. Ол черге Ооржак Бады-Төре хөй чылда чайлаглап келген. Ынчангаш ук черниң байдалын эки билир.

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң хоочун хойжузу Бады-Төре бо чайын база Чедерге чайлаан. Ооң хоюнуң семирип турары аажок. Кадарчы бо хүннерде тараа шөлүнче көжеринге белеткенип турар. Аңаа хөй улам-на семирер.

Бады-Төре Холажыкович он сес чыл дургузунда хөй малдап келген. Бо үениң иштинде черле хоомай көргүзүглүг болуп көрбээн. Бо чылын ол төрүүр чүс хойга онаштыр 100 хураганы дорууткан болгаш хойдан-на 3,1 килограмм дүкту кыргаан. Бо көргүзүглериниң кайызы-даа ооң социалистиг хүлээлгезинден болгаш совхозтуң планындан оранчок ажып турар. Эрткен чылын бо малчын чүс хойдан-на 106 хураганы алган.

Бады-Төре Холажыковичиниң коданында 299 хөй бар. Оларны төрүп турда Зина Моңгуш, Ооржак Баян, Таня Ооржак олар дузалажып турган. Кадайы Кертик база 150 хураганы өстүрген.

Бады-Төре Холажыкович [illegible] белеткенип турар. Ол кыштаан шагда-ла септеп, өлгеп болуп алган. Мал чеми база белен. Малчын бо хүннерде «О-Шынаа» болгаш «Революцияның чалбыышкыны» совхозтарның ажыл-ишчилериниң кыйгырыгын деткип, шудургу ажылдап турар.

К. ЧООДУ.

ЧААГАЙ ХЕРЕКТИҢ ЭЭЗИ

Эдер-Күйнүң шөлүн ажаап турган, оон чаагай мал чемин өстүрүп, азы макталга чеккенцерниң бирээзи — «Тээли» совхозтуң хоочун ажылчыны Буян Иргит.

Бо бөдүүн ишчиниң дугайында, ылангыя сөөлгү чылдарда мал чемнериниң курлавырын, кыштаглаашкынга белеткелин ылап болгаш бүзүрелдиг кылдыр бир чорудуп турарын совхозтуң ишчилеринден, райкүүскомдан каш-даа катап дыңнадывыс. Хөй чылдарның дургузунда хову бригадазынга ол ажылдап келген. Ажы-төлү элээн өзүп, улгадып дээрге Б. С.-М. Иргит дагже көжүп, төрүүр кодан хүлээп алган. Ам беш чыл дургузунда хөй кадарып турар.

Мал бажын өстүрериниң социалистиг чарыжынга онзагай магалбаан-даа, ам-даа малыг. Төрүүр шээр мал санындан хураган өөрүп алыр-ла белен эвезин эрткен кыштар хойжуга көргүскен. Чүгле карак кызыл күш-ажыл, хойжу өг-бүлениң эки дембилези-биле мал продукциязының планныг оналдаазын күүседип болур. Буян Иргит бо чылын бир хойдачыла алыр [illegible] күүсеткен. «Ыш санындан-на ортумаа-биле 2,7 килограмм дүк кыргып алдым. Хөй дүгү бо чылын эки болган» — деп, биске чугаалап турар. Малдың чаш төлүн камгалап азырының көргүзүглерин хойжу эрткен чылдарга деңнелинден бедиткен, төрүүр чүс хойдан-на 80 хураганы камгалап алган.

Районнуң өске-даа черлериниң мурнакчы хойжуларының деңнелинге Б. С.-М. Иргиттиң малдың чаш төлүн камгалап ап турарының көргүзүү четпээн. Ынчалза-даа бодунуң күш-ажылчы көргүзүглерин бүзүрелдии-биле бедиткен. Ол дээрге кедизинде барын эки түңнелдерни чедип ап болурунуң бадыткалы болуп турар.

Даартагы хүннүң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн улгаттырар, планныг оналдааларын доктаамал ажыр күүседир дээш эки ажылдап, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң салган сорулгаларын, Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга улуг-хуузун кирип турар Буян Иргит-биле сиген шөлүнге ужурашкан бис. Ол уругларын, дуңмаларын эвилелдеп, үжен тонна сигенни 20 хонуктуң дургузунда белеткеп алган. Сараатларының кол нуруузун кыштагда сөөртүп чедирген. Сөөлгү хүннерде кескен сигенни бөлүп, хөпээннеп турар.

— Эрткен чылын 15 тонна сиген белеткээр планныг турдум. Ол хүлээлгемни ажыр күүсеттим. Ынчан бо оолдарның сиген кезериниң арга-мергежилин амгы хүннерде ажылдап турарынга четпес турганы билдингир. Элээди кижилер ажылга өөреничелиг аажок боор чүве-дир. Оларның күш-ажылга эптии, сундузу хүн санында-ла өзүп орар. Оон уламындан бо чылын ээээш эвес мал чемин белеткеп, кыштагга сөөртүп алгаңывыс ол — деп, Б. Иргит биске чугаалап-дыр.

Кыштагга чедирген үжен тонна сиген — эрес-кежээ кижиниң 20 хонуктуң дургузунда бүдүрген ажыл-херээниң түңнели, келир кышкы бир кодан хойнуң, оон чаш төлүнүң онча-мендизи кадарып, ажаап өстүрериниң ажыглаттынар магадылалга ээээш эвес немере. Ону демдеглеп тура, дээрзында оон-даа чугула, кедилиг чүүлдүң дугайында мыттавайн бээр арга чок. Ол дээрге — хөй кадарчызы Буянның дагдынмыкчы ажылы.

Көдээниң социал-экономиктиг планнарын боттандырарынга чаңгы салгалдың күжүн, энергиязын хаара тударын СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга онзалап демдеглээн. Бо чугула ажылга көдээниң хоочун ишчилериниң үлегери, оларның дагдынмыкчы, кижизидикчи ролю чаагай салдарлыг. Бо үлегерлиг кижилерге Буян Иргит база хамааржыр. [illegible] черин ол кончуг таарымчалыг кылдыр ажыглап, тоску класстың уруу Оюмааны, чедиги класстың Багай-оол база сески класстың Чечен-оол деп оолдарын мал чемин белеткээринге хойжу өөредип алган. Төрээн бөлүнүнгэ ынак, оон чаагай дүжүттү ажаап өстүрүп билир кылдыр өөредири — чаагай херек. Бо ажылдан даартагы [illegible].

Кежээ дүшкен. Эдер-Күйнүң баарында хойжунуң оолдары-биле белеткеп кагны хөпээннериге хүннүң кызыл херелдери чаттыла бээрге, бөлээн сигенниң хөлегелери чергелештир шөйүп берген артып кагды. Бир долу сигенниг чүъктүг машинаны Буян Иргиттиң [illegible] шимчепкен. Оолдарын «күш-буттуунга» ушкарыпкаш, хойжу база дөрт оруң-биле углапкан. Чыдырген сигенин [illegible] ол.

А. ОКСУР

ХАРААДАНЧЫГ-ДЫР

«Ак-Туруг» совхоз районда база бир улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Совхоз чыл келген тудум сайзырап, чаа-чаа автомашиналарны, тракторларны ап турар. Ол техникалар бензин, солярка болгаш масло чокка ажылдавас дээрзи кымга-даа билдингир. Ынчангаш кывар-чаар чүүлдерин камнаары совхозтуң экономиказының база бир кол кезээ.

Совхоз төвүнүң кедээ таязында тускай заправка бар. Ону долгандыр кажаалап, херимнээп-даа болза, ол үрелик, ойбак-чиириктерлиг. Ында өртке улуг дериг-херекселлер чүү-даа чок. Өрт үнзе чүнү-биле өжүрери билдинмес.

Кывар-чаар материалдарны хүннүң-не сөөртүп эккеп турар. Цистерналарының краниктеринден бензин, солярка черже дамдылап, төктүп турарын кижи көргеш хараадаар. Досаарлардан маслону келген чолаачылар, трактористер тегэ-төгэ куду алыр. Ол бүгү чүүлдерин камнап, кадагалаарын кым-даа боданвайн турары [illegible].

Кывар-чаар материалдарны камнаар талазы-биле хемчеглерни алыр үе келген. Айыттынган четпестерни эдер талазы-биле дарый хемчеглерни алыры совхозтуң дирекциязындан негеттинип турар.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

НОГААНЫ ӨГ-БҮЛЕ БҮРҮЗҮНГЕ

1982 чылдың күскү дүжүт ажаалдазы республиканың ажыл-агыйларында түлүктээш, ажааттынган дүжүт саваланттынып турар. Совхозтарының огородтарында ногааның үнгени оваа багай эвес. Юбилейлиг чылдың дүжүдүнүң садыг четкизинче кирери уламчылап турар. Республиканың күрүне садыы чурттакчы чонга ногаа саларын канчаар организастааныл чугаалап бээрин садыг министриниң оралакчызы Л. Ф. Хрипуновадан бистиң корреспондентивис В. Куулар дилээн. Аңаа харыызы моон адаанда киирдивис.

— Садыг четкизин дамчыштыр [illegible] ногаа аймаан чедирери чугула айтырыг. Чурттуң Аъш-чем программазында ол дугайын база айыткан болгай. Ону амыдыралга боттандырары садыг шугумунуң ажылдакчыларының мурнунда салдынган кол сорулга. Республиканың күрүне садыының бүдүрүлгелери, магазиннери бар арга-күрлавырларны бүрүн ажыглап, күскү чаа дүжүттүң ногааларын өг-бүле бүрүзүнге чедирер хемчеглерни ап турар.

«Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алыр!» деп Бүгү-эвилелдиң походун калбартыр дугайында Саратов областың улус депутаттарының [illegible] Совет[illegible] депутаттарының республиканың садыг ажылдакчылары база деткип турар.

Магазиннерниң баартактарында ногаалар Кызыл районда «Хая-Хаак», Тандыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Победа» [illegible], Улуг-Хем районда «Улуг-Хая», Бии-Хемде «Саян» совхозтарының дүжүдү болуп келдап турар. Ук ажыл-агыйлардан күрүне садыының магазиннеринче бо хүннерге чедир 184 тонна картофель, 1120 тонна ногаа аймаа кирген, оон аразында 600 тонна капуста, 250 тонна помидор, 120 тонна огурец.

Ажыл-агыйларга картофельдиң дүжүдү бо чылын ону садыг шугумунче республиканың дашкаар [illegible] сөөртүп эккээр арганы тургускан. Оон кончуг таарымчалыг деп көрүп турар бис. Моон мурнуунда чылдарда белеткеп турган картофельдиң 80 хуузун Абакандан сөөртүп ап турган болза, ам айтырыг [illegible]. Картофельди шыгжаар [illegible] бо чылын [illegible].

[illegible] күрүне садыының шугумунга [illegible] тонна чаа картофельди [illegible]. Ындыг аргалар-биле карто-фельди шөлге-ле сорттап ап, оон дорт, контейнерге баазаже түдүрүп алыр арга бир дугаар ажыглаттынып турар. Кыштаар картофельдиң шыгжаарынга оон салдары улуг болуру чугаажок. 704 тонна картофельди [illegible] арга-биле шыгжаттынган. Капустаны база ындыг арга-биле шыгжаары көрдүнген. Өг-бүлелерниң херээжен залери чаа чыл бүдүүзүнде чемге капуста ажыглаар аргалыг болуруп хандырарын көрүп турар бис.

«Тыва даг-дүгү», «Тыва вобальз» комбинаттарының ажылчыларының ногаа аймаанга [illegible] херегленин хандырар айтырыг база шиитпирлеттинип турар. Чижээ, Хову-Аксының [illegible] садыы ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтан картофель белетээнин доозкан. Үр хуусаалыг шыгжаарынга 150 тонна капустаны тургузар, картофель-биле хандырылга база аки болур. Ак-Довурактың ажылчын хандырылга килдизи база бо айтырыгны багай эвес шиитпирлээн.

Найысылалдың магазиннеринге хамаарыштыр чүнү чугаалап болур? Аъш-чем магазиннеринде картофельди, капустаны, помидорну, свеклаваны, чеснокту, огурецти кал-биле садып турар. Садып алыкчыларның ол ногааларга херегцээн хандыртыныш турар деп чугаалап болур.

Ортаа Азиядан кээп турар яблоктарны магазиннерге арбынныг-биле көрүп болур. Сочи[illegible] ону республикадан дашкаар сөөртүп ап, садып эгелээр.

Ам бистиң мурнувуста кол сорулга — баазаларда, складтарда бар ногаа аймаан үрелдиишкин чок калдырып шыгжаары. Садыг министерствозунуң төп баазазында [illegible] ногаа шыгжаарынга аңгылаан.

Магазиннерде ногааның ассортименттери бо күзүн эдээн байлак деп чугаалап болур. Ону садып алыкчылар кулелдеп-биле садып ап, херегленинге ажыглап турар. Ам кол сорулга — садып алыкчыларның негелде-херегленин долу хандырып, бар ногаа аймаан оларга чедирери болур.

Чөнну раса барымдаалап ылгаар реисылыг политиканың системазының удурланыкчыларын Преториянын сөөк язы ылгаар режими тудуп-хоругдап турар.

Америк «Тайм» сеткүүлге парлаан ЧУРУК: сөөк язы ылгаар режимге удур шимчээшкинге киржилгелиг деп каразыышкынга таварышкан херээжен кижини Мурнуу Африка республиканың найысылалының полицейжилери хоругдаалга ап турары.

СЭТА-ның фотохроникazы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АЛДАРЛЫГ БАЙЫРЛААЛГА УТКУШТУР

● **ПРАГА.** Чехословакияның ажылчын ангызының күш-ажылчын [illegible] цехтеринге чаа арынны шөлдер суггарар техниканы кылыр «Сигма» дээр каттыжыышкынның [illegible] киир бижээннер.

Олар Улуг Октябрьның 65 чылын болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын демдеглээри-биле ЧССР биле ССРЭ-ниң аразынга бо беш чылда үр хуусаалыг садыг дугуржулгазында көрдүнген көргүзүглерни ажырарын хүлээнненнер. 1985 чылга чедир суг сордурарының 12 улуг турум станцияларын кылгаш ССРЭ-же чорудар ужурлуг. Ол каттыжыышкын оон ангыда суг сордурар 440 кожуурек станцияларын, 1380 көжер дер[illegible] дугуйлуг 1500 чаштырыкчыларны немештир чорудуп бээрин шиитпирлээн. Оон ангыда чехословак техниканың үзүк-соксаал чокка ажылдаарын [illegible] ла магадылал кезектерин 4,5 млн. крон-акшага кылып үндүрерин чедип алыр.

«Сигма» ССРЭ-ниң чагыы-биле амгы үениң суггарылга техниказын моон-биле 15 чылдың иштинде кылып берип турар. Оларның хөй кезиин бүдүрүлгени тускайжыдып, кооперастаар дугайында дугуржулгаларга үндезилээш, бүдүрүп үндүрүп турар. Ол техниканың дыка хөй хевирлерин ийи чурттуң специалистери чогаадып тургускан, эптээри бодуун, эң чаа суг сордурар станцияларны ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң-даа бүдүрүлге черлеринде кылып үндүрүп турар.

ЯБЛОКО АЖААЛДАЗЫ

● **СОФИЯ.** Кюстендилдиң «Драговиштица» дээр агроүлетпүр комплекизиниң [illegible] яблоко ажаап алырынче эгелей кирипкен. Ол АҮК-ның 600 гектар черге чаптылган болгаш бүдүн чартык миллион дес аштыг шөлү амгы чайгы хүннээректиг хүннерде онза чараш көстүп турар. Ыяштарны чыттыр базар дей берген, чаагай каттар бедик дүжүттүң дугайын бадыткап турар.

«Драговиштицаның» кооператорлары боттарының садын ол ажыл-агыйның чоргааралы деп шыны-биле чугаалап турар. Аңаа дөрт чыл иштинде дүжүт гектар санындан-на 30 тонна чедир бедээн, ынчаарга бо беш чылдың төнчүзүнге чедир ол ам-даа 10 тоннага немежир. Яблокодаа АҮК чыл санында-ла бир миллион ажыг лев-акша орулганы ап турар. Ол бүгү шөлдү чүгле 56 меха[illegible]кан бригада ажаап, болбаазырадып турар.

— Бистиң чедиишкиннеривис хамыктың мурнунда ыяштарның сорттарын шын шилгээни, [illegible] суггарылганы эки чорударының түңнели боор турар — деп, АҮК-ның даргазы Г. Костантинов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. — Чижээ, специалистер суггарылгадан яблоконуң амданныг шынарлары улуг хамааржыр деп санап турар. Ынчангаш кустуң кургаг дүнелеринде безин суг частал[illegible] биле [illegible] бодуруп турар. Ындыг кажар [illegible] Кюстендилдиң яблоколары онза амданныг боор, хаштыкы хевири дыка чараш, чыды безин чаагай боор турар.

«СОЦИАЛИЗМ ХООРАЙЛАРЫ»

● **БУДАПЕШТ.** Улусчу эрге-чагыргазы [illegible] чурт чурттуң кестүп келген эң улуг дээн он үлетпүр төптерин Венгрияда «социализмниң хоорайлары» деп адап турар. Бо хүннерде оларның бирээзи — Варпалотта «социалистиг хоорайга — амыдыралдың социалистиг овур-хевирин» деп девиз-биле эртер чаңчыл апарган ужуражыышкынга ол хоорайларның комсомол организацияларының төлээлери чыылган. Олар аныяктарны [illegible] социалистиг интернационалдыг кижизидер талазы-биле ажылдың [illegible] санал-оналы солчут. ВХР-ның үлетпүр болгаш кедээ [illegible] ажылдың ажыктыы бедилерин чаа-чаа эдгаарын [illegible].

Сталинварош [illegible] республиканың да «нефть хоорайы» деп адап турар. Чогум-на мында социалистиг тургузуушкунның чылдарында совет-венгр кады [illegible] ле туткан нефть болбаазырадыр дендии улуг комбинат тургустунган.

Пакш дээрге, чуртта эң-не «аныяк» хоорай боор турар. Дунай эриинге турган шаандан [illegible] орнунда венгр атомнуг энергетиканың баштайгызы — Пакш АЭС-тиң бедик бажыңнары туттунган. Ону совет төлевилелдерин ёзугаар тудуп турар болгаш, кол-кол дериг-херекселдерин база-ла ССРЭ-ниң бүдүрүлге черлери чорудуп берип турар. Социалистиг чурттардан барган ажылчыннар болгаш инженерлер мында [illegible] бир демниг ажылдап турарлар.

БАЙЫРЛААЛЫ

● **УЛАН-БАТОР.** Улусчу Моолдуң радио дамчыдылга черлериниң ажылдакчылары [illegible] байырлалын демдеглеп эрттирген — 1934 чылдың сентябрь айының эгезинде «Улан-Батор чугаалап тур» дээн сөстерни эфирге эң-не баштай чаңгылачган үеден бээр ам хөртен сес чыл эртиен. Ол үеде чуртка бир муңдан бичии-ле хөй радио точкалары санаттынып турган. Оон ужурундан найы[illegible] дыңнап турган кижилерниң саны дыка эвээш турганы билдингир.

Массалыг информация албаның ол хевири эрткен чылдар дургузунда [illegible] кылдыр чаартынган. Бо хүннерде радио моол өг-бүле бүрүзүнүң амыдыралының [illegible] биле кирген. Моолдуң төп радиозун МАР-ның чурттакчыларының 90 ажыг хуузу дыңнап турар болгаш оон дамчыдылгазын [illegible].

Радио дамчыдылгазын калбартып, сайзырадырынга болгаш ону амгы үениң болбаазын техниказы база аппаратуразы-биле хандырып, бедик [illegible] ларны өөредип белеткээринге Совет Эвилели Моолга улуг дузаны көргүзүп турар. ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле сөөлгү чылдарда республикада дыка хөй радиостанцияларны тургузуп, [illegible] кирген болгаш Улан-Батор — Баян-Улгий аразының барык ийи муң километр узун радиорелейлиг шугумун, дыка хөй ындыг тудугларны тудуп тургускулаан.

ЧАРЫШ КАЛБАРГАН

● **ГАВАНА.** Улуг Октябрьның 65 чылынга болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга аалдар болдурган социалистиг чарыш Кубада улам-на калбарып турар. Республиканың экономиказының бүгү адырларының бүдүрүлге коллективтери төлгүүт хүн[illegible] хүлээлгелерин ап турар.

Национал металлургияның баштайгызы — «Хосе Марти» комбинатта кан ээлдирикчи[illegible]. Оон сорулгазы — декабрь төнчүзүнге чедир бүдүрүлге черинге хонукта-ла 1000 тонна демирни доктаамал ээлдирери чедип алыры болур.

Гаваназың балык портунуң [illegible] рин хүжүрери шаңнынгдары. Сантьяго-де-Кубаның портунуң ажылчыннары — ортээлдерге доктаагаан совет теплоходтарны хуусаадан эрте чүдүрерин хүлээнген.

Чурттуң Барыын талазында [illegible] хайнышыкыныг. Оон ажылчы чоннары таакпыны болгаш чылыг чер культураларын өстүрбүшаан, чоокта чаа болган [illegible] болгаш суг үерлээшкининден болган каражаны чыл төнчүзүнге чедир дедир эгидерин [illegible].

[illegible] комбиназын тудуп турар [illegible] совет специалистер-биле [illegible].

(СЭТА).

РЕВОЛЮЦИЯ ХҮНҮ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА-ның корр.). Сентябрь он [illegible] байырлал шинчизи киир кастап-шимээн турган. Күш-ажылдың кижилерин алдаржыткан, тайбының болгаш социализмниң [illegible] чаңгыс эвес алган-йөрээген кыйгырыглар болгаш [illegible] чулары шимээн турган. Ол болза, Эфиопияның улузунуң кол национал байырлалы — Революция хүнүн сес дугаар байырлап, [illegible].

1974 чылдың сентябрь 12-де ажылчы чоннарның [illegible] шериглиг деткээзинниң түңнелинде феодал-монархиялыг ирик эрге-чагырга дужур октаттырган. Революция [illegible] Түр административтиг чөвүлел (ТШАЧ) чуртка социалистиг ниитилелдиң үндезиннерин тургузарының оруун эптиг чарлаан. Оон дорт удуртулгазы-биле экономика болгаш социал чаартылгалар талазы-биле эңээн [illegible] кылып, үлетпүрнүң улуг-улуг бүдүрүлгелерин болгаш банкыларны күрүнениң кылдыр хаавырган, күш-ажылдың чаа хоойлузун тургускан, аграр реформа[illegible] черни хүлээдип берген.

Ынчалза-даа делегей империализм [illegible] мурнунда АКШ-тың чагырынчы бөлүктери боттарының айтырыышкыны-биле [illegible] турар. Аныяк революция [illegible].

[illegible] ажыл-агыйлын катап тургузуп, улам [illegible].

Революция үеге чедир чурттуң чонунуң 93 хуузу номчуп-даа, бижип-даа билбес турган. Оон ужурундан чаа эрге-чагырга үжүк-бижик билбес чорукту ол кыска үе дургузунда [illegible]. Сөөлгү үш чыл [illegible] чорукту узуткаарының курстарын 11 миллион хире кижи азы улуг назылыг чонунуң үштүң бир кезии дооскан. Бо талазы-биле [illegible] дээш ЮНЕСКО чоокта чаа Эфиопияга Н. К. Крупская аттыг делегей медалын болгаш дипломун тывыскан.

ИЙИ ЧУРТКА АЖЫКТЫГ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индия совет харылзаалар аңгы-аңгы социал системалыг күрүнелерниң тайбың кады ажылдажылгазының чайыннанчак үлегер-чижээ боор турар. Бистиң [illegible] болгаш кады ажылдажылгавыс тайбың дээш делегейге шынчы болгаш чаа экономиктиг корум-чурумну тургузары болгаш социал демниинге дээш демиселге чугула [illegible] кынны киирип турар деп, Совет Эвилелиниң өөнүктери ниитилелдиң ССРЭ-ге чоокта чаа чораан келген делегациязының удуртукчузу, ниитилелдиң Ассам штатта салбырының чиңгине секретары Бишну Прасад СЭТА-ның корреспондентизинге интервью дугайын чугаалаан.

Делегация кежигүнү ол аян-чорууну үезинде ССРЭ-биле Индияның улустарының аразында бот-боттарын хүндүлеп көрүүнге болгаш дең эргеге үндезилеттинген ийиралы ийи чурттуң үндезин эрге-ажыктарынга дүгжүп турарынга база катап бүзүреп көөр аргалыг болганы Б. Прасад демдеглээн.

ЭРГЕ-ШӨЛЭЭЖЕ ХАЛДААШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Профэвилелдериниң хостут эргелерин камгалаарынга» чылдагааннан алгаш, Рейганның администрациязы Польшаның иштики херектеринге ажыы-биле холгаарлаашкынын кылбышаан, ажылчы чоннарың профэвилел эргелеринче калбак халдаашкынны кылыр политиканы чурт иштинде чорудуп турар. Чурттуң политиктиг хайгаарыкчылары ындыг түңнелдерни кылган.

«Амгы үеде Ак бажың болгаш америк профэвилелдери ажыы-биле месилдежип турарын» Эй-би-си телекомпания ол айтырыг талазы-биле тускай дамчыдылгазынга демдеглээн. Бо айтырыг талазы-биле сураглыг америк специалист А. Рэскин «АКШ-тың профэвилелдер шимчээшкининиң улуг бергеде таварышканы» демдеглээн.

Америк ажылчы чоннарның профэвилел эргелерин улам-на кызыгаарлаар дээш Вашингтонуң [illegible] болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылып турар. Ындыг политиканың [illegible] чүүл диспетчерлериниң ажыл [illegible] чилерин президент Рейганның кеземчеге тавараштырганы-дыр.

Рейганның администрациязы [illegible] удур үүлгедиишкиннери АКШ-та улуг копчаачы бүдүрүлгелерге илиган кылганын айтыр херек. Эй-би-синиң демдеглээни-биле алырга, бүдүрүлге ээлери чүгле сөөлгү неделяда безин чаа күш-ажылчы дугуржулгаларны чарарла, улуг дүжүп бериишкиннерни [illegible] албадаан.

Социалистиг чурттарда ажылчы чоннарының эргелерин «үреп турар» дээр хоп-меге чүүлге хөлбактар мете «чарак чажы төп», [illegible] турар АФТ-КПП-ниң даргазы Л. Кэркланд америк [illegible] навиянның программазынга бодунуң чугаазында [illegible] эң улуг [illegible].

М. БЕГЛОВ.

Делегей байдалының допчулалы

Неделя дургузунда чүү болганыл?

ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААР

Тайбың дээш, ядролуг дайынның айызын чайладыр, делегей байдалын чымчадыр дээш улустарның демисели чер кырында калбарып турар. Ол демиселдиң мурнуку одуруунда Советтер чурту чорупорар, бодунуң бактаап турупкелгенниниң баштайгы хүннериңден эгелээш тайбыңның болгаш социал демниилгениң херээ дээш оон туржуп келгени кымга-даа билдингир болгай. [illegible] талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырынче углапган АКШ-тың агрессивтиг, ожээнниг үүлгедиишкиннеринге удур Совет Эвилели ленинчи даштыкы политиканы, эки чугаалажыышкыннарны чорударынче, ниитилел тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаарынче угланышкынны чайгылыш чок чорудуп турар.

Совет Эвилелиниң тайбың инициативалары бүгү делегейде эң калбак деткимчени болгаш өөңг чүүлдүгзүнүүшкүнүү ап турар. «ССРЭ ядролуг чепсекти бир дугаарында [illegible] болбас хүлээнин турар» деп Л. И. Брежневтиң [illegible] медеглеп чугаалааның инициативаларның аразындан эң чугулазы ол деп санаар ийик мен» деп Москвага албанның аян-чорууң кылып чоокта чаа чораан КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр ССРЭ-ниң саналдарынга бедик үнелеңи берген. Бир эвес ядролуг чепсектиг күрүнелер ындыг хүлээлгени боттарынга алыр болза, ядролуг чепсекти ажыглаарын херек кырынга хоранынга дөмей болур ийик деп, КНО-нуң чиңгине секретары немеп чугаалаан.

ГДР-ниң Улусчу палатазының [illegible] айтырыгларының талазы-биле комитет ССРЭ-ниң тайбың чаа инициативаларын деткээн. Ядролуг дайынны болдурбас [illegible] бүдүрерин соксадыр дээш демисел — тайбыңны быжыглаарының эрте-ле ажыгга [illegible] тур шиитпирлеттинген турар ужурлуг эң чугула сорулга дээнин Совет Эвилелиниң [illegible] чурттарның тайбың инициативалары бүзүрелдиг биле херечилеп турар деп, үстүнде ол комитет демдеглээн.

ЧАД: ЧӨРҮЛДЭЭ УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

1960 чылдың августа ха[illegible] ийи он чыл [illegible] чорупп турар Африканың ол кол күрүнезинде байдалдың улам чиндиглеңгениин Чадтан кээп турар медээлер херечилеп турар. Чурттуң экономиказы талазы-биле хомудаңган мурнальман соңгу чүгү-биле аразында чыдаг демисел чуртта чорупп турар.

Бо чылдың июньда чурттуң соңгу чүгүнүң Хиссен Хабрега удурткан чепсектиг күштери (фронт Чадтың найыралы болур Нджаменаның) [illegible] А. Хабре бодунуң турузунуң [illegible].

Фатма үймээп болган А. Камуге дөне берген деп Чадтың найысылалы Нджаменадан медээ келген. Чад айтырыын тайбың ёзу-биле шиитпирлээрин дилеп тывар талазы-биле кады ажылдаар бодалдыын үймээнчилер медеглээннер. Ол болуушкун улуг ужур-дузалыг болуп чадавас. Делегей каттыжылгазының болгаш Африканың чаңгыс эп организациязының Чадтың чөрүлдээзин таарыштыр шиитпирлээр дээн оралдажыышкыны амдызында тодаргай түңнел бербээн.

Чадта тургустунган байдалдың [illegible] чурттуң экономиказын [illegible] кап. Кедээ [illegible] байдалы баксыраан. Чоп аразында [illegible] селдиң харыксыраан болгаш национал чаңгыс эп база тайбың дугайын күзеп турар. Политика талазы-биле мөгген чорукту аразында [illegible] бөлүктерниң [illegible] илередиптеринден чонуң ол чаагай күзелиниң боттанылынкыны хамааржыр. Чадта байдалды таарыштыр шиитпирлээри Африканың хамаарыштыг чорууну болган Африканың чаңгыс эп организациязының [illegible] быжыглаарынга база үре-түңнелдиг саналдарны чедирер ийик.

В. МАТЯШ,
С. КАМЕНСКИЙ.
(СЭТА).

Үлетпүр көдээге

АДЫР БОЛГАШ КОМПЛЕКС

Аъш-чем программазын боттандырары аңаа улус ажыл-агыйының бүгү адырларының калбаа-биле, сонуургалдыг киржирин негеп турар. Агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезин шапкынчыдарынга чурттуң прибор кылыкчыларының салдышкынының уг[illegible] турарының дугайын СЭТА-ның корреспондентизинге Прибор, автоматчыдылга дериг-херекселдериниң болгаш башкарылга системаларының министерствозунуң эртем-техниктиг эргелелиниң начальниги Н. И. Григорьев чугаалаан.

— Агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезинге адырның киржилгезиниң хемчээли кандыгыл?

— Деннээри-биле ийи сандан чижекке көргүзейн. Эрткен беш чылда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези беш чүс [illegible] прибор түдуунуң продукциязын алган; бо беш чылда ындыг хемчээл ийиден ажыг катап улгаткан турар ужурлуг. [illegible] продукция болбаазырадып, кадагалаар бүдүрүлге черлеринге бир муң ажыг аттыг приборлар, автоматчыдылга херекселдери херееглеттинип турар.

Оларны министерствонуң 130 ажыг каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелери кылып үндүрүп турар. Он-он эр[illegible] болгаш конструктор бюролары продукцияны ажылдап кылырынга, сайзырадырынга киржип турар.

Адырда көдээ ажыл-агыйга продукция чорудуп бээрин [illegible] рап турар оперативтиг бөлүк ажылдап турар. Министерствонуң коллегиязы көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге эргежок чугула приборларны тургузуп, [illegible] даалгаларының канчаар күүседиишкинин турарын көрүп турар.

— Бо чылын ындыг ажыл канчаар чорупп турарыл?

— Адырның бүдүрүлге черлери [illegible] чартык чылдың даалгаларын күүседип [illegible] биле хөлбаалыг [illegible] ге 95 миллион рубльдиң приборларын, магадылал кезектерин чорудуп берген. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң кылдынып турар объектилерин [illegible] биле хандырган.

Кылдынган-на бүгү чүүлдерни санап четтинмези билдингир. Чүгле чамдык чугула ажылдарның дугайын чугаалап көрейн. Чижээ, шуушту-рулга шугумнарынга дөрээннерин, мал чемнерин болгаш [illegible] биле чылда-ла 250 муң янзы [illegible] аппаратураларның комплекстерин кал[illegible] эгелээн. Ындыг техниканы ажыглаар чорук чер болгаш мал-даа [illegible] хемчээлиге херекселдериниң ажыктыг чоруун дыка бедидер арганы бээр.

Чылыдылга черлеринге автоматиканың системазы, агаар[illegible] чемгир ээлдириглериниң хемчээлин тодарадыр херекселдер комплекизи дыка кедилиг боор турар. Бедик бүдүрүкчүлүг дээрбе дериг-херекселдериниң аппаратураларының болгаш автоматчыдылга дериг-херекселдериниң комплекизи практика кырынга бодун эки [illegible].

Чаа кылып эгелээн дыка хөй [illegible] дениелин оларының техниктиг тургузуунуң талазы-биле безин көрүп болур. Бо талазы-биле тодаргай чижек — тарымал тооруктуң өл-шыгын болгаш үрүнүң хемчээлин хары угда тодарадырынга ажыглаар [illegible] болур. Ындыг херекселди [illegible] бедилдер арганы берген.

Адырның дыка хөй ажыдаары транспорттуң болгаш өске-даа бүдүрүлге черлериниң күш-ажыл чарыгдалын дыка кызырар арганы база берген. Ол дээрге, агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүдеринге чугула [illegible].

— Чоокку келир үеде адырның сорулгаларының дугайын чугаалап көрүңерем?

— Ийи чүс ажыг чаа хевирниң приборларын болгаш [illegible] рин, 120 ажыг ЭАС-тарны тургузары, оларны бүдүрерин организастаары болгаш ажыглалга киирери негеттинип турар.

Бо ажылда албан черлериниң [illegible] ажып эртери, элээн хөй адыр[illegible] онза чугула боор турар. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму [illegible] бөр тургузукчулары агроүлетпүр комплекизинге эргежок херегтелер техниканың тускай деңнелгени организастаар. Чамдык адырларның удуртукчулары [illegible] лерингe үнелейлээш, чаа [illegible] лыгларны ажылдап, тургуз[illegible] рер хемчээлдеринин [illegible] ларны тодаралап турар.

— Силерниң адырның ролю онза чугула агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезиниң кол-кол угланыышкыннары кандыгыл?

— Аъш-чем программазы [illegible] ла, чижээ, [illegible] бээрин [illegible] деларын көрүп турар. [illegible] бүдүр[illegible] [illegible] турар.

Технологтуг ажылдарны автоматтыг башкарарының системазының удуртуру он агрегаттар хонук санында-ла 1360 тонна продукцияны кылып үндүрүп шыдаар. Амгы үеде при[illegible] министерствозу-биле кады 18 объектилерге ол продукцияны кылып үндүрерин [illegible] ын ажылдап кылып турар. Ону 1990 чылга чедир ажыглаар деп санап турар.

[illegible] чээли улуг. Кадовканың суг[illegible] черлиг башкарарының автоматтыг системазын бо чылдан [illegible]. Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир Краснодар крайның болгаш Молдав ССР-ниң элээн хөй ажыл-агыйларының шөл[illegible] түг ажылдарын башкарарының автоматтыг системалары [illegible].

«Краснодарның шайы» бүдүрүлге [illegible] рис өстүрер ажыл-агыйларга, [illegible] шөлдерин болгаш сагтарны суггарарынга технологтуг ажылдарны башкарар автоматтыг системаларны тур[illegible], ажыглалга киирери [illegible].

Амгы үеде бистиң адырның бүдүрүп турар дериг-херекселдериниң хөй кезии көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң [illegible] автоматчыдылга [illegible] агроүлетпүр комплекизиниң улам [illegible] эрээрин [illegible]. Ол программаны боттандырар төлээде [illegible].

Уран чүүлдүң кижилери

МЕЖЕГЕЙНИҢ ОГЛУ

СЕГИРЖИП АЛЫШКЫН» деп ийи сериялыг чаа кинонуң тырттырылыышкыны үргүлчүлеившаан турган. Максим Монгужукович мында кол роль — Комога ойнаан. Февральда өг-бүлениң херээжен ээзи, сураглыг артист Кара Намзатовнага мындыг телеграмма келген: «Болуң база уруун Галя, оон оглу бичии Аяс — үжелээн дүрген чедип келиңер». Ынчан олар барык-ла шуптузу ол кинода болуушкуннарны Ереван хоорайның чоогунда Арарат дагның эдээнде Араңиттиң меңгилерниң черинге барып тырттырганы ол. Бүгүдеге сураглыг артист Максим Мунзуктуң он ушку кинога ойнааны бо. Болуңнуң хөй талалыг чогаадыкчы талантызы-биле ол дээрге, чүгле бистиң чуртта эвес, делегейде сураглыг кижилериниң бирээзи. Максим Мунзук бо хүннерде 70 харның бозагазында келген. Оон амыдыралының эрткен оруу, улуг чогаадыкчы ажылы-биле хандыр таныжарга тоогу-биле домей болгаш солун, хөй талалардыг.

...Өг-бүлениң хууда архиви дээрге-ле оларның ажыл-амыдыралының тоогузу-дур. Бүгүдеге сураглыг артистерниң бажыңынга сагыш-сеткилдэ хайныктыр, хөй чүүлдерниң дугайын чугаалажып олур бис. Максим Монгужукович дөртегер-дөртегер папкалар уштуп эккелди.

— Бистиң амыдыралывыс-биле холбашкан «түүже» мында база бар ийик — дээш хууда архивин көргүзүп эгеледи. Ооң-биле кады ол бодунуң чаш болгаш элээди чылдарының дугайын база-ла чугаалай каап олур.

ЫРДА кирген Межегейниң ховузу делгем-даа, таралаң-даа оран. Шаанда маңаа революция мурнунда ноян, дүжүмет база бай, кожай кижилерниң маңган ак өглериниден аңгыда, ядыы-түреңги хилечиктерниң, даштын хүв өртендир чип каан хөпээннер дег, чыдыгыр кара өглери база өөнеэ берген тургулаан. Оларның бирээзинге адыр дуюглуг анай безин чок, келергей ядыы Салчак Монгужук чурттап чораан. Хар-берге амыдыралдың, аарыг-хамчыктың уржуундан өг-бүлеге төрүттүнген сес кыстың чаңгызы-даа элээди назы чедир чурттаваан, а чеди дугаарында ийистээ (оол, кыс болган) уруглардан чүгле чаңгыс Мунзук арткан. Бичии оол элээди назы чедип чорда-ла, ооң авазы база мөчүп калган. Оон соонда бай кижилерге, кулак орустарга хөлечик амыдырал аңаа кара кинчи, дөңгү боор чораан.

Тывалар: кинчи үстүр, кижи өзер! деп база-ла кижи-биле чугаалажыр чораан. Өске бүгү тыва чонга ышкаш, Мунзукка база ындыг үе келген. Саяның бедик сыннарын ажыр, Улуг-Хемниң шапкын агымын өру Россиядан кызыл шуурган хадып келген. Ленин, Октябрь деп өндүр улуг сөстер-биле кады [illegible], чаа амыдыралдың эгези бодарап келген. Ол үениң хоочун амыдыралчы дуржулгалыг кижилериниң дузазы-биле аныяк Мунзук чаа амыдыралды тургузарынга идепкейлиг киржип эгелээн.

Аныяк оолдуң амыдыралынга чээрби чылдарның төнчүзү, үжен чылдарның эгези эргилделиг үе болган. Ынчан ол Тываның аныяктарының революстуг эвилелинге кежигүн, революстуг шеригниң дайынчызы апарган.

— Маңаа мээң амыдыралымга делгем оруктуң эгезин салган кижи ол үеде шеригниң үрер хөгжүм салбырының удуртукчузу Коровин чүве, оон дузазы-биле музыканы-даа, орус дылды номчуур-даа, бижиир-даа кылдыр өөренип алган мен — деп, Максим Монгужукович сактып чугаалап турар.

Ол чылдар Тывага аңгы демиселдиң чидиг, дувурээзиниг үези турган. Үжен чылдың чазынында революстуг нам, чазакка удур феодал, [illegible] Хемчикке, Өвүрге үймээнниң чылча шаварынга аныяк солдат Мунзук база идепкейлиг киришкен. Оон соонда чылдарда Мунзукту политиктиг-даа, [illegible] база дайынчы-даа билиин бедидеринге Москвага [illegible] школазынга үш чыл өөренгени ону чаа-чаа ажыл-херектерже чалгынналдырган. Төрээн черинче ээп келгеш, шеригниң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүн организастап, үрер хөгжүм взводунга капельмейстер болуп ажылдай берген.

МАКСИМ Монгужуковичиниң театр уран чүүлүнге чогаадыкчы ажылы 1936 чылда Кызылдың каттышкан школазынга уран театр салбырын эргелекчилээни-биле эгелээн. Ынчан эң талантылыг дээн он кижини бүгү Тывадан шилип чыгган турган.

— Оларның аразында сураглыг артистер Кара Намзатовна Мунзук, Александр Лаптан, Владимир Монгалбии олардан аңгыда, каргыраалаар Сорукту, ырлаар Маадыр-оол, хөөмейлээр Комбу, [illegible] Кара-оол болгаш өске-даа кижилер бар чүве — дээш, ол шаандакы чуруктан бөлүк кижилерни көргүстү. Оон соонда чылдарда талантылыг өске аныяктар база немешкен. Сөөлүүде барып олар театрның артистерниң өзээ болу берген.

Максим Монгужукович ынчан оларны [illegible], удуртпушаан, шиилерге ойнап эгелээн. Эң-не баштай В. Көк-оолдуң «Чалым-Хая» деп шиизинге Чалым хаяның ролюнга ойнаан. Оон соонда ам барык-ла 46 чыл дургузунда Максим Мунзук театр сценазынга барык-ла чүс ажыг [illegible] ойнаан.

Оон артист мергежилин улам ынай бедидеринге [illegible] чылдарның эгезинде Москвадан чаладып келген башкы, режиссер И. Я. Исполнев оваа улуг дузаны чедиргенин ол кезээде өөрүп четтиришкиш-биле бодап чоруур. Максим Монгужукович шиилерде маадырларның иштики сагыш-сеткилин болгаш даштыкы овур-хевирин амыдыралдаазы дег ойнаары-биле көрүкчүлерниң онзагай сонуургалын бодунга чаалап алган. Кажан ол төлептиг овур-хевирлиг маадырларга ойнап турда, көрүп олурарга шуут-ла ёзулуг маадыр болу бээр. «Деңгүр-оолга» Деңгүр-оолду, «Орус кижилерге» капитан Сафоновту, «Аныяк гвардияга» чажыт ажылда большевик Вальконуу болгаш өске-даа шиилерге ойнап турда, көөрге ёзулуг-ла ындыг маадырлар кылдыр көстүп кээр-ле болгай.

Чамдык шиилерге шивишкин, өскерликчи кижилерниң ролюнга ойнай бээрге, ол ёзулуг дайзын кылдыр көстүр, көрүкчүлерниң өжээн-кылыын хайзедип кээр. Оон ойнааны «Үймээн» деп шиинде Кара-баевти, «Самбажыкта» Кызыннай хундуну, «Диргелиишкинде» Төрээн чурттуң өскерликчизи Фаюнинни, «Ботташган эрзелдэ» Арбаза Шыырапты болгаш өске-даа рольдарны [illegible].

Оон хоочун эжи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-оол [illegible] бир таварылганы чугаалап бээр.

— Бир катап Чөөн-Хемчиктиң Чыргакыга «Самбажыкты» школачыларга көргүзүп турган бис. Мен Самбажыкты ойнап мен. Саттыныкчы Кызыннай хунду (Мунзук) Самбажык удуй бээрге бижектеп өлүрер дээш өжүм келеп чедип кээр чер бар чүве болгай. Караам ужу-биле бүдүү көрүп чыдарымга залдан бир көрүкчү борбак улуг ээрина-биле кагарда оон чаныңга [illegible] тавакка дегтеш, ол ажыр баан... Көрбес силер бе артист ол рольду ойнап тура, көрүкчүлерни [illegible] тырып, ол хире бүзүредип ойнаар-дыр.

Максим Монгужукович тыва театрның сценазынга «Боолуг кижи» деп шиинге В. И. Ленинниң овур-хевирин алдарлыг артист О. Д. Намдарааа-биле тургусканын чогаадыкчы ажылының дээди хевири деп билип чоруур.

СӨӨЛГҮ чылдарда артист янзы-бүрү он үш киноларга тырттырып, оларның чамдыктарында кол рольдарга ойнаан. Ылаңгыя «Херечиниң читкени», «Сөөлгү аңнаашкын», «Сегиржип алышкын», делегейге сураглаан «Дерсу Узала» болгаш өске-даа кинолар [illegible] «Дерсу Узалага» [illegible] (ГФР), Францияга [illegible] уран чүүлдуң [illegible] чилери база журналистер, көрүкчүлер-биле [illegible] сеткилинге уттундурбас [illegible].

Ол кинону барык-ла делегейниң [illegible] үш чурттарынче [illegible]. 1975 чылда «Дерсу Узала» делегейниң IX кино фестивальынга алдын медаль, а 1976 чылда Америка кино академиязының Оскар деп алдын медаль шаңнаалдарын алган.

— Киноларга ойнаарга нарын, берге сценалар база тургулаар. Сөөлгү ойнааным «Сегиржип алышкынга» чаажыктырып каан бөрү-биле хүрежир черге дыка берге болду. Ону режиссерлуң болгаш өске-даа эш-өөрүнүң дузазы-биле ажып эртер боор чүве-дир—деп, ол чугаалап турар.

Максим Монгужуковичиниң төрээн Тывазының чону калааа бээрга онзагай талантылыг шии, кино артизи болгаш сураглыг ыраажы кылдыр хүндүлеп хүлээп алыр. Ол оон [illegible] режиссер [illegible] хөй-хөй аныяк артистерниң [illegible] дамчыдып келген хүндүлүг кижилерниң бирээзи.

Оон театр, кино уран чүүлдүңге чедиишкиннерин база өске-даа чогаадыкчы ажылын Төрээн чурт бедик-биле үнелээн. Ол РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады, хөрээн чазактың дээди шаңналы орден болгаш медальдар каастаан.

Коммунист, артист бо хүннерде 70 харлааза-даа, ам-даа аныяксыг хевээр, чогаадыкчы ажылында [illegible] үезинде, оон концерттерге каттыжып [illegible] баштак ырлар, кожамыктар [illegible] бар.

Көрүкчүнүң көрүп [illegible] чоор,
Көрүкчүм бажым [illegible]
[illegible]
Ындап черле орга мен бе?
Эдеп болган эвеспе дээш
Эмилерге база чордум.
— Чүрээм ам-даа аныяк
дээш
Чүге-ле ийик

[illegible]

С. ШОЙГУ,
журналист.

ЧУРУКТАРДА: РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Мунзуктуң ойнап турары—«Дерсу Узала» деп кинодан база удаваас үнүп эгелээр «Сегиржип алышкын» деп чаа кинодан кадрлар.

Эвилелдешкен республикалардан

РСФСР: ыраажыларлыг суур

Приморьеде Булыго-Фадеево суурда фольклор ансамбльның ады «Ромашка». Ол хову бригадаларының күзенчиг аалчызы. Ооң кежигүннери херек апарганда күскү дүжүттү-даа ажааажып, оюн-тоглаазын-даа көргүзүп чоруур.

Бо коллективти Мария Семёновна Мудрак тургускан. Приморьеге Украинадан келгеш, кедээ суурнуң чараш бойдузунга, байлак төөгүзүнге болгаш өткүт ырларынга сеткилинден таарзына берген. Ансамбльдың кежигүннери аңгы-аңгы назылыг кижилер. Чижээ, Матрёна Прохоровна Васильева он уругларның иези, ооң уругларының ажы-төлү безин он беш четкен. Хүндүлүг болгаш эргим кырган ырлаарынга ам-даа ынак болуп артпышаан. Совхозтуң хоочуну Наталья Леонтьевна Пацеля хорга баштай боду киржип турган, ооң соонда ашаан, келинин база ырыже хаара тудуп алган.

Коллективтиң репертуары киржикчилериниң боттарының ырларындан тургустунган. Суурнуң бажың бүрүзү салгалдан салгал дамчып келген ынак ырылардыг.

КАЗАХСТАН: бойдус болгаш кижи

Семипалатинск областың аныяк натуралистер станциязы «Кызыл дептерде» бижиттинген тоочуннаның ховар хевири ийи айлыг черлик анайның түр турлаа болу берген. Чаш аңчыгашты ашпыр инспектору Ф. Чалых Тарбагатайның кадыр сорғазындан тып эккелген. Чаш аң иезинден аскаш, холчок арып-доруккан болган, ынчангаш ыт-кушка чиш болур часкан. Ам ол сегип быжытып келген. Азырап турганы черлик анайын аныяк натуралистер өөрүнүң аразынче удавас салып үндүрүптерлер. Аныяк натуралистерниң бо станциязы —Казахстанда школачыларның эң улуг дириг буланнарының [illegible]. Ында аң-мениңи, куштуң чээрби ажыг хевирлерин аныяк натуралистер өстүрүп, ажаап турар. Диниңер, койгуннар, черепахалар, чараа-чечектер болгаш дүрүмдар станцияны таарзына берген. Школачылар дириг амытаннарны эртемденнерниң сүмезин-биле хайгаарап турар.

КОЖАЛАРЫМ

Чаңгыс суур, кудумчу аайы-биле, бажыңның кашталарының аазы-биле дээш каңдыг-даа кожалар турар. Экибагын аралажып чугаалажыр, өөрүшкү-маңнайны-даа деңге үлежир болгай. Эп-найыралдыг, бир демниг, чазык-чаагай, хүндүлээчел—кандыг кожалар турбас дээр. Мең маңаа кайызы-даа ажылдакчы мээң сеткилимге кончуг-ла таарышкан, найыралдыг өг-бүлениң дугайында каш сөс сөглекзээн мен.

Найысылал Кызылдың бешки микрорайонунда Кечил-оол кудумчузунда чурттап турар бис. Кожаларымны Зинаида Шожуловна, Севээн Кыргысович Надыңдар дээр. Оларның ажы-төлүнүң төлептиг, бедүүн, чазык, кижизиг мөзү-шынарын бот-хууда сеткил ханышкын-биле көөр дүр мен.

Улуг кыстары Роза биле Уля школаны дооскулапкан. Бирээзи ажылдап, өскээ эртем-билиг чедип алыры-биле Ленинградта өөренип турар. Оглу Саян онгу класста, хеймер кызы Океана алдыда өөренип турар. Кайызы-даа ажылдакчы, бирээзи арта баштыг улус ажы-төлүп эки кижизиттейн канчаар дижирн чадавас. Уругларын төлептиг хамаатылар кылдыр кижизидери ада-ие бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези дээрзи кымга-даа билдингир. Ынчалза-даа чамдыкта ону биле-тура-ла тоомча чок болур таварылгаларны чок деп болбас.

Севээннер уругларынга бүгү тала-биле үлегерлиглер. Ботпарының эки үлегери-биле уругларын төлептиг кижизидип турарлар. Олар бызыг найыралдыг, чаңгыс эп-сеткилдиг, бот-боттарын хүндүлежип чоруур. Чараш аажы-чаңга, биче сеткилдиг болурунга, бедик культурлуг чорукка, спортка хандыкшылдыг кылдыр уругларын өөредип, чаңчыктырып турарлар.

Уругларының ачазы Севээн Кыргысович күш-культура болгаш спортка хандыкшылдыг. Ол боду лыжалаар, волейбол ойнаар. Оглу Саян база лыжалаар, волейболдаар. Уязы теннистээр, чүгүрүк, кашпагай, баскетболдаарынга сонуургалдыг. Өг-бүле шупту күш-культурага хандыкшылдыг. Оларның эртенниң-не сула шимчээшкиннерин кылып, маңнажып турарын кижи бола эскерер.

Уруглар күш-ажылга ынак, ону хүндүлеп билир. Урангшевер кыстыглар аргып, даарап турда мырыңай магалыг. Шевер холдарның кылган эдилелдери магазиндээзинден дудак чок.

Уруглар ада-иезинден кижизидилгелиг сорукту чедип алган. Оларның сагыш-сеткилиниң ээлдек, чымчаа, мөзүлүг-ле кончуг. Ол бүгү ада-иезинден салгаттынган. Уругларның авазы Зинаида Надыңэге классстар башкызынга 25 чыл ажыр ажылдап турар. Уруглар-биле ажылдың хымын ылап тыпкан мурнакчы башкы.

Бистер ада-иелер уругларывыс төлептиглер оолдун дээш чүгле эки үлегер-чижекти ажы-төлүвүске көргүзер ужурлуг бис. Олар бистен өөренирлер. Өг-бүлеге быжыы-биле үндезилеттиниң салдынган үрезин эки өзер. Амыдыралдың оруктарынга ук өзүмнериниң болур-чогуурубиле мандыырынга дузалаар ужурлуг чүүлдер хөй. Школазы, башкылары, пионер, комсомол организациялары, [illegible] турар амыдырал, хөй-ниити база улуг салдарны чедирип турар. Ынчалза-даа өг-бүле кижизидилгезиниң эң күштүг дээштиг чечек болуп турарын база катап онзалап айтыксадым.

С. МОНГУШ,
хоочун башкы.

Көрүнчүк дег кылаң агым.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотоэтюду.

АЖЫКТЫГ КУРСТАР

Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунга 1982 чылда үшкү класстың чолаачылар курузун организастаан. Ук курстарны Н. Д. Быштак-оол билдилиг удуртуп, башкылап келген.

Н. Быштак-оол дыңнакчылардан негелделиг, сагылгачурумну шыңгыы тудуп келген. Ынчангаш өөредилге чедиишкиннииг чоруп турган. Амгы үеде ол курстарны 37 кижи доозуп, үшкү класстың чолаачыларының шынзылгазын холга алган.

Бирги, ийиги класстың чолаачыларының билиг бедидериниң курстарынга 30 кижи өөренген. Хууда автомашина башкарарының шынзылгазын 20 кижи дужаап алган.

Я. БҮРБҮ.
«Ак-Туруг» совхозта чолаачы.

КАМНЫГ БОЛБУШААН

Бистиң диимиттиг үевисте амыдыралдың хүн бүрүде өскерлиишкиннери-биле кады чаа-чаа сөстерниң дыл курлавырындан тыптып кээп турары чөптүг. Эртем-техника, космос болгаш культурага хамаарышкан, чогуур үезинде онзагай турган сөстер бо хүннерде өске-даа хүн бүрүде ажыглап турар сөстеривисбиле домей апарган.

Мырыңай-ла сөөлгү бир-ийи чылда тыптып келген неологизмнерниң бирээзи — хавыдак. Ук сөстү бүрүвгү чылын школа ажылчыннарындан дыңнааш, тыва дыл башкызы кижи болганымда ону эскерип, демдеглевейн баар арга чок болдум. Амгы үеде ол сөс республикада тарай берген, чон ону билир апарган. Харын-даа чамдык орус кижилер безин «хавыдак» деп чоргулаар-дыр. Хавыдак — күскү, кышкы соок үеде чыжыргана кактаар херексел. Сөстүң алыс даазы «хап» (чүктеп алыр, астып алыр хап хевирлиг дээн утказыг) деп сөстен укталган. Хавыдактың хевири тегерик азы чартык ай ышкаш-даа болур. Тускай калбак баг-биле быжыглааш, мойнга астып, а бир эрнии бел-кежикте курга баглап алыр. Чыжыргана ышкаш эм катты ажаап алырынга ол эпчүг эптиг, ооң сывын сып, үрээс. Чамдык кижилер хавыдактың дувуң бок ызырынмас кылдыр бичии, шаараш демир четкилер-биле база эптештир даарап ап турарлар.

Хавыдак чыжыргана-биле тудуш холбашкан, ынчангаш хавыдак дугайында бижип тура, чыжыргана сывын камнаарын сагындырбайн барбас аргажок, чүге дизе эм кадывыс чылдың-на ооң сывын үреп турарындан база бодунуң чемниң аарындан улам звээжеп бар чыдар болгай. Чыжырганың дөс саны көвүдедип, дүжүдүн улгаттырар, ону камнаар, кадагалаар талазы-биле ажылды ылап ажыл-агыйлары чорудуп турары кончуг шыя. Харын ол ажылды ам-даа күштелдирип, эртемниң чедиишкиннери-биле холбаштырып болгу дег. Хавыдактың эптиин, бижиин ам-даа бол-баажырадып болгай-ла.

Бистиң Бай-Тайга районнуң Шуй девискээринде чыжырганы чылдың-на элбек-биле үнүп турар, ынчангаш хавыдак чүктээн чепшээрел-эргелиг чыжырганажылар база баштайгы допаттар-биле арга-арыгларже шуужуп кирип(т)ерлер. Бойдус байлаан камнаарын-ла кончуг чугула.

Б. БҮДҮП.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«Чер планетадан кижи». Уран-чечен фильм. 10.25—«Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 11.25—Телемедээлер. 11.30—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.30—«Беш чыл — кижи бүрүзүнүң хереэ». «Чүнү тарааш сен, ону ажаап алыр сен». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 15.20—Совет чурукта уран чүүлүнде тоогу-революстуг тема. 15.50—«Горнистер, ханымнаңар!» 16.35—Улустуң аялгалары. 16.45—М. Танктың шулуглелдери. Төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чылынга. 17.20—Мультфильмнер: «Балыктыг моортай», «Хензиг тоолдар». 17.45—Футболга УЭФА-ның кубогу дээш. «Спартак» (Москва)—«Арсенал» (Англия). Чапсар үезинде — Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге. 19.30—«Айтырыглар — диләэшкиннер — шиитпирлер». Дамчыдылгазы политиктиг хайгаарақчы Л. А. Вознесенский чорудар. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.30—«Аныяктар адрестери». 22.25—Бөгүн делегейде. 22.40—Камерлиг «Барокко» деп ансамбльдың концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00—Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35—Ниити биология. 9-ку класс. Ч. Дарвинниң амыдыралы болгаш компаларлары. 13.05—«Федор Трофимович болгаш чекелердаа...» 4-кү дамчыдылга. 13.35—Астрономия. 10-гу класс. Астрономияның кол-кол аргалары. 14.05—ПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Коллективизация [illegible]. 14.35—Генетиктиг инженерия. 15.05—Орус чугаа. 15.35—18.30—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер. 18.45—«Беломорьеде». Документалдыг фильм. 18.55—«Азия товуу». Информация-публицистиг программа. 19.25—«Артист болгаш үе». РСФСР-ниң улустуң артизи М. Мунзуктуң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чылынга. Дамчыдылга. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Простоквашинода дыштаныылга». Мультфильм. 20.15—«Ону кылып шыдаар силер». 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.30—«Доозулбаан кичээл». Уран-чечен телефильм. Н. Зеленскийниң «Бистер улуг апаргаавысында» деп тоожузун ёзугаар тургускан. 1-ги серия.

ВИТАМИННЕР

Витаминнер — активчи органиктиг бүдүмелдер. Олар аъш-чемниң бүдүмелдериниң шиңгээдириниң ажыл-чорудуглазынга, мага-ботта таварның болгаш клеткаларының тургустунарынга болгаш өзеринге база өске-даа амыдыралчы чугула процесстерге херегледтиннер. Витаминнер кижиниң бүгү клеткаларының составында кирбишаан, халдавырлыг аарыгларга удур мага-ботту быжыктырар, дамырларның ханаларында холестериниң көвүдээрин болдурбас болгаш ханның составы өйүнде турарын тудар.

Амгы үеде 30 хире витамин тодараттынган. Оларның иштинде А,B_1 (тиамин), B_2 (рибофлавин) B_6 (пиродоксанар) B_{12}, B_{15}, С (аскорбиниг кислота), Д,Е,К,Р, (рутин), РР (никотинниг кислота), фолиевая болгаш өске-даа витаминнер тодаргай бижиттинген. Бистиң организмивис 20 хире витаминнерни аъш-чем-биле ажыглап турар. А арткаңнарын мага-боттуң органнары синтезтээр. Витаминнер четпестээрге бүдүмелдер эргилдези үрелир, ажылдаар шинээни баксырар, туруучал апаар, нерв системазы баксырар болгаш өске-даа аарыгыг байдалды болдурар. Кижиниң витаминнерге херегцели чылдың үелериниң, организмниң байдалындан, ажылының болгаш амыдыралының байдалындан хамааржыр.

Үнүштерниң болгаш малдың аъш-чемнеринде турун турар комплекстиг витаминнер үре-түңнелдиг, хоолулуг. Чижээ, салат дижик, Огурец, согуна, помидор олардан кылган салатта витаминнер дептен. Аскорбиниг кислота дээрге витамин С болур. Ол организмниң аъш-чем дузалазынга кончуг чугула бүдүмел. Ук бүдүмел бүгү белоктарны болгаш коллогеннерни тургузарынга онза киржилгелиг.

Витаминнер ферментилерниң составында бар. Олар гормоннарны тургуспушаан, белоктуг, углеводтуг, үстүг болгаш дустуг суглуг эргилделерге салдарлыг. Ол ышкаш организмниң өзүлдезинге болгаш сайзыралынга, нервниң ажыл-чорудулгазынга база өске-даа функцияларны күүседиринге ужур-дузалыг. Нервниң пат турушканындан кижиниң ханының холестериниң улгадыр болгаш B_1, B_2, B_6, РР витаминнер чоорту эвээжээр. Аскорбиниг кислотаны ойулганга болгаш хан базыышкыны улгадыр аарыгларга ажыглаар. Ижин-шөйүндү аарыгларын эмнээринге витаминнер улуг ужур-дузалыг. А витаминнериниң өскелери хырыңның аңнылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар. Аарыг кижилерге витаминнер хөй негеттинер. Ылаңгыя харын, шөйүндүлери ойулгалааш, куду олуртур апарган кижилер тускай диетке турар. Ижин-шөйүндү аарыгларын эмнээринге аскорбиниг болгаш никотиниг кислоталар, B_1 (тиамин) болгаш РР витаминнер эргежок чугула.

Витаминнерни бүүректер, тыныш органнарының болгаш халдавырлыг аарыгларга база нерви аарыгларын эмнээринге херегледээр. Чамдыкта кыс уругларның арнынга болгаш холдарынга сору тыптып кээр. Чүге ынчаар? Чижээ, кижи карбалып ак азы кызыл сору тыптып кээр. Кыс уруглар ону чажырар дээш янзы-бүрү таарымча чок чүүлдерни ажыглай бээр. Аъш-чемде витамин А четпестээрге кеш кургаап болгаш карталыр апаар. Витамин В четпестээрге баш дүгү агарып эгелээр, дүжери көвүдээр. Кеш аарыгларын эмнээринге РР витаминнерин ажыглаар.

Эрте быжар ногааларда витаминнер байлак. Чижээ, эрте быжар капустада С витамин 65 мг турун турар. Сөөлгү чылдарда капустада, свёклада «у» деп чаа витамин тывылган. Ону ижин-шөйүндүнүң хырынның ойулган аарыгларынга ажыглаар. Витамин С капустада, лимонда, апельсинде, кош-кулаада, виноградта чечек-катта, калинада, малинада, укропта, хрепде, согунада, чесноката турун турар. Витамин А помидорда, морковьда хөй-биле бар. Кат-чимис аймаанда элбек витаминнер бар. Инек-караанда С,Р,B_1,B_2, согунада С, B_1, провитамин А, виноградта В витаминниң бөлүү бар.

Хүн бүрүнүң аъш-чемиңге ногаа, фруктулар болгаш катчимис аймаандан ажыглаңар. Янзы-бүрү аъш-чем аймаан ажыглаарындан, организмниң өзүлдези, сайзыралы онза хамааржылгалыг. Витаминнер кадыкшылдың үндезини.

Т. БҮДКО,
эмчи.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага агаарның температуразы 0—5 градус чылыг, чамдык районнарга 0—5 градус соор. Хүндүс агаарның температуразы 14—21 градус, чамдык районнарга 6—11 градус чылыг.

Кызылга агаар өскерилге чок.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ

«ПАПЫРАЛ»: «Ярослав Мудрый» 9.30, 12.20, 15.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Космоста ажыглыгаш» 9.30, 11.00, 12.30, «Судьба(?)» 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кызыл аржыыл» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-75, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдистериниң 2-31-75, культура килдистериниң 2-23-54 ажыл-агыйлыг килдистериниң 2-21-47 үжетпүр килдистериниң 2-11-75, чагаа килдистериниң 2-41-27, информация килдистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун хүлээп алыры 2-32-75 телефоннар болгаар.

Чагыг № 1884.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01473

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 216 (12005) | 1982 чылдың сентябрь 16, четверг | 1925 чылдан үндезвеллеттинген | Өртээ 3 көп.

«САЛЮТ-7» СТАНЦИЯДА ДӨРТ АЙ АЖЫГ ҮЕДЕ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтылар Анатолий Березовой болгаш Валентин Лебедев олар «Салют-7» орбита станциязынга дөрт ай ажыг үениң дургузунда ажылдап турар.

Космоска узун хуусаалыг ужудуушкунуң үезинде олар астрофизиктиг, геофизиктиг шинчилелдерниң, медицина-биологтуг болгаш техниктиг шенелделерниң улуг комплекизин күүсеткен, мынчаарга ийи экспедицияларның экипажтары анаа база киришкен. Ажык космос делгеминче үнерин космонавтылар боттандырган. «Прогресс» деп автоматтыг ийи чүък корабльдерин хүлээп алган. «Союз Т-7» корабльди станцияның агрегат туружундан шилчидилге кезээнге тудуштурган.

Башкарылгалыг мурнуку ужудуушкуннарның дуржулгазы, а ол ышкаш экипажтың инициативтиг болгаш мергежилдиг ажылы планнаттынган программаның чедиишкинниг күүселдезинге улуг идиглиг болуп турар.

Чериң бойдус курлавырларын өөренип көөр программаның талазы-биле геофизиктиг шенелделерни чорударынга Анатолий Березовой болгаш Валентин Лебедев боттарының ажыл шагының элээн хөй кезиин дүүн чарыгдаан. Космонавтылар ол шинчилелдерге МКФ-6м болгаш КАТЭ-140 фотоаппараттардан аңгыда бедик шыпарлыг «Нива» деп телевидение аппаратуразын база ажыглап турар. Хайгааралдыг районнарны кинога тырттырар болгаш телевидение харылзааларының үезинде оперативтиг информацияны черже дамчыдар арганы ол аппаратура берип турар.

Чериниң агаарын, ионосфераны өөренип көөр, станцияны долгандыр атмосфераны шинчилээр талазы-биле шенелделерни дүүн космонавтылар боттандырган болгаш күш-культура мергежилгелерин кылганнар.

Эштер Березовой болгаш Лебедев оларның кадыкшылы байдалы эки.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ КОЛЛЕКТИВ — КИЖИЗИДИКЧИ

Каш чыл мурнунда «Кызыл тудуг» эргелелиниң Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Донгак Чүлдүм-оолдуң удурткан бригадазынга Биче-оол Кызыл-оол чедип келген. Аныяк тудугжунуң күш-ажылчы салым-чолунга бригаданың найыралдыг коллективи улуг рольду ойнаан. Тудугжунуң мергежилин чедип алырынга, хөй-нити ажылын кылып чаңчыгарынга өөрү бүгү талазы-биле дузалаан. Ооң түңнелинде ол хөй-ниитичи, мурнакчы тудугжуларның одуруунда кирген. Коммунист Биче-оол Кызыл-оол партия эге организациязының ажылында идепкейлиг киржип турар. Ону улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутадынга ийи чыышта улаштыр сонгаан. Шак мындыг мурнакчы коллективтерни күш-ажылчы болгаш идейлиг каңналыышкынның школазы деп адап турар.

«Кижиге ооң ажылдап турар коллективи дээрге, бир янзының бажыны болгаш өг-бүлези-даа, школазы-даа болур. Чогум-на анаа — коммунистиг идейлиг чорук, партияның херээнге шынчы, кажанда-даа мурнунга, эң-не берге, эң-не шиитпирлиг участоктарга туржур чорук аныяктарже — бир чүректен өске чүрекче дамчыттынып турар» — деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Күш-ажылчы коллективте социалистиг ниитилел харылзааларының бүгү шынарлары мөөңнеттинген, ынчангаш ол бистиң ниитилелдиң үндезини болур. Ооң мобилизакчы, кижизидикчи ролю улуг. Анаа күрүне пландары болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин шиитпирлеттинип, кижилерниң эң эки шынарлары хевирлеттинер, идея болгаш мөзүшынар талазы-биле каңналыышкыны быттаныр.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың күш-ажылчы коллективтиң мурнунда салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырар, ажыл-агый, кижизидилге айтырыгларын шиитпирлээринге ооң ролюн улам бедидер дээш ажылдап турар партия организациялары республикада эвээш эвес. «Тыва кобальт» комбинаттың цехтеринде, Кызылдың үлетпүр болгаш аъш-чем садыгларында, № 48 тудуг эргелелинде, Барыын-Хемчиктиң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде, Таңды райпозунда, «Алдан-Маадыр» совхозта, «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында, «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 механизастаттынган колоннузының Күжүгет Шойдар-оолга удурткан тудугжу бригадазында болгаш өске-даа күш-ажылчы коллективтерде партия, профэвилел, комсомол организациялары кижилер-биле ажылды хүн бүрү чорудуп турар. Партияның, дайынның, күш-ажылчы хоочуннары-биле ужуражылгаларны, мурнакчыларга, чарыштың тиилекчилеринге тураскааткан кежээлерни болгаш өске-даа хемчеглерни эрттирип, дагдыныкчыларның ажылын идепкейжиткен, «Хожудап турарлар чок ажылдаар», күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинни бо коллективтерде калбарткан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ноябрь (1981 чыл) болгаш май (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлериниң, СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» доктаалының негелделеринге дүүштүр ажыл-агый болгаш ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларын чамдык күш-ажылчы коллективтер амдаа чедир шиитпирлевейн турар. «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва көдээ тудуг» трестерниң тудуг организациялары, Кызылдың алгы, туйбу заводтары, «Кызыгаар» совхозу болгаш өскелер-даа анаа хамааржыр. Олар бо чылдың эртксе айтырыгларын планныг негелделерин күүсетпээн, ажыл шагы үзер, корум-чурум үрээр чоруктар эвээш эвес. Ында парткомнар, партия организацияларының планнарын күүселдезинче, ажылдың ажыктыын, шынарын бедидеринче, хөй-ниитиниң болгаш күш-ажылдың сагылгазы-чурумун быжыглаарынче, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидеринче кошкак кичээнгейни салып турар.

Чоннуң сагыш аарып чоруур чүүлдерин болгаш ажыл-херектерин тооп чок көөр, арага-дарыга хандыкшыыр ийи-чаңгыс кижилер бисте бар, олар ниитилелге, өг-бүлеге багай салдарны чедирип турар. Бүгү күш-ажылчы коллективтер, хөй-нити организациялары, коммунистер орта удур демиселди шыңгыы чорудар ужурлуг. Амыдыралдың социалистиг овур-хевирин пропагандалаар, чаа кижини хевирлеп кижизидеринге шаптыктап турар бүгү чүүлдерни узуткаар улуг ажылды чорудар сорулга салдынган, ол болза совет кижилериниң чаагай чоруу болгаш аас-кежии болур партияның социал политиказының чарылбас тудуш кезектериниң бирээзи дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизинге Отчет илеткелинге эш Л. И. Брежнев демдеглээн. Ол айтырыгларның чедиишкинниг шиитпирлээри күш-ажылчы коллективтерден хамааржыр.» Ынчангаш оларже доктаамал кичээнгейни партия организациялары салыр хүлээлгелиг. Кижизидилге ажылының дээштиин бедидеринге, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг күүседиринге ол дузалаар.

БҮГҮ КҮШТҮ — НИИТИНИҢ МАЛЫНГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

Удуртукчуга сөс

ЧЕДИИШКИННИГ УЖУРАЖЫР

Эрткен чылдың берге уржуктарын утпаан бис. Агаар-бойдустуң берге байдалы-биле, мал чеминиң чедишпезинден эрткен чылын бистиң «X Улуг хурал» совхоз Омск областан 207 тонна саванны база Ус-па-Хөлден 450 тонна хыыргымышты январь, февраль айларның чыккылама соогунда кезип белеткеп, удур сөөртүп, хөй чарыгдалдарны, күштү үндүрген. Совхоз ол ажылдарны кылырынга 50 муң ажыг рубльдиң когарадынга таварышкан. Ол дээрге бисте улуг өөредиг болган.

Бо чүүлдерни катаптавас дээш, совхозтуң дирекциязы, партком, көдээ Совет, ажылчын комитеди болгаш комсомол комитеди мал чемиин белеткелин организастыг эрттирер сорулга-биле май айда тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, ону ам бо хүннерде амыдыралга боттандырып турар. Социалистиг чарышты бригадалар, звенолар, албан организациялар болгаш тус-тус малчыннар ортузунга организастап, ооң негелделерин ажылдап кылган. Ооң түңнелинде 10 хонуктап үндүрүп, тиилекчилерге күш-ажылдың алдар тугун көдүрүп, акша шаңналдарын тывыскап турар.

Совхоз бо чылын 3300 тонна сигенниң, 400 тонна сенажтың 3000 тонна силосту белеткээр планныг. Ам бо хүннерде 2379 тонна сиген, 1300 тонна силос, 557 тонна сенаж белеткеттинген.

Мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар кижилерниң материалдыг болгаш моральдыг сонуургалын бедидип, сигенниң хемчээлин база шынарын барымдаалап төлеп турар бис. Эрткен чылын чаңгыс ай бир тонна сигенни кылганы дээш 35 рубльди төлеп турган болзувусса, бо чылын 1 тонна бирги класстыы 62 рубль, II класстыынга 52 рубльди, III класстыы дээш 45 рубльди төлеп турар. Сигенниң [illegible] доктаамал хынадып, дужаап турар.

Ынчангаш мал чеминиң белеткелинге ажылчыннарның, пенсионерлерниң, школачыларның болгаш өг-бүлелериниң киржилгези улуг болду.

Совхоз мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле районнуң ажыл-агыйлар аразында организастаан социалистиг чарышка 3 удаа улаштыр тиилекчи болуп, СЭКП Кызыл райкомунуң, райкүүскомунуң, көдээ ажыл-агый профэвилел райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Ол ышкаш совхозтуң Булуң-Бажы хову бригадазы (бригадири Н. Т. Тоглакпан) бригадалар аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, планын 70 хуу күүседип, шилчиир Кызыл тук, акша шаңналы-биле шаңнаткан.

Совхоз товунуң дыка хөй албан [illegible] коллективтери, малчыннар [illegible] хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер. Оларга машина-трактор мастерскаяның (удуртукчузу С. С. Болдар), автопарк коллективи (удуртукчузу И. Д. Думен-Байы), автопарк (удуртукчузу А. Б. Калзан), Баян-Кол көдээ Соведи (А. С. Хөпенчик), ясли-сад (С. М. Серенги) планныг онаалдаларын 120—150 хуу күүседип, ол [illegible].

Кызыл-Чыраа деп черде Виктор Моңгуштуң удурткан тудугжулар звенозу 600 тонна силос оңгарын бетоннап кылган. Ында 557 тонна бирги [illegible] Баян-Кол суурнуң бүгү чурттакчыларының күжү-биле 4 хонук иштинде салган. Набережная кудумчузунуң [illegible] (удуртукчузу Анна Ойдуп-оол), Залим Сыгыр-оолга удурткан механизастаттынган [illegible] саларынга шыгарап, бирги, ниити чер-лерни ап, 100-100 рубльдин шаңналды алганнар.

Сөөлгү үеде мал чеминиң белеткелиниң ажылы улам [illegible], темпизи кошкатпас дээш, социалистиг чарыш улам калбарган.

Кукуруза болгаш тарымал тоорукту үнген эки. Ону кезеринге тракторист Сергей Хирлей, сөөртүп турар чолаачылар Б. Сарыг-оол, А. Хирлиг-оол, В. Назыты олар шыгарап, шаңналдыг черлерни алган турар.

Өг-бүлелерниң иштинден көдээ Советтиң депутады, күүском кежигүнү чолаачы Д. С. Кыргыс онзагай шылгараан. Дүве малчыннарга сүт сөөртүп, хүндүс өг-бүлези-биле 21 тонна эки шынарлыг сигенни кезип сарааттааш, сонгазын дужааган, шаңнаткан.

Ол ышкаш Кызыл хоорайның бүдүрүлге, албан организацияларының коллективтери чылдың-на мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип турары өөрүнчүг. Бо чылын ниитизи-биле 402 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп бергеннер.

Республиканың сельхозтехника каттыжыышкынының көдээ ажыл-агый техниказының каттыжыышкыны 25 тонна сиген кылыр планын 75 тоннага, Бадык камгалал министерствозу 80 тоннанын орнунга 1?? тонна кылып, планын ажырганнар. Статистика эргелели планын 165 хууга. Тываның геология-шинчилел экспедициязы 110 хууга күүсеткен.

Республиканың сельхозтехника каттыжыышкыны 150 тонна планын 160 тоннаны кылып, ам-даа уламчылап кылып турар.

Август 14—15 хүннерде республикага чарлаан субботникте Кызыл хоорайның организациялары 103 тонна сигенни кылып берген.

Мал чеминиң белеткелинге эки киржип дузалашканы дээш Кызыл хоорайның бүдүрүлге, албан организацияларының коллективтеринге совхозтуң парткомунуң, дирекциязының, көдээ Советтиң күүскомунуң мурнундан өөрүп четтиргенивисти илереткен бис.

Ниитиниң малынга четчир санныг мал чемин белеткээри дээрге-ле Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының чугула айтырыы. Эки шынарлыг чем чок болза, мал [illegible], ажыл продуктуларын бүдүрерин көвүдедири база малдың баш санын өстүрериниң аргалары берге деп чүве кымга-даа билдингир.

Мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле Баян-Кол суурда албан организация черлеринге, ишчилерге, тевежилерге, чылгычыларга болгаш хойжуларга тус-тузунда планнарны бергилээн.

Бистиң хойжуларывыс Чагжит-оол Чамзы, Андрей Сотпам, Десин-оол, Шаваараа, Доржаа Бай-кара, Семис Дежекпен, Марина Эникпен, Айрек Дүрбүлек, Эрес-оол Сымчаан-оол, Орус-оол Сымчаан-оол олар 15—27 чедир тонна сигеннерни белеткеп, эки [illegible].

Ооң-биле чергелештир чамдык хойжулар Серен-оол Сат, Виктор Мекпер-оол, Михаил Халбы, Мачыылай Хомушку, Холажык Моңгуш, Михаил Сумуя олар боттарының малдап турар малынга чаңгыс-даа грамм сиген белеткеп албааны чигенчиг. Бо малчыннар боттарынга ниити түңнелдиг [illegible] четчир санныг чемни белеткеп алырынче кичээнгейни салыры чугула. Шак мындыг малчыннарым мал чеминиң белеткелинче хаара тудар апаар бис.

Х. МОНГУШ.

Кызыл районнуң «X Улуг Хурал» совхозунуң директору.

Хүннүң медээлери

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕН

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар сорулга-биле Найысылал Кызылдың албан, бүдүрүлге черлери көдээниң ишчилеринге бо чайын төлептиг үлүг-хуузун каткан. Олар ниитиниң малынга четчир санныг быжыг чем-сурунуу белеткээр ажылга идепкейлиг киришкеннер.

Найысылалдың албан, бүдүрүлге черлери ниитизи-биле кожазы Кызыл районнуң ажыл-агыйларынга 2300 тонна сигенни белеткеп берген. Ол ышкаш 1075 тонна ногаан массаны белеткээн. Ооң-биле кады «Суксаа» совхозка 1216 тонна будук-бүрүнү баглааш, дужааган.

(Бистиң корр.).

УЛУГ-ХУУЗУ

Чаданаанның мал ажыл-агыйының Сүт-Хөл участогунуң Алданай Ховалыгга удурткан коллективи «Сүт-Хөл» совхозка чыл санында төлептиг дузаны чедирип турар. Чарлыган керээ бүгээр олар бо чылын ук ажыл-агыйга 92 тонна эки шынарлыг сигенни кезип белеткеп берген.

Ол ышкаш коллективтиң кежигүннери Шынар-оол Сарыглар 11, Достай-оол Моңгуш 18, Быстай-оол Моңгуш 11 тонна сигенни тус-тузунда белеткээш шылгараганнар. Удавас малчыннарга шыгдыы шылгалда — кыштаглаашкын эгелээр. Бо коллективтиң кежигүннери малчыннарның кыштаглаашкын чорудаларынга дузалажып, шефтээшкиннерин организастап турар.

О. БОРАШ.

Тараа шөлүнүң чаагай кежии

КУСТАНАЙ. (СЭТА-ның корр. А. Шевелев). Ол областың чер ажылдыгаары тараа шөлүнүң байлак берижези, чурттуң Аъш-чем программазынга салымыкынны уагаттырар дээш калбаа-биле чаржып турарлар. Олар сентябрь он дөртте үшкү миллион гектар чериниң тааралай кестиртен тараазын бастырып доозупканнар.

— Ажаап алыышкынның темпизи үш катап шамнаанын чорупп турар — деп, областың көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниктиң оралакчызы П. Стешин СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан. — Механизаторлар сөөлгү неделяда хүнну не барык ийи чүс муң гектар чериң тараазын ажаап ап келгеннер. Ол үеде тараазын ортумак бастырылгазы чер. Бригадада контроль делгелде болгаш планнаанында хөй боом турар. Мамлютский Кустанай, Боровское, Комсомольское болгаш өске-даа районнарда дүжүт байлак боом турар. Оларның тараазынары боттарының шыдаар аргаларын санап нормазы, күрүнеге дааскаар ыргаа хөй тараазы садарлап [illegible].

«Шыг-элеватор» арганнаар шуушугуруга арттыы шыгжаан тонна [illegible] турар. Тараазы шапарга ынк ажыдаар боода, шыгжамырлардан чүгле кондициялыг тараар чүдүрүп чорудуп турар. Шыгжамырларда кирип турар ынаа [illegible] хуугтуң, бажыг болгаш үрезин тараазы хүлээп ап турар.

Мурнуу чүктүң дүжүдү — Заполярьеде

МУРМАНСК. (СЭТА-ның корр. В. Белоусов). Кубаньга болгаш Ставропольге ажаап алдынган тараа кожу Соңгу Доштуг океанның эриктеринде чеде берген. Чуртта эң-не соңгу чүкте элеватор — Мурманскиниң тараа шыгжамыры сентябрь он дөртте чаа дүжүттүң баштайгы келген кызылтазын хүлээп алган.

Чүгле тараа эвес, чурттуң мурнуу чүгүнүң шөлдериниң болгаш огородтарының-даа чаа дүжүдү Заполярьеде көөп турар. Соңгу чер чурттуглар оларны хүлээп алырынга эки белеткенгеннер. Шыгжамырларны шуптузун ынк септээн, оларның дыка хөйүн дүжүт кадагалаарының контейнер-савалыг аргазынче шилчиткен, ынчангаш продукцияның чидирин дыка кызырып ужурлуг. Мурманскиде кылыкы Соңгу чүкте он муң тонна ишкир механизастаттынган картофель шыгжамырын ажыглаттынган болгаш ында ажылдың шугумун механизастаан.

Заполярьеде ол областа муңмуң тонна чаа дүжүттүң ногаазы болгаш картофель кээп турар. Продукцияны эки кадагалап, ажааган тудум-на, оларның аъш-чем столу улам-на амданныг-байлак болурун соңгу чер чурттуглар эки билир.

КЫЙГЫРЫГНЫ ДЕТКИВИШААН

Аъш-чем программазының айытсан сорулгаларын амыдыралга боттандырар, СССР-ниң тургустунганының 60 чыл юбилейинге [illegible] чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш Кызыл районнуң ажыл-ишчилери бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар. Бо хүннерде районнуң ажылишчилери Тес-Хем районнуң «О Шынаа», Таңдының «Революцияның чалбыыжы» совхозтарының көдээ ишчилериниң ниитиниң малынга четчир санныг чемни белеткээр 1982—1983 ажыл-агый чылдарында мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер дээш республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыын бүрүнү-биле деткип, чүүлдүгзүнүп турар.

СЭКП райкому, чер-черде партия организациялары районнуң ажыл-ишчилерин малга эки шынарлыг чем белеткээринче күштү мөөңнээн. Бо чугула сорулганы амыдыралга боттандырары-биле совхозтар аразында, ажыл-агый бүрүзүнде социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган болгаш ооң түңнелин ажыл-агыйларга беш-чеди хонуктап, районга он хонуктап үндүрүп, тиилекчилерге акша шаңналдарын, вымпелдерни тывыскып турар. Сигенчилер ортузунга партия организацияларының кылып чорудар массалыг-политиктиг ажылдарының планнарын партком хуралдарынга бадылааш, бо хүннерде ол планнарны боттандырып турар. Сигенчилер, сигенчи звенолар, бригадалар база ажыл-агыйлар аразынга күш-ажылчы маргылдааларны [illegible] түңнелинде район чамдык чедиишкиннерни чедип алган.

Мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле районнар аразында организастаан социалистиг чарышка киришкеш, августуң үшкү он хонуунда төп зонадан бистиң район тиилекчи деп санадып, СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун 200 рубль түңнүг акша шаңналы-биле кады алган. Районнуң ажыл-ишчилери ол шаңнал чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирген. Чедиишкинге хей-аът кирген районнуң ажыл-ишчилери сентябрь 10-да медээ бүгээр 10727 тонна сигенни белеткеп, планының 65 хуузун, сенажты 3783 тоннаны салып, планын 133 хуу күүсеткен. Ол ышкаш 900 тонна витаминниг сиген далганы белеткээр турган. 983 тоннаны белеткеп, планын 121 хуу кылдыр, а силосту 9251 тоннаны белеткеп алган.

Мал чеминиң белеткелинде хаара тудтунган ажылчыннарның культура-амыдырал байдалдарын таарымчалыг болдурарынче, күш-ажылдың моральдыг болгаш материалдыг идиг берилиишкиннеринче чугула кичээнгейни «X Улуг хурал» совхоз (директору Х. А. Моңгуш, партком секретары Д. М. Моңгуш), «Тиилелге» совхоз (директору В. О. Ооп, партком секретары Ч. У. Моңгуш) болгаш «Көк-Тей» совхоз (директору Ю. А. Кривенко, партком секретары А. П. Степанов) салып турар.

Сентябрьның бирги он хонуунда район ниитизи-биле 2175 тонна сигенни белеткээн. Ажыл-агыйлардан «X Улуг хурал» совхоз он хонук иштинде 450, «Тиилелге» — 834, «Суксаа» — 448 тонна сигенни белеткээн.

Социалистиг чарыштың негелделерин ёзугаар августуң сөөлгү он хонуунуң түңнели-биле районнуң ажыл-агыйлары [illegible] чарышка «Тиилелге» совхозту тиилекчи кылдыр санааш, анаа СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун акша шаңналы-биле кады тывыскан. Совхоз сиген белеткээр планын 88 хуу, сенажты — 134, витаминниг сиген далганы белеткээрин 141 хуу боттандырган.

Чамдык звеноларда, бригадаларда, ажыл-агыйларда [illegible] «Шамбалыг» совхоз сиген белеткелиниң планын чүгле 24, «Тере-Хөл» — 42, «Кара-Хаак» — 45 хуу күүседип, хожудап турарлар. Бо ажыл-агыйларда парткомнар мал чеми белеткеп турар сигенчилер ортузунга масса-политиктиг ажылды суларадып, социалистиг чарышты чедир организаставайн турары мындыг түңнелге чедирип турар.

Амгы хүннерниң кол сорулгазы — ниитиниң малынга четчир санныг чем курлавырларын тургузуп алырынче чер-черде партия, совет органнар бар аргаларны долузу-биле ажыглаары.

В. САТ.

СЭКП Кызыл райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

Валентина Павловна Подкопаева — тудугжу кижи. Ол тудуг черлеринге ажылдаа-ла үр болган. Ол үелерниң дургузунда ооң бажыңнар малгаштаар, сонга, хаалга, шала дозулаар талазы-биле дуржулгазы байлакшаан. Ажылынга ак сеткилдиг болгаш ээ-харыысалгалыг чорук-биле хоочун тудугжу «Шагонартяжстрой» тресте эң хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи болу берген.

Хоочун тудугжуга комсомолчу-аныяктар коллективин удуртур хааланы бүзүреткен. Чаа школа дооскаш, боттарының баштайгы күш-ажылчы базымнарын тудугжуларның [illegible] ол бо[?] мергежилиниң биилинин-биле чедип келген. Ооң удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудуу — Чаа Шагаан-Арыгда тудугжу коллективтер аразында калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи.

Ооң бригадазының кежигүннери хүн нормазын доктаамал 120-130 хуу күүседип турарлар. Красноярскиниң тудуг техникумунун доозукчузу аныяк специалист Анджела Логашова, Анна Ховалыг, Хорбит Донгак олар күш-ажылга кызымак чоруун көргүзүп, бригадада чарыштың тиилекчилери болу бергеннер. В. П. Подкопаеваның бригадазы 624 олуттуг чаа школаның шевергин дооскаш, ам бо хүннерде 40 аал чурттаар бажыңда келген.

Э. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: В. П. Подкопаеваның бригадазы ажыл сөөлүнде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: коммунистиң бедик ады

УСТАВ НЕГЕЛДЕЛЕРИН ШЫҢГЫЫ САГЫЫР

СЭКП-ниң XXVI съездизи партия организацияларынга, бүгү коммунистерге чаа, улуг негелделерни салган. Органи- [illegible] сагылга-чурумну · бедидери, Уставтың негелделерин шыңгыы сагыыры партияның бир чугула негелдези болур. Амгы үеде хүлээнген ажыл-херек дээш кадрларның харыысалгазы кажангызындан-даа бедээн, коммунистерниң авангардчы чорууну [illegible] улам ыңай бедидери бирги черге херээ болуп турар. Коммунист бүрүзү бодунуң участогунда бүгү күжүн, дуржулгазын болгаш билиин берип, ажылдың ажыктыын бедидери [illegible] шудургу чоруктуң төлептиг үлегер-чижээн көргүскен турар ужурлуг дээрзин эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленумунга чугаалаан.

Бо сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле чамдык [illegible] партия комитеттери болгаш эге организациялары чорудуп турар. Хөй-хөй партия эге организациялары планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле тодаргай угланыышкынныг ажылды чорудуп, коммунистерниң авангардчы чоруун бедидип турар. СЭКП кежигүннериниң хөй кезии даандырган участоктарынга ак сеткилдии-биле ажылдаары үлегерин көргүзүп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин уудуртулга болдурган, партия организациялары кадрлар-биле ажылды доктаамал сайзырангайжыдып, оларны бедик [illegible] кижизидип, хүлээнген ажыл-херек дээш харыысалгазын улам бедидип келген. Бо[illegible] организацияларның удуртукчулары коммунистерниң хөй кезии планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле ажыл дээш боттарының харыысалгазын медереп билип, Уставтың негелделеринге дүүштүр ажылдап турарлар.

[illegible] бедидериниң янзы-бүрү аргаларын партия организациялары ажыглап, ону сайзырангайжыдып турар. Ол дээрге партия хуралдары, Уставтың негелделерин күүседип турарының талазы-биле коммунистерниң [illegible] алыры, оларның-биле түс-түс беседелер [illegible] өске-даа ажылдар-дыр. Боттарынга даандырган ажылды ак сеткилдии-биле кылбаан, ажыл-херекти [illegible] чорук-биле көөрүн, бүдүрүлге курлавырларын доктаамал дилеп тывары, бедик бүдүрүкчүлүг, эки шынарлыг улам эки ажылдаарынче чүткүүрү — партия бүгү коммунистерден негеп турар.

Даандырган ажыл-херээн күүседиринге боттарының бүгү күжүн, билиин берип, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш кызымаккай чоруун көргүзүп турарының эвээш эвес чижектери бисте бар.

Ынчалза-даа чамдык коммунистер боттарының бедик адын уттуп, ону төлеп чок янзы-бүрү үүлгедиглерн-биле бужартадып турарының фактылары ам-даа бар. Ындыг коммунистерниң хууда херээн чугаалажып тура, оларның СЭКП Уставын хажыткаңының чылдагааннарын анализтеп көөрге, партияның болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун бузуптаары дээш контрольду кошкак тургусканы, Уставтың негелделерин күүседир дээш негелдени чогуур деңнелге тургуспаан партия организацияларында ындыг таварылгалар болу бергилээри чамыт эвес. Ындыг чамдык коммунистерниң талазындан сагылга-чурум үрээр, арагалаар, албан-дужаалын соора ажыглаар фактылар бар. Ындыг төлеп чок үүлгедиглер-биле [illegible] соора ажыглаар чорук-биле [illegible].

Чижээ, «Энергонадзорнуң» Тыва салбырының начальниги В. И. Бахчиванжи үш чыл иштинде үш чиик автомобильдерни садып алган. [illegible] садыпкаш, [illegible] рып каан. Ол ышкаш дачазын улуг өртекке садыпканы илерээн. СЭКП Кызыл хоорайның комитединиң бюрозу ону шыңгыы кемчег алган. А «Энергонадзор» салбырында партия организацияларының коммунистери В. И. Бахчиванжиниң хуу өнчүзүрек, чииженүүлгедиглерин чугаалажып көрүп тура кедергей чымчак көрүп, ону анаа-ла сагындыргаш эрттирип каапкан. Ол ышкаш Аптека эргелелиниң начальниги Н. К. Чернева бодунуң автомашиназынга резина дугуйну Кур[illegible] чиик өртек-биле садып [illegible] рооп. Ол дээш анаа база-ла партийжи [illegible].

Төрээн чурттуңуң күчүзүнүң болгаш чечектелиишкинин [illegible] — социалистиг өнчүнү камнаарын болгаш хумагалаарын СЭКП Уставы коммунист бүрүзүнге хүлээдирип турар. Социалистиг [illegible] кандыг-даа фактыларны эң шыңгыызы-биле көрүп, ону болдурбас херек. Партия Төп Комитеди социалистиг өнчүнүң камгалалының, ону оорлап-[illegible], [illegible] ниитилелге удур өске-даа үүлгедиглерге удур демисел талазы-биле ажылды күштелдирериниң [illegible] гей салып турар.

Республикада кедээ ажы[illegible] [illegible] болгаш ажыглалының шыңгыы четпестер бар. [illegible] хараал чедирер фактылар «Кара-Хаак», «Шамбалыг», «Кызыл тук», «Шивилиг» совхозтарда бар.

Бо болгаш өске-даа четпестер колдуунда күрүнениң сагылга-чурумун хажыдар, иш[illegible] контрольду [illegible] чорукта[illegible], материал талазы-биле харыысал[illegible] [illegible] алыр болгаш таарыштыр тургузар талазы-биле ажылда четпестерниң, материалдыг үнелиг чүүлдерниң учёт болгаш отчётунуң кудуу деңнелдиинде болуп турар. Арагалаар чорук кижилерге болгаш ниитилелге улуг хораны [illegible] турар. СЭКП эргии ындыг [illegible] биле шиитпирлиг демиселди чорударын партия [illegible] турар.

Республикада партия организациялары арагалаар чоруктуң фактыларын шыңгыызы-биле көрүп, анаа удур шиитпирлиг хемчеглерни ап турарлар. Ынчалза-даа [illegible] чогуур түңнелдер үндүрбес ийи-чаңгыс коммунистер бар. Чижээ, арагалаашкынның уржуундан «Суглак» совхозтуң директору турган Е. М. Трошев, «Көк-Тей» совхозтуң чолаачызы Б. К. Лаа-Хуурак [illegible] кемчег алдыртканнар, а Бии-Хем райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы турган А. Хомушку партиядан үндүрткен.

Ындыг фактыларны анализтеп тура, коммунистер ону болдурбазының дугайында айтырыгны тургузуп турары-даа чөптүг. Партия Уста[illegible] [illegible] чок байдалды тургузары чугула. Партия органы [illegible] коммунистерни СЭКП [illegible] негелделерин [illegible] принципиалдыг, партийжы [illegible] сагылга-чурумну [illegible] хажыдар таварылгалар-биле [illegible] ужурлуг.

«Административтиг ажыл[illegible] болгаш [illegible] ажылы дээш [illegible] тала[illegible]-биле партия эге организацияларының комиссиялары[illegible] дугайында» доктаалды чаа СЭКП ТК хүлээп алган. Ол документ партия эге организацияларының ролюн болгаш дайынчы арга-шинээзин бедидеринге [illegible] тургузуп турар. Ол комиссиялар [illegible] ажылчы [illegible] чы коллективтерниң мурнунда сорулгаларны күүседи[illegible] [illegible] румун сагып турарын хайгаарарынче, даандырган ажыл-херек дээш ажылдакчыларның харыысалгазын бедидеринче, ажыл-агыйжы эвес, саадынчак чорук-биле, албан-дужаалын ак сеткилдиг күүсетпес фактылар-биле [illegible] дарынче угланган турар ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVI съездизи, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленуму парторганизацияларның мурнунда улуг сорулганы салган. Ону күүседир дээш ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаар талазы-биле [illegible] коммунистерниң авангардчы ролюн улам бедидери, бүгү-ле ажылды Уставтың негелделеринге шыңгыы дүүштүр чорудары партия организацияларының чугула сорулгазы.

Н. ФЕДОРОВ.

СЭКП обкомунуң чанында партийжи комиссияның даргазы.

Улуг-Хемде «Пайырал» совхозтуң ажыл-иштиглери ниитиниң малынга четчир саңныг, шынарлыг чемнерни белеткээр болгаш бо чылдың күскү дүжүлүн кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыр дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Терезин бригадазында Сүрүң-оол Дамбага удуртукан малга чем белеткээр звено социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлеп, планныг онаалдазын доктаамал ажыр күүседип, өскелерге үлегер болуп турар. Мурнакчы звенонуң кежигүннери бо хүннерде кукуруза кезиндезин доозарынче чоокшулааннар.

Бирги класстың механизатору, аныяктарның дагдыныкчызы, коммунист Далар-оол Хөвалыгович Кенден, комсомолчу Виктор Доржу олар түс-түс кижилер аразында чарышка каш удаа тиилекчи болганнар. Совхоз товунде күш-ажылчы алдарның тугун оларга тураскаадып көдүрген.

ЧУРУКТА: мурнакчы механизатор, коммунист Д. Х. Кенден; Кезилде үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

УДУРТУЛГАНЫҢ КОШКААНДАН

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели республиканың Аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелиниң баштаар чериниң ажылын чугаалажып көрген. Ниитилелдиң баштаар чериниң болгаш чер-черде организацияларының ажылында шыңгыы четпестерниң база организастыг, ажыл-агый болгаш сан-хөө чорудулгазының талазы-биле дирекцивтиг айтышкыннарының болгаш доктаалдарның негелделерин күүседип турарында хажыдыышкыннарның бар болуп турары доктаттынган.

1981 чылдың дургузунда [illegible] ниң 115 кижизи, эге коллективтерниң саны 5-ке [illegible] ган. Сиүкту, аң эдиш, балыкты тывары [illegible] болгаш күрүнеге садыраның, тургузары [illegible] планнары күүсеттинмээн. Ниитилелдиң баштаар чериниң талазындан [illegible] контрольдаары кошкатканындан аңнаашкынның түңнелдери кудуу. Пантыга сыын аарлы-биле 1981 чылдагы 20 лицензиядан чүгле эъди чок [illegible] чүгле 5—8 дугуйдан эът [illegible] турар. 1981—1982 чылдарның кыжынында эът белеткээринге берген 61 лицензияның иштинден чүгле бир [illegible], 6 мыйгак [illegible]. Аргачааралы [illegible] ажыглаттынган [illegible] хевээр арткан болган. Лицензияларны бергенинин дугайында дансылал 1981 чылдан бээр [illegible].

Россияның Аңчылар эвилелиниң баштаар чериниң болгаш өске-даа үстүкү организациялардан келген документилерни баштаар черден кым-даа таныштааан, оларны күүседир талазы-биле контроль ажылдап кылдыныышкын болгаш контрольда тургустунмаан. Республика ниитилелиниң чөвүлелиниң болгаш баштаар чериниң хуралдары устав негелдезин хажыдып, хаан болуп турар. Районнар ниитилелдериниң баштаар черлериниң, улуг эге коллективтерниң, штаттыг егерьлериниң отчёттарын дыңнавайн турган. Ниитилелде 19 егерьлериниң чаңдыктарындан аңнаар чурумну хажыткаңнарга тургускан акт-протоколдар кирбейн келген.

[illegible] балыкчылар ниитилели бодунуң кежигүннерин бойдус курлавырларын болгаш черлик дириг амытаннарны хумагалыг көөрүнге багай кижизидип турар. Илереттинген 46 хажы[illegible] тап болган, оларны эге коллективтерге [illegible] бээн. Аңны, балыкты болгаш кушту төтчеглээр чоруктарга удур демисел багай чорууттунуп турар. Оон туржук ниитилелдиң штаттыг аңнаашкынчылары бези төтчеглекчи чорукту [illegible] рээн. Ниитилелдиң баштаар чери бойдус камгалалының [illegible], балык [illegible] зы болгаш Аңчылар-тывазы ажыл-агый эргелели-биле кады [illegible] доктаалдар хуралы [illegible] келген. Республиканың Аңчылар-тывазы эргелели ниитилелдиң ажылын кошкак удуртуп, анаа боттуг дуза чедирбейн келген.

Ниитилелдиң баштаар чериниң хуралдары ... ниитилел кежигүннериниң бедик харыысалгалыг болгаш боттарыныңын чорукка кижизиттинмейн турар. Баштаар чериниң даргазы К. А. Башанов ниитилелдиң ажылын кошкак удуртуп, күүселдениң контролюн боттандырбайн келген, черлик дириг амытаннарны болгаш балыкты камгалаар, өстүрер талазы-биле перспективтиг айтырыгларны шиитпирлевейн, бодунуң ажылга болгаш сагылга-чурумга үлегер-чижек көргүспейн келген.

Аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелиниң, оон баштаар чериниң ажылын удуртуун болгаш контрольдаарын кошкатканы дээш баштаар чериниң даргазы К. А. Башановка сагындырыгны шыңгыы доңгуданы Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен болгаш ажылда бар четпестерни дарый чайладырын, ниитилелдиң болгаш оон эге коллективтериниң ажылын удуртуун болгаш контрольдаарын кыска хуусаада экижидерин баштаар черден шыңгыы негээн. Ниитилелдиң ажыл-чорудулгазын кошкак удуртуп, анаа практиктиг дузаны чедирбейн турганын Аңнаар-тывызы ажыл-агый эргелелинге айыткан.

Республиканың аңчыларының болгаш балыкчыларының ниитилелиниң ажылын экижидер болгаш бойдус курлавырларын, черлик дириг амытаннарны болгаш балыкты камгалап өстүрерин база чеп ажыглаарын экижидер талазы-биле ол айтырыгга хамаарылгалыг органнарның ажылын дүүштүрерин хандырар сорулга-биле дүүштүрүлге чөвүлелин тургузарын шиитпирлээн.

МАКТАЛДЫГ

Бодунуң онаашкан ажыл-херээнден аңгыда, хөй-ниитиниң даалгаларын ак сеткилдиг күүседип, билиин чоңга харам чок берип чорууp, өскелерге үлегер-чижектиг коммунистерниң бирээзинге Лидия Намчыл-Доржуевна Ооржакты хамаарыштырып болур. Ол—«Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырында мал эмчизи.

Лидия Ооржак — малчыннарның күзенчиг аалчызы. Малчыннар ортузунга зооветеринарлыг чорудар партийжи даалганы алгаш, каш чыл улаштыр хойжуларны, саанчыларны, кадарчыларны чурттап турар черлериниң аайы-биле өөредип келген. Кижилерге баш удур бедик белеткелдиин көргүзүп, дыңнакчыларга ажыктыг билигни берип, мал ажылын улам ыңай хөгжүдер, оон баш санын өстүрер, аарыг малдарны эмнеп ажаарының, чаш төлүн камгалап алыр ажыктыг аргаларны өөредип турар.

Салбырның хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Чола Донгр-оолович Монгуш болгаш өскелер-даа ветсанитарның [illegible] бодунуң кодамынга хамаарыштыр билдиниг [illegible] эмчиниң чымыштыг ижин чигеэп турар.

Аныяк коммунист салбырда партия организациязының малчыннарда бижыглаан агитатору. Барган аалынга дыңнакчыларның эвзип, хойгу хамаан чокка ыткыр номчудагаларны кылып берип, оон-биле ада салбырга, совхоз товуунге болуп эрткилээн хуралдаарга чугаалашкан айтырыгларны малчыннарга дыңнадып чоруур.

Чыргакы салбырда ниитиниң малының баш санын өстүрер дээш янзы-бүрү аарыгларга удур камгалал эмнээшкиннерни чогуур үезинде чорудуп келген. Малдан алыр продукцияның шынарын бедидер, укеавызын экижидер, кодан бүрүзүнүн ак, каразын, эр, кызын, назы-харын, клазын малгап четчелээр ажылдарга Л. Ооржак идепкейлиг киржип, салбыр зоотехнигинге боттут дузаны чедирип турар.

Дуржулгалыг пропагандист, агитатор Л. Ооржак Чыргакы кодээ Совет күүскомунуң чанында тургустунган кодээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссияның кежигүну. Чөвүлелдиң даалгазы-биле малчыннарның культурлуг амыдыралын улам ыңай экижидер талазы-биле айтырыгларны харыылаар хөй-ниити даалгазын ак сеткилдиг күүседип чоруур.

О. АРАКЧАА.

Көдээ специалист

ХОЖУДАП ТУРАР: чылдагааны?

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхоз бо чылын мал чеминиң белеткелинге ажыглаттынар бүгү техниканы чаңгыс черге мөөңнеп, механизастаттынган отряд кылдыр организастап тургускан.

Совхозтуң Арыскан салбыры ниитиниң малынга 800 тонна сигенни белеткээр, 460 га черниң кукурузазын силостаар. Мал чемиңиң белеткелинге [illegible] бээр 100 ажыг тонна сигенни хол [illegible] кезип белеткээн. Ол ажылга 20 кижи составтыг аныяктарның беш звенозу болгаш өске-даа өг-бүле звенолары хаара туттунган. Өг-бүле звеноларындан Алдын-оол Саттың 5 кижилиг звенозу 23 тонна, Уйнук-оол Караштың 3 кижи составтыг звенозу 15 тонна сигенни кезип, звенолар аразында организастыг [illegible] ка тиилекчилер болганнар.

Кукурузаның ажаалдазынче кирипкен 460 гектардан 230 гектар шөлдү ажаап, 1950 тонна силосту Арыскан сүт-бараан фермазында салган. Белеткеттинген сигенни чүгле хол кадыкчылыг звенолар кылган. Ол звенолар мал чеминиң белеткелин ам-даа уламчылавышаан.

Серлиг-Дөң —коп сиген кезер чер. Бо чылын мында сигенниң үнгени мурнуку чылдардан артык. Ол шөл сигенин ам-даа кезип кирбээн. Чүге дээрге, салбырда бы[illegible] тракторларны, сиген кезер, бөлер машиналарны чаңгыс черге мөөңнеп, механизастаттынган отряд [illegible] организастаан, [illegible] сигенни кезип турар. Амгы үеде Ээр-Хавак деп черде ажылдап турар. Ол черниң сигенин кезип доосказ, Серлиг-Дөңге келир ужурлуг. Ында кестирер тракторлар ажылын доозупкан. Олар ам кээп турар. Өске бөлер, сараатаар техниканың мында кылыр ажылдары ам-даа бар, анаа 3-4 хонук ажылдаары-биле артар.

— Бистиң салбырның сигениниң орайтап кезип турары коңчуг хомуданчыг-дыр. Ам күс дүжүп, сиген кадып, бодунуң хоолулуг чоруун чидирип турар болгай. Ол дугайында бистиң малчыннарывыс база хомудап турарлар. Бо айтырыгны совхозтуң чаа директорунга чугаалап, салбырга мал чеминиң белеткелиниң изиг түлук үезинде, сигенниң хоолулуг үезинде, кезек техникадан маңаа ажылдаары-биле арттырып [illegible]. [illegible] салбырда мал чеминиң белеткелиниң хожудап турар чылдагааны ол болуп турар—деп, салбыр эргелекчизи Хураган-оол Серен чугаалады.

— Кукурузаның чартыын [illegible], ол ажылды чүге ара соксап каан силер? — деп айтырдым.

—Бисте кукуруза база эки үнген. Маңаа ажылдап турган техниканы Бии-Хем салбырынга 200 гектар кукурузаның ажаары-биле алгап барган. Оон чогуунда тайгадаа хар чааптаан. Ону баштай бүгү күш-биле дүргеп [illegible] мобилизастаан. Ону дооскаш, бисче катап келир улус—деп чугаалады.

Бо ажылдарның талазы-биле салбыр улуг хожудаашкынныг чоруп турар. Бүгү кушту үстүнде ажылдарже мобилизастаары совхозтуң [illegible] болгаш кодээ Советтиң күүскомундан негеттинип турар.

Н. ДАЖИНМАА.

ФОТО-ЧУРУК БУРУУДАДЫП ТУР

Самагалдай суурга районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжыышкыны тургустунгалы ам ийи чыл ажып турар. Ынчалза-даа ук коллективтиң ажыл-агыйы ам-даа чогуур деңнелде тургустунмаан. Ында ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй. Оон-биле чергелештир машиналарының ажыглалы болгаш кадагалалы багай.

База бир четпес чүүл— удуртукчулар солчуп турарындан ажыл шуудаваастаан. Ол чорук бүдүрүлгеде ажылды сегидип алырынга шаптыктап турар. Чамдык чолаачы азы тракторист эштер бичиилe үрелген техниканы чандыр көрбес, ол-бо кезектерин [illegible], [illegible] техникага ажыглап турар.

Ук бүдүрүлгеде партия, комсомол, ажылчын комитеттери ажылдап турар ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылын сулараткан.

ЧУРУКТА: Самагалдайда районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжыышкынының тоймаглаттынган машиналары.

Т. КУҢГААНЫҢ сөзү, фотозу.

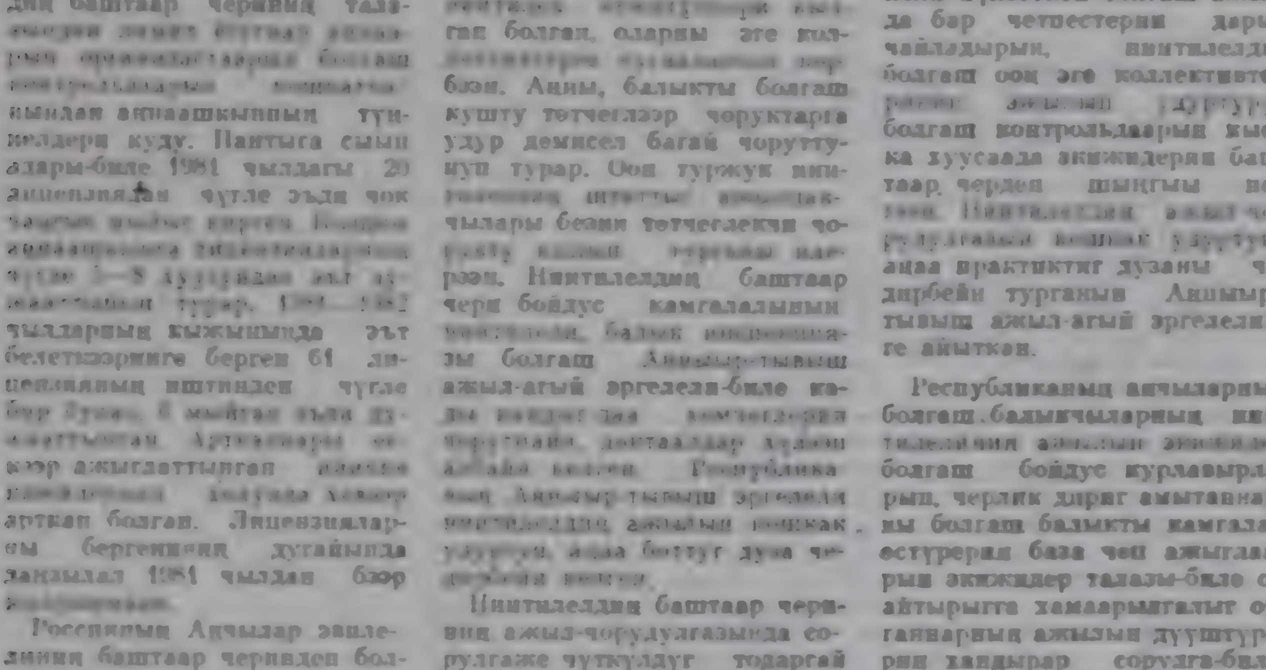

ССРЭ—УЛУГ

Бо чылдың декабрь 30-де бүгү совет улус ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр алдан чыл оюнуң байырлалын демдеглеп эрттирер. «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнуң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында бистиң [illegible] ССРЭ-ниң тургустунганының тоогулуг ужур-дузазын ханы болгаш бүгү талазы-биле көргүскен. ССРЭ-ниң тургустунганы ленинизмниң идеяларының, Коммунистиг партияның национал политиказының чаңгыс тиилелгези болган.

Национал болгаш социал талазы-биле дарлалга, дарлаганы аңгының эрге-чагыргазынга, хааныг ёзу-чурумга удур бистиң чурттуңуң ажылчы чоннары чүс-чүс чылдарның дургузунда демисежип келгеннер. Оларның демиселин чүгле В. И. Ленинниң большевик партияны тургусканының соонда, ынчан медерелдиг, дорт угланыышкынныг болгаш организастыг характерлиг болу берген. Хааныг ёзу-чурумга, помещиктерге болгаш капиталистерге удур Россияның бүгү улустарының болгаш нацияларының ажылчы чоннарының интернационалчы эвилели [illegible] лаарынче В. И. Ленинниң ажылдап кылган национал айтырыгның талазы-биле программазы кол угланыышкынны берген.

[illegible] байтарларын [illegible] гаар, кижилерни куду [illegible] болгаш улустарның аразынга [illegible] түнген турган. Эрткен чүс [illegible] бурунгаар деңшилгелиг кижилери буржуаз-помещиктиг Россияны—улустарның кара-бажыңы деп чөптүг-биле санап чорааннар. Орус эвес национал улустарны, «өске төрүмелдиг» кижилер деп көөр хөөн чок шолалап турган. Олар кандыг-даа эрге-шөлээ чок, кадыг-берге дарлалдың адаанга ужук-бижик чок мугулай чурттап [illegible].

Сибирь чурттуг төөгүчү М. Е. Бударин Урал артының эрте бурунгу чурттакчылары: оринцылар, коттылар, асаннер, хойданнар болгаш өске-даа биче улустарның өлүп [illegible] нуң ажылын парлаан. Төөгүчүнүң ол ажылын хааныг Россияның статистиказында бир муң кошкун чоннуң иштинден 36 кижи төрүттүнүп турда, 88 кижи өлүп турганын көргүскен чурагайлар бадыткап турар. Буржуаз идеологтар ол биче улустарның өлүп төнүп, чидип бар чыдарын дүрүм ёзугаар хөгжүлде-дир, ол болза оларның «четче үнелиг эвезинден» болуп турар деп тайылбырлаан. А херек кырында ындыг эвес, ол дарлалгы, моллукту тургузугнуң политика болгаш социал байдалдарындан болуп турарын төөгү херек кырында көргүскен.

Национал айтырыын чөптүг-биле шын шиитпирлээриниң оруктарын бадыткаарынга, ол айтырыгны бүгү талазы-биле ажылдап кылдыынга боттарының хөгжүлдезиниң талазы-биле чыдып калган нацияларның, биче улустарның дугайында ниитилел сайзыралының [illegible] дүүшпес мурнунда-ла тургустунуп келген шын эвес бодалдарны чылча шаап, чаа чүүлдү бадыткаарынга коңчуг улуг күжениишкин В. И. Ленинге болгаш большевиктер партиязынга негеттинип турган. Национал [illegible] талазы-биле дең эвес чорукатан үнер. Оон уламындан национал дарлалды улуткаары дээрге-ле социал талазы-биле дең эвес чорукту ажып эртери болур.

Боттарының тускай национал күрүнезин тургузары болгаш дараачы нациялардан политика талазы-биле хосталып, алырлыг алырлыын кара чаңгыс оруу—нацияларның бот-башкарныр эргезин хандырары болур деп, В. И. Ленин эртем ёзузу-биле төөгүге бир-ле дугаарында бадыткаан. Нацияларның бот-башкарныр эргезин камгалаары дээрге, кедизинде барып [illegible] тер болуп чарлыр дээни ол [illegible], дарлаткан улустарның [illegible] национал дарлалды ажып эртериниң оруун бадыткаары олдур. Буржуаз дарлалдан хосталган ажылчы чоннар мурнунга [illegible] нациялар-биле эвилелдежиринче болгаш каттыжарынче бүгү күжүн садар [illegible] баштыңчызы В. И. Ленин айтып чораан.

В. И. Ленин партияның национал айтырыг дугайында программазын бодунуң «Нацияларның бот-башкарныр эргезиниң дугайында», «Национал айтырыг талазы-биле [illegible]» болгаш өске-даа бижээн чүүлдеринге ажылдап кылган. Национал айтырыг дээрге, революция дугайында ниити айтырыгның кезээ болурун улуг баштыңчы айыткан. Капитализмге удур демиселге пролетариаттың эрге-ажыктары бүгү нацияларның ажылчыннарының эң-не сырый каттышкан чаңгыс эвин, пролетаржы организацияларга оларның каттыжарын негеп турар. Нацияларның аразында бичии-даа бүзүрешпес чорууну чайладыр, ону ажып эртер төлээде, ажылчын аңгы нацияларның бүрүн дең эргезин чедип алыр ужурлуг. Нацияларның бот-башкарныр эргези хамыктың мурнунда бүгү нацияларны болгаш улустарны интернационализмниң принциптеринге дүүштүр кижизидеринге база мөлчүткен нацияларның болгаш улустарның ажылчы чоннарын революстуг пролетариатты долгандыр сырый каттыштырарынга күчүлүг чепсек болур.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелиниң чылдагааннарының бирээзи болза, большевик партия Россияның дарлаткан улустарының национал дарлалга удур национал-хосталгалыг демиселин пролетариаттың социализм дээш демиселиби-биле каттыштырып, чоннуң национал дарлалга удур демисели пролетаржы демиселдиң бүзүрелдиг эвилелчизи болу бергенинден улуг хамаарылгалыг болган.

Октябрь революциязы тиилелиниң соонда Совет эргелериниң национал айтырыгның талазы-биле программазы — «Россияның чонунуң [illegible] декларациязы» бүгү улустарның дең эргезин, бот-башкарныр эргезин, оларның бот-догуннаан чоруун, боттарының тускай национал күрүнезин тургузарын чарлаан.

Автономнуг республикалар хүннери

ХОВУ-АКСЫНГА

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга белеткел-биле холбаштыр автономнуг республикаларга тураскааткан идейлиг-политиктиг болгаш күш-ажылчы «Найырал хаячаа» «Тыва кобальт» комбинаттың цехтеринде, бригадаларында, хөлчеглеринде эртип турар.

Комбинаттың парткому (секретарь В. Петров) Совет Эвилелиниң 20 автономнуг республиказынга тураскааткан бо хемчеглерни эрттирерин тускай план ёзугаар август айның эгезинден бээр чорудуп эгелээн. Цехтерге, хөлчеглерге Абхаз, Аджар, Башкир автономнуг республикаларның экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң дугайында лекциялар, беседалар болган. Ол республикалар чурттуг, анаа ажылдап чораан кижилер-биле ужуражылгаларны эрттирген.

Акы-дуңма Башкир АССР-ге тураскааткан «Найырал хаячаа» организастыг эртген. Ооң болуп турган неделязында дыка хөй ажыл-ишчилер чеди хонуктуң планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Хоочун чолаачы Н. П. Бобылевтиң удурткаан аар «КрАЗ» машиналарының чолаачылары неделяда 1500 тонна руданы сөөрткен. Олар гидрометаллургия цегин руда-биле үзүктел чок хандырганнар. Цехтиң чолаачылары ийи хүн дургузунда камнап алган кывар-чаар материалдары-биле ажылдаан.

Башкир АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң, ажылчы чоннарының ажыл-ижиниң, амыдыралының дугайында лекцияларны номчаан.

Комбинатта Совет Эвилелиниң улустарының үжен ажыг националдарының төлээлери ажылдап, чурттап турар. Автономнуг республикаларга тураскааткан хүннерни организастыг эрттирип турары акы-дуңма найыралды улам быжыглап, бот-боттарының ажыл-агыйын, культуразын билип алырынга дузалап турар.

К. ОЮН.

Юристиң тайылбыры

ИЕЛЕРГЕ ЧИИГЕЛДЕЛЕР

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың январь 22-де база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1981 чылдың сентябрь 2-де доктаалдарынга [illegible] ажылдап турар иелерге [illegible] азыраары-биле алыр пособиезин база кыдыраажы [illegible] хүн-биле [illegible] курүнениң хары угда тыпсыр пособиезин алыр эргени тургусканы.

Урут бир хар четкиже азыраары-биле чартык төлевирлиг шөлээни чылдан эвээш эвес ниитии күш-ажыл стажтыг, ажылдап турар иелер, бүдүрүлгеде ажылдавайн, дээди, тускай ортумак, профессионал-техниктиг өөредилге черлеринде, аспирантурада, клиниктиг ординатурада, билиг бедидер, кадрлар белеткээр, чаа квалификация бээр курстарда, школаларда өөренип турар ие-херээженнер күш-ажыл стажы барымдаа чокка алыр.

Ажылдап турар иелерге чаш урутгу бир хар чедир доруктур азырап алыр аргазы берип турар чартык төлевирлиг шөлээ алыр эргени хандырып турар ниити күш-ажыл стажы курүне пенсиязы тыпсырда көрдүнген дүрүм ёзугаар кирер, а өөредилге черлеринге өөренип турган үези, аспирантурага ийикпе, азы клиниктиг ординатурага турганы оларның ооң мурнунда ажылчын, албан-хаакчы болуп турганы хамаарылга чок.

Урутгу бир хар чедир азыраар пособие алырынга эргежок чугула ниити күш-ажыл стажтыг не херээженнер чартык төлевирлиг шөлээни болажаавышаан [illegible] тенген хүнүнден эгелеп ап болур.

Чартык төлевирлиг, азы төлевир чок шөлээни не херээженнерниң билдириишкинин [illegible] пиянын дужаалы-биле доктааттынган хуусаага тыпсыр. Албан организация, бүдүрүлге черлериниң профэвилел организациязының социал страхование [illegible] не херээжен кижиниң урут азыраары-биле алыр пособиезин ВЦСПС-тиң тургускан негелдеге болгаш чурумга үндезилеп тыпсыр, ужурлуг.

Тыва АССР-ниң девискээринде чурттап турар не херээженнерге ол пособиени 1981 чылдың ноябрь 1-ден эгелеп, 50 рубль хемчээлдиг төлеп эгелээн. Урутгу бир хар чедир азыраары-биле алган чартык төлевирлиг база төлевир чок немелде шөлээниң үези [illegible] база мергежил талазы-биле күш-ажыл стажынга дөмей-ле кирер. Оон-биле кады бо шөлээлер болза курүнениң социал страхованиезиниң пособиезин тыпсырда, курүне пенсияларын тыпсырда, хары угда бээр [illegible] азы хөй чылда ажылдааны дээш база тускай эргеминге ажылдаан стажы дээш шалыынга немелде кылырынга, чыл түңнели-биле материалдыг шаңнал фондузундан шаңнал тыпсырынга, ол мыкаш ажыл [illegible] ужурлуг өске-даа таварылгаларда кирер. Чыл бурунгу төлевирлиг шөлээни алыр стажка үстүнде адаттынган [illegible] кирип санавас.

Ажылдап турар база бүдүрүлгеде ажылдавайн, өөренип турар иелерге баштайгы уруу төрүттүргенде 50 рубль, ийиги [illegible] түңгенде — 100 рубль хемчээлдиг курүнениң хары угда тыпсыр акша пособиезин оларның ажылдап, өөренип турар черинден 1981 чылдың ноябрь 1-ден эгелеп төлеп эгелээн.

Чаш урутгуң авазы ажылдавайн, азы өөренмейн турар таварылгада курүнениң хары угда тыпсыр акша дузаламчызын урутгуң [illegible] ажылдап, өөренип турар черинден, оон ап турар шалыының азы стипендиязының хемчээли барымдаа чокка, төлеп бээр.

С. БЕЛОСТОКОВА,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң юристконсультантызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ЧААГАЙ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Совет Эвилелиниң болгаш Куба Республиканың аразынга эртем-техниктиг кады [illegible] 20 чыл болуп турар. Кубаның Эртемнер академиязының оралакчы [illegible] Урругия-биле ПМА-ның корреспондентизи ужурашкан болгаш ийи чурттарның аразынга эртем-техниктиг кады ажылдажылганың чээрби чылдың [illegible] үнелээшкинин чугаалап бээрин дилээн:

— Чээрби чыл — ол дээрге, эвээш эвес үе-дир. Бо эрткен чылдарда хөй чүүлдерни чедип алдывыс — деп, дозуунуң чугаазы М. Урругия эгелээн. Кубаның ийи муң ажыг специалистери ССРЭ-ниң эртем организацияларынга, бүдүрүлгелеринге болгаш министерстволарынга белеткелди эрткен. Совет болгаш куба эртемденнер бо аразында хөй конференцияларны [illegible] консультацияларны эрттирген. Совет эртемденнер-биле [illegible] эртем организацияларывыска, эргелел аппарадынга ажылды эки жиктеп, институттарның болгаш эртем-шинчилел төптерин тургузуун сайзырангайжыткан.

«Интеркосмос» программазын ёзугаар совет-куба космос ужуудуушкунун чедиишкинниг кады боттандырганын, Кубаның национал баштайгы аттазын белеткээнин онзалап демдеглээр херек. Практиктиг чүгүула түңнелдер өске-даа хөй адырлар талазы-биле чедип алдынган. Чигир тростингиниң дүжүдүн ажаап алыр комбайннар бүдүрер талазы-биле заводтуң туттунганын чижек кылдыр айтып болур. Завод тургузуун техниктиг документациязын чогааттынган бээр ындыг-ла үр эвес үе эрткен. Ынчалдажок завод ам безин бүрүн күчүзүн чедип алган болгаш чыл бүрүзүнде 1700 ажыг комбайннарны бүдүрүп үндүрүп турар. Ол комбайннар чурттуң [illegible] үжүр-дузалыг болгаш [illegible] хөгжүлдезинге улуг рольду ойнап турар. Совет специалистерниң дузазы-биле эң-не сайзыраңгай [illegible] бүдүрүп эгелээрин амгы үеде белеткеп турар.

Ажыктыг тыптыышкыннарның тайнактыгыжы тургаш, бедик дүжүт алыр талазы-биле чаагай [illegible] база чедип алдынган. Растин, фасольдун, картошка болгаш [illegible] агаар-бойдуска бышкыг болгаш бедик дүжүттүг сорттарын совет болгаш куба эртемденнер дем-биле өстүрген. Эрги сорттарга бодаарга, ол сорттарның дүжүдү ийи-үш катап бедик болуп турар.

[illegible] ажылгаар соодулга херекселдерин шингээдип алганы чурттуң экономиказынга база улуг ужур-дузалыг болуп турар. Чигир бүдүрерин кевүдедир арганы ол херекселдер берген.

[illegible] бойдус камгалалынга, металл камгалгазынга, эм бүдүрер үделмирге чедип алдынган чаагай түңнелдерни база демдеглээр херек.

Бистиң харылзааларывыс хөй талалыг. Ынчангаш эртем-техниктиг шинчилелдерни чорудар пландарны холбашкырарын совет болгаш куба эртемденнер амгы беш чылда үндей берген.

Совет болгаш куба эртемденнерниң кады ажылдажылгазы чыл бүрүзүнде улам калбарып, чаагай үре-түңнелдерниң болуп турарын онзалап демдеглээри чугула. Ажы-дуңма ийи чурттарның аразынга эртем-техниктиг кады ажылдажылга моон соңгаар-даа улам [illegible] бээр дээрзинге бүзүрелдиг мен — деп Мигель Уррутия чугаазының түңнелинде илереткен.

А. ЛЕСКИН,
ПМА-ның корр.

ИЗРАИЛЬДИҢ ВАКУУМНУГ БОМБАЗЫ ДЕП ЧҮЛ?

Израиль эжелекчилер ааметтиң болгаш ливан улустарга удур агрессиязын эгелээн, бузулеткен Барыын Бейруттуң камгалакчыларынга болгаш тайбың чурттакчыларынга — агрессорларга кырган арга, бижик чаштарга удур «вакуумнуг бомбаларны» арааттаныг бөрү-биле ажыглаанын ам бүгү делегейже билдингир болган.

«Вакуумнуг» дээр бомбаны калбак кемчээлдиг частыкыышкынның бомбазы деп база адап турар. Ындыг бомба — херек кырында маңнактыг уургаарының айымналыг частыктарының чаа хевири-дир. «Вакуумнуг» бомбаның материалдыг болгаш техниктиг тургузуун, частыышкынның үезинде айымналын долгуу-биле тайылбырлап көрээли. Калбак хемчээлге частыр ол бомбаны частыр бүдүмелдер-биле эвес, а суук азы кошкак-суук чүүлдер-биле (хол-биле сы тудуп алыр суук дыш савалы ышкаш) ханмырган. Ындыг бомба адылган соонда агаарга самолет ышкаш кылдыр агаарлыг хөй удаа частыр хонаа кылдыр шиичей бээр. Дедем девискээрге ол холугаа ужалдыр частып, кижилерни, дириг бүгү амытаннарны өрттедип, хырдыр бээр. «Вакуумнуг» бомбаның күчүзү ындыг хемчээлдиг болгаш дептилиг анаа өске бомбалардан 4—6 катап артык болуп турар. Америк специалистерниң бижээни ёзугаар алырга, «вакуумнуг» бомба частыр бүдүмелдерлиг амгы анаа бомбалар хемчээнде барып 10—20 катап артык күчүлүг болур. Чижээ, 1000 фунт (450 кг) деңзилиг «вакуумнуг» бомба 10 тонна күчүлүг ядролуг частыышкынга дөмейжир. Ынчангаш «вакуумнуг» бомба тактиктиг ядролуг чепсекке деңнежип турар.

Израиль агрессорлар массалыг узуткаашкынның ол чаа чепсээн кымдан алганыл? Чаа чепсекти Израиль АКШ-тан алган болгаш оон дузазы-биле немей бүдүрүп алган. Американың Каттышкан Штаттары «вакуумнуг» бомбаның хуралдаарын кевүдедип турар дугайында парлалга дыңнаткан. АКШ-тан алган «вакуумнуг» бомбаларны Израиль Ливанга дораан-на ажыглаан, болгаш ливаннарны база палестиннерни узуткаарынга айыылдыг чепсекти шенеп көрген болуп турар.

Японияның Хиросима хоорайының кырынче атомнуг бомбаны 37 чыл бурунгаар октаанының хүнүнде израиль эжелекчилер «вакуумнуг» бомбаларны палестиннерге, ливаннарга удур ажыглаан, хөй муң кижиниң кырын узуткаан. Делегейниң ийиги дайынны доостур чыгаан үеде Японияның тайбың чурттакчыларынга удур атомнуг бомбаны 1945 чылда американнарның ажыглааны ышкаш, ливан болгаш палестин улустарга удур «вакуумнуг» бомбаларны израиль агрессорлар ажыглаан-дыр.

В. МОРОЗОВ,
ПМА-ның тайылбырлакчызы.

«ЮМАНИТЕНИҢ» БАЙЫРЛАЛЫ ДООЗУЛГАН

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр.). Парижтиң кыдыында Курневтиң парыгынга француз коммунистерниң солуну «Юманитениң» чаңчыл болган байырлалы доозулган. Ооң мурнуунда чыл санында ышкаш, чуртта улустуң ол эң-не көптерейнгей байырлалынга ийи хүн иштинде чүс-чүс муң парижчилер болгаш найысылалдың аалчылары чыылган. Демократтыг чаартылгалар политиказын уламчылаары дээш, Францияны экономиктиг кризистен үндүрери дээш демиселче ажылчы чоннарны мөөңнээринче кыйгырыгның адаа-биле байырлал боо эрткен.

Байырлалның кол оолдуушкуну массалыг митинг бооп, аңаа Францияның Коммунистиг партиязының Политбюро кежигүнү Ф. Эрцог чүве чугаалаан. Митингиниң он-он муң киржикчилеринге француазтарның хөй кезииниң деткип турары чаа политиканы ажылдап кылгаш, боттандырып чорударынга коммунистер идепкейлиг рольду ойнап турарын ол чугаалаан.

Францияга чөөн үзелдиг күштерниң эрге-чагыргага киргениниң соонда чугула базымнарны кылганын Ф. Эрцог демдеглээн. Ол болза элээн каш улуг-улуг компанияларны болгаш банкыларны курүнениң кылдыр хавырганы, эрге-чагыргаларның органнарын тускайлап болдурарының планын ажыдыралга боттандырып эгелээни, эң эвээш ажыл төлевирлерин улгаттырганы, пенсиялаар хар-назының кызырганы, төлевирлиг шөлээлерин узатканы-дыр. Чазак чери барыын үзелдиг күштерниң ажыглап турган эрге-чагырга аргаларындан ойталаар аргалыг болган. Оларның чедип алганы баштайгы түңнелдери капиталистиг өске чурттардан дээре болганы маргылдаа чок. Ынчалза-даа шыңгыы бергелер болгаш шаптыктаашкыннар ам-даа бар боол турар. Демократтыг чаартылгаларны боттандырып чорударынга удур барыын үзелдиг кижилерниң болгаш бүдүрүлге ээлериниң удурланыышкынының оюттур шавары-биле ажылчы чоннарның аңгы демиселин күштелдирип, калбартырының эргежок чугулазын ол аңаа холбаштыр демдеглээн.

В. ШАШКОВ.

ЧИЛИНИҢ УЛУЗУ-БИЛЕ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

Чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазынга хамаарыштыр боол эрткен делегей неделязы бүгү бөмбүрзектиң улустары— Чилиниң маадырлыг улузунуң шииниг херээниң талазында дорцин бүзүрели-биле башыткаан.

* * *

БУДАПЕШТ. Чилиниң улузунуң хосталга, демократия болгаш социал дешпилге дээш демиселинге боттарывыстың эп-сеткил каттыштырылгавыстыг илергейлеп. Пиночеттиң шериг-фашистиг ёзу-чурумун америк империализминиң деткип турарын шиитпирлиг-биле буруу шаап турар бис деп, мында тайбылының Бүгү-венгер [illegible] лиинде чугаалап турар. Бистер [illegible] катап тургузарын, хунтаның [illegible] чыдар бүгү чили патриоттарны доңдураан хостаарын негеп турар бис деп ол медеглелде онзалап демдеглээн.

* * *

БЕРЛИН. Берлинниң чоогунда Бернау хоорайга Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырарының массалыг митингизи болган. Чилиниң Компартиязының Төп Комитединиң политиктиг комиссиязының кежигүнү В. Тейтельбойм аңаа чүве чугаалааш, Чили моон-даа соңгаар фашизмге удур, тайбыңы болгаш демократия дээш кызымаккай демисежир апаарын демдеглээн.

* * *

САН-ФРАНЦИСКО. «Чили делгерезин, хунта — сонезин! 9 чылда удурланыышкын, 9 чылда эп-сеткил каттыштырылгазы!» деп ындыг к. йсырыгның адаа-биле америк хөй [illegible] фашистиг хунтаның хаптыг үүлгедиишкиннеринге удурланыышкынны илергейлээн чыскаалын Сан-Францискода Чилиниң төп элчин чериниң чанынга эрттиргеннер.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙНИҢ УЛУСТАРЫНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ УДУР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Тель-Авив Ливанда бодунуң агрессиязын [illegible] кадарып турар. Сентябрь он үште израиль самолеттар Ливанның Бекаа шынаазында болгаш Соңгу-Ливан Триполи хоорай чоогунда чамдык районнарже агаардан халдап ужудуушкуннар кылган. Чуртка тайбыңны камгалаар талазы-биле араб чурттар аргызының күштериниң составында Метнада Штората болгаш Дахр аль-Бейдарда сирия шериг кезектериниң туруштары, а ол [illegible] шынаазының [illegible] ниң Бадауи лагери бомбалаашкыннарга таварышкан. Ливан найысылалдан кээп турар дыңнадыглары ёзугаар алырга, ливаннарның болгаш палестиннерниң аразындан өлген болгаш балыглангап кижилер дыка хөй. Агрессорларның шериг самолёттары Бейруттуң кырынга чаңгыс эвес удаа көстүп кээп [illegible].

Ооң мурнунда хүнүң дургузунда израильчилер Бекаа шынаазының [illegible] эргезинде сирия шериглериниң туруштарынче чаңгыс эвес удаа от ажыткан.

[illegible] Ливанның чөөн талазында дүшкүүрлүг [illegible] турар. Ынаар дыка хөй саңныг шериглерни, танкыларны, куяктыг машиналарны, аар үгер-боогарны чоруткан. Агрессорлар ливан девискээрге үр үениң иштинде артар дээн планын чажырбайн, КНО-ның Айымыл чок чоруу [illegible] ливан, араб болгаш делегей-даа хөй-ниитизиниң негеп турарын ёзугаар бодунуң шериглерин оон үндүрер деп бодавайн-даа турар. Ол акшы [illegible] Ливанда барган начальниги [illegible] медеглели-биле алырга, израиль шериглеринге Ливанга кыш үезин эрттиреринге белеткенир айтышкын берген. [illegible] эжелеп алганы ливан девискээрлерден кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, мында шериг баазаларын тургузуп, кышкы орук чок үеде шериглерниң шаптык чокка чоруурун хандырары-биле асфальтыдыг оруктарны дүвү-далашбиле кылып турар. Эжелекчилер ам безин кышкы идикептерин, а ол ышкаш 35 миллион долларның дериг-херекселдерин алган.

Бо бүгү чүүлдер Бекаа шынаазында болгаш чурттуң соңгу кезээнде сирия шериг кезектеринге болгаш удурланыышкынның [illegible] удур израиль шериглериниң калбак дайын чорудулгаларын эгелээрин бүдүрүр боол турарын ук чериниң политиктиг хайгааракчылары демдеглээн.

БУУРАП ДҮШКЕН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сураглыг америк экономист В. Перло Сибирь — Барыын Европа аразынга газ дамчыдар [illegible] тудуун дуггурар галар күүселдезин хоруурунуң дузазы-биле үзер дээш Рейганның администрациязының кылып турар оралдажыышкыннары [illegible] чүүлзэн. «Нью уорлд ревью» журналда парлаттынган чүүлүнге ол, Вашингтонның [illegible] байдалын [illegible] ам бүгү кижилерге билдингир апарган деп бижээн. Газ дамчыдарының [illegible] америк технологияны болгаш дериг-херекселдерин бээрин президент Рейган соксадыр деп чарлаан-даа болза, ооң тудуу айыттынган хуусаада доостур апаар деп, Барыын Европаның [illegible] турар. Кеземче алганнарның родун Совет Эвилели болгаш «газ-хоолай» деп дендии улуг [illegible] барыын-европа чурттар эвес, а Каттышкан Штаттар ойнап турары база [illegible]. Ол төлевилелге сонуургалдыг боол турган 20 америк компания америк администрациязының хоруушкунуның түңнелинде 1,2 млрд. долларны чидирер бодаан АКШ-тың садыг министерствозунуң албан кижилери доокта чаа миннип чугаалаар ужурга таварышкан.

АКШ-тың үлегүр бодаттыге ээлери Совет Эвилели-биле [illegible] ларны калбартырынга боттарының сонуургалдарын хажандаа чажырбайн, оон ажык-дузалыг болгаш кедилиин демдеглеп турар.

Ындыг турбуже, АКШ-тың [illegible] администрациязы [illegible] даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы хораан болгаш Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразынга садыг-экономиктиг харылзааларының бүгү төлгүзүнде эң-не улуг боол [illegible] турар каттышкан төлевилелге америк [illegible] киржир аргазын болдурбааны автор демдеглээн.

Сибирь — Барыын Европа [illegible] америк [illegible] дерин бээрин хораан чорук ССРЭ-биле мөөлдежирин улам күштелдирер талазы-биле [illegible] болурун чүүлде айыткан. Бооп [illegible] улам күштелдирери болгаш ийи чурт аразынга садыг-экономиктиг харылзааларны кызырары-даа чогум-на ол сорулгаларга дуғажып турар деп, администрация санап турар. Совет экономика эвес, харын-даа чогум-на америк экономика улуг каражага таварышкан.

Агитаторларга, политинформаторларга

ОКТЯБРЬДАН ЧАЯАТТЫНГАН

Бистиң чуртувуска хамааты дайын болгаш даштыкы интервенция [illegible] тайбың социалистиг тургузуушкунунче шилчилип [illegible] үеде Коммунистиг партияның мурнунга национал айтырыгның талазы-биле чаа сорулгалар тургустунуп келген.

Совет чурттуң хамаарышпас догуннаар бүгүн бот-эргезин камгалаары, социализмниң тургузарының сорулгалары совет республикаларның экономиктиг, политиктиг, шериг куралдарын эң сырый каттыштырарын, оларның дипломаттыг хемчеглерин кады чорударын амыдырал шыңгыы негеп турган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээриниң мурнунда-ла ажылчын аңгы бодунуң холунга эрге-чагырганы алганының соонда, хөй националдыг чуртка Федеративтиг курүне эвилелин тургузарының дугайында бодалдарын В. И. Ленин киш удаа бадыткаан. Октябрь революциязы тиилээниниң соонда бодунуң ол идеязын бүгү тала-биле улам сайзыраткан. Хамаарышпас тускай эргелиг совет республикаларны чаңгыс аай курүне эвилелинге каттыштырарының эргежок чугулазын В. И. Ленин улам ханы үндезилээн. 1920 чылдың чайынында В. И. Ленин «Национал болгаш колониал айтырыглар талазы-биле баштайгы доктаалдарга» деп ажылынга федерация дугайында бодунуң ол идеязын долузу-биле тодарадып бижээн. Ында, бирээде, капиталистиг бузээлээшкин турда, совет республикаларның быжыг эвилели чок болза, оларның бот-догуннаары камгалаары болдунмас, ийиде, чоннуң чаагай амыдыралын хандырары болгаш империализмниң үрегдел кааны бүдүрүкчү күштерин совет республикаларның быжыг эвилели чокка катап тургузары шыдаттынмас, үште, чаңгыс аай план ёзугаар хөгжүп турар социалистиг ажыл-агыйны чүгле ындыг эвилел бээр аргалыг деп, В. И. Ленин бижээн. Совет республикаларның курүне каттыжыышкынының хевири федерация болурун баштыпы айыткан.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургузар дугайында тодаргай планны теория кырынга В. И. Ленин ажылдап кылгаш, ону херек кырынга боттандырып чорудкан. Чаңгыс аай эвилел курүнениң тургустунарынга шиитпирлиг рольду РСФСР ойнаан. Ынчан бүгү совет республикалар ону доңгандыр сырый каттышкан. РСФСР хөй националдыг баштайгы совет республика болбушаан, ССР Эвилелиниң тургустунарының [illegible].

Совет улустарның чаңгыс өг-бүле болуп каттыжарының дугайында тургустунуп келген күзел-бодалдарын, чуттуун партия кады-биле деткип, ону херек кырынга боттандырып чорударынга улуг киржилгейин салган. «В. И. Лениниң политиктиг болгаш организастыг гениин, ооң ооң улуг ажылы коммунистерниң дашпычы организаторларының кужун, пролетарлыг революцияның энергиязын болгаш национал дең эргени болгаш хосталгаже улустарның тиилелгезиз чуттуун чаңгыс аай бүдүн чүүл кылдыр каттыштырган» деп, «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнуң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан.

1922 чылдың октябрьда болуп эрткен РКП(б) ТК-ның ээлчеглиг Пленумунга ССР Эвилелин тургузар дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Пленум Украинаның, Белоруссияның, Азербайджанның, Грузияның, Арменияның коммунистиг партияларының ТК-ларының пленумнары совет республикаларның ССР Эвилели кылдыр каттыжарын деткээн. Ол шиитпирлерни соолунде каттыжар дээш шимчээшкин бүгү улустуу болуп калбара берген. Улустарның хооңу национал республикаларның Советтериниң съездилери, ооң иштинде 1922 чылдың декабрьда болган РСФСР-ниң Советтериниң онгу съездизи чаңгыс Эвилел болуп бүгү совет республикаларның каттыжар дугайында саналдарын деткээн болгаш Россияның хөй национал бүгү улустарының күзелин илереткен.

ССР Эвилелин тургузар дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң бирги съездизи 1922 чылдың декабрь 30-те Москва хоорайга болуп эрткен. Аңаа ССРЭ-ниң тургустунганының дугайында декларацияны болгаш [illegible] хүлээп алган. Съезд дээди хоойлужудулга органы — ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитедин (ТКК) соңгаан. Ооң Даргазынга М. И. Калининни. ССРЭ-ниң Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң Даргазынга В. И. Ленинни соңгаан.

В. И. Ленинге баштаткан партияның удуртулгазы-биле хөй националдыг Совет Социалистиг курүне шак ынчаар тургустунган. СЭКП ТК-ның «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнуң дугайында» доктаалында «Социал болгаш национал хараалдың кинчи бегин октябрь үзе шапкан. Бистиң чуртувустуң бүгү улустарын бот-тускайлап төөгүлүг чогаадыкчы чорукче кедүрген» деп түңнелди кылган. ССР Эвилелиниң тургустунганы Октябрьның социалистиг Улуг [illegible] түңнели. ССРЭ — Октябрьдан чаяаттынган.

В. БИЧЕ-ООЛ,
доцент, төөгү эртемнериниң кандидады.

Олар чартык кезин шериг хепти кеткен болгаш америк боо-чепсектиң соолгу хевирлери-биле чепсегленген, чогум-на ынчангаш Кубаның дүрүм ёзугаар чазаан дүжүүрериниң өске чүнү-даа болбайн турарын безин чажырбайн турарлар. Умберто Альварадо (чурукта солагай талазында) болгаш ол ышкаш ындыг илеттер, латин-америк чурттардан дескен контрреволюстуг илеттер-биле, тергин чуртундан эскерилген болгаш чурттар аразының террористери болур кижилер-биле кады америк эрге-чагыргаларының биктиның адаанда барып уяны тудуп алган. Куба контрреволюстуг үжүлерге дорт хамааржылгалыг оларның «Альфа-66» турлаа Флориданың малгаш-баарлыг Иверглейде дээр черинде турар. Ол лагерь өске кижилерниң караанга көзүлбес, чажыт ышкаш боол турза-даа, ооң ээлери фотокамералардан бичии-даа ыктавас болгаш улуг күзел-биле интервьюну кылып, «боттарының кижилерин чүгле мында эвес, харын база Гватемалада, Гондураста, Сальвадорда болгаш Коста-Рикада-даа белеткеп турарын» ажыы-биле чугаалап турарлар. «Альфа-66» дайынчылакчыры Альварадонуң айтыышкыны-биле барык дүн-дүн-даа чокка хол-биле сегиржип алыжыышкынныг тулчуушкуннарны кылырының аргаларынга өөренип, станцыылдарны даап чокка узуткап, сорунзалыг частыр бөмбүктерни салырынга өөренип, радиохарылзааның кодтерин шиигжип алган.

Лагерьның удуртукчуларының ажылдап кылганы тактиказы 6-8 кижиден тургустунган бөлүктерни Кубага аппарып дүжүүрерин көрүп турар. Олар ол ортулукка баргаш, бышкыгланып туруп алгаш, [illegible] шөлдерни өрттедип, транспорт оруктарын узуткаарын болгаш фабрика-заводтарга үрегдээшкиннерни организастаар сорулгалыг. Ол бүгүнүң сорулгазы чаңгыс: Хосталга ортулуунуң [illegible] амыдыралын сандарадыр, аңаа [illegible] шаптараарын чедирери боол турар.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧҮКТЕ

ЧУРУКТАРДА: Ада-чурттуң Улуг дайынынга маадырлыы-биле мөчээннерге мемориал тураскаал. Солагай талада — Александр Матросовтуң эрес-дидим чоруун катаптаан Совет Эвилелиниң Маадыры П. Бумагинге тураскаал. Тураскаалдың автору— Хабаровскиниң скульптору Э. Д. Маловицкий.

Профессионал еврей музыка театры көрүкчүлерниң улуг сонуургалын болдуруп турар. Ону элээн каш чылдар мурнунда тургусканы. Ооң коллективи кыска хуусааның иштинде бистиң чурттуң дыка хөй хоорайларынга оюн көргүзүп четтигипкен. «Ак бениң кара сугуулу» деп хөгжүмнүг омак-хөглүг шииден бир көргүзүг. Музыказы — театрның удуртукчузу Ю. Шерлингтиң.

В. ТАРАБАЩУК биле А. ШЛЯХОВТУҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ДЫШТАНЫЛГА КЕЖЭЭЛЕРИ

Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык салбырының партия организациязы, кадээ Совет күскому, херээженнер чөвүлели Культура бажыңының ажылдакчылары-биле кады элээн ажылдарны кылгаш болгаш кадээ иштиннерниң культурлуг дыштанылгазынга кичээнгейни салып келген. Культура бажыңынга кежээлерни дыштаныр хүннерде эртирип турар. Ында лекциялар, беседалар эртип турар.

«Бистиң республикавыс» деп темага кежээ чоокта чаа солун эрткен. Ону библиотекарь С. Саая эки организастаан. «Таныылап өөрен» деп дыштаныышкын кежээзин районнуң Культура бажыңының уран чүүл удуртукчузу О. Амырбит солун кылдыр организастаан. Ол ышкаш школа, ала-ие, уруглар дугайында «Уруглар болгаш хостуг үе» деп аас журналын суурнуң чурттакчылары сонуургаан. «Барлык» совхозтуң мурнакчыларынга тураскааткан «Көк отчугаш» деп кежээни [illegible] кылдыр эрттирген. «Совет Эвилелинге бараан болур мен» деп кежээге шериг хүлээлгезин эрттирген улуг назылыг-даа, аныяк-даа эр улус чалап, оларның аразынга солун маргылдааларны чоруткан. Кежээге келгеннер каттыышкак, таарымчалыг дыштанганнар. Ам бо хүннерде ССРЭ-ниң 60 чылынга [illegible] кежээлер эртер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

КӨРҮП ОЛУРАРГА БОЛУР БЕ?

Оон бээр ам үш чыл эрткен. Ынчан «Малчын» совхозтуң сигенчилери Ак-Чыраага сиген кезип, конуп-ла баткан, чай чок ажылдап турган бис. Ол хүннерниң бирээзинде эртенинде дыка ыраактан дүрген-телген, ак-көк ыш үнүп, оттуң чалбыышкы айыыл үнгенин «медээлей» берген.

Ынчан таптыг-ла сен-чериниң ортан үези. Отчугаш быжыкан, доктаадыр кургаг, нуу-ла чүве болган. Дирткенин келген айыылды көрүп олурар эвес, бүгү сигенчилер машиналарга олурупкаш, ол угже халыжыпкан. «О. Шынаа» совхозтуң малчыны Д. Доржунуң Тес унунда Кадарты деп черде кыштаа өрттенген черге баргаш, от-биле барык дөрт шак ажыг үениң дургузунда демисешкеш, ону өжүрдүвүс. Бо чылын ол-ла сигенчилер база бир ындыг таварылгага таварышкан. Ак-Чыраада бот-орулга-чарылгалыг сиген белеткээр бүдүрүлге чериниң мырыңай чанынга ийи хүн хып келген өрттү өжүрери ийи хүн үргүлчүлээн. Өрт өжүрттүнген соонда, кижи бүрүзү ол дугайын кайгап, хомудап, сеткил дүвүреп чугаалажыр турган. Чүвениң ужуру чүдел дизе, өрт «О. Шынаа» совхозтуң девискээринден август 14-те эртен өөскүп үнүп турду, ону чаалдыр кандыг-даа хемчег совхозтуң талазындан алдынмааны болур. Ол хамаан чок совхозтуң кол экономизи өрт-биле бистиң одаавыска келгеш, өрт дугайында билинде сагыш човавазы бисти кайгаткан.

Өрттүң өөскүп үнгени баштайгы хүнүнде ону малчыннар сиген шөлүнден мүн-не чайладып алганнар. Өрт айыылы бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлге чериниң ууңдан үнгеш, «Малчын» совхозтуң девискээринче шургуп кирип орда, олуртунар эвес. Ажылывысты эрте-ле каггаш, от-биле демисежип турган ооң оруун дуглап шыдадывыс. От-биле сегиржип алышкыны анаа-ла бир оюнчук эвес болгай. Анаа сигенчилер шынап-ла шалып болдулар. Холда белен бар чүүлдер-биле чепсегленгеш, өрттү ол-ла черинге өжүрүп каапнар, чамдык кижилер чүгле фуфайкаларын безин харамнанмааннар. Тракторист комсомолчу Юрий Ландырның улуг ачы улуг болган. Күштүг тракторубиле ол кел чыткан өрттүң оруун дуглап [illegible] чер-чер-биле таныжар бастырыптарга, өрт өжүрүкчүлери өрттүң өөскээн баштарын чыраа ширбиилдер-биле өжүрүп турганнар.

Ак-Чыраа девискээринге август 14—15 хүннеринде өрт болуп турда, Өвүрнүң «Ынаы туку», «Коммунизмче оруук», Мөңгүн-Тайга районда «[illegible]» [illegible] сигенчилери шуут кирипкээн, өрт өжүрүкчүлери, оларның [illegible] көзүлбээн. Чүгле өрт өшкенде, дүъш соонда, Ак-Чыраа девискээринге вертолет ам кээп, курут черге дескин-дескинип, чапа бергенин көрдүвүс.

[illegible] делгем. Дыка хөй совхозтарның сиген белеткээр кол чери ол. Чер баштак: аң-мениниг, кат-чимистиг. А ооң камгалалы ында кижилерни дүвүреттейн турар. Үстүнде ийи таварылгадан безин ол билдингир-дир. Ындыг болуп болур бе?

«Малчын» совхозтуң сигенчилери өрттер өжүреринге идепкейлиг болганнар. Өрт-биле демиселге эрес-шалыы кириишкеннер — Х. Шожуу, С. Сотпа, П. Салчак, Э. Хомушку, Э. Саая, школачылар А. Шожуу, Л. Салчак оларны [illegible].

А. БЕГЗИ,
«Шынның» штаттан даштыкаар корр.

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРИШКЕН

Барыын-Хемчик районнуң төвү Кызыл-Мажалыкка чадаг чарыш маргылдаазы организастыг болгаш хөй киржикчилиг эрткен. Аңаа № 1 болгаш 2 ортумак школаларның өөреникчилери, башкылары, районнуң улус өөредилге [illegible] каның коллективтери идепкейлиг киришкеннер.

Аңгы-аңгы дистанцияларга маңнааш тиилээннерге хүндүлүг бижиктерни тывыскан. Он километрге чарышка Сергей Куулар (Эрги-Барлыктан), беш километрге Александр Кара-Сал (Кызыл-Мажалыктан) бирги черни ээлээннер.

Күш-культуржу [illegible] терден З. Маноаммедов (септелге тудуг участогундан), К. Ооржак (№ 2 школадан), Н. Амыртаа (партия райкомундан) болгаш херээжен киржикчилерден Г. Эртине-Оол [illegible].

А. БЕГЗИН-ООЛ.

«шынның» конкурузунга

УЛУГ АМЫДЫРАЛЧЕ ОРУККА

«...Чаяакчы кижи болуушкуннарның соонга эвес, а мурнунга чоруур ужурлуг».
А. А. ФАДЕЕВ.

— Үжен чылдарның эгезинде Ойрот-Турага азы амгы Даг-Алтай хоорайга келгеш, [illegible] «[illegible]» деп демдектерлиг доозупкаш, зоотехник тускай эртемниг апарган мен. Эрттинмес [illegible] тинмес аң-мең байлактыг Тожуга баштай ажылдап чеде бергеш, ТАРИ ТК-ның доктаалын [illegible] алгаш, ийи малды организастыг кадатка кииреринин, болдаргай, кошкун аңнывыр ажыл [illegible] саналын үндүргеш, боттандырып кирипкен кижилерниң бирээзи турдум. Баштайгы удаа ээлрал ийи чайга-таңдыда чер башка чашканналган аң-меңнен шоолуг-ла ылгалбас, кадат-хавыт чок бола куудай дээр черлик ивилерге өөредип алгаш, оран-делегей [illegible] берип болурун мынчан билген мен. Сыын ажыл-агыйлыг «Өөк» куржономнуң кижизи болгаш, ийи мал менээ элээн чоок болган. Тожуга ажылдап, чурттап тургаш, бойдустуң каас-чаражынга, ийи мурун, хаак кедеш, ажылдап анаарынга хандыкпаан мен. Ол душта Тоора-Хем, Ий, Сыстыг-Хем суурлар, оларның [illegible] деп турган чүве.

Дөртен чылдар хавалап олда, хуу-салым мени Барыын-[illegible]. Аңаа зоотехник эжим Түлүш Күрүг-[illegible] Хөндөлен, Аянгаты болгаш [illegible] тарып боозадырының эгелеп [illegible] чуп, оларның ажылын эмнедээн [illegible] улуг-хуу менээ база онааш кан. Ам бодап чоруурумга, ол бүгү Тывага колхоз, совхоз тургузуушкунунуң баштайгы [illegible] ны турган чүве-дир ийин.

Кижиниң бүгү назынында уттундурбас, ховар болуушкуннар база тургулаар. Ынчан ТАРН-ның хуралынге кирип ниими, ам дөртен ажыг чыл эртип чорда, хая көрнүп сактырга, оопа тураскаалдыг болур-дур.

Ада-чурт дайынының [illegible] дошкун чылдары эгелеп турда, ТАР-ның мал-чер ямызы мени ыраккы Мөңгүн-Тайга кожуунунуң зоотехниги кылдыр мурнулаан. Улуг амыдыралче орукка бергелер, чигениш, бирде, каттырынчыг-даа уржуллдар таварышкылаар чүве чораан. Оларның бирээзи мынчаг: ол хүнүн суга элериштирилгени ол чаазында шалыпкан чорудар болзап аныяк, иштим сеткилим ышкаан. Бо-ла Каргы иштинге чадагай кажаа туттургаш, хойга кошкар салып [illegible] оралдашкан мен...

А. Кыргыс үргүлчүлээн:

— Ииет! Фронтуга дузалаар, тыдалыг быжыглаар тоталы-биле кокуун коминаасы [illegible] ССРЭ-же чорудар белек кош аайлап, аалдан аалче арбан, суму кезий хап тургаш, Кызыл Шеригге аът-хөлүнүн, мал-маганының шыырак эң эктилерин, ашпа-мөңгүнүң, эс-ве-даа дузаламчыны харам чокка өргүп-сунуп тургулаан Каргының Сапы-Шири биле [illegible] Чаак биле Ойдуп. Мөген-Бүрениниң Сераэ-биле Намзын ышкаш, он-он мурнакчы араттарның патриотчу бедик мөдерелиниң херечизи болган мен.

Кодаага ак хар-биле өшпес [illegible] өөредилгезин эрттирнин, артсын ажыр хаактыг потодтап чоруп тургаш, эрес-шудургу [illegible] ның хүрээлениңге киргеш, совет чер дөш туңчушунуга амы-тынын берген. Хүрен-Тайга оглу Иргит Маадыр-оол-биле оң-тала болган мен. Арага кожкомунуң ажылдакчызы турган ол эжимниң, аламыгуурундан тура-ла тараажылар чораан араттар— Саая Иргүүлчү, Кара-Сал Хүрен-оол, Иргит Докур база ийи кожкомунуң секретары Түлүш Бегзи оларның [illegible] данаап алгаш, ам-даа мал чеми тарып турар Кызыл-Шынаа [illegible] даан мен. Талалакчылар-даа, удурланыкчылар-даа бар болган.

— Зоотехник-агроном бугаңы үндүрүптер болза, Каргының суу дедир агар!

— Тараа, сиген бар, чонта-даа кижи, мал чыл ажыл чораан — сүт-сүт диштилээн эрбениң чугаа-сооттар турза-даа. ооук, хүрек. кускун-чаай туткулаан кижилерниң берге болгаш шудургу ажылының [illegible] Чеди-Тей [illegible] салыы берип, ур-даа болбаанда, баштайгы арбай кузанталың келген — дээш. незек уачтелеген соонда, Кыргыстың сактыышкыны катап-ла, өөнүм будак дег, тап-биле шуулап берди.

— Тыва Советтиң апарган, улуг тиилелгениң бедүүрүг тураа, бот-боттун эр анаа, өөрениг оглуг өремелиг шаңнал [illegible] дүг-даа апарган турдум... Дааның совкунундеги катап тургузуушкунуң. Тывага коллективлеп [illegible] ыг чыдары. оон бээр-даа эрткен үелер кижилерни организастаар. удуртур ажылга мени шилгап, дадыктырган. Кызылдык ийи чыл хүсаалыг партия школазын чедиишкинниг дооскан соонда, аңгы-аңгы чылдарда, партия менээ районнуң кадээ ажыл-агый киидвиниң эргелекчизи, Мөңгүн-Тайга, Тес-Хем районнарының [illegible] партия Өвүр районунуң инструкторгу, Калинин [illegible] «Чодураа». «Малчын» совхозтарының баштаар черин даргалы [illegible] Мөңгүн-Тайга районунга [illegible] албан-хүлээлгелерин эдилеттин. Үстүнде адаанам колхозтарның (ам совхозтарның) экономиказын болгаш тудуг-тургузуун хөгжүдеринге улуг-хуумну киирген мени сеткил ханышкын-биле сактып чоруур мен.

С. МОЛДУРГА.

(Уланчылыг).

(Эгези № 213 «Шында»).

КҮЗЕЛДЕН УЖУКТАЛГАН

Тараалаң Тандының эдээнде Межегейге хоочун механизатор Темир-оол Ойдупович Темир-оолдуң ог-бүлезинге үшкү кыс уруу, ачазының эргелеткен дылында даады-ла «Алдын Межегейниң [illegible]» дээри Дадары Бай-Хаак ортумак школазын доозуп турда, мергежил шилип алыр дугайында чугаа эпти-ле болу бергилээр турган.

— Бистиң ог-бүлевисте ам ийи эмчи бар-дыр, сен Дадарым болуксаар сен, башкы болзуңза эки эвес бе — деп, ачазы суме каткан. Ачазы черле ажы-төлүнге эргим, чоок, оларны бо-ла чагып сургаан турар кижи болгай. Оон чугаазын шуптузу кичээнгейлиг дыңнааннар. Авазы Мүзеймаа Ендановна ылавылаан:

Кандыг эртемниң башкызы болурул мынчаш?

— Орус дыл башкыларынга өөрениг алзыңза, канлыгы, бүгү эртемнерниң дылгүүрү ол дижир болгай — деп, ачазы улам тодараткан.

Школаа доозап чедир өөге берген кызы ада-иезиниң чагыгларын [illegible] руп, хүлүмзүрүп [illegible] ген. Уруг база-ла бодунуң изиг күзелин илереткен.

— Шынап-ла, орус дыл башкызы болуксаар чораанымдан ачам билгеш чугаалаан-дыр. Черле боданып көөр-дүр.

Ындыг утказыг чугаалар ол чазын ажылчын ог-бүлеге каш-даа удаа болгулаан. Ынаргын РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы чораан. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи хоочун коммунист улуг даайы Демьян Гипанович Оюн ону улуг идегел-биле деткиирге, өңгү классчы Дадарыч башкы болур күзели шуут-ла шиитпирлеттине берген.

Кызылда педагогика институдунуң филология факультединге өөредилге - кижизидилгениг болгаш берге чымыштыг чылдар чиик эвес өөрежир эрте бергилээн. Кыстың күзели боттанган. Тераан чуртка база бир дээди эртемниг башкы немешкен дээш межегейжилер дыка өөрүп [illegible] улус [illegible] Темир-ооловна деп адап эгелей берген аңаа баштай бир янзы дыңналып турган. «Кижи өзер, кидис шөйлүр» дижир болгай. Эрткен алды чыл ооң ажылга мергежил чаңчыгарынга өзүлүг өзүлдениң чылдары болган.

Ол ам кобальтылыг Хову-Аксының № 2 ортумак школазының орус дыл башкызында ажылдап, чедиги өөредилге чылын эгелээн. Ол ажылынга хей-аъттыг, эчис сорук тыг Дадар Темир-ооловна бо чылын чедиги класстың удуртукчузу. Баштайгы класс шагын ССР Эвилелиниң алдарлыг 60 чыл юбилейинге [illegible].

Совет чонунуң материалдыг чаагай чоруунуң, политиктиг медерелиниң, культура дедиелиниң бестүн көрбээн бедээ-биле [illegible] бөгүнгү үетуурлуг Хову-Аксының, Тандының, бүгү Тываның амыдыралы-биле башкының [illegible] 6-ы класс школада өөреникчилериниң бирээзи.

Башкының ролю улуг, ооң [illegible] бедик. Дадар Темир-ооловна чогум-на ону билгеш, бо у назыда өөреник, [illegible] өглээн.

Эрткен алды чылда башкы [illegible] өөредилгениң [illegible]. Эвээр өөреникчилер чурда таварыш болганнар. [illegible] карак-биле көрүп, хол-биле тудары берге. Ынчалза-даа ажыл бир-тээ, чорун, дилээшкини изиг туруук болганда, туралыг чоорту кестүп келгеннер. Эрткен чазын бир оол өөредилгезиниң ара каантар часкан. Башкының кызымаа-биле ооду эде кижизидилгенинге алдын дугуйүрү тып. улуг күш үндүргени-биле школачы оруунче киргени. Класс чүс хуу өөредилгени чедип алган.

Эрте күс. Танды-Уланың бедиктеринде мөңгүн меңги чайынналып чыдар. Соңга оттар башы ону көрүп, школаже баарынга белеткени бээр. Бажың иштиниң чылыг, шевери аажок. Ясли-сад баар ийи оглу боттары хептенип, база-ла дадашпыг шимчениннер. Өг-бүлениң эр ээзи Владимир Осипович Куулар-оол — металлург мергежилдиг, ол ажылдаар черинче база белеткенип берген. Чаа ажылдың хүнче аныяк ог-бүле шуу үнүп чоруптарлар.

К. ОЮН.

ДАДЫГЫЫШКЫНГА ДУЗАЛААР

Танды-Уула сыннарының бедик баштарында мөңгүн меңгилерден соок сырыннар тынныкы илдени-не кээп турар [illegible] «суруук чай» дижири алдын күстүң магалыг чылыг хүннеринде кобальтылыг Хову-Аксының эрги суурда стадионга «кижи бажы кызырт, аът бажы оргу» турду. Ол дээрге суурнуң № 2 ортумак школазының спортчулары чаа 1982—1983 өөредилге чылының баштайгы хүннеринде-ле күш-культура [illegible] омак өөренип киришкени ол-ла болгай.

Эзлчеглиг кичээлче [illegible].

— Ура-аа! Ам бисте физкульт-ура-а!— дээн үннер чаңгыланып [illegible].

Шак ынчаар четтикпээн манап турганы күш-культура кичээлинге уруглар сонуургалдыг чорупп турарын магадап, харын-даа чамдык башкылар эки адаргал-биле көргүлээрлер.

Улаан-Үдениң педагогика институдунуң күш-культура факультединиң доозукчузу Владислав Константинович Хархонов школаларга бодунуң ынак эртемин башкылаандан бээр 10 чыл ажып чоруур. Чылдар эрткен санында-ла аныяк башкының арга-дуржулгазы улам улгадып, берге кижизидилгениг өөредичилери безин спортче кирипттирериге ээлг эвести кылган. Спортчу эки көргүзүглери дээш 1980 чылда 5 класстың [illegible] «Артекке», бо 1982 чылда 6 класстар бүдүн клазы-биле Кара-Палай эриинде «Орлёнок» лагерьге баргаш, спортчу көргүзүглерин улам экижидип, [illegible]. Хову-Аксының школачылары республика [illegible] лин пионер лагеринге «Идегелдиң старттарынга» 2 удаа барып киришкени бо башкының үре-түңнелдиг ажылдааны болгаш уругларны күш-культурага, спортка хандыкшылдыг болдурарынга ооң чедиишкини-дир.

Ынчан бешки классчы Чечек Тау «берге» өөреникчилерниң [illegible] турган. Маңнаар дээрге-ле бажы аарыыр оолду башкы эскерип каан. Ол оол-биле баштыг чугаалажып, күш-культура-биле ону өңнүктештирериге үезин харамнанмаан. Башкының [illegible] ур болганда көстүр, а харын даа чамдык кижилер эскербес болгулаар болгай. 1981 чылда үнген «Физкультура в школе» деп журналда чурук бар. Хат-салгыныглаштыр маңнап кан оолдарның эң-не мурнунда Чечек Тау ол-дур. Бо хүннерде сески классчы Тау чурумнут-даа, өөредилгезинге-даа кызымак, эки спортчуларның бирээзи, эң ылаңгыя чадаг-терге спортунга онза ынак.

Хову-Аксының № 2 ортумак школада күш-культура болгаш спортчу ажылдарны чорударынга башкы В. К. Хархоновтуң [illegible] эвес, ону Бай-Хаакка чоокта чаа эрткен башкыларның август чөвүлел хуралынга демдеглээн. Школада хол бөмбүүнүң, бокстуң, хаактаашкынның, чиик атлетиканың болгаш күш-дамыр кижизидилгесиниң [illegible] гүмнери ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның [illegible] болгаш спорттуң массалыг болуруп улам ыңай [illegible] лын амыдыралга боттандырар дээш Хову-Аксының № 2 ортумак школазының башкылар коллективи тодаргай ажылдарны чорудуп турар. Күш-дамыр кижизидилгезинге, спортка организастыг ажылдың кол хевири кичээлдерни В. К. Хархонов болгаш эге класстарның башкылары билдилиг эрттирип турар.

Школаның [illegible] спортчу булуңну көрүштүг кылган. Танды районга, республиканың база суурнуң спортчу маргылдааларга киришкеш, [illegible] шаңнатткан кубоктары, вымпелдери, бижиктери ында делгеттинген. Хову-Аксының өөреникчилери ГТО нормаларын [illegible] организастыг кирип турар. Бо чаагай херекке школаның дирекциязы, партия эге организациязы, хей-нинти тренерлер дуза чедирип турар. 4—10 класстарның [illegible] «Идегелдиң старттарынга» [illegible] киннерлиг болгулаапын демдеглээри артык эвес.

Бистиң [illegible] амыдыралга [illegible] бирээзи спорт залы чогунда, дериг-херекселдерниң чедиишпези. Залдыг чаа школаның тудуу амгы үеде билдинмес чылдагааннар-биле ара соксаан. Хову-Аксынга моон мурнунда чылдарда турган спорт [illegible] катап ажылдарын Садыг министерствозунуң [illegible].

О. КОРОДА.
Хову-Аксында № 2 ортумак школаның башкызы.

СЕНТЯБРЬ 16-ДА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—«Горнистер, харыылаңар!» 9.40—«[illegible]» Уран-чечен телефильм 1-ги серия. 10.45—«Калуга-биле ужуражылга». Документалдыг телефильм. 11.05—Телемедээлер. 11.15—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35—«Өңнүктер экраны». [illegible] документалдыг фильмнер программазы: «Нева хоорай портреди» (ГДР), «Архитектурада ичил» (ЧССР), «Балканны ажыр аъттыг болгаш тергелиг» (БУР). 15.30—Европаның стол теннизиниң талазы-биле лигазының бирги чериг дээш маргылдаа. ССРЭ-биле Италияның шилиндек командаларының ужуражылгазы. 16.10—«Мексиканы дуруаар». Кинопрограмма. 16.50—«Эртем амызы, алы». ССРЭ-ниң ЭА-зының Дагестан филиалы. 17.20—«Чурук саныыда-ла — хүн». 17.35 — «Экономика камналгалыг болур ужурлуг». Пенза областың автомобилистери [illegible] дыга. 17.45—Футболга Европа чемпионазының кубогу дээш маргылдаа. «Грасхопперс» (Швейцария)—«Динамо» (Киев) Швейцариядан дамчыдар. Чапсар үезинде — Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге. 19.30—Футболга УЭФА кубогу дээш маргылдаа. «Торпедо» (Москва)—«Бавария» (ГФР). 2-ги кезээ. 20.20—Бөгүн делегейде. 22.35—Делегейниң П. И. Чайковский аттыг 7-ги конкурузунуң шаңналдыг пианист Рита Кинка (ЮСФР) ойнаар.

ИИИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

12.00—Испан дыл. 12.30—Эрте-бурунгу Чөөн чуктуң уран чүүлү. 13.00—Авам школазы. 13.30—«Мөңге өреде». Эртем-популярлыг фильм. 13.45—Зоология. 7-ги класс. Ээремчигей хевирлиглер. 14.10—«Күскү чылыг хүн». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 15.30—Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Бистиң Чер планетавыс. 15.30—Телемедээлер. 16.00—19.00—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер. 19.15—«Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». 19.40—«Азия тывуу». Информация-публицистиг программа. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«[illegible]!» «Илбичи Бахрамның салгалы». Мультфильм. 20.15 «Кадыда — вайыралдыг ог-бүлее». 20.50— «Вешенскаяның халыылары». Документалдыг фильм. 21.00—Информастыг программа. 21.35—«Доозулбаан кичээл». Уран-чечен телефильм. 2-ги серия.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республиканың кежүп турар булуттаар, чаъс чагбас. Соңгу-барыын угланыышкынныг хаттың күжү 3—8 метр хүндүс агаарның температуразы 17—22 градус.

Кызылга агаар өскерилге чок. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың күжү 5—10 метр. Хүндүс агаарның температуразы 20—22 градус.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 16-ДА

«НАПЫРАЛ»: «Ярослав Мудрый» 9.30, 12.20, 17.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Космоста алыгжыгаш» 9.30, 11.00, 12.30. «Сүпезии» 14.30, 19.00, 21.00. «Чер кырында не» 16.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кызыл аржыыл» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Крамерге удур Крамер» 18.30, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

«Зоовет хандырылганың» тыва каттыжыышкыны складтарның хыналда кылыры-биле октябрь 1-ден 20-ге чедир хагдыларын совхозтарга болгаш ветеринария албан черлеринге дыңнадып турар.

* * *

Тыва тараа-продуктулар эргелелинге айда шалыңы 126 рубль секретарь-машинакчы херегленттинип турар. Ажылдаар черинге чедир албан автобузу чорупп турар.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорайның Трудовая кудумчузунда № 26 бажың. Телефон № 2-21-53.

Кызылдың садыг-кооперативниң училищезиниң хлеб быжырыкчызы белеткээр салбырынга өөредири-биле Кызыл хоорайдан болгаш районнардан-даа немелде өөреникчилер хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу чарлап турар. Профтехучилищени дооскан ар аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлеринге ажылдаар.

Өөреникчилерин айда 70 рубль стипендия болгаш общежитие-биле хандырар.

Училищеге кирерин күзээннер директорнуң адынга билдириишкин-биле кады: бышкан билигниң аттестады, № 286 эмчи шынзылгазын, 3×4 см. хемчээлдиг 3 фото-чурукту киирер.

Паспортту азы шериг билетин боду көргүзер.

Өөренирин күзээннерни училищеге шылгалда чокка хүлээп алыр болгаш өөредилгеге үезин күш-ажыл стажынга киир санаар.

Училищениң турар чери: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунуң № 41 бажыңда. Телефон №№ 2-55-07, 2-36-54.

ДИРЕКЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-62, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ги амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кадээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. Солун кээп барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01175.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 217 (12006) | 1982 чылдың сентябрь 17, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ЧАРЫШ ТУГУН БЕДИК ТУДАР

Өстүрген бүгү дүжүттү бүрүн ажаап, камгалап алыр, малга четчир сангыг чем баазаны тургузар, мал продуктуларын күрүнеге садар планын долдур болгаш амыр күүседир дээш ховуларда болгаш фермаларда, хойжу бригадаларда каракызыл күш-ажыл эртен эртеден орайга чедир күженишкинниң үргүлчүлевишаан. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга Аъш-чем программазы бо чылын-на баштайгы үре-түңнелин бээр ужурлуг деп онзалап айыткан болгай. Пленумнуң ол айтылыышкынын амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн телептиг уткуур дээш чер-черде партия, совет, профэвилел база ажыл-агыйы органнары кедээ ажыл-ишчилерниң ортузунга чарышты кажангызындан-даа артык калбартып турарлар.

«Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап, камгалап алыр!» деп девиз-биле Бүгү-эвилелдиң походун калбартыр дугайында Саратов областың улус депутаттарының эгелээшкинин ёзугаар Балгазын кедээ Совединиң депутаттарының болгаш мал кыштагладыышкынынга ыяк белеткенир дугайында «О. Шынаа» совхозтуң малчыннарының база малга быжыг чем баазаны тургузар дугайында «Революцияның чалбыышы» совхозтуң ажылчыннарының кыйгырыглары республиканың кедээ ажыл-ишчилериниң ортузунга чарыштың тугун улам бедик көдүрген. Ол кыйгырыгларның эгелекчилериниң бирээзи «О. Шынааның» ажыл-ишчилери бо чугула кампания эгелээминден бээр районга бо талазы-биле чарыштың каш удаа тиилекчизи боop келген болгаш 3065 тонна сиген белеткээр планын ажыл-агыйы август 9-на чедир 82.9 хуу күүседип алган. Малга чемнер белеткээр талазы-биле чарышка «Х Улуг хурал», «Хемчик», «Малчын», «Мурнакчы» болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйлар мурнап, планының 80-90 хире хуузун күүседипкеннер.

Чоокта чаа сентябрьның баштайгы он хонуунда мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, профэвилелдер болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген, барыын зонадан Бай-Тайга районну, төп зонадан Таңды районну тиилекчи деп санаан. Ол районнарга шилчиир Кызыл туктарны болгаш акша шаңналдарын тывыскан. Кедээ ажыл-ишчилерниң ортузунга чарышты калбак кеңгерелдиг дээштиг организастааныңдан Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга районнары мал чеми белеткээринге база мурнап турар.

Ынчалзажок мал чеминиң талазы-биле чарышка сентябрьның баштайгы он хонуунда мурнуу зонаның районнары кошкак ажылдаан, ынчангаш оларның кайызы-даа шаңналдыг черге кирбээни дыка четпес. Редакцияга кээп турар чагаалардан алырга Тожунуң «Тоора-Хем», «Май 1», Өвүрнүң «Ак-Чыраа», Каа-Хемниң «Ленинчи оруу», «Енисей» совхозтарында партия, профэвилел организациялары мал чеминиң белеткелчилериниң ортузунга чарышты ёзу барымдаалап организастааныңдан ол ажыл-агыйлар сентябрьның баштайгы он хонуунга чедир сиген белеткээрин чүгле 30-40 хуу чедирген.

Мал чемнерин белеткээри-биле капсырлаштыр «Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап, камгалап алыр!» деп кыйгырыг-биле ховуларда ажыл-иш кидин тулуктеп турар. Ол кыйгырыгны үндүрген Балгазын кедээ Совединиң депутаттарының эгелээшкини-биле Таңдының ажыл-агыйларында, ылаңгыя «Коммунизмниң херели» совхозта, Дуржулга станциязында чарыш багай эвес организастаттынган. Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» болгаш өске-даа ажыл-агыйларында партия, профэвилел комитеттери тараа шөлдеринде чарыш киржикчилериниң күженишкиннерин дүжүттү чидириг чокка, дүрген ажаап алырынче угландырган.

Он бирги беш чылдың ийиги чылында республикада тарааның дүжүдү эрткен чылдыындан хөй боop турар. Чамдык «Кызыл тук», «Алдан-Маадыр», «Большевик» совхозтар сентябрьның баштайгы он хонуунга чедир тус-тузунда бир гектардан-на дараалаштыр 14,2 база 14, 12 центнерни ажаап ап турар. Картофель болгаш өске-даа дүжүттү ажаап алыры үргүлчүлевишаан. Ынчалзажок сөөлгү хүннерге чедир-ле совхозтарның хөй нуруузу картофельдиң чүгле 2—1 гектарын ажаап алган, а темп кончуг сөөртүнчек.

Шак-үе манавас болгай. Ынчангаш амгы үеде кедээниң партия организацияларының кол күженишкиннери өстүрген бүгү дүжүттү чидириг чокка дүрген, бүрүн ажаап алыр талазы-биле бүгү ажыл-ишчилерниң күжүн мөөңнээринче угланган турар ужурлуг. Ылаңгыя шөлде ажыл-ишчилерниң ортузунга социалистиг чарыштың бүгү черлерге калбак кеңгерелдиг, үре-түңнелдиг организастаттынган турарын чедип алыр херек. Маңаа холбаштыр чер-черде профэвилел органнарының харысалгазын, ролюн улам бедидери эргежок чугула.

Эш Л. И. Брежнев чуртта аъш-чем херээн эки ажыдер дээш партияның кедуруп үндүрген программазын боттандырары социалистиг чарыштың чаа кедурлуушкунун болдурар дээрзин айыткаш, мынча дээн: «Чарыш бүгү-ле агроүлетпүр комплекизин хаара тударынга, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң шынарлыг болгаш ажыктыг чоруун бедидеринге, эң бедик эчис түңнелдер дээш демиселге идиг бээринге ачы-дуза чедирери — профэвилелдериниң доот хүлээлгези болур». Ол бүгүнү удуртулга болдургаш профэвилел органнары өске хөй-ниити организациялары-биле кады чер-черге чарыштың тугун улам бедик кедуруп, оон үре-түңнелдиин бедидер дээш бүгү чүүлдерни кылыр сорулгалыглар.

СЭКП Төп Комитединиң май Пленумунуң шиитпирлерин боттандырбышаан, республиканың кедээ ажыл-ишчилери эң чугула кускү кампанияларны чедиишкинниг доозар. Төрээн чуртка мал болгаш чер ажылының улам хөй продукциязын бээр, оон-биле Аъш-чем программазын боттандырарынга улуг хуузун киирип эгелээринге, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн телептиг күш-ажылчы белектер-биле уткуурунга долу шиитпирлиглер. Нарын база харысалгалыг ол сорулгаларны боттандырарынга шиитпирлиг, авангардчы ролю хамыктың мурнунда коммунистерге онаажыр апаар. Олар дүжүт ажаалдазынга-даа, мал чемин белеткээринге-даа мурнуну олдурга турушпушаан, кара-даа масса-политиктиг ажылдың организакчылары, баштакчылары болур ужурлуг. Партия, совет болгаш профэвилел, ажыл-агыйы органнары ховү ажылдарының бүгү участоктарынга, бедик организастыг, ажыл-хереккчи чорук, быжыг сагылга-чурум тургустунган турарын кандыраар хүлээлгелиглер.

КРЕМЛЬГЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Сентябрь 15-те Кремльге совет-мурнуу йемен чугаалажыышкыннар эгелээн.

Совет таладан чугаалажыышкыннарга киришкеннер: СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, Чепсектиг Күштерниң Кол штабының начальниги—ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы Н. В. Огарков.

Мурнуу-Йемен таладан: Йемениң Социалистиг партиязының (ЙСП) ТК-зының Чиңгине секретары, Йемен Улусчу Демократтыг Республиканың Дээди Улус Чөвүлелиниң Президиумунуң Даргазы, ЙУДР-нуң Премьер-Министри Али Насер Мухаммед, Политбюро кежигүнү, ЙСП ТК-ның секретары А. Г. А. Кадер, ЙСП ТК-ның секретары С. С. Мухаммед, ЙСП ТК-ның кежигүнү, камгалал министри С. М. Касем, ЙСП ТК-ның кежигүнү даштыкы херектер министри А. А. Ал-Дали, ЙСП ТК-ның кежигүнү, тулуг министри Х. А. Б. Аль-Аттас олар киришкен.

Акы-дунма ёзунун чылыг байдалга эрткен чугаалажыышкыннарга делегейниң амгы байдалының эң чугула айтырыглары болгаш чүнүң-даа мурнунда Чоокку Чөөн чүкте байдалды чугаалашкан.

Делегейде, оон-биле чергелештир Чоокку Чөөн чүкте, байдалдың элээн баксыраанының кол чылдагааны болза аң-не агрессчи империалистиг бөлүктерниң, чүнүң-даа мурнунда АКШ-тың база Израильдиң чагырыкчы бөлүктери-биле кады оон чалчаларының авантюристиг политиказы, өске чурттарга болгаш улустарга боттарының чүржүн доггаар дээр оралдажыышкыннары болуп турар дээрзин демдеглеттинген. Ядролуг дайынны болдурбазынче, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин кызырарынче, делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче угланган бүгү-ле тайбынга ынак күштерниң идепкейлиг кады ажылдажыышкынын улам күштелдирериниң чугулазы бо бүгү-биле холбаштыр айыттынган.

Делегейниң тайбын байдалында чавырлыышкынны камгалаар дээш, амгы делегейде амыдыралчы эң чугула айтырыгларны чигумчалыг шиитпирлээриниң дилээшкиннери дээш СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың чайгылыш чок ажыл-чорудулгазын А. Н. Мухаммед бедик-биле үнелээн. Чаа совет инициативалар улустарның тайбынче чүткүлүн илергейлевишаан, боттуг чоруктуң болгаш Совет Эвилелиниң алыс тайбынга ынак политиказының бадыткалы болурун ол демдеглээн.

Израильдиң Ливанче халдаашкыны Тель-Авив биле Вашингтоннуң кады кылгаан үүлгедиин болур дээрзи Чоокку Чөөн чүкте байдалдың дугайында ханы бодалдар солчуулгазының үезинде илереттинген. Палестиннерниң, Ливанның болгаш Сирияның национал-патриотчу күштериниң турушпуг эрес-дидим чоруунуң ачызында Палестинаның удурланыышкын шимчээшкинин болгаш оон удуртулгазын узуткаар, палестин дээр шак кандыг айтырыгны от болгаш кылыш-биле шуут чок кылыр, арабтарның Кемп-Девидтиң [illegible] жунга күш-биле баглап алыр дээн агрессорнуң бодалы үзе шаптырган. Израильдиң Ливанга агрессиязы оон политика болгаш мораль талазы-биле улуг аштырыышкынны болу бергенин [illegible] байдалы бүзүредпин-биле бадыткаан. Палестин улустуң хереэнге ол хире калбак чүүлдүгзүнүүшкүн делегейге оон мурнунда турбаан, палестиннерниң бот-догуннаар эргези ол хире улуг деткимчени кажан-даа албаан турган.

Түргүстунуп келген байдалга бүгү араб чурттар, Чоокку Чөөн чүкке тайбынга ынак кижилер Ливандан бүгү израиль шериглериниң чугаа чок болгаш соңгаарладыышкын чок үнүп чоруткан турарын чедип алыр ужурлуг дээрзин Совет Эвилели болгаш Демократтыг Йемен санап турар. Ливанның хамаарышпас чоруун, бот-догуннаашкынын болгаш девискээриниң бүрүн бүдүн болурун деткиирин чугаалажыышкыннарның киржикчилери шиитпирлиг-биле илергейлээннер. Палестиннерниң удурланыышкын шимчээшкининге, ливан патриоттарга база Сирияга, ол ышкаш агрессорнуң мурнунга бажын могейтпээн бүгү кижилерге, бо девискээрге тайбынның чөптүг таарыштырылгазын чедип ап турарларга боттуг деткимчени көргүзеринге Совет Эвилели болуруп талазындан бүгү аргаларын моон соңгаарда ажыглаарын Л. И. Брежнев демдеглээн.

Араб улустуң чөптүг хереэнге Совет Эвилелиниң көргүзүп турары боттуг, чайгылыш чок дуза-деткимче дээш ханы өөрүп четтиришкинин А. Н. Мухаммед илергейлээн. ССРЭ-ниң политиказынга мегеге [illegible] чамдык бөлүктерниң оралдажыышкыннарын ЙУДР-нуң удуртукчузу шиитпирлиг-биле [illegible] араб чурттарга удур АКШ-тың

(Төнчүзү 3-кү арында).

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВКЕ ЙУДР-НУҢ ДЭЭДИ ШАҢНАЛЫН ТЫВЫСКАНЫ

Йемен Социалистиг партиязының Чиңгине секретары, ЙУДР-ның Дээди Улусчу Чөвүлелиниң Президиумунуң Даргазы, Премьер-Министри А. Н. Мухаммед сентябрь 15-те Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке Йемен Улус Демократтыг Республиканың дээди шаңналы — «Октябрь 14-түн революциязы» орденин тывыскан.

Шаңналды тыпсып турда, эштер А. А. Громыко, К. У. Черненко, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев олар анаа турганнар.

СЭКП ТК-ның кежигүннери И. В. Архипов, Г. М. Корниенко, Н. В. Огарков, Л. В. Смирнов, Г. Э. Цуканов, А. П. Шитиков, М. А. Яснов, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат М. П. Георгадзе, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү С. А. Лосев, албанның өске-даа кижилери анаа база турганнар; Мурнуу Йемен таладан — А. Н. Мухаммедти аян-чорукка үдеп чоруур партия болгаш күрүне ажылдакчылары турган.

Эш А. Н. МУХАММЕДТИҢ чугаазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эргим эш Леонид Ильич Брежнев!

Йемен Улус Демократтыг Республиканың Дээди Улусчу Чөвүлелиниң Президиумунуң даалгазы ёзугаар бистиң чурттуң дээди шаңналы — «Октябрь 14-түн революциязы» орденин Силерге тыпсыры мээң улуг аас-кежиим болгаш бедик алдар-дыр. Совет-Йемен найыралды хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга, бистиң улузувустуң чаа амыдырал дээш база революцияның сорулгаларын боттандырар дээш демиселин, а ол ышкаш араб [illegible] империализмге болгаш сионизмге удур демиселин деткиириңге Силерниң хууда салыышкыныңарны хүлээп көргүскениңер демдээ кылдыр Силер бо орден-биле шаңнадып турар-дыр силер. Ол шаңнал — Совет Эвилелинге сайзыраңгай социализмниң [illegible] эртемниг социализмниң болгаш пролетарлыг [illegible] чоруун камгалаарынче, делегейде [illegible] угланган Силерниң [illegible] ганарыы хүлээп көрген чорук-тур. Ол шаңнал — бүгү делегейде [illegible] болгаш тайбын дээш демиселдиң калбартырынга Силерниң хөй талалыг болгаш могаг чок ажыл-чорудулгаңарны хүлээп көрээни-дир.

Эш Леонид Ильич Брежнев! Йемен улус, бүгү араб улустар Силерни [illegible] интернационалчы-демиселчи деп эки билир. Силерни ханызы-биле хүндүлеп көрүп турар бис. Боттарының дүрүм ёзугаар эргелери, боттарының хосталгазы болгаш хамаарышпас хөгжүлдези дээш демиселдеп турар улустарның чөптүг хереэнге Совет Эвилелиниң чайгылыш чокка чедирип турар дузазы болгаш деткимчези-биле Силерниң адыңар тудуш холбаалыг.

Демократтыг Йеменге «Октябрь 14-түн революциязы» орденин тургусканы уттундурбас тураскаалдыг-дыр. Ол хүн чылып калган хожудаңгай чоруктан болгаш социал дарлалдан чаа ниитилелди тургузарынга чедир — оон төөгүзүнге эгилделиг үе болуп Йемен [illegible] эртти.

Бистерге, Улуг Октябрьның идеяларының болгаш тиилелгезиниң [illegible] уламчылап турар совет коммунистерге, делегейниң революстуг чаартылгазы дээш улустарның демиселиниң өлүм чок хереэниң символу болуп турар [illegible].

В. И. Ленин алдан чыл бурунгаар-ла чөөн чүктүң улустарының революсчу улуг күш болур аргалыын болгаш экегиязын оттур көрүп чораан. Олар боттарының хамаарышпас чоруун чаалап ап, «тус[illegible] кайлан киржикчилер, чаа амы[illegible] болур боттарының хамаарышпас чоруун чаалап алыр үе чоокшулап орарын ол баш бурунгаар чугаалап чораан.

Ол өттүр көрүүшкүн боттанган. Боттарының хамаарышпас чоруу болгаш социал дептилгеге, дайынныг кыжанышкыннарынга удур тайбын дээш демисежип турар улустар бо хүннерде Совет Эвилели-биле кады хол-холдарындан туттунушкан чоруп орарлар. Оон бир [illegible] каттыжышкыннарының [illegible] дугайында [illegible] Совет Эвилели биле Демократтыг Йемениң аразында харылзаалар болуп турар.

Бедик шаңнал дээш Силерге база катап [illegible] четтирдим.

* * *

Эштер А. Н. Мухаммед болгаш Л. И. Брежнев оларның [illegible] дыннаан болгаш алыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Анаа турганнар ЙУДР-ниң бедик шаңналы дээш Леонид Ильич [illegible] бүгү кижи төрелгетенниң тайбың болгаш айыыл чок чоруу дээш улам [illegible]

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң чазаа Йемен социалистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Йемен Улус Демократтыг Республиканың Дээди Улусчу Чөвүлелиниң Президиумунуң Даргазы, Премьер-Министри А. Н. Мухаммедке алдар кылдыр сентябрь 15-те Кремльдиң Улуг ордузунга дүштеки шайлалга тургускан.

А. Н. Мухаммедти үдеп чоруур Йемен партия болгаш күрүне ажылдакчылары оон-биле кады шайлалгага келген.

Совет таладан эштер Л. И. Брежнев, А. А. Громыко, К. У. Черненко, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының даргалары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, албанның өске-даа кижилери шайлалгага келген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев шайлалгага чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Али Насер Мухаммед!

Эштер!

Демократтыг Йемениң бистиң-биле найыралчы улузунга, оон удуртулгазынга, эргим эш Мухаммед Силерге совет улустуң найыралчы сагыш-сеткилин болгаш чаагай күзээшкиннерин хамыктың мурнунда илергейлээрин чөптүг көрүп тур мен.

Бистиң чурттарывыстың аразында, СЭКП-ниң болгаш Йемен социалистиг партиязының аразында харылзаалар — ол дээрге, шынчы найыралдың болгаш акы-дунма эптештиг каттыжылгазының, калбак кады ажылдажылгазының болгаш дем-биле дээштиг хөделишкиниң харылзааларыдыр деп сеткиш ханыышкыны-биле чугаалап болур бис деп бодап тур мен. Ийи талаңың туруш-талалары айтырыгларынга даа, даштыкы политиканың үндезин айтырыгларының талазы-биле даа бистиң үзел-бодалдарывыстың дүгжүшкени ажы чоок [illegible] чугаалажыышкыннар база катап бүзүредип-биле бадыткаан.

Чоокку Чөөн чүкке [illegible] гей айыылдыг байдал бистиң чугаалажыышкыннарывыс [illegible] тың төвүнге тургустунганы черле билдингир. Израиль агрессор болуунуң араатанныг [illegible] бүгү [illegible] мурнунга эчиишке чедир сойгалап көргүскен. Бүрүн эргелиг чурттуң бүдүн чоруун ажелекчи үреп, палестиннерни болгаш ливаннарны кажар, дерзии ёзу-биле массалыг узуткап, делегей эргезиниң бүгү-нииты хүлээп көрдүнген норма-чижектерин каржызы-биле үреп, КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирлерин кара туразында күүсетпейн, ындыо арын-нүүр чок хөделип турган.

АКШ-тың Чоокку Чөөн чүкке политиканың айыс кара сагыштыг утказы [illegible] эчиишке чедир база сойгалаттынган. Израиль агрессиязы [illegible] Американың Каттышкан Штаттары чүгле оралдаппаан эвес, харын-даа Израильдиң будунуң алаанче Ливанны херек кырында киир октап берген. Оон түңнелинде израильдер Ливанның улуг кезиин эжелээн, муң-муң кижилерин кырып узуткаан, чүс-чүс муң тайбын кижилерни чурттаар бажын чок болдурган.

Өскелерниң [illegible] дээр оралдажыышкыннарын үргүлчү кылып турар Вашингтон израиль агрессорнуң адрезинге буруу [illegible] чаңгыс-даа [illegible] тыппаан болганда, агрессорнуң үүлгедиишкиннерин [illegible] талазы-биле [illegible] базымнар дугайында АКШ-тың чүнүң-даа манаан херээ чок болган.

Ливанга болган халаптың дугайында чугааны соксап каары ам-даа элек. Ынчалзажок мындыг түңнелди бүзүрел-биле кылып болур: палестиннерниң, ливаннарның, сирийлерниң маадырлыг болгаш быжыг турушпуг чоруунуң түңнелинде Бейруттуң ханаларынга, Ливанның дагларынга Израиль болгаш оон американ камгалакчылары политиктиг болгаш моральдыг аштырыышкынга таваржыпкан.

Палестин айтырыын балаарын, хүн айтырыындан уштурун олар от-биле-даа, чепсек-биле-даа чедип ап шыдавааннар. Дайзынның хөй катап артык күштеринге удур палестиннерниң маадырлыг чоруу Палестинаны хостаар организациязының авторитедин дыка бедиткен, оон политиктиг дензизин улгаттырган.

Хаппыг халапты уттунтаан Вашингтон [illegible] Чоокку Чөөн чүктүң айтыраан шиитпирлээрин оралдажып турар ышкаш кылдыр бодун көргүзерин оралдажып турар-дыр. Ынчалзажок АКШ-тың саналдарының үндезини бээзин ежээтен болуп турар. Палестиннерниң бот-башкартынар болгаш бодунуң күрүнезин тургузар эргезин АКШ [illegible] чаа контролюнуң адаа-биле «административтиг автономияны» палестиннерге аазап турар. Палестинаның араб чонунуң дүрүм ёзугаар кара чаңгыс төлээлекчизиниң — ПХО-нуң дугайында чаңгыс-даа сөс ол саналдарда кирбээн.

Бодунуң күрүнезин палестиннерниң тургузар эргезинге удур американ администрация демисешпишаан. Израильдиң [illegible] дүрүм үндезини база [illegible] тавааштырып турары ол-дур. Палестинаның маадыр аазынга турган девискээринге бүрүн эргелиг ийи күрүнелерниң — араб болгаш еврей күрүнелерниң тургузар аттайында шиитпирин КНО 1947 чылда хүлээп алган болгай. Ол шиитпирни кым-даа [illegible] болдурбас [illegible] еврей күрүнени тургузарынга хамаарышкан кезээ күүсеттинип болур болгаш оон араб палестин күрүнени тургузар дээн кезээ тенчү чокка тоомча чок артар деп санаар болза, шын эвес болур ийик.

Бир эвес Чоокку Чөөн чүкке таарыштырылгаже кандыг-бир чүткүлдүн дугайында шыңгыы чугаалажыр дээр болза, ынчан бирги ээлчегде агрессорларны Ливандан [illegible] үнеринче, [illegible] лаарынче, Сирияга хамаарыштыр өнчүк-чөңгээлерни кылырын соксадырынче албадаар херек. Бистер Израильге удур [illegible] болуруп от кес-биле [illegible] соксадырып сүмелээр ийик бис. Делегейниң улустарының [illegible] чорук кызыгаар чок эвес-ле болгай.

Делегей эргелелиниң ниити норма-чижектеринге болгаш Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң база КНО-нуң Кол Ассамблеязының бо айтырыгга хамаарышкан тодаргай шиитпирлеринге-даа дүгжүп турар [illegible] принциптерге Чоокку Чөөн чүкке шынныг болгаш быжыг тайбың үндезилеттинип болур болгаш [illegible] ужурлугт-даа деп, ханызы-биле бүзүреп турар улус бис.

Бирээде, өскениң черлерин агрессия чорудуп тургаш, эжелеп алырын болдурбазының принцивин шыңгыы сагыттынган турар ужурлуг. Ол чүү дээнил дээрге, Израильдиң 1967 чылдан бээр эжелеп алганы бүгү девискээрлерни — Голан бедиктерин, Иордан хемниң барыын эриин болгаш Газа секторун, ливан черлерни шуптузун арабтарга дедир эгидер дээни ол-дур. Израиль-биле оон араб кожаларының аразында кызыгаарлар [illegible] ужурлуг.

Ийиде, араб улустуң бот-башкартынар, [illegible] Иордан хемниң барыын эриинге болгаш Газа секторунга боттарының хамаарышпас күрүнезин тургузарының бүрүн эргелерин херек кырында таныттырган турар ужурлуг. Деткен палестиннерге КНО-нуң шиитпирлеринде айыттынганы ёзугаар оларның чурттап турган черлеринче чанып келириниң азы оларның каапкан эт-хөреңгизин дээш чогуур төлевирин алыр аргазын бээр.

Үште, 1967 чылда Израильдиң эжелеп алганы база эң кол мусульман ыдыктыг черлерниң бирээзи турар Иерусалимниң Чөөн талазы кезээ арабтарга дедир эгилер болгаш палестин күрүнениң чарылбас кезээ болдурар ужурлуг. Бүгү Иерусалимге үш янзы шажын-чүдүлгениң ыдыктыг черлеринче чүдүлгелиг кижилерниң хостуг эртерин хандырган турар ужурлуг.

Дөртте, районнуң бүгү күрүнелериниң айыыл чок болгаш хамаарышпас хөгжүүр эргезин оларның аразынга долу билчишкинин сагып тургаш, хандырган турар ужурлуг, чүге дээрге [illegible] айыыл чок чоруун тоовайн тургаш, чамдыктарының айыыл чок болур чоруун хандырарының болдунмазы билдингир.

Бештe, араб күрүнелер-биле Израильдиң аразынга дайын байдалын соксадыр болгаш [illegible] турар ужурлуг. Ол чүү дээнил дээрге, месилдежиишкинде турар бүгү талалар, оларның-биле кады Израиль болгаш палестин күрүне-даа боттарының аразынга бот-догуннаашкынын, хамаарышпас болгаш девискээрлериниң бүдүн турар чоруун хүндүлээр, тургустунган маргылдааларны тайбын аргалаар-биле, [illegible] нарын кылып тургаш, шиитпирлээр ужурлуг.

Алдыда, таарыштыр шиитпирлериниң делегей магадылалдарын ажылдап кылгаш, хүлээп алган турар ужурлуг, ол үеде магадылалдың ролюн, чижээ, Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң [illegible] нери азы Айыыл чок чорук Чөвүлели-даа ниитизи-биле боттарынга ап болур.

Сонуургалдыг бүгү талаларның, оларның аразынга Палестинаның араб улузунуң кара чаңгыс дүрүм ёзугаар төлээлекчизи — ПХО-нуң киржилгези-биле чүгле коллективтиг күш-биле ындыг бүгү талалыг херек кырында шынныг болгаш ёзулуг быжыг таарыштыр шиитпирлээшкинин ажылдап кылгаш, амыдыралга боттандырган турун болур.

Чоокку Чөөн чүк талазы-биле делегей [illegible] чыылдырар дугайында Демократтыг Йемениң талазы-биле кады калбак деткимчени алган бистиң саналывыс таарыштырылганың чогум-на ындыг аргазын айтып турар. Израиль эжелекчилерге удур демиселге араб күрүнелерниң чаңгыс эвн амгы байдалда кажан-даа артык чугула боор турарын онзалап чугаалаксаан ийик мен. Арабтарга ындыг чаңгыс эптиг чорук агаар ышкаш, суг ышкаш херек боор турар. Ындыг чаңгыс эптиг чорук улам быжыг болгаш улам идегелдиг болган тудум-на, империализмниң Чоокку Чөөн чүкте чимээнишкиннери улам-на дүргени-биле буурап дүжер апаар.

Чоокта чаа араб күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының чөвүлел хуралы доозулган. Оон түңнелдерин ёзугаар парлаттынган медегелде Израильдиң Ливанда агрессиязынга болгаш оон араб черлерни эжелевишаан турарынга [illegible] ны болгаш кыжанышкынны илереткен. Палестин айтырыгны болгаш ниити Чоокку Чөөн чүкке таарыштырылганы шиитпирлээриниң талазы-биле чөвүлел хуралга хүлээп алган принциптерни [illegible] деп көрүп турар бис. Олар Совет Эвилелиниң хөй-хөй чылдарда чедип алыр дээш демисежип келгени болгаш мээң үстүнде допчузу-биле көргүскен чүүлдерим-биле [illegible] пайн турар.

Түңнелинде Демократтыг Йемениң социалистиг угланыышкынның оруу-биле хөгжүдеринге, тайбын болгаш дептилге дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруп бистиң өннүктеривиске күзеп каарын чөпшээрээнер!

Эш Али Насер Мухаммедтиң болгаш бистиң эргим аалчыларывыстың кадыкшылы дээш!

Бистиң партияларывыс болгаш чурттарывыстың найыралы дээш!

Чоокку Чөөн чүкке быжыг болгаш [illegible] тайбын дээш [illegible] саналдап [illegible]

А. Н. Мухаммед харыы сөс алган.

(Төнчүзү 3-кү арында).

Кёскү агитация

ДОКТААМАЛ ЧААРТЫР

Кёскү агитация — ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижизидериниң болгаш күш-ажылчы коллективтерниң мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирлээринче сорук киирип турар идеология ажылының дээштиг хевирлериниң бирээзи. Ону барымдаалааш, Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарында парткомнар, бүдүрүлгелерде, тудуг, транспорт, садыг коллективтеринде, школаларда, албан черлеринде партия организациялары кёскү агитацияның дээштиин бедидеринче угланган ажылдарны багай эвес чорудуп турар.

«Большевик», «Чыраа-Бажы», «Тыва» совхозтар, Чадааның орук-септелге тудуг эргелели, ыяш ажыл-агыйы, харылзаа байдири болгаш өске-даа коллективтер кёскү агитация-биле эки дериттинген. «Большевик» совхозтуң парткому (секретары К. И. Доржу) кёскү агитацияның утка-шынарын экижидер хемчеглерни ап, ону ажыл-агыйның шиитпирлеп турар айтырыгларынга дүүштүр кылган. Чадааның ыяш ажыл-агыйының дирекциязы, партия, профэвилел организациялары социалистиг чарышты дээштиг организастаарынга кёскү агитацияны ажыглап турары эки. Коллективтиң бо ажыл-агый чылында алган социалистиг хүлээлгелерин, социалистиг чарыштың негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин чараштыр бижээш аскан. Күш-ажылчы маргылдааның түңнелин квартал санында үндүргеш, планныг онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер күүседиишкиниң [illegible] сан-чурагайларын көргүзүг самбыразынга, чарыш экранынга демдеглээрин [illegible]. Чарыштың тиилекчилеринге [illegible] күш-ажылдың алдар тугун кодуруп турар. Ийиги кварталдың түңнелинде Ф. Сушковага удурткан калбак херекселдиң бараанарын бүдүрер цехке алдар болдуруп тукту кедүрген. Хүндүлел самбыразында бүдүрүлге мурнакчыларының чуруктарын аскан. Чүгле чарыштың тиилекчилерин, мурнакчыларын мактаар эвес, планын күүсетпейн, хожудап турар бригаданы, кижилерни база бижиирин доктааткан. Бо бүгү коллектив кежигүннериниң харысалгазын бедидип, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга [illegible] келген.

СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң бажыңының чаны, районнуң херезлекчилер [illegible] тудар төп кудумчузунуң кежик чери кёскү агитация-биле багай эвес дериттинген. Ында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринче, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын тэлептиг уткуурунче кыйгырган стендилер, плакаттар бар.

Кёскү агитацияда кыйдыыган ажылдар-биле чергелештир четпестерни айтыр апаар.

Чадаана — бистиң республиканың улуг хоорайларының бирээзи. Аңаа чурттуң кайы-даа булуңнарындан туристер, аалчылар, албан ужуруунда [illegible] кижилер кээп турар. Олар бир дугаарында хоорайның кёскү агитациязын, шимелдезин, ногааннардызын, арыг-силигин кичээнгейге ап, көөрлер болгай. Кызылдан чоруп оргаш, Чадааның аэропорт чанында адрести кижи доразын-на көрүп каар. Бетондан кутткан стенд кандыг-даа көрүш чок, ону будуп, каастап кызбаан. Хоорайның көрүжүн каастап шимелдээн моон эгелээр болгу дег. Бо адрести чаарты [illegible] хемчегни Чадаана хоорай Совединиң күүскому кыска хуусаада ала чогуур. Хоорайның кудумчуларынга чоруп турарга ажыл-ишчилерни СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынче, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын тэлептиг уткуурунче кыйгырган лозуңнар, плакаттар ховар. Чамдык лозуң, плакаттар эргижирээн, ону чаартыры негеттинип турар. Аңаа Пушкин кудумчузунда Ленинчи комсомолдуң революстуг, дайынчы, күш-ажылчы ажыл-чорудулгазынга турискаатткан стенд болгаш өскелер-даа хамааржыр.

«Каа-Хем» хемур-даш разрезиниң Чадаана участогу районнуң мурнакчы бүдүрүлгезинге хамааржыр. Бо чылдың ийиги кварталында районнуң үлетпүр бүдүрүлгелер аразында чарышка бирги черни алгаш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ындыг болза-даа мында кёскү агитацияны чаартпайн турар [illegible] лозуңнар, плакаттар, [illegible] лер, күш-ажылдың алдар тугу шуут сандан үндүр эргижирээн, куурарган. Ол бүгүнү чаартыр хемчеглерни чогуур үезинде албайн турар. Социалистиг чарыштың тиилекчилерин үндүрүп тургаш, коллективтерниң кёскү агитация-биле канчаар дериттингенин, оон салдынган сорулгаларны күүседиринге хүрүшкенин база барымдаалап көөр ужурлуг. Чүге дээрге кёскү агитацияның янзы-бүрү хевирлери социалистиг чарышты организастаарынга дээштиг ажыглаар болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүзү, продукцияның шынары бедиир, сагылга-чурум экижир, камналгага салдарны чедирер болгай.

Районнуң үлетпүр комбинадының чанында көргүзүг самбыразы бар, мында дыка хөй [illegible] кажан долдунганы билдинмес. Хүндүлел самбыразында чүү-даа чок. Бо коллективте мурнакчылар, социалистиг чарыштың тиилекчилери чок эвес-ле болгай.

Чадаана хоорайда дыка хөй магазиннер бар. Оларның иштинден хей садыы кёскү агитация-биле дериттинген, оон өскелеринде бо чугула ажылче кичээнгей салбаан. Районнуң херезлекчилер ниитилелиниң баштаар чери, магазиннер коллективтери кёскү агитацияны экижидер дээш чогуур хемчегни алыр үе келген.

Чадааның № 463 механизастаар колоннанызының конторазының чаны кёскү агитация-биле шуут дериттинмээн, чаагайжыды кылдынмаан, көрүш чок болуп турар.

Каяа-даа коллективке баарга, амгы үеде партия болгаш чазактың салып турар чугула сорулгаларның бирээзи камналга, хумагалал, бир минутаның, бир граммның, бир копейканың [illegible] дугайында лозуң, плакат чок.

Кёскү агитацияны коллектив бүрүзүнге экижидер хемчеглерни СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи (эргелекчизи Д. Х. Ооржак) ап турза-даа, ону ам-даа чедип албаан. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни эдер дээш чогуур хемчеглерни алыры килдистен негеттинип турар. Оон-биле чергелештир кёскү агитация талазы-биле чөвүлелдерниң, комиссияларның ажылын идепкейжитсе чогуур.

Коллектив бүрүзүнге кёскү агитацияны негелдеге дүүштүр тургузар болза, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге, ажыл-агыйның планныг онаалдаларын күүседиринге улуг салдарны чедирер, ынчангаш ону экижидер хемчеглерни СЭКП райкому, партия организациялары алыр сорулгалыг.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корреспондентизи.

К. МОНГУШ,
«Ленинчи орук» солуннуң корреспондентизи.

ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында Шотпан-оол Сундуевич Саяның удурткан механизастаан звено ниитиниң малынга сиген белеткээринге талазы-биле планныг онаалдазын сентябрьның эгезинге чедир ажыр күүсеткен. Ук звено 1200 тонна сиген белеткээр тургаш, ону 1280 тонна чедирген. Звенода «Беларусь» марканың 7 трактор бар, олар шупту долу күш-биле ажылдап турар. Ында дуржулгалыг трактористер Шотпан-оол Саая, Белек-оол Сарыглар, Мандараа Саая, Анатолий Күжүгет, Хирлиг-оол Саая, Дүкежик Күжүгет, Комбужап Күжүгет, сарааt салыкчылары Борис Хомушку, Михаил Куулар, Өпей-оол Монгуш, Слава Хертек олар кызымак-чүткүлдүүн көргүзүп, өскелерге үлегерлиг ажылдап турарлар. Звено даалгазын ажыр күүсетсе-даа сиген белеткелин ам-даа ургулчулеп шаан, ажылдың темпизин кудулатпаан.

М. ООРЖАК.

ҮНҮП КЕЛИР

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажыл-агый планында бо чылын 240 гектар черге күзүн чажар [illegible]. Ынчангаш бо чугула ажылче ук ажыл-агыйның механизаторлары часкы тарылгага дээштүр биле боттарының [illegible] уландырган.

Ол культураны тарып өстүрерийге Чангыс-Хаяның көвүзүнүп Кара-Дыт белиң шилип, көрүп алгаш, аңаа чемиштиг бүдүмелдер чыылдырар, ол-шык [illegible]. Бо үнүштер [illegible] болгаш күскү чер андарылгазын чогуур үезинде организастыг чорудкан. Оон орта тарызын [illegible] баш бурунгаар тускайлап урган үрезинни Бора-Хөлде шаңдан сөөртүп, бедик агротехниктиг байдал-биле айыткан хуусаазында чаштырып эгелээн.

А. МОНГУШ.

ҮРЕЗИН ЧЫЫЛДАЗЫ

Чыжыргана үрезинниң чыылдазын «Сүт-Хөл» лесничествозунуң ажылдакчылары массалыы-биле эгелээннер. Хемчиктиң арыгларында Тока Монгуштуң 9 кижилиг бригадазы үрезин чыылдазын шалыыныг чорудуп турарлар. Олар эки арыглаан 75 килограмм үрезинни чыыр даалгалыг. Амдызында 30 килограмм үрезин чыгдынган. Чыгдынган үрезинни келир чылын лесничествонуң садынга 2 га черге тарыыр. Үрезин чажар черни агротехниктиг арга-биле сайзырадып белеткеп турар.

Б. ОНДАР,
Чөөн-Хемчик район.

Кандыг-даа малдың кыштыы хүр ажары чаңгы семиртилгезинден улуг хамааржыр. Ынчангаш Монгуш Севилбаа иртерниин одарын болгаш суггадын таарыштырып, малдың деңгелин экижидеринче кичээнгейин угландырып турар.

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң хойжузу Монгуш Севилбаа эрткен чылын 491 хураган хүлээп алган. Олары ам улгадып барган. Оон уламындан база хойну эки өстүргениниң ачызында дүк планы ажыр күүсеттинген. Хойжу ам тараа шолунче кежеринге белеткенип турар. Хоорзунга хой улам-на семирир.

Хойжунуң кыштаа — Чөлерниң Чодураалыгда. Кыштаг септелгезин чаым-на доозуп, өлзөн болуп алган. Севилбаа хоюн одарже үдүрүп турда, бистиң фотокорреспондентивис В. КАРА-САЛ чуруктап тырттырган.

Украин ССР-ниң Одесса облазында дүжүт ажаалдазы.
С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ, В. КАВАШНИКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БИЧЕ СУГГАТТЫҢ АЖЫКТЫЫ

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлери амыдыралга [illegible] боттанып турар. Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң хову ажылдыглары ниитиниң чемиинге херээлзэр картофель болгаш ногаа аймаан өскээртен сатпас деп шиитпирлээннер. Ынчангаш үш хову-трактор бригадазының турлааның кудуунуң чанында ногааны тараан.

Хову турлагларынга тараан ногааны чайын таңныылдап суггарып чайлаан. Ам ол 1,5 гектар черден ажаатан капустаны болгаш огуреци таралжылар болгаш уруглар албан черлери чемге ажыглап турар. Биче суггатты ажыглаазының [illegible] ол.

Совхоз 35 гектар черге картофель тараан. Оон ажаалдазы база эгелээн. Ажаатан картофельди ылгаар, кургадыр болгаш шыгжамырже киирер бригада агроном Кечил Маадыр-оолдуң удуртулгазы-биле ажылдап турар.

К. ЧООДУ.

АДАЗЫН САЛГААН

Делегейге сураглыг Шушенское суур чурттуг Будаковтар ажыл-амыдыралының аайы-биле Кызыл-Мажалыкка 1962 чылда кежип кээп чурттай бергенде, оларның оглу Вити чаа-ла үш харлыг турган. Ачазы Дмитрий Иванович удуртуг «алдын холдуг» дижир кижи, кылып билбес чүвези чок, хөй мергежилдиг кижи: чолаачылап-даа, электриктеп-даа, дарганнап-даа, биланчылап-даа шыдаар.

Оларга кежээлэри тыва өг-бүлелер аажок таарышкан, ынчангаш олар суурнуң [illegible] чурттакчылары-биле таныжып, найыралдажы берген. Бот-боттарынга дузалажыр, бажың-балгадынга киржир, шайлажыр-даа.

Виктор Будаков тыва оолдар аразынга өзүп, школаны дооскан, шериг хүлээлгезинге база тыва эш-өөрү-биле эрттээн.

«Хол иштинге бут чандыр баспас» деп тыва үлегер чугаа-да дег. Витя школага турар үезинде-ле электротехника болгүмүнге сонуургалдыг, кылымак [illegible]. Оңгу классты доозуп турда, аңаа ортумак эртем дугайында аттестат-биле [illegible] электротехниктиң курузун эрткен деп шынзылганы тывыскан. Шеригге ол радистен эрттирген. Электрорадиотехника талазы-биле билиин ынчангаш улам бедиткен.

Район эмнелгезинге чолаачылап турган ачазы, оглу шеригден кээп турда, «Тыва дагдыг» комбинаттың энергия цехинге электри чылыг төвүнде электриктер бригадазынга удурту берген болган. Виктор [illegible] келгеш, [illegible] бригадазынга электриктеп берген. Ачалы электротехника талазы-биле бо [illegible] арга-дурум тывып, кады ажылдап турары өске эш-өөрүнге дег, оглунга дамчыдып берип, хөй чүүлдерге өөредип келген. Элээн үе эрткенде ол коллективтиң [illegible] ажылга кызымак, шинчээдинчел чорук-биле чаалап алган. Ам ол электрослесарьлар бригадазын удуртуп турар. Ында азы кижи ажылдап, электри шугумнарының, дериг-херекселдериниң идегелдиг ажылдаарын хандырып турарлар.

В. Д. Буданов бригадазының дугайын мынчаар чугаалаар:

— Бистиң бригадавыс чүгле ТЭЦ-ти эвес, а бүгү энергия цегин харылзап турар, ишчи саны элээн-даа болза, ажылывысты четтикип турар бис. Бүгү-ла кежигүннери шупту ажыл-херекке белен-ле улус. Ажылдан оваалдаар ажыл шагы үвер кижилер бистерде чок. Чангызы — шупту, шуптузу — чангызы деп [illegible] сагып ажылдап турар бис. Бистиң [illegible] чангыс-даа удаа аваа [illegible] болбаан.

Бригада кежигүннери Н. Ляшенко, В. Морозов, В. Глухих олар ажылынга кызымак, хөй-нинти ажылынга идепкейлиг чорук-биле [illegible]. Олар Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чедип ап, каш чыл улаштыр бадыткап келгеннер.

М. ООРЖАК.
Барыын-Хемчик район.

МАКТАЛДЫГ ИШЧИЛЕР

Шилиедек дурт-сынныг, өөр чериниң чывыр-сырынынга доңуккан кара-хүрең шырайлыг, үжен хар чаа ажа дүжүп чоруур эр биче үтүүн кылаштанды. Ол «Коммунизмче орук» совхозтуң хойжузу Эмир-оол Ижинович Монгуш болду.

Хойжулаарының мурнунда Солчур суурга аар-саар ажылдар кылып турган. Амыдыралга быжыг туруш херек болганда, турум ажыл негеттинип келген.

— Ада-ием угундан малчын улус. Ынчангаш бичиимден мал аразынга өскен мен. Хойжулаар дээн күзелим алызында-ла мени достуңдурбейн барган. Өөм ишти Наталья-биле беш чыл бурунгаар кодан хой хүлээп алгаш, кадарып эгеледивис — деп, ол чугаалады.

Кадарчылаа-ла ийи чыл ажып чорда, совхоз оларга бүзүреп, дүңгүжүн төрүүр хойну хүлээдип берген. Харыысалга [illegible] чымыш улам бедээн. [illegible]

Мал чемин [illegible]

[illegible] камгалаар херекке [illegible].

[illegible] Эрткен чылын 120 хураганы дөрүктүргүп, [illegible] хүлээдип берген.

[illegible]

Оон соонда чылын хойларын хүлээткеш, база катап дүңгүш төрүүр хойну хүлээп алган. Ол чорук бо хойжу өг-бүлеге элээн нарын шылгалданы таварыштырган.

Ажылга кажарап мергежээн-даа болза, ол чылын оларга аажок берге болган. [illegible] хамааржыр болгай. Наталья баштаан сакманчылар хойларның даванарынга укчугаштар даарап кедирип, кести берген балыгларны экирти эмнеп, шудургу ажылдаан. Оон түңнелинде малдың баш саны болгаш оон чаш төлү менди алдынган, төрүүр чүс хойдан 90 хураган онча алдынган.

Улаатай хойжу бригадазының хойжузу Эмир-оол Монгуш Хаялыг-Даг баарында хойларын семиртип одарладып, күзеглеп турар. Оон кышка белеткели эки. Боду 10 тонна сигенни белеткеп, кыштаапда сөөртүп чедирип алган.

Т. КАРЫМА.

АҢЧЫ-БИЛЕ ЧУГАА

Бөрү азырал малга болгаш өске-даа аң-мең, дириг амытаннарга хоралыг араатан. Оон кедерезе өөр бөрү кижилерже безин халдай бээр. Кандыг-даа дириг амытаннарда бөрү дег кажар, кара сагыштыг, өжеш амытан чок. Дириг амытан бүрүзүнүң төлүн бичиизинден эгелеп азыраарга кижиге өөреничели хевчок. Цирктерде безин кандыг-даа араатан амытаннар бар. Оларны кижи кандыг-даа рольдарга өөредип алган боор, а бөрү мында чок, бөрүнү канчаар-даа азыраарга аргажне көөрү дам баар дээрзи шын.

Частың бир соок эртенинде аңныыр инспекторлу Тас Быдакпаевич Монгуш турун кээрге, Өвүр тайгазында хат бораанаап, хар чаапкан болган. Ол «Коммунизмче орук» совхозтуң девискээри Хам-Дыттың Бөрү-Төрүүр деп черже аъттанып чоруткан. Т. Б. Монгуш ол чоок-кавыны эки билир болгаш [illegible] чыдар черин эндевес. Ынчалза-даа бөрү кажар.

Бөрү-Төрүүр бетинде өзенниң [illegible] турар болган. Кузи оң талазынче эъй соккаш, дилеганнген: чүү-даа көзүлбээн. Аъдындан дүжүп алгаш, [illegible] кылаштаан. Бичии эникпер шоолуг эвес оңгаржыгашта баскылажып алгаш чыткаланын көрүп каан. Оларның саны сес болган. Бөрзектерин [illegible] сып алгаш чорупкан...

— Тас Быдакпаевич чүге дораан-на үнгүр аксынга соя бергеннер ол?— деп, айтырдым.

— Бөрүнүң оолдарын ол-ла черинге сойгаш, эъдин каапкарга, ол чоок кавыдан малмаган хоратпас боор чүве, бир эвес сойбайн алгаш баар болзуза чоок кавыдан чүве арттырбас, хоралап турун бээр. Оон ынай бир бодагыже чүве [illegible] боор чүве.

— Бөрүнү [illegible] — деп сонуургадым.

— [illegible]

— Тас Быдакпаевич, [illegible] бөрү даалаан силер? Оларның [illegible] болганыл?— деп айтырганымга [illegible]:

— Бора-Шай, Саглы, Хандагайты, Торгалыг девискээрлеринде шупту 27 бөрзек, 5 улуг бөрү тудуп чок кылган мен, а оларның 19-у ыве болган,— диди.

М. МАДОН.

УРАН БРИГАДИР

«Кызыл тудуг» эргелелиниң А. Д. Воронинниң удурткан комплекстиг бригаданың макталдыг ажылчының дугайы «Тыва тудуг» тресте билдингир. Ол коллектив элээн каш чыл дургузунда элбинчи арга-биле ажылдап; чамдыкта тудуг материалдары үстү бээринге таваржып келзе-даа, кээрээлиг хүлээлгелерин доктаамал күүседип келген. Чаңгыс аай кээрэ-биле ажылдаар арга бригадага профессионал мергежилди бедидеринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, ажылчын кадрларның үнер-кирер чоруун эвээжедиринге улуг салдарын чедирген. Ол бүгүнү канчап чедип ап турарын маңаа көргүзүкседим.

Бригадага чаңгыс аай кээрээни чаргаш ажылдаары — кижи бодаарга бөдүүн херек ышкаш. А ынчан, беш чыл бурунгаар чаа эгелеп турда, «Кызыл тудуг» эргелелиниң специалистери ажыктыг болгаш дүрген ажылдаарының чаа системазын ажыглап киирери дээш хөй база шудургу ажылдаар [illegible] таварышкан. Курлавырларны дилеп тывар дээш, материалдар чарыгдалының тускай санаашкынын эгелээш, артык чапсарларны соксаткан. Чаа арга-биле ажылдап киргеш, тудугжулар баштайгы бажыңны хуусаазындан үскүк эрте дооскан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү элээн өскен. Оон мурнунда ээлчег үлүүн күүсетпейн турганнар безин даандырган ажылды бодунга бүзүрел-биле кылып кирип, камналгалыг ажылдаар чүткүлдүг апарган. Бригадир Анатолий Дмитриевич Воронин боду ол өскерилгелерни мынчаар тайылбырлаар:

— Чаңгыс аай кээрэ-биле ажылдаарга [illegible] ажылдап былдаар чорук турбас апаар. Ол система кижи бүрүзүнге идепкейлиг чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарынга идиг берип турар.

Бригаданың кежигүн бүрүзү кежэ-даа аңгы, түс-бүрү аажы-чаңныг даа болза, бригадир бодунуң эш-өөрүнге [illegible] эки билирлер Филипп Филиппович Лихоузов, Эрес-оол Өлчеевич Хертек, Ортун [illegible] тарның чанынга тудугга чаа-ла келгеннер ажылдап турган. Оларга мергежилди улам ханы шиңгээдири негеттинип турган. Ындыгларга дузаны дуржулгалыглар, бригадир боду өй-шаанда чедирип, деткип келгеннер.

[illegible] ажыктыг дугайын Воронин улуузунга тайылбырлап шыдаан. Тудуп турар тудуувуска бис боттарывыс ээлер болур бис, боттарывыстан бүгү чүве хамааржыр деп угаадып турган. Аныяктар [illegible].

Анатолий Дмитриевичиниң чаа чүүлдү деткээш, ону дидим ажыглап киргени оон удуртукчу эки шынарларының бир илерели болган. Ол кандыг бергедээшкиннер болу бээрин баш удур бодап, бригаданың херек кырында аргазын санап ажылдап кирипкен. Оон бодап турганы-биле чамдык чүүлдер бүткен. Бригада онзагай рекордтар [illegible] гуру бодаан. Ол чүнүң ачызында чедип алдынганыл? [illegible] шинчээн, эде кылыр чорукту болдурбастаан. Бригаданың аныяктарының мергежилин бедиткен. Кол фактылар мындыг. Бригада кежигүннери шуптузу холушкак мергежилдерни база шиңгээткен.

Ынчалзажок кээрээлиг ажылдаарынга сезиничиг чүүлдер турган. Бригаданың ажылының көргүзүглеринге материал чедишпейн баары улуг четпес боор келген. Материал четпес апаарындан бригаданы канчап камгалап алырыл, албадал-биле аваа турар чоруктан канчап уштупарыл? Бо айтырыгларны Воронин хөй бодап, эштери-биле сүмележип келген. Түңнелинде кээрэ-биле ийи объектини хүлээп алгаш, звенолар аразынга чарыш чарлаары ажыктыг деп түңнелге келгеннер. Бир эвес бригаданың бүгү күжүн чаңгыс черге мөөңнеп, демниг ажылдаар болза, чүлен-даа бүдүңгүр-ле, ынчалзажок тудуг эргелелиниң удуртукчулары ажылдың бүгү хемчээлин чаңгыс черге хандыра албас, кээрээ ёзугаар тудуг материалы четче бердинмес болганда канчаар боор, дээрге арга ол болган.

Анатолий Дмитриевич ол дугайын партия-ажыл-агый активтериниң хуралдарынга чаңгыс эвес удаа чугаалап келген. Оон-биле кады ол бригада кээрээзиниң [illegible] доктаамал сагындырып турган. Ол деңнелгелиг [illegible] шаптыктап турар чылдагааннарны база сайгарып чугаалаан. [illegible]

[illegible] Оларның дугайын Воронин доктаамал бодап чорууp. Өскелериниң [illegible] чүгле албан-ажыл аайы-биле эвес, а бодунуң эът-ханында сиңген, бердингени мергежилди [illegible].

[illegible] деп эвес ажылдың шынгыы негелделеринге шыдашпайн бригададан ырбапканнар база турган. Тудугну бир кажи каапкаш чорупкарга харадап [illegible]-ла, ону өөрен-[illegible] коллективке ижигери дээш үндүрген күш, кичээнгей курут барган ышкаш сагындырар. Ынчалзажок аңаа [illegible] аравайн, чаа кижилерни өөредип, ижиктирип эгелээрлер. Сөөлгү үеде бригада шуут доктаамалчаан деп болур. Коллективтиң 19 кежигүнүнүң чедизи тудугга ындыг-ла [illegible] болбаан аныяктар. Олар ам шуптузу дөртку разрядтыг. Ол амгы негелделер-биле [illegible] дир. Ону олар дуржулгалыглары, бир-ле дугаарында бригадирниң дузазы чокка ындыг кыска хуусаа [illegible].

Анатолий Дмитриевич бодунуң [illegible] тарга эптиг чок апаар. Баштайгы таварылгада аваа хүүлэ сагындырып-ла каар, а бир эвес ийи дугаар таварылга [illegible] албан кирер. Эштери канчаар шиитпирлээр болдур, ол ёзугаар болур. Коллективтиң сапал-оналыы Воронин ёзулуг хүндүлеп билир. А бригада чөвүлели дээрге оларда аваа-ла ёзу барымдаалап тургустунмаан [illegible] лыг орган. Оларның шиитпирлээр айтырыглары-даа парын. Чижээ, звенолорның көргүзүглери чамдыкта аңгы апаар. Чөвүлелге ол дугайын шыңгыы сайгарып чугаалажыр. [illegible] көргүзүү чүге кудулай бергенил? Оон түңнелинде чогуур саналдарны, сүмелерни, шиит[illegible] хүлээп алырлар.

Чөвүлел чөвүлел-ле болгай, а бригадирниң ат-алдары база улуг, ону ол ажыл-херек кырында бадыткап-даа турар. Бир эвес кым бир кижи [illegible] багай салып турарын көөр болза, албан эде кылдыртыр. Ол дээрге хоойлу. А Эрес-оол Хертек, Ортун Назын болгаш өске-даа хоочуннарда [illegible] болгай. Олар база эш-өөрүнүң частырыгларын карак уштап эрттирбестер.

— Ийиги чылда сорулгаңар чүл че?— деп, катап айтырганымда ол мынчаар харыылаан:

— Чурулга мастерскаязының бажыңын, а ол дээрге онзагай талаларлыг, нарын бажың, эки шынарлыг, доозуп, хүлээдир, оон аңгыда Кочетов кудумчузунда 145 квартиралыг бажыңның ийи подъездизин [illegible] ёзугаар хуусаазында тудуп доозар...

Анатолий Дмитриевич Воронин шынап-ла уран бригадир, ёзулуг удуктукчу. Ол тудуг-биле холбашкан айтырыглардан аңгыда, бригада кежигүннериниң амыдырал-чуртталгазынче, сагыш-сеткилинче [illegible] саналдарынче сагыш салыр чаңчылдыг. Тудугжуларны дүнеки чемге база [illegible] чаа ол бир хуралга база көрүп турган.

— Чамдык хоорайларда тудугжуларга ийи чемни ажылдаар черлеринге термоска[illegible] берип турар. Бистиң хоорайывыска ол боттанмас чүве бе?— деп, ол [illegible] чугаалаан.

Хөй-хой [illegible] чүүлдерлеп ол аң ажыктыын, чугулазын ылгап тып билир, тып алганын шудургузу-биле ажыглап киирер чүткүлдүг. Ону ол канчап чедип ап турарын айтырган мен.

— Берге айтырыг-ла-дыр. Харыылай-даа албас боор мен... Аажы-чаңым ындыг кижи мен ыйнаан. Азы тудугну мергежилимни ынаам ол ирги бе? Туттунар бажыңның ватмаада шыйын көрүп тур силер бе? Чараш-ла аа? Ол бажыңның канчаар өзүп [illegible] келирин, соңгаларының [illegible] кежип кээп омакшылдыг [illegible] бээрин, аңаа чаштарның ойнай бээрин — амыдыралдың дойлуруп караамда шуут көрүп тур мен. Ол дээш доңуп, чаъс-харга чаглырып, [illegible] бооп аа!

Бригадир ам-даа доңулбаан бажыңче сорук кире бергеш кайгап, магадап тур. [illegible] А бригадир маңаа [illegible] тур.

В. БАРМИН.

ДЕҢ-ДЕСКИ АЖЫЛДАВЫШААН

Он бирги беш чылдың ийиги чылында Сарыг-Сепниң рай[illegible] үлетпүр комбинады деңдески ажылдап тургаш, [illegible] бүдүрер планын 119,9 хуу, ону сай[illegible] 102,5 хуу күүсеткен. Планын ажыр 34 муң [illegible] бүдүрген. Оон иштинде 2,6 муң [illegible] ийи муң рубльдиң мебельдерин планнан ажыр бүдүрүп үндүрген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүзү [illegible] 119,8 хуу күүсеттинген.

[illegible] үлетпүр эргелелиниң [illegible] бүдүрүлгелериниң аразында бо үлетпүр комбинады кол көргүзүглеринче [illegible] күүседир талазы-биле [illegible] коллективтериниң [illegible] амгы үеде ажылдың [illegible] турар.

Т. ОЮН.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арынга).

[illegible] күчүлүг чоондаа [illegible] Совет Эвилелиниң ук районга салдарын болгаш аттаалдарын чайладыры күзеп турарлар.

[illegible] совет-чурттуу-Йемен чугаалажыышкыннары [illegible].

Чугаалажыышкыннар ы н ы н [illegible] ти политиктиг байдалды, Чоокку Чөөн чүкте болуушкуннарны оон-биле кады АКШ-тың администрациязының чаа [illegible] буруу шаптыкты дугжуп турарын [illegible]-биле демдеглээн. Чижээлээрге, Вашингтон

КРЕМЛЬГЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

[illegible] «[illegible]» деп байыткавышаан, улуг [illegible]-биле Чоокку Чөөн чүк талазы-биле кылган чаа [illegible] саналдары алызында араб улустарга көзүлдүр-ле удур болгаш ол девискээрге америк-израиль тергиидээшкин [illegible] угаан [illegible] бүдүрели илеретпээн.

Вашингтонну деткип турары израиль агрессияга удур бүгү арабтарның чаңгыс эптиг каттыжарының улуг ужурлуун Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Агрессорга олар төлептиг ойтур шавыыткынны кылып шыдаар бе деп чүве хамыктың мурнунда араб чурттарның боттарындан [illegible] сырый каттыжарындан хамааржыр.

А. Н. Мухаммед Фесага бедик деңнелдиг араб чөвүлел хуралдың түңнелдерин, оон биле кады ол чөвүлел-хуралга туралдыр деп көрген Чоокку Чөөн чүкке таарымчалыг [illegible] тайылдырган. Совет тала ол [illegible] Чоокку Чөөн чүкке шыныг болгаш быжыг тайбыңны тургузарының херээ дээш Совет Эвилелиниң хөй чылдарда демисежип келген чүүлдери-биле дугжуп турарын сеткил [illegible]-биле демдеглээн.

Ийи талалыг [illegible] чугаалажып турган, политиктиг экономиктиг болгаш өске-даа [illegible] совет-мурнуу-Йемен кады ажылдажылганың үре-түңнелдиг калбарыышкынынга сеткил ханыышкынны, СЭКП биле Йемен социалистиг партиязының аразынга, ССРЭ-биле Йемен Улус Демократтыг Республиканың аразынга хөй талалыг харылзааларны ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга дүүштүр. ССРЭ-биле НУДР-нуң аразынга Найырал болгаш кады ажылдажылга [illegible] үндезилээш, улам быжыглап, хандырарынче чүткүп илергейлеттингенин.

Демократтыг Йемен улузунуң [illegible] чаалап [illegible] хереңиге харам чок интернационалчы дузаламчызы дээш, НУДР-нуң улус ажыл-агыйының кол-кол адырларын [illegible] чүүзүн салыышкыны дээш ССРЭ-ниң чазаанга, совет улуска ханызыбиле өөрүп четтиргенин А. Н. Мухаммед илергейлээн.

А. Н. Мухаммед Йемен социалистиг партияның ТК-зының, НУДР-нуң чазааның болгаш улузунуң омунундан Л. И. Брежневке, СЭКП ТК-га болгаш бүгү совет улуска изиг байырны чедирип. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң бо чылын боор 60 [illegible] хамаатыр каммунистиг тургузуушкунга моон-даа соңгаар чедиишкиннерлиг болурун [illegible].

Чугаалажыышкыннар ы н ы н түңнелинде солуннарга парлаар кады кылган медеглел дугайын дугуруушкан.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

Эш А. Н. МУХАММЕДТИҢ чугаазы

Эштер!

Империализмге удур, база бистиң бөмбүрзээвиске социализм болгаш тайбың дээш нийти демиселивиске Йемен социалистиг партияны болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын доңнаштырып турар кээг найыралдың болгаш эш-хуузунуң байдалында бис бөгүн база катап ужуражып турар-дыр бис.

География барымдаалаар чүве болза, Советтер чурту Йеменден ырак турар. Ынчалза-даа йемен улустуң угаан-бодалынга болгаш чүреңге ол кончуг чоок, йеменчилерниң найыралдыг совет улус-биле кады демиселдиң харылзаалары холбаштырып турар, ук харылзаалар бистиң улузувуска, национал хосталганы чедип алыр болгаш чаа амыдыралды тургузар дээш бистиң дүрүм ёзугаар чүткүлүвүске Совет Эвилелиниң болгаш оон алдаржаан Коммунистиг партиязының көргүскен дузаламчызының база деткимчезиниң түңнелинде тывылган болгаш хөгжээн. Ук харылзаалар бистиң ийи найыралчы чурттарывыстың аразында Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээбиле быжыглаттынган.

Бистиң бо чаа ужуражыышкынывыс онзагай ужур-дузалыг, чүге дээрге ийи таланы сонуургадып турар делегей айтырыгларының [illegible] талазы-биле турушталывыстың дугайында [illegible] база оларны дүүштүрериниң байдалынга эртип турар. Ол дээрге империализмге болгаш сионизмге удур йемен болгаш өске араб улустарның демиселинге ак сеткилдиг болгаш идегелдиг эвилелчи, улуг өңнүүвүс Совет Эвилел-биле харылзааларывыс чанчыл апарганын көргүзүп турар.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Эргим эш Леонид Ильич Брежнев!

Эштер, өңнүктер!

Бо хүннерде делегейниң ниити дайынының доозулганының соонда эң-не нарын үелериниң бирээзиниң байдалында делегей туруп турар. Реакчылыг, расисчи, диктаторжу күштерге [illegible] ге айыыл чок чорукту божаннадырынче угланган агрессчи чүткүлдерин идепкейжиткен. Ол боо-чепсекти эндере бүдүрериниң [illegible] бүдүрериниң болгаш ону моондээриниң политиказын чорудуп, дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын болгаш шериг баазаларын тургузуп, бөмбүрзектиң янзы-бүрү булуңнарынче канчаар-даа аажок улуг флоттарны чорудуп турар. Империализм Азияда, Африкада, Латин Америкада, Кариб далай девискээринде хосталган аныяк күрүнелерге база национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге хамаарыштыр террорнуң, кыжаныышкынның болгаш ыймдыышкынның аргаларын ажыглап турар.

Ол агрессчи стратегияны Араб Чөөн чүкте база калбак хемчээлдиг боттандырып турар. Империалистиг бөлүктер палестин болгаш өске араб улустарга удур Израильдиң агрессчи, эжелекчи политиказын деткип, Кызыл болгаш Чер ортузу далайлар, Африка өзтпээниң, Персид мугулдуруунуң болгаш Индий океанның [illegible] америк шериглерин көвүдедип, араб чурттарда патриотчу болгаш [illegible] удур сүлчээлерин планнап база акшаландырып, палестин араб улустуң эргелерин узуткаарынче болгаш араб улустарга удур америк-сионисчи тергиинделди тургузарынче угланган Кемп-Дэвид сүлчээзин уламчылаар деп чүткүп турарлар. Империализмниң ол хөделиишкиннери ам улам-на айыылдыг болуп бар чыдар, оон херечизи болза сирийжи Голан бедиин Израильдиң ээлеп алганы, ээзи каш араб чурттарның [illegible] америк «дүрген хөделир күштерниң» чеңгээлекчи өөредиглерин эрттирерин. Демократтыг Йеменче болгаш өске-даа антиимпериалисчи политика чорудуп турар чурттарже чепсекти болгаш үрегдекчи бөлүктерни чорудуп турары болур, ук бөлүктерниң сорулгазы болза тайбың хамаатыларны өлүрүп чок кылыры, эргежок чугула экономика объектилерин үрегдээри, айыыл чок болгаш оожургалдыг чорукту божаннадыры болуп турар. Империалистиг бөлүктер Сирияга, Алжирге удур чөңгээлээшкиннерин уламчылап, Ливияже [illegible] биле анаа кыжаныр, Йемендиң ийи кезээн тайбың, демократчы үндезинге каттыштырарын чедип алырынга шаптыктаар сорулгалыг сүлчээлерин кылып турар.

Ындыг агресси планнар болгаш хөделиишкиннер түңнелинде барып Ливанның дыка хөй девискээрин эжелеп алырынга, делегейниң ийиги да[illegible] болгаш нацизмниң кемниг үүлгедиглеринге дөмей үүлгедиглерге четкен. Удурланыышкынның палестин шимчээшкиннинге болгаш ливан улуска удур делегей эргелериниң хораан эң-не араатаналыг чепсекти ажыглаан.

Ливанга дайын империализмниң болгаш сионизм күштериниң эвилелиниң талазындан агрессия чөңгээлеерге удур бүгү талалыг белен база сергечилелдиг болурунуң [illegible] Араб национал-хосталгалыг шимчээшкиннин [illegible] бодунуң дүрүм ёзугаар эргелери дээш, бодунуң хамаарышпас чоруун камгалаар дээш араб улустарның күжүңүң үндезини болур совет-араб найыралды кошкадыр дээш ук блок-эвилелдиң [illegible] адырларының долу кады хөделиишкиннин, рольдарын таарыштырганың болгаш хуваазаның ук дайын көргүскен.

Күштүг калыг-дошкун болгаш араатанзыг ажыглаза-даа, Израиль болгаш оон эвилелчизи АКШ Палестин революциязы [illegible] ры Бейруттан маадырлар бооп, делегейге олар-биле моральдыг болгаш политиктиг [illegible] байдалынга үнүп чорутканнар. Ол эп-сеткил каттыштырылгазы Палестинаның араб улузунга бодунуң кара чаңгыс дүрүм ёзугаар төлээлекчизи — Палестинаны хостаарының организациязының удуртулгазы-биле бот-догунаар, төрээн чуртунче ээп кээр болгаш бодунуң черинге бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузар дээш чөптүг демиселин уламчылаарынга чаа-чаа күштерни немеп турар.

Чоокку Чөөн чүкке айыыл чок чорукту болгаш тайбыңны хандырарының, а ындыг болганда, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының кара чаңгыс аргазы болза, 1967 чылда эжелеттирген араб черлерден, а ол ышкаш чоокта чаа эжелеттирген ливан девискээрден израиль шериглериниң [illegible] болгаш чугаа чокка үндүрери, бодунуң хамаарышпас национал күрүнезинге палестин улустуң чурттаар эргезин хүлээп көөрү болур деп бистиң чуртувус санап турар. Чер бөмбүрзээниң бо чугула девискээринге тайбыңны чедип алырының оон өске аргазы чок.

Анаа холбаштыр, эргим эш Брежнев, араб улустарга таварышкан берге шылгалдаларның үезинде, оларның сөөлгүзү болза Израильдиң Ливанга удур эжелекчи халдаашкыны болган болгай, Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның араб улустарның талазынга чайгылыш чокка туржуп келген принципиалдыг туружунга бедик үнелелди болгаш бистиң өөрүп четтиргенивисти илергейлээрин чөпшээреп көрүңер. Израильдиң [illegible] артынга АКШ турган болгай. Ливанга дайынның бүгү чорудуу Тель-Авивтиң чагырыкчыларының агрессчи, эжелекчи политиказын Каттышкан Штаттарның деткип турарын, Каттышкан Нациялар Организациязының [illegible] оларның шуут тооп көрбээнин сойгалап илереткен. Агрессия буруу шаптынган, а израиль шериглер Ливанда кандыг-даа соңгаарладыышкын чокка болгаш кандыг-даа чегелделер чок үнген турар кылдыр ол [illegible] болдунуп болур бүгү аргалар болгаш оруктар-биле чедип алырынче кыйгырып турар бис.

Империализм күштериниң болгаш оларның чалчаларының өзүп турар агрессчи чүткүлдери делегейниң [illegible] туг шимчээшкиннинң болгаш демисежип турар улустарының [illegible] турар деп демдеглээри артык эвес. Империалистиг агрессчи политиканы кынныктырбазыбиле болгаш анаа делегейниң хоозуралдыг дайынның халавынче чууй иттирбези-биле национал-хосталгалыг шимчээшкин биле Совет Эвилели баштаан социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының аразында стратегтиг эвилелди улам быжыглаар болгаш ханыладыр херек.

Эргим эш Леонид Ильич Брежнев!

Эштер болгаш өңнүктер!

Бистиң чуртувус бистиң чоогувуста девискээрге империализмниң агрессчи стратегиязының кандыг-даа илерээшкиннеринге удур хөделиишкиннин [illegible] чорудуп, бүгү делегейге тайбыңның үндезиннерин быжыг[illegible] ужур-дузалыг боттуг күжениишкиннерни, оон [illegible] Чер кырында ак сеткилдиг кижи бүрүзүнүң, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң байыр чедирип хүлээп алганы идролуг чепсекти бир дугаар ажыглавас дугайында Совет [illegible] дек-кип турар бис. Чоокку Чөөн [illegible] тургузарынче, Индий океан болгаш Персид мугулдуруунуң девискээринде даштыкы бүгү шериг баазаларын узуткаарынче [illegible] чарны бистиң чуртувус оон мурнунда база деткээн болгай. Империалистиг шериглерниң [illegible] турун турарының кыжаныышкынның ол девискээриниң айыыл чок болдурарының талазы-биле кады хөде[illegible]ры-биле Араб чартык ортулуктуң, Персид мугулдуруунуң болгаш Африка өзтпээ чартык ортулуктуң чурттарының удуртукчуларының өске сонуургалдыг талаларының киржилгези-биле чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында кыйгырыгны үндүрген бис. Бистиң чуртувус-биле кожа турар чамдык күрүнелерже аян-чорук кылып тура, аңы-дүмма ужуражыышкыннарның үезинде айыыл чок чоруктуң болгаш тайбыңның үндезиннерин быжыглаар талазы-биле санал-оналл солчулгазынче чүткүп турган бис. Бистиң чуртувус ирак-даа, иран-даа улустарының эрге-ажыктарынга дүүшпейн турар ирак-иран дайынга удур бодалдың илергейлээн болгаш эгезиндиен тура-ла шериг хөделиишкиннерни соксадырын база чөрүлдээлерин шиитпирлээр сорулга-биле тайбың чугаалажыышкыннарны эгезэрин негээн. Афганистанда, [illegible], Кубада, [illegible], Никарагуада революцияларны божаннадырынче болгаш Сальвадорда, Уругвайда болгаш Чилиде фашист болгаш диктаторжу эрге-чагырганга удур улусчу демиселди чылча базарынче угланган агрессчи империалистиг сүлчээлерге болгаш планнарга удур бистиң чуртувус быжыы-биле удур туржурун уламчылап турар.

Чамдык социалистиг чурттарже бистиң аян-чоруктарывыс, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында оларның-биле чарган керээлер, а ол ышкаш социалистиг чурттарның бистиң чуртувуска кээп чораан хөй-хөй удуртукчуларының [illegible] бистиң [illegible] болгаш делегей империализминге [illegible] туруп, бүгү делегейге тайбың дээш кады демиселге күжениишкиннерни каттыштырарының херээнге улуг ужурдузалыг болган.

Боттарывыстың күзелдеривис-биле шилип алганывыс, ханывыс болгаш дериивис-биле чаалап ап, хөй санныг когаралдарның үнези-биле чедип алган оруувус-биле моон соңгаар-даа чоруур долу шиитпирлиг бис.

Совет Эвилелиниң башт[illegible] найыралдың болгаш байыңны [illegible] эвилелдиң оруу-биле, империализмниң болгаш реакцияның сүлчээлеринге удур демиселге Йемен революциязының, делегей болгаш араб [illegible] күштериниң сорук киирикчизи оруу-биле, мээң оон мурнунда чугаалааным дег, моон соңгаар-даа уламчылап чоруур бис.

Эш Леонид Ильич Брежнев, [illegible] улустарывыстың болгаш чурттарывыстың аразында тургустунган найырал база кады ажылдажылга харылзааларының аалдары дээш хашкы көдүрүп, эртемниг социализмниң болгаш пролетарскы интернационализмниң үзелдериниң тугунуң адаанга бистиң каттыштырып турар ниити принциптериниң база сорулгаларының үндезининге ол харылзааалар моон соңгаар-даа улам быжыглаар болгаш хөгжүүр боор деп бүзүрээдим илергейлээрин чөпшээреп көрүңер.

Эргим эш Леонид Ильич Брежневтиң кадыы дээш!

Йемен-совет болгаш араб-совет найырал дээш!

* * *

Эштер Л. И. Брежневтиң болгаш А. Н. Мухаммедтиң [illegible] дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг алыш часкаашкыннарыбиле уткаан.

Шайлалга найыралчы чылыг байдалга эрткен.

(СЭТА).

ВЕНЕСУЭЛАНЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

КАРАКАС. (СЭТА). Бодунуң амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалдарын экижидер дээш ажылчы чоннарның демиселин Венесуэланың Коммунистиг партиязы (ВКП) шиитпирлиг деткип турар деп, ВКП ТК-ның Политбюрозунуң медеглелинде айыткан.

Амы-чем болгаш үлетпүр барааннарының өртектери үргүлчү өзүп, ажыл тывыры чаннаап, ажыл чок чорук көвүдеп, чурттарга бажыңнары чедишпейн турар. Өртектер үш чыл дургуннда 55 хуу бедээн.

Венесуэланың ажылчы чоннарының конфедерациязы-биле болгаш Венесуэланың ажылчы чоннарының чаңгыс аай төвү-биле эп-сеткил каттыштырылгазын ВКП илергейлеп, күш-ажылчы чоннуң эргелери дээш демиселге чаңгыс эпти бижыгларынче кыйгырган.

ЯРМАРКА АЖЫТТЫНГАН

ЗАГРЕБ. (СЭТА-ның корр.). Ында чаңчыл саүлгаар садыг-үлетпүр ярмарказы ажыттынган. Бо чылын ол делгелгеде 60 ажыг чурт техника талазы-биле чаа чүүлдерин көргүзүп турар.

ССРЭ-ниң делгиирлери — эң улуг черни ээлеп турар делгиирлерниң бирээзидир. Совет кижилерниң СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин боттуг ажыл-херектерге күүседиишкин, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн байырлап демдеглээрингэ канчаар белеткенип турарының дугайында мында көргүзүп турар. Совет павильонунуң алды муң экспонат · делги п р л е р и ССРЭ-ниң үлетпүр хөгжүлдезиниң бедик деңнелин, оон даштыкыже хөй чүүлдерни үндүрер аргаларының дугайын тодаргайыбиле көргүзүп турар.

Совет-югослав экономиктиг кады ажылдажылга дугайын тускай делгиирлер херечилеп турар. Ам үеде Совет Эвилели Югославия-биле садыглажырының база бир кол чурту бооп турар.

Ярмарка ажыттынганының соонда специалистер ужуражып, техниканың болгаш технологияның чаа чүүлдериниң, үлетпүр саарылгазының дуга й ы н д а медээлерин солуужар. Хөгжүп эгелеп турар чурттарның төлээлекчилери экономиканы хөгжүдериниң айтырыгларын, чурттар аразынга экономика талазыбиле кады ажылдажылганың принциптерин сайзыралдырының айтырыгларын чанчыл апарган «төгерик стол» артынга чугаалажыр.

М. АБЕЛЕВ.

ДҮШКҮҮРЛҮГ БАЙДАЛ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Мирут хоорайынга (Уттар-Прадеш штат) индустарның болгаш мусульман чүдүлгелиглерниң аразынга мөөрсэдежиишкинниң түңнелинде 11 кижи өлүрткен, хөй кижилер балыглаткан. Дүшкүүрлүг байдал хоорайга тургустунган. Анаа комендант шагын чарлаан болгаш полицияның күштелдирген отрядтары кудумчуларда таңныылдап чоруп турар.

Раштрия сваямсевак санга болгаш Джамаат-и-ис-ислами деп недергей реакчылыг болгаш шовинисчи организациялар корум-чурум чок ол болуушкуннарны өскүткенин Индияның парлалгазы демдеглээн.

ХАЛАПТЫГ БОЛУУШКУН

МАДРИД. (СЭТА). Испанияның Малага хоорайының аэропортунга халаптыг таварылга болган: америк бүдүрүгезиниң «ДС-10» деп пассажир самолёду Нью-Йорк баар дээн ужуудуушкунунуң эгезинде улуг аңдарлыышкынга таварышкан. Испанияның «Спантакс» авиакомпаниязының ол самолёдунта 380 пассажирлер, экипажтың 13 кежигүннери олурган.

Ужудуушкун шөлүнүң хериминиң ол самолёт буза таварааш болгаш автомашиналар оруунга чуък машиназынга үскүлешкен. түңнелинде өрттенген. Пассажирлерниң хөй нуруузу самолёттан үнер аргалыг болган. Ынчалза-даа 70 хире кижи өлген, 100 ажыг кижи балыгланган болгаш өрттениишкинге таварышкан.

ПАТРИОТ, ХОСТАЛГА ДЭЭШ ДЕМИСЕЛЧИ, ШҮЛҮКЧҮ

Анголаның национал маадыры, Ангола күрүнезиниң үндезилекчизи, Ангола Улус Республиканың баштайгы президентизи, «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаар дээш» делегейниң Ленинчи шаңналының лауреады А. Нетоуң төрүттүнген хүнүнден бээр сентябрь 17-де 60 чыл болган.

Луанда хоорайдан 10 километр ыракта, Атлантика океанның эриинде ийи каъттыг улуг эвес бажың бар. Ол дээрге — Анголаның президентизиниң хоорай даштында резиденциязы-дыр. 1975 чылдың декабрь 27-де А. Нето-биле анаа ужурашкан мен.

Шериг таныылы мээң журналисчи шынзылгамны хынап көрген соонда «А витория э сэрта» «Тиилелгевис чайлаш чок») деп байыр чедирген состер-биле мени үдевишаан, президентиниң резиденциязынче киирипкен. Бичежек стол артында караа шиидиг, бөдүүн кылдыр кеттинген, бажының дыдыраш кара дүгүнүң чамдызы кажара берген кижи олурган. Ол дээрге—А. Нето болган.

Ангола улуска ынчаарда дыка берге турган. Анголаның хамаарышпас чоруун чарлаан соон дарый АКШ баштаан делегей империализми аныяк күрүнеге удур сүлчээлерин, экономиктиг болгаш дипломаттыг бузээлээшкиннерин, чепсектиг өнчүк-чөңгээлерин организастап эгелээннер. АКШ болгаш НАТО Ангола Улус Республиканы, оон революстуг чаалап алыышкыннарын узуткаарын ораалдашкан болгаш ам-даа оралдажып турар. Империалистер ол сорулга-биле чепсектиг дээрбечилерин, Мурнуу-Африка Республиканың дижинге чедир чепсеглеңген аг-шериглерин, хөлезилеңген өлүрүкчүлерин ангола улуска удур хөй удаа ыдалап келген. Ангола революциязының дайзыннарының лагеринче Пекин бодунуң шериг чөвүлекчилерин чорудуп, хөй боо-чепсекти берип, АУР-га удур хөделиишкиннерин база идепкейжиткен.

— Бистиң кол дайзынывыс — ол дээрге, АКШ баштаан делегей империализми деп оюзалап айтыр бодааш мендеп, А. Нето ынчаарда чугаалаан. Ангола улустуң илеледиг оңнүктери—ол дээрге, аныяк республикага берге үеде дузалаан болгаш дузалап-даа турар чурттар деп, президент айыткан. Совет Эвилели ангола революциязының эгезинден бээр анаа чаагай сеткилдиг дузаламчыны көргүзүп келген. Ийи чурттарның аразынга харылзааларының уламна калбарарып, совет улуска чаа-чаа чедиишкиннерни А. Нето сагыш-сеткилиниң ханызындан күзээн.

А. Нето—бодунуң эртеминиң талазы-биле улуг эмчи кижи болуп чораан. Бодунуң бүгү амыдыралын ол ангола улустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш маадырлыг демиселге бараан болдурган. Хөй удаа тудуп, хоругдаашкыннар, кара-бажыңнар, шөлүгелер-даа оон турасоруун сый шаап шыдаваан. Анголаны хостаар дээш улусчу шимчээшкиннин (МПЛА-ны) чалбымыштыг патриот 1962 чылда удуртуп эгелээн. Анголага беш чүс чылдар дургузунда тергиидеп келген португали колониаторларга удур чепсектиг демиселче чонну ол шимчээшкин кедүрген.

1975 чылда Ангола Улус Республиканы чарлаап соолунде А. Нето ооң эң баштайгы президентизинге соңгуткан. Анголаны хостаар шимчээшкиниң 1977 чылда МПЛА-Күш-ажыл партиязы кылдыр эде тургускан соолунде ооң даргазынга А. Нетону соңгаан. Совет Эвилел-биле болгаш социалистиг өске-даа күрүнелер-биле Анголаның найыралдыг харылзааларын калбартырынга А. Нето шиитпирлиг рольду ойнаан. ССРЭ-ниң болгаш АУР-нуң аразынга Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге ол ат салган.

А. Нето ангола улустуң улуг хүндүткелин болгаш ынакшылын эдилеп чораан. Муң-муң кижилер чыылган митингилерге ол хөй удаа чалбымыштыг состерин чугаалап, төрээн чуртун хостуг, хамаарышпас, чечектелген күрүне болдурарынче чаңгыс ада-чурттугларын кыйгырып келген. Хосталгаже болгаш чөптүг чорукче чүткээн миллион-миллион кижилерниң күзел-соруун илергейлээн ооң шүлүктери бүгү Африкага сураглаан.

Ангола улус болгаш делегейниң дең шилгелиг бүгү хөй-ниитизи А. Нетоуң төрүттүнгенинден бээр 60 чылын калбаа-биле демдеглеп турар. Ангола Улус Республиканың бүгү-ле можуларынга ажылчы чоннарның хөй муң кижи киржикчилиг митингилеринге А. Нетоуң национал-хосталгалыг демиселди организастаарынга, удуртурунга, Анголаның хамаарышпас чоруун чедип алганынга, камгалаарынга шылгараңгай ролюн онзалап демдеглеп турар. «Анголаны ажылчы чоннар күрүнези болдураалы. Шилип алган оруу-биле революция улам-на тиилеп турар» деп лозуңнуң адаа-биле массалыг субботникти бүгү Анголага организастаан.

Чалбымыштыг патриоттуң, ангола улустуң хосталгазы дээш коргуш чок демиселчизиниң, сураглыг шүлүкчүнүң төрүттүнген хүнүнден бээр 60 чылын ангола улус парын байдалдарда демдеглээн. Ангола революциязының дайзыннары, Мурнуу-Африка Республиканың расисчилери чоннуң тайбың күш-ажылынга моондактап, чепсектиг халдаашкыннарны кылып, чурттуң Кунене можузунуң улуг кезиин амга чедир эжелеп алган туруп турар. А. Нето мөчээн соолунде АУР-нуң президентизинге соңгуткан Ж. Э. Душ Сантуш баштаан анголаның удуртулгазы революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаарынче чурттуң бүгү ажылчы чоннарын кыйгырып, организастап, эвилелдеп турар. Бодунуң демиселинге ангола улус чааскаан эвес. Ангола улустуң улуг оглунуң төрүттүнгени хүнүнде Ангола-биле эп-сеткил каттыштырылгазын совет кижилер илергейлеп турар.

Н. СЕМЕНОВ.

СЭТА-ның корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ХАРТААЧЫНЫ ТУТКАНЫ

РИМ. (СЭТА). «П-2» деп чажыт масон ложазының удуртукчузу болгаш делегейниң ийиги дайынының үезинде фашист болуп чораан Личо Джелли [illegible].

Италияның бедик албан-дужаалдарлыг күрүне ажылдакчылары, буржуаз партиялардан парламент депутаттары, айыыл чок чорук албан черлериниң ажылдакчылары, шериг албан-дужаалдыглар, банкирлер «П-2» ложага киржип турган. Ол чажыт организация неофашистерниң хөй санныг өлүрүкчү үүлгедиглеринге дорт хамаарылгалыг болган.

«П-2» ложаның удуртукчузу Л. Джелли Испанияның республиканчыларынга удур чаалажып, Франконуң шериглеринге дузалажып чораан фашист үзелдиг кижи. Италияның амгы конституциязын ревансыдыг кылдыр өскертирерг, профэвилелдерниң болгаш чөөн үзелдиг партияларның ажыл-чорудулгазын хоругдаарын ол негеп турган. «П-2» ложа «чажыт чазак» хевирлиг хөделип, бодунуң кежигүннерин күрүне аппаратының бүгү органнарынга шургудуп киргенин Италияның Коммунистиг партиязы болгаш демократтыг өске-даа организациялар хөй удаа илередип келген.

ВЕНГР-ЧЕХОСЛОВАК ДЫҢНАДЫГ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Боо-чепсектерни эндере бүдүрериниң кыңчыктырбас дээш, чорудуушкун айтырыгларын чугаалажыышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээр, делегей харылзааларынга идегежир чорукту быжыглаар дээш Венгрия болгаш Чехословакия социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарыбиле, тайбыңга ынак бүгү күштер-биле кады туржуп турар. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары Я. Кадарның болгаш Венгр Улус Республиканга найыралдың аян-чоруу-биле барып чораан Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ЧССР-ниң президентизи Г. Гусактың аразынга чугаалажыышкыннарның түңнелдериниң талазы-биле дыңнадыгда ол дугайын айыткан.

Социалистиг чурттарның тайбыңга [illegible] хөй санныг тайбың шиитпирлери [illegible] чаңгыс эвилелдиң, сырый каттыжылгазының болгаш дем каттыштыр[illegible] хөделиишкиннерниң чугулазын, Совет Эвилели-биле болгаш акы-дуңма социалистиг өске-даа чурттар-биле ВУР-нуң база ЧССР-ниң бузулбас найыралының болгаш эвилелиниң кайгамчык улуг ужур-дузазын олар онзалап демдеглээннер.

Экономиктиг Дузаламчылга Чөвүлелиниң сессиязының XXXVI хуралының шиитпирлеринге дүүштүр социалистиг чурттарның экономиктиг интеграциязын, ийи болгаш хөй талалыг кады ажылдажылга-зын хаңыладыр болгаш оларның ажыктыг бедидер талазы-биле улам ыңайгы күжениишкиннерни кылырының [illegible] дыңнадыгда айыткан.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының болгаш Чехословакияның Коммунистиг партиязының, Венгрияның болгаш Чехословакияның аразында кады ажылдажылганың, [illegible] социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының сырый каттыжылгазының [illegible] туп турарын ийи талалар [illegible] демдеглээн.

ЧИЛИНИҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Чилиниң Коммунистиг партиязының (ЧКП-ның) медеглелин Чилиниң найысылалы Сантьяго хоорайга тараткан. Пиночеттиң шериг-фашистиг хунтазы эрге-чагыргага туруп келгенинин сес чылдарының дургузунда чуртту улуг халапка таварыштырганын ол медеглелде айыткан.

Чили улус дерани бауун чурумну шиңгыы буруу шаап, ону дүжүрер дээш демиселче улам идепкейлиг келгуруп турар. Ажылчы чоннарның хөй санныг ажыл соксадыышкыннарының дугайында, чуртта ажыл токтарының демиселиниң дугайында медеглелде демдеглээн.

БОЛИВИЯДА АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫНЫ

ЛИМА. (СЭТА). Боливияның тос департаментилериниң бежинде ажыл соксадыышкынны калбарганы ол чурттуң найысылалы Ла-Пас хоорайдан [illegible] билдирип турар. Шериг чазааның экономиктиг политиказынга ажыл соксадыышкыннарының киржикчилери шыгыы буруу шаап, эрге-чагырганы шүгүмчүлеп турар.

Боливияның «Уннинэ», «Катари», «Сигло Вейнте» деп күрүне рудниктеринге чарлаан ажыл соксадыышкынынга 50 муң ажыг ажылчыннар немей каттышкан. Чуртта шериг эрге-чагырганың хамааты эрге-чагырга кылдыр эде тургузарын шахтёрлар негеп турар.

Чепсектиг күштерниң командылалы болгаш шериг чазаа дүрген чыылдырган чөвүлел хуралдарны эрттирип турарын «Пресенсиа» солун бижээн. Эрге-чагырганы хамааты чазакка шилчидип берип болур бе деп айтырыгны ол чөвүлел хуралдарда чугаалажып көрүп турар.

Дайып чепсээ Каттышкан Штаттар делегейниң кайы-даа чүгүнге моонзээрин күзеп турар.

ЧУРУКТА: АКШ-тың «Энтерпрайз» деп авиадажыкчызы.

«Шынның» конкурузунга

КАДЫН-БАЖЫ — МӨҢГҮН-ТАЙГА

«Бодум дагның баарында бол,
Бодал чүрээм бажында чор».
Р. ГАМЗАТОВ.

Хоочуннуң сөзү

— Ойрот-Турага эртен үш сургуул чылдар ме... бойдустуң черлик, дошкун чаражын таныш алырынга, оон эгин [illegible] ... Орус, казак, тыва... аныг оолдар, кыстарның Даг-Алтайның делгемнеринге гуруттурган интернационалдыг ... бистиң крайның ... Кадын ... дагларындан ... метр ... Белуханың ... Ойрот ... 1898 чылда Томск университединиң профессору В. В. Сапожниковтуң баштаткан экспедициязы, а мугур 40 чыл эртенде ужар чүүл техника ... кижи-культура ... Ю. П. Шкодинский ... бистиң бо ... үе—1938 чылдың сес ай эгези —мээң сагыжымда балалып четпес ... Белухаже ыяк ... вершиналарын ... бистиң Белухаже үнүүшкүнүвүс капсырлажы берген тургаңын ...

Белухаже орук-суур кугеттүг Кадын хемниң ... демги ... шапкын ... суранзаа чазаглыг оруун, Чике-Таманның (Чинге-Буттун) бедик арт-сыннын, тайга-тандының тандалай ... эртен ... Адыжын билдинмес улуг-бичи дагларга, ... хемчигештерге хүрээлеткен Белуханың кодандеңизкээринче кирери ... аңгыне-туругларлар ... тывар ... Чемал курортка ... Оюн ... Казак, Тестиң Чооду Чалбаа, Таңдының Оюн Лаа-Хоо, Бии-Хемниң ... Шимбай, Улуг-Хемниң Тамара Нарбу, Чаа-Хөлдүң Түвүш Балыр-оол —шупту ... культура ... чуглаар кааш ...

Кадын-Бажын ашканывыс ... М. В. Калининниң ... Екатерина Ивановнаның директоры турганы, серипп даг агаарлыг Чемал курортка дыштанып ... бис. Чемал — хары-угаа хемниң, суурунуң, дыштанылга черинин-даа ады. Ол дугайында алтай чогаалчы Павел Кучиякты мындыг шүлүү-даа бар:

Көгерерген мөңгн доштан
Көшке-туруг ажыр шураан,
Хаттан, куштан дүрген Чемал
Кадын-Хемче ужун кирген...

—Хепертеп, 1946 чылдың сес айда, Тывага национал хостаалгалыг революцияның тииләңингэн бээр 25 чыл ... деп турда, мээн адымга Кызылдан мындыг телеграмма келген:

«Альпинист эш Кыргыс Сидоров ... революцияның ... Мөңгүн-Тайгаже ... Москва экспедициязы ... Мөңгүр-Ааңдыкче ... бистиң ... культура ... ТАР-ның Күш-культура болгаш спорт талазы-биле ... П. И. Горбунова».

Харысалга-даа бедик ... улуг! Мөңгүн ... Тывада ... Чеди Сибирьниң эң-не бедиг, далай деңнелинден 4030 метр ... Мөңгүн-Тайгажыт — бис эштиг үнерин база ... техниказы —дош кежээ, хая шаанчаа, ... «Кусканыс чогуп бүткен бола-дыр, Кыргыс! Байыр чедирип тур мен!—Никольский В. Н. 1946 чыл март 3. Москва».

Б... ан В. В. Никольскийге баштаткан Москва экспедициязы-биле кады Тывадан бистер — хаакчы-турист Түлүш Кунгаа, солун ажылдакчызы Виктор Сандан, цех мастери Ондар Сундуй база мен Мөңгүн-Тайгаже дегерниң туруузу, ... чамдык ... ам ... оран-тандызынын ... деп барды ... Мөңгүн-Тайганы ... ССРЭ-ниң ... партияның Тыва область комитединиң ... эш С. К. Токага ... телеграмма ... бис.

— Белуханың соонда, ийи дугаар ... удуркан бедик ... «чаарап келген чүве!—деп ... Кыргыс ... тайгажы ... мен... Мөңгүн ... «... дээр хол үжүү-биле ...

—Ийет! Оорган бээр, бо хүннерге чедир, чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан келген туристер, республиканың «Демир-Сала», «Мөңгүнер» клубтарының кежигүннери, түс черниң аңнактары болгаш школачылары ... альпинистер ... Мөңгүн-Тайгаже үнүүшкүнүң чүгле Совет Эвилелиниге эвес, харын делегей альпинизмынга ... ам-даа чурттап, ажылдап чоруур өңнүүм — СЭТА-ның даштыкыда фотокорреспондентизи Валентин Соболевтиң кайгамчык чуруктарын теп парлаан ... эштиң хуулу-биле чоргаарланыр мен! Эрткен чылын —Хан-Тенгриниң, бо чылын Эверестиң дээрде шаштыккан ... совет альпинистерниң чайынналчак тиилелгезин, бодум кириишкиним-биле бир ...

... бистиң ... Эвилелиниң ... «... —деп ... Шимбай Сүлдеевич ... Оон ... ам-даа үндүрттүлевишаан.

Кызыштап ... тап көөрүмге, хавактыг борт кеткен бажы арай бурунгаар үзегер, холу ледоруб — дош ... дүнчак, диско — дагны орус чүткүп үнүпкен дег, шенектелчек бодду. Ол бүгү оон чонуп-кыраанының демдээ эвес, күш-ажылчы, туре-сорт ... деп чүве илдец.

С. МОЛДУРГА.

ТӨӨГҮЛҮГ ОРУК

Кандыг-даа улус-чон шаг-үелерниң ... ынаныкшыкнарын шлергейлеп турар тускай эрткен оруктуг. Тыва улуска ... тарлар (уйгурлар ... ынаттар, алтайлар болгаш оон-даа өске). Эрте-бурунгудан бээр ... манжур-кыдат чагырыкчылар ... шериг ... ол ... олар ...

XVIII вектиң ... Казахстанның ... уйгурлар ... тургап ... кылаттар хей удаа халдап ... Шанак ... хостаалгага ынак улус-чон ...

Эгезинден-не, эллерген кыдаттар боттарын ... империализмин ... ... мактар. Улуг ... хөй ... Азия ...

Эрге ... уйгурларның ... Алмат биле ... Матиня ... Кульджа ... амылыр ...

Кылаттын ... уйгурларының болгаш ... эзеп саныг улустарны (аймактарны) бастыш дорамчылап, оларның ... тоомчага албайн турарлар. Ында кылат эвес национальгарыны ... чылатчыларынын» дурум чон ... политиказын кылат ... чудар чоргузуп турар.

У. солун кинонун үжурлуктары ... лыы салгалды келир үезинге бүдүрелче кыйгырып, патриоттар ... Шыпап-ла хамык ... чогаалчы Зия Самадинин «Манихан» деп ... идеязы база-ла ... Ол-ла солун төөгү материалынга ... чогаалды кол ... Юрий Вейбо ...

Мурнуу Казахстанда амгы уйгурларның эртем-культурлуг депшилгезиниң ... көргүзүп чоргаарланыр.

Бо кинонуң ... солун кинонуң кол рольдарын талантылыг совет актёрлар Тамара Яндиева О. Амангельдыев, Ю. Саитов, Б. Омаров, В. Ватаев болгаш өскелер-даа ойнааның магадалыы.

С. САНДЮ,
көрүкчү.

ЧАА МАРКАЛАР

Совет шериг ажылдакчы болгаш теоретиги Б. М. Шапошниковтуң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болганынга тураскааткан почта маркасын ССРЭ-нин Харылзаа министерству кылып үндүрген. Ында оон чуруун парлаан, бижиинде мынча дээн: «Совет Эвилелиниң маршалы Б. М. Шапошников 1882—1945». Бижик шевергин марканың чуруукчузу — В. Никитин.

Ол-ла шагда Мурнуу Африканың Африка национал конгрезиниң үндезилээнинин 70 чылынга тураскааткан почта маркалыг база үндүрген.

ШКОЛАЖЕ

Автоматым, пистолетим,
Астып алыр селемем-даа,
Адыр-дүүрге, рогатка дээш
Адар-боолаар чепсээм-не
хой.

Мичалза-даа шуптузун на
Ыяштан чазаан эттер чүве,
Оларымны тудуп суйбап,
Ойнап келдим, элей берди.

Өзүп келген кижи-дир мен,
Өөренир үем келген.
Ок-боодан шуут чарлып,
Оваалаандыр онтапкан мен.
Кыдырааштар, номнар
чүктеп,
Кызыл чечек холга туткаш,
Школаже үдеттирип,
Ырлыг-хөглүг базыпкан мен.

Т. ТҮЛҮШ.

АЛЁ-АЛЁ

Эргим ынак ээжимге
Элээн үр-ле дуушпадым,
Телефонум туткаштын
Дегийт-дүрген долгаптайн.

Алдап чеди—ужен беш —
«Алё-алё, Алёна!
Алдын-Чечек-тир мен, эш.
Кандыг тур сен, харыла.

«Экис-экис, эки, эш,
Эки тур мен, Алдынай.
Дуңмам, акым, угбамга
Дузалажып туру мен.

Бажың иштин арыглааш,
Хамык хевин бастыпгаш,
Парк кирип ойнаар бис —
Кады бараал, Алдынай!

Алё-алё, Алёна,
Амырадым —ынчаалы,
Чедип көөр сен шииме, эш.
Четтикпейн манаар мен»

Н. ОНДАР.

ТУРАСКААЛДЫГ ЧАГАА ХАПТАРЫ

Курскиниң юбилейинге тураскааткан уран чуруулгалы маркалыг чагаа хаптарын ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу үндүрген. Чагаа далында бижик: «Курск хоорай 950 харлаан, революция болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларынга тураскааткан чуруктар» Южно-Сахалинскиниң чүс чыл оюнга тураскааткан тураскаалдыг чагаа хаптарын база үндүрген.

(СЭТА).

Л. ВОРОНКОВА.

ЫНЧААР, МЫНЧААР

— Алимджан! кайнаар үне бердин?

Бөрүп кааны ол-дур ам. Лалиниң ... карактары ... чүнү-даа көрүп каар.

— Виноградтың хөнниг салбаандан бөрем — деп, Алимджан дидин.

— Авам ... чаа салып бедиктелгеш, винограды сенээ дужурып бээр. А оон ...

Алимджан бажының ... салбыт-салып ... кайнаар ... чокпак-чокпак виноград салбактарын магадап көрген, олар ...

— Авам ... Ында ам кушкан ...

Алимджан рогаткамын ...

— Каннан бардың, эй, Алимджан! Рогаткаң онта, кушкар өлүрүп болбас!

— А бир эвес виноградты ол чий берзе?

— Виноград сенээ-даа, кушка-даа четчир. Ийи-бир чимис кат дээш куш хөөкүйнү өлүрүп херээ чүл?

— База хоржок ышкажыл?

— Хоржок болбайн. Ам харың холун ...

Уббазы ... тавак салып берген. Мичалза-даа Алимджан ... хааргаан далганнар чыткашын көрүп каан. Бир далганың алгаш, херим иштинче халып үнген. Ол шаблиге ынак эвес турган.

— Алимджан! Кайнаар маңнай бердин?

Лали ... Мичалза-даа Алимджан ... Юсуфтуң ...

— Дузалы чок ... Юсуфке ...

Юсуф — Алимджанның эжи. Ол ынак эвес, чүгле орук ... чурттап турар. Алимджан хааргаан далганың чивишаан. Юсуфче таваар базып орган. Ол оруктуң кыдыы ... буттарын ... доозун булут ышкаш ...

«Лали ам мени көрүп база, доравы-ла ... Алимджан, ... бардын, ... болбас!» — деп ... Алимджан ...

Хепергеш машина дагылар. Алимджан сырбаш дээш, кадыг ... деп чыткан.

— Эй, хенаигбей! Бир эвес ам мындыг шуурган доюлдурар болзуңза, сенээ багай болур эвеспе! — деп, чолаачы алгырган.

Аажок улуг машинада дагдег хевеп чүдүрүп каан болган. Алимджанның ачазы база ... машинада хевеп сөөртүп турар. ... чок, демей ле ...

Алимджан Юсуфтуң херимин ажыдыпкан. Юсуф ... Юсуф ... тыква вареньезин чип олурган.

— Кээп олурувут, чи — дээн.

...

— Юсуф-джан, херим иштин ширбип аштаар херек. Улуг сакпын ишти чүнү чип олур сен? Ынчап болбас болгай. Юсуф. Өйлеп, бичии тавакка каап алгаш, чи — деп, ол чугаалаан.

...

Мичалзан ол чаза берген.

⊙ ⊙ ⊙

[illegible]
[illegible]
[illegible]
«Оол-даа дүрген, оон-даа
бедик
[illegible]
дээр
[illegible]

⊙ ⊙ ⊙

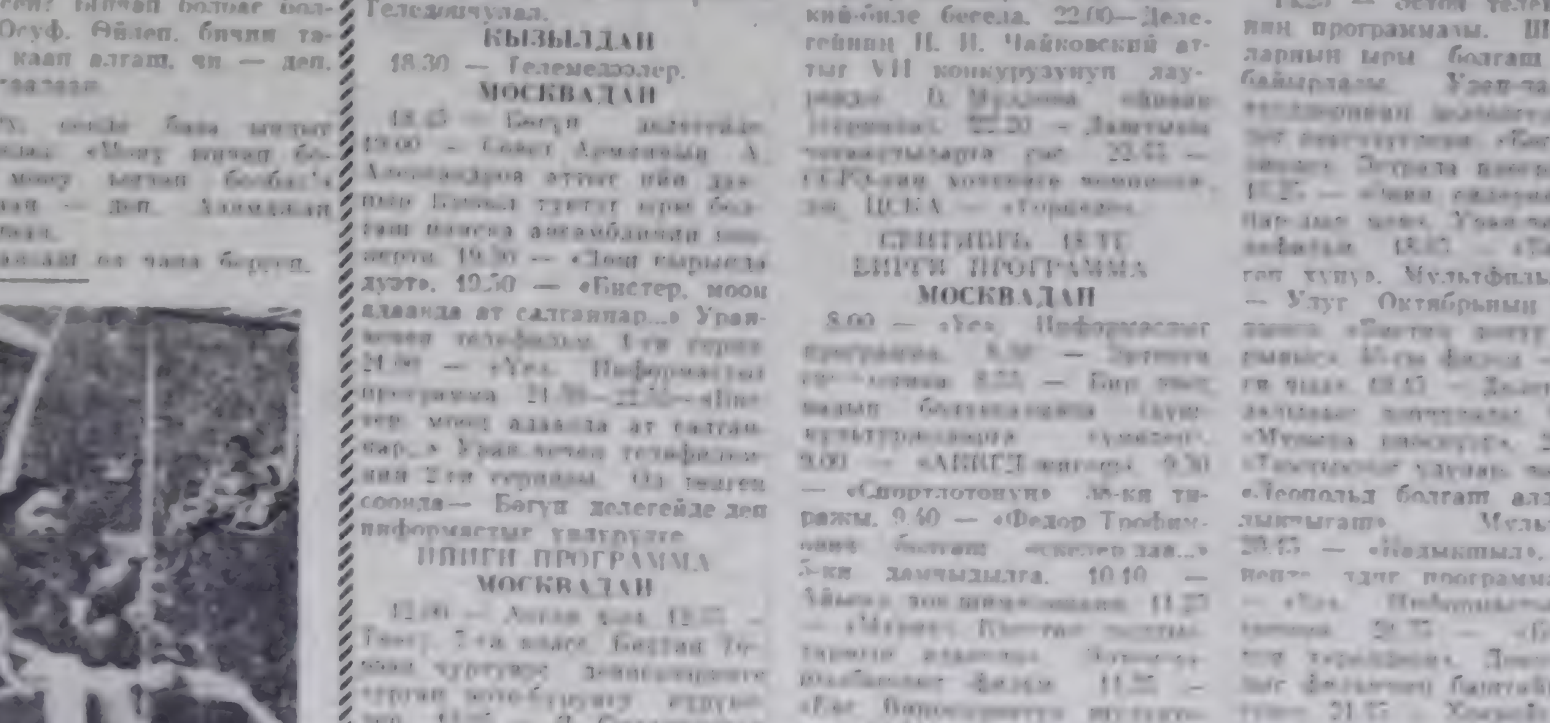

СЕНТЯБРЬ 17-ДЕН 19-КА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Болгарияның уругларның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.40 — «Доостунмаан кичээл». Уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 10.50 — «Хонарның В. Дуров аттыг театрында». 11.25 — Телемедээлер. 11.35—14.15 — Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 15.35 — «Хостинье Пето». «Даңзы... шулдукчылары». Документалдыг фильм. 15.45 — «Героизм». Ленинградтың ... ... «Мени тери...». Фильм-концерт. 16.15 — «Режиссёр». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.45 — «Шыдыраа школазы». Ак терге. 17.15 —БАМ-ны тудуп тур бис. 17.45 — «Улустуң чогаадыкчызы». Теледончулал.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Совет Армияның А. Александров аттыг ыры ... шаршанының ... ансамблиниң концерти. 19.30 — «Зоя кырынга дуэт». 19.50 — «Бистер, моон адаанда ат салганнар...» Уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30—22.50—«Бистер, моон адаанда ат салганнар...» Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. Ол төнген соонда— Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — ... 12.35 — ... 2-ги класс. Бистиң ... чурттуңуң ... 13.05 — Л. Соловьёвтуң ... 13.35 — «Бадыр болгаш ... быс». Школачыларга эртем-тайылбырлыг программа. 14.20 — «Флотту чуруп тур мен». Л. Соболевтиң чогаалдарының ырыларындан. 15.10— ПТУ сургуулдарынга. Ийиги биология. Бүрел салгалы болгаш эскерикчиг чорук. 15.40 — «Баргузинниң чайы». Эртем-шинчилелдиг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.30—Чаңсар. 18.30— «Хоочуннар». Документалдыг телефильм ...

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «СЭКП-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». Даштыкыда ... 19.10 — «Аныг тоол». Информастыг-публицистиг программа. 19.30 — Чаңсар.

МОСКВАДАН

19.45 — «Тамчыктыг уругла чаштар!». «Кабача Бахрайниң салгаалдары». Мультфильм. 20.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — «Уругларга бүзүрел». Ужар чүүл Маршалы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Е. Я. Савицкий-биле беседа. 22.00—Делегейниң П. И. Чайковский аттыг VII конкурузунуп лауреады Д. Мурдова ... 22.30 — Дамчыдылгалар ... 22.45 — ССРЭ-ниң хоккейге чемпионады. ЦСКА — «Торпедо».

СЕНТЯБРЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир ... шалын болгаш ... культуржа ... 9.00 — «АИВЕД»-ынгары. 9.30 — «Спортлотонуң» 36-кы тиражы. 9.40 — «Федор Трофимович болгаш «чеелер-даа...» 5-ки дамчыдылга. 10.10 — ... 11.25 — «Мүнү». Кызылдаа ... Шыбыкыннаг фильм. 11.55 — «Ене. Виноградтуг ...». 12.30 — «Бичии ...» (Бичии ... тураскаалдыг ажыттынганының дугайында). Новороссийскиден репортаж. 12.45 — Москваның ... рит оркестриниң ыры болгаш пляска ансамблиниң концерти. 13.35 — Арга-ыяш ажылдакчыларының хүнү - уткуштур. «Тайга ...». Телеочерк. 14.05 — Бөгүн делегейде. 14.20 — Экранда кинокомедия: «Кубань казактары». Уран-чечен фильм. 16.20 — «Дериг аймыраар ...». 17.20 — Политиканың ... В. П. Зрятбатуун беседазы. 17.50 — «35-ниң ырлары». 18.30 — ... Ю. А. Журбатуң беседазы. 19.15 — «Бүгү ... ». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.45 — Кремльдиң Съездилер ордузунга уран чүүлдер мастерлериниң концерти. Ол төнген соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

13.25 — Эстон телевидениениң программазы. Школачыларның ыры болгаш танцы байырлалы. Уран-чечен ... 14.25 — ... 15.25 — «Ыяш ...». Уран-чечен телефильм. 18.00 — «...». Мультфильм. 18.15 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң дөгү ...». 65-ги фильм — «1962-ги чыл». 18.45 — ... 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 — «Тамчыктыг удуваа чаштар!». «Леопольд болгаш алдын балыкчыгаш». Мультфильм. 20.15 — «Надмкиыл». Эртем-шинчилел программа. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — ... Документалдыг фильмнерни баштайгы көргүзүү. 21.55 — Хоккейга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Химик» (Москва). 2-ги болгаш 3-кү периодтар.

СЕНТЯБРЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — «Зарядкаже чыскаалыңар!». 9.00 — Соңгу-Осетия АССР-нин ... «Алан» ... ансамблиниң концерти. 9.30 — «Оттурукчу». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыл». Эртем-популярлыг программа. 11.45 — «Эргелиг почта». Музыка программазы. 12.15 — «...». 12.30 — ... 12.50 — ... 13.15 — «Мультфильмнер». 14.45 — ... 15.15 — ... 16.00 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 17.00 — Бөгүн Арга-ыяш ажылдакчыларының хүнү. ССРЭ-ниң Ыяш ажылагыйының талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Г. И. Воробьев-биле беседа. 17.45 — «Бистиң байлыывысты хулээп ап көрүнер». Арга-ыяш ажылдакчыларының ... музыка программазы. 18.50 — «Золотой ...». 18.55 — Мультфильмнер программазы. «Сааск ... ». ... 19.45 — Сонгу-биле ужураажыышкын. 20. Бизе — «Кармен». ССР Эвилелиниң ... Улуг театрының ... 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.50 — ССР Эвилелиниң ... Улуг театрының «Кармен» деп ... Ол төнген соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.30 — «Балдыпаар-даа болза, бүдүрмейн эвес». 15.20 — «Дой. Бетонн. Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.55 — Л. Бетховен. № 5 симфония. 16.10 — «Могаадычал кадынныг». Мультфильм. 16.30 — Спортчу гимнастикага ССРЭ чемпионады. Челябинскиден дамчыдылга. 17.15 — «Доора мындаантааларның ...». Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 18.20 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң доңчу памдарывыс». 47-ги фильм — «1963-кү чыл». 19.20 — Бистиң ... 20.00 — «Тамчыктыг удувап, чаштар!». «Пайтиң ... ». 20.15 — Документалдыг фильмнер программазы: «Хериглер ...». «Сеп ажылдап ... ». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — «Сатан болбас». Уран-чечен фильм. 22.35 — 23.40 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Пахтакор» — «Спартак». 2-ги тайм. Ташкенттен дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИН

АГААР

Бөгүн республикада бүргеп ... Ыяк чаг ... 12—18 градус.

Кызылга бүргеп ... Дүне бичии чаъстаар, хүндүс ...

Хүндүс ... температуразы 15—18 градус.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ярослав Мудрый» 9.30, 12.20, 17.10, «Сүнезин» 15.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тажы-дуулар» 9.30, 11.00, 12.30, «Кыштаар» 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мөң ...» 15.00, «Кымда-даа ... бар» 11.30, 19.00, 21.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистеринин 2-37-13, пропаганда килдизинин 2-31-75, культура килдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47, үлегерлер килдизинин 2-31-75, чагаа килдизинин 2-41-27, информация килдизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чарлыыр килдизинин 2-32-75 телефоны болгаар.

Чагыг № 1555

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01478

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 218 (12007) | 1982 чылдың сентябрь 18, суббота | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ЧОННУҢ ЧҮРЭЭНДЕ МӨҢГЕЗИ-БИЛЕ АРТКАН!

Эргим новороссийжилер!

Силерниң хоорайыңарны фашистиг эжелекчилерден хостааның 39 чыл оюн-биле холбаштыр чүректиң ханызындан изиг байырны силерге чедирип тур мен. Чалбыыштыг болгаш кадыг-дошкун тулчуушкуннарның төвү болурунга Новороссийск бодунуң төөгүзүнге чаңгыс эвес удаа таваржып келген. Ооң алдарлыг маадырлыг чоруун, революстуг улуг ачы-хавыяаларын бүгү чон хүлээп көрген.

Чылдар эртип турар, ынчалзажок Новороссийскиниң чөрүнге тулчуушкуннарның маадырлары кижилерниң өөрүп четтирген чүректеринде чурттап чоруур болгаш мөңгези-биле чурттаар. Силерниң бөгүнгү ажыдып турар Мемориалдыг комплексиңер оларга тураскааттынган. Ол тураскаал салгакчыларның — коммунизмниң улуг херээ дээш демиселчилерниң бузулбас харылзаазының [illegible], хосталгага, хамаарышпас чорукка болгаш аас-кежиктиг амыдыралга бистиң чонувустуң эргежок революциязының чалбыыштыг хүннериниң, Ада-чурттуң Улуг дайынының чаңныг дег чылдарында камгалап турган кижилерни алдаржыдып турар.

Эрткен дайынның киржикчизи, бичии-черже мен, ол тураскаал оңза эргим үнелиг. Новороссийскиниң дайын үезинде бээр билир мен. Өрттүң ыжынга шыва алыскан болгаш үрелдип калган силерниң [illegible] нарны дайзын тиилеп шыдаваан. Новороссийск тулчуп турган. Хоорайның чурттакчылары [illegible] биле демнежип алгаш, тиилелгени хандырган. Хоорай чурттакчылары [illegible] отрядтарынга кирип алгаш, тылга маадырлыы-биле демисежип турган.

Барык дөрт он чылдар хүрээзинде Новороссийскиниң кырында, бистиң бүгү чуртувустуң кырынга [illegible] турар-дыр. Совет кижилер тайбың күш-ажылды [illegible] болгаш бүзүрелдиг кылдыны дээш партия, Совет күрүне бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

Чаагай калыкшылды, аас-кежикти, коммунистиг [illegible] планнарын боттандырарынга [illegible] силерге. [illegible] чурттакчыларынга күзедим.

Л. БРЕЖНЕВ.

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛУ

Декабрь 18-те—Коммунистиг субботник

ИНИЦИАТИВАНЫ ИЗИИ-БИЛЕ ДЕТКИП ТУРАР

ССРЭ-ниң тургустунганының алдарлыг 60 чылын төлептиг уткуур дээш бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары социалистиг чарышты улам калбартып турар. Бүгү чоннуң чарыжының мурнуку одуруунда—найысылалдың күш-ажылчы коллективтери. 550 муң ажыг москважылар патриоттуг ол шимчээшкинге идепкейлиг киржип турар.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскаадыр коммунистиг субботникти декабрь 18-те Москвага эрттирер дугайында найысылалдың хөй коллективтери эгелекчи санал киирген. Патриоттуг ол инициативаны Москваның хөй бүдүрүлге коллективтери изии-биле деткээн.

«Улуг эгелээшкинниң» төрээн чери **Москва-Сортировочнаяның локомотив депозунга** хөй кижи киржикчилиг митинг болган. Ооң киржикчилери бедиткен болгаш тодаргай хүлээлгелерни алган. Субботник хүнүнде 11 локомотивтерни болгаш бир кранны септээрин, чүък сөөртүр 170, пассажирлер аргыштырар 72 составтарны камнап алдынган электроэнергия-биле ажылдадырын олар шиитпирлээн.

Бо чылдың декабрь 18-те болур коммунистиг субботникке **«Главмосстройнуң» бажыңнар тудар № 1 комбинадының коллективи** баш бурунгаар белеткенип, тодаргай планнарны ажылдап кылган. Камнап алдынган материалдарбиле 76 квартираларны тударын коллектив шиитпирлээн.

Патриоттуг инициативаны Москва областының ажылчы чоннары изии-биле деткип, боттарынга чаа-чаа хүлээлгелерни ап турар. **Подольскиниң кабель заводунга** болган митингиге ажылчын З. Саффоникова мынча деп чугаалаан:

— 1982 чылдың декабрь 18 бистиң чалгыннанган күш-ажылывыстың байырлалының хүнү болзун! Камнап алдынган материалдарны болгаш электроэнергияны декабрь 18-те ажыглаар бис.

Орехово станциязының локомотив депозунга болган митингиге электровоз машинизи И. Баурин санал бергеш, субботник хүнүнде эң-не бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче болгаш бүгү эштерни кыйгырган. Ол хүн ийи электровозтарны септээрин ажылчыннар шиитпирлээн.

Домодедово районда «Коммунизмниң херели» совхозтуң тараажылары, малчыннары, механизаторлары Москваның мурнакчы бүдүрүлге коллективтериниң патриоттуг инициативазын база бүрүн деткээн.

«ССРЭ-ниң юбилейинге — бистиң шалыңны күш-ажылывыс, инициативавыс болгаш чогаадыкчы тывынгырывыс» деп лозунгну ажылчылар коммунистиг субботник хүнүнде ажылдаарын Москва чоогунуң күш-ажылчы коллективтери шиитпирлээн.

МААДЫРЛАРНЫҢ ТУРАСКААЛЫ—ЫДЫКТЫГ

НОВОРОССИЙСК. (СЭТА). Цемесск буттаның чоогунга далай чалгыын, аңаа бомбаларның, снарядтарның частыышкыннарынга десант корабль торулбайн, эрикче шургуп чедип келген. Совет дайынчылар дайзынның турушкарынче шуурган дег халдап кирипкен... «Бичии чер» деп тураскаал-ансамбль далайдан ынчаар көстүр. Хамааты болгаш Ада-чурт дайынчыларының маадырларынга тураскаадыг комплексти тургузар талазы-биле ажылдар Новороссийскиде доозулган.

Комплексти ажыдарынга тураскааткан байырлал фашистиг эжелекчилерден Новороссийск хоорайны хостаандан бээр 39 чылы-биле холбаштыр. Дайынның хоорайлары маадыр-хоорайлардан, чаржып турар областардан аалчылар ол байырлалга келген.

«Революцияның далай шериглеринге» тураскаалдың, «Камгалалдың шугуму» тураскаалдың баарынга, комплекстиң өске-даа тураскаалдыг черлеринге чечектерни салган. Ол дээрге — Төрээн чурт дээш кадыг-дошкун шылгалдаларның чылдарында амызын берген маадырлары бүгү чоннуң ханы ынакшылының демдээ-дир. Хөй-ниити [illegible] болган күш-ажылдың [illegible] келген аалчылар В. И. Ленинниң тураскаалынга чечектерни аппарып салган.

...Шериглиң хүндүлүг таңныылынга үдеткен болгаш бодунда туктарлыг бронетранспортер далай эриинче углаан чоруур. Байырлалдың шинчизин киир шимееткен кудумчуларны оол эрткеш, маадырлыг камгалал шугумунуң мурнуку одуруун чоргаа ол чорупкан. «Ол шынапла «Бичии чер» — үжен дөрбелчин километр безин четпес девискээрлиг, ынчалзажок чоннуң бердинген маадырларының ханы төгүлген базым чер безин улуг чер болу бээри ыжкаш, ол улуг болу берген чер» деп, эш Л. И. Брежнев [illegible] рының номунга бижээн.

Маадырларның эрес-дидим болгаш коргуш чок чорууну херечизи болуп, холунда граната туткан кара-далайжы матростуң тураскаалы мөңгези-биле турупкан. Далай [illegible] болгаш дайынчылар ооң чанынга чыскаалыпкан. Маадырлыг десант шериглериниң дугайында фонограмма — тоожу дыңналып турган.

«[illegible] тылары» дыңналып келген. Митинг эгелээн.

Тураскаалдың [illegible] байырлалдыг өзүү-биле ажыдарынга холбаштыр [illegible] нарынга эш Л. И. Брежневтиң байырлыг чагаазын чыылганнар диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. СЭКП-ниң Краснодар крайкомунуң бирги секретары В. И. Воротников байырлыг чагааны номчаан.

Новороссийск дээш. «Бичии чер» дээш боттарының амызын берген маадырларның тураскаалының минута [illegible] лери бүт кырынга тура кылган. «Новороссийскморстрой» [illegible] бригадири В. С. Логинов, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, [illegible] лы, хоорайның хүндүлүг хамаатызы Е. Я. Савицкий, СЭКП-ниң Москва хоорайда комитединиң секретары Б. Н. [illegible] митингиге чүве чугаалаан болгаш Новороссийскиниң камгалакчыларының маадырлыг чоруу совет кижилерниң чүректеринге кезээде эртип калыр деп онаалап демдеглээннер. Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш тайбың шылээн ажылдаар болгаш чурттаар [illegible] ка хандырып берген СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың мерген угаанныг политиказын митингиге чүве чугаалаан [illegible] деткээшкин илереткен.

Артиллерия салюдуу [illegible] турда, кызыл кокааны үзе кезипкен. СЭКП ТК-дан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден, РСФСР-ниң Дээди [illegible] болгаш [illegible], СЭКП-ниң Краснодар [illegible] болгаш улус депутаттарының край Совединден, партияның Новороссийск хоорkomундан болгаш хоорай Совединден, бичии-черже холбаштырган [illegible] чыларындан чечектерни [illegible] аппарып салган.

«Бичии чер» — совет кижилерниң маадырлыг болгаш [illegible] демдээ. Совет улус черниң делгем-мөңгеде алдары болган. [illegible] маадырлыы-биле тулчуп турган чериниде «Бичии чер» совхозтуң тарылга шөлдери чаттаан, [illegible] ра туттунган, кат-чимис тараап шөлчүгештер калбарган. Өлүр чаагай тураскаал ында база тургустунган. Маадырларның тураскаалы — ыдыктыг.

Капитал тудуг

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Сес айларның дургузунда республикада акшаландырылгазының бүгү дестеринден кезели-биле көвүдүг тудуунуң эргелелиниң бүдүрүлге баазазы, даараныкча фабриказының административиг корпузу, «Шагонартэнергострой» трестиң бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин эргелелиниң баазазы, 1,5 гектар шилдиг теплица комбинады, Сельхозтехкүргомунуң өөредилге-курс комбинады, бараан складтары, электри дамчыдылгазының 230 километр узун дурттуг шугумнары, ниити ажыглалдың 24 километр оруктары, ниити шөлү 45,8 муң дөрбелчин метр чурттаар бажыңнары ажыглаалда кирген. Ниити билиг школалары, уруглар албан черлери, культура-амыдыралдың тудуглары база ажыглаалда кирген.

Кадыр ажыл-агыйы талазы-биле «Шивилиг» совхозка 1200 баш инекке ферма дужаатынган, 16,8 муң баш хойга кажаалар, 4,5 муң тонна массага силос болгаш сенаж салыр тудуглар, 1,5 муң тонна минералдыг чемишкидилгелерге складтар. [illegible] ногаа болгаш картофель шыгжамырлары ажыглаалда кирген. 27,1 муң гектар одарларны суггаттыг болдурган, 800 гектар черлерниң суггарылга системазын эде дерээн, 254 гектар шөлдерниң чаа суггарылга системаларын тудкан.

Уаус ажыл-агыйының бүгү адырларынга кол фондуларны ажыглаалга киирери бо чылын 2,6 хуу өскен, а үлетпүр тудуунда—13,9 хуу болган. Бо чылын чурттаалга тудуунуң талазы-биле капитал салыышкыннар элээн эки шиңгээттинип турар, өзүлде 11,8 хуу, уруглар албан черлериниң тудуунда өзүлде 45,4 хуу, кадык камгалал тудугларында—56,4 хуу, амыдырал хандырылга тудугларында 17,6 хуу өзүлделиг болган. Ажыглаалга киирип турар объектилер вайы-биле бараанның тудуг продукциязының хемчээли эрткен чылдың ол-ла үезиндээзинден 20,5 хуу хөй.

Тудугла күш-ажылдың бүдүрүкчүзү [illegible] планын сес айларда ниитизи-биле 107,6 хуу күүсеткен, а бригада керээзи-биле ажылдап турар организацияларда 102,3 хуу болган. Ажылдап турар бир кижиге онаашпыр ажылдап кылынганның эрткен чылдыңындан 2,9 хуу өскен. Бо талазы-биле бедик көргүзүглерни «Кызыл тудуг» эргелели, № 18 КМК, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели, «Кызыл [illegible] тудуг» эргелели, № 621 КМК, «Востоксантехмонтаж т р е с т и н и ң» КМК-зы, «Тыва септелге-тудуг» трест болгаш өске-даа чамдык тудуг организациялары чедип алган.

Ынчалзажок капитал тудугда байдал дүвүренчиг боор артпышаан. Кол фондуларны ажыглаалга киирериниң тос айлар планы чүгле 54 хуу күүсеттинген. Элээн хөй объектилерни болгаш күчүлерни ажыглаалга киирериниң хуусаазы узамдыкан. Капитал салыышкыннарның болгаш тудуг-монтаж ажылдарының аныттынган хемчээли 79 болгаш 81,7 хуу ажыглаттынган. Тудуг организацияларының керээлиг ажылдар планын 87,6 хуу, бараанныг тудуг продукциязының планын 65 хуу күүсеткен. 54 тудуг организацияларының 42-зи боттарының күжү-биле тудуг-монтаж ажылдар планын сес айларда күүсетпээн болгаш 7 миллион ажыг рубльдиң ажылдарын чедир кылбаан. № 42 тудуг эргелели, № 20, 3 КМК-лар, № 1 орук-тудуг эргелели, «Красноярск ГЭС тудугнуң» № 2, 3 КМК-лары, Сельхозтехкүргомунуң тудуг-септелге участогу чылдың эрткен үезинде багай ажылдаан.

Чурттаалга, культура-амыдырал тудуунда хожудаашкын ам-даа уламчылавышаан. Ол сорулгаларга тускайлаан акша-хөреңгилер 77,4 хуу ажыглаттынган. Сес айларда чурттаалга тудуунуң планы 52,9 хуу болганган. Бо чылын ажыглаалга кирген бажыңнар саны эрткен чылдың ол-ла үезиндээзинден эвээш. Ниити билиг школаларының тудуу хожудап турар, аңаа тускайлаан акша-хөреңгилер 33,5 хуу ажыглаттынган. Ооң түңнелинде 2580 олуттуг школалар өөредилге чылының эгезинге чедир ажыглаалга кирбээн.

Планныг даалгаларының күүсеттинмейн барганы дээрге тудугларда күш-ажылды чогууру-биле организаставаанын, тудуг материалдары-биле чедир хандырбааның чылдагааны-дыр. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын чеди айларда 23 организация күүсетпээн, 19 бүдүрүлге харын кудулаткан. Ооң хараазындан чидириглер беш миллион ажыг рубль түннүг.

Ооң-биле кады тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин улгаттырар чоруктар бар. Тудуг ажылдарының бот-үнези ниитизи-биле планнаттынганындан 0,7 хуу улуг. «Красноярск ГЭС тудугнуң» № 2 КМК-зы артык чарыгдалды 44,2 хуу, № 14 механизация эргелели 24,8 хуу, ИХМ-ниң капитал тудуг килдизиниң септелге-тудуг бүдүрүлгези 21,3 хуу, № 1317 КМК 25,5 хуу чедирген. Ол дээрге үстүнде организацияларның удуртукчуларының ажыл-агыйжы эвес чоруунуң херечизи-дир.

Ажыл шагы үзер, аңаа турар чоруктардан чидириглер ам-даа хөй боор артпышаан.

Чыл планнарын күүседиринге элээн үе арткан. Оон чеп ажыглап бүгү курлавырларны мобилизастаары чугула.

Т. МЕЛЬНИКОВА,
республиканың Статистика эргелелиниң килдис эргелекчизи.

БАЧЫМ-ДАА, ДИҢМИТТИГ-ДАА

Бичи-Кудук ховузу. Чээрби дөрт комбайн хары угда ажылдап турда, көрүштүг-ле! Шуппу шуужупкан чорун турар (чурукта). Ажыл мында бачым-даа, диңмиттиг-даа.

— 5750 гектар тараа культураларының 2700 гектарын ажаап алдывыс. Дүжүт ортумаа-биле гектардан он центнер чедип тур—деп, Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң кол агроному Николай Минеев чугаалады.

Совхоз эрткен чылын гектардан-на беш центнер дүжүт алган турган, а бо чылын планнааны — 12,5 центнер. Дүжүткүр черлериниң тараазы ам-даа кестинмээн, ынчангаш кол агрономнуң санап турары-биле алырга, план ыңап-ла күүсеттинер.

Ажааттынган тарааны шаңга дораан-на кургадып, арыглап турар. Келир чылдың тарылгазынга 1500 тонна үрезин херек, ооң 1260 тоннаазы урдунган. Ам кургулайында сула үрезиниң уреары арткан, ооң ажаалдазы бо хүннерде эгелээр.

Ажаалда-транспорт комплекизинде 24 комбайн, 10 автомашина, чээрби трактор ажылдап турар. Тракторларның дөрттү саванны биле төрепчилеп аппаарга, он алды трактор хөрзүнүү дораап-на аңдарып кириптер. Совхоз планнаттынган 3500 гектар черниң 1200 гектарын аңдарып алган. Ук ажыл организастыг уламчылап турар.

Ажаалда-транспорт комплекизинде техниктиг дуза чедирер бир машина, каппаар агрегат, кывар-чаар материал-дар чедирер бир машина ажылдап турар. Кадээ ажыл-агыйның машиналарының механиги Александр Шабуров удурткан бо бичии коллективте алды эдикчи-мастер бар. Олар үрелген техниканы дораан кылып, бүгү техниканың бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырып турар. Комбайнерлер дыштаныр турар үеде комбайннарны үзеп-чаап, кывар чүүлүн болгаш суун кудуп каан болур.

Механизаторларның киргээ бүрүзүнүң кылган ажылын хүнүнүң-не көргүзүг самбыразынга чарлап турар. Мурнакчыларның саны көвүдээн, хүнде кылыр үлүүн күүсетпейн баар кижи барык-ла чок апарган. Виктор Тимашков, Даржай Дагбыш (чурукта) болгаш оон-даа өскелер бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Ылангыя Игорь Ковцев бо чылын тараа ажаар үлүүн күүседипкен. Ол күскү сезонда 140 тонна дүжүт ажаар турган. 170 тоннаны ажаатан.

Ажаар тараа ам-даа хөй, ооң барык-ла деңи кезип чедир бышпаан. Чаашкыныг хүннер база улам-на көвүдеп турар. Ынчангаш тараажылар өстүрген дүжүттү дүргени-биле чидириг чок ажаап алыр дээш бүгү-эвилел мөөрейинге киржип, бүдүрүкчүлүг ажылдаар дээш бүгү хемчеглерни ап турар.

К. ЧООДУ.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ХОВУ-ШӨЛДЕРДЕ КҮСКҮ ИШ

Бо хүннерде көдээниң ажылчыннары чымыштыг ажылдарга хаара туттунган. Мал чеминиң белеткели-биле чергелештир тараа культураларының, картофельдиң база ногааларның ажаалдазы кайы-даа районда массалыы-биле чорудуп турар. Ооң-биле чергелештир келир чылдың дүжүүнге белеткел ажылдары — күскү чер аңдарылгазы, үрезин белеткели болгаш мал кыштаглаашкынынга белеткел база-ла үргүлчүлеп турар.

Бо бүгү ажылдарының эң чугулазы дүжүт ажаап алыышкыны болур. Күс болуунуң эгезинде кирген. Хүн эрткен тудум-на улам соок, тайга эдектери черлерде хар хыраа дүжүп эгелээн. Ынчангаш республиканың тараажылары бүгү дүжүттү, материал-техниктиг курлавырларын тараа ажаап алыышкынынче мөөңнээн болгаш бо ажылды бедик темпилиг чорудуп турар.

Сентябрь 13-түн медээзи ёзугаар алырга, 38 муң 700 гектар ажыг черниң тараазы кестинген. Ол дээрге ажаап алыр бүгү шөлдүң 25,5 хуузу болур. Моон алгаш көөрге, ажаап алыр шөлдүң хемчээли ам-даа хөй дээрзи билдингир-дир. Ол бүгү шөлдүң тараазын башкы хар чаап кээрнин бетинде ажаап алыры эң чугула сорулга болур. Чүге дээрге бо чылын республиканың тараажылары багай эвес дүжүттү өстүрген. Ажааттынган шөлдүң бир гектарындан-на ортумаа-биле 6 центнер дүжүт алдынып турар. Ынчаарга эрткен чылын бир гектар шөлден ниитизи-биле чүгле 2,8 центнер тараа алдынган болгай.

Дүжүт ажаап алыышкынын үзүктел чок комплекстиг чорудары кончуг чугула. Бо талазы-биле чедир кылынмайн турар чүүлдер база бар. Чул дээрге кестинген бүгү шөлдүң үжен хире хуузу бастыртынмаан боор турар. Кестинген тарааны шөлдерге үр чыттырбайн, дораан бастырып саваларны өстүрген дүжүттү чидириг чок, бүрүн ажаап, кадагалаар деп кыйгыызының негелдези ол.

Республиканың түс-түс районнарында дүжүт ажаап алыышкынының чоруун турарын көргүзерге мындыг. Тываның тараалан районнары — Таңды, Бии-Хем база Каа-Хем районнарның ажыл-ишчилери дүжүт ажаап алыышкынын дүрген темп-биле чорудуп турар. Бо районнарның кайызында-даа дүжүт ажаап алыышкынының комплекстиг транспорт отрядтары ажылдап турар. Тараажыларның күш-ажылын ындыг янзылыг депшилгелиг арга-биле организастааны күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен. Таңдының тараажылары сентябрь 13-ке чедир бүгү шөлдүң 42 ажыг хуузун, Бии-Хемниң—32 хуузун, Каа-Хемниң—23,3 хуузун дүжүдүн ажаап алган. Тараа шөлүнүң хемчээли эвээш-даа болза, Бай-Тайга районнуң тараажылары база-ла бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

Ынчаарга Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчик районнарда дүжүт ажаап алыышкынының ниитизи чоруп турар. Чөөн-Хемчикте [illegible] районда 18 муң 700 ажыг гектар черниң тараазы чүгле 8,4 хуузу ажааттынган. Бо көргүзүг Чөөн-Хемчикте 11,1 хуу, а Барыын-Хемчик районда 14,3 хуу боор турар.

Республиканың районнарында тараа культураларының дүжүү кандыг боор турарыл? Дүжүт талазы-биле барыын талазы районнар эң көргүзүглерлиг боор турар. Чижээлээрге, Барыын-Хемчиктиң ажыл-ишчилери ажаап алган шөлдериниң бир гектарындан-на 9,7 центнер, Чөөн-Хемчиктиң — 8,1 центнер дүжүттү ап турар. Бии-Хем районнуң тараажылары 24 муң 700 ажыг гектар тараазының 32 хуузун ажаап алган деп үстүнде чугаалаан бис. Ажааттынган шөлдүң бир гектарындан-на 7,4 центнер дүжүт алдынган.

Түс-түс ажыл-агыйлар аайы-биле алырга, Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маадыр» совхозтуң тараажылары бир гектардан-на 13,7 центнер дүжүттү ап, өскелерден эң дээре көргүзүглүг боор турар. Ол-ла районнуң «Большевик» совхозу гектарындан 12,4 центнер дүжүттү ап турар. Барыын-Хемчиктиң «Хемчик» совхозунуң тараажылары 1 гектар черден-не барык 12 центнер дүжүттү ап турар.

Республикада олурткан картофельдиң ниити шөлү 2344 га. Бо хүннерге чедир ооң 10 хире хуузу ажааттынганы дүвүренчиг боор турар. Картофель болгаш ногаа ажаап алыышкынынче бүгү күштү мобилизастаар херек.

* * *

Республиканың кайы-даа районунда дүжүт ажаап алыышкыны-биле чергелештир ниитиниң малынга чем белеткели үргүлчүлеп турар. Чоокта чаа СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профэвилелдер чөвүлели болгаш ВЛКСМ обкому сентябрьның баштайгы он хонуунда мал чеми белеткелиниң талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түңнелин үндүргеш, сиген ажаап алыышкынының темпизин бедиткени дээш барыын зонадан Бай-Тайга, төп зонадан Таңды районнарга шилчээр Кызыл туктарны тывыскан болгай. Кадээ ажыл-агыйның өске эвээлеглиг кампанияларын-биле чергелештир ниитиниң малынга бижыт чемсуурну тургузар ажылды ам-даа уламчылаарын хүлээп алган. [illegible] айларда.

Сентябрьның 13-те медээзи-биле алырга, республикада мал чемиинң белеткелиниң планы 57,9 хуу күүсеттинген ийикпе, азы ниитизи-биле 127 муң 603 тонна сиген белеткеттинген. Сенаж салырының планы 12,6 хуу күүсеттинген.

Мал чеминиң белеткелинде Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Тес-Хем, Өвүр районнар [illegible] мурнуу [illegible] планын [illegible] хуу [illegible].

Түс-түс ажыл-агыйларда Бай-Тайгада «Бай-Тал», «Мурнакчы» [illegible] бүдүрүлге-биле күүседипкен. [illegible] «Кызыл [illegible]» мал чеминиң белеткелиниң [illegible] 173 хуу [illegible].

Мөңгүн [illegible] Таңды, Каа-Хем, Тоджу районнарда бо ажыл [illegible] ниити [illegible] турар. Бо районнарда кайыда-даа [illegible] планын [illegible] кылып [illegible].

Республиканың [illegible] база [illegible] бедик темпилиг [illegible] өстүрген дүжүттү чидириг чок ажаап алыр дээш [illegible] малынга [illegible] бүгү күштү мобилизастаар.

Аъш-чем программазы — кижи бүрүзүнүң херээ

КҮҮСЕЛДЕГЕ ИДИГ БОЛУР

СЭКП-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин [illegible] ажылдап кылган болгаш СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунун чуулганы деп көрген ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының төлевилели амгы үеде күрүне садыының [illegible] сорулгаларының бирээзи болуп турар. Моон ужурунда Тыва АССР-ниң күрүне садыының системазы амгы үеде болуруң аъш-чем программазын ажылдап кылып турар болгаш 1990 чылга чедир кол-кол сорулгаларны, сан-чураңайларны тодарадып турар.

[illegible] документилер бадылаар респуб[illegible] үүрмектеп садар бараан саарылгазы он бирги беш чылда 1980 чылга деңнээрге, 127.5 хуу болгаш 1990 чылга чедир оон 128.9 хуу өзер. Ыйлангыя аъш-чем бараннарының саарылгазы 1985 чылда дыка улгадыр болгаш 1990 чылда ийи катап өзер. Оон иштинде эът продуктулары 1985 чылда 174.6 хуу, 1990 чылда 222 хуу чедир көвүдээр. 1985 чылда сүт продуктуларын саарары 181 хуу, балык болгаш балык консерваларын—132 хуу, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын — 123.8 хуу, а 1990 чылда сүт продуктуларын — 202 хуу, балык болгаш балык консерваларын — 170.6 хуу, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларны — 144.2 хуу өстүрери көрдүнүп турар. Кат-чимис болгаш ногаа продуктуларын сайгарарын 1985 чылда 123.7 хуу, 1990 чылда 145.9 хуу улгаттырар.

Ногаа болгаш кат-чимис [illegible] дер сорулга-биле Садыг ми[illegible]

бүгү беш чылда 847 тонна, ол [illegible] беш чылда 979 [illegible]

Кызыл [illegible] Оларны дамчыштыр 1981—1985 чылдарда чогла 920 тонна эът болгаш эът продуктуларын, 850 тонна ногааны, [illegible] 165 муң дазга чуургазын болгаш 110 тонна өске продуктуларны садып, сайгарар. А 1990 чылда ол-ла продуктулар [illegible] тулар 1932 тонна, ногаа, картофель 1060 тонна, чуурга 341 муң борбак, өске продуктулар 257 тонна чедир сайгартынар.

Картофель, чимис-ногаа болгаш өске-даа аъш-чем продуктуларын белеткээр, сайзыразы ажылдап кылыр болгаш шыгжаар звенонуң материал-техниктиг баазазы элээн экижиир. Складтар болгаш соодулга дериглелерин тударының күрүне капитал салыышкынының болгаш банк чээлилерин [illegible] чогуур хемчеглер алдынып турар болгаш моон соңгаар-даа алдынар. Ол сорулгаларга бо беш чылда 3100 муң, келир беш чылда 797 муң рубль капитал салыышкыннар чарыгдаттынар. Бо беш чылда Кызылдың садыг-белеткел баазазының составында Садыг министерствозунуң кат-чимис, ногаа белеткээр баазазын тус[illegible] ангылаар. Оон белеткелиниң хемчээли 1985 чылда 11370 муң рубль, 1990 чылга чедир үеде 28073 муң рубль чедер болгаш ол чылда 1 миллион чижек банка ногаалар болгаш [illegible] күчүлүг цехтердиг болур.

Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйының мурнунга он бирги беш чылда кол эъти 949 тонна, 1990 чылда 1037 тонна чедирер сорулга салдынып турар. [illegible]

[illegible] 1000 ас [illegible] 120 муң рубль, а келир [illegible] чылда 1230 муң рубльдың [illegible] турар.

Аъш-чем [illegible] бирээзи чоннуң садыг хандырары болуруп ба[illegible] дергелдерни [illegible]. Садыг ажылын органи[illegible] деңнелиин бедидери. [illegible] чедирерни, белеткээрни болгаш [illegible] ажылдары, бедик бүдүрүкчүлүг дериглелерни тургузары мында көрдүнген. Тиилээзиттинген хемчеглерни [illegible] дар болгаш чаа магазиннерни [illegible] чаа дериглелери-биле [illegible].

Бараанны боду шилип алыры, чедир ассортиментилиг [illegible] хөгжүүр. Бараанны боду шилип алыр арга-биле садарының ниити бараан саарылгазынга үлүг-деңзизи 1982 чылда 39 хуу, 1985 чылда 43 хуу, 1990 чылда 45 хуу чедирери көрдүнүп турар.

Туттунуп турар мөөчлен садар баазага складтарны ажыглалга кирери-биле хоюг бараанарны ээлчегде 45 тонна чедир савалаар цех дериттинер. Оон аңгыда үүрмектеп садар бүдүрүлгелерге ээлчегде-ле 15 тонна бараан савалаар ийи цехти тудары база [illegible]. [illegible] саваланнканы цехтерге тептүдер болгаш ол хөй ажылчыннарны, сава кылыр материалдарны кызырар болгаш [illegible] бедидер арганы бээр. Савалаар [illegible]

[illegible] доктери костаалыр апаар.

Чурттакчы чонну чимис-ногаа болгаш картофель-биле хандырары [illegible] соңгуруде болгаш [illegible] бараннарны чедирери амгы системазынга олап 10 катап артык чүък болуп турар, а садыгның 10 ажылдакчызының бирээзи-ле [illegible]. Бо байдалдан уштунарының аргазы болза, бериичилерден келир бараннарны контейнерге алгаш, магазиннерниң [illegible] чедирери болур. Бо беш чылда бараннарны сава-дериглелер-биле чедирерниң деңшилелиг системазын шиңгээдип [illegible] ногааларны саарарын 2 магазинге, хлеб-булочка кылыгларын саарарын 1 магазинге [illegible]. Картофель болгаш ногааларны контейнерлерге шыгжаарын 80 хуу чедирери көрдүнүп турар.

Аъш-чем программазын боттандырарының, совет кижилерниң чаагай чорукун бедидериниң чугула чүүлдериниң бирээзи—ниити чемненилге системазы болуп турар. Бо беш [illegible] чаа бедик деңнелге ажылдаан турар ужурлуг. Он бирги беш [illegible] ниити чемненилге чер[illegible] чы чонну 50 хуу хирези ажыглаан турары көрдүнген, 1990 чылга чедир үеңи алырга, ниити чемненилге черлери бодунуң продукциязын бүдүрерин 1982 чылда 7900 муң, 1985 чылда 8450 муң рубль, 1990 чылда 10036 муң рубль чедирген турар.

Столоваяларны комплекстиг чемнер кылырынче шилчилери чемненикчилер-биле са[illegible] сайзыралгайжыдарын болгаш чааларны ажылдап кылырын негээр. Чоокку үеде ол системаже Кызылда № 2, 17, 23 столоваяларны шилчиткен турар. Чаа сорулгаларны боттандырары-биле ниити чемненилге [illegible] ны калбаа биле ажыглаарынче болгаш бедик шынарлыг блюдоларны белеткээринче шилчиир. Он ийиги беш чылда [illegible] 15 [illegible] ажылдап кылыр күчүлүг чартык фабрикаттар комбинадын тудар. Тускайжыткан бүдүрүлгелерни [illegible] ниң столоваяларының болгаш ресторанаарының четкизи калбарар.

Аъш-чем программазы бодунуң үре-түңнелдерин бо чылын-на бээр ужурлуг дээрзин Пленумга илеткелинге эш Л. И. Брежнев айыткан болгай. Ынчангаш республиканың [illegible] лары кезээ ажыл-агыйының продуктуларын белеткээрин, шыгжаарының болгаш чонга чедирер [illegible] ыгларын бо чылын элээн организастыг чорудуп турар. Кызылдың болгаш ажылчын хандырыынга килдистерлиг өске-даа черлерниң чурттакчыларынга картофель, ногаа, фрукт аймаан садары эрткен чылдан дыка экижээн. Ол продуктуларны кыжын кадагалаар [illegible] нуң баазазында, АХК-ларда колдуунда белеткеттинген. Эът продуктуларын садыгларга көвүдедир хемчеглер алдынып турар.

Күрүне садыының системазының ап чорудуп турар хемчеглери ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга алдар болдурган оларның социалистиг чарыжында хүлээлгелерин [illegible] болур. Оон-биле кады юбилейлиг чылда чоннуң өг-бүлелериниң болгаш ниити чемненилге черлериниң столдарынга эки [illegible] тилиг аъш-чем элбек болуруң хандырар дээрзинге идегеп турар бис.

К. ШАВЫРАА,
Тыва АССР-ниң садыг министри.

ТОЖУНУҢ КИЖИЛЕРИ

Тожу районда «Тоора-Хем» совхозка чогаалчылар-биле ужуражылга болур деп турган. Культура бажыңынга улус чыглып турда, хоочуннар-биле база ужурашкан бис. Бажының дүгү болгаш салы көк еңнүг кырган Бараан Байырчап Манзарович бо кирип келди.

—Ам харым чедеи беш четкеп, уругларым бажыңында чурттап ор мен. Чоокка чедир, ини малдажып келдим—деп, ирей сергээ сүргей чугаалады.

Ол аразында хоочун ивижи Чигжит Бараан Самбыевич база кирип келди. Чогаалчылар Леонид Чадамба, Олег Суваакпит ивижилерни таныыр болду.

— Силерниң-биле мурнунда бир чылын Красноярскиге ужурапкан мен. Силер ынчан ини малды өстүрерииге хамаарыштыр зона хуралынче бар чораан болгай силер. Оон соонда силерниң ажыл-ижиңерниң дугайында очеркти бижээн мен—деп, Олег Суваакпит ивижиже көрбүшаан, чугаалай-дыр.

Бараан Самбыевич чай кадында ыракты Өлүгенде ини фермазының ажыл-ижиниң [illegible] чугаалап берди.

Ында Серлиг фермазында аныяктар хөй. Илья Бараан, Светлана Дамдын, Шыдыраа Бараан, Бичеп Бараан олар чүс пиңге онаапшыр 80 анайны алыр хүлээлгелиг. Ону бо аныяктар чылдың-на ажыр күүседип турар болду.

О. ОХЕМЧИК.

ЧУРУКТАРДА: «Тоора-Хем» совхозта ниги ажыл-агыйының хоочуннары Байырчап Бараан биле Чигжит Бараан.

АЖААЛДА

Кызыл районда Чербиниң ивии ажыл-агыйы кат-чимис өстүреринче кичээнгейни күштелдирген, оон багай эвес дүжүттү ап келген. Ам үеде коллективте быжа берген чыжырганаиы база ранетканы чыып, белеткээр ажыл кидин түлүштеп турар.

Мында Галина Михайловна Жаркова удурткан бригада чаңгыс эң-ситкелдиг, шуудурту ажылдап турар. Ылангыя оон бригадазының кежигуннери Л. Ф. Соколова, У. Д. Кунчунмей, оон уруу Зоя болгаш өскелер-даа хүнде кат-чимис чыыр норманы ийи-үш катап күүседип турар.

Чыжыргана болгаш ранетка чыып белеткээринче Күрүнениң Кызылда башкы институдунуң филология факультединиң Надежда Петровна Герман удурткан студентилери база ажылдап турар. Олар база-ла өскелерден хожудавайн, норма-чижекти ажыр күүседип турар. Мында ажыл-мичилерниң кичээнгейи амданныг кат-чимисти чидириг чокка, дүрген ажаап алырынче угланган.

Н. ОКАН-ООЛ.

МЕНЮГА КИИРЕР

Кызылдың столоваялар болгаш ресторанаар трезиниң бот-орулга-чарыгдалыг бүдүрүлгелери ногаа аймаан ажыктыг чарыгдап ажылдаар талазы-биле мында чарлаттынган ийи айның көрүлдезинге идепкейлиг киржип эгелээн. Ук көрүлдениң кыйгырыы — «Өстүрген дүжүттү чеп ажыглаар, эки кадагалаар!»

Трестиң ниити чемненилге черлеринче бо чылдың күскү дүжүдүнүң ногаалары арбын кирип турар. Ону чемге ажыглап, чептиг чарыгдап тургаш, чемненип келген кижи бүрүзүнүң херегледиинге чедирери—чугула айтырыг. Трестиң улусчу контроль бөлүү коммунистерниң киржилгези-биле хоорайның хөй-ниити чемненилге черлеринге ногааны ажыктыг чарыгдаарынче угланган план-хемчеглерни ажылдап кылган.

Бистиң корр.

ЧОНУНГА МАКТАЛДЫГ

Чыдый Бырап-оолович Ооржак—«Дөң-Терезин» совхозтуң хоочун механизаторларының бирээзи. Ооң хүн бүруде ажыл-амыдыралы төрээн совхозунуң чымыштыг ижи, чери-биле холбашкан. Эдегейниң болгаш Алаш-Аксының ырак четпес делгем хову-шөлдеринде ооң барбаан-четпээн, тараа, сиген меспээн черлери чок дизе хөөрем чок. Төрээн чери аңаа чоок, эргим, ынчангаш ажыл кыла бергенде, ооң холу тудүнгүр, дыңзыг. Ажыл-херээнге сагыш [illegible] болгаш, Чыдый Бырап-оолович чонунга макталдыг.

Ч. Б. Ооржак чүгле күш-ажылга эвес, хөй-ниити ажылынга база макталдыг. Чыдый Бырап-оолович—Ак кедээ Совединиң депутады. Коммунист депутат Советтиң болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле ооң [illegible] турар.

Хоочун механизаторнуң ажылы бо хүннерде бачым. Сезонну күскү ажылдар үезинде олут-чыдын бар эвес.

О. МӨҢГЕ-БАПЫР.

Барыын-Хемчик район.

БОТТУГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Үүре депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң чоокта чаа болуп эрткен хуралынга В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдүгү» [illegible] фабриказында [illegible] хандырылгазының [illegible] айтырыг чугаалашкан. [illegible] А. П. [illegible] ол талазы-биле илеткелди кылган.

Үстүнде айтырыгларны чугаалаан шиитпирлерде хемчеглерни «Тыва дагдүгү» комбинаттың бо арыннг фабриказының директору, партия, профэвилел болгаш хөй-ниити организацияларының талазындан ап тураары райкүүском демдеглээн. [illegible] ажылдап кылган [illegible] тей план, оргтехниктиг [illegible] айтырыглар [illegible] боттанчып турар.

[illegible] турар черниң [illegible] артпышаар [illegible]

спортту тускайлаал. Дүштеки болгаш кежээки ээлчегниң ажылчыннарынга столоваяны, буфедин [illegible] [illegible] айтырыглар дүрген шиитпирлеп [illegible] тургузар [illegible] кыдыраан турар.

Үстүнде көрдүнген турар хемчеглер-биле [illegible] фабриканың санитарлыг байдалын тодаргай [illegible] бирээзи ажылдап кылып [illegible] жыглаар, санитарлыг байдалды экижидер талазы-биле [illegible] [illegible] ол байдалдан [illegible] хөй болгаш [illegible] Даарырак [illegible] [illegible] эвес. [illegible] Оон чылдыгаазы—агаар ниити

тускай черлерниң, доозун соруулукчуларының болур-чогуу[illegible]-биле ажылдаарын хандырып[illegible], оларның септелгезин чогуур үезинде чорутпайн турарында. Оон-биле кады арыглаар фабриказының цехтеринде дааш-шимээн улуг болуп артпышаан.

Үстүнде демдеглеттинген четпестерни кызка хүүсаада чайладып, бүдүрүлгеге кушт[illegible] [illegible], цехтерде арыг агаарны [illegible] хемчеглерни айыткан хүүсаада күүседирин арыглал фабриказының директору М. Н. Малыхка райкүүском даскап. Оон аңгыда фабриканың дериглелерниң ажылының технологтуг чурумун тода [illegible] мергежилин бедидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, довурак-доозунну [illegible] дер хемчеглерни алырын фабриканың болгаш «Тыва дагдүгү» комбинаттың администрациязындан райкүүском [illegible].

М. ООРЖАК.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНДЕ

«Барлык» совхозтуң Хөндөлең кедээ Совединиң ажылмышчылери партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче бүгү күштү мөөңнээн. Чоокта чаа болуп эрткен кедээ Советтиң ээлчеглиг сессиязынга дузалал ажыл-агыйын улам хөгжүдер дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйын сайзырадыр, ону малбартыр айтырыг Советтиң девискээринде ниитизи-биле багай эвес тургустунган. Салбырның ажыл-мишчилериниң хууда ажыл-агыйындан бо чылын күрүнеге 70 тонна эът, 6 тонна дүк дужаар планныг.

Хөндөлең салбырның чурттакчы чонунуң хууда малы чылдан чылче өзүп орар. Бо чылын салбырда хууда малдың саны—мыйыстыг бода мал 563 башка, хөй 1525, өшкү 2177, чылгы мал 17 башка деңнешкен. Хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле хамаатыларның ол чогумчалыг арга-дуржулгазын кедээ Совет, салбыр баштаар чери деткип, олар-биле быжыг харылзааны тудуп турары эки чаңчыл болуп бар чыдар.

Сессияга санал берген депутаттар хоочун малчын Соян Биче-оол, Шыдаакта сарлык бригадазының бригадири Иваан-оол Күжүгет болгаш өскелер-даа салбырда дузалал ажыл-агыйын чогумчалыг хөгжүдер талазы-биле бүгү аргаларның барын саналдааш, ажыктыг арга-сүмезин киирген.

Дузалал ажыл-агыйны хөгжүдеринге шаптыктап турар оорлаар чоруктарга, хууда малды бөлүп кадарып, кадагалавайн турарынга чеп шүгүмчүлелдерни депутаттар кылган.

Салбырның ажыл-мишчилериниң амыдырал-чурттаалгазының чаагай чоруун бедидеринче угланган тодаргай хемчеглер алдынган.

А. БЕГЗИН-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

Советтер амыдыралы

ХОСТУГ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ БУЗУЛБАС ЭВИЛЕЛИ

Пропагандистерге

Партия болгаш комсомол системазынга, экономиктиг өөредилгеге 1982-1983 өөредилге чылы «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели» деп теманы өөренир-биле ажыттынар. Моон адаанда кичээлди эрттирериниң чижек планын болгаш албан херектиг литератураның даңзызын берген. Кичээлге белеткел үезинде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Даргазы В. Рубенниң «Политическое самообразование» журналдың бо чылдың август айда үнген №8 номеринде парлаттынган «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели» деп чүүлүн ажыглаарын сүмелеп турар.

Кичээлдиң чижек планы

I. ССРЭ-ниң тургустунганы —лениничи национал политиканың түңнелдери.

ССР Эвилелиниң тургустунганы —Октябрьның социалистиг Улуг революциязының [illegible] бүгү национарлын ажылчы чон[illegible] ленинчилиг тиилелгелиниң база бир ол нетелделериниң бирээзи. Россияның ажылчын [illegible] тазының кол кужу. К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң [illegible] ле бодалдарын В. И. Лениниң чогаадыкчы өзү-биле [illegible] социалистиг чаңгыс ай эвилел куруниниң идеязын В. И. Лениниң үндезилеп чогааткаңы. В. И. Ленин—чаа [illegible] хөй националдыг күрүнениң тургузарының сорук кииреикчизи болгаш организатору.

Бодунуң составының талазы-биле хөй националдыг, идеологиязының болгаш политиказының, организастыг тургузуунуң болгаш ажыл-чорудулгазының талазы-биле [illegible] теңниң ленинчи партиязы — бистиң чуртувустуң бүгү национарларының база биче улустарының ажылчы чонунуң баштыңчызы. СЭКП-ның дерилгии [illegible] чайгылыш чок [illegible].

II. ССРЭ-ниң улустарының бузулбас чаңгыс эви болгаш акы-дуңма найыралы —социализмниң өндүр улуг чаалап алышкыны.

Индустриализацияның, кодээ ажыл-агыйының коллективизациязының, культура революциязының [illegible] дээш демиселдиң үезинде национарлыг болгаш биче улустарның хөгжүлдези, бистиң улустарывыстың найыралының быжыкканы. Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилелге—делегейде бир дугаар хөй националдыг социалистиг күрүнениң [illegible] күн база күчү-шыдалының бүзүредиг херечизи. Совет [illegible] чуртунга ынакшылы, күш-ажылчы болгаш дайынчы чаңчылдары —совет кижи бүрүзүнүң чоргаарал база дээди үнелиг чаалап алышкыны.

[illegible] ниитилел — СЭКП-ның удурткан тулгазы-биле чуртувус бүгү [illegible] улустарының ажылчы чоннарының, бүгү республикаларының революсчу чаартыкчы ажыл-чорудулгазының түңнели. Совет улус — кижилерниң социал болгаш интернационалдыг [illegible] ССРЭ—чаа чаптыг делегей тургузуу дээш демиселге каттышкан улустарның, патриоттарның, интернационалчыларның хөй националдыг өндүр улуг өг-бүлези. Хөй национал[illegible] тер—бистиң ниитилелдиң социал болгаш ниитилел-политиктиг онзагай чүүлү. Улуг Октябрьдан төрүттүнген ниитилелдиң [illegible] биле кайгамчык шапкын бу[illegible] кинн болгаш бот-боттарындан байлакшааны, совет улустуң чаңгыс ай культуразының [illegible].

III. Совет Эвилели — улустарның тайбың, национал хамаарылгалар чорук болгаш социализм дээш демиселиниң [illegible].

ССРЭ-ниң тургустунганы болгаш чедиишкинниг хөгжүлдези —лениншилениг кижи төрелгетенниң улустарының ден эргелиг болгаш найыралы дээш делегейниң революсчу [illegible] чаартылгазы дээш [illegible] чуртуда [illegible] Социалистиг дем[illegible] делегей [illegible] [illegible] бүгү отрядтары-биле эп-сеткил каттыжылгазынче СЭКП-ның угланышкыны. Бистиң партияның болгаш күрүнениң [illegible] [illegible] ..ратегиязының амыдыралга боттанганы. СЭКП-ның XXVI съездизиниң ажылдап кылганы болгаш Л. И. Брежневтиң тайбың чаа инициативалары-биле немештинген 80 чылдарның Тайбың программазы. ССРЭ-ниң социализм чурттарының тайбыңга ынакшылдыг политиказы—оон-биле кады ол империализмниң дайынзырак чүт[illegible].

IV. СЭКП-ның XXVI съездизиниң [illegible]-биле.

Республика бүрүзүнүң материалдыг база угаап-бодал потенциалын көвүделири болгаш он бүгү чуртту[illegible] деңнели хөгжүлдезинге аң эки айыглаары— совет ниитилелиң деңшилгелениң. ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш кам-галал күчүзүн быжыглаары[illegible], ажылчы чоннарының чагай чоруунун бедидериниң эргежок чугула негелдези. Улус[illegible] — ССРЭ-ниң улустарының [illegible].

СЭКП-ның XXVI съездизи бистиң чуртувуста национал харылзаалар[illegible] [illegible] рулгалар болгаш айтырыглар дугайында. Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң. Соңгу чүктүң, БАМ зоназының девискээриниң одалга энергетика болгаш чиг-эт курлавырларын шиңгээдири, Кара эвес черзүүнүт зонаның хөгжүлдези—бүгү улустуң, бистиң чуртувустуң бүгү национарларының болгаш биче улустарының ажылчы чоннарының херээ. Кадр политиказынга эвилелдешкен, автономнуг республикаларының, автономнуг областарының болгаш округтарының чурттакчы чонунуң хөй национал составы. [illegible] ниң база идей-мөзүлүг шынарларын барымдаалап көрүп [illegible] тыларының дыл, культура, [illegible] биле тускайлан негелделериң [illegible] ны совет патриотизмниң болгаш социалистиг интернационал[illegible] [illegible] деп, национализмниң болгаш [illegible] — идей бизнашкылгы [illegible] [illegible]

Он бирги беш чыл [illegible] тандырылгазы. ССРЭ-ниң улустарының найыралын база [illegible] рынга чугула үе чада. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга хүлээп алган ССРЭ-ниң 1990 чылга чедир үеде Аъш-чем программазы — чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле партияның соксаал чок сагыш салыышкынының көскү херечизи.

ССРЭ-ниң нацияларының болгаш биче улустарының хөг[illegible] ма эвилелин быжыглаарынга СЭКП-ның удуртукчу, башкарыкчы болгаш организакчы ролюнуң чайгылыш чок ылгавы.

Темага литература

Ленин В. И. **Национал айтырыг талазы-биле шүүмүүледдиг демдеглелдер.** ЧДЧ, т. 24, арын 113-150.

Ленин В. И. **РКП (б)-ның [illegible]. Программаның национал хамаарылгалар талазы-биле пунктузу.** ЧДЧ, т. 38, арын 111.

Ленин В. И. **Националдар [illegible] дугайында айтырыгга хамаарыштыр.** ЧДЧ, т. 45, арын [illegible].

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнуң дугайында. СЭКП ТК-ның 1982 [illegible] февраль 19-тан доктаалы. М. Политиздат, 1982.

Грузин ССР-ниң партия организацияларының ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга белеткелдер талазы-биле организастыг болгаш политиктиг ажылының дугайында. СЭКП ТК-ның доктаалы. «Правда» 1982, июль 20.

Брежнев Л. И. **Интернационализм болгаш улустарның найыралының дугайында.** Чыындылы. М. Политиздат, 1981.

Брежнев Л. И. **Бузурелдиг патриотчу интернационалчы [illegible]** [illegible] «[illegible] социализмниң бандалдарында национал харылзааларның хөгжүлдези, Патриотчу болгаш интернационалчы [illegible] дуржулгазы болгаш айтырыглары» деп эртем-практиктиг конференцияның киржикчилеринге байыр чедирипкени. «Правда» 1982, июль 29.

Ниитиниң өнчүзүн хумагалаар

НЕМЕЛДЕ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Таңды болгаш Каа-Хем районнарда республиканың партия активиниң хуралының [illegible] болгаш самчыгдаар чоруктарга удур демиселди улам күштелдирер хемчеглер дугайында доктаалын болгаш бо талазы-биле [illegible] Министрлер Чөвүлелиниң 1980 [illegible] кааңчаар күүседип турарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунга чугаалажып көрген.

Райкүүскомнар үстүнде доктаалдарны күүседир талазы-биле чогуур ажылдарны чорудуп келген. Социалистиг өнчүнү оорлаар болгаш самчыгдаар чоруктарга удур демиселди улам күштелдирер талазы-биле хемчеглер ниити ажылдан кылгаш, боттандырып турарын Президиум хуралы демдеглээн.

Оон-биле чергелештир бо районнарда малды камгалап, кадагалап турары ам-даа сула, чоннуң байлаан оорлаар, самчыгдаар болгаш тетчеглээр, ажыл-агыйны эвес чоруктарга эптешпес чок болур байдалдары ажыл-агыйларга тургузар хемчеглерни четпес чорудуп турары шыңгыы демдеглеттинген. Оорлаар болгаш самчыгдал-дуглаадал кылыр чоруктарга удур демиселди кошкак чорудуп, материалдыг чүүлдер харыылаар кадрларны шилип алырынга шыңгыы четпестерни болдуруп, ылангыя малчыннарның [illegible] алын кошкадып, оларның амыдырал байдалын экижидеринче четпес кичээнгей салып келген.

1981 чылда Таңды районга 173 баш бода, 3161 баш шээр малды оорлаткан болгаш [illegible] «Коммунизмниң херели», С. Тока, ССРЭ-ниң 50 чылы аттарлыг совхозтар, Дуржулга станциязы болдурган. Бо чылдың 6 айларында бүгү чүзүн малдарны 153 бажты, азы эрткен чылдың ол үезинден 20 хуу хөйнү чидирген. Мал чидирии ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта 3 катап, «Революцияның чалбыыжы» совхозта 2,5 катап өвүдээн.

[illegible] ажыл-агыйлары 1981 чылда 231 баш бода малды, 1191 баш шээр [illegible] чидирген. «Ленинниң оруу», «Улуг Октябрь» совхозтарга мал чидирии дыка улуг болган. Бо чылдың 6 айларында район ниитизи-биле 645 бажты, азы [illegible] 42 хуу хөйнү чидирген. Мал чидирии «Енисей» совхозта 5,3 катап, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозта 4,6 катап, «Бүрен» совхозта 2,6 катап өвүдээн.

1981 чылдың дургузунда Таңды районда читкен малдың чүгле 7,2 хуузун, Каа-Хем районда чүгле 6,8 хуузунуң дужаан тургускан. Мал чидиргенниң өрези Таңдыда 503 муң рубль, Каа-Хемде 328 муң рубль болуп турар. Малды [illegible] өлүрер чоруктарының хөй болуп турарының, малды тергидип өстүрер ажылдың багайының түңнелинде мал бажын өстүрериниң планы чылдан чылче күүсеттинмейн турар.

Малды оорладырындан болгаш чидиреринден улуг чиндиг [illegible] потээр, судка көөр болгаш негээр херектерин, социалистиг өнчүнү самчыгдаар чоруктарга удур профилактиктиг хемчеглерни бо районнарның административтиг органнары четпес чорудуп турар. 1982 чылдың июль 1-ге чедир Таңды районнуң суд-истелге органнарынга кирген 120 муң рубль негелде херектеринден чүгле 46 муң рубльни негекчилерге ажыктыг кылдыр негеен. Каа-Хем районда бо талазы-биле байдал база-ла шыдыг.

Бо бүгү четпестер болза, Таңды болгаш Каа-Хем район Советтериниң күүскомнарының талазындан кедээ ажыл-агый эргелелдериниң, совхозтарның болгаш оларның салбырларының, бригадаларының, фермаларының удуртукчуларының, специалистериниң малдың онча-малын турары дээш хууда харыысалгазы, бедиир хемчеглерни четпес ап турарының түңнели болган деп Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму демдеглээн. Ылангыя мал бригадирлери, тускай эртемниглер боттарының участоктарынга доктаамал [illegible], малчыннарга ховар барып турар. Оларның болгаш бухгалтер аппаратының четпес ажылдап турарындан малдың отчёт-учёт багай, өлген малдарга актылар шын эвес тургустунуп турар.

Республиканың Министрлер [illegible] Таңды болгаш Каа-Хем районнарның күүскомнарга партия активиниң хуралының доктаалын болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң оон күүседир талазы-биле сорулгалар дугайында доктаалын багай күүседип турарын айыткан. Үстүнде доктаалдарның күүселдезин ол районнарга хандырар база бо талазы-биле районнарда бар болуп турар [illegible] талазы-биле немелде хемчеглерни алырын улус депутаттарының Таңды болгаш Каа-Хем район Советтериниң күүскомнарынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели даалгаан.

Дузалал ажыл-агыйы — ниитиге ажыктыг

ҮЛЕГЕРИН ЭДЕРЕР

СЭКП ТК-ның май (1982 чылдың) Пленумунуң шиитпирлеринде чурттакчы чоннуң хуузунда дузалал ажыл-агыйын [illegible] рынче улуг кичээнгейни угландырган. Сүт-Хөл кодээ Советиниң күүскому ук Пленумнуң салган сорулгаларын [illegible]. Советтиң девискээринде чурттаан бүрүзү дузалал ажыл-агыйлыг болурун чедип алы[illegible] ап чорудуп эгелээн. Ону «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчынна[illegible].

Ниитиниң херектер организациязы ажылдап чораан, амгы үеде пенсионер Даваа Чүлдүмович Ооржактың өг-бүлезин чижекке ап көрээлиңер. Даваа Чүлдүмович чонтуг [illegible] тыр чаңы-биле хол-куруг олуруп шыдавас. Ол бо хүннерде Сүт-Аксы ортумак школазында [illegible] өг-бүлези дузалал ажыл-агыйлыг. Оларга ужуражып, дузалал ажыл-агыйының ужур-дузазының дугайын айтырыптан чугаалажырымге, ону кончуг үнелээр болдулар. Мал-маганныг, тоолаптыг болурга, судуг, [illegible] га ажык-дузазы улуг дээрзин чугаалаштылар.

[illegible] өг-бүлези [illegible] кызымак улус. Өг-бүлениң дузалал ажыл-агыйында ийи инек, беш хаван, төс тоолай, 30 ажыг аптор оишку бар. Оон аңгыда Даваа, Сергелең Ооржактың [illegible] түг, күс болурга-ла погаа, картофельди оон ап турарлар.

База бир өг-бүлениң дугайын [illegible] Революциязы орденниң эдилекчизи [illegible] Николай Опур-оол биле башкы Галина [illegible] өг-бүлези база дузалал ажыл-агыйлыг. Оларның чурттап олурар бажыңының девискээринде погаа шөлчүгежи бар. Чайын көөрге, магалыг, долгандыр погаан. Помидор, огурец, согуна, морковь, өң-баазын чечектер, [illegible] эки тургусканындан, эки дүжүттүг үнүп турар. Оларның [illegible] чок артыкшылдыг болуп турар. Дузаан помидорну, огурецти, [illegible] чазын даа өг-бүле чемге ажыглап турар.

Дузалал ажыл-агыйын үлегерлиг тудуп турар өг-бүлелерниң база бирээзинге Сүт-Хөл ажылчын кооперациязының ажылчыны Хүлер-оол Опарның өг-бүлези хамааржыр. Олар бажыңының девискээринде [illegible] болгаш өске-даа мал-маганны тудуп турар. А бажыңының чаны саулуг салчыгаш.

Үстүнде өг-бүлелер тудуп турар малының, тарып өстүрүп турар погаа-чимизиниң амыдыралга ажыктыын кончуг эки билирлер. Оларның үлегери өскелерге улуг. Ындыг өг-бүлелер суурда эвээш эвес.

Советтиң девискээринде бо чугула айтырыг багай эвес [illegible] турар-даа болза, Кара-Чыраа, Сүг-Аксы суурларда чамдык чурттакчылар ол ажылче шуут кирбээн болуп турар. Чамдык чурттакчыларның бажыңнарының чанында погаа, кат-чимис хамаанчок, картофель безин чок. [illegible] шыва берген чыдары көөрге [illegible].

Дагаа, тоолайларлыг улустар черлик ыттардан сестир. Ам канчаар боор, оларның [illegible] боор чүвени. Кодээ Совет, [illegible] бо айтырыгны [illegible] шиитпирлеп көрбейн турар. Черлик ыттардан аңгыда, хамаатыларның мал-маганы оорлар мыныдай амыратпас. Кончуг-ла арын-нүүр чок кижилер турар боор чүве дийин. Саап, сүдүн ижип орган чаа [illegible] дүне хериминиң иштинден оорлап алгаш барган. Ийи ай четпээн чаш бызаа неини чоктап, өлекте эдип турар. Кээргээр сеткил чок [illegible] болур-дур. Инек ол хевээр тывылбаан. Ол база оорлаар чорук-биле демиселдиң мында кошкаазының бир херечизи-дир.

Кодээ Советтиң девискээринде бир багай чүве — хамаатыларның малының кадарылгазы [illegible] тургустунмаанында. Одар-белчирлиг черлерни тускайлап, ол айтырыгны шиитпирлеп көрзе кандыгыл?

Хавап, дагаа азыраар күзелдиг [illegible] кижилер ону ара каптар боор-дур. Чылдагаанын айтырарга, чемгерер чем чок дижир. Шынап-ла бир шарын айтырыг ол. Совхоз, кодээ Совет ачаа дузалашпас болза, чемни ындыг-ла белен кайызы тып алыр боор. Мен бодап көөрүмге, хамаатыларның дузалал ажыл-агыйынга деткимче чугула деп бодаар мен.

О. БОРАШ.

Чөөн-Хемчик район.

ЭКОНОМИКА АЙТЫРЫГЛАРЫН ЧУГААЛАШКАН

БЕЛГРАД. (СЭТА). Партия болгаш чазак органнарының, хөй-ниитиниң болгаш политиктиг организацияларының төлээлекчилериниң чуртта экономиктиг байдалдың айтырыгларын [illegible] хуралының анаа болганын ТАНЮГ агентилел дыңнаткан. ЮКЭ-ниң XII съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар экономика талазы-биле деңдески хогжулдени боттандырын чорударының тодаргай [illegible] ол чөвүлел хуралга демдеглээн. Хүлээп алдынган шиитпирлерни [illegible] рииниң херээнге ЮКЭ-ниң чугула ролюн демдеглээн.

«Борба» солун Югославияда экономиктиг байдалдың [illegible] гым бергелерге таваржып турарын [illegible]. Үлетүрнүң бүдүрүлге ажылы үргүлчү кызырылып, чаңгыс деңнелге доктаап турар чыгай берген. Чамдык бүдүрүлге черлеринде даштыкыдан алыр чиг-эттиң болгаш материалдарының чогундан ажылды түр үеде соксадыр ужурга таваржып турар. Ынчангаш бо байдалдарда акша-хөреңгиниң үнезиниң кудулаары улам хапылап, эртек-үнелериниң улгадып турары таварылга эвес деп, солун бижээн. Чазак чериниң өртектерни чаңгыс деңнелге тургу[illegible] чаа үндүрген шиитпири [illegible].

«[illegible]» болгаш политика талазы-биле таарымча чок уржуктарга таварыштырын болгу дег чаңгыс черге таптап турар чоруктуң айыылын болдурбазы чугула» деп, «Борба» солун тускай демдеглээн. Ону чедип алыры белен [illegible] ерелер төлээр ужурга таваржып турар үезинде иштики политиктиг болгаш делегейниң шарып байдалдарында олче угланган ажылды кылыр ужурлуг деп, солун бижээн.

Югославияның 1981—1985 [illegible] чамдык чүүлдерин өскертирин көрүп турар документ телевидение югослав чалактың чурттуң дээди хоойлужудулга органы — скупщинаже [illegible] ниң солуннар дыңнаткан. Амгы байдалдарда планның чамдык чүүлдериниң күүсеттинмес болганының уржуунда ол шиитпирни хүлээп алганын айтып турар.

Чуртта экономиктиг байдалды ЮКЭ ТК-ның сентябрь 24-те эдчеглиг пленумунга чугаалажып көөр деп турар.

НАЙЫРАЛДЫГ ХАРЫЛЗААЛАРНЫ БЫЖЫГЛААР

ЛУАНДА. (СЭТА). Найыралдың харылзааларын чайгылыш чокка, үргүлчү быжыглаары — Совет Эвилели биле Ангола Улус Республиканың аразында харылзааларының кол онзагай чүүлү болурун «Жорнал ди Ангола» солун бижээн. Экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында тугуржулга ёзугаар чоокта чаа Москвага ат салдынган протоколда Маланже можунга [illegible] айыткан.

Үлетүр, [illegible] ажыл-агый талазы-биле [illegible]

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

Тайбың болгаш делегейниң айыыл чок чоруу дээш

ЭРТКЕН БОЛГАШ КЕЛИР ҮЕНИҢ МУРНУНГА ХҮЛЭЭЛГЕВИС

— Тайбың дугайында чугаалашкаш, [illegible] дыг халавының дугайында уттуп болбас ужурлуг бис — деп, «Италия — ССРЭ» ниитилелдиң президентизи чөвүлелиниң кежигүнү Чезаре Грампа [illegible] биле беседазынга чугаалаан.

Делегейниң чаагай сеткилдиг миллион-миллион кижилер дайынга удур болгаш тайбың дээш демисежип турар. Техника дыка сайзыраан болгаш шериг чепсээ делегейде келергей хөй кылдыр мооңналган атомнуг амгы үеде чаа дайынны болдурбазындан артык чугула сорулга кижи төрелгетенниң [illegible]. Кижи бүрүзүнүң амыдыралы үнелиг болгаш кажан-даа ка[illegible] рериниге болгаш кижилдеринге кайгамчык улуг кужениишкиннер негеттинер.

[illegible] са Совет Эвилели бодунуң 20 миллион хамаатыларын оскунганын өртемчейниң кижилери кажан-даа уттупас. Гитлержи фашизмден болгаш япон милитаризмден кижи төрелгетенин хостаар дээш ындыктыг демиселге ол хөй миллион совет кижилер боттарының амытынын берген. Бодунуң архитектуралыг хоочун тудуг[illegible] жир Украинаның чараш хоорайы — Львовка барып чораан мен. Делегейниң ийиги дайынының үезинде анаа болган [illegible] билген мен. Совет Армияга [illegible] бүдүн полк итали шериглерин гитлержи фашистер 1943 чылдың күзүнүнде анаа бүрүн кырып каапканнар. А өлүрткен ол аныяк итали оолдар келир үеде шылукчулер, чурукчулар, архитекторлар, эртемденнер болуп шыдаар турган ийик.

Делегейниң бодуун кижилери дайынны көөр деп чок болгаш тайбың херээнге боттарының бүгү күжүн бээр ужур кузелдиг. Бүгү делегейде, бүгү чурттарда курууне ажылдакчызындан эгелээш, бодуун хамаатыга чедир бүгү кижилер тайбың дээш, чаа дайынны кажан-даа болдурбас дээш шиитпирлиг демисежир ужурлуг. Тайбың талалакчыларының делегей ужуражыышкыннары, дем каттыштырган [illegible] — ол дээрге, миллион-миллион кижилерниң тай[illegible] келир үези, боттарының ажылдап салым-чолу дээш [illegible] чыи нерейлээшкини-дир.

Совет Эвилелиниң бүгү төзүү — тайбынның херээнге чаагай барааа болуушкунуң [illegible]. Фашизмге [illegible] япон милитаризмге удур демиселдиң кол [illegible] мурнунга чер кырында кижи бүрүзү хүлээлгелиг. Совет кижилер [illegible] Италияда кооргейлеп турар. Генуяга болган делегей конференциязының соолунда Италия Совет Эвилелин хүлээп көргенин демдеглээш бодаан мен. Ол чаагай чаңчылды деткиир болгаш ССРЭ биле найыралды калбартырын «Италия — ССРЭ» ниитилел бодунуң кол хүлээлгези кылдыр санап турар. Совет Эвилелинге итали улустуң сонуургалын деткип, оон төөгүзүн, орус дылды өөренип алырынга дузалап турар бис.

Сибирниң улуг чурттарының амыдыралының дугайында итали улуска бо чылын — ССРЭ-ниң [illegible] 60 чылынга калбар биле чугаалап берип турар бис. Совет Эвилелиниң дугайында [illegible] ам-даа эвээш эвес кижилерниң шын эвес билип турары тааржыт эвес болгай. Бистиң ниитилеливис Совет Эвилелиниң дугайында шынны улус массаларга тайылбырлаар сорулгалыг.

Бот-боттарын билир чорук улустар аразынга найыралды, тайбынны, кады ажылдажылганы [illegible] идиглиг болуп турар. Чер кырынга тайбынны камгалаары — [illegible] амгы болгаш келир үезиниң мурнунга бистиң кол хүлээлгевис-тир деп, Чезаре Грампа [illegible] демдеглээн.

(ПМА).

СОВЕТ-ШВЕД ДУГУРЖУЛГА

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА-ның корр.). «ССРЭ-ниң 1990 чылга чедир Алыш-чем программазы бистиң фирма-биле совет кодээ ажыл-агый организацияларының аразынга ийи талага ажыктыг кады ажылдажылгазы улам-на калбартырынга чаа-чаа аргаларны ажыдып турар» деп, эң улуг даш швед селекция-үрезин фирмазының оралакчы президентизи Свен Сандаль СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга чугаалаан.

Үнүш үнүп болгаш мал чемин кылыр белокту кылып алырының эң чугула чиг-эди болур рапсты Совет Эвилелинге өстүрүп, ону бүдүрерин ниитизарының чугулазын ук документиде айыткан ол чугаалаан. Оо, ужурундан ССРЭ-ниң чамдык областарының шөлдеринге рапсты тарып өстүрериниң талазы-биле совет-швед талаларының кады ажылдажылгазының дуржулгазы чугула ужур-дузалыг боор турар.

Бо чылын Совет Эвилелинге чораан кижи мен, мичангаш ол дуржулга бодун бадыткап турар деп чугаалаар ужурлуг мен. Чазын тарыыр рапстың болгаш сүрепчаның дүжүдү гектарадан-на 20—22 центнер болур, ол дээрге эки түңнел болгай деп, С. Сандаль айыткан.

Н. ВУКОЛОВ.

ДИПТЕРДЕН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

● ХАНОЙ. Азияның болгаш Африканың улустарының эп-сетким каттыштырылга организациязының (ОСНАА) [illegible] делегей конференциязы Вьетнам Социалистиг Республиканың найысылалынга ажыттынган. Оон ажылынга Совет Эвилелиниң, Афганистанның, Вьетнамның, Индияның, Йемен Улус-Демократтыг Республиканың, Кампучияның, Лаостуң, Моолдуң, Непалдың, Таиландының, Филиппинниң, Шри Ланканың делегациялары киришкен. Азияга тайбынның, айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыглары конференцияның кичээнгейиниң төвүнге тургустунган.

Вьетнам Социалистиг Республиканың [illegible] министри Нгуен Тхи Бинь илеткел кылган болгаш Тайбынның 80 чылдарда совет программазын изиг-биле деткип, ядролуг чепсекти [illegible] Совет [illegible] тайбың херээнге улуг ужур[illegible].

● МАНАГУА. Революция камгалалының сандинистиг комитеттериниң үшкү национал ассамблеязы Никарагуаның найысылалынга болган. Национал катап тургузуушкун баазаның удуртукчу чөвүлелиниң кежигүнү Серхио Рамирес ассамблеяга чүве чугаалаан болгаш империализм[illegible] ригге удур, чурттуң экономиктиг айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээр дээш демиселди улам-на күштелдирериниң эргежок чугулазын айыткан.

● ФЕС. Араб чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының 12-ги чөвүлел хуралы Мароккоңуң Фес [illegible]. Дөрт хүн дургузунда [illegible] ажылынга 19 араб чурттарның, ПХО-нуң күүскомунуң даргазы Я. Арафат баштаан Палестинаның хостаар организациязының делегациялары киришкен.

Палестин болгаш ливан улустарга удур Израильдиң араатанзыг халдаашкынының түңнелинде Чоокку Чөөн чүкте тургустунган байдалды, Палестина айтырыын, иран-ирак чепсектиг чөрүлдээни хуралдың киржикчилери чугаалажып көрген. Түңнел декларацияны чөвүлел хурал бир үн-биле хүлээп алган. Палестин болгаш ливан улустарга удур Израильдиң дерзии агрессиязының [illegible] тыы буруу шапкан болгаш агрессорнуң бүгү шериглерин Ливандан, 1967 чылда эжелеткен бүгү араб девискээрлерден үндүрерин, 1967 чылдан бээр араб девискээрлерде тургускан бүгү израиль суурларын [illegible]. Палестинаның араб чонунуң бүгү эр[illegible].

● САН-ХОСЕ. Сальвадорнуң патриоттуг күштери чурттуң янзы-бүрү районнарынга дерзии хунта шериглеринге удур чедиишкинниг тулчуушкуннарны кылган. Фарабундо Марти аттыг национал хосталга фронтузунуң дайынчылары Дьентеде-Оро хемде стратегтиг көвүрүгнү буза тепкен.

Нуэва-Тринидад суурга хунтаның гарнизон шериинче [illegible] партизаннар кылган болгаш шаажылакчыларның дириг күжүнге аза техниказынга улуг хораралды таварыштырган.

● КОПЕНГАГЕН. Данияның чаа чазааның составын чарлаан. Консервативтиг улус[illegible] (КУП) даргазы Поуль Шлютер чазактың баштыңы болган. КУП, Венстре, Төптүг демократтары, Христианчы улусчу дээр буржуаз[illegible] чилери чазак составында кирген. Чуртта экономиктиг болгаш сан-хөө айтырыгларының [illegible] Данияның мурнуку чазак дүжүп турган. Ынчаарга ол [illegible] шиитпирлээрин чаа чазак амга чедир чарлаваан.

● ВАШИНГТОН. Даразында сан-хөө чылында АКШ-тың чепсектиг күштериниң [illegible] рынга болгаш тодаргай шериг программаларынга чарыгдаарын-биле Пентагонга 178 миллиард долларны үндүрүп бээр [illegible] линге президент Р. Рейган ат салган.

АКШ-тың чепсектиг күштеринге ол чарыгдалдар амгы сан-хөө чылдаазындан 47 [illegible] турар. Ынчаарга АКШ-тың бүгү шериг чарыгдалдары [illegible] 263 миллиард доллар чедер. Ол хире хөй шериг чарыгдалдары АКШ-тың төөгүзүнде [illegible].

● ЛОНДОН. Тред-юнион[illegible] Брайтон хоорайынга болган. [illegible] он бир миллион кижиниг отрядын төлээлээн делегаттар Англияның иштики болгаш [illegible] чугула айтырыгларын, ажылчы [illegible].

М. Тэтчерниң [illegible].

● ТОКИО. Премьер-министр [illegible] япон улустуң канчаар көрүп турарынга хамаарыштыр хөй-ниитиниң санал-оналын «Асахи» солун организастаан. Санал-онал алышкынчынга киришкеннерниң чүгле 26 хуузу Японияның амгы чазаан деткээн. Чурттуң конституциязының тайбың чүүлүнге болгаш япон улустуң эң хөй нуруу[illegible] тур амгы чазак шериг чарыгдалдарын кедергей көвүдедип, дайынга белеткенип турар. [illegible] чарыгдалдарын 7 хуу көвүделдерин дараазында чылдың бюджединде айыткан.

(СЭТА).

КЕРЭЭЛЕРГЕ АТ САЛГАН

ПЕКИН. (СЭТА). «Делегей [illegible] Кыдаттың организацияларының — [illegible] номнарын кирр садып алыр болгаш үндүр садыглаар талазы-биле Кыдат [illegible] база [illegible] номнар төвүнүң («Гоцзи шудянь») аразынга [illegible] номнарны болгаш журналдарны салгадыр дугайында керээлерге ат салдынган.

Керээлерге ат салырының [illegible] номнар, журнал[illegible] ССРЭ-ниң КУР-да [illegible] бажыңының улуг залынга организастаан. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга [illegible] совет номнар болгаш журналдар көрүкчүлерниң улуг сонуургалын болдурган. Кыдат Улус Республиказының [illegible] Пекинге [illegible] көрүп чораан.

САЛЬВАДОРДА ХАННЫГ ҮҮЛГЕДИГЛЕР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадордан келген медээлерни ёзугаар алырга, Сан-Сальвадордан дөртен километр черде Гуасапа вулканның ийлеринде тараачыннарның суурларын хунтаның дерзии шериглери хүн бүрү араатанзыг бомбалаашкыннарга таварыштырып турар. Чоокта чаа Сальвадорнуң шериг-агаар күштеринге немешкен «А-37» дээр америк самолеттар найысылалдың кыдынында «Илопанго» дээр шериг-агаар баазазы-биле Гуасапа вулканның девискээриниң аразында узун-соксаал чокка ужуп чоруп турарын тура халаачыларның чажыт «Венсеремос» радиостанциязы дамчыткан. Оон кыдынында турар Палоранде, Сальтре болгаш Робле дээр суурларны бомбалаашкынчарга болгаш аар үгер-боолар-биле адышкыннарга таварыштырган.

Сальпрес информация агентилелиниң дыңнадыында айтып турарын ёзугаар алырга, диктаторжу бау-чурумнуң солдаттарының улуг кезектери бо хүннерде Чалатенанго болгаш Сантанана департаменттерде шаажылакчы үүлгедиишкиннерин кылып турар.

Президент Рейганның администрациязының бүгү таладыг деткимчезин ап турар кем-буруулуг хунтаның үүлгедиишкиннеринге таваржыкан кижилерниң саны хүн келген тудум-на чөвүдеп турар.

Чүгле сентябрьның он үштүң эртенинде безин Сан-Сальвадорнуң кыдыгларындан көргүнчүг хилинчектээшкиннерге таваржыкан 18 кижилерниң сөөгү тывылган. Өлүрткеннер аразында — «билдинмес кижилерниң» тудуп апарганы «Пренса графика» солуннуң директору Хосе Асеведо база бар. Солуннарның болгаш хөй-нииити организацияларының санааны-биле алырга, Сальвадорга сөөлгү үш чыл иштинде политиктиг чылдагааннар-биле 38 муң ажыг кижи өлүрткен.

КНО-НУҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чепсеглениишкиннерин дужурерин бирги черге эң чугула сорулгазы кылдыр совет удуртукчуларның санап турарынга оларның-биле чугаалажышкыннарым мени бүзүреткен деп, Каттышкан Нациялар Организациязының чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр албанның дан-чоруу-биле Парижке чеде берген үезинде Франс пресс агентствозунга берген интервьюзунга медеглээн.

Делегей айтырыгларын шын шиитпирлээриниң арганың тыварынга Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң ролюн бедидерин чедип алыр дээн бодунуң бодалын ол илергейлээн болгаш чөрүлдээлерни таарыштыр шиитпирлээрнинге Айыыл чок чорук Чөвүлели аргаларлыг болур ужурлуг деп демдеглээн.

Делегейде бирги ээлегде «үшкү делегейниң» чурттарында экономиктиг байдалга холбаштыр болдунуң [illegible] дугайында КНО-нуң чиңгине секретары медеглээн.

ЛИВАН ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ӨЛҮРТКЕНИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ынаа Ливанның президентизиниң албан-дужаалынга августуң 23-те соңгуткан Б. Жмайельдиң өлгенин дугайында тускай чарлаан. Ол барыын үзелдиг христиан КАТАИБ партияның [illegible] боор турган болгаш президенттиниң албан-хүлээлгезин сентябрь 25-те күүседип кириптер ужурлуг турган.

Б. Жмайель КАТАИБ партияның Ашрафия (Чөөн Бейрут) районунда штаб-квартиразының [illegible] килограмм [illegible] частыр чүүлдерин [illegible] каан. Частырышкындан бажыңның үш каъды чуурлуп дүшкен, 20 кижи өлген, 60 кижи балыгланган, кожазында бажыңнар база үрелген. Эрге-чагыргалар истелгени кылып турар.

Ливанның премьер-министри Ш. Ваззан Жмайельдиң өлүрткени — «Ливанга удур сүлчээлерниң бир кезии» боор турарын медеглээн.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). [illegible] Б. Жмайельдиң өлгени [illegible] кижилери чугаалап турар.

Ак бажыңның улуг дужаалдыг ажылдакчыларының бодап турары-биле алырга, Б. Жмайельдиң өлгени «Б. Жмайельдиң баштап турганы христиан фалангистер-биле чөөн үзелдиг мусульманнарның аразынга Ливанга дайын чорудулгазының база катап кылтыгып өскүрүн күштелдирер чадавас» боор турар деп, «Нью-Йорк таймс» солун демдеглээн. Ливанга хамааты дайы[illegible].

Эжелеткен девискээрлерниң араб чонунуң удурланыышкынын Израильдиң дерзии чагырыкчылары каржызы-биле баспышаан. Иордан хемниң барыын талакы районнарынче болгаш Газаның секторунче израиль чурттакчыларны көжүрериниң планнарын чогаадып турар. «Давар» деп израиль солуннуң бижээнин ёзугаар алырга, Иордан хемниң барыын талакы районнарынче 70 муң кижини көжүрер болгаш анаа улуг көдээни тургузарын планнаан. Ол хоорайның чурттакчыларының санын чоокку үш чыл дургузунда 600 муң кижи чедирер бодап турар. Тель-Авив ол планнарын ам боттандырып эгелээн. Эжелеткен араб девискээрлерин Израильдиң «мөңге» чери болдурар дээш израиль чагырыкчылар тайбың араб чурттакчыларга удур боо-чепсекти ажыглап турар.

ЧУРУКТА: палестиннерни тудуп хоругдап турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

РОССИЯГА

Ынак, төрээн хайыралыг не чуртум —
Ыдык, чырык, улуг күштүг Россия.
Ыштешкеним, салым тудуш төрээн чонум
Ылдеглдиг, хөйнү көрген орус улус.

Очалаңдан дерлаткан чоп чолун алган
Октябрьның тиилээн чурту Россияда —
Арыг шынчы сеткил-чүрээм бердингеним
Ада Ленин ачызында чолдуум мында.

Эртем, күжү — октаргайже өрүк ыээп.
Элбек-байлак, тайбың чурту Россияда—
Кожа баскан акы-дуңма чонум-биле
Коммунизм оруун тудкан күштүүм бо-дур.

Алексей АРАПЧОР.

Чаагай чаңчылдар

НОГААН ШӨЛГЕ КУДА

Чайның аяс, каан хүнү турган. Ленин аттыг совхозтуң девискээринде чараш бойдус чурумалдыг, көктүг-шыктыг, хевис ышкаш чараш ногаан шиириктиг Сайгыр-Аксы деп черге чон хөй-ле чыылган. Аваа музыканың хоглуг үнү чаңгыланып, оюн-тоглаа хайнып-ла үнген.

Комсомолчу куданы эртирери-биле белеткээн черге столдарны дерип, аяк белеткээн, чечектерни эккеп салган. Хамааты байдалдың ак бүрүткелиниң столун ак скатер-биле шып, букет чечектерни салган. Микрофон, оркестр-даа белен турган. Чыылганнарның кичээнгейн чаа өгленип турар анияктарның кел чыдары Нарын уунче, ынаар кайгамчык чараш дагже углавы берзе-ле аъттыг хөй кижилер көстүп кел чыткан. Удатпаанда чаа өг-бүле туткан анияктар — Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны Роберт Кундуу биле «Нарын» совхозтуң хойжузу Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады Людмила Байчык олар төрелдеринге, эш-өөрүнге үдеттирип алгаш келгеннер. Людмила ак аът мунган, ак хевин кеткен, Роберт кара аът мунган, кара костюмнуг. Аъттарлыг, шариктер-биле каастаан машиналар мунган кижилер оларның соондан келгеннер.

Музыка үнү аянныг чаңгыланган. Оолдуң аваазы уруглары уткуп, аяк долдур сүттү кадак кырынга салгаш эккеп ижиртиген. Районнуң Культура бажыңының бөлүк аныяк ажылдакчылары боттарының танцызын бараалгаткан. ЗАГС бюрозунуң төлээлекчизи кижи болганымда, чаа өгленген анияктарга байыр чедирип, чаагай күзээшкиннерни чыдып, өг-бүле тудуп турарлардан салза чогуур айтырыгларны салдым. Оон биле кыс болгаш хереэшилер ак бүрүткел дептеринге холдарының үжүүн салган, бижиктерни солушкан. База бир чаа совет өг-бүле тургустунган. Аваа чыылганнар байырлап, төрелдери болгаш аалчылар оларга байырын чедирип, аас-кежиктиг, пайыралдыг, боттарын хүндүлежип, эш-өөрлүг, кызымаккай ажылдап, төлептиг чурттаарын күзээннер. Чаа өгленгеннерниң баштайгы хайындырган сарыг шайын чыылганнар ижип, байырлааннар. Кырган, чалыы чокка янзы-бүрү танцыларны күүседип, кажык адып, даалылап, солун оюннар-биле куданы эрттирген.

— Бо-ла чораш мындыг солун, магалыг куда эрткенин бодум хуумда көрбээн кижи мен — деп, «Нарын» совхозтуң хоочун чолаачызы Касымба магадаар болду. Өске-даа эштерниң мындыг сөстерин дыңнаарга кымгадаа өөрүнчүг.

Бо чайын эрттирген ол комсомолчу куданы Бүдүң-Баазы кодээ Совет, ВЛКСМ райкому, районнуң Культура бажыңы организастап эрттирген. Ылангыя аңаа Культура бажыңының [illegible] Клавдия Шойжун, Нина Сакты-Сүрюн олар ышкаш активчилер тывынгыр, идепкейлиг чоруу-биле опзаланып турдулар.

Бистиң районнуң кодээ суурларының ажыл-ишчилериниң амыдыралынга чаа чаңчылдар, чаа байырлалдар хам нептерей турар апарган. Совет Арменияның хуузаадынче байырлалдыг-биле удээри, он алды хар четкеннерге ССРЭ хамаатызының паспорттарын тывсыры, сураглыг кижилер-биле ужуражылгалар, комсомолчу кудалар, өске-даа чаагай чаңчылдар [illegible] болуп турар.

М. ДЕЧИН.
Эрзин районнуң ЗАГС бюрозунуң эргелекчизи.

ЭЖИМ ДУГАЙЫНДА СӨС

Чылдар болгаш кижилер

МЭЭҢ ол эжимниң адын Оюн Намзатович Түңгүлак дээр. Кады ойнап өскен бис. Элегестиң анияктары 1930 чылдарда күрэкономга чер болгаш мал ажылын чаа өзу-биле хөгжүдерииге киржип, буга казып, орук кылып, машина, трактор башкарарынга хандыкшып, чаа тыва бижикти өөренириниге [illegible] киржип турган. Ынчаарда [illegible] ырлажып турар боор чүве:

Улуг-Хемниң чывааранга
Уйгум серген алыр дээн мен
Улуг черге — Москвага
Угаан кирип алыр дээн мен.

Ол ырыны Оюн Түңгүлак үргүлчү ырлаар чораан. Ынчан Москваже болгаш өске-даа хоорайларже тыва аныяктар элээн хөйү-биле өөренип чоруп тургулаан. Черде ынчаш арат чон Ада-чурт—ССРЭ-ге сеткил-чүрээнден чоок, ынак турган болгай. Түңгүлак эрес[illegible], чаагай [illegible] чораан. Ол ынчан арбан даргазы, а мен ареэ үүрүнге ажылдап турдум. Намга база кады кирдивис. Элегестиң Чал-Кежиг суурга суму конторазының [illegible] өрээл бажыңынга нам кежигүннери чыглып келгеннер. Үүр даргазы Оюн Бүлчүн-Хөө хуралды ажыдып, бирги айтырыгга намга кежигүннер хүлээп алырының дугайында [illegible]. Бир улгады берген хереэжен кижи болгаш Түңгүлак, мен ужелээн кежигүнге кирдивис. Айтырыглар элээн хөй болган. Түңгүлактың дугайында санал берген кижилер оон чаагай сеткилдиин, ажылга ынаан, кижизиг бүдүжүн демдеглеп чугааладылар. Ылангыя оон аазы Намзат ашак оглунга улуг идегелин илергейлээш, моон соңгаар арат чону дээш, орус чон-биле улуг найыралдаашкыжы бүгү чурттаалгазындан шынчы бердинерин чагып сүмеледи. Ол чорук эштиң сеткилинге хей-аът киириишкинин улам хайныктырган. Элегес ужунга кады ойнап, балыктап чораашк, соонда барып Тандының кадыр сыныларының шыргай ээнмеринге адыг, бөрүлер безин аңнаар болу бергеннээштери Николай Отев, Федор Лопатин болгаш өскелер-биледаа ооң найыралы кылыннаан. Орус өг-бүле тараа тарыыр, жүт ажаар үелерде база кады ажылдап-даа чоргулаан.

ТЫВАНЫҢ араттың революстуг намының политиказын чуртка боттандырар дээш чоң чаа амыдыралды тургузуп турда, Оюн Намзатович оон чылда калбаан. 1928 чылда «Элегес» күрэкономунуң баштайгы тудугларын кылып турда, Намзат ашак оглу Түңгүлакты эдертип алгаш, Элегес хемниң дожун куду шанактыг аъттар-биле чудук сөөртүжүп турган. Ынчан Чал-Кежигге күрэконом-биле чергелештир орус эштерниң организастааны бичии колхоз база тургустунуп келген. Ынчан ийи ажыл-агый чаңгыс суурга сыңышпас хевирлиг апарган, күрэконом суурдан сес километрде делгем черже 1933 чылда көшкен чүве. Ол ажыл-агыйларга тараан тарааның дүжүдү [illegible] чаагай турган [illegible]. Күрүнеге саткан тарааның артыы складтарны долгай, а харын-даа шаңнарда базырылап каан улуг оваалар чыдар чүве. Бо бүгү ажылдарга ол үениң [illegible] идепкейлиг киржип турган.

1941 чылда Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. [illegible] чурт кедирлиг үнген. Фронтуже чорудар [illegible] күзелин араттар илереди [illegible]:

Коннуг күштүг шынзылгадан
Ховга тудуп алган болза.
[illegible]
Хоора тутсуп органы болза.

[illegible]
Аттан салгаш берген болза
Ада-чурттуң дайынынче
Аъттаныпкаш тутсуп орза.

Ол үеде Түңгүлак өг-бүлелиг — кадайлыг, ийи оолдуг [illegible] амыдыраткан. аныгыр, чонунге макталдыг кижи турган. Арбанның улуг-биле чону эвилелдеп алгаш ынчан о[?] өрген чок черге чаа школа бажыңының таваан салып турган. Дайынның ийиги чылында Тывага чурттап турган орус эштериң фронтуже чорузуп эгелей берген. Бир катап нам кожкомунуң секретары Оюн Н[illegible]-ксыл-оол, сургакчылап кээрге, Түңгүлак оон чаныңга [illegible]:

— Ада-чурттуң Улуг дайынынга барып киржип болур ирги бе?— деп дидимнеп айтырган.

— Ам дээрезинде билдинмес ийин. Бистиң кол сорулгавыс бүгү-ле чүвени фронтуга чагыртыр. Кызыл Шеригге болдунар-ла арга-биле дузалажыр ужурлуг бис. Белек чыылдазын организастаар — деп каан...

1942 ЧЫЛДЫҢ чайынында Бай-Хаак суурга ополчениениң ниити улуг өөредилгези болган. Ол үеде Тывадан эки [illegible] фронтуже аъттаныпкан. Түңгүлактың эжи, чаңгыс чер чурттуу Оюн Бөртүй-оол база аъттанган.

Удаваанда эки турачыларны фронтуже чорудар апарган. Таңдыдан 50 хире кижи, оон иштинде кожкомунуң нам комиссиязының даргазы Оюн Седип база бар. Олар-биле кады Элегестен Оюн Түңгүлак болгаш республиканың база бир сураглыг мергени Оюн Ойдупаа [illegible] удеп келгеш. Бодун чаңгыс хүн иштинде камык шиналгени эртгеш дери алышкы кады чорууру апарган. Түңгүлак чорууруда ийи оолдарын болгаш кадайы Натпитти ошкааш аъттаныпкан, адазы Намзат ашак болгаш акызы Хавандай олар Дөргүн-Арыг деп черге чедир үдээннер. Оон Кызылга чедир дыңзыг чөлиш-биле кирип келгеннер.

Ынчан чай аразында Түңгүлак бүгү Тывага сураглыг ырааҗы артистер дуңмазы Кара-кыс Намзатовна болгаш кудээзи Максим Мунзуктарга баарга олар Балгазынче чорүй барган болган. Даартазында эки турачылар аъттанып чоруур деп турда дуңмазы, кудээзи чедип келген. Оон база бир дуңмазы — Оюн Намзатович Биче-оол келбээн. Ол ынчаарда Тожуга башкылап турган. Акызын болгаш өске-даа эки турачыларны дуңмазы биле кудээзи Тайга станциязынга [illegible].

МЭЭҢ кады ойнап өскен эжим ынчаар эки турачы [illegible] кады Ада-чурттуң Улуг дайынынче аъттаныпкан. Оюн Түңгүлак фронтудан дальнче ийи чагаа чоруткан. Бирээзинде дайынчы [illegible] лейтенант Оюн Оолактың взводунда тур мен дээш, кыска удур мал-маганны менээ [illegible] тараазы арбыладыр тарырын чагаан каш-ла сөстүг чагаа болган. Ийиги чагаада хайгамчык [illegible] чоруп тур мен, дайзын эп-не кара сагыштыг-дыр, ону төнчүзүнге чедир согар, ынап-ла тиилелгени чедип алыр бис деп бижээн. Оюн Намзатович Түңгүлак Украинаның область төву Ровно хоорайның хостаарындээш тулчуушкунга маадырлыы-биле өлген. Оон кады дайылдажып чораан эжи Кыргыс Чамзырынның бижээн сактыышкынында мындыг одуруглар бар: «...кады дайылдажып чораан эжим Оюн Түңгүлак мынчага чедир сагыжымдан черле ыравас. «Мен-даа дүүредим. Уругларым өскүс калды. Дайзынны төнчүзүнге чедир узуткаар силер, кужур эжим»— деп, эштиң аар балыгын шарып олурумда ол чугаалады. Харыга берген тур мен. Ыым келир. Эжимни кээргээш, дайзынның когун үзеринге бүгү бодум кыптыгып, амы-тынмым-даа бодаар хире эвес турдум...»

Совет улус улуг тиилелгени чедип алган. Амыдырал чаартынып, бурунгаарлап турар. Тыва Советтиг апарган. Түңгүлактың оолдары Николай Оюн адазының төрээн чери — Тока аттыг совхозта хоочун механизатор. Орлан Оюн — Хову-Аксыңда «Тыва кобальт» комбинатта хоочуй ажылчын, [illegible] барган болуп чоруур[illegible].

О. ТОВУУ,
хоочун коммунист, персоналдыг пенсионер.

БАШКИР АССР. «Хуузунда ажыглаар транспорттуң» мырыңай чаа хевирин Уфаның ужар чүүл институдунуң инженерлери болгаш студентилери чогааткан. Кывар чүүл куткан моторларлыг херексел-сапыктарны кижи будунга кедип алыр кылдыр бүдүрген.

Чадаг кижиниң дүрген чоруурунга ажыглаар мындыг идиктерни чогаадырының болгаш бүдүрериниң идеязын институттуң бөлүк студентилери бодап тыпкан. Институттуң 1973 чылда доозукчулары В. Гордеев болгаш В. Чебыкин олар мындыг сапыктарның тургузуунуң чижек төлевилелин чогааткан болгаш конструкциязын ажылдап кылгаш, боттарының диплом ажылдарынга айыткан. Ол аппаратты майыын «Дүрген чоруурунуң сапыктары» деп адаан.

Институттуң доозукчулары инженер болган С. Володин болгаш Б. Рябых олар техника эртемнериниң доктору Б. П. Рудойнуң удуртулгазы-биле аппаратты сайзыралгайжыдар ажылды үргүлчүлээн. Студентилериниң СКБ-10 конструктор бюрозунуң кежигүннери ол ажылга база киришкен. Ындыг «сапыктарны» кеткен кижи черже дыңзыдыр базып, маңнаптарга, мотор ажылдай бээр. Ынчаарда кижи бедик халып, коллуунда агаарга чорупп, дүрген маңнаар.

ЧУРУКТА: дүрген маңнаар сапыктарлыг чарыш.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ЧИҢГЕ-ТАРАА

Күс эгелээн. Шала чаш теректерниң, шеттерниң, талдарның бүрүлери саргара бергилээн, [illegible] холунде-ле тоглап турар апарган. А улуг-улуг мыштар ам[illegible] хевээр. Суур иштинде тарымал-даа мыштарны көөрге мындыг-ла, оон баарында хем унуунда [illegible] мындыг-ла.

Биче дүъш үези чүве. Чылыы кончуг хүн. Кара-оол [illegible] иштинге олурган бис. Даайым кижи болгай, пенсиялап үнгеле элээн үр апарган. Ам оон [illegible] бир уруунуң, бирде өске уруунуң ажы-төлүн хайгаарап, ажыл-агыйынга дузалажып чоруп турар. Бөгүн ол картошка кургадып даалга алган. Оон-биле кады бирээзи дөрт, өскези беш харлыг ийи оол каракталар. Демгилери шагда-ла арга берген, кожа бажыңның уруглары-биле ойнап чорупкан. Чүү-даа болза оларның ынаар үнү-даа дыңналып кээп, боттары ында-хаая көстүп кээп турлар.

Чугаа [illegible] бис, [illegible] кырында олур бис. Баарывыста картошка чедип каан. Чемиг шоолуг эвес, ортумактан [illegible].

— Мону каяа тараанывар ол?— деп сонуургадым.

— Мынаар кедээрге — деп [illegible].

Херимниң иштинде холчок делгем, он-даа чүсчүк бар хире. Ол хиреде мында ыүү-даа чок, чүгле чашпан дуй алган.— Борта чүге тарывас силер?— деп айтырдым.

— Шаанда эгезинде тарып турган бис. Дүжүдү аажок эки турган. Оон соонда картошка үнместээн, улуг эргек бажы дег үүрмек чүве үнер апарган. Каапкан бис — деп, Кара-оол ашак дөптүзу-биле харыылады.

Ийе харын, мындыг база турган [illegible] чемишке [illegible] шадып, чемишчидин турган болза, мындыг эвес турар чадавас. Ол дугайын-даа мыттавадым. Чугаалааш-даа чоор мен, дөмей-ле дузалаптар шаглыг эвес мен.

Оон чугаавыс бир өске аянныг апарды.

Көрүп олурарымга, бора-хирилээлерниң хөй деп чүвези кара-шаар-ла. Дингейндир ужуп чээп-даа турар, дедир ужуп чорупп-даа турар, катапла соктуп кээр.

Рассказ

— Чүү кончуг бора-хирилээлер боор. Ында чүну чип турар чоор?— дээш, оларның [illegible] тымы.

— Ында бе?.. Адыр — дээш, кижим туруп чоруткаш, бажыңдан хөнекте шай, ийи шаажан, тавакта соктап каан чиңге-тараа тудуп алган үнүп келди.— Ынап-ла стол артынга олура ижери албас эвес, борта-даа ижипсе канчап баар деп. Чылыг хүн-дүр — дээш, [illegible] мурнумда эккеп салды.— Шайлап ора хөөрежир-дир.

Мен аңаа баргаш, бажынче-даа кирип четтикпээн мен, олурган [illegible] олура душкен мен.

— Бо-дур — дээш, ашак чиңге-тараа же айытты.— Моон хоорзунунда дойлуп турар кушкаштар-дыр. Чиңге-тараа көргенде, тыныя садар болбазыкпе. Ында тоглаачы көрүп алган. Оол ангыда мында, херим кыдыында каш борбак сып черлик хонак база бар. Ону кайын соора кээрлер ийик. Черин хүүрек-биле базып тургаш, үш чүсчүк хире черге чиңге-тараа тарып кээп кижи мен. Үнгенниң чаагайы холчок. Чээ ажаап алдым. Тээ севалап-даа алдым. Соогунда-даа чидим. Чип көр.

Шыны херек, шагдагы ончаан тараа чивээн мен. Аяк өөтүже чедир ургаш, сүттүг шайны кырынче куткаш, өреме каггаш ааргаарымга, амданы [illegible] чаагайын канчаар боор ону. Кара-оол ашак чылаалап-ла [illegible]. Далгаа биле тарааны үттүп бер чыдар [illegible] бис. Бо дээрге чем-дир, [illegible] кайын боор деп, хомудаан [illegible] [illegible] чем-дир-даа дадар. Бар эвес өг-бүлеге өске бүгү чемнер-биле каны болар турар болза, хоорт-догаа чурттаттаның база бир херечизи-дир деп-даа угзады-дыр.

Оон-биле маргыжар аргажок, оону база чөптүг.

— Согааш, бала тыппайн мырыңай турум көрдүм. Адак соонда, оп — он беш километр черде чурттап орар малчын өгде арын дыңнааш, албан-биле чедип чораш, ачылап эккелдим. Удатпаанда дедир аппаарды. Ам та канчаар — дээш, Кара-оол папирос кыпсып алгаш, улай-улай соргулааш, думчуунуң аксында мыгыртадлы берген мышты холу-биле ынай-бээр тарады чайгылады.—Ам бо чүвелер (уругларын мынаары ол) амданын апкан, амдажый берген. Улуг бичези чок, даады тараа дижип халчып турар апаарды — дээш, ашак бичии үзүктелгеш, мээң быктымче шенектээш, айтыдыр.— Көрем.

Бора-хирилээлерни кым билбес боор. Каяа-даа, кандыгдаа аалдың чанынга оон хөй кушту шагның кайы-даа үезинде кым-даа көрбес. Оларның кижини кыш, чай чок сартыктап турары черле билдингир. А мынчаар суг ижип чытканын, кырым сынар, кажан-даа көрбээн мен. Азып каан чунар-демирниң суг агар чиңге демирин хаайы-биле үстүре каапкаш, суг черже төкту бээрге, ону черге хона каапкаш, иже каапты.

— Хы, эдеп аа?— дидим.

— Мырыңай кайгамчык. Чалгыннык куш-тур бо. Хемның бо чыдыр ышкажыл, оон барып ижипсе — деп, Кара-оол ашак база-ла пат кайгап олур.

Бо кушкаштар хөй-даа болза, оларның амыдыралын чүү кижи сонуургап, хүн бүрү кедеп көрүп турган боор. Ынап-ла чалгынныг куш-тур бо. Хемче ужа бербейн, чунар-демирден суг дозуп ижип турарының ужуру чүү дээр силер?

Ол айтырыгга [illegible] харыы тыппаан.

— [illegible] шайынар [illegible] — дидим.

— [illegible]

С. СҮРҮН-ООЛ.

БАШТАК БОДАЛГА

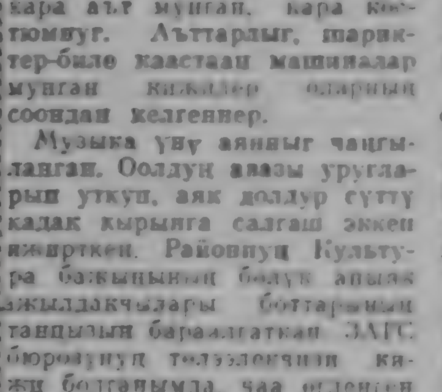

Ак тала эгелээш, чаңгыс (1!) көштен удар. Бодалганы баштай шыдырааны тургуспайн бодаарын шенеп көрүңер.

Бажың ээлеринге сүмелер

ДУС—ДУЗАЛАКЧЫ

⊙ Кекээ кырын дургаар дус бызап кааш, эртенинде ол пөс-биле чолуп кааптарга, хевис өңгүр көстүр.

⊙ Соңга шилдерин, көрүнчүкту дустуг суг-биле чуурга, кылагар болгаш арыг көстүр.

⊙ Чуггап ак хептн арыг сугга сы тударда, кразмалга адыш иштн дус холуп аарга, улам аккыр, кылагар болур болгаш ынчаар чуггаи хеп соокка доңмас.

⊙ Өңгүр хептн дустуг соок сугга чуурга оңмас.

⊙ Илииирниң хеп базар улдуңун бөск-биле (чук хевирлиг бүдүмел) чаггаш, дуска борап каан пөске дүрбүп, чолуп каантарга, хоюг болгаш чылгыр апаар.

⊙ Дустуг изиг суг грелкага белен соовас.

⊙ Бижектиң бизип өй-тай дустуг сугга чартык шак бурунгаар суп кааш, чидидерге белен чидиичел.

⊙ Тараа саваныңдан кылган чүвелерни дустуг сугга өттүрген шётка биле аштаарга, алдыңналчак өңүн чидирбес.

⊙ Чаа сковороданың дүвүн кезүлбес кылдыр дус ургаш, отка изиди тип каар. Ооң соонда ол-ла изиг дус-биле оон иштин са дүрбүп каапкаш, үс чаггаш база катап отка изиддер. Ынчаар кадырып каап сковороданың эдилели эки, иштн белен үрелбес болур.

⊙ Чара кезип каан согуңаны дус уруп каан дипиеге салып каарга, белеп үрелбес.

⊙ Хүүксүй берген сүтче хөй эвес дус ургаш, соодусалыр. Сүттүң амданы эки апаар. А плитаже төктү берген сүт кырынче база дус уруптарга, хүүксүг чыт чиде бээр.

⊙ Дус урар саваже 2—3 рис үрезиннериниден кирр каап алыр, ынчан дузуңар шыгывас.

ТӨРЭЭН ТЫВАВЫСТЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

Ак-көк хемнеп Тожуже.
Ю. Калчанның фотоэтюду.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазынза (кукулзулар [illegible] суржулгазы). 9.00 — «АБВГД-жигеш». 9.30 — «Спортлотонуң» 38-ки тиражы. 9.40 — «Федор Трофимович болгаш [illegible]...» 5-ки дамчыдылга. 10.10 — Айның чок шимчээшкин. 11.25 — «Мурнуу Крестиң сылдыстарының адаанда». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.35 — «Евг. Винокуровтуң шүлүктери. 12.30 — «Бичии черниң тураскаалы». (Бичии черде мемориалдыг тураскаалдың ажыттынганының дугайында). Новороссийскиден репортаж. 12.45 — Московшиң шерриг округунуң ыры болгаш пляска ансамблиниң концерти. 13.35 — Арга-ыяш ажылдакчыларының хүнү. Уткуштур. «Үлегер болур эрге». Телеочерк. 14.05 — Бөгүн дөгерейде. 14.20 — Экранда кинокомедия: «Кубань казактары». Уран-чечен фильм. 16.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.20 — Политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.50 — «62-ниң ырылары». 18.30 — Тайбың камга алынын совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.15 — «Бүгү сагыш-сеткилден». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.45 — Кремльдиң Съездилер ордузунга уран чүүлдер мастерлериниң концерти. Ол төнген соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.25 — Эстон телевидениениң программазы. Школачыларның ыры болгаш [illegible] байырлалы. Уран-[illegible] [illegible]. Балет көргүзүглери: «Бөгүн Таллинге». Эстрада программазы. 16.25 — «Эжим, силерниң утбалар-дыр мен». Уран-чечен телефильм. 18.05 — «[illegible]». Мультфильм. 18.15 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң чурт [illegible]» 46-гы фильм — «1962-ги чыл». 19.15 — Дедегей байдалының дончулалы. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 — «Тамчыгыг удувар, [illegible]». «Леопольд болгаш [illegible]». Мультфильм. 20.15 — «[illegible]». Эртем-[illegible] программа. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Бузулган хүн херелдери». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 21.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Москва). 2-ги болгаш 3-кү кезектери.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, агаар-агаар болур. Чамдык черлерге бичии чаъстаар. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Хүнүс агаарның температуразы 17—22 градус.

Кызылга бүргеп, агаар, чаъс чагбас. Дүне агаарның температуразы 2—4 градус. Хүнүс 19—21 градус чылыыр.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ярослав Мудрый» 9.30, 19.40, «Сүнезин» 12.20, 14.10, 16.00, 17.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тажы куулар» 9.30, 11.00, 12.30, «Кызыгаар» 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бурунгуда ергээзиниң чажыды» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАРЛААЛДАР

Тываның кодээ ажыл-агый [illegible] комендант, аштакчы, херек [illegible] хереглеттинип турар.

ТЕХНИКУМНУҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 5 бажың. Телефон №№ 2-36-04, 2-55-93.

«Шын» солун редакциязынга мурьер дапый негеттинип турар.

Кызылдың медицина училищезиниң Тамара Кызыл-оол[illegible]овна Ховалыгның [illegible] 1982 чылдың июль 4-те [illegible] № 055378 дипломунун чиндиргенин барымдаалааш, [illegible] күш чок деп [illegible].

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 4 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-[illegible] секретариаттың 2-23-35 партий-ниң амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетпүр килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун чөрүүн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01481

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 219 (12008) | 1982 чылдың сентябрь 19, воскресенье | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

ӨСТҮРГЕН ДҮЖҮТТҮ ЧИДИРИГ ЧОК АЖААР, КЫШТАГЛААШКЫНГА ЫЯК БЕЛЕТКЕНИР

ПЛАННАРЫН КҮҮСЕДИПКЕН

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тожептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышка кириппишаан, база Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүг-хуузун киириштирери-биле Бай-Тайгада «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтарның ажыл-ишчилери мал чеми белеткээринге чедиишкиннинг ажылдап келген. Оларның шалыпчы ижиниң дугайында дараазында чырыттывыс.

«Мурнакчы» совхоз 2750 тонна сигенни белеткээр турган, 2700 тоннаны белеткеп сараттаан. Ол ышкаш силосту пландан ажыр 120 тоннаны, сенажты 110 тоннаны салган. Мал чеми белеткээр талазы-биле совхоз баштайгы хүннерден-не бедик темпилиг ажылдап кирген, районга үргүлчү мурнап келген. Мал чеми белеткээр сезонда социалистиг чарыштың негелделерин баш бурунгаар ажылдап кылгаш, ону бригада, звено база сигенчи кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап дыңнаткан. Мурнакчыларны, хожудап турарларны ой-шаанда илередип, күш-ажылчы маргылдааның түңнелин доктаамал үндүрүп келген.

Механизаторлар, малчыннар, совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери мал чеми белеткээринге кызымак болгаш харыысалгалыг ажылдааннар.

Шынап-ла, Аъш-чем программазын боттандырарынга Шуйнуң чону тожептиг салышкынын киирип, малды кыштан хүр ажырарынга магадылал—чем баазазын тургускан.

Совхозтуң күш-ажылчы тиилелгезинге хову бригадазы (бригадири Күрген Сейнен-оол) эң-не шалыпчы ажылдаан. 1050 тонна сиген планын 1100 тонна кылдыр күүсеткен.

Анатолий Лапчаа баштаан ошку бригадазының малчыннары 140 тонна планныг турган, 150 тонна чедирген. Ол ышкаш Чаңгыс-Терекге №1 хойжу бригада планын база ажыр күүсеткен.

Совхозтуң мал чеми белеткээринге трактористер Оюн-оол Дарый-Хөө, Көк-оол Дамбыя, Кызыл-оол Серенот олар шылгараан. Малчыннардан Дудуй-оол Очур 20 тонна сиген белеткээр планын 32 тонна чедирип, бирги черни ээлээн. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Кара-Доңгак Чагыр 26 тонна, Борарган Хертек 24 тонна сигенни белеткеп алгаш, кыштагларынга чедиргилээн.

Мал чеми белеткээринге совхозтуң тус-тус коллективтери, школачыларны, пенсионерлерни база хаара тудуп. Контора ажылдакчыларының бригадазы (удуртукчузу гараж эргелекчизи Шыдыраа Кочаа) 60 тонна сиген белеткээр турган, 65 тонна чедирген.

Мал чеми белеткээринге субботниктерни, воскресниктерни каш удаа организастаан. Совхозтуң практиказында бир аки чүүл болза, баштай-ла тайга сигенин кезип эгелээш, ону долгактааш куруглур, оон чоорту шөл сигенинче кирип турары.

Амгы үеде «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери мал чеми белеткээрин уламчылавышаан, ону кыштагларже сөөртүп турар. Ол ышкаш тарааажаалдазы кидин түлүк. Келир чылдың частың тарылгазынга четчир үрезинни урууп, саванны белүп алыр дээш, совхозта ажыл хайныккан.

Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхоз (директору М. С. Ооржак, партком секретары К. Х. Адыгбай, комсомол күүскомунуң даргазы Х. С. Авыр-оол) күш-ажылчы тиилелгени чедип ап, юбилейлиг чылда мал чеми белеткээр талазыбиле планныг даалгаларын ажыр күүсеткен. Тодаргайлаарга 3120 тонна сиген белеткээр турган, ону 3200 тонна чедирген. Ол ышкаш силос база сенаж салырының планындан 140-140 тоннаны ажыр күүсеткен.

—Бо чугула ажылга Куулус-оол Содунамның удурткан механизастаттынган звенозу идепкейлиг киришкен. 1000 тонна сиген белеткээр планын ажыр күүсеткен. Ол ышкаш сенаж биле силос салыр ажылга база идепкейлиг киришкен. Бригадада Юрий Бедий-оол, Сергей Мөчек олар шылгараан, хүн нормазын үргүлчү 120—140 хуу күүседип келгеннер — деп, совхоз директору М. Ооржак чугаалап турар. Малга чем белеткээр талазы-биле ажыл ам-даа үргүлчүлеваан. Белеткээн сигенге немей ону 150 тоннаны кезип, сараттаар деп бедиткен хүлээлгени алган. Бай-талчылар кужениишкиннинг ажылдап, оон-биле чергелештир тараа саваңын бүрүнү-биле болуп турар. Бо совхозта бир аки чүүл болза, белеткээн сигенниң барык 80 хире хуузун кыштагларда болгаш фермада чедирген.

Малга быжыг чем баазазын тургузар чугула ажылга үш чүс ажыг кижи киришкен. Баштайгы үеде бергелер тургулаан. Ылаңгыя техника чедишпес, ажылды организастааны кошкак турган, ону совхозтуң дирекциязы партком чоорту эткен.

Мал чеми белеткээринге Дажы-Серен Кунгаанын удурткан 11 кижи составтыг хөржеженнер звенозу база эки ажылдап, 60 тоннаны белеткээр планын 102 тоннага чедирген. Эрес-оол Чүлдүм-оолдуң баштаалгазы-биле контора ажылдакчылары 30 тонна планныг турган, 88 тоннаны белеткээн. Мурнуку чылдарда ышкаш, совхозтуң малчыннары бо чугула ажылга идепкейлиг киришкен. Ылангыя мурнакчы хойжулар Таар-оол Хомушку, Эзир-оол Мөңге, ошку кадарчызы Дажар Дамбый олар 15-15 тоннаны белеткээр хүлээлгезин 30—35 тонна чедиргилээн. Совхозтуң мал чеми белеткээринге районнуң харылзаа белдиринин база мал эмнелгезиниң ажылдакчылары идепкейлиг киржип, кайызы-даа ону 15-15 тоннаны белеткээр турган, 20—21 тоннаны белеткеп дужааган.

Бо ажыл-агый эрткен чылдан бээр хой чылдыг сигенни тарып эгелээн. Ол шөлден бо чылын дүжүттү ийи удаа кезип алган. Ынчангаш хөй чылдыг сиген шөлүн моон соңгаар улам-на калбартырып планнап турар. Ол дээрге Аъш-чем программазын совхозка боттандырарынга бир чугула чүүл болур.

С. ХЕРТЕК.

Хүннүң медээлери

ОЛАРНЫҢ ҮЛҮГ-ХУУЗУ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Сүг-Аксы суурда хоочун Даваа Чүлдүмович Ооржак ажылшшке эрес-кежээ кижилерниң бирээзи. Ол ниитиниң малынга чем-суур белеткээринге чылдың-на идепкейлиг киржип турар. Ооржактың өг-бүле звенозу бо чайын Хемчик унундан сигенни кезип чайлаан. Олар 60 тонна сигенни кезип белеткээш, сараттааш, совхозка хүлээткен. Даваа Чүлдүмовичиниң студент оолдары Сергей, Владимир, Радик Ооржактар эрестиг ажылдааннар.

О. БОРАШ.

ҮЕНИ МУРНААННАР

«Тыва даг-дүгү» комбинатта «БелАЗ» чолаачызы Григорий Лаврентьевич Карпов бир чыл сес айлар иштинде хууда беш чыл планының чартыын күүседип алган. Ол беш чыл эгезинден бээр 324 муң тонна азы пландан ажыр 110 муң тонна даг массазын сөөрткен. Дуржулгалыг чолаачы— аныяктарның илегелдиг дагдыныкчызы. Ажылга кызымак, техникага камныг болурунга аныяктарны ол өөредип келген.

Оон кады ажылдап турар эштери Р. К. Хасанов, В. М. Штыгашев олар ам 1983 чылдың марттың үлүүнге кириштир, а А. А. Яковлев келир чылдың февральдың үлүүнге кириштир ажылдай бергеннер.

Комбинаттың транспорт пегинде ниитнан-биле 27 чолаачы үеңи мурнап чоруп турарлар.

Бистиң корр.

Бөгүн—Арга-арыг ажылдакчыларының хүнү

Чадаананың ыяш ажыл-агыйының коллективи арга-арыг ажылдакчыларының хүнүн бүдүрүлгечи эки көргүзүглерлиг утказ. Ыяш ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарышка олар шаппалдыг-даа черлерни каш удаа ээлеп келгеннер. Олар бо чылын мал чемиңиң белеткелинге база эки киришкен.

Чарышка чедиишкинге хоочун лесник Доржу Мөгеевич Моңгуш ышкаш мурнакчыларның киирген үлүг-хуузу хөй. Доржу Мөгеевич бодунуң ынак ажылынга хөй чылдар дургузунда тожептиг ажылдап келген. Мурнакчы лесник ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннинг ужуражыры-биле социалистиг хүлээлгезин, планныг онаалдазын ажыр күүседип келген.

ЧУРУКТА: лесник Д. М. Моңгуш.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ПРОГРАММА КҮҮСЕЛДЕЗИНГЕ НЕМЕРЕ

Арга-арыг шаг-шаандан тура черниң камгалакчызы, суунуң кадагалакчызы, агаарның арыглакчызы боор келген. Ооң амыдыралга эргежок чугула чаагай кижи бойдуска болгаш кижиге улам улуг салдарлыг апарган.

Арга-арыгларның аграр [illegible] чүден артык улуг. Ынчангаш чаңчылчаан бөгүнгү байырлалга — Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүнге ол чорук онза утка киирип турар. Арга-арыг байлактарын [illegible] адырның коллективтериниң сагыш салыышкынын бүдүрүлгелерден болгаш организациялардан кээп турар рапорттардан номчуп болур. Ол дээрге чурттуң Аъш-чем программазын күүседири-биле холбашкан айтырыг-дыр.

Бүгү чүүлдерниң үндезини —чер, оон дүжүткүрү. [illegible] совхозтарның шөлдериниң аң-чок черлеринде, кооргалдарда, оңгул-чиңгилдерде ниити шолу 100 муң гектар эрозияга удур ыяш олуртулгазын чоруткан ССРЭ-ниң Арга-ыяш министерствозундан сеткил [illegible] ывс. Тарылга шөлүнүң камгалал дилиндектерин 40 муң гектарга калбарткан.

«Тарылга камгалалының арга-арыг өстүрүлгезин калбартыр» деп СЭКП-ниң XXVI [illegible] айыткан. Ол сорулгалар амыдыралда боттаныл турар. Ногаан камгалакчыларның чаагай салдарын дөрт муң ажыг [illegible] көрүп турар апарган. Ындыг [illegible] чурттуң [illegible] ажыл-агый ажыглалдыг черлериниң 4,6 миллион гектар болуп турар. Чаңгыс ындыг [illegible] 20 гектар тарылга шөлүн камгалап, тараның мал чемнериниң, өске-даа продукцияның немелде дүжүдүн хандырып турар.

Ниити узун дурту 11 муң ажыг километр шөйүлген курунениң арга-арыг дилиндектери бодунуң хемчээл болгаш күчү талазы-биле улуг. Оларны бисте дайын төнген соонда удавааңда, 1948 чылдан эгелеп тургузуп эгелээн. Олар бөгүнде — бойдустуң камгалакчылары болгаш экономикага дузалакчылар — ынчап бодап, манап турган ажылындан артык үнелиг апарган.

Партияның съездизиниң «Хөй ажылының мал чеми [illegible] калбартары база быжыглаары-биле Ортаа Азияның болгаш Казахстанның элезиниг ховуланчак девискээрлериниң арга-арыглыг болдурарының ажылдарының хемчээлин улгаттырар» деп айтышкынынга [illegible] улуг ажылдар эгелээн.

Бистиң чурттувус хову арга-арыгының чери боор турар. Ынчаарга амгы үеде адырда чаа утланышкын —зоологтуг арга-арыг мелиорациязының уланнышкынын кол черин ээлеп турар апарган. Арга-арыг ховуларның хевирин өскертип, ону чаартып турар. Арга-арыг мелиорациязының хемчээли ам безин 100 муң гектар четкен.

Эгелээн ажылдарның хемчээли беш чылдың төнчүзүнде [illegible] чартык катап өзер. Ол чорук чоокку үеде Ортаа Азияның республикаларынга болгаш Казахстанга [illegible] ажыг гектар [illegible] байдалын [illegible] арганы бээр. Камгалал олуртулгалар ажыглалдыг [illegible] 15—20 хуу, а чамдык девис[illegible] катап өстүрери херек кырында бадыткаттынган.

Арга-арыгның байлактары хөй. Ол дээрге бойдустуң садыгы, аң-меңниң амыдыраар чурту. Ол дээрге сиген кезер шөлдер, арыг чигирни алыр чер, мөөгү, эм оъттар-дыр. Арга-арыгның байлаан элбедир, өөду үнген кат-чимис [illegible] ыжырын улам көвүдедир деп [illegible] айыткан. Дөлегей салымның өртектерин барымдаалап алыр болза, чаңгыс тонна курган кат моогунуң үнези чүс тонна кызыл-таска дең, а клюква кадынга херек капдыг-даа кызыгаарлал чок.

Байырлалга уткуштур ра[illegible] арга-ыяш ажылдакчылары бүгү улуустуң херээнге улам улуг салыышкынның, ам-даа боттандырар херектериниң дугайын илеткеп турар. Чижээ, РСФСР-ниң Арга-ыяш министерствозунуң коллективтери арга-арыг продуктуларын бистиң аъш-чем столувуска эрткен беш чылда ортумаа-биле 40,5 миллион рубль түңге берип келген. [illegible] арга-[illegible]ның ам сорулгазы болза ону 53 миллион рубль түңге чедирери.

Бөдү үнген кат-чимистерни чыырын оларну 30 ажыг хуу өстүрер, арыг чигирни салыр [illegible] барык чартык катап улгаттырар. Ол бирги беш чылдың дургузунда 400 белеткел пунктуларын, мөөгү [illegible] дузаар 350 цехтерин, тооруктаарының сес баазаларын тургузарын темдеглээн. Сад [illegible] лиг арга-арыгларның, [illegible] на, чыжыргана, ыт-кады [illegible] плантацияларының бүдүрүлге шөлдерин калбартыр.

Арга-ыяш [illegible]ның чугула сорулгаларының бирээзи болза мал ажылдыг дузалал ажыл-агыйларын тургузары болур. Олар арга-арыгларның мал чемнеринге [illegible] кураангыларның [illegible] биле ажыгаап, мал ажылының продуктулары-биле адырның ажылдакчыларын четчири-биле хандырыгаш, артыкшылдарын [illegible] киирер хүлээлгелиг.

Хөй-хөй девискээрлерни ону демниг эгелээн. Мурнакчы арга-ыяш ажыл-агыйлары оларның мурнунга салган сорулгаларны күүседир четкен. Ынчалзажок аграр айтырыг [illegible] чүүлдер арга-арыгның элбек аргаларынга ам-даа дүүшпес. Чурт олардан оон-даа хөйнү манап турар.

Бистиң арга-арыг байлактарывыс көвүдеп турарын айтыры өөрүнчүг. Чыл эгезинден 900 муң гектар черлерге ыяш олуртулгазын чоруткан. Күзүң олуртулга ам эгелээр.

А. СМИРНОВ.

СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

ЧЭЭРБИ БЕШТЕ ДООЗАР

«Сентябрьның 25-те доозар!» Бии-Хемде «Хадын» совхозтуң сигенчилери ындыг кыйгырыг ээугаар ажылдап турар.

Хадың-Аксының улуг шынаазы, Кандыг-даа каан чылдарда малаа оът-сиген эки үнер. Бо чылын мында сигенниң дүжүдү кажангызындан-даа дээре болган. Ооң уламындан сараттар хөй. Сигенчилер ажылын уламчылавышаан.

Совхозтуң мал чеми белеткээр механизастаттынган бригадазын директорнуң мал чемин бүдүрер талазы-биле оралакчызы Иван Дмитриевич Формов удуртуп турар. Ук бригада ийи звенодан тургустунган. Оларның бирээзи Суглуг-Хемде. Ында чеди кижи бир-бир грабльдиг, сиген кезер машиналыг, сараат салыр херекселдиг болгаш волокушалыг. Ол звено чүс тонна сиген кезер [illegible] күүседип алган.

Бригаданың Хадыңда звенозу чээрби кижилиг. Ону Кол Дадар-оол удуртуп турар. Ында сиген кезер үш машина, ийи грабль болгаш бир-бир волокуша, сараат салыр херексел бар. Бо звено планын шуут күүседириниң кырында келген. Ооң уламындан бригаданың 1050 тонна сиген белеткээр планының 900 тоннаазы күүсеттине берген. Ынчангаш совхозтуң сиген белеткээр планы 86 хуу күүсеттинген. Бригаданың [illegible] «Революцияның чалбыра» совхозтуң [illegible] кыйгыныг деткивишаан, ажылын 150 тонна сигенни кыска хуусаада, тодаргайлаарга сентябрьның 25-те доозар хүлээлгени алган [illegible].

Шынаа кезилгези шыкта сиген кезер машиналыг үш тракторнуң бирээ биргээн, бирде [illegible] мурнап чоруп тур. Оларның кескен сигенин улуг-[illegible] мал сонгалар болуп, ындар-ла шөйүп чорүп каап. Машинаны Путинцев, Игнат Пичугин, Валерий Андреев оларның ындаар кескен сигенин Доржу Кызыл-оол грабль-биле бөлдүрерге, Александр Эник-оол тракторлуг пресс-биле дүргектей тырып тур. Оон артканын Александр Манчык-оол холээннеп бээрге, Тимофей Белоусов биле Николай Кара-Сал сараттаан. Ажыл бачым, үе кызыы. Ол аразында подборщик база үрели берген. Бригадир боду баштаан каш кижи ону кылган. Демниг күштүң түңнелинде үрелгев эт дораан кылдынган.

Бо звено хүнүн-не 25 тонна сиген белеткээр планныг. Ук план күүсеттинерге-ле, социалистиг чарыштың негелдезин ээугаар, акша шаңналын тывсыр. Ынчалзажок ол шаңналдың [illegible] сигенчилерниң сонуургалын келдүрүп шыдавайн турар. Акшадан өске материалдыг-даа, моральдыг-даа деткимче көрдүнмээн. Социалистиг чарыштың тиилекчилеринге шилчиир вымпелдер-даа, күш-ажылчы алдар тугу-даа чок, хана-солун-даа, лозуң-даа көзүлбес. А ойнаар чүүлдер мырыңай чок. Ажылчын комитединиң даргазы Николай Зотович Обухов-даа, партком секретары Михаил Отчукович Бичии-Уруг-даа сигенчилерниң ажылдарынга, дыштаныырынга болгаш хостуг үе эрттиреринге [illegible] байдалдарны тургузарынче сула кичээңгей салып келген. Сигенчилерде тергелиг үгектен өске чаңгыс машина-даа чок. Ынаа сыңчыры, аъш-чем кызыры берге.

«[illegible]» совхозтуң [illegible] бригадазы Бии-Хем районда мурнакчы бригадаларның бирээзи. Планын күүседириниң кырында келген оон өске бригада чок. Ук бригадага таарымчалыг байдалды ол шаанда тургускан турган болза, [illegible] оон-даа бүдүрүкчүлүг [illegible].

К. ЧООДУ.

«Өстүрген бүгү дүжүттү кыска хуусаада чидириг чокка ажаап алыр, малга четчир саныг чем баазазын тургузар!» деп кыйгырыгның адаа-биле Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылдың күскү дүжүт ажаалдазының кужениишкиннинг ажылдап турарлар. Ажылдың эң берге участоктарының бирээзи — ховуда ышкаш, шаңда ажыл-иш база-ла хайнышкынныг, кара эртенден орай кежээге чедир үзүлбейн турар. Ында чаа кескен чаагай кызыл-тастың дүжүдүн аштап арыглап, күрүнеге дужаарынга белеткеп турар. Ам кирген 400 тонна кызыл-тас аштап арыглаттынган болгаш сорттаттынган. Баштайгы хүннерден эгелеп шаң ажылчыннары Стюра Эргек-оол, Галина Моңгуш болгаш оон-даа өскелер ээлчег нормазын ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар.

ЧУРУКТАРДА: шаңда ажыл; мурнакчы ажылчын С. Эргек-оол.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

Хоочун тудугжу А. Г. Пашковтуң бригадазы бо чылын ажыглаалга кирер чурттаалга бажыңының тудуунда ажылдап турар. Юбилейлиг чылда мурнакчы бригада 1100 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрер хүлээлгелиг. Эрткен сес айда олар херек кырында 926 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүргеннер.

Бистиң «Кызыл тудуг» аремделиниң тудугжу бригадалары «ССРЭ-ниң 60 чылынга—60 шалыпчы неделя» деп социалистиг чарышта киржип турарлар.

А. Г. Пашковтуң монтажниктер бригадазы Н. А. Воронинниң бригадазы-биле аразында чарыштыг. Сес айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын А. Г. Пашковтуң бригадазы 107,8 хуу, а Н. А. Воронинниң бригадазы 109,6 хуу күүсеткилээн. Бо ийи бригадалар удаа-дараа-ла чоруп турарлар, кайызы-даа алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип келген.

А. Г. Пашковтуң бригадазының [illegible] «Ээзи [illegible]» деп [illegible] каш чыл чедиишкиннерин уламчылап турарлар. Бригадага ужуру болза 30 кижи турар, а оларның 27 кижи планныг даалгазын ажыр күүседип келгеннер.

Бригадалар аразында чарыш түңнелин үндүрерде чүгле план күүседиишкинин эвес, а күш-ажылдың сагылгазын чуруумун, хөй-ниити ажылынга бригада кежигүннериниң киржилгезин база барымдаалаар. А. Пашковтуң бригадазы чарыштың негелдезин четче күүседип келген. Бригадир бо [illegible] ажылдың хайы биле [illegible] бригада кежигүннериниң хүлүттүнелге чедип алган.

Н. Копленко, Б. Эртине, Ч. Салчак, А. Иридов, Г. Холмогоров болгаш оон-даа өскелер ажылдың кызымак, эки үлегерлерин көргүзүп турарлар.

Бригаданың ажылдап турары 119 квартиралыг бажыңның бир кезиин, 80 квартиралыгны октябрьда ажыглаалга киирер ужурлуг. Амгы үеде ук объектиниң тудугжулар шевергенчилерге хүлээткен.

В. ОВЧАРОВА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле А. А. Ховалыгны шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Арга-ыяш ажыл-агыйының системазынга даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседириинге чедиишкиннери дээш база Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүнүң байырлалы-биле холбаштыр Чадаананың ыяш ажыл-агыйының Сүт-Хөлде лесничествозунуң арга-ыяш ажылдакчызы Алдынлай Анатолович Ховалыгны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың сентябрь 17.

«Тыва АССР-ниң арга-ыяштың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты И. Н. Семеновка тывсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Арга-ыяш ажыл-агыйының талазы-биле [illegible] дээш Туранның ыяш ажыл-агыйының директору Иван Николаевич Семеновка «Тыва АССР-ниң арга-ыяштың алдарлыг ажылдакчызы» деп хүндүлүг атты тывсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың сентябрь 17.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле Д. Б. Чамзырайны шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия органнарынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келгени дээш база 60 харлааны-биле холбаштыр СЭКП Эрзин райкомунуң ийиги секретары Доптак Балдаевич Чамзырайны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың сентябрь 17.

АНЫЯКТАРНЫҢ ИДЕЙ-ПОЛИТИКТИГ, ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ КИЖИЗИДИЛГЕЗИН КҮШТЕЛДИРЕР

СЭКП Кызыл хооркомунуң пленумундан

СЭКП Кызыл хооркомунуң IX пленуму болуп эрткен. «Аныяктарның идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгезин күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» партия Кызыл хооркомунуң бирги секретары А. И. Пожидаевтиң илеткелин анаа дыңнап, чугаалашкан.

«Идеологтуг, политика кижизидилгезин ажылдың [illegible] ылым экижидер дугайында», «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң туруттунганының 60 чыл [illegible] дугайында», «ССРЭ-ниң туруттунганының 60 чылынга белеткел талазы-биле Грузия ССР-ниң партия организацияларының организакчы болгаш политиктиг ажылының дугайында», «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин дүүштүр партия өөредилгезин [illegible] дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалдарында болгаш партияның өске-даа документилеринде [illegible] политиктиг, интернационалчы кижизидилгезин [illegible] ажылдарның өөрениинге [illegible]. Ол В. И. Брежневтиң чугаалары болгаш сантлашкынның партияның база өске хөй-ниити организацияларынга ажыл [illegible] политика кижизидилгезин ажылдар чорударынга [illegible] өөредилге ону [illegible] турарын илеткелчи демдеглээн.

Хоорайның мурнунда салдынган сорулгаларны күүседиринче ажылчыннарны мобилизастаар даан партия организациязы [illegible] ажылдың [illegible] партия организацияларының [illegible] политиктиг ажылда партияның област комитединиң негелделеринге дүүштүр чорудар хемчеглерни ап турар.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар хемчеглерни [illegible] комсомол организацияларынга удурткан [illegible] политиктиг болгаш [illegible] бижидериниң [illegible] улаштырган.

Хоорайның чурттакчы чонунуң кижизидилгезинге [illegible] интернационалчы [illegible] ажыл турар.

Аныяктарның идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгезинге [illegible] конференцияларны, [illegible] база [illegible] ССРЭ-ниң туруттунганының 60 чылынга туралдап хемчеглерни эрттирип турар.

Бо бүгүнүң ачызында хоорайның экономиктиг болгаш социал хогжүлдезиниң сорулгаларын күүседир даан ажылчыннарның хөй-кезии [illegible] ажылдап, [illegible] амыдыралга [illegible] чурттап турар.

№ 48 тулуг эртемнерниң Тыва [illegible] Каа-Хем комур-даш [illegible] № 1 [illegible] № 5 [illegible] [illegible] кожудаа тургузуп [illegible] партия организациялары [illegible] партия организациялары [illegible] секретарлары аныяктар-биле доктаамал [illegible] лекция, беседаны эрттирери чаңгыс болган. Мындыг хемчеглер [illegible]

болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктарны чок кылырынга, аңгы-аңгы национальностарның аныяк кижилерин [illegible] үндүр [illegible] дугайында.

Ынчалза-даа чамдык коллективтерде ажыл-херекти ынчаар тургуспаан. Ниитиниң бүгү аныяктарның идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгезиниң байдалы партияның болгаш «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның, аныяктарның интернационалчы кижизидилгезин улам ыңай экижидер талазы-биле сорулгалар дугайында» СЭКП обкомунуң [illegible] доктаалының негелделеринге ырак дүүшпейн турарын А. И. Пожидаев [illegible] демдеглээн. Күрүнеге чүнү-даа бербейн, оон хөйнү алырын кызыдар, аргалаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш хөй-ниитиниң [illegible] мун үрээр, бак-сөстер сеглээр, шаштарлар [illegible] тарадып турар аныяк кижилер бисте ам-даа бар.

СЭКП Кызыл хоорому, оон бюрозу, улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскому, ВЛКСМ хоорому, Чырыдылганың, Культура [illegible] Профтехөөредилгениң эргелели, [illegible] спорт комитеди болгаш өске-даа [illegible] база өске [illegible] чораан ажылчыннарның болгаш [illegible] кижизидилгезин [illegible] пленумга [illegible].

Аныяктарның ортузунда идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгезин [illegible] хоорайның хөй-ниитиниң [illegible] кижилер [illegible] турар.

[illegible] идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгезин [illegible] ажылдап [illegible] мөзү-бүдүштүг [illegible] хемчеглерни ажылдап [illegible].

Корум-чурум камгалалы [illegible] хоорайның [illegible] партия [illegible] 7 муң [illegible] [illegible] 120 муң [illegible].

СЭКП хоорому болгаш [illegible] идей-политиктиг интернационалчы [illegible] ажылдап [illegible]. Оон түңнелинде [illegible] хөй айыл [illegible] база [illegible] (З. Борисова), хоорайның профсоюзу комитеттери (М. Фирсова, Е. Захаринская, Г. Дувектор), күш-культура болгаш спорт комитеди (М. Биче-оол) ажылын сулараткан. Партия хооромунуң болгаш хоорүүскомунуң [illegible] корум-чурум камгалаарының ноорайластаар чоп, аргалаар болгаш алкоголизмге удур демисел болгаш пазы четпестер ортузунга

ажыл чорудар талазы-биле комиссиялар, административтиг комиссия долу күжү-биле ажылдавайн турар. Ам шын ажыг пропагандист, лектор, политинформатор, агитатор болгаш дагдыныкчы бар. Оларның дыка хөйү ындазаан ажылдаар. Чамдыктарының адын чүгле саазында билээн.

Партия организациялары дээди өөредилге черлериниң, профтехучилищелерниң, школаларның башкы коллективтериниң өөредилге-кижизидилге ажылын экижидер талазы-биле харысалгазын бедитпейн келген. Ындыг негелде чок чоруктуң уламындан корум-чурум үрээр чоруктар үнүп турар. Педагогика институдунда, автоорук, кооператив техникумунда, № 1 ХПТУ-да өөредилге-кижизидилге ажылы кошкак. Мында ооллар, кыстарның чүгле 65 хуузу бөлгүм ажылында хаара туттунган, 40 хуузу кандыг-даа даалга чок. Чартык кезиинден хөйү спорт секцияларында, бот-тывызыкчы уран чүүл бөлгүмнеринде кирипшейн турар. Чылдагаан чокка кичээлдер үрээр чоруктар хөй. Өөредилге черлеринде, техникумнарда, школаларда [illegible] ажыл четпес.

[illegible] институдунуң Кызылда филиалының директору Д. Б. Бузур-оол, хоорүүскомунуң [illegible] эргелекчизи З. Ф. Борисова, Профтехөөредилге эргелелиниң начальниги Я. С. Сарбаа, хоорүүскомнуң ниитиниң ректор кидизиниң начальниги Е. С. Клюшников болгаш өскелер-даа пленумга санал берген, ажылдап, өөренип турар аныяктарның, өөреникчилерниң, ясли-садта уругларның ортузунда [illegible] мөзү-бүдүштүг [illegible] интернационалчы кижизидилге [illegible] ажыл-херектерин чугаалаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин пленумнуң [illegible] Республиканың [illegible] турар ажыл-агыйларының аныяк ажылчыннары [illegible] идей-политиктиг интернационалчы кижизидилгезин [illegible] ажылдарын [illegible]. [illegible] дөктаамал кичээнгей салыр [illegible] ге черлериниң студентилериниң болгаш сургуулдарының общежитиелериниң [illegible] негелдеге дүүштүр тургузарын, дагдыныкчыларының, [illegible] ортузунга доктаамал ажылдын чорударын ол чугаалап айыткан. СЭКП хоорому аныяктар-биле ажылды кошкак чорудуп келгенин Г. Ч. Ширшин айыткаш, бо пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш тодаргай ажыл-херектерни чорударын, оон күүселдезин [illegible] демдеглээн.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Т. ХЕРТЕК.

КЫЙГЫРЫГНЫ ДЕТКИВИШААН

«Ак-Туруг» совхозта Галина Дагжырыңга удурткан № 1 [illegible] бригаданың [illegible] кыштаглаашкынга хымагалыг белеткенип, малга чем [illegible] бар [illegible] Бүгү [illegible] ажылдап турарлар. Күш-ажылдың Кызыл туг орденниң [illegible] малчын Моңгуш Сагаан 20 тонна, Петр Күдер 22 тонна, Анай-оол Онай 19 тонна, Чылгай-оол Кенен 17 тонна, Лаа Кок-кыс 15 тонна сигенни кескеш, кыштагларынга сөөртүп чедирген, саваттап алганнар.

[illegible] ажылда ылгалдыг. Чамдык малчыннар кыштагларының [illegible] кирипкен.

«О-Шыпаа» болгаш «Революциязы [illegible]» совхозтарның ажыл-агыйларының кыйгырыын бригаданың малчыннары таныкаш, ону деткивишаан, ажыл улам сорук кирип бедик [illegible] күг ажылдап турарлар.

С. СОТПАМ.

— Бөгүн — Арга-арыг ажылдакчыларының хүнү —

БАЙЫРЛАЛДЫ УТКУП ТУРА

Бөгүн бистиң чурттуvус Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүн демдеглеп турар. Бистиң чурттуvус арга-ыяш курлавырларының талазы-биле делегейде эң-не байлак күрүне. Арга-арыгны черниң өкпези деп чугаалап турары анаа эвес. Ол агаарны арыглап, шыкты таарыштырып, чер ымрының суграрының [illegible] ынга чогуур байдалга мөөңнеп, черниң даштыкы каргын камгалап турар. Арга-арыг бойдуста дириг амытаннарның амыдырар чурттаар дежиткени. Ынчангаш байлаалдың үнер долу.

Бистиң республикада арга-арыглар 11,4 миллион гектар черлерни ээлеп турар болгаш бир миллиард ажыг кубометр ыяш курлавырлыг. Республиканың ниити шөлүнүң 47 хуузу арга-арыглыг, ынчалзажок оон хуваалттынганы дең-деңни эвес. Арга-арыглары 60 хуузу Тожу, Каа-Хем, Бии-Хем районнарда, а мурнуу районнарда — Эрзин, Өвүр, Мөңгүн-Тайгада база Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарда арга-арыглар 11-26 хуу девискээрлиг. Республиканың арга-арыглары дагдыг черлерде турар болгаш хемнерге суг бээриниң талазы-биле онза үнер-дуралыг.

Бистиң арга-арыгларывыс аңныыр-тывыш ажылынга кол база болур. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ынчангаш херегледирии арга-арыглар хандырып турар болгаш республиканың бүдүрүкчү күштерин улам хөгжүдериниң үнүг [illegible].

Республиканың арга-арыглары чүгле ыяш алыр чер эвес, а бойдуста сугнуң курлавырлакчызы база таарыштырыкчызы, аңнаар-тывыш чери, ажылчы чоннарның дыштанылгазынын, кадыын быжыктырарының чери. Ынчангаш арга-ыяш ажылдакчылары боттарының ажылын арга-арыг курлавырларын камгалаарынче, хумагалыг [illegible] катап олуртуп, өстүрериниче углап турар. Чижээ, 1950 чылдан бээр пешту кезерин хораан. Бойдустуң арга-арыглап алыр байлактарын ажыглаарын чуруумчудары-биле күрүнениң тывыш [illegible] тывыштың кооперация ажыл-агыйларын, чыжыргана өстүрер база пөштүг аргаларны [illegible] талазы-биле [illegible] тургустунган. Азаста күрүнениң күндүс камгалалдыг чери, комплекстиг болгаш түс-түс аңнар хевирлериниң 17 камгалалдыг девискээрлер бар.

Арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары боттарының байырлалын — Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүн — бүгү [illegible] байдалга шаңнап, байырлалын бо чылын оп чедиип улаа демдеглеп турар. Республиканың арга-ыяш ажыл-агыйының [illegible] чилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) май (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, күш-ажылчы чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Сес айларның планнары кол [illegible] күүсеттинген.

1930 гектар черге чаш ыяш олуртулгазын эң таарымчалыг хуусааларда чорудуп, тарылга камгалалының 200 гектарга ыяш олуртулгазын кылган. 2290 гектар шөлге арга-арыг арыглалының кезиинде ажылдары кылдынган.

Арга-ыяш ажыл-агыйлары бараанныг продукция бүдүрериниң сес айлар планын 102,3 хуу күүседип, 3,22 миллион [illegible] продукцияны сайгарган. Бараанныг дилиг материалдарын бүдүрериниң планын 103 хуу күүседип, азы 13,7 муң кубометрни кылып үндүрген. Культура-амыдыралга болгаш ажыл-агыйга хереглеэр продукцияны 138 муң рубльге, планын 107,8 хуу бүдүрген. Хады болгаш өске-даа ыяштарның бүдүктерлеринден витаминниг [illegible] гапның 82,6 тоннаны бүдүрген, планын 133,2 хуу боттандырган.

Бо чылдың сес айларында бир пилорамага хамаарыштыр дилиг материалдарын кылып үндүрери 2400 кубометр болган. Дилиг материалдарын херегленикчилерге чорудуп бээриниң планы 101,5 хуу күүсеттинген.

Арга-арыгларны өрттен камгалаар, арга-ыяш ажыглалының [illegible] үлүг хемчеглер талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Арга-арыг камгалалының албаны ыяш кезип турар черлерниң [illegible] саныг кевүдеткен болгаш ыяш эвес ажыглаар [illegible] 1,5 муң рубльдин торгаалын онаатан.

Бо чылдың сентябрь 1-ниң байдалы-биле алырга, болган өрттер саны эрткен чылдаазындан 3,5 катап кызырылган, оларның кып турган девискээри эрткен чылдаазындан барык 20 катап эвээш.

Ажыл-агыйларның болгаш ажылдакчыларының аразынга социалистиг чарышка эки көргүзүглерни чедип алган коллективтер болгаш мурнакчылар хөй. Балгазынның болгаш Тожунуң ыяш ажыл-агыйлары эки көргүзүглерни [illegible]. Мурнакчыларның санынга Опчап-оол Ооржакты, Даваа-Белек Ооржакты (Барыын-Хемчик), Петр Липовцевти (Бии-Хем), Уткулей Куинчумейни, Виктор Барловту, Анна Балажиинаны (Черби), Саядан Дагбажыкты, Кызыл-оол Чүлдүмнү (Улуг-Хем), Дугар Доңдупту (Эрзин), Алдындай Ховалыгны (Сүт-Хөл) адап болур. Ол ышкаш бүдүрүлге ажылчыннары Барыын-Хемчиктен Ким-оол Саая, Каа-Хемден Василий Костиченко, Бии-Хемден Баир Анай-оол, Николай Михайлов, ыяш сөөртүр [illegible] Фахреддин Ашуров, Василий Нелюбов, Виктор Третубов болгаш өскелер-даа социалистиг чарышка мурнуку олуртулгу ээлеп, боттарының шалыпчы ажыл-ижи-биле өскелерге үлегер бооп турарлар.

Бо чылын Чадааның ыяш ажыл-агыйынга 15 муң кубометр ыяш ажылдап кылыр цехти ажыглаалга кирер, база бир ындыг цех Балгазынга келир чылын ажылдай бээр. Каа-Хемниң арга-ыяш ажыл-агыйынга цехтиң тудуу келир чылын эгелээр.

Тываның байдалдарынга хамаарыштыр бир чүгүла сагыш салыр чүүл болза, чыжырганалыг черлерни камгалап, оңтарып өстүрериниң хемчеглерин алыры болур. Бистиң республикада чыжыргана 1430 гектар девискээрде үнүп турар. Арга-ыяш ажыл-агыйлары ол черлерни чеп ажыглаарының хемчеглерин ап, немей өстүрериниң, үлетпүр ажыглалдыг черлерин тургузарының [illegible] турар. Оон ангыда арганың байлактарын белеткээр, сайгарар талазы-биле ажылдар моон соңгаар база калбарар. Кызылдың арга-ыяш ажыл-агыйынга 1984 чылдан эгелеп кат, мөөгү ажылдап кылыр, чыжыргана болгаш хадың [illegible] бүдүрер сайы, ары чигири саваар цехти тудары көрдүнген.

Тыва АССР-ниң Арга-ыяш ажыл-агый министерствозунуң системазының ажылдакчылары Азып-чем программазын күүседиринге [illegible] ның үлүүн киирер, ам безин чамдык ажылдар кылдынып эгелээн. Беш ажыл-агыйлар [illegible] тургускан. Ында 80 баш бода малды азырап турар. Беш чылдың төнчүзүнге чедир дуралал ажыл-агыйларга 350 баш бода малды, 1800 чедир хөй, өшкүнү тудар апаар, чылда 37 тонна эътти бүдүрери көрдүнген.

Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүн — байырлалын холбаштыр бистиң хоочуннарывысты — Ленин орденниң эдилекчизи [illegible], Роман Железкинни, Октябрина Николаевнаны, Георгий Ананьевти, Мария Щербаковаңы, Нина Серединаны, Иван Романенкону болгаш өскелерниң-даа хөй чылда ак сеткилдиг ажылдап келгенин демдеглексенчиг.

Бистиң адырның ажылдакчылары боттарының мурнунда сорулгаларын бодап, [illegible] беш чылдың планнарын база [illegible] күүседири [illegible] ажылдаар.

Т. КИПРИЕВСКАЯ,
арга-ыяш ажылдакчыларының профсоюзунуң каттышкан комитединиң даргазы.

ХООЧУН ЛЕСНИК

Арга-арыгны өрттен болгаш төтчеглекчилерден камгалаар талазы-биле [illegible] харысалгалыг ажылды лесниктер чорудуп турар. Олар чаш ыяштарны тарып олуртур ажылдарны база кылып турарлар. Улуг-Хем арга-ыяш ажыл-агыйының үш салбырында мурнакчы ажылдыг лесниктер эвээш эвес. Ак-Туруг салбырында 6 лесник бар. Оларның аразында хоочун лесник С. Х. Дамбажык ажылдап турар. Ажылынга кызымак, ак сеткилдиг кижинин эш-өөрү хүндүлээр, анаа идегээр.

Хоочун лесник бо салбырда 20 чыл ажылдап турар. Ол [illegible]. Эрткен чыл кандааҗкынны болганындан өрт хөй болган. Ыяш ажыл-агыйының ажылчыннары ол өрттерни шалыпның өжүрген. Ылаңгыя хоочун лесник С. Х. Дамбажык [illegible] өрт өжүрериниге эрес-шудургу ажылдаан. Оон ажыл-ижин коллектив үнелеп, өртектиг белектер болгаш [illegible] удаа шаңнап, мактап келген.

Хоочун лесник «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

К. КОМБУ,
М. БЕГЗИ

БИСТИҢ КОЛЛЕКТИВТЕ

Бистиң ыяш ажыл-агыйынга Чөөн-Хемчик, Өвүр болгаш Мөңгүн-Тайга үш районнуң девискээри хамааржыр. Ынчангаш ажыл хөй, харысалга улуг.

Ыяш ажыл-агыйының ажылдакчыларының кол сорулгазы — арга-арыгны, оон байлаан өрт айыылындан, чөпшээрел чок кезериинден карактап, камгалаары база арга-ыяшты [illegible], ыяш культураларын тарып өстүрери болгай. Чылдың-на 250 га хире девискээрге чаш ыяштарны тарып турар бис. Оон 70—80 хуузу өзүмнерин берип, үнүп келир.

Арга-арыгга өрт болдурбас дээш баш бурунгаар хемчеглерни ап чорудар талазы-биле бистиң лесниктеривис, [illegible] ажылдарны чорудуп келген. Кадарчылар, аңчылар, чурттакчы чон болгаш школачылар ортузунга лекцияларны, беседаларны кылып, арга-арыгга чорааш өрт айыылын болдурбазының дугайында тайылбырлап турар. Оон түңнелинде өрттерниң саны болгаш өртке таварышкан девискээрлерниң хемчээли кызырылган.

Арга-арыг тарып өстүрериниге [illegible].

Чадааның ыяш ажыл-агыйында чыжыргана плантациялары 80 гектар чедип турар. Чыжыргана плантацияларны Сүт-Хөл лесничестволунда [illegible] ээлээр. Амгы үеде оон 30 гектар ажыг чер дүжүдүн берип турар.

Сүт-Хөл лесничестволунуң коллективи планныг онаалдаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүседип, [illegible] аттыр апаар. Ында лесник Алдындай Анзатович Ховалыг болгаш [illegible] Баирович Ооржак олар мергежилдиг [illegible] специалистер. Оларның херек чүрүүн [illegible] Хүндүлел самбыразында киирген. Лесниктер У. Ондар, Д. Моңгуш, ажылчыннар Ш. Сарыглар, А. Ондар, тракторист Н. Ховалыг, С. Ховалыг болгаш оон-даа өскелер [illegible] мак, эки кылып келгеннер. Сүт-Хөлчүлер мал чеминиң белеткелинге база идепкейлиг кириржиннер, өске лесничестволарны мурнап планын күүсединнер.

Чадааның лесничестволунда хоочун лесник Чаш-оол Моңгуш хөй чылдар дургузунда [illegible]. Лесничий Мартан-оол Моңгуш, Сергей Моңгуш [illegible] лаар девискээрлеринге өрт айыылын болдурбазының хемчеглерин ап, эки ажылдап турарлар. Чадааның ыяш ажыл-агыйы [illegible] совхозтарга мал чеминиң [illegible] лиг киржии, улуг дузаны көргүзүп турар. [illegible] Доржу Моңгуш [illegible] болгаш ыяш ажыл-агыйында 15 чыл ажыг ажылдаан тракторист Эрес-оол Даязынович Кара-Сал олар сиген кезиинге [illegible] даанар.

Бистиң ажыл-агыйның чадаанынга цеги, пилорама мурнакчы [illegible] бериттер. Цехтиң мастери Ф. С. Сушкова, бригадир В. Д. Моңгуш, механик П. П. Бабаков олар ажылды биилдиг удуртуп, планныг онаалдаларның күүселдезин [illegible].

Мурнакчы [illegible] Е. Э. Моңгуштуң бригадазы [illegible] К. Э. Моңгуш, М. Х. Дамба [illegible] хууда планын ажыр күүседип келгеннер. Чолаачы Б. М. Ашуров шалыпчыларның мурнуку одуруунда, ол ам 1983 чылдың октябрьның үлүүнде [illegible].

Ажылчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче [illegible]. Чаа чадааныга цеги [illegible] ажыглалга кирер. Бо дуvустуң [illegible] 100 муң [illegible] уде 18 квартиралыг чаа бажыңны тудуп турар.

Дуvаас ажыл-агыйының тургузарын база көрүп турар. Амгы үеде арга-ыяш ажыл-агыйы 100 хире үннүг ары пасеказындан чигирни ап турар. Ында ары азыракчызы Л. Я. Гладков бо [illegible].

Оон ангыда Сүт-Хөл лесничествозунга [illegible] хөй (120 баш [illegible]) [illegible] [illegible] седир дээш моон соңгаар-даа бүгү күштү салып ажылдаар бис.

В. ШЕЙБИН,
Чадааның ыяш ажыл-агыйының директору.

Чадааның ыяш ажыл-агыйының коллективи СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң материалдары-биле таныжкаш, Азып-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш кызымак ажылдап турар.

Бо хүннерде республикада чугула кампания сиген кезиндезинде олар база идепкейлиг киржип турарлар. Доржу Мөгеевич Моңгушка удурткан звено чыл санында ниитиниң малынга эвээш эвес эки шыпарлыг сигенни белеткежип, боттарынга алдынган планныг онаалдазын хуусаазында доктаамал ажыр күүседип келгеннер. Чоокта чаа олар 80 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээш, ажыл-агыйларының бирээзинге хүлээткеннер.

ЧУРУКТА: Д. М. Моңгуштуң звено кежигүннери ыскада чаңсарда.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

АРГА — КИЖИГЕ, КИЖИ — АРГАГА

Боттарының профессионал байырлалын — Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүн — ыяш белеткекчилери болгаш сапаап кылыкчылары, ыяш бойдазыракчылары болгаш ыяш өстүрүкчүлери, ыяш ажыл-агый индустриязының бүгү адырларының ажылдакчылары күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турар. Олар партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Азып-чем программазын күүседиринге төлептиг үлүүн киирер дээш идепкейлиг ажылдап турарлар. Оларның чедиишкиннериниң дугайын СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур.

ИВАНОВО. Волганың ыяш [illegible] ыяш өстүрер черинге бедик культураның бүдүрүлгезин аттыг нйи чыл улаштыр тыпсып турар. Мында, хаагалыг черлерге, хадының болгаш дыттың бичии өзүмнерин өстүрүп турар. [illegible] сорт байдаага [illegible] олуртурунга чедир нйи чыл негеттинер болза, а теплицаларга чүгле бир чыл херек болуп турар. Бо ыяш өстүрер черниң өзүмнерин кара хөрзүннүг эвес зонаның дыка хөй областарынче чорудуп турар.

МИНСК. [illegible] бүгү [illegible] ыяш өстүрер нйи [illegible] лиг ажылдаар байдалче шилчиткен. Бо чылдың эгезинден бээр ол цехтер 26 муң тонна «ногаан концентраттарны» бүдүргеннер. Ук көргүзүг планда көрдүнгенинден ажып турар. Далган кылдыр белеткээр бүрүлерни ыяш кезип, шандалап турар черлердей механизастаан отрядтар сөөртүп экеп турар. Республиканың девискээриниң үш хире кезиин ээлеп турар аъргаарыг мал чеминиң курлавырзының [illegible] чугула үндезини болу берген.

АЛМА-АТА. Талды-Курган областа тарып, өстүрген аъргаыяш дилиндектери Семиречьениң чер ажылдыг шыналарының зоналарын Мурнуу Прибалхашьениң [illegible] турар. Шак ындыг [illegible] ажыглаан аңгы-аңгы ыяштар өзүмнерин Алма-Атаның селекционерлери тускай черлерге өстүрүп үндүргеннер. Талды-Курганның ыяш өстүрүкчүлеринге Семиречьениң ыяш [illegible] турарлар. Олар кожааларынга [illegible] миллион ыяш өзүмнерин белеткеп бергеннер.

БАКУ. Республиканың хоорайларының ногаан зоналарында [illegible] олуртулгазы сөөлгү нйи он чылда нйи катап улгаткан. Оон ниити саны ам үш миллион чедип турар. Бо ыяш [illegible].

ВИЛЬНЮС. Литва [illegible] мебель гарнитуразы [illegible].

ТБИЛИСИ. «Байя» биле «Букра» [illegible] мебель гарнитуралары [illegible] Тбилиси фабриказының [illegible] материалдарын берип турар.

ТАЛЛИН. «Лесная», «Орнитологическая», «Этнографическая» — Латемаистиң [illegible] келген кижилер ону: «Бичии Эстония» деп адап турарлар. Өөредилге чылы эгелээри билек ол парк Таллинниң педагогика институдунуң студентилеринге «бойдуста» аудиториязы апарган.

«Капиталдын» бирги томунуң чырыкче үнгениниң 115 чыл болганынга

ПОЛИТИКА-ЭКОНОМИКТИГ УЛУГ ЧОГААЛ

Москваның төвүнде хайым магистраль чанында шимээн чок кудумчу бар, оон ады Маркс-Энгельстиң дээр. Мында шаандагы үениң архитектуразы-биле туткан бажыңда Карл Маркстың болгаш Фридрих Энгельстиң музейи туруп турар. Оон фондуларында, ниити чүс ховар коллекцияларында 100 муң ажыг чүүлдер бар. Эртемниг коммунизмниң үндезилекчилериниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайын тоогу турар муң-муң экспонаттар мемориалдың төс залында делгеттинген.

Карл Маркстың кижи төрелгетенге бараан болдурган ажыл-херээниң, ындыг улуг кижи мацаа онза тода медерелдиг билип каар. Бир залдың делгемнерин К. Маркстың бүгү амыдыралының кол ажылы — «Капиталга» тураскааттынган, ол ону 40 чыл иштинде бижип келген. Маркс ачаа, оон болуунуң сестерин-биле аңгыр, [illegible], амыдыралдың аас-кежиин база өг-бүлезин өргээн.

Залдың үш ханазын доолдур, [illegible] чедир «Капиталдың» томнарын [illegible] улуг [illegible]. [illegible] дег араб бижимелдер, чоон [illegible].

«Капиталдың» бирги тому 1867 чылдың сентябрьда чүгле бир муң [illegible] ном кылдыр үнген, а бөгүн мында, Москвада музейде, бөмбүрзектиң аңгы-аңгы чурттарынга парлаан ол ажылдың 3500 томнары бар. «Капиталдың» үш [illegible] К. Маркс [illegible] соонда Ф. Энгельс үндүрген [illegible] даштыкы [illegible]. Октябрьның эрткен чүс чылда [illegible] ССРЭ-ге «Капитал» [illegible] даштыкы курунелериниң 24 дылдарынга ниитизи-биле 8,8 миллион көзек тиражтыг 242 катап парлаттынган.

Ленинниң политика-экономиктиг улуг чогаал — деп үнелээни ол ажыл «Капитал». К. Маркс биле Ф. Энгельс чурттап чорда, тос дылга үнген. Оон соолунде чылдарда, ол «вектиң тергиин ному», «пролетариаттың судуру», «ажылчын [illegible] политиктиг экономиязы» деп адаткан болгаш ададып турар капиталистиг харылзаалар болгаш ажылчын аңгы тыптып келген бүгү-ле чурттар сонуургай бээр турган. «Черделегейге капиталистер болгаш ажылчыннар тыптып келгенин бээр [illegible] ол хире улуг ужур-дузалыг болган ындыг ном турбаан» — деп, Ф. Энгельс бижээн (К. Маркс болгаш Ф. Энгельс. Чог., т. 16, ар. 240). «Капиталдың» [illegible] ол ажылды үндүрген даштыкы хоорайларның даңзызын көрүп тура, кижи ол состерни [illegible]. Амстердам болгаш Афины, Белград болгаш Берлин, Буэнос-Айрес болгаш Нью-Йорк, Бомбей болгаш Рангун, Лондон болгаш Мадрид, Прага болгаш Париж, Токио болгаш Рим, Хельсинки болгаш Ханой. Совет Эвилелиниң девискээринде 73 хоорайның [illegible] «Капитал» 99 дылга чырыкче үнген-дир.

К. Маркстың кол ажылының бирги томунуң үнгенинден бээр бистиң хүннеривиске чедир эвээш эвес үе — 115 чыл эртти. Ынчалза-даа «Капитал» дугайында маргылдаа делегейде соксаваан. Ол үнелиг болгаш кайгамчык барымдаалыг ажылынга К. Маркс буржуаз ниитилелдиң [illegible] капитализмниң [illegible] база коммунизмниң [illegible] ниң кичээнгейин хаара тудуп келген. Немелде үне дугайында болуунуң теориязынга ол капиталистиг [illegible] чамдыкы ажылды, ажык-кончаа болгаш [illegible] бүдүрүлгениң күчүнүн капиталистиг аргазының абсолюттуг хоойлузу болуруп көргүскен.

Бо чүс чылда буржуаз делегейниң хөй санныг «марксологтары» К. Маркстың экономиктиг өөредиин (оон дорт уламчылалы болгаш тергиизи деп болза империализм дугайында ленинчи теория болуп турар) чаңгыс эвес удаа «буруу шаварып», оон революсчу будужун чок кылырын оралдажып, ону «эргижирээн» деп хөй катап тарлап келгеннер. Ынчалза-даа оон чүү-даа үнмээн.

Шын харыы, капитализм эрткен чүс ажыг чылдар иштинде [illegible]. Ынчалза-даа «Капиталдың» ролюн болгаш ужур-дузазын бичиледир дээн [illegible] хилис барган. Чүге дээрге, бирээде, [illegible] туразжок, капитализмниң [illegible] эрткен чүс чылда турганы дег [illegible] хевээр арткан. Ийиде, капиталистиг экономикада [illegible] «Капиталда» көргүскен [illegible] бооп турар [illegible]. Үште, сөөлгү 65 чылдарда капитализмде [illegible] чорудулганың улам-на улгадып турар салдарының [illegible] болуп турар: бир талазында, Улуг Октябрьның тиилелгезиниң болгаш Совет [illegible] соонда социалистиг экономика тыптып, быжыккан, а оон соонда социализм делегей системазы апарган; өске талазында — национал-хосталгалыг [illegible] империализмниң колониалдыг системазы база шаптыктыг [illegible] Маркстың өөредиин [illegible].

Дмитрий КАЙМАКОВ,
төөгү эртемнериниң кандидады.

(ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

Москвага болган совет-муруу-йемен чугаалажылгалары [illegible]. Кремльге душтээн шайлалга үезинде СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш Йемен социалистиг партияның ТК-зының Чиигине секретары, Йемен Улус Демократтыг Республиказының Үстүү Дээди чөвүлелиниң Президиумунуң Даргазы болгаш Премьер-Министри А. Н. Мухаммедтиң чугаалары делегейниң хөй-ниитизиниң болгаш даштыкы чурттарның парлалгазының, радиозунуң болгаш телевидениезиниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар.

БЕРЛИН. Чоокку Чөөн чүкке тайбыңны хандырарының 6 принциптерин эш Л. И. Брежневтиң тодаргайлап айытканын Германия Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну онзалап демдеглээн. Чоокку Чөөн чүктүң айтырыын бүгү-талалыг болгаш барлуг чептүг-биле шиитпирлээри сонуургалдыг бүгү талаларның, оон иштинде Палестинаның араб чонунуң дүрүм ёзугаар кара чаңгыс төлээлекчизи — ПХО-нуң [illegible].

Араб кырганнер болгаш чазаттар баштыңнарының палестин айтырыының талазы-биле конференциязының түңнелдерин Л. И. Брежнев бодунуң чугаазынга демдеглээн болгаш чүүлдүг деп үнелеп көргенин солун айыткан.

БУДАПЕШТ. Чоокку Чөөн чүкке АКШ-тың политиказының алыс утказы Ливанга хан төгүүшкүннүг дайынның үезинде тодаргайы-биле сойгалаан илереттингенин совет удуртукчу дорту-биле айыткан-дыр деп, Венгрияның «Непсабадшаг» солуну бижээн. Израиль агрессияны соңгадырын АКШ чүгле ара дашпаан эвес, харын-даа Израильдиң будунун адаанче Ливанның херек кырында кирип каап берген.

ВАШИНГТОН. Л. И. Брежневтиң чугаазы Чоокку Чөөн чүк талазы-биле совет таланың эң-не авторитеттиг меделгели болган деп, «Вашингтон пост» солун онзалап демдеглээн. АКШ-тың президентизи Рейганның саналдары совет удуртукчу шүгүмчүлеп, үндезин чок саналдар кылдыр көргеннер-дир деп, солун айыткан.

Совет удуртукчу болуунуң чугаазынга Американың Каттышкан Штаттарын Израильдиң эвилелчизи болгаш камгалакчызы [illegible]. Чоокку Чөөн чүкке хан төгүүшкүнүң дээш харыысалгазы АКШ-ка онаажырып, ол айыткан деп, «Нью-Йорк таймс» солуну бижээн.

АДЕН. Кремльге чугаалажылгылар, Йемен Улус Демократтыг Республиказы дээди шаңналын Л. И. Брежневке тывысканының ёзулалы, совет болгаш муруу-йемен удуртукчуларның чугаалары ЙУДР-ниң солуннарының төп черлеринде парлаттынган. Демократтыг Йемениң болгаш Совет Эвилелиниң аразында харылзаалар — улустар аразынга ёзулуг найыралдың тодаргай үлегерчизи-дир деп, Аденде «Арбаатаашар октобр» солуннуң мурнуку чүүлүнде онзалап демдеглээн. Империализмниң, сионизмниң болгаш реакцияның күштеринге удур бистиң демиселивистиң бүгү үе-шаадаларының дургузунда ССРЭ биске чаагай сеткилдиг дузаламчыны бериң, бисти деткип келген деп, солун айыткан. Ол дээрге арабтарның чөптүг херээн чүгле политика талазы-биле деткээни эвес, харын-даа бистиң республиканың экономиктиг, социал болгаш культура хөгжүлдезинге, оон камгалалыр аргазы быжыглаарынга дээштиг дузаламчы-дыр.

Эш А. Н. Мухаммедтиң Москвага медеглээни ышкаш Совет Эвилели баштаан социалистиг чурттар-биле найыралдың база дайынчы эвилелдиң оруу-биле моон соңгаар-даа бурунгаарлаар бис деп, солун онзалап демдеглээн.

АЛЖИР. Израиль агрессорга хемчээл чок хөй дузаламчыны Американың Каттышкан Штаттары көргүзүп, Тель-Авивти араб улустарга удур ыдалап турар. Ливанга Израильдиң ханныг үүлгедиглериниң харыысалгазы АКШ-ка бүрүн онаажып турарын совет удуртукчу дорту-биле айыткан деп, Алжирниң «Аш-Шааб» солуну бижээн. Палестиннерниң, ливаннарның болгаш сириялерниң маадырлыг быжыг турушутуг чоруун Л. И. Брежнев бедии-биле үнелээни болгаш Палестинаның араб чонунуң чептүг демиселин Совет Эвилелиниң чайгылыш чок деткип турарын база катап бадыткаан.

Удурланышкынның палестин шимчээшкининге, Ливанның патриоттарынга болгаш Сирияга дээштиг деткимче көргүзеринге бүгү-ле аргаларын Совет Эвилели моон соңгаар-даа ажыглаар бодап турар деп, солун демдеглээн.

ПРАГА. Москвага совет-муруу-йемен чугаалажылгаларының болгаш удуртукчуларының үезинде совет удуртукчунуң чугаалаан ханы утказы чүүлдери ССРЭ-ниң болгаш дешпилтеглиг араб чурттарның улустарының аразынга найыралды улам-на быжыглаарынга, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгазы калбартырынга, империализмге, сионизмге, реакцияга удур арабтарның демиселинге, Чоокку Чөөн чүкке чептүг тайбыңны катап тургузарынга онза чугула ужур-дузалыг болур деп, Чехословакияның «Руде право» солуну бижээн. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Кремльге чугаалары тайбыңның, улустарның хосталгазының болгаш социал демиселиниң херээнге Совет Эвилелиниң шынчызын база катап тодаргай бадыткаан деп, солун айыткан.

(СЭТА).

Я. АРАФАТТЫҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

БОНН. (СЭТА). Ливанче улуг халдаашкын кылырын ур үениң дургузунда АКШ-тың дузазы-биле Израиль белеткеп келген деп, Палестинаны хостаар организациязының (ПХО) күүскомунуң даргазы Ясир Арафат Барыын Германияның «Шпигель» журналынга берген интервьюзунга медеглээн. Ол дээрге херек кырында америк интервенциязы болган. Израильдиң камгалал министри Шарон херек кырында АКШ-тың чалчазы, [illegible] кижи-дир деп, Я. Арафат айыткан.

Палестинаның удурланышкын шимчээшкининиң дайынчыларынга болгаш Ливанның национал-патриоттуг күштеринге удур израиль эжелекчилер кедергей хөй күштү ыдалаан. Израиль шериглер амгы үениң эң чаа америк боо-чепсектерин болгаш шериг техниказын ажыглаан. Ол чепсектерниң хөй хевирлери бир-ле дугаарында палестин болгаш ливан улустарга удур ажыглаттынган деп, ол демдеглээн. Вакуумнуг, кассеттиг болгаш фосфорлуг бомбалар ышкаш, америк чаа чепсектерин Ливанга шенеп берген болуп турар. Ынчалзажок израиль агрессорларга удур туржууш-кунарга палестин дайынчылар шыдашкан болгаш агрессорга дужуп бербээн деп, Я. Арафат айыткан.

Палестиннерге Совет Эвилелиниң дузаламчызын ПХО-нуң күүскомунуң даргазы бедии-биле үнелээн. ССРЭ болза бистиң идегелдиг өңнүүвүс-түр, ливан болгаш палестин улустарга удур израильдиң агрессиязын соксадыр талазы-биле Совет Эвилели болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылган деп, ол чугаалаан.

КЕМБУРУУЛУГ ПЛАННАР

ДЕЛИ. (СЭТА). Палестинаны хостаар организациязының (ПХО) Индияда төлээлекчилеринге болгаш Палестинаның араб чонунуң чептүг демиселин деткээн Индияның хөй-ниити ажылдакчыларынга удур өлүрүүшкүн үүлгедиглерин Израильдиң шпион албан черлериниң белеткеп турарының дугайында медээлерни Индияның айыыл чок чоруун органнары алган. Палестинаны хостаар организациязының төлээлекчилерин узуткаар сорулга-биле Израильдиң разведказы Парижке, Лондонга болгаш Римге хөй санныг [illegible] үүлгедиглерин кылганын Пресс эйша агентизи дыңнатты.

Израиль разведка кембуруулуг ындыг үүлгедиглерни Индияга кылырын планнап турар дугайында тодаргай медээлер бар. Израильдиң [illegible] Бомбей хоорайда И. Гандиниң [illegible] кедергей [illegible] турар. Сионистерниң Индияга удур [illegible] чурттуң хөй-ниитизиниң ханы [illegible] болдурган.

ТУРЦИЯДА ТУДУП ХОРУГДААШКЫННАР

ЛОНДОН. (СЭТА). Политиктиг удурланыкчыларын базар сорулга-биле Туркияның шериг эрге-чагыргалары чурттуң хөй-ниити болгаш политиктиг ажылдакчыларын массалыг-биле тудуп хоругдап турарын Туркияның революстуг ажылчыннар профэвилелдериниң (ДИСК) удуртукчуларының бирээзи К. Дайсал [illegible] Лондон хоорайга барган үезинде медеглээн.

Чүгле эрткен чылдың эгезинден бээр безин 100 муң ажыг кижини Туркияда тудуп хоругдаан деп, ол айыткан. Хоругдатканнарны кедергей хилинчектеп, кижи шыдажыр аргажок байдалдарда туттуп турар. Туркияның шериг эрге-чагыргаларының медээзи ёзугаар алырга безин, кара-бажыңнарга шаажылалдыг байысаалгалар үезинде 76 кижи өлген. А херек кырында — оон ыраажы хөй кижи өлүрткен.

Бодунуң эргелери дээш, демократияны болгаш политиктиг хосталгаларны катап тургузар дээш түрк улустуң чептүг демиселин деткиириче делегейниң демпилгелиг хөй-ниитизин К. Дайсал кыйгырган.

ДЫҢНАДЫГ

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның даштыкы херектер министри турган С. Готбзаде чуртта ёзу-чурумну дужурер сорулгалыг сүйксек организастаан деп буруудадыпсырган, дээди хемчээге шиитпирлээнин Иранның ИРНА информация агентизи дыңнаткан. Шииткедип күүсеткен.

(СЭТА).

СУДТУҢ ШИИТПИРИ

ГААГА. (СЭТА). Сибирьден Барыын Европага чедир газ дамчылдар хоолайның тудуунга эргежок чугула дериг-херекселдерин Совет Эвилелинге бээрин Голландияның «Сейсметрфабрик сенсор Нидерланд» фирмазынга хулаадаа турар шиитпирин ол чурттуң суд эрге-чагыргалары хүлээп алган.

Сибирьниң болгаш Барыын Европаның аразынга газ дамчылдар хоолай тудуунга моондактаарын Американың Каттышкан Штаттары, АКШ-тың амгы президентизи Р. Рейган оралдажып турар. ССРЭ-ге газ тудуунуң херекселдеринге бээр дээн Барыын Европаның фирмаларының ол дериг-херекселдерни ССРЭ-же [illegible] турар.

НИКАРАГУА. ЧУРУКТА: бот-тывыштыр артистерниң көргүзүглерин улуг-даа, бичии-даа көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көөрлер.

О. КОЛЕСНИКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ҮҮЛГЕДИИШКИННЕРНИҢ ИСТЕРИ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Полпотчуларның ханныг эрге-чагыргазының чылдарында [illegible] араатанныг үүлгедиишкиннериниң истери Кампучияның Кандаль болгаш Свайриенг дээр можуларындан тывылган. «Кампучия» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, ол черлерден полпотчуларның араатанныг ёзу-биле өлүрткен кампучилерниң массалыг хөмген черлери тывылган.

Чүгле чаңгыс Кандаль можудан 16 муң ажыг кижиниң сөөгү чыдаан 1000 [illegible] ажыткан. Чурттуң пайысылалындан муруу-чөөн талада Свайриенг можуда барык 40 муң кижиниң сөөгүн тыпкан.

Амгы үеде полпотчулар болгаш оларның болчукчулары араатанныг үүлгедиишкиннерин чажырар, боттарының кара сагыштыг пааннарын [illegible] бүгү чүүлдерни кылып турарын солун айыткан. Олар «каттышкан чазак» дээр хоозун бөлүк боон алгаш хедерди шаан, кампучия улустуң [illegible] турарлар.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Иракта болгаш Иранның аразында дайын чорудулгалары үргүлчүлеп турар. Басра хоорайның чөөн талазы чоогунда иран шериглерниң туруштарынче сөөлгү хүннерде ирак шериглерниң халдаашкын кылганын Иракның кол шериг командылалының [illegible] медээзинде айыткан. Ол халдаашкыннарның түңнелинде 9 иран шериглер өлүрткен, шериг чепсээниң склады болгаш хайгаарал пунктузун узуткаан.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Сөөлгү 24 шактарның дургузунда чурттуң агаар делгемин шургуп кирип чедген бүгү ирак самолеттарының халдаашкыннарын Иранның шериг-ужар чүүл күштери болгаш агаар камгалалының шериглери ойтур шаапканын «Ислам революция камгалакчыларының» төп штавының болгаш Иранның чепсектиг күштериниң каттышкан штавының дыңнадыында демдеглээн.

АГРЕССИЯНЫ КАЛБАРТЫП ТУРАР

БЕЙРУТ. СЭТА-ның корр. Р. Орестовтуң дамчытканы болза: Израиль самолеттар сентябрь он үште ливан чурттакчылыг черлерже болгаш Ливанга тайбыңны камгалаар талазы-биле араб чурттар аразының [illegible] кирип турар Бекаа шынназында сирия шериглериниң туруштарынче база Триполи хоорай девискээринде дескен палестиннерниң лагерьлеринче сес чартык шак үениң дургузунда дээрбеденчи, үрегдээшкинниг халдаашкыннарны кылган. Ол дээрге сөөлгү айларда эң-не [illegible] ужудуушкуннар болган. Лагдаштыг районнардан эгелээш, Бекааның төп кезектеринге чедир хөй-хөй тонна өлүрүкчү частыр бомбаларны, оларның-биле кады кассеттиг болгаш өрттедир бомбаларны октаан.

Бейрут — Дамаск аразының [illegible] девискээринде автоорук бомбалар частымышкыннарындан ойбак-ойбак кылдыр буступ чаштагылааш, транспорт чоруй албас апарган.

Израиль самолеттар чүгле шериг турар черлерни бомбалап турарының дугайында Тель-Авив [illegible] турар-даа болза, агрессорларның бомбалаар кол черлери хамаатылар [illegible] турар. [illegible] халдаашкынның болгаш хурлаг черлерден үгер-боолар-биле атканының түңнелинде сентябрь он үштүг хүнүнде [illegible] чурттакчылардан он-он кижи өлген болгаш [illegible]. Ливанның суурларында дыка хөй чурттакчы бажыңнары, школалар болгаш эмнелгелер үрелген. Ол бүгүнү көрген кижилерниң чугаалап турары-биле алырга, Джалалия деп черге католиктиг хүрээниң школазы долузу-биле узуткаттынган боор турар. Ол бажың шуут-ла буступ [illegible] боор үрелген.

КНО-нуң шиитпирлери, [illegible] эрге-чагыргаларның болгаш делегейниң бүгү хөй-ниитизиниң негелдези турза-ла, израиль агрессорлар ол чуртка үргүлчүлеп [illegible] быжыглаттынып, артар деп турарын чажырбайн турар. «Ас-Сафир» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, Ескада эжелеп алган [illegible] боттарының туружун быжыглап, кышкы чуртталга бажыңнарын тудуп турарлар. Кфар-Куктан Каруяга чедир кезек [illegible] хоймунап чорупт турары илдең. Сөөлгү ийи хүннүң иштинде Бекаа [illegible] талазы кезээнче «Меркава» [illegible]. Хасбаи районундан ындаар [illegible] танкылар болгаш 155 миллиметр застыг улуг үгерлер [illegible] боолар чүдүрген сөөртүкчүлер колонналары бар чоруур.

Эжелекчилер оон-биле чергелештир Барыын Бейрутту долгандыр боттарының туруштарын база быжыглап турар. Оларның шериглери делегей аэропортунуң районун эжелевишаан туруп, ону ажыглап [illegible] девискээрин хостаарынга таарымча чок негелделерни кылып турар. Ол аэропорт [illegible] Ливанның хамааты ужар чүүлүнүң удуртукчулары [illegible] болза. Тель-Авив ону ажыглап эгелээринге [illegible] турар.

Ливанның премьер-министри Ш. Ваззан [illegible] израиль шериглерни үнаурерин негээн. Тайбың чурттакчыларының качыгдап, [illegible] турарын, израиль агрессияны [illegible] эргежок чугулазын ол аваа кыйгаа медеглелинге демдеглээн. Бир эвес израиль шериглер кандыг-бир негелделер чокка чуртту каггаш, чоруур чүве болза, сирия шериг кезектериниң үнүп чоруурунуң айтырыы ийи чурттуң чазактарының аразынга чугаалажышкын аргазы-биле шиитпирлеттинер [illegible] деп чазак баштыңы айыткан.

Ливанның шаанда премьер-министри чораан С. Салям «Аль-Ватан Аль-Араби» дээр неделя санында үнер солунга интервьюзунга Израильдиң бүгү үүлгедиишкиннерин, оон-биле кады Ливанга удур агрессияны Каттышкан Штаттар күткүп турарын буруу шапкан. Тель-Авив АКШ-биле [illegible] ол агрессорга бүгү талалыг деткимчени кылып келген болгаш кылып-даа турар деп, ол чугаалаан.

С. Салям палестиннерниң маадырлыг удурланышкынын бедии-биле үнелээн. Каттышкан Штаттарның деткип турары, америк боо-чепсектер болгаш [illegible] Вашингтонунуң [illegible] чок политиктиг деткимчезин ап турар Израильдиң канчаар-даа аажок улуг шериг машиназынга удур кайгамчыктыг быжыг турушутуг, маадырлыг чоруун көргүскен палестиннерни ол демдеглээн.

Дамаскыда [illegible] «Тишрин» солун Тель-Авивтиң агрессиязы үүлгедиишкиннериниң [illegible] турарын, Чоокку Чөөн чүк талазы-биле Рейганның хоозун «планын» араб чурттарга албадаар [illegible] Вашингтонунуң оралдажылгазынга р ы б я л е холбаштырып бижээн. [illegible] империализмге болгаш сионизмге удур чугаалаан кандыг-даа сестерни дээш, оларның [illegible] бүгү-ле таарымчалыг саналдарны [illegible] киирер» деп шиитпирлээн дээрзин ол солун бижээн. Американ администрациязының хөделиишкиннериниң кол-ла сорулгазы ливан девискээрин эжелээрин үргүлчүлээринге немелде чылдагааннарны Тель-Авивтиң холунга бээри боор турар-дыр. Ливанны эжелээн чорукту Феско болган бедик деңнелдиг араб чөвүлел хуралдың шиитпирлериниң болгаш ол девискээрге чептүг, быжыг тайбыңны тургузар талазы-биле ажаа чарлаан принциптерниң күүселдезин болдурбазынга ажыглаарынче Вашингтон чүткүп турар деп «Тишрин» айыткан.

Эвилелдешкен республикаларда

РСФСР: ажылдаар чери — көдээ

Хабаровскиниң культура институдун дооскаш, Амургет суурга болуунуң күш-ажылчы намдарын эгелээн Галина Юринскаяга баштайгы шаңнал тараажыларның адын часкаашкыны болган. Чээрби беш чыл [illegible] улусчу театр деп ададып келген ниш театрын ол удуртуп баштай берген. Аныяк режиссёр уруглар кижизидилгезинге тураскааткан бодунуң диплом ажылы «Хей-чүве» деп шиизин көрүкчүлерге бараалгаткан. Сөөлгү үеде [illegible] рецертуарын Г. Юринская [illegible].

— СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң [illegible] лунде бистиң ийи чүс ажыг доозукчуларывыс көдээ черлерге ажылдаар күзелин илереткен. Оларның хөй нүрүузу боттарының төрээн колхозтарынче болгаш совхозтарынче чорупкан. Культураның ол [illegible] оркестр, танцы коллективтерин, театр студияларын удурту берген, библиотека ажылдакчылары апарган — [illegible] институтуң культура-чырыдышкын факультединиң деканы В. Журомский чугаалаан.

Хабаровскиниң культура институдунуң ийи муң беш [illegible] хире доозукчулары ам Приамурьениң көдээзинде культура-чырыдышкын албан черлеринде ажылдап турар.

[illegible] чытканының түңнели ындыг болган.

Диспетчер пунктузундан башкарар манипулятор-штабелерлер, өрү көдүрер транспортёрлар бүдүрүлгечилерниң болуунге холбаштыр [illegible] кылыр ажылдан хосталыр аргазы бергени [illegible] куртарга өөренип алгаш, мергежилдиг специалистер доктаамал негеттинер кол цехтериниң составынга немежип киргеннер. Күштерни шак ынчаар таарыштыр тургузары беш чылда коллективтиң социал хөгжүлдезиниң планынга [illegible].

АЗЕРБАЙДЖАН: арыының магадылалы

Компрессор станцияларының техниктиг суун арыглаарынга херек тургузугнар бөлүүн «Союзгазмашремонт» каттыжыышкынның Уренгой-Помары-Ужгород деп газ магистралының тудугжуларынга чорудуп берген. Ол тургузуглар магистральды дургаар турар бойдусту камгалаарынга ажыглаар.

Уренгой-Помары-Ужгород деп газ [illegible] тинде!» деп ындыг шиитпирни бүдүрүлге коллективиниң парлайын ажык хуралынга хүлээп алган. Эң эки станочниктерден болгаш эптекчилерден тургустунган комплекстиг бригадалар газ магистралынга херегдээр дериг-херекселдер бүдүрер участоктарда ажылдап турар. Технологтуг бүгү бөлүктерде ажылчын контроль постулары тургустунган [illegible].

УЗБЕКИСТАН: чалыы назыының хоорайы

Марджанбулак суурдан [illegible] уруглар дажыглап чедирип турган автобустарның чорууруң соксаткан. [illegible] аныяк хоорайның бир муң беш чүс олуттуг чаа школа ажыглалда [illegible], а оон ырак эвесте уруглар садын чүс-чүс бичии чаштарны хүлээп алган.

Ол болуушкуннар Джизак хоорайда тургустунган хоорайның онаагай чүүлдери-дир. Марджанбулактың чурттакчылары, хоорайның боду ышкаш, база аныяк. Кижилер мында [illegible] бергеп. Хоорайда аныяк өг-бүлелер [illegible], оон [illegible] демдектериниң бирээзи бажың бүрүзүнүң чанында көстүп келгилээн уруглар шелтүгешкиннери-дир.

Ында чаагайжыды туттунган бажыңнар чыл келген тудум көвүдеп турар. Шаанда курут хову турган черде парктар, скверлер тургустунган, фонтаннар болгаш бассейннер серидедип турар апарган. Хоорайга ам шак ындыг он микрорайоннар тургустунар. Оларның тудуу 1990 чылда доозар деп турар.

ГРУЗИЯ: таарыштыр тургускан

Тбилисиниң тудуг материалдар комбинадының коллективинге мергежилдиг барын-да үжен хире ажылдакчылар немешкен. Ынчалза-даа бүдүрүлге черниң штадынга чаңгыс-даа кижи немешпээн.

Харын-даа ол фактыларның аразында кандыг-даа чөрүлдээ чок. Комбинаттың склад ажыл-агыйын чааргалыын, хол-биле кылыры берге ажылдарны автомат-

ЛИТВА: революцияның маадырынга тураскааткан

Литвага Ф. Э. Дзержинскийниң революсчу ажыл-чорудулгазының дугайында чаа материалдарны Каунастың шаандакы чилинчектер кара бажыңында доктаамал ажыттынган делгелгеде көргүскен. Оон казематтары Литваның төөгү музейиниң филиалы апарган. Революсчунуң истеп сургуп турар үеде чоруткан чажыт медээлер архивтерден тывылган. Дзержинскийниң үндезилеп тургусканы «Ковенски рабочий» («Каунасский рабочий») деп социал-демократтарның чажыды-биле үндүрүп турган солунунуң номерлери, социал эргелер дээш демиселче ажылчы чоннарны кыйгырып турар оон хуудустары болган.

Үк черниң пролетарлалының ортузунга партийжи ажылды калбартып чорудар дээш Вильнюстуң социал-демократтыг организациязының даалгазы-биле 1897 чылдың март 18-те Каунаска революсчу чедип келген. Ылаңгыя металлчылар-биле, полиграфия ажылчыннары-биле сырый харылзааларны ол тургускаш, аалээ хөй ажыл соксадыышкыннарын организастаан. Каунаска Дзержинскийни тутканы, 1898 чылда Вятск губерниязынче чорудупкан.

Ленин-биле кады ажылдап чораан революсчунуң ады-биле ам Каунаста станок кылыр улуг заводту, ортумак школаны, революцияның эрес маадырынга тураскаал тургускан шөлдү адаан.

Акы-дуңма улустарның уран чүүлү

ДРАМАТУРГ, РЕЖИССЁР, АКТЕР...

Октябрь революциязынга чедир үжүк-бижик чок чораан улустарның аразындан эм-гамчык, хөй талалыг салым-чаяанныг кижилер тыптып үнгени онзагай. Шак ындыг уран-чечен мастерлерниң бирээзи бурят актёр, режиссёр-мраажы, прозаик болгаш драматург Цырен Шагжин болур. Бурят АССР-ниң улустуң артизи, РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Цырен Галзутович Шагжин ол, чээрби, үжен чыл мурнунда дагын дег, омак-сергек, чогаадыкчы күзел-чүткүлү ... чорууп хевээр.

Бурятияның шии театрының сценазынга ол алдан ажыг рольдарны тургускан. «Пржевальский», «Тайгага болган таварылга», «Тайга хой-даваны чечектелир үе», «Ырзымның кыпкызы» деп уран-чечен кинолорда ооң ойнап турарын бүгү-эвилел көрүкчүлер билир.

Чадаптынган режиссёр Цырен Шагжин Бурятияның болгаш өске-даа театрларның сценазынга кайгамчык шиилерни тургускан. Гольдониниң «Ийи кожайның чалчазы», Макайөнктүң «Өршээл көрүнер», Гимераның «Кижи болгаш бөрү» дээш хөй-ле шиилерни бурят сценага көрүкчүлерге бараалгаткан.

Цырен Шагжин — бурят улустуң ырларының тергиин күүседикчизи. Ооң ат-сураа алгаан: ырлаан, бижээн пластинкалары Бүгү-эвилел радиозунуң, Бурятияның домнудылгаларында он-он чылдарда чаңгыланып турар, ук ырларны акы-дуңма Моолда база үнелеп турар.

Сөөлгү чээрби беш чылдарда ол элээн каш тоожу, рассказ автору болу берген. Оларны бурят, тыва, калмык, орус, моол дээш өске-даа дылдарда парлаан.

Шагжинниң талантызы драматургияда эң-не көскү илереттинген. Баштайгы чаңгыс көжегелиг шиизи ол дөртен чыл бурунгаар бижээн. «Неиниң өөрүшкүзү» деп ол шиизиниң соонда чогаалдар улажы берген. Хөй көжегелиг шоолуглуг «Будамшуу» деп чогаалды 1934 чылда улустуң тоолдарынга үндезилеп бижээн соонда, ооң аттары улам сурагжаан. Бурятияның Хоца Намсараев шии театрынга ук чогаалды беш түс ажыг катап ойнаан. Дагестанның, Якутияның, Башкирияның, Хакасияның, оң ышкаш акы-дуңма моолдуң театрларында шиини ойнап турар.

Авторнуң кол угланыышкыннары тодаргай: ооң кол маадырлары—чон болгаш ооң эң көскү төлээзи, өске талада — ... дайзыннары.

Ооң соонда драматург өске темаларже шилчээн. «Баштайгы чыл» деп шиинде кедээ ажыл-агыйның эде тургузуушкуннарын, «Частың ырызында» — коллективизацияны көргүскен.

«Баштайгы чыл», «Арыннүүр» деп дилогияда колхозчу амыдыралды, коммунист Доржито Эрдынеевти көргүскен. Ук чогаалдарның дылы үлегер состер, тывызыктар-биле байлак. Маадырларның ажы-чаңы улусту. Ылангыя Цэлхэндэйниң овур-хевири онзагай. Ол кажар-оптуг-даа, эриг сеткилдиг-даа.

Цырен Шагжинниң «Аптарада аза» деп хөглүг, дузааш-кынныг комедиязы бүгүдеге билдингир. Шажынчы кижилерниң амгы үеде үүлгедиглерин, улуг салгалдың чамдык улустарының бүдүүлүк чорууп шоодуп турар.

«Аптарада аза» деп шиини бөлгүр, орус, казах, латвий, калмык, чуваш, тыва база моол дээш өске-даа дылдарже очулдурган, ону түс черлерниң сценаларында чедиишкиннии-биле ойнап турар.

Америк агрессорларга удур вьетнам улустуң маадырлыг демиселиниң дугайында эң эки совет шиилерниң аразында «Чалбышталган чүректер» деп шии драматургтуң чогаадылгазында онзагай черде турар. Ук шиини ССР-ниң Культура министерствозу шаңнаан. Чогаалчының политиктиг болуушкуннарга дыңнангыр ... интернационалчы хүлээлгезин ындыг билирин бо факт херечилээр.

Цырен Шагжин бөгүн драматургияның бышкан мастери, өзулуг партийжи сөстүң чурукчузу болуп турар. Идейлиг уран-чечени болгаш жанр талазы-биле ооң драматургиязы хөй талалыг.

Драматург бодунуң маадырларын эң берге байдалдарга таварыштырып тургаш, бодунуң маадырларының ... мурнунга салып турар. Ынчангаш ук маадырлар чоннуң амыдыралынче ханылап кирерлер.

Бурят драматургияның хөгжүдекчизи Цырен Шагжинниң чогаал ажылының ужур-дузазы улуг. Ол шиилерин биле чогаал хөгжүлдезинде чаа үе ... илередип көргүскен. Бистиң үениң мурнакчы идейлиг болгаш мөзү-шынар талазы-биле ... чогаалдарын ол тургускан.

Совет бурят шии чогаалының бүгү-ле идея, тема, жанр талазы-биле байлакшылы Шагжинниң чогаал ажылы-биле ... билдингир. Мында ындыг чугаа чорбайн турар. Черле ... Цырен Шагжинниң алы бурят драматургиязында элээн көскү тодаргай-дыр.

Уран чүүлге ооң оруу — ... актёрнуң, режиссёрнуң, прозаиктиң, драматургтуң ... туразып турарыл дээрге, Совет чуртта кижи бүрүзү бодунуң ... күлүн сайзырадыр бүгү аргаларыг дээрзин херечилеп турар.

Цыренниң хөй талалыг талантызы ... ажыттынган деп кым-даа чугаалап шыдавас. Ол ам-даа хойну кылыр. Чогаадыкчы улуг чедиишкиннерни моол соңгаар-даа оон манап турар бис.

В. НИМБУЕВ.
Улан-Удэ хоорай.

МӨГЕ САЛЫКЧЫЗЫ

— Дарга чааскаан бо уруум?

— Ийе, чааскаан.

Амыргалаарны секретарь хол тудуп хүлээп алган.

— Силерниң берген партийжи даалганарны канчаар күүсеткенимни илеткээри чоокшаарен көрүңер, дарга!

— Чугаала, чугаала, эш Амыргалаар!

— Бистер ниитизи-биле багай эвес чордувус. Хүрешкен мөгелеривистиң бирээзи, бистиң Момбуудак ужуур бы лаашты, Алексей Решетников ийини ашты. ... аъттарывыстан дөө даштыы херимде баглап каан, «Совет Тыва» колхозтуң ... кедээ.

Секретарь туруп келгеш Амыргалаарның холун туткаш:

— Күш-культуржулары эки баштап, чарыштырар аъттарны шын таарыштыр ажаап чоранынар дээш, силерге партия райкому байыр чедирип тур!

Секретарь телефон алгаш, ...

— Манаа кире дүжер силер бе, дарга?!—деп чугаалаан.

Үр-даа болбаанда, райкүүском даргазы бо кирип келген. Ол секретарь-биле мендилешкеш, оон:— Эш Амыргалаар база келген ышкажыл? Эртен Наадымда хамыкты хайындырган эр боор. Бистиң хайгыылчывыстың мөге салырын улус кайгаан.

— Силер тайга кижизи сиер аа, эш Амыргалаар?

— Ындыг иин, даргалар.

— Каяа ынчаар ажныг мөге салыш өөренген силер, эш Амыргалаар?

— Тес-Хемниң сураглыг мөгези Күдер Арзылаң шала ажыпып, бистиң Салчактың мөгези Сеңгидей кидин тулук хүрежип эгелеп чоруур үеде чүве ийин. Мен ынчаарда ээзи оолак турган мен. Бирле катап Эртине-Булак хүрээзинге мөргүл ... улус эдерип чеде бердим. Анаа алдан дөрт мөге хүрештирген. Мен мөгелерниң хүрежиринден аңгыда, мөге салыкчыларының ойнаарын магадап турдум. Анаа Тестиң мөге салыкчылары черле онза турган. Олар тывалап даа, моолдап даа мөгелерин кый деп йөрээп турганнар. Тестиң Күдер Арзыланның девиири онза чараш болган. Шынап-ла ушкан ээзир-ле. Салыкчыларның ону алган-йөрээп кээри ... Күдер Арзылаң хүрежип турда салыкчызы анаа арга-сүмезин кадып-даа турар. Сактырга ооң кужу ... немежип-даа кээр ышкаш сагындырар. «Аймааннаалдарлыг, сумузунга сураглыг, чарыннытның адаанга душпес, чаактыгга чаргызы алыспас, күштүглериниң күштүү, ээзир ышкаш эрес, хартыга дег кашпагай Арзылан Күдериниң оваан үн-хүр-үн-ээр!» дээш кый дээр.

Адаа сөөлүнде Күдер Арзылан биле бистиң Салчактың Сеңгидей мөге таварыш бергеннер. Күдер Арзыланны алгап йөрээп турда канчаар ... бодуруп турар де. Бистиң Сеңгидейниң ... кижи кайда боор. Чок. Хүрээниң мөргүлдү эрттирип турар ээлери бистер, салчактар биле ооннар-ла болгай бис, олар ниити талага үсту берген. Күдер Арзыланның салыкчылары дыка хөй. Оларга ... талапыг оюннары база каттышкан. Самагалдай, Чыргаланды ... оюннары Элегес, Межегейниң болгаш Чагытай, Бай-Хаак кавызының оюннары-биле туттуп. Ынчангаш Күдер Арзыланның талазында улус хөй. Ынчалза-даа Сеңги мөге Моолдуп Улуг-Хүрээге беш чүс ажыг мөге хүрешкен черге ол чурттуң сураглыг Чаан шолалыг мөгези Лодай биле ужуур бызаашкан Күдер Арзылан-биле ылап тудушкан. Ынчаарда шак турган эвес, пашта шай хайындырымы ажыг үеле туттуп келгеннер. Арзылан Сеңгидейниң ужуруп чадаан. Бодавыже, Арзыланның аргазы хөй. Ол адак сөөлүнде Сеңгидейниң чаң бажын орта бүдүн салгаш, аадара долгааш, шуглуп үнген.

Ол мөргүлге ... эвес, ону салыр кижиден база хамааржыр чүве-дир деп билип алган мен. Ынчангаш барык бүдүн чыл иштинде мөге салыр кижилерни өттүнүп алдым.

Дараазында болган мөргүлге улустар эдерип эвес, тускай сорулгалыг чеде бердим. Сорулгам чүү боор: мөгеден салза чүл моңу, ылаңгыя Сеңгидей мөгени деп бо-ла.

Ол чылын мөргүл болган черге шынап-ла тулган начыннар чыглып келген болду. Тес-Хемниң Күдер Арзылаң ... Хаа дээш кончуг мөгелери база келген.

Мөге салыкчызынга кирип алыры амыр эвес болган. Мен ... кожууннуң улуг нааламыг, чоңга хүндүлүг кижилерниң дузазы-биле арай деп тургаш, мөге салыкчызынга кирип алган мен.

Мөгелерниң үш дугаар онаа боол чорда. Сеңгидей мөгени салып үндүрери мээң таварыжы берген.

Мен мөгемни далаш-биле кыйгырып-ла үндүм: «Хоо тараа ораны Копту хемниң оглу, арбай, тараа чери Алдыы-Бай-Сөөттүң оглу, ээриниң кашпагайы эриниң эриш мөге Сеңгидей ... ээр!»

Сеңгидей шынап-да ээр ... мөге Бакыилданы чаң алындырбайн октаан.

Адаа сөөлүнде Күдер Арзылаң биле мөге Сеңгидей арткаипар. Мен Сеңгидейниң салыр улустуң талазынга туруп алдым. Улуг назылыг, алдарлыг мөге салыкчыларын мурнай-ла кыйгырып үндүрдүм: «Каа-Хемниң чалгыы ... күштүг, ... ужары ышкаш нүрген, ... эрези, эриниң күштүү мөге Сеңгидей үнер деп тур-оо!»

Күдер Арзыланның талалакчылары ... турар ийин, олар башы мөгезиниң мактап шаг болганнар.

Сеңгидей алдарлыг Арзыланны ...

Оюннар биле салчактарның аразында ... Ол ... улуг маргылдаага ... турган. Ону Күдер Арзылаң, ... турган ... душкени ышкаш кылдыр, ожуруп каан. Ол ынчанган: содаа биле шуудаан дүрө тудуп алган Сеңгидейге чедип келгеш: «Амдаа эки хүрежип чор, оол!» дээш белекке берген. Мээң мөге салыкчызы болу бергениимниң эгезин чугаалаар болза, ындыг чүве ийин бо, даргалар. Ону бо үеге таарыштыр ажыглаваным ол-дур ийин.

Салчак ТАМБА.

С У Г ДЭЭРБЕЗИ

Тараачыннарның суг дээрбези Чечен-Ингушетияда амдаа таварышкылаар. Кукуруза үрезиниң даг чурттуглар шаг-шаандан бээр дээрбеден ап чораан. Фуртоуг суурнуң чанында суг дээрбези онзагай: кашпалдан баткан суг ужары ооң дажын хеделдирип турар. Ыяш оңгача дамчыштыр баткан суг дээрбеже хап кирген.

— Бодунуң назынының иштинде, чүү дээр боор, шыдаар шаа-биле ажылдаан дээрбе ийип бо. Хөй-ле салгалдарга ол үениң дургузунда бараан болган — деп тус черниң үндезин чурттакчызы хоочун ишчи Абдулгап Львов чугаалаар— бурунгу дээрбе ам-даа ажылдавышаан. Тараа, кукуруза далганы база күш чемгерерин ге херегээр чем дээш база кандыг далганны анаа тырттырбас дээр.

Г. НАСОНОВ.
СЭТА-ның корр.
Чечен-Ингуш АССР.

А. Мельниковтуң «Төрээн чуртум делгемнеринде» деп фотоэтюду.

Суд залындан

МАҢГЫСТАЛЧАК АМЫДЫРАЛЫ ДЭЭШ

Чадаана хоорайның ВЛКСМ-ниң 60 чылы оо аттыг кинотеатрга районнуң улус судунуң ажык хуралы болган. Турум чурттап турар чери, книр бижиглези-даа чок, ниитилеге ажыктыг ажыл кылбайн, кодан-суур кезип, тонап чоруур, маңгысталчак амыдыралдыг кижилерни судка чон мурнунга тургузуп, херээн сайгарып чугаалашкан.

Зал долу. Хөй чон мурнунга буруу херек дээш олурары дег чаржынчыг, ындынчыг чүве кайда боор. Чымыган чоннуң шыгдым көружүнден ийи кижи идиктериниң баштарынче көрүп алган олурганнар. Маңгысталчак амыдырал-биле чурттап турган үстүнде хамаатыларны Михаил Бүрүн-оол биле Валерий Кара-Сал дээр.

Оларның-биле ... Михаил ... 1953 чылда төрүттүнген, 8 класс дооскан. Клара Самба дээрзи-биле хоойлу ... бадылаашкын чок. Малчын кудумчузунда 84 ... № 2 ... хамааржыр чадырга ажыл чок, маңгысталчак амыдыралдыг чурттап турган. Мооң мурнунда дөрт удаа шииткен чораан. Сөөлгү шииткеден ол 1981 чылдың сентябрьда хосталган турган. Ам база суд сандайында олуруп турары бо.

Каш удаа кем-херек үүгедип, хосталгазын казыдып шииттирип чорза-даа, оон боттут түңнел үндүрүп, бодамаан. Бодаган, ажылга кирип алыр хамаанчок. Кызыл, Чадаана хоорайлар, Улуг-Хем район аразынга тонап, чер кезип чоруп турганы илерээн. Ажылдавайн турганын судка ол паспорт книр бижидер чер тыппайн, күш-ажыл дептерин чогу-биле тайылбырлаап. Ол чылдагаан бе?

Суд сандайында олурганнарның бирээзи — Валерий Бады-Назынович Кара-Сал. 1956 чылда төрүттүнген, 8 класс дооскан. 1962 чылдан 1963 чылга чедир № 483 КЭП ... турган. Боду ... ооң үгени «Кандерге» ... үш чыл ... Ынчан Кара-Сал ... тудуп чурттай берген. Турасоруу чок, салдынчак болганы биле Валерий арагага суңгуп, чер кезип, душкап-па черинге хонуп, ажыл чок тонап, маңгысталчак байдал-биле амыдырап турганы ол.

Михаил Бүрүн-оол биле Валерий Кара-Сал ажылга кирип алырын милиция черинге ийи удаа аазаапнар. Аазааш... күүсеттинмээн.—суд сандайынга олурар ужурга тавараан.

Чөөн-Хемчик районнуң улус суду үстүнде херекти сайгарып көргеш, Михаил Бүрүн-оол ... Валерий Кара-Салды ниити чурумнуг күш ... 1—4 чылга хосталгазын казып шииткен.

Л. КУЖУГЕТ.

ХОККЕЙГЕ ӨГ-БҮЛЕ КОМАНДАЗЫ

Хоккей маргылдааларының үезинде Соңгу Уралда Березники хоорай чурттуг Иван Колногоров беш оолдары-биле шол үнүптер. Олар ажылдап турары заводтуң шилиндек командазының кежигүннери. Оолдарның эң хеймери Сергей областың шилиндек командазының кежигүнү. РСФСР-ниң чемпионаттарынга ол каш-даа катап киришкен.

Колногоровтуң өг-бүлези чүгле спортка киржилгелиг эвес. Олар идепкейлиг хөй-ниитичилер. Ылангыя элээди оолдары спортче хаара тудуп турарлар. И. Колногоровтуң оолдары бичии оолдарның үш командаларын хоккей ойнаарынга эки кылдыр белеткээн. Алышкыларның белеткээни амыяк хоккейжилериниң бирээзи болур Евгений чурттуң үш миллион ажыг оолдар киржип турар «Алдын шайба» маргылдаазының финал оюннарынче кирген. Иван Колногоровтуң инициативазы-биле чүс ажыг элээди оолдар ойнаар хоккей стадионун тудкан.

— Хоккей ойнаарынга бичии оолдарны мээң оолдарым өөредип турарынга ажок таарзынар кижи-дир мен — деп, Иван Колногоров чугаалаар.— Спорт, ылангыя оон эң кол активтиг болгаш эрес-дидим девиря — хоккей чалыы ... бараан болур ужурлуг. Күш-ажылга чаңчыктырарынга, хостуг үеи шын эрттиреринге ...

Хоккейниң ... командаларынга назыным ... ойнап келдим. Спортта бедик чедиишкиннерни чок-даа болза, ол мээң амыдыралымга кол шаңналды берген — быжыг, найыралдыг өг-бүлени тургузарынга дузалашкан. Кижилерниң кундүткелин болгаш өөрүн четтиргенин мээң оолдарым спорт дамчыштыр чедип алган. Ынчангаш спортка — четтирдим.

С. ПЕТРОВ.
(СЭТА).

ШАГ-ҮЕ МАНАВАС

ҮРЕЛИК СИСТЕМА

Бо чылдың ... культура одагларын ... Бо айтырыгга харыыны алыры-биле Өвүрнүң Кызыл-Тей суурга чеде берген бис. Кедээ Культура бажыңынга баарыска ажикте улуг кара шоода астына берген тур. Мурнуу талазында «Культура бажыңы» деп каан бижиктиг. Улуг ажиктер самдар шыыгларлыг. Ажик бүрүзүп шыымактаан, үй-балай сөстер бижип каапкан. Ийи ажиктиң ортузунда соңганы дуй шаап каан. Крыштарының кыдыглары дежик. Оон чаашкын дамдылап каапкан. Херимнериниң чамдыктарының чартыы шуут чок. Штакетниктер база чирик. Каш борбак тараа ыяш надыш калгылаан. ... бажыңының чанында бир эрги тудугнуң даш хаалары садын каан...

Саглыгның Культура бажыңының ажылдакчыларынга ... турган ... Өрээлдериниң ... Директорнуң өрээли делгем. Оон дүнүүнде бир азыг дежик. Чаашкын суу чара шаап кирип келген. Чүге дээрге кошта ойбак.

Культура бажыңының иштинде, даштында-даа өрт болу бээр ону ажүрер херекселдер шуут чок. Будумчудан кирген электри удазыннарының ... лап каан. Оон уруглар халбактаны берип болур. Ону бедидир быжыглаары чугула.

Бо хамык четпестерни көрүп, билип ап турувуста бистиң-биле кады Культура бажыңының директору Александр Дагбыш, Саглы кедээ Совединиң секретары Вячеслав Ооржак олар чорун турдулар.

Культура бажыңының ужунда одаар өрге келген бис. Чавыс бажыңчыгаштың иштинде ийи улуг котёл хүл, доврак аразынче хөмдүнүп кире берген. Манаа от салып, ажылдаар-даа арга чок.

— Бо котёлдарның бирээзинге шуут от кыппас, үндүр булгүргеш турар чүве-ле болган— деп, Культура бажыңының директору чугаалап дыр. — Эртен чылын үрелгеш, хамык батареяларны чара тепкеп. Ам от салдынмастаан.

Бо улуг чаңны ... кыдыраплар албаан. Одалга системазы ажылдавас болза, Саглыгның Культура бажыңы ажыглаттынар арга чок. Совхозтуң удуртукчуларынга хамык четпестерни чугаалап, Культура одааның кышка белен эвес болганын доңнаткан бис.

— Культура бажыңының одаар черин дөрт чыл улаштыр кылдырып, анаа 16 муң рубльди үндүрген бис, ам база септедир болган-дыр аа?!— деп, совхоз директору Кара-Сал Балдан-оол хараадал-биле ...

ДҮНДҮҮ ДЕШТИР ЧЕТКЕН

«Коммунизмче орук» совхозтуң төвүнде клубчугаш бар. Ооң директору Сыгдык Чечекке ужуражы берген бис. Өрээлдерин көргүскен. Ыяш биле одаар дөрт печка бар. Сезен ажыг кижи олурар залчыгаш бар. Өртке удур херекселдер, Саглыгныңда ышкаш, мында база чок. Залының кырынче көрүнген бис. ... дүжер чеде берген болду. Ол ... дүндүк дээш бо культура одаа 1979 чылда-ла ак... Чаа культура бажыңын тудуп эгелээдеп боор каш чыл эртти.

Тудуг-монтаж ажылдарынга ажылдаар ужурлуг акшаны чарыгдап каапкан тудуг-дүр дээш ону кылып турган тудугжулар чоруй барганнар.

Солчурнуң Культура бажыңын септээр алы анаа одаар ыяш дүжүрер дугайында айтырыглар тургустунуп келирге, мында «Коммунизмче орук» совхозтуң директору Моңгуш Бүрбүжеп шоолуг херекке албас, тоомча чок эрттирип амдажаан.

Өвүрнүң культура албан черлеринде ... чок. Саглыда, Солчурда-даа культура одагларының чанында чаңгыс-даа шывык дүжүрт...

Торгалыгның, Ак-Чырааның культура албан черлериниң кышка белеткелин көргеш ... деп түннээ бис.

Кышка белеткелде үстүнде четпестерни бо хүннерде доп ... чугула. Шак-үе манавас дээрзин ...

М. ӨШКҮЛҮГ.
О. ОХЕМЧИК.

ЧАРЛААЛДАР

КЕРАМЗИТ-САЙ ЗАВОДУНГА суугу одакчыларының дузалакчылары, технологтуг ... мастерлер дүрген херелеттинип турар.

Эвээш саныг өг-бүлелер чурттаар общежитие бар.

Айтырыгны керамзит-сай заводунуң баштаар черинге салыр.

Заводка № 2 автобус-биле «Тудуг конструкция комбинады» ... черинге чедип чоруур.

«Тыва кедээ тудуг» трестиниң аппарадынга инженер-диспетчер болгаш күш-ажыл болгаш ажыл телевиринга улуг инженери херелеттинип турар. ... кудумчузунуң № 24 бажыңы. Телефон №№ 2-13-88, 2-49-23.

Кызылдың садыг-кооператив училищезиниң хлеб бышырыкчызы белеткээр салбырынга өөредири-биле Кызыл хоорайдан болгаш районнардан-даа кемелде өөреникчилер хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу чарлап турар. Профтехучилищени дооскаңнар аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлеринге ажылдаар.

Өөреникчилерге айда 70 рубль стипендия болгаш общежитие-биле хандырар.

Тываның кедээ ажыл-агый техникумунга ажылдаары-биле комендант, аштакчы, херек ... секретарь-машинистка херелеттинип турар.

ТЕХНИКУМНУҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 5 бажыңы. Телефон №№ 2-36-04, 2-55-93.

«Шын» солун редакциязынга курьер дарый негеттинип турар.

Кызылдың медицина училищезиниң Тамара Кызыл-ооловна Ховалыгның адынга 1981 чылдың июль 4-те тывысканы № 095378 дипломнуң читкенин бармдаалааш, ону күш чок деп санаар.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — «Зарядкага тывылгаңнар!» 9.00 — Соңгу-Осетия АССР-ның улустуң танцыларының «Алан» күрүнениң ансамблиниң концерти. 9.40 — «Өттүрүүчү». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан бооп турмен!». 11.00 — «Баштайны». Эртем-попуулярлыг программа. 11.45 — «Эртениң почтазы». Музыка программазы. 12.15 — «Пионерия». 12.30 — «... шагы». 13.00 — Үнуштер дугайында. 13.45 — «Музыка кежугү». 14.45 — Делегейниң улустарының уран чогаалы «Шиши». 15.15 — Аар атлетикага делегей чемпионады. Югославиядан дамчыдылга. 16.00 — «Кино ава көрүктерының клубу». 17.00 — Бөгүн Арга-ыяш ажылдакчыларының хүнү. ССРЭ-ниң ыяш ажыл агыйының талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Г. И. Воробьев биле беседа. 17.15 — «Бистиң байырывысты хүлээп көрүнер». Арга-ыяш ажылдакчыларының хүнүнге үткүштур музыка программазы. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — Мультфильмнер программазы: «Алдын шоттинде мөөртай», «Чажыттыг хомдуушкан». 19.15 — Опера-биле ужуражылга. Ж. Бизе — «Кармен». ССР Эвилелиниң күрүнениң үлегерлиг Улуг театрының шиизи. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 — ССР Эвилелиниң күрүнениң үлегерлиг Улуг театрының «Кармен» деп шиизиниң уланчызы. Ол соонда — телевидение.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Билдингир-даа болза, бодун...». 15.20 — «Доктор Бегнер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.35 — Л. Бетховен. № 5 симфония. 16.10 — «Мегадынчаа ...». Мультфильм. 16.30 — Спортчу гимнастикага ССРЭ чемпионады. Челябинскиден дамчыдылга. 17.45 — «Дворец ...» Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 18.30 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң дөңчү намдарывыс». 47-ги фильм — «1963-кү чыл». 19.30 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Пифтиң солун ужурадарлы». 20.15 — Документалдыг фильмнер программазы: «Херилтен чалгыш-на», «Сен ажылдап билир сен бе?». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — «Судтап болбас». Уран-чечен фильм. 22.55 — 23.40 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Пахтакор» — «Спартак». 2-ги кезээ. Ташкентиден дамчыдылга.

СЕНТЯБРЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Уруглар фильм. «Гондоланың ... маркалы». 9.35 — УССР-ниң танцыларының «Запорожец» деп бот-тывынтыг ансамблиниң ... Запорожьеден дамчыдылга. 10.25 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 15.15 — Чарлыг. 15.15 — «Аныяктар адресте». 16.15 — «Байырлыг-биле базыптадым...» Документалдыг телефильм. 1-ги фильм. 17.15 — «Бистиң салывыс». 17.45 — Футбол дугайында деп тудаа. 18.15 — «Бойдустуң хүрээлээн буураар». Документалдыг телефильм. 18.30 — Партияның планнары — улустуң планнары. Экибастузтуң одалга-энергия комплексиниң хөгжүлдезиниң дугайында дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.25 — «Үй-балай Эльза». Телешииниң баштайгы көргүзүүзү. Автор — Э. Радзинский. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — 22.50 — Спортчу гимнастикага ССРЭ чемпионады. Оон соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үзүндүлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.30 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. ... 12.50 — «Орук Чараны таваарааны». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.10 — Эртем амыдыралы. ССРЭ-ниң ЭА-ның Дагестан филиалы. 13.40 — Төөгү. 6-гы класс. Орталы вектиң ... 14.15 — «АБВГД ...». 14.35 — «Иоммо медициназы — чер медициназынга». 14.45 — И. А. Бунин. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының аргалары. 15.45 — Телемедээлер. 15.55 — 18.00 — Чарлыг.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Уран музыка». Фильм-концерт. 18.20 — «Чечеги». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.00 — Аар атлетикага делегей болгаш Европа чемпионады. Югославиядан дамчыдылга («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.25 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Кубань» — «Динамо». (Минск). 2-ги кезээ. Краснодардан дамчыдылар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — «Кого - бугалар Каралахта чурттап турар». Уран-чечен фильм. 23.00 — 01.00 — Хоккейга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Крылья Советов». В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Ярослав Мудрый» 9.30, 12.20, 17.10, 20.00, «Байырлыг» деп чугаалап шыдавас мен» 15.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мөге-шыырак» 10.00, 12.00, «Үреттингэн шынчы чорук» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тажы-куулар» 9.30, 11.00, 12.30, «Кызыгаар» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Иоган ... бежинтенге» 16.30, «Халымак кижи» 18.30, 20.30 шактарда.

АГААР

Республиканга болгаш Кызылга ээр булуттаар, чамдык черлерге кезек чаъстаар. Соңгу барыын угланыышкынныг хаттың дургени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 2—7, хүндүс 8—12 градус чылыг.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыңы № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-34, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ниң амыдырал болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-11-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-26-00, корреспондентилерниң 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чорудар бөлүктүң 2-32-75 телефоннар болгаар.

Чагыг № 1888.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС-01584.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 220 (12009) | 1982 чылдың сентябрь 21, вторник | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

АЛБАН ЁЗУЗУНУҢ АЯН-ЧОРУУ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалааны ёзугаар Индия Республиканың Премьер-Министри Индира Ганди албан ёзузунуң найыралдыг аян-чоруун кылып, сентябрь 20-де Москвада чедип келген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, албанныг өске-даа кижилер ону аэродромдан уткуп алганнар.

(СЭТА).

ЧҮЪК КОРАБЛИНИҢ ТУДУШКАНЫ

СЭТА-ның дыңнадыы

1982 чылдың сентябрь 20-де Москваның-биле 10 шак 12 минута турда, орбитаның башкарылгалыг «Салют-7» — «Союз Т-7» комплекизи-биле чүъктүң «Прогресс-15» автоматтыг корабльн тудуштурган.

Космос аппараттарының бот-боттарын дилеп тывары, чоокшулажылгазының, кожаланыышкынының болгаш туттуруп ужудуушкунун башкарар төптен команда ёзугаар болгаш корабльдерниң автоматиказының дузазы-биле кылган. Орбита комплекизиниң экипажы — космонавтылар Березовой биле Лебедев олар чоокшулап четкеш, туттунуушкунну хайгаарап турганнар. Чүък корабли станцияның агрегат кезээниң талазынга тудушкан.

«Прогресс-15» корабль орбитада станцияның каттышкан шимчедикчизинге одалга чүүлүн, эртем шинчилелдерин чорудуунга болгаш экипажтың амыдырал-ажылдаарынга херегләэр дериглерни, аппаратураны, материалдарны, ол ышкаш почтаны чедире берген.

Экипажтың клеткелдерин болгаш телехемчээшкин медээлерин ёзугаар алырга эртем-шинчилелдиң «Салют-7» — «Союз Т-7» — «Прогресс-15» комплекизиниң иштинде системалары чогумчалыг ажылдап турар.

Космонавтылар Анатолий Березовойнуң болгаш Валентин Лебедевтиң кадыкының байдалы эки.

ССРЭ 60

БҮГҮ КҮШТҮ — МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ, ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫНЧЕ

Бии-Хемде «Хадын» совхозтуң сигенчилери он бирги беш чылдың ийиги чылында малга чем белеткелин бедик темп-биле чорудуп, ону сентябрь 25-те доозар деп сорулгалыг ажылдап турарлар.

Мал чеми белеткээр бригаданың кежигүннери ийи звено болуп алган. Зэрбектиг Суглуг-Хемде болгаш Хадын-Аксында дүжүткүр сигенниг черлерде ажылдап турарлар. Ам ажыл-агый 1050 тонна белеткээр ужурлуг сигенниң 900-үн саараттаан. Хадын-Аксында Далар-оол Колдуң удурткан чээрби кижилиг звенозу социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлеп, демниг ажылдап турар. Ында хоочун механизаторлар Михаил Путинцев, Кызыл-оол Доржу, Игнат Пичугин болгаш сараат салыкчылары Николай Кара-Сал, Тимофей Белоусов олар эң эки ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: хоочун механизатор М. Путинцев; звено кежигүннери ажыл соонда.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЧЕДИИШКИННЕР БАР-ДАА БОЛЗА...

«Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырының малчыннары Тес-Хем районнуң «О. Шынаа» совхозунуң болгаш Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажыл-ишчилериниң ниитиниң малын менди кыш ажырар дээш кыштагдаашкынга хынамчалыг белеткенир, ооң кол магадылалы быжыг малга четчир чем-суурну белеткээр дугайында кыйгырыын чаңгыс үн-биле деткээннер.

Хөнделең салбырында амгы үеде 7000 баш хой, 5200 өшкү, 1549 сарлык бар. Эрткен ажыл-агый чылында салбырның малчыннары кыштагдаашкынга баш удур хынамчалыг белеткенип, ниитиниң малынга четчир, эки шынарлыг чем-суурну чогуур үезинде белеткеп алгаш, багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Салбырның хойжулары 100 баштан онааштыр 88 хураганны, өшкү кадарчылары 100 баштан-на 80 анайны менди камгалап алган.

Чайгы үеде семиртилгээн эки болганындан өшкүнүң дүгү, курупеге дужаагаан малдың деңзизи планда кордуптенинден хөй болган. Салбыр курупеге 2850 килограмм өшкү дүгү дужаар турган, 2951 килограммны дужаагаш, планын 108 хуу күүсеткен. Хөнделеңчилер чыл дургузунда 184 тонна эътти курупеге садарып даанган, ооң 59 тоннасын бо хүннерге чедир дужаагаш болгаш бо ажылды амдаа уламчылап турар. Курупеге дужаагаан бода малдың ортумак деңзизи — 223, хойнуң — 40, өшкүнүң — 34 килограмм болган.

Хөнделең салбырының мурнакчы хойжузу, кодээ Совет депутады, коммунист Чамзырын Хомушку төрүүр чүс хойга онааштыр 105 хураганны менди камгалап алган болгаш хой бүрүзүнден-не 1,8 кг дүктү кыргып, курупеге дужаагаан. Хоочун малчын чаның кыштагның [illegible] бетинде үүрмек сентелгээн бүрүн кылып алган. Ол болуунуң кужу-биле 12 тонна сигенни белеткээн. Коммунист хойжу «О. Шынаа» совхозтуң малчыннарының [illegible] биле таныжып, төрүүр 100 хойдан-на 108 хураганны алыр деп бедиткен социалистиг хулээлгени алган. Малчыннар ортузунда партболуктуң даргазы, хоочун хойжу Бичей-оол Соян, ооң дуңмазы Караң-оол Соян, Чажыма Моңгуш оларның көргүзүглери база бедик болган.

Партболуктуң отчёттуг хуралы [illegible] шинчилелдери-биле таныжып, кыштагдаашкынны органиастыг эрттирериниң планын, хемчеглерин ажылдап кылган. Ону ёзугаар Бичей Кужугетке удурткан тудугжулар звенозу Ортаа-Ховуда ийи, Үстүү-Ховуда, Ангалыкта, Бу[illegible]-Нарыда кыштагларның [illegible] малын чорудар болгаш бо ажылды уламчылап турар. Мал ажылының тускай эртемниглери 16 кодан хойнуң, беш кодан өшкүнүң, алды кодан сарлыктың чуулазын ийи катап кылган. Салбырның сигенчилери «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң механизаторларының [illegible] мал чеми [illegible] хемчеглерин алыр деп шиитпирлээн. Хөнделеңчилер бо чылын 400 тонна сиген белеткээр планының 205 тоннасын азы 51 хуузун күүседип алган. Салбырның коммунистериниң отчёттуг хуралынга санал берген механизаторлар күску суггат ажылын органиастаар дугайында айтырыгны кодурген. Бо чугула саналды амыдыралга боттандырар дээш салбыр баштаар чери тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг.

Мурнуку чылдарга бодаарга, ниити байдал чүгээр-даа болза Хөнделең салбырының мал ажылында четпестер амдаа хөй. Чижээ, өшкү кадарчызы Ч. Ооржак төрүүр 100 башка онааштыр чүгле 38 анайны алган. Б. Хомушку 105 хураганны, К. Хомушку 98 баш улуг хойну чидирген. Салбырдан ниитизи-биле 231 баш бода, шээр малдарны чидирген азы оорга алыскан. Малдың янзы-бүрү чылдагаандардан өлүр, хоралары, эътке ажыглаары ам-даа хөй болуп артпышаан. Хөнделеңниң мал ажылының тускай эртемниглери үш кодан өшкүнүң чуулазын мынчага дээр чорутпаан. Бо четпестерни чайлады-биле салбыр баштаар чери кыштагдаашкынга белеткел ажылдарын улам шапкынчыдып, ниитиниң малын үр кыш ажырып, ооң чаш төлүн менди камгалап алыр дээш кемелде хемчеглерни алыр ужурлуг.

А. БЕГЗИИ-ООЛ.

Хүннүң медээлери

ЧАРЫШКА МУРНААН

Кызыл районнуң ходушкан садыының Терлиг-Хая салбыры эргелекчизи С. Б. Барыс-Хоо садыгның магазиннериниң аразында калбарган чарышка бо чылдың сес айларының түңнели-биле тиилекчи болуп, шилчиир вымпелди чаалап алган.

Коллективте үш садыг бар. Оларның аразында социалистиг чарышка № 13 магазин мурнаан. «Совет садыгның тергиини» херек демдээниң эдилекчизи, садыг шугумунуң хоочуну Н. О. Анчимаа удурткан бо магазин сес айларның планын онаалдазын 111,8 хуу күүсеткен. З. Б. Ондар эргелекчилээн № 14 магазин 111,6 хуу боттандырган.

Терлиг-Хаяның садыгжылары афаданчылар-биле социалистиг чарыштыг. Эртен айларда күш-ажылды маргылдаазын тиилекчилери терлиг-хаяжылар болган.

Д. ЧЫМБА.
Кызыл район.

ЧАҢГЫС АЙДА

Тожунуң ыяш ажылаашкынында хоочун тудугжу Орайбан Колга удурткан аныяктарның тудугжу звенозу суурнуң Тайга кудумчузунда ийи аал чурттаар бажыңны тудуп доосгаш, ам шеверлел ажылдарынче кирген.

Олар ол бажыңны чаңгыс ай иштинде кылганнар. Мооң мурнунда бо районга ол хире үе иштинде ындыг хемчээлдиг тудуг ажылы кылдынмайн турган. Ооң тудуунга комсомолчулар Александр Куртужек, Алик Кол, Юрий Сундуй, Роман Бараан олар эң кызымак ажылдааннар.

Хоочун тудугжу Дамыйнай Кол, бригадир Орайбан Кол аныяктарга арга-дуржулгазын дамчыдып, оларны тудугжунуң мергежилинге өөредип турарлар.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

Амурнуң «Заревоо» колхозу бодунуң күштери-биле мурнуку чылдарныыдан бүдүн-чартык катап хөй сигенни белеткеп алган. Ол ниитиниң малының тодуг-догаа кыштагаарынга четер болгаш курлавыр фондуну база тургускан.

ТАРААЧЫН ЧАНЧЫЛ СҮМЕЛЭЭН

Мал чемнерин белеткээрин [illegible] тараачын чанчыл берген. Колхоз черлерге сиген кезери шаг-шаандан тура байырлал ышкаш боол турган: сиген [illegible] үнер. Ооң ужурунда бо чылын мал чемнери белеткээр тускай звено-биле кады хуу дузалал ажыл-агыйында маллыг колхозчуларны [illegible] кииришкен. Кижилер хөй болган: колхозка белеткеп бергени бир тоннаның оруунга [illegible] бүрүзү-ле бодунуң низээнге база-ла ол хире сигенни кезип алыр эргелиг. Чогум-на ынчангаш дыка хөй колхозчулар сиген кезээдеапиге бүдүн-бүдүн өг-бүлелери-биле кирипкен таварылга эвес.

Элээди уругларга ажыл база-ла тывылган: оларга аът биле сиген кестирер машиналарны болгаш дырбааштарны хүлээдип берип, аъттарны тускай башкарар арганы берген.

— Бистиң саналывыс-биле алырга, техника-биле чепсеглеңген колхозчу бүрүзү-ле мооң мурнундагызы ышкаш, бодунга сигенни хөй удаа барып турган, кезип турганындан эвээш үе-шакты чарыгдаан — деп, колхоз даргазы А. Бонецкий чугаалаан.— Ооң [illegible] ийи дакпыр болган: хуу-даа малды сиген-биле хандырган болгаш колхоз-даа ону дыка хөйну арттыр алган.

ЧИҢГЕ ТАРАА ШӨЛҮНДЕ

САРАТОВ. (СЭТА). Областың чиңге-тараа шөлдерин сөөлгү комбайннар каттыш чоруткулаан. Ол үнелиг көгне культуразын бо чылын 320 муң гектардан ажаап алган. Ол хөөрге, Россияда эң хөй дээн чиңге-тараа шөлү хүр. Энгельс районда Ленин аттыг совхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Б. Еринцин бригадазы эң хөй тараа бастырган коллектив боол. Бирги [illegible].

«Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты К. Б. Куударга тывсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Ажылчы чоннарның идейи-политиктиг кижизидилгезиниң херээнге ачы-хавыязы, хөй чылдарда үре-түңнелдиг пропагандистиг ажылы дээш Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң директору Комбуй Балчыр-оолович Куударга «Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» деп хүндүлүг атты тывсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың сентябрь 20.

Республиканың бөлүк пропагандистерин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Хөй чылдарда үре-түңнелдиг пропагандистиг ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Тыва коммунэнергонуң директору, эртемниг коммунизмниң школазының пропагандизи Борис Павлович Григорьевти,

Туранның тараа хүлээп алыр пунктузунуң директору, марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң школазының пропагандизи Александр Иванович Зайцевти,

Чааты сес чыл школазының директору, эртемниг коммунизм школазының пропагандизи Майлоп Чолуп-оолович Оюнну.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың сентябрь 20.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле Т. Н. Павлованы шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет органнарга үр чылдарда болгаш үре-түңнелдиг ажылдааны дээш база күрүне арбитражының 60 чыл болганы-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында кол күрүне арбитри Татьяна Николаевна Павлованы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың сентябрь 20.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле М. В. Коблованы шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия органнарынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнгенинден бээр бежен беш харлааны-биле холбаштыр СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң оргкилдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы, партучёт секторунуң эргелекчизи Мария Васильевна Коблованы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың сентябрь 20.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Таңды районнуң Балгазын кодээ Совединиң улус депутаттарының Бүгү-эвилелдээн «Өстүргеш дүжүттү бүрүн камгалап алыр» деп походу калбартыр дугайында Саратов областың улус депутаттарының эгелээшкинин деткиир талазы-биле [illegible] республиканың чер-чер Советтериниң депутаттары деткип турар.

Барыын-Хемчик районнуң чер-чер Советтериниң депутаттары [illegible] бүрүнү-биле деткээн болгаш 1982 чылдың дүжүдүн чидириг чок ажаап алыр талазы-биле органиастыг хемчеглерни ажылдап кылган.

Балгазын кодээ Совединиң улус депутаттарының [illegible] деткээн сессиялар август айда районнуң чер-чер Советтеринге эрткилээн. Ооң [illegible] ниити районда он алды депутаттар болуун, пост [illegible] тургускан.

Аянгаты кодээ Совединиң тургусканы депутаттар [illegible] мал чемнери белеткээр [illegible] шынар, органиастыг чорудулгазынга [illegible] депутаттарының хууда үлегери улуг. Чижээ, кодээ Советтиң депутаттары Ч. А. Саая, Э. С. Куулар оларның удурткан сигенчилер звенозу 800 тонна сиген белеткээр планын ажырып, 810 тонна чедирген.

Аксы-Барлык кодээ Совединиң депутаттары ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар херекке идепкейлиг киржип турарлар. Депутат малчыннар К. Моңгуш, С. Содунам тус-тузунда он-он ажыг тонна сигенни кезип белеткеп алган болгаш өске эш-өөрүнге үлегерлиглер. Кодээ Советтиң депутаты А. Д. Хомушкунуң удурткан сигенчилер звенозунда [illegible] механизаторлар ажылдап турар. Оларның белеткээн мал чеминиң шынары эки, ажылы мактаалдыг. 1300 тонна сиген белеткээр планын звено бо хүннерге чедир 1240 ажыг тонна күүсеткен.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар херекке депутаттарның үлүү улуг болур чугаажок.

МАКТАЛГА ТӨЛЕПТИГ

Владимир Александрович Вагин «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергия цегинге ам 6 чыл ажылдаан. Ол аныяк эр Бурятиядан келгеш, дораан-на Ак-Довуракта ТЭЦ-тиң турбина цегинге дериглелер слесары болуп ажылдай берген. Баштайгы үеде ажылга арай чаңчыкпаан, арга-дуржулгазы эвээш кижиге ындыг ажылга ажылдаары элээн берге турган. Ындыг-даа болза, дуржулгалыг эштериниң дузазы-биле ол удаваанда чүвениң ужурун билип, чоорту ажылга мергежип, өөрени берген. Ам Владимир Александрович ТЭЦ-те арга-дуржулгалыг, мергежилдиг дирткен шыырак слесарьларның бирээзи. Ол болуунуң кады ажылдап турар эш-өөрүнге эвилең-ээлдек, кандыг-бир үрелиишкин болганда ону эдеринге эштериниң дузалаарынга кажан-даа ойталавас, хуу-биле туруп, арга-сүмезин бере бээр. Ынчангаш ол коллективке хүндүткелдиг чаалап алган, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

В. А. Вагин чүгле күш-ажылга ынак эвес, коллективтиң хөй-нийти ажылынга база идепкейлиг. Ол улус депутаттарының Ак-Довурак хоорай Совединиң 17-ги болгаш 18-ки чыыштарынга уламчылап депутатка соңгуткан. Депутат эрге-хүлээлгезин чүткүлдүг-биле күүседип турар. Хоорай Совединиң аныяктар болгаш спорт херээниң талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүнү, ол айтырыг талазы-биле сессияларның болгаш күүскомнарның хуралдарынга идепкейлиг киржип келген. Ол ам партия кежигүнүнге кирери-биле белеткенип турар.

О. МӨҢГЕ-БАЙЫР.

БОТТАРЫНЫҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Ниитиниң малынга сиген белеткелинге Бай-Тайга районнуң совхозтарының хойжулары идепкейлиг киржип, 15 тонна сиген белеткээр онаалдазын күүседир дээш кызымак ажылдааннар.

«Тээли» совхозтуң хойжузу Ыргит Буян бодунуң күжү-биле 35 тонна сигенни саараттап алгаш, чарышка бирги черни ээлээн. «Мурнакчы» совхозта Очур Бүдүй-оол, «Бай-Тал» совхозта Хертек Адыг-оол болгаш өскелер-даа үжен тоннага чедир сигенни белеткеп ап, эки көргүзүглерни чедип алганнар.

Бистиң корр.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Израиль араатаныг кем-буруу үүлгедиишкинин кылган. Барыын Бейруттан палестин шериг кезектериниң үнүп чорутканының соонда израиль шериглер хоорайже чаза таварып киргеш, тайбын чурттакчылар — палестиннерге болгаш ливаннарга удур ханныг өлүрүкчү үүлгедиишкинни кылган. Деспен палестиннерниң израиль шериглерге эжелеттирген лагерьлеринде камгалал чок херээженнерни, уругларны болгаш кырганнарны чүгле олар палестиннер боол турары дээш автоматтар болгаш пулемёттар-биле дорт адып өлүрүп турар.

Бейрутта өлүрүкчү үүлгедиишкинниң делегейниң ийиги дайынының үезинде Бабий Ярга кижилерни массалыг-биле узуткааны ышкаш, фашистерниң ындыг араатаныг чоруу-биле дешпей көрүп болур.

Барыын Бейрутче шериин киргени-биле КНО-нуң шиитпирлерин болгаш бодунуң-на хүлээлгелерин [illegible] Тель-Авив, ол бүгүнү хоорайга [illegible] боолдурбас дээш кылып турарын бадыткап турар. Ам бүгү делегей Израильдиң чагырыкчы бөлүктериниң ийи арынның болгаш кара сагыштыын база катап бүзүреп көрген. Ливанга Израильдиң агрессиязы [illegible] улуг аштырыышкынга таварышканда, израиль агрессорлар дайынзырак чүткүлүн ээрээш, Бейрутка ындыг ханныг өлүрүкчү үүлгедиишкинни кылган-дыр.

Ливан черде Израильдиң [illegible] турар чүүлүн кижилерни хоптак-биле узуткаашкынның араатаныг хүлээдиишкинни деп адаар ужурлуг. Ооң эчис сорулгазы — палестин чоннуң чок кылыры болур турар.

Ол үүлгедиишкиннер дээш харысаалга бирги ээлчегде Израильдиң чагырыкчы бөлүктериниң [illegible] турар. Агрессорнуң холунга чепсекти тудуп берген, ооң үүлгедиишкиннерин херек кырында сөруп киирген кижилер база ону чүктээр апаар. Бир эвес Вашингтоннуң деткимчези эвес болза, Израиль ындыг араатаныг чорукка дидинмес ийик.

Бейруттуң палестин лагерьлеринде хем ышкаш агып бадып чыдар хан болгаш дасланган өлген кижилер сөөгү — ооң удурланыышкынның палестин шимчээшкининиң [illegible] үнүп чорутка [illegible] соонда Бейруттуң чурттакчыларынга айыыл чок чоруукту аазаан Вашингтоннуң магадылалдарының өтек үнелиин [illegible].

Израильдиң Ливанда кем-буруулуг үүлгедиишкиннерин [illegible] нин, тайбынче сос эвес, херек кырында чүткүп турар бүгү кижилерниң килеңнээшкинин болгаш буруудалыышкынын болдуруп турар. Чүгле палестин эвес, харын база өске-даа улустар агрессорларның чүүлдериниң [illegible] жаң-даа [illegible] салбастар. [illegible] чайлаттынмас-даа.

Израильдиң Ливанда агрессиязын болгаш кижилерни узуткап турарын Совет Эвилели шиитпирлиг-биле буруу шаап турар. Ол ону доп-дораан соксадырын болгаш КНО-нуң Айыыл [illegible] Чөвүлелиниң шиитпирлериниң [illegible] Ливандан үндүрерин негеп турар.

Айыыл чок чөвүлел [illegible] эргежок чугула апарза, Израильге удур хемчеглерни Уставта көрдүнгенин ёзугаар алыр ужурлуг. Черле шынап, ниитизи-биле, КНО-нуң Уставының принциптерин улуг [illegible] үреп турар Израиль [illegible] ындыг күрүне ол организацияның кежигүнү болур бе деп айтырыг тургустунуп келир-дир.

Израильдиң агрессиязы, кижи төрелгетенге удур ооң кем-буруулуг үүлгедиишкиннерин соксадыр ужурлуг.

[illegible] БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

ССРЭ-60

УКРАИН ССР

КҮЖҮВҮС — ЛЕНИНЧИ НАЙЫРАЛДА

А. Ф. ВАТЧЕНКО,
Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

1917 чылдың октябрьның соонда 1922 чылдың декабрь төөгүзү [illegible] арынчарынче кирген. Ажылачынарының болгаш тараачыннарының делегейде эң баштайгы күрүнезиниң, арге-чагырганы чон бодунуң холунда алган чурттуң эгезин бо хүннер ажыткан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын коммунизм тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннерниг уткувушаан, Украин ССР-ниң ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир демей, эрткен оруунче хая көрүнүп, бүгү чедиишкиннерин СЭКП-ниң мерген удурттулгазының ада-биле чорун ерар чурттуң бүгү акы-дуңма улустарының ачызында чедип алдынган деп тодаргай-биле медерен билип турар. Украинаның ажылчын ангызы, ядыы тараачыннары Россияның пролетариадының соо-биле чоруп, самодержавиени болгаш капитализмни штурмнап, тайбың дээш, тараа болгаш чер дээш, төрээн Совет арге-чагыргазы дээш демиселче кирген чоргаарланырлар. Украинага ажылчыннарының болгаш тараачыннарының арге-чагыргазын тургусканы, Украин совет күрүнени тургусканы, большевиктерниң удуртканы революстуг массалар ССР Эвилелин тургузар дугайында ленинчи [illegible].

Чаңгыс аай чорукче чүткүл дээрге, бүгү нацияларның эң калбак массаларының ханы күзелиндеп тывылган. Ол дугайында Черниговтуң ядыы тараачыны Гаврила Одинец ССРЭ-ни тургузар дугайында Декларацияны хүлээп ап турган Советтерниң I Бүгү эвилел съездизиниң индирингемынча деп чугаалаан: — Бистиң Эвилеливис кара чаңгыс идегеливис-тир, ону кым-даа үреп шыдавас.

Улустарның чаа амыдырал дээш демиселге [illegible] Эвилелинге удур даштыкы [illegible] шыкап-ла курут болган. Ол [illegible] аай күш ап-чутту [illegible] социализмни тургузарынга, совет тургу[illegible] чаалап алышкынарын камгалаарынга, эвилелдешкен республика бүрүзүнүң экономиктиг болгаш социал демшилгезин хандыларынга улуг идиг болган.

«Чүгле совет республикаларның [illegible] ажылдажылгазының, [illegible]-биле каттыжып, бодунуң күжүн оң катап угааттырганының ачызында украин улус бодунуң эгиннериң саулуу-биле херип, күш-ажылчы энергиязынга болгаш талантызынга делгем орукту ажыткан!» деп эш Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

СОЦИАЛИЗМНИ тургузарының ленинчи планын амыдыралга боттандырып, [illegible] индустриализацияны, коллективизацияны боттандырып, культура революциязын херзэледип турган маадырлыг, баштайгы беш чылдары сактып көрээлинер. Харьковтуң трактор заводун 20 нацияларның төлээлери тудуп, ынаа чурттуң чүс ажыг бүдүрүкчүлери материалдарын болгаш дериг-херекселдерин берип келген. Нити кужениишкинниң ачызында ук завод 15 ай дургузунда туттунган.

Совет Украинаның төлээлери бодунуң ээлчээнде Кузнецкиниң болгаш Магниткаиы тургузарынга, Туркисибти болгаш «Ростсельмашты», Абхазадыка болгаш Ташкентиге пөс-тааш фабрикаларын тударынга киржип келген.

Гитлерчи эжелекчилерин чылча шапкан төөгүлүг тиилелгеге улустарының акы-дуңма Эвилели улуг идигниг болган. Совет Армияның эрес-дидим дайынчылары — бүгү нацияларның төлээлери, партизаннар болгаш чажыт ажылдакчылар, тыдыш маадырлыг ишчилери РСФСР-ниң, Прибалтиканың, Украинаның, Белоруссияның, Молдавияның хоорайларын болгаш суурларын хостаан, фронтуну бүгү чүүлдер-биле хандырып, социалистиг Төрээн чуртуң ат-алдары болгаш хосталгазы дээш бүгү күжүн харам чокка берип турганнар. Ол дээрге, бүгү улустуң маадырлыг чоруу-дур, ону Ленинниң партиязы бедидип удурткан.

Москваны, Ленинградты камгалаарынга, Сталинград болгаш Курск дээш тулчуушкуннарга, Кавказ дээш оттуг чаага, дайзынның тур када эжелеп алган черлерин хостаарынга украин дайынчыларның маадырлыг чоруу шупту улуска билдингир. Ынчалза-даа Украина дээш бүгү нацияларның дайынчылары демисежип турганың, орустардан, украиннерден, белорустардан, грузиннерден, армяннардан, өске-даа нацияларның төлээлеринден 4 муң ажыг кижи украин черге кызагап маадырлыг херектери дээш Совет Эвилелиниң Маадыры атты алганын бистиң уругларывыстың-даа ажы-төлдери утпас.

Ханныг дайынның кадыг-берге шылгалдаларын бир деңге көрүп эрткен совет кижилер дайзынның үреп-тоннап кааны хоорайларын, суурларын, заводтарын, фабрикаларын, шахталарын электростанцияларын, колхозтарын улам демнежип алгаш катап тургузуп турганнар. Олар Волганы болгаш Днепрни, Енисейни болгаш Ангараны плотина-биле кады дуглап, кур болгаш куруккан черлерни деңге шингээдип ап, дайын соонгу беш чылдарның даалгаларын чедиишкинниг боттандырганнар.

Украинага төрүттүнген-даа болза Сибирьге үжен ажыг чыл дургузунда чурттап келген Федор Ходаковскийниң чагаазын чоокта чаа номчудум. Ол Абакан—Тайшет аразының демир-оруун-даа кылып турган, БАМ-га-даа эң бир дугаарында барган кижи болду. Амгы үеде ол «Нижнеангарсктрансстрой» трести удуртуп турар. Ф. Ходаковский Бурятияның Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. Оон удуртказы коллективи ол автономнуг республиканың [illegible] чүгүнде, оруктуң эң берге участогунда ажылдап турар. Ол чермиң бомдус курлавырларын шиңгээдип алыр дээш келгеннер-биле кады хөй нацияларның төлээлери, үндезин сибирьчилер дыка хөй ажылдап турар дээрзин ол чоргаарал-биле бижээн чорду.

УКРАИНАНЫҢ бөгүнгү экономиказы дээрге, чурттуң улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизиниң чарылбас кезээ болур. Ону 1953 чыл-биле деңнээрге, сес катап өскен. 1922 чылдың дургузунда бүдүрүп келген бүгү продукцияны чүгле ниң хүн дургузунда бүдүрүп турар. Социалистиг экономиканың эң бедик хогжүделиг адыры апарган кедээ ажыл-агыйның нити продукциязы алдан чыл дургузунда беш катап өскен.

УКРАИН ССР — ужук-бижиктиг улустуң, улуг эртемниң, бедик хогжүделиг социалистиг культураның республиказы. Мындыг фактыларны көрээлинер: улус ажыл-агыйында хаара туттунган чүс кижиниң 85-и дээди азы ортумак тускай эртемниг, үш кижиниң бирээзи-ле өөренип турар. Республиканың эртемнекчилериниң ажылдакчылары делегейге сураглаан. Чижээ, амгы үеде эртем-шинчилел институттарының коллективтери Москваның, Ленинградтың, Новосибирскиниң болгаш өске-даа эртем төптериниң эртемденнери-биле кады нити-эвилел ужур-дузалыг 160 ажыг программаларны боттандырарынга киржип турар.

Хөй национал совет литератураның болгаш уран чүүлдүң эң тергиин чедиишкиннери украин чогаалчыларының болгаш шүлүкчүлерниң, кинонуң, театрның ажылдакчыларының, чурулга уран чүүлдүң, музыканың мастерлериниң, бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилериниң чогаадыкчы ажылынга улуг салдарлыг [illegible] киирип турар. Мындыг база онзагай факт бар: ССРЭ-ниң улустарының [illegible] дылдарында 20 муң [illegible] гы аттарлыг номнарны украин дылче очулдурган болгаш ону 600 хире миллион экземпляр-биле парлап үндүрген.

Бистиң күрүне болгаш ниитилел тургузуувустуң [illegible] улуг чаалап алышкынын— чаа кижи. Ол дээрге, ажыл-ишчи, Ада-чуртунуң кайгамчык патриоду, интернационалист кижи. [illegible] маадырлар дээш демиселдиң мурнуку одуруунга чорук ора ол [illegible] медерелдиң, политиктиг билиглериниң үлегер-чижээ болуп турар. Бистиң республиказында маадырлыг күш-ажылчылар [illegible]: шахтерлар И. И. Стрельченко, А. Я. Колесников, экскаваторщик В. К. Мироненко, слесарь И. Ф. Горбатко, пөс-таавычы Г. Г. Бедарева, саанчы М. Х. Савченко, механизатор А. В. Гиталов, кукуруза ажаакчызы Ю. Ю. Питра, эртемден Б. Е. Патон, чогаалчы А. Т. Гончар болгаш өске-даа хөй-хөй мурнакчылар хамааржыр. Оларның эрес-дидим күш-ажылын Төрээн чурт дээди шаңналдар-биле үнелээн, олар күрүне арге-чагыргазының бүгү-ле звеноларынга — ССРЭ-ниң Дээди Совединден улус депутаттарының чер-чер Советтеринге чедир бодунуң чаңгыс чер чурттугларының [illegible] чорууралр.

ССР Эвилелиниң составынга совет Украина тургузуушкунунуң кайгамчыктыг оруун эрткен, ол дыка хөй чедиишкиннерни чедип алган. Акы-дуңма республикаларның чаңгыс одуруунга чорууру дээрге, эң-не шын, эң-не идегелдиг орук дээрзин амыдырал маргылдаа чокка бадыткаан. Чурттуң улус ажыл-агыйының комплекизин быжыглавышаан, республика бүрүзү бодунуң четчелиишкинниң болгаш хогжүлдезиниң оруун ажыдып ап турар. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң бадылааны чурттуң Аъш-чем программазын боттандырып турарының үезинде ол аргалар улам ковудээр дээрзин билдингир.

Пленумнуң шиитпирлери-биле чергелештир 80 чылдарда бистиң республиканың чаа-чаа чедиишкиннерин чедип [illegible]. Тарааның чылда ортумак чыылдазын 10—11 миллион тоннага өстүрер, ону 53—54 миллион тонна чедирер ужурлуг бис. Чигир свекладазының бүдүрүлгезин 60 миллион тонна чедер, эътти—4,6 миллион тонна, сүттү—24 миллион тонна өстүрер сорулга бистиң мурнувуста салдынган.

ПАРТИЯНЫҢ XXVI съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг күүседири — совет улустарының күш-ажылчы ег-бүлезиниң сорулгазы ол. Бүдүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шынарын бедидериниң арга-курлавырларын ажыглаарынга, улус ажыл-агыйында камгалга чуруму күштелдириринге социалистиг чарыш дугайында [illegible] улуг идигниг болуп турар.

Миллион-миллион совет кижилерниң амыдыралында чарылбас кезек апарган пролетарлыг интернационализмниң ленинчи принциптери бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң бүгү-ле ажыл-чорудулгазынга кестүп турар. Ону мындыг сан-түңнер-биле бадыткап болур: Ленинчи партияның дайынчы отряды — Украинаның Компартиязының составында чурттуң чүс ажыг нацияларының болгаш биче улустарының төлээлери кирген. Республиканың комсомолу база хөй националдыг.

ССР Эвилелиниң 60 чылдыг оюнуң байырлалы совет кижилерниң чаңгыс эптиин, ленинчи Коммунистиг партиязын долгандыр оларның сырый каттышканын, оон сорулгаларын чедиишкинниг күүседир дээш улус массаларының бөлениин болгаш чүткүлүн бадыткаар дээрзинге чигзиниг чок.

(СЭТА).

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ЧОРУК

Акы-дуңма болуп алгаш,
Аас-кежиин тыптывыс-даа.
Чүс-чүс чылда ону каннаап,
Чүректерге сиилбидивис-даа.
Улуг өгге каттыштывыс,
Тудуш кылдыр дөңнаштывыс.
Улуг-биче бергелерге
Тура душпес апардывыс.
Өргүн чонум, бээр дыңна!
Өмүнээнден бүзүредийн:
Акы-дуңма чоруувусту
Адырар күш черле турбас!

Микола НАГНИБЕДА,
ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады.

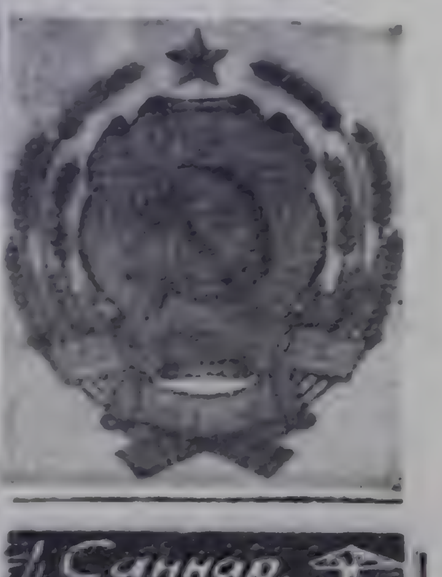

Саннар, факылар

⊙ Украин ССР-ниң национал орулгазы эң бирги беш чылдың баштайгы чылында 2.6 миллиард рубльге өзүп, ниитизи-биле 80 миллиард рубль четкен. 15 чыл мурнунда оон чартыы хире турган.

• • •

⊙ 1922 чылда республикага электри энергиязын 0.1 миллиард киловатт-шанты бүдүрүп турган. Эрткен чылын оон бүдүрүлгези 230,9 миллиард киловатт-шак четкен.

• • •

⊙ 1922 чылда Украина кара металлдарның белен прокадын 0.09 миллиард тонназы бүдүрген. Ада-чурттуң Улуг дайынының мурнунда металлургтар 5.6 миллион тонна прокат бүдүргенин рапорттааннар. 1981 чылда ол сан дыка хөй катап өскен.

• • •

⊙ Украинаның химия үлетпүрүнүң хогжүлдезиниң темпилериниң дугайында даразында чурагайлар-биле бадыткап болур. 1940 чылда республикага минералдыг чемишчидилгени 1 миллион тонназы бүдүрген болза, эрткен чылын —21 миллион тонназы.

• • •

⊙ Украинаның бүдүрүлгелери 1940 чылда бир хүнде 5 радиоприёмник болгаш радиоланы бүдүрүп турган болза, бо хүннерде бир шакта 30-ни кылып турар апарган.

• • •

⊙ Украина —чаа тудуглар республиказы. Дайын соолундагы чылдардан бээр капитал салыышкынының ниити түңү 323.6 миллиард рубль четкен. Амгы үеде хүнде-ле 944 квартираны ажыглаалга киирип турар, азы 10 муң чурттакчылыг хоорайга четчир хире чуртталга шөлүн үш хонукта-ла дужаап турар.

• • •

⊙ Украинаның Эртемнер академиязынга Совет арге-чагырганың баштайгы чылдарында чүгле 140 кижи ажылдап турган. Ам оон албан черлеринде 70 муң ажылдакчылар бар. Оларның аразында 995 докторлар, 6.5 муң эртем кандидаттары, 329 академиктер болгаш УССР-ниң ЭА-зының корреспондент кежигүннери бар.

• • •

⊙ База бир демнелге: 1941 чылда улус ажыл-агыйынга дээди болгаш тускай ортумак эртемниг специалистер 513 муң кижи турган болза, амгы үеде оларның саны 5.5 миллион четкен.

• • •

⊙ Украинада массалыг библиотекалар 26 муң, оларның фондузунда 384.5 миллион номнар болгаш журналдар бар.

(СЭТА).

ТАРАА ДЭЭРГЕ—ТАЙБЫҢ-ДЫР

«Советтерниң аныяк чуртунуң картазынче Владимир Ильич Ленин аажок кичээнгейлиг көрүп турар ыжадыр Михаил Божийниң чуруманы сураглыг чуруун көрген санымда-ла улуг баштыңчывыс мынча-ла кайгамчыктыг келир үени оттүр көрүп турган-дыр деп [illegible] бодап бээр мен».

Украин селекционер В. Н. Ремесло СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазын [illegible] сорттарын сиоптап каан. Дужуг долган шолдуң кайгамчык чыды ону долган. [illegible] — ыыдыгуур салгаан тарааны кижи. Институтка тарып өстүрген сорттарының кайызы ынаа эң эргимил деп айтырар болзувусса, тараа деп харылаар. Амгы үеде «Найырал-1», «Найырал 2» деп сорттарны шинчилеп турар, ону ГДР-ниң селекционерлери-биле кады өстүргеннер.

Тараа бажы, тараа сывы... Олар дужүткүр болзун дээр болза, аңаа чаа чүүлдү немээр, чаа шынарны киирер херек. Чер ажылының эртемденнериндей ону дайын соонгу чылдарында чурт маңаа турган. Ону боттандыра[illegible] эртиллерист Василий Ремесло Мироновкаже, селекция станциязынче чедип келген. Аңаа тараа селекциязының киндизин үдүрту берген.

Мироновканың баштайгы сортун өстүрериинге он ажыг [illegible] ол чурттуң 80 областарынга рекордчу дүжүттү берип келген.

Күзүн чажар кызыл-тастың бедик дүжүткүрүн чедип алыр арганы мырыцай чаа кай-биле тыпканнар. Баштай ону күзүн чажар кылдыр таарыштырган, оон соонда Ада-чурттуң болгаш даштыкының эң эки сорттары-биле хайнакташтырган. Шак ынчаар «Мироновская-808», «Ильичевка», «Мироновская-яровая», «Мироновская-25» болгаш өске-даа сорттар тывылган.

Мурнунда чаңгыс сыл турган черге ийи ыштыр өстүрер, дүүн эки дижип турган дүжүттү улам экижидер кылдыр институтка [illegible]. Чаа аргаларны ажылдап [illegible] кайгамчыктыг [illegible] сорттарынга Мироновкага тургустунган фитотрон улуг дузаны көргүзүп келген.

Мироновканың сорттары ЧССР-ниң, ВУР-нуң, ГДР-ниң миллион-миллион гектар шөлдерин ээлээн. Герман Демократтыг Республиканың Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү деп дипломну [illegible] көргүсту. Аныяк чылдарында Берлин дээш тулчуушкуннарга киржип турган үезин ол документ эпти-ле сагындырып каар. Ынчан хоорай үрелгеп турган, шериглерниң кухнялырының чанынга дыка хөй чаштар, херээженнер, кырганнар чыглып кээр. Бир-ле катап аажок арган, хар дег ак арынныг немец чедип келгеш: «Мээң чаңгыс чер чурттугларым силер-биле дайылдажып дээш барган болгай, а силер кандыг сорулгалыг келдинер?» деп айтырган. Аңаа харыы орнунга Ремесло борбак хлеб тудускаш, дайын мурнунда чүнү кылып чорааның, ам чүнү кылыр дээнин немептеп медээ кадык тайылбырлаан. «Тараа дээрге— тайбың-дыр» деп, ол ашак чугаалаан, оон карактары элээн хөглүг апарган...

Ооң өстүрген чамдык сорттарын эртемниң улуг ажыдышкынынга-даа, хамааты маадырлыг херекке-даа деңнеп болур. Чурттуң бүгү кызыгаарларындан Сибирь болгаш Казахстан чедир Мироновканың селекция болгаш кызыл-тас үрезинин таланы-биле эртем-шинчилел институдунуң коллективиниң өстүрген сорттары хөлбеңейнип чалгып чыдар. Ол маадырлыг чорук эвес-пе?

В. ЖУКОВСКИЙ,
СЭТА-ның корр.

Мироновка.
Киев область.

Киев хоорай. Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бажыны.

П. ЗДОРОВИЛОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаы.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, УССР-ниң ЭА-зының академиги, ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады, авиаконструктор Олег Константинович Антонов.

Кара далай кыдыында Ялта хоорай.

КОНДРАТ ЛЕОНТЬЕВ — МИЛЛИОНЕР КИЖИ

Харьковтуң трактор заводунуң хоочун ажылчыны ниң беш чылдардагы үеда кылдынып турган машина К. Леонтьевке эңза эвес албан-дужаалды дааскан. Эртерниң музейиниң хайгаарачызы ол болу берген.

Кондрат Григорьевич ук бүдүрүлге ажыттынарга - ла [illegible] турар бүгү-ле тракторларны [illegible] киришкен. Оон [illegible] Харьковтуң эң баштайгы тракторун — «Интернационал» [illegible]. Ук техника колхоз тургузуушкунунга дыка улуг [illegible].

Миллион дугаарлыг «кан [illegible]» [illegible] тургузап турар үеде Леонтьев трак[illegible] [illegible] [illegible] «Интер[illegible]» [illegible] алганнар. Ынчаар [illegible] дээрге, ол үенин чаа[illegible] [illegible] болган. Ынчангаш хоочун [illegible] ажылдыраан ол ам-даа утпаан. Ынчан олар баштыңчының чагыын бузугаар баштайгы кара[illegible] тракторну [illegible] деп дангыраглааннар. Ынчан трактор заводу турбаан, Коминтерн аттыг паровоз тудар завод хамааты дайынының соонда чаа-ла катап тургустунуп турган. Ол берге үеде бегиин Харьковтуң пролетарлады сеглээн сөзүнге ээ болуп шыдаан. Дөрт ай эрткенде ол үениң-биле алырга эң күчүлүг дээн «Коммунар» деп трактор заводун херимнинден үнгүрген. Оон тургузукчуларының аразында [illegible] Бо[illegible] рат Леонтьевке бүгү хоорай байыр чедирген.

[illegible] турган, баштайгы тракторну «диргизер» ужурга тавары[illegible].

Заводта чаңчыл апарган техника парадын Кондрат Григорьевич ол тракторунга олуруп [illegible] баштаар апарган. Чамдыкта трактор «аян-чорук» кылып чоруп каарга, ону үдээр-даа. «Интер[illegible]» «Чер кырында [illegible]», «Сыналга» деп киноларны тырттырарынга база киржип турган болур [illegible].

Заводтуң музейинде чыгдынган бүгү-ле чүүлдер хоочунуң намдары-биле холбаалыг. Оларның бирээзи-ле онзагай [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] берип турган [illegible].

Он чыл эрткенде Сталинградтың болгаш Харьковтуң заводтарының чаржып турар коллективтери Ада-чурттуң трактор тудуушкунунуң төөгүзүнге болгаш ажылчын найыралынга чаа арынны ажыттынар. Оларның тургусканы дугуйлуг тракторларны 1935 чылда чалак комиссиязынга көргүскен. ССРЭ-ниң ТКК-ның Даргазы М. И. Калинин оларның чарган черниң ханызын болу хынап көргеш, дыка бедиибиле үнелээн. Оон соонда, улус комиссары С. Орджоникидзениң [illegible] ниң шенекчи Леонтьевке база хамаарышкан, ол Харьковтуң медалин көргүскен.

Суурларга чүс муң трактор [illegible] боттандырарынга ол шуут болу киришкен. «ХТЗ» деп маркалыг тракторнуң 100 000 дугаары [illegible] [illegible] Кондрат Григорьевич [illegible].

Кондрат Григорьевичиниң төрээн бүдүрүлгезинге болгаш чок-ла миллионер кижи дижи бээрлер. Ол дээрге, Харьковтуң эң баштайгы-даа ийи миллионгу-даа тракторну холу дамчып эрткен кижини хүндүткел-биле адап турары ол.

Кол конвейерден Т-150К деп тракторлар үзүк чок шуужуп бадып-ла турарлар. Оон күчүзү кайы-даа хире улуг болза, Харьковтуң баштайгы тракторларын, баштайгы ажылчыннарын, ылангыя бүгү-ле совет беш чылдарының шалыпчызы болуп келген ажылчын Кондрат Григорьевич Леонтьевти каяа-даа утпас.

Л. МОРОЗОВА,
СЭТА-ның корр.

ТАЙЫЛБЫР: Харьковтуң трактор заводу (ХТЗ) баштайгы миллион тракторну 36 чыл дургузунда кылып келген. А ийиги миллионну — он беш чыл дургузунда. Харьков маркалыг тракторлар ССРЭ-ниң бүгү республикаларында, областарында болгаш районнарында, делегейниң 36 чурттарында дыка хөй.

(СЭТА).

ИВАНОВО-ФРАНКОВСК. «Прикарпатлес» бүдүрүлге каттыжышкынының «Лесная сказка» деп уруглар садында чүс-чүс чаштар [illegible] турарлар.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ, Б. КАВАШКИННИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохроникаы.

Хамааты камгалалы

ХӨЙ-НИИТИ ИНСТРУКТОРУ

Каа-Хем суурнуң баштайгы тыва ужудукчу Чооду Кидисейниң ады-биле адаан кудумчуда районнуң кижи эмнелгезиниң бажыңы бар, ында рентген кабинединиң ооң эмчилериниң дузалакчызы даштыкы [illegible] мага-боттуг, эмнедип келген кижилерге эвилең, ээлдек, аныяк кижиниң бестиң районга таныыш кижилер хевээр. Ол болза Александр Николаевич Дамбаев-тир.

Аныяк эмчи хамааты камгалалының район штавының штаттан дашкаар инструкторунга 1975 чылдан эгелеп ажылдап, 4 чылдарның дургузунда хамааты камгалалының талазы-биле өөредилгелерге шериг-эртемнерниң медээлерге лекцияларны номчуп, практиктиг өөредилгелерни эрттирип келген, ооң өөреткен кижилери хамааты камгалалының штаб болгаш объект (бүдүрүлге азы өөредилге, албан черлериниң) өөредилгелеринге бирги, нийти черлерни ээлеп турар.

1979 чылдың июньда районнуң совхозтарының санитар дружиналарының маргылдаазынга инструктор А. Н. Дамбаев «Көк-Тей» совхозтуң 24 кижи составтыг командазын бир ай ажыг үениң иштинде белеткеп келгеш, ол кижилерге кажан халдаашкын болганда эмчи дузалаалыны [illegible] черлеринге болгаш ыяш-бүрү частыышкынар үезинде хууда база коллективтиг-биле камгаланыры [illegible] ның шын кылырын өөреткен, ооң түңнелинде командазы район маргылдаазынга бирги черни ээлээн.

Инструктор хамааты камгалалының талазы-биле билиин хүн бүрү бедидери-биле хамааржылган номнарны номчуп, республика штавының чыылдыргаш семинарларга идепкейлиг киржип турар.

1980 болгаш 1981 чылдарда А. Дамбаевтиң белеткээни Кызылдың кууп фабриказының болгаш районнуң хол-удуруг санитар дружиналары район маргылдааларынга бирги, нийти черлерни ээлээш, ооң идепкейлиг ажылының түңнели болган.

1982 чылдың июнь 11-де республиканың совхозтарының санитар дружиналарының маргылдаазынга А. Дамбаевтиң белеткээни Кызылдың кууп фабриказының команда белеткээни бирги, ушку черни ээлээн, диплом болгаш эртемниг белектер-биле шаңнаткан. Звено удуртукчулары Л. Белоусова, Н. Кошкендей болгаш командирниң политика талазы-биле удуртукчузу В. Гаврилова оларга хамааты камгалалының тускай шаңналдарын тывыскан. Хамааты камгалалының шугумунга хөй-ниити эгелээшкини-биле ак сеткилдиг ажылдааны дээш А. Н. Дамбаевке «Хамааты камгалалының тергиини» деп [illegible].

Ооң-биле кады аныяк эмчи хамааты камгалалының медицина албанының район штавының начальниги хүлээлгезин багай эвес күүседип турар. Шериг-патриоттуг база хамааты камгалалының темазынга ээлгү үеде 3 лекцияны номчаан. Хамааты камгалалының 50 чыл оюнга тураскаан ужуражылга Черби суурга хамааты камгалалының өөредилгезин эрттиреринде [illegible] ол чорудуп турар. Бо өөредилгеге болза медицина албанының район штавының планын ёзугаар эртер.

Аныяк хөй-ниитичи инструктор хамааты камгалалының республика болгаш район штавындан хөй удаа шаңнал, мактаалдарны алган.

Д. ЧЫМБА,
хамааты камгалалының Кызыл район штавының начальниги.

ТРАНСПОРТ ЭЭЛЕРИНДЕН ҮНДҮРҮГ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 1981 чылдың январь 26-да бадылааны Чарлыгын ёзугаар ССРЭ-ниң Саң-хөө министерствозунуң ол-ла чылдың апрель 2-те үндүрген № 65 саавырын барымдаалап улус депутаттарының Советтериниң чер-чер үндүрүглеринге кирип турар транспорт херекселдериниң ээлеринден хөрээлде кезээде-даа чурттап турарындан ылгал чокка үндүрүг тыртарын доктааткан.

Транспорт ээлериниң үндүрүгү автомашиналыг, моторлуг хемелиг, мотошанактыг, мотоцикл хамааты-лардан, даштыкы юридиктиг албан черлеринден болгаш кижилерден база хамааты эргезин бүрүнметтиниме кижилерден тыртар.

Үндүрүгнү хемчээлин транспорт херекселдериниң ээйи-биле доктаатпаан дааңзызын ажаалга кассаларынга, банкыларда айыткап турар. Транспорт херекселдериниң ээлери үндүрүгнү транспортту [illegible] [illegible] ынчан харын чартык келиин төлээр. Бир эвес өске кижиден садып алган болза баштайгы ээзиниң төлээниниң хамаан чокка, база чартык өртээн төлээр.

Үндүрүгнү бүрүткел азы бүрүткел азы техниктиг [illegible] чедир албан төлээн турар ужурлуг. Үндүрүг төлээниниң квитанциязын көргүзери албан болур.

Үндүрүгнү чогуур үезинде төлевээн азы чедир төлевээн болза, дараазында чылда база негеттине, бирги транспорт ээлери билир ужурлуг.

Транспорт херексели үрелген таварылгада КАИ албаны үндүр бижээнде, чүгле ынчан үндүрүг төлевес. Транспорт ээлери шериг албаны эрттирип, суртаалдан, өске-даа чылдагааннар-биле ону ажыглавайн турганы дээш үндүрүгден хосталбас.

Транспорт ээлери үндүрүгнү хоорайларга, район төптеринге, Курбанчыга, ажаалга кассаларынга, а кадаа черлерде улус депутаттарының Советтериниң [illegible] төлээр. Үндүрүг төлээнин хамаатыларга [illegible] [illegible].

КАИ сотрудниктери [illegible] ээ бүрүткел болгаш техниктиг корудде эрттирип турар үеде, үндүрүгнү төлээниниң квитанциязын албан негээр ужурлуг.

Үндүрүгнү өй-шаанда болгаш чогуур хемчээлге тыртарының хиналдазын чорударын база ол туңнерниң бедиктиг деңнели-биле киирип хайгаараары саң-хөө органнарынга онаажыр. Түң-түң девискээр айы-биле транспорттуң бүрүткели, ээ бүрүткели, техниктиг корудан мурнунда транспорттуг хамаатыларга үндүрүгнүң хемчээлин, хуусаазын база төлээриниң чурумунуң дугайын түс чериин парлалгазын, радиозун дамчыштыр, өске-даа аргалар-биле таныштырар ужурлуг.

Транспорт херекселдеринге бүрүткелдерин кылып турар органнар үндүрүгнү шын тыртып, ооң-биле база үе шаанда төлеттирип турарынга тывылдааны саң-хөө органнары доктаамал чорудар хүлээлгелиг. Үндүрүг үтёдүнүн материалдарын квитанцияларын нийти хоолгалары биле шуушурер, төлеттинмээн таныштырарында доктааттынган чурум ёзугаар ол түңнерни [illegible] [illegible] ажыглаар ужурлуг.

Х. ЧҮЛДҮМ,
саң-хөө инспектору.

РАКЕТАЛАР ТУРГУЗАРЫН БЕЛЕТКЕП ЭГЕЛЭЭН

БОНН. (СЭТА). НАТО-нуң шериг базазы болгаш АКШ-тың аэродрому тургустунган Рамштейн (Рейнланд-Пфальц чери) хоорайының районунда бо хүннерде улуг шимчээшкин бооп турар. Ынаар чорутпак оруктарда америк шеригниң ногаан демдектерлиг автомобильдери үзүк-соксаал чокка чоруп турар. Чоогунда арга-ыяштыг черлерниң кыры-биле АКШ-тың болгаш НАТО-нуң тускай демдектерин чураан бомбардировщиктер болгаш аар транспорт самолеттары ужуп эртип турар.

Ядролуг чепсектер складтары [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] «Форверст» [illegible] [illegible] [illegible] 1983 [illegible] [illegible] ужурлуг.

«Форверст» медээзин ёзугаар алырга, «ол ракеталарны тургузарынга эргежок чугула тудугларны» долуу-биле кылып турар. Ол солуннуң демдеглээни-биле алырга, америк ракета-ядролуг чепсектерни ол ышкаш Хан болгаш Шпандалем районнарынга тургузарын база планнап турар.

АКШ-тың шериг удуртукчулары ГФР-ниң девискээринде боттарының ракета-ядролуг чепсектерин улам-на күштелдирер талазы-биле кара сагыштыг планнарын херек кырында боттандырарынче эгелеп кирипкенин «Форверст» солуннап илереткен.

АРААТАНЗЫГ ҮҮЛГЕДИГ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] болганда бүгү тыва доозулган. Гватемаланың Петенак дээр суурну (Уэуэтенанго департамент) узуткаттынган. Ооң 89 чурттакчыларын шуптузун узуткаан илаан. Шаажылакчылар кымны-даа кээргевээн — олар төрүттүнгеле он беш хонган чаш уругну безин диригге өрттедипкеннер. Ындыг коргунчут болгаш араатанзыг кем-буруулуг үүлгедиишкинни кыльзада кылган, ынчалза-даа ол үүлгедиишкинниң дугайын ам чаа-ла солуннар арнындан кестүп кээп турар.

Петенакка болган үүлгедиг чаңгыс-ла таварылга эвес-тир. Ол дээрге «тура ха-дыышкыннар-биле демиселдиң программазы» дээр чүүлдүң кезээ-дир. Ооң дузазы-биле генерал Монтының диктатуразы гватемалдарның удурланыышкынының кандыг-даа хевирлерин базарын оралдажып турар.

Шаажылакчыларның үүлгедиишкиннер, колдуунда-ла майя дээр бөлүктүң индейлерге таваржып турар, чүге дээрге оларның хөй кезии партизаннарга болчуп аас боттары тура халыышкын отрядтарының кежигүннери бооп турар.

Мурнуу-Африка Республика Кунене ножуну эжелээш, АҮР-нуң мурнуу районнарынга узуткаашкынныг уржуктарны таварыштырып турар. Хоорайларны болгаш суурларны бүрүндүүрнү хүрүткеп, бажыңнарны өрттеткен болгаш чурттаар оран-сууру чок арткан кижилер эжелекчилерниң араатанзыг үүлгедииишкиннеринден [illegible] чоруур ужурга таваржып турар.

ЧУРУКТА: Маталала уруглар садыының бичии-чаштары Мурнуу-Африка Республиканың шериглериниң чурттуң мурнуу талазында эжелеп алган черлеринге ада-иелерин [illegible].

АДН—ТАСС-тың фотозу.

Культура төөгүзүнден

НАЙЫРАЛДАН ТӨРҮТТҮНГЕН

Революстуг тургустунганы чылдары төөгүнүң кожии боорундан аңгыда бистиң үевис-биле тудуш, ооң-биле кады узамчылап чурттап чоруур. Эң ыраңгыы юбилейлиг чылда совет эпоханың төөгүзүнге улустуң сонуургалының чайгаар күштелип турарының ужуру мында.

Республиканың [illegible] театрының көргүзүглерин сонуургавааш, оларның дээштиинден сеткил-сагыжы чырываан чаңгыс-даа чалы азы кырган кижи бөгүнгү Тывада кайын бар деп. Турун келгениниң бүгү дургузунда театр [illegible] [illegible] гениң бир чугуда төвү боол келген. Үлүс ам театрның чүгле бөгүнгү чогаадыкчы ажылы-биле эвес, а харын төөгүзү-биле база таныжыксап турар.

Тыва театрның эртен оруу болза революция мурнунда дендии хожудангай турган оранга урав чүүлдүң чаа хевиринин дезьы тывып, тыл-дап чылчо чаа бедиктерже кодурлуп, бергелерниң кадыр-берттерин ажып, хөгжүп келгениниң төөгүзү болур.

Архив, солун материалдары, фотодокументилер болгаш культураның хоочун ажылдакчыларының сактыышкыннары-биле таныжыпкаш, тыва улустуң революстуг театр урав чүүлү тывылып, доктаап бижыглып турар үезинде база аажок хайнышкынныг, урав дилээшкиннерлиг орукту эрткенин эскерер бис.

Тыва театрның төөгүзүн 1936 чылдың март 15-тен бээр санап турар. Ынчан Кызылдың каттышкак школазынга ажыттынган театр салбырының сургуулдары бир дугаар улуг концертин хоорайның чурттакчыларынга чедиишкиннииг барааалгаткаш, улаштыр кожууннарже гастрольдап үнген. Ол болза күрүнеден тургускан театр болуунуң узун оруктче бирниы үүлениң бүдүрүн эъттанышкынының эгези болган.

Улустуң театры профессионалдыг театрның эге суурунуң салдынганынга улуг рольду ойнаан. Херек кырында үстүнде айыткан концерт болза бот-тывынгыр театрның уланчызы, түңнели болгаш [illegible] [illegible] ниниң барымдаазы болган. Чүге дээрге театр сургуулдары ук концертти өөрениш эгелээш, чүгле ийи ай болгаштын, колдуунда боттарының мурнуку урав дуржулгазынга даянып тургускан.

А ындыг дуржулга чоннун хоочун урав культуразынга үндезилээш, 1925 чылдан бээр чыгалып эгелээн. Ынчан майның 2-де Кызылдың Нам сургуулу биле Араттың революстуг шериинниң салымныг аныяктары демниг күш-биле «Хам-оол» деп бир дугаар тыва шииниң спектаага үндүрген.

Он хире чылдың иштинде урав чүүл бөлгүмнерниниң киржикчилери «Хаан хоойлуу», «Херээжен», «Үжемин кадырлары», «Чалым-Хая», «Чутту утпаалыңар» болгаш өскедаа шиилерни тургускулаан. С. Токаның, В. Көк-оолдуң, С. Сарыг-оолдуң болгаш өскедаа авторларның бижээни ол шиилер революстуг соругтуг-биле, хөй-ниити политиктиг суртаалчы утка-шынарлы-биле онзаланып турганнар.

Бот-тывынгыр артистер сцена культуразының эге билиглерин [illegible] албышаан, чоннуң ырларын болгаш хөгжүм херекселдерин ажыглааш, концерттерни база белеткеп, көргүзүп турган. «Кайгамчыктыг Интернационал», «Очалаңдан кедилерни», «[illegible]», «[illegible]», «Геп-ле сургууль» чергелиг чаа ырлар колдуунда урав чүүл [illegible], оларның күүселдези-биле нептерээн. А «Межегей», «Самагалдай», «Хандагайты», «Байла Хемчиим» ышкаш эрги [illegible] [illegible] бот-тывынгыр артистерниң ачызында кезек черлерниң девискээринден үнүп, бүгү Тывага тараан.

1936 чылдың январьда театр салбырының ажыттынганы-биле национал театр урав чүүл чаа үе-чадаже кирген. Салбырның сургуулдары, оларның аразында амгы үеде РСФСР-ниң улустуң артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. Монгалбии, каттышкан школага театр эртемин өөрениш эгелээр мурнунда бот-тывынгыр театрга идепкейлиг киржип, ооң чадазын эткен турганнар.

Театр салбыры өөредилгени практиктиг ажыл биле сырый холбап турган. Бир эвес бот-тывынгыр бөлгүмнер концерттерин, шиилерин, колдуунда чүгле боттарының сумуларынга көргүзери-биле кызыгаарлап турган болза, театр салбырының [illegible] [illegible] ри калбарган — херек кырында бүгү республика апарган. Чижээ, 1937 чылда салбырның сургуулдары ном ажылдакчызы С. Токаның, чогаалчы С. Сарыг-оолдуң, драматург болгаш артист В. Көк-оолдуң киржилгези-биле Тес-Хем, Эрзин кожууннарының арат чонунга суртаал ажылын чорудар культура бригадазының составынга чораан.

А чаңгыс театр 1938 чылдың ноябрьда ийи ажыт чылдың иштинде театрның эге эртемин алган бирги тыва артистерге өзектелип организаттынган. Театр төөгүзүнге хамааржыышкан эртем ажылдарында тыва театрның бо онзагай [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. «Театр [illegible]» А. Ивановтуң «Тыва театр болгаш шии чогаалы» деп [illegible] 1938 чылда тургустунган театр салбырының дугайында чугаалааш, бо үениң дугайында [illegible] [illegible]. 1940 [illegible] [illegible] халый берген. Ол ышкаш К. Сагдының «Тыва [illegible], [illegible] [illegible]» деп номунда база [illegible].

Шынында, архив документилериниң болгаш хоочун артистерниң сактыышкыннарының херечилеп турары—1938-40 чылдар тыва театрның хөгжүлдезинде [illegible] база бар үе бооп артуан.

Театр салбырын 1938 чылдың муртунда-даа [illegible] [illegible] албан бижиктеринде [illegible] театрдан [illegible] деп [illegible] айтып турар. 1938 чылдың ноябрьдан бээр документилерниң шупту-зунда театр коллективин өөредилге [illegible] [illegible] «[illegible]», «[illegible]» деп адап турар апарган. Ынчалгаш ажылын кызыгаарлап турган [illegible] театрның өөредилге-практиктиг сорулга-биле чорудуп турган болза, айыткан үениң сооңда чаа [illegible] [illegible] [illegible]. Ада тускай программалыг —«Шагдыр-Суруң клуву» (амгы республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурттакчылар [illegible]) —үндүрүп берген. Ооң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Театрның артистер составы [illegible] болганын барымдаалааш, ооң ажылынга Кызыл хоорайның чурттакчыларының [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Ол театрның бот-тывынгыр коллективи-биле күш киирер дугайында айтырыг намның [illegible] [illegible] турган. 1940 чылдың апрель 14-те ТАРН ТК-ның доктаалында «Күрүнеетрының чаңнынга Кызыл хоорайның эң дээре ойнакчыларындан болгаш чогаадыкчыларындан [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] деп айыткан.

«[illegible] [illegible]» — оларның аразында [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — театрның

(Тонуузу 4-кү арында).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ТАЙБЫҢ, СОЦИАЛИЗМ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДИҢ 60 ЧЫЛЫ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының чоокшулап оорары-биле холбаштыр ПМА-ның Мексикада корреспондентинин Найыралдың болгаш культура залрылдааларының «Мексика-ССРЭ» институдунуң президентизи, Улустарның найыралы орденниң эдилекчизи Карлос Сапата Велазан интервью алган.

— Совет социалистиг республикаларының эвилелиниң тургустунганының төөгүлүг ужур-дузазын канчаар үнелеп турар силер?

—Делегейге экономика болгаш политика талазы-биле ынаарак дээш күрүне—ССРЭ-ниң тургустунганы кончуг улуг ужур-дузалыг.

Чурттуң экономиктиг, политиктиг болгаш шериг эрге-чагыргазын холга ап шыдаан ажылчылдарның болгаш тараачыннарның революциязы кижи төрелгетениниң төөгүзүнде бир дугаарында тиилээн ол. Ол үеден эгелээш-ле төөгү ийи үе-чадага чарылган — Октябрь революциязынга чедир болгаш ооң соонда үе. Чүге дээрге Октябрьның тиилелгези бүгү делегейниң хевирин өскерткен.

—Россия империязының дениискээринге чурттап турган хөй санныг национарның болгаш улустарның сагып-сеткилинге Совет Эвилелиниң тургустунганы кандыг салдарны чедирген деп бодаар силер?

— ССРЭ-ниң тургустунганы —оларның [illegible] хостааганы алганың бир дугаар херечилеп турар. Россия империязы дүшкен. Национал байдалы аңгы-аңгы-даа болза, бот-боттарының эрттелериниң айыбиле дең эргелиг, костуг улустарның эвилели тургустунган.

— ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылдарының дургузунда хөй национал совет улустуң амыдырал-чурттаалгазы кайы хире өскерилген деп санаар силер?

— Кижи төрелгетениниң төөгүзүнде кончуг-ле үр эвес үеде — 60 чыл дургузунда Совет Эвилелинде чаа кижи тургустунган. Ооң амыдыралының ээн-шиичизи капиталистиг делегейниинден ыракта ылгалдыг болганындан бот-боттарындан шуут ылгалдыг ийи дугайын дозу бүзүрел-биле чугаалап болур.

Совет кижи — ол дээрге таӊнык иштиң кижизи-дир, өске кижиниң сеткил-сагыжын ол билир, аңаа дузалаарынга чезээде белен. Амыдыралдың совет хевири — социалистиг дем каттыжылганы. В. И. Ленинниң айытканы оруу-биле [illegible] [illegible] чаалап алыышкынарын камгалаары дээш бүгү улустуң ажылы-дыр.

— ССРЭ-ниң чорудуп турары даштыкы политиказының дугайында болгаш Латин Американың улустарынга ооң ужур-дузазының дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Чепсекти эндере бүдүрүлге контрольдаар болгаш [illegible] [illegible], ядролуг болгаш химиктиг чепсекти бүдүрери [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] хамааржыышкан чүүлдерни коруур талазы-биле саналдарны совет удуртукчулар чаңгыс эвес удаа кодуруп үндүрген болгай. Президент Брежневтиң КНО-нуң Кол Ассамблеязынга [illegible] [illegible] хоокта чаа идип үндүрген саналдар аңаа чижек болур. Ол саналдар делегейге улустар аразында [illegible] чоруун тургузарынга дузалаар деп [illegible] бүзүрээр бис. Совет [illegible] даштыкы политиказының кол утка-шынары ында, ол дээрге, бөмбүрзектиң бүгү кижилериниң үзел-бодалдары-дыр.

Совет политиканың бо чиигине хевирлери чүгле Европага азы Азияга болгаш Африкага эвес, а харын Латин Америкага база ээзээш эвес ужур-[illegible] [illegible].

Совет Эвилелинге удур кандыг-даа чаа-чаа күгүлдээшкиннерни үндүрүп турарын көрүп турар бис, а ядролуг чепсекти бүдүрүп үндүрүп турары кижи төрелгетенге айыылдыг болдуруп турар. Совет Эвилелиниң [illegible] тайбың [illegible] [illegible] [illegible] кижи төрелгетенниң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] бис.

[illegible] ССРЭ-ниң тургустунганының бээ 60 чыл болур [illegible]. [illegible] [illegible] дээрге, тайбың болгаш [illegible] [illegible] [illegible] делегейниң камгалалының [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

— ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн Мексикага канчаар демдеглеп эрттирер деп турарыл?

— Найыралдың болгаш культура залрылдааларының «Мексика — ССРЭ» институду Мексиканың күрүне ажылдакчыларының чугаалдарын парлаарын планнап турар. Ол улуг байырлалдың ужур-дузазының дугайын олар аңаа чугаалаар. Бис парлалга-конференцияларын, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] бис.

(ПМА).

КҮЧҮЛҮГ КРАН

БЕРЛИН. (СЭТА). Совет конструкторлар болгаш инженерлер-биле кады ажылдап тургаш, чогаатпан портта тургузар күчүлүг «Атлант» дээр хевириниң кранын Эберсвальд (Одерде Франкфурт округ) хоорайда машина кылыр «Крамбау» заводта бүдүрүп эгелээн. Ол дендии улуг кран 60 тонна чүъкту көдүрүп, өртегде турган 2 [illegible] чүъкүн харын уда чугурун дужурүп шыдаар. Ол бүдүрүлгеге черниге совет специалистер 10 ажыт сиым-бүрү хевирлиг краннарны чогаадып кылгаш, кылып үндүрүп келген.

Амгы үеде Эберсвальда заводунда ЭДЧ чурттарында чүък көдүрер дерип херекселдер бүдүрер талазы-биле кол черлерниң бирээзи апарган. Ол чорук Совет Эвилелинде ындыг бүдүрүглеринң ажылдакчылары, инженерлери болгаш техниктери-биле сырый кады ажылдажыганы база түңнели боол турар. Олар ГДР-де боттарының эш-өөрү-биле дуржулга солчуушкунун кылып турарлар.

«Крамбау» заводтуң демдээн кажаа порт краннары болгаш чүък көдүрериниң өске-даа механизмнерин делегейниң бүрүк 20 чурттарынче чорудуп турар. Совет Эвилелиниң портторунда Эберсвальдының ажылчыннарының кылганы 1700 хире краннар ажылдап турар.

РИМГЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

РИМ. (СЭТА). Палестинаны хостаар организацияның күүседикчи даргазы Ясир Арафатты Римниң католиктиг хүрээзиниң баштыңы папа Иоанн II Павел Ватиканга хүлээп алган. Ватиканның дарлалга киирдезинин дипломаттарның ёзугаар алырга, палестин улустуң салым-чолунга хамаарыштыр сагыш човаашкынны Рим папазы илергейлээн болгаш Чоокку Чөөн чүктүң чөрүлдээзин чөптүг база быжыг кылдыр дүргеп шинтирлээрин дээш күзелин айыткан. Ынчаар шиитпирлээрде кандыг-даа хевирге күштү ажыглаарын болдурбас болгаш ол районнуң улустарының бүгү эргелерин, ооң иштинде палестин улустуң төрээн черинге чурттаар эргезин хүлээп көөрүнге үндезилээш турар ужурлуг деп, ол чугаалаан.

Рейтер агентство Рим папазының бо медеглелин «Палестинаның хамаарышпас күрүнезин тургузарын Ватикан хүлээп көргени» кылдыр санаан.

Палестинаны хостаар организацияның [illegible] Иоанн II Павелдиң хүлээп алганы Израильде болгаш [illegible] [illegible] [illegible] дайынзырак бөлүктерниң шыжыгышкынын болдурган.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ БОЛГАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Каяа-даа каттышпаан чурттарның бүрүнелер болгаш чазак баштыңнарының бирги конференциязының 21 чыл болганын КНО-нуң штаб-квартиразынга байырлыг хуралга демдеглээн. Ол конференцияда каяа-даа каттышпас күрүнелериниң шимчээшкини эгелээн болгаш амгы үеде делегей амыдыралынга чугула рольдуг бооп турар.

КНО-нуң чиңгине секретарының ораакчызы Д. Кордовес хуралдың киржикчилеринге байыр чедиргеш, ол шимчээшкинниң тайбың дээш демиселге шылгарааңгай салыышкынныг бооп турарын чугаалаан. Ынчалза-даа аңаа [illegible] [illegible] [illegible] удурланыышкынының ур жуундан амлызында бөө чепсекти эндере бүдүрериниң [illegible] [illegible], чаалажыышкының политиказы шаптыктаашкынга таваржып, экономиктиг херылзаалар деңдесии эвес чорук-биле тайылбырлаттынган турар. Ынчалзадаа каяа-даа каттышпазының [illegible] [illegible] дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынче углаан хемчеглерге моон-даа соңгаар чугула рольдуг болурунга идегелин Д. Кордовес илереткен.

Кубаның төлээлекчизи Р. Роа-Коури чугаазынга болуунуң хуралдаазында он-он күрүнелерни хаара тудуп каяа-даа каттышпас дээш шимчээшкиниң ат-алдарының болгаш салдар-хайдарының улгадып турарын айыткан. 21 чыл мурнунда баштайгы конференцияга 25 күрүнениң төлээлекчилери [illegible] [illegible] ол сагындырган. Амгы үеде ол шимчээшкинде 97 күрүне кирип турар.

В. ВАСИЛЕЦ.

СОВЕТ-АМЕРИК СЕССИЯ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). ССРЭ биле АКШ-тың аразынга 1972 чылдың май 26-да чарган ракетага удур камгалалдыг [illegible] [illegible] дугайында керээниң болгаш стратегиг халдаашкынныг [illegible] [illegible] талазы-биле чамдык хемчеглер [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 1972 чылдың [illegible] тябрь 29-де чарган ядролуг [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] дугайында дугуржулганың сорулгаларын база негеглерин [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] кызыры-биле [illegible] доктаамал совет-америк консультативтиг комиссиязының ээлчеглиг сессиязы мында ажыттынган.

БИЧЕ НАЗЫЛЫГ ЯДЫЫЛАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Шуут-ла арып баксыраан тос харлыг бичии ооң столовайже эпчоксунмушаан, кире бергеш, ооң ээзиндең бутербродту алгаш, дораан-на ажырымнап чий берген. Аъш-чем-биле чедирериниң организацияларының тургусканы ол столовай — чүгле ооң эвес, харын база ооң чүс-чүс чажыт эш-өөрлериниң аргасатвын амыдыраар кара чаңгыс чери бооп турар.

Ол столовайның ажылының дугайында репортажты парлаан «Вашингтон пост» солун аштаңгы-чуданы бичии уругларның таваржып турары ядыы-түреңги чоруу дээрге, чурттуң таваржып турары, экономиктиг бергелер дээш, социал херектелдерге чазактың акша-хөреңгизин кызыргалы дээш оларның төлеп турар өртек-үнези-дир деп бижээн.

АКШ-та аштаңгы-түреңги ядыы уругларның саны улам көвүдеп турар. Бир эвес 1979 чылда оларның саны чурттуң уругларының 16 хуузу турган болза, амгы үеде чүгле [illegible] [illegible] [illegible] биле алырга безин олар 21 хуу чеде берген. Америк парлалганың [illegible] алырга, негр өг-бүлелериниң бүгү [illegible] уруглары [illegible] дээр хөйү тоттур чемненмейн турарлар. Ажыл чок дыка хөй аъш-чем [illegible] уругларын хемзиг-даа болза аъш-чем-биле хандырып шыдаар аргазы чок апаргаш, оларны ядыыларга аъш-дуза чедирер черлерге болгаш күрүнениң уругаар азыраар бажыңнарынче дужаап бээр ужурга таваржып турар. Галвестон (Техас штат) хоорайда уругаар азыраар черниң директору Дж. Барановскийниң чугаалааны-биле алырга, ооң албан черинде Мичигандан, Флоридадан, Арканзастан келген уругаар безин бар.

Вашингтонның чорудуп турары ядыыларга дузаламчыга аш шыгны «камгалга» политиказы кижилериниң хөлбеннчи биле ажыл чокталыышкынынга холбаштыр ада-иелериниң өөредилге херекселдерин болгаш ыдык-деп садып бээр акша-хөреңгизин чогуунуң уржуундан школаны хаар ужурга таваржып турарлар. Уругаар камгалаарының фондузунуң санааны-биле алырга, ортумаа-биле америк школачыларының дөрттүн бирн ортумак билиглиг чедип албайн школаны каап турар, ынчаарга кара кештиг уругларының аразында ол сан 50 хуу чедип турар. Оларның келир үезин амыдыралынга-на баш удур чугаалаар безин. Олар эртем билиг чок болганда, ажылдан [illegible] болгаш боттарының [illegible] [illegible] ажыглап [illegible] алырлар.

НАЙЫРАЛДАН ТӨРУТТҮНГЕН

[illegible] шинчээ дузаан чедирип турган. Чижээлээрге, 1940 чылда К. Треневтуң «Любовь Яровая» деп хөй киржикчилиг шинээн театр чүгле артистерниң болгаш ак[illegible] [illegible] туругзар аргалыг болган.

Тыва театр орус театрның үлегери-биле тургустунуп, ооң реалистиг чаңчылдарын хүлээп ап, оларны национал байдалга таарыштыр сайзырадып келген. Баштайгы тыва шии күүседикчилеринге Кызылга болгаш төп кожууннарга орус клубтарның үндүрүп турган шиилери дорт салдарын чедирген. Совет хамаатылар урам чүүлге кузелдиг тыва апыштарга боттуг аргасүмелерин берип, дузалажып турганнар. Кара чаңгыс орус чон-биле кожа-хелбээ найыралдыг чурттаалганың ачызында тыва улус чаа урам чүүлдү шиңгээдип алыр аргалыг болган.

Улустарның найыралының төрээн чурту — Совет Эвилели чаа Тываның дугайында болдурган [illegible] республиканың [illegible] болгаш национал областарындан дудак чок сагыш салбышаан, тыва театрның бызыгын өөреңге ооң эге базындан тура аңы-дуйманың деткимчезин көргүскен. Каттышкан школаның театр сал[illegible] тускай эртемнерни башкылаарынга ССРЭ-ниң Тывага ачын чери дорт дузазы чедирген.

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

Чаа амыдырал тургузуп турган тыва улустуң сцена культуразын сайзырадырынга социализмниң дузазы тыва театрның баштайгы үндезин башкыларын белеткээринге база илерээн. Тыва театрның бирги удуртукчулары болгаш башкылары совет дузаламчызының ачызында эртем чедип алган.

М. Мунзук революстуг шоригниң капельмейстери С. Коровинниң өөреникчизи турган. Музыка ужүүнге болгаш хөгжүм херекселдеринге өөренип алган, тыва артистерниң башкылавышаан, директорлап турган. В. Көк-оол Москвага — баштай КУТВ-ка, ооң соонда Күрүнениң Л. В. Луначарский аттыг театр институдунга өөренип турган: ол 1937 чылда төрээн чуртунга чанып келгеш, театрның директору болгаш урам чүүл удуртукчузу боор. Станиславскийниң системазының реалистиг принциптерин тыва сценага нептередип эгелээн. С. Сарыг-оол база-ла Москвага эртем чедип алган, театрга директорлап, чогаал башкылап турган. Бөгүнгү ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Б. Ос[illegible] Совет Эвилелиниң цирк училищезин дооскаш, театрның цирк бөлүүн удуртакан.

Үжеги чылдарның нийти чартыында совет дузаламчызының ачызында тыва театрга профессионалдыг режиссураның эгези салдынган.

Совет деткимчениң ужурдузаазы 1940 чылдан соңгаар онза күштелген. Ол чылдың ноябрь 17-те театрның [illegible] студия кылдыр эде органистап, ооң ажылын чаа байдалче киирген. Театр бодунуң чиңгине хүлээлгезин күүседири-биле кады беш чыл хуусаалыг ортумак деңнелдиг тускай өөредилгеге чери апарган. Театрның коллективиниң мурнунга тускай мергежилдиг-шагның улам өөп турар негелдезинге дүүштүр чаа бедик деңнелче көдүрер деп ажылын харыысалгалыг сорулга салдынган. Ол сорулганы күүседиринге Совет Эвилелинден чаладып келген театр талазы-биле тускай эртемниг белен кижилер шиитпирлиг [illegible].

Баштай дуржуулгалыг, талантылыг режиссёр И. Исполнев чедип келгеш, узун хуусаалыг өөредилге планын чогаадып, театрның ажылынче [illegible]. Ооң 1940-1941 театр сезонунда тургускан «Үймээн» деп шиизи онза шыпарлыг-биле тыва театрның төөгүзүнүн чаа арнын ажыткан. Дараазында чылдарда Совет Эвилелинден дирижёр Р. Миронович, композитор А. Аксёнов, хормейстер С. Булатов, капельмейстер А. Израйлевич, балетмейстер А. Шатин, чурукчу И. Рушев олар чаладып келгеш, тыва театрга кайгамчык ачы-буянын чедиргеннер.

Ада-чурттуң Улуг дайыны[illegible] чылдарында [illegible] дузазын көргүзүп келген совет башкыларының бирээзи удуртулгазы-биле аныяк тыва артистер театр улуг [illegible] улуг оруун эрткен. Дайынның чылдарының бирги чартыында театр бышкаң реалистиг деңнелге «Долгур-оол», «Хайыраан бот», «Оруунус шак ыдыы», «Орус кижилер», «Албатының эки болгаа», «Иле [illegible]» деп шиилерни болгаш хөй-хөй ноннуктерни тургускан.

ССРЭ-ден чаладып келген урам чүүл ажылдакчыларының кызымак ажылының түңнелинде 1945 чылга чедир тускай ортумак эртемниг артистер бөлүү белеткеттинген, амгы шагның хөгжүм-шии театрын ажыдар арганы берген. Ол театр Совет Тываның культура амыдыралында улуг, түңнелдиг черни ээлеп турар.

Амгы үеде Тываның хө[illegible] салгалдарының актёрлары, режиссёрлары ажылдап турар. Оларның чогаадыкчы арга, шыдамыры [illegible] өскен. Тыва улустуң урам чүүлүнүң [illegible] [illegible] ачызынга [illegible] биргэ бүрүн харылзаа таалымчалыг орап-саваны алган. Бо бүгү театрга «Ромео биле Джульетта», «Ынакшыл болгаш кара сагыш», «Боолуг кижи» чергелиг делегей классиктиг чогаалдарыны болгаш тыва драматургтарның «Хайыраан бот», «Самбажык», «Кызыл үер», «Он бирги ыыш нириш турзуусулуг шии» [illegible] бөдээн амгы шагның көрүкчүлеринге [illegible] тургузар арганы берген. Ооң-биле кады 70-ги чылдарда тыва артистерниң бүгү эвилелге сураглаан киночуруктарга эвээш эвес рольдарны чедиишкинниг ойнааны оларның тускай мергежилиниң өскенинин бир херечизи боор турар.

Тыва театрның чедиишкиннери орус классиктиг болгаш совет театрның тускай салдарының түңнелинде, ооң төлээлекчилериниң боттуг дузаламчызының [illegible] [illegible] улуг ог-бүлеге чурттап турар [illegible] найыралының ачызында тыптып келген.

Театрның төөгүзү тергиин байлак. Ол урам чүүл шинчилекчилериниң манап, оларга элбек материалды болгаш солун ажылдыышкыннарны кылыр арганы бүрүн берип турар. Театрның төөгүзүн болур чогууру-биле шинчилеп, ооң хүн бүрү чогаадыкчы ажылын тускай демдеглелдерге, фото болгаш кино чуруктарга бы[illegible] доктаамал чорудуп турары эргежок чугула апарган.

А. КАЛЗАН,
филология эртемнериниң кандидады.

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫНГА

Россия Федерациязында бир муң ажыг хоорайлар бар. Оларның дыка хөйүнүң төөгүзү чоргаарланыышкынны болгаш магадаашкынны болдуруп турар. Ындыг хоорайларның бирээзи — Новороссийск. 1905 чылдың Новороссийск республиказы, 1918 чылдың революсчу далайжыларының эрес-маадырлыг болгаш бышкыг турыштуг чоруу ооң төөгүзүнде чайынналчак арыннар боор турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Новороссийскиниң камгалакчыларының өлүм чок маадырлыг чоруу-биле Кавказче чүткүп келген фашистиг аг-шериглерни доктаатканы бүгү делегейге билдингир.

Маадырлыг камгалал 225 хүннер болгаш дүнелерде үргүлчүлээн. Дайзынның үгербээларының октары дегбээн, бомбалары дүшпээн чаңгыс-даа метр чер чок, миналар частылыышкыннарындан чер дургаар аңдарлып-дүңдерлипле турган.

Новороссийск дээш тулчуушкуннарның киржикчилериниң аразынга 18-ки десант армиязының политкилдизиниң начальниги полковник Л. И. Брежнев база турган. Л. И. Брежневке баштаткан политажылдакчылар чалбыышлыг сөстери болгаш хуудаа үлегерчижээ-биле дайынчыларны тиилелгеже сорук киирип турганнар.

ЧУРУКТА: Новороссийск дээш тулчуушкуннарның киржикчизи, шуургедекчи-ужудукчу, халашкан полковник, Дайын хээчуннарының совет комитединиң кежигуну, Совет Эвилелиниң Маадыры Алексей Павлович Чурилин аныяктар-биле чугаалажып тур.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАҢГЫС ААЙЖЫДАРЫ ЧУГУЛА

Амгы үеде чогаал дугайында эртем кол[д]уунда долузу-биле бышкыгып тургустунган. Тыва чогаал номчукчуларының ханы кижизидикчи болгаш эстетиктиг негелделерин шыдаар шаа-биле хандырып турары билдингир болгай. Тыва чечен чогаалдың улуг-биче жанрларының сайзырап олурары каракка көскү болгаш ооң-биле холбаштыр тыва чогаалды ортумак школаның өөрени[н]ге чедир өөредип турар апарганы кончуг эки. Ындыгдаа болза бо тускай өөредилге эртемниң талазы-биле чамдык чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа бар. Ынчангаш ук эртем-биле холбашкан чамдык бодалдарымны номчукчулар-биле үлежикседим.

Бир эвес тыва дыл болгаш чогаал талазы-биле ортумак школаның номнарын шүүтүп чыып алгаш, чүгле оон аттарын бежин тургуус көөр болзувусса, барыыннак чүүлдерни дораан эскерип болур бис. Чижээлээрге, эге школаның бөдүүлээдеп үшкү класска чедир өөредилге номнарында «Төрээн дыл» (Программа, арын 7) деп каап болза, 4—8 класстарда «Тыва дыл» апарган. Бо ийи үндезин терминниң чогум кайызы шыны? Бо талазы-биле тускай эртемниг хөй чыл ажылдап келген башкылар-биле сүмележип көөрге, ниитизи-биле «Тыва дыл» кылдыр шупту класстарга арттырза эки боор дээрлер.

Үстүнде айтырыг ышкаш тыва чогаал талазы-биле терминология база ам-даа чаңгыс аай эвес, будулгаашкыныг. Башкылар-даа, өөреникчилер-даа «тыва литература», «тыва чогаал», «төрээн чогаал», «чечен чогаал», «урам чогаал» азы харын-даа «урам чечен чогаал» деп аңгаа[н] янзы-бүрү кылдыр алап турарлар. Дыл байлакшыл, хөй синонимнерниң тыптып турары бир талазында эки болгу дег, ындыг-даа болза өске талазында чаңгыс аай адалга чок, будулчак апаарга база таарышпас.

Чогаал талазы-биле өөредилге номнарының аттарын көөрге, дөрттен чеди класс четпир «Төрээн чогаал» а сес класстың номунда «Тыва чогаал» деп каан. А башкы кижиниң 4—10 класстарга кол дааныр документилериниң бирээзи «Тыва дыл болгаш литература программазы» кылдыр демдеглээн. Бо аттарның кайызын шын деп санаары берге. Ынчангаш номнарның аттарының талазы-биле чаңгыс аай шиитпирин тыпкаш, чурумчудар үе келген.

Үстүнде айтырыгга хамаарыштыр бистиң саналывыс болза, «Тыва чогаал» дээн бодалга каттыжып турар. Чүге дээрге өске аттар ук эртемни долузу-биле көргүспейн турар ийикпе азы өске дылдар-биле база дөмейлежип, каттыжып турар.

Тыва чогаал номнарында таваржып турар бистиң чогаалчыларывыстың [illegible] каш сөстү чугаалаксадым. Ол номнарның [illegible] чогаалчыларывыстың хуу аттарын шын бижииринде база көскү чөрүлдээлер таваржып турар-дыр.

Чүгле чаңгыс 4 класстың «Төрээн [illegible]» [illegible]де безин тыва чечен чогаалдың үндезилекчилериниң бирээзи О. К. Сагаан-оолду номнуң эгезинде Саган-оол (арын 65) кылдыр бижээн, а 5 класстың номунда Сагаан-оол (арын 141) деп каан. Чогаалчыларның аттарын көрүп чоруурга, тыва чогаал башкылары календарь-тематиктиг пландарынга, журналдарга каң чаар-даа демдеглеп турар боор-дур. Ындыгыя эге класстардан дөртче шилчип келген өөреникчилерге чаа тема тайылбырлаарда самбырага чогаалчыларның аттарын бижиири кончуг берге. Чи[illegible] чүгле чаңгыс 8 класстың «Тыва [illegible]» [illegible] Ю. Ш. Кюнзегешти: бирде Ю. Күнзегеш (арын 161) дигеш, азаан болгаш Ю. Кюнзегеш (арын 207) деп кааны чергелиг [illegible] рыида, программаларда чо[illegible] рын бижээни база аңгы-аңгы.

Ынчангаш тыва тылдың болгаш тыва чогаалдың үндезин терминологиязын амгы үеде чаңгыс аайжыдып, мар[illegible] шиитпирлеп алза чогуур.

Б. БҮДҮП.

Ном болгаш номчукчу

«ДАМЫРАК»

Чечен чогаалга кужур шенеп бижип чоруур аныяк оолдар, кыстар чер-черде литкат[illegible] турупкан алган болгаш ында идепкейлиг киржип турар. Ооң боттуг чижээнге «Дамырак» деп чечен чогаал чыынды номунуң чырыкче үнгени болур. Ол дээрге аныяк база эгелеп чоруур авторларның чогаалдарының ийиги ному-дур.

Чап-чаа үнген «Дамырак» деп чыынды ном баштайгы үндүрүлгеге бодаарга, хемчээл талазы-биле улуг. Ында 41 аныяк авторларның шүлүктери болгаш чечен чугаалары кирген. Ук чаа номнуң тургузукчулары болгаш редакторлары чогаалчылар Олег Суваклит биле Александр Дар[illegible].

Игорь Иргит, Каллар Кадыр-оол, Антон Үержаа, Комбу Бижек, Владимир Донгак-Саарымбуу, Сайлыкмаа Комбу, Аидалбаа Ооржак, Сергей Дугар-Сүрүң болгаш өскелер[illegible]-даа урап-чечен дыл[illegible] гап номчудум.

Антон Үержааның келир үеге бүзүрел дугайында «Чүску[illegible]» деп шүлүүнде мындыг одуругларлар бар:

—Өзээй чолдуг назынымның
Өөрүшкүзүнүң чырык орту
Чалын чок бол, чалбышың оттуп
Сагыштарны чылдып чоруур.

Бо-ла авторнуң «Каракта-рың — ыдык далай» деп лириктиг чеди строфалыг шү[illegible]

—Чалгыгларың толдуп
чурту—
Ырлыг, хоглуг меңге ноган
[illegible] ортузуунче
Чайгап-адып апаар чору.

Аныяк автор Нина Эртине «Төрээн хемим», «Харыылам, кус», «Айгүм» [illegible] аай чоор» болгаш өске-даа тывызык, чечен дыл-биле бижиттинген [illegible] парлаткан. Ында [illegible] совет [illegible] ап, таартын турарының тынымы сиңгенин бо алды одулт көргүзүп турар:

—Чалмы салгал меге холу
Чалгыгларың чагырыпкан;
Сайгылгааныг хоорай.
сурлуг
Саян далай болуп хуулдуң.
Дыңгылдайлаан кораблинге
Тывоң кызы капитаннаар.

[illegible] шүлүктерин [illegible] [illegible] билек, номчукчулар чыдым-биле үнелеп эгелээнин билир бис. Ында шүлүктерин[illegible] автор овур-хевирлерниң [illegible] [illegible] [illegible].

—Совет не бүрүзүнүң сеткили
дег.
Чөргаар цурлы, сагыш
човаан чаңгыс болгай.
Төрээн чуртуң үүле-ижин
үнелетее,
Төлөттиммес өөрм мучан
[illegible] боор.

Ш[illegible] чоп-тур [illegible] ак[illegible] чаңдыксап ты[illegible] деп тыва [illegible] [illegible] чүгле хөйге бараал[illegible] [illegible] болур.

Ийиги «Дамыракта» ооң өске-даа эки бижиттинген, ном[illegible] тыра бээр чогаалдар эвээш эвес.

С. САНДЮ,
номчукчу.

УЖУРАЖЫЫШКЫН-КОНЦЕРТ

ССРЭ-ниң 50 чылы [illegible] [illegible] РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Монгужукович Мунзуктуң совхозтуң ажыл-ишчилери-биле болгаш районнуң [illegible] [illegible] ужуражыышкыны болган. Ону алдаржаан артистиң төрүттүнген хүнүндөн бээр 70 харлаанынга болгаш чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының 50 чылынга тураскаадан. Күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннары-биле, чурумалдыг Межегейге кады өзүп өскен эш-өөрү-биле, дергул-төрелдери-биле ооң ужуражыышкын [illegible] солун болган.

Кежээкиниң 8 шак. Көзээ Культура бажыңын көрүкчүлер долдур олурушкан. Улус депутаттарының Таңды район Советиниң [illegible] даргазы Т. С. Тюлюш ужура[illegible] [illegible] юбилярга чүректиг хаңызындан изиг байырын, чаагай күзээшкиннерин таңдыкылдарының өмүнээзиндөн дамчыткан. Театрның директору Е. Д. Тапова, Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен олар юбилярның дугайында чылыг сөстерни чугаалаарга, адыш часкаашкыннары залга дыңмирел турган.

М. М. Мунзуктуң чугаазын чыылганнар, ооң чаңгыс чер чурттугларын улуг соңуургал, хамы хүнүнтең-биле уткаан.

Артистиң амыдырал-чуртталгазының болгаш чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының дугайында кинону көргүскениниң соонда Кара-оол болгаш Максим Мунзуктарның, Роза болгаш Владимир Серенгеолдарның, ол ышкаш Межегейниң [illegible] артистерниң [illegible] улуг концерт болган. «Дошкун», «[illegible]», «[illegible]», «[illegible]» деп ырлары [illegible] рү [illegible] ырлар уругларлыг адыш часкаашкыннары-биле уткуп, дагын-дагын күүседирин дилеп турган.

Ужуражыышкын-концерт [illegible].

Межегей ортумак школазының директору К. К. Монгуш, совхозтуң партком секретары А. Н. Байгажанов олар көрүкчүлерниң мурнундан, совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң, өөреникчилериниң болгаш көдээ интеллигенцияның мурнундан артистерниң [illegible] [illegible] урам талантызын хүндүлеп [illegible] [illegible] [illegible]. Юбилярның Төрээн чуртту бедик шаңналы Улусутарның найыралы ордени-биле шаңнатканынга холбаштыр база дагын изиг байыр чедирип, улам чогаадыкчы чедиишкиннерниң, бызыг кадыкшылдыг болурун ааза күзээн.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Айтырыгларга харыы

КЛОУН ЮРИЙ НИКУЛИН

—Циркке [illegible] [illegible] силерге хөглүг боор-дур бе?

—Мен көөрүмге, сен хөглүгомак орар болзуңза, мен база але-чайгаар хөглүг апаар мен. Мен көрүп турар мен. Ынчангаш бис ийлээн кады хөглеп [illegible].

—Бир эвес силерниң будунар аарып турар болза, кайы чаар силер?

—Кайы будуз: оң талазы бе, солагайы бе?

—Солагайы.

—Ындыг болза, мээң оң талакы будум хөглеп турары ол-дур.

СЕНТЯБРЬ 21-ДЕН 23-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Чай, байырлыг». Школачыларга кино-концерт. 9.45 — Э. Рислакки — «Үй-бүлей Эльза». Телешин. 11.20 — Телемедээлер. 11.25 — 15.25 — Чапсар. 15.25 — «Бистиң-биле кады кыл, бис мышкаш кыл, бистен эки кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 16.25 — Делегейниң П. И. Чайковский аттыг VII конкурузунуң киржикчилери Е. Устинова болгаш Д. Якубованың (вокал) ооңу. 17.00 — «Бистиң оңнуувус Индия». Документалдыг телефильм. 17.45 — «Хөглүг мотажыгаштар». 18.00 — «Маэстро» мириаты-биле». Документалдыг телефильм. 18.45 — «Бөгүн делегейде».

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.10 — «Улусчу контроль».

МОСКВАДАН

19.25 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. «Чаңгыс аай ог-бүледе». Туркмен ССР. Туркменияның КП ТК-ның бирги секретары М. Г. Гапуровтуң чугаазы. «Энергия» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Мээң черимниң уннери» деп урам чүүлдер мастерлериниң концерти. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Документалдыг экран». Кино капсырылгазы. «39 чыл болгаш соонда репортаж», «Авам дугайын бодап тур мен». 22.10 — 23.00 — Аар атлетикага делегейниң болгаш Европаның чемпионады. Югославиядан дамчыдар. Ооң соонда — Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35 — Физика. 7-ги класс. Бойдуста болгаш техникада теледамчыдылга. 13.00 — «Ыдыраа школазы». Ак терге. 13.30 — Хоойлу билир сен бе? 14.15 — Астрономия. 10-гу класс. Сылдыстыг дээр. 14.45 — А. Н. Островский. «Өнчүзү чок херээжен». 15.45 — Телемедээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Бистиң малчыларывыс». 18.40 — «Азия тевү». Информация - публицистиг программа. 18.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — Күрүнениң Гнесиных аттыг музыка-педагогика институдунуң камерлиг хөгжүмчүгн концерти. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.25 — «Бисте аалдап келген». Литературлуг салгал таны [illegible] ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады чогаалчы В. Янның М. В. Янчевецкий болгаш чурукчу-фотограф А. П. [illegible] кыны.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар!», «Хуулгазынныг карандаш». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — «Хүннер болгаш дүнелер». Урап-чечен фильм.

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер программазы: «[illegible]», «[illegible] хомду». 9.25 — «Бистиң ырывыс, ужуглаа». Ю. Чичковтуң чогаалдарындан концерт. 10.10 — «Кино аяң-чоруктарының клуву». 11.10 — Бүдүрүлге гимнастиказы. 11.40 — Телемедээлер. 11.45—16.45 — Чапсар. 16.45 — «Кижи — чер кырының ээзи». Дамчыдылганы «Известия» солуннуң хайгаарал[к]чызы А. Иванов чорудар. 17.35 — Делегейниң [illegible] Сербияның фольклору. 18.[illegible] — Аар атлетикага делегейниң болгаш Европаның чемпионады. Югославиядан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Алкоголизм дугайында беседа. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң эргелел начальниги Э. А. Бабаян чорудар. 19.30 — «Аңдарган кур чер». Хөй сериялыг урап-чечен фильм. М. Шолоховтуң дөмей аттыг романын бээгаар тургускан. 1-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Орус музей». 1-ги фильм. Күрүнениң орус музейиниң директору Л. И. Новожилованың болгаш ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Б. С. Угаровтуң чугаалары. 22.00 — Бөгүн делегейде. 22.15 — 23.00 — Совет [illegible] [illegible] ырлары.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Совет күрүнениң үндезиннери болгаш эргелер. 8-ги класс. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

— Д. И. Фонвизин. «Недоросль». 15.45 — Телемедээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм: «Ырак ортулуктуң чажыды».

МОСКВАДАН

18.30 — «...Бо-ла болгай, хоорайлар». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Көдээниң ажылчыларынга концерт». Республиканың хөгжүм-шии театрының артистериниң концерти. 19.40 — «Азия тевү». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар!» 20.15 — «Маадырлыг чоруу». Немец-фашист шериглерин Сталинград чанынга чылча шаптарыктан бээр 40 чылынга уткуштур. 20.45 — «Мээң төрүттүнген черимде». Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Роза угбай шуптузун эптеп каар». Урап-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. (ВУР). 22.30 — Урап гимнастикага ССРЭ-ниң кубогу болгаш чемпионады. Ленинградтан дамчыдылга. 23.15 — 00.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Кайрат» — «Спартак». 2-ги кезек. Алма-Атадан дамчыдар.

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, харылаңар!». 9.40 — «Аңдарган кур чер». Хөй сериялыг урап-чечен фильм. 1-ги серия. 11.10—15.25 — Чапсар. 15.25 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг программа. 16.10 — Совет чурукта урап чүүлүнде коммунистиң овур-хевири. Дамчыдылгага ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Д. Налбандян киржир. 16.45 — Улустуң аялгалары. 17.00 — «Ыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 17.30 — П. И. Чайковский — Оркестр биле скрипка концерти. 18.05 — Аар атлетикага делегей чемпионады. Югославиядан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ажы-чем программазы — бүгү улустуң херээ». Иркутск областың ыяш белеткелчилериниң болгаш ыяш чи[illegible] [illegible] кудгазының дугайында. 19.25 — «Аңдарган кур чер». Хөй сериялыг урап-чечен фильм. 2-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.00 — «Чүл? Кайда? Кажан?». Телевикторина. Ооң төнгениниң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

— 12.00 — Испан дыл. 12.30 — Төөгү. 4-кү класс. Москва — орус күрүнениң найысылалы. 13.00 — «Кара рактың асканда». Субтитрлиг урап-чечен фильм. 14.30 — Бистиң садывыс. 15.00 — В. В. Маяковский «Аал ваш ужурупдар...» 15.30 — «Енисейниң [illegible]» [illegible] фильм. 15.45 — Телемедээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Мени берге кижи дижип турар». Телефильм.

МОСКВАДАН

18.30 — «Эң-не арыг чер». Документалдыг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Найырал». Дамчыдылга. 19.10 — «Ажылчын марыжы». Телефильм. 19.40 — «Азия тевү». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар!». «Бичии уругбиле дельфин». Мультфильм. 20.15 — Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Капитаннар». Урап-чечен фильм. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов» — «Трактор». «Крылья Советов» спорт Ордузундан дамчыдылга.

АГААР

Бөгүн республикага бүргег, аязыр агаар болур. Дүне чагбас. Хүндүс чамдык черлерге чаъс чаар. Соңгу-чөөн чүк утталыышкыннарлыг хаттың дүргени секундада 7-12 метр. Дүне агаарның температуразы 2-7 градус чылыг болур. Чамдык районнарга 0-5 градус соок.

Хүндүс агаарның температуразы 16-21 градус чылыг.

Кызылга бүргег, аязыр, чаъс чагбас. Соңгу-чөөн чүк утталыышкыннарлыг хаттың дүргени 5-10 метр. Хүндүс 19-21 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «[illegible]» [illegible] [illegible] «Пентагон» [illegible].

«ПИОНЕР»: «Авай» 9.30, 11.30, «Силерниң-биле артар мен» 13.30, 15.00, «Ярослав Мудрый» 16.30, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сунезин» 14.00, 16.30, 20.30 шактарда.

«[illegible]»: «[illegible]» 17.30 шакта.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн и амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-17-13, пропаганда килдистериниң 2-31-75, культура килдистериниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдистериниң 2-21-47, үжетпүр килдистериниң 2-41-75, чагаа килдистериниң 2-41-27, информация килдистериниң 2-20-68, корреспондентерниң 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедбээн баргаш 2-32-75 телефоннар болгаар.

Чагыг № 1660

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы № 1).

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 221 (12010) | 1982 чылдың сентябрь 22, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ АКШ-ТЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНГЕ БИЖИИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев делегейниң ийиги дайынының үезинде гитлержи нацистерниң арнатаныг чорууларын-биле дөмей боор турар Барыын Бейрутка ханныг өлүрүкчү үүлгедиишкинниң кылган Израильдиң чаа аралдаазыг кем-буруузу-биле холбаштыр АКШ-тың президентизи Р. Рейганга хуузунда чагаа-бижик чорутkan.

Тель-Авивтиң үүлгедиишкиннериң бат удур болдурбайн барып шыдаар болгаш ону кылбаан кижилер амгы үеде Ливанда төктүп турар хан дээш харыысалгазын улуун база чүктээр апаарын бижикте демдеглээн. Израиль шериглериниң үүлгеткен ханныг өлүрүкчү чорууну чүгле палестин эвес, харын база өске-даа улустар нажыннаа утпас болгаш ол дээш оршээвес-даа.

Израильдиң [illegible] берзэлгэлиг [illegible] кылбышаан, ол [illegible] Уткаңын [illegible] принциптерин болгаш ооң шиитпирлерин, ооң иштинде Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирин үргүлчү-ле, каржызы-биле үреп турар ындыг чорукту соксадыр ужурлуг деп, Л. И. Брежнев шыңгыы-биле чугаалап турар. Израильди кыйгыртывас болгаш ону Чөвүлелдиң шиитпирлеринге чагыртырынче албадаар соругга-биле Айыыл чок чорук Чөвүлелинге Совет Эвилели-биле кады хөделиринге АКШ-тың президентизин ол кыйгырган.

(СЭТА).

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелинде болгаш ВЛКСМ обкомунда

СЕНТЯБРЬНЫҢ ИЙИГИ ОН ХОНУУНДА

Сентябрьның ийиги он хонуунда мал чемнерин белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому чугаалажып көргеш, дараазында районнарны чарыштың тиилекчилери деп санаан:

— БАРЫЫН ЗОНАДАН—мал чемнериниң бүгү хевирлериниң немей өзүлдезин он хонукта 11,3 хуу хандырган БАЙ-ТАЙГА РАЙОН;

— ТӨП ЗОНАДАН—мал чемнериниң бүгү хевирлериниң немей өзүлдезин он хонукта 6,5 хуу хандырган КЫЗЫЛ РАЙОН;

— МУРНУУ ЗОНАДАН—мал чемнериниң он хонукта немей өзүлдезин 13,1 хуу хандырган ЭРЗИН РАЙОН.

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын 200 рубльдиң акша шаңналы-биле кады Бай-Тайга, Кызыл болгаш Эрзин районнарга тыпсырын шиитпирлээн.

ТЕМП АМ-ДАА КОШКАК

(КҮРҮНЕГЕ ЭЪТ, СҮТ, ДҮК САДАРЫНЫҢ МЕДЭЭЗИ)

Он бирги беш чылдың ийиги чылының үшкү кварталы дооступ турар. Күрүнеге кодээ ажыл-агый продуктуларын садарының талазы-биле байдал кандыгыл?

Сентябрьның 16-ның медээзин ёзугаар алырга, күрүнеге эът садар планны республика 62,6 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинге 9136 центнер эът четпес дужааттынган болгаш бо каш хонукта 74010 центнерин дужаары негеттинип турар.

Күрүнеге эът садарының талазы-биле социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар Кызыл болгаш Барыын-Хемчик районнар планнарын 84,5—82,2 хуу күүсеткилээн. А эң адаккы черде—планнарын 41,3—45,6 хуу күүседкилээн Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга районнар. Мөңгүн-Тайга район эрткен чылын моондаа эвээшти дужаагаан турган. Эрткен чылдың деңнелиниң ниитизи-биле алды район эвээш эът саткан.

Тос айларда күрүнеге эът садар планын ажыл-агыйлардан «Май 1», «Сукпак» совхозтар болгаш куш фабриказы күүсеткилеп алган. Оларда өске чеди совхоз 90 хуудан хөй незиин күүсеткен. «Өөк» совхоз планының 24,9 хуузун, а «Малчын» дөңгүп-ле 4 хуузун күүсеткен. Ол совхоз кожазы, республикадан эң ырак «Моген-Бүрен» совхозтан 3036 центнерин эвээшти дужааган. Тос айларда күрүнеге эът садар планының күүселдези «Кара-Хол», «Ленинчи орук», «Кызыгаар» болгаш өске-даа совхозтарда база оожум.

Республика күрүнеге сүт садарының тос айлар планын сентябрьның 16-га чедир 98,7 хуу күүсеткен. Ооң түңнелинде күрүнеге 3343 центнер сүт арткан чылдың бо үезинден хөй кирген. Эрткен чылдың деңнелинден эң хөй сүттү Тес-Хем район саткан. Ооң кожазы болгаш чаржып турар районну — Эрзин планын дөңгүп-ле 66,0 хуу чедирген болгаш эрткен чылдагыдан 156 центнерин эвээшти саткан. Улуг-Хем ол деңнелден мырыңай 1920 центнер эвээшти саткан. Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Таңды, Бии-Хем районнар база тос айлар планнарын күүсетпээн.

Ажыл-агыйлардан 28 совхоз күрүнеге сүт садарының тос айлар планын күүседип алган. Ылаңгыя Каа-Хемде «Совет Тыва» совхоз планын 2,6 катап ажыр күүсеткен. «Малчын» совхоз 182 хуу, «Тиилелге» 125,9 хуу, «Кызыгаар» 118,2 хуу, «Дөң-Терезин» 139 хуу күүсеткен.

Күрүнеге сүт садары, ниитизи-биле алырга, чогумчалыг чоруп турар-даа болза, чамдык ажыл-агыйлар плая күүселдезин саададып турар. Ылаңгыя «Моген-Бүрен» совхоз чеди-ле центнер сүт саткан. «Шивилиг» совхоз планын 43,6 хуу күүсеткен. Каа-Хемниң «Кызыл туг» «Ленинчи орук», «Кара-Хол», «Мөрен» болгаш Ленин аттыг совхозтар план күүседиринин талазы-биле сула ажылдап турар. Тос айлар планының ниитизи-биле күүсеттинмээринге чигаапиг турбас. Ынчалдажок хожудап турар ажыл-агыйлар [illegible] онаалтазынга улуун киирери чугула.

Республиканың күрүнеге дүк садар талазы-биле чыл планы 100,9 хуу күүсеттинген. Ажыл-агыйлар ниитизи-биле эрткен чылдаа хөй дүктү күрүнеге киирген болгаш бо чылдың планындан 258 тонна дүк хөй саттынган. Планны күүседиринге Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнар чедиишкинниг ажылдааннар. Планны үш-ле район күүседип шыдаваан. Олардан Каа-Хем 99,5 хуу, Бии-Хем 93,4 хуу, а Таңды мырыңай 77,4 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың деңнелинге чедирбээн районнар база олар болганнар.

Ажыл-агыйлардан 19 совхоз планын күүседип шыдаваан. Олардан эң соолгу черни эээлеп турар ажыл-агыйы — 750 центнер дүк садар турган, 454 центнерин саткан аал планын 60,5 хуу күүсеткен Кедээ ажыл-агыйынын дужуу га станциязы. Бо чылын ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Шивилиг», «Коммунизмниң чери» совхозтар база багай ажылдааннар.

ССРЭ-ниң 60 чыл оюн тоөлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш чер-черде улам калбарып турар. Ындыг болганда күрүнеге кодээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле планын күүсеттээн совхозтар ук сорулганы күүседир дээш дээштиг хемчеглерни алыр херек.

ШАПКЫНЧЫДАРЫ ЧУГУЛА

Республиканың совхозтарының хову-шөлдеринде күскү дүжүт ажаалдазы бо хүннерде долузу-биле хайнышкыныг чоруп турар. Кодээниң ажылчыннери-биле кады хоорайжылар ниитизиниң малынга быжыг чем-сууру белеткээринге, дүжүт ажаалдазында, шаннарда болгаш үрезин белеткелинде идепкейлиг киржип турарлар. 1982 чылдың сентябрь 17-ге чедир республиканың совхозтарында 54,8 муң гектар шөлдүң тараазы кестинген, 45 муң гектары ажааттынган. Ооң 290 муң тонна дүжүттү ажаан алган. Ортумаа-биле бир гектардан 6,7 центнер тараа ажааттынып турар.

Тараа культураларын ажаар 1000 комбайнның 660 хирези ажылдап турар. Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарында 131 комбайнның 60-ны, Улуг-Хемден 127 комбайнның 66-зы, Таңдыдан 218 комбайнның 180-ни, Бии-Хемден 124 комбайнның 117-зи, Каа-Хемден 156 комбайнның 105-и, Кызылдан 133 комбайнның 74-ү хаара туттунган. Дыка хөй совхозтарда механизаторлар чедишпезинден комбайннар анаа туруп турар.

Ооң-биле чергелештир 18,5 муң гектар шөлдүң саваңын ажаар ужурлуг, ооң чүгле 5 муң тоннаазы ажааттынган. Ол ышкаш 890 тонна саваң фермаларда болгаш турлагларда сөөртүп чедиртинген. Бо ажылдың темпизи дыка хөй совхозтарда аажок кошкак, ону сөөртүр техника чедишпес.

Кызыл, Таңды, Каа-Хем районнарның совхозтарында картофель ажаар комбайннар чогуур деңнелге ажылдавайн турарындан республикада ниитизи-биле 2344 гектардан чүгле 569 гектар ажаап алдынган. Ооң 2517 тонна картофель алдынган азы бир гектардан [illegible] картофельдиң дүжүдү 44 центнер болган. Бирги ээлчегде совхозтар үрезин белеткеп алган, арткан садыг болгаш белеткел [illegible] дужаап турар. Бо сорулгаларны боттандырар арга-курлавырлар республикада бар. Ынчангаш картофельди чогуур үезинде чиирииг чок шыгжаарын ажаап ап, сөөртүр ынай-бээр сайгарарын, сөөртүлгезин бедик деңнелге турузары чугула.

808 тонна картофельди садыг болгаш белеткел черлеринге дужааган. Арткан картофель совхозтарның шөлдеринде болгаш сорттаар пунктуларда чыдыпшаан. Ажааттынган дүжүттү садыг болгаш белеткел организацияларынга сөөртүп чедирерынге транспорт чедишпес болуп турар. Ооң хараазы-биле картофельден аңгыда капуста, согуна дээн чиженниг ногаалар шөлдерде хөй-биле ажааттынмайн чыдып турар.

Бо хүннерде 1282 тонна ногаа ажааттынган. Ногааның ниити дүжүдү гектардан-на 65 центнер болган. Ногаа хүлээп алыр болгаш садыг организациялары ногаа сөөртүр машиналар-биле ажыл-агыйларны хандырар ужурлуг. Ынчаалдаас бөгүн ногааның үрелир үези келген, ону дүргеп ажаары, шөлден шыгжаар черлерже дүргеп сөөртүрү чугула.

Кызылда № 81 тудуг эргелелиниң М. Корниенконуң удурткан он ийи кижилиг дашчылар бригадазы Красноярскиниң [illegible] институдунуң Кызылда филиалының 440 ажыг кижи чурттаар ниити чуртталга бажыңының тудуунда ажылдап турар. Ийи корпустуг бажыңның бирээзиниң тудуу шөйрлел ажылдары кылырынга дужааттынган, ийигизиниң дөртүң каъдының тудуу чоруп турар. Ону ноябрь эгезинде дужаар дээш бригада кежигүннери шуудуг ажылдап турар. Бригадир Михаил Корниенко, дашчылар Казбек Горбунов, Сергей Ташкин болгаш өскелер-даа тудугжунуң шыгаамак ажыр күүселдезин, хүнниң болгаш ай-бүрүнүң нормаларын күүседип турарлар.

Тудуг эргелелиниң материалдар-биле хандырылганы үзүктелдерни тудугжулар анаа туруушкуннар таварып турар. Ынчангаш бригадага мында дужаажыын барган студентилер бажыңга [illegible] хандырарынга демниглерин алыры чугула.

ЧУРУКТАРДА: бригадир М. Корниенко, дашчы С. Ташкин болгаш К. Горбунов ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң чазаа сентябрь 20-де Кремльдиң Улуг ордузунга Индия Республиканың Премьер-Министри Индира Гандиниң алдары дээш дүштеки шайлалга тургускан.

И. Ганди-биле кады анаа ону үдеп келген индий күрүне ажылдакчылары келген.

Совет талазындан дүштеки шайлалгага Л. И. Брежнев, Н. А. Тихонов, А. А. Громыко, Д. Ф. Устинов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының даргалары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күркомитеттериниң даргалары, өске-даа албан кижилери келгеннер.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг дээрги Премьер-Министр!

Эргим индий өңнүктер!

Эштер!

Шылгараңгай күрүне ажылдакчызы, улуг индий улустуң бистиң чуртта болгаш делегейде ат-сураглыг кызы, Индия Республиканың Премьер-Министри Индира Гандиге совет найысылалга база катап байыр чедиреринге чалбышты-биле өөрүп турар бис.

Бистиң [illegible] рывыс болгаш беседаларывыс чүректиң ханызындан чылыг байдалы-биле үргүлчү онзаланып турар. Ындыг ужуражыышкын бүрүзү-ле совет-индий харылзааларны калбартырынга, Азияда база ниитизи-биле бүгү делегейде байдалга чаагай салдарын чедирип турар.

Бир эвес чаагай күзел-сорукту илередир болгаш бот-боттарының эрге-ажыктарын херек кырында барымдаалаар чүве болза, аңгы-аңгы ниити-лел тургузуглуг күрүнелер аразынга кады ажылдажылга кайы хире үре-түңнелдиг болгаш быжыг болурунуң барымдаазы — ССРЭ биле Индияның аразында харылзаалары болур дур.

Дең эрге, ийи талага ажыктыг чорук болгаш бот-боттарының [illegible] логунаашкынын болгаш хамааржыпас чорууну хүндүлеп көөрү — кандыг-даа адыр-арга шиитпирлер совет-индий кады ажылдажылганың онзалаңнары [illegible].

Бистиң [illegible] болгаш бот-боттарынга ажыктыг болурунун принциптери [illegible] санныг улуг айыыштарын шиитпирлээринге — [illegible] тиктиг баазаларын быжыглаарынга Индияга кылып турар [illegible] боттанып турар.

Өске чурттар-биле садыг [illegible] Совет Эвилелинге эң-не хөй орулгаларны уштуп алыр [illegible] ыйышкынның болгаш албадашкынның чепсээ-даа болбайн келген болгаш болбайн турар-даа деп чүвени бистиң индий өңнүктеривис эки билир.

ССРЭ биле Индияның аразында найырал болгаш кады ажылдажылга кандыг-даа бир [illegible] тарынга болжаш айыыл чок чоруунга бистиң ийи чурттуң [illegible] биле харылзаазынга [illegible] чедирбейн, хөгжүп турарын онзалап демдеглексеп тур мен.

Бистиң найыралывыс болгаш бистиң кады ажылдажылгавыс делегей политиказының күштүг болгаш чаагай салдарлыг фактору апарган. Дең дегки болгаш улам быжыгып турар фактору апарган. Ол тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаараатап [illegible] турар. Ол ылаңгыя делегейниң амгы дуврээзиниң байдаазыныц үезинде онза уже.

Бистиң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] турар.

[illegible] [illegible]

Израиль агрессорларының Барыын Бейрутка сөөлгү хүннерде кылган ужур-дүрүм чок, ханныг үүлгедиишкиннери муң-муң кандыг-даа буруузу чок палестиннерни болгаш ливаннарны [illegible] женнерни болгаш уруглары [illegible] болгаш делегейниң ак сеткилдиг-ле бүгү кижилериниң [illegible] ынышкынын болдуруп турар.

Амгы үеде агрессчи күштерниң кара туразында үүлгедиишкиннер [illegible] төрелгетенниң ядролуг айыылдаашкын [illegible] бас дээш тодаргай хөделиишкиннерни кылыры кажангызындан-даа артык чугула боор турар.

Совет Эвилели канчаарыл дээрге, СЭКП-ниң XXVI съезди [illegible] 80 чылдарда тайбың программазында көрдүнгениң ёзугаар улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарын [illegible] боттандырып чорудуп турар бис. Делегей байдалын чогумчалыг [illegible] бүдүрерин кынчыктырбазынче, тайбыңны быжыглаарынче угланган ССРЭ-ниң улуг-улуг эгелээшкиннери болгаш тодаргай саналдары бүгү делегейге [illegible].

Бистер шынныг болгаш деңнелиг [illegible] белен бис. Бистер чаңгыс талалыг, чаагай тура-соруктуң, буянныг, эки үлегер-чижектиг, практиктиг базымнарны база кылып турар бис.

Төп Европада бодунуң шериглериниң болгаш боо-чепсээниң санын кызырганы, (Барыын Европада объектилерге дээр аргалыг) ортумак [illegible] тайлара тургузарын [illegible] ны болгаш санын кызырганы ышкаш, ССРЭ-ниң ындыг базымнарының дугайын сагындырып тур мен.

Ол ышкаш [illegible] ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дээш бистиң эки-тура ёзузунуң хулээлгевис база бар. Ынчангаш НАТО чурттары боттарының талазында чаагай тура-соруктуг биле анаа харыылаар боор деп ам-даа манап турар бис.

Бистиң саналдарывыс Азияга тайбыңны быжыглаарынче база угланган. Чижээ, бузурээшкинниң хемчеглерин дааштарын болгаш онзалаарының делгем кезектеринге неитередиринче кыйгырыг Индийн океанының чурттарының ол районну тайбың зоназынче [illegible] үнге дүжүп турар.

Ындыг чүткүлдериниң чедиишкинниг болуру Индийн океан бассейниниң күрүнелериниң боттарының [illegible] оларның политиказы [illegible] улуу-биле хамааржыр. Олар база-ла мурнундагызы ышкаш, бо талазы-биле бистиң [illegible] идегеп болур.

1983 чылдың бирги чартыында Индийн океанның талазы-биле делегей конференциязын эрттирер дугаайында КНО-ның Кол Ассамблеязының шиитпириниң сары билдингир болгай. [illegible] [illegible] [illegible] Индийн океанның суттерин [illegible] турар көрүндуңнуң болу чурттарын ол конференцияны [illegible] чедир үе районга [illegible] [illegible] [illegible] аргалыг [illegible] оттарынче кайгы [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] турар.

Бистер ол ышкаш Индийн океанга [illegible] [illegible] чорудулгаларын [illegible].

гаалдаарының болгаш кыырарлының дугайында америк таланың үзүп кааны ийи талалыг чугаалажылгаларны кайы-даа үеде катап эгелээринге белен бис.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бистер — дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары дайын кызыгаажылгының уштукаары болгаш бүгү делегейге тайбың кады ажылдажылганы калбартыры дээш туржуп турар улус бис.

Ындыг чүткүлүнге сорук киирбишаан, Совет Эвилели НАТО-нуң болгаш Варшава керээзиниң удуртукчу органнары ол эвилелдериниң хөделир хемчээлдерин Азияже, Африкаже болгаш Латин Американы нептеретпезиниң дугайында медеглелди кылырын оларга саналдап турар.

Ол диптиң өске-даа тайбың күзээр хамаарышпас күрүнелери-биле бир дөмей, Индия болза ийи шериг-политиктиг бөлүктежиишкиннериниң талазындан ындыг базымны чүгүрлуг деп хүлээп алыр деп бодаар-дыр мен.

Совет Эвилели болгаш Индия боттарының харылзааларын моон соңгаар-даа найыралдың болгаш кады ажылдажылганың [illegible] оруу-биле боттарының улустарының чаагай чоруу дээш, кижи төрелгетенниң тайбың келир үезиниң эрге-ажыктарынга дүүштүр чорудар апаарынга бүзүрелди түңнелде илередирин күзеп тур мен.

Индия Республиканың Премьер-министри дээрги Индира Гандиниң болгаш Индиядан келген бистиң бүгү аалчыларывыстың кадыкшылы дээш:

улуг индий улустуң чедиишкиннерлиг болгаш чаагай чоруу дээш:

бистиң чурттарывыс аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы улам быжыглаары дээш:

чер кырынга быжыг тайбың дээш дашканы көдүрерин сүмелеп тур мен!

* * *

И. Ганди харыы сөс ап чүве чугаалаан.

И. ГАНДИНИҢ чугаазы

Дээрги мындаагылар, Президент Брежнев!

Дээрги мындаагылар, Дарга Тихонов!

Хүндүлүг аалчылар!

Совет Эвилелинге, Москвага база катап келир, төөгүлүг хөй болуушкуннарның херечизи болган Кремльдиң уттундурбас залынга база келир аргалыг болганымга өөрүп тур мен. Силерниң байыр чедирген чугааңар дээш Силерге өөрүп четтирдим.

Совет Эвилели кайгамчык улуг күчүлүг болгаш бедик ат-алдарлыг чурт болуп турар. Ол дээрге маадырлыг чоннуң Төрээн чурту-дур, ооң найыралынга найырал-биле ак сеткилдиг харыылап турар бис. Найыралдың сады, кандыг-даа сад-биле бир дөмей, үргүлчүнүң ажаалдазын негээр. 1980 чылга чедир база 1980 чылда Дээрги президент Силерниң Индияга барып чорааныңар, а ол ышкаш мээң аян-чорууларым ол садка чаа мыштарны тарып олуртур арганы берген, ынчаарга ол мыштар ырак эвес келир үеде чаагай кат-чимистиг бээрлер.

Бистиң найыралывыс боттарывыска бир дөмей ажыктыг. Бедик албан дужаалдыг кижилерниң аян-чоруктарының, техниктиг [illegible] ларының болгаш артистерниң аян-чоруктарының, бистиң наттышкан комиссиивыстың болгаш ийи таланың белүктериниң [illegible] да илетгежир чоруктуң болгаш бот-боттарын хүндүлежириниң үндезиннери быжыккан. Ийи таланың садыглажылгазы болгаш экономиктиг кады ажылдажылгазы калбарган болгаш быжыккан. Совет Эвилелиниң [illegible] дээш база үлегүрнүң мең таллуриниң болгаш машина тудуувуң адырларының [illegible] турар херекке ооң дузалажыышкынын [illegible] нуң өөрүп четтиргенин дугайында чаңгыс эвес удаа ажыы-биле медеглеп келген. Биске берге минуталарда силерниң деткимчеңерин ап келген бис. Бистиң политиктиг үндезин принциптеривиске, ниитилел системаларывыска болгаш үзел-бодалдарга кажан ылгалдар илергейлеттиниң турза-даа, силерниң мурнуңарга салдынган айтырыгларны шиитпирлеринге Индияның уламчыдан билиишкинин силерниң көрүп болуруңарга бүзүрээр мен. Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында совет-индий керээниң үезинде чаагай сеткил болуп турар. Бистиң найыралывыс моон соңгаар-даа [illegible] болгаш ийи чаадайларга [illegible] [illegible] [illegible] турар [illegible] сула [illegible] ужуруу [illegible].

Бүгү делегейге тайбыңны болгаш бүгү улустарның амыдыралы [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

дырарының быжыг факторулур деп чөптүг-биле бадыткап болур бис. Бистиң чурттарывыстың аразынга кады ажылдажылганы бүгү-ниити тайбыңның эрге-ажыктары негеп турар, ынчаарга мында ниитизи-биле барык 950 миллион чон улустар аразынга [illegible] чорукту уазуткаар дээш демниглеге кирижкен турары чугула.

Дүшкүүрлүг чорук болгаш улустар аразынга [illegible] лерин болдурган нәвей айтырыглар хевээр арткан хөй-ле районнар делегейде бар болуп турар. Экономика талазы-биле дең эвес чорук хадылап турар. Араатан маңгыстың азыглары ышкаш, ядролуг октарны делгем демисерлерге [illegible] турар. Африканың мурнуу чүгүнде преторияның ёзулуруму болуунуң расизи улуурган үзели-биле мактаны, колониализмге удур демиселдиң түңнелинде тиилээн бүгү-ле [illegible] дырын оралдажып турар. Барыын Азияда палестиннер төрээн чурттундан чарылган болгаш хилиичектенип, чер кезиң чорун турар, ынчаарга Израиль ажык агрессияны ам-даа үргүлчүлеп турар. Бейруттуң тайбың чурттакчыларын араатанныг ёзу-биле кырып өлүргенинге бүгү делегей ханы килеңнээн. Кана-даа каттышпаан ийи чурттарның — Ирактың болгаш Ирантың аразынга дайын чоруп турар. Шериг күчүлери улам улгадып, [illegible] болгаш [illegible] лер ковудеп турар. Индияның кожалы чурттарының милитаризация фактызы бистиң чуртувусту кедергей дүвүредип турар. Бистиң кожавыс [illegible] ралды тургузарынга болгаш эрги чөрүлдээлерни [illegible] аргалыг-биле таарыштыр шиитпирлеринге чаа күжененишкиннерни бодувустуң талавыстан кылып турар бис. Ол сорулганы чедип алырынга ак [illegible] ин өске хөй чурттарның база кылып турарын көрүп турар бис.

Бистиң национал эрге-ажыктарывыс [illegible] эрге-ажыктарынга [illegible] лааларынга Махатма Ганди болгаш Джавахарлал Неру бистерни өөреткен. Махатма Ганди мынча деп бижээн: «Индия деп адаттынган улуг эвес черде чурттап турар кижилерни чүгле [illegible] эвес, харын-даа улустарның бүгү ниитилелинге чалаай [illegible] илергейлээр болдумза. Индия чүгле [illegible] [illegible] ла дээш бодбас бүрүн эргелиг болгаш хостуг болуп [illegible] тар. Биче өске чурттар биле [illegible] ынчалдажок бо кайгамчыг улуг делегейге аңы [illegible] тейге Индия [illegible] Ынчаарга бүгү улустар-биле [illegible] ны болгаш чогумчалыг [illegible] кады ажылдажылганы [illegible] ядролуг амгы чүс [illegible] та амыдыралдың хоолдулгуу негеп турар дээрзин бо үстүнде сөстерге немеп каар бодаар ийик мен.

(Төнчүзү 3-кү арында).

Тувинская республиканская [illegible] им. А. [illegible]

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ХАНЫ АНАЛИЗКЕ ҮНДЕЗИЛЭЭШ

«Тыва совхоз тудуг» каттышкылыгының № 2 БМК-зынга [illegible] тудуглар кылыр [illegible]. Ылангыя СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин чедимчелиг күүседир дээш ажылдап турарывыс амгы үеде коллективтиң мурнунда салдынган сорулгалар кажангы-[illegible] артык үнээр.

Мында парторганизацияның чоокта чаа болуп эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралынга партбюронуң отчёт илеткелинге болгаш коммунистерниң саналдарынга ол талазы-биле айтырыглар кол черни [illegible].

БМК тургустунганындан бээр үр болбаза-даа, мында парторганизация, мында 16 коммунистер коллективти сырый каттыштырар, ооң кежигүннериниң күжүн илдениг даалгаларны күүседиринче [illegible] дээш органнарга [illegible]. Ооң түңнелинде доктаамал ажылдаар мергежилдиг ажылчыннарның [illegible] тиг ажылдакчыларлыг апарган. Тудуг-монтаж ажылының хемчээли улгаткан, ооң шынары база экижээн. Ажылчыннарның ортузунда ажыл шагы үрер, озал-ондак кылыр чорук, сагылга-чурум үрээр [illegible]. Бо чылдың сес айларында БМК-ның коллективи 651 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылын кылып бүдүрген. Ол сан-түң коллективтиң бүдүн эрткен чылын [illegible].

Отчёт илеткеде кылган партбюро секретары В. П. Долошев коллективтиң чедип алган чедиишкиннерин кижилер-биле ажылды экижидиишкининиң, социалистиг чарышты [illegible], түңнелин чогуур өйүнде үндүрүп, ажыл холбашкаан аналитерни хандыр кылып [illegible]. Мында чарышка холбашкан кезек [illegible].

Ол темниг ажылчыннарның күүсели-биле партбюро [illegible] өстүрериниче кичээнгейин күштелдирген. Бо чылын СЭКП кежигүнүнге 4 кандидатты хүлээп алган. Даалырган ажылдарын дээш коммунистерниң хамыысалгазын бедидер талазы-биле ажылдарны чорудуп, [illegible] лерин ап келген. Олар бүдүрүлгениң амгы-амгы участоктарынга ажылдавышаан планның [illegible] ниг күүселин кеттеннер.

Отчёт илеткелге партия эге организациязының болгаш коллективтиң ажыл-амыдыралының амгы-амгы талаларын [illegible] коммунистерниң саналдары [illegible] дээрге, тодаргай утка-шынарлыг болган. Коммунистер прораб А. В. Ташкин, ажылчын И. А. Тюмкин, [illegible] чизи И. А. Михеева, БМК-ның начальниги Л. А. Фандюшин олар боттарының саналдарынга шиитпирлер үжурлуг айтырыгларны, [illegible] сорулгаларга доктаагаиннар [illegible] турар чамдык тудугларының шынары куду, маңаа холбашкан тыр мында улусчу контрольдуң чогуур хемчеглерин ап баштап келген. Партия организациязының талазындан тудугжуларның тус-туду-биле ажылды ам-даа чогуур шеле дээ чедир тургуспаан. Эрткен сес айларда бо коллективке 128 кижи-хүнү прогулду кылган. Ол-даа база өске-даа чылгаганнардан ол-ла уштун дургузунда 6 муң рубльдин [illegible] чалдар [illegible].

Партбюро ажылды организастап башкарып турар прорабтар, бригадирлер, инженер-[illegible] ле ажылды кошкак тургускаланы, олардан негелде четпезини, тудуг ажылының чүгле 20 хуузун механизастааны коммунист А. В. Ташкин чиде [illegible].

— БМК чер-черде хөй тудугларны кылып турар. Мыңадажок тудуг материалдары [illegible] чогуур өйүнде тудугларга эккелбейнден ажылчыннар ажыл чок аңаа олуруп турар таварылгалар бар — деп, коммунист ажылчын И. А. Тюмкин сана[л]ын этенеш, улуг четпестерни школазының тудуунда [illegible] маан болгаш өске-даа четпестерин ол чижектер-биле көргүскен.

И. А. Михеева болгаш өске-даа коммунистер парторганизацияның күүселдениң контролун четпес боттандырып турарындан ажылдап кылдынган чамдык [illegible] га артып каап турарын шугумчулаан чедип четти. Оон ацгыда олар коллективте профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-нити организацияларынга партийжи удуртулганы күштелдирерининң база мөөп-ла ажылдалга киирер ужурлуг тудугларга, ылангыя 102 кижи чурттаар нити чурттаглга бажыңын, профилакторийни, «Кара-Хаак» совхозта семиртилге шөлүнүң тудуун болгаш өске-даа объектилерни [illegible] бедидериниң эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган.

Хуралга коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналынга үндезилээш партбюро хемчеглерин ажылдап кылгаш, мында киирген чүүлдерин база отчёт-соңгулдалыг хуралдың доктаалын боттандырар дээш күүселдениң доктаамал чорудары чаа-соңгуткан партбюронуң чугула сорулгазы болур.

М. ООРЖАК.

КОЛ ЧҮҮЛ—КҮҮСЕЛДЕ

[illegible] хойжу бригадазы [illegible] муңнуң [illegible] ол тулган [illegible]. Ооң [illegible] партия организациязы [illegible] отчёт-соңгулдалыг [illegible] коммунистер [illegible] партийжи [illegible] ажылдың [illegible].

Партия хуралдарын Устаа бустаар эрттирип, аңаа бүдүрүлгениң чугула айтырыгларын чугаалажып турар. [illegible] «Профвилде» [illegible] малчыннар ортузунга [illegible] «Партияның болгаш [illegible] бригадазы [illegible] «Социалистиг чарышты бригадага [illegible] деп айтырыгларны болган чамдык коммунистерниң партийжи даалгаларын күүседип турарының дугайында, өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлериниң [illegible] кан. Ооң түңнелинде бригада 11 тонна дүк бүдүрүп садар планын 12,3 тонна чедирген азы 102 хуу күүсеткен. Мында чеди малчын бүдүүн дүктүг хойлардан 2-ден өрү 2,3 кг чедир дүкту бир хойга оналаштыр кырган. Малчыннар Д. Мыйдык, С. Данов, К. М. Орус-оол олар дүк алыр талазы-биле районда бедик [illegible]. Малчыннар [illegible] 24 кыштагның 20-зиниң септелгези доозулган, арткаанынын үүрмек септелгезин [illegible] турар.

Совет чыдарда «Бай-Тал» совхозтуң бо хойжу бригадазында [illegible] [illegible] база чедиишкиннерни [illegible] гере доктаамал өөренип турар.

Отчёттуг үеде бригадада партия организациязының чорудуп келген ажылында өске-даа аки чүүлдерни коммунистер отчёт-соңгулдалыг хуралга демдеглеп, чамдык айтырыгларны бот-шүгүмчүлелдиг-биле сайгарып көрген. Партия хуралынга хүлээп [illegible] болгаш планныг [illegible] ажыл четпес. Бригада бо чылын төрүүр чүс хойдан 85 хураган алыр планын чүгле 75-ке чедирген. Февраль, март айларда чаш төлдүң камгалап [illegible] турган болза, ооң дараазындагы үеде малдың чаш төлүнүң [illegible]. Хойжулар А. Далбый, В. Шожал төрүүр чүс хойдан чүгле 44-45 хураганнарны алганы четпес ажылдың, харыысалга чок чорукту херечилээн. Чамдык кодааннарда хураганнар өлүп турда хойжулар хемчеглер албайн турганының түңнели ындыг болган.

Хой ажылынга аныяктарны хаара тудуп, турумчудар дугайында айтырыгны хуралдарга каш удаа чугаалажып, чогуур шиитпирлерни хүлээп ап турза-даа ооң күүселдезин боттанмайн турар. Амгы үеде [illegible] бригадазының хойжулары хөй кезии пазы дегүй берген хоочуннар. Чамдыкы пенсияже үнзе-даа катап-ла [illegible]. Чугаалаш ол чугула айтырыгны шиитпирлээр дээш чүгле бригадада партия организациязы эвес, харын совхозта партком, комсомол комитеди, ВЛКСМ райкому тодаргай хемчеглерни ап чорудары негеттинип турарын коммунистер демдеглээн.

Бо болгаш өске-даа четпестерни коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын боттандырар [illegible] доктаалы отчёт-соңгулдалыг хуралга хүлээп алган.

Отчёт-соңгулдалыг хурал болуп чорда агитбригаданың [illegible], плакаттарны аскан. [illegible] «Хайт агитбригада» солун концерти [illegible].

Б. БАРБА.

Бай-Тайга район.

ДЕТКИМЧЕ СУЛА

Таңды районда С. К. Тока аттыг совхозка он ажыг чыл чылгычылап келдим. Мен, чылгычы кижи болгаш, республикада үнүп турар солуннарда чылгы малдың дугайында материалдарны дыка сонуурган номчуур-дур мен.

[illegible] эш-өөрлер-биле бир демей, чылгы малдың дугайында бодумнуң бодалдарым-биле [illegible]. Бистиң республикада [illegible] [illegible] хойжу-биле [illegible] чылгызы [illegible] болур.

Мен чүге ол районнардан [illegible] Тандызы чылгычызы [illegible] «Эрзин» совхозтуң [illegible] Галиянның болгаш [illegible].

[illegible] Михаил Кодеевти хамааржыртырып болур.

Каяа-даа чорууга хойжулар, инек кадарчылары, чылгычылар аът чокка малын кадарбас болгай. Совхоз директорлары, кожуун ажыл-агыйының тускай [illegible] «ошкунер семис эки куштуг-дур» деп мактаар, арган болза, семиртилге багай-дыр деп чемелээр. А [illegible] мал кадарып мунар аъдының арган, семизин, оорга-мойнунуң онбаг-дежинин, аскан-бускаан сонуургавас, айтырбас боор тур.

Ол чүге черле ындыгыл?

[illegible] чылдарның чүгле [illegible] ларының тускай эртемниглериниң чылгы малче ам-даа кичээнгей салбайн турары-биле тайылбырлап болур. Чылгы ажылын, ону өстүрерин өн-не соолгу чергениң айтырыы [illegible].

[illegible]. Аътты [illegible] кижилер каптаар-даа ажылап турар болза, ону кым-даа эскербес.

Чылгы мал база-ла совхозтуң өске малы-биле бир демей курунениң хөреңгизи болгай. Ол малды ажыл-агыйларының тускай эртемниглери, ажылчыннар шупту хайгаарап көрзүвүссе кандыгыл?

Ооң ындай чылгычыларның амыдырал-чурттаалгазын, [illegible] дег кым-даа сонуургавас боор-дур. Удуртукчулар хойжу бригадаларга, сүт-бараан фермазынга баар, ол хойжууңга, бо саанчынынга кирер диджир. А чылгычыларныынга баар дээн чугаа чок. Чылгычының бажыны багай, өө самдар, азы ажы-чемн мындыг деп оргап дарганарны дылпаан силер бе? Республикада бажыныг чылгычы-даа чок боор.

Чылгычының аалынга кийчангыс машина көөрге-ле, херек билдинигир. [illegible] ап келген болур. А чылгычының болгаш чылгының иштихирны уттундурган болур. Шынап-ла, өске малдарга [illegible] аңаа сигенин-даа эккеп берип-ле турар, а чылгы хар казып, чер оъду «ишмчыл» чыдар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ, чылгычы.

МАКТАЛГА ТӨЛЕПТИГ

Тоолайлыг... Ол дээрге чорбаан кижи кайгай бээр, кадыркашпал оран-на болгай! Кара-кара суурлер, кадыр-берт, хая-даштыг кожагарлар, бойдус-биле адаанашкан чуве дег, мырыңай дээрде шаштыга берген тургулаар. Оларның аразында кедергей энгиве кашпалдарның, хүн көрбес иштинге арай бүргег, чүдергей хүнверзе туман-булуттар безин «бээуп» хүнзеглээр. Чаңгыс-даа хүн аңаа турбас, чайыкчазын бо-ла куда каптар деп хөөрем чок чугаалап болур, кайгамчык-ла чер. К. К. Кудажы бо чуртту «Хая болгаш хатораны» дээни-ле шын. Барааның көөрге ширин кылдыр көстүр, бо чер, ылангыя өшкүге болгаш сарлыкка кедергей таарзыр, олар-бедчирлиг. Ынчангаш «Малчын» совхоз ону өшкү, сарлык малдап өстүрер тускай бригада кылдыр (колхоз тургустунуп турда-ла) шилип алганы таварылга эвес. Ынчангаш бо черде, бодунуң төрээн черинге ынак, күш-ажылга тура-сорук-туг, хаанган ажыл-херээ [illegible] чыдын чок ишчилер чурттап турар.

Чоокта чаа ээлчеглиг [illegible] төрелдерим аразынга эрттирер дээш, Эрге-Барлыктан Час-Адырга чедир машина-биле, а оон ынай Мөңгүн-Тайга районнуң Тоолайлыгга чедир аъттыг чоруптувус.

Чедер чер ырак, орук узун. Сыын-Баштыг артын ашкаш, Тоолайлыгже доңгайып кирип тивис. Ужааңда Балыктыгга кеменивисте, кожа-кожа дикилеп каак майгыннар ышкаш даштар көстүп келгилээн. Ынчап чорук өг болгаш кажаа база. Мында эрес малчын чурттап турары кодаңга кирип орда-ла илден. Бичии-даа бутка иллигер чүве чок, кодан [illegible] аажок.

Аъттан дүшкеш, колунун кошкаткаш, бээлааш, өгге кирип келгеш, мендилешкивис. Клустуг тоолунда ышкаш, чигир-боованы салгаш, чиң шайын куттулар. Чугаалажып таныштывыс. Соок тайга черинин сырын-кадынга хүрертир дорута берген, шыырак магаботтуг, чугаа-сооттуг, чазык [illegible] «ээзи» деп болур, ат-сураа алган хоочун малчын Өчүр Хомушкуевич Дастан болду.

— Мал-маган эки-ле чайлап тур бе?— деп, малчындан сонуургаан мен.

— Тайга черниң оът-сигени эки болгаш, сарлыктар-даа эки семирип тур — диди. Чугаалажып олурувуста өгнүң ыы даштын ээре берди. Бир кижи келген хире. Күдер эр кирип келди. Тоолайлыг бригадазының бригадири Кара-оол Саая коданнар кезип, ээлчеглиг үнүүшкүн кылып келгени бо. Оон чугаа улам-на ханылаан.

— Мында өшкү бригадазы болгаш 2 кодан сарлык турун турар — деп, бригадир чугаалап ор. Оларның аалдары бо хем унунда. Ак-Чыраа девискээринден 15 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп алган улус. Кыштаглар девискээринден, өзеннер иштинден, кызыттардан хол-биле чулуп база хол кадыырлыг сигеннеп ал[ган].

— Кайы хире ажылдап тур силер?— деп, хойжудан сонуургап айтырдым.

— Харын 100 сарлыктан 105 бызааны доруктурдум — деп, Өчүр Хомушкуевич хулумзурүй аарак чугаалады.— Кызып, [illegible] мен, хей барбааны өөрүнчүг-дүр.

— Көргүзүүнер-даа шыырак-ла болган-дыр, Өчүр Хомушкуевич. Ону канчап чедип ал[ган сиз?]

Кижим кезек боданып, селкерей берген сүттүг шайны ээрлап олур он. Оон кыска-биле мынча диди:

— Кызып ажылдаарга ол түңнел эки болур. Оон башка [illegible] айын — дээш, эзе-хере олургулай-дыр.

[illegible]

1953 чылдан бээр Мөңгүн-Тайга районда «Малчын» совхозунуң (мынчан колхоз турган) Тоолайлыг бригадазынга төрүүр сарлык кадарып эгелээш, бөгүнге чедир ол-ла [illegible] чоруур. Чайын Тоолайлыг бажының серин оъттуг тайгаларынче көжүп үнеш, 2 удаа турлаг солуп, аңаа сарлыктарын семиртип алыр. А оон чоорту Берт-Ой деп черде [illegible] ты коолдуунда-ла аңаа эрттирер. Шала часкаар сарлыктар оолдап эгелей бергенде Үстүү-Терекгиге кыштаанга көжүп чедип кээр. Сарлыктарны ажаап тейлап кижиниң малчын боду кылып алган. Эрес-ле кижи. Хоочун малчын [illegible] түңнелдерин чедип-ап, хөй-ле удаа мактадып, шаңнаткан.

Ол — кожээ Советтиң депутады. «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээниң хөй удаа эдилекчизи болгаш Ленинниң юбилей медалы-биле база шаңнаткан. 1981 чылда [illegible] «Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны» деп бедик атты тывыскан. А бо чылын бистиң улуг өргээвистиң 60 чыл ооң [illegible].

О. АКААЖЫК.

ЭКИ ТҮҢНЕЛДЕР

«Хемчик» [illegible] партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның (май 1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл [illegible] уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге күжүн мобилизастап, улам сорук кирген ажылдап турар. Социалистиг чарышты бригадалар аразынга улам калбарткаңынның ачызында чамдык эки түңнелдер чедип алдынган.

Д. Харызулдиниң [illegible] анчылар бригадазы чайгы үеде «Сүт-Хөл» совхозтуң Чес-Булуң хойжу бригадазынга 500 хой кирер кажааны, ийи аал ишти чурттаар бажыңны, чунар-бажыңны эки шынарлыг тудуп хүлээткеннер. Ол-ла бригада амгы үеде «Тыва» [illegible] деп черде 500 баш хой кирер база бир хой кажаазын, малчынга чурттаар бажыңын, [illegible].

С. Чамыянның ыяш белеткекчилер бригадазы чыл эгезинден 2094 кубометр тудуг ыяжын белеткээн болгаш районнуң тудуг организацияларынга [illegible] планын 120,1 хуу чедир күүседип келген.

В. Завьяловтуң бригадазы кат, мөөгү чыыр талазы-биле боттарынга алган хүлээлгезин ажыр күүседип, 1200 килограмм катты, 600 килограмм мөөгүнү дужааганнар. «Хемчик» [illegible] алыр, [illegible] турар.

А. ДОНГАК.

Чөөн-Хемчик район.

АНГАРА— АЖЫЛЧЫН ХЕМ

ЧУРУКТА: Братск хоорайның чурукчузу Игорь Шандер (ортузунда) өөрлери— журналист Валерий Келпашников болгаш чурукчу Анатолий Карпов олар-биле бодунуң мастерскаязында мады турары.

З. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

ПОЛЯР ДҮННЕРИНИҢ ОТТАРЫ

ЧУРУКТА: «Горплодовощторгтуң» чаа садыында ногаалар болгаш фруктулар элбек, садып алыкчыларга кончуг таарымчалыг.

С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

НИИТИ ДЕМ-БИЛЕ

Арга-ыяш — улус ажылагыйынга, чоннуң херегленииго аажок улуг ажык-дуза-лыг. Оон 20 муң ажыг янзы-бүрү кылыгларны бүдүрүп ап турар. Бир кубометр ыяштан 170 кг кылымал дүктүг, 1500 метр вискоза торгуну, 400 эш уктарны, 600 трикотаж костюмнерни, 100 кг чигирни ап болур. Бир кубометр артыны ыяшты гидролизтээниңден 80 кг этил спиртти, 15 кг дрожжаны ап болур, азы ол 2375 кг тарааны, 700 кг картофельди болбаазырадыры-биле дең.

Сөөлгү чылдарда арга-арыг [illegible] шарны чугаалашкан делегей конгресстери чаңгыс эвес удаа эрткилээн. Бистиң чурттувуска ындыг хуралдар [illegible] эртип, аңаа арга-арыгның ажык-дузазының, ону камгалап хайгаараарының [illegible] чугаалажып турар. Шак ындыг үүлгеттиң кичээнгейин салып турарын ыяш ажыл-агый ажылдакчыларындан негелде-харыысалганы улам күштелдирип турарын херечилеп турар.

Мен ыяш ажыл-агыйынга лесник болуп 13 чыл ажылдадым. Ынчалза-даа өске [illegible] таалым өөренип алыксап чорупчуп мен. Ажыл шупту эки. Лесниктеп ажылдап эгелээн баштайгы чылдарымда мээң участогумга ыяш оорлап кезер таварылгалар хөй турган. Оларның ол ыяштарын хавырган, школага берип турдум. Чамдык кижилер меңээ ыыланыш шаг болган. Сөөлгү үеде участогумда байдал экижээн.

Ыяш ажыл-агыйында үр ажылдаан Д. М. Моңгуш-биле арга-дуржулга солушту[м]. Доржу Мөгеевич мынча диди:

— Хамык ужур кижилерни торгап, кезедиринде эвес. Кол чүве — суртаал ажылын чорудары. Активке, депутаттарга дапнары болур. Удуртукчулар-биле быжыг харылзааны тудары.

Ону ажылымга ажыглап эгелээн мен. Хурал-суглаага, кино болган черлерге лекция, беседа номчуп, арга-ыяшты кадагалап, хайгаараары — чүгле күрүнениң эвес, а кижи бүрүзүнүң хамааты хүлээлгези дээрзин улуска угаадып шаг болдум. Ооң түңнелинде [illegible] саны ораңчок кызырылган. Ол ышкаш үр чылдарда лесник [illegible] берген арга-сүмезн база ажыктыг болган. Төрээн коллективимниң хүндүлел самбыразынга [illegible] ним, өрткениг белектер болгаш Хүндүлел бижиктер-биле хөй удаа шаннатканым база-ла эш-өөрүмнүң дузазы кылдыр санап чоруур мен.

Эрткен чылын мээң участогумга өрт болбаан. Лесниктер М. Моңгуштуң, Н. Кыйыртанның участоктарынга болган [illegible]. Бодумнуң арга-дуржулгамны аныяктарга дамчыдып келдим. Мээң өөреникчим Билзей-оол Саая он чыл ажылдап турар. Ол ажылга кызымаан, төлептиг чорууң көргүзүп келген.

Бистер үш лесник быжыг харылзаалыг ажылдап турар бис. Оларның улуг назылы мен мен. Эрткен чылын фермаларга, бригадаларга 34 лекция, беседаны, номчаап бис. Арга-ыяш камгалалының дугайында [illegible] район солуннарынга сес материалды [illegible].

Лесник кижиниң бир кол даяныр күжү — школачы логаан патрульдар. Оларга шынзылга билеттерин тыпсып, херек демдектерин кадап бээрге, ол өөреникчи оолдар, уруглар дыка улуг дузалыг боор чүве. Ногаан патрульдар [illegible] ринге, өрт өжүрерипге илеңнейлиг кирижип турарлар. Каттап, тоорук таарда кандыг болурун олар эш-өөрүнге чалып, сургап чорууурлар. Арга-арыг иштинге чүрүм үрээн кижилерни олар биске дыңнадып турарлар. Чыжыргана сыы сыгар кижилерни олар соора көрбестер. Биске улуг дузаны Чыр[гаки]ның [illegible] өөреникчилери көргүзүп келгеннер. Ол ышкаш улуг кижилер база эвээш эвес. Чыраа-бажы суурунуң чурттакчылары Кара-оол Доңгак, Ким-оол Хомушку, [illegible] Моңгуш, [illegible] Моңгуш, [illegible] келер-даа хамааржыр. Элдиг-Хем суурда [illegible] Моңгуш, [illegible] Бере-Саа [illegible] ланып чоруур бис. Олар тот[illegible] өрттү болдурбаазынга эвээш эвес үлүүн киирип келгеннер.

Ч. МОҢГУШ,

Чадаананың арга-ыяш ажыл-агыйының лесниги.

ХАЛАС АПТАРЛАР

[illegible] амыдырал-чурттаалгазының материалдыг [illegible]. Ооң бир херечизи — хамаатыларга хамааржыр хууда машиналарның, мотоциклдерниң немелдээни болур.

«Кызыл тук» совхозтуң ажыл-ишчилериниң аразында [illegible].

[illegible] болуңуң хуузунда болганда, аңаа бүгү чарыгдал боттаң үнер болгай. Совхозта машиналыг чамдык хамаатыларның «аажылап» турарынга хамааржыштыр чугаалап көрейн.

Чамдык кижилер хуузунда машиналарынга бензин, кывар-чаар материалдарны талон чокка, бир-ле арга-биле хоолчулеп турбаш, халас куттуруп алгылаар таварылгалар бар. Шак ындыг арга-биле курунеден халас бензин ап турар кижилер бисте бар. Таныш-көрүш аайы-биле бот-[illegible], совхозтуң машина-техниказы бензин чок дээш ажылче үнмейн баар болгай. Күрүнениң кывар-чаар материалдарын халас алырга качан-даа таарышпас. Оон-биле кады машина-даа, мотоциклда рулюнуң артында олурар чамдык кижилерни тыдап көөр болза, оларның машина башкарар эргезин бадыткаан документ чок-даа болур чадавас. А машиналарның [illegible] турар.

Саглы суурга автоинспектор келбестан, чурум тураар кижи [illegible] ниңиң чурумуп сатыр чо[illegible].

Оруктуң транспорт озал-ондак болдурбазы чугула айтырыг болгай. Саглы суурга оон база [illegible].

Д. ООРЖАК.

Өвүр район.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Эрзин районда №5 БМК-ның Д. С. Лован-дайга удурткан тудугжу бригадазы «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының бригадаларының аразында социалистиг чарышка бирги черни ээлээш, каттыжышкынның шилчиир вымпелин болгаш 90 рубльдиң акша шаңналын алган.

СССР-ниң 60 чылдаанга [illegible] «Тыва совхоз тудуг» [illegible] БМК-ларның бригадалары [illegible] социалистиг хүлээлгелерин алган, ооң күүселдезин чедип алыры дээш турарлар турарлар. Каттыжышкынында болгаш БМК бүрүзүнде социалистиг чарыштың түңнелин [illegible] шаңнал-мактал [illegible] турар.

[illegible] Эрзинде №5 [illegible] паның Д. С. Лован-дайга удурткан бригадазы тудуг-монтаж ажылдарының болгаш [illegible] планын ажыр күүсеткеш, чарышка тиилээн. Тиилекчиге [illegible] бригадалар аразында [illegible] 90 рубльдиң акша шаңналын тывыскан. Мурнакчы бригада [illegible] кажаазын ажылдалга киирген. Д. Лован-дайның бригадазын [illegible].

[illegible] №3 БМК-ның К. С. Моңгушта удурткан бригадазы ээлээш, хүндүлел бижиин болгаш 60 рубльдиң акша шаңналын алган.

Орук ажылдары кылыр №6 [illegible] механизастаттынган колоннадан А. А. Быч-ковтуң колонназы үшкү черни алган.

Каттыжышкынының автобаазазының бригадаларының аразында чарышка В. М. Пастуховтуң [illegible] бригадазы чуъл сөөртүлгезиниң болгаш чүъкту сайгарарының [illegible] бирги черге болган. В. Пастуховтуң бригадазынга шилчиир вымпелди болгаш 90 рубльдиң акша шаңналын тывыскан.

Амгы үеде каттыжышкынның механизастаттынган [illegible] планнарын күүседири дээш күжениишкиниг ажылдап турар.

А. ДАНЧИП-ООЛ,

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының кол экономизи.

ШАЛЫПКЫНЧААН

Таңды районда СССР-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизаторлары бо чылын [illegible] салган ажылдап турар. Үн [illegible] механизастаттынган [illegible].

[illegible] 5 пөнтнер дүжүттү ажылагый ап турар. Александр Семёнович Сазанов удурткан №3 механизастаттынган отряд мурнуку олурган чорап турар. Олар чоокку хүнмерге чедир 1415 гектарның дүжүүн ажаатанныр.

Үн отрядта мурнакчы комбайнерлер [illegible] Владимир Ахеев Тепил-оол Коңкоол болгаш өскелерниң [illegible] чедирип турар. Ол ышкаш «ГАЗ-53» деп машиналыг [illegible].

ХАЙЫККАН ИШ

«Өзүртен дүжүттү бүрүн болган чигирни чок камгалап алыр!» деп кыйгырыгны ажылга удуртулга болдурбушаан. Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң механизаторлары [illegible] шалыпкын чорудуп турар. Совхозтуң механизаторлары [illegible].

Совхозтуң тараажылдары эрткен неделяда Чаңгыс-Хаяга [illegible]. Совхозтуң [illegible] шалыпкын ажылдап турар.

К. ТУЛУШ.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

[illegible] ның херээнге Силерниң бердингенинер, ядролуг халаптың кыжанмышкынын чаалдадырынче угланган Силерниң күжениишкиннер меңээ билдингир. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглаарындан Совет Эвилели он[illegible] [illegible] Силерниң медеглелиңерни Индия чүүлдүг деп үнелээн. [illegible] ры КНО-нуң Уставын үрээни, кижи төрелгетенге улуг кем-буруулуг үүлгедиг болур деп чарлаан КНО-нуң Кол Ассамблеязының резолюциязын эрткен чылын Совет Эвилелиниң деткээнин [illegible] лыг-дыр. Ядролуг чепсеглениишкинниң дужүрерин боттандырарынга чедир ядролуг чепсекти [illegible] ону ажыглаар деп кыжанмышкынны моон соңгаар хоругдаар негелдени ол резолюцияда база айыткан. КНО-нуң чепсеглениишкинниң дужеринге тураскааткан ниити түскай сессиязының үезинде болгаш өске-даа чугаалажымышкыннарның үе[illegible] чедип алдынмаан-даа болза чепсеглениишкинниң дужүрер талазы-биле чугаала[illegible] улуг күрүнелер моон соңгаар-даа [illegible] дээрзинге идегеп турар бис. Илегежир чорукту быжыглаарынга болгаш халап кы[illegible] ринге идеглиг капдыг-даа хемчегге илиг деткимчени Индия болгаш кайа-даа каттышпас күрүнелерниң шилтилежилгези көргүзер апаар.

Чепсеглениишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрерин, ылангыя ядролуг чепсеглениишкинниң дужүрерин чедип алырынче угланган КНО-нуң күжениишкиннеринге Индия кезээде идеп-[illegible] көргүзүп келген. Чепсеглениишкинниң [illegible] биле сөөлгү сессияга элээн хөй саналдарны киирген бис, [illegible] тары бирги чергениң чугула, кол ужур-дузалыг деп бодаар мен. Оларга дараазында чүүлдер хамааржыр:

— ядролуг чепсекти ажыглаарын хоруур дугайында [illegible];

— ядролуг боо-чепсектерниң, немей бүдүрбезин, оларны бүдүрерин бүрүн соксадыры;

— ядролуг чепсектиң шенелделерин түр када доп-дораан соксадыры.

Ол шупту айтырыгны эчизинге чедир, бүгү күрүнелерге таарымчалыг ыылдыр шиитпирлээринге бо саналдарны үнелээн болдуруп болур деп бодаар мен.

Чепсеглениишкинниң дужүрер айтырыг-биле чергелештир, амгы үеде делегейниң мурнунда шыңгыы, коргунчуг өске айтырыглар база туруп турар. Ол айтырыглар ядролуг халаптыг кыжанмышкынны ышкаш, коргунчуг бодалды болдурбайн турар-даа болза, хөгжүп орар чурттарга кедизинде барып [illegible] болуп чайык. Бот-догуннаан аныяк [illegible] чоруунуң болгаш амыдырал[illegible] бистерниң шыңгыы сагыш човаашкынывысты болдуруп. [illegible] киинерни бистерден пегеп турар айтырыгларның бирээзи болуп турар. Иштики кулаавырлары, техниктиг болгаш эргелел кадрлары чедишпес болган уржууда хөгжүлдези бергедээн хөй чурттарже даштыкыдан салдарны болгаш ыйымныкыны кылып турар. Берге байдалда турар ол чурттарга дузалаар төлээде, делегей шинтележилгезиниң тала[illegible] [illegible] за дем каттыштырган дээштиг хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Бистерге айыылдыг кыжанмышкыннарлыг болгаш бистиң мурнувуска тургузуп турар айтырыгларны тургузуп гурар шилчииникинниг берге үе-чадада делегей чурттап турар-дыр. Ону мидыг-дыр дээрин дыка берге-даа болза, ол дээрге аргаларнын үези база болуп турар. Амгы болгаш келир үеже төөгүден базымны кылып турар бис дээн Ленинниң сөстерин сактырга-ла четчир ийик.

Улуг болгаш найыралдыг чоннуң удуртукчузу, бистиң чаагай сеткилдиг, эргим өннүүвүс Силерге хүндүткелиисти илергейлээринге меңээ бердинген арганы ажыглаар бодай-дыр мен, дээрги Президент. [illegible] Силерни бистиң холбаштырган хөй талалыг харылзааларывыстың кол архитекторларының бирээзи кылдыр санап, билип турар. Делегейниң дүшкүүрлүг чорууну чымчадырынче угланган мөгаг-шылаг чок күжениишкиннерин [illegible] кылган Силер.

[illegible] тургустунганының 60 чылын Силерниң чурттунар бо чылын демдеглээр. Октябрь революциязынын бежен чылының байырлалынга киржир алдар меңээ таварышкан турган. Силерниң [illegible] чылда төрүттүнгенимге чоргааржылын чорааныш мээң бичимде ачам меңээ чугаалаан, ынчаарга Силерниң революцияларны төөгүнүң чы[illegible] дыр мээн ачам үнелеп чораан. Силерниң шүлүкчүнер Гютчев мынча деп чугаалаан: «Делегейниң салымчазын шиитпирлээни, демисешкен кижи черзе буянныг боор». Бо стол артында олурганнарның аразында хөй кижилер төөгүнүң херечилери-дир — олар дээрге, Совет Эвилелиң тургузарынга киришкен болгаш агрессиядан ону камгалаан [illegible] салгакчылары-дыр. Оларның-биле кады — Махатма Гандиниң болгаш Джавахарлал Неруну салгакчылары, олар боо-чепсек чокка империяга удур демисешкен болгаш эрте-бурунгу [illegible] хостугаа чедирип келгеннер. Ол улут кижилериң бисте хайырлаан мерген угаанын болгаш кү[illegible] кижи терелгетенниң чаагай келир үези дээш эмнисейир дээн чазыны [illegible] дыр-биле кадагалаар бис.

[illegible] лар болгаш дээрги!

СЭКП [illegible] секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Мындаагылар Леонид Ильич Брежневтиң,

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Мындаагылар Николай Александрович Тихоновтуң,

мында олуржуп турар хүндүлүг совет хамаатыларның кадыкшылы дээш.

Хүндүлээчел совет улусту чаагай [illegible] дээш.

совет-индий найыралы дээш [illegible] тур мен.

* * *

Л. И. Брежневтиң болгаш И. Гандиниң чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Душтешки шаалаага эжелиг, найыралдыг байдалга болуп эрткен.

(СЭТА).

Автономнуг республикаларның хүнү

КАРАКАЛПАК АССР

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга белеткел-биле холбаштыр Тывада автономнуг республикаларга тураскааткан [illegible] кежээлер болгаш [illegible] «Найырал эжээ» чорун турар. Бир неделяны кайы-бир автономнуг республикага тураскааан. Сентябрь 20-ден 26-га чедир Каракалпак АССР-ниң хүннери, ооң дугайында кыска тайылбырны бердивис.

Республика 1932 чылдың [illegible] тургустунган. Узбек ССР-ниң составынга 1936 чылдың декабрь 5-те каттыжып кирген. 975 муң ажыг кижи чурттап[illegible] —Нукус (118,6 муң ажыг чурттакчылыг). Республикада 15 район, 14 ажылчын суур бар.

Бүдүрүлге продукциязының саңгарарының болгаш чугула кылыгларның кол хевирлериниң бүдүрүп үндүрүлгезиниң 1981 чылда планы хуусаазындан эрте күүсеттинген. Үлет[illegible] 1980 чылдыынга деңнээрге, машина тудууда болгаш металл болбаазырадыр кылырында 8,5 хуу, тудуг материалдарын бүдүрериңде 3,3 хуу. [illegible] бүдүрелгезинде 8,2 хуу өскен. 1981 чылда 132,9 муң тонна хөвенни, 27,6 муң тонна үнүш үзүн, 0,8 муң тонна әътти бүдүрген болгаш 3,4 муң тонна балыкты туткан.

Каракалпакияда 41 колхоз бар, оларның 5-и балык ажыл-агыйлыг база 106 совхоз бар. 1981 чылда республиканың кодээ ажыл-агыйы культураларының ниити шөлү 313,1 муң га, ооң 133,7 муң газы — хөвеңнин, 80,0 муң га чери—тарааның, картофель болгаш ногааның—11,7 муң га, виноградтың—0,3 муң га, мал чеми культураларының 86,9 муң га черге турган.

Эрткен чылын республика күрүнеге 428,2 муң тонна хөвеңни саткан. Га бүрүзүнден ортумаа-биле 32 ц. хөвеңни алган, эрткен чылдың эгезинде мыйыстыг бода мал 305,4 муң баш турган (ооң иштинде инек 115,6 муң), ошку болгаш хой—583,2 муң, хаван—13,4 муң баш. 1981 чылда 21,9 муң тонна әътти, сүттү—128,8 муң тоннаны, дагаа чуургазын—40,6 млн. борбакты, дүктү—2165 тоннаны бүдүрген. Капитал салыышкыны 272 млн. рубль чедип, мурнуку чылга көөрде 5 хуу өскен.

[illegible] чедириглезе чылда 13,643 муң рубль чедип турар.

1980-1981 өөредилге чылында Т. Г. Шевченко аттыг күрүне университединге 5807 кижи өөренип турган. Техникумнарга болгаш оон-даа өске [illegible] — 17.288, профтехучилищелерге — 13619, ниити билиг школаларынга 264,8 муң кижи өөренген. Эрткен чылын [illegible] ортумак өөредилге черлери 670 дээли эртемниг, 4926 ортумак эртемниг специалистерни доостуруп үндүрген. Эмчилерниң болгаш ортумак эр[illegible] [illegible] өзүп турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Бөгүн—Мали Республиканың национал байырлалы—Хамаарышпас чоруктуң хүнү

«ЁЗУЛУГ АФРИКАН НАЙЫСЫЛАЛ»

Малиниң «Агаар хаалгазындан» — Сену аэропортундан найысылалга чедир машина-биле кап-ла минута чоруур. Маңгыг борбак арыг дейдан ылган бажыңчыгаштар, сепелге мастерскаялары, администрациятиг бажыннар-биле доораан-на солуттуна бээр. Ол дээрге—хоорайның чаа районнары — Бадалабугу-дур. Нигер хемни кежир туткан улуг көвүрүгге машина чедип кээрге, хемниң өске талазында, төп [illegible] келир. Көвүргүнүп оң талазында «Амитье» дээр оң алды каът аалчылар бажыңы—Малиниң найысылалдың чаа тудуглар ының бирээзи. Малиниң найысылалы делегей ужуражылгы конференцияларның, [illegible] [illegible] дарларның болгаш симпозиумнарның болур чери апарган.

Барыып Африканың колонизациязының үезинде 1882 чылда француздар эжелеп алган турган Бамако 1920 чылда Француз Судан дээр административтиг төп болган. 40 чылдарда хоорайга колониалдыг ёзу-чурумга удур удурланышкынның политиктиг шимчээшкинин калбарган, ко[illegible] удур [illegible] 1960 чылдың сентябрь 22-де национал хамаарышпас чорукту чедип алырынга чугула рольду ойнаан Судан эвилел партиязы тургустунган.

Оон эгелээш Бамако хамаарышпас чаа африкан күрүнениң найысылалы болу берген.

[illegible] демократтыг тулуушкунунуң оруун шилип алган чурттуң политиктиг, экономиктиг, садыг болгаш культура төвү болу берген. Бамако шапкыны-биле хөгжүп эгелээн. 1958 чылда ол 76 муң чурттакчылыг турган болза, ам оон чурттакчы [illegible] муң кижи ашкан. Найысылал[illegible] [illegible] да чиик, химия болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң чаа-чаа бүдүрүлгелери [illegible]. Национал индустрияның ун[illegible] [illegible] аныяк республикага социалистиг дем каттыжылгазының чурттары улуг дузаны чедирип турар.

Бамакону «ёзулуг африкан төп» деп адап турар. Чүге дээрге ол диптиң өске найысылалдарынга бодаарга, амыдыралдын африкан тургузуу, [illegible] хевээр арткан.

Хууда секторну хөгжүдеринче угланган чазактың чорудуп турар политиказы Бамаконуң ниити хевиринге [illegible] чедирип турар. Фермалар, камгалал компаниялары тургустунуп, магазиннер, дүнеки клубтар болгаш барлар ажыттынып турар. Найысылалдың [illegible] баш сукпас, чүге дизе эрткелезини дыка аар. Европа чурттарының найысылалдарында нептеревээн автомашиналар модельдерин кижи бо-за көөр. Буржуаз амыдыралдың ындыг байдалдары турзадаа, Бамаконуң бай чурттакчылары безин амыдыралдың чаңгыыкан [illegible] солуурун кузевейн турарлар.

Малиниң найысылалы хөй-хөй чурттар-биле харылзаалыг. Бамако Ашхабад-биле [illegible]. Совет [illegible] ның ажылчы чорааның делегациязы эрткен чылын Бамакога чораан, а Малиниң [illegible] чоокта чаа Ашхабадка келгеш барган.

Совет Эвилелиниң дузазы-биле Бамакода Чөөн Африкада эң улуг спорт комплекстериниң бирээзи болур «Олимпиада» [illegible] педагогика институду, административтиг школа, кодээ ажыл-агый техникуму, медицина училищези болгаш профессионал-техниктиг белеткел төвү тудунган. Интернационалчы хүлээлгезин күүсеттинмишаан, совет специалистер — эвилелдиг [illegible] хой-хөй республикалар [illegible] совет маги [illegible] ол [illegible] найысылалдың [illegible] болгаш [illegible] ажылдап турар.

«Бамаконуң совет башкылар ажылдап турар профтехучилище тудуунга [illegible] Ол мергежилди [illegible] болуп шилип алган [illegible] мен [illegible] мал [illegible] мен. Ооң бергелерни, шиитпирлээттинмээн айтырыглары ам-даа бар, ынчангаш [illegible] чаа тудуглалар [illegible] мен» деп, профтехучилище [illegible] бирээзи Амаду Думбия чугаалаар.

Н. КРЫВОШЕИН,
СЭТА-ның корр.

Бамако.

ГСДП-НИҢ УДУРТУЛГАЗЫНЫҢ ШИИТПИРИ

БОНН. (СЭТА). Бундестагка соңгулдаларны хуусаа бетинде чорудар дугайында ФРГ-ниң канцлери Г. Шмидтиң саналын Германияның социал-демократтыг партиязының партийжи чөвүлелиниң хуралынга деткээн болгаш ол соңгулдаларга партияны удуртур дээн кандидатын шиитпиринге холбаштыр сетиил ханымышкынын илергейлээн.

Хостуг демократтыг партия-биле ГСДП-ниң харылзаа[illegible] да тодаргайлаашкынның бо [illegible] дестагда чугаазында айыткаан дээш Шмидтке ооң четтиргенин ГСДП-ниң партийжи чөвүлели илергейлээн.

1980 чылда соңгулда мурнуунуң ааааашкыннарын хостуг демократтыг партияның удуртулгазының хөй коргуну күүсетпээн деп, резолюцияда айыткан. Ол партия амгы үеде канцлер Шмидтиң дужүрерин, ону Коль-биле солуурун ораалдажып турар. Шмидтиң саналдааны ышкаш, хуусаа бетинде соңгулдаларның үезинде соңгукчулар болгаш бистиң чурттувустуң мөөн соңгаары орууң тодаргайлаар апаар деп, документиде демдеглээн.

Экономика болгаш социал политика талазы-биле оппозицияның [illegible] саналдааны [illegible] тиг угланыышкыны [illegible] аар уржуктарын ажылчы чоннарга, пенсионерлерге онаап тырар апаар ийик деп, резолюцияда айыткан.

Социал-демократтыг коалицияның ажыл чорудулгазын, ылангыя Германияның федеративтиг Республиказының даштыкы политиктиг угланыышкынга ажыл чорудулгазын резолюцияда бедии-биле үнелээн.

Германияның социал-демократтыг партиязы чавыр[illegible] [illegible]. Чөөн болгаш Барыын чүгтүң аразында илереннир чоруку хандыкшыр ооң чайгылыш чокка туруп келген деп, документиде онзалап демдеглээн.

КУКУРУЗА «ОРАНЫ»

ПРАГА. Мурнуу Моравияда Ян Черны аттыг чехословак кодээ ажыл-агый кооперативи [illegible] кукуруза «ораны» деп адап турарда-даа чөптүг. Ында ол чугула культураны 1.200 гектарда тарып турар. Ол черниң тараажылары кукурузаның мал [illegible] киинзиге салып турарлар. [illegible] чилел институттарының эр[illegible] турган, олар бедик дүжүттерни чедип алыр аргалыг боол турар.

Кодээ ажыл-агый коопера[illegible] [illegible] ... ралын ажаап ап эгелээн. Гектардан-на 40 центнер үрезинни алыр ужурлуг. Ол чорук ажыл-агыйның 20 муң тонна ногаан массаны курлавырлаар аргазын бээр.

Кукурузаны калбаа-биле тарып, өстүрери кооперативтиң быжыг мал чем-сууруп тургузар болгаш мыйыстыг бода малды өстүрер аргазын берген. Беш чылдың төнчүзүнге чедир кооперативтиң малынга барык бүдүн-чартык муң инек немежир болгаш киштизи-биле дөрт муң ажыг мыйыстыг бода малдыг болур. Ол чорук ажыл-агыйның чылдың-на күрүнеге 1.100 тонна инек әъди садар аргазын хандырар.

Софияның ол институду — [illegible] агый талазы-биле эртем шинчилелдерн кылыр төп чери боол турар. Ооң коллективиниң тывкан чүүлдери улус ажыл-агыйынга улуг ажыктыг боол, даштыкыда даа дыка үнелелин турар.

Херзүн курлавырларын [illegible] үрелир чорукка удур демиселге, ылангыя дүжүттерни баш удур программаларынга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Чижээ, ооң специалистери чигир свекла-зынын, таакының, ногаа культураларының, виноградтың, тарымал тооруктуң, соянын ду[illegible] [illegible] [illegible] ачылында дыка бедээн. Ко[illegible] соолгу чылдарда ап турары [illegible] «ЕУР-га кукурузаның программа ёзугаар айыткан ду[illegible] [illegible] ла беттанышкынының дөрт түңнели боол турар.

Чээрби чылдың иштинде [illegible] ли — херзүн курлавырларының Болгарияда эң баштайгы картазын институтта тургускан. Амгы үеде агроүлетпүр комплекстери шуптузу [illegible] зүмүн айыткан карталыг апарган. Агроүлетпүр комплекстериниң шуптузун хаара туткан агрохимиктиг хандырылгазының автоматтыг системазы чурттуң кодээ ажыл-агыйынга кайгаар-даа аажок улуг ужурдузалыг боол турар.

Улуг революцияның тип [illegible] сүт ажылын сайзырадырының [illegible] угландырып эгелээн. Бо хүннерде сүт ажыл-агыйы республиканың [illegible] түскай болгаш бедик хөгжүлделиг адыры апарган.

Чүгле амгы беш чылда безин мелиораторлар 12 миллион гектар мал одары шөлдерин сүг-сүгтат-биле хандырар [illegible] Оон түңнелинде чуртта сүгтаттыг болгаш сүг[illegible] шынааларының ниити шөлү 84 миллион гектар болу бээр.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БҮДҮРҮЛГЕНИ САЙЗЫРАТПЫШААН

БУДАПЕШТ. Венгрияның машина кылыр үлетпүрүнүң эң улуг бүдүрүлге черлериниң бирээзи «Ганц-Маваг» завод бүдүрүлге структуразын сайзырадырының калбак программазын боттандырып эгелээн. Келир беш чылда ооң кылып үндүрүп турар чүүлдериниң ассортиментизи барык 40 хуу чаартынар. Нефть[illegible] сайзыраңгай машиналарны болгаш дериг-херекселдерни, дүрген машинаар локомотивтерни, атомнуг энергетиканың [illegible] эгелээр. Бо чылын «Ганц-Маваг» заводка продукция бүдүрери барык 20 хуу көвүдээр.

[illegible] чаартыр талазы-биле программа [illegible] гия болгаш машина кылыр [illegible] [illegible] тиг таарыштырылганы [illegible] да олар идепкейлиг киржип турар. Дараазында чылдың төнчүзүнге чедир машина кылыр бүдүрүлге черлеринге ийи муң хире чаа хевирлиг кылыгларны бүдүрүп үндүрүп эгелээр.

ЭРТЕМ-БИЛЕ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

СОФИЯ. Помидорларның ар[illegible] [illegible] херзүнге кайы хире хемчеглиг чемненидилгелерни тоң[illegible] рил? Хорзүн дугайында болгаш дүжүттер программазының И. Пушкаров аттыг институдунга ажылдап кылыңган математиктиг модель ол бодуун эвес айтырыгга эр[illegible] [illegible] берип шыдаар.

САЙЗЫРАҢГАЙ АДЫР

УЛАН-БАТОР. [illegible] Моолдуң ажылчы [illegible] [illegible] профессионал байырлалы — Моол Арат республиканың сүг [illegible] [illegible] эрттирген.

Моолда сүгну аас-кежииниң болгаш таныктыг амыдыралдың үндезини деп санап турар. Ол шыктың чогунлаа карак четпес одар-белчиир шөлдери болгаш муң-муң гектар байлак черлер чүс-чүс чылдар иштинде куруг чыткылаан.

Аъш-чем программазының одуругларындан

АВТОПОЕЗДИЖЕ ОРУК

Горькийниң автомобиль бүдүрүкчүлери «ГАЗ-4301» деп хевириниң чүък автомобильдерин чогуур хуусаазында белеткеп кылгаш, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелериниң чугула негелдезин күүседиптеннер.

Чаа автомобильдиң кезектериниң техниктиг негелделерге долузу-биле дүгжүп турарын бүгү талалыг шенелделер бадыткаан. Даалга парын турган: аар-берге оруктарга автопоездиниң составынга ажылдаар аргалыг, 4,5 тоннаны чүъктеп шыдаар машинаны кодээ черлерге таарыштыр тургузар. Оон-биле кады заводтуң чартык чүс чыл төөгүзүнде бир-ле дугаарында ооң мотору агаар-биле соодар дизель болур ужурлуг турган.

Чаа хевириниң машиназын тургузар талазы-биле ажылдың эгезинден тура-ла коммунистер баштаапнар. Заводтуң парткомунуң шиитпирин ёзугаар кыттыжыышкынының хөй санныг салбырларынга болгаш албан черлеринге-даа инициативтиг-удуртулга бөлүктерин тургускан. Чогумна олар бүдүрүлге черин капчаар эде тургузарының хемчээлин болгаш угланыышкыннарын, коллективтиң шыдаар аргазын тодарадып, дузалал бүдүрүлгелерге даалгаларны доктаадып, эртем-шинчилел болгаш төлевилел организацияларының кылыр ажылдарын айыткаппар.

Амгы үеде горькийжилерниң кол сорулгазы — ажылчыннарның сацыц көвүдетпейн, бүдүрүлге күжүн улгаттыраары боол турар. Кол-ла курлавыр — бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар дериг-херекселдерни калбаа-биле ажыглаары болур. Чаа автомобильди кылып үндүреринге ажылдаар автомат-биле ажылдаар 400 шугумнарны тургузар. Оларны эң-не кыска хуусаада кылыры негеттинип турар. «ГАЗ-тың ол сорулганы күүседиринге оон күчүлүг эштери», хамыктың мурнунда ВАЗ болгаш КамАЗ дузалажыр ужурлуг. Ынчалза-даа кол чүък горькийжилерге оналжыр апаар.

Чаа автомобильди бүдүрүп үндүреринге белеткелче бир дугаарында инструментальщиктер эгелеп киргеш, «Чаа автомобильге чагыгларны — чогуур хуусаада болгаш бедик шынарлыг күүседир дээш» социалистиг чарыштың эгелекчилери болганнар.

Автозаводчуларның ажылчын хоорайның дыка хөй кунн-ажылчы коллективтериңде деткиир, ээлч-бүрү дузалы кергүзүп турар. Чижээ, «Промстройпроект» институдунга баштай кап-ла сапны объектилерин төлевилээрин дааскан турган. Ынчаарга ол институттуң коммунистери автозаводчуларның тулуушкуну-биле чедишкиниң капы ажылдажыргының барымдаалап көргеш, ниити тудуг ажылдарын шуптузун чогуур документилер-биле хандырар деп шиитпирлээннер. Ынчаар ажылдаарга, херек шапкынчылыр аппары тодарган.

Горькийниң заводу — кодээ транспорт чүүлдериниң бээр кол чер боол турар. «ГАЗ-53А» деп чүък автомобили болгаш «ГАЗ-53Б» деп самосвалдар амгы үеде колхоз болгаш совхозтарның автопарктарының 70 ажыг хуузун ээлеп турар. Чаа кылып турар машина мурнунда хевирлерден шуут ылгалдыг болур. Автопоездиниң алыр чүъгү мурнундаазындан ийи катап артык хөй — 8,5 тонна болур. Ол автомобильге ылангыя часкы ол хар-чамныг үеде багай орук коргунчуг эвес, 125 аът күштүг агаар-биле соотунар дизельдиг мотор ооң мурнундагы машиналардан артыкшылдыг болур шынарын улгаттырып турар. Оон ангыда «ГАЗ-4301» дээр автопоездилерни ажыглаарга, чылдың-на он-он муң чолаачыларны хемнээр болгаш чүс-чүс муң тонна бензинни камнап алыр арганы бээр.

Комбайнны доктаадыны, соо саазында тараны кожазында шемчеп чорып турар чүък машиназынын хаарзадыче уравча кайы хире на-рыңның механизаторлар билир, чүге дээрге, оларның шимчээшкини «Нивага» азы «Колоска» бодаарга, дыка дүрген болган. Чаа «газ» тараа ажаап алыр техника-биле кожа ажылдаарынга дыка таарымчалыг: ооң шимчээшкин солуур коробказынын тургузуу шакта ийи-үш ле километр чоруур кылдыр база чогааттынган.

Чаа автомобильдиң шенелде хевирлери чурттуң оруктары-биле хөй миллион километр черни эрткен. Горькийниң «Нива» болгаш «Голмачевский» совхозтарының механизаторлары оларны ажылдаар херек кырында шенеп көргеннер. Чаа техникага эң сонуургалдыг ол шенелделерниң бодалы чаңгыс-ла: ындыг машиналар [illegible] [illegible].

В. ПОПОВ,
СЭТА-ның корр.

Горький.

БӨДҮҮН ИЗРАИЛЬДЕРНИҢ КИЛЕҢИ

АММАН. (СЭТА). Израиль шериглериниң Ливанга кем-буруулуг халдаг үүлгедиишкиннеринге удурланыышкынның илередириниң массалыг, хөй кижи киржикчилиг чыскаалдары Израильдиң дыка хөй хоорайларынга болгулаан. «Террористер болгаш өлүрүкчү Бегин соксазын!», «Шарон—бичии уруглар өлүрүкчүзү!», «Фашизм турбас ужурлуг!»— дээн кыйгырыглар туткан чүс-чүс кижилер израиль премьер-министриниң турар бажыңын хүрээлеп алгаш турганнар. Чыскаалганнарның аразынга парламент депутаттары база турган болгаш, олар израиль чазактың доп-дораан дужерип, палестин болгаш ливан улустарга удур кем-буруулуг үүлгедиишкиннерин шуут соксадырын шынзыдып-биле негеп турганнар.

[illegible] киржикчилерин тарады сывыраар дээш карак чажы төгүлдүрер хевиг частыр чүүлдерни болгаш [illegible] ажыглап турганнар.

Американың Каттышкан Штаттарының Филадельфияның, Нью-Йорк, Чикаго болгаш өске-даа хоорайларының ядыы кварталдарының чурттакчыларының амыдыралының байдалы түреңги болгаш берге.

«Филадельфия инкуайрер» солуннуң бижип турары-биле алыр болза, кырган назылыгларның хөй нурууну аш-чүт амыдыралдыг. Олар аштап өлбезиниң хараазын бодап, ачыгдуза кадынкы дег черлерниң ажик-ааалгазын [illegible] черниң организацияларындан дилениp, бок төгер черлерниң иштинде чем артынчыларын уштуп ап чоруурлар.

«Дүне ийи шакта оттуп келгеш бодаар чүвем: кайыын, канчап чем тып чиирил» — деп, коргунчуг бодал деп бо чурукта углады берген кижи чугаалап турар.

Янзы-бүрү медээлер

БОТ-ТЫВЫНГЫР КИНО ТЫРТТЫРЫКЧЫЛАРЫ

Сөөлгү чылдарда бот-тывынгыр кино тырттырыкчыларының ажылы элээн көскү апарган. Спорт болгаш көдээ ажыл-агый темаларынга кино тырттырарынга хандыкшылдыг авторларның документалдыг болгаш өске-даа фильмнерни школаларга, ажылчын коллективтерге болгаш чурттакчылыг черлерниң клубтарынга көргүзүп турар.

Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» совхозта «Объектив» фотокиноклубта кино тырттырарынга хандыкшылдыглар оон удуртукчулары В. Р. Евсеев (совхозта партком секретары), В. Р. Доржу (партия райкомунуң инструктору) эки фильмнерни тырттырганнар. Тураның № 1 школазының күш-ажыл башкызы В. И. Костенко бо талазы-биле чогаадыкчы ажылдарны кылып, кино тырттырар талазы-биле улуг хандыкшылдыг болуп турар. Мындыг эгелекчилер республикада каш-ла кижи болуп турары хомудаанчыг.

Бот-тывынгыр кино тырттырыкчыларының чогаадыкчы ажылын сайзырадырда тамыктың мурнунда материалдыг баазазы херек. Кино тырттырарынга сонуургалдыгларга чогаадыкчы ажылдаарынга тускай оран-бажың болгаш кинокамера, үн, чугаа бижидери, кинопленкаларга хереглээр химикаттар тывар талазы-биле бергелер таваржып турар.

Бот-тывынгыр кино тырттырыкчыларының ажылын улам ыңай сайзырадып, таваржып турар бергелерни ажып эртеринге республиканың эртем-методиктиг төвү бо талазы-биле тускай хемчеглерни алыры чугула.

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга хамаарыштыр, бот-тывынгыр кино тырттырыкчыларының Бүгү-эвилел конкурзун бо чылын чарлаан. Республиканың эртем-методиктиг төвү болгаш оргкомитет бистиң республикада бот-тывынгыр кино тырттырыкчыларының ажылдарының түңнелин үндүрүп, харын-даа [illegible]. Бүгү-эвилел конкурзунга идепкейлиг-биле киржир хемчеглерни алыр бодун деген бар.

М. ТАШТАНДИНОВ,
профоблчөвүлелдиң культмассалыг килдизиниң инструктору.

* * *

ДАЛАЙЖЫГА ТУРАСКААТКАН

Алдарлыг далай эжиндирикчизинге тураскааткан «Христофор Колумб» деп хөй серийлыг телефильмни итальян сураглыг кинорежиссер Альберто Латтуада [illegible] белеткеп эгелээн. Кинога тырттырыкчыларны, төп Америкага, Испанияга база Мальтага чорудуп, ону 1983 чылда доозары көрдүнген. Чеди серийлыг телефильмниң кол рольдарынга 30 ажыг актер киржир.

Чаа оран-чурттар ажыттарының соксаш дивес чуткулун, [illegible] чолдут кижиниң амыдыралын телефильмге көргүзер.

* * *

КИНОФЕСТИВАЛЬ

ПРАГА. Альпинистер дугайында кинофильмнер фестивалы Теплица хоорайда ажыттынган. Алды чурттуң [illegible] терн, оон иштинде Совет Эвилелиниң база, 25 кинофильмнерни көрүкчүлерге [illegible]. Фестивальдың программазында —сураглыг [illegible].

* * *

СОВЕТ ЛИТЕРАТУРА ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Совет литератураның болгаш орус база совет чурукчуларының чогаалдарының репродукциязының делгелгези Чехословакияның Карлово-Вары хоорайда ажыттынган. Ону ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылы, Улуг Октябрьның 65 чыл оюнга тураскааткан.

Уран чүүлдүң кижилери

Ам-даа ойназа

Сөөлгү чылдарда республиканың хөгжүм-шии театрының чамдык хоочун-даа, аныяк-даа [illegible] кинога тырттырып турары — бурунгаар базым, өөрүнчүг чүүл-ушкун. Кинога артист-ле бүрүзү ойнап шыдавас, ында шилиттинген кижилер ойнаары болгай. Бисте ам кинога ойнап болур дег артистер хөй. Ынчалза-даа тыва улустуң амыдырал-чуртталгазын, ажыл-херээн көргүскен кинофильмнер мынчага чедир барык чок боор турары хараадаанчыг. Сценарийин бижип тургузуп алыр болза, бисте ам романнар-даа, тоожулар-даа хөй апарган, а аңаа ойнаар артистер-даа четчир.

Кинолардан ойнап каапкан, ол талазы-биле арга-дуржулгазы элээн баян артистер бисте бар-ла болгай. Чижээ, театрның үндезилекчилери хоочун артистер Максим болгаш Кара-кыс Мунзуктар, [illegible], аныяк артистер Алексей Ооржак, Галина Мунзук болгаш өскелер-даа киноларда чедимчелиг ойнап турар. Ылаңгыя «Дерсу Узала» деп кинофильмде Дерсунуң ролюн Максим Мунзук тергиин эки ойнап бүүседипкеш, делегейде оон ады сурагжаан. Аңаа бис чоргаарланчыр бис.

Мен база-ла назынымның хөй кезиин уран чүүлге бараалгадып келдим. Каш кинофильмнерге-даа ойнап тырттырган мен. Ынчалза-даа назы дөгүй бергеш, ойнаарым [illegible] хараадаанчыг. Чүге дээрге кырган кижи аныяктар ролюн ойнавас, а ыңап-ла кырган кижиниң ролюн күүседир апаар. Бөрып-бөрып назы-хар дөгүй берген кижиге ойнаары база черле белен эвес боор-дур. Ынчалза-даа [illegible] киноларда ойнап кириштим. Чижээ, Чукотканың чоннуң амыдыралын көргүскен «Чекпенин изи-биле» деп уран-чечен фильмде [illegible] ашактың ролюн, дайын үезинде [illegible] жыл-херектерин көргүзүп турар «Эрте келген [illegible]» деп кинода [illegible] ролюн ойнаан мен. «Дөө ол эзр черге чүл ол?» деп уран-чечен фильмде Игнат Оюнның ролюн ойнаар кежиктиг болган мен. Ол роль мени эң берге болгаш нарын-даа болган. Игнат Оюн Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Тывадан барган эки турачы, ол ре чок читкен деп санадып турар.

Ол чогум ве чок читпээн, [illegible] хөлзүг-берге туткуушкун үезинде болгуп кезээнде чарылгаш, өске орус, украин [illegible] чоолашкан. Адак соолунде Тыва чуртунче ээп келбейн, Украинаның бир хоорайының чанында Днепр хемде паромод станциязынга ажылдап эртип каар... Кинода көргүзүп турары-биле алырга, Игнат Оюн дириг, хөрээн хөй орден-хавыяа каастаан кестүп кээр. Оон салым-чолу нарын болгаш эдептиг. Көрүкчүлерниң үнелели-биле алырга, ол тыва дайынчының ролюн база чедишкиниг ойнаан болдум. Ынчангаш ылаңгыя тыва рольдарга ам-даа ойнап көөр деп күзелим хайныгып чорур.

Н. ӨЛЗЕЙ-ООЛ,
РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи.

ҮЛҮҮН КИИРБИШААН

Бистиң республиканың Профессионал-техниктиг өөредилге эргелелиниң өөредилге черлериниң аразында көдээниң № 1 ортумак профессионал-техниктиг училищези хөй мергежилдиг тракторист-машинист кадрлар өөредип белеткээр талазы-биле көскү черни ээлеп турар. Ол училище тургустунганындан бээр бо чылдың октябрь төнчүзүнде үжен чыл болур. Бистиң республиканың үлетпүр, көдээ ажыл-агый, тудуг, транспорт адырларынга ажылдаар 5 муң ажыг тракторист-машинист кадрларны белеткээн.

Бо чылдар дургузунда оон өөредилге баазазы быжыккан. Амгы үеде оон өөредилге-бүдүрүлге баазазының доктаамал ажыглалында янзы-бүрү маркалыг улуг, биче 43 трактор, К-700 маркалыг күчүлүг 5 трактор, 15 автомашина болгаш өске-даа чүүл бүрү көдээ ажыл-агый техниказы быжыглаан. 1200 га тарылга черлиг ангылап берген. Сургуулдар оон 650 гектарынга чыл бүрүде кызыл-тас тарып, өстүрүп турар. Оон дүжүүн ажаагаш, күрүнеге дужаар.

Училищеде амгы үеде 20 өөредилге кабинеди, лабораториялар бар, ном-дептерлер, магнитофон, киноаппаратура болгаш өске-даа техниктиг дериг-херекселдер-биле чедимчелиг дерээн, көскү агитация карталарын, схемаларын, чуруктарын кылган. Кабинет, лабораторияя бүрүзүнде олар бар. Ынчангаш училище ол бүгү чүүлдерни чедимчелиг ажыглаар өөредилге-кижизидилге ажылын экижидерниче улуг киирзилгезин салган.

Амгы үеде оон башкы кадрлары янзы-бүрү адырлар-биле дээди эртемниг кижилер. Училищеде оваашкан ажылынга 20, харын-даа 30 чыл ажыг ажылдап, бедик мергежилдиг, дуржулгалыг апарган башкылар бар. Оларга төөгү башкызы П. М. Муренков, биология башкызы А. И. Гончарьева, агрономия башкызы В. П. Нагорицын, көдээ ажыл-агый машиналарының башкызы Л. Г. Шибина болгаш өскелер-даа хамааржыр. [illegible] быжыглаан, ону практика-биле холбаар анга дуржулгалыг мастерлер С. Т. Бегзи, И. Т. Дамба, С. Х. Аракчаа болгаш өскелер-даа хөй чүүлдерни кылып турар.

Ол училищеге ам барык 20 [illegible], шанчал-магадалдыг ажылдап келген коммунист-кижизидикчи башкы Э. И. Лопсанның дугайында магадалдыг сестерин чугаалап болур. Ол [illegible] бажыңының чөвүлелин доктаамал удуртуп, оон ажылын дээштиг болдурар, хоорайның хөй-ниити организациялары-биле сырый харылзааны тургузар дээш билиг-мергежилин харамнанмайн, ак сеткилдиг ажылдап турар. Чөвүлел сургуулдарның культура-массалыг ажылын киирзилгейлиг төлүнде тургускан.

Түс-түс кружоктар, бөлүктер аразында эки өөредилге, сагылга-чурум дээш чарыш калбарган. Спорт-массалыг ажылды экижидер сорулга-биле спорт шөлүн дерээн. Оон ажылын дуржулгалыг башкы С. Х. Аракчаа удуртуп, башкарып турар. Ында хүреш, биатлон, волейбол, боолаар секциялары [illegible] ажылдап турар.

[illegible] социалистиг деткиириниге социалистиг чурттарже туристиг аян-чорук, курорттарга дыштаныра көскү черни ээлээн. Чижээ, бо чылын 8 кижи Венгрияже турист-биле чорааш, а 6 кижи Геленджикче дыштангаш келген. Оон [illegible] Тайга станциязында, а чайгы дыштанылга бажыңы Дус-Хөлде кылган. Ол бүгү культура-массалыг хемчеглер өөредилге-кижизидилге ажылын экижидеринге деткимчени берип келген.

Училищени 1969 чылдан бээр ортумак профессионал-[illegible] эзе тургусканы оон өөредилге-кижизидилге ажылын экижидеринге улуг дузалыг болган. Оон доозукчулары ам техниктиг тускай мергежил чедип алыры-биле черделешти тир ортумак школа доосканы хереглелии база холга алыр аргалыг болган. Училищеге чедишкиниг доосканр сургуулдар өөредилгезин чурттуң дээди өөредилге черлеринде уламчылап турар. Чижээ, сөөлгү чылдарның доозукчуларындан Роман Серен-Чимит Улан-Үдэ, Сергей Рудницкий Иркутск, Сергей Байыр-оол Чита хоорайларның көдээ ажыл-агый институттарынга эки өөренип турарлар.

Училище болгу [illegible] чоргаараныы турар. Оларның аразында, шылгарал, төлептиг чоруу-биле чоннуң улуг хүндүткелин чедип алган мурнакчылар, хөй-ниити ажылдакчылары эвээш эвес. Чижээ: Каа-Хем районунуң эр-сураглыг механизатору Иван Ситников, мурнакчы механизатор Донгак Делег-оол, Көдээ ажыл-агый министерству [illegible] Хертек Чаш-оол, республиканың Профтехөөредилге эргелелиниң улуг инспектору Монгуш Кызыл-оол, Балгазын ортумак школада башкы Николай Михайлович, эт-сураглыг саачы Людмила Даньшина болгаш өскелерни-даа [illegible].

А. ДАРЖАА.

МУЗЫКАЛЫГ БАЖЫҢ

Мөңгүн-Тайга районунуң төвү Мугур-Аксы—алаакы суур, үстүкү суур деп ийи чарылган. Ону Мугур хем ангылаан. Алаакы [illegible] улуг ак бажың онзаланып көстүр. Ол болза, ында уругларның музыка школазы-дыр. Ону ук черниң улузу «музыкалыг бажың» дижир. Иштинге кирер бөрге хаңазын, дээвиреи чугайлап каан: стол, сандайлары чаа, класстар бүрүзүнде, залда көскү агитация материалдарын дазып каастаан. [illegible] улуг шөйбек чалыгаадыы чаттыг, чырык аяа келген аалчылар магадаар.

Ында 126 кижи өөренип турар. Тускай эртемниг тос башкы келир үезин бичии хөгжүмчү салгакчыларын белеткээр дээш күжүн, билиин харамнанмайн ажылдап турарлар. Оон директору коммунист Демир-оол Комбуевич Салчак ол школаның башкылар коллективи-биле ада-иелерниң харылзаазын быжыг тудуп турар.

Мугур-Аксында уругларның [illegible] хомуз, баянның, хылдыг хөгжүмнүң болгаш үрер хөгжүмнүң оркестрлери, танцының, чурумгаң, ниити ырының салбырлары бар. Бо чылын ниитизиниң класс ажыткаш, 30 [illegible] ра тудуп, ыраажылар ниитиелелиниң эге организациязын тургускан. Ук классты Кызылдың уран чүүл училищезиниң бо чылгы доозукчузу Айлана Алай-оол башкылап турар. Танцыңың салбырында 33 кижи. Оон башкызы Наталья Лопсан уругларга чаа, чараш танцыларны өөредип турар. Ол ышкаш ында хөй чыл ажылдаан башкылар В. Хертек, А. Хомушку болгаш өскелер-даа [illegible] берип турар.

Бо музыка школазы 12 кижини белеткээн. Кызылдың уран чүүл училищезинче кирген. Олар училищени доосканр [illegible]. Мугур-Аксы [illegible] Мөгэн-Бүрениң музыка [illegible] оын планнаан. Кызылдың уран чүүл училищезинде теория болгаш композиция салбырында өөренип турар Олег Иргит доосканр келгеге база бир чаа салбырны ажылдаар.

Бо чылдың майда ада-иелерге өөреникчилерниң отчёттуг концертин кылган болгаш районнуң Культура бажыңының [illegible] башкылары-даа, өөреникчилер-даа уругларны киржип, бот-идепкейин көргүзүп турарлар.

Мугур-Аксында уругларның музыка [illegible] Д. Салчак чүгле школаның ажылынга сундулуг эвес, харын идепкейлиг хөй-ниити [illegible]. Ол культура килдизиниң партия эге организациязының группоругу. Д. Салчак бодунуң билиин [illegible] билдип, солун-сеткүүл, номнар номчуурунга ынак. Кызылдың педагогика институдун [illegible]. Чон аразынга лекция, беседаларны номчуп, уран чүүлдү пропагандалаар [illegible] сөөлгү үеде улам күштелдирген.

Музыка школазының башкызы [illegible] га таарымчалыг байдалдарны тургузарының айтырыглары болгай эвес шиитпирлеттинген. [illegible] комитет болгаш партия райкомунуң талазындан эки көргүзүп турарын директор Демир-оол Комбуевич чугаалаар.

С. БҮРБЕ.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, Караганда областа «Чаа орук» совхозтуң механизатору И. И. Иванов уругларының уруглары Таня, Света-биле кады чугаалажып орары.

Г. ПОПОВТУҢ, В. ПЕТУХОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

ЭЭ ЁЗУ-БИЛЕ

Буковинаның бүгү-ле ыяш комбинаттары чурттарга бажыңнар одагалынга херегээр токпак белеткелин эгелей бергеннер. Бо бүдүрүлгелерниң дузазы-биле түс черниң энергетика курлавырларының [illegible] арга [illegible] гап. Ынйт болгаш камгалалыг чорукту шыңгыы тургускаарыдап [illegible] шымия курлавыры эвээжелейн турар. Одагарга ыяш ажыглаары моон-даа соңгаар [illegible].

ТВ

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер программазы: «Сагыштыг моортай», «Чажыттыг хомду». 9.25 — «Бистиң ырывыс, ужук-даа». Ю. Чичковтуң чогаалдарындан концерт. 10.10 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 11.10 — Бүдүрүлге гимнастиказы. 11.40 — Теледээлер. 11.45—16.45 — Чапсар. 16.45 — «Кижи — чер [illegible]». Дамчыдылганы «Известия» солуннуң хайгаарыкчызы А. Иващенко чорудар. 17.35 — Делегейниң [illegible]. Хар атлетиказа делегейниң болгаш Европаның чемпионады. Югославиядан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Теледээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Алкоголизм дугайында беседа. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң [illegible] министерствозунуң эргелел начальниги Э. А. Бабаян чорудар. 19.30 — «Аңдарган кур чер». Хөй серийлыг уран-чечен. 1-ги фильм. Күрүнениң орус музейиниң директору Л. Н. Новожилованың болгаш ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Б. С. Угаровтуң чугаалары. 22.00 — Бөгүн делегейде. 22.15 — 23.00 — Совет композиторларының лириктиг ырылары.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Совет күрүнениң үндезиннери болгаш эргелер. 8-ки класс. Социалистиг ниитилелде эрге-шөлээ болгаш мораль. 12.55 — Башкыга —музыка кичээли. 3-кү класс. 1-ги дамчыдылга. 14.00 — «Федор Трофимович болгаш өскелер-даа...». 5-ки дамчыдылга. 14.30 — Эрте-бурунгу Русьтуң уран чүүлү. 2-ги дамчыдылга. 15.00 — Д. И. Фонвизин. «Недоросль». 15.45 — Теледээлер. [illegible] чеп фильм. М. Шолоховтуң [illegible] аттыг романын [illegible] тургускан. 1-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Орус му-

15.55 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм: «Ырак ортулуктуң чажыды».

МОСКВАДАН

18.30 — «...Бо-ла болгай, хоорайлар». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Көдээниң ажылчыларынга концерт». Республиканың хөгжүм-шии театрының артистериниң концерти. 19.40 — «Аян төвү». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуңар, чаштар!» 20.15 — «Маадырлыг чорук». Немец-фашист шериглерни Сталинградка чанынга чылча шапканындан бээр 40 чылынга уткуштур. 20.45 — «Мээң төрүттүнген черимде». Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Роза угбай шуптузун эптеп каар». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. (ВҮР). 22.30 — Уран гимнастикага ССРЭ-ниң кубогу болгаш чемпионады. Ленинградтан дамчыдылга. 23.15 — 00.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Кайрат» — «Спартак». 2-ги кезээ. Алма-Атадан дамчыдар.

Спорт бистиң коллективте

ЧӨГААДЫКЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Бистиң [illegible] эң хөй өөреникчилерлиг улуг коллективтерниң бирээзи. Школаның амыдыралынга [illegible] эвээш эвес рольду ойнап турар. Чүге дээрге школачыларның кижизидилгезинге, күш-дамыр дадыгымшыкынынга спорт дузалаар, ол ажылдар аразында тудуш холбаалыг. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-дамыр культуразының болгаш спорттуң массалыг болуру улам ыңай күзүреп чугайында» доктаалында школаларга спорт ажылын экижидериниң, уругларны спортка хандыкшылдарын чүткүлдеп көрген. Ук доктаалда мынчаар айыткан: «Күш-дамырның сула шимчээшкинин, спорт болгаш туризмге киржир чоргу эң чоокку чылдарда-ла совет кижилерниң, ылаңгыя уругларның болгаш аныяктарның хүн бүрүдеги херегдели болу берген турзун дээш күш-дамыр культуразын болгаш спортту улам ыңай кезүрер талазы-биле практиктиг хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар... Ниити билиг школаларынга... күш-дамыр культуразы болгаш спорт талазы-биле кичээлден дашкаар база факультативтиг чыыжылдарны доктаамал эртирерин хандырар». Бо состер күш-культура башкыларының ажылынга хорт удуртулга болур тур. Коммунистиг партия, совет чазак күш-культура башкыларының мурнунга тодаргай сорулгаларны салып турар-дыр.

Спортчу секцияларже, спортче өөреникчи бүрүзүн хаара тудар дээш школаның директорлары, партия, профэвилел, комсомол организациялары бир демниг ажылдап турар. 1981—1982 өөредилге чылында бистиң школада [illegible] болгаш спорт ажылының деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, ол ёзугаар ажылдап келдивис.

Бо талазы-биле школаның күш-культура чөвүлели эвээш эвес ажылдаан. Күш-культура чөвүлели 16 кижи составтыг. Ында үстүкү класстарның өөреникчилери идепкейлиг киржип турар. Ону [illegible] чөвүлелиниң даргазы, Олег Богоянков футбол секциязын, Саша Тверезин спортту пропагандалаарын, Галя Фомина чиик атлетиканы харыылап турар. Эрткен өөредилге чылында спортчу 13 секцияга барык 500 хире өөреникчи хаара туттунган турган. Хоккей, [illegible], баскетболдуң, волейболдуң, футболдуң болгаш оон-даа өске секциялар ниити күш-дамыр дадыгымшыкы белеткелиниң 2 бөлүү ажылдап турган. Бо өөредилге чылында [illegible] база эгелеп турар. Спорт ажылынга ада-иелерни база киириштирип келдивис. В. Н. Лукин барык 10 чыл уламчыр баскетбол секциязын чорудуп келген. Үстүкү класстың өөреникчилеринден хөй-ниити инструкторларны белеткеп турар. Спортчу оюннарга (футболга, хоккейге, волейболга) өске школаларның, № 4 ГПТУ-нуң, педиститутуң, геология-шинчилел экспедициязының командалары-биле бистиң спортчуларывыс эш хуузун ужуражылгаларны кылып турар.

Бистиң коллективиниң мурнунда салдынган сорулгалар эвээш эвес. Спорттуң материал баазазын быжыглаары [illegible]. Школаның спортчу эт-херекселдерин хандылы чедишпес база өлгелерни чаартыры чугула. Школаның спорт залы, ылаңгыя кыжын класстарның күш-культура кичээлин эрттиреринге чангыс зал чедишпес, [illegible].

Бистиң [illegible] улуг школалар, өөредилге черлери бар-дыр. Ынчангаш ынаа спорт херекселдерин, [illegible] (прокатка) бээр станцияны организастаары таарымчалыг.

Спорт талазы-биле школага солун ажылдарны чорудуп болур. Бистиң школаның шефтери [illegible] тып, спортчу темаларга кежээлерни организастаары [illegible] турар. «Спорт Тывада», «Тываның сураглыг спортчулары», [illegible] оюннары», «Спортчулар Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде» деп темаларга дыштанылга кежээлерин болгаш «Хостуг шагның канчаар [illegible]», «Спорт бистиң хүн бүрү амыдыралывыста» болгаш оон-даа өске темалыг класс шактарын организастаарын планнап турар бис.

Школага спорт [illegible]. Спортту [illegible] долузу-биле хаара тудар, спортка ёзулуг-ла массалыг киржилгени чедип алыр дээш ам-даа хөйнү кылыр, хүн бүрү доктаамал ажылдаар апаар бис.

В. ЧУРУТО,
№ 14 школада күш-культура башкызы.

БИР ДЕМ-БИЛЕ

Бистиң школавыста күш-культура чөвүлели ажылын план ёзугаар чорудуп келген. [illegible] спорт талазы-биле бирги чыл [illegible] бистиң планывыс чогаадыг кылыр бис.

Спортчу секциялар ажылын эгелеп турар. Баскетболга, волейболга школаның бирги черни дээш маргылдааларны эрттиреринге белеткенип турар.

Футболга «Алдын күс» деп турнирни эрттирери бистиңде чаңчыл болган, удавас ол турнирге 4 класстан 10 класска чедир футболистеривис маргылдаар. Ол оюннарны школага эрттирери хоорайның бирги чери дээш маргылдааларга кол белеткел болур.

[illegible], хүлүр халымырынга, колье, граната октаарынга маргылдаалар база болгулаар. Эге класстарның өөреникчилери «Хөгжүт стартаар» деп маргылдааларга идепкейлиг киржирлер.

Школаның спортчу амыдыралынга болгаш маргылдааларга уруглар, оолдар күзелдиг-биле киржип турарлар. Секцияларга өөреникчилерни хөй-биле киириштирер, секцияларның ажылын солун болдурар дээш ук секцияларны чүгле күш-культура башкылары эвес, а үстүкү класстарның өөреникчилери, ада-иелер база чорудуп турар. Чижээ, бистиң эштеривис Саша Ооржак, Саша Тверезин, Галя Фомина болгаш оон-даа [illegible] инструкторнуң ажылын багай эвес [illegible].

[illegible] ГТО-нуң [illegible] херүжүлгаларынга киржиринге белеткенип эгелээн бис. № 2 школаның, № 4 ГПТУ-нуң, педиститутуң болгаш [illegible] командалары-биле эш хуузун ужуражылгалары солун эртип турар. Хоорай гарнизонунуң солдаттары бистиң школаның солун [illegible] дээрзин чугаалап берип турарлар.

Чоокта чаа эрткен чадаг чарыш хүнүнге бистиң школаның өөреникчилери (4—10 класстар) шупту киришкен. [illegible] Жени Маслова (4 класс), Руслан Мирошин (5 кл.), Таня Филиппова (6 кл.), Вова Демин (7 кл.), Рита Маргианова (9—10) олар хүндүзел бижиктер-биле шаңнатканнар.

А. КУВЕЗИН,
№ 14 школада күш-культура чөвүлелиниң даргазы, 10 класстың өөреникчизи.

КЛАЗЫВЫС

Эртен эрте гимнастика кылырынга, маңнаарынга мен школага өөренип эгелээн-не чаңчыгып алган мен. Спортка ынак кижи кадыг шыырак болур деп чүвени башкыларым-даа, авам, ачам-даа үргүлчү чугаалаар. Ол черле шын, аарыычал эвес, грипптевес болган мен. Өөредилгем эки, чүгле 4—5 демдектерге өөренип турар мен.

Класстар аразының маргылдааларынга мен эштерим-биле классывыстың адын дээш киржип келдим. Ылаңгыя маңнаарынга, бедиин халыырынга эки көргүзүглерлиг болуп турар мен. Бистиң класстың уруглары, оолдары спортчу секцияларда киржип турарлар.

ГТО-нуң 7 хевирлеринге бо чайын республика маргылдаазынга киришкеш, 300 метрге, 60 метрге маңнааш бирги черни алдым.

Т. ФИЛИПЬЕВА,
өөреникчи.

ЯНЗЫ-БҮРҮ ДУСТАР

Чер кырында бар барык бүгү дустарның хевирлерин Артемовскиде дус музейинде делгээн. Музейниң табличкаларында «экспонаттарга дээп болбас» дээрзиниң [illegible] «экспонаттарны аас-биле амзап болбас» дээн болза улам таарымчалыг-даа ышкаш.

Бо үнелиг чиг-эттиң, улус ажыл-агыйының дыка хөй адырларынга оон ажыглалының дугайында делгээн чүс-чүс чүүлдер тайылбырлап турар. Чаа музейниң «визит» карточказы база бар. Ол дээрге, ажикке сыңмайн барган улуг дус бузундузу. Эң ховар музейниң янзы-бүрү дустары-биле таныжылга оон эгелээр.

Эң-не биче экспонаттарның деңзизи харык чок — каш-ла грамм. Оон шарынында—аэросемге каарынга база четчир. Оон чанында шөйбексимээр бриккеттерде урул каан дустар. Ону малга бээр. Далай база хол дузун тып турарын тайылбырлаан рудниктер макеттерин, делгелгелерни музейде делгээн. Бойдустуң ала-чайгаар чаяаганы тоолчургу дурзулер хевирлиг монокристалларны музейден база көрүп болур. Оларның онзагай хевирлери көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырган. «ВНИИСОЛЬ» эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчылары янзы-бүрү дустар делгелгезин чыып, музейде делгээн.

И. СТОЛЯРОВ,
СЭТА-ның корр.

Артемовск.
Донецк область.

АГААР

Республикага болгаш Кызылга көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге кезек чаъстаар. Соңгу-барыын угланыышкынның хаттың дүргени секундада 5-10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 3-8, хүндүс 14-19 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Голливудта мексикан кижи» 9.30, 12.20, 17.10, 20.00, «Пентагон» 15.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Авай» 9.30, 11.30. «Сиернин-биле кады артар мен» 13.30, 15.00, «Ярослав Мудрый» 16.30, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кымыгаар» 15.00, 16.50, 18.50, 20.50 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-[illegible], секретариаттың 2-20-35, партийлиг амыдырал болгаш совет тургузуг килдыстарының 2-37-13, пропаганда килдызының 2-31-75, культура килдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдызының 2-21-47, үлетпүр килдызының 2-31-75, чагаа килдызының 2-41-27, информация килдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, [illegible] 2-32-75 телефонче долгаар.

Заказ № [illegible]

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгларының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01259.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 222 (12011) | 1982 чылдың сентябрь 23, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Я. АРАФАТКА ЧОРУТКАН БИЖИИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң адресинге Палестинаны Хостаарының Организациязының Күүскомунуң даргазы Я. Арафаттан чоруткан бижик келген, ында ол Бейрутта дескен палестиннер лагерьлеринге израиль агрессорларының кылганы хаңныг өлүрүкчү үүлгедиишкининиң дугайын дыңнадып турар.

Л. И. Брежнев харыы кылдыр Я. Арафатка дараазында бижикти чоруткан:

«Эргим эш Ясир Арафат!

Силерниң меңээ чоруткан чагаалар-биле сагыш-сеткилдиң ханы хараадаашкыны-биле таныштым.

Израиль агрессор Барыын Бейрутта ёзулуг-ла коргунчуг кем-буруушу үүлгедип, ында тайбың палестин чурттакчыларны — херээженнерни, чаш уругларны болгаш кырганнарны узуткап турар-дыр. Ол болза делегейниң нийти дайынының үезинде өске улустарга, оларның-биле кады еврей улуска удур гитлерчилерниң кылып турганы ышкаш, палестин улуска удур шак-ла ындыг геноцид-тир.

Израильдиң Ливанда үүлгедип турар араатанзыг чоруктарынга кижиниң утаа-медерели, сагыш-сеткили болгаш арын-нүүрү-даа удурланып үнүп кээр. Израиль удурткучулар ындыг үүлгедиишкиннерни кылыры-биле чүгле чүс-чүс чылдарда мыктыг боор келген делегей норма-чижектериниң болгаш негелделериниң эвес, харын оон-биле кады—боттарының-даа кижи болур овур-хевирин база калгаашкын кааптып турарлар-дыр. Палестиннер-биле кады делегейниң өске-даа бүгү улустары ол кем-буруулуг үүлгедиишкиннерни утпас болгаш Израильдиң чагырыкчы бөлүктерин [illegible].

Кем-буруунуң үүлгедикчизин [illegible], оон сүлчээзи—Израильди чөпсээзэш, оон хаңныг үүлгедиишкиннерин кылырынче ону ыдалаан кижилер ол үүлгедиишкин дээш харыысалганы база чүктээр. Бир эвес Вашингтон арбыттарга деткимчени кылыр, палестин шериг кезектериниң Бейруттан үнүп чорутканының соонда палестиннерни өлүрүп-чидирерин болдурбас дээрзинге—ооң-на Ак бажың мынчаар аазаан турган—бүдүрген кижилер турган болза, оларның ындыг бүдүрели ам палестин лагерьлеринде атып чыдар хан-да эти берген.

Эш Ясир Арафат, Силерниң-биле кады бистер муң-муң палестиннерниң болгаш ливаннарның айыыл-халапты өлүм-чидимге таварышканы-биле холбаштыр кажыыдап, аңаа удурланып турар бис. Бистер моон-даа соңгаар ындыг кем-буруулуг үүлгедиишкиннерни соксадыр болгаш агрессорну Ливандан үнүп чорууруңче албадаары дээш силерниң-биле кады шиитпирлиг демисежир аваар бис.

Хүндүлээл-биле.

Л. БРЕЖНЕВ.

ЮБИЛЕЙНИ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕКТЕРЛИГ УТКУУЛ

ССРЭ-60

БИР ЭП-СЕТКИЛДИГ ДЕТКЭЭН

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникти декабрь 18-те эрттирер дугайында москвачыларның эгелекчи саналын Тываның ажылчы чоннары ээн-биле чүүлдүгзүнүп деткээш, ол хүн эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаары-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ап турар.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮН БЕДИДЕР

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң ажыл-ишчилери 119 өг-бүле чурттаар бажыңны ажыглалга кирерринге белеткеп турар. Амгы үеде эргелелдиң алды бригадалары сөөлгү шевергелг ажылдарын кылырынче кирген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан коммунистиг субботник эрттирер дугайында москвачыларның эгелээшкининиң деткээн митинг чурттаалга бажыңының чанынга тудуг шөлүнге болган.

— Байырлалдарны күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуурунга совет кижилерниң чаагай чаңчылы болу берген. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн—хөй националдыг совет улустуң бузулбас эп-найыралының байырлалы. Ол улуг болуушкунга алдар болдурган коммунистиг субботникти декабрь 18-те эрттирер дээн москвачыларның эгелээшкинин бистиң бригаданың кежигүннери бир эп-сеткилдиг деткээн. Субботник хүнүнде бригада бүгү составы-биле бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнген—деп, шеверлекчи Т. Ч. Моңгуш саналынга чугаалаан.

Бригадирлер Л. Т. Мазина, В. Б. Борбак-оол митингиге сөс алгаш, найысылалдың бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилериниң патриотчу эгелээшкинин чүүлдүгзүнүп деткээш, социалистиг Төрээн чуртунуң чечектелиишкини дээш шеверлекчилер ол хүн шалыпчы ажылдаарын хүлээнген.

№ 48 тудуг эргелелиниң ажыл-ишчилери субботник хүнүнде эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдап тургаш, алды муң рубльдиң ажылын кылырын шиитпирлээш, ол болза аңаа хүндеи хөй болуп турар.

ДАГЖЫЛАРНЫҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Декабрь 18-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында москвачыларның кыйгырыын «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң дагжылары митингиге деткээн.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың республиканга эгелекчизи бо бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери субботник хүнүнде эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдап тургаш, дөрт муң тонна хөмүр-дашты казарын аазаан.

Митингиниң киржикчилери декабрь 18-те камнап алган электри энергиязы, кывар-чаар болгаш өске-даа материалдар-биле ажылдаар сорулганы салган.

Разрезтиң дагжылары юбилейлиг чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар. Субботник хүнүнге чедир бердинген даалгадан ажыр 10 муң тонна оваар чүүлдү херегленикчилерге бээрин дагжылар хүлээнген. Сөглээн сөзүн амыдыралга боттандырар бүгү-ле аргалар, курлавырлар оларда бар.

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

1982 чылдың сентябрь 22-де Кызыл районнуң төвү Каа-Хем суурнуң Культура бажыңынга партия, совет болгаш [illegible] дарыңның хуралы болган.

Сентябрьның нийти он хонуунда мал чемнерин белеткээр талазы-биле районнуң социалистиг чарыжының түңнелдери-биле топ зонадан мал чемнерин бүгү [illegible] нечеи [illegible] он хонукта 6,5 хуу хандырган Кызыл районга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, [illegible] болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме байырлыг байдалга тывыскан, делгереңгей чүве чугаалааш, моон соңгааргы сорулгаларга доктаагаан.

СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулуу тукту ап тура, моон соңгааргы сорулгаларга доктаап, шаңналды моон-даа соңгаар салбас дээш районнуң ажыл-ишчилери улам кызымак ажылдаар дээрзин бүзүреткен.

БИСТИҢ КОРР.

60 ТОННАНЫ

«Сүт-Хөл» совхозтуң төвү Суг-Аксының херээженнер чөвүлелиниң даргазы коммунист Шалдаан Ондар суурнуң агитквартираларын мал чеминиң белеткелинче сезоннуң эгезинден-не хаара туткан. Агитквартиралар ниитизи-биле 70 тонна сигенни белеткеп бээр даалгалыг. Ам бо хүннерге чедир агитквартиралар 60 тоннаны кылып белеткээш совхозка дужааганнар.

Агитквартира бүрүзү-ле 5 тонна сиген белеткээр планныг. «Долаана» агитквартира (даргазы Н. Ооржак) 11 тонааны, «Херел» агитквартира (даргазы С. Бүрүнмаа) 10 тоннаны, «Хүнчүгеш» (даргазы О. Уйнун) 7 тоннаны белеткээш, планын ажыр күүсеткеннер. Оон аңгы-даа агитквартиралар планын күүсеткеннер.

Б. ОНДАР.

Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң Кудук деп черде чаагай дүжүттүг кызыл-тастың ажаалдазын тараажылар доозуп турар. Ында комбайнерлер Игорь Копцев, Дагбыш Даржай баштайгы хүннерден эгелеп кызымак ажылдааш, боттарының сезон иштинде кезер тараазын ажаагаш, ам нийти норманы күүседир дээш шалыпкын ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) механизаторлар И. Копцев, Г. Овчаров олар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КРЕМЛЬГЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Совет-индий чугаалажыышкыннар сентябрь 20-де болгаш 21-де Кремльге болган.

Совет талазындан чугаалажыышкыннарны кылганнар: СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устинов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, ССРЭ-ниң даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев.

Индий талазындан: Индияның Премьер-Министри Индира Ганди, Индияның даштыкы херектер министри П. В. Нарасимха Рао, Премьер-Министрниң кол чөвүлекчизи Дж. Партхасаратхи, Премьер-Министрниң кол секретары доктор П. Ч. Александер, Индияның ДХМ-ниң даштыкы херектер талазы-биле секретары М. Расготра, Премьер-Министрниң экономика талазы-биле чөвүлекчизи А. К. Сенгупта.

Найыралдың болгаш боттарын билчиришкиниң байдалынга болган чугаалажыышкыннарның үезинде совет-индий харылзааларның кол айтырыгларынче, а ол ышкаш амгы делегей байдалының хөй айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны хамыы-биле солушкан.

Совет-индий найыралчы харылзааларның, тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге быжыы-биле үндезилээш, ийи чурттарның аразынга политика, экономика болгаш өске-даа чүүлдерниң талазы-биле чаагай үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың чогумчалыг бурунгаар хөгжүлдезин, а ол ышкаш ССРЭ-ниң болгаш Индияның удуртукчуларының 1980 чылда Делиге ужуражылгазының үезинде чедип алдынган дугуржулгаларның амыдыралга чедиишкинниг боттанышкынын сеткил ханыышкын-биле демдеглээн. Ол кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа калбартырынче болгаш ханыладырынче чүткүлдү, ийи чурттарның улустарының чаагай чорууга, Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының эрге-ажыктарынга бараан кылдыр ССРЭ-ниң болгаш Индияның делегей аренازынга дем-биле кады хөделиринин ийи талалар бадыткаан.

Бөө-чепсектерин эндере бүдүрүп турарының, дайын чорудуушкунунуң [illegible] тывылганының, идепкейлиг дайынче [illegible] агартаан милитаристиг айыылдыг доктриналарны чарлаанының түңнелинде делегейде дүшкүүрлүг чорукту айыылдыг кылдыр күштелгенинге холбаштыр сагыш човаашкынын делегей айтырыгларын чугаалажып кирген үеде илергейлээн.

Тайбың дээш база делегейниң дүшкүүрлүг чорууп чавырылдырар дээш демиселден артык чугула сорулга амгы үеде делегейде чок деп Совет эвилели болгаш Индия санап турар. Делегейде тургустунган амгы байдалда үениң кол негелдези — дайынче орууну дуглаары-дыр, ол негелдени күүседиринче бүгү күштер угланган турар ужурлуг.

Ливан, палестин болгаш өске-даа араб улустарга удур даштынындан деткиткен Израильдиң агрессиязын, Ливанның девискээринге Израильдиң хаңныг үүлгедиглерин чугаалажыышкыннарның киржикчилери шыңгыы буруу шапкан болгаш израиль шериглерни Ливандан дораан чугаа чокка үндүрерин негээннер.

Сентябрь 21-де Кремльге доозулган совет-индий чугаалажыышкыннарны кылганнар: совет талазындан—СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев.

Индий талазындан: Индияның Премьер-Министри Индира Ганди, Индияның даштыкы херектер министри П. В. Нарасимха Рао, Премьер-Министрниң кол чөвүлекчизи Дж. Партхасаратхи, Премьер-Министрниң кол секретары доктор П. Ч. Александер, Индияның ДХМ-ниң даштыкы херектер талазы-биле секретары М. Расготра.

Ийи талаларга сонуургалдыг чамдык делегей айтырыгларының талазы-биле санал, найыралчы байдалга санал-оналдарны солушкан.

Дайын кыжаныышкынынга болгаш бөө-чепсектерин эндере бүдүреринге удур, дүшкүүрлүг чорукту быжыглаар болгаш күш-ажылдарны дең эргелиг кады ажылдажылганы дээш демиселге ССРЭ-ниң болгаш Индияның улам күштелген дем-биле кады хөделиишкини делегей байдалынга таарымчалыг салдарлыг делегей политиказының чугула фактору болуп турарынга бар [illegible] бүзүрээшкинин илереткен.

Бөө-чепсеглерден хостаары, ядерлиг дайынның кыжаныышкынын чайладырынче угланган Совет Эвилелиниң чогумчалыг кужениишкиннерин, ылангыя ядерлиг чепсектерни мурнай ажыглавас дугайында ССРЭ-ниң [illegible] Л. И. Брежневтиң чагааызынга айтыткан ССРЭ-ниң хүлээлгезин И. Ганди бедик-биле үнелээн.

Азияда хевээр артып турар дүшкүүрлүг байдалга холбаштыр сагыш човаашкынын ийи талалар илереткен. Азия муңгаштарында девискээринге даштыкының шериг баазаларын тургузарынга, бүрүн эргелиг күрүнелерге шериг, политика болгаш экономика талазы-биле [illegible] кылырынга удур ССРЭ болгаш Индия туруп турар. Азияда дүшкүүрлүг чорукту бар олаглары узуткаарын, чаа олаглардың тыптырын болдурбазын, шиитпирлеттинмээн айтырыгларны политиктиг арга-биле, чугаалажыышкыннарның аргазы-биле таарыштыр шиитпирлээрин чедип алырынче, Азия диптке тайбыңның болгаш быжыг туруштуг чоруктуң эрге-ажыктарынга дүүштүр күрүнелерниң дең эргелиг кады ажылдажылгазының хөгжүдеринге идигни бээринче ийи талалар чүткүлүн бадыткаан.

Совет-индий ийи талалыг харылзааларның чамдык айтырыглары чугаалажыышкыннар үезинде база көрлүнген.

(СЭТА).

СОВЕТ-ИНДИЙ ДЕКЛАРАЦИЯГА АТ САЛГАНЫ

Совет-индий кады кылган декларацияга ат салыышкыны сентябрь 21-де Кремльге болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев болгаш Индияның Премьер-Министри Индира Ганди декларацияга ат салган.

Документиге ат салыышкынының үезинде олурганнар:

Совет талазындан — М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Пономарев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов.

Индий талазындан — Индияның Премьер-Министриниң үдеп келген бөлүүнге ажылдакчылары.

(СЭТА).

КРЕМЛЬГЕ БЕСЕДА

Сентябрь 21-де Кремльге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң Индия Республиканың Премьер-министри И. Ганди-биле ужуражылгазы болган.

Найыралдыг беседаның үезинде ийи талага сонуургалдыг айтырыгларның дугайын чугаалажып кирген. 1979 чылдың март 14-те хүлээп алган экономиктиг, садыг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың үр хуусаалыг совет-индий программазы болгаш 1980 чылдың декабрь 10-дагы ССРЭ-биле Индияның аразынга экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында дугуржулганың күүседиишкини тургузары-биле холбашкан айтырыгларны ол кижилер сайгарган. Ол ышкаш металлургия болгаш энергетика, атомнуг [illegible] талазы-биле чаа-чаа тудугларның кылырының совет-индий талаларның кады ажылдажылгазының келир үезин база чугаалашкан.

Н. А. Тихонов болгаш И. Ганди совет-индий чугаалажыышкыннарның болганының ужур-дузазын айыткаш, ол чугаалажыышкыннар ССРЭ биле Индияның бүгү талалыг кады ажылдажылгазын ийи чурттуң улустарының болгаш делегейде тайбыңның быжыглаарының эрге-ажыктарынга дүүштүр улам-на калбартырынга идиктиг бооп турар деп демдеглээннер.

* * *

Ол-ла хүн Индия Республиканың Премьер-министри И. Гандиниң совет делегациязы-биле ужуражылгазы Москвага болган. Совет-индий найыралдыг бо ынча [illegible] байдалында [illegible] чаңгыс эвес удаа хынаттынган. Ол найырал бүгү шылгалдаларны алдарлыы-биле тудуп эрткен болгаш чер кырынга тайбыңның айыыл чок чорукту хандырарының хереонге удут үнелиин үргүлчү бадыткап, ийи чурттуң улустарының үндезин эрге-ажыктарынга дүгжүп турарын ол ужуражылгазының үезинде демдеглээн.

Ужуражылгага ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов болгаш Индия Республиканың Премьер-министри И. Ганди чугаалашканнар.

И. Ганди-биле совет эш-[illegible] Совет Эвилелинге [illegible] республиканың [illegible] [illegible].

(СЭТА).

ХАЙЫРААН НОГАА

Дүвүренчиг медээ

Азык-чем программазын амыдыралга херек кырында боттандырар дээш республиканың булуң бүрүзүнде ажылчыннар шудургу ажылдап турар. Кедээниң тараажылары, болгаш ногаажылары «Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алыр!» деп бүгү-эвилел [illegible] ажаап ... Саратов областың улус депутаттарының эгелээшкининиң деткээн Бүгү-эвилелдиң кодээ Совединиң кыйгырыын республиканың бүгү чону-биле бир демей Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтуң ажыл-ишчилери чүүлдүгзүнүп деткээн. База ол ышкаш Садыг министерствозунуң база республиканың Херeглекчилер эвилелиниң ногаа ажаалдазынга киржир коллективтерниң ажылдакчылары изиг-биле [illegible] күүседирин хүлээнгеннер.

Ол-ла «Кара-Хаак» совхозка 47 гектарда капуста ажаап алыр. Оон ажаалдазынче ук ажыл-агыйың [illegible] баштайгы [illegible] Ортумаа-биле гектардан 200—250 центнерни ажаап ап турар. Ынчалза-даа ук ажыл-агыйда ажыл дээш эвес, шаптараазыныг уругтар бары чажыт эвес, а ооң ажаалдазын шалыпкынчылдыр үе даалаштырып келген.

Кыш кырлар артында эвес, кодаңда кирип келген. Эртен, кежээ соок улам дыңзып орар. А «Кара-Хаак» совхозтуң ногаажыларында байдал дүвүренчиг. Оон-биле капсырлаштыр ук ажыл-агыйда тараа ажаалдазы база түлүктээн.

Бо хүннерде совхозта 47 гектар капустаның чүгле чартыы ажааттынган болуп турар. Ниити байдал ында дүвүренчиг бейдалда турар. Баштайгы хүннерде ажыл [illegible] болгаш бүдүрүкчүлүг чорып турганын демдеглээри чугула. Совхозтан-даа, Садыг министерствозундан болгаш республиканың Херeглекчилер эвилелинден-даа ажылчыннар ийен, кейлиг киржип, ажылды элээн шуудады берген турган. Ол ышкаш транспорт хандырылганы баган эвес турганындан элээн дүжүт ажаап алдынган.

Сөөлгүлерде кежээ соок дүшкүрүнде ук ажыл улам шаң кыныныр байтык, дөвүнчүп батчан. База машина техниканың саны кыдыраан кезин күжү чорук эвес. Чамдык хүдээн алыр органнзациялар чүгле чүс тонна алган «бискe четчир» дээш келбейн баар таварылгалар бар. А капустаның чогуур үезинде ажаап алыр өйү эртип, частып, буступ турар. Ынчангаш ол капусталарны кайнаар-даа сайгарар ужуру тыппайн, арга чадаарда мал чеминге совхоз ажыглап эгелээн.

Ол ышкаш ооң дүжүдүн ажаап ап турарында чамдык четпес болгаш таарымча чок чүүлдер база бар. Ында ону ажаар тускай звенолар тургускан, машина-техниканы быжыглаан. Чамдык звенонуң кежигүннери шөлдүн дүжүдүмче кичээнгейни кошкаткан, шөлдү дүрген доозар дээш чамдык олуругларны ара каап турар. Ол ышкаш бузулган, чөзүлген капусталарны аңгылай чыыр ажыл чорбайн турар. Оон ынай ында ажылчыннар ажылче кээр шакты барымдаалавас, орайтады кээр, эрте чанып турары кандап-даа таарышпас.

Чамдык чолаачылар капуста чүдүрүп алыр дээш оруунда барымдаалавас, дорттан капусталарны чуура бастырып турар. Оон-биле кады шөлдерде капуста каттыр чангыс черге бөлүп, кышкы үеде мал чеминге ажыглаары-биле ону чыырын организаставаан.

Машина техниканың чедишпезинден чамдык звенолар-ның бажы, Бажыг-Баары [illegible] пуставарын суурнуң кадаттан «дургуннаан» инектери дойлап турары канчап-даа таарышпас. Чамдык кижилер машина келбесин ажыглааш, ажылга келбейн, ажылдың темпиизин сулаардып турар.

Ук ажыл-агыйда өске ногаа-ларның ажаалдазы капустазындан барык дөөредевес. Помидор, огурецтиң дүжүдүнү планда көрдүнгенинден үш-чок ажып турар. Ынчалза-даа ук айтырыг дүжүт дугайында эвес, өстүрген ногаа-ларны чидирег чок ажаап, кадагалап, чоңга чедирери бо-лур. Белеткел организациялары помидор, огурецтер сугар хаарчактарны баштайгы удаа бериp турган, сөөлгү үеде бербестей берген.

Он бирги беш чылдың нийти чылында республиканың ногаа ажаакчылары 9,7 муң тонна ногааны ажаар болгаш оон 1,5 тонназын күрүнеге садар хүлээлгелиг. Бо белен эвес сорулганы күүседиринге тывантиг улуг үлүгнү кара-хаак-чылар киирер. Ол ышкаш ону амыдыралга боттандырарынга чогуур органнар, ылангыя республиканың ногаа ажаар талазы-биле комитедин бүгү дузаны дораан чедирери үе негеп келген.

Т. КАРЫМА.

Хүнниң медээлери

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

«Ак-Туруг» совхозтуң салбырларында кышка белеткел ажылдары кидип туар. Совхозтуң ажыл-ишчилери кышка белеткел ажылдарын октябрь 10-га чедир кылып доозарын шиитпирлээннер.

Ак-Туруг салбырда малчыннар М. Сатаан-, Ч. Кенен, А. Опай кыштагларын септеп дооскаңнар.

Чаш-Тала ферманың кажааларын, бажыңнарын учётчик Д. Анчымааның удуртулгазы-биле саанчылар, ажылчыннар чорудуп турар. Ында саанчылар А. Кок-кыс, М. Олчакай, Ш. Анай, Л. Маадыр-оол олар септелгеге эки ажылдап турарлар.

К. КОМБУ.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

«Октябрь Революциязы» орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Николай Иванович Кулы[illegible]ин бригадазы эрткен сес айларда планнан ажыр 36 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген.

ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннинг ужуражыр дээш «Тыва кадээ тудуг» трестиң бригадалары социалистиг чарышта кодурлүүшкүнүг киржип турарлар. Чарыштың мурнанчыларының аразында № 585 КМК-ның хоочун бригадир Н. Н. Кудымовтуң бригадазы бар. Бригада 8 айларда 135 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр ужурлуг турган, херек кырында 171 муң рубльге күүсеткен.

Н. Кудымовтуң бригадазы бо чылдың март айдан эгелеп Бай-Хаакта сезоннуг ажылдаар туйбу заводунуң тудуунга ажылдап турган. Ук объектиниң тудуун олар барык-ла холдан үндүрүп дооскан. Ударьяс ону ажыглаалга киирерине белеткеп турарлар.

Амгы үеде бригада Самагалдайда ажылдаар кииреp школа тудуунга ажылдап турар.

Мурнанчы бригада юбилейлиг чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар.

С. ООН. Бай-Хаак.

Тывантиг [illegible] [illegible] [illegible]

Аъш-чем программазы — кижи бүрүзүнүң херээ

КУРЛАВЫРЛАРНЫ, БОЛДУНАР АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛААШ

СЭКП-ниң XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш Тожунуң ажыл-ишчилери күженишкинниг ажылдап турар. Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга боттарының үлүг-хуузун киирери-биле олар кандыг курлавырларны, болдунар аргаларны ажыглап турарыл? Он бирги беш чылдың ийиги чылының эрткен айларын тожужулар кандыг көргүзүглерлиг доозканыл? Ол болгаш өске-даа айтырыгларга харыылап бээрин журналист Куулар Аравчаа улус депутаттарының Тожу район Совединиң күүскомунуң даргазы Дунгар-оол Хүлер-оолович Моңгуштан дилээн.

— Бүгү совет кижилер ышкаш, бистиң Тожу районнуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа бадылаан Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш он бирги беш чылдың ийиги чылында кызымак, шудургу ажылдап турар — деп, Дунгар-оол Хүлер-оолович чугаазын эгелээн. — Бистиң район республиканың өске районнары-биле деңнелдешсе, агаар - бойдузунуң байдалы нарын, орук-чирик ырак-узак дээрзин билдингир. Найысылал-биле аргыжылга берге болуп турар чорук ажылга нарын байдалды тургузуп турар. Ынчалзажок партия обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, өске-даа удуртур органнар бистиң районче хүн бүрү кичээнгей салып, эргежок чугула чүүлдерни чорудуп берип, дузалап турарының ачызында, районнуң ажылчы чоннары бо чылдың баштайгы чартыында багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Эрткен кыш берге-даа болза, совхозтарның малчыннары шиитпириң малын кыштан хүр-менди аштырган. Ооң түңнелинде район шиитпир-биле чылда күрүнеге садар 250 тонна эъдинден эрткен айларда 190 тоннаны садып, планы 76 хуу күүсеткен, азы эрткен чылдың ол үезинден 4,6 хуу өзүлделиг болган. 230 тонна сүт планындан 220,7 тоннаны садып, 96 хуу боттандырган. Күрүнеге 140 центнер дүк садар турганы, ону 144 центнерге, азы 102,8 хуу ажыр күүсеткен. Ылангыя «Май 1» совхозтуң ажыл - ишчилери чартык чылда эът болгаш сүт садарының онаалдазын ажыр күүседип, эрткен чылдың ол үезинде турганынга деңнээрге, сүт садарын 11,5 хуу, эъттиң — 10,9 хуу көвүдедирин чедип ап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Чурттуң Аъш-чем программазын күүседири-биле мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедиринге эң чугула чүве — бажың чем баазазын тургузары. Ону барымдаалааш, амгы үеде районнуң бүгү ажыл-ишчилери шиитпириң малынга четчир чемнерни белеткеп алыр дээш шимченип ажылдап турар. Ол чугула кампанияда чүгле совхозтарның ажылчыннары, малчыннары эвес, харын район төвүнүң, суурларның албан организациялары черлери болгаш чурттакчы чону база хаара туттунган. Сентябрьның эгезинге чедир районда 3259 тонна сиген болгаш 3000 тонна хире силос белеткеттинген. Малга четчир чемни белеткеп алырының болдунар аргазы ажыл-агый бүрүзүнде бар, бо чылын оът-сигенниң үнгени мурнуку чыларга деңнээрге, эки болган. Ол-ла чүве күженишкинниң копкатпазы, ажылды мергежилдиг организастаары. Чемнер белеткелин мырыңай хар чагыже чедир чорудар сорулга салдынган.

Бо чылын күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының планныг онаалдаларын күүседириниң бүгү болдунар аргаларын ажыл-агыйлар ажыглап турар. Ээзээш санныг, аар деңзилиг мал саткаш, эът планын күүседир сорулга-биле чайгы семиртилгеже улуг кичээнгейни салган. Амга чедир дужааттынган мыйыстыг бода малдың ортумак дириг деңзизи 360 кг-дан кудулавайн, а шээр малдың 45 кг чедип турар.

Мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрериниң бир чугула курлавыры чоннуң хуузунда дузалал ажыл-агыйының хөгжүдери болур. Ону барымдаалааш, район чоннуң болгаш суурларның чурттакчыларының мал тударынга деткимчени ... оларга мал чемин белеткээр, сиген кезер черлерин ... бээрин болгаш ... кормну садарын организастап турар. Районнуң агаар-бойдузунуң байдалы берге-даа болза, чурттакчы чоннуң 70 хире хуузу картофельди тарып, ногааны өстүрүп турар. Бо бүгү хемчеглер ырак-узак районнуң чурттакчыларын аъш-чем продуктулары-биле хандырарын экижидеринге бичии эвес дөгүмнүг болуп турар.

Он бирги беш чылда болгаш 1990 чылга чедир районнуң аъш-чем программазын ажылдап кылган. Ону район Совединиң күүскомунуң чоокку үеде болур сессиязынга чугаалажып көөрү-биле киирер болгаш бадылаадыр. Оон чамдык сан-чурагайларны көргүзерге мындыг. Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң кол үндезини — малдың баш санын өстүрери. 1985 чылда районга мыйыстыг бода мал 1895 болгаш 1990 чылда 2360 баш четкен турар. Ол-ла дараалашкаа-биле шээр мал 7320 болгаш 7960, иви 12875 болгаш 16 муң, чылгы — 1580 болгаш 2000 ажыр баш кылдыр өзер. Бода малдың ортумак дужаалга деңзизин 400 кг, шээр малдың — 45 кг чедирери көрдүнген. Мал продуктуларын алырга, сүттү бүдүрери 1985 чылда 384 тонна, а 1990 чылда — 519 тонна, оон-ла дараалашкаа-биле сүттү күрүнеге садары 255 болгаш 351 тонна, эъттиң бүдүрери 453 болгаш 546 тонна, садары 380 болгаш 530 тонна чедир көвүдээр. Хуу чоннан эът садып алыры он бирги беш чылда 154 тонна чедер болза, дараазында беш чылда 216 тонна кылыр ээр. Азы 1985 чылда турарындан 42,8 хуу көвүдээр. Сүт садып алыры 1990 чылга удур 2,5 катап а он бирги беш чылдыындан 90 хуу көвүдээр. Эът бүдүрерин көвүдедири-биле холбаалыг да улуг азырал негеттинмес чылгының баш санын өстүреринче улуг кичээнгей салдынып турар.

Районнуң девискээри нат тооруктар-биле байлак. Ону чылын алырып болгаш кургаткаш дужаарын көвүдедирин районнуң аъш-чем программазында көрген. Чижээ, кат чыырын он ийиги беш чылда 16 тонна чедирер, азы он бирги беш чылдыындан 42 хуу көвүдээр. Тоорукту чылдың-на 200 тоннадан, меңгүнү дөрт тоннадан ажыр эвести белеткээри келир беш чылда планнаттынган. Балык тударын болгаш күрүнеге садарын он ийиги беш чылда 94 тонна чедирер, азы бо беш чылдаазындан 11,9 хуу көвүдээр. Аң эъдин белеткээш, садары 1990 чылда 48,5 тонна чедер.

Төлевилеттинген аъш-чем программазын боттандырар төлээде, республиканың удуртур органнарындан шиитпирлээри эргежок болуп турар ээзээш эвес айтырыглар бар. Оларны хамаарышкан министерстволар, организациялар кичээнгейге алыры-биле маңаа чугаалаза чогуур. Амгы үеде район төвүнде сүт хүлээп алыр тускай пункт чок. Ынчангаш совхозтардан экелген сүт үрелип турары хөвээр эвес. Кызылдың сүт комбинадының сүт хүлээп алыр пунктузун Тоора-Хем суурга 1983 чылда тургузары негеттинип турар. Районнуң девискээринде балыктыг хөлдер хөй. Амдызында олар ажыглаттынмайн турар. Чүге дээрге ол хөлдерже баар орук чок. Орук кылыр техника кооп-анныыр ажыл-агыйлыында, балык заводунуң Тоора-Хемде участогунда-даа чок. Республиканың Респотребсоюзу болгаш Енисейлиг балык заводу ол черлерин машина-техника-биле хандырза чогуур. Ынчан хөй балыкты туткаш, күрүнеге дужаап болур. Ам орук чок болган ужурунда хөлдерден туткан балык алдынмайн, үрелип турар. Чурттакчыларның хуузунда малын чем-биле хандырары чугула айтырыг. Амгы үеде районга комбикорм кончуг эвээш кээп турар. Чоңга садар холуксаалыг чемнерниң фондузун көвүдедир дугайында айтырыгны Респотребсоюз болгаш республиканың Садыг министерствозу шиитпирлээр чогуур.

Районнуң ийи совхозунуң кайызында-даа механизастаттынган ферма чок. Оон уржуу-биле ам инекти кодан бүрүзүнде-ле хол-биле саап, эвээш сүт ап турар. Ындыг болганда, сүттү бүдүрерин база садарын көвүдедири берге. Совхозтарга механизастаттынган фермалар тудар болгаш сүткүр уксаалыг инек өстүрер айтырыгны республиканың Кадаг ажыл-агый министерствозу шиитпирлээриниң өйү келген. Бо айтырыгны мурнунда-ла тургузуп турган, ынчалзажок амга чедир шиитпирлеттинмээн. Ырак-узак черде районнуң совхозтарының материал-техниктиг баазазын быжыглаары база кол айтырыы. Ылангыя арбын малдыг «Тоора-Хем» совхозта машина, трактор чедишпес болуп, мал чемин белеткээринге улуг бергедээшкин тургузуп турар.

Тожу районнуң ажыл-ишчилери Аъш-чем программазын боттандырары-биле бар курлавырларны ажыглап, болдунар бүгү чүүлдерни кылып турар. Бүгү улустуң ол чугула херээнге олар боттарының төлептиг үлүүн киирер аныар. Ыракы Тожунуң ишчилериниң ажыл-херээ мидыт-дыр. Бо интервьюда көдүрткен айтырыгларны республиканың хамаарышкан органнары чогуур-биле өөренип көргеш, шиитпирлээри күзенчиг. Ажыл-херектиң чедиишкини оон эвээш эвес хамааржыр дээрзи билдингир.

Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхозта Чараш-Дыт сүт-бараан фермазында ажыл-ижинге кызымак кижилер хөй. Ында инек кадарчызы Киим-оол Сатның өг-бүлези база ажылдап турар. Оон уруглары Салбакай, Полина Саттар — фермада аныяк саанчылар. Бир саар инекке онаашпыр чылда оларның кайызы-даа ийи муң литр сүт саар хүлээлгелиг. Ону хуусаа бетинде күүседип алтар арга бар. Оларның авазы база бедик көргүзүглүг саанчы.

ЧУРУКТА: Чараш-Дыт сүт-бараан фермазының инек кадарчызы Киим-оол Сат школачы уруу Мергенмаа-биле кады.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Херээженнер чөвүлелдеринде

АЖЫКТЫГ КЛУБ

«Хозяюшка» аттыг клубка Ак-ы-Барлыктың херээженнери күзелдии-биле чыглырлар. Ону суурнуң Культура бажыңында ажыткан. Ооң ажылын суурнуң херээженнер чөвүлели, өске-даа хөй-ниити организациялары план бугаар чорудуп, херээженнерниң сонуургалын хайныктырган. Аъш-чем кылырының, ногаа база чечек өстүрериниң, хепти аргылыр, даараарының аргаларын бижип, чуруун көргүскен ажыктыг сүмелерниң тускай альбомну кылган.

Суурда башкы Сесенмаа Хомушку даргалаан херээженнер чөвүлели клубтуң ажылын солун болдурар дээш боттуг хемчеглерни ап, баштайгы кичээлдерге аъш-чем кылыр күзели, эт херекселдер-биле клубтуң киржикчилерин таныштырган. Повар Татьяна Иргит аъш-чем кылырының нарын-даа, бөдүүн-даа аргаларын клубтуң кежигүннеринге херек кырында көргүзүп тургаш тайылбырлап берген. Ол мынчаш дайганы ажылдарын, блинны, оладья быжырарын, котлет, тефтели быжырарын, аңаа амдан ... холуур чүүлду канчаар белеткээрин, янзы-бүрү каттаварны хандырарын чыыштаннарга өөреткен.

— Кадык хөйындырары безин тускай аргаларлыг чүве-дир. Далган ажыглап билбес турган кижи мен. Ону өөренип алдым. Дыка ажыктыг чүүлдерни кижи херээженнер клубунга кээп билип алыр боор-дур — деп, бир херээжен кижи чугаалады.

Шынап-ла өг-бүле кежигүнүн бүрүзү, ылангыя херээжен кижи янзы-бүрү аъш-чемни эки кылырын билир болза эки. Суурнуң херээженнери ынчангаш «Хозяюшка» клубтуң күзелдиг киржикчилери-дир.

Клубтуң план бугаар чорудуп турар ажылы херээженнерниң хостуг шагын чоп ажыглаарынга, янзы-бүрү мергежилдерни билип, шиңгээдип алырынга ажыктыг. Ооң ажылын моон соңгаар улам солун кылдыр организастаарын дугуржуп турарлар.

Д. СААЯ.

Барыын-Хемчик район.

МӨҢГҮН-ТАЙГАНЫҢ КООПЕРАТОРЛАРЫНДА

Кедээниң ажыл-ишчилерин аъш-чем болгаш үлетпүр бараанары-биле ой - шаанда хандырары — хереглекчилер кооперациязының мурнунда кол сорулга.

Тыва Респотребсоюзтуң шугумунда ажыл-ишке бедик көргүзүглерни чедип ап турар коллективтер эвээш эвес. Оларның бирээзинге Моңгун-Тайга райпозу хамааржып болур. Ук райпонуң кооператорларының эки ажылы чүдел?

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының сес айларда планын коллектив 104,9 хуу, оон иштинде шиитпириң ... 118 хуу күүсеткен. Ол-ла үениң иштинде аъш-чем болгаш үлетпүр бараанары көрдүнген пландан ажыр 95,0 муң рубльге саттынган. Бо чылдың сес айларында бараан саарылгазы 1981 чылдың ол үези-биле деңнээр болза, ол 110,5 хуу өзүлделиг болган.

Кедээ чоннуң материалдыг байдалының деңнели өскен. Ооң-биле кады хереглелдиң ол чугула барааннарынга чоннуң херээ өскен. Чоннуң ол негелде-хереглелдерин хандырарынче районнуң кооператорлары улуг кичээнгейни угландырып турар. Бир эвес барааннарны бедик айы-биле көөр болза, телерадио бараанарының, спорт херекселдериниң болгаш культура бараанарының саарылгазының хемчээли районда сооңгу чылдарда өзүлделиг болган.

Районнуң кооператорлары күрүне планнарын ай, квартал санында эки көргүзүглерлиг күүсетпишкен, чурттакчы чоннуң хереглелдиң эргежок чугула барааннары-биле үзүктелиишкин чок хандырарынче, садыгның бедик культуразын чедип алырынче улуг кичээнгейни угландырып турар. Районнуң албан организация, бүдүрүлге черлериниң аразында калбарган социалистиг чарышка ийиги кварталдың түңнели-биле райпо коллективи тиилекчи болуп, районнуң райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алганы таварылга эвес.

Коллективтиң кол өзээн оон мурнакчылары тургузуп турар, оларның үлегери улуг. «Мөген - Бүрен» совхозтуң ажыл-ишчилериниң садыг-биле ында аъш-чем, үлетпүр бараанарының магазини эки хандырып турар. А Мугур-Аксыңда үлетпүр, аъш-чем, ажыл-агый бараанарының магазиннериниң улуг эвес коллективтериниң ажылы база мактаалдыг. Үстүнде магазиннерниң садыгжылары хандырылгазының бедик культуразын чедип албышаан, садып алынчыларның негелде-хереглелдерин өөренип көрүп турары эки.

Коллективте мурнакчылар шынап-ла арбын. Чижээ, кооперация шугумунуң хоочуннары, республиканың садыгының ... алдарлыг ажылдакчылары Дарыя Чанзан, Кежик Калдар, район төвүнде столовайда ээлчег повары Тамара Куна, «Мөген-Бүрен» совхозта магазинниң садыгжызы Шыңгыр-Саар Чыргаар оларның ажыл-херээ чаптыг чер-чурттугларынга мактаалдыг. К. Калдар биле Д. Чанзан — районда даңзыныкчылар. Кооперация шугумунда чээрби ажыг чыл ажылдаан хоочуннар байлак арга-дуржулгазын аныяк эш-өөрүнге күзелдии-биле дамчыдып бериш чоруурлар. Чонунга дыңнадыр, бичии сеткилдии-биле олар хүндүткелдиглер.

Моңгун-Тайганың кооператорлары социалистиг ынчу-хөреңгиге өре-самчыгдал болдурбас дээш шимчээшкинни калбарткан болгаш социалистиг хүлээлгелериниң негелделеринде ону чугулалап киирген. Садыгжыларның хүлээнген ажылынга ээ-харысалгалыы эки түңнелдерлиг болуп турар. Ол чорук районда өре-самчыгдал чок байдалды тургускан. Ону канчаар чедип алганыл? Өре-самчыгдал болдарбазы-биле профилактиктиг хемчеглерни ап чорудуп турар. Ооң-биле кады магазиннерге, складтарга сагаашкыннарны, ... ажылдакчыларның ээлчеглиг шолчээнин үезинде материалдыг эртек - үнелиг чүүлдерни дужаарын, хүлээттирерин графиктиг бугаар чорудуп турары эки. Үстүнде айтырыглар-биле кады кадрларны ... ажылга таарыштыр тургузарын райпо баштаар чери, кадрлар киилдин чугулалап турар. Ынчангаш материалдыг эртек-үнелиг чүүлдер-биле холбашкан ажылда садыгжы тускай эрээзи чок кижилер чок.

Райпонуң садыгжыларының өре-самчыгдал чок ажылдап турарының база бир онзагай чүүлү — магазиннерде, складтарда бараан курлавырларын доктааткан лимит (хемчээл) ёзугаар хажын чок тургускапында. Магазин бүрүзүнге барааннарның курлавырларын таарыштыр тургузар, хынаар талазы-биле садыг, план ... улуг.

Райпонуң материал-техниктиг баазазы быжыккан. Ону беш чылда, он бирги беш чылдың ийи чылында ийи бараан складын, аъш-чем болгаш үлетпүр бараанар магазиннерин тудуп, ажыглалга киирген. «Мөген-Бүрен» совхозта холушкак бараанар магазининиң шөлээ улгаттырып алгыткан. Райпо девискээринде төпчүткен олалга системазын тургускан. Бо бүгү хемчеглер чоннуң садыг-биле культурлуг хандырарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Кедээниң чонун ногаа, картофель-биле хандырары чугула айтырыг. Райпо олче чугула кичээнгейни угландырып турар.

Моңгун-Тайга районнуң кооператорлары ажыл-ижинде чедиишкиннерни быжыглавышаан, оон-даа кызымак ажылдаар сорулгалыглар.

К. САТ.

Валентина Гавриловна Шевченконуң удурткан чиик хептер даарар № 2 бригада Кызылдың даараныр фабриказының мурнакчы бригадаларының бирээзи. Ооң кежигүннери үндүрген продукцияны чүгле сан талазы-биле кызыгаарланмайн, харын оон шынарынче доктаамал кичээнгейни салып келгениниң түңнелинде эвээш эвес хевирлерге күрүнениң Шынар демдээн тывыскан.

Ульяна Артемовна Веденева бригадада мурнакчыларның бирээзи. Он тос чыл уламчылыр ажылдап келген үезиниң иштинде ол хөй хепти даараан. Бодунуң бүдүрүгге херээн хөй-ниитинии-биле холбап, У. Веденева мында дагдынмыкчылар чөвүлелиниң кежигүнү хүлээлгезин доктаамал ак сеткилдиг күүседип, мынак херээнге эвээш эвес аныяк кыстарны өөреткен. Үшкү разрядтың даараныкчызы У. А. Веденеваны коллектив хүндүлээр.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧУРУУ — ХҮНДҮЛЕЛ САМБЫРАЗЫНДА

Районнуң хүндүлел самбыразында чуруу киирген тырын мага-боттуг, дыдырашсымаар кара баштыг угбайны. Таныы суурда таныырас кижи чок деп болур. Ону Магар Иргитовна Саая дээр. Ол 1959 чылдан бээр Тээлиниң септелге-тудуг участогунда ажылдап турар. Ол аңаа ажылдап киргеш үезинден эгелеп ажылга кызымак, шудургу чоруу-биле эш-өөрүнүң хүндүткелин чедип ап, мурнакчыларның санынче кирген. Ол социалистиг чарышка эки көргүзүглери дээш хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнадып келген.

Мурнакчы, эрес - кежээ ажылчынны бригадир кылдыр деңшиткени аңаа эвес. Ол чүгле боду эки ажылдап билир эвес, өске эш-өөрүн организастап, оларга бодунуң мергежилин дамчыдып берип билир кижи. Магар Саая тудугжунуң чымыштыг ижинге ... эвес аныяктарны өөредип келген. Сооңгу үш чылдарда ол ортумак школаның өөреникчилерин чайгы үеде тудугже хаара тудуп, оларны ажыл-ишке өөредип чаагай херээн эгелээн. Оларның арамындан Галина Хомушку болгаш өскелер-даа бригадада ажылдап артып калган.

Бригадазында эштери Зинаида Хертек, Бичии-Урут Күрең болгаш өскелер-даа оон чудак чок шудургу ажылдап, кылган ажылының шынары, бүдүрүкчүзү дээш сагыш салып турар. Магар Саая бригадазының кежигүннериниң амыдырал-чурттаалгазын сонуургап, чылыг сөзү, арга-сүмези-биле дузазын чедирип келген.

Магар Иргитовнаның шеверлекчилер бригадазы ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш, чыл планын хуусаазындан эрте күүседир дээш бедик кедуралыг ажылдап турар.

П. ДАДА.

Бай-Тайга район.

АЖААЛДА

«Кара-Хөл» совхозта көк сула ажаалдазы эгелээн. Бир гектардан ортумаа-биле 30 центнер дүжүттү ап турар. Ол мынкаш Кожээлиг-Хову, Турлуг, Тасныда тараан суланың ажаалдазы адактаткан. Көк-сула ажаалдазынга дыка хөй малчыннар идепкейлиг киржип, кижи бүрүзү 20-ден 30 тонна чедир ногаан массаны белеткээн.

Х. САМДАНЧАП.

АГИТКВАРТИРАЛАРГА

«Бай-Тал» совхозтуң херээженнери Аъш-чем программазын боттандырарынга боттарының үлүүн идепкейлиг киириштирип турар. Олар 16 агитквартираларны дамчыштыр бо чылын бичии эвес ажылды кылганнар.

Чижээ, агитквартираларны дамчыштыр 60 тонна сиген кезип белеткээр планын 84 тоннаже күүсеткеш, совхозка хүлээдип бергеннер. Бо ажылды организастаарынга Баавый Чечек даргалаан херээженнер чөвүлелиниң, оон активчилериниң организакчы ажылын совхоз дирекциязы, ында партком, кедээ Совет, профэвилел, комсомол организациялары үнелеп көрүп, макталаан.

Тиилекчи болган агитквартираларга акша шаңналдарын тывыскан. Бирги черни Саара Куңгаа даргалаан «Шолбан» агитквартира ээлеп, 11 тонна 200 кг сигенни белеткээш, планын ажыр күүсеткен. Өнер Доңнуа даргалаан «Ай» агитквартира 11 тонна 200 кг сигенни белеткеп, сараттаан. Бо агитквартиралар 200-200 рубль-биле шаңнаткан. Ийиги черни Роза Чөгээ даргалаан «Венера» агитквартира ээлээн болгаш 10 тонна 985 кг сигенни белеткээн. Чечек Содунам даргалаан «Деншилге» агитквартира 8 тонна 205 кг сигенни белеткээн. Ол агитквартиралар тус-тузунда 150 рубль-биле шаңнаткан.

Чугула кампания үезинде ажылды эки организастааны дээш херээженнер чөвүлели 100 рубль-биле шаңнаткан.

Х. КАРА-ООЛ.

Бай-Тайга район.

ЭКИ ЧУРТТААР ДИЗЕ...

— В. Я. Гоголь биле Е. П. Герашенконуң өг-бүлелери Чадаана хоорайда хоочун чурттакчылар. Олар ооңаашкан ажылынга-даа кызымак, хостуг үезин чептүг ажыглап чаңчыкканнар. Бажыңнарының девискээринде огород, садтарын өстүрүп турда, магалыг улус — деп, белеткел конторазының директору Пеэр Хуваевич Моңгуш үнеледи.

Чоокта чаа Е. Герашенконуң бажыңынга барып, ажыл-ижи-биле таныштывыс. Өг-бүлениң ээлери шиитинии-даа, боттарының-даа ажылынга мактаалдыг. Амыдыралы байшыырак.

— Белеткел конторазынга чеже хире ногаа, кат-чимис дужааддыңар, Мария Акимовна?

— Чыл санында янам-бүрү ногаа, кат-чимис ооммаан дужаап келдивис. Бо чылын база элээн хөйнү дужаадывыс. Участогувус бо — деп, мээр бисти чалады. Девискээрде шөлчүтепте ийи теплица бар. Бирээзинде күзүн олуртур помидор рассадазын тараан. Өскезинде база помидорлар сарлайты үнгүлээн. Ооң ажаалдазы үргүлчүлеп, элбек дүжүттү ап турар болду. Теплицаларда чылыдылга системазын салган. Ынчангаш чыл дургузунда ногаа өстүреринге таарымчалыг.

Василий Яковлевич биле Зинаида Сергеевна оларның бажыңының чанында бөдүүргээ садчыгаш сагайтыр үнген. Ында яблоня, ранетка, инек-караа болгаш өске-даа кат-чимисти тараан. Сып бүрүзү дужуун бере берген. Бо чылын яблокту —4, инек-караан — 13, ранетканы — 12 кочалдан ажаап алган. Дүжүт ажаалдазы ам-даа үргүлчүлеп турар.

—Черни чемишчидип, сайзырадырга, элбек дүжүт алыры чеп. Бо сад чоогунда бичии чер бар. Ооң хемчээли бичии-даа болза, чылдың-на 13 шоодай картофель алыр-дыр бис. Күзүн черни чемишчидип каарга, ногаа үнери эки боор-дур — деп, В. Гоголь чугаалап орар.

Өг-бүлениң ээлериниң кайызы-даа каш чыл бурунгаар пенсияже үдеттен. Зинаида Сергеевна ам-даа район эмнелгезиниң поликлиниказында улуг сестразында, а Василий Яковлевич харылзаа салбырының начальнигинде ажылдавышаан хевээр. Дамчы таныр хүннерни олар халас эрттирбес. Хөглүг чоргуунуң арга-арымындан мөөгүлеп, каттап, бир-ле ажыктыг ажылды кылган турарын эш-өөрү, кожалары мактап чугааланжыр.

Шынап-ла, эки чурттаар дизе, эки ажылдаар апаар дээрзи чептүг. Үстүнде өг-бүлениң ээлериниң чогум-на амгы үениң негелделеринге дүүштүр ажылдап, чурттап чоруурунга кижи өөрүнбес аргажок. Ийи өг-бүлелерниң хууда дуржулгазы өскелерге үлегер-чижек болуру чугаажок.

А. МОҢГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ЭЛБЕК СҮТТҮҢ ЭЭЛЕРИ

Юбилейлиг чылдың баштайгы чартыында эътти, сүттү, дүктү бүдүрүп күрүнеге дужаарының планныг даалгазын «Чаа оруу» совхоз ажыр күүсеткен. Ылангыя сүттү бүдүргеш садарының чыл планын тос айларда бүрүн күүседир сорулганы салып алганын директор Доржу-Белек Балдырович Чонуй дыңнатты.

Элбек сүттү саап турар фермалар ... совхозунда эвес, районнуң сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарышка бирги черни ээлээш, шаңнал-макталга төлептиг болган. Саанчылар - саап-сүттү бүдүреринге чүү демек болуп турарыл, ол дугайында чугааны чорудуп көрээлинер.

Ажылдың ажыктыг чоруун бездериңге база коллективтиң күжүн мөөңнеп, чаңгыс кижи дег деминг ажылга чаңчыктырарынга социалистиг чарыш улуг идигиг. Ферманың саанчыларының, кадарчыларының аразында күш-ажылчы чарышты чаржаш, хууда хүлээлгелерин кижи бүрүзү алган. Ооң түңнелин ол холуктан үндүрүп турар. Күш-ажылчы маргылдаага шылгараанеарга моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзүп, оларның аттарын хөйге дыңнадып келген. Коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиниңиниң чажыды мында.

Мурнакчы арга-дуржулга солчулгазы — чедиишкинче бүзүрелдиг базым. Ферманың коллективи ону оон эртпейн, кожаазында сүт-бараан фермаларынче үнүүшкүннерни организастап келген. Аңаа хамаарыштыр чамдык чижектерни ... Кожазы болур Тес-Хем районда Хараал-Тей сүт-бараан фермазынга база салдан чорааннар. Аңаа баргаш ук ферма ажылды организастааны база тус-тус мергежилдиг кижилери арга-дуржулгазын херек кырында көргүскүшаан, ... берген. Хараал-тейжилер база бир байлак дуржулгалыг, эки чаңчылдарлыг коллективтерниң бирээзи. Ынчангаш ук фермаларның ажылдакчыларының, кайызынга-даа арга-дуржулга солчулгазы ажыктыг болган.

Кедээ ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары «Чаа оруу» совхозтуң сүт-бараан фермазының баазазынга районнуң саанчыларының слёдун эрттирген. Ук коллективтиң арга-дуржулгазын өскелерге таныштырар дээш таварылга эвес. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы, парткому, ажылчын комитеди саанчылар слёдун организастыг эрттирген. Ооң түңнелинде арга-дуржулга солчулгазы ажыл-ишчи ажык чугаажок шилчип. Слёттуң киржикчилери ажыктыг арга-сүмени алганнар.

Фермада партия, комсомол организациялары ... контроль болдуг күш-ажылды шын организастаарынга база мында ажылдап, чурттап турар ажылчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидеринге хамааржыр хемчеглерни чорудуп турар. Хөй-ниити организацияларының ... түңнелинде ажыл-шагы үзер, прогулдаар таварылгалар сооңгу чылдарда болбастаан. Мал ажылдыкчыларның ортузунга мурнакчы дуржулганы нептередип, оларның билиг-мергежилин бедилери-биле тур өөредилгени кедээ ажыл-агыйның специалистери организастап турар. Мындыг хевирлиг бот-тускайлан ажылдарны кижи бүрүзү бүде чорудуп келгенинден коллектив кежигүннериниң профессионал мергежили бедээн.

«Инектиң сүдү дылында» ... бар. Олар ... малга немелде чемгерилгени бээр болза, оон хөй продукцияны алыры чугаажок. Ферманың кадарчылары Байыр Дамба биле Логаан Мадрык олар ол дугайын ыяк билирлер. Чүге дээрге хөй чылдарның дургузунда чаңгыс ол-ла мергежилинге ажылдап келген болгаш ээзээш эвес арга-дуржулгалыг апарганнар. Ынчангаш олар ферманың хонаштарын үениң аайы-биле солуп, чаа турлагга келгеш, инектерни кайы-хамаан чокка кадарбастар. Чайгаар үнген чаагай оът-сигенни мал-маганга сүстүрбес, оларны чоорту кадарып одарладыр.

Кыдыын дургаар оът-сигенниг шыпсан, долгандыр кара зоннерге хүрээлеттинген Кара-Хөл чаңгы, турлагга таарымчалыг оран. Шиитинии малын малдаан малчыннар чайын аңаа ... таварылга эвес. Дуржулгалыг инек кадарчылары Байыр Дамба биле Логаан Мадрык бөгүнде чылдың чайгаарлыкызын база аңаа эрттиргеннер.

М. ОПДАР.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ШЫҢГЫЫ САГЫНДЫРГАН

Редакцияга бо чылдың августа Аржаан суурдан чагаа келген. Сооңгу үеде «Ош» совхозта хөй-ниити организацияларының, ылангыя херээженнер чөвүлелиниң ажылының ... турарын ол чагаада шугумчулаан.

Аржаан суурда клуб ажылының болгаш херээженнер чөвүлелиниң ажылының багайын, чоңга лекция, беседа кылбайн турары хынаалдадан бадыткаттынган — деп, СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары эш В. Евтешин редакцияга харылаан.

Шугумчулалдыг чагааны хынааныйның түңнелин тус черде парткомнуң хуралынга чугаалашкан. Чон ортузунга масса-политиктиг ажылды кошкак чорутканы, хөй-ниити организацияларын ... удуртканы дээш партком секретары М. С. Маадыга шыңгыы сагындырган.

НАЙЫРАЛДЫҢ ОРУКТАРЫ

Афганистан ышкаш даглыг чурткa оруктар дээрге, экономиктиг болгаш культурлуг [illegible] ты девискээрлериниң районнарының аразынга ажыл-агый харылзааларын калбартырының эргежок чугула негелдези-дир.

Орук тудуунуң талазы-биле совет-афган кады ажылдажылгазы [illegible] дургузунда үргүлчүлеп турар. Афганистанда автомашиналар оруунуң ортаа кезиинден хөй нуруузун ССРЭ-ниң [illegible] дургузунда ажыглалга киирген. Ылаңгыя Мазари-Шериф, Шиберган, Пули-Хумри ышкаш, чурттуң соңгу девискээринде экономиктиг чугула [illegible] республиканың найысылалы Кабул хоорайлыг [illegible] оруктары туткан болгаш ажыглалга киирген.

Кабул-Пули-Хумри аразының автомашиналар оруу — ССРЭ-ниң болгаш Афганистанның аразынга орук тудуунуң талазы-биле кады ажылдажылганың тодаргай үлегери-дир. Делегейде эң бедик дагда тоннельдиг Саланг сыны ол орук таварыш эртген. Совет болгаш афган тудугжуларының [illegible] туннелинде найгамчык улуг [illegible] дагларның хөй миллион кубометр дажын арыглаан, демир болгаш демир-бетон-биле он-он [illegible] тудуп, кашкелерден орук камгалалының дериишкиннерин кылган. Кабулдан Пули-Хумри чедир автомашина оруктарын дөрт [illegible] туткан туннелиниң [illegible] чедеринин үе-шагы ийи хүн 4 шак кызырылган. Соңгу талакы районнар-биле орук харылзааларын экижиткен чорук чурттуң ол черлериниң экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге чугула идигни берген.

Саланг сынын ажылдыр орук тудуунга киришкен афган эштер-биле Кабулга ужурашкан мен. Ол орук тудуунуң берге үелериниң дугайында, совет ажылчыннарының болгаш инженерлериниң чаагай сеткилдиг күш-ажылының дугайында олар күзелдиг-биле чугаалаан. Орук тудуунуң талазы-биле боттарының байлак дуржулгазын афган өңнүктеринге совет тудугжуларының дамчыдып бергенинге амгы Афганистанның ажылчыннары өөрүп четтиргенин илергейлеп, чуртунда автомашиналар оруктарын найыралдың оруктары деп чоргааралбиле адап турар.

Совет специалистерниң болгаш ажылчыннарының аттарын олар хөйү-биле адаан. Совет специалистерниң коллективин удуртуп турган инженер Ф. И. Болдышевтиң дугайында афган ажылчыннар болгаш инженерлер эң-не бедик хүндүткел-биле чугаалап турар. Совет инженерлериниң кызымаккай чорук, күш-ажылга ынак, уран талантызы инженерлиг эң-не ның айтырыгларын [illegible] чугула ужур-дузалыг болган.

Саланг сынын ажылдыр орук-биле автомашиналар амгы үеде дүне-даа, хүндүс-даа шууржуп чоруп турар. Афганистанга ССРЭ-ниң чорудуп берген машиналарын, дериг-херекселдерин, тудуг материалдарын, кывар чүүлдү, продукталарны [illegible] автомашиналар Хайратондан ынаар чедирип турар. Автомашиналар дедир келирде, афган бараанарны эккеп турар. А ол бараанарны Совет Эвилели болгаш өске-даа чурттар күзелдии-биле садып ап турарын айтыр херек.

Орук тудуунуң талазы-биле совет-афган кады ажылдажылга апрель революциязының соолунде улам дүрген сайзыраан. Шиберган-Калаи-Нау-Герат аразының автомагистралының тудуу амгы үеде шапкын темпилиг чоруп турар. Ол тудуг доозулган соолунде чурттуң улуг можуларын херек кырында орук харылзаалыг болур.

Амударья хемни кежилдир көвүргүнүң тудуун доозуп, ажыглалга киирерин бо [illegible] ажылдыышкын бо чылын болган. Ол көвүргүден автомашиналар болгаш демир-орук составтары аргыжып эгелээн. Бо бүгү оруктарны болгаш хөй көвүргүлерни ажыглалга киирерин [illegible] бараанарны болгаш чүъктерни херегленчилерге чедирерин дүргедеткен.

Автомобиль транспортун хөгжүдер талазы-биле Афганистанга улуг дузаламчыны Совет Эвилели берип турар. Туттунуп турар нурууне бүдүрүлгелеринге амгы үениң чаа машиналарын ССРЭ-ден ап турар. Совет-афган АФСОТР деп транспорт ниитилелин чижек кылдыр айтып болур. Ол ниитилелге үш чыл бурунгаар чүгле он шаа автомашиналар бар турган. Амгы үеде ында муң ажыг автомашиналар бар.

Афган чолаачыларны белеткээр айтырыг база чедиишкинниг шиитпирлеттинип турар. Кабул хоорайда чолаачылар курстарынга болгаш Афганистанның Транспорт база туризм министерствозунуң чанында өөредилге төвүнге оларны белеткеп турар. Оон аңгыда, Совет Эвилелинде курстарга афган чолаачыларны база белеткеп турар.

Амударья хемни кежилдир көвүрүг тудуу доозулганынга болгаш ажыглалга кииреринге турасканнар байырлыг митингиге Афганистанның Улус-демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң даргазы Бабрак Кармаль чүве чугаалаан, мынча деп онзалап демдеглээн: «Бо көвүрүгнү тутканы. айытан хүүсаазындан бүдүп чыл бурунгаар ажыглалга киирип турары Совет күрүнениң бөлүг интернационалчы политиказының тодаргай херечизи-дир».

Ю. ЧУБАРОВ.
(ПМА).

Бөмбүрзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ССРЭ—ИНДИЯ: БЫЖЫГ ТАЙБЫҢЧЕ ЧҮТКҮЛ

Совет Эвилелинге Индияның Премьер-министри Индира Гандиниң найыралдыг ажыл-чоруу, дээди деңнелге совет-индий чугаалажыышкыннар делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Солуннар болгаш массалыг информацияның өске-даа чүүлдери Кремльге болган шайлалгага Л. И. Брежневтиң болгаш Индира Гандиниң чугааларын калбаа-биле тайылбырлап бижип, тайбың херээн быжыглаарынга, ядролуг дайынны болдурбазынга, социал-экономиктиг системалары хамаан чокка бүгү күрүнелерниң улустарының аразынга бүзүрежип, бот-боттарын билчир байдалды тургузарынга чугула ужур-дузалыын онзалап демдеглеп турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң тайбың айтырыының талазы-биле чаа саналдарынче делегейниң солуннары онза кичээнгей салып турар.

Индияның эң улуг солуннарының бирээзи «Хиндустан таймс» совет-индий чугаалажыышкыннарның чедиишкиннигин эрткенин демдеглээш, Л. И. Брежнев болгаш И. Ганди олар боо-чепсекти бүгүниити болгаш бүрүн дужурерин, дүшкүүрлүг чорукту коштадыры болгаш үениң шыгалдазын тудуп эрткен совет-индий найыралды улам быжыглаары дээш моон-даа соңгаар демисежирин бадыткаан нар деп бижээн.

«Вашингтон пост» солун совет президент Леонид Брежнев болгаш премьер-министр Индира Ганди эртген неделяда палестиннер лагерьлеринге өлүрүкчү үүлгедиишкин дээш Израильды буруу шаап, Израильдиң Ливанда кем-буруулуг арессиязын деткип турары дээш Вашингтонну «буруудадкан» деп бижээн.

«Токио симбун» солун чаа совет саналдар болгаш И. Гандиниң Совет Эвилелинге ажыл-чоруу Чөөн болгаш Барыын-даа чүктерниң кичээнгейин хаара тудуп турарын айыткан.

Австрияның АПА агентилели совет удуртукчунуң чугаазын: «Л. И. Брежнев: НАТО-нуң болгаш Варшава керээзиниң күрүнелери боттарының хэделиишкиннериниң кевисээрлерин улам калбартпас ужурлуг»—деп, эге-биле ноктуп бижээн. Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXVI съездизиниң күлээн алганы 80 чылдарда Тайбың программазының болгаш чер кырынга тайбыңны быжыглаарынче угланган хөй саналдарының дугайын сагындырып чугаалаан деп ол агентилелдиң медеглелинде айыткан.

Чехословакия «Руде право» солун Төп Европада болуунун шериглерниң санын болгаш боо-чепсээн кызырганы, Барыын Европада объектилерге барык дээр аргалыг ортумак ырактыының ядролуг чепсээн сайгара тургузарын соксадып, санын кызырганы ышкаш, Совет Эвилелиниң ындыг базымнарын, а ол ышкаш адактың соонда ядролуг чепсекти бир хүлээрында ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң эки тура-биле алган хүлээлгезиниң чугулазын онзалап демдеглээн.

«Нойес дойчланд» (ГДР) Л. И. Брежневтиң болгаш Индира Гандиниң чугааларын доп-чукпа парлаан. ССРЭ-ниң дүшкүүрлүг чорукту чамдыкылдарын, дайын айыылын болдурбас, бүгү делегейге тайбың байдалда кады ажылдажылганы кылыры дээш демисежип турарының дугайында совет удуртукчунуң чугаазының онзалап айыткан. Ол солун совет-индий ужуражыышкыннарның ийи талалыг харылзааларынга болгаш Азияда байдалга-даа чаагай салдар-хандылырын, делегей политиказының чугула болгаш таарымчалыг факторну боор турар ол ийи чурттуң аразында найыралдың база кады ажылдажылганың ролун онзалап айтып турар.

Кремльге болган дүштү[illegible] шайлалга үезинде Л. И. Брежневтиң болгаш Индира Гандиниң чугааларын парлаан [illegible] Барыын Бейрутка израиль агрессорларының ханыг өлүрүкчү үүлгедиишкининиң дугайында чугаалап, аңаа таныштыр билдиңнеп, удуушкангазынын илереткен черлерин онзалап демдеглеп турар. Болгарияның «Работническо дело» солуну агрессивлиг күштерниң нара-тураазында үүлгедиишкиннерин [illegible] дөмей кижи торенгейниң ядерлиг айыыл халавын таварыштырып болдурбас дээш тодаргай, дээштиг хемчеглерни алырынче Совет Эвилелиниң удуртукчуларының чугаазын онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

КОНФЕРЕНЦИЯ

БЕРЛИН. (СЭТА). Пос-таавы, даараныга болгаш идик үлетпүрүнүң ажылчы чоннарының профэвилелдериниң делегей каттыжыышкынының VII конференциязы Берлинде ажыттынган.

Конференцияның кичээнгейиниң төвүнде — профэвилел эргелерин болгаш демократтыг хосталгаларны камгалаар, быжыг тайбың дээш демиселдиң эң чугула айтырыглары.

Делегейниң 80 чурттарының профэвилел организацияларының, оон иштинде ССРЭ-ниң пос-таавы болгаш чиик үлетпүрүнүң ажылчыннарының профэвилелиниң делегациялары конференцияның ажылынга киржип турар.

ЧАЗАК ДҮШКЕН

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Швецияның премьер-министри, төптүң партиязының даргазы Т. Фельд чазактың дүшкениниң дугайында дилегни чурттуң риксдагының (парламентизиниң) даргазы И. Бенгтссонга киирген. Ол дилегни хандырган.

Сентябрь 19-та болган парламент соңгулдаларынга Швецияның социал-демократтыг ажылчын партиязы (ШСДАП) аазоп чедиишкиннериг болуп, риксдагта 349 депутат олуттарының 166-зын алган соонда чурттуң чазаа дүшкен. ШСДАП чурттуң конституциязынга дүүштүр чаа чазакты тургузар.

КОСМОСЧЕ УЖУДУУШ КҮННҮҢ 25 ЧЫЛЫ

ЧУРУКТА: Венага ажыттынган космос дугайында делегелгениң совет делгиирлери салган павильонда «Салют» дээр орбитага ужугар станцияның макединин турар черниң чанында. Совет космос техниказы көргүскен павильонга «Космос кижилерге бараан боор турар» деп эгелиг делгиирлер көрүкчүлерге онза сонуун болгаш иштерелдиг боор турган. Аңаа 150 муң ажыг кижи кээп, ол бүгү чүүлдер-биле сонуурган таныжыкан.

А. ПУШКАРЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроиказы.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ТОКИО. (СЭТА). Английның премьер-министри М. Тэтчерниң болгаш Японияның премьер-министри Д. Судзукиниң аразынга чугаалажыышкыннар садыг-экономиктиг чидиг чөрүлдээлерниң байдалынга япон найысылалда эгелээн. Япония бодунуң бараанмарын Английдан садып алырындан үш катап хөй ындыр ынаар чоруур турар. Ындыг байдалды чайладырын М. Тэтчер негээн. Ынчалзажок Английның негелдезинге харыы кылдыр кандыг-даа хемчегни Япония амдызында саналдаваан.

Б. КАРМАЛЬДЫҢ ЧУГААЗЫ

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улус-демократтыг партиязы болгаш чазаа төрээн чуртка база чоңга быжыы-биле болгаш шынчы бараан болуруп, оларның аас-кежиин болгаш чечектелиишкинин хандырарын боттарының кол сорулгазы кылдыр санап турар деп, АУДП ТК-ның Чиңгине секретары, Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг чөвүлелиниң даргазы Б. Кармаль медеглээн. Афганистанның чөөн талакы девискээринде Пактия можуда чурттап турар пуштун аймактарының баштыңчылары-биле ужуражыышкынга ол чүве чугаалаан болгаш чурттуң биче бүгү улустарының база аймактарының чаңчылдарын барымдаалаар көөр ниитилелди Демократтыг Афганистанның удуртулгазы тургузар деп болгаш турарын онзалап айыткан.

Империализмниң болгаш реакциялыг бөлүктерниң хөлезилекчи чалчаларын Афганистанның эрге-чагыргалары чылча шаап шыдаар дээрзинге бүрүн бүзүрелди афган күрүнениң баштыңы илергейлээн.

«СООК ДАЙЫННЫҢ» ӨӨСКҮДҮКЧҮЛЕРИ

АКШ-тың президентизиниң албан-дужаалынга соңгуткан сөөлгү профессионал шериг кижи — генерал Дуайт Эйзенхауэр. «Шериг-үлетпүр комплекс» деп состерин чогумна ол тывкан. 1961 чылдың январьда ол сөөлгү катап чүве чугаалаан болгаш АКШ-тың шериг машиназының күчүлүг шериг үлетпүрү-биле каттыжыышкынын сеткил дүвүреээшкини-биле демдеглээн. Шериг-үлетпүр комплекстиң политиктиг, экономиктиг, харын-даа үзел-бодал салдары АКШ-тың хоорай бүрүзүнде, штат бүрүзүнде, федералдыг албан черлер бүрүзүнде илереп турар деп, Д. Эйзенхауэр чугаалаан.

Дуайт Эйзенхауэр чоруткан соолунде эрткен ийи он чылдар дургузунда АКШ-тың президентизиниң албан-дужаалынга эвээш эвес хамааты кижилер соңгушкан. Олар Эйзенхауэрниң сагыш дүвүреп бодалын бүрүү шаарын орадашпышкан, алдентиг-ле чаңгыс сеткилдиг болганнар. Шериг үлетпүрү чурттуң экономиказынга шоолуг эвес, харын-даа башкаланчак черни ээлеп турар деп, олар бадыткап келгеннер. Пентагонуң шериг чагыглары он-он муң компанияларның аразында үүрмектелген, ынчаарга конституцияның норма-чижектерин шериг корпорацияларының албадалашкынындан америк ниитилелди илегелдиг камгалап турар деп, олар хөй удаа бадыткап турар.

Ынчалзажок АКШ-тың президент албан-дужаалынга соңгуткан кижилерниң ол бадыткаашкыннары боттуг чүүлге дүүшпес болган. Шериг үлетпүрү АКШ-тың экономиказында улуг черни ээлеп турар. Федералдыг бүгү чарыгдалдарының чээрби бештен ажыг хуузу шериг чарыгдалдарынче угланган. Ол чарыгдалдар моон соңгаар улам көвүдээр.

Шериг үлетпүрү экономиканың чүгле чаңгыс секторубиле амгы үеде кызыгаарлаттынмаан. Шериг хевиниң өңнериндиен эгелээш, космостуң «Шаттл» кораблинге чедир бүгү-ле чүүлдерни шериг хандырылгазынга херектеп турар. Шериг херекселдерин-ге АКШ-та ажыглап турар чүүлдерниң дапдызында 3,7 миллион ындыг чүүлдерниң аттары кирген.

АКШ-та шериг чагыгларының 70 хуузу чүс хире кол корпорацияларның холунда мөөңнелген. Оларның иштинде 20 хире фирмалар бүгү шериг чагыгларының ортаа кезиин күүседип, кедергей хөй орулганы ап, «соок дайынны» өөскүдүп турар.

Шериг компанияларының кол черин «Дженерал дайнэмикс» компания ээлеп турар. Пентагон-биле оон чыл бурунгаарда чарган керээлериниң түңү 3,5 миллиард доллар болуп турар. Оон даараазында черлерни «Макдоннелл-Дуглас», «Юнайтед технолоджиз», «Дженерал электрик», «Локхид эйркрафт», «Хьюз эйркрафт», «Боинг», «Грумман» компаниялар ээлеп турар.

Чурттуң хоойлу үндүрер болгаш күүсекчи эрге-чагыргазы-биле шериг-үлетпүр комплекстиң аразынга харылзааларны дыка калбарткан. Шериг чепсээ бүдүрер компанияларның хөй төлээлекчилери АКШ-тың конгрессинге үргүлчү барып, конгрессменнерге мөөңнекчилериниң, коргудуушкуннары, хаалдаашкыннары кылып турар. Шериг монополияларының төлээлекчилери моон мурнунда бүдүү ходелип турган. Амгы үеде Джордж Траутмен («Дженерал электрик»), (Кларк Мактрегор «Юнайтед технолоджиз»), Стэн Соммерс («Нортроп») ышкаш хоредиптен байлар сенат кежигүннериндеп дудаа чокка ходелип, шериг чагыгларын улам хөйнү ап турар.

А сенат кежигүннери сөөлгү үеде шериг бүдүрүгелериниң ээлеринге херек кырында бараан болуп, шериг чагыгларын көвүдедиринге дузалап турар. Чижээ, Г. Джексон «Боинг» компанияның шаг-да-ла «төлээлекчизи» сенатор болу берген. Конгресс кежигүнү Л. Макдональд «Локхидтиң», а Дж. Тауэр—«Дженерал дайнэмикстиң» «төлээлекчилери» болуп, оон эргеажыынга дүүштүр хоойлу төлевилелин бадылаарынга дузалап турар.

Шериг бүдүрүгелериниң ээлериниң болгаш шериг ведомстволарның аразынга харылзаалар база дыка калбарган. Шериг албанындан чыл бүрүде халашкан офицерлер болгаш генералдар корпорациялар баштаар черлеринге ажылдап кирип турар. Шериг чепсээн бүдүрер корпорациялар чүгле Пентагонуң эвес, харын-даа АКШ-тың төп разведка эргелелиниң, энергетика министерствозунуң, күрүне департаментизиниң чагыгларын база күүседип турар. АКШ-тың халашкан күрүне секретары А. Хейг «Юнайтед технолоджиз» компанияның президентизи турган, а оон орнунга кирген Дж. Шульц—«Бечтел» компанияга улуг албан-дужаалга турган.

АКШ-тың шериг-үлетпүр комплексизиниң эрге-ажыктары америк улустуң хөй нуруузунуң эрге-ажыктарынга чөрүшпес болуп, боо-чепсекти эндере бүдүреринге чедирип турар.

А. КОРТУНОВ,
(ПМА).

БУРУУДАДЫЫШКЫН

Дыка хөй чурттарның чазактары, нүрүне болгаш политиктиг сурагжыг ажылдакчылары, массалыг информация черлери Израильдиң Ливанда араатаныг кем-буруулуг үүлгедиишкиннерин килеңнээшкин-биле буруу шапкан. Олар ындыг айтып турар: ол кем-буруулуг үүлгедиишкиннер дээш харысалга Тель-Авивтиң [illegible] бөлүктериниң, а ол ышкаш агрессорну деткип, күткүп турарларга бүрүнү-биле онаажып турар.

Израиль агрессорларының кем-буруулуг үүлгедиишкиннерин соксаткаш, Тель-Авивти Ливандан шериглерин доп-дораан үнүп чорууурунче албадаарын Алжирниң чазаа негээн. АУДР-нуң президентизи Ш. Бенджадидтиң даргалаашкыны-биле боон эрткен министрлер кабинединиң тускай хуралының доозулганының соонда парлап үндүрген медеглелде демдеглээни болза: «Израиль агрессияны деткип, күткүүр чорук дээрге, херек кырында сионистерни ам-даа чаа-чаа кем-буруулуг үүлгедиишкиннерже сорук киирери боор турар».

Сирия Коммунистиг партияның ТК-зының Политбюрозунуң медеглелинде чугаалааны болза: «дескен палестиннерниң лагерьлеринге израиль эжелекчилериниң кылганы ээлчеглиг кем-буруулуг үүлгедиишкиннериниң дугайында медээни сирия улус чүректериниң ханызындан килеңнээшкин-биле дыңнаан. Ол [illegible] АКШ-тың чүгле ынчаар чок чон [illegible] эвес, харын база [illegible] кириишкени-биле боттарын чорутканы».

Палестинаның [illegible] Бейруттан [illegible] [illegible]

турар.

Кувейттиң чазааның медеглелинде «АКШ палестин дескеннерниң лагерьлеринге кижилерин [illegible] эрүп улуткаланы дээш харыысалганы бирги ээлчегде чүктеп турарын» айыткан. «Ливанда камгалал чок хамааты чурттакчыларга удур кем-буруулуг үүлгедиишкиннерни [illegible] улустарын медеглелде кынныргаан.

«Тайбың палестиннерниң болгаш ливаннарны когун үзе өлүрер дээр чорук дээрге, кижи [illegible] [illegible] кем-буруулуг үүлгедиишкиннериниң бирээзи [illegible]» Бахрейниниң чазааның медеглелинде ынтып турар. Ол израиль шериглериниң араатаныг үүлгедиишкиннерин [illegible] буруу шапкан.

[illegible] турар «Аль-Халидж» [illegible] араб күрүнелерин АКШ-ка удур экономиктиг хемчеглерни чарлаарынче кыйгырган. Израиль эжелекчилериниң Ливанның черинге үүлгеткен кем-буруузу — [illegible] АКШ-тың деткээшкиниң түңнели-дир. АКШ-тың [illegible] [illegible]

[illegible] Күш-ажылдың социалистиг партиязы [illegible] [illegible]

премьерге баштаткан сионистерниң 1948 чылда оон чурттакчыларын шуптузун кезип өлүргени палестин Дейр-Ясин суурнуң таварышканы халаптыг ашкынының үргүлчүлели-дир. Сионистиг агрессорларын [illegible] камгалалынга алган Вашингтонуң шериг болгаш политика-даа талазы-биле деткимчези Израильге делегейниң бүгү улустарынга удур шоглаашкын кылыр арганы берип турар.

Марокконуң МАП агентилелиниң айытканы болза ССРЭ араб улустарының израиль агрессиязынга удур демиселин ыжымы-биле деткип турары. Палестинаның араб улузунун чарылбас национал эргелерин боттандырар дээш чайгылыш чок туржуп, Израильди болгаш оон дузалакчыларын шиитпирлии-биле буруу шаап турарын СЭТА-ның [illegible] база катап бадыткаан.

Болгар «Работническо дело» солун Бейруттан алган медээни «Израиль [illegible] ниң араатаныг үүлгедиишкини» деп эгениң адында парлаан. Бир эвес Вашингтонда болгаш Тель-Авивте айтырыгны шиитпирлээри [illegible] боттарының негелделерин хаалыг үүлгедиишкиннериниң аргазы-биле арабтарга албадаар дээш ораладаның турары [illegible] [illegible]

[illegible]

зериниң килеңнээшкинин болгаш удурланыышкынын болдуруп турарын Польшаның «Трибуна люду» солун айыткан. — Чүгле палестин эвес, харын база делегейниң бүгү уаустары оларга агрессорнуң таварыштырган үүлгедиишкиннерни утпас болгаш халас салбастар. Бейрутка кижилерни хелбээн-биле өлүрген чорукту делегейниң нинги дамынының үезинде Бабий Ярга [illegible] өзүткээн ышкаш, фашистерниң ындыг араатаныг чоруу-биле деңнеп болур. Кезимче ялалал чайлаш чок болур-даа».

Английның «Гардиан» солунунуң [illegible] болза, «Бейрутка массалыг өлүрүүшкүнүң [illegible] харыысалганы Израиль чүктээр ужурлуг». «Дейли телеграф» солун ол болуушкуну дээш Тель-Авивтиң буруузун бирги ээлчегде АКШ үлежир [illegible] демдеглээн.

Ливанда тайбың чурттакчыларны өлүрген ханныг үүлгедиишкинни Австрияның канцлери Б. Крайский «дендээр чүве чок бужар-чүдек үүлгедиишкин-дир» деп чугаалаан. Ливанның тайбың чонунуң ашыл чок чоруун хандырарының сорулгазын [illegible] турарынга чурттар аразының күштеринге [illegible] ужурлуг деп ол [illegible].

[illegible] Бейрутка болган [illegible] [illegible]

«Вашингтон пост» [illegible] [illegible]

каи. Ол солуннуң Иерусалимде корреспондентизи З. Уолштуң бижээни болза: «Тель-Авив бодунуң шериглерин Барыын Бейрутче киирер дугайында айтышкынны бээрде, бодунуң мурнунга хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну хандырар эвес, а палестиннерни узуткаар сорулганы салган».

Бейрутка ханныг үүлгедиишкин дээш буруузу Израильдиң чалчазы Хаддадтың кырынче чүүй каарын АКШ-та болгаш Израильде чамдык кижилер оралдажып турар. Ынчалза-даа израиль политиктиг ажылдакчылар боттары безин ындыг болуушкуннарга бүзүревейн турар. Израильдиң Күш-ажыл партиязының удуртукчузу Перестиң министр чугаалааны-биле алырга, «Бейрутка палестиннерни массалыы-биле өлүргени дээш дөрт болгаш дөрт эвес-даа харысалганы Бегин-биле Шарон чүктеп турар».

Японияның премьер-министри Д. Судзуки Барыын Бейруттан израиль шериглерин доп-дораан үндүрерин негээн. Ол мынча дээн: «Бейрутка палестиннерге удур өлүрүкчү үүлгедиишкин кижиниң кудуулаар гуманныг чорукка удур чүүл болур».

«Индиан экспресс» солунуң бижээни: «Бейруттуң тайбың чурттакчыларының айыыл чок чоруун хандырарда болгаш агрессорнуң шериин үндүреринге бодунда Устав бээгаар бүрүн эргелерин ажыглаарынче КНО-нуң айыыл чок чорук Чөвүлелин Совет Эвилелиниң кыйгырганы бүгү делегейге [illegible] [illegible]

(СЭТА).

БРАЗИЛИЯ. Сан-Франсиску хемде Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп турган «Собрадиньо» дээр гидроэлектри станциязы [illegible] [illegible]

Ю. БЕСПАЛЬКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроиказы.

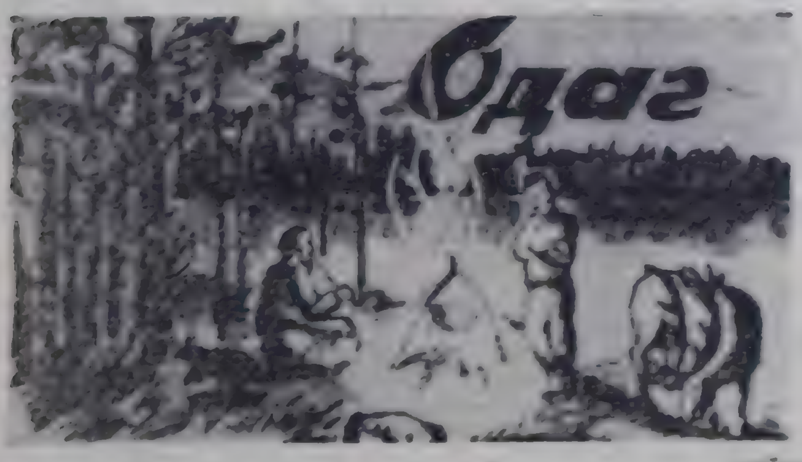

«Күзүн үнер хүрең чечек
Хүнүн, айын черле шыдаар.
Күдүн диилген хүлбүс мойнаа
Күжүр ойнуң девиин шыдаар».
(Аңчының ыры).

1. ЧАРАШ-АҢ

Чылдың база бир магалыг үези — күс-ле болгай. Эртен эрте оттуп кээп көөрге, торгу дег ак-көк хыраа хөме апкан чыдар. Алдын-сарыг бүрүлер салгын аайы-биле сылдырткайндыр черге эстеп дүжүп тургулаар шимчажыгай. Ак-көк дээрлиг кааң хүнде ыракты тайгаларже көрүптер бис — кара-ногаан пөштүг сыннар, сарала ыяштарлыг хем, даглар ышталчак көк кестүп, сени чедип келем дээзиг болур. Ынаар хаптар болунза, мунаңныңның бижии дуюу кара-доңдак черге токулаар-даа, чыэраар-даа. Сериин салгын сыргыналып, сеткил-соруу ужугуп келир. Холумак ыяштарлыг ааймнерге кирип кээрин билек, диин [illegible] аңчы [illegible] үнү ол дораан дыңналыр.

Аал-оранының:

— Олчалыг-омактыг чорааш келиңер!— деп үдеп турары бээин дүшке кирип, кулакка дыңналып турар апаар.

Күстүң мындыг магалыг үезин күжүр аңчы хүндүс сагыш-сеткил куюмнап, дүне дүжен, четтикпейн манап, аът-хөл, ок-чемзек, идик-хеп, хүнезин-күш дээш чүү-хөөзүн баш бурунгаар дегертинип эгелээр.

Күскү үе шак мынчаар аяп кирип, хүлбүс, сыыннар маңнажып, чөлеглер аъргаларга сыгыртып, чедүрүп, чиңге ыяштарның сарыг бүрүлерин дүжүр сүртүнүп каап турар өйде аңчы эриң шынап-ла сагыш дестүнмес болдур ийин: аадаң, барбазын иштеп, мунарларын соодуп, мыгыржактарын септеп, көктеп, ыравазын дээш аңчы ыттарын баглап, хооргалын быжырып, хоюг сарыг шайын соктап, боо-моңгуэун аштап-чуугуп, тенүлеп, кош-тыртыын белеткеп, дүне оттуп келгеш безин «адырам чүү чүвем белен эвезил» деп боданып чыдырда-ла, даң хаязы тарлан шокар агарып келир.

Аңчы Ак Теверек коржаалап алгаш кээп, дараазында хүн аалынга артыш каар кадайынга, уруг-дарыынга оттулар ыяжын база белеткеп берген.

Колхозтуң, сумунуң даргалары, партия организациязының секретары, аңнаар бригадири суглар чарыларны — мунар, коштаар малдарын [illegible] дүн-хүн чок олуруп тургаш хуваап доозупкан.

Аңчылар аъттаныр чоокшулап келгенде, таңгада мыы фермазындан ажылдар мыныстары арыскан дег шаараан чарыларны, мындыларны суур чоогунда кижиредир сүрүп кирип келгеннер.

Кол Миша бир-ле кежээ кады чоруур деп дугуржуп алганы-биле улуг аңчы Ак Теверектиң [illegible] барган.

— Ак хакам, даргалар аңчыларга чарыларын хуваап доозупту. Менээ эмдик, шааның кижи ооң кырынга будуу арта каап көрбээни кара-көк чары таварышты. Ам канчаар чоор? Мөөрү-ле бужар боор аазның таа!—деп, Миша алаң кайгап чугаалаан.

— Ча, ол-даа ажырар деп бе оң, эр болган хереэң чүү боор, эдер-даа, чары-даа бол өөредип-ле алгай. Шаанда бо Улуг-Дагга черлеп чорувуста, аңчы оолдар мынчаар ырлажыр ийик чон:

«Эдер чарың мөөп турда,
Эзер шыдаар, мыгыр шыдаар.
Эрес кыстар чаңнап орда,
Эжиң шыдаар, аңчың шыдаар»

Хоочун мынчаар-мынчаар ырлай каггылап баштактангылаан. Ооң чанында олурган шевергин чараш кадайы Сыгырга:

— Ча, ча, багынчыын бо эриңиң, бнеэ ол аныяк чорааның ылчыннап олурбайн. Мишаның ол эмдик чарызын өөретчип бер, эр! — деп ашаанче хүлүмзүрей көре каапкаш, кочалып туткаш, үне берген.

— Че, мындыг-дыр, Миша: аалдан аъттаныр үнериңисте, эмдик чарыңны са коштап ал. Бир-ийи хүн чоруп кээриңсте човагзынып, чаажыга бердир ийин оң, ооң соонда ам ээртеп мунупкаш, мындыңны коштап алыр сен. Эмдик чары өөредири сөөнчүк чүме-дир оң, оол. Харын өске бе [illegible] алдың бе — күш-хүнезиниң, соова-боорзак, хоорган, хоммеэниң чедер бе, сыгырның огу [illegible] хээлы? Черниң черинге кижиге чүү таварышпас боор. Эмчи черинден эм-таң, балыг шарызы чангап-пөс, бнеэ ол, чүү дээр ийик, өт дег сарыг үс ийик бе, азы йод бе, чоот бе ол чүм-деп, думаа-каккы эмн дээш өске-даа эм-таңнап чалап кел шоң ба — суг-суг [illegible].

— Мен-даа ол талазын утпас мен ийнаан, хакам. Харын черге мөмчүп чоруур дээш номнар, сөлүннар бажаак барбалап алдым — деп, Михаил база кежээргээн хе-[illegible].

—Эр-хей! Черле аңчы адаазының дуюун баскан, ойнавас аңчы ава болдурам боду! — деп, хоочун аңчы аныяк аңчының мактай тыртып каан.

Бир-ле эртен эжиэ кончуг — чылыы, чырыы-даа аажок, курттаг хар быскаапан, «саскан-истеп» турда, колхозтуң аңчылары омак-хөглүг, ырышоорлуг, Хам-Сыраның тайгазы кайы сеп дээш, чарылааш, мундыларын мунгаш, коштаан, аът бышкаа-биле шаккан хаактарын дашпылдырлаан, аңчы ыттарын адыртыктааш, четтиктеп чиил-редир шуушкан. бир-ле аг-шериг дег апарган аъттаныш үнүпкен.

Колхоз конторазының баарында «Аңчылар, олча-омактыг чораан келиңер!» — дээн лозуң, аал-чуртта арткан улузу — эш-өөрү колхозчулар, төрел-дөргүлү оларны үдеп туруп калган.

Ак Теверек, Михаил Кол суглар базарга помурадыр дагжап, майыыка чолин турар тереӊ шулуңнуг аъргага узун суук куу сигенниг аар ийге кээп дүжүртүнүп, одагланып алган. Эрлерниң сагыш сеткили черле дестүнмеэн. Эртен эрте тайга салгыны сырынналып, чуга кара булуттар дээрни дуй апкан, ам бирде бүргей каап, бирде аязы каап турар хүнде, эртенги дан шолбаны ырак даглар артындан чүкүп-ле хөлбеңейнии, чаңнап үнүп орда, аңчылар ам шагда-ла одагын тарап кылаштажып, мунарлап [illegible] база аъттангаш аңнап чоруп кааннар.

Удатпаанда-ла Ак Теверектиң Хартыгазы ынаар өзен бажында, кыр кырында ээре берген — ооң үнү безин аян чыг чаңгыланып келген.

— Ол-ла болгай, күжүриң көрем, бирээни дораан үндүрдү эвеспе!—дээш, Ак Теверек ынаар дегиит-ле чыткан будук безин сый баспайн, арыжаан аарак базыпкан.

Ынчан хат хадып, кургаг хар чаап турар хемнүктүг хүн болган.

Ак Теверек ол хүн аңнап хүнзээш, кежээликтей одаанга олча-омактыг чедип кээрге, ооң эжи Кол Михаил ам-даа келбээн болган. Ак одаг кырынга кээп көрүп турарга, долгандыр ак хар. Аңчы серемчилээшкин-биле бодурунгу огун ужуагаш, пөштүң чоон будуунга азып каан. Аңнап киштээрде, ап чоруур хүүрекчигежи-биле баштай одагның харын ырады эже тыртып алган. Аңчылар черде ындыг — бичежек хүүрек ап чоруур. Киштер ижинге капкалар салган соонда, киш чыт албазын дээш, бодунуң капкадан дедирленген изин ол хүүрээ-биле чазап хөөп каар. Ооң соонда аңчы даңгыыжы-биле одаг долгандыр кованы көдүрүп шаарартыр сиагептерге, одаг ишти карарып, аян кирип келген. Одаг чанында хар адаанда чүү-хөөнү база аштап сиигип каан.

М. МЕНДҮМЕ.

(Уламчылыг)

ЧАА СЕЗОН ЭГЕЛЭЭР МУРНУНДА

МОСКВА. ССР Эвилелиниң Улуг театрынга чаа сезон эгелээр мурнунда чаңчыл ёзугаар артистер чыылганнар.

Чайгы [illegible] үезинде артистер Бакуга, Тбилисиге, Ереванга ойнааннар. Балет болуу болгаш театр оркестри Италияга, балет артистери Мальтага оюн көргүскеш келгеннер.

ЧУРУКТА: Театрның [illegible] бөлүү. Солагай таладан оң талазынче: РСФСР-ниң улустуң артизи Борис Акимов, УССР-ниң алдарлыг артизи Людмила Сергиенко, РСФСР-ниң улустуң артистери Фуат Мансуров, Александр Ворошило, ССРЭ-ниң улустуң артистери Александр Ведерников, Ирина Архипова, РСФСР-ниң улустуң артистери Лариса Андреева, Владислав Пьявко олар.

А. КОНЬКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Кышка белеткел

ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛДАРНЫ ТУРГУЗАР

Үшкү квартал төнер чоокшулаан. «Кыжын терген, чайын шанаан сеп» деп чугаалашкыны [illegible] культура одагларын [illegible] кышкы байдалдарга таарыштыр белеткеп сентябрь айның бо хүннерде доозулган турар ужурлуг. Барыын-Хемчик районнуң культура албан черлериниң кышкы белеткели алыр болзувусса, чер-черде байдал дең-дески эвес.

Районнуң ажыл-агыйларындан «Хемчик» совхозтуң кодээ Культура бажыңы шагдан тура-ла эки ажылдыг коллективтерниң бирээзинге санадып келген. Ооң директору, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Базыр-оол Сааяның удуртулгазы-биле мында янзы-бүрү уран чүүл бөлгүмнерин организастаан, суурнуң аныяктарындан ангыда улуг назылыг кижилер безин мында хөйү-биле киржип турар. Совхозтуң дирекциязы, партком болгаш кодээ Совет ажыл планын тургусчурунга дузалажып, ооң күүселдезин [illegible] кежээлерин организастаарынга киржип турары клуб чөвүлелиниң ажылынга улуг идигни берип турар. Бо хүннерде Эрги-Барлык кодээ Культура бажыңының септелгезин бүрүн дооскан болгаш кышкы үеле одаар чүүлүн белеткеп алган. «Шекпээр» совхозтуң төвү Бичe-Тейде, «Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырында кодээ клубтарның септелгези база доозулган. Мурнунда ажыл-агыйы сандарган культура одагларының санынга кирип турган «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык культура одааның ажылы база сөөлгү үеде экижээн. Ооң директорунга аныяк коммунист Борис Седеп-оол ажылдап эгелээн соонда, клубка дыштанылга кежээлерин, бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражылгаларны хөй эвес организастап турар апарган. Ылангыя сезоннуг ажылдар үезинде кодээ Культура бажыңының агитбригадазы малчыннарга, сигенчилерге чаңгыс эвес удаа аалдап баргылаан. Амгы үеде Аксы-Барлыктың, Бижиктиг-Хаяның, Аянгатының клубтарының үүрмек септелгези доозулган.

Культура одагларының кышка белеткели районда дең-дески эвес деп материалдың эгезинде айыткан болгай бис.

Мааа бир-ле дугаарында «Барлык» совхозтуң төвүнде 400 олуттуг чаа Культура бажыңының ажыглаалга кирер хүүлгээзы уламдыгып турун бергенин айтыр херек. Барык-ла чеди чыл бурунгаар № 741 КМК-ның тудуп эгелээни бо культура [illegible] эртки чылдың ноябрьда ажыглаалга кирер ужурлуг турган. Ийи каът бо клубтуң соңгаларын бүрүн шилдээш, одалга системазын кылып турда, тудугну эгелээн ажылчыннарның ооң деңгээлшын эвес салганындан хаалар чарлып эгелээн. Ынчангаш ону ара каар ужурга таварышкан. Кыжын «Барлык» школазының одалга системазы чарлы бээрге клубка салган батареяларны адыргаш, школага кошкан. Ээн турган клубтуң соңгаларын буза шаап кааптарга, катап шилдээн. Ынчангаш эде кылыр ажылдарга хөй үе-шак, артык акша-хөреңги чарыглаттынган. Амгы үеде бо клубта тудуг ажылдары мүн-не чоруп турар. Мааа хүннүң-не 30 ажыг кижи ажылдаар ужурлуг турда, херек кырында деңгүп-ле 20 чедир кижилер үнүп турар. Байдал бо-ла хевээр турар болза, чоокку үеде Культура бажыңын ажыглаалга дарый киирери база чигзиниг апарган. Ынчангаш № 741 КМК (начальниги Г. Шестаков) ону ажыглаалга киирер дээш немелде хемчеглерни дарый алыр ужурлуг.

«Дан-Терезин» совхозтуң кодээ Культура бажыңында, Ак-Довурак хоорайның Культура ордузунуң болгаш тудугжулар суурунда клубтуң [illegible] эгелексээн. Ылангыя Ак-Довурак хоорайның тудугжулар суурунда клубтуң сөөлгү үеле уттундуруп калганы [illegible]. Мында сандайлар шуут эрги, оларның дыка хөй үрелик. Кино көөрге аппаратура үрелик болгаш үнү орта дыңналбас, ынчангаш экранда чүү болуп турарын билип алыры берге. Бо хоорайның чурттакчыларының барык дең кезии чурттап турар болгай. Чүгле Пөстояның суурда Культура ордузунче барып алгаан [illegible] бо клубтуң ажылын база [illegible] үези келбээн бе?

Ак-Довурак хоорайның уруглар библиотеказы база подвал хевирлиг черде тургустунган болгаш ишти соок, шык, ажылдаарынга таарымча чок. Ынчангаш тудугжулар суурунга уруглар библиотеказының тудуун дүргедедири чугула. «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында, «Дан-Терезин» совхозта библиотекаларның агар септелгезин белин мынчага доосшаан. Бо совхозтарның дирекциялары, кодээ Советтер күскомнары культура албан черлериниң септелгезинче чогуур кичээнгейни салып, ону дарый доозар дээш тодаргай хемчеглерни алыр үези келген.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

«Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чорудун улам ыңай көдүрер дугайында» ССКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле таныжып, ол талазы-биле эвээш эвес ажылдарны «Тыва кобальт» комбинаттың дирекциязы, парткому болгаш ында комсомол организациязы чорудуп турар. Сөөлгү чылдарның дургузунда мында спорт ажылының деңнели бедээн болгаш шыырак, эки белеткелдиг спортчуларның саны чылдың-на немежип турар.

Таныжыл албанының спортчулары Хову-Аксынга болгаш республика маргылдааларынга доктаамал киржип, шаңналдыг черлерни ээлеп келген, шыырак спортчу коллективтерниң бирээзи. Олар хаакка, хол бөмбүүнге, турникке, баг кагарынга болгаш спорттуң өске-даа хевирлеринге доктаамал белеткенип турарлар.

ЧУРУКТА: таныжыл албанының спортчулары ээлчеглиг белеткел үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Эмчиниң сүмези

УРУГЛАР БОЛГАШ ТЕЛЕВИЗОР

Бистиң уругларывыстың аразында теледамчыдылгалар көрүксевес кижи чок болгай. Телепрограммада уругларга таарыштыр тургускан өөредилге, янзы-бүрү оюн хевирлерин [illegible] мультфильмнер, тоолдар, шиилер арбын. «Тамчыктыг удуңар, чаштар» база оон-даа өске дамчыдылгаларны олар улуг сонуургал-биле көөрлер. Уругнуң угаан-сагыжының девирлеп тургустунарынга оларның психологтуг, кижизидикчи салдары улуг. Ындыг болза-даа уругларга көрдүнген чамдык дамчыдылгалар узун. 3-5 харлыг бичии уруг, чижээ, тоолду улуг-ла дизе, беш ажыг минута иштинде кичээнгейлиг-ле көрүп болур. Чүге дээрге, көрген дамчыдылгазын шингээдип алырынга төп нерви системазының ажылы негеттинер, уруг ону көрүп, дыңнаар болгай. Ынчангаш уруг көрген чүүлүн чиңги-биле шингээдип, сактып алыр, ындыг-даа болза ном номчаанынга бодаарга, оон дүргөн шагзыраар. Дамчыдылганың шынарындан ол бүгү кончуг хамааржыр. Бир эвес дамчыдылга узун болгаш чалгааранчыг болза, уруг оон шагзырап туруптар. Эге класс өөреникчилери телевизорга уран-чечен фильм көргеш, 20 хире минута болгаш-ла шагзырай бээрин шинчилел бадыткаан. А школага телевидение ажыглап, өөредилге программазы көргениниден уруглар дүрген шагзыраар. 5-7 класстың өөреникчилери өөредилге программазы көрүп тура, баштайгы сес минута иштинде оларның төп нерви системазының ажылы бедик болур, оон чоорту кошкап эгелээр [illegible] ийи хире минута эртkенде, шагзырап эгелээрниниң баштайгы демдектери көстүп келир, кичээнгейи кошкаар. Ынчангаш эге класс өөреникчилеринге өөредилге программазын 7-10, 4-7 класстарга—15-20 минута дургузунда көөрүн сүмелеп турар. Телевизор мурнунга уругларны ийи шак иштинде улаштыр тудуп болбас болгай.

Уругларның телевизор көөрүнүң дугайын чугаалап тура, адаанда чүүлүү база немеп каары чугула. Телевизорну хөй көрүп, олурар чорукта органның шынган эъди кошкап, кедизинде барып, кижиниң дурт-сынының хевирин үреп болур. Оон-биле кады кичээл кылырынга, ном номчуурунга, ойнаарынга, арыг агаарга селгүүстээринге, удуп дыштанырынга көрдүнген шак-үе шын сагыттынмайн барып болур. Шак ындыг олутпай чорукта уруг шагзырап туруптар. Чамдык уруглар үргүлчү телевизор көрүп олуруп-ла бээр болгайлар. Оон уругнуң карааның шоо баксырап, харын-даа невроз аарыын тывылдырып болур.

Телевидениениң кижизидикчи талазы улуг, ындыг-даа болза ону шын эвес ажыглаары уругнуң кадыынга хора чедирип болур деп утпаалы.

Уругларның психологтуг болгаш физиологтуг онзагай байдалдарынга үндезилеп, тускай телепрограмма тургузар дугайында хөйү-биле бижип-даа, чугаалап-даа турар болгай. Школа назыны четпээн уругларга дамчыдылга 5-10 минута иштинде үргүлчүлээр, эге болгаш 4-7 класстарның өөреникчилеринге—15, 20-30 минута дургузунда үргүлчүлээр. Өөредилге программазы кыска болур. Шак ындыг дамчыдылгаларны тургузарынга авторлардан, редакторлардан ангыда, психолог база киржир. А санаторийлерде болгаш эмнелгелерде чыдып эмнедип турар оолдар, уругларга уруглар программазы тургузары база чугула. Ынчап олар шак ындыг дамчыдылгаларны [illegible] бир хүн каш-даа катап көөр аргалыг болурлар. Ол—ам дораан эвес, чоорту шиитпирлеттинер айтырыг. А амдызында...

...Телевизорну шын көөрүнге уругларывысты чаңчыктырып өөредир чугула. Уругнуң телевизорну оон 2-3 метр ырак черден, эптиг олуруп алгаш, көөрүн хайгаараар. Олуттуң артындан улуг эвес хемчээлдиг лампа чырыы кээп турар кылдыр тургузары черле артык эвес. Дамчыдылга бүрүзүн көрүп олуруптар чорукту болдурбаңар. Үстүнде негелделерни уругларның сагыырын чедип алыңар.

Т. КРИВОРУЧКО,
медицина эртемнериниң доктору.

АК ӨГЛҮГ ЯСЛИ-САДТА

Сан-дорт уун кудумчунуң ол-бо талазын поггаан ыяштар хааждыраан. Олап бадып олуруп, билирим чараш ыры дыңналып келди:

Суурум бооран кулу
Шурап бадып чыдар
Арыг кылаң суглуг
Арык бо-дур, оой, аай...

«Хемчик» совхозтуң төвү Шыгылак суур бо. Ооң Ленин кудумчузунда ясли-садтан кээп турар үнер болду. Ол хүн «Хүнчүгеш» ясли-садка байырлал болган: 20 уругну школаже үдээн. Үделге, шынап-ла, байырлал шинчилиг эртен. Аңгы-аңгы бөлүктер солун программалыг концерт көргүскен, ол сес бичии оолдарның хүрежин база организастаан.

«Хүнчүгеш» ясли-садтың эргелекчизи Марта Кежик-оол-биле ужуражырымга, коллективтиң ажылын черле мактап тыртты. Ясли-садта 105 бичии чаштар хаара туттунган. Ында совхозтуң малчыннарының, механизаторларының, специалистериниң болгаш башкыларының уруглары тодуг-догаа, [illegible] доктаамал чурттап турар. Олар кижизидикчилерниң, [illegible] эмчиниң болгаш поварларның доктаамал хайгааралында. Бөлүктер аайынче [illegible] бөлүктеп өөредигге, күш-ажылга хандыларын, шимченгир оюннар ойнаары, арыг агаарга селгүүстээри дээш чиңнээтиг янзы-бүрү ажылдарны кижизидикчи башкылар хүн бүрү организастап турар. Ылангыя чайгы үеде оннап дыштанылгазында ажыглаары [illegible] дыр мында хериим иштинде улуг ак өгну совхоз дерээш тип берген. «Делгем-даа, сериин-даа боорга ындыг боор, чайын ол өгге уруглар аажок ойнаксаар»— деп, эргелекчи М. Кежик-оол ооң бир онзагай, чараш, ажыктыгның дугайын магадап чугаалаар. Шынап-ла даштындан көөрге, безин чараш, онза: чанында улуг-ла ак өглүг ясли-сад!

«Хүнчүгеш» тускай эртемниг дөрт кижизидикчи башкы ажылдап турар. Кызылдың эмчи училищезин үш чыл мурнунда дооскан С. Очур мында ажылдап, бичии уруглар [illegible] доктаамал хайгаарап көрүп турар. Ясли-садка 17 чыл ажылдап турар кижизидикчи башкы Г. Бапуу, поварлар С. Когел, С. Бора-кыс, ажыл-агый эргелекчизи коммунист Х. Ондар олар болгаш өскелер-даа коллективтиң база ада-иелерниң [illegible] күш-ажылы-биле чедип алганнар.

И. КЕЛИК-СЕНГИ,
Барыын-Хемчик район.

Айыраннаан хөлбең чечек
Аажок чараш, холумда бо.
А, мен болгаш өөрлерим
Аңаа дөмей болуксаар бис.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, дарыылаңар!». 9.40 — «Андарган кур чер». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 1-ги серия. 11.10—15.25 — Чапсар. 15.25 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг программа. 16.10 — Совет чуруунга уран чүүлүнде коммунистиң овур-хевири. Дамчыдылгага ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Д. Налбандян киржир. 16.45 — Улустуң аялгалары. 17.00— «Шыдырак школазы». Разрядтыглар клазы. 17.30 — П. И. Чайковский. Оркестр биле скрипка концерти. 18.05 — Аар атлетикага делегей чемпионады. Югославиядан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН
18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Аъш-чем программазы — бүгү улустуң херээ». Иркутск областының ыяш белеткелчилериниң болгаш ыяш химиктериниң ажылының дуржулгазының дугайында. 19.25 — «Андарган кур чер». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—23.00 — «Чүү? Кайда? Канчап?». Телевикторина. Ооң тоңгениниң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30— Төөгү. 4-кү класс. Москва— орус күрүнениң найысылалы. 13.00 — «Кара рактың аспаанда». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 14.30 — Бистиң садыывыс. 15.00 — В. В. Маяковский. «Аваа эвес ужуралдар...» 15.30 — «Енисейниң пектары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Телемедээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН
18.00 — «Мени берге кижи дижип турар». Телефильм.

МОСКВАДАН
18.30 — «Оң-не арыг чер». Документалдыг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН
18.45 — «Найырал». Дамчыдылга. 19.10 — «Ажылчын марыжы». Телефильм. 19.40 — «Азия товуу». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчыктыг — удуңар, чаштар!». «Бичии уруг биле дельфин». Мультфильм. 20.15 — Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы, Ю. А. Жуковтуң беседазы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Капитаннар». Уран-чечен фильм. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов» — «Трактор». «Крылья Советов» спорт Ордузундан дамчыдылга.

АГААР

Бөгүн республиканың [illegible] бөлүк-бөлүк [illegible] чаар. Барыын [illegible] 9—13 [illegible]. [illegible] 5—15 [illegible].

Маргааш [illegible] 11—13 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Голливудта мексикан кижи» 9.30, 11.20, 17.00, 20.00. «Пентагон» 15.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чылдызы» 10.50, 12.10. «Силерниң-биле кады артар мен» 18.30, 13.30. «Ярослав Мудрый» 15.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кызыгаар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сүнезин» 18.30, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыӊ № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуӊ 2-24-63, редакторнуӊ оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниӊ 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, [illegible] 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-43, солун чедбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1991

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 223 (12013) | 1982 чылдың сентябрь 24, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Мал чеминиң белеткели—чугула иш

СООК ДҮШКЕЛЕКТЕ

Соок дүжүп, таңды кыры агарып каап турар апарган. Мал чеминиң белеткели, ам-даа үргүлчүлевишаан. Бо ажылда, эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, чедиишкин бар, ынчалзажок чогуур негелдеге ырак дүүшпес.

Сентябрьның 20-ниң медээзи-биле алырга, республикада 139415 тонна сиген белеткеттинген азы бо талазы-биле план 63,2 хуу күүсеттинген. Эрткен чылын мынчан 97781 тонна сиген белеткеттинген болгаш план 49,8 хуу күүсеттинген турган. Ам-даа 41654 тоннаны белеткээри арткан.

Сиген белеткелиниң талазы-биле бирги черде планын 87,9 хуу күүсеткен Бай-Тайга, ийигизинде — планын 84,2 хуу чедирген Мөңгүн-Тайга, а дараазында черде планын 82,7 хуу чедире берген Эрзин чоруп турар. Бо районнарның сигенчилериниң аразында социалистиг чарыш сөөлгү хүннерде улам күштелген. Чамдык бригадалар, звенолар болгаш ажыл-агыйлар боттарының планнарын ажыр күүсеткилээш, ам өске өөрлеринде дузалажып турар.

Сиген белеткелинде эң адак черни тараалап болгаш хадылап Таңды район ээлеп турар. Бо район чээрби ийи муң хире тонна сигенниң чүгле чеди муң тоннаазын белеткеп алган. Ында ук ажылдың чорууп турары ам-даа оожум. Каа-Хем район планын 42,9 хуу чедирген. Тожу район оон бичии-ле дээре, планының 47,4 хуузун күүседип алган. Бо кыжын малга бээр сигенниң чартыын безин күүседип албаан үш район бо-дур.

Ажыл-агыйлардан «Бай-Тал», «Мурнакчы», Карл Маркс аттыг, «Тиилелге» болгаш «Х Улуг хурал» совхозтар ук планнарын күүсеткилеп алган. А Өвүрнүң «Кызыл туг» совхоз 1050 тоннаның орнунга 1955 тоннаны белеткээн. «О-Шынаа», «Малчын», «Мөрен» совхозтар сиген белеткелин доозар чоокшулаан. Ындыг чедиишкинниң чылдагааны билдингир — ажылды бедик деңнелге организастап турарында.

Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхоз сиген белеткээр планын доңгун-ле 8,2 хуу күүсеткен азы төс муң хире тонна сиген белеткээр турган, ооң чүгле дөрт чүс тоннаазын белеткээн. Бо чорук хүнүн негелдезинге, ылангыя Аъш-чем программазын боттандырарынга канчап-даа дүүшпес. А сиген бо чылын Үттүг-Туруг, Тээрге, Калбак-Хады, Мажалык ынчаар аажок үнген. Ынчалза-даа ооң ажааттынганы эвээш. Ооң чылдагааны ажыл-агыйжы эвес болганы-биле тайылбырлаар апаар. Ол районда Тока аттыг совхозта байдал база ындыг.

«Енисей», «Россия», «Улуг Октябрь», «Бүрен» совхозтар сиген белеткелин база оожумнадып турар. Бо болгаш өске-даа ажыл-агыйларның удуртукчулары сиген белеткелин шапкынчыдар ужурлуг.

Республикада сенаж белеткелиниң планы 77,8 хуу күүсеттинген. Ук ажыл эрткен чылдагыдан элээн чедиишкинниг. Барык-ла үжен чеди муң тонна сенаж эрткен чылдың деңнелинден хөй салдынган. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем, Кызыл районнар планнарын ажыр күүсеткилеп алган. Сенаж салыр талазы-биле социалистиг чарыштың сөөлгү одуруун планын 42 хуу күүсеткен Каа-Хем район ээлеп турар. Бо район сигенин база ол-ла хире белеткээн. Таңды районда сенаж салыры сиген белеткелинден муң-не дээре, ынчалза-даа чүгле 46 хуу четкен.

Ажыл-агыйлардан сенаж салырының планын 26 совхоз күүседип алган. Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» биле «Күш-ажылдың хостуу» совхозтар сенаж салырын ам-даа эгелевээн. А «Ленинчи орук» совхоз 2400 тонна сенаж салыр турган, ооң чүгле 96 тоннаазын салган. «Кызыгаар» совхоз планының 9,6 хуузун күүсеткен. Мал чемнериниң белеткээриниң дешпилгелиг аргазын ажыглап турар Дуржулга станциязы планының 26,9 хуузун күүсеткен.

Саваң ажаалдаазы база эгелээн. Бо талазы-биле планы республика 6,9 хуу күүсеткен. «Өөк», «Россия», СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтарда бо ажыл элээн шуудаан.

Силос планы чүгле 3,4 хуу күүсеттинген. «Май 1» совхоз 700 тоннаны салыр турган, 1057 тоннаны салган. Өске ажыл-агыйларда бо ажыл сула. А витаминниг сиген далганының планы 89,5 хуу күүсеттинген. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Таңды, Тес-Хем, Кызыл районнар планын күүсеткен. Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйларда ук ажыл аажок оожум.

ХУУСААЗЫНДА ДООЗАР

Ажыглалга кирер тудугда

Кызылдың чылыг-электри төвүнден хоорай даштының автооруунга уннаштыр баткан кылаң ак шывыглыг кожа эжеш хоолайларны, оларның улам шөйлүп, Кызыл—Эрзин оруун эрткеш, хоорай иштинче кирипкенин көрүп болур. Ол дээрге хоорайның төпчүткен чылыг хандырылгазының шугумунуң ийиги ээлчээниң тудуу-дур. Ону амгы үеде «Востокэнергомонтаж», «Сибтехмонтаж», «Востокэлектромонтаж», «Востокэнергомонтажизоляция» трестерниң бригадалары тудуп, чогуур хуусаазында доозар дээш күскү чылыг үени чөп ажыглап, бедик темпилиг чорудуп турар. Хоолайларны тепкиништерже тургузуп, тудуштур каннаар ажылдар колдуунда доостур четкен. Ында бүдүн чартык километр хемчээлдиг участокта демир-бетон тепкиништерниң болгаш тежектерниң чедишпези-биле ажылдар озалдап турар.

Улуг базыышкынныг, 600 градус температуралыг пар бусту хоорайның чылыдылгазының системазынче бээр хоолайларның чылыг эрттирбес изоляциязын «Востокэнергомонтажизоляция» трестиниң ийи бригадазы кылып турар. Ф. Мераликаның 12 кижилиг бригадазы хоолайларның шил-хевенден ораалдазын эгезиндиве тура чорудуп, амгы үеде ниити шугумнуң чартыындан хөй кезиинде изоляция ажылдарын кылган.

ЧУРУКТАРДА: кылаң демир шывыгларны Б. Хановтуң звенозунуң эптеп турары; шил-хевен ораалдалар кылыр Ф. Мераликаның бригадазының мурнакчыларының бирээзи Г. Токушева ажыл үезинде; чылыдылга шугумунуң тудуунуң ниити хевири.

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

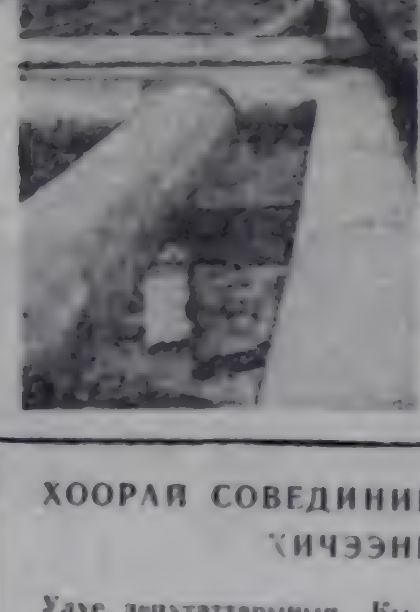

АЯН-ЧОРУК УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Индия Республиканың Премьер-Министри И. Ганди-биле сентябрь 22-де Кремльге ужурашкан.

ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразынга найыралчы харылзааларны улам-на калбартырынга болгаш хөгжүдеринге Москвага бедик деңнелге болган чугаалажылгаларның чугула ужур-дузазын найыралчы беседаның үезинде база катап онзалап демдеглээн.

Делегейниң хөй айтырыгларының болгаш совет-индий харылзааларының чамдык айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны ийи талалар солушкан.

Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында Л. И. Брежневтиң КНО-нуң Кол Ассамблеязының ийиги тускай сессиязынга чоруткан бижиинде айыткан Совет Эвилелиниң хүлээлгезин Индира Ганди бедик-биле үнелээн.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин бүрүн хоруглаар дугайында айтырыгның талазы-биле санал-оналдарның солчуушкуну база болган. Бо айтырыг талазы-биле чогуур дугуржулганы чедип алыышкыны эргежок чугулазының дугайында ийи талалар медеглээн.

Мурнуу-Чөөн болгаш Мурнуу Азияның районунда байдалче чогуур кичээнгейни угланган.

Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыңның база айыыл чок чорукту быжыглаарының эрге-ажыктарынга дүүштүр делегей аренаазынга моон соңгаар-даа сыпый кады ажылдажыр дээн быжыг бодалдың ийи талалар бадыткаан.

* * *

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальностар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы Б. Н. Пономарев баштаан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бөлүк депутаттары Индияның Премьер-Министри И. Ганди-биле ол хүн база ужурашкан.

Совет Эвилелиниң болгаш Индияның парламентилериниң аразында харылзааларны калбартыр дугайында санал-оналдарның солчуушкуну беседаның үезинде болган. Ийи чурттарның улустарының найыралын [illegible] быжыглаарынга, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш Индия Республиканың парламентизиниң чаагай үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазын демдеглээн.

Тайбыңның камгалаар дугайында сагыш салыышкын, боо-чепсектерни, ылангыя ядролуг чепсекти эндере бүрүнгү удур демисел бүгү чурттар-биле деп эргелиг харылзааларны хандырары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегей аренаазынга ажылының эң чугула угланыышкыны болуп турарын совет тала онзалап демдеглээн. Тайбыңны камгалаар болгаш ядролуг чепсекти ажыглаарының айыылынга удур демиселдиң херээнге Индияның болгаш оон чазаа-ның улуг салыышкынын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары демдеглээн.

Л. И. Брежневтиң болгаш И. Гандиниң сентябрь 21-де ат салганы совет-индий кады кылган декларацияның ужур-дузазын улус-чоннарның [illegible] бедии-биле үнелээн.

Хамааржыышкас Индияның чедиишкиннери дугайында, оон даштыкы политиказының кол угланыышкыннарының дугайында И. Ганди чугаалаан. Тайбыңны камгалаарының, боо-чепсектерни эндере бүдүрерипге удур демиселдиң херээнге Совет Эвилелиниң улуг ролюн И. Ганди онзалап демдеглээн. Совет Эвилелиниң болгаш Индияның [illegible] Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынга дүүштүр ийи чурттарның аразында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын улам-на калбартырының чугула ужур-дузазын ол айыткан.

Эвилелдиң найыралчы байдалга беседа болуп эрткен.

* * *

Совет болгаш даштыкы корреспондентилерге [illegible] пресс-конференциязынга И. Ганди [illegible] Л. И. Брежнев-биле, Н. А. Тихонов-биле, өске-даа совет удуртукчулар-биле Москвага ужуражыр аргазын [illegible] сагыш [illegible] улам эки билчиринге, совет-индий [illegible] ол болгаш ону улам шимчээр хөгжүдеринге бээр аргазы берген.

* * *

Вернадский болгаш Ломоносов проспекттериниң белдиринде шөлге хөй муң москвачылар сентябрь 22-де чыглы ган. Ол шөлге Джавахарлал Неруну алдар тывысканынга тураскааткан байырлалдыг бадыткалга И. Ганди киришкен.

Кызыл гранит даштан кылган тураскаал самбыразынга мынчаар бижээн: «Джавахарлал Неру шөлү. Индияның шылгараңгай политиктиг болгаш нүрүне ажылдакчызы, Совет Эвилелиниң улуг өңнүү Джавахарлал Неруну (1889—1964 ч.) алдары дээш оон адын бо шөлге 1982 чылда тывыскан».

Москваның шөлдериниң бирээзинге Дж. Неруну адын тывысканы — ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразында харылзаалар ийи чурттарның улустарының эрге-ажыктарынга дүүштүр чедиишкинниг хөгжүп турарының тодаргай херечизи дээрзин байырлалдың бөдүлгезинге чүве чугаалаан ораторлар онзалап демдеглээн.

Бо найыралчы акцияны Индияның чону бедик-биле үнелээр. Октябрь революциязының, улуг Лениниң шылгараңгай мерген угааның Дж. Неру магадап чораан. Совет Эвилелиниң болгаш Индияның улустарының найыралын быжыглаар дээш ол могаг-шылаг чокка ажылдап чораан болгаш ол найырал чүгле бистиң чурттарывыска эвес, харын-даа бүгү кижи төрелгетенге ажыктыг болурун билип турган деп, И. Ганди чыылганнарга чугаалаан.

(СЭТА).

ЭРТЕМГЕ ҮНДЕЗИЛЕТТИНГЕН ПРОГРАММА

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чедиишкинниг боттандырарының эң чугула чүүлү кодээ ажыл-агыйның практиказынга эртемниң чедиишкиннерин ажыглаарын шапкынчыдары болур. Бүгү улустуң бо херээнге эртемниң сорулгаларын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының болгаш Кодээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының ниити хуралының сентябрь 22-де Москвада ажыттынган каттышкан сессиязында чугаалажып көрүп турар.

Хуралдың президиумунда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв, СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары И. К. Байбаков, И. И. Бодюл, Г. И. Марчук, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчилери В. А. Карлов, С. П. Трапезников, сураглыг совет эртемденнер, министерстволарның болгаш төп албан черлериниң удуртукчулары.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александров чыылганнарга эге сөс ап, чүве чугаалаан. Ол совет эртемденнериниң ниити-биле четкен бүгү улустуң херээн эртемге үндезилеп боттандырарының эң чугула угланыышкыннарының дугайын чугаалаан. Бүгү эвилелдешкен республикаларның улуг-улуг ниитилел тептерниң эртемниң бедик хүлээлгезин күүседиринге киржип эгелээнин айыткаш, ол Аъш-чем программазының чер ажылының системазын сайзыралдырары, чаа сорттарны тургузары, малдың бедик продуктулуг породаларын тывары, кодээ ажыл-агый техниказын болбаазырадыры, үнүштерниң болгаш дириг амытаннарның аарыглары-биле дээштиг демиселдиң аргаларын ажылдап кылыры дээш ындыг ажылдарны боттандырып чорударының онза чугулазын демдеглээн.

Бистиң Төрээн чуртувус амгы шакта, ол хире улуг эртем-техниктиг күчүлүг турбаан деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи академик Ю. А. Овчинников ниити илеткелинге чугаалааш, эртем күштери амгы үеде аграр-үлетпүр комплекстериниң сайзыралгажыларынче дөрт угланыышкын-биле ажылдап турарын айыткан. Физикага, химияга, биологияга, чер болгаш космос дугайында эртемнерге эң сөөлгү ажыдыышкыннарны болгаш идеяларны улустуң чаагай чорууп [illegible] улуг херээнге эң-не шапкын-биле бараан болдурар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырарынга кодээ ажыл-агый эртемниң сорулгаларының дугайын КАЭЛБА-ның президентизи, ССРЭ-ниң ЭА-зының корреспондент-кежигүнү П. П. Вавилов бодунуң илеткелинге чугаалаан.

Ийи академияларның каттышкан сессиязы сентябрь 23-те бодунуң ажылын уламчылаан.

(СЭТА).

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессиязы 1982 чылдың сентябрь 29-та СЭКП хоорkомунуң хуралдаар залынга 14 шакта ажыттынар.

Хоорайда чуртталга фондузунуң камгалал байдалының болгаш ону улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында база хоорай Совединиң күүскомунуң кадык камгалал килдизиниң ажылының дугайында айтырыглары сессияга чугаалажып көөр.

МАССАЛЫЫН ЧЕДИП АЛЫР

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыңай көдүрер дугайында» доктаалын, партия обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин улус өөредилгезиниң органнары болгаш школаларның башкылар коллективтери канчаар боттандырып турарының дугайында айтырыгны республиканың ниити билиг школаларының болгаш өөредилге черлериниң күш-культура башкыларының Политчырыдыышкын бажыңынга болган хуралынга чугаалашкан.

Ниити билиг школаларында спортмассалыг ажылдың байдалының дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри Н. С. Конгар, өөредилге черлеринде күш-культура болгаш спорт ажылы, ону моон соңгаар экижидери-биле сорулгалар дугайында илеткелди республиканың Күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы Н. А. Авдеев кылган.

Өөреникчилерни спортче хаара тударының, ГТО демдектериниң эдилекчилерин, спортчу разрядтыгларны белеткээриниң талазы-биле даалгаларны ажылдап кылган болгаш ону школа бүрүзүнге чедирген. 1982-1983 өөредилге чылында спортмассалыг ажылдарның чаңгыс аай календарь планын тургускан болгаш бадылаан. Ында бүгү өөредилге чылының неделя бүрүзүнде өөреникчилерниң күш-дамыр кижизидилгезиниң талазы школада ажылды тодараткан.

Күш-культуржуларның болгаш спортчуларның саны 1976 чылда 13,5 муң турган-дан 38,2 муң кижи четкен (ол дээрге 1—10 класстың өөреникчилериниң 60,6 хуузу). ГТО демдектиглер 5 муңдан 20,2 муң кижи четкен. Разрядтыг спортчуларның саны ол үениң дургузунда 3 муңга [illegible]. Уругларның 7 спорт школаларында 2,3 муң школачылар өөренип турар дээрзин илеткелчи Н. С. Конгар демдеглээн.

Школачыларның күш-дамыр кижизидилгезиниң болгаш оларны спортче хаара тударының талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган. Күш-культураның кичээлдериниң сайзыраңгайжыдары — школага спорт ажылын экижидериниң үндезини. Ынчангаш кичээлдерниң шынарын, ажыктыын бедидери чугула дээрзин демдеглеттинген.

Кичээл шагын долу, шын ажыглаарын, спорт херекселдерин херегләэрин, класста өөреникчи бүрүзүнге күш-культура мергежилгелерин доллур онаарын өөредилге чорудулгазында чедип алыры негеттинер.

ГТО нормазын дужаарын ылангыя Тожу, Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарда, Кызылда багай организастаан. ГТО нормазын дужаарының ортумак көргүзүү республикада 32,7 хуу. Ол дээрге дыка куду көргүзүг-дүр.

Өөреникчилерни спортче хаара тударының эң-не четтиргелиг хевири спортчу секциялар. Республикада 20,7 муң өөреникчи 862 секцияда спорттуң 20 аңгы хевирлерин өөренип турар. Ол дээрге 4—10 класстың өөреникчилериниң 32,6 хуузу, а РСФСР-де ортумак көргүзүг 41,4 хуу.

Спорт херекселдериниң чөп ажыглаарының, камгалаарының чугулазын СЭКП обкомунуң бешки пленумунга айыткан. Спорт херекселдерин садып алырынга школа бүрүзүнге чылдың-на күрүне 1 муң рубльди берип турар. Чамдык школалар ол акшаларны өскээр чарыгдап турар, азы чок болза, спорт херекселдерин камнавас, камгалавас чоруктар эвээш эвес. Оон чижээнге Эрзин районну киирип болур. Районнуң улус өөредилге килдизи кайы школада каш, кандыг херекселдер барын билбес, спорт херекселдериниң учёту безин чок.

Сургуулдар болгаш студентилерниң ортузунга общественниглерге эртенги гимнастиканы нептередип, «кадыкшыл болгаш спорт хүннерин», бөлүктер аразынга чарыштарны кылыр организастап турар. ГТО нормативиниң комплекстерин дужаарын эрентейлээр болгаш спорт херекселдерин, баазазын кошкак ажыглап келген.

№ 2 КПТУ-да, № 6 ХПТУ-да, педучилищеде, медучилищеде спортмассалыг ажылдарның чаа хевирлерин ажыглавайн турар.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң студентилери күш-дамыр кижизидилгезиниң программазын 2 чыл улаштыр күүсетпейн турар. Ындыг байдал Кызылдың автоорук техникумунда, медицина, урал чуга училищелеринде, кодээ ажыл-агый техникумунда, Кызылдың № 1 ХПТУ-да болгаш оон-даа өске өөредилге черлеринде.

Күш-культураны болгаш спортту пропагандалаарының куду деңнелде чорудуп турарын илеткелчи айыткан. Кызылдың пединститутта, кодээ ажыл-агый техникумунда стендилерни, плакаттарны чыл-чылы-биле чаартпайн турар.

Хуралга башкылар санал-оналдарын берип, дуржулгазын солушканнар. Чаа-Холдуң ортумак школазының башкызы А. Ч. Маады кичээл болза өөреникчилерниң кижизидериниң кол хевири болурунуң дугайында чугаалааш, күш-культура кичээлдерин боду канчаар эрттирип турарының дугайында дуржулгазын тайылбырлаан. Ак-Довурактың № 1 ортумак школазының башкызы Н. С. Хаванский школаның хүн чурумунда өөреникчилер ортузунга [illegible] ажылын канчаар организастаанының дугайында чугаалаан. Өөреникчилерниң күш-дамыр кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды башкылар коллективинде болгаш өөреникчилер организациязында канчаар тургустунганын Кызылдың № 14 школазының директору Л. А. Галактионов чугаалаан.

Чадааның № 1 ортумак школадан А. Ч. Монгуш, республиканың эмнелге-күш-культура диспансериниң эмчизи Г. Е. Абушева, Бай-Хаактының ортумак школазындан А. П. Абросимов, Бай-Хаакта уругларның спорт школазының директору В. Ю. Пинигин, Ак-Тал ортумак школазындан Т. В. Шогжал болгаш оон-даа өскелер хуралга санал бергеннер.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыңай көдүрер дугайында доктаалын, партия обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирин күүседир талазы-биле кылдынган ажылдар бар, чамдык школалар эки дуржулганы көргүзүп турар-даа болза, ниитизи-биле республика школалары, өөредилге черлери бо талазы-биле кошкак ажылдаанын хурал демдеглээн. Күш-культура болгаш спортту массалыг болдурар, спорт баазаларын бызыглаар, спорт-массалыг ажылдың, кичээлдерниң деңнелин бедидер талазы-биле бар арга-куралдарын школалар, өөредилге черлери чедир ажыглавайн турар. Республиканың школаларының болгаш өөредилге черлериниң башкылар коллективтери күш-дамыр кижизидилгезин, спорт-массалыг ажылдарны моон соңгаар деңнелге көдүрер дээш ам-даа хөй кылыры негеттинип турар.

Н. ООРЖАК.

КҮҮСЕДИР ЧООКШУЛААН

Таңды районда кодээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязының ишчилери ниитиниң малынга четчир чемни белеткээр дээш бо хүннерде шудургу ажылдап турарлар. Сигенчи бригадалар, звенолар аразынга социалистиг чарышты улам калбартып, мурнакчыларны шаңнап-мактап турар чоруктар ажылдың темпизин шапкынчыдып, бүдүрүкчүлүг чоруун улам бедиткен.

Сүге-Маадыр Ондар удурткан сигенчи звенода аныяктар хөй. Ында он ийи кижи хаара туттунган. Ук механизастаттынган звено 3850 тоннаны белеткээн.

Аныяктарның бо ажыл-ижи мактаадыг. Олар боттарынга алган хүлээлгезин сентябрьның чоокку хүннеринде күүседир сорулганы салган ажылдап турар.

Т. ОЮН.

«КЫШКЫ» ШАКЧЕ

1982 чылдың октябрь 1-де 0 шакта «чайгы» шактың күштүг хуусаазы эртери-биле холбаштыр шак согунун бир шак соңгаар тырттарын ССРЭ-ниң Чаңгыс аай шак болгаш эталоннуг частоталарның күрүне комиссиязы дыңнадып турар.

«Чайгы» шакты [illegible] болгаш шак согунун 1 шак аткаар тырттары ССРЭ-ниң бүгү девискээринге [illegible].

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ ТЫВА АССР-ДЕН БИИ-ХЕМНИҢ № 653 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДЕПУТАТТЫҢ СОҢГУЛДАЛАРЫН ЧОРУДАР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалдары болза: «ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунуң 60 чүүлүнге дүүштүр Националдар Совединге Тыва АССР-ден Бии-Хемниң № 653 соңгулда округунуң талазы-биле депутаттың соңгулдаларын 1982 чылдың октябрь 24-те, воскресеньеде чорудар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1982 чылдың сентябрь 22.

ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИП ТУРАР

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазының малчыннары ниитиниң малынга чем белеткээри-биле [illegible] ажылдап турар.

Хойжу бүрүзү боттарының кужу-биле тус-тузунда сиген белеткээр социалистиг хүлээлгени алган. Бригада 150 тонна сиген белеткээр планының 112 тоннаазын белеткээш, кыштагларда сөөртүп чедиргеш, сараттаан. Ол ажыл ам-даа уламчылавышаан. Хойжулардан Кара-оол Ховалыг, Ома Адыя, Дөрбет-оол Түлүш олар 15—18 тонна сигенни белеткээш, өскелерден мурнап турар. Ол ышкаш Тас-оол Түлүш, Сургуул-оол Монгуш олар боттарының хүлээлгезин күүседир чоокшулап келген. Бригаданың малчыннары малдан чаш төл камгалап алыр хүлээлгезин, күрүнеге 26 тонна дүк садар планын күүсеткен. Хойжулар ортузунга организастаан социалистиг чарышка Дөрбет-оол Түлүш төрүүр чүс хойга онаштыр 102 хураганы камгалап ап, тиилекчи болган.

Малчын бүрүзү мал кыштаглаашкынынга хынамчалыг белеткенип турар. Бригаданың малчыннарынга чаа ийи кыштагны тудуп дооскан. 8 кажаалардың септелгезин доозуп, 6 чунар-бажыңның [illegible].

Н. ДАМДЫН.

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

ССРЭ-60

АЗЕРБАЙДЖАН ССР

ЧҮС-ЧҮС ЧЫЛДАРДА ЧАГААН

К. А. ХАЛИЛОВ,
Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

Бистиң республиканың ажыл-ишчилериниң кылып турар хөй-хөй ажыл-херектерин, сагыш човаашкыннарын оларга тодазы-биле билип алырынга Азербайджан ССР-ниң Дээди [illegible] мунга хүнүң-не кээп турар почта дузалап турар. Бээр келген почта-биле таныжып ора, республиканың дең-дески, бүдүрээлиг базым-биле бурунгаар бар чыдарынга өөрүдүм.

Почтаны сайгарып көрүп орагаш, чамдык чүүлдерни ушта бижиглеп алдым, ол кээп турар документилерле дыка хөй үнелиг бодалдар болгаш [illegible] эртген үе сагышка чайгаар-ла кирип келир. Революция соондагы баштайгы чылдарда Азербайджанның Төп күүсекчи комитединге эзээргей суурларның бирээзинден чагаа келген. Чап-чаа коммуна тургузуп алган тараачыннар сөөлгү ажылчын аъдының өлгенинден черни хол-биле болбаазырадыр апаарын дыңнатканнар. Олар ол дуганың чыгдал-биле, ынталааҗок улуг бүзүрел-биле бижээннер. Совет эрге-чагырганың күүседир ужурлуг ажыл-херектери хөй-даа болза, дагларда чаштына берген бичии суурнуң тараачыннарының херекселин керекке ол албайн барбас деп чүвеге бүзүрээннер.

Чүве бижип чаңчыкпаан хол-биле бижээн ол саазын болгаш богүнгү чагааларның аразында социал үе талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ылгал бар. Бо чагааларның авторларының тургузуп турар айтырыглары кончуг сыр өске болбайн аан. Ол дээрге Аъш-чем программазын [illegible] кежигүннери [illegible] бүдүрүлге [illegible] менээр дузалаар деп чүвеге бүзүрээрлер. Чагаа бүрүзүнүң артында кижи бар, [illegible].

[illegible] бистиң республиканы [illegible] улуг [illegible] 1922 чылда, [illegible] Закавказье [illegible] ЗСФСР-ни тургузар болгаш Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң составынче өң-чаштынар дугаарында тээгүлүг шиитпирни хүлээп ап турда, делегаттар В. И. Ленинче байыр чедиришкинин чорутканнар. Улуг баштыңчывның шыгаттынгаа болгаш нефтен удуртулгазы база Коммунистиг партияның тугунуң адаа-биле Эвилелиниң [illegible] чедип алыр деп, ол угуулгада айыткан. ССР Эвилелиниң алдарлыг 60 чыл онунуң бүдүүзүнде чоргаарал-биле мынчаар чугаалаар эргелиг бис: съездиниң делегаттарының мичан бодап чораан күзели бистиң амыдыралывыста, совет улустарның бузулбас чаңгыс эвиңде чоныңнаа-биле боттанган.

В. И. Ленин Азербайджанның бүгү талазы-биле үлегерлиг социалистиг республика болгаш турарын күзеп чораан. Баштыңчывның чагыы боттанган. «Совет Азербайджан Россия империязының [illegible] тургузуп турар бистиң чүртүвүстүң чечектелген республикаларының бирээзи кылдыр хуула бергени — национал аймак кѳрүнүлерге, социал болгаш национал хостаныышкын дээш туржуп турар улустарга соруг киириичи үлегер, социализмниң чогаадыкчы күчүлүг күжүнүң бүдүрээлиг херечизи-дир» — деп, эш Л. И. Брежнев демдеглээн.

Азербайджанның социалистиг чаартылгазы Коммунистиг партияның болгаш Совет [illegible] чайынналга-биле көргүзүп турар. Республиканың экономиказы [illegible] на өзүп, күш-ажылдың ниитилел хуваалдазынга, чурттуң даштыкы экономиктиг харылзаазынга [illegible], совет [illegible] салыышкыны улгадып турар.

Азербайджан ССР-ниң [illegible] нефть сууртазын болгаш хөвең сывын чураан. Ынчалаажок амыдырал ол демдекке чугула немелдени база киирген. Республиканың [illegible] хемирери, совет эрге-чагырганың [illegible] 60 [illegible] үлегер бүдүрүлгелерге. [illegible] нефть тывышы, ооң ажылдаң кылыышкыны эвес, а химия, даг-руда, электротехника, металлургия, машина-прибор тудуушкуну болгаш индустрияның өске-даа адырлары тодарадып турар. Ол бүгүдеңг техниктиг дешпилгениң темпилери шиитпирлии-биле хамааржыр.

Бүдүрүүге кооперастаашкынының орулунга ажылчын ангы [illegible] азербайджан тараачыннар улуг чедиишкиннерин чедип алганнар, оларның социал болгаш угаан-бодал амыдыралы тапыттынмазы-биле өскерилген. Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында 130 мергежилдиң кижилери ажылдап турар, [illegible] кедээге турбаан. Революция мурнунда турганы-биле деңнээрге, [illegible] 7 ажыг катап көвүдээн.

«Республиканың улус ажыл-агыйының ниити шапкын ол хөгжүлдезинге дайынгаш, Азербайджанның [illegible] тоску болгаш онгу беш чылдарда чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алганнар. Ол бирги беш чылды бааз соруктуг эгелээннер. Азербайджанның көдээ ишчилери агаарбойдустуң берге байдалы турда-даа, [illegible] киннерлиг болганнар. Күрүнеге тараа дужаар план ажыр күүседтинген. Ол ышкаш [illegible] 1707 муң тонна виноградты чыып алгаш, ол адырның ажыл-ишчилери ону бүдүрер болгаш белеткээр талазы-биле чуртка бирги черже үнгеннер. Ол бүгү чедиишкиннер СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың, эш Л. И. Брежневтиң Азербайджан дугаарында доктаамал сагыш салыышкынының ачызы [illegible]. Азербайджан ССР-ниң [illegible] дың социалистиг чарыжынга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл тугу-биле он ийи чыл улаштыр демдеглеттинип келген.

Саазырангай социализм ниитилелиниң дүрүм ёзугаар чүүлү апарган совет улустарның акы-дуңма дузалажылгазы болгаш чаңгыс эви Азербайджанның интернационалдыг харылзааларының чиижээден база тодазы-биле илерен турар. Чурттуң нефть-газ [illegible] бүгү районнарында Азербайджанның ол талазы-биле дериг херекселдери ажыглаттынып турар, республиканың энергетиктиг улуг объектилериниң тудуушку болур Шамор гидробеддирде болгаш [illegible] скиге база. Нурекке школа эртеен мастерлер ажылдап турар. А ол объектилер ажылдага кире бээрге, олар За[illegible] бээнин чугула эвеозу болу берген, [illegible] ның эвес, а Грузияның, Армения ниң улус ажыл-агыйының херекселдерин хандырар.

Үлетпүрнүң барык чүс хире адырларын бодунда хаара тудуп Азербайджанның [illegible] барып Сибирьде-даа, КамАЗ-та-даа, Саян-Шушенск ГЭС-те-даа, Казахстанның кур черлеринде-даа суралжып берген. Чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекзинде чугула черни ээлеп турар азербайджан экономика өске чоннарны черлерде тургустунуп турар чүүлдер чокка база хөгжүп шыдавас.

Күш-ажылчы найырал болгаш социалистиг чарышка маргылдаа Азербайджанның нефтичилерин болгаш Донбасстың шахтерларын, бистиң республиканың болгаш Ортаа Азияның хөвең өстүрүкчүлерин [illegible] харылзаазын тудуп турар. Ол чарыш чүгле [illegible] болуп турар эвес, а хөй национал коллективтерни сырый каттыштырып турар. Камы мартенчилерге Сумгаиттиң, Украинаның болгаш Уралдың металлургтары чыгдып келирге, оларның ээлдигни тургары кан-биле кады металлургтарның найыралы база каңналып турар. Бүдүжүпден патриотчу, алыс бүзүрелинден интернационалчы ажылчын кижи ынчалдыр дыдыгын, угаан-бодал талазы-биле байлакшып турар.

[illegible] депутады, нефть болгаш газ казып тывар талазы-биле оператор Ашрафхануы Меликова биле чоокта чаа чугаалажкаывыны сактып келдим. Барыын Берлинге ССРЭ-ниң Хүннери эртип турда, ол эр кижи дег мөге-шыырак херээжен кижиге хөй-ле айтырыгаар салдынган. Айтырыгларга харыылап тургаш, Совет эрге-чагырганың чылдарында азербайджан херээжен кижиниң салым-чолунуң таварылгазы [illegible] Гения Меликова чоргаарал-биле чугаалаан. Шаанда эрге-шөлээ чок, даштыкы делегейден кара пөс-биле арнын чажырып чораан болза, ол ам күрүне ажыл-херектеринде киржип турар. Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының үштүн бир кезии херээженнер болуп турарын билип кааш, Барыын чурттуң журналистери [illegible].

Чыл дургузунда азербайджан дылга 11 номну 1923 чылда парлап турганын улуг чедиишкин кылдыр санап турган болза, республикада ам үнүп турар ном-дептерлерниң тиражы 16 миллион хире чедип турар. Азербайджаннар төрээн дылында Пушкинни, Лев Толстойну, Шевченкону, Руставелини, Абайны, Райнисти, Шолоховту болгаш Федеевти номчуп турарлар. Ол дээрге — ынчап чап-чаа тургустунган баштайгы [illegible] жап дээди өөредилге черлеринге РСФСР-ниң алдын кур[illegible] күзели-биле садып алган өөредилге номнарындан бистиң республикага эгелээн культура революциязының бүзүрелдиг үрезиннели-дир. [illegible] бистиң республикага чырыдыышкынны болгаш эртемни хөгжүдери-биле чедип келген орус эртемденнер алдындан-даа артык үнелиг турганнар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының азербайджан филиалын удуртуп турган, сураглыг совет геолог И. М. Губкинниң сөстерин оларның кижи бүрүзү катаптап чугаалап болур [illegible] болур Россияны ылыктыы-биле чурээнде кадагалап чоруурум ышкаш, Азербайджан база [illegible] төрээн чурттум болу берген».

«Азербайджан бүзүрелдиг базым орар!». Эш Л. И. Брежневтиң бо сөстерин чоргаарал-биле катаптап чугаалавышаан, бистиң республиканың ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң [illegible], партия болгаш чазактың доктаалдарын, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар дээш демиселге бүгү күжүн бээринге бүрүн бүзүрелдиглер.

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ЧОРУК

[illegible] нефть суурталарының аразында ак даштан кылган тураскаал бедип үнген турар. Ол дээрге Азербайджанга баштайгы совет нефть тывыштыг черниң 60 чылынга — бистиң хөй националдыг күрүневистиң чаңчылынга тураскааткан тудкан багана-дыр.

Ол нефть тывыштыг черниң салым-чолум, ооң бергелерлиг тургустунуп тывылгазы — мээн ажылчын намдарымның эгээ болган... Эрги тургузугдан бис сандарап баксыраан нефть ажыл-агыйын салгалга алган бис. Ынчаарга Совет Россия дайын [illegible] ажыл-агыйы [illegible] Ленинниң «Нефть дугайында сагыш салыышкынын болгаш [illegible] күштелдирер» деп айтыышкыны берген. Азербайджанның нефть үлетпүрүн катап тургузарынга бүгү чурт киришкен. Москваның, Петроградтың, Нижний Новгородтуң заводтары бисче дериг-херекселдерни болгаш станоктарны чорудуп берген, Россияның бүгү булуңнарындан материалдарлыг, тулуг мыштыг составтар Каспий эриинде хоорайже углай чоруп орган. Бистиң баштайгы тывыштыг черивис нефтизин бере бээрге, ооң нефтизин Россия Федерациязынче Азербайджандан ээкан нефть хемниче барып улуун кадып кирген. Россияда бистиң аңгы талазы-биле эпчерив[illegible] кывар чүүл, тараа [illegible] база эргежок херек деп [illegible]. Азербайджан нефтичилери [illegible] тың кол хөйлүзү апарган интернационалдыг акы-дуңмалышкы чорукту уткаан херек кылдыр билип алдывыс.

Акы-дуңмалышкы чорук! Ол чоргаар сөсту сеткил ханыышкыны-биле адаар бис. Ында Сумгаиттиң мартенчилериниң чалыны, Мингечаур ГЭС-тиң турбиналарының даажы, Азербайджанның ак оң шыпкан хөвеңниг ховулары, чаа хоорайларның оттары сиңген дег. Ында бистиң хостут республикаларывыстың бузулбас эвилелиниң алды он чылдар дургузунда чедип алган бүгү чүүлдери, улустарның ленинчи найыралының материалчыткан илерели сиңниккен.

Ынчангаш бистиң кижи бүрүзү «Төрээн чурт, мен сээң оглуң мен!» деп чоргаар чугаалап болур.

Муса БАЙРАМОВ,
Азербайджан ССР-ниң нефть мастери, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

ЧУРУКТА: Владимир Ильич аттыг нефть ажылдап кылыр заводтуң башкарылга төвү. Эдиреде операторлар Рагим Вахидов, Вагиф Мамедов, Александр Прососов (солагай таладан).

ЧУРУКТА: Шемахин районнуң В. И. Ленин аттыг совхозунуң виноград шөлдеринде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: Азербайджан ССР-ниң найысылалы—Бакунуң далай эрии незалчин С. М. Киров аттыг культураның болгаш дыштанылганың паркындан көөрү.

Саннар, фактылар

Азербайджанда 63 хоорайлар бар. Совет эрге-чагырганың чылдарында оларның саны дөрт катап өскен.

* * *

Эртген чылын Азербайджан ССР-ниң национал орулгазы 6.5 хуу өскен, ооң абсолюттуг өзүлдези 500 миллион рубль болган.

* * *

1922 чылда республиканың бүдүрүп үндүрүп турганы бүгү продукциязын амгы үеде ол чүгле ийи хүн иштинде бүдүрер шыдалдыг. Азербайджанда бүдүрүп турар продукцияның 350 хевирлерин совет даштыкы садыг организациялары дамчыштыр 80 чурттарже чорудуп турар.

* * *

Амгы үеде Азербайджанда чаңгыс хүн дургузунда бүдүрүп үндүрер электри энергиязын 1922 чылда дөрт ай иштинде бүдүрүп болур турган. Мингечаур болгаш Али-Байрам электростанцияларының каттышкан күчүзү ГОЭЛРО планын ёзугаар тудар деп телевизээн үжен станцияларның күчүзүнге дең.

* * *

1981 чылда Азербайджанның төвүгүзүнде бир дугаар 1 миллион 15 муң тонна хөвеңни чыгган. Виноград өстүрүкчүлери база рекордчу дүжүттү — 1 миллион 707 муң тонна виноградты чыып алган. Төсиу болгаш өңгү беш чылдарның дургузунда республиканың көдээ ажыл-агыйының ниити продукциязы барык ийи катап көвүдээн.

* * *

Республиканың шөлдеринде 66 муң тракторлар, тараа болгаш хөвең ажаар комбайннар ажылдап турар.

* * *

Азербайджанның эртемнер академиязының баштааны 123 эртем-шинчилел институттарының ажылдап кылыышкыннары Черниң хаяызындан космос бедиктеринге чедип калбарган. Республикада амгы үеде 22.5 муң эртем ажылдакчылары, ооң иштинде 923 эртемнер доктерлары бар.

(СЭТА).

...«МУРАВЕЙДЕН» ЭГЕЛЭЭН

Тамбов хоорайже чорудар Кировабадтың шепкен фабриказының чаа продукциязын чүдүрген контейнерге бо удаада суй-бөлекти — «Четтирдим» деп каан бижиктиг бичии хевисти суп каан болган. Шаандан бээр көргүзүп келген дузазы дээш Тамбовчуртуг [illegible] кировабадчылар ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылында өөрүп четтиришкинниң сөстерин ынчаар дамчылар деп шиитпирлээннер.

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында «Муравей» дээр шепкен фабриказының дериг - херекселдерин адыргаш, ону Гянджуга, амгы Кировабадка сөөртүп әкелген. Бо хоорайга 1925 чылда ажыглаалга кирген орус инструктерниң ол белээ — бирги пөс-таавы бүдүрүлгезиниң үндезинин салган.

— Тамбовтуң «Муравей» дээр бичии фабриказындан эгелээн бо адыр ам талыйган болдур ийин — деп, республиканың чиик үлетпүр министри Э. Меликов чугаалаар:— Ындап-даа көрүңер: Совет эрге-чагырганың чылдарында Азербайджанга дөртен ийи улуг бүдүрүлгени туткан. Постерниң он-он хевирлери, идиктер болгаш хевистер, сабалар болгаш алгы-кеш ыдыктары, хей аймаа, спорт [illegible], контрактар болгаш өске-даа чүүлдер — бөгүнгү бистиң индустриязы-дыр.

[illegible] Азербайджан Россия-биле [illegible] Тбилиси биле Ереванга өңнүг арга-мыдалдар бүдүрүп үндүреринге киришкеннер. Республиканың [illegible] болгаш [illegible].

Ф. ДЖАФАРОВ,
В. КОРШ.

УЗУН НАЗЫЛЫГ БОЛУР ДИЗЕ...

Шимченгир болгаш күш-ажылга чаңчыгып калган холдар удазыннарны эптиг кончуг аңгылай каттылаптарга, чаа хевистиң угулзалары илдеңи кончуг тодарап, коступ келгилээн. Ону аргып олурар херээжен мастерниң амыдыралының узуну 142 чылга дең дээрзинге бүзүрээри берге.

Афруа Гасанованың чаңчыл болган ажылдапчыы [illegible] байдалын ооң назы-хары өскертип шыдаваан. Шак-ла мынчаар, ооң мурнунда хүннерде ышкаш, улуг эвес аргылга станогунуң артынга ол ээлээн каш шакты эрттирип турар. Кырган-ава Афруатуң [illegible] А. Гасанова от ажылын база кылып турар. Ол чүвен [illegible], ады чурттап олурары оглунуң оолдарын ажаап каракталырынга, огородка ажылдаарынга кончуг ынак.

Кырган-ава Афруа барык-ла бүдүн хүн дургузунда арыг агаарга хүнзээр, а кежээ телевизор көрүп оргулаар. Лермонтов дириг турда-ла, эртен чүс чылдың бирги чартыында төрүттүнген хирезинде-ле техниктиг хөгжүлдениң чедиишкиннерин ол бүрүнү-биле үнелеп турар. Бодунуң аажок улуг төрел аймааның 120 төлээлекчизиниң найыгбирээзинге баарын күзей бергенде ол оглунуң оглунуң «Жигули» машиназынга «аът» үндүр халдырындан бээин ойталавас. Даглыг Лерикте чурттап турар 90 харлыг уруунче ол хүннүң чыгы телефоннап турар.

Улуг назылыг кижи амыдыралының хөй кезиин Талыш дагларынга эрттирген. А үжеп чыл мурнунда ооң өг-бүлези Миль ховуларынга көжүп келген.

— Иштиг шынаага аарыг-аржык билбес кылдыр ооң чаңчыгарынга күш-ажыл дузалаан — деп, ооң кадыкшылы байдалын хайгаарап турар профессор М. Султанов чугаалап турар.

Геронтологтарның болгаш гериатрларының республика ниитилелиниң даргазы доктор Султанов баш аарыы чок чүве безин билбес Гасанованың амыдыралынга баштайгы эмчи болган. Ам база ооң таныының базыышкынын, [illegible], оюкезин болгаш чүрээн хынап, шинчип көргеш, Мехти Наджафович нормадан кандыг-даа өскерилге чок болганын демдеглээн.

Совет эрге-чагырганың чылдарының үезинде Азербайджанга кижиниң назынының ортумак узуну барык ийи катап улгаткан болгаш ам бүгү чуртта ышкаш, 70 чыл чеде берген деп, эмчи чугаалап турар. Ол үениң дургузунда кижиниң организм бодунуң бүгү биологтуг курлавырларын мырыкта чедир ажыглаттынып турарын [illegible] Азербайджанның чиижээ бедип бадыткал болуп турар. Ам безин Азербайджанда чүс болгаш оон өрү харлыг 2500 кижи санаттынып турар. Чүс муң чурттакчы бүрүзүнге онаштыр санаар болза, ол делегейде эң бедик көргүзүг болуп турар.

— Улуг назылыг кижилерге республиканың район бүрүзүнге ужуражып болур — деп, М. Султанов чугаалаарын кызыл тукчугаштар бүргей бертеп Азербайджанның картазын көргүстү.

Бедик болгаш ногаан ваттарлыг Даг-Карабах автономнуг областың «девискээринде ындыг тукчугаштар дыка хөй. Ындыг болза-даа черниң байдалы мында шиитпирлиг роль ойнавас. Кол чүве — күш-ажыл-биле дыштанылганы чөптүг ажыглап билир, шимченгир амыдыралдыг кижилер активчи байдалын үр чидирбес, назыны узун болур болгаш хөй чыл чурттаар. Олар аъш-чем чиирин кызыгаарлавас, ынчалза-даа өйүнде чемненип чаңчыкканнар. Ол дээрге оларның кол дүрүмү-дүр. Ооң-биле кады генетиктиг фактор мацда база бичии эвес рольдуг. Дыка хөй узун назылыг кижилерниң хөй чыл чурттаар шынаазы салгалдан салгал дамчып турар. Ынчалза-даа эң кол чүүл — топтуг ажылчаңныг, оожум шыдамык, ак сеткилдиг болуру.

(СЭТА-ның корр.).

КӨДЭЭДЕ ХӨЙ МЕРГЕЖИЛДЕР

Кызыл баллоннар чүдүрүп алган машина медээлей каапкан, виноград ажыл-агыйлыг СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң төвүнден кол магистральче оорук үне мөңнаан берген. Бажыңнарга газ дүрзени дүдүрүр сорулга-биле чолаачы Валерий Саркисянның көдээ суурнуң кудумчуларын кезип чорупканы ол. Суурга чаа профессия болур газ аппаратларының талазы-биле механиктиң хүлээлгезин ол күүседир турар.

Ындыг ачы-дуза чедирилгезин олар совхозтан ап турарлар.

Ажыл-агыйның штадында 100 мергежил бар. Ол дээрге, амгы азербайджан суурнуң амыдыралы болуп турар социал чаартылгаларының база бир көскү бадыткалы-дыр.

Совхоз бүдүрүлгезиниң энергетиктиг туружунуң өзүлдези электроаппараттар саны улгаттырарынга четирген. Совхозта кутулге машина паркы бар. Ында чүс ажыг трактор, автомобильдер, тараа болгаш силос ажаар комбайннар, өске-даа хөй техника бар. Оларны белен тургузарынче инженерлер, электриктер, токарьлар, фрезеровщиктер мастерлер ажылдап турар.

Ажыл-агыйның бюджедин санаарынга безин ооң бодунуң саналга техниказы херекселдерин берген. Ынчангаш база бир профессия—машино-саналга станциязының операторун ынчаар тыпкан келген. Ооң саналгаларының дүүвээр алырга, сөөлгү он чылда совхозтуң орулгазы чеди катап өскен болгаш ам чылда 36 миллион рубль болуп турар. Арыг орулгазы барык-ла 11 миллион рубль болган. Ооң олгаан салдаашкыннарының чүсели-биле совхозта чаа амыдырал хамаарылга [illegible] автоматтыг телефон станциязын [illegible] ажылга киирген.

С. МИРЗОЯН.

Даг-Карабах автономнуг областа.

ЧУРТТУҢ БҮГҮ БУЛУҢНАРЫНДА

Азербайджан авторларның чогаалдары сценазында үнүп турар хоорайларны картага айтыр болза, Бакудан сөгүнчүгештер чурттуң бүгү булуңнарынче шөйдүр. Ындыг шииелерни Россия Федерациязының, Украинаның, Узбекистанның, Грузияның болгаш өске-даа республикаларының театрларынга тургускан. Юбилейге тураскааткан чамдык шиилер дугайын СЭТА-ның корреспондентилериниң алган интервьюларында чугаалап турар.

ТАШКЕНТ. Узбек ССР-ниң операның болгаш балеттиң А. Навои аттыг академиктиг улуг театрының кол режиссеру, Узбекистанның урал чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы **В. Сафаров:**

— А. Меликовтуң «Ийи чүректиң шулүглели» деп балезин сценаже оорүп бистиң театрдан эгелээр болганывга өөрүп турар бис. Чурттуң болгаш делегейниң хөй-хөй сценаларынга үнген ооң «Ынакшыл дугайында тоолчаан чугаа» деп шиизи узбек көрүкчүнүң кайы сезон уламчылыр тааладып келди. Ам бо чаа чоогаал от төмениң уламчылазы болур. Аңгазы ынчалза төрээн эки бижиктингени. Ону Ш. Рашидовтуң «Кошкр биле Модад» деп новеллазынче үндезилеп бижээн болгай. Ону Куйбышев чурттуг балетмейстер И. Чернышев тургузар, чуруктуң ааастаалгазын азербайджан чурукчу С. Ахвердиева кылыр. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан тургузуп турарывыс бо чогаалды бедик шудурлушкуннуг белеткеп турар бис.

НОВОСИБИРСК. Новосибирскиниң опера болгаш балет театрының солизи, РСФСР-ниң улустуң артизи **Л. Гершунова:**

— «Муң болгаш база бир дүн» деп балетке Шехерезаданың партиязының күүседикчизи боор бир дугаар ойнаар аас-кежиктиг болдум. Ол азербайджан урал чүүлдүң ажылдакчылары — композитор Ф. Амировтуң, балетмейстер П. Назировтың, чурукчу Т. Нариманбековтуң киржилгези-биле тургустунган. Бис урал чүүл талазы-биле бодалдарывыстың дүүшкенин өөрүп демдеглээн бис. Балет хөгжүм-сцена урал чүүлүнүң ёзулуг байырлалы болган.

ТБИЛИСИ. Грузияның Ш. Руставели аттыг академиктиг шии театрының кол режиссеру, Грузин ССР-ниң улустуң артизи **Р. Стуруа:**

— Р. Ибрагимбековтуң «Калифорнияга хөөржүдүүге» деп шиизин улуг сонуургал-биле белеткеп турар бис. Болуушкуннар таңыгыр Америкада эртен чүс чылда болуп турар-даа болза, шии бистиң үевисче углаанган уткалыг. Бүгү чүвени акшага чагыртпан делегейниң ажы-чаңчылдарын сойгалап турар шии ниити хамааты утка талазы-биле кижизидикчи салдарлыг. Ону бир дугаар көргүзерин автор бисче илгээнинге өөрүп четтирген бис.

(СЭТА).

Партийжи амыдырал

КОНТРОЛЬДААР ЭРГЕНИ БОТТАНДЫРАР

«Администрацияның ажыл-чорудулгазын болгаш аппараттың ажылы дээш контрольду боттандырар талазы-биле партия эге организацияларының [illegible] дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдурганы, партия Улуг-Хем райкому, совхозтарда парткомнар болгаш чер-черде партия эге организациялары ол комиссиялар[ның] [illegible] харыысалгазын бедидер, оларның ажылын улам экижидер талазы-биле боттуг хемчеглерни ап турар.

Партия эге организацияларының [illegible] дугайында «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг совхозтарда партийжи [illegible] СЭКП райкомунуң бюрозунга дыңналган. Ол айтырыгны чугаалажыткан, хүлээн алган доктаалдар административтиг ажыл-чорудулгазынга партия организациязы [illegible] чорудулгазынга улуг идиигни берген.

Амгы үеде бистиң районнуң партия организацияларында администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар 11 комиссияда 98 коммунист хаара туттунган. СЭКП ТК-ның доктаалы база партия эге организацияларының комиссияларының дугайында [illegible] улуг партия [illegible] хөй эвес, а [illegible] практикадан [illegible] бис.

Ооң ажылын [illegible] СЭКП Уставында айыттынган эргелерни ажыглаар боттандырары чугула. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң партия организациязы хоочун коммунист Н. Ч. Наткий-оолга баштаткан суггаттыг черлерни чөп ажыглаарын контрольдаар комиссияны тургускан. Ук комиссия дааңдырган ажылды доктаамал боттандырып турар. Кыжын шөлдерге харны белдеп мазырыңдырарын агрономдан негээр. Чазын чурттакчы чонунуң хууда малын (тарымал сигенниг шөлүнге [illegible]) кадартыр дугайында кожууннуң Советтиң күүсекчи комитединиң мурнунга айтырыгны тургузары дээн чижектиг өске-даа айтырыгларны комиссия чедиишкиниг шиитпирлеп келген.

Суггарылганың база дүжүт ажаалдаазының шынары, [illegible] ол-шаанда соортуп тургар чайгаар үнген сигенниң дүжүдүн бедидери болгаш өске-даа айтырыглар комиссияның хүн бүрү кичээнгейинде турар. Совхоз суггаттыг шөлдериниң бир гектарындан на чылдың-на 40-45 центнер тарымал сигенни кезип келген.

Бо дээрге комиссияның чорутан ажылының тодаргай түңнели-дир.

Администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссияларның ажылын «Ак-Туруг» совхозта партком (секретары Р. С. Хунай-оол) багай эвес удуртуп турар. Тускай эртемниглерниң [illegible] дирлерниң база комиссияларның удуртукчуларының отчёттарын парткомга дыңнап чугаалажыры мында чаңчыл апарган. Инниниң малының баш санын онча-менди кадагалаар талазы-биле комиссия багай эвес ажылдап турар.

Ук комиссия улусчу контрольдуң бөлүү-биле сырый [illegible] ажылдап келген. Кышкы үеде мал чемин чөп ажыглаарын, кыштагларга сугну чедирип турарын, [illegible] малдың төрүттүнген чаш төлүнге ой-шаанда кулак демдээн [illegible] хараалгазының доктаамал хынап, оон тодаргай түңнелдерин үндүрүп, парткомга дыңнадып, дээштиг хемчеглерни ап турар. Совхоз эътти, сүттү база дүкү [illegible] бо чылын хөйнү бүдүрүп, күрүнеге садар мал продукциязының [illegible] күүседип турар. Малдың олуп хораар чоруу эрткен чылга деңнээрге кызырылган. Бо бүгүде комиссияның [illegible].

«Шагонартяжстрой» тресте партия организациязының тудуг материалдарын хумагалыг ажыглаарын хынаар комиссиязы база идепкейлиг ажылдап турар. Ук комиссия улусчу контрольдуң бөлүү, «Комсомолчу прожектор»-биле сырый харылзаалыг ажылдап, тудугларга удаа-дараа рейдтерни организастап келген. Тудуг материалдарын камнап камгалавас, оларны кайы-хамаан чок чарыгдаар, сагындырарга-даа тоовас, ону тоомча чок көөр кижилерниң дугайында комиссияның кинигел материалдарынга холбаштыр районнуң улусчу контроль комитеди шыңгыы хемчеглерни алган.

Шагаан-Арыгда райпромкомбинадының партия организациязында бүдүрген продукцияның шынарын хынаар комиссия база багай эвес ажылдап турар. Устунде дег өске-даа чижектерни чугаалап болур.

СЭКП Төп Комитединиң доктаалында чамдык партия организациялары ук комиссияларның ажылынче чогуур кичээнгей салбас, отчёт-соңгудалыг хуралдарга оларның чорутан ажылының дугайын чугаалажып, түңнеп көрбес, ацаа үнелээшкинни бербейн турар дээрзин демдеглээн. Адаттынган четпестер бистиң районнуң чамдык партия эге [illegible] ажылынга бүрүн хамааржыр. Ындыг партия организациялары ук комиссияларны отчёт-соңгудалыг хуралдарга чүгле соңгуп каар, оон соонда оларның дугайын уттуптар болгаш ажылын сонуургавас, тодаргай удуртпас болгулаар. Ындыгларга «Улуг-Хая», «[illegible]» [illegible] ажыл-агыйлыг [illegible] хандырылга комбинадының, ыяш ажыл-агыйының, № 386 КМК-ның парторганизацияларын хамааржыр болур.

Комиссиялар чүгле администрацияның ажыл-чорудулгазын эвес, а харын аппараттың ажылын база контрольдаар хүлээлгелиг. Аппараттың ажылын контрольдаар комиссиялар колдуунда бистиң районнуң партия организацияларында чок. Чижээ, 31 коммунистиг административтиг органнарның болгаш өске-даа албан организация черлеринге ындыг [illegible] болбас деп? Болур ужурлуг. Партия райкому бо талазы-биле четпес ажылдап турары тодаргай-дыр.

Комиссияларның кежигүннеринге соңгуткан коммунистерниң хөй нуруузу ак сеткилдиг, [illegible] идепкейлиг эштер. Ынчалза-даа [illegible] ажылды канчаар турзуса [illegible] кол кичээнгей салза экии дээрзин чамдыкта чедир билбейн баар. Ындыг турбуже СЭКП райкому-даа, парткомнар-даа комиссияларның даргалары болгаш кежигүннери-биле чаңгыс-даа семинар эртирбээни улуг четпес дээрзин [illegible] минип херек. Моон соңгаар ол айтырыгже кичээнгей салып, ылангыя эки ажылдаг комиссияларның дуржулгазын нептередир хемчеглерни алза чогуур.

Администрацияның ажыл-чорудулгазын болгаш аппараттың ажылын контрольдаар комиссияларны кол-кол чугула айтырыгларга дүүштүр тургузуп, ажылдадыр болган. Районда ындыг айтырыглар хөй. Мал ажылын ап көрээли. Сүттү бүдүрери база ону садыгларга райондан эрткен чылдың деңнелиндеи кудулаан. Ылангыя «ҮТКА 25 чылы», «Найырал» совхозтарда бо талазы-биле байдал дыка четпес. Чүс инектен 42 бызаа, төрүүр чүс хой-өшкүден 69 анай-хураганы шиитпир-биле районда алганы, шээр база бода малдарның баш санының эрткен чылдыындан кудулааны, [illegible] ажылын багай организастааны СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң негелделеринге канчап-даа дүүшпес. Моон кол чылдагааннарының бирээзи ажыл-агыйжы эвес чорукта болур. Чамдык удуртукчуларының болгаш мал ажылдакчыларының [illegible] салга чогу мындыг багай түңнелдерге чедирип турар.

Тудуг ажылында четпестер база хөй. 1982 чылда чаңгыс-даа тудуг организациязы планын күүсетпээн. Дугаары 29, 2 база 3 КМК-ларның корпустерни эрткен чылдың деңнелиндеи оранчок кудулаан.

Ажылда четпестерни чайладырынга дээштиг салдарны чедирери партия организацияларында комиссияларның кол сорулгаларының бирээзи. Удуртукчуларның, тускай эртемниглерниң болгаш [illegible] ажылынга харыысалгазын бедидип, ажылга носку түңнелдерни чедип алырынга комиссиялар бодунуң улуг-хуузун киирер ужурлуг. Оон-биле кады плановыг даалгаларның база хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин контрольдап, хынаары — партия организацияларының [illegible].

Администрацияның ажыл-чорудулгазын болгаш аппараттың [illegible] комиссиялар-биле ажылдаары дээрге адаандан контрольду күштелдирери, ажыл-агый органнарының, оларның удуртукчуларының база тускай эртемниглерниң үре-түңнелдиг ажылдаарын чедип алыры-дыр. СЭКП-ниң XXVI съездиниң, партия Төп Комитединиң май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чер-черге боттандырарынга ол комиссиялар боттарының улуг-хуузун киирген турар кылдыр оларның ажылын [illegible] тургузар ужурлуг бис.

К. МАСПЫК-ООЛ,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

XXXVII СЕССИЯ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). КНО-нуң Кол Ассамблеязының ээлчеглиг XXXVII сессиязы мында ажыттынган. Ол делегей болуушкуннарының чыл бүрүзүнүң календарында чугула черни ээлеп турар. Ооң ажылында ам [illegible] кежигүнү 157 [illegible] киржип турар.

140 хире чугула чедир сааттыг турар хүн айтырыгы делегейниң амгы байдалының эң-не нарынын көргүзүп турар. Кол черде боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының болгаш оларны дүжүрериниң, эң-не шыгыы чорудаазериниң, хамыктың мурнунда Чоокку Чөөн чүк кризизин [illegible] дээрзиниң айтырыглары туруп турар. Ол ышкаш сессия улуг кичээнгейин колонияларны [illegible] чорук-биле демиселче, делегейге экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларын көөрүнче угландырар.

Бирги хуралга сессияның даргалынга Имре Холлаи (Венгрия) соңгуткан.

И. Холлаи киириилде чугаазынга делегей дүүреэзиниг үеде таваржып турарын айыткан. Кижи төрелгетен тайбынны күзеп турар, ынчалза-даа дүшкүүрүг чорук улам күштелип турар. Бистиң мурнувуста тургустунган айтырыгларны чедиишкиниг шиитпирлээри-биле бистер боо-боттарывыстың аразында [illegible]-биле бадылыр ужурлуг бис. Ынчалза-даа чамдык бөлүктер күш дээзэриниң политиказын үргүлчүлээрин күзеп турар. Сессияның даргазы тайбынны камгалаары-биле болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылырының эргежок чугулазын [illegible] айыткан.

Сессияның даргазы хүн чурттунуң [illegible] тайбыны болгаш улустар аразында айыыл чок чоруу-биле харылзашкан айтырыгларның [illegible] чугаалаан. Оларның эң-не чугулазы — боо-чепсекти дүжүрери боор турар. И. Холлаи ацаа холбаштыр боо-чепсекти дүжүрериниң талазы-биле деңнелге дээш онза харыысалганың онаажып турары Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттарның аразында харылзаалар эки талазынче өскерлир боор дээрзинге идегелин илереткен.

Аныяк күрүнелерниң боттарының политика болгаш экономика талазы-биле хамаарышпас чоруу дээш демиселиниң чедиишкинниг болурунга бүгү күжүн салырынче сессияның даргазы ооң киржикчилерин кыйгырган.

Сессияның ажылының баштайгы [illegible] айтырыгларын [illegible]-биле эртен. Багам ортулуктарының, КҮР-нуң, Доминикан Республиканың, Непалдың, [illegible], Нигерияның, Сейшель ортулуктарының, Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның төлээлекчилери бүрүн эргелерин хынаар талазы-биле комитеттиң кежигүннеринге соңгуткан.

Сессия ол ышкаш Кол Ассамблеяның хүн чурумунуң амгы-амгы айтырыгларын чугаалажыр көөр кол комитеттерниң даргаларын база соңгаан.

В. ВАСИЛЕЦ,
Е. МЕНКЕС,
Ю. УСТИМЕНКО.

Вьетнамның мурнуу Тейнинь провинциязында гидротудугнуң [illegible] Сайгон хемниң унунда тудуп турар. Ол ажыглалга кирерге чүс муң гектар ховуларны суггарып болур арга тургустунар. Бо гидротудуг — республиканың эң чугула улус ажыл-агый объектилериниң бирээзи.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КУЛЬТУРАНЫҢ ЧАА ЧҮҮЛДЕРИ

УЛАН-БАТОР. Ында «Улус чогаадыгалы болгаш культура-чырыдыышкын ажылының чугула айтырыглары» деп [illegible] семинар [illegible]. Моол Арат Республиканың культура болгаш чырыдыышкын талазы-биле [illegible] ажылдакчылары-биле [illegible] РСФСР-ниң, Латвияның, [illegible] болгаш Калмыктың культура болгаш чырыдыышкын [illegible]. Семинарның киржикчилери социалистиг культуралыг болгаш [illegible] бо талазы-биле ийи чурттуң кады ажылдажылгазының айтырыгларын чугаалап көргеннер.

ХОШИМИН. Мында республиканың [illegible] деп [illegible] ажыттынган. Республиканың тайбың амыдыралының, [illegible], социализм тудуушкуну дээш демиселиниң, Вьетнам коммунистериниң V съездиниң шиитпирлерин боттандырып тургузуун дугайын чугаалап турар ийи чүс хире ажылдар мында делгеп көргүзүп турар. Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның улустары-биле Вьетнамның найыралын болгаш эп-сеткил каттыштырыышкынын көргүскен плакаттарны тускай бөлүк кылдыр көргүзүп турар.

КИТО. Эквадорнуң Гуаякиль хоорайында [illegible] кино фестивалы ажыттынган. Венгрияның, Кубаның, ССРЭ-ниң, Аргентинаның, Италияның, Мексиканың, [illegible] болгаш Эквадорнуң кино-артистери фестивальга киирген. [illegible] режиссёр-тургузукчу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Г. Зархи «Достоевскийниң амыдыралының 26 хүннери» деп совет фильмин бараалгадыр.

МАНИЛА. Филиппиннерниң найысылалынга совет скрипачы Виктория Муллованың концерти улуг чедиишкин-биле эрткен. Ол чоокта чаа-ла Москвага болган делегейниң П. И. Чайковский аттыг VII конкурзунга тиилээн бижигир. Москваның күрүне консерваториязының студентизиниң улуг мергежилдиин ол чурттуң музыка [illegible] биле [illegible] Чайковскийниң скрипкага ойнаар концерттерин күүседиилээн.

АНТАНАНАРИВУ. Совет улустуң эртем болгаш техника талазы-биле чедиишкиннерин көргүскен фото-делгелге Антананаривунуң национал [illegible] бажыңында ажыттынган.

Мадагаскарның культура болгаш революстуг үреи чугула айтырыгларының талазы-биле министри Жизель Рабесазала ацаа холбаштырган байырлыг ёзулалга чугаалаан. Мадагаскар-биле ССРЭ-ниң аразынга дипломаттыг харылзааларны тургусканындан бээр он чыл болурунга турасиватан хөй санныг хемчеглерни делгелге-биле холбаштыр чорударын дыңнаткан. Ол базым бистиң улустарывыстың аразынга калбак кады ажылдажылганың [illegible], [illegible] политика болгаш экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун быжыглаарынга идиглиг болганын эртен чылдар херечи кырында бадыткаан.

(СЭТА).

ДЕРЗИИ ҮУЛГЕДИГЛЕРНИ СОКСАДЫР

СЭКП ТК-ның Чиигиве секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Палестинаны хостаар организацияның күүскомунуң даргазы Я. Арафатка болгаш АКШ-тың президентизи Р. Рейганга чоруткан бижиктерин делегейниң тайбынга болгаш хосталгага ынак бүгү кижилери бедик үнелээшкин-биле [illegible] утнаан. Ол бижиктерде айыткан саналдар Совет Эвилелиниң тайбынга [illegible] ның тодаргай илергейлээшкини болуп турар деп, даштыкы чурттарның күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, массалыг информация органнары демдеглеп турар.

[illegible] Ливанга араатаныг үүлгедиглерни, Тель-Авивти деткээн [illegible] делегейниң хөй-ниитизи шыгыы буруу шапкан. Израиль шериглериниң Ливанга ханныг үүлгедиглерин доп-дораан соксадырын [illegible] сеткилдиг миллион-миллион кижилери негеп турар.

Барыын Бейрутта палестин болгаш ливан чонга удур израиль шериглериниң араатаныг үүлгедиглерин Совет Эвилели шыгыы буруу шапкан, Тель-Авивти кынчыттырбас сорулга-биле КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелинге Совет Эвилели-биле кады дем каттыштырып хөделирин [illegible] Штаттарны [illegible] «Тиндунм» [illegible], Вашингтоннуң талазындан деткимче эвес болза, Израиль ындыг дерзии үүлгедиглерни кылып шыдавас турган ийик деп солун айыткан. Тель-Авивтиң ол ханныг үүлгедиглери — АКШ-тың болгаш Израильдиң аразынга «стратегтиг кады ажылдажылганың» болгаш Кэмп-Дэвидтиң өскерлиигчи сүлчээзиниң түңнели-дир.

Израиль агрессорларының ханныг үүлгедиглерин доп-дораан соксадырының эргежок чугулазынга хамаарыштыр Л. И. Брежневтиң илергейлээн бодалдары Чоокку Чөөн чүктүң айтырыгын бүгү-ниити таарыштыр шиитпирлээрин чедип алыр дээн Совет Эвилелиниң шиитпиранниң дугайын херечилеп турар-дыр деп, Палестинаны хостаар организацияның КНО-нуң чанында доктаамал хайгаакчызы З. Л. Терази медеглээн. Араб чурттарның демократтыг [illegible] күштерни деткээн Совет Эвилелиниң тодаргай болгаш чайгылыш чок туружун Палестинаның чону бедиин-биле үнелеп турар. Американың Каттышкан Штаттарынга деткиткен израиль фашистерниң ханныг үүлгедиглерин палестиннер кажан-даа утпас болгаш ершиллес деп, З. Л. Терази чугаалаан. Америк бүдүрүлгениң танкыларының адаанга бистиң херээжен[illegible] болгаш бичии [illegible] «АКШ-ка бүдүрген» деп таңмалыг автоматтар-биле оларны кыра боолап турганын кажан-даа утпас бис. Тель-Авивтен келген араатаныг дээрбечилерниң чаа үүлгедиглерин болдурбас тудуде, дээштиг хемчеглерни делегей ниитилежилгези доп-дораан ап чорудар ужурлуг. Бо сорулганы боттандырарының аргазын Л. И. Брежневтиң [illegible] айыткан.

Барыын Бейрутта араатаныг үүлгедиглер — империализмниң кол стратегиязының кезии-дир, ынчаарга империализмниң кол сорулгазы — араб чоннарны бодунга чагыртыры, Чоокку Чөөн чүкче эжелекчи пландарын боттандырары-дыр деп Алжирниң Национал хосталга фронтузу партиязының медеглелинде айыткан.

«Израиль дээрбечилериниң Ливанга ханныг үүлгедиглерин Совет Эвилели шыгыы буруу шапкан» деп эгелиг материалды Польшаның «Трибуна люду» солуну парлаан. Палестинаның араб чонунга удур Израильдиң шериглериниң Ливанда үүлгедиглери делегейниң ийиги дайынының чылдарында өске улустарга, ооң иштинде еврей улуска удур гитлерчи фашистерниң дерзии үүлгедиглери ышкаш, шак ындыг араатаныг үүлгедиглер-дир деп солун айыткан.

[illegible] дээрбечилерниң араатаныг [illegible] гитлерчи фашистерниң ханныг үүлгедиглери-биле бир дөмей болуп турар-дыр деп Чехословакияның ЧТК агентизиниң [illegible] концлагерьлеринге ханныг үүлгедиглер [illegible], Хатынья, Орадурга гитлерчилерниң дерзии үүлгедиглериниң дугайында кижи төрелгетенге сагындырып турар-дыр. Америк [illegible] дир чепсегленген израиль сионистчилер гитлерчи араатаннарның «төлептиг» салгакчылары болган-дыр.

Израильдиң Ливанга араатаныг үүлгедиглери гитлерчи фашистерниң болгаш Пол Поттуң дээрбечилериниң ханныг үүлгедиглеринге деңнежип турар-дыр деп Вьетнам Социалистиг Республиканың даштыкы херектер министерствозунуң [illegible] айыткан. Израиль [illegible] чижектерни каржызы-биле үреп, бүгү кижи төрелгетенге, оон арын-нүүрүнге чоңгаалап турар-дыр. Вашингтоннуң болгаш Тель-Авивтиң «кижи эргезин камгалаарынга шынчы бис» дээн медеглелдериниң хоозун мегезин Израильдиң араатаныг үүлгедиглери сойгалап илередип.

(СЭТА).

МУҢ-МУҢ АМЕРИКАННАРНЫҢ ХАЛАВЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каандыг-ла бир корпорацияның ажылчыннарын ажылдан үндүргениниң дугайын ацыг-ацыг эгелер-биле анаа-ла бүлүүшкүн кылдыр дыңнадып турган «Уолл-стрит джорнал» [illegible] кертиен. Ам америк [illegible] бүдүрүлге ээлериниң ол солуну ындыг медээлерни чаңгыс [illegible].

Ооң чылдагааны билдингир: АКШ-та кижилерни ажылдан үндүрер, бүдүрүлге черлерин хаар чоруктар анаа-ла чаңчыл боор, массалыг ажыргалындан монополистерниң кочаазының дугайында болгаш ажырымчы-чазый кижилерниң кылып турары өске-даа чүүлдерниң дугайында медээлерге четчир чер артсын дээш, ол солун саазынны камнап турары тодаргай.

[illegible] болуп-ла болур-даа, чүгле чаңгыс хүн иштинде он шаа черге турар корпорациялар ажылчыннарын үндүрер [illegible] турарының дугайын тарлаан. Чижээ, Массачусетс штатта «Фоксборо» компания 8,4 муң ажылчыннарын «шалажые» албадап үндүрген. «Кайзер стил корпорейшн» Фонтана хоорайда (Калифорния штат) бүдүрүлге черин хагтаан, каң ээлдирер 400 кижи-биле үзе сапашкан.

Бүдүрүлгениң капиталистиг ёзу-биле чаартыр дээш «артык кижилерни» дашкаар үндүр [illegible] турар компанияларның [illegible] — «Хэна майнинг компани», «Камерон Айрон уорокс», «Инструментейшн лабораторн», «Пан-Американ уорлд эйруэйз» болгаш өскелер-даа кирген. Оон түңнелинде АКШ-та ажыл чок барык 11 миллион кижиге 14,5 муң ажыг ажылчы чоннар немешкен-дир.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Иран-ирак фронтуда дайын хөделдешкиннери [illegible] шаан. Иракты кол шериг командылалының медээзинде [illegible] сентябрь 21-ге чедир эрткен хонуктарда фронтунуң төп кезээнге ирак шериглер тос иран шериг кижилерни болгаш бир хайгаарал черин узуткаан. Мурнуу участокка, Ат-Тыб дээр чурттакчылыг черчанынга бир чүък машиназый, [illegible] — дайзынның бир хайгаарал черин база чок кылган. Оон-биле кады иран үгер-боолар ирак Басру хоорайны боолааш, ацаа материалдыг когаралды чедирген.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Эрткен ийи хонуктуң иштинде иран [illegible] 250 ажыг шериг алгыныг кижилерни чексаалдан үндүргениң «ислам революция таңныылдарының» корпузунуң төп штавының болгаш Иранның чепсектиг күштериниң каттышкан штавының кады кылган медээзинде айыткан. Шатт-Эль-Араб хемни дургаар база Ахваз хоорай районунга 200 километр ноолгеп участокка үгер-боолар-биле удур-дедир аткылажыышкынның чорун тургазының медээде база айтып турар.

ГФР-ДЕ ПОЛИТИКТИГ БАЙДАЛ

БОНН. (СЭТА). ХДС, ХСС болгаш СВДП-ниң удуртукчулары Г. Коль, Ф.-Й. Штраус болгаш Г.-Д. Геншерниң аразынга сентябрь 2?-ниң кежээзинде болган чугаалажышкыннарның түңнелинде [illegible] канцлер Г. Шмидтке баштаткан социал-демократтыг чазакка идегелдииниң дугайында октябрь 1-де хөй кезиниң тускай бадылаашкыны-биле ол партиялар ук чазакты ХДС-тиң даргазы Г. Кольга баштадыр кабинет-биле солуур деп турар.

Делегация чедип келген

ВЕНА. (СЭТА). Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш [illegible] кызырарының дугайында чугаалажыышкыннарның сентябрь 22-де [illegible] киржири-биле совет делегациязы мында чеде берген.

Делегацияны В. В. Михайлов баштап турар.

АЗИЯ ДИПКЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

— Азия дипке тайбың дээш демисел бүгү делегейге тайбың дээш демисел-биле тудуш [illegible] — деп, Азия болгаш Африка чурттарының Эп-сеткил каттыштырылга организациязының (ААЧЭКО-нуң) оралакчы президентизи Абдул Азиз Азияга тайбың, айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле чоокта чаа Ханойга болган делегей конференциязынга медеглээн.

Вьетнам Социалистиг Республиканың чырыдыышкын министри, сураглыг политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчызы Нгуен Тхи Бинь СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айытканы 80 чылдарның Тайбың программазын бодунуң чугаазынга бедик-биле үнелээн.

Идепкейлиг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында ССРЭ-ниң хүлээлгезин Азияның айыыл чок чоруунуң талазы-биле медеглелинге конференцияның киржикчилери бүрүн деткээн. Азияның болгаш Оожум океан бассейниниң [illegible] харылзааларга күштүг ажыглавас болгаш бот-боттарынче халдашпас дугайында керээге ат салыр дугайында Моол Арат Республиканың инициативазын болгаш Индий океанны тайбынның зоназы болдурарынче каяа-даа каттышпас чурттарның кыйгырыын конференцияның киржикчилери база деткээн.

Рейганның администрациязының дайынзырак политиказының түңнелинде чаа дайын кыжанышкынының күштелгенинге холбаштыр сагыш човаашкынны конференцияның хөй киржикчилери боттарының чугааларынга илергейлээн. Реакцылыг болгаш гегемонистиг өске-даа күштер-биле америк империализмниң сүлчээзи тайбың херээнге болгаш улустарның айыыл чок чоруунга улуг кыжанышкын болуп турарын конференцияның оон киржикчилери айыткан.

Чоокку Чөөн чүкте [illegible] дээш онза кичээнгейни угландырган. Американың Каттышкан Штаттарынга деткиткен Израильдиң Ливанга агрессиязын конференцияның киржикчилери шыгыы буруу шапкан, Палестинаны хостаар организацияга болгаш палестин улуска ыйгырыгны чоруткаш, оларның чоннуг демиселин бүрүн деткээнин илергейлээн.

Чоокку ийи чылдар дургузунда ажыл-чорудулганың программазын конференция хүлээп алган. Азия дипке болгаш бүгү делегейге тайбынны камгалаары, улуг бичии күрүнелерниң аразынга тайбың кады ажылдажылганы калбартыры, чурттар болгаш улустар аразында чарлыдаалыг айтырыгларны чүгле чугаалажыышкыннарның аргазы-биле тайбың шиитпирлээринге идегин бээри ол программада айыткан [illegible] черни ээлеп турар.

Азия болгаш Африка чурттарының Эп-сеткил каттыштырылга организациязының Информация төвүн Ханойга конференцияның ажылының үезинде байырлалдыг ёзузу-биле ажыткан. Азияның амыдыралын ол төп чырыдар. Оожум океанның арыктеринден Чер ортулуу далайының кээзинге чедир ААЧЭКО-нуң Азия дипке ажыл-чорудулгазын идепкейжидери Информация төвүнүң кол сорулгазы болуп турар. Ынчангаш ААЧЭКО-нуң национал комитеттериниң аразынга харылзааларын калбартырынга оларның ажыл-чорудулгазын холбаштырарынга тайбың дээш демиселди күштелдирерингe таарымчалыг байдал тургустунган.

Азия болгаш Африка чурттарының Эп-сеткил каттыштырылга организациязының национал комитеттериниң [illegible] харылзааларны калбартыр сорулга-биле информастыг бюллетеньни ийи ай болгаш-ла парлаарын, «Вьетнамның үнү» радиостанциязының чалгыгларынга тускай дамчыдылганы организастаарын шиитпирлээн. Информация төвүн организастаар талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың көргүскен деткимчезин дээш ханы-биле өөрүп четтиргенин ААЧЭКО-нуң төлээлекчилери илергейлээн.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Вьетнам Социалистиг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фам Ван Донг конференцияның киржикчилерин хүлээп алган болгаш ол ишуутаның түңнелдерин бедииниле үнелеп, Азияга тайбынның, айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың [illegible] чугула салыышкын болур дээрзинге бүзүрелин илергейлээн. Делегей херектерни шиитпирлээринге Азияның болгаш Африканың хамаарышпас база бүрүн эргелиг күрүнелери амгы үеде чугула рольду ойнап турарын ол онзалап демдеглээн.

Тайбынның болгаш айыыл чок чорукту хандырары — Азияның бүгү улустарының эң чугула ниити сорулгазы деп конференцияның түңнел документилинде айыткан. Тайбынның, найыралдың, кады ажылдажылганың болгаш боттарынга хуулажылганың харылзааларын калбартыры база быжыглаары — Азияның күрүнелериниң илеглелиг оруу-дур. Азия диптиг чурттары ол оруу-биле хөгжүдүвүшаан, империалистиг болгаш реакцылыг күштерниң чимзелиишкиннерин [illegible] дарлар.

П. СЕДЫХ,
ПМА-ның тускай корр.
Ханой.

КЫЖАНЫЫШКЫННЫ УЗУТКААР

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА). Европада ядролуг чепсекти кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкыннар талазы-биле болуунуң туружун эде көөрүнге [illegible] администрациязын чепсектиишкинни болгаш боо-чепсекти дүжүрерин контрольдаар талазы-биле агентилелдиң директорунуң [illegible] оралакчызы чорааи Дэвид Лайнбо кыйгырган. Бир эвес Рейганның администрациязы [illegible] пап-ла бо чугаалажыышкыннарга чедиишкинниг болурунче чугуп турар болза, администрация ийи таланың эрге-ажыктарын барымдаалаар тодаргай саналдарны ацаа кылыр ужурлуг деп ол «Крисчен сайенс монитор» солунда чүүлүнде бижип турар. Америк делегациязының Женевага чугаалажыышкыннарга кылганы саналы Совет Эвилелинге таарымча чок боор турары шуут билдингир-дир.

Ак Теверек дүне от кызы соктаар хөөмей ыяжы-биле бурулап чыдар улуг доорбаштарны токкулаадыр кешп соктагылааш, курган шиви будууп кирип каапкарга, одаг чалбыыштальш, хып келген. Одаг улам-на «сегип», чылыг кээрге, аңчы суглуг коңналдарны таганга тиккилеп кааш, одаан эки-ле шинчилеп көрүп турарга, Михаил бо хүннүң хар мурнунда одаанга келгеш барган хептиг болган: одаг доругунда улуг бедик хаиган пөштүң будуунда эжиниң алгы сумказы кестүп турар, ооң чанында «Спидола» дээр радиоприёмник база азып каан. «Эштиң приёмниги дүүн кежээ барба иштинге чүве болгай, а бедик будукта сумкадаа турбаан мышкаш нииң... Чо-ок, черле келгеш барганна эр-дир бо»—дээш, эжиниң приёмнигин [illegible] аңн ажыда долгаптарга, приёмник шиңнейнип ажылдай берген: «Москва чугаалап тур, ам Москваның шагында 13 шак-тыр...» дээш, улаштыр чугаалай берген. Аңчы радио-биле шагын деңней шаап алгаш, кезек боданып олурган: «ам бисте кежээкиниң 5 шак, ээ, орайтап кээп тур, дүүн кежээ доорап каан доорбаштарны одагже кирип дажыглаан [illegible] хоржок эвеспе... Ынчап олура, эжиниң будукта азып каан сумказын барып дужурүп алгаш, ажыдып көрө берген — сойдунмаан беш дииң, оларның адаанда бөгүн сойган ийи киш кежи бар. Кештерни уштуп силгигилээш, үргүп көргүлээн: бирээзи копчуг даа кара-доруг, бирээзи — сарыгзымаар чолдак кара кип болган.

«Ол-ла болгай, эр чүвени көрдүң бе, ниң чараш аң олчалаан!... Одаа ырак эвес боорга, оларны эккеп каан барган-дыр!»—деп, эжин мактап чугаалаттынган.

Кижиң ол-ла боданып олурда, радиоприёмникте бир-ле черден чараш, солун ырлар аян кирип дыңналып келген.

«Аңчыларга-даа магалыг шаг-дыр ийин бо, кижи одаанга олургаш-ла, ыры, музыкаа дээш өске-даа солун чүвелерни дыңнап олурар» деп боданып олурда, ыды Хартыга хал-хул дей каапкаш, ыңай болган. Чүү болду дээш, ооң соонче харанып олурган. Ыды бир пөштеп халбактанып алгаш, сыылаан, хая көрүп [illegible] кый дээн турган. Одаг чанында бир-ле ыяшта диин «сок-сок, сык-сык» дээни дыңналыр. «Көрем, ээзи, ол ыяшта диин болган-дыр»— деп, аңчы тозовказын ала тырткаш, таавар кылаштап чеде бээрге, чаш пөштүгеш будуунуң дозунде диин бо хоруй берген олурган. Кижиң боолап алыр дээш, чоокшулап чеде бээрге, диин ону эскерип тыртып кааш, пөштүгеш бажынче-ле үне халаан. Аңчы ам топтап көрүп турарга, дииңниң дүгү ам-даа чедишпээн, кара боорга, боолаваайн каапкаш, чанып келген.

Ак Теверек хаанып келген шамынче дом сүттү кирип каапкаш, быжырып чиир дээш сойган дииң эъттерин кескилеп салгылап каан. Оларны сыдырыккайндыр быжып, чааганы копчуг чытталып эгелээн.

Аңчы одагның чырыынга, чылыынга радиоун таалап дыңнавышаан, олчалап эккелген дииңнерин болгаш киштерин таавар сөөп олурда, одаг чоогунда, ырак эвесте тозовка «тог» кылдыр эткен. «Имиртиңней бергенде, чүнү боолап турар аза боор?» деп бодап олурар аразында, боо база катап «тог» дээн. Удатпаанда, аңчының Хартыгазы чожаан мышкаш ээре каапкан соонда, эки дүү-ле одаг адаанда оленден кылаштап үнүп келген.

— Имиртиңней бергенде, чүнү боолап чордуң, Миша?— деп, эжи айтырган.

— Дииң мыйылап чап чаа маңнап турган, ыяның чоогунда, чолдак шивиниң кыдыы будуунда ооң уязы көстүп тур. Бөже-ле кирген-дир бо дээш, адаанда будукче ийи удаа боолаадым — сураг болду — деп, оол мыңныг.

Ак Теверек — хоочун аңчы. Аңнап-дииңнеп өөренген болгаш, ооң арга-мергежили бо Михаил Колдан ыракта дээре. Ол— Хам-Сыра бажының хоочун чурттакчызы. Ууп, дөрт сыныг, делгем эгиннериг, [illegible] дырбаа салдыг, арганзымаар, чугаа [illegible] ындыг эр. А Кол Михаил — хем чурттуг, аныяк, аңнап, киштеп эгелээ-ле, ындыг үр болбаан. Чолдаксымаар дурт-сыныг, борбак хүрең арынныг, чугаа-соотка чечен эвес болза-даа, черле хөлүн часпас — база-ла шыдаар эр.

— Сээң уя иштинде боор дээш, бүдүү боолап турар дииниң дем чаа-ла маңаа, деп ол пөштүгешке хоруп олуруп алган, сээң бо «Спидолаң» дыңнап, ону кайгап, суккуруп олура кежээледи. Ону күрүне планынга киириптер дээш, чанынга чеде бергеш көөрүмге, кулааның сыргазы чап-чаа чедишкен, ам бир кааш, беш-алды хонар болза, кежи ам-на агарып кээр хире боорга, дебедим, оол. Одагже көрүп алган суккуруп олурар, чараш-даа, чаптанчыг-даа аң-дыр ийин — дээш, Ак аңчы чымчадыр каттырып каан.

— «Дыңнаңар! Кызыл чугаалап тур...» — дээш-ле радио республиканың сеелтү медээлерин чугаалап эгелээн. Республиканың мурнакчы [illegible] кедээ ажыл-агый делгелгениниң киржикчилери болганын, ооң иштинде Тожуңуң «Совет Тыва» колхозун база адаан.

Аңчылар шайлап, хүндүс олурген элгүп союп, ажаан олурда, кооладыр хадып, пөштерни, шиилерни силгип эгелээн.

— Эки хат келди, дээр аскын харын, киш истээрге, эки — деп, Ак сойган кежин силгигилеп көргеш, оолунга кончуг-ла амыраан хире, хола соруулдуг чолдак данаазынга таавар таакпылап каап олурган.

Одаг артында, хаялар баарында межергенер-даа каттырызыр, ырааж-ла черде үгүүлээ элери дыңналыр.

— Ак хаан, силер ам чаа ол дииңниң кээргенчиин, чаражын дээнинер сактып келдим. Ындыг чараш чүвелерни боолап, ыра шаан чоруур — бо кижи деп чүвеп элдептиг-ле дийзын хала? — деп, чугаа [illegible].

— Чараш киштерни, дииңнерни өлүрүп, кежин эки ажаагаш, күрүнеге дужаар. Кижилер ооң чараш хеп даарап кеткеш, улам чараш чаагай апаар. Бо чараш аңнар кончуг улуг өртек-үнелиг боор эртине-байлак-тыр ийин, оол. Бо улуг өртек-үнелиг, чараш аңнар эвээжеп келир болза, өлүп ковудээзин дээш, оларны өлүрерин хоругдап-даа каап болур болгай — дээш, улуг аңчы данзазының мыйбазын идиниң бажынга каксылааш, уламчылаан: — [illegible] дыг өртек үнелиг чараш [illegible] лаан кырып турул өөренин, ону харын көвүдедип, өстүрүп камнаары чугула чүве-дир ийин. Ол дугайында үстүкү черлерниң айтышкыны [illegible].

Бистиң черниң боо бо [illegible] өөренип чоруур ийи чаштыг аңныктарында [illegible] ниң мыдыг байлаан [illegible] чүве бар. Кир даан, чалыы көк-дуруна келирге, ону сурүп боолаар, часкар кыжын боос элик, мыйгак сүрер, өске-даа хоруглуг аңнар оорурар, аңнын өлүрер хуусаазын база сагывас чүүлдер кайда даа ам-даа бар боор-дур. Ол ужурга черле таарышпас. Ёжки—шынап-ла дайзын боор чүве-дир ийин деп дөвин сээн [illegible]. «дайзын» дээн сөс чүгле баган [illegible] — шак ындыг кижилерге хамааржыр. Бодап-даа көр даан, чамдык ындыг [illegible] чүгле аң-куш кырар, оран делегей байлаа үрегдээр эвес. Харын ооң кедерээ [illegible] аңаа-ла шоп-содаа үндүрүп, хей черге хөөртүй-ле [illegible] рүп каар чүүлдер бар. Ооң [illegible] пын чажын доругдурер боор дур, бужар-ла халаптыг чүве бак-ла чүве ыңай турзун! — дигилээш, аңчы Ак Теверек шаанда бир-ле катап бодунга болган таварылганы сактып кээп, чүлгүп олурган боозун кедээр салып кааш, кезек боданып олурган.

Мындыг болган чүве-дир 1949 чылда колхоз тургустуунарының мурнунда Ак Теверек Хам-Сыра бажының бир адыры — Бедий деп хемге чурттап чораан кижи чүве-дир. Ол алдан ажыг хар ашкыжеге, бодунуң бүгү назынында ивн маллап, аңнап, киштеп, тайгага черлеп келген.

(Уламчылыг).

М. МЕНДУМЕ.

(Эгези № 222 «Шын»да.).

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

СУРАГЛЫГ ЧАДАГ-ТЕРГЕЧИ

Чадаг-терге оруунга ийи делегей рекордун бо чылдың июльда Тула чурттуг Сергей Копылов тургускан. Бир километр орукту ол 1.00.279 үениң дургузунда эрткеш, шала спортчу Ледерманның тургускан [illegible] делегей рекордун 1.08 секунда ажырган. 200 метр орукту 28.040 секундада эрткеш, бо дистанцияга база делегей рекордун тургускан. Лестер дээр англи хоорайга ГДР-ден келген олимпий чемпионун ол ашкаш, делегей чемпиону болган. Чехословак сураглыг чадаг-тергечи, делегей чемпиону, Монреальга [illegible] тиилекчизи Антон Ткач бир катап мыны дээн:

— Удурланыкчының манёврун баш удур билип алыры— чадаг-терге чарыжының киржикчизинге чугула чүүл. Ол [illegible] адырам, чүнү кылза экиил деп боданыры херек болуп турар. Хамык чүвени чарыш киржикчизи эжиниң «карак-биле көөрү, кулак-биле дыңналары—ажыктыг.

Ол чижектиг сөстерни Копыловтан база дыңнаап мен. Бодап-даа көөрге, улуг чемпионнарның чедип алырынга талант, хары билиг болгаш бедик мергежил херек. Ол бүгү шынарлар Сергей Копыловта бар.

—Чарыш киржикчилери чадаг-тергечилер оруукка секундомер ап чорбастар, ынчалза-даа [illegible] чижээ, Сергей Копылов, финишке чедир арткан ийи чүс метр арызының үезиниң секунда бүрүзүн кончуг эки тодарадып билир эдеп шымаңыг. Бодунуң удурланыкчызын олар база кончуг эки билирлер—деп, С. Копыловтуң тренери Сергей Максимов чугаалаар.

— Удурланыкчының соо-мурнундан чүгле хайгаараар эвес, ооң кандаар чоруп орарын дыңнаар чүве болгай. Чадаг-тергечи, [illegible] дөмей болза, аңгы-аңгы даапшымзыыг. Бирээзиниң дүгүйүн даажы өскезинге дөмейлешпес. Ооң даажындан [illegible] чоруурупун, дургедеп база божургаарының хире-шаан билип болур—деп, Сергей Копыловтуң [illegible] дыңнаан мен.

Сураглыг бо спортчу аалы харлыында чадаг-терге мунуп өөренип алган. Чадаг-терге оруунга ону акызы Виктор—сураглыг чадаг-тергечи, чадаг-тергеге делегей чемпионаттарынга [illegible] шаңналдарының эдилекчизин эккелген. Ооң тренери база-ла Сергей Максимов. Алышкыларның ада-иези (адазы Владимир Константинович — чолаачы, авазы Александра Николаевна —заводта ажылчын) бүдүн хүн дургузунда чай чоктар, ынчангаш Виктор дүнмазын кала-даа кады эдертип алыр турган. Демгизи чүү-даа чүвеге бөлен— механиктерге дузалажыр, чадаг-тергечилерниң дугуйларын сееттэр дээш чүнү канчапмас дээр. Ажылга кежээ оолакты Сергей Максимов эскерип каан. Бир катап ол Харьковтуң чадаг-терге заводунче чоруп каан. Сергейге тускай хевиг чадаг-терге эккелген. Оолга акызының тренерин эккелген белээ дыка өөрүнчүг болган.

Ленинградка эрткен бүгү-эвилээ маргылдааларынга он беш харлыг Сергей акызын ашып, бир чыл эрткенде аалгы оолдарның делегей маргылдаазынга «мөңгүнүн», база бир чыл болгаш «алдынын» чаалап алган 17 харлында улуг улустар аразынга чурттуң чемпиону болу берген.

Москвага эрткен олимпий оюннарынга чедир Сергей Копылов Совет Эвилелиниң чемпионаттарынга каш-даа удаа тиилекчи болуп турган. Олимпий оюннарынга Антон Ткачыны тиилеп, эң бедик шаңналды ол алыр боор деп улус бодап турган. Ынчалза-даа Лутц Хесслиг бистиң спортчуусту ынчан ашкан. Сергейге хүлер медаль таварышкан.

Чехословакияга эрткен делегей чемпионадынга Сергей Копылов эң шымпак удурланыкчыларын ынчан ашкан. Баштайгы орукка Хесслиг мурнап чораан. Дараазында ол Копыловтуң 3-4 метр соонда чорупа орган: Ол-да шиңгибиле чоруур боор деп Хесслиг бодап чорааш, [illegible] калган. Копылов бүгү күжүн [illegible] финишке чедир каш метр арткан. Частырыгны Хесслиг эдер үезинге, орук төнген болган. Финишти эрткеш, чемпион болганынга совет спортчу ам бүзүрээп. Тиилелгениң өөрүшкүзү Сергейниң херекин долуп турган.

Копылов кажан-даа соксап дивес, чаңгыс тиилелге-биле чурттап шыдавас чаңныг. Ол бо маргылдааларга база [illegible]. Совет Эвилелиниң база бичии-даа хемчээлиг маргылдааларга [illegible] биле киржирин [illegible]. Алдарлыг чадаг-тергечиниң ийи харлыг оглунуң ады Виктор. Ооң акызы Викторнуң оглунуң ады—Сергей.

— Шаг-үе эртер. Бис ийи, Виктор биле Сергей улуг спорттан үнер бис. Мээң күзелим—бистиң өзүп орар Сергейвис Викторнуң чадаг-терге оруун өөрениир — деп, Сергей Копылов күзеп чугаалаар.

А. БАТАШЕВ,
СЭТА-ның корр.

Янзы-бүрү медээлер

БИЧИИ УРУГЛАР ОРКЕСТРИ

Ангрен деп узбек хоорайда «Дагжыг» клубтуң чанында бичии уругларның оркестрин тургускан. Бичии хөгжүмчүлерниң эң улуу-ла беш хар ажыг, хоорайның уруглар садтарының уруглары. Баштайгы концерттеринде чаштар аваларынга болгаш ачаларынга турескааткаңнар. Оркестр бо хүннерде уруглар садтарынга концерттер [illegible].

БУРУНГУ БОЛГАШ ЧАЛЫЫ

[illegible] чилел музейинде «Мээң бурунгу болгаш чалыы хоорайым» деп делгелге Куйбышев областының Сызрань хоорайда ажыттынган. Ооң авторлары—түс чериниң чурук чурууруга хандыкшылдыглары. Хоорайның сураглыг кижилерин, кудумчуларын, бойдус чурумалын олар чурук көргүскеннер. Делгелгени төрээн хоорайның ийи чыл болгаш, тургустунганындан бээр 300 чыл болур өөн турескааткан.

КИРЖИКЧИЗИ—АЙ

Улусчу театрының актёрларының бирүгүрем шинэзиниң программазында бо [illegible]. Ынчалза-даа ооң сценага кестүп кээри кончуг солун болуушкун.

«Хапсалус тоолчургу чугаа» деп шиниң маадырларының бирээзи каракка көзүлгенниг хей чүве болуп турар. Ооң ролюнда — ай. [illegible] ажыглап турарлар.

Эстон драматург П. Кылгастың бо шиизиниң кол утказы мындыг: тараачын кыс болгаш ооң ажыг-шугтаар [illegible] дугайында тоолчургу чугаа. Рыцарьлар ооң [illegible] ханазынга аайлап каапканнар. Тоолчургу чугаа-биле алырга, ол чараш кыс чыл санында-ла шивээниң чанынга чедип турар. [illegible] сонгазындан киирген айның чырыы [illegible]. Ол [illegible] артистер [illegible] турарлар.

К. Захаров.
Эстон ССР.

УЖУҢАР-ЛА, КӨГЕ-БУГАЛАР

Ол көгө-бугаларны Одессага ийи хүн дургузунда сөөртүп чораш, эккелген. Көгө-бектерни ажыдыптарга, олар ужуп үнгеш, өске дээрге долгангаш, Белоруссь талазынче, соңгу чүкче углай ужуп чыпкан. Тургустунганындан бээр бо чылын 20 чыл болур көгө-буга өстүрүкчүлериниң [illegible] эрттирип ужар спортчу көгө-бугаларының маргылдааларындан ону хайгаарап болур турган.

— Көгө-бугаларның төрээн черинче аспайн чаның кээри кажан-даа билдине бергенин тодарадыры берге. Эртеде [illegible] шиктер безин олимпиадалар үезинде тиилелгелер, [illegible] көгө-бугалар-биле дамчыдар турган — деп, клубтуң даргазы В. Романов чугаалаан.

Шаңгыы дайын кампанияларының үезинде бо куштарга сонуурган улгаткан. Чижээ, эрткен чүс чылда шериг чагырганынга 300 муң почта көгө-бугалар турган, а Бельгияга миллион хире [illegible] чүс муң хире [illegible] дамчыткан.

Ам почта көгө-бугаларын спортка ажыглаары-биле өстүрүп турар. Бо куштар шакта 60—100 километрни ужуп эрте бээр. 1935 чылда сес хонук иштинде Вьетнамдан Францияга чедир ушкаш, 11265 километрни эрткен көгө-буга рекордун тургускан.

— XVI чүс чылда Русьта азырал көгө-бугалар тыптып келген — деп, Виталий Аполлонович чугаазын уламчылаан. — Оон бээр ужар көгө-бугаларны аңнап, түдүп алгаш, Москва, Тула, Орел, Ростов болгаш өске-даа хоорайларга өстүрүп турган, моон арыг орус уксаалыг — кара турманнар, мазурлар, орловтуң ак көгө-бугалары тывылган. Ужар көгө-бугаларның [illegible] ажаап өстүрүп турар.

Ноябрь 5-7-де Будапештиге көгө-бугаларның Европа делегейи болур. Мындыг маргылдааларга москвачылар хой удаа киржип, арыг космач, кара турман уксаалыг куштар хүндүлүг шаңнаадарның эдилекчилери болуп келгеннер.

Я. ЯШИН.
(СЭТА).

БИЛДИМ, БИЛДИМ

(Интермедия)

Киржикчилери:
Чечен Чеченович,
Сонуургакпай.

Сценаның ийи талазындан олар үнүп келгеш, мендилежирлер.

Сонуургакпай: Силерден айтырза дээш, сонуургап чоруур бир айтырыым бар ийин.

Чечен: Арай далажып тур мен, бызааларым ырай бээр, айтырыыңны дүргедедивит, оглум.

Сонуургакпай: Бирээ деп чүл?

Чечен: Бирээ дээрге, бир дыңнааның база үттүр бе.

Сонуургакпай: Ийи деп чүл?

Чечен: Ы-ы-ы, ийи дээрге, ийи холунга туткаяын эр кижи база салыр бе?

Сонуургакпай: Үш деп чүл?

Чечен: Үш даваның кижээнеп каан аът үш арт база ашпас бе?

Сонуургакпай: Дөскел чокка дарылап тур эвеспе болар. А дөрт деп чүл?

Чечен: Дөрт мыңты эптеп тургаш, ээр база кылып ап болбас деппе, дуңмам.

Сонуургакпай: Бергезимээр хире кижи-дир эвеске. Беш деп чүл чээ?

Чечен: Беш дээрге, беш дээрге беш [illegible] ажытты чону эп-сеткил каттыштырза, делегейге мөңге тайбың тургуспас бе?

Сонуургакпай: Алдырар-даа хире эвес акый болгаш тур. Алды деп чүл?

Чечен: Алды барба тараалыг кижи ажы-төлүн азырап чыл база ашпас бе?

Сонуургакпай: Чеди деп чүл?

Чечен: Чеди-Хаан өг дүндүүнге турда даң база атпас бе?

Сонуургакпай: Ам-на мээң тулдуруптайн. Сес деп чүл?

Чечен: Сес класс дооскан кижи холунга документ бижик албас бе?

Сонуургакпай: Тоорлуш чокка харылап тур. Тос деп чүл?

Чечен: Тос айның бирээзе школалар өөредилгезин эгелевес бе?

Сонуургакпай: Ондактыг-ла кулугур-дур. Он деп чүл?

Чечен: Он уруг божааш азырап кижизиткен иени «Маадыр иен» деп чазак база шаңнавас бе? Билдиңер бе?

Сонуургакпай:
Билдим, билдим,
Бичи-даа, хаалааш хартан
маас.

Маастаза барба чигир,
Чигирлезе чигир тоос,
Тоостаза дошкун белек,
Белектезе бел дарган.

Дарганназа таа тогус,
Тогустезе дортен кулаш,
Кулаштаза куу туман,
Туманназа тайга бажы.

Ийилээ:
Чечен черде,
Чечен бисте,
Сес бисте,
Сээрген тайгада.

Дорму ЧЫМБА.

Владимир Васильевич Чурукто Кызылдың № 14 ортумак школазында 12 чыл ажыт ажылдап келген. Уругларны спортчу секцияларже хаара тудар, спортка оларның сонуургалын кедерер дээш дургекулаар башкы В. В. Чурукто хой-ну кылып келген. Күш-культура кичээлдерин башкы солун болгаш эки кылдыр эрттирип турар.

ЧУРУКТА: хаакка маңнаарынга ССРЭ-ниң спорт мастери В. В. Чурукто кичээл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СЕНТЯБРЬ 24-ТЕН 26-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мульт-фильмнер программазы: «Музыкант-одуреклигеш канчап футболист апарган», «Талант болгаш сегүрукчүлер», «Чарыш». 9.25 — «Аңдарган кур чер». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги серия. 11.00 — 15.40 — Чапсар. 15.40 — «Экономика камгалалыг бо-лур ужурлуг». Татарның даштыкы хөй кылыр дааранылга бүдүрүлге каттыжыышкынының дугайында. 15.50 — «Орус чугаа». 16.20 — «Москва болгаш москвачылар». 16.50 —«Тоолдуң аалчылары». «Салтан хааның дугайында тоол».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Армян ССР-ниң алдарлыг артистери Рузанна болгаш Карина Лисициандар ырлаар. 19.20 — «Аңдарган кур чер». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — Аар атлетикага делегей болгаш Европа чемпионады. Югославиядан дамчыдылга. 22.15 — Бөгүн делегейде. 22.30 — 23.00 — РСФСР-ниң улусчу артизи О. Воронецтиң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — «Баурнанн» Эртем-пентерелдиг фильм. 12.40 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 13.00 — Музыка. 3-кү класс. ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 1-ги дамчыдылга. 13.30 — Эрте-бурунгу Грецияның уран чүүлү. 14.00 — «Арга-ыяшты камгалаары болгаш хумагалаары». Эртем-пентерелдиг фильм. 14.30 — Д. Д. Шостакович. Дамчыдылганы — пианист М. Копчаловский чорудар. 15.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Кинолетопись. 1-ги фильм — «1941 чылдың июнь 22». 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Хүлер аъттыг кижи». А. С. Пушкинниң поэмазын В. Ларионов номчуур.

МОСКВАДАН

18.30 — «Кур черле салтар». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Мультфильм. 18.55 — «Азия төвү». Информациялыг публицистиг программа. 19.25 — «Культура болгаш ымдыралы». 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар!». 20.15 — В. Моцарт. Ре-мажор соната. РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Крайнев (фортепиано) күүседир. Фильм-концерт. 20.30— —Черде, дээрде болгаш далайда». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — «[illegible] чарыш». Уран-чечен фильм. 23.15 — 00.45— Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Сокол» — ЦСКА. 2-ги болгаш 3-кү кезектери. Киевтен дамчыдылга.

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Бир эвес кадык болуксазыңаа» (күш культуржуларга сүмелер). 9.05 — «Аңдарган кур чер». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү серия. 10.45 — «Совеглер болгаш амылыралы». 11.15 — «Спортлотонуң» 39-ку тиражы. 11.25 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клубу. 8-ки (62-ги гвардейжи армияның) хоочуннарының ужуражылгазы. 12.55 — Бөгүн — Пропагандистиң хүнү. Дамчыдылганы СЭКП ТК-ның пропаганда килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы Л. Смирнов чорудар. 13.25 — Аар атлетикага делегей болгаш Европа чемпионады. Югославиядан дамчыдылга. 13.50 — Орус музей. 1-ги фильм. 14.45 — Бөгүн делегейде. 14.50 — Уругларга фильм: «Буппевакс» (ГДР). 15.10 — Азербайджан ССР-ниң улусчу тапшының Кургуне ансамблиниң концерти. 15.40 — Мультфильмнер программазы: «Шаңналды кым алыры», «Бистиң Пиши-питай өңнүүвүс», «Жирафа болгаш карак-шилээ». 16.10 — Политиктиг хайгаараачы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.40 — Риганың камералыг «Аве сол» хорунуң концерти. 16.50 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңиг эвес». «Агаардан чиик». Эртем-пентерелдиг фильмниң баштайгы көргүзүү. 17.55 — «9-ку студия». Дамчыдылганы политиктиг хайгаараачы В. С. Зорин чорудар. 18.55 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Рига) — «Спартак». 3-кү кезээ. Ригадан дамчыдылга. 19.30 — «Кинопанорама». Дамчыдылганы кинодраматургу Д. К. Орлов чорудар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — 23.00 — [illegible] бажыңының Колонналыг залынга уран чүүлдер мастерлериниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Тропининнер». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 17.05 — Туркмен телевидениениң программазы: «Каракум — хемниң оруктары-биле», «Өгбүлениң сагыш-сеткили». Маадыр-ие Д. Данаторованың хөй уругларыныг өг-бүлезиниң дугайында. Уран чүүл мастерлериниң болгаш бот-тывынгыр коллективтериниң мастерлериниң концерти. 18.30 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң дөнчү камдарывыс». 48-ки фильм: «1964-кү чыл» 19.30— Улустуң аалгалары. 19.45 — Делегей болушкуннарының дугайында дончулал. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Баштайгы [illegible]». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-пентерелдиг программа. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — 23.15 — «Ынакшыл дугайында притча». Уран-чечен фильм.

СЕНТЯБРЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Оттуруңчу». 9.30 — «Совет Эвилелинге бараан боош тур мен!». 10.30 — «Кадыкшыл». Эртем-пентерелдиг программа. 11.15 —«Эртенги почта». Музыка программазы. 11.45 — «Кодээниң шагы». 12.45 — «Музыка киоскузу». 13.15 — «Бөгүн — машина кылыкчызының хүнү» Дамчыдылгага прибор, автоматчыдылга болгаш башкарылга системаларының тудуушкунунуң министри М. С. Шкабардия киржир. 13.30 — «Бистиң байырлывысты хүлээп алыңар». Машина тудуукчуларынга концерт. 14.15 — М. Горький — «Егор Булычёв болгаш өскелер-даа». Курувениң Евг. Вахтангов аттыг Күрүнениң үлегерлиг театрының фильм-шиизи. 16.45 — Аар атлетикага делегей чемпионады. Югославиядан дамчыдылга. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.20 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтёр» — «Динамо» (Минск) 2-ги кезээ. Донецкиден дамчыдар. 19.20 — «Кино аян-чоруктарының клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар. 20.20 — «Авамче күскү оруң». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — Омскиниң телевидениезиниң программазы. 22.30—23.00 — Аар атлетика делегей болгаш Европа чемпионады. Югославиядан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Тоолдуң аалчылары». «Салтан хаан дугайында тоол». 16.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.00 — «Дирги [illegible] адъютантызы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 5-ки серия. 18.15 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң дөнчү камдарывыс». 49-ку фильм. —«1965-ки чыл». 19.15 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 19.45 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.00 — Мөчүлиг хоккейге ССРЭ кубогу дээш маргылдаа. «Зоркий» — «Динамо» (Москва). 2-ги кезээ. «Олимпийжи» спорткомплекстен дамчыдар. 20.45 — «Д. Шостаковичтиң үш прелюдиязы». Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.00 — «Чазаглыг оруг». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага бүргек агаар болур. Чамдык черлерге хар дозуланчыг таъстаар. Дүне агаарның температуразы 0—5 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус чедир соор.

Хүндүс агаарның температуразы 9—14 градус чылыыр, чамдык районнарга 2—7 градус чылыг.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Полковник Шалыгинниң маналышкыны» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночыындылар» 9.20, «Силерниң-биле кады артар мен» 10.40, 12.10, 15.40, «Голливудта мекешкан кижи» 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киночыындылар» 15.00, «Байырлыг» деп чугаалап шыдавас мен» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кызыгаар» 18.30, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, [illegible] секретарьның 2-22-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-34-25, культура килдизиниң 2-28-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-11-47, үлегерлиг [illegible] 2-41-73, чагаа килдизиниң 2-41-70, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1992.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрерлер, полиграфия болгаш ном садыышкының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01265.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 224 (12014) | 1982 чылдың сентябрь 25, суббота | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ПРОПАГАНДИСТИҢ БЕДИК ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Пропагандист болуру хүндүлүг болгаш харысалгалыг. Идеология фронтузунуң идепкейлиг дайынчызының дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизинге Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев мынчаар чугаалаан: «Пропагандист дээрге партия өөредилгезинде кол кижи. Семинарларның, политшколаларның, университеттерниң кандыг болуру: олар чогуур шаптарны өлүрүп эрттирер, чалгааранчыг черлер болур бе, азы, бир янзы болуп, олар ёзулуг партийжи бодалдың болгаш сеткилдиң чер бүгүдеде ылаптыг төптери болу бээри харын оон хөй-биле хамаарылыр».

Бөгүн, сентябрьның сөөлгү субботазында бүгү чуртта чаңчыл болган Пропагандист хүнү эртип турар. Бо байырлал — чугула болгаш хүндүлүг ажылды күүседип турар кижилерге хүндүткел, ооң-биле чергелештир пропагандист кадрларның ажыл-ижиниң, партия, комсомол чырыдыышкынының, экономиктиг өөредилгениң системазының чаа өөредилге чылынга белеткелиниң көрүлдези болур. Бистиң республикада 2478 пропагандист бар. Партия өөредилгезиниң системазында пропагандистерниң 95 хуузу коммунистер, 86 хуузу дээди эртемниг. Районнар төптеринге, Кызылга, Хову-Аксынга пропагандистер хүннерин эрттирген. Аңаа эрткен өөредилге чылының түңнелин үндүрген, партия өөредилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдар база ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам ыңай экижидер дугайында партия болгаш чазактың доктаалдарын амыдыралга боттандырар хемчеглерни чугаалашкан.

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелин, партия ТК-ның ноябрь (1981 чыл) болгаш май (1982 чыл) Пленумнарынга, профэвилелдериниң XVII съездизинге, ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугааларын өөренгени, ону партия организацияларының болгаш куш-ажылчы коллективтерниң практиктиг ажылдары-биле холбаштырганы партияның салган сорулгаларын күүседир дээш коммунистерниң хууда харысалгазын бедиткен. Марксизм-ленинчи теорияны боду өөренип турар коммунистерниң саны өскен. Эрткен өөредилге чылында Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Бай-Тайга, Бии-Хем, Эрзин районнарның, Ак-Довурак хоорайның пропагандистери партия, комсомол, экономиктиг өөредилгени СЭКП ТК-ның партия өөредилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында доктаалынга дүүштүр тургузар, ооң шынарын, үре-түңнелдиин бедидер дээш кызымак ажылдааннар. Чүге дээрге бо черлерде пропагандист кадрларның колдуу коммунистер, дээди эртемниг, мергежилии бедик кижилер болуп турар. Оон аңгыда удуртукчуларны, специалистерни бо чугула ажылда калбаа-биле хаара туткан.

Дыңнакчыларның идей-политиктиг, куш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезиниң чедимишкиниг болуру партийжи пропагандистен улуу-биле хамаарылырын бедик харысалга-биле билип, марксизм-ленинчи теорияны нептередириниң херээнге күжүн, билиин, мергежилин кызымаккай үндүрүп чорууп пропагандистер бистиң республикада хөй. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, «Чыраа-Бажы» совхозтуң директору Н. Б. Куулар, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткаңнар, Тыва коммунэнергонуң директору Б. П. Григорьев, Туранның тараа хүлээп алыр пунктузунуң директору А. И. Зайцев, Чааты сес чыл школазының директору М. Ч. Оюн болгаш өскелерни-даа адап болур. СЭКП ТК-ның бадылааны Ленинчи хүндүлел бижиктер болгаш стол медальдары-биле республиканың бөлүк пропагандистерин бир-ле дугаар шаңнаан. Ол болза ук пропагандистерниң марксизм-ленинизмни болгаш СЭКП-ниң политиказын пропагандалаар талазы-биле хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдаанын бедик үнелээни болур.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир пропагандистерни шилип ап турарында, өөредилгезинде болгаш кижизидилгезинде четпестер ам-даа бар. Чамдык партия комитеттери пропагандист кадрларны шилип алырынче чогуур кичээнгейни салбайн турар. Ооң уламындан коммунист болгаш дээди эртемниглерниң саны эвээш болуп артпышаан. Чамдык пропагандистерниң теоретиктиг болгаш ниити билии кошкак, мергежили чавыс болганындан кичээлдерниң эртип турарының шынары кудулу, дыка хөй дыңнакчыларның бот-идепкейи, сонуургалы чок. Бо чугаа Өвүр, Улуг-Хем, Тес-Хем, Таңды, Тожу районнарга хамааржыр. Пропагандисчи ажылга коммунистерниң шилиишкинин экижидери бирги чергениң чугула сорулгазы болур. Олче эки белеткелдиг, каны билиглиг, эш-өөрүнүң аразында хүндүткелдиг, быжыг туруштуг, эки мөзү-шынарлар сиңниккен кижилерни депшидер аргалар партия организацияларында бар. Чер-черде чамдык политиктиг чырыдыышкынын кабинеттери, методиктиг чөвүлелдер пропагандистерге дузаны кошкак чедирип, мурнакчы арга-дуржулганы четпес нептередип турар. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарда политчырыдыышкын кабинеттери бо талазы-биле эрткен өөредилге чылында кошкак ажылдаан.

СЭКП Төп Комитединиң «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында» доктаалында пропагандист кадрларны шилип алырын, өөредилгезин, кижизидилгезин экижидеринче партия организацияларының кичээнгейин угландырган, бо талазы-биле ажылдар кылдынган-даа болза, чаа өөредилге чылында ону улам-на бедиктеп, четпестерни эдер хемчеглерни алыр ужурлуг. Политиктиг пропаганданы чорудуурунуң ленинчи урам аргаларының чаңчылдарын пропагандистерниң шиңгээдип алган турарынче кичээнгейни углаттырар херек. Теорияны өөренири куш-ажылчы коллективтерниң бүдүрүлге болгаш хөй-ниити ажыл-чорудулгазы-биле сырый холбаарын чедип алырынга пропагандистерге өөредир, оларны сан-медээлер-биле доктаамал хандырар, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарынга эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузар хемчеглерни партия организациялары алыр ужурлуг.

Партия, комсомол чырыдыышкынының системазынга, экономиктиг өөредилгеге чаа өөредилге чылы «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели» деп теманы өөренири-биле эгелээр. Кичээлдерниң сорулгазы — СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезин, совет улустуң бузулбас чаңгыс эвин көргүзери болур. Ону эрттирерингe пропагандист бүрүзү баш бурунгаар хынамчалыг белеткенип апаар.

Чаа өөредилге чылы пропагандистерге, бүгү партия организацияларынга бедик негелдени салып турар. Ынчангаш пропагандистер өөредилгениң шынарын, дээштиин, үре-түңнелдиин бедидер дээш ажылдаар хүлээлгелиг.

КЫШ МАНААР ЭВЕС

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы эш Л. И. Брежнев бодунуң илеткелинге «Аъш-чем программазы бодунуң баштайгы түңнелдерин бо чылдан-на бере бээр» деп демдеглээн.

«Барлык» совхозтуң ажылчыннары «Аъш-чем программазында айыттынган сорулгаларга дүүштүр кодээ ажыл-агыйы продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле планныг даалгаларны чогуур хуусаазында чедир болгаш ажыр күүседир дээш кижиниишкиниг ажылдап турар. Совхоз күрүнеге дүк садарының чыл планын 123,2 хуу күүсеткен болгаш ону бүдүрерин эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 18,8 хуу көвүдеткен. Сүт садарының тос айларының планын 107 хуу күүсеткен, сүт садары эрткен чылдан 18,6 хуу өзүлделиг болган. Ам бо хүннерде ажыл-агый эът садарының планын күүседириниң кырында келген. Ынчангаш күрүнеге кодээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле чыл планын күүседиптериниң бүгү аргаларны бүрүн тургустунган.

Шиитинниң малынга четчир саныг мал чемин белеткээри, малдың уксаазын экижидери, кыштаглаашкынга белеткелди ой-шаанда шынарлыг доозары — бөгүнгү ажылывыстың кол угланы ол. Ону боттандырарын бистиң совхозтуң чер болгаш мал ажылының ажылдакчылары боттарының хүлээлгезин кылдыр көрүп турарлар.

Эрткен ажыл-агый чылында бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери мал чемин четчири-биле белеткеп алганындан, кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенгенинден малдың баш саны хорамчага таварышпаан болгаш оон чаш төлү онча менди камгалап алдынган.

Бижиктиг-Хая салбырда Чакпн Салчактың удурткан хойжу бригадазы төрүүр чүс хойга онаалтыр 98 хураганы камгалап алган. Бригаданың хойжузу, партия обкомунуң кежигүнү Сарыг-оол Баганай төрүүр чүс хойдан-на 111 хураганы, хой бүрүзүнден-не 3,2 кг дүктү; Шактар Саая, Болат Хомушку олар кайызы-даа чүстен 109-109 хураганы; Аксы-Барлык салбырындан Маган Монгуш чүс хойдан 98, Эник-оол Күжүгет 102; Хөпделең салбырындан Чамзырын Хомушку 105 хураганы камгалап ап, социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Бистиң совхозтуң кодээ ишчилери Тес-Хем районунуң «О. Шынаа» совхозунуң малчыннарының, Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажылчыннарының шиитинниң малынга четчир саныг чемни белеткээр, малды хүр-мениилиг кыш ажырар дугайында кыйгырыгларын таныыкаш, чаңгыс үн-биле деткээн. Совхозтуң дирекциязы, партком болгаш кодээ Совет [illegible] кыштаглаашкынга механизаторларга, малчыннарга тывыштырган болгаш мал чемин белеткээриниң темпизин улам дүргедедир, кыштаглаашкынга белеткелди чогуур ой-шаанда шынарлыг доозар талазы-биле немелде хемчеглерни ажылдап кылган.

Бо чылын 16 муң шээр, 2400 бода мал кыштаар. Оон иштинде 11,5 муң шээр, 800 бода мал төрүүр. Малдың уксаазын экижидер, тарып боозадылганы эрте чорудар, эрте чаш төлдү алыр талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Совхозтуң 8 муң хоюн тарып боозадыры планнаттынган. Бижиктиг-Хая хойжу бригадазы Час-Адырда чайлаанга 3100 хойну тарып боозаткан. Аксы-Барлык салбырының Ак-Ойда, Сай-Хонашта, Хөпделеңниң Оорга кырында тарып боозадылга пунктулары база эки ажылдаан.

Шиитинниң малынга четчир саныг чемни белеткеп алыры, кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирериниң база бир кол магадылалы болур. Ынчангаш совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде 5700 тонна сиген, 6500 тонна силосту, 1145 тонна сенажты белеткеп алган.

Мал кыштагларының септелгезинде 4 звенода 22 кижи ажылдап турар. Олар 12 кыштагны септеп доозкан. Кыштаглар септелгезиниң чоруп турарын неделя сайында хуралдарга чугаалажып, доктаамал контрольга алган.

Чоокта чаа болган хуралга сүт бараан фермазында байдалды чугаалашкан бис. Ынча ам-даа чедир кылдынмаан ажылдар хөй болган. 400 баш инек кирер ийи кажааның септелгезин механик Е. Саазаков удурткан звено ам-даа дооспаан. Бо звенонуң болгаш Иваш Мамазлыктың совхозтехника каттыжыышкынының слесарьларының бүүзүзү-биле 200 баш инек кирер чаа кажааның өдек аптаар транспортёру ам-даа кылдынмаан. Бо ажылдарны дарый доозары чугула. Ынчаннаш болза, чаргыг кыш бистиң маңаваc болгай.

Э. КУУЛАР,
«Барлык» совхозтуң кол зоотехниги, Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги.

«Саян» совхозтуң төп шөлүнде Ленинкадан болгаш төп салбырдан кескен 670 тонна тарааның баштайгы арыглаашкынын чоруткан. Шаң ажылчыннары Н. Иванцова, З. Шойлаа, А. Коетенко, З. Микова, Б. Байкара олар ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүседип, кылган ажылының шынары-биле мактадып турарлар. Чолаачылар В. Чистяков, П. Кузовлев, П. Корчагин олар эң эки ажылдааннар.

ЧУРУКТА: тараа арыглаашкыны.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ БАКУЖЕ ЧОРУПКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Л. И. Брежнев сентябрь 24-те Москвадан Бакуже чорупкан. Үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның продукциязын онгу беш чылда бүдүрер талазы-биле республиканың ажылчы чоннарының улуг чедимишкиннери дээш шаңнаткан Азербайджан ССР-ге Ленин орденин тыпсырынга тураскааткан байырлалга ол киржир.

Внуково аэродромга эш Л. И. Брежневти эштер М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. И. Долгих, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, СЭКП ТК-ның кежигүннери Б. П. Бугаев, Г. С. Павлов, Г. К. Цинев, Г. Э. Цуканов, ССРЭ-ниң Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң даргазы В. В. Федорчук, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат М. П. Георгадзе, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү С. А. Лосев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының референтизи Е. М. Самотейкин, өске-даа эштер үдээн.

Л. И. Брежнев-биле кады СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец олар чоруткан.

(СЭТА).

МОСКВАДАН ЧОРУПКАНЫ

Сентябрь 23-те Индия Республиканың Премьер-министри Индира Ганди Москвадан Таллинче чорупкан. Ол бистиң чуртта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалаанын ёзугаар албан ужуруңда аян-чорук кылып чоруп турар.

Ону аэродромга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш өске-даа албан кижилери үдээннер.

Индира Ганди чоруптарының мурнунда космонавтылар белеткээр Ю. А. Гагарин аттыг төпке чораан. Космостуң баштайгы ажылдакчызының тураскаалының баазынга чечектер салган.

Аалчы «Союз» корабльдың болгаш орбитаның «Салют» станциязының тренажёр-хевирлерин көргеш, космонавтика музейинге, төптүң лабораторияларынга болгаш кабинеттеринге база чораан.

И. Ганди космонавтыларга изиг байыр чедирген болгаш белеткениишкин-биле ында келген Индияның тээлээнчилери Р. Малхотра-биле Р. Шарма оларның аразынга база турган.

(СЭТА).

Хүннүң медээлери

ТОС АЙНЫ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш хоорайда калбарган социалистиг чарыштың эгелекчилериниң бирээзи — Кмамлдын аъш-чем садыының коллективи бедиткен социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседип турар.

Садыгның бүдүрүглелери он бирги беш чылдың [illegible] планын көрдүнген хуусаазындан бир ай эрте боттандырарын хүлээнген.

Тос айларның планын онаалдазын садыг хуусаа бетинде, сентябрьның 15-те күүсеткен. Бо айның [illegible] ажыр 1 млн. 600 муң рубльдың бараанын садары көрдүнген. Ол сорулга күүседир.

Садыгда мурнакчылар хөй. Чиңнээ И. Ф. Панфилов, Е. Ф. Куницкая эргелекчилиг № 29, 13 магазиннер, Г. Ф. Кузнецова эргелекчилиг № 9 магазин коллективи мурнакчыларның одуруун баштап, бедик көргүзүглерни ажылдап турар.

В. КУУЛАР.

КАЛЕНДАРЬДА — НОЯБРЬ

«Тувашвейбыт» каттыжыышкынның Кызылда «Чечек» ательезинде В. А. Конева удурткан даараныкчылар бригадазы ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдаржыды алган социалистиг хүлээлгелерни эки көргүзүглерлиг күүседип турар. Бригаданың куш-ажылчы календарында — ноябрь.

Эр улустуң даштыкы хевин даараар бо бригада тос даараныкчы чыл эгезинден тура, 27,5 муң рубльдың чагыын күүсеткен.

Бистиң корр.

ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИИШКИННЕРНИ СОКСАДЫР

Дескен палестиннерниң Сабра болгаш Шатила лагерьлеринге израиль араатаннарның хоорайларындан келген чурттакчыларының халавы совет кижи бүрүзүнүң чүректериниң ханмазындан удурланыышкынын бодурган.

Лобин хоорайның тудуг шөлдеринге «Зеленоград тудугу» каттыжыышкынының ажылдакчылары даштыкы чыылга чыылган. Лозуңнарда болгаш транспарантыларда: «Израиль, Ливандан үнүп чор!», «Тель-Авивтиң [illegible] бужар-бак [illegible] кылган!» — деп, сөстерни бижээн.

Тудуг эргелелиниң бүдүрүлге-техниктиг килдизиниң начальниги Ю. Зонневаның чугаалааны:

— Агрессорларның Барыын Бейрутта үүлгедип турары ханныг кем-херектериниң дугайында чаа медээлерни дыңнаарга, кижиниң хан-дамырлары чымыраар-дыр. Үш муң ажыг кем чок кижи — кырган-ашак, херээженнер, уруглар хөй черге олурткан. Ол дээрге, кандыг-даа агар[illegible] араатаныг үүлгедиишкин болган. Ындыг улаа медерел чок араатаныг чорукту соксатпаса, оон [illegible] кирер ужурлуг.

Хамааты ужар чуулуунуң [illegible] эртем-шинчилел институтунуң болгаш митинги [illegible] экелекчилерниң үүлгедиишкиннери-биле сионистерниң араатаныг чоруун [illegible].

Микрофонда — улуг эртем ажылдакчызы [illegible] Улуг дайынның хоочуну А. Уделов.

«Уругларны кому» деп фабриканың ажылчыннарының митингизинге [illegible] Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирлээр талазы-биле Совет [illegible] израиль агрессорларының солгу араатаныг үүлгедиишкиннеринге холбаштыр Л. И. Брежневтиң АКШ-тың президентинге бижээн чагаа-биле чүүлдүлүг турарын илереткеннер.

— Палестиннерни болгаш ливаннарны коргудуп турган, Чоокку Чөөн чүкке шиммиг быжыг тайбыңны чедип ап болбас — деп, парлакчы Н. Осьмин чугаалаан.

ПРОПАГАНДИСТЕР ХҮНҮ

Партия болгаш комсомол чырыдыышкынының 1982-83 өөредилге чылының бүдүүзүнде республиканың районнарында пропагандистер хүнү график ёзугаар эртип турар. Сентябрь 21-де пропагандистер хүнүн Каа-Хем районга эрттирген.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң чаа өөредилге чылының сорулгаларының болгаш Совет Социалистиг Республикаларның бузулбас Эвилелиниң дугайында илеткелдерни СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының консультантылары Х. К. Порбу, Е. К. Ажи олар номчаан. Ол мурнунда келир өөредилге чылында комсомол өөредилгезиниң сорулгаларының, районда политэкономиктиг база комсомол өөредилгезиниң эрткен өөредилге чылының түңнелдериниң болгаш бо чылгы сорулгалар дугайында илеткелдерни пропагандистер дыңнаан. СЭКП обкомунуң лектору К-С. Д. Будук-оолдуң амгы үеде делегей байдалының дугайында кылган илеткелин пропагандистер дыңнап, сонуургаан айтырыгларынга чедимчелиг харыыны алганнар.

Илеткелдер соонда пропагандистерниң дуржулга солчуушкуну болган. Районда [illegible] пропагандистерни шаңнап-мактаан.

Пропагандистерниң [illegible] хүннери Бай-Тайга, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, [illegible], Бии-Хем районнарга бедик деңнелге эрткилээн.

БИСТИҢ КОРР.

Ажыглалга кирер тудугда

БҮГҮ КҮШТҮ МӨӨҢНЕП ТУРГАШ

«Шагонартяжстрой» трестиң Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң тудугжулар коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур, [illegible] чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарышка кирипкен, бо чылдың эрткен 8 айларында чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Чижээ, коллектив 1115 муң рубльдың тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, ону 1124 муң рубльге чедирген. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге бир ажылчынга онаашкан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 126 хуу болган. [illegible] ажылчыннары Ак-Довурактың Постоянный суурда 120 орунуг уруглар [illegible] ажыглалга киирген, тудугжуларга 30 аал чурттаар бажыңның тудуун доозкан. Ак-Довуракта ТЭЦ-тиң [illegible] ээлчээниң тудуун кылган. Амгы үеде хоорайда 1176 өөреникчи өөренир № 3 ортумак школаның тудуун кылып турар. Эргелелдиң тудуг участоктарының хостуг тудугжу, коммунист Владимир Иванович Музыченко удурткан № 3 участок өскелерден эки ажылдап, тудуг-монтаж ажылдарының планын 107 хуу күүсеткен.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң чамдык бригадалары тудуг-монтаж ажылдарының планын эрткен айларда доктаамал ажыр күүседип келген. Ындыг бригадаларга Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары Алдын-оол Күжүгеттиң, Кара-оол Салчактың болгаш хоочун тудугжу Виктор [illegible] бригадалары хамааржыр.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң ажылында чамдык чедип алган чедиишкиннер-биле чергелештир четпестер хөй. Ылангыя тудуг ажылының темпизи кончуг оожум. Куш-ажылды организастааны багай, сагылга-чурум кошкак. Ооң түңнелинде чамдык планнар күүсеттинмээн. Чижээ, организациялар-биле керээлиг ажылдарының 8 айларда тудуг-монтаж ажылдарының планын эргелел чүгле 96 хуу күүсеткен, барык 100 муң рубльдың [illegible] ажылдар кылдынмаан, [illegible] гениң иштинге дериг-херекселдер тургузар, эптээр ажылдар чоруттунмаан. [illegible] лаар ажылды «Тыва тудуг» трестиң № 15 специализастаан тудуг эргелели саададып берген.

Оон аңгыда бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг чаа школа тудуун тудугжулар оожум темпилиг кылып турар. Олар ол тудугну сентябрь 1-де ажыглалга киирер ужурлуг турган. Ынчалза-даа ону ажыглалга киирер туружук, ында ниити тудуг ажылы безин доозулбаан, школада кылыр ажылдар ам-даа хөй. Школаның дээвиирлерин чайырлыг ак, сыгыглыг чуга демирлер-биле иштинден шагар, соңгалар, эжиктер блоктары тургузар, оларны шилдээр, эжиктер салыр, малгаштаар, чугайлаар, будуурчылыг, канализация киирер, итиг, соок суг дамчыдылгазы, электри, телефон, радио [illegible] кылыр, шалаларны [illegible].

[illegible] эргелелдериниң эң дээре бригадаларын ында мөөңнээн. Чижээ, Алдын-оол Күжүгеттиң [illegible] бригадазы кол эжикти кылып, дээвиирлер шып, дузалал организацияларга ажыл фронтузу белеткеп турар. Кара-оол Салчактың бригадазы школаның кырынга чаас өтпес шывыг кылып, дээвиирлер иштиниң демир шывыын кылып турар. Савыл Викторнуң бригадазының тудугжулары вентиляция база ишки-бүрү хоолайлар шөөр үттер кылып, өске-даа үүрмек ажылдарда хаара туттунган.

«Тыва даг-дүгү тудуг» [illegible] Ак-Довурак хоорай Совединиң [illegible].

[illegible] «Тыва даг-дүгү [illegible]

М. ООРЖАК.

Т. И. Байкараны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Күрүне статистиказының органнарынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнгени хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Статистика [illegible] начальниги Татьяна Ивановна Байкараны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай
1982 чылдың сентябрь 24.

В. А. Стариковту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия, совет органнарынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнгени хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң ийиги секретары Валентин Александрович Стариковту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың сентябрь 24.

БИЛИГ, МЕРГЕЖИЛДИ АМ-ДАА БЕДИДЕР

[illegible] райкому болгаш партия организациялары СЭКП ТК-ның «СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ындыг сайзырадыр пропагандистер дугайында» [illegible] бүрүн [illegible] шиитпир алырынче, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң [illegible] деңнелин бедидеринче салып турар.

Партия, комсомол чырыдыышкынының болгаш экономиктиг [illegible] чылда бо өөредилге чылында 165 пропагандист районга ажылдаар. Оларның хөй нуруузу теоретиктиг болгаш ниити билии [illegible] пропагандист мергежилдиг [illegible] коммунист эштер болуп турар. Бо пропагандистерниң аразында дыңнакчыларга ханы билиглерни бээр дээш бодунуң билиин, арга-мергежилин үндүрүп, ажыл-агыйның, ферманың, бригаданың мурнунда салдынган сорулгаларының чедиишкинниг шиитпирлээринге төлептиг улуг киириш кылгеннер эвээш эвес. Ындыгларга «Коммунизмниң херели» совхозта профэвилелдиң ажылчын комитединиң даргазы З. З. Филиппова, районнуң чурттакчы-коммунал ажыл-агый эргелелиниң начальниги А. Г. Ирошников, туберкулёз санаторийинде кижизидикчи А. И. Тырышкина болгаш өскелер-даа хамаарышкыр.

Пропагандистерниң билдии болгаш мергежилин бедидеринче үргүлчү сагышты салып келген. Эрткен өөредилге чылында ийи семинарны эрттирген. Аңаа пропагандистерниң өөредир темаларынга хамаарыштыр, делегей байдалының дугайында лекцияларны номчаан, районнуң ишчилериниң мурнунда салдынган ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда сорулгалары база планныг [illegible] талазы-биле болгаш өске-даа темаларга илеткелдерни, методиктиг сүмелерни алган. Ол ышкаш дуржулгалыг пропагандистер боттарының кичээлдерге белеткенирин, эрттирерин, көргүзүг материалдарын ажыглаарын, чогаадыкчы планны тургузарының дугайында арга-дуржулгазын чугаалап берген. Дыка хөй пропагандистер СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының организастаан семинарга, курска өөренип, билиг, мергежилин бедиткен. Бо бүгү пропагандистерниң чедиишкинниг ажылдаарынга дузалаан.

Бистиң районнуң пропагандистериниң хүнүн дүүн эрттирдивис. «Ажылчы чоннуң [illegible] болгаш кижизидилгезин улам ындай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның [illegible] талазы-биле партия организацияларының сорулгаларының дугайында, «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели» деп бирги кичээлди эрттиреринге, делегей байдалының дугайында лекцияларны пропагандистер дыңнаан. Оон аңгыда СЭКП райкомунуң секретарьлары П. Ф. Болотов, К. О. Ензак районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планының сес айларда күүселдезин, чаа өөредилге чылында пропагандистерниң сорулгаларының дугайында илеткелдерни кылган.

Чаа өөредилге чылында СЭКП райкому болгаш партия организациялары пропагандистер-биле ажылды улам сайзырангайжыдары-биле тус-бай [illegible] кылган, ону күүседир дээш ажылдаар бис.

К. ЕНЗУК.
СЭКП Таңды райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

Тыва коммунэнергонуң директору Борис Павлович Григорьев чээрби беш чылдың дургузунда пропагандистеп келген. Бо үениң дургузунда коммунист партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседип, дыңнакчыларга ханы билигни бээр дээш кызымак ажылдап турар. Кичээлдериниң бедик идейтеоретиктиг деңнелге эрттирери-биле тема бүрүзүнге кызымчалыг белеткенип, аңаа таарыжыр көргүзүг материалдарын, диафильмнерни ажыглап турар. Оон түңнелинде кичээлдер солун, утка-шынары эки, бүдүрүлгениң шиитпирлеп турар айтырыглары-биле ханы холбаалыг эртип келген.

Борис Павлович сөөлгү үеде коллективте эртемниг коммунизмниң школазында пропагандистеп турар. Хоорайда дээре ажылдыг школаларның бирээзи ол. Коллективтиң мурнунда салдынган планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринге партия болгаш экономиктиг өөредилге улуг салдарны чедирип турар. Ынчангаш Тыва коммунэнергонуң ажыл-ишчилери багай эвес көргүзүглерни чедип ап келген.

Хөй чылдарда үре-түңнелдиг пропагандачы ажылы дээш Борис Павлович Григорьев чоокта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Дуржулгалыг пропагандист «Хостуг улустарның бузулбас эвилели» деп бирги теманы эрттирерин белеткенип турар.

ЧУРУКТА: пропагандист Б. П. Григорьев.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ӨСКЕЛЕРГЕ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЕК

«Коммунистиң ады-хүндүзүнүң база ат-алдарының дугайында» чүүлдерни, корреспонденцияларны болгаш чагааларны «Шын» солунуң арыннарындан улуг сонуургал-биле номчуп турар мен. Ында хөй нуруузунда коммунистерниң [illegible] ниң дугайын, а чамдыкта ажылга харысалгазын чедирген, ажыл-чаңында четпес [illegible] эштерниң-даа дугайын тодаргай бижип турары чээрле эки. Мээң мактаар коммунистерниң [illegible] гатым Байыр-оол Кенденович Монгуштуң дугайын бижип, [illegible]. Ындыг коммунистер бисте [illegible].

Ак-Довурак [illegible] «Дөң-Терезин» совхозче [illegible] чылдарында унуп дургаар үнген терректер аразында суггатчыга бүткен ол. [illegible] куду Кара-Даг ууңга чедир хаң бадып чыдар. Ол суггатчыга [illegible] системаларын ажылдап совхозтуң тарылга шөлүнүң хөй нуруузу суг-биле хандырттынган. Ында ам кызыл-тасты, кукурузаны, картофельди тарып өстүрүп ажаап ап турар. Совхозтуң кол-ла мал чемин белеткээр чайлаар үнген чаагай сиген-ниг Кара-Дөң [illegible] бар.

Кара-Дөңге чоокшулаай дээрге тараа тарааш шөл [illegible] турар. Часкы, чайгы үелерде оон ырак эвесте буга унуунда хүрээлер тудуулаан, суг идиктерин кезиктээн алды кижи суг чайгап, тараа суггарып ийи чок ажылдап турарлар. Оларның шуптузу холдунда 40 хар ажа дужуп чоруур, бо совхозтуң дуржулгалыг суггатчылары-дыр. Бо звенону «Дөң-Терезин» совхозтуң [illegible] мурнунда бо-ла черге баштай [illegible] «Совет [illegible]» [illegible] совхозтуң баштайгы даргазы ам 67 харлыг. 18 чыл иштинде суггатчылап келген хоочун коммунист Байыр-оол Кенденович Монгуш удуртуп турар.

Бо дээрге Дөң-Терезинниң үнделип чурттакчызы, ол адазы [illegible] тараачын арат. 1937 чылда ол Тываның араттың революстуг шериинге албан эрттиргенинин соонда Шекпээр сумузунга ТАРЭ-ниң чуру, оон арбан даргазынга ажылдап чораан. 1939 чылда Тываның араттың революстуг [illegible] ген. Б. К. Монгуш Тываның [illegible] «Дөң-Терезин», «Малчын» болгаш «Эдегей Аксы» МЧАЭ-лери [illegible] тыргганнарының бирээзи ол. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында сумута нам үүрүн даргалаары дээш, кызыгаар-да ажылы чок. Оон соонда ол маңаа тургустунган баштайгы колхозтуң даргазынга-даа ажылдап чораан. Үениң хөгжээш аайы-биле хоочун коммунист бригадирлеп, учётчиктеп, а сөөлгү 18 чылда суггатчылар звенозун удуртуп турары бо.

[illegible] бо черниң чону Кара-Дөң ховузун бүлүт [illegible] таварылга эвес. Бо чылын ында 150 гектар кукурузаны, картофельди, кызыл-тасты, тарып олурткаш, өстүрген. Мурнакчы звено бодунга онаашкан участогун ийи удаа эки шынарлыг кылдыр суггарган, оон соонда ушку суггадын база чорутканы-биле [illegible] эки болган.

— Кукурузаның гектар бүрүзүндең-не 120 центнерни, [illegible] тасты 14 центнерни алыр деп хүлээлгевисти ажыр күүседир арга бар — деп, звено удуртукчузу чугаалап турар.— Назы-хар догуй берээ-даа ажыл чок олуртуммас боордур. СЭКП ТК-ның май Пленумунга чүүлдүг деп көрээн Аъш-чем программазын күүседиринге эвээш-биче-даа бол улуг-хуумну кииринзээр-дир мен—деп, ол чугаалап турар.

Байыр-оол Кенденович [illegible] партияның хүрээлелинге 43 чыл дургузунда коммунистиң бедик адын төлептиг эдилеп, оон-биле бодунуң ажыл-амыдыралын тудуш [illegible] лут хоочуннарның бирээзи. Ону өстүрүп кижизиткен партиязының хереэнге кажан-даа, кайа-даа шынчы бараан болурундан артык бедик хүлээзге турбас дээрзин сеткилдиң ханызындан бодавышаан, ниити ажыл-херекке бодунуң билиин, күжүн оон харам чокка берип чоруур ужуру-даа ол. [illegible] амыдыралы өскелерге, иланчыг аныяктарга төлептиг үлегер-чижек болур.

М. ЧҮЛДҮМ.
хоочун коммунист.

БҮЗҮРЕЛДИ ШЫНЗЫДАР ДЭЭШ

Ийи-үш чыл мурнунда Тожунуң Кызыл-Арыгда мал чеми белеткээр бригаданың көргүзүү куду болуп келген. Ынчангаш олче бо чылын [illegible] ажылдап болур, дуржулгалыг бригадирни шилип чорударын мал-чемнер белеткээр ажыл эгелээр [illegible] «Май 1» совхозтуң дирекциязы партком-биле сүмелешкен.

— Кымны олче чорударыл?

ол дугайында элээн [illegible] хоочун механизатор, коммунист, район Совединиң депутады Александр Кыспаевич Кыспайны ол черге мал чеми белеткээр бригаданың бригадиринге чорудар дугайында санал чаңгыс аай болган.

Александр Кыспаевич беседага баштай элээн хандыр бодангаш:

— Ажыл харысалгалыг, берге деп чүвени билип олур мен. Бир тээ меңээ коммунист кижиге, улуг бүзүрелди көргүзүп турар чүве тоолээр, ону ажыл-херек-биле шынзыдарын оралдажыр-дыр мен — дээн. Оон соонда бригаданы хүлээп алгаш, аңаа ажыл-херекти организастап эгелээн. Хамыктың мурнунда күштүг болгаш машина-техниканы чоп ажыглаарынче, ажылга бедик организастыг чорукту чедип алырынче, сагылга-чурумну быжыглаарынче кичээнгейни күштелдирген.

Оон-биле кады малга чемчир чемни белеткээри дээрге оон баш санын кедир [illegible] ры, оон продуктулуун көвүдедири дээни ол-дур, оон-биле бис СЭКП ТК-ның май (1982 чылдың) Пленумунуң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын боттандырарынга база улуг үлүүвүсту киирип турарывыс ол дээрзин бригадавыстың кежигүннеринге тайылбырлап чугаалап турар. Сентябрь эгезинге чедир олар 170 хире [illegible] Хайныышкынныг ажыл амдаа үргүлчүлевишаан.

Коммунист А. К. Кыспай 1960 чылдан бээр механизатор ажылдап келген, [illegible] бирээзи. Оон аңгыда ол идепкейлиг хөй-ниитичи, район Совединиң депутады. Соңгукчулар-биле [illegible] ның чагыгларын күүседир талазы-биле айтырыгларны хамаарышкан организацияларның мурнунга тургузуп, ону шиитпирлээр хемчеглерни ап турар болгаш район Совединиң [illegible] кан айтырыгларны, оон шиитпирлерин [illegible] таныштырып турар. Ындыг эки бүдүрүлгелиг болгаш [illegible] коммунист чонунга келээде хүндүткелдиг.

А. АМБАРЖИ.
Тожу район.

Дуржулгамдан сөс

1971—1974 өөредилге чылдарында эгелеп Кызыл-Мажалыктың № 1 школазында теоретиктиг семинарның пропагандизи болуп ажылдап эгеледим. Коллектив улуг, башкыларның саны ам бежен ашкан. Баштайгы ийи, үш чылдарда мээң пропагандист ажылымга школага өөредилге [illegible] турган төөгү башкызы Зинаида Петровна Когдыкова улуг ачы-дузаны көргүскен. Ол чылдарда башкыларга теоретиктиг семинарны ийи [illegible] рудуп турдувус. Аңда ийи удаа эртер кичээлдиң [illegible] программа бүгаар өөренээ чогуур темавысты, а ниитизинге СЭКП-ниң [illegible] зының болгаш делегей байдалының чугула айтырыгларын өөренип турдувус. Бо айтырыгларга немей педагогика айтырыгларын болгаш методика дугайында А. С. Макаренконуң, Н. К. Крупскаяның, В. А. Сухомлинскийниң ажылдарын сайгарып, арга-дуржулга [illegible] Зинаида Петровна удуртуп эрттирип келген.

Пропагандист кижиниң ажылы нарын, берге болгаш белеткелге быжыг билиг, хөй үе негеттинер.

Бир улуг теманы өөренип эрткеш, семинар кичээли кылыр турдувус. Аңаа белеткел [illegible] ларны бижээш, ийи неделя бурунгаар азып каар. Теманы дыңнакчы бүрүзү ындыг билген турзун дээш дыңнакчыларны [illegible] Коммунист башкылар М. О. Лопсан-Серен, Р. К. Чудаа, Ч. Ч. Кужугет, С. Б. Ооржак, Тыва АССР-ниң алдарлыг [illegible] Татьяна Фёдоровна Куулар болгаш өскелер-даа семинар болгаш аңаа кичээлдерге идепкейлиг киржип, пропагандистиң ажылын дыка чиигедип турарлар.

Кандыг-бир темага көргүзүг материалдарын база башкылар боттары хуваалда аайы-биле белеткеп турары эки. Ындыг көргүзүг материалдарынга чугула сан, фактыларны школаның, районнуң, республиканың [illegible] лыгдан ап турарлар. Көргүзүг материалдары белеткээринге физика, черчение, чурук башкыларының дузазын көрүп, оларның арга-дузазын [illegible].

Эрткен өөредилге чылында «Партияның XXVI съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр өзүп орар салдалдың коммунистиг [illegible] тыргылары» деп теманы өөренип турганда, мурнуку чылдарда ажыглап турганывыс көргүзүг материалдарын база чаа материалдарны башкылар боттарының кичээлдеринге ажыглап, [illegible] бырлап турар. Чамдык [illegible].

Политэкономиктиг системаның чаа өөредилге чылынга белеткедимни багай эвес деп бодаар мен. Бо хүннерде теоретиктиг семинарның бүдүн чылда эртер планы тургустунган. Темалар аайы-биле илеткелдер [illegible] жиндилге талазы-биле [illegible].

Семинар кичээлдерин бөлүктеп эрттирери чаа өөредилге [illegible] өөредилге чылының дургузунда болур партия, чазактың доктаал, шиитпирлерин өөренип турган, СЭКП райкомунуң ажылдакчыларын, тускай [illegible].

Өөредилге чылын түңнеп турганда, чылда кылган илеткелдерни, көргүзүг материалдарын деңген турарывыс эки чаңчыл.

Пропагандист стажым он чыл ажып турза-даа, дыңнакчылар-биле ажылдаары, кичээлдерге белеткенири улуг харысалга. Школада дээди эртемниг башкыларның меңээ чедирип турар дузазынга өзүп чоруур мен.

Чаа өөредилге чылында кичээлдерни түңде школаның кабинеттеринге эвес, а харын районнуң Культура бажыңының кинозалынга эрттирерин планнаан бис. Ол ышкаш он эки илеткелдерни, рефераттарны СЭКП райкомунуң [illegible] «Билиг» ниитилелинге дужаап турарывысты уламчылаар бис.

Т. КЫРГЫС,
пропагандист.
Барыын-Хемчик район.

БЕЛЕТКЕЛ ЭКИ

Тере-Хөлге бир дугаар келген кижи оон чонунуң хүндүлээчелин, биче сеткилдиин эскерип каар, тус черниң чараш бойдус-чурумалын магадаар.

Кунгуртуг ортумак школада төөгү башкызы Быяс Чупустаарович Хомушкунуң амыдыралче делгем оруу моон эгелээн. Башкы училищезин [illegible] шыңгыылгалыг аныяк кижи Чырыдыышкын министерствозунуң [illegible] гаар бо школага ажылдап чедип келген. Ниити билиг школазынга ажылдап турган, өөреникчилеринге [illegible] быжыг билигни берип келген.

1970—1971 өөредилге чылында Быяс Чупустаарович идеология ажылынче бүрүн [illegible] Тере-Хөл кичээн колхоз турда, коллективтиң [illegible] өөренир школазының пропагандизи [illegible].

Дыңнакчылар аразынга турупалгаш, баштайгы номчаан лекциялыг баштайгы эрттирген кичээли аңаа уттундурбас. [illegible] ажылдап өөренген кижиге, улуг кижилер-биле, тускай эртемниглер-биле ажылдаары сонуурганчыг болзажок, оон билиин тускай эртемниг кижилер-биле ажылдаарынга чедишпес ышкаш сагындырар болган. Пропагандист болуп [illegible] бергелерден түңнел үндүрүп, ниити мергежилинге чылдап [illegible] аргаларны тып ап, оларны билдилиг ажыглап келген.

— Дыңнакчыларымның тус-тузунда сонуургалын, оларның күзелдерин, психологтуг мөзү-шынарын ыяк билип алырынче сагыш салып келген мен. Чүткүлүм эки түңнелге чедирген...—деп, Быяс Чупустаарович чугаалап олурду.

Дыңнакчыларның өөредилгеге сонуургалын, идепкейин бедидер дээш кандыг ажылдарны кылып чорудуп турганын оон сонуургап айтырган мен.

— Пропагандист кижи бодунуң ниити билиин доктаамал бедидер ужурлуг, дыңнакчылар-биле [illegible] чокка чугаалажып билир херек. Кичээлди солун, дыңнакчы [illegible] кылдыр эрттирер дээш аңаа баш удур белеткенир, тема бүрүзүн практика-биле холбаар. Практикамдан бир чижек. СЭКП-ның төөгүзүн өөренир школада «Көдээ ажыл-агыйның коллективизастаары» деп теманы өөредип турган. М. А. Шолоховтуң «Андарган кур чер» деп романындан үзүндүлерни дыңнакчыларга чугаалап берип, кады сайгарган бис. Оон соонда «Андарган кур чер» деп кинофильмни [illegible] күш-биле сайгарып чугаалашкан бис. Оон түңнелинде ол теманы [illegible] бүрүзү кончуг эки шиңгээдип алган. [illegible], дыңнакчылар Д. С. Очур, Х. Б. Донгак болгаш өскелер-даа чогумчалыг [illegible] теоретиктиг билиглерин практика-биле холбап билирин бадыткаапнар — деп, дуржулгалыг пропагандист сактып чугаалады.

1981-1982 өөредилге чылында «Тере-Хөл» совхозтуң коммунистериниң ортузунга СЭКП-ниң төөгүзүн өөренир школага өөредилге курузун бедик деңнелге шынарлыг эрттиргени дээш СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинге мактаткан.

Идеология ажылынга хөй чылда үре-түңнелдиг ажылы, [illegible] идепкейлии, ак сеткилдии дээш Быяс Чупустаарович Хомушку СЭКП райкомунуң Хүндүлүг бижии-биле каш удаа шаңнаткан.

1982—1983 өөредилге чылында СЭКП-ниң төөгүзүн өөренир школага ажылын улам [illegible] чаа өөредилге чылынга Б. Ч. Хомушкунуң белеткели эки.

Д. ЧЫМБА.

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш Хандагайтының орук септелге-тудуг участогунуң ажылчыннары күженниишкинниг ажылдап турарлар. Бо чылдың бирги чартыында олар Хандагайты-Саглы аразының чавалыг оруун бүрүн доозкаш, ажыглалга киирген. Бо хүннерде оруктарның капитал септелгези болгаш оларның кышка белеткел ажылдары чоруттунуп турар. Ол коллективте мурнакчыларның саны көвүдеп. Хоочун-даа, аныяк-даа ажылчыннар, трактористтер бир дениниг ажылдап турары өөрүнчүг. Мында үр чылдарда ажылдап келген бульдозеристер Белек-оол Куулар, Очур Ооржак, автогрейдерист Николай Канчыыр-оол оларның ажылы макталдыг. Күш-ажылдың хоочуну, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, аныяктарның дагдыныкчызы Дава Шиншович Монгуштуң удуртканы комсомолчу-аныяктар бригадазы чоокта чаа ВЛКСМ Тыва обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бо болза аныяк ишчилериниң эки ажылының көскү илерели болуп турар. Аныяк трактористтер Виктор Мөнге, Анатолий Бырыпай, грейдерист Виктор Сат олар хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, мурнуку одуругда чоруп турарлар. Боттарының бүдүрүлге ажылындан аңгыда оруг ажылчыннары мал ажыл-агыйлыг совхозтарга дузалажып, бо хүннерде кожазы «Коммунизмче оруқ» совхозтуң мал-суглазын хол-биле кескеп, малчыннарның ыштагларынга чедирип берип турарлар.

ЧУРУКТА: хоочун бульдозерист Очур Ооржак.
Фотозу, сөзү С. КОМБУНУУ.

Кыска медээлер

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

«Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-барааң фермазының коллективи сүт бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле планныг онаалдаларын үре-түңнелдиг боттандырып турар. Ферма коллективи сес айларда 199 тонна сүт бүдүрер планын 202.5 тонна чедирген. А күрүнеге 170 тонна сүт садар планын ажырган.

Саанчылар аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Ук чарышка Светлана Монгуш тиилекчи болуп, бир инекке онаашкан 1235 кг сүт саар планын 1547 кг чедирген. Ийиги, үшкү черлерде Любовь Салчак болгаш Анчымаа Донгак чорун турар. Амгы хүннерде олар ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оон төлептиг күш-ажылы-биле уткуур дээш улам күженниишкинниг ажылдап турар.

ШЫГЖАМЫРДА КИРГЕН

«Барыын» совхозтуң ажылчыннары 800 гектар кукурузаны кестиргеш, 6700 тонна ногаан массаны силостаан. Бо чылын совхоз эрткен чылдывынга бодаарга, 1210 тонна хөй ногаан массаны шыгжамырже киирген. Комбайнерлер Сарыг-оол Ооржак, Николай Куулар, чолаачылар Борис Доржу, Биче-оол Хомушку болгаш районнуң «Сельхозтехниказы» [illegible] дан шефтеп барган Оолак Сарыглар, Шолбан Ооржак, Виталий Соян олар силос ажаалдазынга шылгаранннар.

Бистиң корр.

БИСТЕРДЕН БҮРҮН ХАМААРЖЫР

Хоорайның чамдык бичии, аныяк кижилери коммунал [illegible] хааллааарын, [illegible] чок чүве бижиири, тарып [illegible] кестур. Чаңгыс чижек: Ленин кудумчузунда № 20 магазин турар улуг, беш каъттыг бажыңның адакы каъдында чурук тырттырар чериниң кудумчу талазында база бажыңның артыы талазының улуг сонгаларының улуг өртек-үнелиг кылын шилдерин буза шапкылап каан. Ындыг байдалдар бо хоорайда хөй болуп турар. Ол ышкаш хоорайның автобустарының ханаларын, дашын, улус олурар чараш сандайларын шокарлап бижээни, [illegible] кымга билдинмес боор. Оон-даа хөй багай чүвелер бар. Чүге ындыгыл дээр дугайында чоң чүгле чугаалажып каар. Ындыг уругларны, аныяктарны көрген чамдык кижилер оларны хай дивес, тудуп илеретпес чорук кончуг ышн эвес.

[illegible] бүгү талалыг кижизидилге ажылы багай. Үрүт-дарыын багай кижизидип турар ог-бүле [illegible] терниң удурткучуларының, оларда партия, комсомол, [illegible] ның, школаларның негелде-контролю багай. Чамдык кижилер [illegible] тыг ээлдек-эптиг, найыралдыг аргалар-биле сургап, тайылбырлап чугаалавас, аңаа эскербээн болуп эртип каар ийикие, аңы каржыладып коргудар, кыжаныр боор-дур. Ол [illegible] айывыста болбай. Оларның кижизидиглерн, чараш, [illegible] дуру бистерден — ада-иелерден, улуг кижилерден бүрүн хамаарышкан [illegible].

И. ЛОПСАН.
персоналдыг пенсионер.

АЪШ-ЧЕМИН ДЕЛГЕП САЛГАН

Аныяк поварларның, кондитерлерниң республика конкурзу Кызылдың «Улуг-Хем» ресторанынга болуп эрткен. Аңаа Кызылдың столоваялар [illegible] Тес-Хем, Чөөн-Хемчик райо[illegible] чемненмечилериниң бүдүрүлгелериниң поварлары, кондитерлери киришкен. [illegible]

[illegible] бирги чадаа [illegible] маргылдаазы-биле эгелээн. [illegible] негелдезин бүгаар кижи бүрүзү беш аңгы чемден тургустунган комплекстиг [illegible] бирээзи албан тыва национал чем болур ужурлуг.

[illegible] конкурстуң жюризи [illegible]. Тиилекчилерни тодарадыры ындыг-ла амыр эвес болган. Шынап-ла, каймызының ажылын ол хээр. Чемин белеткээниниң технологиязы негелде-биле бүгаар чаңгыс аай. Ындыг-даа болза чем бүрүзү өскелеринге домейлешпес, [illegible] аңгы, онзагай. Ылаңгыя ийи дугаар чемнериниң [illegible] конкурстуң [illegible] шеверин көргүскеннер. Бо конкурстуң бир онзагай чүүлү — аъш-чем продуктуларын [illegible] газын көргүзери.

Поварларның конкурзунуң жюри түңнээн, тиилекчилерниң [illegible] бирги черни Кызылдың «Аян» столовазының аныяк повары Любовь Пушкова бүзүрелдии-биле эжелээн. Кызылдың столовалар болгаш [illegible] Ирасова-биле Чадаана хоорайда столовазының [illegible] Светлана [illegible] белеткээн чеми үстүнде ажыпиниден дудак чок болган. Маргылдааның ийиги черин ол ийиниң деңге үлежикизи-даа таварылга эвес. Кызылдың № 3 столовазының повары Светлана [illegible] биле «Аян» кафезиниң Тамара Новожилова олар маргылдааның үшкү черин тус-тузунда [illegible].

Кондитерлер маргылдаазы [illegible] онзагай торт, пирожное белет[illegible] [illegible] чугула черин эжелеп.

«Куулар холу» «Кат-чимистиг корзинка» деп торттор [illegible] Кызылдың «Улуг-Хем» ресторанының кондитери Надежда [illegible] үстелип алган. Конкурстуң бирги черин [illegible] таварылга эвес. Маргылдааның ийиги, үшкү черин [illegible] Монгуш «Улуг-Хем» [illegible].

В. КУУЛАР.

ШАЛЫҢЧЫЛАР

Каа-Хемде «Улуг Октябрь» совхозтуң тарылга шөлдеринде ажыл ам хайнышкыныг. Ында тараажылар бо чылын [illegible] гектар черниң тараазын ажаар. Олар бо хүннерде бир муң га черниң тараазын кестирген болгаш бастырган. Совхозтуң тараа шалыңчы 6 муң центнерни чоруткан.

Коммунист, комбайнер Петр Лукьянович Ситников социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Ол баштайгы үш хүнде 135 тонна тарааны бастырган. Петр Ситников [illegible] биле чарыжып турар. Бир агрегат хүнде 8 тонна тарааны бастырар нормалыг, а бо ийи комбайнер 11—14 тонна чедир бастырып деп чорып турарлар.

«Улуг Октябрь» совхозтуң тараа ажаап ажылчыннарынга [illegible] болгаш Сарыг-Сеп[illegible] механизатор болгаш [illegible] Кызылдың ийи дугаар авто[illegible] чолаачылары Алексей Левин болгаш Сергей Черных олар тараа сөөртүп, социалистиг чарыштың база-ла мурнакчылары болу бергеннер.

К. МААДЫ.

ХАРЫЫСАЛГА ЧОК ЧОРУКТУҢ УРЖУУ

КАИ-ниң болгаш «Шынның» рейдизи

Автотранспорт [illegible] болдурбаска, техниканың ажылын хуусаазын уладырынга, оон ыңайынгытыг болдурарынга АТБ-лерниң удуртукчуларының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының талазындан чолаачыларга, [illegible] [illegible] күштелдирип, автомашинаның техниктиг байдалын шынгызы-биле контрольдап, чолаачыларның ажылга харыысалгазын бедидериндеп хөй хамаарлыр.

[illegible] үнер мурнунда техниктиг байдалын хынап көөр соруглга-биле республиканың күравтоинспекциязы болгаш «Шын» солун редакциязы каттышкан рейдини Кызылдың № 2 АТБ-зинге болгаш сельхозтеккүркомнуң автобаазазынга сентябрь 10-нун эртенинде чоруткан.

№ 2 автотранспорт бүдүрүлгезинге 34 автомашинаның техниктиг байдалын хынаан. 34 автомобильдерниң 18-ни [illegible] гаражче дедир эгиткен. 10 автомашинаның [illegible] четчелеттинмээн, үш машинаның чырыдар сигналы ажылдавазындан рейсче үндүрбейн, гаражче дедир эгиттинген. ГАЗ-52 № 43-76 ТВЕ автомашинаның тормозтары ажылдавас; ЗИЛ-4502 № 49-96 ТВЕ, ГАЗ-53 № 18-82 машиналарның [illegible] сигналдары чырывас; ГАЗ-52 № 50-05 ТВВ, ЗИЛ-555 № 86-91 ТВЕ, ГАЗ-52 № 98-81 ТВВ автомашиналарның фаралары чырывас болганындан ук автомобильдерниң урелик кезектерин эдип септээри-биле гаражче дедир киирген.

Ол эртен АТБ-те дежурный механик Г. А. Тимошенкота [illegible] херексели чок болганы ажылга негелде чогуп көрүүзүн турар.

АТБ-ниң директору К. У. [illegible] инженери А. Е. Васильевке автомобильдерни аптечка-биле сентябрь 25-ке чедир четчелээрин айыткан.

Сельхозтеккүркомнуң автобаазазынга 15 автомашинаны хынаан, оларның 6-зында үрелишкиннер шлерээниндеп гаражче дедир киирген.

ЗИЛ-130 № 01-50 ТВД автомашинаның мурнуку балказының стремянкалары, ЗИЛ-130 № 66-80 ТВВ автомобильдиң башкы рессораларының стремянкалары копкаан. ЗИЛ-130 № 72-12 ТВД автомашинаның тормоз системазы тутпас, үрелген.

ЗИЛ-130 № 78-83 ТВД, КамАЗ № 55-04 автомобильдерниң чырыдар сигналдары ажылдавас, а ГАЗ-66 № 79-74 ТВД-ның база сигналдары чырывас болгаш соонда орук көөр оң талакы көрүнчүү чок болганындан рейсче үндүрбээн.

Рейдиниң көргүскени — № 2 АТБ-де-даа, сельхозтеккүркомнуң автобаазазында-даа автотранспортту рейсче үндүрер мурнунда ооң техниктиг байдалын [illegible] вайн турар-дыр. Хыналдага кирген автомобильдерниң № 2 АТБ-ден 50 хуузун, сельхозтеккүркомнуң [illegible] дан 40 хуузун гаражче дедир эгиткени ону бадыткаан.

Шак мындыг контроль чок, негелде кошкак чоруктар күзенчиг эвес фактыларга чедирип, орукка озал-ондак болуп боорун улгаттырып турар.

Ам чамдык чижектерден көрээлиңер. Тес-Хем районга сентябрь 14-те кежээ 21 шак 30 минута турда Самагалдай—Берт-Даг оруунуң 25-кү километринге ГАЗ-53 марканың № 35-09 ТВД автомашина (чолаачызы Мартай-оол Сартыл) аңдарылган. Ооң түңнелинде ийи пассажир өлген болгаш бир кижи аар кемдээн. Ук машина «Тес-Хем» совхозтуу.

База ол-ла хүн кежээкиниң 21 шак 20 минута турда Кызыл—Тээли оруунуң 243-кү километринге ГАЗ-53 № 63-20 ТВД автомашина, ЛАЗ 697 № 83-03 автобус-биле үскүлежиишкен. Аварияның түңнелинде 6 кижи аар балыглаткан. Автомашина (чолаачызы Ч. Д. Монгуш) сельхозтехникаже [illegible] хамааржыр, а автобус (чолаачызы Н. Г. Попугалов) Ак-Довурактың АТБ-зинге [illegible] чырыы кыппас, үрелчек болганындан фараларын кывыспайн чораан.

Бо 2 таварылгада «Тес-Хем» совхозтуң болгаш сельхозтехника каттыжышкынының удуртукчуларының талазындан контрольду кошкаккаазындан, чолаачыларның ажылынга ээ-харыысалга чогуп дап мындыг таварылгага чедирген-дир.

Сентябрьның 6-да 23 шак 30 минута турда Кызыл — Тээли оруунуң 162 километринге респотребсоюзтуң автобаазазының ГАЗ-52 № 66-17 ТВД автомашина (чолаачызы В. В. Ооржак) «Ак-Туруг» совхозтуң ЗИЛ-157 автомашинази-биле үскүлешкен. Аварияның [illegible] ЗИЛ-157 автомашинаның [illegible] дугуйнуң ступицазы үстү берген.

Сентябрьның 10-да Кызыл — Тээли трассазының 99 километринге Москвич-412 № 26-66 ТВГ аңдарылган, чолаачызы М. Поляков. Аварияның чылдагааны — машинаның солагай талакы соңгу дугуй чарылган. Пассажир Е. Гореева ол-ла черинге өлген, 5 харлыг Паша Поляков кемдээн болгаш эмнелгеде киирген.

Сентябрьның 15-те Таңды районнуң Хадың-Аксы суурга ЗИЛ-157 № 58-99 ТВЕ автомашинаның чолаачызы Э. [illegible] машинаны эзирик башкарып чораш, бирги класстың өөреникчизи Алеша Чимит-оол кудумчу кежип бар чорда бастырган.

Шак мындыг муңгаранчыг озал-ондак таварылгалары [illegible] ээ-харыысалга чок, күш-[illegible] үрен автотранспортту эзирик башкарып чоруурундан база техниканың септелгезин, [illegible] болгулап турар-дыр.

Рейд бригадазының кежигүннери:

Т. ДАЖИМБА — республиканың күравтоинспекциязының начальнигиниң оралакчызы; В. ДОРОВСКИХ — улуг күравтоинспектор; Н. ООРЖАК — «Шынның» корреспондентизи.

РАЙОННУҢ ШАЛЫПЧЫ КҮЖҮ

Тараа шелүнге өөрүнчүт медээ дыңнааш, партияның Сеченово райкомунуң бирги секретары Евгений Сергеевич Карасов райкомнуң «УАЗИК» деп автомашиназында радиостанциязын [illegible].

—Ажаап алышкынның бүгү киришкчилеринге! «Сельхозтехника» комплекизи сезонда алган хуладгезин күүседипкен! — [illegible] тонна тарааны бастырганын дыңнадып тур мен. Сеглээн созун шак ынчаар ээлээр херек. «Бальзам-15», Юра, оолдар кайда дыштанып турар?

—Чок, Евгений Сергеевич, бисте кым-даа дыштанмайн-дыр, шуптузу ажылдаар черлеринде турлар —деп, комплекстиң [illegible] Юрий Новиков радио дамчыштыр харыылаан.

— Эр-хейлер. Тиилелге-биле холбаштыр райкомнуң изиг байыр чедиргенин, эң эки [illegible] кижилерниң кузээнин комплекстиң бүгү ажылдакчыларынга дамчыдыңар.

Ол комплексти Сеченовода шалыпчы күш деп адап турар, ынчангаш ол күш канчаар ажылдап турарын СЭТА-ның корреспондентизинге көргүзер дээш, «Сельхозтехниканың» район салбырының комбайнерлериниң «Талыцкий» совхозта арбай ажаап турар черинге районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының начальниги И. С. Кондуров машиналыг халдып чедире берген.

«Райсельхозтехниктиң ажаап алышкын комплекизи» деп билигниң бодунуң дугайында безин баштай дыка хөй айтырыглар салган мен. Чижээ, район салбырынга ынча хөй комбайнерлер кайыын [illegible] ам техника колхозтарның болгаш совхозтарның боттарының апарганда, ол салбыр машиналарны кайыын алганы ол, ажаап алышкының дээш сапажыла-телевирлерни ажыл-агыйлар кандыг үндезинге кылып турары, ол чорук ажыл-агыйларга-даа, [illegible] дээ экономика талазы-биле кайы хире таарымчалыг болуп турары!

— Специалист бүрүзү бодунуң ажылдап турар черинге эки дээрзи черле шын. Ынчалза-даа байдал мындыг: районда 46 муң гектар тараа бо чылын барык-ла хары үгда [illegible] рүп көрбээниве дужутту берип турар. А ажыл-агыйларның күжү аңгы-аңгы. Бир чамдыктарында боттарының комбайн парыгы четчир болгаш механизаторлар-биле четчелеттинип [illegible] тарында комбайнерлер чедишпес. Оларны район организацияларындан — «сельхозтехникадан», «сельхозхимиядан», мелиоратордардан, профессионал-техниктиг училищелерден тывкаш, кымга канчаар херек болдур, ынчаны колхозтарга үлеп берип болур. Шаанда бис ынчаар кылып турган бис. А ооң ажыы чүл? Машиналарны баштай септеп белеткен алыр болгай, оон башка ажыл бүтпес, чүгле шугулдаар — херадаар апаар. А ооң соонда ажыл-агый эң эки шөлдерин даады-ла бодунуң механизаторларынга ажаадыр (ол черле мындыг болган), ынчаарга «оскортеп» [illegible] А ортан шалып-даа, сагыш-сеткил-даа дорайтаар... Чугула херелээ черлерже чогуур үезинде чорудуп болур мындыг четчир күштүг ажаап алышкын отрядын районга турузары черле дээре эвес бе?

Делгем тараа шелу, адышта дег апарды, ында шалыпчы комплекстиң чер базар күжу көзү боор кылдыр Николай Степанович машиналын ынчаар туруузупкан: чедип комбайн база ол хире автомашиналар, кацнаага агрегады, [illegible] саваң дажыглаар шыргалыг шыырак трактор бар болду.

Комплекстиң начальниги—спортчу костюмнуг шиник чараш оол чедип келди. Совхоз [illegible] дыштапып олурган комбайнерлерни тургускаш, оолу [illegible] механизаторлар дүрген чемненип [illegible] пирлерни чем соовааңда барып солуп четтигиптерлер.

Дүштеки чем соонда бис Юрий-биле кады комплекстиң кызыл-булуңунга барган бис. Делгем вагончуте хөглүг ырлап турган транзисторлуг приемниктиң үнүн соксадып [illegible] салган айтырыгларымга күзелдиг-биле харыылап берген.

— Техниканы «[illegible]» совхозтан база «Ленинец» болгаш «Родина» колхозтардан алган бис. Бир комбайн [illegible] ажаап алышкын кылган, ийи «Нива» — чаа, а дөрт машинаны септеп катап тургускан. Оларның доктаамал ээзи чок турган, ынчангаш туразаан-на кижи теткенген тонап каапкан болган. «Ленинец» колхозка — уш мындыг комбайн турган — оларны колхоз ынчаар катап [illegible] аан. А бисте дыка хөй чүүлдер белен бар, ынчангаш бис оларны шимчеп чоруп турар [illegible] каан бис. Сапажыла-телевирлер бе? Көрүңер дээн: уш комбайның септээни дээш, бистиң транспортувус-биле тараа сөөрткени дээш күрүне расценкалып бугаар «сельхозтехникага» төлээн, тараа бастырганы дээш колхозтуң бодунуң расценказы-биле комбайнерлерге төлээн. Шуптузу [illegible] дуу болбаан. Бис ол колхозка 1739 тонна тараа бастырып берген бис—ооң үш машиназының бирээзинге-ле 580 тонна онаашкан. Ажаап алышкынны аңаа беш хүн дургузунда дооскан. Ынчангаш колхозтуң ажыл-херээнге бистиң киришкенивис—аңаа кончут ажыктыг болган.

«Сельхозтехника» чүгле бистер —24 кижи мастерскаялар-да эвес, а ховуда ажылдап турарывыстан [illegible]; болбайн аан. Ынчалза-даа шаанда —кым-бир чыл [illegible] ажаап алышкынче чорудуп турганынга бодаарга, комплексте улус эвээш.

— А силерниң кылган ажылыңар оон хой бе?

— Ынчанмайн канчаар. Чүге дээрге шаанда чүгле мастерскаяларның [illegible] кижилерни колдуунда ажаап алышкынче чорудуп турган болгай. Ажаап алышкын ынчан бисте аартык артык ажыл болуп турган. Ам техниканы тергиин эки билир, [illegible] кижилерни [illegible] алышкын комплексинге [illegible].

— Силерге берге үелер база турган боор аа?

—Техника талазы-биле турган. Дыка-ла үрелип турган. Кижилер талазы-биле берге үе турбаан. Ам ай дургузунда чүгле ажыл-биле уйгу чарып тур бис, ынчалза-даа ону тараа хөөн ынчап турар бис, а ам тараа дээрге бистиң кол ажыл-херээвис дээрзин кижи бүрүзү билир. Бис ам аңаа-ла [illegible] эвес, харын районнуң агро[illegible] каттыжышкынындан келген болгай бис, мындыг але, Николай Степанович?

— Шупту шын-дыр, каттыжышкынның [illegible] деп, Кондуров бадыткады.

В. ПОПОВ.

СЭТА-ның корреспондентизи.

Сеченово.

Горький область.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ЧУГУЛА САЛЫЫШКЫН

Москвага совет-индий чугаалажышкынының түңнелдерин делегейниң парлалгазы улуг сонуургал-биле тайылбырлап турар. Найыралдыг Индияның чазааның баштыңы И. Гандиниң аалдары дээш Кремльге түрүскен дүштеки шайлалгага чугаазынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң илдип үндүрген тайбың инициативаларынга делегей хөй-ниитиниң бедик үнелээшкинин берип турар. Олар бүгү делегейге тайбыңны быжыглаары, ядролуг халапты чайладыры дээш, чепсегленишкиннерни дужурери дээш демисгелге улуг салыышкын база ол ышкаш Совет Эвилелиниң чавырлыышкын политиказын моон-даа соңгаар уламчылаар деп быжыг шиитпирлериниң дугайын херечилеп турар деп, олар санап турар.

Москвага чугаалажышкыннарның доозулганын тайылбырлап тура, «Хинду стан таймс» [illegible] чугаалажышкыннар «Индия биле ССРЭ аразында чугаалашкан айтырыглар талазы-биле кандыг-ла-бир онзагай [illegible] кен. Ийи күрүнениң удуртукчулары политика, экономика болгаш өске-даа адырларга индий-совет найыралдыг харылзааларның доктаамал турушттуг хөгжүп турарын сеткил-ханыышкын-биле демдеглээннер, ол харылзаалар Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң база ийи чурттуң [illegible] турар».

[illegible] парын байдалында тайбыңга ынак бүгү күштерниң болгаш улустарның империалистиг күштерниң, бир-ле дугаарында Каттышкан Штаттарның агрессиг политиказын кынчыктырбас дээш шиитпирлиг хөделиишкиннери эргежок чугула болуп турар деп, болгар «Работническо дело» бижээн. Л. И. Брежневтиң тодаргай саналдары бөмбүрзекте тайбыңны камгалаары дээш, дуушкүүрлүг чорукту чавырылдырары дээш Совет Эвилелиниң ылап-ла сагыш [illegible] бир чижээдир. Ынчангаш оларны делегейниң тайбыңга ынак бүгү күштери долу чүүлдүгзүнүп, деткип турар.

Индий океанга шериг хөделиишкиннерин [illegible] болгаш кызырар дугайында [illegible] чугаалажышкынныарын катап эгелээринге Совет Эвилелиниң белениң Л. И. Брежнев илерейлээн болгаш ол девискээрни тайбың зоназы болдурарынче угланган өске-дай хемчеглерни ап чоруулары чугула дээнин «Вархайт» солун (Барыын Берлин) демдеглээн. «Совет тайбың саналдар делегей байдалың кинтили-биле, ооң иштинде Азияга, экижидеринче угланган» — деп, солун бижээн.

Индияның болгаш ССРЭ-ниң удуртукчуларының чугаалажылгалары чоннар [illegible] байдалга эртенниң япон «Майнити» айыткан. Дайын ыжанынга болгаш боо-чепсекти [illegible] улуг, [illegible] демиселге Совет Эвилелиниң болгаш Индияның өзүп турар бот-боттарының билчиишкини база [illegible] делегей политиказынга [illegible] чугула [illegible] деп, «Асахи» демдеглээн.

Азияга, Чооку Мурнуу чүкке болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынче угланган Совет Эвилелиниң чаа тайбың инициативазын АБШ-тың чүвени [illegible] болгаар бүгү-ле кижилерни [illegible] турар деп, америк-совет найыралдың [illegible] директору А. Томпсон медеглээн. Совет Эвилелиниң дашты политиктиг бот-суруглары болза тайбың [illegible] халапты [illegible] камгалаары болуп турар болгаш болур-даа турар.

(СЭТА, сентябрь 22)

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Палестин дескеннерниң Сабра болгаш Шатил лагерьлеринге израиль эжелекчилер 36 шак дургузунда массалыг узуткаашкынны кылган түңнелинде тайбың 3.300 [illegible] өлүрткен. Дерин болгаш хаңныг ол хыдымышкынга өлүрткеннерниң дугайында сактыышкынның [illegible] дыр национал [illegible] Ливанның премьер-министри Ш. Ваззан чарлаан. Эжелегелерниң болгаш ливан солдаттарның тускай отрядтары ол лагерьлерде бузулган бажыңнарның адаандан өлүрткеннерниң мага-боттарын уштуруп дөрт хүн дургузунда үргүлчүлеп турар.

Израиль [illegible] моон мурнунда чедип алдынган бүгү [illegible] каржызы-биле үревишаан, Барыын Бейрутче шургуп кирген болгаш ооргаа үнерин бодавайн турар. Израиль солдаттар болгаш офицерлер эжелеткен хоорайны үтеп, албан черлерни, садыг бажыңнарын хоозурадып турар. Олар Алжир Улус-Демократтыг Республиканың элчин черинче шургуп кирген, хөй [illegible] хунаан апарган.

Барыын Бейрутка хөй муң палестиннерни израиль шериглерниң массалыг-биле узуткаанынга удурлакышкынның чыскаалдарын Израильдиң демократтыг хөннииттизи үш хүн дургузунда үргүлчүлеп турар. Израильдиң премьер-министрин болгаш камгалал министрин [illegible] рерин чыскаалганнар [illegible].

ТУНИС. (СЭТА). Араб чурттарның [illegible] конференциязы Туниске болган. Палестинаны хостаар организацияның [illegible] гаар ол конференцияны чыылдырган. Араб чурттарның [illegible] херектер министрлери, а ол ышкаш Палестинаны хостаар организацияның [illegible] конференциязының [illegible] киришкен.

Израиль эжелекчилерниң Барыын Бейрутка кырып өлүргени хөй муң палестиннерниң болгаш ливаннарның турескаалының минута дууштунда конференцияның киржикчилери кылган.

Ливанның Улусчу дээди [illegible] талазы-биле бюрозунуң секретары Абдель Атти [illegible] конференцияга ажыткаан болгаш палестин дескеннерниң лагерьлеринге хөй муң кижини массалыг-биле узуткаарын израиль эжелекчилерге чөпшээрешкени дээш Америкаңың Каттышкан Штаттарын шыңгыы буруудаткан. Тель-Авивке келиргей хөй хемчээлдиг шериг болгаш экономиктиг дузаламчыны, политиктиг деткимчени Вашингтон көргүзүп, араб национал удур хааның үүлгедиглерин кылыр арганы агрессорга берип турар деп, ораторлар хилеңнешкинниг-биле чугаалаан. Ливанда болуушкуннардан эрттирип кыйгырыптар, империализмниң болгаш сионизмниң сүлээзинге удур боттарының чаңгыс эвии быжыглаарынче араб чурттарны Ливанның төлээлекчизи кыйгырган.

МООЛ ӨҢНҮКТЕРИВИСТЕ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан социалистиг чарыш Моол Арат Республикада улам калбарып турар. Кодээ ажыл-агыйының болгаш үлетпүрнуң хөй коллективтери бөгү чоннуң патриоттуг шимчээшкинче киржип эгелээн.

Үлетпүр продукциязын бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле эрткен сес айлар планы хуусаа бетинде ажыр күүсеттинген. Чүс миллион ажыг тугрик түңнүг продукцияны бүдүрген [illegible] коллективтерниң саны чурт-та 160 четкен.

Даг байлаан болбаазырадып кылыр «Эрдэнэт» деп моол-совет каттышкан комбинаттың интернационалдыг коллективи социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, бедик түңнелдерни чедип ап турар. ССРЭ-ниң алдарлыг 60 чылынга уткуштур пландан ажыр үш муң тонна чести бүдүрерин ол коллектив шиитпирлээн.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

БИСАУ. (СЭТА). Африканың португалы дылга чугаалажыр чурттакчыларның күрүнелериниң баштыңнарының 3-кү чөвүлел хуралы Зелёный Мыс Республиканың найысылалы Прая хоорайда болган. Ангола Улус Республиканың президентизи Ж. Э. Душ Сантуш, Сан-Томе болгаш Принсипи Демократтыг Республиканың президентизи М. Пинту, Мозамбик Улус Республиканың президентизи С. Машел, Зелёный Мыс Республиканың президентизи А. Перейра, Гвинея-Бисау Республиканың Революстуг чөвүлелиниң даргазы Ж. Б. Вийера олар чөвүлел хуралга киришкен.

Африканың мурнуу чүгүнде байдал, Мурнуу-Африка Республиканың дурум чок бугу-биле эжелээни Намибияның айтырыы ужуражылгаларның кол айтырыглары болган.

Хамаарылгалыг күрүнелерге удур мурнуу-африка расистерниң дайынзырак хөделиишкиннерин Зелёный Мыс Республиканың президентизи А. Перейра шыңгыы буруу шапкан. Мурнуу-Африка Республиканың расисти чагырыкчылары Анголага удур дайынын улам калбартып, Мозамбикче халдаашкыннарны кылып турар.

Африканың беш күрүнелериниң экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыглары чөвүлел хуралдың киржикчилери база чугаалажып көрген.

ЧАА ПРЕЗИДЕНТ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Парламентиниң сентябрь 21-де болган хуралынга барыын-христиан КАТАИБ партияның удуртукчуларының бирээзи Амин Жмайель Ливанның президентизинге алды чыл хуусаага соңгуткан. Ол дугайын парламент даргазы К. Аль-Асаад медеглээн.

А. Жмайель ол албан-дужаалга чүгле чаңгыс кандидат турган. Ол — Ливанның президентизинге августуң 23-те соңгуткан болгаш КАТАИБ партияның штаб-квартиразынга частыышкынның түңнелинде өлген Башир Жмайельдиң дуңмазы боор турар.

«Силер, билбээн бис деп, чугаалаваңар!»

«Амдызында, шуут озалдаваанда, хөделиңер!» — деп, Палестинаның улуз-биле эп-сеткил каттыжышкынының Делегей комитединиң парлап үндүрген плакады кыйгырып турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

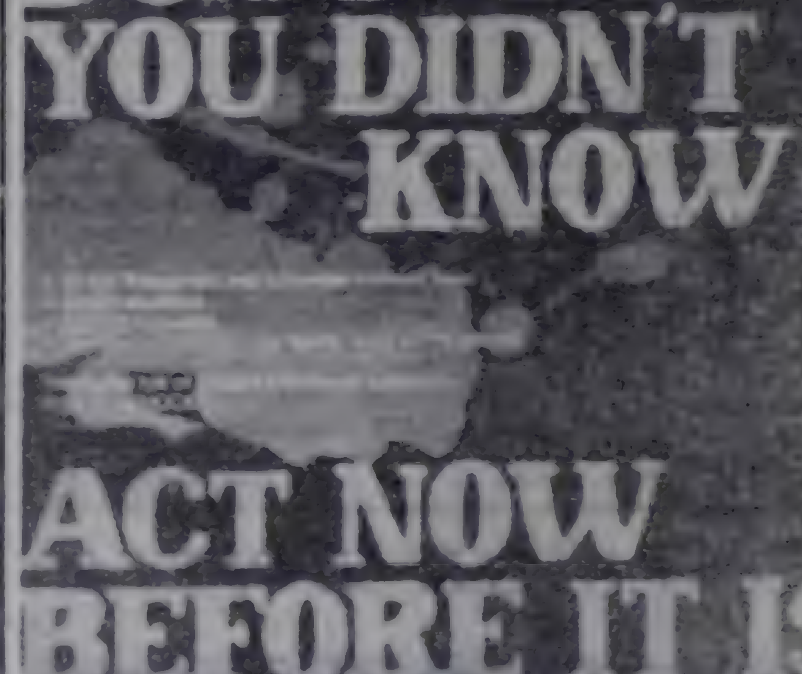

Каттышкан Штаттарда дайынга удур [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] кирип турар.

ЧУРУКТА: Нью-Йоркка болган дайынга удур чыскаалдың киржикчилери— бөлүк уруглар-дыр. Плакаттарда: «Урукташка келир үе херек, бистер ол үеле чурттаар бис!», «Атомнуг бомба—ойнаарак эвес-тир!»— деп, бижип каан.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ИРАН-ИРАК МЕСИЛДЕЖИИШКИН

БАГДАД. (СЭТА). Фронтунуң төп кезээнге дайынның шериглеринге согуушкуннарны ирак самолёттар эрткен хүннерде таварыштырган деп. Ирактың кол шериг командылалының дыңнадыында айыткан. Иран шериглер дириг күш болгаш техника талазы-биле улуг когарадга таварышкан дээрзин мында айыткан. Ирак шериглер фронтунуң төп кезээнге иран шериглерниң чепсек складын болгаш хайгаарал пунктузун узуткаан. Ирактың агаар камгалалының күштери фронтунуң соңгу кезээнге иран самолётту черже дужур аткан.

Тегеранче болгаш Иранның өске-даа хоорайларынче ирак самолёттарының халдаашкын кылганын Ирактың шериг төлээлекчизи медеглээн.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның девискээринче ирак самолёттарның халдаан кирип турганын Иранның ИРНА агентствозу дыңнаткан. Иранның самолёттары болгаш агаар камгалалының күштери дайынның самолёттарының халдаашкыннарын ойтур шаптыкканын ол агентствонуң дыңнадыында демдеглээн.

Фронтунуң мурнуу болгаш төп кезектеринге иран шериглер дайынның ийи камгалал черлерин болгаш хайгаарал пунктузун узуткаанын дыңнадыгда айыткан. Мехран хоорайның районунга Иранның кызыгаарынче эртип кирер дээн ирак шериглерниң оралдажыышкынын ойтур шапкан. Ирак шериглер дириг күш болгаш техника талазы-биле когарадга таварышкан.

СОФИЯГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

СОФИЯ. (СЭТА). Эш Л. И. Брежневтиң КПСС-нуң Кол ассамблеязының боо-чепсекти [illegible] чоруткан база аңаа идепкейлиг чепсекти бир дугаарында ажыглавас деп Совет Эвилелиниң [illegible] хулээгени айытканы онза ужур-дузалыг болуушкун болган. БКП ТК-ның чингине секретары [illegible] даргазы Т. Живковтуң [illegible] чингине секретары, ЧССР-ниң президентизи Г. Гусак-биле аңаа болган ужуражылгада ол дугайын онзалап айыткан. Г. Гусак ЧССР-ниң Болгарияда албан ужурунда найыралдыг аян-чорук кылып чеде берген партия-чазак делегациязын баштап чораан.

Делегейниң амгы үеде шыңгыырап байдалындан уштуп үнерде ону чепсектиң күжү-биле эвес, а ак сеткилдиг эргелиг чугаалажышкыннар-биле дилээр херек деп, Т. Живков айыткан. Чогум-на ынчангаш бистер СЭКП-ниң XXVI съездиниң 80 чылдарга хулээп алганы Тайбың программазын, дуушкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, күрүнелер болгаш улустар аразынга бузурелди база кады ажылдажылганы быжыглаарынче угланган чаа совет саналдарны бүрүнү-биле деткип турар бис.

АКШ-тың болгаш оон НАТО талазы-биле эжелекчилерниң тайбыңга улам күштелиишкиниң кызаңнадышкыны боол турар үеде акы-дуңма социалистиг чурттар империализмниң боо-чепсекти эндере бүдүрерин деткип удурланыры дээш идепкейлиг демиселжир. Варшава [illegible] эвилелиниң шугуму-биле демниг чаңгыс эпти улам быжыглаар деп, Г. Гусак чугаалаан.

Тайбыңны болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганы быжыглаарының чаагай сорулгаларын [illegible] айтып турар ССРЭ-ниң ленинчи [illegible] чехословак улус бүрүнү-биле деткип турар.

Бүгү талалыг болгаш чехословак [illegible] калбарып [illegible] демдеглээн. Ийи чурттуң [illegible] хөгжүлдерниң [illegible] принциптери, Совет Эвилели [illegible] бузулбас [illegible] боор турар.

Ф. ГОНСАЛЕСТИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАДРИД. (СЭТА). Бо чылдың октябрь 28-те болур бүгү-ниити соңгуулдаларынга чедиишкинниг болуп, эрге-чагыргага кирген таварылгада Испанияның Социалистиг ажылчын партиязы (ИСАП) Чөөн Европаның чурттары-биле Испанияның кады ажылдажылгазын калбартырынче угланган политиканы чорудар деп, ИСАП-тың чингине секретары Фелипе Гонсалес парлалга конференциязынга медеглээн.

Соңгу Атлантика блогунуң (НАТО-нуң) шериг организациязынга Испанияның киирер дугайында айтырыгга хамаарыштыр чугаалажышкыннарны Соцпартия соксадыр күзелдиг дээрзин ол бадыткаан. Чоокта чаа ат салдынган америк-испан керээни эде көөрү эргежок чугула деп, Ф. Гонсалес чугаалаан.

ТҮҢНЕЛ ЧОК

ДЕЛИ. (СЭТА). Белен херектерин Индиядан АКШ-ка аппарып салыглаар дугайында Вашингтонга америк-индий чугаалажышкыннар түңнел чок болганын «Экономик таймс» солун дыңнаткан. Бо чылдың чазынында Делиге болган баштайгы чугаалажышкыннар база муңгаг талган турган. Индияның бараалнарынга хамааржыр ылгай көрүүшкүннүг хемчеглерни күштүг кылдыр хевээр арттырарын америк [illegible] төлээлекчилери негеп турар.

Вашингтонну ыйымыксыын бугаар «Ниити рынокчуң» чурттары Индияның бараалнарын чиик өртектер-биле садып алырын база оралдажып турар. Индия хамаарышкан политиканы чорудуп турар. Ынчангаш Индияны «кезедирин» Американың Каттышкан Штаттары оралдажып турар.

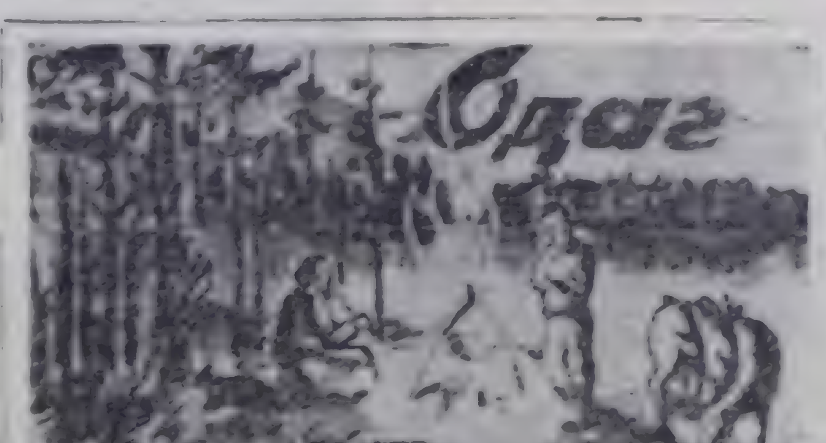

Бир-ле күзүн Белей хеминиң ыссы бажында Тыва биле Гофалар кызыгаарынга ол аал күзеглеп чыдып-тыр. Иви эдериниң эдерип маңнаар үези келип келген. Ынчан Карасастан дыка хөй, өөр-өөр түс-түс, көвей бир-ле куу туман дег иви эдерлери аалдың ниитинге кирип келгеш, мыңдыларын өөр-өөрү-биле калдан чара хөдүп, тайгалар же ойладып туруп берген. Черлик куудай эдерлериниң бугаларының ындыг «хаданналыышкыны» ол үениң даштыг-товактыг чаңгылар болгаш бээли күш четпейн турган чүве-дир.

Ак Теверек мичап аал дескинии турган ол черлик иви бугаларын та чежени өлүрген кижи, салып бээли уткан бир-ле хүн эртен бэлыглап каны черлик иви бугазын соондан истеп келген. Баштыңдан өлүр чыгаан чыткан черлик эдерни ыяш артындан бакылап көрүп турарга, оон … бадып турар боор-тур. «Ай халак, хөөрткүй амытанны, ол канчаарым ол! Ынчан аптан, дора өлүр чедип чораан эвес!» — дээш, ол буганы көргеш өлүрбейн чаныш кээп:

— Ак деп чүвениң … бо …

бир дугаанда көрдүм, буларла көргенчиг чүве-дир — деп … чүве …

Ахтың от чугаазын аалдың улуглардын бирээзи — Чаан ырей дыңнап олурган … деп тир.

— Оран-тандының чүвениң кадай бол-биле каржыланган оңу ыгладыр … те кайын боор ол дээрге эй багай, иштүл чүве-дир. Оон … оңу шуут чок кылып …

Мына дооп ашак аалдың … ыпаар айбылапкан … ол буганы өлүрүп … чүве-дир. Ак Теве…

рек ол тоожуну эмнине … каар чугаалап берип олура черлиң ан, балыкы … кижилерге кыртыгы курупшалым …

— Бо бистиң хемнер хеп… ниисте балыктың көвей бир-ле ындыг, оңу эки өр туруп, күрүнеге … тар дуйааш … дыр бис ийин. Колхоз баштаар чери ыңаар эки сабыш салбас … көп чылын көрдүм. Хемнериниң балыктары саскаар чайын тел таңмактарынга чылыгаш, хемни өрү өскен, аңаа чайлаглаар дээш шуужуп чорупкаар чүве болгай. Ол үеде бо шинчилел чорууру экспедиция улустары …

… Ол өгге … Ол ба…

Ол тетчеглекчилерниң чайын күскү одаан көөр болза, ина кымчыг чүве боор! Күзүн чиир дээш орту мак чиге пөштерин бир-ле … кыйдыр суге, хирээбиле кыргып каапкан болур. Оңу караам биле көргеш, айбаным даргазынга барып чугаалаан мен. Ол чүвени шаап … Ол-дур ам, бо … бо тетчеглекчи. … Ындыг тетчеглекчилерни … мен.

Чыжык аңны ол хоочунуу чугаазын дыңнааш, бир-ле чүве сактып келген.

— Ийет, такай, мен база бир көргүнчүг чүвени бир чайын көрген-дир мен. Ынван кургаг хаттыг, орай куу … чүве. … Кадыр … беш хондур өжүрүп чадап, кымыдыр-ла күш четпейн турунуста, өрт Балдырган-Хем бажынче өскүп дадара бержик. Харын-даа өрттээл боол хенертен улуг чаашкын келгеш, ол өртү өжүрген болгай. Оон соонда бис, бир бөлүк ооллар көк шымыраарын көөрге, хылбалаар дээш ол өртен тайга … үнүп кагдывыс. Оо, аза-ла бо, сыныы кымырычы үне берген, көрүп турарывыска, ол өрт тайганы шуптузун хөгжүп чиккаакан: хамык-ла киш-кулаалыг, … кызыл-каттыг, тооруктуг аргалар олуртур өрттенген. Өрт эрткен черлерде улуг хөрлээр-даа хып чыткылаар болган. Ол дагларда та чеже ыяш ушкан, чаш ыяштар шуут-ла арыскан болган. Өзеннер баштарында өрттеп калган аң-меңн чыдыл берген бо-ла чыткылаар, хайыраан аңнар. Халак-халак! Өзеннер иштинде өрттениш олген коданнар бир-ле ындыг …!

М. МЕНДУМЕ.
(Уланчылыг).

[1] Амгы тофаларның чурт девискээрин революция мурнунда ынчаар адап турган.

(Эгези № 222, 223 «Шында»).

ЭМЧИЛЕРГЕ

Буурарып кырыза-даа,
Бурган, ламаа чүдүвес мен.
Арат чоннуң кадын туткан
Ажыл-ишчи эмчилер бар.
Чайык-чааштып, карангыда.
Чаалга баар хүндүлүглер.
Аккыр халат кедип алган,
Алдын холдуг буянныглар.
Өртемчейге дириг чораан,
Өөрүшкүм чүдел дизе?
Эмчилерниң буян-ижин.
Эшпи арттир хүндүлээр мен.

Б. МОНГУЛ-ООЛ.

СОНУУРГАКТАРГА

Суздаль Кремли

Суздаль Кремлиниң девискээрин казып турар археологтар ховар дээн экспонат — улуг князь Всеволод Большое Гнездонуң акт таңмазын тыпканнар.

Төгерик хевирлиг коргулчундан кутткан таңма беш копеекке дөмей, ооң ортузунда хендир сутар үт база бар. ол үеде саазын документилер кырынга азар каар таңмалар Руська нептерээн турган. Чер иштинге сес чүс чылдар дургузунда чыткаш, таңма карарып, дадара берген-даа болза, мында чуруктар, үжүктер тода көстүр болган. Таңмаларны XII чүс чылдың төнчүзүнде кылган деп эртемденнер тодараткан. Таңманың бир талазында селемеани хынындан уштуп орар дайынчыны чураан, оңу дескиилир «Ылыктыг Дмитрий» деп бижээн. Всеволод Большое Гнездо хаанның шажынчы алы миндыг турган. Таңманың артында плащ тону халып чоруур аъттыг кижини чураан, ооң кырында «Егорий» деп бижээн. Эртемденнерниң шинчилелин ёзугаар, бо ат Суздальдың баштайгы хааны, Москваның үндезилекчизи Юрий Долгорукийге хамаржыр.

Таңнада чуруктарның кайызын-даа улуг мергежил-биле кончуг чараш кылдыр сиилбип кылган. Ынчангаш ол таңма чүгле төөгүнүң эвес, хол-биле кылыр уран чүүлдүң база үнелиг тураскаалы болур. Бо дээрге Суздальдың девискээринден тыпкан Владимир-Суздаль князьтың баштайгы таңмазы-дыр.

Э. ВАСИЛЬЕВ,
СЭТА-ның корр.

Чемоданда «трамвай»

Тырттырган, чураан чуруктарда, хөрек демдектеринде, маркалыг трамвайның чүс харлаан төөгүзүн Грозныйн чурттуг Г. Шулинтиң коллекциязындан алган.

Хоорайның рельстиг транспортунуң баштайгы бүе-биле шимчээр коноктарындан эгелээш, амгы үениң дүрген чоруур трамвайынга чедир хөгжүлдезин көргүскен үш муң хыы-бүрү экспонаттарны ол чыгган. Трамвай шимчээзининиң эгезинде Европаның, Американың хоорай бүрүзүнүң вагоннары түскай, аңгы хевирлиг турган. Ынчангаш музей, кино ажылдакчылары, чуруктугулар эрги үениң трамвайының хевирин көргүзерде, Грозныйның коллекционеринден дуза дилээри чаңчыл болу берген.

Ам 75 харлаар Ленинградтың трамвай парыгының ажылдакчыларының дилээн ёзугаар Г. Шулик Нева хемзе хоорайже бодунуң кожун чоруур делгелгезан-биле чорупкан. Оон экспозицияларында Петроградтың баштайгы трамвайлар чорун турган кудумчуларын тырттырган чуруктар бар.

Г. НАСОНОВ,
СЭТА-ның корр.

Уруглар дүвүревээн

Үш харлыг сибирьжилер Вася Филатов биле Алеша Яковлев бергe шенелдени төлептии-биле шыдажып эрткен.

Олар тайгага аза бергеннер. Төрээн чери — Тонек областың Черемхово суурнуң чурттакчылары хенертен чиде берген эжишкилерин дилээш, дүвүрей бергеннер. Бүдүүжүнүн кедээ Советниин организаезаан отряды арганы бир кылдыр хондур дилээш, уругларны тыппаан.

Ол дүне тайгага хадын, хондур соок чаъс чаггаш, а уруглар чуга хөйлеңнерлиг чиде берген.

Эртен дилээшкинни база эгелээн. Уруглар бир тайга оруунга костүп келген. Оларны дилеп турган, идик хеви ол улуг улустарга бодаарга Вася биле Алешаның идик хеви кургаг, боттары-даа дүвүревээн болган. Олар аза бергеш, чаъс чаар мурнунда ижык чер тып алгаш, анаа хонган. Уруглар кадык. Сибирьниң ладыгмышкыны оларга салдарлыг болган — деп, эмчи бадыткаан.

А. РУССКИЙ,
СЭТА-ның корр.

ЧАПТАНЧЫГ ЧУРУКТАР

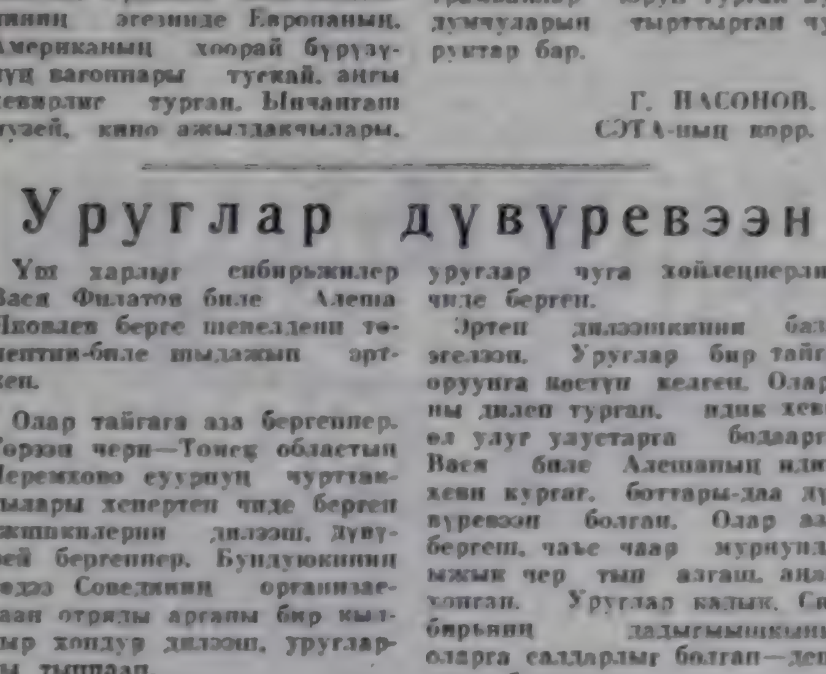

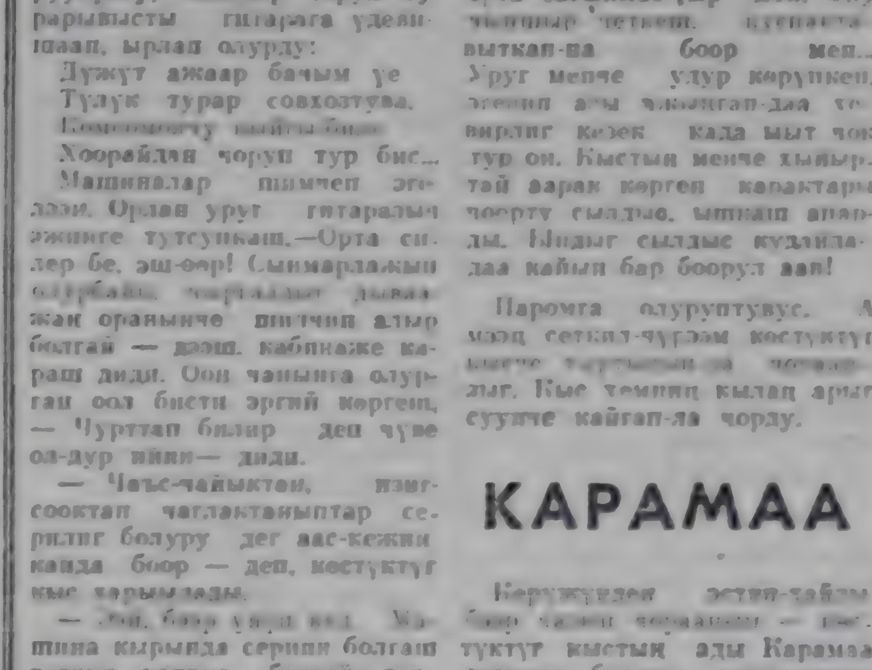

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КҮСКҮ ХҮЛҮМЗҮРҮГЛЕР

(Студентиниң демдеглелдериниден)

ОРЛАН УРУГ

Барык чылчырактаар каттамчык артынчы Күс кууңугү дег кылаң дээрге аныкка, Оон саарлып оаткан алдын-сарыг херелдер оран-делегейни ошкап-ла, ошкап-ла турганзыг. Бөдүүнү-биле чугаалаарга, бөмбүрзектиң азыраныжы хола, честеп чаңырлап кылган кончуг улуг тавактан чедир бышкан тарааны черже саара уруп турганзыг-даа.

Бистиң шырайларывыс база хүнээрелеп турган. Сагыш-сеткиливисти чала салып, чаапшалдар чаңнатылаштар дээрливиске боттаттарывысты эки билишпес, бирги курсчулар болгаш бичии бижиирге-лиип турарывыс илден.

Институт мурнунда кудумчуда чорааалдар турупшашан машиналарга олуруп эгеледивис. Бистиң курстуң бир-ле дугаар чаңгыс чериге шак … чыглып келгени бо. Шупту бир үе омак-хөглүг чалыылар болдувус. Бир эрес-шоваа уруг шуптувустуң кузел-соруувусту, кайнаар чоруп турарывысты гитарага үдевишаап, ырлап олурду:

Дуңнут ажаар бачым үе
Тулук турар совхозтува.
Комсомолду …
Хоорайдан чоруп тур бис...

Машиналар шимчеп эгелээн. Орлан уруг гитарызын эжинге тудусупкаш, — Орта силер бе, эш-өөр! Сынмарлажып олурбайн, … жаң оранынче шиичип алыр болгай — дээш, кабинаже караш диди. Оон чанынга олурган оол бисти эргий көргеш, — Чурттап билир деп чүве ол-дур ийин — диди.

— Чаъс-чайыктан, изиг-сооктан чаглактаныптар серилиг болуру дег аас-кежик канда боор — деп, костүктүг кыс харымаады.

— Эй, боор ура вед. Машина кырында серипи болгаш хөглүг кончуг болгай — деп, сагыш човаачал оол кабинаже бакылааш алгырды.

— Сагыш човаанар. Силерниң эжинерге мээң чапымга бүгү талазы-биле таарымчалыг болур деп, кирбей салдыг аныык чолаачы машиназын улуг оруже уламжылаан медегледи.

— Ох, ооң-ла эрин саадыг болурум … ыр кижиниң экизин — эрин салыыдан эскерер турган чүве-дир — деп, сагыш човаачал оол артистер ышкаш уран чугаалады.

Шупту чир-шоң дүштүвүс.

ПАРОМГА

Барып ажылдаар бригадавыс паром-биле хем кежер чер болган. Паром өске таладан эжиндирип келгиже сандаар эрикке тургулапкаш, сандыктаалдыр даштар дажап турдувус. Мээң октаан дажым чалгыглар кыры-биле он ажыг катап саилыкталдыр чүгүре бээрге, бөлүк кыстар алгыржы-ла бердилер:

«Он уруглуг маадыр ада! Он уруглуг! Онза-ла-дыр».

Аймай берген, адаган дег көжзөлеңк берген тур мен. Көре каапкаш, караам чалдаыны бээрим костүктүг кыс менче хөме чүгүрүп келген. арныынче суг чажыпкаш, айлуп херелденген ышкаш каттырыпкаш, ынай-ла болду. Ой, та оон соонда чүү болганын орта сагыйыл мас-тыр мен. Оңу чыныр четкен, … выткап-ла боор мен... Уруг менче улур көрүпкеш, эгениң … бирлиг кезек када мыт чок тур он. Кыстың менче хыйыртай аарак көрген карактары чоорту сылдыс ышкаш апарды. Ындыг сылдыс кудайладаа кайын бар боорул аан!

Паромга олуруптувус. А мээң сеткил-чүрээм костүктүг кыс … ыг. Кыс хемниң кылаң арыг суунче кайгап-ла чорду.

КАРАМАА

Көрүжүүдең эстип-тайлы боор чалаа … — костүктүг кыстың ады Карамаа дээрин билгеш, катап-катап хайнышкыныг чүрээм ыстаан. «Карангыда сылдыстар сен, хайыралыг Карамаа» деп сымыраныы чоруур апарган мен. Дангаар эртен дагларга чырык хаяа дээп кээрге, оңу даады-ла Карамаага дөмээр мен. Карамааның херелдери кадыр дагларда хадып, дыттарның хорагай дег өңнери ол. Хадыларның кара-ногаан өңү — Карамааның хөйлени дег. Шарланнарның чалбыыш ышкаш күскү чуруманы — чараш кыс Карамааның чайынналып көстүрү ышкаш. Хоорзалыг алдын-сарыг шөлдер — ооң аржыылы, а карарты ангарпынган ангыстар — кайгамчык кыстың чоон кара чажы дег сагындырар.

Карамаа-биле кады базып чоруур апарган бис. Чаңгыс сөс-биле сеглээрге чаныыс билчип, чоорту чоокшулажып даа бердивис. Бир-ле катап анаа кончуг-ла өөдежок чоруум көргүскен мен.

Шаңга ажылдап хүнзээш, кедээ клубка болур таныыже чоруп олурдувус. Шевергиниыдыр кеттинип-даа алган бис. Канчангаш-ла көөрүмге, Карамааның муруунда эрги куу бөрт бок боол чыдыр. Чедип чораал кызымны сала каапкаш, ол бөртчугешти оон … кужей аарай теп-ле дүжүрдүм. Бөдүм шуут оорлуп каар часкан, а бөрт кадыг даш дег чыттышаан, а мен алгырыптар часкаш, будум салаалырындан сегирип алдым. Карамаа демги бөртү кадуруптерге, оон иштинде ийи тууйбу суп каан болган. Карамаалаа кара баарын кадыр-ла каттырды. Оон-биле черге лептир, оруктуң ындыы кыдыында аалдыы ооллар база каттыржып туру.

— Эй, кончуг балдыр-боожиктер, ойнаар оон-даа болза ойлуктуг боор чоор — деп, алгырдым.

Карамаа карактарының чажыы чотпушаан чугаалады:

— Эмин эртир эвилен, акыргек болур дээш, эрген чок өртаар частың кер. Кыстар нергеш — хынамчалыын осхунма... Караам будуу был чажы бертен-дир бе, көрем? — дааш ол менче … көрүп келди.

Карамааның карактарынче баштай-ла чоокшулааным ол. Хөлчүк ышкаш карактарга көрүнчүктелдир көстүп келген мен.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

КРОССВОРД

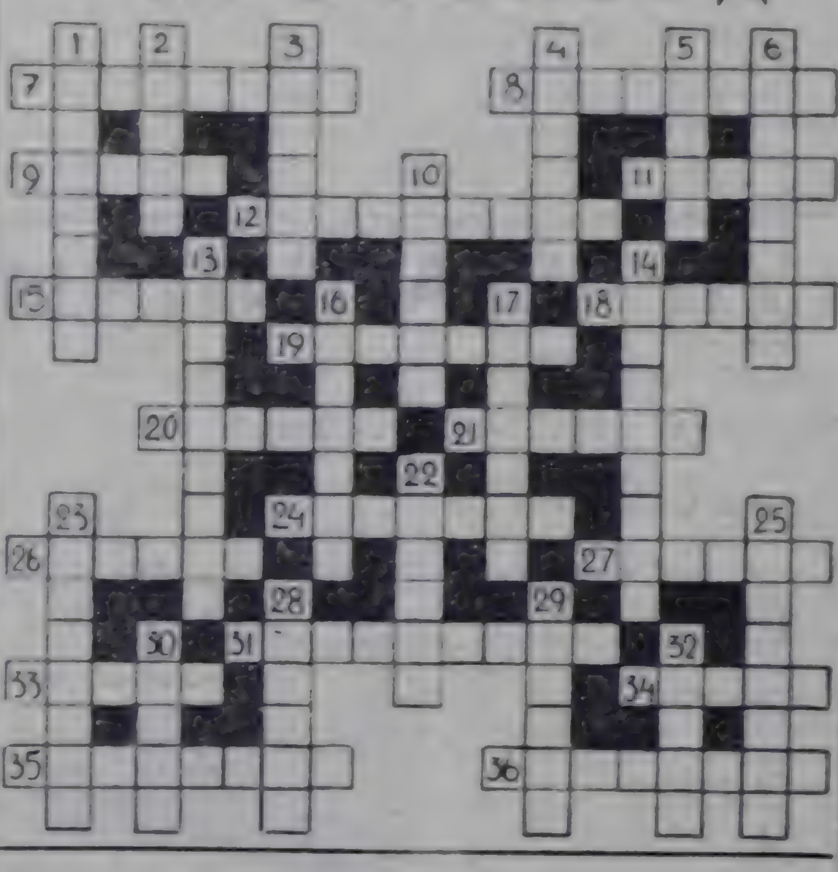

УЗУН ДУРГААР

7. Тыва шин. 8. Өөредилге херекселн. 9. Болгарияда порт хоорай. 11. Тывада чер ады. 12. Аът херекселн. 15. Тайга чериниң ыяжы. 18. Химиктиг элемент. 19. Европаның төп кезээнде хол. 20. Эр ады. 21. Суг адаанда чалгыннарлыг хеме. 24. Италияда шажын чүдүлгелиг кууне. 26. XVIII вектэ сурагжаан орус эртемден, аян-чорукчу. 27. Соңгу Америкада чер ады. 31. Шылгаранган совет драматург. 33. Эрги Тывага административтиг девискээр. 34. Чер адаадың демир-оруж магистралы. 35. Геометрлиг фигура. 36. Тыва алфавиттиң үндезилекчилериниң бирээзи, эртемден.

ДООРА ДУРГААР

1. Шериг кезээ. 2. Венгрияда хоорай. 3. Дарган кижиниң херекселн. 4. Бойдус болуушкуну. 5. Тыва фамилия. 6. Үе аймаа. 10. Тудуг материалы. 13. Ортааты Азияда хоорай. 14. Ногаа аймаа. 16. Кыска хуусаалыг өөредилге. 17. Шериг дужаалы. 22. Өгле эдилел. 23. Тывада чер ады. 25. Өртемчей. 28. Испанияда хоорай. 29. Эрги Тывага тараа шыгжамыры. 30. Азырал малдың турар чери. 32. Кадырган эът.

С. ДОРЖУ тургускан.

ИЛБИЧИ ӨСКҮС-ООЛ

(Моол тоол)

Мурнуй төрүттүнген амыы чок, соңнай төрүттүнген дуңмазы чок, азырап каан адазоон назыдан кыраан, кызыл дуттаан кара чаңгыс өскүс оол шаг-шаанда чурттап чоруптур. Адазының «Эртем-билиг сени эчис-сорулганга чедирер, …» дээн чагыызын сактып келгеш, … кан, калган чаңгыс ивээ бир мерген угааныг кижиге эжеш берген. Мерген угааны өредип, каарын ооргап, … чүве-дир …

Өскүс оолдуң чүмге мергиичелин, ооң бижиг угааның мерген угааның кижи эскерип кааш, оңу өөредип эгелээн. Удаваанда мерген угааныг кижиниң мерген угааныы, … шиңгээдип апкан.

Оолдуң мерген угааныныоң кайгамчык илби-шидизиниң дугайында чугааны хаан дыңнап кааш, оолду кел дээн зүвен ирган.

Оол хаанга бараалгап-тур. Хаан ора: «Уран мергежилдиң корууң — деп мактап. «Хаан хайыраан түрү көрүпкен тураар чүве ирги?» — деп, оол удур айтырган. «Чүү-даа болза меңээ дөмей-ле. илби болза улам эки» — деп чарлык болган.

Аяк долдур изиг шайдан кудуп салып кааш, даштыны аът баглааштың чанынга баргаш көөрип оол хаандан дилээн ирги. Хаан эргээзинден үнүп келгеш, баглаашта кедергей чараш ээр, чүгенниг, деңип, самнап турар ваар аът көрүп каан. Хаанның хоптак карактары чүгүртүлейни берген. Кайгап, магадаан хаан аътты мунуп каапкан.

Карап чаваш аразында аът ужуктур маңнап ынай болган. Чер, … ужуктурган, хаанны кижи … аътты уламчылыр … чорууш берген. Кайганчыктыг ас кара аъттың соонга дөрге … чыдып каар боол-тур.

Кара чааскаан арткан хаан аштап, суксап келгеш, шерги, шыртылап тудуп чип, чаъс суундан арткан оллымталардан суг … чорда, идик-хеви элбереп … тир. Хаңы сыстып чоруур кезыкттыг кара даваннарын … аш болгаш соок деп чул дээр- … кужактаан хөрзүжен кижи бераан көрүп каан. «Чырык чер кырында мен дег түрегдээнер база бар-дыр аа» кылдыр бодап, эш тыртып чедип келгеш, бодунуң мээн оглу биле кадайын таныв каап. Хаанның өөрүшкүзү … чорда алег-түреглеп, аш, соостаа аарып баксыраан кадайы чаш оглун каапкаш өлүп калган. Өскүс амыдырал, өлүм … көрүп, муңгарап-даа келген. Адашкыларның төккен караачын чажы хөөлбектер болу берген.

Бир … хаан чылыг, чымчак олбук-хуудузунуң кырында саадапкан ол … бо баарында туруп-тур.

«Кайда бардым, … бардым, дүжүм бе, туңум бе?» — деп, хаан мөгүдеп алгырып үнген.

«Илбимге ам бүзүредиңер бе аан, хаан?» — деп оол айтырып-даа … туруп эвеспе. «Аңгы, сооктуг шыдажып артары … кижизин мыштыларн дег аарышкы чок-тур!» — деп хаан удут … чугаалап … тур...

Оон … оолдуң эки диртип мактады берген чүвең ирги.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Бир эвес кадык болуксаазынза» (күш культуржуларга сүмелер). 9.05 — «Андарган нур чер». Хөй сериалыг уран-чечен фильм. 3-кү серия. 10.45 — «Советтер болгаш амыдырал». 11.45 — «Спортлотонуң» 39-ку тиражы. 11.25 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клуву. 8-ки (62-ги гвардейжи армияның хоочуннарының) ужуражылыышкыны. 12.55 — Бөгүн — Пропагандистиң хүнү. Дамчыдылгазы СЭКП ТК-ның пропаганда килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы Л. Смирнов чорудар. 13.25 — Аар атлетиканга делегей болгаш Европа чемпионады. Югославиядан дамчыдылга. 13.50 — Орус музей. 1-ги фильм. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Уруглар фильм: «Буниевакс» (ГДР). 15.10 — Азербайджан ССР-ниң улусчу танцының Курупе ансамблиниң … концерти. 15.40 — Мультфильмнер программазы: «Шанналды кым алырыл», «Бистиң Пишичитай оннуувус», «Жирафа болгаш карак-шилн». 16.10 — Политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.40 — Риганың камерлиг «Аво соль» хорунуң концерти. 16.50 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». «Агаардан чиик». Эртем-пептереллиг фильмнин баштайгы көргүзүү. 17.55 — «9-ку студия». Дамчыдылганы политиктиг хайгааракчы В. С. Зорин чорудар. 18.55 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Рига) — «Спартак». 3-кү кезээ. Ригадан дамчыдылга. 19.30 — «Кинопанорама». Дамчыдылганы кинодраматург Д. К. Орлов чорудар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — 23.00 — Эвилеңдер бажыңының Колоннарлыг залынга уран чүүлдер мастерлериниң концерти.

ИКИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Тропиниилер». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серияалары. 17.05 — Туркмен телевидениениң программазы: «Каракум — хемниң оруктары-биле», «Өг-бүлениң сагыш-сеткили». Маадыр-не Д. Данатороваңыц хөй уругларлыг өг-бүлезиниң дугайында. Уран чүүл мастерлериниң болгаш бот-тывынгыр коллективтериниң мастерлериниң концерти. 18.30 — Улуг Октябрьның 65 чылынга утундутур. «Бистиң дончу намдарывыс». 48-ки фильм: «1964-кү чыл» 19.30 — Улустуң аялгалары. 19.45 — Делегей болуушкуннарының дугайында допчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Баштайгы ужуражылышпылар». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-пептереллиг программа. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.45 — 23.15 — «Ынакшыл дугайында притча». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Полковник Шалыгинниң маназашкыны» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночымдызы» 9.20, «Силерниң-биле кады артар мен» 10.40, 12.10, 15.40, «Голливудта мексикан кижи» 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Байырлыг» деп чугаалап шыдавас мен» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

АГААР

Бөгүн республиканың оурылп, олаыр, чаъс чагбас. Дүне агаарның температуразы 0-4 градус … райоңнарга 7-12 градус чедир соок. Хүндүс агаарның температуразы 6-11 градус чылыг, … 1-6 градус.

Кызылга шокар булуттаар, чаъс чагбас. Соңгу … 3—10 метр. Дүне 1-3 градус …

Хүндүс агаарның температуразы 7-9 градус …

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000.
667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдыстерниң 2-37-13, пропаганда килдызының 2-31-75, культура килдызының 2-23-54, кадр ажыл-агый килдызының 2-21-47, үлетур килдызының 2-11-75, чагаа килдызының 2-41-27, информация килдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Чагыг № 1993.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 1).
ТС—06331

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 225 (12015) | 1982 чылдың сентябрь 26, воскресенье | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

КӨДЭЭГЕ АЧЫ-ДУЗАНЫ КАЛБАРТЫР

«Амыдырал хандырылгазының ачы-дуза чедирериниң сайгарылгазының хемчээлиниң он чыл дургузунда көдээ черлерге өзүлдезин ийи катап көвүдедирин хандырар. Чоннуң хандырарының шынарын болгаш культуразын бедидер, амыдырылдың ачы-дуза чедирериниң бүгү чугула хевирлеринге чагыглар колхозтарга болгаш совхозтарга дорт хүлээп алырын калбартыр».

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң чүүлдүг деп хүлээп алганы ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында көдээге амыдырал хандырылгазын хөгжүдериниң кол сорулгаларын тодарадып турар чүүлдер ол-дур. Ол негелделерге дүүштүр республиканың көдээ черлеринге амыдырал хандырылга албаның хөгжүдериниң чаа сорулгалары салдынып турар.

Пленумнуң документилеринде айтып турары ышкаш, көдээге амыдырал хандырылгазын калбартыр болгаш ооң шынарын экижидер талазы-биле ажылдар бо чылдан-на бодунуң чогуур түңнелдерин көдээ черлерде чурттакчыларга берген турар ужурлуг. Мону тодарадып турар сорулгаларны республиканың 1981—1985 чылдарда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планында ачы-дуза чедирериниң хемчээлин 1980 чылга деңнээрге 1985 чылда көдээ черлерге 1,5 акыг катап өстүрери көрдүнүп турар.

Онгу беш чылда болгаш амгы беш чылдың бүдүн чартык чылында көдээге амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелери болгаш албан черлери улуг суурларның барык шуптузунда тургустунган, амыдырал ачы-дузазын сайгарарының хемчээли элээн өскен. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, бо чылдың бирги чартыында көдээниң чурттакчыларынга 40 муң рубльдиң ачы-дузазын хөйнү чедирген. Чагыглар хүлээп алыр пунктуларның материал-техниктиг баазазы өзүп, чаа дериглелер-биле хөйү хандыртынган.

Республиканың амыдырал хандырылга системазында специализация колдуунда дөөзүлген. Каттымышкыннар, эргелелдер, бүдүрүлгелер аразында ажыл-херекчи харылзаалар, социалистиг чарыш калбарып турар. Фермаларже, бригадаларже, хөйжүларже үнүп турар хандырылга бригадаларында чагыг хүлээп алыкчылары, фотографтар, баш дүгү таарыкчалыр кады чоруп турары көдээде чонга таарымчалыг болуп турар.

Мооң-биле чергелештир көдээге амыдырал хандырылгазын хөгжүдериниң темпизи СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның май Пленумунуң негелделеринге ам-даа четпейн турарын демдеглээр херек. Чагыглар хүлээп алыр пунктуларның четкизи калбарып турза-даа, оларның чамдыктары эки оран-бажың-биле хандыртынмаан. Оларның ажылдаар үезин чонга таарымчалыг кылдыр четче тургуспаан. Ачы-дузазының чамдык хевирлери көдээде калбарбаан, хандырылганың культуразының болгаш шынарының чавызындан чагыглар күүселдезинге хомудалдар эвээш эвес. Чагыгларны үр чыттырар, күүседир хуусаазын узадып, олар дээш төлевирлер болгаш тарифтер чурумун, күш-ажылдың, бүдүрүлгениң сагылга-чурумун хажыдар чоруктар бар. Үстүнде четпестерниң түңнелинде республикада бир комплекстиг хүлээп алышкын пунктузунуң чылда ортумак ачы-дуза чедирилгезиниң түңү Россия Федерациязының ортумак көргүзүүнден 7 муң рубль эвээш болуп турар.

Көдээге амыдырал хандырылгазын калбартыры болгаш шынарын бедидери—улус депутаттарының чер-чер Советтериниң, совхозтар дирекцияларының база бир чугула херээ. Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Кызыл районнарның Советтери, ажыл-агыйларның удуртукчулары бо айтырыгларже чугула кичээнгей салып, пунктуларны эки оран-бажың-биле хандырган, херек апарганда транспортту берип, өске-даа дузаны чедирип, ээштиг хемчеглерни ап турар. Ынчангаш ол районнарда ачы-дуза чедирилгезиниң көргүзүглери өскелериниң бедии.

Амыдырал хандырылганың бүдүрүлгелеринге, ажылдакчыларынга деткимче көргүзер, оларның ажылын удуртур болгаш контрольдаар талазы-биле Чөөн-Хемчик, Эрзин, Тес-Хем болгаш Бай-Тайга районнарның чер-чер Советтери боттуг хемчеглер албайн турар. Мооң уржуунда ол районнарда хүлээп алышкын пунктуларының чамдыктарының турар бажыңнары тар, оларның ачы-дуза чедирилгезиниң көргүзүглери чавыс. Кадрлар тып, шилип алырынга Советтерниң күүсекомнары дузалашпас, өөредилге, курстарже кижилер чорутпас болуп турар. Хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылын удуртурда, хамыкап кирбейн, чугула айтырыгларны шалыпкын шиитпирлевейн келген.

Аъш-чем программазында көрдүнген көдээге социал чаартылгаларның чугула тудуш кезээ болур амыдырал хандырылганы республиканың көдээ черлеринге шапкын хөгжүдерин болгаш культуразын бедидерин хандырары — Чөннүң амыдырал хандырылга министерствозунуң, бо айтырыгга хамаарылгалыг өске-даа министерстволарның, ведомстволарның, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекомнарының болгаш совхозтар дирекцияларының амгы үеде чугула сорулгаларының бирээзи.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр амгы үеде бүгү адырларда аъш-чем программазы ажылдап кылдынып турар. Чөннүң амыдырал хандырылга министерствозу бодунуң программазын сонуургалдыг организациялар-биле кады ажылдап кылырын, бо чылгы даалгаларга немелделерни киирерин дарый боттандырган, оларның күүселдезин адыр, бүдүрүлге бүрүзүнге шалыпкын организастаары чугула. Амыдырал хандырылгазын калбартырының хемчеглери чер-чер Советтериниң, совхозтарның аъш-чем программазынга база көрдүнген турар болгаш оларны боттандырарының аргалары айыттынган турар ужурлуг.

Чөннүң амыдырал хандырылга министерствозу болгаш чер-чер Советтериниң күүсекомнары амгы үеде кол кичээнгейни ачы-дуза чедирер бүдүрүлгелер бо чылдың планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр күүсетпес. Аъш-чем программазының оларга хамаарышкан сорулгаларын күүседиринге чогуур үлүүн киирген турарынче угландырар херек. Мооң-биле кады көдээге амыдырал хандырылгазын калбартырының бар аргаларын дүрген ажыглалга киирер, курлавырларны дилеп тывар хемчеглерни үргүлчүлээри чугула.

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРИПКЕН

Чөөн-Хемчик районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыннары чер ажылының дүжүткүр чоруун чедип алыр дээш кызымак ажылдаан. Ооң түңнелинде мал чеми культураларындан аңгыда 1760 гектар тараа культураларының дүжүдү багай эвес болган. Механизаторлар болгаш тарааҗылар дүжүт ажаалдазынга кызымактыг белеткенген. Комбайннар болгаш ажаап алышкының өске-даа техниканы күскү хову ажылдарында бүрүнү-биле хаара туттунган.

Алдан-Маадыр салбырының тарааҗылары суга болгаш чиңге-тараа ажаалдазынче кирипкен. Ында ажыл-иш организастыг чоруп турар. Ажаап алышкының баштайгы хүннеринден бээр 100 ажыг гектар черниң тараазын кестипкен. Оон 150 тонна тараа ажаап алдынган. Тарааның дүжүдү гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 14,4 центнер чедип турар. Ол ышкаш Бора-Тайга салбырында 360 гектар тараа кестинген. Оон 476 тонназы ажаап ап, бир гектарга оңаалтыр 13,4 центнерни дүжүдүн алган.

Бора-Тайга салбырының тарааҗылары баштайгы хүнде 40 тонна эки шынарлыг кызыл-тесты дужаатан. Тараа дужаалдазында Т-150 маркалыг ийи тракторну быжыглаан. Трактористер Шолбан-оол Ондар, Эрес-оол Ондар баштайгы дүжүтту курүнениң шыгжамырынче сөөртүп эгелээни ол.

Дүжүтту чыдырыг чок ажаап алыр, үе-шакты чоп ажыттаар, ажылды шынарлыг чорудар талазы-биле шап бүрүзүнде харысалгалыг ажылдакчыларны быжыглаан. Бора-Тайга салбырда тон шаңның ажылчыннарының күш-ажылы багай эвес организастаттынган. Курган тарааларны ийи механизм арыглап турар. Шанда Дүктүг Сарыглар, Удай-оол Ооржак, Зинаида Ховалыг, Шолбан Монгуш ышкаш мурнакчылар бар.

Ынчалза-даа совхозтуң кайы-даа хову турлагларында ниитиниң чемненилгезин кошкак организастаан. Ында аъш-чемниң шынары ам-даа чогуур деңнелинге четпес, эът, сүт, хлеб-биле чедир хандыртынмайн турар. Хову турлагларында кызыл-бүдүүлерни дерип кылган-даа болза, агитхуудустар үндүрбээн. Механизатор, чолаачы, тарааҗы бүрүзүнүң хүн бүрү күүседип турар ажылының түңнелин чыртпайн турар. Ховунуң ажыл-ишчилериниң бот-идепкейин көдүреринче угланган масса-политиктиг организастыг ажылдары дүжүт ажаалдазынын бо массалыг үезинде чорудары чугула.

Д. МОНГУШ.

Хүннүң медээлери

АРГАЛЫГ

«Тыва даг-дүгү» комбинатта бедик сорттуг даг-дүгү болбаазырадыр цехтиң № 3 ээлчээниң ажылчыннары үнүк кварталды күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозуп турар.

Ол ээлчегниң Татьяна Полухина удуртуп турар. Үк коллектив сентябрь айда 390 тонна сорттуг даг-дүгү бүдүрер планын 415 тонна кылдыр күүсеткен. Сентябрь айның чамдык хүннеринде хожудаашкыннар турза-даа, бо ээлчегниң ажылчыннары бир дээниг ажылдап турган. Ай планын ажыр боттандырар аргалыг болганнар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ЭКИ ҮНГЕН

Шагаан-Арыгның мал ажыл-агыйында Петр Добровка удурткан 20 кижи составтыг мал өстүрүкчүлери бо чылын Чодураның питомниинге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар.

Олар анаа 20000 терекчи гешти олуртаан, ажаап чайлаан. Ажылдың түңнели багай эвес болган. Ол терекчигештер чай дургузунда дазылданып үнген барык-ла чээрби сантиметр чедир өзе берген.

(Бистиң корр.).

ПРОПАГАНДИСТЕРГЕ ШАҢНАЛДАР

СЭКП Тон Комитединиң бадылааны Ленинчи хүндүлел бижиктер болгаш стол медальдары-биле ажылчы чоннарның идей-политиктиг кижизидилгезиниң херээнге хөй чылдарда үре-түңнелдиг пропагандисчи ажылы дээш республиканың бөлүк пропагандистерин шаңнаан.

Ленинчи хүндүлел бижик-биле тос пропагандисти шаңнаан, оларның аразында Кызыл районнуң Сукпак школазының директору Б. И. Арапчап, Барыын-Хемчикте «Дөң-Терезин» совхозтуң директору С. Ш. Комбу, Тес-Хемде «Чодураа» совхозта партком секретары Д. Э. Эртине, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаал фабриказының улуг мастери М. С. Агбаан, Каа-Хемде Кундустуг школазының директору Е. И. Берестенникова бар.

Стол медалы-биле он пропагандисти шаңнаан, оларның аразында «Тиилелге» совхозтуң директору В. О. Ооржак, республиканың онкология диспансериниң кол эмчизи Б. А. Яковлев, Кызыл-Мажалык ортумак школазының башкызы Т. С. Кыргыс, Өвүр райпозунуң баштаар чериниң даргазы О. М. Кара-Монгуш, Эрзинде «Мөрен» совхозта партком секретары И. Т. Ооржак болгаш өскелер-даа киргенн.

ПРОПАГАНДИСТЕР ХҮНҮ

Кызылдың Политиктиг чырыдышкын бажыңынга национал ылдың партия, комсомол чырыдышкынының, экономиктиг өөредилгениң пропагандистериниң хүнү болуп эрткен. Ооң киржикчилери эрткен өөредилге чылының түңнелдериниң болгаш чаа өөредилге чылында сорулгалар дугайында СЭКП хоорайкомунуң секретары Г. Ш. Монгуштуң, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын ажылдаарда боттандырып турарының талазы-биле СЭКП хоорайкомунуң ийиги секретары Б. П. Свинцовтуң илеткелдерин дыңнаан. «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели» деп бирги темааның кичээлин эртирериниң талазы-биле хоорккүүскомнуң даргазының оралакчызы И. Л. Верхотурова, делегей байдалының дугайында педагогика институдунуң бот-өөредилге салбырының проректору В. А. Петренко лекциялар номчаан.

Хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келген пропагандистерге шаңналдарны тывыскан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бии-Хемниң № 653 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының составын бадылаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң 25, 28 болгаш 60 чүүлдеринге үндезилээш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бии-Хемниң № 653 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязын хөй-нитти организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң дараазында төлээлекчилери составтыг бадылаар:

Комиссияның даргазы — Людмила Назаровна **Чиркова** — Бии-Хем районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыннарындан, [illegible] ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Комиссияның даргазының оралакчызы — Орлан Бригадович **Сынчап** — Каа-Хем районнуң коммунистиг организациязындан.

Комиссияның секретары — Владимир Иванович **Габитов** — Бии-Хем районнуң коммунистиг организациязындан.

Комиссияның кежигүннери:

Мария Дмитриевна **Абрамова** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 957 КМК-зының ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан, Бии-Хем район.

Павел Степанович **Бизин** — Каа-Хемниң мал ажыл-агыйының ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Сергей Николаевич **Верещагин** — Бии-Хем районнуң Туранда харылзаа бөлдириниң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Ульяна Владимировна **Дава** — Бүгү-Эвилелдиң Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Каа-Хем район организациязындан.

Александр Владимирович **Двоеглазов** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 968 КМК-зының ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан, Каа-Хем район.

Наталья Прокопьевна **Елисеева** — Каа-Хем районда Дерзиг-Аксы интернат-бажыңының ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Александр Иванович **Зайцев** — Бии-Хем районнуң Туранда тараа хүлээп алыр пунктузунуң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Оолак Григорьевич **Кечил-оол** — Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозунуң ажылчыннарындан, специалистериндан болгаш албан-хаакчыларындан.

Кара-кыс Эмунеевна **Монгуш** — Бии-Хем районнуң Туранның № 2 ортумак школазының башкыларындан болгаш техниктиг ажылдакчыларындан.

Тамара Салчаковна **Салчак** — чырыдышкын, дээди школа болгаш эртем албан черлериниң профессионал эвилелиниң Каа-Хем район организациязындан.

Сесенмаа Чылбаковна **Хертек** — Бии-Хем районнуң херээжен чолаачыларындан.

Александра Васильевна **Чамбал** — Бии-Хем районнуң «Саян» совхозунуң ажылчыннарындан, специалистериндан болгаш албан-хаакчыларындан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың сентябрь 25.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессиязы 1982 чылдың сентябрь 29-та СЭКП хоорайкомунуң тураллаар залынга 14 шакта ажыттынар.

Хоорайда чурттаар фондузунуң кадагалал [illegible] болгаш ону улам [illegible] жилер талазы-биле [illegible] дугайында база [illegible] [illegible] ны сессияга чугаалашкан боор.

БАКУГА ӨӨРҮШКҮЛҮГ УТКУУШКУН

Эш Л. И. Брежнев Азербайджанның [illegible] эрткен пятилетка чеде берген.

Бакунуң чурттакчылары хүндүлүг аалчызын чүректиң ханызындан эвилең ээү-биле өөрүшкүлүг уткаан. ССРЭ-ниң Күрүне тугу, аку-дүмма эвилелдешкен он беш бүгү республикаларның туктары аэропортка кииский турган. «Кирип мооррапар, эргим Леонид Ильич Брежнев!» деп байыр чедирип уткаан сөстерни орус болгаш азербайджан дылдар [illegible].

Эш Л. И. Брежнев самолёттан үнүп келирге, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге [illegible] Азербайджанның [illegible] ТК-зының бирги секретары Г. А. Алиев, Азербайджан ССР-ниң Дээди [illegible] Президиумунуң Даргазы К. А. Халилов, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Н. Сеидов, Азербайджанның компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүннери чүректиң ханызындан изиг байырны чедирбишаан, уткуп [illegible].

Эш Л. И. Брежневке хүндүлүг таныылдың начальниги рапорт берген. ССРЭ-ниң болгаш Азербайджан ССР-ниң [illegible] күүсеткен.

Күш-ажылдың мурнакчылары, партияның хоочуннары, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, эртем болгаш культураның [illegible] хөй-ниитиниң төлээлекчилери, шериг начальниктери Леонид Ильичиниң аэропортка чечектер-биле өөрүшкүлүг болгаш эң-не эвилеңи-биле уткааннар.

Хүндүлүг аалчызынга национал чаңчыл езугаар азербайджан чериниң байлаан аккеп сөңнээн. Пионерлер чечектер тудускан.

Аэропорттан хоорайга чедир бүгү оруун дургаар байырлалдың шинчизин киир шиметтинген куудумчуларга, шөлдерге, проспектилерге Бакунуң чүс-чүс муң чурттакчылары Леонид Ильич Брежневке чүректиң ханызындан изиг байырны чедирип, турган.

В. И. Ленин аттыг шөлге автомашиналар доктаай берген. Анаа байырлыг манифестация болган. Эш Л. И. Брежневти болгаш республиканың удуртукчуларын чыылганнар дааштыг, уяктелиишкин чок адыш часкаашкыны-биле уткаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ооң ленинчи Төп Комитединиң алдары дээш йөрээлдер дыңналып турган. Эштер Л. И. Брежнев, Г. А. Алиев, К. А. Халилов, Г. Н. Сеидов, республиканың өске-даа удуртукчулары чазак импарингге чеде берген. Азербайджанның алдаржыш, сураглыг кижилери анаа турган.

Улус депутаттарының Баку хоорай Совединиң доктаалын анаа номчаан. Ында мынчаар айыткан: Совет Азербайджанның найыралының бүгү ажылчы чоннарының күзел-соруун илергейлеп [illegible] база хоорайның экономиктиг, культуралыг эртемниг болгаш уран чүүлдүг хөгжүлдезинде [illegible] доктаамал сагыш салдынышкыны болгаш Бакунуң ажылчыннарының [illegible] Брежневке Бакунуң Хүндүлел хамаатызы атты тывыскан. Шөлге адыш [illegible] байыр чедиришкинниң чылыг сөстери дыңналып турган.

ССРЭ-ниң улустуң артизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Р. Бейбутов болгаш өрүмнээшкин установказының начальниги, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. Нагиев хоорайның Хүндүлүг хамаатызының медалын болгаш дипломун Леонид Ильичке тывыскан. Пионерлер чечектер экеп тудускан.

Эш Л. И. Брежневке хүндүлүг атты тывысканы-биле [illegible] кодээ ажыл-ишчилериниң, интеллигенцияның болгаш аныяктарның [illegible] анаа чүректиң ханызындан изиг байырны чедирген. Хөй националдыг бистиң Төрээн чуртувустуң улустарының найыралын болгаш аку-дүмма чоруун алдаржыткан национал танцыларны болгаш ырларны урам чүүлдүң мастерлери болгаш бот-тывынгыр урам чүүл коллективтери күүсеткен.

Леонид Ильич Брежневти уткааны — партияның бирлиин [illegible] болгаш [illegible] ССРЭ-ниң болгаш Совет [illegible] [illegible] Азербайджанның ажылчы чоннарының бир эп-сеткилдиг деткиир турарының тодаргай илерээшкини болган.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ УЛУСТАРЫНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ ОРДУЗУНГА ЧОРААНЫ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл [illegible] Азербайджан ССР-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнун мурнуу чарышында Бакуга ССРЭ-ниң улустарының найыралының ордузун ажыткан турган. Ол Ленинниң чаган пролетар интернационализминиң өндүр улуг идеяларын өөренир болгаш пропагандалаар, оларны Совет чурттуң бүгү нацияларының болгаш бичии улустарының бузулбас чаңгыс эвилеге боттандырарының политиктиг болгаш культурлуг төвү апарган.

Ында Бакунуң «Нина» дээр чажыт типографиязынга парлаттынган ленинчи «Искраның» фото-хоолгазын, «Бакинский рабочий» болгаш «Гуммет» дээр солуннарның баштайгы номерлерин, интернационалчылар — 26 бакужу комиссарларның амыдыралының болгаш демиселиниң дугайында документилерни делгеп салгылаан.

Ийи тоогулуг документини: Азербайджан Совет чазакка 500 миллион рубль акша дузалажыры бөр дугайында Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң 1921 чылда В. И. Ленинниң ат салганы доктаалы болгаш ол-ла чылда үнген «Бакинский рабочий» солууннуң Азербайджанның ажылчы чоннарының Россияның аш-чутка таварышканнарынга дузалажылының дугайында чугаалап турар арыннарын кожа чыдар стенд-биле Леонид Ильич танышкан. Бистер, коммунистер, мындыг тодаргай чижектер-биле совет кижилерни бистиң улустарывыстың хөй националдыг өг-бүлезиниң найыралын болгаш [illegible] медерел билиринге кижизидер ужурлуг бис деп, Леонид Ильич чугаалаан. Ооң чалбышттыг чалар одунга Совет Эвилелиниң улустарының чаңгыс эвилеге улам-на сырый каттышканы Ада-чурттуң Улуг дайынынга туралааткан тускай делгелгелер бар. Ол шаңнал-демдектерниң [illegible] херечизи болур документилерни эш Брежнев көрген: эрткен дайынның оттуг-чалбыыштыг орукатары-биле баштайгы хүннерден эгелээш, [illegible] лүүге чедир эрткен кижилер [illegible] [illegible] Совет шериглерге чер [illegible] бүгү нация тургустугу [illegible] ажылдарлаар кичээндерин кывалалар. Дүгайында ооң хөй-хөй бөргүстерлиг доктаамал сагыш салышкынныгларын бөгүнгү хүн ооң дугайында сактышкынны эвээш эвес чергелиг-биле база тодарадып турар.

Эвилелдешкен республикаларның делгелгелери он беш республика бүрүзүнүң экономиктиг, эртем-техниктиг, культура болгаш социал хөгжүлдезин көргүзүп турар. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болуруунуң дугайында оларның экспонаттары Азербайджанның аку-дүмма эвилелдешкен республикалар-биле хөй талалыг харылзаазының дугайын көргүзүп турар. Чижээ, Азербайджанның 45 хоорайлары болгаш районнары бистиң Төрээн чуртувустуң олардан өске 68 хоорайлары болгаш районнары-биле чарыштыг. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң [illegible] ээ бүгү чурттуң 656 күш-ажылчы коллективтери-биле ажыл-херекчи сырый харылзааны тудуп турар.

Эш Брежневтиң 1970 болгаш 1978 чылдарда Азербайджанга чорааның дугайын хөй санныг фотографиялар чугаалап турар.

Делгелгени көрген соонда Л. И. Брежнев хүндүлүг көрүнчүлер дептеринге мынча деп бижип каан:

«Азербайджанның интернационалчы байлаан [illegible]-биле аларжаан. Ындыг эки чылдар бистиң хүннеривисте-даа улам калбарып, хогаңы турарын айтыры чоргу[illegible]дыр. Азербайджанның күш-ажылчы чедиишкиннери, бистиң чуртуу коммунизмге тургузуушкунунуң херээнге ооң идепкейжиг салышкыны — улустарның найыралының хайыныг түңнүнүн илдирбир [illegible] кыйгырган республикалар болгаш Азербайджанның ажылчы чоннарының [illegible] ажылының үре-түңнели-дир.

Ол бүгүнү ССРЭ-ниң улустарының найыралының бо кайгамчыктыг Ордузунда делгелгеде тодаргайы-биле көргүскен-дир.

Ордунуң коллективинге бистиң социалистиг Ада-чурттуң бүгү националарының болгаш бичии улустарының найыралының аку-дуңмалышкы чоруунуң идеяларын пропагандалаар талазы-биле үре-түңнелдиг ажылдаарын күзедим».

Делгелгени көрүп турганының үезинде Леонид Ильич Брежневке Азербайджанның Эртемнер академиязының президентизи Г. Б. Абдуллаев болгаш академик П. А. Азизбекова олар байыр чедирген-нер.

Эш Л. И. Брежнев С. М. Кировка тураскаалга база чораан.

Эш Л. И. Брежнев-биле кады Г. А. Алиев, К. А. Халилов, Г. Н. Сеидов, А. М. Александров, Л. М. Замятин, М. Е. Могилевец, өске-даа эштер чораан.

(СЭТА).

ХАНЫ ХҮНДҮТКЕЛДИҢ ЁЗУЛАЛЫ

В. И Ленинге тураскаалга чечектер

26 бакинчи комиссарларның мемориалынга болгаш XI Кызыл Армияның монументизинге чорааны

БАКУ. (СЭТА). Азербайджан улус боттарының амыдыралында тоогулуг болуушкунну — республикага Советтерниң эрге-чагыргазын тургусканын улуг Ленинниң ады-биле холбаштырып турар. Азербайджан ССР-ниң бүгү чедиишкиннеринең [illegible] олар ленинчи национал политикада деп көрүп турар. Коммунистиг партияның үндезилекчизиниң болгаш делегейде бирги социалистиг күрүнениң удуртукчузунуң дугайында тураскаалды бакулар нанысылалдың төвүнде, Владимир Ильич аттыг шөлде тургускан өндүр улуг монументиде [illegible].

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев бөгүн В. И. Ленинге тураскаалга чечектер салган.

Шөлге хүндүлел таныылы чыскаатан. ССРЭ-ниң болгаш Азербайджан ССР-ниң Күрүне гимннерин күүсеткен.

Эш Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү [illegible], Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Г. А. Алиев, Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. А. Халилов, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Н. Сеидов, Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бюро кежигүннери болгаш кежигүннеринге кандидаттар 26 бакинчи комиссарларның мемориалынга база чораан, ол комиссарлар улустуң херээ — Азербайджанга Совет эрге-чагырганы тургузар дээш өлгеннер. Закавказьениң революстуг шимчээшкиниң демиселчилериниң тураскаалын олар минута шиштинде езулааннар.

Леонид Ильич Брежнев мемориалдың Мөңге одунга чечек салган, ооң кызыл кожаазында: «Коммунизм дээш алдарлыг демиселчилер — 26 бакинчи комиссарларга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтен» деп бижээн.

Чечек салып турда, шериг [illegible] кылган.

В. И. Ленинниң айтышкынын-биле утундурбас 1920 чылда бо черге Советтерниң эрге-чагырганы [illegible] [illegible] тура халышкан Азербайджанның массаларынга дузалажып келген маадырлыг XI Кызыл Армияга [illegible] тураскаал турган [illegible] байырлаал шинчи [illegible].

XI Кызыл Армияның хоочуннары болгаш [illegible] Улуг дайынның киржикчилери эштер Л. И. Брежнев биле Г. А. Алиевти изиг адыш часкаашкыны болгаш чүректиң ханызындан хол туттуушкуннары-биле уткаан.

XI Армияның дайынчыларынга Бакунуң күш-ажылчы чону өөрүшкүлүг байыр чедирип турган черде тургускан монументини Леонид Ильич хайгаарап көрген. Кызыл гранитте кылган [illegible] — кииский турар дайынчы тук-туг орус дайынчыны хүлээп кужуп кыткан. Ооң-биле кожа — [illegible] азербайджан ажылчын болгаш тараачын, олар революстуг армияның болгаш тура халышкан чоннуң чаңгыс эптиин көргүзүп турар. Бистиң улустарывыстың [illegible] [illegible] турар бо монументиде азербайджан улус улуг орус улуска аку-дүмма [illegible] [illegible] болгаш көрүп [illegible] гейлээн.

Хоорайның бүгү-ле черлеринге Леонид Ильич Брежневке Бакунуң чурттакчылары чүректиң ханызындан байыр чедирип турган.

[illegible] БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

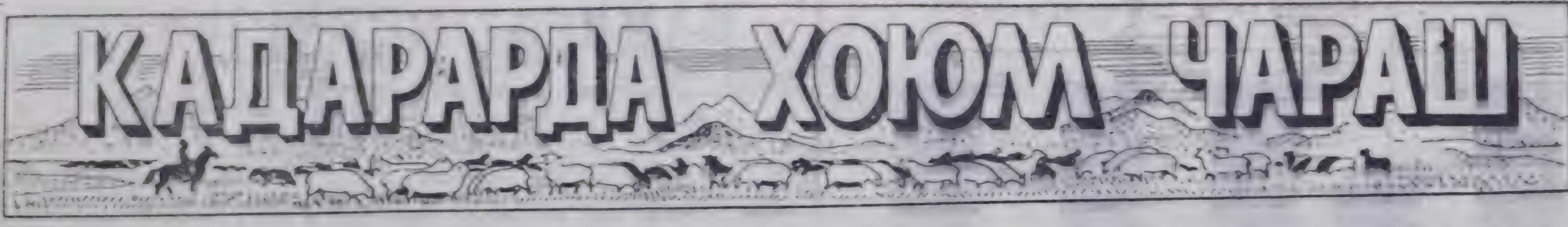

ЧӨӨКТҮГ ӨШКҮНҮҢ ЧАА УКСААЗЫ

1968 чылда Даг-Алтайда бодээ ажыл-агыйы дуржулга станциязының ажылдакчылары чаа уксааның «даг-алтай чөөктүг» деп өшкүнүң бир бөлүүн тодарадып тыр ган. Ынчангаш бо өшкүлерни Даг-Алтайның дыка хөй ажыл-агыйларында малдап турар. Чыл санында оон бедик продукцияны ап, ук ажыл-агыйлар боттарының орулгазын киирип ап турар.

Чаа уксааның өшкүлериниң чөөгү өске өшкүлерге бодаарга, шынары эки болгаш үнези улуг. Ол ышкаш оон кежи кылын, белен соок торбас. База оон төлү шыырак боткур, белен сырыңгы аарыглап аарбас, каш ай болгаш чемге боду кире бээр.

Ооң бир онзагай чүвези, белен оът даллавас, ылаңгыя даглыг черлериниң кадар оъдун кадып оъттаарынга оон шыырак буттары аажок шыырак. Кышкы үеде хар даш [illegible] Алтайда, Мурнуу-Чөөн Алтайның бедик дагларлыг, курлаг ховуларында малдап турар. [illegible] ажыл-агыйлары төрүүр чүс өшкүден 105—110 анайны ап турар.

Амгы үеде дүк үлетпүрүнүң бүдүрүглелери продукцияның шынарын экижидер, санын көвүдедир сорулганы салган болган. Ынчангаш аңаа шынары [illegible] метр, а [illegible] метр [illegible].

Даг-Алтай [illegible].

Даг-Алтайның шынары эки [illegible] өшкүлерин чүгле область эвес, Казахстанның, Узбекистанның, Дагестан АССР-ниң колхоз-совхозтары база [illegible] турар. 1970-1976 чылдарда Моол Арат Республиказы [illegible].

МУҢГАШ ЭЗЕҢГИ

Бир [illegible] мен. [illegible] Ынчалза-даа ынчан чүгле чай эгези турган.

— Мону мынчап алыымза, кандыг деп бодаар сен? — дош, ам ажыргы талазы [illegible] сегирип алды.

— Кандыг боор, аңар, бут бажынга чылыг-ла чүве-дир харын — дидим.

[illegible] иран-ла соораланкан болдум. Кижим менче хеертен кылзап кылдыр көре [illegible] аксын тыртпын анканы дег, өөжүм, таныблырлады.

— Оолдарым чайгы дыштаныылгазында хой кадарар дамдааганы дээспес улус-ла болгай. А [illegible] ни хос өде бээр. Ынчангаш мону муңгаштан орарым олдур ийин. Аът муңгенда эрези дам баарлар болган.

Хойжунуң тывызы деп чүвелни ынчан магададым. Ча[illegible] келир школачылар аразында аътка түүжок-даа урулдак[illegible]. Эзеңгиниң бир талазын [illegible] га черле артык эвес хире.

В. БҮДҮП.
Кызыл хоорай.

ИЙИГИ АЖААЛДА

«Барлык» [illegible] сугаттыг черлерде ийиги ажаалдазы чорупп турар. Аксы-Барлык салбырында [illegible] 32 тонна сигенни [illegible] алган. Оларның звенозу он бир кижи бар. Бо совхозта 1990 тонна мал чемин [illegible] планын 1702 тонна [illegible]. Мал чеминиң белет[illegible].

ШЭЭР МАЛДЫҢ ЧАШ ТӨЛҮ

Орус улустуң чаңчылы — хамык аныяк кузун түкшээр. Хойжулар доруктурган хураганын ам база катап санаары артык эвес. Ындыг болганда чүгле хойнуң эвес, а бүгү шээр малдың чаш төлүнүң сентябрь бирде турганын мооң көрээли.

Эрткен чылдың сентябрь бирде республикага 382 282 баш хураган болгаш анай турган болза, бо чылын оларның саны 383 368 болган. Арай-ла эвээш. Чүс башка онаалтыр база ындыг: эрткен чылын — 80, а ам — 77 баш. Бо чылгы социалистиг хулээлгеге дээ, планга-даа четпес болган.

Районнарда эрткен чылдың деңнелиинден эң хөй хураганны Барыын-Хемчик (229 баш) биле Бай-Тайга (1574 баш) алган. Ынчалзажок Барыын-Хемчиктиң чүс башка онаалтыр алган чаш төлү бо чылын ол-ла олчаан азы 77 баш, а Бай-Тайганы бир баш эвээш азы 75 болган. Ниитизи-биле алды район эрткен чылдагы деңнелиинден хөй анай болгаш хураган алган, а чеди районда бо көргүзүг кудулаан. Ылаңгыя ниити чаш төлдү Бии-Хем эрткен чылда турганындан 5025 баш эвээшти алган. Ол районнуң 1981 чылда алган чаш төлү база-ла хөй эвес турган, а ам оон-даа дорайтаан.

Бир эвес чүс башка онаалтыр алыр болза, он бирги беш чылдың ийиги чылының бо үезинде эң-не хөй чаш төлдү Тес-Хем район алган. Ол районнуң бо көргүзүү — 86 баш азы эрткен чылдагыдан чаңгыс-ла баш хөй. Эрзин чүс башка онаалтыр база-ла 86-ны алган. Ынчалза-даа бо көргүзүг эрткен чылдың деңнелииден үш баш эвээш. Бии-Хем район чүс башка онаалтыр 65 төлдү алгаш, Таңды 69-ту алгаш, эң сөөлгү черде келген. Бо көргүзүгнү бо чылын сес район эвээжеткен. Оларның бирээзи Эрзин дээрзин демдеглээр чогуур.

Чүс баш шээр малга онаалтыр алган чаш төл:

Районнар	1981 ч.	1982 ч.
Республика	80	77
Бай Тайга	76	75
Мөңгүн-Тайга	80	80
Барыын-Хемчик	77	77
Өвүр	77	72
Чөөн-Хемчик	84	85
Улуг-Хем	73	[illegible]
Таңды	80	69
Бии-Хем	77	[illegible]
Тожу	[illegible]	82
Каа-Хем	82	81
Тес-Хем	85	86
Эрзин	89	86
Кызыл район	80	80

Чогум шээр малды аңгылаптар болза, чаш төл алзазының байдалы дыка өскерли бээр. Бирги черде — чүс хойга онаалтыр 89 хураган алган Тес-Хем. Даараазында — 86 хураган доруктурган Эрзин. А Тожу 82 хураган алган. Эң сөөлгү черни 68 хураган доруктурган Улуг-Хем эзэзи. Таңды оон дээре — 69 хураган. Республиканың бо көргүзүү 78 баш, эрткен чылын 81 турган.

Чүс баш өшкүге онаалтыр эң хөй анайны — 91 башты Кызыл район, 90-ны Тожу, 77-ни Чөөн-Хемчик алган. А сөөлгү черде — 45-ти алган Каа-Хем, 53-түү алган Өвүр районнар. Республиканың бо көргүзүү 71 баш, эрткен чылын 74 турган. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чүс башка онаалтыр алган хураганның-даа, анайның-даа саны үш-үш баш кызырылган. А ниити алган хураган эрткен чылдагыдан 8 [illegible] баш эвээш, анай 286 баш хөй.

Республиканың статистика эргелелиниң дыңнадыын ёзугаар алырга, эң-не хөй хураган алган совхоз — «Ак-Чыраа» — чүс башка онаалтыр 100 хураган. Ынчалзажок ол ажыл-агыйның хою көвүдүг эвээш. 37-ле баш болган. Оон иштинде төрүүр хөй он ийи. Олардан он ийи хураган алдынган. Ынчангаш төрүүр хойга онаалтыр бир хураган азы чүс баштан па чүс хураган алдынган. Эрткен чылын «Ак-Чыраанын» төрүүр хою он баш турган, оон чүс башка онаалтыр 111 хураганы алган.

«Кызыгаар» совхоз чүс башка онаалтыр 96 хураганы, «Искра» 95-ти, «О. Шынаа» биле «Алдан-Маадыр» 93-93-ту доруктурган. Хөй 65 ажыл-агыйның 19-зу чүс башка онаалтыр 85-тен өрү хураган алган. Бүгү ажыл-агыйларның чүгле чээрби ийизи эрткен чылдан хөре көргүзүглүг болган, а дөртен ийизи эвээжеткен азы ол-ла деңнелде. «Өөк» совхоз чүс башка онаалтыр 48 хураганы доруктурган, эң-не сөөлгү черде болган. Ооң дараазында бо көргүзүглери 58 болган «Россия» болгаш 59 болган «Енисей» совхозтар. Дуржулга станциязының бо көргүзүү эрткен чылдагыдан [illegible] хээн-даа болза, өзүлде шоолуг эвес: 68 турганындан 71 баш четкен. Мындыг байдалдыг совхозтар эвээш эвес.

Республиканың дөртен беш совхозунда өшкү бар, ынчалза-даа [illegible] ажыл-агыйларда кодан безин чогпес, а чамдыктарында беш-алды, чээрби-үжен даа бар. Статистика эргелелиниң ме[illegible], бо чылын 23 совхоз анай алган. Чүс башка онаалтыр «Большевик» 150 баш, «Шамбалыг» 126 баш, «Октябрь 50 чылы» 105 баш, «Күш-ажылдың хоолуу» 100 баш анайны алган болуп турар. А Жданов аттыг совхоз 15 баш, «Коммунизмче оруктуг» 28 баш, «Ленинчи оруктуг» 67 анайны чүс өшкүден алган. «Ак-Чыраа» ниитилели-биле сес анай алган, чүс өшкүге онаалтыр 62 баш болган. Ленин аттыг совхоз шупту чээрби анай алган.

САЛГАЛ ХЕРЕК

Бистиң Ленин аттыг совхоз мал ажылының талазы-биле Эрзин районда улуг совхозтарның бирээзи. Мал ажылын хөгжүдер, малдан алыр продукцияның шынарын бедидер, малдың баш саның өстүрер сорулгалыг бис. Ону боттандырары малчын бүрүзүнүң кызымаккай ажыл-ижинден, быжыг чем-суурну тургузарындан, кыштаглаашкынга [illegible] ден кол хамааржыр.

Совхозтуң мал ажылының тускай эртемниглери болгаш бригадирлери малды ай са[illegible] үеде [illegible].

Мен бодум 16 чыл иштинде хой малдап келдим. Ол үениң [illegible] төрүүр хойга чор[illegible] хой алгаш төрүүр чүс хойга онаалтыр 11 [illegible] арай куду көргүзүглүг болган мен. Ооң дараазында чылдан эгелээш көргүзүглерим эки болуп келген.

Он бирги беш чылдың бирги чылында төрүүр чүс хойга онаалтыр 101 хураганы, бо чылын 106 хураганы камгалап ап, бригадада хойжулар [illegible] болдум. Мээң коданымда хой тыва уксаалыг, бир хойдан 1,6 кг дүктү кыргып алган мен. Бистиң Нам-Хоолейниң № 1 хойжу бригадазы төрүүр чүс хойга онаалтыр 99 хураганны камгалап ап, эки ажылдаан.

Совхозтуң девискээри чаңгыс аай одар-белчиирлиг. Малчыннарның хандырылгазы база чаңгыс аай. Ындыг турбужке малчыннарның чаш төлдү камгалап ап турары аңгы-аңгы. Ол чорук малчыннарның онаашкан ажылынга [illegible] бир демей эвезинде деп бодаар мен.

Бо чылын Төре-Хөлдүң Сукпакка чайладым. Ол черге чайгы үеде хой малдың семирери аажок. Ынчангаш хоюмнуң семирээни эки. Амгы үеде Төре-Хөл адаанда Чигирде күзегелеп тур мен. Кыштаар черим Шываганчы-Орук деп черде. Кыштаамның сеп[illegible] муруунда кылып алган мен. Ында 10 тонна өдек, 10 тонна сиген белен.

Бисте болгаш районнуң өске-даа ажыл-агыйларында аныяктарны мал ажылынче үндүрер, оларны өөредир ажылдар четпес тургустунган болгаш оларның чурттаарынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды чедир тургуспайн турар. Школа доозканнарны черле аныяктарны, мал ажылынга үндүрүп турза [illegible].

С. ДОРЖУ,
Эрзин районда Ленин аттыг совхозтуң хойжузу.

Кыштаан сеппеп, сигенин белеткеп, хоюн семиртип алган малчыннарның сагыжы амыр — таваар шайлап, солун номчуп, ажыл-ижин дүгуржуп олургулаар. Өөнүң ишти арыг-шевер.

Семис-оол биле Кара-Бызаа „Мөңгүнтаар" бо чылын төрээн 423 хойдан 447 хураганы доруктурган болгаш хойдан-на 3 килограмм дүктү кыргып алган. Олар чээрби чеди чыл дургузунда хойжуларның мурнуку олуруушкуга чоруп келген. Коммунистер-даа ылгыр бодур-даа ужурлуг.

Семис-оол Сорукуевич Улус ажыл-агыйының чедиишкиннерниң делгелгезиниң 1971 болгаш 1976 чылдарда киржикчизи болган, ол ийи база 1975 чылдарда оон ийи хүлер, бир мөңгүн медальдары-биле шаңнаткан. Оңгу беш чылдың шалыпчызы, Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. А Кара-Бызаа база коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, социалистиг чарыштың каш дакпыр тиилекчизи.

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң бо хойжуларының кайызы-даа бирги класстың малчыннары. Оларның өө ам Оңгача-Аксында. Ол черниң таразын кезип каапкан.

ЧУРУКТА: өг-бүлениң ээлери.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

ДУРЖУЛГАМ

Бистиң ажыл-агыйывыс чылгы мал өстүреринге тус[illegible] жок хойну база өстүрүп турар. Бисте нарын дүктүг кыргыс уксааның хою нептерээн.

Хойжулааш чээрби чыл ажы бердим. Ол үениң дургузунда хойну [illegible] ажылынга-даа, амыдыралынга-даа өскерилгелер кончуг хөй болганы [illegible] безин саңгылгаан чырыдып турар апарган. Аът заводунда малчы-даа, малчыннарны-даа [illegible] бедик. Агит[illegible]театр, автомагазиннер болгаш эмчилер малчыннарга үргүлчү кээп турар. Ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунарга, аныяктар база биске кээп турар апарган. Ылангыя кыстарның кээп турары өөрүнчүг. Олар баштаанында сакманчылап, оон дузалакчы кадарчылап турарлар. Ооң соонда улуг кадарчылааш, бригадирлеп бергеннери-даа бар. Бистиң ажыл-агыйывыста комсомолчу [illegible] хойжу бригадазы база тургустунган. Ону «Тоогулдору» деп адаан. Ооң кежигүннери — шупту кыстар. А бригадири — Тургун [illegible]. [illegible] кыстар бригадазы чүс башка онаалтыр 135 хураганы доруктурган болгаш хойдан-на 4 килограмм дүктү кыргаан.

Малга быжыг чем-суурну тургузарынче улуг кичээнгей салдынып турар. Ылангыя мал чеминиң шынарын бедидерин бирги черниң антырыг кылдыр көрүп турар бис. Мал чемин баштай [illegible] чаңчыл болган. Совхозтуң салбыр санында мал чеми белдээзырадыр цехтер ажылдап турар. Бодуун чемнерни бээни хээндентеп, [illegible] тургаш бээр бис.

Хойнуң [illegible] кудулатпас херек. Чүгле ынчан хөй эътти, дүктү болгаш төлдү ап болур. Хойнуң дүгүн өстүрери-биле муңгаш кажаага эвес, сери адаанга тургузуп турар бис. Ынчаа соок дүк өзеринге улам дузалыг болур. Ол үеде эки чемгерери чугула. Ынчан чем хуваалда[illegible] тургузары ажыктыг. Кыжын хойга будук-бүрү, минералдыг [illegible]. Ылангыя кугур холуп бээр болза, хойнуң дүгү өзер, чаш төлү шыдамык болур. Хойну одарлатпас үеде төрүүр хойларга 1,5 килограмм сигеп, 0,5 килограмм саваш, 1 килограмм сенаж болгаш 400 грамм концентрат бээр.

Кыжын хойну шимчедирери чугула. Бис хүнүн-не ийи километр черле [illegible] дээр өзээнге чедир сүрээш, дедир эккеп турар бис. Хой аңаа чер одуу чип, арыг агаарга херлип-кестүп алыр. Хойну хүнүң-не доктааттынган үезинде ынчаар агаарладып турарга, чемге улам кирер болгаш төрүүр үеде соңгузу ызыртынмас апаар.

Хой төрүүрүнүң [illegible] кажааларның ниити арыглап-аштаар, дезинфекциялаар, хой төрүүр болгаш хураган чемгерер өрээлдерин дериир. Сакманчыларны бир неделя дургузунда түр курска [illegible] демдектээр болгаш тускай [illegible] тургузар.

Бис хойну чазын эрте төрүдүп турар бис. Ынчан хура[illegible] ры болгаш доңарын болдурбазы чугула. Хураганы аңгы кажаага тургузар чорук, оон дүрген өзеринге болгаш чем чип чаңчыгарынга дузалыг.

Хойнуң [illegible] көргып турар. Кыргылданы кыска хуусаада бедик шынарлыг чорудар. Кыргыкчыларның ажылын бодум туда хайгаарап турар мен.

Чайлагже үндүрерде хойну мал эмчилеринге ыяап-ла шинчиттирип алыр. Чүгле ка[illegible] чайлагладыр. Артык хойларны семиртилгеге, арыгларын эмнээр пунктуга тургузар. Шинчилгеге болгаш чуудаа эрткен хой чайлаглаашкынче үнүптер. Хураганнарны база үзер. Ооң соонда хойнуң эмин үрелбе[illegible] дургузунда [illegible] саар.

Чайын хойнуң семиртириинче бүгү күжүмнү салыр мен. [illegible] лаары эптиг. Даң бажындан кара кежээге чедир кадарар.

Тарып боозадыгланы сентябрьның 15-тен октябрьның [illegible]. Ол ажылды чүгле бодум кылып турар мен. Ол үеде хойну немелде чемнер-биле чемгерери албан.

Хой ажылынга бир чугула чүве — мерегеңна салгаары. Мен Шарап Сапжаров, Ташпан Айдаров болгаш өске-даа [illegible] геннмии клередип чоруур мен. Бодум база аныяктарга дуржулгамны дамчыдып, дузалажып чор мен. Олардан Т. Дарбанова 135, М. Абдыраза[illegible] 126, Б. [illegible] 110 хураганы [illegible].

Мен бодум беш [illegible] дургузунда чедип ап келдим. Тоску беш чылда ортумаа-биле чүс хойдан-на 124 хураганы доруктурган. 4,5 килограмм дүктү кыргып алдым. Оңгу беш чылдың чыл бүрүзүнде 152 хураганы чүс хойдан, 4,8 килограмм дүктү хой бүрүзүнден алган мен. Бо [illegible] 172 болгаш 4,9 болган. А бо юбилейлиг чылда 173 болгаш 5 болду. Мээң ажылымны чазак улуу-биле үнелээн. Ленин орденин ийи катап алдым. [illegible] база бар. Кыргыс ССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга-даа соңгуттунгаш, [illegible] чылын ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын алдым. Мындыг улуг шаңналдар улам эки ажылдарын хүлээндирип турар. Ынчаар ажылдаар-даа мен. ССР Эвилелиниң 60 чыл оюнга ра мээң күш-ажылчы белээм болур.

Т. АКМАТОВ,
Ош областың Наукат районда № 44 аът заводунуң хойжузу, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады.

ОҢГАЧАЛЫГ КАЖАА-ШАГЖА

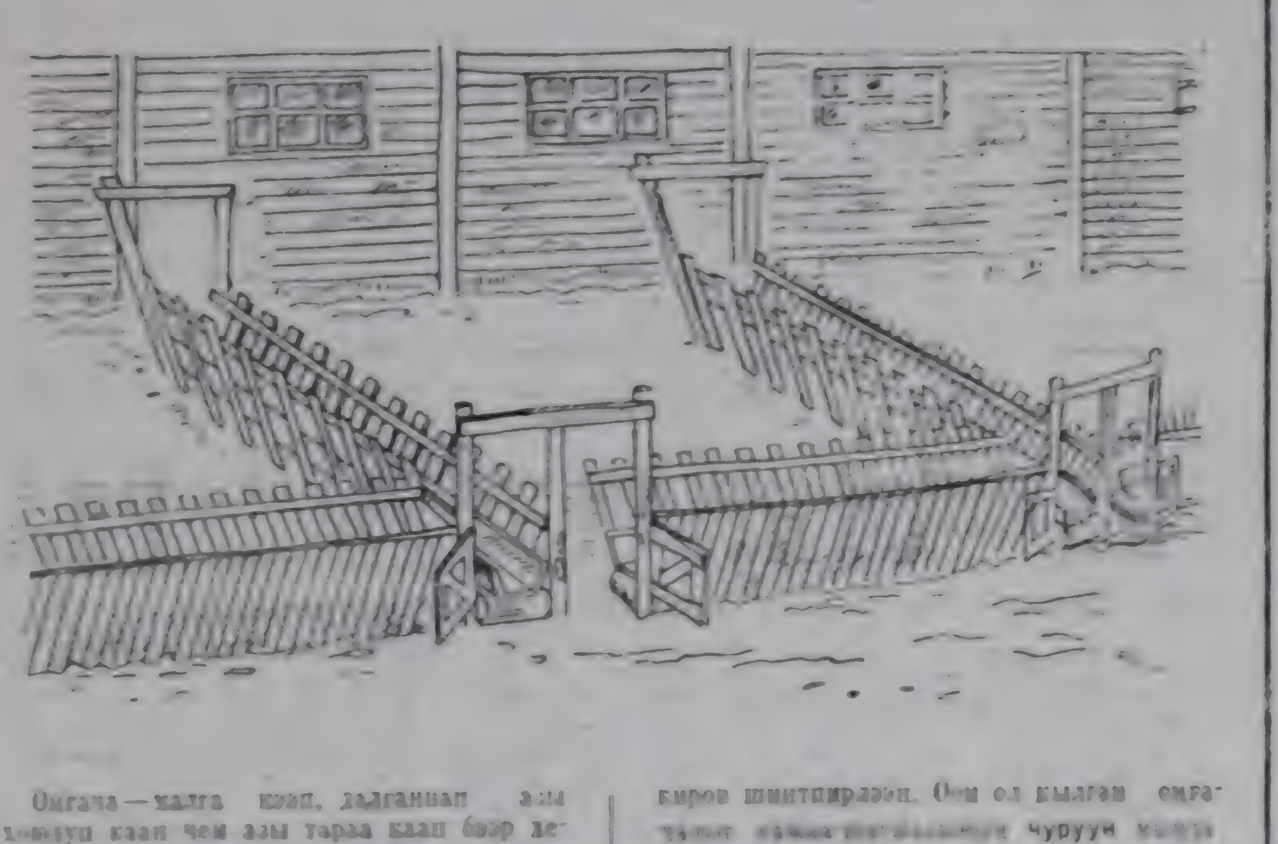

Онгача — малга кээп, дадганнап азы хоюнуң каан чем азы тарааа каап бээр херексел. Кажааның ажыы кымга-даа билдингир. А шагжа — малга сиген, будук-бүрү, даш, дус чергелиг чем каап бээр херексел. Бо херекселдерни малчыннар, нүргулайында, үш аңгы ажыглап турар. Ындыг болганда оларны кылырынга материал-даа, күш-даа, акша-херекселдээ эвен хөй чарыгдаттынып турар. Чамдык кодан[illegible], [illegible] кажаа ханалары эвээш, үшкүзүнде шагжа чоктаа таварылгалар эвээш эвес. Ол үшту [illegible].

Ындыг бодалды Горький областа «Уртинский» колхозтуң кол зоотехниги А. Закиров шиитпирлээн. Оон ол кылган оңга[illegible] чуруун мында көргүскен.

Онгачалыг кажаа-шагжаны хой кажаа[illegible], [illegible] чок черге-даа тургузуп ап болур. Ол боду-ла кажаа болгай. Ынчалзажок аңаа кажааның дөрт ханазын дургаар шагжа кылып каар болза, аңаа хойлар шупту дары угда четпес, сынчарлажып, баскылашпын туруп бээр. А оңгачалыг кажаа-шагжаны чеженк-даа, канчаар-даа тургузуп ап болур. Хой оон ийи талазындан чем чиир болгай. [illegible] бээр болуруп, кожурун тура база эптиг.

Б Е Ж Е Н И И Э Э Н

Хой ажылының болгаш өшкү ажылының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институду 1932 чылда Ставропольга тургустунган. Ынчан аңаа эртем ажылдакчылары 23-ле кижи турган. Ам дөрт чүс ажыг кежигүннүг ол коллективте [illegible]ны 194 четкен. Оларның 5-и — докторлар, 88-и — эртемнер кандидаттары.

Институт чуртуң хой болгаш өшкү ажылдыг черлериниң 70 институттарының болгаш дээди өөредилге черлериниң эртем-шинчилел ажылдарын башкарып турар.

Дайын соонда чылдарда институтка он ажыг кижи доктор, чүс ажыг кижи эртемнер кандидады аттарын чедип алган. Институт 45 муң хойлуг. Чылда 220 тонна дүктү, 800 тонна хой эъдин, 10 муң тонна тарааны бүдүрүп турар.

ӨШКҮНҮҢ АЖЫ

[illegible]. ССРЭ-ниң санавaска, эң-не хөй өшкүлүг черлер Индия биле Кытат — чедеп миллион ажыг. Ооң дараазында черде 25 миллионнуг Пакистан турар. Бир миллиондан хөй өшкүлүг бежен үш күрүнениң тозундап өшкүзү он миллиондан хөй.

Чүс [illegible] болза, эң-не хөй өшкү Сомалиде — 490 баш (азы кижи бүрүзүнге-ле 4,9 өшкү онаажыр). Бо көргүзүг Моол Арат Республикада 284, Мавритания 256, Намибияда 225, Ботсванада 162, Нигерияда 148, Йемен Араб Республикада 110.

Бо бежен үш күрүнеден эң-не хөй өшкү сүдү бүдүрүп турар чурт Турция — чылда 630 муң тонна. Дараазында Греция 413 муң, Франция 400 муң, Судан 382 муң тонна сүттү саап турар.

Өшкү эъдин чылда 321 муң тоннаны бүдүрүп турар Кытат, 276 муң тоннаны бүдүрер Индияны база 151 болгаш 106 муң тоннаны бүдүрер Пакистан биле Турцияны санаваска, чүс муң тонна чедирер чурт чок.

Чүс кижиге онаалтыр чылда 5397 килограмм өшкү сүдүн Сомали, 4789 килограммны Мавритания, 4450 килограммы Турция бүдүрүп турар. А чүс кижиге онаалтыр 1582 килограмм өшкү эъдин Сомали, 1286 килограммны Моол Арат Республика, 967 [illegible] бүдүрүп турар. Бир миллиондан хөй өшкүлүг бежен үш күрү[illegible].

Делегейниң бүгү чурттарында 445 миллион 352 муң өшкү бар. Оларны дээштиги 169 чурт өстүрүп турар.

ЧУМУР—ЧУГУЛА ЧИГ-ЭТ

Кежин алыры-биле өлүрген [illegible] чумуру [illegible] так, кагени болгаш эм кылыр үлетпүрлерге чугула чиг-эт болур. Бедик шынарлыг бир [illegible] чумуруң 250 грамм чүлуу херек. А чаңгыс килограмм ындыг чүлүкту белеткеп алы[illegible] хураганның 100—110 чумуру херек. [illegible] чумурларның белеткээшкиннин шынарындан улуг хамаарылгалыг.

1980 чылга чедир бистиң чуртта быштакты чылда бүдүрерии 1200 муң тонна [illegible]. Ол хире [illegible] кызырынга 320 тонна чумур чүлүү негеттиннер. Ону үш миллион бызааның болгаш он миллион хураганның чумурундан ол болур.

Эм кылыр үлетпүрге чумур [illegible] хереглеттинип турар. Чумур чүлүүндан бүдүрген [illegible] дааа чумурларның белеткели болгаш оон шынары улус [illegible] оранчок дүүшпейн турар. Чижээлээрге, амгы үеде кежин алыры-биле өлүрүп турар хурагаларының чүгле 25—30 хуузунуң чумурун белеткеп турар. Эң мурнакчы ажыл-агыйлар безин чумурларының деңкээниң дужаавайн турар. Оон [illegible] кеп турар чумурларның чүлүүнүн шынары коргут куду.

Чумурнуң шынары дээш [illegible] тинде ыяап-ла эмзирер. Инкек сүдү чумурнуң иштинге итпектели берген кадык хураганнар көвүдүг таварылгалыг.

Чумур азы хан-кудар (чычак хан) дээрге саргыяк биле шөйүлдү аразында сава. Оон иштинге чүлүк тыптыр. Чумук чумурнуң аксынга (саргыяк талазынга) алдыбек болур.

Чумурну мынчаар белеткээр. Хураганы өлүрген соонда, бир талазынга сарты [illegible] артып каар кылдыр чумурну [illegible] алыр. Оон бааздыныг таваkка салыр. Чумурнуң чүлүүнүң эсти бээрин барымдаалааш, ону ол дораан-на аштаар. Аштаарда оон иштинде итпектели берген сүдүн сы тудуп кааптар. Ынчалза-даа тендии сы тудуп болбас. Чумур иштинде ажыктыгның (ириндер чүдлүң) хорай бээрин барымдаалааш, ону суг-биле чуурун азы чайын тэгэрин болдурбас. Чумурнуң даштын талазын эки аштаар. Хол-биле дамыларын, үстүг кежин ооржум картап кааптар. [illegible] хендир-биле ыик шарыптар. Шөйүлдү талазындан үрер. Үрүп киирген хейниң базыышкыны 0,15—0,2 атмосфер болур. Ол үжүп база-ла шарыптар. Чумурну насос-биле ураар ужурлуг. Ооң соонда караңгы, кургаг, чылыг болгаш салгынныг өрээлге кургадыр.

Кургадыр үеде хүндүскү хүн чылыы болзаш 38 градустан бедик температура чүлүкту үреп, оон шынарын баксырадып болур дээрзин уттуп болбас.

Чумурну кургадып турар үеде температура өскерип турар болза, ооң аксы ирип, чыдып азы када берип болур. Сээктен база камгалаары чугула.

Кургаан чумурларның аастарын үзе кезеш, хейин үндүрүп каптар. Оон оларны [illegible] 25—50 кезек турар кылдыр бөлүктээр болгаш тускай аппарат-биле тырый бастырааш хендир-биле шарып каар. Ам заводче чорудуп болур.

Улус ажыл-агыйынга чумурнуң ажыктыын өөрениш көргеш, чазак 1974 чылда оон өртээн улгаттырган. Амгы үеде бирги сорттуң чумурун күрүне бир рубль-биле садып ап турар.

В. БАКАНОВ,
М. ИСКАНДЕРОВ,
бодаз ажыл-агый эртемнериниң кандидаттары.
А. БАГИРОВ,
эртем ажылдакчызы.
(«Овцеводство» журналдан).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ЧЕДИП АЛДЫНГАНЫН БЫЖЫГЛААР

Парторганизацияның амыдыралынга чугула болуушкун — [illegible] отчёт-соңгулдалыг хуралынга бо салбырның коммунистери баш удур, бүгү талалыг белеткенген. Партбюро, оон кежигүннери болгаш секретары Мөнге Куулар отчёт илеткелде партия организациязының база коллективтиң амыдыралының [illegible] айтырыгларны хаара тудуп турар кылдыр белеткээн, хуралга коммунистерниң идепкейи база бедик болган.

Отчёт илеткелге-даа, коммунистерниң саналдарынга-даа партийжи-организакчы база идей-политиктиг ажылдың айтырыгларын, ажыл-агыйжы сорулгаларны шиитпирлээри-биле сырый холбаштырган. Бижиктиг-Хая — «Барлык» совхозтуң улуг салбырларының бирээзи. Мында партия организациязы база коммунистер он бирги беш чылдың иниги чылында коллективтиң күжүн пландыг даалгаларны күүседиринче мобилизастап шыдаан. Салбыр бо чылын 17 тонна дүктү күрүнеге садар турган, ону 22 тонна чедирген. Ч. Салчактың удуртканы хойжу бригадазы төрүүр чүс хойдан-на 98 хураганны онча-менди камгалап, өстүрген болгаш хой бүрүзүнден-не 3,8 кг дүктү кырган.

Хөй-хөй коммунистер көдээ ажыл-агыйы бүдүрүлгезинге авангардчы ролюн көргүзүп, бедик түңнелдерни чедип алганын хуралга демдеглээн. Чижээ, СЭКП обкомунуң кежигүнү Сарыг-оол Сарыглар төрүүр 100 хойдан-на 111 хураганны, хой бүрүзүнден-не 3 кг дүктү кырган. А аныяк коммунистер Александр биле Чаражыай Күжүгеттерниң өг-бүлези хой бүрүзүнден-не 2,7 кг дүктү кыргып алган. Болат Хомушку биле Шактар Саая олар төрүүр чүс хойдан-на 109 хураганны камгалап [illegible] Окпан-оол Күжүгет оларның бирээзинден-не 7 кг дүктү кыргааш, күрүнеге саткан.

Бо хойжу бригаданың чедиишкининге мында ажыл-ишчилер ортузунда партийжи-организакчы болгаш кижизидилге ажылының бедик деңнелге тургустунганы, чайгы семиртилгени, малдың эдержилгезин болгаш өске-даа ажылдарны чөп организастааны, кыштагларны ой-шаанда септеп, малга четчир саңныг чемни белеткеп алганы улуг идигни берген дээрзин илеткелчи-даа, санал берген коммунистер-даа чижектер-биле көргүскеннер. Ылангыя эки өттүгү, хаттың [illegible] чайлагга баргаш хойжулар хойну кыргыыр, чуулданы чорудар. Аңаа хой бригадазы, мал эмчизи, осеменатор өг-бүлелери-биле көжүп чеде бергеш, олар бүгү ажылдарны боттары организастаажып, ажылдаар.

Тес-Хемниң «О-Шыяа» совхозунуң [illegible] кыштаглаашкынга ыңай белеткенир талазы-биле кыйгырыын бо салбырның партия организациязы бүгү малчыннарга таныштырган соонда олар ону ижиг-биле деткээн болгаш мааң холбаштыр немелде хемчеглерни ажылдап кылган.

Хуралга санал берген эштер: салбыр эргелекчизи Д. Саая, № 2 ферманың эргелекчизи Е. Монгуш Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазының ажылы сооңгу үеде элээн экижээнин демдеглээн. Тос айлар дургузунда салбыр 311 тонна сүттү күрүнеге садар турган 334 тоннаны саткан. Бижиктиг-хаажылар күрүнеге бо чылын 140 тонна эът садар планының 136 тоннаазын бо хүнге чедир дужааган. Күрүнеге саткан сүттүң шынары мурнунда чылдарга бодаарга экижээн болгаш саткан малдың [illegible].

Тандыда «Революцияның чалбыы» совхозтуң ажылчыннарының малга четчир саңныг чемнерни белеткээр [illegible] Бижиктиг-Хаяның мал чеменниң белеткелчилери чаңгыс үн-биле деткээн. Партия организациязының тургускан графиги ёзугаар салбырның удуртукчу ажылдакчылары, партбюро кежигүннери ук кыйгырыгны сигенчи бригадаларга, звеноларга таныштыргаш, мал чеменниң белеткелинде чедир ажыглаттынмайн турар курлавырларны тывар болгаш дозуу-биле ажыглаар талазы-биле [illegible]. Ынчангаш Бижиктиг-хаажылар 1750 тонна сигенниң белеткээр планын сентябрь 15-те бүрүн күүсеткеш, СЭКП райкомунга рапорттаан. Коммунист Ш. Сааяның удуртканы тос кижи составтыг механизастаттынган звенозу 1200 тонна сиген белеткээр даалгазын сентябрь эгезинде-ле күүселдикеш, бо хүннерге чедир аңаа немей 50 тоннаны белеткээн. Салбырда 500 тонна сенаж, 3100 тонна силос, 228 тонна витаминниг сиген даалганы белеткеттинген.

Бижиктиг-Хаяның партия эге организациязы бодунуң хуралдарын еступер, харыы [illegible] муниктерниң быжыглаар, чон ортузунга политиктиг, экономиктиг, зоотехниктиг [illegible] организастаар талазы-биле база чамдык ажылдарны кылган. Парторганизацияның учёдунда ам 38 коммунист байтаап турар. Отчёттуг үениң дургузунда [illegible] СЭКП-ге база ийи ажылчынны партия кежигүнүнге кандидатка хүлээп алган.

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Азык-чем программазын салбырның коммунистери болгаш ажылчыннары ажыл-чорудулгага дайынчы программа кылдыр хүлээп алган. Партия эге организациязы болгаш оон коммунистери Азык-чем программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле коллективтиг болгаш хууда планнарын ажылдап кылган, ол ёзугаар ажылдап турарлар.

Салбырның ажыл-агыйжы көргүзүглери эки, мында партийжи организастыг болгаш политмассалыг ажылдар ниитизи-биле багай эвес-даа болза, ам-даа чедир шиитпирлээр айтырыглар хөй дээрзин отчёт-соңгулдалыг хуралга санал берген [illegible] демдеглээн. Партия эге организациязы, оон бюрозу хөй-ниити организацияларының ажылын удуртур талазы-биле [illegible] профэвилел, комсомол ажылы чогуур деңнелге чедир тургустунмаан. Саанчыларның, механизаторларның ортузунда социалистиг чарыштың түңнелин чамдыкта ой-шаап ла үндүрбес таварылгалар база бар. Салбырда, клубтуң септелгезин кылган-даа болза, киномеханиги [illegible] аңаа дыка үр үениң иштинде кино үнмээн. Шида ойнаар херекселдер чок, аныяктар [illegible] тыппайн чамдыкта кылаң ойнаарынга өйлежип турар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралга коммунистерниң бо үстүнде-даа база өске-даа шүүмчүлелдиг саналдарын боттандырарынга холбаштыр совхозтуң дирекциязы, мында партком, база профэвилел, комсомол комитеттери бот-туг хемчеглерни алыр ужурлуг.

А. БЕГЗИН-ООЛ.
«Шынның» корреспондентизи.

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

БУРУНГААР БАЗЫМ

Индияның Премьер-Министри Индира Гандиниң Совет Эвилелинге албан ёзунуң найыралдыг аян-чоруу, Кремльге душтежип шаңнагага чугаазынга Л. И. Брежневтиң көдүрген тайбың чаа совет инициативалар ажы-бүрү чурттарның хөй-ниитизиниң болгаш массалыг информацияның органнарының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Совет-индий чугаалажыышкыннарның түңнелдерин ийи күрүнелерниң чаңчыл болган найыралдыг кады ажылдажылгазын калбартырынга болгаш бүгү-ниити тайбыңның быжыглаарының херээнге бурунгаар чугула чаа базым кылдыр делегейде санап турар. Совет чаа инициативаларны чугула ужур-дузалыг бедик-биле үнелеп турар.

Совет-индий чугаалажылгаларының зоозулгап дугайын Индияның бүгү солуннары дыңнатмышаан. Индира Гандиниң совет удуртукчулар-биле ужуражыышкыннарының дугайында, индий улустуң төлээлекчилериниң совет улустуң эп-не эвилел уткуп, хүлээп алганының дугайында бижип турар. И. Гандиниң совет удуртукчулар-биле беседалары боттарының сагыш-сеткилин болгаш политиказын улам эки билчиринге, совет-индий кады [illegible] үнелеп көөрүнге болгаш оң улам бурунгаар хөгжүдеринге арганы ийи чурттарга берген деп, солуннар онзалап демдеглээн.

Индий океанның тайбыңның зоназы болдурарынче Индияның кыйгырыын Совет Эвилелиниң деткээниниң чугула ужур-дузазын «Хиндустан таймс» солун онзалап айыткан. Индий океанга шериг ажыл-чорудулгазын кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында чугаалажыышкыннарны америк тала элекке үскен турган. Ол чугаалажыышкыннарны кажан-даа үеде катап эгелээринге Совет Эвилели белен. Ол дээрге — Индий океанның районунга тайбыңны камгалаарынче чугула базым-дыр деп, солун бижээн.

Дайын кыжаныышкынынга болгаш боо-чепсектиң эдлере бүзүреринге удур чаварлыышкын дээш демиселге ССРЭ-ниң болгаш Индияның дем каттыштырган күжениишкиннериниң калбарганын «Таймс оф Индия» солун демдеглээн.

«Л. И. Брежневтиң болгаш Индира Гандиниң бедик деңнелге ужуражылыышкыны Индияның болгаш Совет Эвилелиниң аразынга найыралдыг харылзааларга чугула чаа үе чада болган. Ийи чурттарның аразынга тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында төөгүлүг керээге 1971 чылда ат салганының [illegible] дугуржулгаларының түңнелинде совет-индий харылзаалар улам бедик чадаже көдүрүлген» деп, Индияның Коммунистиг партиязының Национал чөвүлелиниң Чиңгине секретары Раджешвара Рао медеглээн.

Л. И. Брежневтиң болгаш Индира Гандиниң чугаалажыышкыннарының түңнелдеринге Индияның Коммунистиг партиязы бадыр үнелиир бижээн. Азияга тайбыңны камгалаарынга, Индия Республиканың айыыл чок чоруун быжыглаарынга чугула фактор кылдыр ол чаагай түңнелдерни санап турар деп, ол чугаалаан.

«Израиль шериглерин Ливандан доп-дораан үндүрерин ССРЭ болгаш Индия негеп турар» деп эгениң адаанга Ливанның солуннары совет-индий чугаалажыышкыннарның дугайында хөй материалдарны парлаан. Совет Эвилелиниң болгаш Индияның удуртукчулары израиль агрессиязы [illegible] шапкан болгаш палестиннерни, ливаннарны Бейрутка израиль шериглериниң араатан ёзу-биле кырып өлүргенинге хаты килеңнээшкинин илергейлээн деп «Ан-Нахар» солун бижээн.

Марокконуң «Аль-Магриб» солунунуң онзалап демдеглээни болза: «Чаварлыышкын дээш, дайын кыжаныышкынын узуткаар болгаш бүгү делегейге тайбың кады ажылдажылганы калбартыр дээш Совет Эвилели идепкейлиг туржуп турарын Кремльге чугаалажыышкыннарның үезинде ол база катап бадыткаан».

Азияда дүшкүүрлүг байдалга холбаштыр ССРЭ болгаш Индия сеткил дүвүрээшкинин илергейлээн деп Японияның «Санкэй симбун» солуну айыткан. Даштыкының шериг баазаларын Азия күрүнелериниң девискээринге тургузарынга удур Совет Эвилели болгаш Индия демисежип турар.

(СЭТА).

КАРА ЧАҢГЫС ОРУК

Чоокку Чөөн чукке таарымчыр шиитпирлээшкинниң чүгле Совет Эвилелиниң тодаргай инициативаларын бөлгүмнерниң оруу-биле болдунар — хөй-хөй чурттарның чазактары, политиктиг болгаш хөй-ниити кол ажылдакчылары, даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектери израиль дайынзырактарның болгаш оларның океан ындында оваарымчызының араатаныг үүлгедиглерин шиитпирлери-биле буруу шаап, ынча деп чугаалап турарлар.

Совет саналдарга бедик үнелелди ливан парлалга берген. Л. И. Брежневтиң АКШ-тың президентизи Р. Рейганга чорутпан бижиин парлап-ла, бейрут «Ан-Нида» солун мынча деп айыткан: «Израильди ыяңчыктырбас болгаш ону Чөвүлелдиң шиитпирлеринге чагыртырынче албадаар сорулга-биле Айыыл чок чорук Чөвүлелинге ССРЭ-биле кады хөлөлиринче америк президентиниң совет удуртукчу кыйгырган». Өске бейрут солун «Аль-Анвар»ның демдеглээни болза: «Израильдиң удуртукчуларының КНО-га чөнгэлиг бардамнаашкынны кылбышаан, ол организацияның Уставының кол-кол принциптерин болгаш оон шиитпирлерин, оон иштинде Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирлерин үргүлчү-ле, каржы-биле үреп турар хамыктың оруктуу соксадыр ужурлуг» деп, Л. И. Брежнев ыңчымызы-биле чугаалаан».

Азияның болгаш Африканың улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязы (ОСНАА) Айыыл чок чорук Чөвүлелин Израильге удур тодаргай санкцияларны ап чорударынче кыйгырган. ОСНАА-ның Каирге парлаттынган медеглелинде чугаалап турары болза: «АКШ Израильди бүрүнү-биле деткип турар бо үеде делегейниң национал-хосталгалыг шимчээшкини-биле, социалистиг дем каттыжылга чурттары-биле сырый каттыжыышкыны улам [illegible] эргежок чугула».

МАР-ның чазааның медеглээни: «Сионистерниң Барыын Бейрутка хаанныг үүлгедиишкини — АКШ-тың деткимче-дузаламчызы-биле Израильдиң чорудуп турары агрессчи болгаш соок-язы ылгаар хыдыкчы политиказының чаа илерээшкини болур». Чоокку Чөөн чукке таарымчыр шиитпирлээшкинниң чедиишкинниг алыр принциптериниң талазы-биле Л. И. Брежневтиң саналдарын болгаш совет удуртукчунуң АКШ-тың президентизинге агрессорну кынчыктырбас дээш кады хөделиринче кыйгырыын долузу-биле деткип турарының дугайын МАР-ның чазаа медеглээн.

Америк империализминиң идепкейлиг күткүүшкүнү-биле Израильдиң үүлгеткени кемниг херээ — ол дээрге чер бөмбүрзээниң бүгү улустарын дорамчылап көргени-дир деп, **КӨДР-ниң ДМХ-ның** медеглелинде чугаалап турар.

Америк **«Крисчен сайенс мониторунуң»** бижээни: «Дамаскыда, Амманда азы Бейрутта араб азы палестин ажылдакчыларның аразындан Ливанның пайысылалынче Израильдиң халдаар деп турганын баш бурунгаар АКШ-тың администрациязы билбес турган [illegible] боор», **«Филадельфия инкуайрер»** мынча деп бижээн: «Араб делегейниң Вашингтонга бүзүрели [illegible] туруп».

[illegible] израиль агрессиязы болгаш Бейрутка хаанныг [illegible] Кипр Республиканың президентизи С. Киприану [illegible] «[illegible] Айыыл чок чорук Чөвүлели Тель-Авивтиң [illegible] шиитпирлиг [illegible] бар ужурлуг» — деп, ол медеглээн.

Совет удуртукчуларының АКШ-тың президентизинге [illegible] ужур-дузалыг деп, «Стрейтс таймс» деп малай солун бижээн. Бир эвес Рейган Л. И. Брежневтиң инициативазынга харыылавас болза, ол дээрге АКШ-тың [illegible]

НОРВЕГИЯГА ПАРЛААН

ОСЛО. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң «Сактыышкыннар» деп номун Норвегияга парлаарынга тураскааткан чурттуң хөй-ниити төлээлекчилериниң хуралы найысылалга болган. «Факел» ном үндүрер чер ол номну норвег дылга парлаан.

Ном үндүрер черниң директору Алф Ингум чыылганнарга мынча деп чугаалаан: «Совет удуртукчунуң номнарын «Факел» мооң мурнунда база парлап турган. Л. И. Брежневтиң «Бичө чер», «Катап тургузуушкун» деп номнарын мооң мурнунда парлаан бис, а «Кур чер» деп номун 1980 чылда парлап үндүргеп. Ол номнап Норвегияга улуг соңуургалды болдурганын онзалап демдеглээр бодаан мен».

Совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң бүгү үе чадаларының херечизи болган кижи Л. И. Брежнев бодунун ажылчыннан социалистиг улуг күрүнениң болгаш Совет Эвилелиниң адаарыг Коммунистиг партиязының удуртукчузунга чедир амыдыралчы найгамчык улуг оруктту эрткен. Совет улус чаа ниитилелди кайы хире берге байдалдарда маадырлыы-биле тургусканын «Сактыышкыннар» деп номунга Л. И. Брежнев тодаргай бижээн.

Л. И. Брежневтиң номнары хамыктың мурнунда кижиге ынак чорук-биле, кижилерниң салым-чолун мергежилдиг бижип көргүскени-биле, кижилерге билдингир болгаш литературалыг байлак дылы-биле онзагай болуп турар.

Бүгү совет улустуң тайбынче шиитпирлиг чүткүлүн бүзүрелдиг кылдыр Л. И. Брежневтиң көргүскени — оон номнарының база бир эң чугула онзагай чүүлү-дүр. «Совет кыжаныышкыны» дугайы [illegible] Л. И. Брежневтиң чогаалдары сойгазап илередип турар.

Совет Эвилелинге болгаш коммунизмге удур пропаганданы Барыын чук чурттарының массалыг информациязының буржуаз чепсектери калчаазы-биле ооскудуп турар амгы үеде ССРЭ дугайында, оон политиказының дугайында парлалганың чаңгыс-даа шыныг сөзү онча чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, А. Ингум бодунуң чугаазының түңнелинде демдеглээн. Улуг Совет чурттуң дугайында шыны-биле бижиттинген номнарны моон соңгаар-даа парлаар бис.

СОВЕТ КОСМОНАВТЫЛАР ФРАНЦИЯДА

ТУР. (СЭТА-ның корр). Францияның космос шинчилээрлериниң национал төвүнүң чалааны ёзугаар ында чоруп турар совет космонавтылар А. Елисеев, В. Джанибеков, А. Иванченков, Л. Кизим болгаш В. Соловьев оларның аянчузу Луара хемниң шынаазында ол эрте-бурунгу хоорайдан эгелээн. Хоорай чагыргазынга чыылган хөй-ниитиниң төлээлекчилери совет космонавтыларга болгаш Францияның баштайгы космонавтызы Ж.-Л. Кретьенге база оон солуукчузу П. Бодриге байыр чедиргеннер.

Хоорай чагыргазының даргазы Ж. Руайе Турнуң бүгү чурттакчыларының омунундан силерни маадырлыг чорууңарга магадааштыңны илередирин кузей тур мен деп космонавтыларга чугаалаан. Бистиң чаңгыс чер чурттувус совет космонавтылар-биле кады космоска четкен, келгенинге чоргааранып бис. Ол ужудуушкун үргүлчүлелдиг кады ажылдажылганың кайгамчыктыг херечизи болган.

Совет-француз талаларның ужудуушкунунга киришкен экипаж «Союз Т-5», «Салют-7», «Союз Т-6» орбита станциязы-биле космоска четкен Турнуң сулде демдээн Ж. Руайе тывыскан.

Турда университеттиң медицина факультединиң башкылары болгаш студентилери космостуң совет маадырларын база чыдыы-биле уткаан.

О. КАРАСЕВ.

Сентябрь 26 — Машина тудукчузунуң хүнү

ӨЗҮЛДЕНИҢ ИДЕГЕЛДИГ ҮНДЕЗИНИ

Машина тудуушкунунуң адырларының эң чугулазы деп адап турары чоптуг. Техниктиг хандырылгадан хамааржыышпайн баар ындыг бүдүрүлге чок. Күчүлүг, сайзыраңгай, эртем-биле сырый харылзаалыг совет машина тудуушкунунуң продукциязын ажыглап турар черлерниң саны эңмежок.

Бистиң чуртувуста чылдың-на чаа хевирниң дөрт муң ажыг машиналарын болгаш механизмнерин чогаадып турар. Саналгалыг программа-биле башкарар станоктар улам-на көвүдеп орар. Автоматика дузазы-биле ажылдаар роботтарны ажыглаары улам калбарган. Өзүлдениң техниктиг баазазы ынчаар тургустунуп турар, ол дээрге совет индустрияның беш чылдың белен эвес даалгаларын [illegible] күүседирин, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылдап кылганы социал-экономиктиг программаны боттандырарынга эргежок чугула.

Сайзыраан машина тудуушкунунуң онзагай чүүлдериниң бирээзи болза ооң улус ажыл-агыйының негелде-херегселдерин шалыпкын хандырып шыдаар шиңектиг болуру. Маңаа хамаарыштыр үлегер магистральдыг газ дамчыдыкчыларының тургузукчулары-биле машина тудуушкунунуң иштү-бүрү адырларының кады ажылдажылгазы болур.

Аңгы-аңгы министерстволарга болгаш ведомстволарга хамааржып турар заводтар болгаш каттыжыышкыннар диштер аразында трассаларның тудукчуларынга эргежок чугула бүгү дериг-херекселдерни бедик харысалга-биле, планда айыттынган хуусаалардан эрте бүдүрүп бериш турарлар.

Барыын Сибирьден Карпатыже бар чыдар магистральдың эң чугула участоктарында Уренгой-Новопсков газ дамчыдылгазының тудуун хуусаа бетинде доозар отрядтар ижин эгелээн. Чедип алдынган өзүлдениң идегелдиг хандырган техниканы база чаа черже аппарып турар.

Беш чылдың кол тудугларының бирээзинге ажылдың темпизин доктаамал бедидер арганы берип турар дериг-херекселдер дугайын чугаалап бээрни Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин тудар талазы-биле министерствонуң удуртукчуларындан СЭТА-ның корреспондентизи диләэн. Ук трассага хүнүн-не 1420 миллиметр диаметрлиг 15—17 километр хоолайларны тудуштур каңнап турар болгай.

Чебоксарыда заводтуң тракторларынга тургускан күчү [illegible] хоолай салыкчылары ажылдың доктаамал бедик шынары-биле чергелештир күш ажылдың бүдүрүкчүзүн барык-ла беш катап бедиткен. Тудугжулар ам безин ындыг ийи чүс ажыг комплекстерни алган.

Эң-не берге, кадыг, доң черлерни безин роторлуг экскаваторлар чайлыг казар. Газ дамчыдыкчыларының чадыын ёзугаар чогааткан доврактыг сордуруп дажыыр машиналар дыка хаңы черлерге база-ла чер кырынга-биле доңей ажылдаар.

Амгы үеде машина тудуушкунунуң элээн каш адырлары газ магистральдары тудуп турарларга болдунар-ла таарымчалыг чүүлдерни тургузар дээш ажылдап, чурттуң ырак районнарынга электростанцияларны, бүдүрүлгелерни тудуп, муңгаш тайга өттүр демир-орукту салып турарлар.

Чугула айтырыгларның бирээзи — чаа техниканың аажы-чаңы, эң-не ажыктыг хевирлерин массалыы-биле бүдүрер кылдыр шиңгээдип алырының темпилерин дүргедедири. Чогум-на харын ындыг сорулганы партияның XXVI съездизинге эш Л. И. Брежнев машина тудукчуларының мурнунга салган. Ону күүседиринче чурттуң машина тудукчуларының энергиязы угланган.

[illegible] ма социалистиг чурттарда эш-өөрү-биле [illegible] чагаалажып турарлар.

Чурукта: Дачапе хоорайның школаларының бирээзинде интернационалчы найырал клубунуң кежигүннери.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧӨВҮЛЕЛДИҢ ШИИТПИРИ-БИЛЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар сентябрь 23-тен 30-ге чедир Пуэрто-Риконуң улузунуң национал хамаарышпас чорук дээш демиселинге эп-сеткил каттыштырарының бүгү-делегей неделязын эрттирип турар.

Кариб далайда Пуэрто-Рико ортулук «АКШ-ка хостуу-биле каттышкан күрүне» болур бүрүн эргелиг чурт. Ынчалза-даа Вашингтонуң администрациязы ол ортулукту АКШ-тың колониязы кылдыр санап, ооң улузунуң негелде-херегселдерин болгаш кузел-соруун шуут тооп көрбейн турар. Пуэрто-Рикода ажыл чок кижилер хөделилир ажыл кужунуң 35 хуузу боол турар. Пуэрторикажыларның үштүң ийи кезииниң амыдыралының деңнели — «адыы-түреңги чоруктуң» эң куду деңнелинде турар. Дузаламчы программазынга түрээйлээн акша-хөреңгини дыка кызырганындан 50 муң өг-бүлелер аргастаныш амыдыраар безин акша-хөреңги чок боол турар.

Ортулукта америк монополиялар кара туразында ажылап турар. АКШ-тың администрациязы оларга Пуэрто-Риконуң бойдус болгаш кижи курлавырларын молчуп, ооллаар эргени берип каан болгаш чылдын-на ол чурттан 2,5 млрд. доллар чедир арыг кончааны ап турар.

Бөгүн—ЙАР-ның национал байырлалы—Революция хүнү

АНТИИМПЕРИАЛИСТИГ ТУРУШТАРДА

Йемен Араб Республиканың чону бодунуң национал байырлалын — Революция хүнүн бөгүн 20 удаа демдеглеп турар. Ийи он чыл мурнунда, XX [illegible] ам бүзүрээри берге. Кара туразында монархисчи ёзу-чурум чуртту караңгы-бүдүүлүк [illegible] тудуп турган. Чагырыкчылар болгаш оларның чоок кижилери даштыкы делегейден эрге-чагыргазы ортаакы вектерниң изоляциязының мүңгаш ханазы-биле идегелдиг камгалаттынган деп бүзүреп турганнар. Ынчалзажок 1962 чылдың сентябрьда дешпилгелиг күштер монархияга удур революцияны ооскудуп үндүргеннер, ол революция феодалдарының күчүлээшкинин дедир эглип келбес кылдыр баскан. ЙАР-ның президентизи А. А. Салех чоокта чаа чуве чугаалап турган, «ук революция делегейниң политиктиг картазынга республиканың төлептиг черин ээлээрин хандырган» деп демдеглээн.

Төөгү талазы-биле улуг эвес хуусаада — 20 чыл аныяк республика экономика, социал болгаш культура талазы-биле кöску чедиишкиннерни чедип алган. Даг-тывыш, химия, азык-чем үлетпүрүнүң кыдезиннери салдынган, келээ ажыл-агый чоорту чаа бүү-биле хөгжүп турар. Школалар, профтехучилищелер эжиктери ажыттынган. Найысылалдың университединде болгаш [illegible] черлеринде барык беш муң студентилер өөренип турар. Үш муң ажыг йеменнер даштыкыда, ооң иштинде ССРЭ-де дээди эртемни чедип ап турарлар. Чурттуң бүгү районнарында эмнелгелер болгаш поликлиникалар ажылдап турар. А революция мурнунда чурттакчы чонуң хөй кезии эмчи азы медсестра кижи кажан-даа көрүп чорбааннар. Күрүнениң болгаш кооператив организацияларының ниити күжениишкини-биле шаанда кижи чедип шыдавас районнарже муң-муң километр узун дурттуг оруктарны туткан.

Хаңы чаартылгалар болуп турза-даа, Соңгу Йемен чону болгаш ооң чаа чурттуң онзагай бүдүжүн, ооң төөгү талазы-биле байдалын, даштыкыдан кандыг-даа салдар албаан бедик сайзыралының онзалак чүүлдерин херээр арттырарынче чүткүп турар. Республиканың хоорайларынга чоокшулап, эрттепээн дөй довраактан туткан болгаш чугайдан кылган угулза-хоорай, дерлиг калт-калт бажыңнары, ховар дээн хүрээлери, эрте-бурунгу тудугларны — [illegible] кайгамчыктыг чаалагалдарын көрүп болур.

Соңгу Йемен биле Совет Эвилели найыралдың чаңгыс болу берген быжыг харылзаалары-биле таандан бээр доңнашкан. Оларның аразынга баштайгы керээге 1928 чылда ат салдынган. 1962 чылдың монархияга удур революциязының тиилээшкининиң соонда ССРЭ дешпилгелиг күштерге политика, экономика болгаш шериг талазы-биле улуг деткимчени көргүзүп, реакция-биле кадыг-дошкун сегиржип алыышкынга тиилеп үнеринге оларга дузалаан. 1964 чылда найырал дугайында чаа керээ чардынган, аңаа үндезилээш бистиң чурттарывыстың аразынга ажыктыг кады ажылдажылга бо хүннерде-даа хөгжүп турар. ССРЭ-ниң дузазы-биле Ходейда хоорайда далай порту, Баджилада цемент заводу туттунган.

Республиканың 20 чыл оюн-биле каасырлаштыр Бүгү-ниити улусчу конгрессиниң (БУК) бирги сессиязын августа эрттиргени чурттуң амыдыралынга улуг болуушкун болган, ооң бир делегаттары чурттакчы чонуң бүгү кезектерин болгаш Соңгу Йемениң бүгү районнарын төлээлээн. Национал партияны — программалыг документини сессия чүүлдүг деп көрген. Национал партияның негелделери ЙАР-та чечектелип турар шиитпилелди тургузарынче, социал чептүг чорукту чедип алырынче, демократияны хөгжүдеринче, аас-кежиктиг келир үени тургузарынга калбак массаларның киржилгезин идепкейжидеринче угланган деп БУК-туң резолюциязында демдеглеп бижээн. Национал хөгжүлдениң болгаш чүс-чүс чылдарда үргүлчүлеп келген хожудаңгай чорукту ажып эртериниң оруунга шаптык болуп турар феодалдыг ёзу-чурумунуң аар артыышкыны болур бижик билбес чорукту узуткаарын күрүнениң болгаш бүгү улустуң стратегтиг сорулгаларының бирээзи дээрзин конгресстиң чарлааны кайгамчык болуп турар.

ЙАР болза бот-догуннаашкынның болгаш каза-даа каттышпазының, делегейниң бүгү-ле күрүнелери-биле найыралдыг харылзааларны хөгжүдериниң принциптеринге үндезилээн идепкейлиг даштыкы политиканы чорудуп, антиимпериалистиг туруштарда туруп турар.

Палестинаның араб улузунуң чөптүг демисели-биле эп-сеткил каттыжыышкыны Бүгү-ниити улусчу конгресстиң документилеринде база илереттинген. Удурланыышкынның палестин шимчээшкинин ЙАР чайгылыш чогу-биле деткиир дээрзи ол шуулганның түңнел медеглелинде демдеглеттинген.

Араб улустарының аар-берге хүннерде Соңгу Йемен бодунуң национал байырлалын демдеглеп турар. Ындыг болзажок ол байырлал болуп тутар. Чүге дизе ында ырлажып турары ышкаш, «ол дээрге — чонумнуң революциязы-дыр, чүректеривистен төрүттүнген революция-дыр, ынчангаш ол революция — мээң-даа, сээң-даа байырлалыңар-дыр».

А. ОСТАЛЬСКИЙ,
СЭТА-ның корр.
Сана.

Бир черге чеде бээриинске, чалгыннарын отка чидиртип кааптан дижиликтер, куртүлер, кушкуллер ужуп чадап маңнажып чорууурлар болган. Кээрге, каракка чаржынчыг, кээргенчиг-даа чүве болган — деп, Миша чугаалап олурган.

— Ол үеде бис хөй аал Хам-Сыра тайгаларынга чеже чордувус. Ол өрттүң сураан дыңнаан мен. Ону өжүрериинге район төвүнден Ондар Кучаевич дарга баштаан дыка хөй даргалар кээп киришкен дээр чүве ийин. Ийет, шын, оглум, коргунчуг чүвелерниң бирээзи—өрт болдурам. «Өлдек артар өрттен артпас» деп үлегер чугаа-даа бар. Ол шын—дээш улуг аңчы [illegible] ыяштан кылган кара-сарыг хуна аланга шайын кутташ, шөлүредир аартап каап олурган.

— Мен биче-даа болза, ынчап ол өрттү өжүрериинге келген бичии оолдар ийи хонук киришкен бис. Өрт өжүрген [illegible] ваныи, арын-бажын-даа. Идик-хевиң даа өрттеткен кижилер бар. Хат кээр орта, бис чүгле өрттенмедивис, өршээзин!

Аңчылар одагга кежээ кылыр аап-саап ажылдарын доозуп, ам эртен кайы талаже, канчаар аңнаарыл дижип, ынчаар-ла хөөрежип олурган.

«Аныяк кижи чүвени дыңнап, өөренээни» деп болгаш, хоочун аңчы Ак Теверек бир чүве сактып, чугаазын уламчылады:

— Чамдык аңчылар тайгага адыг-хайыракан коргунчуг дээр. Ол черле мөге болдурам.

Бо хагаада, чазын, күзүн черге чорууурга, өрттен коргунчуг чүве чок. Өршээзин. Ол өрт хайыракан кижиниң бодуундан-на хамааржыр чүведир ийин. Дииңнеп чорааш, багай черге одаг кылырынга, хүндүс от хөрлээлээш, одагдан өрт эгелээр таварылга хөй, хө-өй... Чамдык аңчылар эртен аңнап чорууурунда, одаан өжүрбейн чоруй баар — соң өрт база үнер. Кургаг арга иштинге чорааш, серемчилел чок от шап, таакпылап чорааш, өрт база үндүрүп болур. Ам бо үеде ыяш ажылагыйының улузу: «Бир чудук ыяштан [illegible], муң-муң спичка кылыр! Бир бичии ыяаш от сывы-биле чүс-чүс гектар ыяш-үнүштү өрттедип узуткап каар айыылдыг!» — деп сургаал салып турар. Оларның оозу-ла шын. «Адыг бистиң арга өрттеткен» деп [illegible] тарга чугаалап олурганын мен бичемде-ле дыңнаан мен...

— Адыг канчап арга өрттедиптер боор чүвел, Ак хакай? —деп, аныяк аңчы бистиң четтикпейн айтырган.

— Биеэ шагда мээң адам ашак үш өг бо Кижи-Хем [illegible] олдадыр дээш ыжык хемге ишкээрлеп кээп черлеп чыткан чүве-дир.

Ол чылын аштаңгы час болган. Ынчангаш адыг-хайыракан, кокай-бөрү хем кирип, ивилер кырып чип туруп берген дээр чүве. Чес кончуг чылыг, кургаг турган чүвемдир. Бир-ле хүн аалдың ээ кижилериниң чамдыызы буурлар суруп, бир кезек кижи кара-куштап чорупкаан. Аалда чүгле херээженнер арттааи.

Хүн биче дүъш үези турда, аалче аштаан адыглар кирип келген. Чамдык адыглар аал чоогунда ивилер балып эгелээн. Бир эң улуг даг-иргек өглер чанынга келген. Аалдың кадайлары корткаш, сүге, бижээн туткулап алгаш, бир өгге чыглып олурупканнар. Адыг өгнү каш дескингеш, чаргаш эжикти дүмчүүбиле каш-даа катап ажыды октаан. Кадайлар ыяаар сүге, бижек-даа октаарга, адыг черле тоовааи.

Бир кадай олурган:

— Өршээзин, авыразын, кыстарым, ындыг эвес, тос кыпыскааш, мону оон чалбыыбиле [illegible]! —дээш, адагаш адаанда чыткан дүргүлүг тосту ыяш бажынга быжыглааш, кыпсыптар орта, чалбыыш дээрге кырүнейнип-ле үнген. Адыг бир кирип олурда, ол чалбыышбиле коргудар дээш, өттү адыгның мойнунуң адаа, ийи хол аразын орта тудуптарга, оон семдер дүгү хырт-ле дээн. Өрттенген адыг төрел сигенниг ойну олуртур маңнап ыңай болган. Адыгның чалбыжы сигенге дээр орта ийиги терең кургаг сигеннүг дээш улуг өрт эгелээн чүве-дир. Ол өрт шынап-ла адыгдан—коргунчуг болуп, арга ыяштыг әлдере чааш, аал коданның бодун безин ат кылыр часкан.

Аалда — улуг өрт болганын аңчылар тайга кырындан көрүп каап, чарыларын аңнап [illegible] өрттен арай боорда камгалап алган дээр чүве...— деп, хоочун [illegible].

Миша ону дыңнааш, безин суккуруп каап олурган.

— Аңчы кижи арга-сынга аңгадавас, серемчилелдиг чорууур, аалга ыазатпай эвес — ажылгыр болур. Арга-сынның аң-кужун, ыяш-үнүжүн, дээрп чаа көргениң чарашан сугларын камнаар. Чарым тайгаларының чараш-аңы ыыңнап чаны-даа, ажылы-даа чараш чаагай болур деп хоочуннарның чагыы чер-ле шын чүве, оглум—дээш, Ак Теверек саадаан пөшке барып азып чоруй, чугаазын ынчаар төндүрген:

— Бистиң тожулар бо-ла алды-кишти чараш-аң дижир бис. Шынап-ла бужар чараш аң. Ынчангаш улуг өртекчелиг аң ол. Ам богун ийи исте олчалаар кешинивис—ол чараш-аң.

М. МЕНДҮМЕ.

(Төнчүзү. Эгези № 222, 223, 224 «Шында»).

Ном болгаш номчукчу

БИЧИИЛЕРГЕ СОЛУН

Шүлүк бижип чораан Саая Сосналдаяның «Чагыг» деп шүлүктер, [illegible] үнген бодап кээрге, мында кирип турар чээрби шаа шүлүктер, он ажыг онаннар болгаш тывызыктар болдуунда бичиилерге турачаатыыган. Ынчалзажок чүгле бичиилерге [illegible] биле кижиге сонуургаачыг шүлүктер болуп турар.

Чүге дээрге мында элээн эки аңгы-аңгы чогаалдарда, одуругларда өөредиглиг талалар бар болуп турар. Оон [illegible].

«Солун чурук» деп шүлүк [illegible] идея, чурумал талазы-биле чоок-даа бол, боду тускайлан чараш: эң-не эгезинде бичии уруг сонгаже көре берген, чараш чурумалды оон көрүп кааш, оон магадаан, өөрээн, кайгаан сеткиништиг мында тода чуруп көргүзеринден эрткеш, харын оон чаш психологиязы-биле «ону кым-даа эвес Соок-Ирей чураан» деп бадыткалын шуут-ла ава, ачазындан мынчаар айтырган:

Соок-Ирей дүне манаа
Чоруп турда көрдүнер бе?
Соңгаывыстың шилдеринде
Солун чурук чуруп каапдыр.
— Авай, ачай эй, эй!
Аажок чараш көрүнер даан!

«Соок-Ирей шилге дайгактаашты соңгаңы куду чуңгулапканын», чурук-хыраа эрип каарга, бичии уругнуң хомудаан сеткил-хөөнүн эки илергейлээн:

Ковайымааныг хомудааштың
Хелуйукен көрүп турган.
— Авай, ачай, эй, эй!
Ам катап чуруп бээр бе?

«Кырган-ачам тоолдап орда» деп шүлүкте тоолда маадырлар, болуушкуннар, хуулгаазыннар ынчаар болуп турарын эки бижип турар. Бо улуг хемчээлдиг шүлүкте сюжет, композиция өөр болуп турар. А ук чогаалдың [illegible] чери — кырган-ача тоолдап олурда — радиодан тоомуг чуулду: амгы шагның тоолчургу маадыры Юрий Гагаринниң космоска [illegible] болуп турар. Чамдык одуруглар [illegible] одуруглар ол хевээр арткан.

Чокпак-Сал дээр кырган-
ачам тоолун ыдар
Чожуур чай чок, ылым-
чылым дыңнап ор бис.

А «Чожуур чай чок» деп чүл ол? Бо строфаны:

Чолдак-Сал дээр кырган-
ачам [illegible]
Сонуургааштың ылым-
чылым дыңнап ор бис —

дээн ышкаш кылдыр хоюглапкан болза.

Ол ышкаш мында кырган-ача 60 харлааш «наадым» кылгем дээрге, арай хөөредиг, аппаар. Ону 60 харлааның демдеглеп деп ады «дойлап» даан болза, дүүшкек болур. А бо шүлүкте кол-ла четпес чүве: амгы бистиң совет [illegible] хере кырынга боттанып турар деп [illegible] болуп турар. Шүлүкте кырган-ача авай-ла дашкаар үне берген дээш, а ол [illegible] маадырлары бистиң амгы Совет чуртта бар-дыр [illegible] болза, кончуг чогумчалыг турган хире.

Моңгун-Тайгага хөй-ле чогаалчылар турачаадап шүлүк бижээн. А автор оларныңга көңгүс домейлешпес чараш [illegible].

«Чаптыг ескек Чаа суурнуң» [illegible] ышкаш харап турарын», [illegible] рыын чажа бээрге, оон «Арны чайнап кайгап орарын», «Суурдаи чалгып үнүп турар ыры, хөгжүмнүг оон «Мөгеннен дыңнап орарын»... [illegible].

«Харылзаачы Хартыга» деп [illegible] болур ыттың угаанының, чаражының магадап, чаражымын, көрген, сонуургап көр [illegible].

Чамдык шүлүктеринге автор чурумалдарны чедимчелиг чилеп тып ап келгенин [illegible].

[illegible]

Авторнуң [illegible] болуп турар.

[illegible] ук чыындыда-ла багай эвес чогаалдардан тургустунган, ыяавыла бистиң чаштарга солуп, угаадыглыг болуп турар.

Ч. СЕРЕН-ООЛ.

РАДЖ КАПУР

Оон биле Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарының Ташкентиге болуп турган чедиги [illegible] кинофестивалынга ужуражы берген мен.

— Келбейн баар аргам чок болду — деп, Капур чугаалады. — Ташкентиге болгаш Москвага болгулаан бүгү кинофестивальдарның шуптузунга кирип келген мен. Бо удаада [illegible] «Ынакшылдың ааямы» деп [illegible]. Ук кинода мээң рольдан ойнап турар оглум Риши [illegible] фестивальда [illegible].

— Индий кинода Капурларның ийиги салгалы кирген мындыг бе?

— Үжүг. [illegible] кинематографияның баштайгызынга мээң ачам Притвирадж турган. [illegible]

Сагыш ышкаш чүве кайда боор, ол бүгүнү херек кырынга боттандырары амыр эвес болган. Голливудка азы Европада, [illegible] кинематографияга [illegible] хөй фильмнерни [illegible] турар. [illegible] Азия болгаш Африка чурттарының [illegible] Индий кино [illegible] мелодрама [illegible].

Ходжа Ахмад Аббас, Сатьяджит Рей, Лерман Сен, Шьям Бенегал ышкаш [illegible] алдарлыг кижилери хөй. Олар индийлерниң ёзулуг [illegible], чайтакдарын, ёзулалдарын, кузел-чүткүлүн, культуразын көрүкчүлерге тоогуп турар.

Кинематографист кижи болганымда мен база ол лагерьге хамааржыр мен. Мен чүгле актёр, режиссёр эвес, «Радж Капур-фильмс» деп Бомбей [illegible] продюсер мен. Баштайгы үндүрген фильмим «От». Чээрби ажыг кинофильмнерге тозан хире рольду ойнадым. Чайгылар чүм боор. Кым болуп келген мен, ынчаар артар апаар — реалист болуп, толаргайлаарга, шугумчулекчи реалист.

— Совет кино мастерлеринден силерге кым салдарлыг болганыл?

— Пудовкин. Чүгле бодунуң чогаалдарын [illegible] эвес, [illegible] соруунун күштүг-биле. Оон биле баштай Москвага, дайын соонда, индий кинематографистерниң бирги делегациязынга чораан ужурашкан мен. Оон соонда ол Индияга каш-даа чорду... Ийи чурттуң индий, совет кинолар неделизин-даа организастап, ханкыннаалдыг ажылдап турдувус. Совет режиссёр В. Пронин биле индий режиссёр Х. А. Аббастың кады тургускан баштайгы фильми «Үш далай ындынче аян-чорук». Ам ындыг лентлалар он-он. Чижээлээрге, А. Зрудниниң «Кара-Даг», Л. Файзиевтиң «Ганго кырында хүн», «Алибаба болгаш дөртен [illegible]» деп тоол-фильм... Индий актёрлар совет режиссёрларның ажылдарынга киржип, а бис совет актёрларны база чалап ап турар бис. Мээң эң эргим фильм «Мээң адым клоун». Ында бодум дугайым чугаалап турар мен. Улуг клоун ролюнда бодум, а элээдизин-дээзин — оглум Риши ойнаан. Ол кинога мээң идегеллиг [illegible] берген. Ынаг кижи — совет актриса Елена Рябинкина болган.

Совет, индий кинематографистерниң кады ажылдажылгазы бо хүннерде уламчылавышаан. Мен чурттаганым сөөлгү минуталарынга чедир силерниң оңуувер болуп артар мен.

Г. КРЮК.

Сентябрь 27—Туризмниң делегей хүнү

Бо чылын Туризмниң делегей хүнүн «Хүндүлээчел ээлер болгаш чаагай сеткилдиг аалчылар» деп девиз-биле демдеглеп эртирер. Тайбыңны камгалаарының болгаш улустарның бот-боттарын билчириниң аргазы кылдыр дыштаныылганың бо хевириниң илерези ында көскүзү-биле тодараттынган. 1982 чылда 4 миллион хире совет кижилер даштыкыже аян-чорук кылырлар. Барык-ла 5 миллион хире даштыкы туристер ССРЭ-ге келирлер. Туризмниң хөгжүлдезиниң дугайында СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур.

Ыры-чоннуң сеткили

ССРЭ-ниң 60 чылының бүдүүзүнде [illegible] чораан хөй санныг даштыкы туристер «Ырда — чоннуң сагыш-сеткили сиңген» деп орус үлегер-домактың шынынга аажок бүзүреп турарлар.

Москва болгаш Волгоград, Киев болгаш Иркутск [illegible] ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан урал чуулдун байырлалынче аалчылары чалап турарлар. Концерттерниң программазында — театржыткан көргүзүглер, классиктиг музыка чогаалдары, улустуң амгы ырлары, танцылары бар.

Декабрь айда Москвага [illegible] эртер «Орус кыш» деп фестивальдарның байлак программазы бистиң [illegible] чангыс аай совет культураның бедик идеалдарын, гуманисчи чоруун көскүзү-биле илередип көргүзер. Закавказье республиканың найыралдарынга дүжүт чыылдазының чайгы болган байырлалдары — Тбилисиге — «Тбилисоба», Ереванга — «Чоннуң медээлери», Минскиге — «Белоруссия [illegible]» деп аттыг болуп эртер болгаш [illegible] найырга каттыжа бээр.

Б. ГРОМОВ.

Москва.

Эрги шагның ёзузу-биле

Бурунгу Новгородтуң хевирин ында тудуп турар туристчи төп катап көргүзүп турар. Ону хүнүн-не үш муң хире кижи көрүп болур. Ол дээрге, эрги хевириниң [illegible] туткан гостиницаларның, кафелерниң, бассейннерниң бүдүн комплекизи-дир. Туристер шакактыг, азы тергелиг кош кан үш аът-биле селгүүстеп, орус чунар-бажыңга буска кактырып ап болурлар.

Бурунгу тудугларны туристер калбаа-биле ажыглап турар. Знаменск хурээзиниң бажыңы концерт залы апарган. Чаарты, эде кылганының соонда эрги Юрьев монастырының палаталарынга чурулга болгаш каасталга урал чуулдунуң делгелгелери салдынар.

В. ЧЕРНЯЕВ.

Новгород.

Днепрлеп-даа, Дунайлап-даа

Украин хемчиириниң эгелеп кааи туристи маршрузу Европаның ийи улуг хемин «каттыштырып» турар. Киевтен Одесса чедир Днепр хемнеп чоруткаш, оон соонда далайны кешкеш, «Николай Добролюбов» теплоход аян-чорук кылырынга ыңак кижилерни Дунай хемде болгар порт-хоорай Русеге чедирип каар.

К. СТЕЛЬМАТОВ.

Киев.

Тбилисиде турисчилерниң «Ваке» деп гостиницазы.

А. РУХАДЗЕНИҢ фотозу.

ПУШКИННИ ОЛ КӨРГЕН

Ол чурукта тыттырар хөлүн [illegible] «Пушкинге хереэ чок чүве ышкаш» деп санаар чораан. [illegible] чорааш дөргүл-төрели ону ыдал-ла тыттырар [illegible] турган.

XIX вектиң 70 чылдар үезинде тырттырган ол чурук Москвада А. С. Пушкинниң [illegible] тыттынып тыңар. Оон артынга [illegible] бижип каан: «Бо кижи-ла Феврония Ивановна Билановна-Сидорова дыр». Агриппина Васильевна Билановна-Сидорова ат салган. Ол [illegible] Феврония [illegible] дир. Ол фото чуруу А. С. Пушкинниң [illegible] хереглеп турар.

Феврония Ивановна Билановна [illegible] бир-ле дугаар Пушкинге ынкурашканын [illegible] кижилеринге, төрээндеринге соонда саптып чугаалаан. Аныяк эрни көрүп кааш, [illegible] берген. Ол ону [illegible] каан: «Мендең корт па, багай чүве черле болбас!» —дээн. Ол үеде Феврония Билановна аныяк-даа, чараш-даа угаангыр-сагынгыр-даа турган. Шүлүкчү [illegible] азырап тудуп турар [illegible] Василий Львович Пушкиннерниң — Билановтарның өг-бүлезинге уругуну баар апарган. Ары чигирин олар эки хайындырып билир турган, ынчангаш Пушкин ону ижер дээш кээр. Феврония Ивановна ону Пушкинге [illegible] байдалга баар турган.

Оон адазы Иван Степанович [illegible] болган [illegible] А. С. Пушкин-биле ол 1820 чылдарда [illegible] турган. Иван Степановичтиң Феврониядан ашкыы Василий, Степан, Федор, Николай, Евдокия болгаш Татьяна дээш уруглары база бар. [illegible] Пушкин билир турган. Федор шүлүкчүге дузалажып ажылдап турган. Улуг шүлүкчү Федорның [illegible] чораан. А Билановтар [illegible] турганнар. [illegible] ол база-ла уругларга ырлап бээр турган. Оон [illegible] ол уругларга тоолдар ыдып боор, [illegible] «Мен Пушкин [illegible]» [illegible].

Феврония [illegible] болза, [illegible] «Казанга тургузуну» деп номну номчуп турганнар... [illegible].

Феврония Ивановна [illegible] А. С. Пушкинниң [illegible] А. С. Пушкинниң [illegible] 1900 чылдың декабрь 23-те [illegible].

«БАШТАЙГЫ ХАРААЧЫГАЙ»

«Чуваш лирика» деп чыындыны номга 1967 чылда бижиттинген «Суурда» деп шүлүк кирип келген.

Кедээ суурда ыржым-
шыпшык,
[illegible]
Көңгүс дүне ыт-даа ээрбес...

Ук шүлүктү ынчаар эгелээн, муңгак хөөнүг. Ол шүлүктү эң-не баштай Ка[illegible] «Хыпар» [illegible] деп демократтыг чуваш солунга парлаан. Оон адаанда «Васся Анисси» орустан болза «Анисия Васильева» деп ат бар болган. Баштайгы херээжен чуваш шүлүкчү Анисия Васильевна Княгинина (1893—1975) ындыг ат-биле чуваш чечен чогаалга көстүп келген. Оон соонда удаваанда он дөрт харлыг шүлүкчүнүң ийи шүлүү база ол-ла солунга үнүп келген.

Чувашияның улустуң шүлүкчүзү С. Шавлы Княгининаны чуваш поэзияның «баштайгы хараачыгайы» деп [illegible].

«Хыпар» солунуң үжелиг [illegible] херүп каан. Чээрби чыл мурнуңда редакцияның архивинден [illegible] К. Петров Васся Анисинниң парлаттынмаан шүлүктерин тып алган. Ол шүлүктер совет үеде бижиттинген болгаш чуваш дылда үнген «Боттанган күзел» болгаш «Чырык сылдыс үнүп келди» деп чыындыларда кирген. Оон шүлүктери орус дылда база парлаттынып турар.

Анисия Васильевна үжеп чыл иштинде башкылап келген. Чептүг дыштаныр үнгеш, ол Ульянов областың Димитровград хоорайга чурттай берген, чаа шүлүктер, шүлүглелдер, чечен чугаалар, [illegible] бижип эгелээн.

Анисия Васильевна Димитровградтың Морис Торес кудумчузунуң № 2 «а» бажыңынга он ийи чыл иштинде чурттап келген. Чооңта чаа ол бажыңда мемориалдыг самбыра аскан.

КАСПАРОВ МАРГЫЛДААНЫ УЛАМЧЫЛААР

Шахматчыларның Москвада болуп турар [illegible] маргылдаазының [illegible] хамаан чокка Каспаров делегейге бирги чер дээш маргылдааны үргүлчүлээр эргени чедип алган. Сентябрь 9-та ол Родригести тиилээш, 9 санныг апарган.

Гарри Каспаровтуң хары — 19, ол эң аныяк делегей гроссмейстери. Каспаров — Азербайджанның даштыкы дылдарның педагогика институдунуң студентизи, англи дылды өөренип турар.

[illegible] деп чүве амдызында билдинмейн турар. Ол дээш хары угда беш кирикчи демисежип турар. Ийи азы үш [illegible] «хостуг» черни ээлеп апаар, ынчап баар болза, олар боттарының [illegible] ужурлуг.

Сөөлгү салыгда Каспаров Белямирович-биле ужуражып, кара тала-биле ойнаар. Ийиги чериниң салым-чолу азы ону улежири Андерссон — Таль, Родригес — Гереса, Георгиу — Белявский болгаш Сакс — Геллер оларның ойнааларындан хамааржыр.

В. БАБКИН,
СЭТА-ның корр.

ООН ЭГЕЛЭЭН

Алексей Пешковтуң эң баштай бижээни «Макар Чудра» деп чечен чугаазын парлаан «Кавказ» солунчуун фотоко[illegible] Грузияда [illegible] ган Горький хүннериниң киржикчилеринге [illegible] белек кылдыр тывыскан. Ол [illegible] бээр 90 чыл болганынга хүннерин тураскааткан. Чечен чогаал талазы-биле Грузия төрээн чери апарганын Горький боду каш-даа катап сактып чораан.

Сураглыг эртемденнер, чогаалчылар Горький хүннеринге киржип турарлар.

РАДИСТ

Сагылы аэропортуң ажылы-биле таныжар дээш чеде бердим. Ында радиостанция ажылдакчызы Чигжит Ооржак бодунуң ажыл-херээн мени сонуургатты.

Бо хүннерде Сагылы—Хандагайты—Кызыл аразынга пассажирлерни аргыжары көвүдээн. Оларны Л-140 дээр чаа самолёт [illegible] хандырып турар. Эрткен айларда дыка хөй пассажирлерни агаар транспорту-биле [illegible].

Чигжит Ооржак — дуржулгалыг радист. Ол маңаа он ажыг чыл ажылдаан. Ажылга [illegible] чоруу, [illegible] ажы-чаны дээш ону кады ажылдап турар эш-өөрү хүндүлээр. Дуржулгалыг радист радио харылзаазынга [illegible] болдурып кээрде. Радиоаппаратураны ол конгуг эки билир.

Д. ООРЖАК.

Өвүр район.

КАЗЫРГЫ

ГРОДНО. Черде [illegible] сезен метр казыргы Гродно областа Новогруд районну таварып эрткен. Оод оруунга турган ыяш болгаш бажыңнар [illegible] артпаан.

Ол үеде «Коммунар» колхозтуң тараа кезиин комбайнеры [illegible] суурже чалып орган. Оларның ийизин көдүрүп алгаш, агаарже тыртыктап үндүр берген. Оон чүс метр хире ыраткаш, аңдара октапкаш барган. Кабинага орган комбайнерлер Н. Силко биле Г. Левкевичиңи өрү маңнажып келгеш, дембиле уштуп алган. Оларда бертик-бежел чок болган.

Казыргы оон чээрби километрни эрткеш, Неман хемниң элээн хөй суун база тээрже бөөлдеп үндүр берген. Ол Калибоннуң шыргай аргазынче кирген соонда, күжү төнген.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Оттурукчу». 9.30 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 10.30 — «Кадыкшыл». Эртемненнерелдиг программа. 11.15 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 11.45 — «Кодээниң шагы». 12.45 — «Музыка киноскузу». 13.15 — «Бөгүн — машина кылыкчыларның хүнү». Дамчыдылгага прибор, автоматчыдылга болгаш башкарылга системаларының тудуушкунунуң министри М. С. Шкабардия киржир. 13.30 — «Бистиң байырлывысты хүлээп алыңар». Машина тудукчуларынга концерт. 14.15 — М. Горький — «Егор Булычёв болгаш өскелер-даа». Курупениң Евг. Вахтангов аттыг Курупениң үлегерлиг театрының фильм-шиизи. 16.45 — Аар атлетика [illegible]. Югославиядан дамчыдылга. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтёр» — «Динамо» (Минск). 2-ги кезээ. Донецкиден дамчыдар. 19.20 — «Кино аян-чоруктары». [illegible] Дамчыдылгазы Ю. А. Сенкевич чорудар. 20.20 — «Авамче куску орук». Уран-чечен [illegible] баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — Омскиниң телевидениезиниң программазы. 22.30—23.00 — Аар атлетика делегей болгаш Европа чемпионады. Югославиядан дамчыдылга.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Тоолдуң аалчылары». «Салтан хаан дугайында тоол». 16.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.00 — «Дээрги мындаагыларның [illegible]». [illegible] серия уран-чечен фильм. 5-ки серия. 18.15 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң доңчу намдарывыс». 19-ку фильм. —«1965-ки чыл». 19.15 — Бистиң корреспонденттеривистиң чугаалары. 19.45 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.00 — Мяччилиг хоккейге ССРЭ кубогу дээш маргылдаа. «Зоркий» — «Динамо» (Москва). 2-ги кезээ. «[illegible]» телефильмни тен дамчыдар. 20.45 — «Д. Шостаковичиниң үш прелюдиязы». [illegible] концерт. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.00 — «Чазагдыг орук». Уран-чечен фильм.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге хар холумактыг чаъстаар. Мурнуу-барыын [illegible] кыйныг хаттын күжү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 2 градус чылыгдан 3 градус соор, чамдык черлерге 5—10 градус соор.

Хүндүс агаарның температуразы 10—15 градус чылыг, чамдык районнарга 0—5 градус чылыг.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Мурнуу-барыын [illegible] дүргени 7—12 метр. Дүне 0—2 градус соок. Хүндүс агаарның температуразы 11—12 градус [illegible].

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Полковник Шалыгинниң мандашкыны» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чыындызы» 9.20, «Силерниң-биле кады артар мен» 10.40, 12.10, 13.40, 15.10, «Голливудта мексикан кижи» 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кино чыындызы» 10.00, «Байырлыг» деп чугаалап шывавас мен» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мээң чаш назынымның чалгыннары» 17.00, «Эки» 19.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьяттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, [illegible] 1-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, [illegible] килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедирбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрериниң, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01273.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 226 (12016) | 1982 чылдың сентябрь 27, понедельник | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

Л. И. Брежневтиң Азербайджанның УАЧД-ге чорааны

Сентябрь 25-те эш Л. И. Брежнев Азербайджанның Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде «Кодээ ажыл-агыйы» павильонга чораан.

Республиканың кодээ ажыл-агыйының сураглыг кижилери Леонид Ильичини чылыг уткааннар. Ногаажы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады К. Гасанова байыр чедиришкинниң өөрүшкүлүг сөстерин сөглээн.

Делгелгениң көргүзүглери республиканың кодээ ажыл-агыйының хөгжүлдезин тодаргай көргүзүп турар. Беседа үезинде эш Л. И. Брежневтиң айтырыгларынга харыылавышаан, бүдүрүлгениң мурнакчылары чер ажыглаарының болгаш малчыннарның чедиишкиннериниң дугайын чугаалап берген. Хөвең, виноград болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өске-даа адырлары шапкын темпилиг хөгжүп турар.

Анаа хамаарыштыр эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның май Пленуму өөрүлдениң интенсивтиг факторларынче шилчиириинге шыңгыы айыткан деп сагындырган. Ону чедип алырда агрономия эртеми-биле харылзааны быжыглаары, кодээ ажыл-агый техниказын улам бүдүрүкчүлүг ажыглаары, бүгү улустуң байлаа — черни ээзүлүг ээ ёзу-биле, бодалдыг таарыштыр ажыглаары эргежок чугула деп, ол демдеглээн.

Күрүне даалгаларындан ушчок бедиди алган 60 чылдың социалистиг хүлээлгелери тараа, ногаа, бахчи культураларын бүдүрериниң болгаш мал бүрүзү чыырының талазы-биле күүсеттинген деп, эш Г. А. Алиев чугаалаан. Хөвеңчилер, виноградчылар эртеп чылдың рекордун түңнелдерин ажырар дээш туржуп турар. Ол күш-ажылчы чедиишкиннер — ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааттынган.

Л. И. Брежнев-биле «Шельф-2» өрумнээр тургузутта болгаш УАЧД-ге ужуражылышкыннар үезинде ажылчыннар болгаш колхозчулар, инженерлер болгаш партия ажылдакчылары күш-ажылдың кижилери дээш кичээнгей болгаш сагыш салыышкын, бүгү делегейге тайбыңны камгалап арттырары дээш ленинчи даштыкы политиканы чайгылыш чок чорудуп турары дээш СЭКП Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга өөрүп четтиришкинниң сөстерин илередип турган.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БЕДИК ШАҢНАЛЫ

Азербайджан ССР-ге Ленин орденни тыпсырынга тураскааткан Бакуга байырлыг хурал

БАКУ. (СЭТА-ның тускай корр. А. Беликов, К. Иванов). Үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер талазы-биле оңгу беш чылда республиканың ажылчы чоннарының улуг чедиишкиннери дээш шаңнаткан Азербайджан ССР-ге Ленин орденни тыпсырынга тураскааткан Азербайджанның Компартиязының ТК-зының болгаш республиканың Дээди Совединиң байырлыг хуралы Ленин аттыг Ордуга сентябрь 26-да болган.

Азербайджанның Компартиязының ТК-зының кежигүннери, Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, партия, совет болгаш хөй-нийти организацияларының удуртукчулары, партияның хоочуннары, үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның мурнакчылары, эртем болгаш культураның ажылдакчылары байырлыг хуралга чыылган.

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневти байырлыг хуралдың киржикчилери диммиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле бут кырынга тура уткаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Г. А. Алиев байырлыг хуралды ажыттынаан, эш Леонид Ильич Брежневке чүректиң ханызындан изиг байырны чедирген. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының, совет кижилерниң интернационализминиң болгаш аңы-дүмаа чорууннуң улуг байырлалының бүдүүзүнде эш Л. И. Брежневтиң биске чедип келгени — республиканың бүгү кижилеринге бедик алдар болгаш улуг өөрүшкү-дүр деп, ол чугаалаан.

Хуралдың хүндүлүг президиумунга эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозун бир үн-биле соңгаан.

Эш Л. И. Брежневке сөс берген. Бүгү кижилер туруп келгеш, диммиттиг адыш часкаашкыны-биле Леонид Ильичиге изиг байырны чедирген.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эш Алиев!

Эргим эштер!

Бөгүн мен Төрээн чурттуң дээди шаңналы — Ленин орденни силерниң республикаңарга тыпсыр үлүгдүг болдум. Оңгу беш чылдың үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер талазы-биле улуг чедиишкиннери дээш ол шаңналды республиканы тывыскан билдингир болгай.

Ам Азербайджан ССР-ниң туугунга Октябрь Революциязының болгаш Улустарның Найыралы орденнер-биле кады үш Ленин ордени чайынналып апаар. Ол болза азербайджан улустуң күш-ажылчы маадырлыг чорудугун, [illegible] алум чок ленинчи херекке шынчы чорууну чайынналчак херечизи-дир.

Азербайджанның хөй-хөй алдарлыг ажыл-херектериниң аразында сөөлгү чурттуң экономиказынга салыышкынның улам улгадып турарын демдеглексеп тур мен. Республика чыл санында-ла экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң күрүне пландарын, бедеткен социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседип, нийтилел бүдүрүлгезиниң хемчээлин улгаттырып турар. Ол бүгүнү СЭКП-ның XXVI съездинге бедик-биле үеэ дээп билдингир болгай.

Эрткен беш чыл планы үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый талазы-биле дөрт чыл болгаш ийи-чартык ай иштинде күүсеттинген. Бо адырлар талазы-биле 1981 чылдың пландары хуусаадан эрте күүсеттинген. Электри энергезин, нефть болбаазырадырын, машина тудуун кунунун, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң талазы-биле чугула түдүглер чогуур хуусаалары дужааттынган. Амгы — 1982 чылда база-ла силерниң ажыл-херектериңер чедиишкиннир чоруп турар.

Республиканың ажылчы чоннары чурттуң Аъш-чем программазын күүседир дээш дыка хөй ажылды кылып турар. Олар эрткен чылда күрүнеге бир миллион ажыг тонна хлопок, бир миллион 600 муң тонна ажыг виноградты, 640 муң тонна ажыг ногааны дужааган.

Азербайджан эвилелдешкен республикаларның аразында бир дугаарында күрүнеге тараа садарының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин база катап күүседипкениң сеткилдиң ханызындан демдеглексеп каап тур мен. Ынчангаш партияның Төп Комитединиң болгаш чазактың ол күш-ажылчы улуг тиилелге дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин хүлээп ап көрүңер, эргим эштер.

Ол чедиишкиннерниң үндезини чүдел? Азербайджанның Компартиязының Төп Комитеди, [illegible] Гейдар Алиевич Алиевтиң баштаткан ооң Политбюрозунуң партияның шугумун чайгылыш чокка, боттуу-биле амыдыралга боттандырып турары-дыр. Партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының, кодээ ажыл-агый органнарының салыышкан сорулгаларны чедип алыр дээш [illegible] тургустунган.

Олар ажылчы чоннарны бүгү адырлар болгаш көргүзүглер талазы-биле [illegible] күүседиири дээш демиселге көдүрүп шыдаан, кадрларны даандыпган ажыл-херек дээш бедик харыысалгалыг болуруунуң ёзузунга кижизидип турар. Экономиканың хөгжүлдезиниң сорулгалары бүдүрүлгениң ажыктыг чорууң улам бедидеринге, эртем-техниктиг демилгелиг ажыл-агыйның удуртурунуң стилин болгаш аргаларын экижидеринге үндезилээш, [illegible] шиитпирлеттинип турар.

Ол дээрге, херекти шын болгаш ажыл-херекке чогаадыкчы ёзу-биле [illegible] шүгүмчүлелди болгаш бот шүгүмчүлелди шын чорударының [illegible]. Күрүнениң контролю болгаш хыналдазы, сагылга-чурум болгаш организастыг чорук, күш-ажылчы коллективтерниң демилгезин [illegible], кадрлар-биле ажылды үргүлчү сайзырадыры, бедик негелделиг болур чорук кайы хире чугула дээрзин силерниң [illegible] жулганар база катап бадыткап турар-дыр.

Республикада ажыл-херекчи чорук, кадык мораль-политиктиг байдал, улустарның интернационализминиң болгаш аңы-дүмаа чорууну байдалы бедик деңнелде бооп турарын бистер сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис.

Дөрт чыл мурнунда мен Бакуга чүве чугаалап тургаш, чамдык саналдарны болгаш сүмелерни кылган кижи мен. Ынчан продукцияның шынарының дугайын, амыдырал чаңдырылгазының талазы-биле четпестерниң дугайын, күш-ажылчы курлавырларны эки ажыглаарының дугайында чугаа боор турганың билир мен. Республиканың партия организациязы ол шүгүмчүлелдер чогуур түңнелдерни кылып, амдызында айтырыгларны шуптузун үзе шиитпирлекээн-даа болза, чамдык участоктарда байдалды экижидип алганын бөгүн сагыш-сеткилдиң ханызындан демдеглексеп тур мен.

Шүгүмчүлелге ажыл-херек-биле харыылаары дээрге, бедик партийжи харыысалгалыг болур чорукту көргүзери, партияның болгаш улустуң мурнунга боттарының хүлээлгелерин шын билириниң бадыткалы-дыр.

Ынчангаш бо ужуражылышкынны база катап ажыглааш, улам кызымаккайы-биле шиитпирлээр ужурлуг чамдык айтырыгларже силерниң кичээнгейиңерни утландырар бодап тур мен.

Азербайджан — чуртта хоочун нефть берикчизи. Ону тыварының аажок улуг дуржулгазын ол мооннеп алган, ону ам өске черлерде база ажыглап турар. Ынчангаш республика чылда-ла 14 миллион тонна нефтини амгы үеде берип турар. Ооң үштүң бирин ол Каспий далайның дүвүнден тып турар.

Ынчалзажок сөөлгү чылдарда нефть тывыжын кудулаарынче утландырып [illegible] илерепкелген. Ажылдың байдалы [illegible] нарыыдаан болбайн аап. Улам улуг терепнерже хаңылап кирер, далайже ыраар чоруур ужурлуг апарган. Ол болза техниктиг болгаш организастыг чаа шиитпирлээшкиннерни негеп турар. Ынчалза-даа Азербайджанның алдарлыг чааргылычы чанчылдарлыг нефтичилери ону шыдаар деп бодап тур мен. Нефть тывыжын чүгле доктаамал чыдарынын эвес, харын ооң немежириниң сорулгаларын база шиитпирлеп болур болгаш шиитпирлээр апаар.

Амгы үеде чурттуң энергетика программазын ажылдап кылыры доостур чоокшулаан. Бүгү республикаларның, ооң иштинде Азербайджанның энергетиказын быжыглаарынга чаа кужениишкиннер негеттинер. Анаа нефть, газ тывар болгаш нефть ажылдап кылыр үлетпүрүң техниктиг эде чепсеглээри, чаа энергетиктиг [illegible] ажыглаары [illegible] энергия курлавырларын камгаларының эң шиңгиң чуруму кирер. Моон-биле холбаштыр Азербайджанның болгаш Шамориң электростанцияларын, а [illegible] нефтини далайдан тыварының терең сугта турум заводун чогуур үезинде дериш тургузары онза чугула.

Нийтизи-биле силерниң республикаңарның партия организациялары улус ажыл-агый пландарының күүседилгезин дээш контрольду күштелдирген-дир. Ынчалза-даа чуртталга тудуунда ол контрольдуң ажыктыы ам-даа четпес-тир. Школалар, уруглар садтары, социал ужур-дузалыг өске-даа объектилер чогуур үезинде ажыглалга кирбес чоруктар хаая эвес. Ол объектилерниң тудугларының шынары база ындыг-ла бедик эвес. Бо дээрге, эштер, чурум эвес-тир. Кижилерниң херегдели биске кезээде мурнуу одуругта турар ужурлуг.

Ол ышкаш чуртталга шөлүн хуваарын эң шыңгыызы-биле көөрү эргежок чугула. Бо айтырыг талазы-биле хөй хомудалдар, ооң иштинде Азербайджандан база ТК-га кээп турар. Хосталган квартираларга чурттакчыларны киирериниң доктааттынган чурумун хажыдып турган таварылгаларга партийжи принципиалдыг үнелелди бергеш, партияның Баку хоорукомы шын кылган-дыр.

Мындыг айтырыг база бичии эвес ужур-дузалыг. Республиканың улус ажыл-агыйының продукциязы чыл бүрү чайгылыш чок өзүп турда, эътти, сүттү, чуурганы болгаш аъш-чемниң өске-даа продуктуларын бүдүрериниң көвүдедириниң аргалары ам-даа четпес ажыглаттынып турар. Курлавырлар — мал ажылын [illegible] мал чеми бүдүрерин эде тургузарында. Азербайджанның кодээ ажыл-агый ажылдакчылары, чоннуң картофельге херегдели долузу-биле хандырар дээш, ону бүдүрерин боттуу көвүделип шыдаар.

Бо чыл агаар-бойдус байдалдары-биле Закавказьеге болгаш чуртка шиитпан-биле чиик эвес болган. Кодээниң ажыл-ишчилери, бистиң бүгү улузувус дужут дээш шынныы демиселди чорудуп турар. Өстүрүп алган тараа, ногаалар, фруктулар, картофельдиң килограмм бүрүзүн камгалап алыры, хову-шөлдерниң бүгү продукциязын херегленикчиге чедирери чугула. Ол дугайында бүгү партия, совет, ажыл-агый организацияларын сагыш салыр ужурлуг.

Маңаа, Бакуга тура, Каспий эриктериниң, а ол ышкаш Азербайджанның өске-даа районнарының кижилерниң кадыын быжыглаарынга эң байлак аргаларының дугайында каш сөс чугаалавайн барып шыдавас мен. Магалыг Каспий далай, мурнуу чүктүң хүнү, Азербайджанның даглары болгаш шыпааларн боттарынче [illegible] эмнелгеже [illegible] ужурлуг.

Ол аргаларны өөренип көөр талазы-биле [illegible] республиканың Компартиязының ТК-зы көдүрген билир мен. Бо херекти чогууру-биле калбартса, бүгү-эвилел ужур-дузалыг база бир мурнуу курорт зоназын тургузаар дугайын бодаза эки. Маңаа ВЦСПС-даа, ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозу-даа киришсе эки боор.

Бүдүрүлге, күрүне, партия сагылга-чурумунуң чугула ужур-дузазының дугайында бис чаңгыс эвес удаа чугаалажып келген бис. Бөгүн мөзү-шынар сагылга-чурумунуң дугайында онзалап чугаалаксаан мен. Чүге дизе социалистиг моральга удур чүүлдер-биле демисел, кижилерни кижизидерин экижидер талазы-биле харын Азербайджанда сөөлгү үеде эвээш эвес кылган, эки дуржулга мооннеттинген.

Социалистиг нийтилелдиң мөзү-шынар үндезиннери кижиге хүндүткелге болгаш бүдүрелге тургустунган. Ынчалза-даа ол бүдүрелде нийтилелге хоралыг [illegible] ажыглаар, хууда топтуг эвес чорукту болдуруп, [illegible] харын-даа күрүне мегелээриниң оруунче — карак чаар, хээлилеңир, социалистиг өнчү самчыгдаар чорукттарның оруунче кирип турар кижилерниң ам-даа бары чажыт эвес болгай.

Бистиң моралывысты, бистиң совет хоойлуларывысты хажыдар кижилерге удур шылажыр арга чок байдалды бистиң нийтилеливистиң бүгү амыдыралынга тургузар ужурлуг бис. Нийтилелдиң моралын болгаш эгелерин сагыры совет кижи бүрүзүнүң чайгаар херегдели, үреп болбас хоойлузу болур ужурлуг. Ол дээрге кижизидилге ажылының бир кол сорулгазы. Ол база-ла партия болгаш Советтер организацияларының, профэвилелдерниң, комсомолдуң, парлалганың, телевидение болгаш радионуң чугула ажылы ол.

Ам-даа ыракта долузу-биле ажыглаттынмайн турар биче эвес кижизидикчи күш уран чүүл, ооң иштинде кино болгаш театр болур. Кино уран чүүлүнүң, театрның, литератураның нийтилел амыдыралынче ындыг дайынчы ёзу-биле ханылап кириишкинниң эки үлегер-чижектери Азербайджанда бар-дыр. Бистиң бурунгаар шимчээшкинивиске шаптыктап турар чүүлдерге удур идепкейлиг демиселди бүгү угланыышкыннар-биле чорудары чугула.

Эштер, амгы үеде партияда отчёт-соңгулдалыг кампания эгелээн. Ол кампания силерниң республиканарга-даа, бүгү чуртка-даа ажыл-ишчи болгаш тодаргай, чедип алган чүүлдерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле үнелээшкин, партияның болгаш чоннуң күжүн бистиң мурнувуста улуг сорулгаларны шиитпирлээринче мобилизастаарының байдалынга эрткен турзун деп күзээр-дир мен.

Бир эвес отчёт-соңгулдалыг кампания ындыг байдалга эртер болза — а ол ындыг болур дээрзинге бүзүрээр-даа мен, — беш чылдың оналдаларын күүседир, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур ооң төлептиг уткуур дээш демиселге ол чаа улуг идиг бээр.

Эштер! Үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый продукциязын көвүдедиринге бистиң чуртувустуң бүгү республикалары ышкаш, Азербайджанның ажылчы чоннарының чедиишкиннери — ол дээрге чоннуң амыдыралын чайгылыш чокка экижидер талазы-биле партияның пландарын, бистиң коммунистиг тургузуушкунуң пландарын боттандырарынга эки салыышкын болуп турар. Ооң-биле кады ол дээрге — делегейге бистиң Төрээн чуртувустуң күжүзүн улам быжыглааны, [illegible] ортуунуң айыылындан кижи төрелгетенни чайладыр дээш бистиң демиселивиске, чер кырынга быжыг тайбыңны дээш демиселге деткимче болур.

Сөөлгү үеде даштыкы политиканың айтырыгларының талазы-биле чаңгыс эвес удаа чугаалап келген мен. Сөөлгү чугааны — Индияның Премьер-министри дээрги Индира Гандиниң Москвага кээп чорааны-биле холбаштыр чугаалаан болгай мен. Ынчангаш ам чүгле чамдык чүүлдерге доктаап көрейн.

Москвага дээди деңнелге болуп эрткен совет-индий чугаалажылышкыннар биске чүректиң ханызындан сеткил ханыышкынын болдурган дээрзин хамыктың мурнунда чугаалаксадым. ССРЭ биле Индияның аразында найыралы болгаш кады ажылдажылга быжыг үндезинге даянып турар болгаш эки перспективалардыг болуп турарын ол чугаалажылышкыннар база катап бадыткаан. Үк кады ажылдажылганы хөгжүдеринге чаа базымнар кылдынган.

Делегей байдалының кол айтырыгларының, ылангыя тайбыңны камгалаары, делегейниң чаа дайынның чайладырынга хамаарышкан айтырыглар талазы-биле боттарының болдалдары дүгжүп азы чоокшулажып турары ийи тала база катап демдеглээр аргалыг болган.

Делегей байдалын чогумчалыг болдурарынга идиг берип турар каза-даа каттышпазының шимчээшкининиң чугула фактору болуп турарын, ол шимчээшкинге Индияның ролюн үнелеп көрүп турарывысты Индияның Премьер-министри-биле чугаалажылышкыннар үезинде бис база катап илергейлээн бис.

Колониалдыг азы чартык колониалдыг дарлалдан хосталаш хамаарыштыр [illegible] болгаш депшилгениң оруунче кирген күрүнелерниң делегей херектеринге ролюн бедидери дээш Совет Эвилели туржуп турар. Ол чурттарның политиказы делегей байдалынга таарымчалыг салдарны чедирип болур дээрзинге бүзүреллиг бис.

Чогум-на ынчангаш социалистиг өске-даа чурттар ышкаш, Совет Эвилели — тайбың кады ажылдажылганы быжыглаарының, Азия, Африка, Латин Америка чурттарының чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаарының, Африканың чаңгыс эвииниң организациязы, Араб чурттарның Лигазы болгаш оларның өске-даа организацияларының ат-алдарын болгаш ажыктыг чорууп бедиделиниң илдеңкейлиг таламчызы болуп турар.

Ооң-биле чергелештир неоколониализмды политикалыг империализм—хосталган чурттарның чаңгыс эвииниң делегей удурланыкчызы болуп турар-дыр. Араб чурттарның аразында [illegible] хаңылалдыр, Африканың чаңгыс эвииниң организациязының ат-алдарын болгаш салдарын кошкадыр дээш империалистерниң бүгү-ле чүүлдерин кылып турары таварылга эвес, олар Америк күрүнелер организациязын барын талазы күрүнелерниң колониализмын болуп тогунар чорууну эрге-ажыынга ажыглаарын оралдажып турар. Ону Мурнуу Атлантикага чоокта чааты болууушкуннар тодаргай көргүскен.

Совет Эвилели делегейниң дүшкүүрлүг чорууну чавырылдырарын хөй чылдар, харын-даа оң-оң чылдар иштинде чедип ап келген. Чавырлыышкын — ол дээрге калбак билиишкин-дир. Ол дээрге хамыктың мурнунда — күрүнелерниң болгаш оларның удуртукчуларының дайын белеткеллеринче болгаш өске күрүнелерге өжээнешкек чорукче угланган нийти туружу эвес, а харын тайбың кады ажылдажылгаже угланган чорук-дур. Ол дээрге — чурттар аразында, улустар аразында чогумчалыг харылзаалар, делегей эргелериниң нормаларын ак сеткилдиг-биле сагыыры, чурт бүрүзүнүң тускай догуннаашкынын хүндүлээри, бот-боттарының иштики херектеринге холгаарлашпазы-дыр.

Адак сөөлүнде ол дээрге — делегейниң шыва алган боо-чепсектерин эңдере бүдүрериң соксадырынга боттуг ажыл-херектер-биле дузалаары дээш доктаамал чүткүл, чептүг болгаш кайы-кайызындан үнүп турар эгелээшкиннерге дүүштүр бот-боттарынга бүзүрешилгезин чоорту быжыглаарының үндезининге айыыл чок чорукту быжыглаарынче чүткүл-дүр.

Чавырлыышкынны бис ынчаар билип турар бис, ындыг чавырлыышкынче бис чүткүп турар бис. Херек кырында чугаа болза кижи төрелгетенге тайбың келир үениң хандырарының дугайында чорул турар.

Чавырлыышкын дээрге кандыг-бир географтыг зонаның, делегейниң кайы-бир кезээниң онзагай чүүлү болур азы боол болур деп санавайн турар бис. Ынчаарга төөгү талазы-биле чамдык чылдагааннарның хоранны-биле бир кезек девискээрлерде ол өскелериниң артык, чиңзээлдээрге, Европада, [illegible] болза ол өске херек-тир. Ону быжыглаарының аргалары кайда-даа бар болгаш оларны илдеңкейлиг ажыглаары эргежок чугула.

Американың Каттышкан Штаттары-биле харылзааларны таарымчалыг болдурарынче, стратегтиг, ол ышкаш ортумак-даа ыраакшылдың ядролуг чепсээ кызыгаарлаар болгаш кызырарының айтырыының талазы-биле чептүг, бот-боттарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар дүгүржүлгелерни чедип алыр талазы-биле бистиң чүткүлүвүстүң дугайын маңаа мен чугаалавас мен, оларның дугайын силер эки билир силер.

Азия дугайын чугаалаар болза, ССРЭ биле Кыдат Улус Республиканың аразында харылзааларны бот-боттарын хүндүлээшкинниң, бот-боттарынга ажыктыының, биргээр чугаалаарга, чөптүг угаан-сарыылдың үндезининге таарыштыр шиитпирлээри, чоорту экижидери, эң чугула херек деп санап болур ийик. Азияның чамдык чурттары-биле бистиң аравыста тургустунган найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларынга немештир ол чорук Азияга, харын бүгү делегейге-даа тайбыңның болгаш быжыг турушттуң үндезининиң быжыглаарынга эки салыышкын болур ийик.

Европага чавырлыышкынның быжыглаарының талазы-биле чоокку эң боттуг базым болза, бистиң бодалывыс-биле 35 күрүнелерниң Мадрид ужуражылышкынның чедиишкиниг доозары болгаш чавырлыышкын талазы-биле Европа конференциязының оруктарында шаптараазыннарны арыглаары болур ийик. Маңаа хамаарыштыр Европада нейтралдыг база каттышпаан күрүнелерниң Мадрид ужуражылышкынында боттуг турушттуг, тайбыңга ынак ролюн айтыры чугула. Ол херекке оларның моон соңгаарты чедиишкиннерин күзеп кааары күзенчиг. Европага чавырлыышкынның улам быжыглаары ооң үре-түңнелдерин европейжилер улам чедиишкиниг ажыглаар, улустарның практиктиг амыдыралынче бүгү дипке хамаарышкан хөй-хөй нийти айтырыгларын [illegible] пер-биле шиитпирлээринге аргаларны бээр ийик. Ындыг кады ажылдажылганың хевирлери чамдык талаларда тургустунуп эгелээн. Ол сруң-биле чайгылыш чок чорунар — келир үениң салгалдарының мурнунга бистиң салгалдың хүлээлгези.

Нийтизи-биле алырга, чавырлыышкынның — [illegible]. Ону империализм талазының кызы угаан-сарыылдыг, бо дүн бодаар политиктеринге буурадыр кылдыр канчап-даа берип болбас. Ону камгалаар, хөгжүдер болгаш хандырып херек. Ынчангаш ол дээрге кижилиг угаан-сарыылдың бодал чок аныыдыг агрессчи чорукка удур тиилелгези болур. Ындыг тиилелгеге бүзүреп турар бис, чүге дээрге бис кижилиң угаан-сарыылынга, азы биргээр чугаалаарга, улустарның боттарын камгалап арттырар анаа эндүүн күзел-түңнелдеринге бүзүреп турар бис.

Бистиң чуртувустуң даштыкы политиказының, СЭКП-ниң делегейге ажыы-чоруулгазының чагыртканы чаагай сорулгалары ындыг-дыр. А маңаа бистиң эвилелчилеривис — тайбыңга ынак бүгү чурттар, делегей ареназынга чүвени болап билир, сарыылдыг ажылдакчылар, бүгү делегейниң хөй миллион улус массалары. Совет күрүне сөөлегейниң бүгү улустары биле тайбың чурттаар күзелдиг болгаш болдуруң бүгү күштериң ишчиги тургузуушкунче утлаар деп улуг [illegible] сөстери (ЧДЧ, т. 39, арын 38) биске [illegible] айтыр [illegible] боол чорур.

Эргим эштер!

Түрээнңызде Совет Азербайджанның ажылчы чоннарының партиязының болгаш күрүнениң [illegible] экономиктиг болгаш социал пландарын күүседиринге чаа-чаа чедиишкиннерни күзээрин чепшээреп көрүңер.

Силер боттарыңарның алдарлыг чанчылдарыңарга моон соңгаар-даа төлептиг болур болгаш келир алдарлыг хүнү — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң [illegible] силер деп бүзүреп тур мен.

Совет Азербайджан алдаржып, чаа-чаа чедиишкиннерже улам бүргүнгээрлээзин!

Бистиң ээлер улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

Ленинниң партиязынга — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

Бистиң бөмбүрзээвиске тайбың быжыг турзун, улустар аразынга кады ажылдажылга үре-түңнелдиг болзун!

Ам силерниң республиканарның шаңнатканы орденни тыпсырын чепшээреп көрүңер.

(Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган).

• • •

Үзүктелиишкин чок диммиттиг адыш часкаашкыны болуп турда Леонид Ильич Брежнев Азербайджан ССР-ниң туугунга Ленин орденни кадап берген. СЭКП-ның ленинчи Төп Комитединге, ооң Политбюрозунга алдар кылдыр, коммунизм тургузукчузу — совет улустуң алдары дээш йөрээлдер залга дыңналып турган.

Бистиң чонувустуң улуг байырлалының — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының бүдүүзүнде болган ол ужуражылышкынның дугайында сактыышкын кылдыр эш Л. И. Брежнев «Москва — ССРЭ-ниң найысылалы» деп вазаны республикага белек кылдыр берген. Ол каас-чараш сава-вазаны Ленинградтың фарфор заводунуң алдарлыг мастерлери кылган.

Хуралга ооң дараазында эш Г. А. Алиев чүве чугаалаан.

Уттундурбас, [illegible] болгаш өөрүшкүлүг шак келген-дир: революстуг болгаш күш-ажылчы алдар-биле бургеттинген Азербайджан ССР-ниң туугунда үшкү Ленин орден чайынналдыр чырый берди деп, ол чугаалаан. Ленинниң улуг херээниң илегелдиг уламчылакчызы, бистиң партияның [illegible] удуртукчузу, Совет күрүнениң баштыңы, бистерниң шуптувуска эргим хүндүлүг болгаш эң-не чоок кижи — Леонид Ильич Брежнев бо бедик шаңналды тывыскан.

(Уланчызы 2-ги арынга).

Азербайджанның найысылалы Баку хоорай. С. М. Киров аттыг парк талазындан хоорайның нийти хевири.
М. ЧИАНУРОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ АРНЫ

1982 чыл. Сентябрь № 9 (103.)

ЧАГАА БҮРҮЗҮ ЭЭЛИГ

Дуржулгадан

ССРЭ хамаатызы кижи бүрүзү бодунуң санал-оналдарын, билдириишкиннерин болгаш хомудалдарын кандыг-даа албан черлеринге киирер эргелииниң база оларны өй-шаанда шын, дорт харылап бээриниң талазы-биле [illegible] СССР Конституциязында дурумнаттыг айыткан. Ажылчы чоннарның чагаалары, билдириишкиннери дээрге, партияның чон-биле сырый харылзаазының чугула үнер дөзү дээрзин СЭКП-ның XXVI съездинге партия Төп Комитединиң Отчёт илеткелинге онзалап айыткан.

Улусчу контроль органнарының мурнунга салдынган сорулгаларны ажыл-херек кылырынга боттандырарынга ажылчы чоннарның чагааларының болгаш билдириишкиннериниң талазы-биле ол органнарның бюрозунуң ролю канчаар-даа важок улуг. Шынап-ла, министерстволарга, эргелелдерге, албан организацияларга болгаш бүдүрүлгелерге ажылчы чоннуң чагаалары, билдириишкиннери-биле ажылдың байдалын хынаар, аңаа дуза чедирер, дуржулгазын өөренир талазы-биле Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитединде ажылчы чоннарның хомудалдар болгаш саналдар талазы-биле бюрову улуг дузаны чедирип келген. Ол бюрону хоочун коммунист, персоналдыг пенсионер Александр Сурукович Эртине эргелекчилеп турар. Бюронуң составында партияның болгаш [illegible] коммунистери М. Б. Артас, П. М. Митюков, М. К. Момбужай олар бактаап турар.

— Чагаалар, хомудалдар, саналдар бүрүзү-ле ээлиг деп чүүлдү ук бюро ажылынга удуртулга болдуруп келген. Ажыл планын чартык чылдаа тургузар. Аңаа чүнү киирерин республиканың улусчу контроль комитединиң ажыл [illegible] эргелелдерге база ведомстволарга, районнарга [illegible] ларны кылза [illegible] мелешкеш, бюрога планнын [illegible] дылааш, ону комитеттиң [illegible] ти планынга киирер кылдыр чорудуп турар бис — деп А. С. Эртине чугаалап турар.

Планны чогаадып тургузарда ону бадылаары дээрге ажылдың чүгле эгези-дир. Ынчангаш хомудалдар база билдириишкиннер талазы-биле [illegible] кол кичээнгейни планны күүседиринче салып келген. Планда кирген чүүлдерин ылап-ла күүседири албан болгай. Хыналдага бюронуң кежигүннери шупту киржир. Ол чорук хыналданы дүрген болгаш шынарлыг кылырынга таарымчалыг.

Бо чылын бюронуң ажыл планы ёзугаар «СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның чагаалары база саналдары-биле ажылдың улам [illegible] талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның [illegible] ёзугаар Хамаатыларның саналдарын, билдириишкиннерин база хомудалдарын сайгарып көөрүнүң чурумунуң дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын Тыва АССР-ниң Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунда болгаш аңаа хамаарышкан [illegible] канчаар күүседип турарының дугайында хынап көргеш, оон түңнелин министерствонуң база аңаа хамаарышкан организацияларның удуртукчуларынга дыңнаткан. Ол айтырыгны Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан.

Хыналдага чүү илерээнил? Республиканың Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунга база аңаа хамаарышкан бүдүрүлгелерге кээп турар чагааларның хомудалдарның хөй нуруузун бүрүткеп, харыызын берип турар. Чуртталга бажыңнарының септелгези, одалга системазы, [illegible] дээр дугайында хөй хомудалдар, билдириишкиннер кирген. Ажылчы [illegible] чагааларын, билдириишкиннерин министерствонуң [illegible] бүдүрүлгелери канчаар шиитпирлеп турарының байдалын илередиринге чугаалажып, сайгарып келген.

Чамдык эки чүүлдер-биле чергелештир чоннуң чагааларын, билдириишкиннерин сайгарып шиитпирлээриниң талазы-биле ажылда улуг четпестер бар. Ылаңгыя чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелинде (начальниги Л. Р. Хасанова), бүдүрүлге ажыглал трезинде (начальниги А. С. Догур-оол) чоннуң чагааларын, билдириишкиннерин эки топмчага албас, чогуур үезинде харылап бербес, ол хамаан чок харын ону шуут бүрүткеп демдеглевес таварылгалары бюронуң [illegible]. Чижээ, хамаатызы Колупаеваның чуртталга-коммунал [illegible] киирген билдириишкинин 42 хонук эртерде харылап берген. Ол-ла эргелелде чоннуң чагааларын, билдириишкиннерин база [illegible] бүрүткээр [illegible] бээзин быжыглаваан болган. А бүдүрүлге ажыглал трезинде хамаатыларны хүлээп алырының расписаниези чок, келген хамаатыларны [illegible] даа турары илерээн.

Республиканың улусчу контроль комитединиң бо бюрозунуң ажылының дуржулгазында бир эки чүүл болза хыналдаларның дээштинин чедип ап турары болур. Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң [illegible] чоннарның чагааларын, билдириишкиннерин канчаар шиитпирлеп турарының дугайын хынааш, ук айтырыгны улусчу контроль комитединге чугаалажып, чогуур доктаалды хүлээп алган соонда, оон күүселдезин бо чылдың эгезинде база катап көрген. Бо удаада ук хыналдага штаттыг ажылдакчылар база киришкен.

Республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунга ажылчы чоннарның чагааларын, билдириишкиннери-биле ажылдың дугайын чугаалажып көргениниң соонда чамдык чүүлдерин кылганын хыналда көргүскен. Чижээ, министерствонуң шугуму-биле тускай дужаалды үндүрген. Ажылчы чоннарның чагааларын, билдириишкиннери-биле ажылды улам экижидер дугайында хемчеглерни немей ажылдап кылган. Ол ажылды доктаамал түңнеп, [illegible] лап турар апарган. Келген чагааларга бүрүткээш, кандыг хемчег алганын, харыызының хойчу үтказын бижип турар болу берген. Чоннуң хомудалдарын, билдириишкиннерин канчаар сайгарып көрүп турарының талазы-биле Ак-Довуракта, Бай-Тайгада, Хандагайтыда, Туранда чоннуң амыдырал [illegible] министерствонуң шугуму-биле хынап көргеш, чогуур хемчеглерни алган.

Кызыл районнуң улусчу контроль комитеди хамаатыларның чагааларын, хомудалдары-биле канчаар ажылдап турарын чоокта чаа бюро хынаан. Ол айтырыгны база-ла Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан. Оон ангыда бюронуң планын ёзугаар Мөңгүн-Тайга районнуң улусчу контроль комитеди хамаатыларның чагааларын, билдириишкиннери-биле канчаар ажылдап, хамаатыларның хууда айтырыглары талазы-биле оларны канчаар хүлээп ап турарын хынааш, оларга практиктиг дузаны чедирген. Партияның болгаш күш-ажылдың [illegible] кирип турар бо бюронуң дуржулгазы солун болгаш ажыктыг. Ынчангаш республиканың улусчу контроль комитеди оон ажылын деткип, херек апарган таварылгада практиктиг дузаны чедирип келген.

Ажылчы чоннарның хомудалдарының болгаш билдириишкиннериниң талазы-биле бюронуң ажылы хөй-ниитиниң херээн эргелеп башкарарынга чоннуң киириштириниң база бир таарымчалыг хевири болуп турар.

С. ХЕРТЕК,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Республиканың улусчу контроль системазында эрткен өөредилге чылының түңнелдери кандыг болганы база чаа өөредилге чылында кандыг сорулгалар салдынганы? Бо дугайын чугаалап бээрин республиканың улусчу контроль комитединиң организастыг ажылдар талазы-биле штаттан дашкаар килдизиниң эргелекчизи А. С. Хрипуновтан бистиң корреспондентивис дилээн

— Республиканың улусчу контроль системазында 17 комитеттер болгаш штаттан дашкаар 800 инспекторлар, 1100 ажыг бөлүктер болгаш постулар бар. Оларда 9 муң хире улусчу контролёр хаара туттунган. Олар партияның болгаш чазактың директиваларының боттанышкынынга контрольду боттандырып, партия организацияларынга идепкейлиг дузалажып келген.

«ССРЭ-де улусчу контроль дугайында» Хоойлунуң негелделерин, партия болгаш чазактың доктаал шиитпирлерин эки билир, ханы билиглиг чорук контролёрларның ажылының дээштиниң бедидеринге улуг идиглиг. Бо дугайын комитеттерниң, бөлүктерниң эрткен айларда ажылының түңнелдери көргүскен. Комитеттер 388 хыналдаларны чорудуп, оларның 3/8-ин комитеттерниң хуралдарынга сайгарган. Ол айтырыгларның хөй кезии күрүне планнарының күүселдези, улус ажыл-агыйының курлавырларын тыш ажыглаары, эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередири, бүдүрүп турар продукцияның шынары, социалистиг өнчүнүң камгалалының талазы-биле болуп турар. Ниитиниң өнчүзүн оорлап-самчыткаар, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң уламындан карылгалыг ажылдаар чоруктар хыналдалар үезинде илерээн. Ындыг фактылар 448 муң рубль түңнүг болган. Комитеттерниң сүмезин ёзугаар эргелелдер аппаратының ажылдакчыларындан 16 кижини кызырган.

Улусчу контроль бөлүктери үстүнде айыттынган айтырыг талазы-биле 2880 хыналдаларны, рейдилерни чоруткан, 34 хыналдаларының материалдарын комитеттерге көрүг-биле шилчиткен. Четпестерни боддурганы дээш бүрүлүг 1180 кижи коллективтериң, бөлүктерин хуралдарынга тайылбырын берген.

Контрольду чорударынга хайгыылчыларның өөредилгезиниң улуг ужур-дузалыг. Ону өөренип көргеш Кызыл хоорай болгаш район комитеттери чаа өөредилге чылында четчелээшкинин эрткен чылга бодаарга ала эрте болгаш идепкейлиг чоруткан. Партия организацияларының дузазынга даянгаш, кичээлдерни арттырериниң чурумун, үезин тодареткан. Программаны бедылап, пропагандистер шилип алдынган, кичээлдерин бедиденнеге эттирерин контрольдаарының хемчеглерин ажылдап кылган. Кичээлдерниң организастыг чорударынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының хемчеглерин ап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр контрольду дээштиг чорударынга боду идепкейлиг киржип, бедик харысалгалыг болурун контролёр бүрүзү билген турарын чедип алыр сорулга салдынган.

Улусчу контролёрларның өөредилгезин организастаарында четпестерниң барын чугаалаза чогуур. Бүдүрүлге принциптерин ёзугаар бөлүктер аайы-биле школаларны эзээш тургузуп турар. Эрткен өөредилге чылында кичээлдер үстүп, ону өске хүнче шилчидер, дыңнакчылар эзээш, олар кошкак белеткелдиг келир чоруктар турган. Чамдык комитеттер улусчу контролёрларның, штаттан дашкаар активтиң өөредилгезиниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрбейн, бөлүктерниң, постуларының улусчу контролёрларның идепкейин бедидериниң хемчеглерин албайн келген.

1982—83 өөредилге чылында улусчу контролёрларның болгаш штаттан дашкаар активтиң өөредилгезиниң системазынга штаттан дашкаар активтиң доктаамал ажылдаар 17 семинары, бөлүктер даргаларының болгаш постулар удуртукчуларының 16 семинары ажылдаар.

Улусчу контрольдуң школаларының саны 129 чедир өзер, аңаа 5000 хайгыылчы өөренир. Улусчу контролёрларның чамдык кезии партия өөредилгезиниң системазынга экономиктиг билиглер школазынга билиин бедидер.

◉

«Тыва коммунэнерго» эргелелиниң коллективи ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш күженишкиниң ажылдап турар. Бүдүрүлгениң инженер-техниктиг ажылдакчылары, контролёрлар сөөлгү үеде республиканың улуг-улуг бүдүрүлгелеринде, албан организация болгаш чурттапга коммунал ажыл-агый черлеринге доктаамал хыналданы кылып келгениниң түңнелинде эзээш эвес электроэнергия камнаттынган.

«Тыва коммунэнергонуң» чээрби ажыг кижиден тургустунган улусчу контролёрлар бөлүү ай санында, бүдүрүлгениң болуңга рейдилерни чорудуп, ажылда четпестерни доктаамал илередип турарлар.

ЧУРУКТА: улусчу контролёрлар (солагай таладан) Н. Ф. Волченко, Л. П. Воронова олар ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

◉

ХӨЙ ТАЛАЛЫГ, ДЭЭШТИГ

Байы-даа бүдүрүлгеде азы организацияда улусчу контроль бөлүү тодаргай план ёзугаар идепкейлиг ажылдаар болза, коллективтиң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын шуудадырынга оон киирер улуг-хуузу үре-түңнелдиг болур. Кызылда районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынында Н. М. Злыгостевке удурткан улусчу контрольдуң кол бөлүү чогумна ынчаар ажылдап турар. Ында 13 кижи хаара туттунган. Ол дээрге инженер-техниктиг ажылдакчылар, ажылчыннар-дыр, а Николай Михайлович болу ол улуг коллективте парт бюро кежигүнү, аңаа хөй чыл доктаамал ажылдап келген дуржулгалыг слесарь-моторист болгаш мында хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи.

Улусчу контроль бөлүүнүң ажылын таныжарда конторада көскү черде аскан «Массаның контролю-биле» деп стендизен эгелээл. Ында оон ажыл планының болгаш организастап чорутқан хыналдаларының, рейдилериниң түңнелдерин бижээш аскылаан. Бо чылдың үшкү кварталында ажыл планында бүдүрген продукцияның шынарын, бүдүрүлгениң кышкы үеде ажылдаарынга белеткелин, социалистиг өнчүнүң камгалалын болгаш чаа техниканы база дешпилгелиг эргаларны, мурнакчы дуржулганы ажылга шиңгээдип ап турарын, бүдүрүлге участоктарында план күүселдезинге холбаштыр хынаар рейдилерни организастаарын көрген болгаш ол дээш харысалгалыг түс-түс кижилерни быжыглап, оларны чорудар хуусааларын тодаргай айыткан. Кол бөлүктен ангыда, участоктарда түс-түс бөлүктер база тускай ажыл планнарлыг.

Ол бөлүктерде ниитизи-биле 40 хайгыылчы бар, олар чоруткан ажылының дугайында отчёдун участок бүрүзүнде ажылчыннарның мурнунга өй-өйде берип келген. Чижээ, септелге мастерскаязының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының 80 кижи олурушкан ниити хуралынга отчёдун ол коллективте улусчу контроль бөлүүнүң даргазы Пикалов берген. Ажылдап турар черни арыг-силиг тургузарынга, чылыг болгаш электри энергиязын, кывар-чаар материалдарны камнаарынга холбаштыр четпестерни хайгыылчылар илереткен, оларны чайладыр дээш дээштиг хемчеглерни алганының дугайын чылыганнарга ол чугаалап берген.

Социалистиг өнчүнү камгалап кадагалаар талазы-биле хыналда үезинде «Сельхозтехника» каттыжыышкынының автобаазынга хамаарыжыр «Москвич-412» маркалыг чиик машинаның кезектерин тоймаглап, алырып алгаш барганын болгаш өске-даа материалдыг чүүлдерниң дузаргалдарын хайгыылчылар илереткеш, оларнын өртек-үнезин буруулуг кижилерден эгиттирип, катап тургустурар хемчеглерни алган.

Ажылдың шынарының дугайында айтырыг мында хайгыылчыларның доктаамал кичээнгейинде турар. Оон ангыда «Байлак» пионер лагериниң септелгезинге кылдынмаан ажылдарны [illegible] бижээш, наряд-биле артык-акша төледип ап турган прораб Чанывев, ажылчыннар Норсулаев, Шоев оларның шалыңындан 178 рубльди тырттырарын контролёрлар чедип алган.

Кол бөлүктүң бо чылдың август төнчүзүнде болган хуралынга [illegible] чурттап турар Дзержинская кудумчузунда № 11 чуртталга бажыңының септелгезиниң багай чорып турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, ол ажылды дүргедедирин чедип алган.

— Бистиң ажылывыска бир кол үндезин боол турар чүүл ажылчы чоннарның чагааларының база билдириишкиннери, оларның хомудалдары болур, оларны эң кичээнгейлиг көөр, хынаар, боттандырар хемчеглерни ап турар бис — деп, Николай Михайлович Злыгостев чугаалап турар.

Мында хайгыылчылар хөй-ниитичи бо чугула даалганы идепкейлиг күүсетпишаан, найысылалдың улусчу контролёрларының семинар өөредилгелеринге, хуралдарынга база слёттарынга киржип, дуржулганы чүткүлдүг шиңгээдип ап турар. Улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннеринде, инженер-контролёр Владимир Исахов, бухгалтер Надежда Голубцова, санитар-фельдшер Татьяна Тришкапева, стандартазист Людмила Дулова ышкаш ажыктыг эки билир кижилер бар. Ынчангаш хайгыылчыларның чорудуп турар хыналдалары ханы, хөй талалыг, дээштиг болуп турары таварылга эвес.

А. ДАРЖАА.

Тускай дыңнадыглар

КОМИТЕТТЕРДЕ

ХАНДАГАЙТЫ

«Тыва септелге тудуг» трестиң Хандагайтыда тудуг-септелге участогу капитал септелге ажылдарының планын күүсетпейн келген, көрдүнген акша-хөреңги чедир шиңгээдип алдынмаан. Тудуг материалдарының кадагалдазы, шыгжамыры багай, олар үрелип, төтчеглеттинип турар. Отчётта кирген 19,5 муң рубль түңнүг янзы-бүрү тудуг материалдарын өнчалап көөрге, оон 5,8 муң рубльдиң ындыг материалдарының кайнаар-даа барганы билдинмес болган. Участок девискээринде база септелге кылып турар бажыңнар чанында туүйбу, цемент болгаш өске-даа тудуг материалдары ажык дээр адаанда үрелип чыдар, харын-даа чамдыктарын оорлап турар.

Өвүр районнуң улусчу контроль комитеди бо дугайында айтырыгны чугаалашкаш, ол бүгү улуг четпестер дээш участок начальниги В. Т. Куулары шыңгыы донгуткан. Күрүнеге чедирген каражаның чамдызын эгиделери-биле кол инженер А. А. Хертектиң бир айда, кол бухгалтер К. С. Моңгуштуң чартык айда шалыңын тыртарын шиитпирлээн.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Кызылдың эът комбинадының удуртукчулары мурнунда үеде Тожуга инилер согары биле түс черниң чурттакчыларын хөлезилеп алгаш, акша төлевээн дугайында хомудал республиканың улусчу контроль комитединге кирген, ону хынап көөрге факт бадыткаттынган. Ылаңгыя 1981 чылда февраль—март айларында-ла тургускан наряд ёзугаар 1492 рубль, а бо чылдың февральда 113 инини соккаңы дээш 339 рубль аңдыгва чедир төлеттинмээни илерээн.

Ини согары-биле хөлезилеп алган ажылчыннарны керээ ёзугаар ажытлавайн, оларның ажыл төлевирин өй-шаанда бербейн, будап, узамдыктырып, бюрократтыг чорукту илереткени дээш эът комбинадының директору Б. М. Конусевти республиканың улусчу контроль комитеди донгуткан.

Б А Й-Х А А К

Район эмнелгезинде ажылдың уйгдунга база телевирниге хажыдыышкыннарны кылып, ийи-ле ай дургузунда 1530 рубльну артыкка чарыгдааныг бо чылдың февральда Таңдының улусчу контроль комитеди илереткен, ону дораан эдери-биле эмнелгениң удуртукчуларын сагындырган турган.

Ынчаарга бо чылдың сентябрьда база катап хыналда кылырга ол-ла хажыдыышкыннар үргүлчүлеп-шаан болган. Дакпырлап ажылдарының чурумун үреп, оон уйдунун табельге киирбейн, чүгле дужаалдарга үндезилээш 6 ай иштинде ниитизи-биле 8607 рубльди шын эвес төлээн. Эмчилерниң база өске-даа ажылдакчыларының ажылын хынап көөрге, херек кырында артык шак ажылдаан кижилер чок. Харын-даа 6 ай иштинде 9765 шак чедир ажылдаттынмааны, ажылга орай келгеш, эрте чана бээри илерээн.

ИЙИ ЧЫЛ ЭРТСЕ-ДАА

«Барлык» совхозта машина-техниканың камгалал, кадагалалының дугайын ийи чыл бурунгаар республиканың улусчу контроль комитединге чугаалажып көргеш, совхозта бо талазы-биле ажыл багай тургустунган деп демдеглээн. Ынчан совхозтуң директору, кол инженери шалыын тырттырган болгаш хыналда үезинде илерээн четпестерни чайладырының тодаргай хуусаазын айыткан турган. А бо чылын ийиги чартыында Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединге бо айтырыгны база катап чугаалажып көөрге. Бо эрткен үеде машина, техниканы шын ажыглаар, ону камгалап, кадагалаарының [illegible] талазы-биле совхозтуң дирекциязы бодунуң хемчеглерин барык-ла албайн келген деп, аңаа түңнелин үндүрген.

Хыналда кылып турган үеде баланс ёзугаар совхозта янзы-бүрү маркалыг 53 автомашиназы бар кылдыр санаттынып турган болза, оларның алдызын тоймагдаттынып калган болгаш бежи шуут ис чок читкен. Ыңай сөөлдеге [illegible] чиң эмгедели сандыргай байдалда. Улусчу контролёрларның хыналда кылып турар хүнүнде 32 автомашина рейсче үнген, чүгле 27 автомашинаны быжыглаан дугайында акт бар болган.

Совхозтуң кол инженери О. Е. Күжүгет ийи чыл бурунгаар болган хуралга-ла [illegible] хирезинде оон чогуур түңнелди үндүрбээн болгаш ажылды [illegible] талазы-биле тодаргай хемчеглерни албаан. Ол автомашиналарны шын эвес ажыглаар, оларны тоймаглаар чоруктар-биле элтежип келген. [illegible] комитеди кол инженер О. Е. Күжүгетти [illegible] ийи айның шалыңын тырттар, гараж эргелекчизи С. Э. Хомушкуну чогуур ортанчыже шилчитпишаан база-ла ийи айның шалыңын тырттар деп доктаапкан. Бо удаа [illegible]

Ч. САГААЧЫ,
Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору.

ХӨЙ-НИИТИГЕ ДАЯНЫР

«УТКА-25 чылы» совхозта коммунист П. Т. Найдан удурткан улусчу контрольдуң кол бөлүү тос кижи составтыг. Оларның чартык кезии коммунистер. Контролёрлар совхоз бүдүрүлгезиниң кол-кол участоктарын хайгааралга алган. Ылаңгыя мал чемин камныг чарыгдаар болгаш кадагалаар, социалистиг өнчүнү камгалаар, совхозтуң ажылчыннарының [illegible] база амыдыралынга таарымчалыг байдалдарны тургусуунуң, [illegible] айтырыгларже кол кичээнгей салганнар.

Кыштагзаашкынның үезинде мал чеминиң камныг чарыгдалын доктаамал контрольга ап, чаа төрүттүнген чаш малдың уйгдун үргүлчү хынап турган.

Часкы чайгы хову ажылдарының хөй [illegible] ның үезинде кол ажыл-агый техниказын, хову турлагаларын, кыргылда пунктуларын канчаар белеткээрин хөй удаа [illegible] үезинде бүдүрүлгениң кол участоктарынга тур постуларны тургузуп, ажылды өй-шаанда чорудуп турарын, оон шынарын хынаан.

Ынчалза-даа совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүү буруулуг кижилерни [illegible] хөй-ниитиниң буруу шавыышкынын көргүзери чергелиг хемчеглерни албайн турар. Буруулуг кижилерни бөлүктүң хуралынга ам-даа ховар дыңнап, хыналдалар түңнелдерин [illegible] хуралдарынга эзээш дыңнадып турар. Ол ышкаш [illegible] комитеттери-биле харылзаазы кошкак.

Совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнден ангыда фермада, бригадаларда 3 бөлүк, 5 пост ажылдап, мында 40 хайгыылчы бар. Олар бо чылдың эрткен айларында [illegible] хыналдаларны чорутпаан. Арысхан салбырында Х. Л. Биче-оол удурткан бөлүктү эки ажылы дээш республиканың болгаш районнуң контроль комитеттери чаңгыс эвес удаа шаңнап [illegible].

В. БАЗ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ДЫДЫК ТААР-ЛА

Элээн каш чыл бурунгаар бо дөрт каъттыг бажың ажыглалга кирип турган үеде Кызылдың Ленин кудумчузунуң адаа талазынга орду биле дөмей көстүр турду ийин. Ам оон иштинче кире бээр болзуңарза, сагыш-сеткилинер карарып, элдепсинип бээр силер. Оон кайы-даа каъдында өрээлдеринде чаңгыс-даа бүдүн шилдиг соңга, орта эжик чок, дыдык таар-ла! Өрээлдерде хеп шыгжаар гардеробтарны ол-деже [illegible] каан.

Мында Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары чурттап турар. Ол [illegible] ы бо бажыңның адар септелгезин кылдырар дээш чыл бүрү-ле күрүнениң хөй акша-төгериин үндүрүп келген, а бо чылын мөйда аңаа капитал септелгени эгелээн. Ынчалза-даа сентябрь эгезинге чедир [illegible]. Соңгалар, эжиктер болгаш мебельдер септеттинмээн. Өрээлдерни бакка-сокка [illegible] болган. Септелге [illegible]

[illegible]

Ч. КАРАЕВ.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БЕДИК ШАҢНАЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Эргим Леонид Ильич, Силерниң чайыннанчак болгаш өттүр көрүүшкүнүңүг чугааңар бистиң сеткиливис хайныктырып, сорук киирди. Ында Азербайджанның ажылчын аңгызының, колхозчу тараачыннарының, улусчу интеллигенцияның чедиишкиннеринге, Коммунистиг партияның ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр чугааланган бедик үнелелди бис чаа ниитилелди тургузарының ыдыктыг хереэнге бүгү угаан-бодалын, талантызын болгаш билиин берип турган, улам-на, улам ажыктыг кылдыр ажылдаар деп партияның дайынчы даалгазы кылдыр хүлээп көрүп тур бис. Силерниң чугаалаан түңнелдериңер, шүгүмчүлелдиг саналдарыңар болгаш сүмелериңер бистиң моон соңгааргы бүгү ажылывыстың программазы болур.

Г. А. Алиев республиканың ажылчы чоннарының чедиишкиннерин бедик-биле үнелээни дээш Коммунистиг партияның Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазакка кыдыгаар чок өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Он бирги беш чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседип турарының дугайып, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге, ССРЭ-ниң 60 чылынга белеткелдеринге республиканың ажыл-ниитилериниң киржилгезиниң дугайын чугаалап тура, республикага болдунган бүгү үнелээн чаартылгалар бодза, партийжи-органнарының болгаш идеологтуг ажылдың стилин болгаш методтарын сайзыраңгайжытканының, улус ажыл-агыйынга, эртем болгаш культурага партийжи удуртулганың деңнелин бедиткениниң ачызында болдунар аргалыг болган деп оратор демдеглээн.

Бистиң чедиишкиннеривистиң шиитпирлиг факторы болза Совет Азербайджанга СЭКП ТК-ның, Совет чазактың, эш Л. И. Брежневтиң талазындан доктаамал сагыш салып база дузалап келгени болур дээрзин онзалап демдеглексенчиг-дир деп, ол чугаалаан. Биске ындыг-ла амыр эвес болган бүгү бо чылдарда Силерниң, Леонид Ильич, хуунарда сагыш салыышкыныңарны болгаш деткимчелериңерни кезээде көрүп келген бис.

Чедип алган чүүлдер дугайын чугаалап тура, бистиң ажылывыста четпестер, чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа эвээш эвес дээрзин эки медереп билип турар бис. Оларның ноң-колунче бистиң кичээнгейлиисти угландырган Силер, Леонид Ильич. Силерниң партийжи принципиалдыг, негелделиг болгаш чүректиң ханызындан сагыш човаашкыныңарны бистер катап-катап көрүп келген бис. Четпестерни чайладыр, бистиң бүгү ажылывысты экижидер дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис.

Сайзыраңгай социализмниң ниитилели чоннуң амыдыралының бүгү талаларының өзулуг чечектелиишкинин көргүзүп турар. Оон бүгү талаларга, бүгү чедиишкиннери болгаш чедип алган бедиктери, Леонид Ильич Брежневтиң ады база ажыл-чорудулгазы-биле тудуш холбаалыг.

Леонид Ильич — Октябрьның Төрээн чуртунда коммунистиг тургузуушкунуң шыңгаранган организаторларының болгаш идея талазы-биле сорук кииричизи. Партияның амгы үеде экономиктиг стратегиязын, оон эң дээди боттандырылганы ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы болуп турар партияның аграр политиказын оон дорт удуртулгазы-биле ажылдап кылган болгаш боттандырып турар. Марксизм-ленинизм теориязын чогаадыкчы хөгжүдеринге Леонид Ильич улуг салыышкынны киирип турар.

Ленинчи хевирниң болгаш масштабтың партия болгаш күрүне ажылдакчызы эш Л. И. Брежневтиң эң чугула шынары — амыдырал-биле ханы, тудуш холбаалыг, политика талазы-биле шиитпир, келир үеже чүткүлдүг болур. Чаа-чаа харылзааларның бо хүннердеги өзүлделеринде коммунистиг келир үениң ылаан тода дээвирин билип алыр, чүгле билип алыр эвес, харын коммунистиг эгелээшкинни бистиң ниитилелдиң амыдыралының бүгү адырларынга камныы-биле өстүрүп, хевирлеп база быжыгаар улуг арга-мергежил оон бодунда чаяаттынган.

Термоядролуг айыылды чайладырынга, чер кырынга тайбыңны камгалаарынга болгаш быжыгаарынга төөгүлүг ачы-хавыяа эш Л. И. Брежневке онаажып турар.

Ол бүгү шынарлары, коммунистиг тургузуушкунга, делегейниң революстуг чорудулгазынга үнелеп четпес салыышкыны Леонид Ильич Брежневти төөгүнүң ыңгаараңгай кижилериниң бирээзи кылдыр депшидип үндүрген. Бистиң ленинчи партиявысты, күчүлүг социалистиг күрүневисти делегейде эң аттаарлыг, эң кескү салдарлыг политиктиг ажылдакчызы телептии-биле удуртуп, ленинчи оруктап бүзүрелдии-биле бурунгаар аппар чыдарынга совет кижилер патриотчу ёзу-биле важок улуг чоргаарланып турарлар.

Биске төөгүлүг бо хүнде азербайджан улус бистиң чуртувустуң бүгү улустары-биле, бистиң улуг акывыс — улуг орус улус-биле наныралынга болгаш акы-дуңма чорудулга кызыгаар чок шынчы мөгериди, бистиң ол эң үнелиг онзалавысты моон соңгаарда быжыгаарын болгаш камгалаарын база катап бүзүредип турар деп, түңнелинде эш Г. А. Алиев чугаалаан.

Хуралга Кашлиниң машина тудуушкун заводунуң фрезеровщиктер бригадири, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады О. А. Багиров, Бакунуң 26 комиссарлары аттыг колхозтуң ... бригадазының удуртукчузу, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры З. С. Асланова, Азербайджанның улустуң чогаалчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. А. Ибрагимов, 1920 чылдан бээр СЭКП кежигүнү Б. А. Раев олар чүве чугаалаан. Азербайджанның ажылчыларының өмүнээзинден олар СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазакка, эш Л. И. Брежневке Төрээн чурттуң бедик шаңналы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлээн.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң ленинчи иштики болгаш даштыкы политиказын нарын-биле деткиишкин чугааларга илереттинген.

Чүве чугаалааннар Леонид Ильич Брежневке совет улустуң чаагай чоруу, Чер кырынга быжыг тайбың дээш хайгамчык улуг ажыл-чорудулгазынга моон соңгааргы чедиишкиннерни күзээн.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, эш Л. И. Брежневке байырлыг чагааны байырлыг хуралдың киржикчилери өөрүшкүзү-биле хүлээп алган.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ССРЭ-ЖЕ ЧОРУДАР СУДНОЛАР

БЕРЛИН. «Меркур-2» дээр чаа хевириң далайга эштир болгаш чүъктүг хааржактар сөөртүр судноңу Варнемюндеда (Росток округта) «Варнов-Верфь» дээр судно тудар бүдүрүлге чери совет чагыкчыларга хуусаадан эрте дужааган. Ол — республиканың судно тудар талазы-биле эң улуг дээн бүдүрүлге черинге Совет Эвилелинче чорудары-биле кылган 120 дугаар, юбилейжи судно болган.

Ростоктуң, Штральзундунуң, Варнемюнденин, Висмарның ындыг бүдүрүлге черлеринге кылып турар янзы-бүрү хевирниң судноларын колдуунда Совет Эвилели садып ап турар. Амгы үеде олар акындуюма чуртче кургаг чүъктер, контейнерлер сөөртукчулерин, рефрижераторларны, далайга эштир соодукчу траулерлерин, амгы үениң аянныг-чараш пассажир судноларын чорудуп берип турар. Чүгле эрткен чылын совет тукту ГДР-ге кылып үндүрген 42 судноларның кырында келгүрген.

Ийи чурттуң специалистери ниити күш-биле судноларның чаа-даа хевирлерин чогаадып тургузуп, амгы үениң эң-не бөлбөгаж судно херекселлерин кылып турар.

АРХИТЕКТОРЛАР СЪЕЗДИЗИ

УЛАН-БАТОР. Аңаа моол архитекторларның эвилелиниң үшкү съездизи болган. Оон делегаттары отчёттуг үеде боттарының кылган ажылының түңнелдерин үндүрге, Моол Арат Республиканга социалистиг тургузуушкунуң программазын боттандырарынга холбаштыр архитектураны хөгжүдериниң чугула сорулгаларын чугаалашкан. Чуртта хоорайларның, суурларның, кодээ ажыл-агый каттыжышкыннарының болгаш кураанкыл-агыйларның хөй кезиниң тудуу хоорай тудуушкунунуң амгы үеде негелделеринге дүүштүр, чиигине планнары ёзугаар кылып турарын демдеглээн. Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның архитекторларының дуржулгазын мак өөренип көөрүнүң болгаш республиканың байдалдарынга таарыштыр практикага чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаарының чугулазын съездиге демдеглээн.

ЧАА ҮЛЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИ

ХАНОЙ. Вьетнамның мурнуу чүгүнде Шонгбе можузу ол адырга кады ажылдажылганың вьетнам-совет программазы ёзугаар натуралдыг каучук бүдүрериниң улуг үлетпүр комплекизин тудуп турар. Ында Совет Эвилелинден алган амгы үениң техниказы-биле чепсегленген 11 куражмыл-агыйларны организастаан, бедик мергежилдиг бөлүк специалистерни белеткеп үндүрген. Ол комплекс 1985 чылдың төнчүзүнге чедир долузу-биле ажыглаашка кирер.

60 чылдарның эгелээринге чедир Мурнуу Вьетнамга каучук шөлдери 143 муң гектар черге турган болгаш чылда-ла 78 муң тонна латексти бээр турган. Америк агрессияның калбарганы-биле холбаштыр каучук бүдүрериниң хемчээли дыка кызырдып турган. Чүгле 1965 чылда бээин бомбалар болгаш дефолиант-хораннар-биле ындыг 30 шөлдү, 1966 чылда—60 ажыг шөлдү узуткаан турган.

ГАВАНАНЫҢ ХӨГЖҮҮРҮНҮҢ ПРОГРАММАЗЫ

ГАВАНА. «Гавана хоорайның чиигине планы» дээр программаны ёзугаар ажылдап турар тускай эртемнигелер бөлүүнүң куба наймылалга болган чеэүлел хуралының кол чугаалашкан чүүлү—«Гавана 2000 чылда кандыг болурул?» —деп айтырыг болган.

Ийи миллион ажыг кижиниң чурттап турары куба найысы азы хоорайларының комплекстиг программазы Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле ажыглаттынып кылдынган болгаш оон чамдык талаларын күүседиринче тудугжулар эгелеп киришкен.

Гавана мугуадурунуң чөөн зонн. Ында куба «Черемушкилер»— Аламар болгаш Чөөн Гавана районнарының чаа тудугларында ажыл калбарган. Ол чаа микрорайоннарда амгы үениң хөй квартиралыг бажыңнарын шалыпкыны-биле тудуп турар. Тудугжулар бежиң кылыр 3 комбинаттарда белеткеп турар панельдерден 4,9 болгаш 11 каът бажыңнарын шалыпкыны-биле элтеп үндүрүп турар.

ЯРМАРКА ХАГДЫНГАН

БЕЛГРАД. Югослав Загреб хоорайда чурттар аразының чаңчыл болганы садыг-үлетпүр ярмарказы доозулган. Аңаа 60 ажыг чурт киришкен. Совет делгелер ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга туралааттынган. Совет Эвилелиниң чаа-даа даштыкы садыг каттыжышкыннарының аады муң экспонаттары Советтер чуртунуң эртем-техниктиг депшилгезиниң бедик түңнелдерин, оон экспорт талазы-биле калбак аргаларын тодаргайы-биле көргүскен. Ол дугайын Совет павильонун демдеглел дептерлеринде бижээн чүүлдер херечилеп турар. Экономиканы, эртемни, техниканы болгаш культураны хөгжүдеринге ... чедип алган совет улусту ханызы-биле хүндүлеп көрүп турарын мыла илереткен.

Совет машина, станок тудуушкунунуң үлегерлиг өске-даа адырларының янзы-бүрү продукциязы югослав үлетпүр ажылдакчыларының мурнуку чылдар ышкаш база-ла дыка улуг сонуургалын болдурган. Олар ЮСФР-ниң экономиказынга улам-на калбак-биле херектелдиниң турар. Ярмарка үезинде ССРЭ-биле Югославияның төлээлекчилериниң ... чурттуң аразында экономиктиг кады ажылдажылганы моон-даа соңгаар калбартырынга идегтиң болур. Совет Эвилели Югославияның даштыкы садыг талазы-биле кежигелдериниң эң кол чуругу боор турар. Оон дузаламчызы-биле ында үлетпүрүнүң болгаш өске-даа адырларының 140 хире тудуглары кылдынып ... ажыл-агыйынга чугула ... боор турар.

(СЭТА).

ССРЭ-ден чорупканы

КИЕВ, сентябрь 26. (СЭТА). Чуртка аалчы-чоруун доозкан соонда Индия Республиканың Премьер-министри И. Ганди ол хүн Делиже чорупкан. Ол Совет Эвилелинге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалааны ёзугаар албанның аалчы-чоруун кылып келген турган.

Аалчыны аэропортка СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий, албанның өске-даа кижилери үдээн.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН УЖУРАЖЫЫШКЫН

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга телептиг белектерин сөңнээр деп турар Совет Узбекистан улустарының ленинчи найыралының хүүнүң адаанга улам-на чечектелип турар. Ол республика чурттуң бүгү улустарының акы-дуңма бүзүрүүң дузаламчызының ачызында экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ол бүзүрелдиң дугайын сентябрь 25-те ССРЭ-ниң УАЧД-ынга болгаш Узбек ССР-ниң Москвада хүннеринге турасказткан кежээге онзалап демдеглээн.

Кежээниң киржикчилери республиканың делегациязын чылыы-биле уткаан. СЭКП, эш Л. И. Брежневке баштаткан оон ленинчи Төп Комитеди совет кижилериниң чаагай чоруунуң дугайында улуг сагыш салып турарын делегацияның баштыңы — Узбекистанның Компартиязының ТК-зының секретары А. У. Салимов бодунуң чугаазынга демдеглээн.

Амгы үениң совет кижилериниң угаан-бодал байлаан көргүскен чайынначак чижектерин ол демдеглээн. Чижээ, республикада херээженнерниң барык ортаа кезиниң дээди болгаш ортумак эртемниг. Революция мурнунда Узбекистанга бир муң узбек херээжен кижилерден чүгле үш кижи бижиг билир турган. Улуг Октябрь эрте-бурунгу ол чуртка национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культураны берген. Республикада эртемниң күчүлүг үндезиннерин тургускан. Узбек ССР социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээрде акы-дуңма улустарның, хамыктың мурнунда улуг орус улустуң чаагай дузаламчызынга даянып келгенин оратор онзалап айыткан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан коммунистиг тургузуушкуннуң программазын боттандырарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун найыралдың ажылчы чоннарының төлээлекчилери республиканың ажылчы чоннарынга күзээннер.

ССРЭ-ниң УАЧД-ының хүндүлел дипломун болгаш медалын Узбекистанның делегациязынга тывыскан.

Республиканың уран чүүл мастерлериниң болгаш боттуруушкутуп коллективтериниң концерти болган.

(СЭТА).

Хей станоктарны башкарар, продукция бүдүрерин көвүдедир, шынарын бедидер дээш шимчээшкин Россия Федерациязының пес-таавы үлетпүрүнүң бүдүрүлге коллективтеринде улам калбарган. Ивановонуң В. И. Ленин аттыг пес-таавы комбинадының ажылчыннары Валентина Николаевна Голубеваның, Нина Кузьминична Максячкинаның болгаш Агита Михайловна Суховаың күш-ажылчы улуг чедиишкиннери бүгү чуртта сурагжаан. Оларның кижи бүрүзү 32 станоктарны башкарып турар.

ЧУРУКТА: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СЭКП ТК-ның кежигүнү, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү В. Н. Голубева (оң талазындан). Күш-ажылчы Алдар орденнерниң эдилекчизи, Иваново хоорай Совединиң депутады Н. К. Максячкина болгаш А. М. Сухова.

И. ДЫНИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КҮСКҮ ЯРМАРКА

Чүс он алдыгы Вена ярмарказы ажыттынган. Ону күскү ярмарка деп санап турза-даа, чүзүн-баазын чырык өңнерлиг он-он павильоннар тургустунган хоорайжыгаш чайгы дег чырык хүнүң херелдеринге улам-на аянныг, чараш көстүп турган. Күскү бо ярмаркада 43 чурттан дөрт муң ажыг фирмалар, бүдүрүкчүлер, каттыжышкыннар киржип турар. Ярмарка улуг, ынчангаш ону сонуургап, шуптузун көрүп кээри амыр эвес. А көрүксенчиг чүүлдер-ле хөй. Чижээ, Сибирьден кээп, Австрияның девискээрин таварып эртер газ дамчыдылгазының схемазын, австри тракторларны болгаш солуннарга парлаттынган он-он чаа чүүлдерни кым черле сонуургавас боор.

Ярмарканың дугайында медээлер хөй, оон шуптузун харын утпа номчуп, билип алыры амыр эвес, четтикпейн барып болур. А мында кол-ла чүве—бот-боттарынга ажыктыг садыглажышкыны, үре-туа... келлиг кады ажылдажылгазы. АКШ-тың президентизиниң Чөөн чүк биле Барыын чүктүң аразында садыглажыышкынны хоругдаашкын ниичирбези-биле боой тудар дээн кара сагыштыг пламнарынга удур омак-серген, бот-боттарынга бүзүрежир, билчир чорукту шак моон көрүп алыр.

Ярмарканың девизи — «Делегейниң бүгү бараанныры». Ол — чурттар аразында күш-ажыл хуваалдазының стратегиязын илергейлеп турар. 142 чурт-биле садыглажып турар Совет күрүнениң аңаа үлеге улуг.

Ярмаркага ЭДЧ чурттары идепкейлиг киришкен. Совет Эвилелиниң бараанныры улуг павильонга делгээн. Оон кол темазы — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылы. Даштыкы чаарби садыг организациялары 4 муң ажыг экспонаттарны делгээн. Делгелгеде салдынган бараанныры аразында станоктар, музыка дериг херекселдери, долгандыр турар байдалды камгалаар техника болгаш фарфор, эртем дериг-херекселдери, грузин чурукчуларының тургусканы идик-хептерниң хевирлери бар.

Совет делгелге ярмарка ажыттынар мурнунда-ла австри информация органнарының кичээнгейинге турган. «Прессе» солуну, «Ост-Вест контакт», «Интернационале виртшафт» журналдар ССРЭ биле Австрияның аразында кады ажылдажылгага турасказткан тускай үндүрүлгелерни организастаан. Аңаа ийи чурттуң үлетпүрүнүң, садыгның, эртемниң кескү ажылдакчыларының чүүлдери парлаттынган. Ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынга эвилелдиңкен республикаларның 60 чыл дургузунда чедип алган чедиишкиннерниң дугайын совет специалистер журналдар, солуннар арыннарынга чугаалап турганнар.

Ярмарка ажыттынганда, Австрияның садыг, үс-даргал болгаш үлетпүр министри И. Штарибахер совет павильонга чораан. ССРЭ-ниң ол чуртта элчини М. И. Ефремов ону аңаа уткаан. Павильонну көргениниң соонда берген интервьюзунга федералдыг министр совет экспозицияга бедик үнелелди берген. Совет-австри холушкак комиссияның чоокку үеде болур эртер хуралынга ССРЭ биле Австрияның аразында бараан саарылгазының хемчээлин улам улгаттырар хемчеглер тодараттынар дээрзин И. Штарибахер демдеглээн. «Ол—бистиң ниити сорулгавыс-тыр»—деп, министр чугаалаан.

ПМА-ның корр.

УЛУСЧУ ЧӨВҮЛЕЛДИҢ СЕССИЯЗЫ

ХОШИМИН. (СЭТА). Ында Хошимин хоорайның Улусчу чөвүлелиниң ээлчеглиг сессиязы ажыттынган. Хүн чурумунда үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларының үшкү вьетнам беш чылдың ийиги чылының даалгаларын, социал болгаш культура хөгжүлдезиниң планнарын күүседип турарының айтырыглары кирген.

Хоорайның ажылчы чоннарының калбак кезектериниң республиканың мурнуу талазында экономика болгаш культура талазы-биле ол эң улуг дээ төп черниң социалистиг чаартылгазының талазы-биле калбак программаны айыткан вьетнам коммунистерниң бешки съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш чарышта идепкейлиг киржип турарын сессияга санал берип, чүве чугаалааннар демдеглээннер.

ХАНЫ КИЛЕҢНЭЭШКИН

Израиль эжелекчилериниң болгаш оларның күткүкчүлериниң Ливанга ханныг үүлгедиглери бүгү делегейге ханы килеңнээшкинни болгаш шимчээшкинни бүрүү шавышкынны болдурган. Делегейниң ниити дайынның чылдарында гитлерчи фашистерниң араатанзыг үүлгедиглеринге деңнешкен израиль агрессорларның дерзии үүлгедиглерин доңгурлаар соктаадырып. Ливандан израиль шериглерин бүрүн үндүрерин хөй чурттарның чазактары, политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары шыңгыы негеп турар. Совет Эвилелиниң саналдааны тодаргай инициативаларны боттандырарының аргазы-биле Чоокку Чөөн чүктүң айтырыын таарыштыр шиитпирлеп болуруу янзы-бүрү чурттарның күрүне болгаш политиктиг ажылдакчылары демдеглеп турар.

Ливанның парлалгазы Совет Эвилелиниң саналдарын бедии-биле үнелээн. АКШ-тың президентизи Р. Рейганга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң бижиин Бейруттуң «Ан-Нида» солуну парлаан болгаш Израильди кынчыктырбас болгаш КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирлеринге чагыртыр кылдыр ону албадаар сорулга-биле Айыыл чок чорук Чөвүлелинге ССРЭ-биле кады дем каттыштырып хөделиринче АКШ-ты Совет Эвилели кыйтырган-дыр деп айыткан.

Чоокку Чөөн чүкке чептүг болгаш быжыг тайбыңны тургузарының алды принциптерин Л. И. Брежневтиң айыткан — араб улустуң чептиг демиселин Совет Эвилелиниң деткээниниң тодаргай херечизи-дир деп, Сирияның «Тишрин» солуну бижээн. Ол принциптер АКШ-тың президентизи Р. Рейганның «тайбың телевилел» дээр саналындан үндезини-биле ылгалдыг болуп турар.

Моол Арат Республиканың чалааның медегелинде мынча деп айыткан: «Израиль сионистерниң Барыын Бейрутка ханныг болгаш дерзии үүлгедиглери— АКШ-тың дузаламчызы-биле израиль эжелекчилерниң чорудуп турары агрессчи политиканың болгаш дерзии кыдыышкынының чаа илерээшкини-дир». Чоокку Чөөн чүктүң айтырыын чептиг кылдыр таарыштыр шиитпирлээриниң алды принциптерин, Л. И. Брежневтиң чаа саналдарын Моол Арат Республиканың чазаа бүрүн деткип, чүүлдүгзүнүп турарын медеглээн.

Израиль эжелекчилериниң кем-буруулуг үүлгедиглеринге АКШ-тың администрациязының дорт киришкени болгаш ам-даа киржип турарын Францияның Коммунистиг партиязының медеглелинде айыткан. АКШ эгезинден бээр Бегинниң чазаанга дузалап, Израильге улуг дээштиг хемчеглерни алырынга үргүлчү мөөндактап келген. Американың Каттышкан Штаттары Израильди Чоокку Чөөн чүкке бодунуң жандармы кылып алган.

Ливанче Израильдиң халдаар дээн планының дугайында АКШ-тың администрациязы баш бурунгаар билбээн дээрзинге бүзүрээр политиктиг чаңгыс-даа араб азы палестин ажылдакчы Дамаскыда, Амманда азы Бейруттта чок деп, АКШ-тың «Крисчен сайенс монитор» солуну бижээн.

Барыын Бейруттту израиль шериглериниң эжелээнинге болгаш ында тайбын чурттакчыларны, ылангыя дескен палестиннерни массалыы-биле хыдааанынга ханы килеңнээшкинин Совет Эвилели илергейлээн деп, Японияның «Майнити» солуну демдеглээн.

АКШ-тың президентизинге совет удуртукчузунуң чорудкан тускай бижиин онза чугула ужур-дузалыг деп, Малайзияның «Стрейтс таймс» солуну бижээн. АКШ-тың президентизи Р. Рейган совет удуртукчу Л. И. Брежневтиң саналынга болгаш кыйгырыынга чогумчалыг харыыны бербес болза, Израильди АКШ мурнуку хевээр чугаажок деткип, камгалап турары ол болур ийик деп солун демдеглээн.

(СЭТА).

ЛИВАН. Израиль агрессорларның Барыын Бейруттту арааттаныг ёзу-биле бомбалап, утер-боолар-биле атканының түңнелинде дыка хөй уруглар, херээженнер, кырганнар өлген болгаш муң-муң чурттакчылар балыглаткан, чурттаар оран-савы чок арткаипар.

Чурукта: Сабра районнуң израиль агрессорларының бомбалааныының соонда бо херээжен кижиниң бажыңындан чүү-даа арттаан.

СЭТА-ның тускай корр. Г. Надеждинниң фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

Албан эрттирер кылдыр доктааткан хуусааларын дооскан шериг албанныгларны 1982 чылдың октябрь—декабрьда халаштырар болгаш хамаатыларның шериг албанынга ээлчеглиг келдириишкининиң дугайында

ССРЭ-ниң камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

1982 чылдың сентябрь 27. № 242 Москва хоорай.

«Бүгү-ниити шериг хүлээлгениң дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунга дүүштүр дужаарым болза:

1. Шериг албаның эрттирер хуусааларын 1983 чылдың январь 1-ге чедир дооступ шериг албанныгларын Совет Арминың, Шериг-Далай Флотунуң, кызыгаар болгаш иштики шериглерниң хурээлениннен 1982 чылдың октябрь — декабрьда курлавырже халаштырар.

2. Келдириишкин хүнүнге чедир 18 хар четкеп болгаш келдириишкиннен хостатпаан хамаатыларны, а ол ышкаш хостаткан турган хуусаалары эрткен оон өрү назылыг хамаатыларны бо дужаалдың 1 пунктузунга дүүштүр шериг албанныгларны курлавырже халаштырары-биле холбаштыр Совет Армияга, Шериг-Далай Флодунга, кызыгаар болгаш иштики шериглерге шериг албаның эрттирери-биле келдирер.

3. Бо дужаалды бүгү роталарга, батареяларга, эскадрильяларга болгаш корабльдерге чарлаар.

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. УСТИНОВ.

Ак халаттыг кижилер

ШИНЧИЛГЕ УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

Республика сеелгү чылдарда туберкулёз аарыгларынга удур тодаргай хемчеглерни алган. Туберкулёзка удур эмнелге черлериниң материалдыг баазазы экижээн. Медицина ажылдакчылары улус депутаттарының чер-чер Советтериниң, совхозтарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларының киржилгези-биле чурттакчыларга шинчилгелерни чорудуп турар. Бүгү хоорай болгаш район эмнелгелеринде флюорографтыг шинчилгелерни кылып, дузаны чедирип келген.

Туберкулёзка удур демисел 1980—1985 чылдарның планнарында база айыттынган. Москваның туберкулёзка удур ажылдар чорудар эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары аарыгны амгы үениң дециели-биле эмнээрниң болгаш чоннy шинчиириниң практиктиг дузазын чедирип келген. 1981 чылда тускай эртемниглер бригадазы Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарының чурттакчыларынга шинчилге чорудкан. Амгы хүннерде институттуң директорунуң оралакчызы баштаан медицина эртемнериниң докторлары М. В. Шилова, Л. В. Лебедева, Г. И. Варновицкий, медицина эртемнериниң кандидаттары Б. А. Нефедов, Г. Н. Сенников болгаш өске-даа эмчилер мында келген ажылын уламчылап турар. Ук бригада республиканың туберкулёзка удур диспансериниң медицина ажылдакчылары-биле кады Барыын-Хемчик районнуң чурттакчыларынга шинчилге чорудуп эгелей берген.

Институт эмчилериниң кол сорулгазы — чурттакчыларның туберкулёзту аарыгларындан ангыда, тыныш органнарының өске-даа аарыгларын шинчип тодарадыры болур. Ол тускай эртемниглер өөрүг эмчилер-биле консультацияларны чорудуп, район эмчилеринге методика-органистиг дузаны көргүзүп, чурттакчыларга лекцияларны номчуп, партия, совет органнары-биле чоннy шинчилгеже хаара тудуп турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чорудуп турар хемчеглерни чугула кичээнгейни угландырып, республиканың чурттакчыларынга шинчилге кылыр планын тургузуп, районнарның күүсекчи комитеттериниң болгаш улус депутаттарының кодээ Советтериниң даргаларынга, совхоз директорларынга, профтех. училищелериниң, школаларның, шимээ-шинчилге черлериниң удуртукчуларынга болгаш өске-даа организацияларга медицина шинчилгезин шаггалыг чорудары-биле даалгаларны бергилээн. 1982 чылдың октябрь, ноябрь айларында Эрзин, Улуг-Хем, Тес-Хем районнарының чурттакчыларынга шинчилге эрттирери көрдүнген.

Хемчеглерни ап турбужа, чамдык улус боттары бо озалдыг аарыгны тергиин азбас таварылгалар бар. Ындыглар эмчи шинчилгезинге чоруур үезинде келбес. Чаа эгелеп чоруур аарыгны баш бурунгаар тодараткаш, эмнээри үре-түңнелдиг боорун кижи бүрүзү утпаза эки.

Э. ДОНГАК,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң организастыг килдизиниң инструкторy.

«Эмнелгеге уруувус багай байдалга келген. Эмчилерниң, сестраларның күштүг эмнээшкини, санитаркаларның ээлдек-эвилең ажылдавы уруувустуң кадыын экижидип, сегиткен. Уруувустуң чырыы черге каткы-хөглүг чаштар-биле кады амыдырап, чурттаар аас-кежиктиг болганынга ада-иези өөрүп, эмнелге коллективинге четтиргенивисти илередип, оларның хүндүлүг болгаш харысалгалыг ажылынга чогаадыкчы чедиишкиннерни күзедивис».

Люба ДАНДАРЫНЫҢ ада-иезинден.

«Оглувус Алик 1980 чылдың апрель 4-теп бээр эмнедип чыткаш сегиди. Манаа экиэрииисте аарыы берге турду. Эмчи Лидия Ивановна Кабешева болгаш өске-даа эмчилер оглувусту шуут кадык кылыр [illegible] найыралдыг, ажыл-иши үре-түңнелдиг деп чүвени оглувусту хайгаарап кээп турган билдивис. Уругларның кадыы кээш болдунар-ла хемчеглерни ап, уйгу-дыжын харамнанмайн ажылдап турар эмчилерге улуу-биле четтирдивис. Ажылынга чаа-чаа бурунгаар базымнарны күзедивис».

Светлана ШӨМБУЛДУҢ авазы.

Ада-иелерниң шак мындыг чылыг-чымчак өөрүшкүлүг сөстерин илереткен одуругларны бижээн кузээшкиннери Кызылда республиканың туберкулёз аарыгларынга удур уруглар диспансериниң «Саадлар болгаш сүмелер» дептеринден хөй-биле номчуп болур. Коллективте 45 хире кижи бар. Оларның ажыл-ижи ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнче угланган, ай, квартал планнарын бүүгаар ажылын бир демниг чорудуп турар. Уругларның кадыкшыл

УРУГЛАРГА—КАДЫКШЫЛ

байдалын болгаш кадыкшылынга хемчеглерни чорударын хайгаараарын хандырары — эмнелге коллективиниң холга алган. Улуг эмчилериниң удурдулгазы-биле бригада болуп алгаш, районнарже үнүп, 0—15 харлыг уругларның шинчилгезин чорудуп турар. Бригада арганы-биле ажылдаарга, туберкулёз аарыгларының баштайгы демдектерин баш бурунгаар тодарадып, учётка ап, дүрген хемчеглерни алырынга эптиг. Сөөлгү чылдарда бо арганы үре-түңнелдиг ажыглап келген болду.

— Эмнелге ажылдакчылары аразында чарыштыг. Ол чарышты сестралар чөвүлели удуртуп, оон түңнелин квартал санында доктаамал үндүрер. Сөөлгү түңнел-биле санитарка П. Ф. Щикалованың харылап турар участогу водеди. Ол уругларга эвилең-ээлдек, оларны сагыш-човаачал оттуруп, хөгледип билир. Авыяктарга үлегер-чижектиг дагдыныкчы — деп, улуг сестра Анна Васильевна Козлова чугаалап орар.

Тыныш органнарын дамчыштыр суук эмнерни тындырып база кеш адаанче сыкыртып эмнээр аргаларны чоокта чаа ажыглап эгелээн. Ынчаар эмнээри эки. Ынчангаш ук эмнелгеге ындыг аргалар-биле эмнээрниң ийи өрээлин тускайлаан. Ол өрээлдериниң бирээзинде ортумак эртемниг авыяк кыс Татьяна Неволина ажылдап турар. Ол авыа ажылдааш, чаа-ла ийи чыл четсежок, ажылынга харысалгалыг диртип, мактады берген. Оон дагдыныкчызы А. В. Козлова. Ол дүржүлгалыг сестраларның бирээзи болгаш авыяктарга билиин дүржүлгазын харам чок дамчыдып чоруур.

— Кандыг-даа ажылды сеткилинден [illegible] эки бээр Александра Намчылованың ажылдаары чараш. Сеткили биче, өөрүп солуп, бо-ла ажылдай бээр. Уругларга кичээнгейлиг, ээлдек, чымчак. Санитарка ажылынга ол дыка мергежээн. Эмчилерниң ажылдаарынга, уругларның кадыын экижииринге болдунар-ла арга-биле таарымчалыг байдалдарны тургузуп келди. Өг-бүлезиниң амыдыралы үлегерлиг. Уруглары дөгерези эртем-билиг чедип алган. Ол база-ла оон кызымааның херечизи-дир — деп, мында кижи-илдикчи башкы Тана Монгушевна Куулар мактады.

Эмнелгениң ийиги каъдынга кээривиске, сестра Т. Неволина биле А. Намчылова олар өрээлдеринде кидин түлүк ажылдап турлар. Процедура өрээлинде бүгү-ле эт-херексел чурум-чыскаалдыг. Ол хүнге херегээр эмнерни белеткеп каан. Ажылдаарынга

бүгү байдалдың таарымчалыын көрдүвүс. А. Намчылованың харылап турар участогунуң өрээлдери арыг-силиг. Кыланнадыр чуп каап, эт-херексел турушкаарында салдынган. Боду аштар чуттаан чай чок ажылдаан тур. Улуг сестра А. Козлова мурнакчы ажылдакчыларывыс деп оларны үнелеп чугаалады.

Бо коллективте дүржүлгалыг эмчилер. «Кадык камгалалының тергиини» деп херек демдээниң эдилекчилери Ч. А. Доргат, М. К. Ковенская, РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Т. О. Бадарчи олар үлегерлиг ажыл-ишчиниң сорук киирикчилери болуп турар.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: педиатр эмчилер Ч. А. Доргат биле М. К. Ковенская олар эртенги шинчилге үезинде; процедура кабинединде эмчи сестразы Т. К. Неволина. Ол эмнелгеде комсомол эге организациязының секретарының оралакчызы; хөй чылда мактаддыг ажылдап келген санитарка, авыяктарның дагдыныкчызы А. Т. Намчылова.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ДООЗУКЧУЛАР КЕЖЭЭЗИНГЕ

Э. Джерри-биле беседам Замбияның төвү «Мулунгуши холдуу» улуг аалынга университет доозукчуларының байырлыг кежээзинге болган. Долгандыр катк-хөг лиммиттелген. Доозукчуларның төрелдери болгаш өңнүктери ол байырлалга киржип-биле чедип келген. Ол байырлалга Замбияда ажылдап турар совет специалистер хөй киришкен.

Канчангаш-ла көөрүмге, бир бөлүктүң аразында тапшырым арын бар болган. Медицина факультединиң профессору Борис Шендеров доозукчулар-биле замбий улустуң тапшызын ойнаап турлар. Ол Саратовтан маңаа келгеш, замбий өңнүктерниң кичээнгейин доваап хаара туткан. Б. Шендеров африка бактерияларының антибиотиктерге олуучелиниң дугайында теманы чедиишкиниг ажылдап кылган. Моон ачызында ук аарыгларны үре-түңнелдиг эмнээриниң болгаш кезиишкин, соонда кадапааашкыннарны боодурбазының аргалары бар апарган. Оон-тоглаа, каттыы-хөг өөкүрган, үзүктели бээр аразында, медицина факультединиң деканы К. Чиниту-биле таныштырарын Б. Шендеровтан дилеңим. Мааң айтырывымны баш бурунгаар билген ышкаш, доктор К. Чинту хүлүмзүрбүшаан, университет илиниказында ажылдап турар совет эмчилериниң дугайында кончут бедик үнеледи берген.

— Бодумнуң мергежилим недиатр. Мээң өңнүктерим Потаповтарның ак сеткилдиг ажылдап турары сеткилимге таарышкан. Татьяна болгаш Александр Замбияга келгеш, чыл безин четпээн-даа болза, бичии чаштарның янзы-бүрү аарыгдан өлүр чоруун 40 хуу кудулаткан.

Замбияда совет специалистер хөй. Олар түс черниң чурттакчыларының хүнлүткелин чедип алган. Ындыг болбастын аргажок. Азия болгаш Африка чурттарының өөредилге черлеринде, эмнелгелерде кодээ ажыл-агый болгаш тудуг шөлдеринде совет специалистерниң отряды эки ажылдап турар. Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXVI съездинге мынча дээн: «Олар социалистиг Тораан чуртунуң тепиштиг төлээлекчилери-дир. Бис оларга чоргаарланыр болгаш сеткилиивистиң хапызындан чедиишкиннерни күзелдивис!».

В. ПОЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.

ЭМНЕЛГЕВИСТЕ

Шуй суурда участок эмнелгези тургустунганда-ла он чыл чедип чоруур. Бо үениң дургузунда эмнелгеге хөй чок кадыын экижиткен. Ында бир дээди, беш ортумак эртемниг эмчилер бар.

Республиканың участок эмнелгелериниң аразынга социалистиг чарышка эрткен чылын бо эмнелге бирги черни алдан. Ынчангаш Кадык Камгалал министерствозундан шымчак чок УАЗ машина алган.

Эмчилер суурда улуг, биче чоннуң кадыкын хайгаараарындан ангыда, Шуй-Бажы, Узун-Хем, Сайлыг-Хем деп чайлагларда малчыннарга бо-ла чеде бээр. Ол барган бичии чоннуң кадыын шинчилевишаан, лекция, беседаларны кылып келген. Эмчи коллективи чон-биле быжыг харылзаалыг. Чоокта чаа суурга хурал болган. Аңаа агитколлективи кежигүннери эмнелге коллективинге телевизор тывыскан.

Аңы-чем программаның боттандырар таварылгада кышкылыг ужуун кижилер дээш бүгү күжүн салып келген. Шуйнуң малынга быжыг чем-суурун тургузарынга идепкейлиг киржип турар. Бо чылын совхозка 90 тонна сиген кылып бээр планын күүсеткен.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга район.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

Делегейниң бирги чери дээш маргылдаага киржир эргени шыдыраачыларның Москвага зоналар аразының маргылдаазынга ийи совет гроссмейстер чедип алган. Маргылдааның төнчүзүнге чедир бир салыг арткан турда бээн Гарри Каспаров 10 санпарны чедип алгаш, бирги черни бүзүрелдиг ээлээн. Александр Белявский 8,5 санныг болуп, ийиги черни алган. Румынияның гроссмейстри Флорин Георгиу-биле соңгаарлаткан салышкынны арткан суббтада ол ойнаан болгаш үдуп алган.

Үшкү болгаш дөрткү черлерни Ульф Андерссон (Швеция) болгаш Михаил Таль (ССРЭ) үлешкен.

БУХАРА. Бухара обласчы «Чаа амыдырал» колхозтуң кежигүнү 105 харлыг Мустафа Мухаммадиев болунуң чурттаалгазының иштинде эмчиге чаңгыс-ла катап келген. Ынчалза-даа ол аарыын шинчидер дээш эвес, а чолаачылар курузунга өөренирде коргуэр шынзылга алыр дээш келген. Эмчилер «кан-кадык, чол[аа]чылап болур» деп шыныырга берген.

105 ХАРЛЫГ ЧОЛААЧЫ

Колхоз баштаар чери болгаш ажыл-агыйның профэвилел комитеди күш-ажылдың шалыкчызы, хөвең өстүрер эки бригаданың удуртукчузу Мустафа Мухаммадиевти чиик машина-биле шаңнаан чүведир. Ынчангаш ол 105 харлынында эмчиге кирер, автомобиль башкарар документ алыр ужурга таварышкан.

Шаңнал алган кыргаңга бабыр чедиреги-биле бүгү колхозчулар чыглып келген. Олар кырганың өг-бүлезиниң — уругларын, уругларының уругларын оларның уругларын, ол уругларының уругларын — шуту 211 кижиниң база чыглып келгенин сонуургааннар.

(СЭТА).

МАЛЧЫННАРГА ДУЗА

Өвүр районнуң Торгалыг ортумак школазының башкылар коллективи чыл санында мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип турар. Бо чаагай чаңчыл бүүгаар олар бо чайын база-ла эки ажылдаан. Баштай 7-8 класстарның өөреникчилери, башкылары Владимир Доржуунайның болгаш Михаил Санааның баштайгызы-биле 113 тонна бүдүк-бүрүнү боодалдай баглап белеткээш Кадый-Бажы, Кара-Тал хойжу бригадаларының малчыннарының кыштагларынга чедирген.

Сиген кезилдези эгелей бээрге өөреникчилерниң бүрүлга бригадазы Ий-Дэң деп черге 32 тонна неган, ооң шынарлыг сигенин хой-биле белен, баглап, сараттаан.

Мал чеми белеткээр субботникке башкылар киришкен. Ирбитейниң «ирв» бригадазының малчыннарынга 14 тонна сигенни келип берген. Ынчангаш Торгалыг ортумак школазының башкылары, өөреникчилери торааң совхозунга 113 тонна бүдүк-бүрүнү, 10 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээш совхозка хүлээдип берген.

П. ДАМДЫН.

ЧАРЛАЛДАР

Аңаа эртен эргежок ажылдап чоруткаш, бичии болганда өөрүшкү-маңнайлыг дедир бо кире халып кээп-тир.

— Чүү болду? — деп, кадайы оон кайгап айтырган.

— Салыг эжиинде янзы-бүрү каттар, моогүлер, эм-тан өът-сигеннер хүлээп алыр дугайында чарлалдар азып каап-тыр. Өртек үнезиниң улуу-даа аажок. Ёзулуг халас акпа хаптап алыр чүве ол эвеспе оң, кадай. Ажылдааш чоор оңу. Арга-арыгже кирип, арыг агаар тыныы, магалыг эки сеңгүүстеп албас бис бе, харын. «Уралывыска» ушкажыпкаш, карак ажыт хап олурар бис бе?

— Ол-ла болгай сен, харын. Шөлээн черге «чула пактап алыр» деп де. Албыстава, барып ажылда. Чарлалдарыны мен аскылап каан мен — дээш, кадайы оңу чер-даа алыспас боол-тур.

Кадайы, шынап-ла, аптекада ажылдап турарын сактып келгеш, аңаа удур эдер сөс тыппайн, ыыт-даваш чок үнгеш, ажылдап чоруп каан.

БУК ДИВЕС

Орукка чораан орайтап, турүп шагзыраан кижи аалчылар бажыңынга чедип келген. Оон эргелекчизи-биле ол алдек-эвилен мендилешкеш, дээн:

Шоодуглар

— Дуп чарып аар чаңгыс орундан чепшээрип көрүцерем, дарга?

Эргелекчиниң арын-шырайы ширинн апарган, млавылаан:

— Баш удур телефоннап кагжык силер бе, ынчаш?

Дарга хедерлеңи бээр ирги бе дээш аалчы иштинде ынайла апарган:

— Өөдежогум ол-дур ийин, харын. Баш удур дугуржуп даа албаан кижи-дир мен ийин, дарга. Өршээп көрүцер. Машиназыс орукка үрелип туруп бээрин билбедим.

— Мен канчаар мен, ынчаш — дээш, эргелекчи улам шыңгыыраан.

Аалчы аймаарап, дыжыл харааш:

— Улуг-даа өртектиг болза, ажырбас чүве-дир ийин. Дынтыг удуп-ла алза.

— Ындыг болза — дээш, эргелекчи олче кылчаш кылдыр көргеш, артык чугаа үне бээр ийне деп сеппиезежне тыртым уламчылаан. — Беш тергиктен белеткеп алыныр че. Кымга-даа чүве чугаалавас эвеспе.

Ауп орукка човап-шылап чораан кижи дыштыг удуп алырын бодап келирге, өрээл иштп артында-ла чылын, чырыш дээн ышкаш болган. Ол акшазының хавын дегийт дүрген холдары сиринцейнин үжен, шуудунга кирген:

— Чок-чок, ол дугайын кажап-даа, кана-даа бук дивес мен.

А. БУЛАК.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕН 29-КА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Тоолдун аалчылары: «Салтан хаан дугайында тоол». 10.30 — «Билдинир-даа болза, бүзүренчиг эвес». «Агаардан чиик». Эртем-нептереддиг фильм. 11.45 — Телемедээлер. 11.40 — 13.25 — Чапсар. 13.25 — «Байырлыг вальсылыкым». Документалдыг телефильм. 2-ги фильм. 16.25 — Аныяктар адресдери. 17.25 — БССР-ниң алдарлыг артизи Я. Евдокимов ырлаар. 17.50 — «Уренгой — Ужгород» аразының газ дамчыдынчызы. Валентина Беляеваның километрлери. Дамчыдыкчының Горький участогунуң дугайында телеочерк. 18.05 — «Малахит хааржакчыгаш». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.25 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.40 — Шупту кижилерге стадион. 19.10 — Партияның планнары — улустуң планнары. Кодээ чуртталга тудуунуң дугайында дамчыдылга. Дамчыдылгага СЭКП МК-ның бирги секретары В. И. Конотоп болгаш Мособлсоветтиң күүскомунуң даргазы В. С. Пестов киржир. 19.40 — Музыканың делегей хүнүнге уткуштур. «Дмитрий Шостакович. Сески симфония». РСФСР-ниң алдарлыг коллективи Д. Шостакович аттыг үлегерлиг симфония оркестри күүседир. Дирижёр — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи шаңналдың лауреады Е. Мравинский. Музыкалыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Футбол дугайында допчулаа. 22.05 — Бөгүн делегейде. 22.20 — Музыка программазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Ак-көк талыгырлар херек ирги бе?». Эртем-нептереддиг фильм. 12.20 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. Ажылчын эстафета. 13.10 — «Адаларның черинде». (ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. М. Иванов). 14.00 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Күстүң демдектери. 14.20 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Күш ажылга эстетиктиг эге. 14.50 — Амыдыралдың школазы. 15.20 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Лириктиг [illegible]». Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

18.25 — «Боткин доктор». Эртем-нептереддиг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.40 — «Челээш». Дамчыдылга. 19.10 — Киножурнал. 19.20 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бир-ле хаан черинде». 1-ги кезээ. Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.15 — «Наапет». Уран-чечен фильм.

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.55 — «Уругларга аңчыгаштар дугайында». 9.25 — «Авамче кускуу орук». Уран-чечен телефильм. 10.05 — Долгандыр турар чүүлдерни камгалалының дугайында документалдыг фильмнер программазы: «Омолонда стационар», «Черниң аарыы» 10.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Эртем-нептереддиг көргүзүг». Эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы: «[illegible]», «Стандарттыг-даа болза, «стандарт чок» инектер», «Ыдыгуурунче орук». 15.20 — Орус чугаа. 15.50 — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери. Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры С. А. Ковпактың партизан каттыжыышкынының дайынчылары-биле школачылар ужуражылгазы. 16.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (М) — ЦСКА. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. «Чаңгыс аай өг-бүледе». Армян ССР. Армянияның КП ТК-ның бирги секретары К. С. Демирчянның чугаазы. «Совет Армения» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү; «Ада-чуртум дугайын ырлап тур мен». Уран чүүлдер мастерлериниң концерти. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 — «Ада-иелер хуралы». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Улуг кижилерге контроль ажыл» деп бөлүк дамчыдылгадан. Оон төнгенниң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — [illegible] овур-хевири. 13.15 — Хайлууну билир сен бе? 13.50 — Бойдус дугайында билиг. 3-кү класс. План, карта, компас. 14.10 — «Кодурыда чаа чурттакчылар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.20 — Л. В. Бетховен. 15.20 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Бистиң аалчыларывыс». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.30 — «Чер эң-не арыы». Гвинея [illegible] дугайында документалдыг фильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Артист болгаш үе». Республиканың хөгжүм-шии театры чаа сезонда. 19.15 — «Эрги шагның марштары болгаш вальстары». Фильм-концерт. 19.40 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бир-ле хаан черинде». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчиг». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.10 — А. Афиногенов — «Машенька». Телеспектакль.

СЕНТЯБРЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Чалыыларының чогаалдыг [illegible] — «Наапет». Уран-чечен фильм. 11.15 — Телемедээлер. 11.25 — 15.00 — Чапсар. 15.00 — «Всеволод Вишневский — чогаалчы коммунист». 15.50 — «Күш-ажылчы алдарның тук тудукчулары». Витебск областың Киров аттыг колхозунуң коллективиниң дугайында. 16.05 — Делегейниң П. И. Чайковский аттыг конкурузунуң киржикчилери Ю. Курттуң (ГДР) болгаш Г. Мимичиниң (ЮСФР) концерти. 16.40 — «Горнистер хырылаңар!». 17.25 — С. Воронцов ойнаар (гитара). 17.45 — «Эртем амыдыралы».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Джон Филд». Музыкалыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. Ирланд композитор Д. Филдтиң чогаадыкчы ажылының дугайында. 20.00 — «База катап соңгаа». Фильм-концерттиң баштайгы үндүрүлгези. Г. Горышин, Ю. Бондарев, Н. Меттериниң чечен чугааларын ёзугаар тургускан. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — 22.50 — «Камера делегейни көрүп тур». Оон төнгениниң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл?. Ленинградта машина тудуунуң тарыжиң кадрларын белеткээн турарының дугайында дамчыдылга. 13.00 — Алимпиаданың дугайында беседа. 13.30 — Астрономияның практикага ажыглаары. 14.00 — А. Фадеев — «Аныяк гвардия». 14.30 — Орус чугаа. 15.00 — «Бажың иштиниң куштары болгаш аңнары». Эртем-нептереддиг фильм. 15.20 — Телемедээлер. 15.30 — 17.55 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.55 — «Чиполлино». Мультфильм.

МОСКВАДАН

18.30 — «Кур черде садтар». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Адан. Па-де-де. «Жизель» балеттен. 18.55 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга 60 шалыпчы неделя». Дамчыдылга. 19.25 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Сээк биле дуктуг-ары». 20.15 — Октябрь 1 — «ынакы [illegible]». 20.25 — «Архитектура». ССРЭ-ниң курорттары болгаш кадыкшылга черлери. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — 00.20 — Узеир Гаджибеков. «Ур [illegible] ның медээлери». 1-ги болгаш 2-ги сериалдар.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кем-бүрүүлүр репортажы» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сөөлгү аът чарыжы» 9.30, 11.20, 13.00, «Полковник Шалыгиниң маналкыны» 16.30, 18.20, 20.10, шактарда.

«ВОСТОК»: «Ярослав Мудрый» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Байырлыг ден чугаалап шыдавас мен» 18.30, 20.30 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кем-бүрүүлүр репортажы» 9.30, 12.10, 15.00, 17.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сөөлгү аът чарыжы» 9.30, 11.20, 14.40, «Полковник Шалыгиниң маналкыны» 16.30, 18.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ярослав Мудрый» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Байырлыг ден чугаалап шыдавас мен» 18.30, 20.30 шактарда.

АГААР

Республикада бүлүттээр. Агаарның температуразы хүндүс 3—11 градус чылыг, дүне 0—9 градус соок.

Кызылга шокар бүлүттээр. Агаарның температуразы хүндүс 12—15 градус чылыг, дүне [illegible].

Редакцияның адрези: индекс 667000

667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 5. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 2-24-63, редакторнуу оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий-ле амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чарыр бөлүүнүң 2-32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрерлер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң [illegible] эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС-01545

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 227 (12017) | 1982 чылдың сентябрь 29, среда | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ССРЭ-60. КҮСКҮ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА — ШЫНАР БОЛГАШ ТЕМП

ХӨРЗҮННҮ АМДЫГААШТАН БЕЛЕТКЭЭР

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң болгаш Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырары дээрге, мал ажылдының продукциязын бедидери, черниң үнүш дүжүткүрүн экижидери болур. Мынаа күскү чер андарылгазының ролю база улуг.

Күскү чер андарылгазы хөрзүннү бок үнүштерден арыглаар болгаш келир чылдың тараа, мал чеми культураларының, картофельди болгаш ногааның дүжүдүн көвүделириниң бир үндезини.

Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларында хөй-хөй тараа, мал чеминиң болгаш ногаа культураларының ажаалдазы чоруп, хөй гектар шөлдер хосталып турар. Республиканың совхозтарында бо хүннерде 45,3 муң гектар тараа, 58 муң гектар мал чеминиң культуралары ажаап алдынган. Ынчангаш күскү чер андарылгазында улуг [illegible] ажылдар эгелээн. Күскү чер андарылгазын чогуур өй-шаанда кылып алырга, келир чылдың дүжүдү бедик болурун тараажы бүрүзү эки билир.

Ажыл-агыйлардан «Тиилелге», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, СЭКП-ниң 25 съездиниң аттыг, «Революцияның чалбыышкыны», «Саян», «Кызыл тараачын» совхозтар болгаш Тываның кедээ ажыл-агый дүрүмүнга станциязы күскү чер андарылгазын эки ажылдап кылгаанының түңнелинде бедик дүжүттү ажаап ап турар. Бо чылын дыка хөй совхозтар тарааның, мал чеми культураларының, картофельдиң болгаш ногааның багай эвес дүжүдүн өстүргеннер.

Чамдык совхозтарның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери күскү чер андарылгазының ажыл-дужаалын үнелевес, хөрзүннү ажылдап кылырының чурумун хажыдар чоруктар бар. Оон чижээлиг «Россия», «Коммунизмниң херели», «Сукпак» болгаш «Улуг-Хая» совхозтарны (оларның кол агрономнары Хертек, Шилов, Шиховцев, Оздоноев, Иванов) хамаарыштырып болур. Черни андарарда ооргалаарын, хацы эвезин кыпап, трактористерниң ажылынга контрольду тургуспайн турарындан ол ажыл-агыйлар эвээш дүжүттү ап турар. Агротехниканы сагывазының уржуу ол. Бо талазы-биле районнарның кедээ ажыл-агый эргелелдери, совхозтарның тускай эртемниглери дээштиг хемчеглерни алыры чугула.

Республиканың ажыл-агыйлары келир чылдың дүжүдүнге 135 муң гектар шөлге күскү чер андарылгазын кылып чорудар планныг турган, ам бо хүннерде чүгле 28,3 муң гектар черни андарган пииксе планның 17 хуузун күүседип алган.

Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары бо ажылды үнелеп көрбейн турар. Оон уламындан кедээ ажыл-агый культураларындан эң-не эвээш дүжүттү ап келген. Тарылганың агротехниказын сагывас, тараа болгаш мал чеминиң культураларын чүгле часкы андарган черлерге тарып, эвээш дүжүт ап турар.

Районнуң ажыл-агыйларынга күскү чер андарылгазының график планын бербээн, ында ажылдап турар трактористерге немелде төлевирни тургуспаан, агротехниктиг чурумну болгаш хуусааларны сагывас фактылар бар.

«Найырал», «Ак-Тургу» болгаш Жданов аттыг совхозтарның күскү чер андарылгазынче ам-даа эгелеп кирбээни алдептиг. Чер андарылгазынга ажылдаар ужурлуг тракторларның янзы-бүрү чылдагааннар-биле анаа турары хөй.

Каа-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Таңды районнарда, тракторларны бүдүрүкчүлүг ажыглавайн турар. Үе ажылдың ооржум болуп турар бир чылдагааны ында. Күскү чер андарылгазын болгаш [illegible] чогуур хуусааларының үелери эгелээн болгаш дүрген хемчеглерни ап, ажылдың темпилерин дүргедедири чугула. Агрегат бүрүзүнге планныг онаалдаларны берип, оон ажылының шынарын контрольдаар херек. Тарааны ажааган соолунде саваңны ол-ла дораан ажаар болгаш трактористерниң ажылын бедик бүдүрүкчүлүг кылдыр организастаары негеттинип турар.

Сезоннуг даалгааларны, кызыр ужурлуг ажылын ажыр күүсеткени болгаш ажылының шынары дээш механизаторларга немелде төлевирни төлээри кол рольду ойнаар ужурлуг. Ол ажылды чүгле шын организастаарындан хамааржыр.

Механизаторлар ортузунга социалистиг чарышты улам калбартып, оларның материалдыг болгаш моральдыг сонуургалын бедидери чугула. Оон түңнелдерин чогуур хуусааларында үндүрүп, оларның ажылының дугайын хана солуннарга чырыдып турары чугула. Тиилекчи болган бригадаларга, механизаторларга шилчиир чоруур вымпелдерни болгаш акша шаңналдарын социалистиг чарыштың негелделеринде көргүзүлгени [illegible] тывсыры чугула.

Күскү чер андарылгазы немелде хөй тонна тарааны, мал чемин, картофельди болгаш ногааны бээр дээрзин кижи бүрүзү билир. Ол бирги беш чылдың үшкү чылында кедээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн алыр сорулга-биле күскү чер ажылын улам шапкынчыдары чугула.

Хүннүң медээлери

ДООЗАР ЧООКШУЛААН

Чайгы болгаш күскү чер андарылгазы — келир чылдың элбек дүжүдүнүң магадылалы. «Эки хөрзүн — элбек дүжүт» деп үлегер домакты чугаалааны анаа эвес.

Бедик дүжүт дээрге-ле Аъш-чем программазын амыдыралга боттандыраарының чугула кезии.

«Нарын» совхозтуң механизаторлары күскү чер андарылгазынче чогуур хуусааларында киргеш, ам доозар чоокшулаан.

Ында ажылдап турар механизаторлар ортузунда социалистиг чарышты организастаан. Оон негелделерин ажылдап кылган болгаш түңнелдерин чогуур хуусааларында үндүрүп турар. Хоочун трактористер Кызыл-оол Арапчаа, Михаил Седип, Николай Лакпа, Борис Дамчаа, аныяк коммунист Владимир Сорунгут олар эки ажылдап, хүн нормаларын доктаамал 120—140 хуу күүседип келгени-биле шаңналып, мактадып турарлар.

Ам бо хүннерде Артыштыг деп черде күскү чер андарылгазынче кирипкен.

Т. КҮР.

ПЛАНЫН АЖЫРГАН

«Май 1» совхозтуң тот сүт-бараан фермазында 1900 тонна силосту салган.

Силос салырынга механизаторлар, чолаачылар болгаш сигенчилер кызымак ажылдап, 1200 тоннаны кылыр турган, ажыр күүсеткеннер.

Малга хоолулуг чем белеткелинге тракторист комбайнерлер Сони Деңгур-оол, Чөдүрбен Долгар-оол болгаш чолаачылар Вадим Кол, Рафаэль Хоядыр, силос таралыкчызы Кол Өпежик дээш өскелер-даа кызымак ажылдап, мактаттырганнар.

С. ХОЯДЫР.
Тожу району.

БАЖЫҢНАР ЧАНЫНДА

«Саян» совхозтуң Сушь салбырында чер ажылы кол дап турар. Ынчангаш үк ажыл-агыйның кедээ ажыл-агый машиналарының хөй кезии бо салбырда хаара туттунган.

Ук салбырда механизаторлар техниканы өй-шаанда септеп ап турза-даа, олар удаа-дараа үрелип, артык кезектер чогуудан үр үениң иштинде туруп бээр. Ол ышкаш кедээ ажыл-агый машиналары сезон соонда чурум байдал-биле [illegible] турар. Бир чамдыктары бажыңнар чанында тургулаар таварылгалар бары чажыт эвес. Үш-баш чок чөөлерде тургустунган ээ чок машиналарның [illegible] бердинген.

У. САРЫГ-ООЛ.

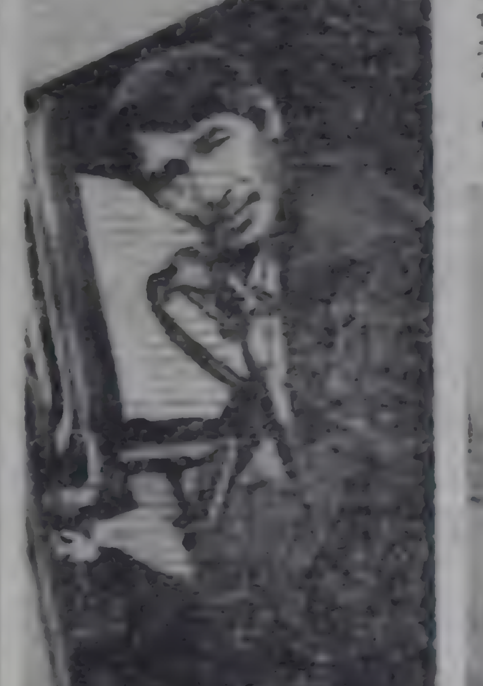

Моол мурнунда аңгы-аңгы бригадалар болуп алгаш ажылдап турган болза, бо чылын Шамбалыг совхозтуң механизаторлары дүжүт ажаарының чаңгыс комплекстиг отрядын тургускаанының түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, машина-техниканың үрелиишкиннерин дүрген элеп алырынга ол эптиг-даа.

ЧУРУКТАРДА: тараа ажаалдазында комбайннар; мурнакчы чолаачы Малчын-оол Моңгуш.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕНИ

БАКУ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев сентябрь 27-де Бакудан Москваже үнүпкен. Ол Азербайджан ССР-ге Ленин орденин тывысырынга туралаткан байырлалга киришкен.

Азербайджанның кудумчуларын болгаш шөлдерин таварааан оруктарны дургаар Леонид Ильич Брежневке хоорайның хөй-хөй муң чурттакчылары [illegible] байыр чедирип турган.

Аэропортка республиканың удуртукчу кижилери, партияның хоочуннары, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, хөй-ниитиниң төлээлекчилери, шериг начальниктери чыылган турган. Олар Леонид Ильичиге мендичечектиг [illegible]. Хүндүлел таныңнылының начальниги эш Брежневке рапортту берген. ССРЭ-ниң болгаш Азербайджан ССР-ниң күрүне гимннерин күүсеткен. Пионерлер Леонид Ильичке чечектер тудускан.

Эш Л. И. Брежневти самолёт чадазының чанында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Азербайджанның Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары Г. А. Алиев, Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. А. Халилов, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Н. Сеидов, Азербайджанның Коммунистиг партиязының ТК-зының бюро кежигүннери үдээннер.

Леонид Ильич үдээннер-биле чылыг байырлашкан.

Самолёт Москваже углааш, ужуп чорупкан.

Л. И. Брежнев-биле кады СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец олар база чорупканнар.

* * *

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев [illegible] хүн Москвада чеде берген.

Эш Л. И. Брежневти Внуково аэродромунга М. С. Горбачёв, В. В. Гришин, К. У. Черненко, В. И. Долгих, Б. Н. Пономарёв, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүннери Г. С. Павлов, Г. К. Цинев, Г. Э. Цуканов, Н. А. Щелоков, ССРЭ-ниң КАК-тың даргазы В. В. Федорчук, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат М. П. Георгадзе, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының референтизи Е. М. Самотейкин, өске-даа эштер уткуп алганнар.

(СЭТА).

АГРЕССОРЛАРНЫ ДЭЭДИ ХАРЫЫСАЛГАЖЕ

Ливан черге израиль шериглерниң араатанзыг өлүрүкчү үүлгедиишкини чаагай сеткилдиг бүгү кижилерниң ханы килеңнээшкинин болдурган. Бистиң чурттуң чер-ле болганында эртип турар митингилерде болгаш хуралдарда, СЭТА-га кээп турар хөй санныг чагааларда болгаш телеграммаларда ажылчыннар болгаш колхозчулар, культура ажылдакчылары болгаш эртемденнер, дайынның база күш-ажылдың хоочуннары, аныяктар, бүгү-ле кижилер Тель-Авивтиң өлүрүкчүлерин болгаш оларның Вашингтонда камгалакчыларын ханызы-биле буруудадып, удурланыышкынын илередип, палестин болгаш ливан улустар-биле эп-сеткил каттыжыышкынын илередип турар.

Демир-орук транспортунуң Бүгү-эвилелдиң эртем-шинчилел институдунга болган митингиниң киржикчилери израильдерниң палестин улусту хелбээзин-биле узуткап, чок кылыр политиказын буруу шаап, ону соксадырын негеп турганнар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи инженер Н. Федоров митингиге чүве чугаалааш, мынча дээн:

— Барыын Бейрутка сионистерниң [illegible] араатанзыг үүлгедиишкини совет кижилерниң килеңнээшкинин удурланыышкынын болдурган. Оон деткиишкининге даянгаш, халчаа аарыг үүлгедиишкиннерни кылып турары АКШ база-ла Ливанга израильдерниң араатанзыг үүлгедиишкинин дээш харыысалгазы чүктээр апаар. Бистер СЭТА-ның медегелин, эш Л. И. Брежневтиң Я. Арафатка болгаш АКШ-тың президентизинге чорутпан бижиктерин бүрүзү-биле деткивишаан, израиль шериглерни Ливанның девискээринден үндүрерин негеп турар бис.

Ливан черде израиль дайызыракчыларның араатанзыг чоруу, оларның херээжейлерни, кырганнарны, бичии уруглары, балыглаткан болгаш аарыг кижилерни массалыбиле узуткаан чоруу гитлерчилерниң «нази» сагындырып турар-дыр деп, Гродноуң кардан өзектери кылыр ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг заводунуң инженери Н. Сыроед бижээн. Тель-Авив ындыг үүлгедиишкини-биле бүгү кижи төрелгетенге удуруп көргүзүп турар-дыр. Интервентилерниң американ боо-чепсек-биле дииңге чедир чепсегленген шериглери делегей эргелериниң бүгү-ле норма-чижектерин үрээпшаан, ливан черде өлүм-чидимниг болгаш үрегдел-дээрбедээшкинниг үүлгедиишкиннерни үргүлчүлеп турар.

Мен Ада-чурттуң Улуг дайынының чалбыыштыг орукталы-биле эрткен болгаш ооң таварыштырган хөй санныг өлүм-чидимин кажан-даа утпас мен. Ол дугайын чер кырындан шуут узуткаттырган [illegible]. Амгы үеде шак-ла ындыг үүлгедиишкиннер Ливанда боор турар-дыр. Агрессорну [illegible] АКШ-ка сионистерни [illegible] араатанзыг үүлгедиишкиннии дээш удур харыысалгазы база [illegible] турар.

Карагандының политехниктиг институдунуң студентилери болгаш башкылары тайбың чурттакчыларны массалыы-биле өлүрерин шиитпирлээн-биле буруудадыпкан.

— Тель-Авив ЕНО-нуң шиитпирлерин болгаш [illegible] бүгү делегейни [illegible] ындыг араатанзыг база катап көргүскен — деп, ол митингиге студент Э. Кауленова чугаалаан.— Сионистер Барыын Бейрутка ханныг үүлгедиишкинин кылгаш, боттарының бөдүүн-ла араатан арнын көргүскеннер. Кандыг-даа кем-буруузу чок, хол даңгы уруглары, херээженнерни, кырганнарны узуткаан израиль өлүрүкчүлерин бүгү совет аныяктар-биле кады буруудадып тур мен.

Партком секретары В. Макеев, студент И. Лурьетт, комсомол комитединиң секретары В. Сеутнов, доцент И. Пертнов, өске-даа эртемденнер израиль шериглерниң кем-буруулуг үүлгедиишкинин шиитпирлиг буруудадып, Ливандан агрессорнуң шериглерин доп-дораан үндүрерин негээннер.

Узбекистанның найысылалынга болгулаан хөй кижилиг митингилерге Ливанның эзилеткен черлеринде араатанзыг үүлгедиишкиннерин дораан соксадырын оларның киржикчилери негеп турганнар.

— Ливанда сионистерниң араатанзыг үүлгедиишкиннерин соксадырының дүрген хемчеглерин доп-дораан алыры бодумнуң эш-өөрүмнүң [illegible] деп, «Узбекфильмаш» заводтуң коллективинге болган митингиге мастер С. Кариев чугаалаан. — Тайбыңга ынакшылдыг күштер калчаадыг агрессорну кынчыктырбас ужурлуг. Өлүрүкчүлерге болгаш оларның холдарынга боо-чепсекти тутсуп берген, ханныг үүлгедиишкиннерге сорук киирген океан ындыының дузалакчыларынга ханы килеңнээшкинивисти илередип, араатанныг чоруктарга удурланып турар бис.

Эстон ССР-ниң Эртемнер академиязының дыл болгаш литература институдунуң директору Э. Сыгель СЭТА-ның корреспондентизинге мынча дээн: израиль агрессорларның Барыын Бейрутка кылган бужар-чүдек араатанзыг үүлгедиишкиннери бүгү совет кижилер ышкаш, бистиң коллективиске база-ла ханы килеңнээшкинниг удурланыышкынын болдурган. Өлүмнүг, хан-чиниг үүлгедиишкиннерни кем чок кижилерниң, кызыгаар чок ажыг-шужуу дээш сионистер болгаш оларның океан ындында дузалакчылары-даа кажан-кезээде харыылаар апаар. Хосталга дээш демисежип турар араб улустарның шынныг херээ тиилээр.

(СЭТА).

Үрезин чыылдазы

Чадааның мал ажыл-агыйының Сүт-Хол участогунда Дока Моңгушка удурткан 9 кижи составтыг бригада 75 кг чыжырганы үрезинин чыыры хуулзенгеш. Хемчиктиң [illegible] ажылдап турар.

Бригаданың ишчилери кызымаккай ажылдааның түңнелинде 50 кг арыг үрезинни чыгтап.

Б. ОНДАР.

КӨРГҮЗҮҮ БЕДЭЭН

Каң-оол биле Галина Доңдуптар Эрбектиң мурнакчы болгаш [illegible] малчыннарының бирээзи. Олар ам сес чыл иштинде хөй малдап келгеннер. Ол үелерниң иштинде аныяк малчын өг-бүле төрээн совхозунга эвээш эвес үлүг-хуузун киирип, чыл санында малдан чаш төл, дүк кыргын алыр талазы-биле мурнакчыларның одуруундан дүшпейн турар.

Шагның кайы-даа үезинде малының [illegible], [illegible], турлаг-хонажынче кичээнгейни доктаамал угландырып келгениниң ачызында көргүзүглери чыл санында бедип орар. Ол ышкаш малдың тарын бооазадылгазын чогуур өйүнде чорудуп турганындан малдың чаш төлү боткур, шыырак болуп келген.

Кышты хүр ажарының кол магадылалы малды чайгы болгаш күскү үелерде деңгээ [illegible] болур. Доңдуптар чаңгыс чайын безин каш удаа одар солуп көжер улус. Оон-биле кады мал чеми четчир болгаш бедик шынарлыг белеткеп, кыштаан чогуур деңнезинге чедир септеп, шагда, онгаза дээш чижектиг өске-даа херектиг чүүлдерни баш удур бижырымчалыг белеткеп алырлар.

Аныяк малчын өг-бүле бо чылын төрүүр чүс хойга онаапшыр 110 хураганы менди камгалап ап, республиканың мурнакчы хойжуларының одуруунга киирген. Бо дээрге оларның сес чыл иштинде чыып ап келген арга-дуржулгазының ажыктыг [illegible] көргүзүг-дүр.

Малчынның хою бо чылын беш дугаар төрээн. Дүк [illegible] база [illegible] күүсеткен. Ол ышкаш келир кышка малынга чидиртири-биле 25 тонна сигенни белеткеп, 10 тоннаазын кыштаанда сөөртүп алган. А 15 тонна сигенни чазын малдың чаш төлүн чемгерери-биле курлавырлаан.

С. УДУМБОРА.

ОНААЛДАЗЫН КҮҮСЕТКЕН

Бүдүрүп турар продукцияның хемчээлиниң талазы-биле республикада [illegible] хөлеп турар Барыын-Хемчик районнуң [illegible] комбинады [illegible] Аъш-чем программазын боттандырар [illegible] киирер дээш шудургу ажылдап турар.

Эрткен айларда комбинат бараанныг продукция бүдүрериниң планын 103, а садгарарының планын 125 хуу күүсеткен. Продукция аайы-биле алырга 930 тонна бирги категорияның эъдин 976 тоннаны бүдүрген. Колбаса кылыр цехте 15 кижи хаара туттунган. Оон шынары эки, эрткен айларның планныг онаалдазын [illegible].

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ХОЖУДААШКЫН ЧҮДЕН БОЛГАНЫЛ?

[illegible] коллективиниң бо чылдың эгезинде социалистиг хулээлгелер ап турган, анаа мынчаар дугуржуп алганнар: «Продукция бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының планнарын 1982 чылдың декабрь 29-та күүседир». Күрүне планын күүсеткен [illegible] ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының бүдүүзүнде боттандырар кылдыр шиитпирлеп алганы база таварылга эвес. Бистер, совет [illegible] деп утку [illegible] демдеглеп чайгынкан бис. Бо удаада алгы заводунуң коллективи ону [illegible] ол бүдүрүлгениң амгы байдалы көргүзүп турар. Ону факт, [illegible] эрткен сес айларда завод 1071 муң рубльдиң продукциязын сайгарар планын 98 хуу күүседип. Ол-ла үе дургузунда 1028 муң рубльдиң бараанныг продукциязын [illegible] чүгле 940 муң рубльге боттандырган. План чүге күүсеттинмейн барганыл? [illegible]

[illegible] Кызылдың [illegible] мурнакчы коллективтерниң одуруундан үнмейн турган. [illegible] ажылдап келген. Ынчалза-даа эрткен чылдан бээр ажылга үзүктелиишкиннер туруп кээр апарган. Оларның чылдагааннары аңгы-аңгы болуп турар.

Ол дугайын тайылбырлап [illegible] чамдык цехтер, бригадаларның ажылынга доктааан. Бо чылын, мурнуку үелерде дег, социалистиг чарыштың [illegible] ажылдап кылгаш, ол дугайын [illegible]. Квартал түңнели-биле чарышка тиилекчи болган коллективке «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп бижиктиг кызыл вымпелди тывысыры доктааткан. Бригадалар аразында чарыш түңнелин ай санында үндүрүп турган. Ийиги кварталда чарышка кым-даа тиилекчи болбаан деп санаан. Хөм болгаш кидис идиктер-даа бүдүрер цехтер, котельная-даа ажылчыннары кварталдың планнарын күүсетпейн [illegible] ажылчыннарның талазындан күш-ажылдың сагылга-чурумнарын үрээн таварылгалар бар болган дээш тиилекчилерни илеретпейн барган. Бо айтырыгны заводтуң дирекциязы, ажылчын комитеди [illegible] херек.

Хөм идиктер кылыр цехте [illegible] ажылдап турар. Бо айтырыгга хамаарыштыр цехтиң улуг мастери Т. И. Сёмпанаева [illegible] улуг. Ындыг болбас арганы чок. Чүге дизе, бо цехтиң ажылчыннары чыл эгезинден бээр оларның буруузу чок черге үш катап ажыл чок арткан. Материалдар чогуудан олар февраль айда ажылдавас хире апаарга, оларны шуптузун [illegible]. Дараазында айларда хожудаашкындан уштунуп, ажылын шуудады бергенде база ол «аарыг» катап кирген. Цехтиң ажылчыннары [illegible] ларынга дузалажып, ийи неделя хире үеде чидиргеннер. Ам база ындыг байдал тургустунган. Улусту ажыл чок апаа тургузар эвес, бажынга кедер туфельдер даараар [illegible] кидис идик бүдүрер цехте аппарып каан. [illegible] чылдагааны — чиг-эт-биле чогуур үезинде хандырбайн турары. [illegible] комбинады болур. Кызылдың [illegible] заводунуң [illegible] ганда ол цехке хожудаашкынның «удазыны» улам узай бээри билдингир ышкажыл.

Бо бүдүрүлгениң хожудап турарының чылдагааннарын [illegible] заводтуң чаа директору Л. В. Чемков, партия организациязының секретарының оралакчызы Г. И. Гавриченко, кидис идик кылыр цехте улуг мастер М. И. Казанцев болгаш өске-даа эштер-биле чугаалашкан мен. Манаа бодум хуумдан бир чугула айтырыг дугайын баштай айтып каайн. Ол болза, удуртукчу кадрлар [illegible] айтырыг болур. Сөөлгү чылдарда бо заводка директорлар, кол инженерлер, [illegible] ажылдакчылар солчуп апарган. Барык чыл четпес солчур. Заводтуң амгы директору аныяк кижи. Ол ажылдаа-ла чаа-ла бир ай ашкан. Кол инженер бо заводта үр ажылдаваан: чеди ай [illegible].

Заводтуң хожудаашкындан [illegible] чаа директор [illegible]. Мынчангаш олар ам оргимнразы, үрелири көвүдээн. Чамдыктарын эде кылып, солуп, узадып, кысказадып, бичеледип каапкан. Ынчаар «чамап» каапкан деталдерге, машиналарга артык кезектер тывылбайн турар. Ынчангаш оларга амдызында септелге кылыр арга чок.

Хоочун ажылчыннар коммунист Г. И. Гавриченко, М. И. Казанцевтиң санал турарын ёзугаар алырга, заводтуң хожудаашкындан уштунмайн турарының кол чылдагааннарының бирээзи — котельнаяның багай ажылы оон үргүлчү үрели бээри. Ол ажылдавайн баарга-ла, дүктү дыдарының, ону өөрениң, кидис идикти кылырының технологиязы шуут үрелир. Чогуур хемчээлдиг буу-биле хандырбайн баарындан ындыг кидис идик кылыр цехке буу чок болза, анаа ажылдааның анызы чок. [illegible]

Котельная [illegible] эвес, а заводтуң өске цехтеринде база бар. Ажыл үзүктелиишкинниг болурга, анаа ажылдап келген аныяк-даа, улуг-даа кижилерниң [illegible] ийи-бир ай, азы неделя хире ажылдааш үнүп чоруй баар таварылгалары [illegible] эвес.

Шак ындыг чижектер заводтуң хоочун ажылчыннарын дүвүредип турар. Чүге дээрге, бо бүдүрүлгеде кол өзекти үр чылдарда [illegible] тургузуп турар. Оларның чамдыктары пенсияже удавас үнерлер. Ындыг болганда оларның орнунга ажылчын [illegible] келир. Заводка херек кадрлар белеткеп алыр тускай өөредилгеге чери чок болганда, [illegible] берге апаар.

Заводтуң ажылын сегидер [illegible] алдынып турар. Чоокта чаа Черногорскиниң пос-тавы комбинады дуза көргүзүп, хире шаа-биле артык [illegible]. [illegible]

Ш. ДОРЖУ.
«Шынның» корр.

В. П. Барковту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Мал ажыл-агыйынга хөй [illegible] ажылдааны [illegible] болгаш 60 харлаан-биле колбаштыр Кызыл [illegible] ажыл-агыйының ажылдакчызы Виктор Петрович Барковту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай 1982 чылдың сентябрь 27.

ССРЭ 60

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

РСФСР

Москва. РСФСР-ниң Советтер бажыңының нитти хевири.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.

УЛУГ АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ЧОРУКТУҢ ЧЫРЫЫ

Л. И. ЕРМИН,

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы.

ССРЭ-ниң тургустунганының төөгүзү-биле холбашкан документилер чыындызы мээн мурнумда бо чыдыр. Алды он чылдар мурнунда болган чүүлдүң [illegible] улуун ону ажып көрүп органш, кижи база катап сактып [illegible].

Ол үениң революсчу чүткүл-биле сиңниккен, бөдүүн болгаш кедүрөүшкүннүг дыңнашкын дылының бодунда сагыш-сеткилди доюлдуруп келир онзагай бир-ле күш бар-дыр. «Чаа-ла тургустунуп турган, чаа эвилел кирүнезинге Россия Федерациязының каттыжып киргенинин дугайында төөгүлүг шиитпирни хүлээп алган Советтерниң Бүгү-Россия [illegible] ажылын түңнээн тура, М. И. Калинин мынча дээн: «РСФСР дээн ыдыктыг беш үжүктерниң Кызыл туктуң бистерниң [illegible] канчаар [illegible] турарын көрүп тур мен. Бистер, Советтерниң X съездизиниң делегаттары, бүгү совет Россия Федерациязының бүрүн эргелиг төлээлекчилери, тунчуушкуннарга тиилелгелер-биле бүргеткен, ажылчыннарның, [illegible] амы-тыны-биле өргүттүнүп быжыглаттынган, ол эргим тукту Совет Республикалар Эвилелиниң мурнунга [illegible] тур бис. Совет Республикалар Эвилелиниң чаа Кызыл тугунуң канчаар кедүрүлгезин көрдүвүс, ол тук Ленинниң холдарында дээрени көрүп тур мен, эштер».

Улусчу эрге-чагырганың ленинчи идеяларының болгаш интернационалчы акы-дуңма чоруктуң тиилелгезин херечилевишаан, бөгүн ол Кызыл тук бомбүрзектиң алды кезиниң кырында хөлбеңнедир киискип турар.

Делегейде бир дугаар, хөй националдыг социалистиг күрүнениң тургустунганынга шиитпирлиг рольду ойнаар аадыр Россия Федерациязынга таваржышкан. Ол— ССРЭ-ниң маңы, бүгү совет националдарның болгаш бичии улустарының чаңгыс эвииниң төву болу берген.

«Хостуг националдарның [illegible] бүгү акы-дуңма федерациязы» республиказы Россияны [illegible] улам [illegible]. Ол федерация, [illegible] тура-биле [illegible] тиилелгелер [illegible] безиниң эң быжыг үндезини— боттарымыста чалап турарывыс ол хөойлулар, ол күрүне тургузуу болур»— дээн, В. И. Ленинниң [illegible] өттүр көргүшкүнү боттанган.

Чүс ажыг националдар болгаш бичии улустар чаңгыс улуг, найыралдыг өг-бүле болуп Совет Россияның делгемнеринде чурттап турар. Ооң составында — [illegible] автономнуг 5 облас, автономнуг 10 округ, 6 край болгаш 49 областар бар.

Бистиң республиканың делгем болгаш [illegible] бүгү. Россияның овур-хевирин [illegible] бүрүзү чүрээнге [illegible]-биле [illegible]. Төп курлавыстың чурттазынга — ол дээрге хадыңнарлыг ээмнер болгаш карак четпес ногаан хевис шөлдер-дир, Сибирь чурттуг кижиге — арга-арыг, хемнер-дир, Урал чурттуг кижиге — хадыларлыг шаттар-дыр, Поляр дээрбээнде чурттап турарларга — Соңгу доштуг океанның соок тыныжынга хеме кактырган хая-даштыг тундра-дыр. Ыраккы Чөөн чүкте чурттап турарларга — [illegible] дагларлыг [illegible]. Ниитизи-биле бо бүгү девискээрни «Россия, төрээн чурттум» дээн ынакшыл-биле адаар бис.

Россия байлак, ооң бойдус байлактары өгээртинмес. Ынчалзажок чаа делегейниң ээлеринге шаандан дамчып кээрде ооң алыс дөзү быжыг эвес турган. Совет Россияның чүден эгелээнин бөгүн [illegible] чылдың [illegible] ден, сактып бодаары артык эвес. Экономика талазы-биле [illegible] капиталистиг чурттардан 50-100 чыл ол хожудаан. Кижи төрелгетенниң чүгле келир үезин эвес, а өске планеталарның амыдыралын, [illegible] романнарынга [illegible], 1920 чылда бистиң чуртувуска чораан англи чогаалчы Герберт Уэллс Россияны электрификациязының дугайында ленинчи планны «бүтпес бодал», а Ленинниң бодун — «Кремльдиң күзекчизи» деп адааш, а ооң чанып келгеш, бижээн номун «Россия караңгы-думбейде» деп адаанынга кижи алдансыр чүү боор. «Аврораның» дааштаашкынындан төрүттүнген сайзыралды барын чүктүң фантазы көңгүс угаап көрбээн-дир ийин.

Сактыышкыннарның база бир арны. Ол-ла 20 чылда Советтерниң Бүгү-Россия съездизиниң Улуг театрга чыглып келген делегаттары [illegible] дугайында илеткелди дыңнап органнар. Сценада Россия Федерациязының картазын тургузуп каан. Келир үеде электростанцияларның турар черлерин көргүзүпшаан, янзы-бүрү өңнүг лампочкалар ол картага ээлчештир чивеңейндир хып каап турган. [illegible] Г. М. Кржижановский [illegible] чарлаан: «Ам бүгү Россияга чырыткы [illegible]!». Хааналарның артында аштан суксаан, доңуп-доңаан, караңгыже [illegible] берген Москва бар залда [illegible] күчүлүг электриктиг хана үнүп келген [illegible]. Театрга [illegible] «Интернационалды» чаңгы дег ырлаттынган. А сценага 24 хире-ле лампочка хып турган чүве-дир ийин. Ынчалзажок шак ортан делегаттар— революсчулар болгаш күрежилер —келир үеде Россияны, бөгүнгү Россияны өттүр көрүп турганнар.

Бөгүнгү Россия чогум кандыгыл ынчаан?

Амгы үеде Россияның индустриязы — ол дээрге 400 ажыг адырлар, 26 муң хире бүдүрүлгелер, 100 муң ажыг аттарлыг машиналар болгаш [illegible] үндүрүлгезин-дир. Чүгле эрткен беш чылда чаа 698 үлетпүр бүдүрүлгелери ажыглалга кирген.

Амгы үениң экономиказының хөгжүлдезиниң онзагай чугула чүүлү болза ооң комплекстии болур, ол чорук бүдүрүкчү күштерин эң ажыктыг кылдыр сайгара тургузар болгаш оларны эгидилгелиг ажыглаар арганы бээр. Ынчангаш бо таварылгаларда бистиң индустриявыс Чөөн чүкче, хамыктың мурнунда Сибирьже мөөңнелип бар чыдар, чүге дизе ол край канчаар-даа аажок байлак, демир рудазының ада-чурт курлавырларының хөй кезии, бистиң арга-арыгларывыстың бештиң дөрт кезии болгаш гидрокурлавырларының база ол хире кезии ында мөөңнеттинген.

Республиканың кедээ ажыл-агыйында канчаар-даа аажок улуг чаартылгалар болган. Төөгү талазы-биле кыска хуусаада ол хожудаан тургазындан механизастаттынган социалистиг улуг бүдүрүлге кылдыр хөгжээн.

Орус хову деп чугаалаптарга, карак четпес делгемнер көстүп келир! Космос корабльның бортундан Россияның 134 миллион гектар тараа шөлүн бүрүнү-биле көрүп болур. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлеринде, эш Л. И. Брежневтиң ол Пленумга чугаазында айыттынган сорулгаларын боттандырар дээш демисел ам ында хайнышкынныг чорул турар.

Амгы үеде Россияның кедээ ажыл-агыйы хөгжүлдезиниң онзагай чүүлү болза регионалдыг улуг төлевилелдерни ажылдап кылыры болгаш боттандырары болуп турар. Олар кара хөрзүннүг төп зонада, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарында амыдыралда боттанып турар. Кара эвес хөрзүннүг черниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларының [illegible] ийик мен. Ол кавы девискээрни бөлик продуктуалыг, интенсивтиг кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелиг зона кылдыр хуулдурар сорулганы Коммунистиг партия болгаш Совет чазак салган. Кодээниң бүдүрүкчү күштерин болгаш ооң-биле холбашкан адырларны улам ынай хөгжүдер талазы-биле улуг хемчеглер, социал ханы чаартылгалар Ортаакы Россияның черлеринде боттанып турар. Чүгле оңгу беш чылда ында 1,3 миллион гектар мелиорастаан черлер шиңнеттинген. Суурларда барык 23 миллион дөрбелчин метр чурттаглга бажыңнары туттунган.

Ол санны чижек кылдыр киирип ора, 1923 чылда ССР Эвилелиниң бир чыл ооңда демдеглээн юбилейин сактып келдим. Россия Федерациязынга байгайты совет миллион дөрбелчин метр чурттаглга шөлү туттунганын улуг тиилелге кылдыр ол хүнерде дамчыткан.

Культура тургустунганынга чедип алган кайгамчык чедиишкиннер Совет Россияның чоргааралы болур. Улус өөредилгезиниң херегелиниге хааныг чазак бир кижиге хамаарыштыр [illegible] чылда чүгле 80 копеек чарыгдап турган. [illegible] талазынга [illegible] база ооң хире [illegible] биле дең болуп турган: дөрт кижиниң үжү бижип-даа, номчуп-даа билбес турган. Республикада ам 50 ажыг миллион кижи өөренип турар.

Бистиң хөгжүлдевистиң темпилерин кижи бодап четпес. РСФСР-ниң составында бактаап турар бүгү улустарның болгаш бичии улустарының, национал бүгү республикаларның бүгү талазы-биле деңдески хөгжүп турарын онзалап демдеглексээн ийик мен.

Чижек кылдыр Татарияны ап көрээли. Бөгүн ооң үлетпүр күчүзү 100 адыраарны хаара тудуп турар, революция мурнунда бүгү Россияның бүдүрүп турганындан хөй электроэнергияны ол ажылдан үндүрүп турар. Кожазы Башкирия экономика талазы-биле база шыдалдыг. Чүгле сөөлгү чээрби чылдарда үлетпүр бүдүрүүшкүнү ында 5 катап өскен. Чурттакчы чону революция мурнунда [illegible] үстүп, кырлып каг часкан болгаш чүгле хамнарга «эмнедип» чораан Якутия 10 муң кижиге хамаарыштыр эмчилер саны-биле Англия, Франция, Японияны [illegible] сайзыраан гаа капиталистиг чурттарны амгы үеде ушчок ажып турар. Ындыг янзылыг чижектерни хөйү-биле киирип болур.

Улустарның боттарының күзел-соруу-биле тургустунган ССР Эвилели экономика, социал болгаш культура талазы-биле чаңгыс организм кылдыр хөгжүп турар. ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма найыралының материалдыг үндезиниң бышкан социалистиг ниитилелиниң байдалдарынга тургустунган улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизи болур. Россия Федерациязының чедиишкиннери эвилелдешкен өске республикаларның чедиишкиннеринден чарылбас. РСФСР чурттуң бүгү-ле [illegible] химия үлетпүрүнүң продукциязын, кара болгаш өңнүг металлдарны, машиналарны болгаш дериглелерни, [illegible] бар-ла бүгү өске-даа продукцияны чорудуп турар. Россия Федерациязы бодунуң [illegible] Украинадан шойну, хөмүр-дашты, прокатты, Белоруссиядан — минералдыг [illegible] болгаш чиг-эттн, Казахстандан —рудаларны, Узбекистандан — хөвенни, ооң болбаазыраткан продуктуларын, Армениядан электро-савалга техниказын ап турар.

Оң бирги беш чылда республикалар аразынга экономика, эртем болгаш культура талазы-биле харылзаалар улам быжыгып. Күш-ажылдың девискээр аайы-биле хуваалдазының ажыктыы бедидир.

Бистиң тургузукчу пландарывыс хемчээлиниң талазы-биле дөңнээр чүве чок улуг, ынчалзажок олар амыдыралга боттанып аргалыг. Ооң үндезини — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың чер [illegible].

Россияның улуг тудугларының [illegible] коммунизм [illegible].

ТӨӨГҮЛҮГ ДОКУМЕНТ

«...Бистиң чорутнаан социалистиг совет республикаларның Конституцияларында айыттынган Совет эрге-чагырганың, ол үндезиннериниң тендиш дивес быжыын чарлавышаан, ол республикаларның делегаттары, бистер, бисте берген эргелер ёзугаар Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургузар дугайында керээге ат салырын доктааттывыс».

Дөрт арнында бир аттарын чыскаай салган. Ук үениң эрткениниден ол бүгүзүнүң [illegible] күүсери [illegible], фамилиялар аажок [illegible]. М. Калининниң, Г. Петровскийниң, С. Кировтуң, С. Орджоникидзениң, М. Цхаканың, А. Червяковтуң аттары [illegible].

Ол — эртээ турбас төөгүлүг документ — Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездизиниң баштадаачы — ССРЭ-ниң тургустунганының дугайында декларацияның [illegible]. Ол документ Москвада Октябрь Революциязы аттыг Төп күрүне [illegible].

ССРЭ-ниң Күрүне суд[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] хаан каттым. Ол документ бүгү [illegible]. А Совет эрге-чагырганың баштайгы [illegible] турган. Төөгүге бир-ле [illegible] [illegible].

Улуг-графика [illegible] [illegible] [illegible].

В. Андриановтуң кылган эскизи мынчаан улуг үнелелди алган. Суделиң кол черин — бистиң чаа ниитилелистиң кол байлаа — кадыкыр болгаш маскашы бөмбүрзек чурукуну мурнуу талазында чурган.

Ол төөгүлүг чурукту Москвада Гознак музейинде шыгжаан. Ол чуруктуң адаанда —ССРЭ-ниң ТКК-ның президиумунуң секретары А. Енукидзениң резолюциязы: «Бөлгү вариантыны кылдыр базылдалым».

— Делегейде баштайгы хөй националдыг социалистиг күрүнениң төөгүзү ынчаар эгелээн чүве болгай — деп, 1913 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегады В. Веретных чугаалады. Ол хостуг кижи-биле алды музейниң төөгүлүг документилерин көрүп турган мен. — Амыдыралымда хөй-ле чүүлдерни көрүп эрткен мен, ынчалза-даа 1922 чылдың декабрь 30-ниң хүнү мээң сагыжымдан кажан-даа уттундурбас. ССРЭ-ниң тургустунганының дугайында [illegible] делегаттар үргүлчүлелиг адыш часкаашкыннары-биле уткааннар. Залга олурган улус шупту туруп келген болгаш пролетаржы гими «Интернационал» Улуг театрга чаңгыланып үнген. Улус шупту ырлашкан: партерде-даа, ложаларда-даа, шпилиштер-даа [illegible] таңнылда турганнар безин ырлашкан...

А. СИВЦОВ.

СЭТА-ның корр.

Р О С С И Я М

Үениң маны дүргэн, ону тургузар күш кайда боор. Алды он чылдар эртсе-даа, улуг Ленинниң тургусканы [illegible], хөй националдыг [illegible] эвилелиң төрүттүнген хүнү чүректерден кажан-даа уттундурбас. Улуг Ленинниң генийи орус улустуң национал хеңирлериниде алмаз ышкаш [illegible] ең [illegible] көргүзүп чорду.

Россия-[illegible] Аагаш Улуг Октябрьның чурту, совет республикаларның эң улуу. Бо [illegible] эң [illegible] [illegible] болуп кирген.

Россия — кижи төрелгетенниң мурнунга бистиң чурттувустуң ат-алдарын, [illegible] символу: капиталистиг дарылга хосталышы, чаа, демниг [illegible] ниитилелди тургузарының чижээн бүгү улустарга көргүскен күрүне.

Берге орукту баштай эртери белен эвес, ынчалза-даа ол бергелерни бис улуг эвилел талазы-биле [illegible] үлешкен бис.

А. СУРНОВ,

чогаалчы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

РОССИЯ: делгем-даа, байлак-даа

ЧУРУКТАРДА: Россияның тараамыларының эвилел саваазынга салыышкыны улуг. Оңгу беш чылдың дургузунда РСФСР-ге чылда ортумаа-биле 114 миллион тонна тараа бүдүргүнгеен. Ону тосну беш чылдың чылда ортумак көргүзүү-биле деңнээрге 11 миллион тонна хөй болуп турар.

Россияның тараалаң черлериниң бирээзи — Ставропольениң тараажылары бо чылын Тэрээн чурттуң шыгжамырынче 1 миллион 900 муң тонна тарааны урар.

Владивосток — чартык миллион чурттакчылыг хоорай, Россияның Оожум океанда улуг садыг порту.

Владивостокка барып бистиң Тэрээн чуртувустуң чер ырында оруу төнер, оон ыңай ак-көк далайлар оруктары эгелээр.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга алдар кылдыр социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Ленинградтың А. А. Жданов аттыг заводунуң чыынчылар-слесарьлар бригадазы чорул турар. Ону Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. Я. Романов удуртукан. Нева хемниң эриинде хоорайда бригада мерээзин ёзугаар ажылдаап эгелээнниериниң бирээзи ол коллектив болуп турар. Корабль тудуукчулары беш чылдың ийи чартык чылының онаалдаларын 1982 чылдың декабрь 30-де күүседир деп шиитпирлээннер.

Р О С С И Я ФЕДЕРАЦИЯЗЫНГА ХҮННҮҢ-НЕ

— 2,2 миллиард киловатт-шак электроэнергияны бүдүрүп үндүрүп турар.

• • •

1,5 миллион тонна ажыт нефтини, газ конденсадын, 788 миллион кубометр газты, 700 хире тракторну, 12 муң телевизорну бүдүрүп үндүрүп турар.

• • •

— 54 муң тонна хлебти болгаш хлеб-булочка кылыгларын Россияның хевушелдериниң эң дээре дүжүүдүнден бымырып турар.

• • •

— 7 миллион ажыг пассажирлерни аргыштырып, 5,6 миллион чүъкту демир-орук-биле дажыгаап, 190 муң кижини самолёттар-биле аргыштырып турар.

• • •

— Алды муң уруглар төрүттүнүп турар.

• • •

— Дөрт муң өг-бүлелер тургустунуп турар.

• • •

— 15 муң кижи чаа бажыңнарже көжүп кирген.

• • •

— 446 миллион рубльдиң бараанарын садыглаан.

• • •

— Амыдырал таңдырылганың 121 муң бүдүрүлгелери чонга бараан бээп турар.

• • •

— 580 муң эмчи чоннуң кадыын камгалап турар.

• • •

— Дыштанынчыларны 1200 санаторийлер, 600 ажыг дыштанылга бажыңнары болгаш пансионаттар хүлээп алган.

• • •

— 20 миллион ажыт школачылар өөренип турар.

• • •

— Үш миллион ажыт студентилер дээди өөредилге черлеринде өөренип турар.

• • •

— 78 муң клубтарның, 327 театрларның, 770 музейлерниң эжиктери чонга ажык.

• • •

— 87 миллион кезек чыгыы солуннар, журналдар, телеграммалар хүннүң ыңай-бээр чорул турар.

ТАРАА-ЛА, ТАРАА

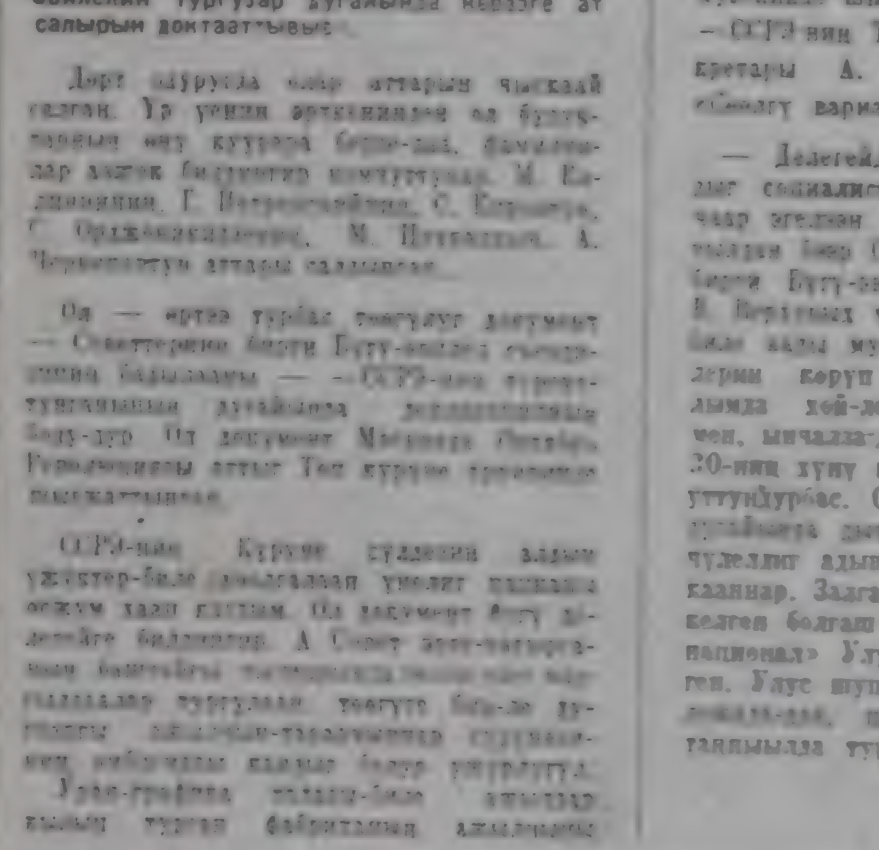

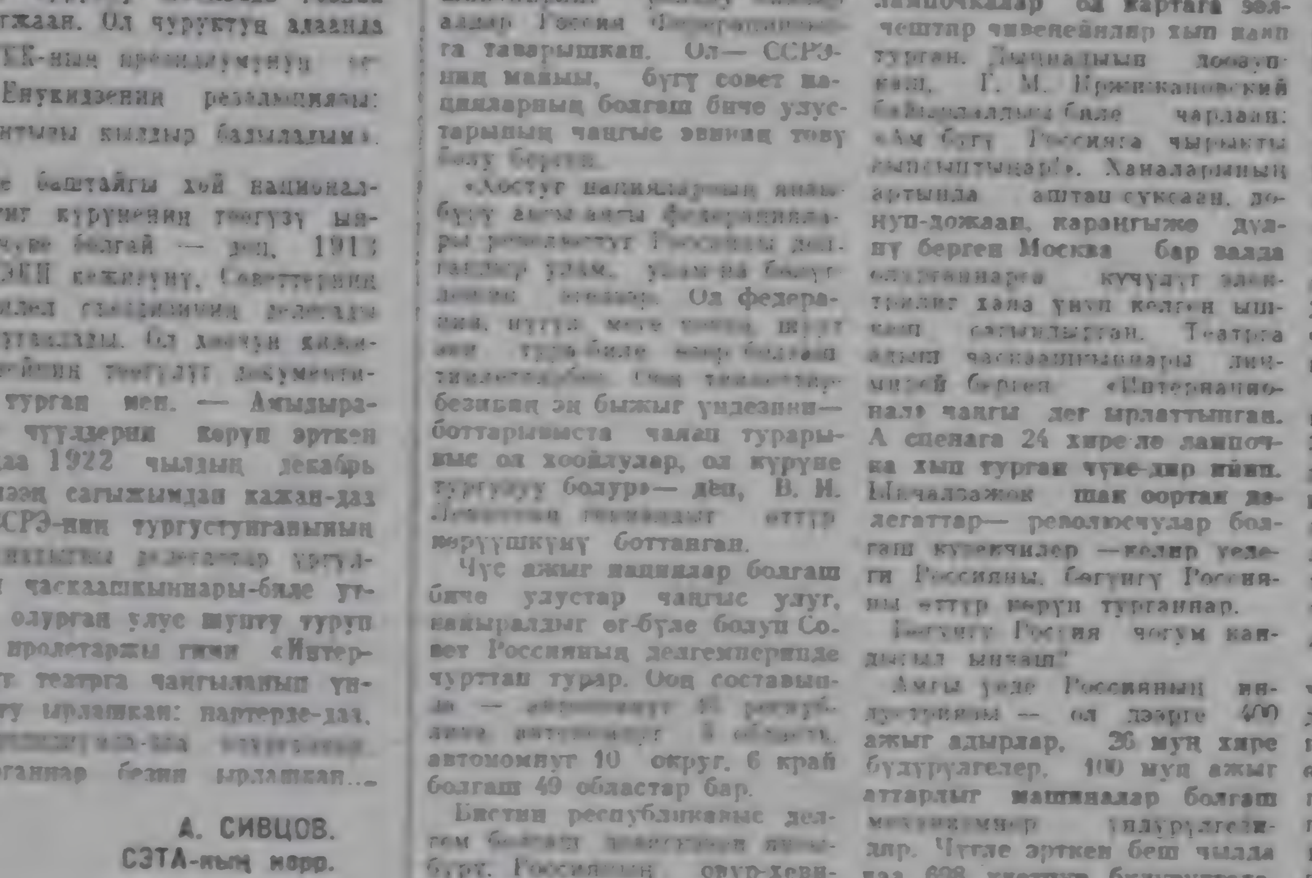

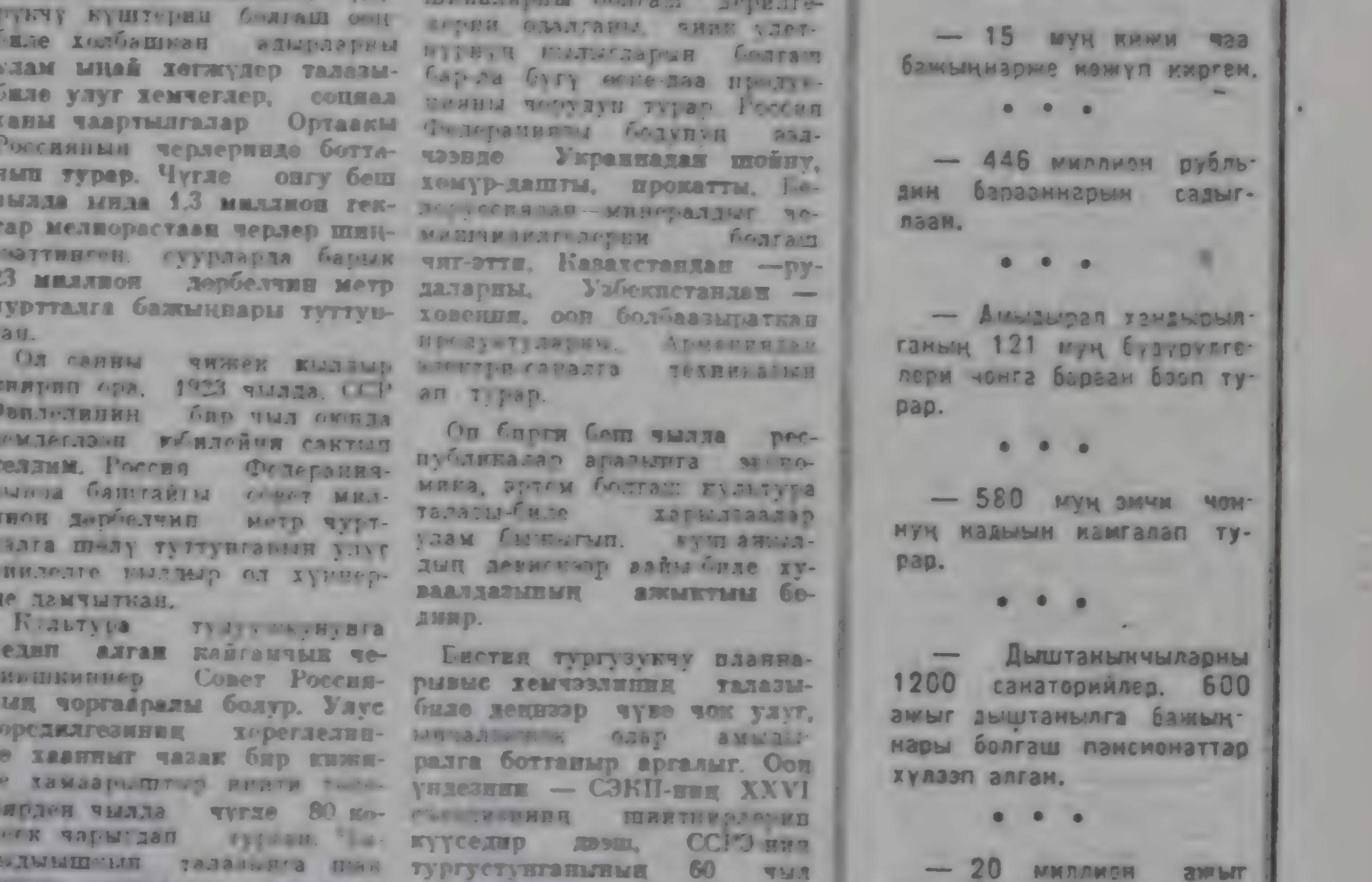

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: *отчёттар болгаш соңгуулдалар*

БЕДИК НЕГЕЛДЕНИҢ БАЙДАЛЫНГА

Коммунистерниң даандырган ажыл-херек дээш бедик харыысалгазының болгаш олардан негелдениң дугайында шиитпирлиг партийжи чугаалар «Кызыл тудуг» эргелелиниң партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга болган. Бо дээрге чурттакчы бажыңнарны болгаш өске-даа объектилерни тудуп турар [illegible] Кызылда хоочун тудуг организацияларының бирээзи. Мурнакчы участоктар, бригадалар, тус-тус тудугжулар база аңаа эвес. Эргелел бо чылдың сес айларында бодунуң күжү-биле кылыр ажылдарның планын күүседип алган. 13 дугаар участоктар багай эвес ажылдап, планныг даалгаларны, бир ажылчынга онааптыр ажылдап кылыр нормазы күүседип келген.

Ынчалзажок хуралга кылган отчёт илеткел болгаш коммунистерниң саналдары ажыл-херекте четпестерни чайладырынче, шиитпирлиг тиимээн айтырыгларже чиди-биле угланган. Ниитизи-биле эргелел кол керээлиг ажылдарның планын эрткен 8 айларда 86 хуу күүсеткен. Өске тудуг организацияларынга белеткээн бараан-биле кылыр ажылдарның кээргелери база күүсеттинмээн. Чижээ, штукатура, будуг болгаш шеверлел ажылдары кылыр, кээргелиг № 48 тудуг эргелели-биле болгаш өске-даа тудуг организациялары-биле байдал ындыг болуп турар. Чурттаар бажыңнарын тудуп ажыглаарга киирер хүлээлгелерин, графиктерин колдуунда үзүп келген.

Ол бүгүнүң кол чылдагааны ниити-биле эргелелдиң-даа база участоктарның чамдык коммунист удуртукчуларының даандырган ажыл-херек дээш харыысалгазы кошкаттанында, тудуг шөлдеринге күш-ажылдың база кижилер ортузунга кижизидилге ажылының четпес организастаанында дээрзин хуралга тодаргай чижектер-биле көргүскен. Участоктуң коммунистер прораб Мартынов биле бригадир Панин оларның башкарып турар объектизи 50 оруннуг вагончулар бажыңының тудуунга хөй үрей кылымышкыннарны болдурганын, катап эде кылырынга дыка хөй [illegible] эрттирген болгаш акша-хөреңгини артыкка чарыгдааны. Оон аңгыда коммунистер Вирзамов, Соколов оларның башкарып турары 119 квартиралыг чурттаар бажыңының тудуу база [illegible]. [illegible] партбюро [illegible] коммунистер Б. Монгуш, Ч. Салчак олар база-ла [illegible] идепкейлиг илеретпейн турар.

Чүгле үстүнде адаттынган объектилер эвес, эргелелдиң кылып турары өске-даа тудугларны графиктен [illegible]? Ол айтырыгга коммунистер саналдарынга [illegible]. Бригадир Ч. Донгак:

— Бистиң бригадавыс 8 айларда 187 муң рубльдиң тудуг монтаж ажылын кылыр турган, ону 174,2 муң рубльге чедирген. Ынчангаш планны күүсеттинмээн. Бо чылын бригада [illegible] ажылдап эгелээн. Ынчалзажок эргелел оон [illegible] хүлээлгезин күүсетпээн. Эрткен үениң дургузунда биске 187 муң ажыг тууйбуну болгаш дыка хөй демир-бетонну чедир бербээн. Ынчап кээрге, план канчап күүсеттинер боор. Ооң ужурундан тудугжулар чамдыкта ажыл чок аваа олурар азы аар-саар түрлек ажылдар кылып ужурга таваржып турар. План күүселдезин дээш эргелелдиң администрациязындан эгезээш тудугжуларга чедир әзулуг сагыш салыр болза, ону мынча күүседип болур. Бисте ортумак звенонуң кадрларының — участок начальниктериниң, прорабтарның даандырган ажылга харыысалгазы кошкак. Чаа соңгуткан партбюро бо айтырыгже кичээнгей салза чогуур.

Тудугга бригада керээлиг ажылдаары эң чугула айтырыгларның бирээзи болгай. Ынчалзажок илеткелде-даа, Ч. Доңгактың өске санал берген эштер-даа ол дугайында тус-даа ыттаваан. Бо тудуг организациязында чеди бригаданың чүгле ужу ындыг арга-биле ажылдап турарын ап көөрге, эргелелдиң администрациязының, база партия, профэвилел организацияларының ол чугула айтырыгже кошкак кичээнгей салып келгени илдең-дир.

План күүселдезинге шаптыктап турар өске четпестерниң дугайын коммунист бригадир М. Шиповаленко чугаалаан. Түңнелдер болгаш өске-даа материалдарның чедишпезинден аңгыда, бистиң кылып турар объектилеривиске ажыглаар бичии механизация багай, эргежок чугула херекселдер, ол хамаан чок демир-хүүректер безин чедишпес дээрзин ол шүгүмчүлээн. Тудуг шөлдеринде ажыл-ишчилерни кыйгырган носку агитация болур-чогуурубиле дериш кылдынмаан. Бодаа база өске-даа айтырыгларны трестиң удуртукчулары, чаа соңгуткан партбюро холга алыр ужурлуг дээрзин ол саналдаан.

Тудугларга ажылды план ёзугаар дараалаштыр кылыры ам-даа чедип алдынмаан. Бистиң тудуг эргелелиниң ажылчыннары [illegible] тудугну тудуп кааргa, оон соонда аңаа чылыдыгла, канализация болгаш өске-даа чүүлдерни кылыр дээш өске тудуг организациялары келгеш, үрегден эгелээр, оон ону база катап эдип кылыр ужурга таваржыр турар дээрзин участок начальниги В. Петров шүгүмчүлээн. Мурнунда чылдарда-ла тургустунуп турган айтырыгларның ындыг тудуг эргелелдери-биле аттыраан турган, шиитпирлер үеин келген. Оон аңгыда тудуг материалдарын ажыглаары объектилерге ажыктыг база калаталап, хумагалап турарынга шиитпир четпестер ам-даа чайдаттынмаан.

Бир эвес илеткелчиниң болгаш санал берген эштерниң киирген сан-түңнелдерин болгаш фактыларындан алыр болза, коллективте партийжи организастыг-даа база политмассалыг ажыл четчур деңнелде эвес дээрзин санадырар. Ынчалзажок олар-ның айтырыгларын доңгаар чугааже четпес. Бо чылдың эрткен айларында ниитизи-биле коммунистерже 175 киживүүнүң [illegible] болган, оон-биле 12,6 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бүдүрүп болур турган. Арагалаар, хөй-ниитиниң [illegible] үрээр фактылар ам-даа хөй болуп артып-ла-дыр.

Ниитизи-биле партордиктирзалында 29 коммунисттиң хөй нуруузу бүдүрүлгеге, хөй-нийти амыдыралынга үлегер чижектиг эштер. Олардан тудуг объектилеринде ажылчын коммунистер шуптузу планныг даалгаларны күүседип турар. Ынчалзажок оларның арызында СЭКП уставының негелделерин хажыдар, чурум үрээр, дадывырын өй-шаанда төлевес [illegible] хуралга чидиг-биле шүгүмчүлээн. Ылангыя коммунистер Д. Ондар, Г. Голубцов, С. Совоцев, М. Лаптев, Биче-оол олар нийт айларла надывырын төлевейн турганнар. С. Салчак, И. Панин оларны чурум үрээни дээш хемчег алган.

Отчёт-соңгулдалыг хуралга коммунистерниң саналдарындан алырга, партия эге организациязы чамдык чугула айтырыгларже кошкак кичээнгей салып турары илдең. Ылангыя хуралдарны белеткеп, эрттирип турары доктаамал эвес, чогуур негелдеге четпес. Бо чылдың 8 айларында 6 хурал эрттирген, оларга кол-дуунда чаңгыс аай хевирлиг айтырыгларны, түңү органнарның доктаалдарын чугаалажып келген. Үндүрген шиитпирлерниң күүселдезинин хынаалдазын багай организастаан. Мурнунда хуралдарның доктаалынга айыттынган чүүлдер канчаар күүсеттинип турарын коммунистерге информастап, дыңнадырын практикалаваайн турар.

Отчет илеткелге-даа, коммунистерниң саналдарынга администрацияның ажыл-ты уштуналзын контрольдаар комиссияның ажылының дугайында чаңгыс-даа [illegible] палбаан. Хурал чапсарлай берген үеде ол дугайын коммунистерниң бирээзинден айтырарымга: — Эрткен чылгы отчет-соңгулдалыг хуралга соңгуткан соонда, ол комиссия саазын кырынга ажылдап келген чүве-ле-дир, оон дугайында чүңү чугаалаар боор — деп, шынын-на чугаалады. Партбюро хөй-ниити организацияларынга партийжи удуртулганы чогуур деңнелге тургуспаанындан комсомол организациязы сандараан, улусчу контроль болуу бөрык-ла ажылдаваан.

Ам кылдынып турар объектилерни соок дүжериниң бетинде тудуп дооскаш, оларга ажылды үргүлчүлээр ужурлуг бо эргелел-биле керээлиг № 48 болгаш өске-даа тудуг организацияларын [illegible] ажыл-биле хандырар, план-даалгаларының күүселдезин чедип алыр дээш «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективин, оон коммунистери эргежок бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг дээрзин отчет-соңгулдалыг хуралга чугулалап [illegible]. Ынчангаш чаа соңгуткан партбюро [illegible] партийжи организастыг болгаш идейнииттиг [illegible] СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделеринге дүүштүр тургузар дээш улам дээштиг хемчеглерни алыры эргежок чугула.

С. ШОЙГУ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ЭРТЕМДЕННЕР ШУУЛГАНЫ

⊙ БЕРЛИН. ССРЭ-ниң болгаш Германия Демократтыг Республиканың нейрохирургтарының эртем симпозиуму Галле хоорайга болган. Баш мээзиниң аарыгларын болгаш кемдээшкиннерин шинчилээрииниң база эмнээриниң чаа аргаларын тыварының айтырыглары эмчи эртемденнериниң ол шуулганының кичээнгейиниң төвүнге тургустунган.

Эмнелгениң 100 ажыг специалистери шуулганга киришкен болгаш боттарының чурттарының эмнелге база эртем-шинчилел албан черлериниң дуржулгазын солушкан.

Техниканың чаа чедиишкиннерин, ылангыя электроннуг санаалга машиналарын баш сөөгүн база мээни кезип эмнээринге ажыглаарының айтырыгларын база чугаалажып көрген.

ФРАНЦИЯНЫҢ НАЦИОНАЛ ХУРАЛЫНГА

⊙ ПАРИЖ. Ажылчы чоннарның болгаш оларның каттыжыышкыннарының эргелерин калбартырынче угланган үш хоойлу төлевилелдериниң [illegible] Францияның национал хуралынга чүүлдүг деп көрген. Чурттуң күш-ажыл министеризиниң профэвилелдериниң киржилгези-биле ол хоойлу төлевилелдерин ажылдап кылгаш, Францияның национал хуралынга бадылаар-биле [illegible].

Бүдүрүлгелерге тускай комитеттерни тургузары национал хуралдың чүүлдүг деп [illegible] айыткан. Ындыг комитеттерниң сорулгазы — күш-ажылдың байдалдарын хайгаарап көөрү, бүдүрүлгеге айыыл чок чорукту хандырарынга контрольду боттандырары болур. Кайыыз-даа 50-ден хөй ажылчыннарлыг бүгү бүдүрүлгелерге болгаш 300-тен хөй ажылчыннарлыг тудуг черлеринге ол комитеттерни администрацияның болгаш ажылчы чоннар төлээлекчилериниң киржилгези-биле тургузары хоойлу төлевилелинде көрдүнген.

АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫНЫ ДООЗУЛГАН

⊙ НЬЮ-ЙОРК. «Дженерал дайнамикс» деп америк корпорациязының 5 муң ажылчыннарының [illegible] соксадыышкынныг демисели беш хүн үргүлчүлээн [illegible] доозулган. Ажыл төлевириниң бедидерин болгаш күш-ажыл байдалдарын экижидерин ажыл соксадыышкынынга киришкеннер чедип алган.

ПРЕЗИДИУМНУҢ ШИИТПИРИ

⊙ КАБУЛ. Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг [illegible] шиитпири ёзугаар афган чазактың составынга чамдык чаартылгаларны кылган.

Афганистанның Хөгжүлде [illegible] партиязының (АУДП-ның) ТК-зының Политбюро кежигүнү Мухаммед Гафиин АДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга томуйлаан. АУДП ТК-ның кежигүнү Абдул Кадырны Афганистан Демократтыг Республиканың национал [illegible] министринге [illegible]. АДР-ниң дипломат болгаш ортумак тускай өөредилге министринге Сарвар Мангал томуйлаткан.

Абдул Кадыр болгаш АДР-ниң кедээ ажыл-агый база аграр реформазының министри [illegible] Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг чөвүлелиниң Президиуму [illegible] хостааан.

К. БОТВЕНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

⊙ АККРА. Делегейниң валюта фондузу (ДВФ) Ганага [illegible] ол чуртка политиктиг негелделерни салып, ыыбышкыннарны кылырын оралдажып турар. Ынчангаш ол фондунуң кандыг-даа «сүмелерин» Гана хүлээп албас деп, чурттуң Национал камгалалының түр чөвүлелиниң секретары К. Ботве медеглээн. Даштыкы [illegible] чорукка кады болгаш коргудуушкунунга өйтүр шавыышкынны бээринге Гананың ажылчы чоннары бүрүн белен деп, ол айыткан.

Чурттуң Национал камгалалының түр чөвүлели Гананың экономиказын катап тургузарын болгаш хөгжүдерин [illegible] национал эрге-ажыктарынга дүүштүр боттандырарын шиитпирлиг деп, К. Ботве Гананың ГНА агентствозунга берген интервьюзунга чугаалаан.

ЧАЗАК ШИИТПИРИНГЕ УДУР

⊙ ТОКИО. Курупче бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң [illegible] база албан-хаакчыларының ажыл төлевирин өстүрбес болгаш харын-даа кызырар дугайында Японияның чазаанын чоогга удур шиитпиринге удурланыышкыны [illegible] чоогга улам калбарып турар. Судазуниин чазааның чоогга удур шиитпиринге шыгжым улурланыышкынын Японияның [illegible] бешпалаттарының [illegible] медеглээн.

Чазаатын ол шиитпири — [illegible] деп, олар кадыкылган медеглелинге айыткан болгаш ук шиитпирин күш чок болдурар [illegible].

(СЭТА)

БУРУУ ШАПКАН

Социалистиг Кубага, Никарагуа болгаш Төп Американың база Кариб бассейнинң хамаарышпас политиканы чорудуп турар өске-даа чурттарынга удур Вашингтонуң кармы муңгаддашкиннерин болгаш ыжаныышкыннарын делегейниң дениилгелиг хөй-ниитизи шыңгыы буруу шаап турар. «Симметиң революциязы» деп документини АКШ-тың сенады чоокта чаа хүлээп алган. Латин Америка чурттарынга удур ээлекчи дайыннарны чорудары ол резолюция Вашингтонуң администрациязынга херек кырында чепчизорен турар.

ПРАГА. (СЭТА). «Симметиң революциязы» Тонкин мугулдурунуң дугайында бак сураглыг резолюцияга дөмей болуп турар-дыр. АКШ-тың президентизи турган Джонсон вьетнам улуска удур хаяныг агрессияны чорударынга Тонкин дугайында ол резолюцияны ажыглаан турган деп, Чехословак Социалистиг Республиканың Национал фронтузунуң ТК-зының медеглелинде айыткан.

КИТО. (СЭТА). Америк конгрессиң сенадының ол резолюциязын Эквадорнуң Тайбың чөвүлели шыңгыы буруу шапкан. Америк сенаттың ол документизи Рейганның администрациязының милитаристиг, дайынзырак, ээлекчи угланыышкынын улам күштелдирип турар-дыр деп, Тайбың чөвүлелиниң медеглелинде демдеглээн. «Симметиң резолюциязының» дузазы-биле Рейганның чазаа Кубаже болгаш Никарагуаже чепсектиг халдаашкынны кылыр болдур турар.

Төп Америка чурттарының улустары-биле эп-сеткил каттыжыышкынның күштелдиреринче Эквадорнуң демократтыг хөй-ниитизи Тайбың чөвүлели кыйгырган.

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Төп Америка чурттарынга удур чепсектиг халдаашкынны кылырынга Вашингтоннуң дүрген темпилер-биле белеткенип турарын америк конгрессиң сенадының резолюциязы тодаргай херечилеп турар-дыр деп, Фарабундо Марти аттыг Национал хостаар фронтузунуң болгаш Сальвадорнуң Революстуг-демократтыг фронтузунуң каттышкан политика-дипломаттыг комиссиязының кежигүнү Ф. Кастильо медеглээн.

Америк империализмниң кара сагыштыг болгаш каттаашкак ол планнарын бүдүрүүшкүнге таварыштырары [illegible] хөй-ниитизи ол кыйгырган.

ЫЫҢГЫЫЫ ЧӨРҮЛДЭЭЛЕР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америкаа Каттышкан Штаттарының болгаш Мексиканың арызында харылзаалар хөй талалар дугуруунга шерис бүгү [illegible] Президент Р. Рейганның администрациязының Мексикага политиктиг болгаш экономиктиг [illegible] улам ол чурттарның арызында харылзаалар [illegible].

Хүү баазылдарын национализастаар болгаш акша-хөреңгини хүрээлел өттүргүзүнге дугайында Мексиканың Президентизи Хосе Лопес Портильонуң шиитпирлериниң дугайында дыңнадылгазы Вашингтон [illegible]-биле уткаан. Мексиканың бо [illegible] болгаш өске-даа базымнарынга АКШ хөөн чок болуп, ол чурттуң экономиказын бодунга чагыртырын, ооң национал бойдус байлактарын, бирги ээлчегде нефтизин холунга киирип алырын оралдажып турар.

Мексиканың [illegible] бергедээшкиннерин АКШ ажыглавышаан, аңаа 1 миллиард доллар чээли тыпсып, ооң нефтизин чиик өртек-биле алырын бодап турар. Ооң-биле чергелештир, Мексиканың национал эрге-ажыктарынга болгаш хамаарышпас чорудукга дүүшпес политиктиг негелделерни америк администрация база салып турар.

Мексиканың хамаарышпас даштыкы политиказынга, социалистиг Куба-биле оон найыралы болгаш ында ажылдажылгазы, Никарагуаны болгаш Сальвадорнуң чоннуң чепсектиг демиселин президент Хосе Лопес Портильонуң деткип турары АКШ-тың чагырыкчыларынга кедергей бүзээниг эвес болган.

ССРЭ-НИҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ АЛДАР КЫЛДЫР

ХАНОЙ. (СЭТА). ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн байырлаар дугайында доктаалды Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюрозу хүлээп алган.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганы Октябрь революциязының улуг чаалап алыышкыннарының бирээзи, В. И. Ленинниң өндүр-чаагай идеяларының, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң чепчүг национал политиказының амыдыралга боттаныышкыны, улустар арызынга деңнелиг эрге болгаш найырал дээш кижи төрелгетенниң демиселинге кайгамчык улуг ужур-дузалыг төөгүлүг болуушкун болуп турар деп, доктаалда онзалап демдеглээн.

Совет улус алдарлыг Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле Совет Эвилелин делегейде күчүлүг социалистиг күрүне кылдыр сайзырадып, ынчаарга ССРЭ бүгү улустарының революстуг демиселиниң болгаш делегейге тайбыңның идегелдиг чөленгиижи болуп турар деп доктаалды айыткан. СЭКП-ниң XXVI съездизинге шиитпирлээн 80 чылдарның тайбың программазы, ССРЭ-ниң оон даразында тайбың инициативалары, ылангыя Совет Эвилели ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында эш Л. И. Брежневтиң чоокта чаа медеглээни тайбың дээш демиселче улустарны улам сорук киирип турар.

Социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунче совет улустуң улуг [illegible] дугайында [illegible] болгаш Совет күрүнениң өңнүктэлге политиказының, тайбынга ынак даштыкы политиказының чемпиннериниң дугайында тайылбыр медеглелдер ортузунга калбартыры эргежок чугула деп доктаалда айыткан.

ЧӨВҮЛЕЛДИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Социалистиг чурттарның юстиция министрлериниң VII чөвүлел хуралы Моол Арат Республиказының [illegible] доозулган. Аңаа Болгария Улус Республиказының, Венгрия Улус Республиказының, Вьетнам Социалистиг Республиказының, Герман Демократтыг Республиканың, Кубаның, Моол Арат Республиканың, Польша Улус Республиканың, ССРЭ-ниң, Чехословак Социалистиг Республиканың, а ол ышкаш Афганистан, Лаос, Эфиопия, Камбучияның болгаш Лаостуң делегациялары киришкен.

[illegible] чурттарының [illegible] ол чуртка айтырыгларының дугайында информацияларны министрлер солушкан. [illegible] дүрүм үрээшкиннерин [illegible] удур болдурбазынга ажылчы чоннарның калбаа-биле киржилгези социалистиг демократияның улам-на калбартырынга [illegible] ол чурттар [illegible] харылзааларын [illegible] демдеглээн.

Тайбыңчы бүзээлдээлерин болгаш камгалалы, дайынга [illegible] СЭКП-ниң XXVI съездизиниң [illegible] тайбың программазы, Совет Эвилелиниң тайбың чаа бүгү [illegible] доктаамал бар эп-сеткил-биле бүрүн деткээн.

Азияның болгаш Океанияның [illegible] чурттарынга [illegible] Моол Арат Республиказының саналын чөвүлел хурал бүрүн деткээн.

НЕГЕЛДЕ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аңаа ажылчы чоннарның «Тайбың, хлеб, ажыл, хамааты [illegible]» — деп, ыыгырыгның адаа-биле боон эрткен [illegible] экономиканың байдалын үнелээни-биле [illegible], ажыл төлевирин бедидерин, ажыл чоктарны ажыл-биле хандырарын, ниитилел амыдыралын демократтыгларын негээннер.

БАРЫЫН БЕЙРУТ. Израиль шериглерниң Ливанда араатаныг үүлгедиишкинин кылганы бүгү делегейге билдингир апарган. Олар деспен палестиннерниң Сабра болгаш Шатила дээр лагерьлериниң тайбың чурттакчыларын массалыг-биле өлүрүп, араатаныг үүлгедиишкинин кылганнар.

Израиль өлүрүкчүлер Сабраның болгаш Шатиланың кудумчуларынче хадап киргеш, бажыңнарынга арткан кырганнарны, херээженнерни болгаш уруглары кам-хайыра чок араатаныг ёзу-биле алып-боолап, бижектеп өлүргеннер. Таварылга боон дириг арткан херечилерниң чугаалап турары-биле алырга, эмиг эмер чаш уругларны безин шуптузун кыра шаап өлүрген. Лагерьлерниң девискээрлеринде хан-чиниң өлген кижилер сөөктери долган (чурукта).

ЮПИ — СЭТА-ның фотозу.

СЕССИЯНЫ КАТАП ЧЫЫЛДЫРГАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының палестин айтырыышкынының талазы-биле VII онза сессиязы база катап ажылдап эгелээн. Боо-чепсек чок палестиннерни израиль шериглерниң Барыын Бейрутка кырып [illegible] ол сессияны кааа-даа каттышпаан чурттарның негелдези [illegible].

КНО-ның Айыыл чок чорук чөвүлелиниң кежигүннери ол сессияның бүдүүзүнде [illegible] лешкен болгаш израиль ээлекчилериниң араатаныг үүлгедиишкинин хынаар талазы-биле комиссияны Бейрутче чорудар дугайында Австрияның чазааның саналын чугаалажып көрген.

КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң даргазы М. Нисибори (Япония) Австрияның [illegible] министри В. Парга бижик чоруткан болгаш Бейрутка кылдынган [illegible] бүгү делегей ниитилежилгези буруу шапкан турар дугайында Австрияның чазааның саналынга Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң каттыжып турарын онзалап демдеглээн. Истелге чорудар делегей комиссиязын тургузар дугайында айтырыгны сопуургалдыг бүгү талалар-биле сапалоналдарны солушкан соолунде чугаалажып көөр деп турар.

Израильдиң Ливанга агрессиязын болгаш араатаныг үүлгедиглерин шыңгыы буруу шапкан тускай бижиктер янзы-бүрү күрүнелерден Каттышкан Нациялар Организациязының адреезинге ам-даа кээп турар. Каттышкан Нациялар Организациязының Чиңгине секретарының адреезинге Мадагаскарның президентизи Д. Рапирака бижик чоруткан болгаш Бегинге база Шаронга баштаткан израиль ээлекчилериниң хан-ныг үүлгедиглерин гитлерлиг фашистерниң араатаныг үүлгедиглеринге дөмейлээн.

ДИКТАТОР БОДУН БАЗА КАТАП СОҢГУУР БОДААН

«Армия генералы болгаш Парагвай республиканың президентизи дээрги мындаагылар сеньор Альфредо Стресснер — ам болур соңгулдаларга кандидат» деп сөзүглелиг чарлалдар Парагвайның найысылалы Асунсьоннуң болгаш өске-даа хоорайларының кудумчуларында ангы үеде эндерли берген.

Парагвайга дезип чедип келген дээрбечи немец кижиниң оглу Альфредо Стресснер ол чуртту 28 чыл дургузунда чагырып турар. 1954 чылда шериг эргелелиниң түңнелинде — эрге-чагыргага ол киргеи болгаш беш чыл болганда-ла «президент» кылдыр соңгудуп келген. А соңгулдаларны ооң солдаттарының автоматтарының, дарчыларының дузазы-биле чорудуп турар. Президентиниң албан-дужаалынга ниити удаадан хөй соңгудары чурттуң конституциязы ооң мурнунда хоругдаан турган. А 1977 чылда Стресснерниң дорт дужаалы-биле конституцияның ол чүүлүн күш чок болдурган болгаш бүгү назынының дургузунда соңгудар эргени хайныг диктатор чедип алган. Стресснерниң баштааны «Колорадо» партия шериг начальниктери-биле эвилелдежип алгаш, президентиниң албан-дужаалынга ооң кандидатуразын база катап деңнилкен. Диктаторнуң кандидатуразын Вашингтоннуң деткиири черле чугаажок.

Асунсьонга барып чораан Мексика чурттуг мээй таныжым журналист ниити Парагвайның найысылалынга таксичолаачызындан мынча деп айтырган:

— Силер хостуг эргелиг силер бе?

— Ол чүнер боор, менде хостуг эрге кайдал? Мен — парагвай кижи-дир мен.

Такси чолаачызының ол харыызы чуртта ажылчы чоннарның эрге-шөлээ, хосталга чок байдалын тодаргай херечилеп турар. Парагвайны кара-бажыңнарның болгаш концлагерьлерниң чурту болдурган. 1954 чылдан бээр чуртка шериг байдалын хевээр артырбышаан. Стресснерниң диктаторжу дерзии эрге-чагыргазының чоннга удур политиказы-биле чөпшээрешпээн кандыг-даа кижини дораан-на хоругдап, шаажылап, хилинчектеп эгелээр. Чурттуң дээштиглелиг кижилерни өлүрери, патриоттарның «не чок чидери» Парагвайда хүн бүрүнүң хамавы болган. Парагвайның чурттакчыларының саны 3,5 миллион кижи, а Стресснерниң эрге-чагыргаларының дерзии шаажылалдарындан миллион хире кижи даштыкы чурттарже дезип чоруур ужурга таварышкан. Дөрт парагвай кижилерниң бирээзи-ле кара-бажыңнарга хоругдаттырып чораан.

Стресснерниң дерзии эрге-чагыргалары, ооң шаажылакчы аппарады хамыктың мурнунда парагвай ажылчы чоннарның мурнакчы отрядынга — Коммунистиг партияга, ооң кежигүннеринге удур араатаныг үүлгедиглерин, шаажылалдарны кылып турар. Парагвайның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Антонио Майдананы болгаш ПКП ТК-ның кежигүнү Эмилио Раону тудуп хоругдааны дерзии эрге-чагырга үрениң дургузунда чыжымын келген. Ынчалзажок Боливия кызыгаарының чоогунда Чаконуң элезиниг чөлчернидо «Эсперанса» деп кара-бажыңда оларны хилинчектеп, амы-тынының кыжаныр турары делегейниң хөй-ниитизинге билдине берген. А. Майдананы, Э. Раону болгаш политика талазы-биле хоругдаткан өске-даа патриоттарны доп-дораан хостаарын бүгү делегейниң дениилгелиг күштери сонгаал чокка негеп турар.

Чурттуң экономиказы бертебандазга таварышкан. Парагвайның национал байлактарын даштыкы компаниялар, хамыктың мурнунда америк корпорациялар үттеп турар. Вашингтонга чашпаалары диңмы, диктатор Стресснер чурттуң нефть байлаан кызыгаар чокка үптээр кылдыр АКШ-тың «Стандард ойл» болгаш «Галф ойл» деп компанияларынга дамчыдып берген. А нефтизин болбазырадып кылыры — «Пепсонл» деп америк компаниязынга дамчыдып берген. Уран рудазы чуртта бар деп билдине берген дораан-на стратегтиг ол чугула чиг-эттиң тывыжып болгаш ажыглалын боттандырар эргени база «Уик тейтон эксплорейшн» деп америк компаниязы тыпсып берген. Парагвайның эът үлетпүрүнде АКШ-тың «Интернешнл» компаниязы терезидеп турар.

Стресснерниң чалча чазаа даштыкы политика талазы-биле АКШ-тың дайынзырак даштыкы политиказын мугулай ёзу-биле эдерип турар. Латин Американың дениилгелиг ёзу-чурумнарлыг чурттарынга удур АКШ амгы үеде Стресснерни чалча кылдыр ажыглап турар.

Дерзии шаажылалдар, истеп-сүрүүшкүннер турза-даа, чоннуң хосталга шимчээшкини Парагвайда улам калбарып турар. Чурттуң чону ниң янзы-бүрү кезектери ол шимчээшкинге киржип эгелээн. Дерзии эрге-чагыргага удур демиселди ылаңгыя Итауга департаментиниң ажылчыннары, тараачыннары, студентилери, дениилгелиг интеллигенцияның күштелдирип турар.

Стресснерниң дазылындан ийиги ёзу-чурумун бүгү чурттарның демократтыг хөй-ниитизи шыңгыы буруу шаап, Парагвайның чагырыкчы чону-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар.

А. ВОРОПАЕВ.

Кызылдың өөредилге черлеринде

ЭГЕ БАЗЫМНАРДАН-НА

Республиканың садыг болгаш шиштиниң чемненилге органнарынга кадрлар белеткээринге Кызылдың садыг-кооператив профтехучилищези улуг-хуузун киирип келген. Сургуулдар, ылаңгыя бирги курсчулар, ортузунда өөредилге-кижизидилге талазы-биле хандыг ажылдарны чорудуп турарын моон адаанда парлаавн.

Училищениң Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузунда общежитиезинге чеде берген бис. Бистиң-биле училищениң директору Галина Николаевна Молодцова кады чораан. Ол хүн кежээкинин аалды шакка чедир общежитиеде кол дежурныйга баштай-ла ужуражы берген бис. Кулинария салбырының бирги курсчузу Антонина Куулар дежурныйлап турган. Общежитиеде ниити байдалдың дугайын таныштырып, уругларның база оолдарының чурттап турары өрээлдерге бисти чедирген. Өрээлдерде арыг-силиг, орун-дөжектер [illegible]. Бот-кичээл шагы дооступ турган. Бир чамдык өрээлдерниң сургуулдары боттарының өрээлдеринин тускай булуңнарын бижиин, чуруп белеткээн турдулар. Ийи каътта кайызында-даа ниити байдал чогумчалыг, коридорларда чугула чүүлдерни дериш кылып каан. Сургуулдар-биле чугаалажырымга, чурттап турар байдалы таарымчалыг дээр болдулар.

Училищениң бодунга бардывыс, сургуулдарның мергежил чедип ап, келир үениң специалистери болурунга бүгү-ле байдалдар тургустунган. [illegible] чылының эге базымнарындан-на сургуулдарны өөредилгеге, хөй-ниити ажыл - херектеринге, черле ынчаш училищениң бүгү-ле амыдыралынга ижиктирип өөредирииче улуг кичээнгей салдынган дээрзи тодаргай. Келир үениң садыгжылары, шиштиниң чемненилгезиниң ажылдакчызы болуру дээрге-ле харысалгалыг улуг херек дээрзин сургуулдарга угаадып турар. Чонунга бараан болуру дег буянныг [illegible]. Ону чедип алырда ниит күзел, кызымак чүткүл херек болбайн аан. Садыгчы болурун [illegible] болза баштайгы [illegible] баарын [illegible] чугаалап турар. Сургуулдарны шилип алыраанче база сагыш салып турар. Келир үениң садыгчызы, [illegible] чызы хандырылга талазы-биле ажылдаар ужурлуг специалистер-дир. Олардан негелде улуг, ынчангаш теллээде олар шилип алган мергежилиниң кайы хире бедик харысалгалыг баш бурунгаар билген турарынче кичээнгей салдынган. Бо сорулга-биле училищеге өөренип кирер сургуулдарны (бо чылын кирген 200 кижиниң 170-ин) комсомолчу путёвка-биле өөренип киирерин чедип алган. Бо училищеге кирерлерниң аразынга база конкурс улуг эвес-даа болза бар болган.

Училищеге эң баштай өөренип киргеннерге байыр чедирип, [illegible] бараалгадып турар хана солуннарны [illegible] база общежитиелерде үндүрген. Өөредилге чылының баштайгы хүнүнден-не бөлүктер аайы-биле дежурныйлаашкыннарны организастаан, политинформацияларны чорудуп турар. Бот-тывыңгыр уран чүүл бөлгүмүн удуртур специалисти [illegible]. Ону С. Л. Бухтуев удуртур. Баштайгы кичээлди эрттирип четтигипкен.

Сургуулдар-биле ужуражылга кежээзин сентябрь эгезинде тускай план ёзугаар организастап эрттирген. Улуг залды көрүштүг кылдыр дерип белеткээн. Байыр чедириишкиниг хана солуннарны үндүрген. Сургуулдар шупту зал долдур олургулапкан. Оларның мурнунга баштыылары, кижизидикчилери, общежитие ажылдакчылары дээш анаа харысалгалыг бүгү-ле кижилерни олуртугулапкан. Оон аңгыда Тыва респотребсоюзтан харысалгалыг ажылдакчыларны база чалап эккелген. Ол кежээ анаа кандыг чугаа болганыл? Келир үениң специализи болур талазында, бирээде, [illegible] чурумнуг болур, училищениң хөй-ниити амыдыралынга [illegible] идепкейлиг киржир. [illegible] хоорайга, хөй-ниитиниң чемненииринге болуп ап чоруур, [illegible] культура база [illegible] эвес айтырыг. [illegible] хоорайның [illegible] тарып өстүрген ногаан [illegible] дугайы бодап оларга черле арыык эвес айтырыг...

Оон улаштыр хоорайның тураскаалдыг черлеринге барып, [illegible] Алдан-Маадыр аттыг [illegible] республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң дугайында, ССРЭ-ниң 60 чылын ханчаар уткуп турарының дугайында беседаны сургуулдар сонуургал-биле дыңнааннар.

Даразында хүнде ленинчи кичээлдерни бөлүктерге организастаан. Ынчан база-ла улуг залга чыглып алгаш, училищениң директору, партия организациязының секретары дээш өске-даа харысалгалыг эштер акы-дуңма найырал, кады ажылдажылга база тайбың дээш демисел дугайын сургуулдарга таныштырып чугаалааннар. Тайбың фондузунга акша чыырының дугайында чугааны [illegible] чорутканнар. [illegible] чег удавас боттаныр. Өөредилге [illegible] комсомолчулар ленинчи кыдыраштарны белеткеп алырлар. Комсомолчу даалга, хөй-ниити ажылдары дээш өске-даа чугула чүүлдерниң дугайын анаа бижип ап турар. Кажан ленинчи зачёт дужаар үе келирге кандыг-даа дүвүрээзин турбас [illegible] бүрүде доктаамал белеткенгиннеп болуру черле эки. Өске өөредилге черлеринге ону практикалаар болза эки.

Түс-түс бөлүктер аайы-биле активчилерни баштайгы кичээлдер үезинде-ле шилип тургускан. Общежитие чөвүлеледерни соңгаан. Бо бүгү ниити ажыл [illegible], корум-чурумну хайгаараарынга база салдарлыг болбайн аан. Бо күзүн сургуулдарның дең кезии совхозтарда картофель ажаалдазынга киришкен. Арткан сургуулдар теплотрасса тудуунга, ногаа [illegible] дээш [illegible] киришкен.

Училищениң башкылар коллективин бир демниг, кайгамчыг чаңгыс аай сорулганы [illegible] быжыг коллектив дээрзин директор [illegible]. Сургуулдар-биле [illegible] шупту кежигүннери бедик харысалгалыг медерел билип турар. Чедиишкиниң үндезини ында деп түңнелди үндүрүп болур-дур.

Б. ДИРЧИН.

ДААЙЫНЫҢ ӨҢНҮҮ

Чечен чугаа

Тегериин кызыл хүн барыын чүкте чаттылган ак-көк дагларның артынче чоорту чаштып кире берген. Кежээки дуннааргаан [illegible] дыштыкен.

Назы-хары элээн дегүй берген херээжен кижи суугу баарында сиксеп сыптыг даңзазы-биле таавыылавышаан, ханы бодалга олурган. Оон чанында оглу, аякта кудуп алган аккыр сүттүг шайын далаш чок аартап олурган.

Чайгы дыштаныылгазының үезинде, оолдуң бажынга чанып келгени ол. Будун өөренип эрткен чылының иштинде, аал-оранынга, төрүл-төрелдерининң аразынга кандыг чүүлдер болуп тургулааның, оол билбес. Ол чүгле эки болган солун медээлер дамчыткан чагааларны ап тургулаан.

— Авай! Хавакык чүге аалынче чанмас, мында-ла турар ыт боор? — деп, Дойнур-оол эжик аксында, олче удур кайгап турган мелдер кара ыттыг [illegible] айтырган.

— Чүү [illegible] сен, оглум! Сагыш мынкаш болган болза, аалга туруп, кодаңын карактаан болза аки-ле чүве-дир ийин. Аалынга чедирип каарга-да бичии болгаш дедир-ле [illegible] ыт ынна жыа, оглум!

— Чүге, авай!? Элдептиг аа! Даайымның чаңындан [illegible] оон-биле кала-даа кады чоруур ыт болгай. Даайым биле Хавакык чарылбас оңнуктер мынажык чоп. Канчап аал-оранып үткан ыт боор. Даайым келгеш, чоп элертип алгаш барбас кижи боор, авай?

Кадай даңзада тайкыныын бурулардыр соргулааш, оон [illegible] тагылаан. Элээн болганда, баштай ытче, а оон соонда [illegible] чугаалаган:

— Бодап-даа кердаан, оглум! Мындыг чүве-дир бо! Буруулатпайн [illegible]! Сээн өөредил[illegible] деп бодааш, даайыңның... ыны... чок апарганының дугаа-йында сеиче дыңнатпаан уруг бис. [illegible] сен чок апарды. Кырган кижи... ам канчаар...

Кадай чугаазын тондурбейн, хейде-ле өөренген чаңы биле, даңзазынга буруладыр таакпылай берген.

Авазының ындыг состерин дыңнааш, Дойнур-оолдуң сагыш-сеткили караңгылааш [illegible]. Ол ыглаптар часкан. Ынчалза-даа чанында олурган авазын бодап келгеш, анаа база берге деп чүвени билгеш, боду туттунуп четтигипкен. Дойнур-оол бажын ковайтыр келгеш, эжик аксынче көрүнкен. Хавакык: «мен чүнүң-даа дугайын билбейн тур мен? Чугаалап берип көрүнерем?» дээнзиг, аай-дедир бажын салгылап, ийи караан доруранладыр көргүлээн. Оолдуң сагыш-сеткили анаа-ла дойлуп, хензиг [illegible] бодап каапкан.

Оон [illegible] көр, өөренип чоруп турда, даайының ону эки өөренирин чагып үдеп турганы ол-ла хевээргизин сактып келген — Аал-оранынче дыка чаныксан [illegible] оглукужуум! Чүгле эки кызып өөренир херек. Эртем-билиг [illegible] бо! «Ада көрбээнин оглу көөр» деп сөглээн тыва чоннуң үлегер домаанда черле ханы утка бар. Кырган даайыңның көрбээнин сен көөр сен, оглукужуум! Чонунга бараан болуп, төлептиг болуп мактадыр чоруур сен!— дээш. чээнинин бажын эргелеңниг [illegible] чыттагылаан.

Ол ойле, ийи кулаан [illegible] Дойнур-оолдуң чаңынга маңнап келгеш, ийи бут кырынга тура халааш оолдуң узун дың тудуп алгаш холун [illegible] шаан. оолче удур көргүлээн. Ону көргеш даайы чугаазын уламчылаан:

— [illegible] оглукужуум! Ыт угааны кончуг болдур ийин. Сээн ырак черже аттаныл чоруур деп турарыңны эндевейн турар-дыр. Сендеи карак салбайн кайгап турарын көрбес сен бе?

Даайы ыяның бажын оваарымчалыг суйбааш, Дойнур-оолче карактарын удур көргеш, хүлүмзүрүп каан.

— Кызып өөренир мен, даай! Аарыг-аржык чок, мендн-чаагай турар силер. Келир чылын чайгы дыштанылгам үезинде маңаа чедип кээр мен. Ынчан меңээ чаа солун тоолдардан ыдыш бээр сен, даай. База ол мыкаш ийилэ кады бо черлерниң тайга-сынарын кезип, ам-даа адын билбес черлерим-биле таныштырар сен. Ол мээн өөредилгемге ажыктыг болур.

Даайы-биле хол туттуп ба[illegible]. Дойнур-оол даайының ээртеп берген кула аъдының [illegible] олура каапкаш, шала күдүйүпкеш, дыны сула салган соонда, суур кайы сен дээш чалап ыдай болган.

Оол хая көрген. Даайы [illegible] туруп алган. холун чайып чыдып калган...

Бодалынга [illegible] Дойнур-оол эгелеп алган чугаазын уламчылаар бодап, авазындан айтырган: — Хавакык чоп аалынга турбас, суурже келиксээр ыт боор ынчаш, авай? Маңаа турарга эки болган-дыр, аа?

— Даайың чок апарган соонда моон ырабас болган [illegible]. [illegible] ынак ээзи ам-даа мында деп бодап турары ол ыйнаан, оглум!

— Канчап бодап каар чүвел, авай?

— Даайың аарып турганда. бистиң бажыңывыска элээн үр чыткан кижи. Бир-ле катап [illegible] келирде Хавакык-биле кады келген. Ынчан Хавакык бажыңга кирип кел-ле оруп-да чыткан даайыңны көрүп каан, ээзиниң чаңынга чеде бергеш, кудурууп холуңнадып олче ур-ле кайгап турду. Даайың ыдын чассыткаш, чемгерген-даа. Ийи хонук иштинде ээзиниң чанындан ырабаан ыт. Үш дугаар хонуунда Седен-оол акың албан-биле чорук кылып аалынга чедирип кагды. Оон соонда безин маңаа ийи-даа катап келген болбазыкпе. Ынчалза-даа ол үелерде, ээзиниң эмнелгеге чытканының хараазындан анаа ужуражып, ону караа-биле көрүп ворбээн... Кажан даайың чок апарган соонда, ону орнукшудуп турганш, бис Хавакык дугайын шуут уттупкан турган бис. Даайыңның суурга орнукшуттувус. Кажыыдалдың муңгаргай хүннери эрткен соонда, каш хонганда Хавакык аалындан бо чедип келген. Ынчан Хавакыкты көргеш, сагыш-сеткилиниң канчаар ажыг турбадыр дээр. Хеенүн [illegible] дилеп турары ол боор, бажын [illegible] лаштааш, ыдай бээр көргүлээр чораан. «Кажан-на ынак ээмге ужуражыр ирги мен?» дээн бодал-биле мында кээп турар хевирлиг ыт ийин бо. Ыттың угааны кончуг [illegible] болгай. Арның дүктүг эвес болза, силер-биле чугаалажыр [illegible]. Мыңдыга-ла келгеш [illegible] мында турары ол.

Чугаазын доосташ, кадай улуг тынган. Ол бодаарга, сагыш-сеткили чиигей берген ышкаш сагындырган. Кадай аякка аккыр сүттүг шайын кудуп алгаш, оглунче хову чымчак карактары-биле [illegible] көргүлээн.

Авазының чылыг чымчак состеринге оолдуң сагыш-сеткилиниң [illegible] муңгарааны чоорту чиигей берген дег, сагындырган. Ол олурган сандайындан тура халааш, эжик аксында ытка чоокшулап чеде бергеш ону суйбап эргелетпишаан, чассыда берген.

А. ШОЮН.

ЧЕЧЕК – МӨҢГЕ ДОҢАТТА

Зеи хоорайның архивинден О. Ульянов эмчи ыракы Чеон [illegible] гейин хаара тудупкан солун документиии тыпкан. Соңгу чүкте 500—600 километр талага субтропик чечээнин үнүп турганын оон тывыжы херечилеп болгу дег.

Чараш талазы-биле онзагай лотос чечек үнүп турар хөлдер Амур областа бары билдингир. Оон үнүп турар черинден мөңге доңаттың ыраа [illegible]. Болунуң чаңгыс чер чурттуу, бойдус шинчилекчизи [illegible] чыыкчызы П. Широковтуң демдеглелдерин көрүп ора, О. Ульянов Зеи хоорайдан ырак эвесте Бабек хөлге 1928 чылда лотос үнүп келгенинин дугайында бижикти тып алган.

«[illegible] словарында» Бабек хөлдү кииирбээн. Бир болза ол хөлдүң ады [illegible] чадавас, чок болза оон ам-даа «ажыттынмайн» турары база магат чок. П. Широковтуң бижип каанының аайы-биле биологтар хөлдү тып алырын идеген турарлар. Мөңге доңатта [illegible] ынак бо лотос чечек мында үнүп келген турар-даа чадавас.

А. КРАВЧЕНКО.
СЭТА-ның корр.
Амур области.

Бойдустан хайыралды манавас...

Бойдус — кижиниң өннүү. Кижиге оон ажы улуг. И. В. Мичурин «Бис бойдустан хайыралды манап орбас бис, а оон чаагай дүжүт бээрин бистен хамааржыр» деп чаге сөглээнин утпас ужурлуг бис. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) [illegible], [illegible] Азыг-чем программазын ажыгдаралга боттандырар сорулга-биле «Наряны» совхозтуң ажыл-ишчилери [illegible] ажылдап турар. Кол ажыл-биле черге[illegible] суурнуң чурттакчылары [illegible] болгаш чаагайжыдылга ажылдарын чорудуп, чамдык хемчеглерни алган.

Чоокта чаа «Алдын күс» деп конкурс организастаан. Конкурстуң кол сорулгазы— агитквартиралар кежигүннериниң ногаа тарылгазынга, кудумчу чаагайжыдылгазынга кайы хире киржилгезин түңнээн. Культура бажыңының эргелекчизи Эрес-оол Болаа, уран чүүл удуртукчузу Балиндар Сан-Хөө олар Азыг-чем программазының талазы-биле лозуннарны, бойдус дугайында тывызыктарны, чечен чугааларны чараштыр, тода бижээш ханаларда аскылаан. Библиотекарь, коммунист Балды-Шулуу Соруктуг ниизы-бүрү ногаа аймааның дугайында бижээн номнарның делгелгезин организастаан.

Чурттакчылар кежээге хөй келген. «Бойдус бистиң кадыкшылывыс болгаш чурттаалгавыс» деп лекцияны башкы Д. Д. [illegible] тодаргай, билдингир тайылбырлап, номчаан. Даразында эмчи Татьяна Сактагай «Ногаа аймааның шынары болгаш уругларның кадыкшылынга оон салдары» деп лекция кылган. Чыылганнар кайы-даа лекцияны кичээнгейлиг дыңнап, сонуурган.

Кежээге чеди агитквартираның кежигүннери түс-тузунда кылган азыг-чемин делгээн. Тыва чемнер болгаш эът, ногаа аймаандан белеткээн чем ниизы-бүрү. Суурнуң чурттакчылары [illegible] зап, хадып чуулу-биле компот кылып турары өөрүнчүг. Комиссия кежигүннери азыг-чемин анализтеп, түңнеп, Эки шынарлыг азыг-чем кылганнарны шаңнап, мактаан. Бирги черде Чаа-Суур кудумчузу болган. Ол кудумчунуң чурттакчыларынга макталга бижик тывыскан. Комсомольская, [illegible] кудумчуларының чурттакчылары ийиги, үшкү черлерни ап, мактал бижиктерни алган. Чурттакчылар Любовь Аракчаа, Зоя Чамзын, Балзыма Хорлова, Валентина Кенден, Алдын-кыс Дүгер оларның белеткээн чемнери шынарлыг болуп, шаңнатканнар.

Совхозтуң партком секретары Ф. А. Артына кежээге киржип, ниити анализти кылган. Ногаа аймаан чурттакчылар хөй кезии тараап, дүжүдүн алган. Чаагайжыдылга суурда багай эвес болганын кежээге демдеглээн. Амгы хүннерде күскү мал олуртулгазын организастыг чорудуунуң планы кылдынган, ол ажылдар эгелээн. Келир чылын ногааны өреге бүрүзү тарып, черни чемишчидип, ажаалдазын экижидип турганш, элбек дүжүттү өстүрерин, уставта көрдүнгенин ёзугаар мал-маганны тударын чурттакчылар шиитпирлээн.

Ногаа аймаан кандыг-даа черге өстүрүп болур. Анаа чүгле чемишчиткен херээн, ажаалда негеттинер. Ынчангаш хераженнер чөвүлели чурттакчыларның ногаа өстүрүлгезин келир чылын улам организастыг, баш бурунгаар белеткелдиг чорударын дугурушкан.

Б. КЫРГЫС,
хераженнер чөвүлелиниң кежигүнү.

Будапештин, ылаңгыя оон чаа микрорайоннарының чаг[illegible] чурттакчыларга таарымчалыы улам экижип орар.

ЧУРУКТА: [illegible] «[illegible] ыыстыг бугалар» бичии оол[illegible] болу берген.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

Эмчиниң сүмези

АРЫГ-ШЕВЕРНИ САГЫҢАР

Эмчи чүгле эмнээр эвес, а аарыгны баш бурунгаар болдурбас ужурлуг. Совет медицина бодунуң сорулгаларын шак ынчаар билир. Аарыглар ниизы-бүрү, оларның тыптыр чыдыгганнары база аңгы-аңгы. Салчыгаштарда тараан ногааларны, кат-чимистерни чугбайн-даа чий бээр таварылга турар. Чазын токпак организмниг [illegible] белер-биле хорлыг микробтар туруп боор. Олар кат-чимиске турумчуп, аарыгны халдадыр.

Чамдык улусту көөрге хирлиг ногаалар кырынга хлебти ораап албайн-на чаңгыс сумкага суптар. Чугдунмаан ногааның довураанга микробтар туруп, хлебти хирлендирип чадавас. Микроб дээрге каракка көзүлбес дириг амытан. Олар аңгы-аңгы болур. Ижин-шөйүндүнүң халдавырлыг бөлүк микробтары бар. Оларга ижин тиви, паратиф, дизентерия, холера болгаш өске-даа аарыглар хамааржыр. Ижин-шөйүндүнүң халдавырлыг аарыгларындан уруглар бо-ла аарый бээр. Олар чайын, күзүн хирлиг турум суглары эжикеш, халдадып аар. Уруглар чугдунмаан фруктуларны, ногааларны, кат-чимистерни бо-ла чий бээрлер. Ол бүгүнү уругларның халдавырлыг аарыглар эмнелгезинден көрүп боор. Ижин-шөйүндүнүң халдавырлыг аарыгларын болдурбазының хемчеглерин медицина ажылдап кылган. [illegible] бирги шынары көзүлгенде, эмчиге доараи чедер. Аарыг кижи боду эмнеип турганш, долгандыр турар өске кижилерже аарыгны халдадып болур. Чемнениир бетинде холдарны ыяап-ла саваннап чуур.

Дыка хөй огород тарыкчылары хирлиг суг-биле ногааларын суггарар. Ылаңгыя базардан саткан ногааларны, фруктуларны, кат-чимисти ыяап-ла чуурунуп ужуру ол. Халдавырлыг микробтарның тарадыкчылары кара-сээктерни бажыңга [illegible] хемчээн алыры чугула.

Бир эвес арыг-шевер болза, халдавырлыг аарыглар эвээжээр болгаш чарын-даа узуткаттынар.

Т. БУДКО,
республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчизи.

БАЖЫҢ ЧАНЫНДА СТАДИОН

Чурттап турар черниң [illegible] спорт [illegible] — [illegible] Ленин райкомунуң [illegible] культура [illegible] спорт [illegible] тургустунмаан хөй-ниити тренерлериниң удуртулгазы-биле он-он секциялар [illegible] турар микрорайоннарны оон тывары берге.

— [illegible] культура болгаш спортту [illegible] чедип алыр [illegible] райкомунуң партия [illegible] чурттап турар черинге аайы-биле [illegible]. Алды спорт шөлчүгештери, үш спорт комплекстери, уруглар оннаар 87 шөлчүгештер, дөртен бир спорт секциялары микрорайоннарда ажылдап турар. Бүдүрүлге черлерин алырга, чижээ, ЖЭУ-3-түң девискээриниң иштинде алды спорт шөлчүгештери. [illegible] бар. Өөредилгеден дашкаар үеде уруглар мага-боду [illegible] болза, футболга—ынак спорттарынга киржип турар—деп, СЭКП Ленин райкомунуң секретары А. Лозован чугаалааш, оон уламчылаан.—Олар[illegible] лер. Шашкиге, шыдыраага, стол теннизинге секциялар график ёзугаар эртип турар. Районнуң спорт баазазын чурттап турар черинин аайы-биле ажыглап турар бис. Районнуң муң ажыг чурттакчылары [illegible] стадионну, 29 спорт залдарын, үш бассейннерин, чүс ажыг спорт шөлдерин ажыглап, күш-культура болгаш спортка [illegible] хөй-хөй [illegible] структураларның болгаш тренер[illegible] каара тутпас.

Чурттап турар черлериниң аайы-биле спорт баазазын [illegible] советтер [illegible] удуртулгаларының [illegible] партия организациялары [illegible] лаан. Ол ажылдың [illegible] бүдүрүлге черлерин микрорайон [illegible] СЭКП райкому [illegible] ри — күш-культура [illegible] спорт [illegible] клубтарын «Стяуа Романе» [illegible] деткээн.

Районнуң коммунистериниң [illegible] спорт баазазын [illegible] спортка [illegible] салдарлыг болуру чугаажок.

В. НОВОСАДЮК,
СЭТА-ның корреспондентизи.

ЧҮС ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ

Украин Новомосковск хоорайда Троицк монастырының курантыларының коңгаазы чүс чыл этпейн келген, ам ол ажылдай берген. Бурунгу архитектураның тураскаалын каастап турган эрги шагыы Днепропетровскиден келген мастерлер А. Слесаренко, М. Шульман олар «диргизип» каан.

Кайызы-даа 90 килограмм шой үш механизмнерниң «тывызыны» тывар дээш оларның бажы ышкан. Эрги шактың чертёжу артпааныдан дыка хөй белдираерби болгаш детальларны катап кылыр ужурга мастерлер тарышкан. Шакты холузу-биле чыып кээрге, каи чаар кылырының демдектери — шыйыглар көстүп келген.

Шактың онзагай аялгалары хөй-хөй туристерниң кичээнгейин хаара тудуп турар.

Г. ЦУРИКОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

АЖЫЛЧЫННАР ЧЫЫРЫН ОРГАНИЗАСТАП ТУРАР

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва кодээ тудуг» трестерниң тудугларынга ажылдаар ажылчыннарны чыырын организастап турар.

Ажылчыннарны тускай ниик-хептер болгаш общежитиеге чурттаар чер-биле хандырар.

Ажылдавышаан ажылчын профессия чедип алырын база хандырар.

Организастыг чыылда ёзугаар ажылга хүлээп алганнарга 200 рубль түңнүг эгитпе акша дузаламчызын бээр.

Ажылдаарын күзээннер күш-ажыл дептерин, мурнунда чурттап турган черинден үндүр бижиткен паспортту, шериг билетин бергүлер.

Айтырыглар тургузар черлерниң адрестери:

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда № 29 бажың;

Районнарга: күскомнарда чоннуң күш-ажыл хандырылгазының талазы-биле телээлекчилер болгаш хөй-ниити пунктулары.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Чалыыларның [illegible]. [illegible] — «Наавет». Уран-чечен фильм. 11.15 — Телемедээлер. 11.25 — 15.00 — Чапсар. 15.00 — «Всеволод Вишневский — чогаалчы коммунист». 15.50 — «Күш-ажылчы аалдарның тук тудукчулары». Витебск областың Киров аттыг колхозунуң коллективиниң дугайында. 16.05 — Делегейниң П. И. Чайковский аттыг конкурузунуң киржикчилери Ю. Курттуң (ГДР) болгаш Г. Мимичиниң (ЮСФР) концерти. 16.40 — «Горнистер хараылалаар!». 17.25 — С. [illegible] ойнаар (гитара) 17.45 — «Эртем амыдыралы».

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН
18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Джон Филд». Музыкалыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. Ирланд композитор Д. Филдтиң чогаадыкчы ажылының дугайында. 20.00 — «База катап соңгга». Фильм-концерттиң баштайгы үндүргени Г. Горышин, Ю. Бондарев, И. Меттерин чечен чугааларын ёзугаар тургускан. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — 22.10 — «Камера делегейже көрүп турар». Оон [illegible] — Бөгүн делегейде. Информастыг [illegible].

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. Өөрениишкиниң 2-ги чылы. 12.30 — ЭВУ-да [illegible] турарын? [illegible] 13.00 — [illegible] 14.00 — А. Фадеев «[illegible]». 14.30 — Орус литература. 15.00 — [illegible] фильм. 15.20 — Телемедээлер. 15.30 — 17.55 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН
17.55 — «[illegible]». Мультфильм.

МОСКВАДАН
18.20 — «Бир черле сагтыр». Документалдыг телефильм [illegible].

КЫЗЫЛДАН
18.45 — Алаш. Ча-ле-ле. «[illegible]». 19.15 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга 60 [illegible]». [illegible]. 19.35 — «Аныяк [illegible]». [illegible] программа. 19.55 — Чардаалар.

МОСКВАДАН
20.00 — «[illegible]». 20.45 — Октябрь [illegible]. 20.55 — «Архитектура». ССРЭ-ниң курорттары болгаш кадыкшылга черлери. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.30 — 22.20 — Узеир Гаджибеков. «[illegible]» медээлери. 1-ги болгаш 2-ги дамчыдылгалары.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 29-ТА
«НАЙЫРАЛ»: «Кем-Бурууга» [illegible] репортажы [illegible] шактарда.
«ПИОНЕР»: «Мачман Панине» 9.30, 11.20. «Полковник Шалыгинниң маназышкыны» 16.40, 18.30, 20.20. «Кежээ бажыңнаа» 14.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Ярослав Мудрый» 11.00, 17.00, 20.00 шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр агаар болур. Бичии чаъстаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкыныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5, чамдык черлерге 8—13 градус чедир соор.

Хүндүс агаарның температуразы 8—13, чамдык районнарга 0—5 градус чылыг.

Кызылга чаъс чагбас. Соңгу-барыын чүк угланыышкыныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 1—3 градус соок. Хүндүс агаарның температуразы 10—12 градус чылыг.

Хөөчүн партия-совет [illegible]
Дулуш Селенмаевич
САТТЫН
[illegible] «[illegible] хурал» совхозтуң дирекциязы, партком, кодээ Совединиң исполкому болгаш профэвилел комитеди [illegible] төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге хаыы кажыыдалын илереткен[illegible].

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 4. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-22-35, партийн [illegible] амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-21-76, культура килдизиниң 2-23-34, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-71-47, [illegible] килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун [illegible] баргазы 2-32-75 телефоннар болгаар.

Чыыр № 1925

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрерлер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелдиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 1). ТС [illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 228 (12018) | 1982 чылдың сентябрь 30, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

АЖЫЛ-ИШЧИ ХҮННЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Анатолий Березовой биле Валентин Лебедев орбитага үргүлчүлелдиг ужудуушкунунуң планда көрдүнген программазын чедиишкиннииг күүседирин үргүлчүлеп турарлар.

Олар сентябрь 28-те станцияның тус-тус агрегаттарының болгаш системаларының ажылдаарын хынаан, эртем аппаратураларын шинчилелдер кылырынга белеткээн, кургаг чер кырын болгаш делегей океанының девискээрлерин хайгаарап, фото-чурукка тырттырган.

Ол хүн космонавтылар «космос оранжереяларында» өзүп турар үнүштерни ажаар ажылдарны кылган. «Оазис» болгаш «Вазон» дээр саваларда чочак-тарааны, суланы, согуганы өстүрүп, «магнитогравистатта» хендир үрезиннериниң өзеринге даштыкы соруннаалыг шөлдүң салдарын шинчилээр дуржулганы кылып турар.

Экипаж автоматтыг «Прогресс-15» дээр транспорт корабль-биле айыттынган ажылдарны херек кырында дооскан. Космонавтылар станцияда чедире берген чүъктерни чогуур черлеринде тургускан, корабльдиң хосталган черлеринде ажыглаттынган дериг-херекселдерни чүдүргеш. «Родник» дээр системаның дузазы-биле суггу станцияның тускай савазынче куткан, каттышкан шимчедикчиниң кывар чүүл болгаш ажыдыкчы-биле бүрүн хандырын белеткээн.

Телеметрлиг хемчээшкиннерниң болгаш экипажтың медээлерин ёзугаар алырга, «Салют-7»— «Союз Т-7» — «Прогресс-15» эртем-шинчилел комплекизиниң иштинде системалар болгаш аппаратура чогумчалыг ажылдап турар. Оон орбитазынчы хемчээлдери коррекция соонда мындыг:

— чер кырындан эң ыраазы—379 километр;

— чер кырынче эң чоокшулаары—312 километр;

— долганырының үези—91,2 минута;

— ийленишкини—51,6 градус.

Космонавтылар Анатолий Березовойнуң болгаш Валентин Лебедевтиң кадыкшылы байдалы эки.

УЛУСЧУ УНИВЕРСИТЕТТЕР

Эрткен өөредилге чылында улусчу университеттерге СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 чыл) болгаш май (1982 чыл) Пленумнарынга, профэвилелдерниң XVII съездизинге, ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугааларын, «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнуң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын өөренген. Партияның иштини болгаш даштыкы политиказын, коммунизм тургузуушкунунуң сорулгаларын хандыр билип алырынга ол дыңнакчыларга дузалаан.

Республикага сес муң ажыг дыңнакчылыг 59 улусчу университет ажылдап турган. Эрзин, Тес-Хем районнарга, Хову-Аксынга педагогика билиглериниң талазы-биле улусчу университеттер өөредилге чылын органызастыг доосхан. Кызылдың улусчу университеттери өөредилге планын ёзугаар ажылдаан. Геология билиглерин нептередир улусчу университет багай эвес түңнелди чедип алган. Аңаа 120 кижи өөренип турган, оон 20 кижээли эртнеп, орта ажылды органызастаарын сайзыраңгайжыдарының, экономиканың, планмаашкынның айтырыгларын өөренген, мурнакчы бүдүрүлгелерниң ажылының дуржулгазын нептередир хемчеглерни алган. Кадээ ажыл-агый билиглерин нептередир улусчу университеттерниң саны көвүдээн. Оларны Эрзин, Тес-Хем, Барын-Хемчик районнарда тургускан.

Республикада культура университеттери мурнуку чылдарда ышкаш негеде ёзугаар доктаамал ажылдап келген. Оларны эртем-методиктиг төп, хей-нити чөвүлелдери удуртуп турар, оон составында чогаадыкчы эвилелдерниң төлээлери кирген. Таңды, Тес-Хем, Кызыл, Каа-Хем районнарда культура университеттери эзээш эвес арга-дуржулгалыг болу берген. Кызылдың уран чүүл училищезиниң чанында тургускан улусчу культура университединиң баазазынга музыка, хореография, уран чурулга, А. С. Пушкин аттыг библиотеканың баазазынга литература, эртем-методиктиг төптүң баазазынга культура, чырыдыышкын ажылдакчыларының факультеттерин тургускан.

Шериг-патриоттуг билиглерниң улусчу университеди эртжен чылын ажылын элээн экижиткен. Бүгү ортумак өөредилге черлеринге аныяк дайынчының университеттери ажылдап турган. Орта 102 лекцияны номчаан, 52 кинофильмни көргүскен, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиинери, шериг училищелериниң курсантылары-биле ужуражылгаларны организастаан. Оон түңнелинде шериг назылыгларның ортузунда өөредилге-кижизидилге ажылы элээн экижээн. Аныяк дайынчының улусчу университеттери Таңды, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарынга өөредилге программазын ёзугаар ажылдап турган.

Кылдынган чүүлдер бар-даа болза, улусчу университеттерниң ажылында четпестер эзээш эвес. Чамдык министерстволар, ведомстволар улусчу университеттерниң чөвүлелдерин удуртпайн, оларга чогуур деткимче, дузаны чедирбейн турар. СЭКП-ниң теориязының болгаш политиказының чугула айтырыгларын өөренир улусчу университеттерни районнарда ам-даа тургуспаан. Кадыкшыл университеттери ажылын сулараткан. Улусчу университеттерниң ажылын удуртур республика чөвүлели министерстволарның, ведомстволарның, районнарның улусчу университеттериниң ажыл-чорудулгазын четпес хынап турар. Өөредилге ажылында четпестер бар. Ниитилел-политиктиг угланыышкынныг улусчу университеттер республикада сайзыраваан. Университеттерниң лекторларын, башкыларын, активин өөредир, консультациялар эрттирер ажылды эзээш чорудуп келген.

Чаа 1982—1983 өөредилге чылын улусчу университеттер системазынга органызастыг эгелээр, оон идей-теоретиктиг деңнелин, ажыктыын бедидер хемчеглерни чер-черде партия, совет, профэвилел органнары алыр ужурлуг. СЭКП ТК-ның «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дууштур партия өөредилгезин улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында», СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның «Ажылчы чоннуң экономиктиг өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам ыңай экижидер дугайында» доктаалдарын удуртулга болдургаш, улусчу университеттерниң чедиишкиннииг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң материалдарын, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын ханы өөрениринче кичээнгейни салыр. Ажылчы чоннуң экономиктиг өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам экижидер дугайында партия болгаш чазактың доктаалынга дууштур улусчу университеттер экономиктиг болгаш кадээ ажыл-агый билиглерин нептередир, бо талазы-биле өөредилгени бедик деңнелге органызастаар дээш ажылды министерстволар, ведомстволар, күш-ажылчы коллективтер, ында партия организациялары чорудар хүлээлгелиг. Сезен чылдарда чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларынче, бүдүрүлгениң эртем-техниктиг күчү-шыдалын, материал болгаш күш-ажыл курлавырын ажыктыг ажыглаарынче, планнаашкынны, эргелеп-башкарарын сайзыраңгайжыдарынче, мурнакчы дуржулганы нептередиринче кол кичээнгейни салыр. Күш-ажылчы коллективтерниң баазазынга улусчу университеттерниң четкизин көвүдедир хемчеглерни улусчу университеттерниң чөвүлелдери алыр ужурлуг.

Улусчу университеттер чаа өөредилге чылын «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели» деп теманы өөренири-биле эгелээр. Баштайгы кичээлдиң үезинде СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезин, оон амыдыралчы күжүнүң үндезиннерин бузуредири, ССРЭ дээрге дембиле коммунизм тургузуп турар дең эргелиг республикаларның өг-бүлези болуп турарын көргүзери болур.

Улусчу университеттерниң чөвүлелдери бодунуң хуралдарынга университеттерниң чаа өөредилге чылында сорулгаларын чугаалажып көргеш, оон ажылын экижидериниң хемчеглерин ажылдап кылгаш, амыдыралга боттандырар.

Улусчу университеттерниң ажылын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дууштур тургузар дээш партия организациялары, чөвүлелдер чаа өөредилге чылында чогуур деңнелге чедир ажылдаар хүлээлгелиг.

ЮБИЛЕЙГЕ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕРЛИГ УЖУРАЖЫЛ

ССРЭ-60

ЭГЕЛЭЭШКИННИ ДЕТКЭЭН

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникти декабрь 18-те эрттирер дугайында москвачыларның эгелээшкинин Тываның ажылчы чоннары чүүлдүгзүнүп деткип турар.

Улуг юбилейге тураскааткан коммунистиг субботникти декабрь 18-те эрттирер дугайында айтырыгны СЭКП Кызыл хоорkомунуң бюрозу чугаалашкан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш чайысылалдың ажылчы чоннары политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кедурлүүшкүнүг ажылдап турарлар. Күш-ажылчы коллективтерде «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарыш калбарган. Оон эгелекчилери «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинин, аъш-чем садыының, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде К. К. Күжүгетке, Сельхозтехкүрномунуң Кызылда автотранспорт бүдүрүлгезиниң Н. П. Будылинге удурткан бригадалар коллективтери болган. Оларның үлетерибиле юбилейге алдаржыткан чарышта алды муң ажыг кызылчылар киржип турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникти декабрь 18-те эрттирер дугайында москвачыларның патриотчу эгелээшкинин чайысылалдың коллективтери бир эп-сеткилдиг деткээн. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинин, № 48 тудуг эргелелиниң, сүт комбинадының, даараныглга фабриказының ажыл-ишчилери Москваның бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин бир дугаарында деткээш, ол хүн күш-ажылдың эң-не бүдүрүкчүлүүн көргүзерин аазаан.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар кылдыр пландан ажыр 10 муң тонна хөмүр-дашты херекчилерге бээрин хүлээнген. Коммунистиг субботник хүнүнде 4 муң тонна хөмүр-дашты тыварын, камнап алган электри энергиязы, одаар чүүлү, кывар-чаар материалдары-биле ажылдаар.

Даараныглга фабриказының ажыл-ишчилери субботник хүнүнде 1200 херээженнер болгаш уруглар платьелерин даараарын, сүт комбинады 30 тонна чадан сүт продукциязын бүдүрерин, № 48 тудуг эргелелиниң бригадалары алды-муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын хүлээнген.

СЭКП хоорkомунуң бюрозу бо коллективтерниң эгелээшкинин деткээн. Бүдүрүлгелерге, организацияларга коммунистиг субботник эрттирериниң штабтарын тургузарын, белеткел ажылдарын калбартырын партия организацияларынга даскан.

Коммунистиг субботникти органызастаар болгаш эрттирер талазы-биле хоорай штавын тургускан.

⊙

Бии-Хемде «Саян» совхозтуң төп шаңында шөлден келген кызыл-тас, сула болгаш көк-тараа арыглаашкыны бо хүннерде уламчылавышаан. Ам ында кол тараа культуразы — кызыл-тасты 800 тонна ажыгны арыглап, сорттааш, кургаткан. 15 кижиден тургустунган шаң ажылчыннары шупту деминиг ажылдап турарлар. Оларның аразында социалистиг чарыш калбарган. Ажыл-агыйдан 7 автомашина шөлде комбайннарның тараазын доктаамал сөөртүп, комбайннарга туруушкунну болдурбайн турар.

ЧУРУКТА: шаңның мурнакчы ажылчыны Надежда Формова.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

⊙

СЕНТЯБРЬНЫЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

«Каа-Хем» разрезтиң Каа-Хем участогу сентябрьда хөмүр-даш тывыжының планын хуусаа бетинде күүсеткен. Сентябрьның 25-те байдал-биле алырга участоктуң коллективи айның планындан ажыр 6 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпкан.

Разрезтиң мурнакчы коллективи чылдың эгезинден тура-ла ай санында планныг оналдаазын ажыр күүседип келген. Августа планда көрдүнгени 38 муң тонна болза, херек кырында 45.882 тонна хөмүр-дашты берген.

Сентябрьның планныг оналдазы бүгү көрүзүглер талазы-биле ажыр күүсеттинген. Хөмүр-даш кырындан чер картын чайладырының планы база хуусаа бетинде күүсеттинген. А күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планнаттынганындан 16,17 хуу бедээн. Ынчангаш разрезте продукция бүдүрериниң өөлдээн чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээниниң күчү-биле алдынып келген.

ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткууру дээш социалистиг чарыш бригадалар, участоктар, экипажтар аразында улам-на кыптыккан. Олар боттарының алганы социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, күш-ажылчы чедиишкиннерин улуг юбилейге тураскаадыр деп шиитпирлээннер.

Разрезтиң экипажтарының, бригадаларының аразында планныг оналдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип турар мурнакчылар хөй. Чарыштың тиилекчилерин ай санында илередип, оларны шаңнап-мактап турар.

БелАЗ-540-нериниң экипажтарындан Яков Егорович Чеботаевтиң экипажы бирги черни ээлээн. Экипажтың кежигүннери Ю. Белопольский, Ю. Астанин олар ажыл-ишке кызымак, эки ажылдап турарлар. Экипаж айның планын 120 хуу, социалистиг хүлээлгезин 114,6 хуу күүсеткен.

Хөмүр-даш тывыжында № 12 экскаваторнуң улуг машинист В. Гончаровка удурткан экипажы мурнуку одуругда чорап турар. Машинистер Л. Кузнецов, А. Жуков, А. Кузеев олар эш-өөрүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп, хууда алган социалистиг хүлээлгелерин база ажыр күүседип келгеннер. Экипаж социалистиг хүлээлгезин 33 хуу ажыр күүсеткен.

ЭСБШ-200 марканың өрүмнээр станоктуң В. Колошинге удурткан бригадазы чарышка тиилээн. Улуг машинист В. Колошин ажылды билдилиг баштавышаан, кады ажылдап турар эштери Н. Зубаревка, А. Шелковниковка дузалап, бодунуң байлак дуржулгазын оларга өөредип келген. Бригада айның планын 120,6 хуу күүсеткен.

Н. НИКИТИНА, экономист.

Хүнннүң медээлери

ХҮЛЭЭТКЕН

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң Р. И. Никитинге удурткан бригадазы «Тудуг кезектери» комбинаттың уруглар садының тудуунга бо чылдың эгезинден чедиишкиннииг ажылдап келген. Бригада садиктиң тудуун сентябрьның эгезинде доосkаш, ажыглакчыларга — «Тудуг кезектери» комбинатка хүлээткен.

280 орунунуг уруглар садын ажыглаалга кирген-биле комбинат ажылчыннарының уругларын садикбиле хандырар арганы алган. Ынчангаш ажылчыннарның өг-бүлелеринге таарымчалыг байдалды тургузарынга ол дузалаан.

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң Н. В. Сержантовка, Р. И. Никитинге удурткан мурнакчы бригадалары амгы үеде хлеб заводунуң тудуунда ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРГЕ

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының механизастаттынган кежүп чорууp колонналары ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур чарышка көдүрээшкиннииг киржип турарлар.

Чарыштың кол негелделериниң бирээзи — объектилерни хуусаазында ажыглаалга киирери.

Каттыжыышкынның Хандагайтыда №6 КМК-зының коллективи үшкү кварталда ажыглаалга киирер объектилерин доозары дээш күженишкиннииг ажылдаан. КМК-ның тудугжулары Ак-Чыраа совхозта 120 олуттуг чаа клубтуң тудуун доосkаш, совхозка хүлээткен. Юбилейлиг чылда чаа клубту ажыглаалга киирген совхозтуң ажыл-ишчилеринге тудугжуларның белээ болган.

«Кызыл тук» совхозта ийи-ийи квартиралыг 2 бажыңның тудуун тудугжулар доосkан, ам ында совхозтуң ажылчыннары чурттап турар.

А. ДАНЧАЙ-ООЛ.

ДНЕСТРНИҢ ЭНЕРГИЯЗЫ

НОВОДНЕСТРОВСК (Черновицк область), (СЭТА-ның корр.). Днестрде ГЭС-тиң тудугжулары чаа күш-ажылчы чедиишкинни чедип алганнар. Станцияның 117 муң киловатт күчүлүг үшкү агрегаты социалистиг хүлээлгеде айыткаанындан үш ай бурунгаар үлетпүр тогун берип эгелээн.

Дериг-херекселдерни эптеп тургузарының улуг-улуг кезектер-биле кылырының аргазы энергия тудугжуларының эң чугула курлавыры болган. Агрегаттың бүдүн-бүдүн кезектерин болгаш белдирлерин шуут эптеп кылгаш, тургузар черлеринге аккээп салып турган. Тудуг коллективи-биле кады деригелерни болгаш материалдарны бээр бүдүрүлгелер база-ла сырый холбаалыг, уяк-соксаал чокка ажылдап келген.

ЧАШТЫРЫЫШКЫН ЭГЕЛЭЭН

КИШИНЕВ. (СЭТА). Молдавияның механизаторлары күзүн тарыыр культураларның массалыг чаштырыышкынын эгелээн. Республикага ол культураларны тарыыр шөлдерге чаштырылга ажылын чүгле чаңгыс ажыл неделязында кылып доозар деп шиитпирлээн. «Селекция» дээр эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынынга үрезин ажылын шенеп кылганының түңнелинде республиканың тараажылары шөл бүрүзүнге таарышкан үрезиннерни шилип алыр аргалыг апарган.

Беш чылдың үшкү чылында Молдавияның тараажылары чурттуң Аъш-чем программазында айыткан көргүзүгнү чедип ап—чылда-ла 3,6 миллион тонна тарааны бүдүрерин шиитпирлээн.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЕМИНАРЫ

МОСКВА. (СЭТА). Журналистиң төп бажыңында ажыттынган Бүгү-эвилел семинарының темазы — «Ажылчы чоннарның атеистиг кижизидилгезинге массалыг информация чепсектериниң ролю» болур. Семинарларның киржикчилери — солуннарның, журналдарның, радио дамчыдылгазының болгаш теледиктиң, ном үндүрер черлериниң чогаадыкчы ажылдакчылары эртемниг атеизмни пропагандалаарын экижидериниң, атеистиг чүүлдерниң, теле болгаш радиодамчыдылгаларының профессионал деңнелин бедидериниң, бистиң чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң чугула айтырыглары-биле оларның сырый холбаазының, совет кижилерни атеистиг бүзүрелге кижизидериниң айтырыгларын чугаалажып көрүп турарлар.

КИЧЭЭЛ... ОН ИЙИГИ КЛАССТА

РИГА. (СЭТА). Риганың 14-кү кежээки школазының доозукчулары кичээлди он ийиги класска үргүлчүлээр дээш, төрээн школазынга сентябрь 28-те чедип келгеннер.

Кежээки өөредилге системазында чорун турар Бүгү-эвилел шенелдезинге ол школаның башкылар коллективи киржип турар. Шенелдениң сорулгазы — улуг кижилер школазының доартагы хүнүн тодарадыры, янзы-бүрү чылдагааннар-биле дээди өөредилге черлеринге кирбээн, ынчалза-даа боттарының билиин калбартып, хостуг үелерин ажыктыг эрттиреринче чүткүлдүг кижилерниң доктаамал өөредилге черинче школаны хуулдурары боор турар.

БЫЖЫГ НАЙЫРАЛ

ССР Эвилелиниң 60 чылы Таджикистан угаан-бодал күштериниң кидин-не чечектелиишкининиң үезинде ужуражып турар. Совет улустуң акы-дуңмалышкы өг-бүлезинге ол республиканың эрткен алдарлыг оруунуң дугайын ССРЭ-ниң УАЧД-зинде республиканың хүнннери-биле холбаштыр Москвада чорун турар Таджик ССР-ниң делегациязының сентябрь 28-те болган парлалга конференциязынга чугаалаан.

— Улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизиниң чарылбас кезээ — бистиң экономикавыстың судалы бир дески — деп, Таджик ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Г. В. Кошлаков чугаалаан.— Республиканың бүдүрүлге черлери чурттуң бүгү районнарынче чүс-чүс аңгы аттыг кылыгларны чорудуп турар. Оларның аразында — демир чонудар станоктар, пес-тааvы дериглери, электротехниктиг приборлар, өңнүг болгаш хован металлдар бар. Улуг Октябрьның мурнунда ол черже кадагларны белин сөөртүп ап турган болгай.

Техниктиг долдур чепсегленишкин, черлерни суггарып ажыглаары кедээ ажыл-агыйны бедик оругалыг адыр болдурган. Республика чүгле беш чыл иштинде бээин 50 муң гектар ажыг суггарар черлерни ажыглап эгелээрин айыткан. Таджикистанның ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге социалистиг чарышты улам калбартыры-биле харыылавышаан, чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг үлүүн киирерин чүткүп турарлар.

Совет эрге-чагырга, Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказы таджик улустуң катап тургустунарынга таарымчалыг байдалдарны хандырган, оларның социал-экономика болгаш культура талазы-биле бедиктерже ужугун үнерин чаагынарын берген дээрзин парлалга конференциязынга онзалап демдеглээн. Социалистиг национарның өндүр улуг кады ажылдажылгазынга кириишпишаан, Таджикистанның улузу, ядыы-түреңги кошкун амыдыралдан амгы үениң бедик хөгжүлделиг ажыл-агыйларынга чедир, хелбээш-биле ужук - бижик билбес, караңгы-бүдүүлүг чоруктан эртемниң, литератураның болгаш уран чүүлдүн шыңшык бажынга чедир оруку эрткен.

МУРНАКЧЫ ЗВЕНО

«Ак-Туруг» совхозтуң тудугжу бригадазы үш звенодан тургустунган. Совагү үеде Кунгаа Пушпинге удурткан звенонуң өскелерни мурнап турар. Дуржулгалыг тудугжу ол звенону элээн каш чыл уламчылыр удуртуп келген. Звено колдуунда-даа фермага, хой кыштагларынга ажылдап, ында чаа баштыңнарны, кажааларны тудуп, эргилерни септеп турар. Тудугжулар ам Чаш-Тал сүт-бараан фермазында 120 инек кирер кажааны тудуп доозуп турар.

Звенода хоочун-даа, аныяк-даа 6 тудугжу бар. Оларның аразында күш-ажылдың шалыпчылары Кара-оол Даваакай, Сувач Дырыскан-оол, Александр Суван ажылдап турар.

Мурнакчы звенонуң кежигүннери бо күзүн совхозка 20 тонна сигенни белеткеп берген.

К. КОМБУ.

ОРУКЧУЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Ак-Довурактың № 3 оруктудуг участогунуң коллективи чылдың эрткен үезинде шалыпчы ажылдап, ай, квартал планнарын доктаамал күүседип келген. Кызыл — Тээли аразының асфальтылыг орук тудуунда С. Курбановтуң бот-орулга-чарылгалыг бригадазы амгы үеде быжыглаашкын, сай-довурак урар ажылдарны чорудуп турар. Ында чарыштың мурнуку одуруун чолаачылар В. Грачёв, А. Промчуков олар баштап турар.

Участоктуң өске кезектериниң чаазыкчылар Демир-оол Монгуш биле Николай Монгуш олар чагыгларны ойшаанда күүседип турар.

А. РОМАНЮК.

Барын-Хемчик район.

КАПИТАЛ СЕПТЕЛГЕ ЧОККА

Чөөн-Хемчик районда «Искра» совхозтуң механизатору Базыр-оол Бүрбей-оолович Ховалыгның ат-сураа районда суртаан. 1960 чылдың чайынында Чадаананың сельхозтехника каттыжыышкынының чанынга организастаан механизаторлар белеткээр 6 ай хуусаалыг курсту доосkаш, бодунуң төрээн совхозу «Искрага» трактористеп ажылдап эгелээн.

Базыр-оол Бүрбей-ооловичиге МТЗ-52 деп маркалыг чаа тракторну совхозтуң директору хүлээдип берген. Ол бодунуң эдилээн техниказынга камныг болгаш оон техниктиг ажаалдазын чогуур ой-шаанда кылып келгенинин түңнелинде 10 ажыг чылдарның иштинде капитал септелге чокка эдилеп келген.

Часкы тарылга үезинде чер чарар, илиртээр, тараа чаштырар ажылдарны кылып шаңнадып, мактадып, күн нормазын доктаамал ажыр күүседип келген. Совхозтуң Кара-Тал, Чаңгыс-Хадың, Чодар деп черлерге чыл бүрүде 5000—5500 гектар черниң тарылгазын 10—15 ажыл хүнүнде кылып күүседип турар.

Малчыннарның чайлаглаашкын үезинде оларны тайгаларже көжүрер, оларга дус сөөртүп чедирер, мал чеминиң белеткелиниң үезинде сиген кезер, бөлер дээш ажылдап кирипткер. Күзүн күскү чер аңдарылгазынга ажылдаар. Оон ажылы кандыг-даа үеде чай чок.

1972 чылдың март айда Базыр-оол Бүрбей-ооловичиге совхозка 70МЗ-6 деп маркалыг «Универсал» трактор келген. Ону бедик мергежилдиг механизаторга быжыглаары чугула турган. Ону Базыр-оол Ховалыгга быжыглаарын шиитпирлээн. Ол ёзугаар быжыглаттынган.

Базыр-оол Бүрбей-оолович МТЗ-52 деп маркалыг тракторун капитал септелге чокка 12 чыл эдилеп келген. Ол дээш аңаа совхозтуң дирекциязы материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзүп, шаңнап, мактап келгени апаа эвес.

70МЗ-6 деп маркалыг тракторну-биле ам 10 чыл иштинде кандыг-даа үрелишкин чокка ажылдап турары-биле совхозта хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Ол трактор-биле совхозтуң кандыг-даа ажылдарын кылып күүседип турар.

Базыр-оол Бүрбей-оолович ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле амгы үеде күскү чер аңдарылгазында эки ажылдап турар.

П. ДОҢГАК.

ОКТЯБРЬ 1-ДЕ — КЫШКЫ ШАКЧЕ

Октябрь 1-де 0 шакта «чайгы» шактың күштүг хуусаазы эртери-биле холбаштыр шак согунун бир шак соңгаар тыртарын ССРЭ-ниң Чаңгыс аай шак болгаш эталоннуг частоталарның күрүне комиссиязы дыңнадып турар.

«Чайгы» шакты солуурy болгаш шак согунун 1 шак аткаар тыртары ССРЭ-ниң бүгү девискээринге кылдыр.

Шагыңарның согунун 1 шак соңгаар тыртарын утпаңар.

Профэвилелдер амыдыралы

ОРГАНИЗАСТЫГ, БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ

Профбелуктер, профбюролар, цехтерниң профэвилел комитеттериниң, профоргаларының, а ол мышкаш профэвилелдиң 300 чедир кежигуннери каттыштырып турар бистиң республикада профэвилел эге организацияларының, профэвилел комитеттериниң бурун эргелери ССРЭ-ниң профэвилелдериниң Уставынга дүүштүр бо чылын дооступ турар. Ынчангаш ВЦСПС-тиң Президиумунуң доктаалын ёзугаар сентябрьда профбелуктер даргаларының, профбюроларының, цехтерниң профэвилел комитеттериниң болгаш профэвилел организакчыларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары эгедээн, а октябрь-ноябрьда — эге организацияларның профэвилел комитеттеринге ону эрттирер.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң, аңаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыткан сорулгаларны күүседир талазы-биле профэвилелдерниң ажылын улам мыңай сайзырангайжыдар деп лозунгуң адаа-биле отчёт-соңгулдалыг кампанияны эрттирери чугула. Ол хуралдар үезинде бүдүрүлгениң хөгжүлдериниң чугула айтырыгларынче, он бирги беш чылдың ийиги чылында планныг онаалдаларны болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш социалистиг чарышты организастаарын экижидеринче онза кичээнгей салыр ужурлуг.

Профэвилел организацияларында отчёт-соңгулдалыг хуралдар ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң соонда бир дугаарында эртип база профэвилелдерниң уставынга чамдык өскерилгелерни, немелделерни киирген үеде эртип турары-биле онзагай.

Профэвилелдерниң XVII съездизинге 1982-1985 чылдарның иштинде чуртта профэвилел билеттерниң солуушкунун чорударын шиитпирлээнин болгаш профэвилелдерниң хөй санныг кежигуннериниң, профэвилел организацияларының маркалыг система-биле дадывыр төлээрин өскертир дугайында дилеглерин, санал-оналдарын өөренип көргеш, ВЦСПС-тиң II пленуму «Профэвилел дадывырын төлээр талазы-биле өскерилгелер» деп доктаалды хүлээп алган. Ынчангаш бүгү профэвилел комитеттеринге ол талазы-биле организастыг белеткел ажылдарын чорудары соонда дадывырны акша-биле туда төлээриниң чурумунче шилчиир. Профэвилелдерниң иштики ажылдын ол улам экижидер.

Профэвилел ажылы нарын, хөй талалыг. Ону партия организацияларының хүн бүрү удуртулгазынга даянгаш, масса-биле сырый харылзаалыг, улус депутаттарының Советтери, улусчу контроль органнары, комсомол организациялары-биле сырый харылзаалыг ажылдаары чугула болуп турар. Бо талазы-биле ажылдың чамдык эки дуржулгазы республиканың черлеринде бар.

Чижээ, «Тыва коммунэнергода», «Сельэлектротудугда», тудуг-монтаж эргелелинде, «Совхоз тудуг» каттыжыышкынында дугаары 2 КМК-да, Росводпромнуң демир-бетон кылыглар заводунда, Кызылдың аъш-чем болгаш үлетпүр бараанныр садыында, «Коммунизмниң хереди», «Кызыл тараачын», «Чодураа» совхозтарда профэвилел комитеттери боттарының ажылдын элээн идепкейжиткен.

Амгы үеде республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудугларында болгаш совхозтарында, албан организация черлеринде профэвилелдериниң 1333 комитеттери бар. Ында 109,2 муң кежигүн хаара туттунган. Партия организацияларының удуртулгазы-биле оларның деткимчезинге даянгаш профбелуктерниң болгаш профэвилел комитеттериниң шынар составы экижээн. Профэвилел комитеттерниң даргаларының 61,3 хуузу коммунистер, 98,5 хуузу дээди болгаш ортумак эртемниг эштер, профэвилел комитеттерниң кежигүннериниң болгаш даргаларының солчур чоруу элээн кызырылган.

Амгы үеде эртип турар отчёт-соңгулдалыг хуралдарга комитеттерниң отчёттуг үеде ажылын бүгү талалыг анализтеп, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга профэвилелдерниң киржилгезин түңнеп көрүп, ажылды улам сайзырангайжыдарынче угланган чугааны кылып турарлар.

Ол хуралдарга күш-ажыл камгалалының айтырыглары, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин доктаамал чедип алыры, бо талазы-биле четпестерни чайладыр дээш чүү кылза чогуурул чижектиг айтырыглар отчёт-соңгулдалыг хуралдарга кол черни ээлээр ужурлуг. Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын экижидер, культурлуг дыштанылгазын шын организастаар талазы-биле ажылдары профэвилел комитеттериниң канчаар организастап турарын база бүгү талалыг сайгарар апаар.

Чонуң коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыглары, бодунуң коллективиниң ажыл-херээ дээш бедик харысалгалыг болурунга оларны кижизидери, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары отчёт-соңгулдалыг хуралдарга профэвилел кежигүннериниң кичээнгейиниң төвүнге тургузары эргежок чугула. Профэвилел комитеттерниң организас-массалыг ажылының канчаар тургустунганын, аңаа профэвилел кежигүнү бүрүзүнүң, профэвилел комитеттериниң кежигүннериниң киржилгезин, профэвилел комитеттериниң доктаамал комиссияларының ажылын шүгүмчүлекчи ёзу-биле сайгарып көөр херек.

Эрткен чылын республикада профэвилел комитеттериниң отчёт-соңгулдалыг хуралдарының болур хүннерин соңгаарладыр, аңаа элээн кежигүннер келир, хуралды ёзу барымдаалап эрттирер таварылгалар тургулаан. Ынчангаш мындыг четпестерни ам катаптавас дээш бүгү-ле хемчеглерни алыры күзенчиг. Хуралды эрттирер черни, шагын бүгү кежигүннер баш бурунгаар билген турарынче сагыш салып, санал-онал бээринге белеткенип алырынга дуржулаар болза эки. Илеткелдер болгаш саналдарны боттарынга отчёт хевирлиг кылдыр эвес, а четпестерже, шиитпирлеве чогуур айтырыгларже кол угландырар ужурлуг. Отчёт-соңгулдалыг кампанияны организастыг бедик деңнелге профэвилелдерниң иштики демократиязының негелделеринге дүүштүр чорудар бис.

Ч. САЯ,
профоблчөвүлелдиң оргинструктор килдизиниң эргелекчизи.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

БАРЫЫН СИБИРЬ: планнаашкында чаа чүүлдер

1985 чылда Барыын Сибирь чуртка 385—395 миллион тонна нефтини болгаш газ конденсадын бээр. Газ тывыжы 330—370 миллиард кубометр чедер. Ол дээрге чурттуң ынчан алыр газының бештиң үш кезии-дир. Ук девискээрниң ол хире дүрген хөгжүлдези-биле холбашкан сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээрин хандырары-биле мында ССРЭ-ниң Күрпланының Барыын Сибирьниң нефть-газ комплекизин хөгжүдерниң айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының девискээр комиссиязын тургускан. Ооң ажылының, хүлээлгелериниң дугайын чугаалап бээрин комиссияның даргазы Владимир КУРАМИНДЕН ПМА-ның корреспондентизи Станислав МАЛЬЦЕВ дилээн.

— Барыын Сибирьниң нефть-газ комплекизиниң девискээринде амгы үеде 60 министерствоның бүдүрүлгелери болгаш организациялары ажылдап турар. Олар нефтиниң болгаш газтың геологтуг хайгыылын чорудуп, оларны казып тып база сөөртүп, хоолай дамчыдылгаларын, электростанцияларны, харылзаа тудугларын тудуп, өске-даа ажылдарны кылып турар.

Аңгы-аңгы ведомстволарга хамааржыр ол коллективтерниң ажылын тода дүүштүрери эргежок чугула дээрзи билдингир. Оларның бүгү ажылы барза-барза нефть болгаш газ тывыжы-биле холбаалыг болгай. А ук девискээрниң хөгжүлдезиниң программазын боттандырарынга 40 миллиард рубльдиң капитал салышкыннарын планнаан. Ол дээрге мурнунда беш чылдыгдан ийи катап хөй. Комиссияның сорулгазы болза ол эңмежок херелгилерни эң-не ажыктыг кылдыр чарыгдаттынган турарын чедип алыры боор турар.

Кыскаазы-биле чугаалаарга, чыл бурунгаар ол комиссияны тургузуп тура, ССРЭ-ниң Күрпланы ол черниң байлаан шиңгээдип алырынга киржип турар хөй санныг министерстволарның эрге-ажыктарын бүгү комплексти хөгжүдериниң эрге-ажыктары-биле дүүштүрерин чедип алыр деп сорулганы салган.

Эң-не харысалгалыг чүүл планнар тургузары болур, план бүрүзү өске организацияларның пландары-биле дүүшкен турар ужурлуг, чүге дээрге хензиг-ле чазыг сөөлүнде баргаш улуг бергедээшкиннерге чедире бээр. Ынчангаш ведомстволар аразының ол комиссиязының кол сорулгазы болза комплекстиң девискээринде ажылдап турар бүгү-ле организацияларның пландары ооң (комплекстиң) тургустунарын болгаш хөгжүүрүн хандырган турар болуру.

Комиссияның составында эң нарын дээн бедик айтырыгны чугаалажып көргеш, чогуур шиитпирни хүлээп ап болур хире кижилерни киирген. Ында каттыжыышкыннарның директорлары, улуг тудуг организацияларының начальниктери, эртемденнер, областарның партия, совет удуртукчулары, ССРЭ-ниң Күрпланының харысалгалыг ажылдакчылары кирип турар.

Комиссия бодунуң бир хуралынга комплекстиң энергетика хандырылгазының айтырыгларын чугаалажып көрүп тура, планнарда көрдүнгени-биле алырга, энергетика объектилериниң хөгжүлдези комплекстиң хөгжүлдезиниң ниити темпилеринден хожудап турарын эскерип каан. Ырдаа үе эртпээнде мындыг пропорциялыг эвес чорук билдинип кээп, а сөөлүнде барыын түңнелинде нефть болгаш газ тывыжының өзүлдезинге багай салдарлыг апаар турган ийик. Комиссияның саналын ёзугаар Энергетика болгаш электрификация министерствозунуң планы эде көрдүнген, мында комплекс девискээринге элээн каш чаа улуг электростанцияларны тудары көрдүнген.

Нефть болгаш газ шинчилеп тыварының геологтуг хайгыыл ажылдарының планнаашкынынга киржир ужур база таварышкан. Эрткен чылдарның чедиишкиннеринге мыңаан чамдык специалистер хайгыыл ажылын кызырып болур деп бодай берген. Тывылган черлерни ам-даа дыка хөй чылдарда ажыглап болур деп, олар санап турганнар. Ынчангаш ам хайгыылга хөй акша-херекселди чарыгдаар херээ бар бе. Оларны камнап алгаш, бо үеде херегленттиниң турар өске черлерге ажыглаза чүл.

Комиссия мындыг «камналганы» хүлээп албаан. Геологтар комплекстиң чиг-эт баазазын калбартыры-биле ырак соңгу чүк районнарында идепкейлиг дилээшкинни чорудуп турар.

ССРЭ-ниң Күрпланының ведомстволар аразының девискээр комиссиязы Тюменьде туруп турар. Ынчангаш бистер комплексте бүгү ажылдарның байдалын билип, контрольдап база, бир эвес чазыг болур болза, шалыпкын эдип ап болур бис. Чижээ, «Тюменьгазпром» каттыжыышкын кончуг чугула химиктиг чиг-эт — газ конденсадының тывыжын болгаш ону ажыглаарын саадады берген. Ол болбаазырадып кылыр бүдүрүлгеже конденсатты дамчыдар хоолай шугумун тударын бээзин планнаваан болган. Комиссияның сүмези-биле ол чугула объектиниң тудуун дүргедеткен.

Совет Эвилелиниң экономиказын хөгжүдериниң практиказында мындыг комиссияны бир-ле дугаар планнаашкын объектизинге шуут бодунга тургусканы ол болур. Ынчангаш ооң ажыл-чорудулгазының бүгү талаларын чурттуң ажыл-агый органнары сонуурган турар. Ылангыя Барыын Сибирьде ышкаш мындыг улуг ажыл-агый комплекстери тудуп турар черлер.

Комиссияның бир чыл ажылдап келгениниң түңнелдери ССРЭ-ниң Күрпланының хүлээп алган шиитпирин шын дээрзин бүзүредиг бадыткаан.

(ПМА).

Политэкономиктиг өөредилге

чылынга уткуштур

ДҮҮНГҮЗҮНДЕН ЭКИ КЫЛДЫР

СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам мыңай экижидер дугайында» болгаш «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр, партия өөредилгезин улам сайзыраңгайжыдарының дугайында» доктаалдарында айыттынган сорулгаларны боттандырып тура, Тыва коммунэнергонуң партия бюрозу 1981—1982 өөредилге чылында ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар ортузунга политиктиг чырыдылгашкынны база экономиктиг өөредилгени сайзыраңгайжыдарының тодаргай хемчеглерин ап чоруткан.

Өөредилгениң бүгү хевирлериниң четчелээшкинин үезинде кылып, пропагандистерге быжыг билиглиг, арга-дуржулгалыг кадрларны шилип ап быжыглаан, экономиктиг өөредилгениң школаларынга өөренир дыңнакчылар даңзызы баш удур белеткеттинген турган. Политиктиг чырыдылгашкынның системазын ийи курска чарган турган: «Делегейни чаартып турар өөредиг» болгаш «Сайзыраңгай социализм: теория база практика айтырыглары». Экономиктиг өөредилгеге база ийи курс: «Камналгалыг экономика» болгаш «Камналга — коммунистиг эки шынар».

СЭКП Кызыл хооркомунуң 1982 чылдың март 4-теги бюрозунуң доктаалында «Тыва коммунэнергонуң партия организациязы ажылчы чоннуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң айтырыгларын чогуур деңнелге чедир шиитпирлеп шыдаан» деп айыткан. Коллективте тургустунган кабинет дыңнакчыларга, пропагандистерге таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Кабинет көргүзүг материалдары-биле техниктиг херекселдер-биле, болгаш политиктиг, техниктиг литература-биле четчир кылдыр дериттинген. Политэкономиктиг өөредилгениң кичээлдери маңаа доктаатткан хүннерде эртип, дыңнакчылар маңаа кичээлдерге белеткенип турар.

Ай санында эртип турар «Специалистиң хүнү» экономиктиг өөредилгеге чамдык чиигелделерни берип турар. Ында чүгле Тыва коммунэнерго бүдүрүлгезиниң Кызылда салбырларының эвес, районнарда салбырларының инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары хаара туттунган. «Специалистиң хүнүнге» өөренген айтырыглар хөй янзы. Чижээлээрге, делегей байдалының дугайында лекциялар, күш-ажыл хоойлуларының айтырыглары, техниканың айыыл чок чоруунуң чаа дүрүмнери, электри энергиязын чаа ажыглаарының дугайында, хууда чогаадыкчы планнар, ѳрт айыылын болдурбазының дүрүмнериниң дугайында болгаш оон-даа өске айтырыгларны сайгарып чугаалашкан. Ооң аңгыда үстүнде айтырыглар-биле холбашкан кинофильмнер көргүзерин организастаан.

Өөредилгениң бүгү-ле хевирлериниң өөредилге программазынга капсырлаштыр партияның болгаш чазактың удаа-дараа үндүрүп турар доктаал, шиитпирлерин оваа чок өөренип, ону коллективтиң ажыл-херектериниң болгаш сорулгаларының практиказы-биле холбаштырып турар. Ооң түңнелинде дыңнакчыларның ботидепкейи кодурлуп, бүдүрүлге онаалдалары база социалистиг хүлээлгелер чедиишкинниг күүседиппин турар. Ээлчеглиг эртип турар кичээлдерге аралаштыр «Партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эви — бистиң тургузугнуң күчү күжүнүң үнер дөзү» деп темага ниити кичээлдерге СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленумунуң материалдарын, эш Л. И. Брежневтиң «Завод медээзи-биле амыдырал» болгаш «Төрээн чуртун медерел билири» деп сактыышкыннарын болгаш профэвилелдерниң XVII съездизинге чугаазын, ол мышкаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Тыва коммунэнерго коллективиниң мурнунда салдынган сорулгаларны өөренип эрткен.

Бистиң шугумувус-биле Кызыл хоорайда ажылдап турар 320 кижиден 60 кижиниң эрткен өөредилге чылында политэкономиктиг өөредилгеге хаара туткан турган. Бо өөредилге чылында дыңнакчыларның саны оон хөй болур.

Дыңнакчыларга быжыг билигни берип турар, пропагандист — арга-дуржулгазы улуг, дуржулгалыг эштер бисте хөй. Ындыгларга Б. П. Григорьев, А. Я. Демин, Г. С. Хардина, В. П. Мельниченко болгаш өскелери-даа хамаарыштырып болур.

Эрткен өөредилге чылында дыңнакчыларның кичээлге кедбейн баар таварылгалары элээн эвес болган. Ылаңгыя «Специалист хүнүнге» ырак районнардан дыңнакчылар янзы-бүрү чылдагааннар-биле кичээлдерже үскен. Ол мышкаш кичээлге чамдык дыңнакчылар кошкак белеткелдиг кээр, кичээлге идепкей чок олурар таварылгалар ажык кичээлдерден илерээн. Чаа өөредилге чылында бо четпестерни катаптавас дээш чогуур хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Амгы үеде 1982-1983 өөредилге чылының четчелээшкини доозулган. Дыңнакчыларның билиг, мергежилин ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуурунче мооңнээр дээш пропагандистер белеткенип турар.

Ю. ВАТУЛИНА,
Тыва коммунэнергода партия организациязының секретарының оралакчызы.

Иван Ашак-оолович Дандар Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң дуржулгалыг малчыннарының бирээзи. Ол бо чылын кадарган 840 баш иттериниң бирээзинден 3,3 килограмм дүкту кыргып алыр турган, ону 4,4 кг кылдыр күүсеткен.

Чээрби алды чыл хойжулаан малчын И. А. Дандар ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш улам кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: хойжу И. А. Дандар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Дылдый Базырович Бузур-оол «Кызыл тук» совхозта хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Ооң мергежили — чолаачы. Чолаачылаа-ла ол үжен чыл ашкан, бодунуң байлак дуржулгазын аныяк чолаачыларга чедирип чоруур ак сеткилдиг дагдыныкчыларның бирээзинге санаттырып турар.

Хоочун болгаш дуржулгалыг чолаачы совхозтуң чолаачыларының аразында калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи. Ол 1981 чылда Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: «Кызыл тук» совхозта суг сөөртүр машинаның чолаачызы Дылдый Бузур-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КАРА ЫШТЫ КАНЧААРЫЛ?

Кызыл дову-биле «Ваша труба портит воздух» деп уламтыр бижээн, мындыг хомудалды илереткен бижикти Кызылда күрүне филармониязы-биле барык кожа, чаңгыс каът, кырында хоолайындан кара ыжы бургураан бажыңның ханазындан номчуп болур силер. Найысылал Кызылывыс чылдан чылче сайзырап, өзүп, бедип, чаагайжып бар чоруурунга кым өөрүвес боор. Улуг, чаагай бүдүрүлге тудуглары, чурттаглга бажыңнары, уруглар албан черлери магаданчыг өзүп турар. Кудумчуларны суг көрбесе, кылаң ногаан, делгем, чырык!

Эң ылаңгыя Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының чанын кайгамчык-ла чараш кылып каан-дыр. Мен ону мырынай чоокта чаа көргеш, дыка-ла магададым. Парктың иштинде бичии чаштарга таарыштыр кылган ойнаар, чайганыр черлер суг онза-ла. Парктың ийи көвүрүг аразында ортулукта уругларның тоолзуг чараш хоорайжыгажы оларны чалап турар.

Ооң кадында бо чараш, чаагай чүүлдерни кузум ышкаш карартып турар бир чүвеге хоорайжылар болгаш аалчылар таан хоңну чок. Хоорайның Улуг-Хемче талазында, эмнелгелер, дүрген дуза чедирер станция чанында бир улуг хоолай бар. Ооң бургураан кара ыжы хоорайның арыг агаарын чүдередип турар. Ол чоок-кавыда чурттакчыларга болгаш өске-даа черлерге бо хоолайның ыжы ёзулуг-ла хоран боор турар. Өкпе-чүрек-даа, хеп-сыңдаа шыдажыр арга чок. Чүге дээрге, ол хоолайдан үнген ыш ол чоокта улуг бажыңнарны хөме алы бээр, бажыңнар көзүлбейн баргылаар. Чаңгыс бүлгүртүрге-ле, кижи тынар арга чок. Ылангыя кыжын дыка-ла берге. Ынчангаш ол бажыңның ханазында үстүнде айыткан доманты кызыл будук-биле уламтыр бижип кааны-даа таварылга эвес.

Ынчангаш бо чоок-кавының чурттакчылары ол дугайында үргүлчү хомудап чугаалажып, мону черле өскээр таарыштырып болбас чоор бе дижип турары кончуг-ла шын. Бо дугайында хоорküүском болгаш өске-даа аңаа хамаарышкан организациялар бир янзы өөреп көөр үе черле келген боор.

М. МАНЫЙ.

ҮЕЗИ КЕЛГЕН

Улуг-Хемниң оң талазы-биле баткан Ээрбек, Сугдуг-Хем, Баян-Кол, Терлиг-Хая баар машина оруктары бар. Ам бо оруктарның шынары дыка баксыраан. Ону чаъс суу сандан үндүрген. Мооң мурнунда, үш чыл бурунгаар, бо орукту чалдап, эде кылып турган, ам шуут ара кагган.

«Хадың» совхозтуң салбыры Сугдуг-Хем төптен 180 километр ырак. А «Кызыл тараачын» совхозтуң салбыры Ээрбек база-ла чоок эвес болгай. Бо салбырларда хөй малчыннар, ажылчыннар чурттап, ажылдап турарлар. Терлиг-Хаяда меңгүн суунуң улуг, бүдүрүлгези бар. Ындыг болганда үстүнде адааныыс черлерден чорук ужун аргышкан кижилер черле узулбес. А орук багай болганындан олар хөй үе-шакты чидирип, бергедээшкиннерге таваржып турарлар. Оон ыңай совхозтар сиген, тараа, бараан сөөртүп алырда орук багайындан шуут дадагалзаар апарганнар. Ындыг орук машина, тракторнуң эдилел-кадагалалынга багай салдарлыг болуп, оларны үрелиишкинге таварыштырып турар.

Ол оруктарны септеп кылыр дугайында айтырыгны автооруктарны тударының болгаш ажыглаарының талазы-биле бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчуларынга тургузар үе келген.

С. УДУМБОРА.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Көскү агитация

Көскү агитацияны сайзыраңгайжыдар талазы-биле бистиң районнуң бүдүрүлгелеринде, совхозтарында, албан организацияларында партия организациялары, удуртукчулары элээн ажылдарны чорудуп, партияның ниитики болгаш даштыкы политиказын пропагандалаарынга, социалистиг чарышты калбартырынга, совет кижиниң идейлиг база мөзү-шынар кижизидилгезинге ооң дээштиниң бедидеринче кичээнгейни салып турар.

Таңдының херегленчилер ниитилелиниң (партия эге организациязының секретары Г. Е. Шамонина, баштаар черниң даргазы М. С. Коломысова) садыг бүдүрүлгелери көскү агитация-биле багай эвес дериттинген. Социалистиг чарыштың дээштиниң бедидеринге көскү агитацияны калбаа-биле ажыглап турар. Күш-ажылчы маргылдааның түңнелин айыткан хуусаазында үндүрген, планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелерниң канчаар күүсеттингенин көргүзүг самбыраларынга бижиир, чарыштың тиилекчилеринге тураскаадып Күш-ажылчы алдар тугун көдүрер ийикпе, хүндүлел самбыразынга чуруун азар. № 585 болгаш №7 кожуун чоруур мехколонналарда көскү агитацияны доктаамал чаартып, ону тудугжуларның сорулгаларынга дүүштүр кылган. Райкүүскомунуң ниитики херектер килдизинде бо талазы-биле ажылды багай эвес кылган, амгы үеде мында ленинчи ороолди дерип турар. Хову-Аксының №1, 2, Балгазынның, Сосновканың, Бай-Хаактың школалары өөредилге-кижизидилгениң ажылының негелделерин ёзугаар көскү агитацияны башкылар болгаш өөреникчилер кылган.

Ындыг-даа болза көскү агитацияда улуг четпестер бар. Партия организацияларының чанында тургускан көскү агитация талазы-биле чөвүлелдер ажылдавайн турар, оларның комплекстиг планы чок. Чамдык коллективтерде чөвүлелдерни мынчага чедир тургуспаан.

№2 орук септелге-тудуг эргелели (начальниги В. Д. Сбитцев) көскү агитациязын элээн үр үениң дургузунда чаартпаан. 1982 чылдың социалистиг хүлээлгелери астынмаан, көргүзүг самбыразы доллдурбайн турар. Бай-Хаактың хлеб заводунда (директору В. В. Лазаренко) «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга!» деп стендиден өске чүү-даа чок.

Дыка хөй организацияларда ийи-чаңгыс лозуңдан өске көскү агитация чок. Оларга районнуң эмнелгези, райгаз, ыяш ажыл-агыйы болгаш өске-даа коллективтер хамаарыжыр.

Септелге тудуг эргелелинде, «Сельхозхимияда», тараа хүлээп алыр пунктуда, № 1 автотранспорт бүдүрүлгезинде, подстанцияда көскү агитация кылдынмаан, оларның удуртукчулары эштер Соловьев, Макаров, Бобылев, Баянков, Павленко бо чугула херекче кичээнгей салбайн турар.

Совхозтарның, Кедээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының парткомнары көскү агитацияны экижидер тодаргай хемчеглерни албайн келген. Күш-ажылчы коллективтерниң сорулгаларын, социалистиг чарыштың түңнелдерин аңаа илередип көргүспейн турары четпес. Хүндүлел самбыраларын, стендилерни, циттерни чогуур үезинде чаартпайн келгенинден оңуп калган. Агитхуудустарны, чаңныктарны үндүрбейн турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан, улуг юбилейге ажылчыннарны төлептиг уткуушкунче кыйгырган көскү агитация Бай-Хаакта, суурларда дыка эвээш.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин күүседири-биле районнуң партия-ажыл-агый активиниң хуралынга көскү агитацияның хевирлерин дамчыштыр күш-культураның болгаш спорттуң ужур-дузазын, чедиишкиннерин пропагандалаарын айыткан. Ынчалза-даа Бай-Хаакта, ооң стадионунда, уругларның спорт школазында (директору В. Пипигин), ДОСААФ-тың спорт-техниктиг клувунда (начальниги А. Санчи), суурларда спорт дугайында лозуңнар, стендилер мынчага чедир кылдынмаан.

Үлетпүр бүдүрүлгелерниң, совхозтарның мурнунда салдынган ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринге көскү агитация дүүшкен, ажыл-ишчилерни планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче кыйгырган, сорук киирген болур. Ындыг болганда районнуң партия организациялары көскү агитацияны экижидер хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

О. СТИХИН,
СЭКП Таңды райкомунуң инструктору.

Чагаа парлаттынмаза-даа

КОНТРОЛЬДА АЛГАН

Эрткен чайын Эрзин суурдан редакцияга чагаа келген. Найысылал Кызыл-биле Эрзин аразында чурттакчылыг 7 суур бар. Кызылдан үнген автобустар чүгле Балгазын-биле Самагалдайга доктаагаш, өске суурлар чанынга тура душпейн эртип турарындан, автобус манаан кижилер хөй черге изиг, соокта туруп, үе-шагын чидирип турарын ол чагаада бижээн.

Тыва транспорт эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Н. Г. Антоновтуң чагаага хамаарыштыр редакцияга дыңнатканы.

Пассажирлер автобүдүрүлгезиниң чолаачылар бригадазының чөвүлелинге ук чагаада фактыларны чугаалашкан. Бо чылдың май 23-те чолаачы В. М. Тетушкинниң башкарып чораан автобузу долу пассажирлиг болгаш Бай-Даг суурнуң дужунга доктаавайн эрткени шын болган.

Моон соңгаар бо маршруттуң ай-дедир аргышкан автобустары артык, хостуг олут бар-ла болза авторнуң бижээни суурлар дужунга ыяп-ла доктаар. Эргелелдиң талазындан чолаачыларның ол орукта ажылын контрольда алган.

ТӨЛЕПТИГ ЧОРУУ-БИЛЕ

Хүннүң-не, ээлчег эгелээр мурнуу чарыында, техниктиг контроль килдизиниң лабораториязынга ортумак сынныг, шилгедек кижи кирип кээр. Ол даг дүгүн сорттар аайы-биле канчаар ылгап кылганын, савалаанын көрүп, олар күрүне-стандартынга дүгжүп турар бе дээрзин хынаар чаңчылдыг. Ол болза № 3 ээлчегниң улуг регулировщиги Качат-оол Хертек-тир. Бир эвес ол ажылдар эки кылдынган болза, ол сеткили хаягазы кончуг, далаш чок цехче чоруй баар. Продукция күрүне стандартынга дүүшпейн барганын техниктиг контроль килдизинден дыңнадыптар болза, технология шугумун таарыштыргаш, чугула сорттуг даг-дүгүн үндүрүп эккээр.

Качат-оол арыглал фабриказынга ажылдаа-ла сес чыл чеде берген. А 1974 чылда ол бедик сорттуг даг рудазы болбаазырадыр цехке ажылдап кирип алган. Баштай чүък чүдүрүп турган, оон соонда деригелер машиназын апарган. Амгы үеде савалаар машиналар башкарып турар. Ажылдың бо берге участогунга ол чүгле эки талаларын көргүскен. Бо үениң дургузунда ол эки ажылчын-даа, дагдыныкчы-даа болган. Бодунуң мергежилинге элээн каш аныяктарны өөреткен. Ооң өөреникчилери Елена Хомушку, Михаил Сарыглар болгаш өске-даа. Савалакчылар № 3 ээлчегде ажылдап турарлар.

Эрткен чылын ол регулировщиктиң мергежилин чедип алган. Бо мергежилге аныяк ажылчын Наталья Даваяны база өөредип алган.

А. РОМАНЮК,
Ак-Довурак хоорай.

Автономнуг республикалар хүнү

КАРЕЛ АССР

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнга белеткел-биле холбаштыр бистиң республикада автономнуг республикаларга тураскааткан ниитилел-политиктиг болгаш күш-ажылчы «Найырал вахтазы» чоруп турар. Сентябрь 27-ден октябрь 3-ке чедир Карел АССР-ниң хүннери болур, оон дугайында кыска тайылбырны бердивис.

РСФСР-ниң составында кирип турар. Шөлү — 172,4 дөрбелчин километр. Чурттакчы чону (1981 чылдың чизезинге) — 746 муң кижи. Найысылалы — Петрозаводск (241 муң кижи). Республикада 17 район, 12 хоорай, хоорайжыды туттунган 45 суур бар.

Эрткен чылын үлетпүр продукциязының сайгарылгазының планы 100,1 хуу кылдыр боттанган. 2737 млн. квт. шак электри энергиязы, 28,5 муң куб. метр хырбалаан фанераны, 674,0 муң тонна целлюлозаны, 1001,0 муң тонна саазынны, оон иштинде 515,0 муң тонна солун саазынын, 812,0 миллион саныг саазын шоодайны, 49,7 муң тонна картонну, 92 миллион туйбуну болгаш улус ажыл-агыйының херекселинге оон-даа өске чугула продукцияны бүдүрген. Ол ышкаш 7406 муң рубльдиң дааралгыт ыдыгларын, 88,5 муң тонна сүттен кылган продукцияны, 6,8 муң тонна колбаса болгаш 5,1 муң тонна кондитер ыдыгларын республика чылда бүдүрүп үндүрген.

1980 чылга деңнээрге ниити продукция бүдүрүлгези 2,3 хуу, совхозтарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 4,0 хуу өскен.

Күрүнеге 13,7 муң тонна эътти, 117,5 муң тонна сүттү, 213,4 миллион борбак дагаа чуурганы саткан. Аң ажыл-агыйлыг совхозтарда песецтиң болгаш норканың баш саны өзүп турар, эрткен чылын күрүнеге 50,3 миллион рубльдиң эки шынарлыг кежин дужааган.

1,9 муң баш мыйыстыг-бода мал кирер кажаа, 1,5 муң тонна минералдыг чемишчидилге шыгжаар механизастаттынган складтар, муң тонна картофель шыгжаар чер, 333,6 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү, 5568 олуттуг ниити билиг школаларының тудуу болгаш оон-даа өске улуг хемчээлдиг тудугдар ажыглалда кирген.

Эрткен чылын ниити билиг школаларынга 114,9 муң, ортумак өөредилге черлеринге 14,8 муң, дээди өөредилге черлеринге 10,2 муң кижи өөренген.

Республикада 544 массалыг библиотекалар, 505 клуб, 537 киноустановкалар, 4 профессионал, 12 улусчу театрлар, ырының болгаш танцының «Кантеле» ансамбли, филармония, 8 музей, Ленинград консерваториязының филиалы, музыка училищези, музыканың 31, чуруулганың 9 школалары ажылдап турар.

1981 чылдың төнчүзүнде кадык камгалалынга 3,3 муң эмчилер ажылдап турган. Карелияда 10 санаторийлер болгаш дыштаналга бажыңнары бар.

Хоорай, суурларывыстың аян-шинчизи

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНМААНЫНДАН

Төрээн чери дег эргим чүве кайда боор. Кала-даа чорувуста, оон каас-чараш бойдузу караңга чайгаар чуруттунуп келир, сагыштан үнмес. Кижи — бойдустуң төлү дижири-ле чөптүг.

Тыва чон шаандан тура төрээн чериниң каас-чараш бойдузун ырлап, шүлүктеп, алгап-йөрээп чораан. Улустуң аас чогаалында-даа, амгы чогаалдарда-даа, ак-көк Тываның бойдузунуң дугайында ырлар, шүлүктер хөй.

Бойдус камгалалы — бистиң чуртувуста чугула айтырыг. Ол талазы-биле айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чыышпарының хуралдарынга тургузуп турган болгаш аңаа хамаарыштыр программаны ажылдап кылган болгай. Ону амыдыралга боттандырар хемчеглер бистиң республикада алдынып турар. Республика девискээринде эки чаагайжыттынган чурттакчылыг черлер эвээш эвес. Ындыг черлерни көөрге магалыг, чараш.

Элегес — республика девискээринде база бир чараш черлерниң бирээзи. Ол ынчаар ырактан чорупп олурарга, Сарыг-Алаактың одуруглай чыскаалышкан чаңгыс ай теректери, оон ыңай дудускектиг даг эдээнде талдар, теректер куржаан суур чаптыла берген. Кончуг-ла чараш чер.

Чоокта чаа Элегестиң ындыы талазындан чорупу ора, совхоз төвүнче кирер оруп аксын таныбайн бардым. Бистиң саглагар ногаан бүрүлерлиг теректер чок, куу кылдыр кадып калгылаан болду, ногаан үнүштер ында-хаая көстүр. Ону көргеш, бо кандаай чоор, өрт болуп турган дыр аа деп бодалга алзы каапт ым. Суур кыдында борбак арыглыг мыйыл кыдынга дүшкеш, чүү болганын ам эскерип кагдым.

Ыйгылакка теректер, талдар болгаш өске-даа тарымал үнүштер хөй-ле үнүп турган чер бо. А ам ында байдал сыр өске. Курган калган теректер, будуктар, ирээн хараганнар, ында-мында көргенинес чүүлдер чыткылаар, үр үеде аштап-арыглаваанын илдең.

Кызыл хоорайдан, Каъктап келир оруктар Элегесче кирерде түтчу бээр. Ол орук бедиринде совхоз төвүнге чедир аллея моон мурнуңда чылдарда кончуг-ла көрүштүг үнүп турган. Өг-бүле туткан аныяк оол биле уруг борта ыңап-ла келир, аллеяның кыдыында сугну ижип эртер чүве. Байырлал хүннеринде чон маңаа кээп, ойнап-хөглээр турган.

Таңдыда Каък, Оңгача ол ынчаар малчын коданнар кезип чораан. Элегес ховузунда тарааның чаагай дүжүдүн, хелбеңнээн сигенниг шөлдерни көргеш, курган, кадып калган ол аллеяны көөрге, харааданчыг чорду. А буга-сумун үнүп көөрге, суг черле дыка үр үеде батпаан кире. Ону көөрге кылаштай бээрге, совхозтуң огороду бар. Ында тараан огурецтер август айның эгезинде чүгле салаа бажы дег-ле үнгүлээнин көрдүвүс. Ыяш курган турда, ол-даа чөп боор.

Элегесте ыяш ажыл-агыйы чериниң салбырының даргазы В. С. Смирнов ону суг чогу биле тайылбырлаар болду. Долгандыр турар бойдус курган, өлүп турда, кожээ Совет, оон күүскому, бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссия, Тока аттыг совхозтуң директриязы, ында хөй ниити организацияларының боттуг хемчег албайн турары илдептиг.

Совхозтуң ыяш ажыл-агыйы салбырында 14 кижи ажылдап турар. Оларда ГАЗ-52 маркалыг автомашиналы, тракторну бажыглаан. Күш улуг-дур. Ындыг-даа болза оларның бойдус камгалаар талазы-биле тодаргай хемчеглер албайн турарының херечизи ол-дур.

Арга-арыгны, ногаан үнүштерни карактап кадагалаары чүгле ыяш ажыл-агый чериниң хереэ эвес болгай. Ол — бүгү улустуң хереэ. Ындыг болганда, улуг-биче кижилер аңаа шупту киржир ужурлуг. А мында ындыг оолдарындан хайыраан тарымал үнүштер сандан үнген-дир.

Элегес кончуг-ла байлак оран. Совхозту долгандыр чыдар черлер, ыяңгыш Элегес ууу, Сарыг-Алаак ынчаар чечек-чимистиг, кат, мөөгүлүг. Бичии уруглар алаак иштинче маңнашкаш-ла мөөгүлеп, кызыл-каттап эккээр чүве болгай. Ол ынчаар дескиндир көрүп олурарга, бойдус камгалаарынче кыйгырган сагындырыг плакаттар, дыштанып олурар черлер-даа тургустунмаан. А ону кылыры артык эвес деп бодаар мен.

Совхоз төвүнде Культура бажыңының, совхоз конторазының, школа девискээринде парктарның чаагайжыдылгазы суур девискээринде байдалдан дээредевес. Суурнуң топ Ленин кудумчуда тарымал үнүштерниң ажаалда-хайгааралы негелдеге дүүшпес. Культура бажыңының артында кат-чимистиг үнүштер аразынга одаглапып-даа турган ис бар, шил бузундулары дээш черле чүү чок дээр. Школа мурнунга аллеялыг турган херимнер шуут октаттынган. Ол черде ам үрелип херимнер, курган чашпаннар, будуктар чыткылаар-дыр. Элегесте чаагайжыдылга мыдыг-дыр. Ындыг болуп болур бе? Бо байдалдан уштуп, айтырыгны шиитпирлээри чугула. Ону кожээ Совет, хөй ниити организациялары кичээңгейге алыр ужурлуг.

Н. ТЫРТЫК-КАРА.

ФАКТЫЛАРНЫҢ БАДЫТКАЛЫ

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА-ның корр.). «Барыын чүкке совет шериг кыжанылыышкынының» дугайында, АКШ-тың ССРЭ-ден шериг талазы-биле «хожудаашкынының» дугайында хоозун чулчуруушкуннарны «Лос-Анджелес таймс» солуннуң организастааны санал-онал солчуушкунунга киришкен сурагыг бир бөлүк америк эксперттер илереткеннер. «Совет Эвилели дээрге бистиң ядролуг боо-чепсээвис-биле дедир тырттып турарывыс Барыын чүкке кыжанып турар канчаар-даа аажок улуг күш-түр дээр идея эң-не ханы алдагдал-дыр— деп, Калифорнияның технологтуг институдунуң президентизи М. Голдбергер демдеглээн.— ССРЭ-ниң Барыын Европаже, бистиң чуртувусче болгаш делегейниң өске-даа районнарынче халдаарынга белеткенип турарының дугайында медеглелдер кандыг-даа политиктиг, шериг азы экономиктиг түңнелдер-биле бадыткаттынмайн турар».

Сан-Диегода Калифорния университединиң ниитилел харылзааларының эртем-техниктиг шинчилелдер болгаш өөредилге программазының удуртукчузу, шаавда ядролуг чепсектиң бүрүн болгаш бүгү ниити хоруур дугайында чугаалажылгаларынга АКШ-тың делегациязының баштыңы чораан Г. Йорк АКШ-биле ССРЭ-ниң стратегтиг ядролуг күштериниң аразында «ниити деңг чорук туруп турарын» фактылар херечилеп турарын айыткан. Ол бир дөмей, деңг чорук янзы-бүрү системалардан тургустунган, ынчангаш бир эвес ССРЭ-де чер кырында турар ракеталар хөй болур болза, АКШ-та бомбардировщиктерде тургускан ракеталар оон-даа хөй боор турар.

«Узамдыгмышкыныг ядролуг дайын» дугайында, ядролуг дайынга ажар дээш оралдажышкыннар дугайында шуугаазын үндүрериниң оруунга, АКШ-тың чазаа, ядролуг чепсекти эндере бүдүрериң соксадырының эргежок чугулазын барымдаалааш, ядролуг чепсектерни кызыраарынче, ядролуг чепсектерни мөөңнээринден хамаарылгалыг чорукту ээзжедиринче угланган хемчеглерни алыр ужурлуг деп, Йорк демдеглеп чугаалаан. Баштайгы базым кылдыр СБЧ-2-ниң керээзин күштүг кылдыр бадылаары, Европада ядролуг боо-чепсекти узуткаарынче угланган базымны кылыры, баштайгы ядролуг согуушкунну кылырының политиказындан ойталаары чугула деп ол айыткан.

«Калифорнийлер ядролуг боо-чепсекти ийи таланың чаңгыс деңнелге тудары дээш» деп организацияның даргазы Г. Уиллеис АКШ-тың чазаа ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин улам күштелдиргенин «бодунуң-на амызынга боду четтинер чорук-тур» деп адаан. Боо-чепсекти он-он чылдарда эндере бүдүрүп келгениниң түңнелинде АКШ-тың айыыл чок чоруу күштелбээн, харын-даа ээзэжээн деп ол демдеглеп чугаалаан.

Каттышкан Штаттарның ядролуг боо-чепсээн соксаал чокка күштелдирериниң талазакчылары АКШ-ты болгаш бүгү делегейни айыылдыг халаптың оруунче киир идерин күзеп турарлар. Ындыг кижилерниң өмүнээзинден санал-онал солчуушкунунга «водородтуг бомбаның адазы» Э. Теллер, АКШ-тың Оожум океан девискээринге Чепсектиг күштериниң командылакчызы чораан адмирал Ю. Шарп болгаш Лоуренстиң Ливерморда радиация лабораториязының директорунуң оралакчызы, ол «өлүм комплекизинде» ядролуг чепсекти ажылдап кылырын удуртуп турар Р. Вудрафф киришкен. Оларның «айтыышкыннары» ССРЭ-ниң «шериг талазы-биле артык күштүүнү», АКШ-ка совет «кыжанылышкынының» дугайында чегел тоогеп чулчуруушкуннар-биле долдунган болгаш ол дээрге, Теллерниң ыят чогу-биле чугаалаанын биле алырга, «делегейге тергиидээшкинниң чаалап алырыбиле советтерниң оруунда туруп турар делегейге кара чаңгыс чурт болур».

В. ЧЕРНЫШЕВ.

КЫДАТ-АНГОЛА ХАРЫЛЗААЛАР

ПЕКИН. (СЭТА). Кыдат Улус Республиканың чазаа болгаш Ангола Улус Республиканың чазаа боттарының хүлээп көөр дугайында дугурушканын Синьхуа агентство дыңнаткан. Ийи чурттарның аразынга харылзааларны экижидер болгаш дипломаттыг харылзааларны тургузар сорулга-биле бо чылдың сентябрьда Парижке чугаалажыышкыннарны кылыр сорулгалыг боттарының төлээлекчилерин чорударын КУР-нуң болгаш АУР-нуң чазактары шиитпирлээн.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

РИС АЖААЛДАЗЫ

ХОШИМИН. Социалистиг Вьетнамның мурнуу талакы можуларында рис дүжүдүнүң ажаалдазы доостур чыгаан. 450 муң гектар шөлдүң дүжүдүн ам ажаап апкан. Ол дээрге ристиң чайгы-күскү дүжүдүнүң ажаалдазы болган. Вьетнам Социалистиг Республиканың Төп статистика эргелелиниң медээзин ёзугаар алырга, чурттуң мурнуу можуларынга ристиң эң бедик дүжүдү ажаап алдынып турар.

Вьетнамның кол аъш-чем культуразының — ристиң дүжүдү хөй районнарга бир гектардан-на 60 болгаш оон-даа хөй центнер болган. Ол дээрге —Социалистиг Вьетнамның тараачыннарының шудургу күш-ажылының түңнели-дир.

ССРЭ ЮБИЛЕЙИНИҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

СОФИЯ. Совет Эвилелиниң чаа чагыын — Костромада автоматтыг шугумнар заводунга тургузар агрегаттар аайы-биле кылыр 20 станоктарны хуусаадан эрте кылып бээр дээш Русениң С. Караджи аттыг заводунуң коллективи ажылдап кирипкен. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр алдан чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, Русениң машина тудукчулары совет чагыгларны бедик шынарлыг кылдыр, хуусаадан эрте күүседирин хүлээнтеп ажылдап турар.

С. Караджи аттыг завод демир чоңдурар станоктарны кылып турар болгаш бо талазы-биле эң-не парын деригелерни бээри-биле алдаржып турар. Чижээ, Врачанның химия комбинадынга ажыглаар болбаазыраңгай станокту кылып үндүрген. Ол станок-биле дөрт метр чедип турар кылып каң демирни чоңдуруп тургаш, болбаазырадып болур.

ХҮНДҮЛЕЛ ДЕПТЕРДЕ

ПРАГА. Демир-орукчуларның эң эки ажылдаан алды бригадазын ЧССР-ниң профэвилелелериниң Төп чөвүлелиниң хүндүлел дептеринде киир бижээн. Олар Демир-орукчунуң Хүнүнге алдар болдурган чарышка бедик көргүзүглерни дээш аңаа киир бижиттирегеннер.

Чехословакияның каң оруктарының ажылдакчыларының хүрээлелинде 250 муң кижи кирип турар. Олар ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга болгаш Улуг Октябрьның 65 чылынга тураскааткан массалыг социалистиг чарышта идепкейлиг киржилгези-биле боттарының профессионал байырлалын демдеглээннер.

Бо хүннерде ЧССР-ниң демир-оруктарынга бүгү транспорт сөөртүлгезиниң, барык 75 хуузу онаажып турар болгаш ЧКП-ниң XVI съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар сөөртүр чүък хемчээли чылдың-на улам улгадып апаар. Ол сорулга-биле чуртта демир-орук ажыл-агыйын калбаа-биле чаартып турар. 13 муң километр каң оруктардан беш кезиинден хөйүн электри-биле шимчээр кылган. Бо беш чылда электри-биле сөөртүлгени ам-даа 450 километр орукту шилчидер деп турар.

УЖУДУКЧУЛАР ЮБИЛЕЙИ

БУДАПЕШТ. Венгрияның «Малев» дээр ужар чүүл компаниязы бодунуң юбилейин демдеглеп турар —таптыг-ла 35 чыл мурнунда агаар дамчыштыр чүък дажыглаарының венгр-совет акционерлиг ниитилели чурттар аразының ужар чүүл шугумунче үнүп, Будапешттиң Европаның социалистиг чурттарының найысылалдары-биле харылзаштырып эгелээн.

Венгрияга самолёттарны, оларны ажаап, ажыглаарының деригелерин берген Совет Эвилелиниң ачы-хавыязы-биле Венгр Улус Республиканың агаар флодун катап тургускаш, чаартыр организастаан.

Венгр ужудукчуларының чорук турар агаар оруктарының географиязы амгы үеде дыка калбарган. Олар ам делегейниң янзы-бүрү чурттарының 40 хоорайларынче ужудуушкуннарны кылып турар. Эң-не кол агаар оруктарының бирээзи пайыралдың «Будапешт—Москва» оруу бооп турар. «Малевтиң» самолёттары ССРЭ-ниң найысылалындан аңгыда Киевтиң болгаш Ленинградтың аэропорттарынга үргүлчү хонуп турар. Бо чылын Аэрофлот-биле «Малевтиң» аразынга чедип алдынган дугуржулганы ёзугаар Будапешт—Сочи болгаш Симферополь—Будапешт аразының агаар оруктарын ийи тала кады ажыглап эгелээн.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХООРАЙЛАРЫНДА БОЛГАШ НАЙЫСЫЛАЛДАРЫНДА

ПРАГА. Кажан имир дүжүп келгенде, Праганың мурнуу кезээнде чаа тудугларның кырынга — агаарга чырып чоруур бир-ле чүве көзүлген болгаш черже чавызап бадып олурган. Ону сонуурган эмгежок хөй кижилер дураннарыг безин көргеш, ол ылдептиг чүвени тодарадып чадаан. Чартык шак болганда ол чүве черже мырыңай чоокшулап келген. А бичии оолдарның бирээзи алгырган: «Бо дээрге сайгылгааныг саазын чылан-дыр!». Ол алдептиг болуушкуннуң дугайында Чехословакияның «Млада фронта» солуну бижээн.

БРЮССЕЛЬ. Кижиниң кадыынга хоралыг коргулчун каттыжыышкынн ы а р ы н ы ң агаарда болгаш ижер сугда барын Бельгияның эртемденнери илереткен.

1945 чылга чедир бүдүрген суг дамчыдылгазының коргулчун хоолайларын чуртталга бажыңнарынга хөйү-биле ажыглап турарының болгаш автомобиль моторларының газтыг ыжының агаарга невүдээниниң түңнелинде хоралыг ол коргулчун каттыжыышкыннары ижер сугга болгаш агаарга сиңниккен деп эртемденнер медеглээн.

Бельгияда суг дамчыдылгазының бүгү хоолайларының барык дөртен хуузун коргулчундан кылган болуп турар.

ЛОНДОН. Чилиниң шылгараңгай патриоду — Сальвадор Альенденинң адын Англияның Шеффилд хоорайының кудумчуларының бирээзинге тывыскан. Байырлалдың ёзулалынга Чилиниң политиктиг эмиграциязының кежигүннери, төлээлекчилери, Англияның парламент кежигүннери, профэвилелиниң болгаш хөй ниитиниң сурагжыг ажылдакчылары киришкен. Ол байырлалдың ёзулалын чили улустуң национал байырлалынга — Хамаарышпас чоруктуң хүнүнге холбаштырган.

ПАРИЖ. Эйфельдиң алдарлыг суургазын 22 ай дургузунда септээн соонда база катап ажыткан. 11 муң тонна суургазы бызыглаан демир дежекти инженерлер шинчилеп көөрге, септээрн эргежок чугула болган. Оон соонда септелгени чоруткан ол.

Делегейге сурагжаан болгаш 320 метр бедик суурганың барык бүгү демир бызыглаашкыннарын солаан, аңаа 205 миллион франк акшаны чарыгдаан. Ынчалза-жок ол чарыгдалдар дүргени-биле дедир эгиттинер деп, оон ээзи компания санап көрген. Суурганы туристер көөп көргениидек хүн бүрүде 50 миллион франк-акша кирип турар.

Суурганың адаанда каъдынга турган эрги ресторанның болгаш дүнеки столовайның орнунга делгем чаа ресторанны, магазиннерни, кинотеатрны, а ол ышкаш суурганың чогаадыкчызы Густав Эйфельдиң чогаадылга ажылынга тураскааткан делгелгени ажыткан. Ынчалзажок 1889 чылда туттунган суурганы септээр, чаартыр талазы-биле ажылдар ам-даа доозулбаан.

САН-ФРАНЦИСКО. Алдаржаан канат трамвайлар ол хоорайга хөй чылдар дургузунда ажыглаттынып келген. Оларны чаартып септээри-биле ажыглаарын соксаткан. Септелге болгаш чаартылгага ажылдарын ийи чыл дургузунда чорудар. Аңаа 60 миллион долларны чарыгдаары көрдүнген.

Канаттыг трамвайлар Сан-Францисконуң чоогунда кадыр дагларже барып, ортаа дедир кээп, хөй муң туристерни дажыглап турган. АКШ-тың «эң чараш хоорайның» туристер сонуурган, хөй орулганы ынчаарда берип турган. Сөөлгү үеде аварийн кевүдээни барымдаалааш, ону септээр ужурга таварышкан.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДА: культураның чаа болуушкуннары

ХОШИМИН. Ында республиканың уран фотографиязының делгелгези ажыттынган. Ында кирген ВСР-ниң аңгы-аңгы хоорайларының болгаш можуларының фото-чурук уран чүүлүнүң ийи чүс хире мастерлериниң ажылдары социализм тургузуушкунунуң оруунга вьетнам улустуң дайынчы болгаш күш-ажылчы чедиишкиннериниң чыл демдеглели-дир. Дыка хөй фото-чуруктар экономиканың, эртемниң болгаш культураның янзы-бүрү адырларынга үре-түңнелдиг совет-вьетнам кады ажылдажылганың дугайын көргүзүп турар.

ПРАГА. Чехословакияның Карловы-Вара хоорайынга боон эрткен кыска хемчээлдиг фильмнерниң чурттар аразының фестивалының кол утказын кижи болгаш автомобиль деп сөстер-биле тодарадып болур. ЧССР-ниң, Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Кубаның болгаш Совет Эвилелиниң кино мастерлери конкурска киришкен. Жанрының болгаш утказының-даа талазы-биле аңгы-аңгы фильмнерни ниити тема — шимчээшкинниң айыыл чок чоруу, улуг-улуг хоорайларга автотранспорт айтырыгларын шиитпирлээри каттыштырып турар.

БУДАПЕШТ. Шылгараңгай венгр композитор болгаш музыка нептередикчизи Золтан Кодайның амыдырал-чуртталгазынга болгаш чогаадыкчы ажылынга тураскааттынган делгелге Будапешттиң делгелге кылыр эң улуг залдарының бирээзинде ажыттынган. Ону композиторнуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга холбаштырган. Венгр национал композитор школазының болгаш музыка кижизидилгезиниң үндезилекчизиниң чогаадыкчы ажылының дугайын, венгр болгаш делегейниң-даа музыка культуразынга З. Кодайның чогаал ажылының салдарының дугайында мында делгээн чүүлдер чугаалап турар.

МЕХИКО. «Москва Кремлиниң музейлериниң эртинелери» деп аттыг делгелгеде көргүскен чүүлдер-биле 100 муң хире кижи таныжкан. Ол делгелге Мексиканың найысылалынга боон эрткен. Мексиканнар, а ол ышкаш хөй санныг даштыкы туристер-даа ийи айның дургузунда 70 алдын болгаш мөңгүн каасталгаларны, чуруктарны, орус уран шеверлерниң XVII—XVIII вектерде тургускан чүүлдерин магадап, сонууруп көргеннер.

ВАШИНГТОН. АКШ-тың эң сурагжыг консерваторияларының бирээзи болур «Пибоди»ге бо чылдың чайынында Москвага боон эрткен делегейниң П. И. Чайковский аттыг конкурзунуң тиилекчилеринге алдар болдурган, байырлыг ёзулалды эрттирген. Консерваторияның директору Роберт Пирс конкурстуң тиилекчилери Дэвид Хардиге болгаш оон үдекчизи Джулиан Мартинге байыр чедирип, АКШ-тан конкурстуң жюри кежигүннеринге өөрүп четтиргенин илереткен. Конкурстуң киржикчилеринге алдар болдурган хүлээп алышкынга моон мурнундагы П. И. Чайковский аттыг конкурстарга шаңналдар-биле демдеглеттен америк музыкантылар база олурушканнар. Оларның аразында Дэниел Хейфец, Стефен Кейтс болгаш Вероника Тайлер база турганнар. Конкурстуң киржикчилери конкурстуң дугайында болгаш оон эптиг-ээлдек, чылыг ёзу-биле эрткенин өөрүп четтиришкин-биле чугаалап турганнар.

МОНРОВИЯ. Либерий улустуң төөгү болгаш культура талазы-биле байлак чүүлдерин салгадып арттырары — Улус Камгалалының Чөвүлелиниң культура талазы-биле политиказының үзүлбес кезээ болурун Чөвүлелдиң даргазы С. Доу аңаа чугаалаан. Национал архив төвүнүң таваанга баштайгы дашты салырының байырлыг ёзулалынга чүве чугаалааш, чурттуң төөгүзүн ханызы-биле билбес болза, оон улузунуң эртем-билиг болгаш культурлуг-даа деңнелин ёзулуг көдүрүп шыдавазын ол демдеглээн. Либерий күрүнениң баштыңы чурттуң төөгүзүнүң эң чугула үе-чадаларының дугайында херечилеп турар документилерни болгаш чүүлдерни чыыр талазы-биле келир үениң төвүнге бүгү талазы-биле дузалаарынче чонну кыйгырган.

(СЭТА).

ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның нефть болгаш бойдус газының талазы-биле Күрүне комиссиязының НБГКК орулгалары соксаал чок улгадып турар. ЮНИ информация агентилениң дыңнатканы-биле алырга, оон орулгалары 1981-82 чылдарда эрткен чылдыы-биле деңнээрге, 460 миллион рупий акша турган болза, 3,75 миллиард рубль чедир көвүдээн.

Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле 50 чылдарның төнчүзүнде тургустунган НБГКК амгы үеде күрүнениң эң улуг корпорациязы апарган. Ол чурттуң аңгы-аңгы районнарындан нефтини болгаш бойдус газын шинчилеп тыпкаш, казарының ажылдарын боттандырып чорудуп турар. Индияда «кара алдын» тывыжы чыл келген тудум-на улам көвүдеп турар. Амгы үеде оон хемчээли 16 миллион тонна — беш чыл мурнунда турганындан бүдүн-чартык катап хөй апарган.

Индияның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң (1980—1985 ч.ч.) амгы алдыгы беш чылында ол үнелиг чиг-эттиң тывыжын бирги чергениң сорулгазы кылдыр салган. Чижээ, беш чылдың төнчүзүнге чедир нефть тывыжының деңнелин 67 миллион тонна чедирер деп көрген.

Бо талазы-биле Индияның чазаа Совет Эвилели-биле үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы улам калбартыры чугула деп санап турар.

ШИИТПИРЛИГ УДУРЛАНЫЫШКЫН

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның даштыкы херектер министерствозу контрреволюстуг хөй кижилиг дээрбечилерниң кылганы чаа өнчүк-чөңгээзинге холбаштыр Гондурастың чазаанга шиитпирлиг удурланыышкынын медеглээн. Сентябрь 21-де автоматтар болгаш пулемёттар-биле чепсегленген чүс ажыг шаандакы сомосачы идегеттер Гондурастан Лагуарама (Чинантега департамент) районунда никарагуа девискээрже ханылап кирген. Контрреволюстуг идегеттер никарагуа кызыгааржыларының боолаашкынынга таварышкаш болгаш дээрбечилерни гондурас девискээрже аткаарларынче албадапкан деп ДХМ-ниң медеглелинде айыткан.

Ол ышкаш сентябрь 8-те гондурас солдаттар ол-ла департаментиниң Ринкон зоназында чигир хыырылыжының шөлдеринге ажылдап турган тараачыннарны боолааннар деп ДХМ дыңнаткан.

1982 чылда тускай догуннаан Никарагуага удур 60-дан эвээш эвес боо-чепсектиг өнчүк-чөңгээ боол, чүс ажыг кижи амы-тынындан чарылган.

ИТАЛИЯНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

РИМ. (СЭТА). «П-2» деп масон ложаның удуртукчузу фашист Личо Джеллини эрткен неделяда Женевага тудуп хоругдаан турган. Кем-буруулуг ол дээрбечини итали эрге-чагыргаларга дамчыдып бээр дугайында Швейцарияның эрге-чагыргаларындан Италия тускай негээн. Күрүнеге удур үрегдекчи хөделиишкиннери, шпионнап турганы болгаш өске-даа үүлгедиглери дээш Личо Джеллини буруудадып турар.

Өлүрукчү болгаш неофашистиг организациялар-биле Л. Джеллиниң харылзаалыг турганының фактыларын Италияның суд органнары амгы үеде хынап турар. Болоньяда демир-орук вокзалынга 1980 чылдың август 2-де улуг чазылдырыышкын болган түңнелинде 85 кижи өлген болгаш 200 ажыг кижи балыгланган. Ол чазылдырыышкынны «П-2» ложа болгаш оон удуртукчузу организастаан магат чок деп каразып турар.

Каттышкан Штаттарда эң-не хөй кижи чыглыр болгаш «сонуурганчыг чер» күш-ажыл биржазы болгаш ажылчын күжү хөлезилээр бюро боор турары билдингир. АКШ-тың үлетпүрүнүң дыка хөй адырларын хаара туткан үргүлчүлелдиг экономиктиг кризистиң түңнелинде ажыл чок артып, кудумчуже үндүр октаттырган миллион-миллион американнар эртенден эгелээш, орай кежээге чедир оларның эжиктерин амыратпайн, ажыдып-хаап-аа турар. Ынчалза-даа «артык кижилерниң» шын саны билдинмейн турар, чүге дээрге, албан черлериниң санаазы 10,8 миллион кижиге ажыл тыварындан кордалы шуут оскундурган, оларга демдеглетнестээн кижилер кирбейн турар болгай.

Чурукта: Дейротта күш-ажыл биржазында. Бо аныяк-чалыы, кадык-шыырак кижилерниң хөй кезии — АКШ-тың үлетпүрүнүң автомобиль кылып үндүрүп турар адырында бүдүрүлгени кызыргаанындан ажыл чок арткан кижилер-дир.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң хуралы В. Ярузельскийниң даргалаашкыны-биле болуп эрткен. Чуртта инфляцияга удур демиселдиң талазы-биле немелде хемчеглерни хуралга чугаалажып көрген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, энергияны, материалдарны, чиг-эттиң камнаарынга, а ол ышкаш күш-ажыл байдалдарын экижидеринге эргежок чугула механизмнерни тургузарының эргежок чугулазын хуралга онзалап демдеглээн.

М. ФУТТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЛЭКПУЛ. (СЭТА). Боо-чепсекти эндере бүдүреринге удур, ядролуг халапты баш удур болдурбас дээш лейбористиг партия шиитпирлиг-биле демисежир апаар. Ол дугайын партияның мында боол турар конференциязынга лейбористерниң баштыңы М. Фут чугаалаан. «Бистиң шимчээшкинивистиң мурнунда туруп турар кол-ла сорулга — лейбористиг партияның эрге-чагырганы холга алыры болгаш ол чазак Англияга-даа база бүгү делегейге-даа ядролуг чепсекти дүжүреринң политиказын амыдыралга боттандырар ужурлуг» — деп ол чугаалаан.

Дараазының парламент соңгулдаларга тиилээн таварылгада лейбористиг партия Англияның «ниити рынокттан» үнерин чедип алыр апаарын М. Фут база катап бадыткаан.

Ном болгаш номчукчу

«ХӨНЕЛЕРНИҢ» ХӨӨННЕРИ

Чамдык номнар садыг-коржаа каастаар,
Чамдык номнар сагыш-сеткил каастаар.
(Үлегерлер хөнезинден).

Ыры, шүлүктү, йөрээлдер, үлегерлерни дизе хөнелээн улуг эвес номчугашты холга алгаш, чаңгыс тын-биле номчуп доозупканымны эскербедим. Ооң соонда «ол-ла бе?» — деп, өкпелээнзиг ол-бо айдара туткулааш, катап база ханылап кириптим. Ийет, хемчээли бичии-даа бол, алыс утказын алыр болза, шынап-ла «сагыш-сеткилди каастап келир» ханы бодалдар сиңген, совуурганчыг-даа, номчуттунгур-даа ном болду.

Хөнелер. Йөрээлдер, шүлүктер, ырылар, үлегерлер хөнелери. Шынап-ла, тып-даа чогааткан ат. Чаңгыс ол безин моон мурнунда кандыг-даа чогаалга ажыглаттынмааны-биле, костүп келгениниң чаазы-биле номчукчу кижиге солун-даа, бир-бир шала элдепсинчиг-даа. Аргамчыны ырлап каап, ээр, чүгениң чүзүн-даа арттырбайн шүлүктеп, алгап каапкан, а челе хөнелерни мынчага кым-даа ёзулуг уран-чечен овур-хевирже киирбейн чораан. Ол-даа канчаар. Кады ойнап, маңнажып, ыдып-тудуп чорааныыс анай-хенчелеривистиң хөнелери ам чаа утказын, чаа атка чедингени ол-дур.

Ном йөрээлдер хөнезинде коштунган тос йөрээлден тургустунган шүлүглелден эгелээн. Шүлүглелди бижээн аяны база бир янзы. Ол харын чечен чогаалга шаандан тура ажыглаттынып чорза-даа, тыва чогаалга ховар таваржып келген дневник хевиринге бижиттингени-биле база солун. Чүгле йөрээлдер эвес, а харын хөнелерде коштунган кайы-даа чогаалдарны номчуй бээривиске, олар биске дөмей-ле солун, дөмей-ле бистиң кичээнгейивисти хаара туда берген турар. Ооң чажыды чүдел?

Хамык ужур, номнуң эгезинден төнчүзүнге чедир авторунуң номчукчу-биле ажыт-чажыт чокка хөөрежип олурары, сагыш-сеткилиниң ханызындан алыс шынны, амыдыралдың шынын аңаа ажыдып берип, ооң-биле үлежип олурарында. Шынап-ла харын, балдыр-бөжен оолак чоруур шаайдан эгелээш, аныяк-чалыы үезинде-даа, мерген угааныг кырган-ачадаа болу берген азы кадагааты чурттардыва аян-чорукдаа кылып чораш, ол бистерден— номчукчулардан каржан-даа чарылбайн чоруур. Бодалдар, хайгааралдарын биске төөгүп берип, көрген, билгенин бистиң-биле үлежип чоруур. Харын-даа бистиң барбаан-баспаан черлеривисче безин бисти эдертип чедире берген тургулаар.

Чогум-на ынчангаш, чогаалчының аңаа-маңаа аян-чорук кылып чораш бижээн шүлүктери номчукчуну таныш-көрүш моол, казах... өңнүктерден эгелээш, талыгырда Италия, Венгрия, Швейцария чедир эдерти бээри эскертинмес. Ооң-биле кады шүлүкчү аян-чорукчу боол кая-даа чорааnda, төрээн черлерин, ында ажылчыы бөдүүн кижилерин уттпайн, чай кадында бо-ла сакты каап чоруур. Кижи бодаарга, культуразы, уран чүүлү-биле шаг-шаандан алдаржаан Италияга, агаар-бойдузунуң онза каас-шимээ-биле хамыкты кайгаткан Швейцарияга чораан кижи кайгаашкынныг, магадаашкынның салдарындан үнмес ышкаш, ынчалза-даа ол ындыг эвес дээрзин дараазында чижектерден көрүп болур:

Итали чон улуг оглу
Микеланджело
Изиг чүрээн «Давидинге»
өргүп берген.
Хола-Салдың шевер оглу
Монгуш Черви
Холдары оон дудак чок деп
бодап турдум.
(«Италия»).

Суворовтуң шериглери
Шуужуп эртиен чалымнары
Шом-Шум, Ишкин,
Манчүректиң
Шорааннары сагындырар.
(«Бурган чайлаа боду билзин»).

Швейцарияның чоргааралы — Женева ак-көк хөлге-даа, Италияның сугда хоорайы Венецияга-даа чорааш: «Чежемейниң онза чер бол, сеткилимге черле четпес»... «Уруг чаштан ойнап өскен Улуг-Хемим эвес болза», ээрем сугларынга эргелениш болгай-даа эртик деп, аян-чорукчу ындыг түңнелге кээп турар.

Социализм үезинде демниг күш-ажыл, хостуг күш-ажыл деп чүл дээрзин улуг эвес, ынчалза-даа ханы философчу утка сиңген дараазында деңнелге чижектен көөр бис:

Чеже кулдар кара дерин
Колизейге төкпээн дээрил?
Чеже кулдуң кызыл тынын
Колизейге үспээн дээрил?
Ону тудуп хинчээн көрүп,
Ондап-остаан хамык кулдуң
Човулаңын, ажыг-шүжүүн,
Чоогумда дег көрүп турдум.

Чогаалчы кижи ырак-узак чурттардыва аян-чорукче аъттаныпканда, ында бөдүүн чон-биле, ажыл-ишчи азы өске-даа чаагай сеткилдиг кижилер-биле аралажып таныжа бээр чүве төлээде, ооң сеткил-сагыжынга, ооң чогаалдарынга интернационалчы хөөннер илерээр. Ол дугайын дараазында одуруглардан эскерери берге эвес:

...Изиг чүрээн улам хандыр
бакылаарга,
Италилер алызындан эки
чон-дур.
...Спартакка Салаватты,
Самбажыкты
Разинни, Пугачёвту
дөмейлээр мен.

Швейцар чуртка мөгеериниң чылдагааны шүлүкчү «Монблан» деп шүлүүнге мынчаар көргүскен:

Кадыг өйде Ильичиниң
Хайыралыг көргени дээш,
Саян сынны, орус черин
Сагындырып турганы дээш,
Хуулгаан чараш Монбланга
Курлак чедир сөгүрүдүм.

Ол сеткил-хөөн итали кыдырааштан «Катюша» деп шүлүкте база онзазы-биле илерээн:

Бөдүүн сөстүг совет ырны
Бөгүн база сагындывыс,
Көвей дылга ыраашкан бис,
Хөөнү чаңгыс дөмей чораан.

Черле ынчаш, «аян-чорукчу» деп адап болур дыка хөй өөрлеш шүлүктерден, чижээ, «Дунай хемниң чалгыглары» (Венгр кыдырааштан), «Нүүрүк» (Моол кыдырааштан) болгаш биске билдингир «Монблан», «Сугда хоорай» дээн ышкаш, база өске-даа шүлүктерни бижип тура, шак ол онза солун көрүштүг, төөгүлүг черлер-биле бисти чүгле таныштырып турар эвес, а харын оларны дамчыштыр төрээн чуртунга ынак болур чорукка, аңаа чоргаараар чорукка кижизидип турар. Ынчалза-даа дараазында одуруглар өскелеринден онза күштүг чаңгыланып турар:

Альпы даглар артык бедии,
Ак хар чайнаан Монблан
сүүр

бодунуң чонунга бодунуу-биле алдарлыг-ла ыйнаап, ынчалза-даа,

Чамбы-диите алдарлыг сүүр
Чаңгыс ол-ла эвес болгай
Мээң чуртум—совет черде
Меңгилерлиг бедиктер хөй,
Камчаткадан Карпаттар дээр
Каш-даа чүсту санап боор
мен.

дээш, «бөргүн уштуп чолугары» Мөңгүн-Тайгадан эгелээш, ээрлерлиг кадыр Кавказ, эртинелиг байлак Уралдан, телер турааа кырган Памир, хинин дошта баглап алган Хибин даглар — шупту мээции — деп, улуг Төрээн чуртунга ынаан илередип бижирде хөй янзы уран аргаларны чоптуг ажыглап шыдаан.

Йөрээлдер дончу намдар хевиринге бижиттинген-даа болза оларның аразында кирип турар Черге, Сугга, Отка, Ынышка тураскааткан йөрээл шүлүктер амгы үениң база бир дүвүрээзиниң айтырыы боол артып каап турар Кижи болгаш Бойдус азы Бойдус болгаш Амыдырал деп айтырыглар-биле холбажып, алыс утказы аңаа дүгжүп турар. Ук йөрээлдериниң кол идеязы — бойдусту камгалаары, ону байыдары. Ынчаарга төрээн бойдусту катап тургузарда, катап эгидерде чүгле кижиниң камныг холу херек, кижиниң чогаадыкчы, тургузукчу күш-ажылы херек, ол чокта ол-ла бүгү бойдус бодарап чаартыныы кээп шыдавас, албекшилдиг, беримчелиг болуру „болдунмас дээрзин амыдыралчы чижектерни киирбишаан, сагындырып турар.

Кижи бодунуң черниң ээзи, бүгү чүвениң чалакчызы деп бодалды шүлүкчү онза күштүү-биле бойдуска хамаарышкан беш йөрээлиниң бежээлдирзинде долузу-биле илередип шыдаан.

Тос йөрээлдиң доозазы — ол дөрге, чүгле тоожаан намдар эвес, а харын сеткилдиң ырызы-дыр, бодалдарның дээжизи-дир деп чаагай сеcтү маңаа сөглээри күзенчиг-дир.

Ч. ЧАП.

УДУРТУЛГА БОЛДУРУП...

Чоокта чаа СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Чонуң кадыын камгалаарын экижидер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалын Чөөн-Хемчик районнуң Чадаанада бичии уругларны чыттырып эмнээр салбырның эмчилери ханы танышкан. Ынчангаш ында айыттынган сорулгаларны удуртулга болдуруп, ажылын эде көрүп, хей-аъттыг ажылдап турар. Салбырда үш дээди, 19 ортумак эртемниг эмчи болгаш 26 санитарканың ажылы демниг.

Мурнакчыларны маңаа адап-мактаары күзенчиг. Салбыр эргелекчизи Э. Донгак, сестралар Б. Монгуш, Н. Араштаева, В. Куулар, С. Чимит, ажыл-агый эргелекчизи С. Сарыглар олар уругларның кадыын экижидеринге ботидепкейлиг ажылдап турар. Мурнакчыларның аразында «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» херек демдээниң эдилекчилери, депутаттар бар. Олар коллективте хөй-нитти ажылдарының идепкейлиг киржикчилери.

Салбыр коллективи чаа арга-биле эмнээриниң сорулгазын мурнунда салып, мурнакчы дуржулганы ажылынга ажыглап турар. Янзы-бүрү чугула аппаратуралар-биле долдунган тус өрээлди дерип эгелээн. Ындыг тускайлаан өрээлди декабрь айда ажыглалга киирер. Бо бүгү бистиң ажылдаарывыска таарымчалыг байдалды тургузар.

Ажылывыска чамдык таарымча чок чүүлдер туртустуна бээр-дир. Чылдан чылче эмнелгениң септелгези багай кылдынып келген. Үүрмек септелгени боттарының күжү-биле кылырга, янзы-бүрү материалдар чедишпес. Ынчангаш эмнелгениң администрациязы септелгени шыларлыг чорударынче сагыш салыры негеттинип турар.

З. КУУЛАР.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ЧЕМПИОНУ

Хостуг хүрешке (улуг улус аразынга) РСФСР-ниң чемпионады сентябрьның 21—26 хүннеринде Махачкала хоорайга болуп эрткен. Аңаа АССР-лериниң, крайларның, областарның, хоорайларның командаларындан шупту 220 хире мөгелер киришкен.

Бистиң республикадан ол чемпионатка 3 мөге киржип чораан. Олардан Александр Доржу 48 килограмм чедир деңзилиг мөгелерниң аразынга чедиишкиннииг хүрешкен.

Маргылдааның баштайгы хүннеринден Александр эки белеткелдиин көргүзүп, удурланыкчыларының шуптузун арыг ойнап ап турган. Маргылдааның сөөлгү хүнү келген. 48 килограмм чедир деңзилиг спортчуларның бөлүктеринден ийи мөге — ССРЭ-ниң шилиндек командазындан Федор Христофоров биле бистиң республиканың эки тура «Спартак» ниитилелиниң мөгези Александр Доржу олар арткан. Бо сөөлгү салыгда Александр база-ла артык күштүүн көргүскен, ССРЭ-ниң шилиндек командазының шырак дээн мөгелериниң бирээзин Ф. Христофоровту Александр 13:2 санга чиигибиле ойнап алган.

Ынчангаш бо чемпионатка Александр Доржу хостуг хүрешке РСФСР-ниң чемпиону деп атты чедип алган. Александрның бо тиилелгези республиканың спортчу амыдыралында чедиишкин. Бо чемпионатка Александр киришкеш, республиканың адын алдарлыы-биле камгалап, хостуг хүрешке Россия Федерациязының чемпиону атты тыва мөгелерден бир дугаар алган.

Аңаа келген киржикчилер-даа, тренерлер-даа Александр Доржунуң хүрежирин кончуг сонуургап көргеннер. ССРЭ-ниң шилиндек командазының улуг тренери, сураглыг мөге Иван Сергеевич Ярыгин Александрның хүрежирин кичээнгейлиг хайгаарап турган болгаш ооң хүрежин эки деп үнелээн. Ынчангаш И. С. Ярыгин хостуг хүрешке ССРЭ-ниң шилиндек командазынга А. Доржуну кандидат кылдыр киирип алган.

Александр Доржу ам 22 харлыг. Александр ХПТУ-4-ке өөренип турда, ооң хүрежиринге ынак, салымныын тренер, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Михаил Оюн эскерип каапш, ону өөредип эгелээн. Оон бээр-ле А. Доржу республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң шугуму-биле республика, зона, федерация чергелиг маргылдааларга хөй удаа киржип келген.

1974 чылда Александр хостуг хүрешке республиканың бирги чери дээш маргылдаага республика чемпиону болган. 1978 чылда Россияның «Спартак» ниитилелиниң шугуму-биле Кемеровога болган маргылдаага бодунуң деңзизинге база чемпион атты чедип алган. 1979 чылда аныяк оолдар аразынга хостуг хүрешке Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк зоназының маргылдаазынга Александр база чемпионнаан. Аныяк мөгениң быжыг тура-соруктуу, ёзулуг спортчу мөөү-шынары ооң чедиишкиннииг хүрежиринге салдарлыг болуп турары чугаа чок. Хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери атты ол 1980 чылда чедип алган.

1981 чылда Нальчик хоорайга «Спартактың» россия болгаш төп чөвүлелиниң шугуму-биле хостуг хүреш маргылдаазынга ол бодунуң категориязынга база тиилекчи болгаш, «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң төп чөвүлелиниң эң шырак мөгелериниң одуруунда кирип, чемпион болганы өөрүнчүг.

Бо чылын Совет Эвилелиниң бирги чери дээш маргылдаага Александр база-ла эки көргүзүглүг болуп, беш дугаар черни алгаш, ол деңзиге чурттуң эң шырак 6 мөгелериниң аразында кирген.

В. ОЮН,
хостуг хүрешке республиканың улуг тренери.

ХӨГЛҮГ КАТКЫ ҮЗҮКТЕЛБЕС

«Чыраа-Бажы» совхозтуң төвү Чыраа-Бажы суурнуң төп кудумчуларының бирээзинде даштын агартыр чугайлаан ийи каът бажың өскелеринден онзаланып көстүр. Ол — уруглар ясли-сады. Ону тудугжулар совхозтуң ажылчыннарының уругларынга ийи чыл бурунгаар тудуп берген.

Ясли-садтың иштинге кирип келирге магалыг, чырык, чылыг. Өң-баазын будуктар-биле чураан чуруктар— уругларның ынак тоолчугаштарындан койгунактар, адыгжыгаштар, чараа-чечеппер аңаа келген аалчыларны хөглүг-самныг уткуп ап турганзыг. Чеңээш өңнүг будуктар-биле будаан чада ийиги каътка чедирип келир. Эртенден орайга дээр чаштарның омак-сергек чугаа-сооду, хөглүг каткызы үзүктелбес.

Ясли-садтың ээлери— уруглар шупту 90 кижи. Оларны назы-хары аайы-биле үш бөлүкке хуваагаn. Уруглар кижизидикчи башкыларының удуртулгазы-биле бөлүктер аайы-биле программа ёзугаар өөредилгениң, күш-ажылдың эң-не бөдүүн эге хевирлерин билип ап, чаңчыгып, шимченгир оюннарны ойнап, арыг агаарга селгүүстеп, шүлүктерни, ырыларны өөренип турар. Аңаа чораш, уругларның чураан чуруктарын, саазындан, пластилинден кылган янзы-бүрү кылыгларын сонуурган көрдүм. Чаштарның ажылын бөлүк бүрүзүнде көскү черлерде делгээн. Бөлүктерге хамааржыр өрээлдерниң арыг-шевери, ниити каасталга-шимелдези эки.

• Татьяна Экер-ооловна Куулар эргелекчилээн ясли-садтың коллективи аныяк. Кижизидикчи башкылар шупту тускай эртемниг. Ажыл-херээнге сагыш-сеткилинден бердинген кижилерлиг бо улуг эвес коллектив чаштарны бүгү-ле эки чүүлдерге чаңчыктырып, кижизидип турарлар. Кижизидикчи башкылар Нина Арапановна Куулар, Людмила Сандыковна Кужугет, Светлана Седен-ооловна Сат оларны уруглар амырадыр эвес. Уругларның «ол чүге ындыгыл?», «бо кымыл, бо чүл?» диген айтырыгларының чежезин ол дээр. Сонуургаан ол айтырыгларынга харыыны чаштар кижизидикчи башкыларындан билип алырлар. Ясли-садтың эң бичии бөлүүнүң уруглары Ирина Дас-ооловна Оолчукайны, Дина Мөңгеевна Кара-Салды долгандыр олурупкаш, тоолчугаштар дыңнаарынга кончуг ынактар.

Чаштарның ниин-угбалары Чечек Куулар, Ольга Куулар, Клара Монгуш олар ясли-садтың иштн арыг-шевер болзун дээш кызымак ажылдап турарлар. А Оюмаа Куулар болгаш ооң кады ажылдап турар эш-өөрүнүң чаштарга белеткеп турар аъш-чеми амданныг.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң уруглары бо ясли-садта мынчаар омак-хөглүг чурттап турарлар. Совхозка ажыл-иш эртежик-ле эгелээр, ада-ие ажылче далажыптар. А бичии Чодураа, Сайзана, Аржаана болгаш оларның өөрү оп-он уруглар төрээн садигинге ойнап-хөглеп хүнзээрлер.

В. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

Юрий КОСАРЬКОВТУҢ «Төрээн Тывавыстың делемнеринде» деп фотоэтюду.

ААС-КЕЖИККЕ БҮРГЕТКЕН

Ак-Туруг суурда Куускаал Назытыевна Дарый хөй уругнуң иези. Ол 13 урууну божааш, кижизиткен. Ооң уруглары дөгерези эртем-билиге чүткүлдүг, сагылга-чуруму эки. Эң улуу Алефтина Кызылдың башкы институдун удавас доозар. Оон удаазы Елена дээди эртемниг башкы. Кодээ ажыл-агый техникумунда Даниил өөренип турар. Чечек эмчи болур күзелдиг, аныяк коммунист.

Алдын-кыс сес класстың үлегерлиг өөреникчизи. Эрткен өөредилге чылында ол «Сарыг бүрү» операциязынга идепкейлиг киришкеш, «Орлёнок» лагеринге дыштангаш келген. Арткаппары школада үлегерлиг өөреникчилерниң одуруунда. Ада-ие ажы-төлүн төлептиг кижизидип, өөрединден аңгыда, ажыл-ишке кызымак. К. Дарый 20 ажыг чыл библиотекага аштанчылап ажылдаан. Оларның чурттап орары чедимчелиг. Ногаа аймаан тарып, инек, хаванны азырап өстүрүп орар. Хуна Данзынович совхозтуң хоочун, мурнакчы чолаачызы.

Ажыл шагы төнерге, ада-ие ажын-чемин белеткеп, ажы-төлү-биле чугаа-соттуг олуруптар. Авыралдыг иени уруглары долганып, ажыктыг сургаалдарын ап, каткы-хөглүг чугаа үзүктелбес.

К. СҮГЕЖИК,
библиотекарь.

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕН ОКТЯБРЬ 3-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Торгу бийир». Мультфильм. 9.20 — «Горьнистер, харылаңар!». 10.05 — «База катап соңга бо-дур». Фильм-концерт. Г. Горышинниң, Ю. Бондаревтиң, И. Меттерниң чечен чугааларындан тургускан. 11.05 — Телемедээлер. 11.15—14.15— Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — «Башкирияның ханы нефтизи». Документалдыг телефильм. 15.05 — «Москва чоогу». «Аъш-чем программазын боттандырып турары». 15.35 — «Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 16.05 — «Кипрде». Кинопрограмма. 16.20 — Киприниң артистериниң концерти. 16.50 — Спорт программазы. 17.35 — Октябрь 1—«кышкы шакче» шилчир үе. 17.45—«Кижи. Чер. Өртемчей».

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.
МОСКВАДАН
18.45 — Бөгүн делегейде.
КЫЗЫЛДАН
19.00 — «Чеңээш». Дамчыдылга.
МОСКВАДАН
19.30 — Футболга Европа чемпионнарының кубогу. «Динамо» (Киев)—«Грассхопперс» (Швейцария). Киевтен дамчыдар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.35— Спорт программазы. Ооң соонда— Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.00 — Испан дыл. 12.30— Музыка. 3-кү класс. ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 1-ги дамчыдылга. 13.00 —«Сеолгү тавартыга». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 14.30 —Эллинизм үезиниң уран чүүлү. 15.00 — «Алдарлыг Суздаль хоорай». Эртем-нептереңдиг фильм. 15.20 — Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар.
КЫЗЫЛДАН
18.00 — «Бистер база-ла Спасскыдан бис». Телефильм.
МОСКВАДАН
18.30 — «Дыңнаңар —чуректир». Эртем-тайылбырлыг фильм. («Орбита-3»).
КЫЗЫЛДАН
18.45 — Киножурнал. 18.55 — Чарлалдар.
МОСКВАДАН
19.00 — С. Прокофьев. Оркестр-биле фортепианога № 3 концерт. («Орбита-3»).
КЫЗЫЛДАН
19.30— «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.45 — «Аас-кежиин дээш дилээшкин». Фильм-концерт.
МОСКВАДАН
20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Саваң хоютку». 20.15 — «Бистиң өңнүктерниң баштайгы көргүзүглери». 20.45 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады В. Попковтуң чогаалдарының делгелгези. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Днепр кырында ырылар». Фильм-концерт. 22.00 — «Бараан боон турар херээн». Документалдыг телефильм. 22.30—00.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Рига)— «Динамо» (Москва). Ригадан дамчыдар.

ОКТЯБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер программазы: «Сапыктыг моортай». 9.25 — Күрүнениң Гнесинних аттыг музыка-педагогика институдунуң камерлиг оркестриниң оюну. 9.50 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 10.50 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Феоктистов (доңшулуур) ойнаар. 11.30 — Телемедээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30— «Нигерияда». Кинопрограмма. 14.45 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларының Улуг хорунуң концерти. 15.15 — «Кызыл-тастыг шөлдүң ырызы». Документалдыг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 15.30 — Москва комсомолунуң ажыл-херектери. 16.00 —20-ги болгаш 30-гу чылдарның совет пейзаж чурулга уран чүүлү. 16.30 —Чечен-Ингушетияның тургустунганындан бээр 60 чылы болгаш Россияның составынга эки тура-биле каттыжып киргенинден бээр 200 чылынга. «Чечен-Ингушетия дугайында сөс». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 17.10 — Чечен-Ингушетияның уран чүүлдериниң мастерлериниң концерти. 17.55 — «Маадырлыг чорук». Сталинград тулчуушкунунуң 40 чыл болуруңга. Дамчыдылгага Совет Эвилелиниң Маадыры, чогаалчы В. В. Карпов киржир.
КЫЗЫЛДАН
18.25 — Телемедээлер.
МОСКВАДАН
18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — «Обервальдының чажыды». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. (Италия). 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.35 — «Ону силер кызып шыдаар силер». Ооң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.00 — Англи дыл. 12.30— Авам школазы. 13.00 — Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 13.20 — ПТУ сургуулдарынга. Ниитилел дугайында билиг. Төөгүнү материалистиг ёзу-биле билип көөрү. (Бүдүрүлге аргазы — амыдыралдың материалдыг үндезини). 13.50 —Киноэпопея. «Ада-чурттуң Улуг дайыны». 2-ги фильм — «Москва дээш тулчуушкун». 14.40 — География. 8-ки класс. Электроэнергетика. 15.10 — ПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Коллективизастаашкынче угланыышкын. 15.40— «Тракайның хоолдери». Эртем-нептереңдиг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00— 18.25 — Чапсар. 18.25 —«Бойдустуң чажыт чүүлдери». Эртем-нептереңдиг фильм. («Орбита-3»).
КЫЗЫЛДАН
18.40 — «Бичии концерт». Фильм-концерт. 18.50— «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.20 —Чарлалдар, реклама. 19.30—«Мээң баштайгы башкым». Башкылар хүнүнге уткуштур дамчыдылга.
МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Музыка тоолдары». 20.15 — «Болдиновуң күзүнү». Концерт программазы. 20.45 — «Улуг амыдыралдың арыннары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Музыка хөөнү кииндер кижи чурттап чоруп-тур». Уран-чечен телефильм. 22.45 — «Каргопольдуң ойнаарактары». Документалдыг телефильм. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. 1-ги лига. «Нистру» — «Заря». Кишинёвтан дамчыдар.

ОКТЯБРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.55 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус ырының Үлегерлиг хорунуң концерти. 9.30 — «АБВГД-жигеш». 10.00 — «Экран өңнүктерин чыып тур». Волгоград-Острава. 11.15 — «Спортлотонуң» 40-ги тиражы. 11.25 — Айыыл чок шимчээшкин. 11.55 — «Экии, башкы!». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 12.25 — Чүнү номчуур-ул. 13.10 — Үрер хөгжүм ойнаар. Телевидениениң көрүлде-конкурузу. 13.30 — Совет чурулга уран чүүлү. Е. А. Кибрик. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Аныяк гвардия» комсомол организациязының 40 чылынга. «Аныяк гвардия» деп уран-чечен фильмниң 1-ги болгаш 2-ги серияларлы. 17.15 — Политиктиг хайгаарапчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.45 — «Бистиң тудуувус». Эртем - тайылбырлыг фильм. 19.00 — «Дем каттыжыышкыны». Тележурнал. 19.30 — «Бүгүдеге музыка». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.35 — Даштыкы эстраданың аялгалары болгаш ритимнери. Ооң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
14.20 — Армян телестудиязының программазы. 15.40 — «Бичии оол-биле бичии уруг». Мультфильм. 15.50 — «Кадынчылар». 16.35 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң дончу намдарывыс». 50-ги фильм — «1966-гы чыл». 17.35 — «Үш билдинместиг бодалга». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серияларлы. 19.45 — Делегей болуушкуннарының дугайында дончулал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хуулгаазыннг карандаш». 20.15 — Теннис. Дэвистиң кубогу дээш. ССРЭ-биле Индияның шилиндек командалары ужуражыр. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Чаңгыс актёрнуң театры». ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Прудкин. А. Чеховтуң «Сагыш-сырал» деп чечен чугаазын номчуур. 22.00 — 00.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Минск) — «Металлист».

ОКТЯБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Запорожьениң педагогика институдунуң улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 9.20 — «Авай, сени магап тур мен». Документалдыг фильм. 9.35 — «Оттуруңчу». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен». 11.05 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.50 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 12.20 — Кодээниң шагы. 13.20 — Теннис. Дэвистиң кубогу дээш. ССРЭ-биле Индияның шилиндек командалары ужуражыр. 14.05 «Пионерия». Киножурнал. 14.15 — «Музыка киоскузу». 14.45 — «Уруглар экии!». Телеочерк. 15.15 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 16.15 — «Силерниң чагаалараңар ёзугаар». Башкы хүнүнге уткуштур музыка программазы. 17.00 — «Кропоткинниң, 12». «Андрониковтуң сөзү» деп бөлүктен телефильм. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — «Топчумба». «Леопольд моортайның орнуга». Мультфильмнер. 19.10 — «Чеве кыстар!». Москва чоогунуң кодээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының маргылдаазы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.25 — Хоккейге ССРЭ чемпионады «Трактор» — ЦСКА. 3-кү кезээ. Ооң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
14.20 — «9-ку студия». 15.20 — «Кино көрүкчүзүнүң адреричизи». 16.05 — «Башкы хүнүнге». «Бистиң чылыг башкыларывыс». Документалдыг телефильм. 16.35 — «Театр болгаш көрүкчү». 17.35 — «Хүннээректиг чайның ырылары». Фильм-концерт. 18.05 — «Доос-кара — кадыр дагжыгаш», «Солдаттың тоолу». Мультфильмнер. 18.30 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 19.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң дончу намдарывыс». 51-ги фильм — «1967-ги чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Лукошко тоолчургулар-биле». 20.15 — «Севастопольдуң корабль тудукчулары». 20.30 — Орус композиторларның романстары. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Хатты диле...». Уран-чечен фильм. 22.50 — «Нарочанның балладазы». Документалдыг фильм. 23.00 — 01.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Торпедо» (Кутаиси).

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага кевек булуттаар, чамдык черлерге бичии чаъстаар. Барыын чүк угланыышкыннг хаттың дүргени секундада 2-7 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5 градус соок. Чамдык районнарга 6—11 градус чедир соор.

Хүндүс агаарның температуразы 12—17 градус чылыыр, чамдык черлерге 4—9 градус чылыыр.

Кызылга чаъс чагбас. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 0—2 градус соок.

Хүндүс агаарның температуразы 13—15 градус чылыг.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кондорнуң дүшкени» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мичман Панин» 9.30, 11.20, 15.00, «Кем-буруулуг репортаж» 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Голливудта мекеникан кижи» 14.00, 17.00, 20.00 шакта.

«ЕНИСЕЙ»: «Ярослав Мудрый» 17.00, 20.00 шактарда.

Чагыг № 1996.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01845